

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

**Випуск 219 (2025)
Edition 219 (2025)**

**Кропивницький – 2025
Kropyvnytskyi – 2025**

УДК 378

Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2025-1-219

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 219. 532 с.

ISBN 978–7406–57–8

ISSN 2415–7988 (Print)

ISSN 2521–1919 (Online)

ICV 2020 = 77.92

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №599 від 27.07.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-01123.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Габелко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент Центральноукраїнського університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Довга Т. Я. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Окольніча Т. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіце, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 14 від 26.05.2025)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2025-1-219

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2025. Edition 219. 532 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Registration of the entity in the field of print media: Decision of National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 599 dated July 27, 2023. Media **Registration Identifier R30-01123.**

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Habelko O. M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Dovha T. Y. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Okolnychy T. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Protocol № 14 from 26.05.2025)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University, 2025

ЗМІСТ

ВІЗНЮК Інесса, ЗАДОРЖНА Ганна, ДОЛИННИЙ Сергій, ТОКАР Любова КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕЛІ УПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ПОБУДОВИ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ	12
ГАЛЕТА Ярослав, ПОЧКА Каріна СУЧАСНА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ	18
ДЕЙНИЧЕНКО Григорій, ЛАЗАРЄВА Тетяна, ЛАЗАРЄВ Микола, ЦИХАНОВСЬКА Ірина ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ.....	23
ДУБІНКА Микола ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	30
ЗАЙЦЕВА Юлія, ХОМЕНКО Павло, БОНДАРЕНКО Віктор ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНАЖЕРНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ АТЛЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	38
КОВАЛЕНКО Валентина, ШИШКІНА Марія МОДЕЛЬ ВІДКРИТОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА З ЕЛЕМЕНТАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ.....	43
КОРОБКІНА Тетяна, ДАШЕНКОВА Наталя, ГОРЯЧКОВСЬКА Ганна КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПРОСТІР ВНУТРІШНЬОЇ АВТОНОМІЇ: ОСВІТА ГІДНОСТІ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	49
ГЛІНЧУК Юлія ПРАЦЕОХОРОННА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	54
НЕНЬКО Юлія ІНТЕГРАЦІЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННЯ: ПЕДАГОГІЧНІ, ТЕХНІЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ	58
ОКОЛЬНИЧА Тетяна, БРОЯКОВСЬКИЙ Всеволод ІСТОРИОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	64
ПОТАПЧУК Тетяна, СМЕТАНА Оксана, ОНИЩУК Назарій ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ.....	70
САВЧЕНКО Лариса, САФ'ЯН Карина ВИКОРИСТАННЯ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	76
САВЧЕНКО Наталія ЕМОЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ ПЕДАГОГА У СУПЕРЕЧЛИВИХ СИТУАЦІЯХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	80
САДОВИЙ Микола, ТРИФОНОВА Олена ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	87
СТРАТАН-АРТИШКОВА Тетяна, БУЗОВА Олена ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА КОМУНІКАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	92
ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав, МИХАЛЬЧУК Микола ІНТЕГРАЦІЯ ІДЕЙ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ	96
АЛФІМОВ Іван, РЯБЕЦЬ Сергій, ЦИРБУЛ Олександр ОСНОВНІ ПІДХОДИ ПРИ ФОРМУВАННІ В УЧНІВ КОНСТРУКТОРСЬКИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПРОЄКТУВАННЯ.....	104
БЕНДІКОВА Світлана СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ	108
БИРЮК Ольга, ГРИЦЕНКО Ганна ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МЕДІАЦІЇ ТЕКСТУ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПІДРУЧНИКА «SPEAKOUT. C1-C2».....	114
ВАРГАНІЧ Галина, ЖИЛКІНА Олена ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В ХОРОВОМУ КЛАСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	118
ГУБІНА Оксана «ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ВІДКРИТА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД».....	123
ГУЛЯК Оксана, ДУМАШІВСЬКИЙ Ярослав, КРІБА Ірина ЕТИКА СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ЗВО	127
ГРИНЬОВА Юлія ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	133
ДУБОВОЙ Олександр, ДУБОВОЙ Володимир, АНДРЕЄВ Максим, ПАВЛОВ Роман, СПАКОВА Дар'я ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ, ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	138
Д-Р МАЛЬГОЖАТА Карчмаржик МИСТЕЦТВО ЯК ПРОСТІР ВЗАЄМИН У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ. ХУДОЖНЯ ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЕКОСОФІЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ.....	145

ДЯЧЕНКО Андрій	
ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	148
ЗАБОЛОТНА Дар'я, БОГАТЕНКОВА Олександра	
АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	152
ЗАВІТРЕНКО Долорес, ЖИГОРА Ірина, БЕРЕЗЕНКО Наталія	
РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	158
КАЛАШНИК-РИБАЛКО Мирослава	
ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА АНГЛОМОВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПІЛОТІВ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	165
КОЛЧЕНКО Ірина	
РОЛЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ.....	170
КРАВЦОВА Наталія, ВАСИЛЕВСЬКА-СКУПА Людмила, ШВЕЦЬ Ірина	
ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	176
ЛИТВІН Андрій, ПИЛЬТЯЙ Оksana	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ОХОРОНИ ПРАЦІ.....	181
МАРКОВА Олена, ЛОГВІНОВА Ярослава	
ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У ПРОЄКТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....	187
МАЛАХОВА Маргарита, КАСЬЯНОВА Вікторія, ТКАЧУК Володимир, КАСЬЯНОВ Валентин	
СЕМАНТИКА ДИРИГЕНТСЬКОГО ЖЕСТУ В КОНТЕКСТІ ТЕХНІКИ, ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ.....	193
МИХАЛЮК Алла, МИХАЛЮК Ілона	
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	201
МОЛОДЦОВА Валерія	
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПАРТНЕР У РОЛЬОВІЙ ГРІ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	207
НОВОСЯДЛА Ірина	
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	213
ОНОФРІЙЧУК Лілія	
ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ КОНКУРЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	219
ПИНЗЕНИК Олена, СКРИПИНЕЦЬ Василь, ЧЕПЕЛЮК Богдан	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МАРКЕТИНГУ.....	224
СЕМАКОВА Тетяна, БОЙКО Любов	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	230
СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена, КУШНІР Наталія	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	234
ЦУКАНОВА Наталія	
АНАЛІЗ СТАНУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	240
ЧЖАН Фан	
ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ЕСТРАДНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ.....	244
ЧУБУКІНА Ольга, ТАНЬКО Євгенія, ВРАКІНА Вікторія	
ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	250
ШЕВЦОВА Олена	
ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	257
ШИРИКАЛОВА Анжела, БУРДІНА Яніна, ГРЕКОВА Алла, ГРІДІНА Інна	
ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА АДАПТИВНИЙ ПЕРІОД ПЕРШОКУРСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	262
БІДА Олена, ОСЕРЕДЧУК Ольга, ВІЗАВЕР Арпад	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СЕРЕДОВИЩІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	269
КОШЛЯК Михайло	
МІСЦЕ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ А. МАКАРЕНКА.....	274
РАДЮК Інна, РАДЮК Володимир	
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	278
ЗАХАРОВА Оксана, МАХНО Вікторія	
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	282
ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана, БАБЕНКО Андрій	
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	288

БЕСПАЛИЙ Владислав, ШАМОНЯ Володимир, СЕМЕНІХІНА Олена ОСВІТНІ БАЗИ ДАНИХ: АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ KEYCIB	293
ДУДКА Тетяна ІНТЕГРАЦІЙНІ ВИМІРИ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	297
РАСТРИГІНА Алла, КЛЕПАР Марія ЕТНІЧНО-РОДИННІ ТРАДИЦІЇ ЯК ФАХОВИЙ РЕСУРС МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-МУЗИКАНТА У ТРАМВОІНФОРМОВАНІЙ ДОПОМОЗІ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО	302
ФІЛОНЕНКО Оксана, БУТКЕВИЧ Антон КОМПОНЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	308
ГОЛОВКО Ірина ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	312
ПАНЧЕНКО Оксана, СОЛОВЕЙ Юлія, БОНДАР Вікторія ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	317
НОВОСАДОВ Ярослав ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ГОТОВНОСТІ ДО КЕРІВНИЦТВА ОРКЕСТРОВИМ КОЛЕКТИВОМ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	322
ЯКИМОВИЧ Ігор УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ТА ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	326
ПРИМА Раїса, ПРИМА Дмитро, ДЕСЯТНИК Катерина ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	330
ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна, ШВЕЦЬ Ірина МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ПРОФЕСІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОГЛЯД ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ	334
ІОВХІМЧУК Наталія, ЛОЗА Юлія ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ДИТЯЧИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	340
КЛЮЄВА Сніжана АНАЛІЗ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ЯК МУЗИЧНОГО СПІВАВТОРА ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	344
КУЛІКОВА Світлана ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	350
ЛИСЕНКО Людмила ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	355
РАСТРУБА Тетяна ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ І НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ПІДГОТОВЦІ ДИРИГЕНТА-ХОРЕМЕЙСТЕРА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ	360
СПІЛІОТІ Олена МУЗИЧНО-ІНТОНАЦІЙНЕ МИСЛЕННЯ: СТРУКТУРА, МЕХАНІЗМ ТА ХУДОЖНЯ ПРИРОДА.....	366
ШЕВЧЕНКО Інга ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ АРТ-МЕНЕДЖЕРА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	372
БИКОВА Олександра ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АВІАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	376
МА Сіньюй ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	381
ЯРОШЕНКО Олена ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ.....	386
РАЗВОВА Марина НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО» (МУЗИКА, ХОРЕОГРАФІЯ, ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО) У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ	393
РАШЕВСЬКА Наталя ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ІМЕРСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В АКАДЕМІЧНИХ ЛІЦЕЯХ.....	400
БАБЕНКО Тетяна, ДОРОШЕНКО Владислав ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	406
ГАВРИЛЕНКО Ольга ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	411
ГЕРЕВЕНКО Андрій, ШИНКАРЬОВА Олена ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНИХ ГУРТКАХ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ	416

ТИМОЩУК Юлія	
РОЛЬ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У НАВЧАННІ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	422
БАБЕНКО Артем	
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	425
ЛЕВЧЕНКО Дмитро	
ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	432
МИХАЙЛІЧЕНКО Ігор	
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЇ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ З КУРСАНТАМИ	441
ОСТРОВСЬКА Маріанна	
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	446
НЕБОРАК Катерина	
СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ.....	450
ІВАНЧУК Анатолій, МАНУЩАК Оксана, КРАСИЛЬНИКОВА Ірина	
НАВЧАННЯ БЕЗПЕЦІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ – ГУМАНІТАРІЇВ	455
СПІНУЛ Марія	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ.....	459
ТАБІНСЬКА Олена	
ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ У СТЕМ СЕРЕДОВИЩІ	464
КУЧАЙ Олександр, РАЦ Адальберт, ОСЕРЕДЧУК Ольга	
ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПІДХОДУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАХІВЦІВ	469
ВОРОНЕНКО Олександр	
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	474
ШЕПІТКО Олена	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ О.Я. САВЧЕНКО	479
ПОБІРЧЕНКО Наталія	
ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ПРО ІСТОРІЮ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	484
ОВЧАРУК Василь	
ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	488
ДМИТРИЄВ Вадим	
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ	493
ДУНДАР Олексій	
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	497
ПОЛІЩУК Вадим	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	500
МИРОНЮК Віталій	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС.....	503
ЛІБАК Наталка, ПЕВСЕ Андрія	
УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У МАГІСТРАТУРІ: ЦІЛІ, ЗМІСТ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	507
ГОЛУБ Анжеліка	
ПРОСТОРОВА ІСТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ БАЧИТИ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ МІСЦЯМИ ТА ПОДІЯМИ	513
ОСТАПІЙОВСЬКА Ірина, РОСЛАВЕЦЬ Руслана	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ.....	516
ПЛЮЩ Валентина	
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	522
КИЛИВНИК Вікторія	
ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА РОЗВИТОК.....	527

CONTENTS

VIZNIUK Inessa, ZADOROZHNA Hanna, DOLYNNYI Serhii, TOKAR Liubov CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE MODEL OF IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION AND BUILDING AN EDUCATION SYSTEM TO ENSURING THE QUALITY OF STUDENTS' EDUCATION	12
HALETA Yaroslav, POCHKA Karina MODERN PRESCHOOL EDUCATION ABROAD	18
DEINYCHENKO Grygorii, LAZARIEVA Tetiana, LAZARIEV Mykola, TSYKHANOVSKA Iryna PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF INTELLECTUAL PROPERTY COMPETENCE OF FUTURE FOOD INDUSTRY SPECIALISTS	23
DUBINKA Mykola TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF EUROPEAN COUNTRIES	30
ZAITSOVA Yuliia, KHOMENKO Pavlo, BONDARENKO Viktor TECHNOLOGICAL APPROACHES TO THE USE OF EXERCISE EQUIPMENT IN THE ATHLETIC TRAINING OF UNIVERSITY STUDENTS	38
KOVALENKO Valentyna, SHYSHKINA Mariya MODEL OF AN OPEN EDUCATIONAL ENVIRONMENT WITH ELEMENTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING STAFF	43
KOROBKINA Tetiana, DASHENKOVA Natalia, HORLACHKOVSKA Hanna CRITICAL THINKING AS A SPACE OF INTERNAL AUTONOMY: EDUCATION OF DIGNITY IN CONDITIONS OF COGNITIVE TURBULENCE	49
HLINCHUK Yuliya LABOR PROTECTION TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT	54
NENKO Yuliia INTEGRATION OF MOBILE TECHNOLOGIES INTO TEACHING: PEDAGOGICAL, TECHNICAL AND ETHICAL ASPECTS	58
OKOLNYCHA Tetiana, BROIAKOVSKIY Vsevolod HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF THE PROBLEM OF AESTHETIC EDUCATION IN THE UKRAINIAN FAMILY OF THE 19 th – EARLY 20 th CENTURY	64
POTAPCHUK Tetiana, SMETANA Oksana, ONYSHCHUK Nazarii FORMATION OF VOCAL AND PERFORMING SKILLS OF CURRENT MUSIC TEACHERS OF UKRAINE AND CHINA IN THE CONTEXT OF AN INTEGRATED APPROACH	70
SAVCHENKO Larysa, SAFIAN Karyna USE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS	76
SAVCHENKO Nataliia THE EMOTIONAL FLEXIBILITY OF THE TEACHER IN CONTRADICTIONARY SITUATIONS OF PEDAGOGICAL INTERACTION	80
SADOVYI Mykola, TRYFONOVA Olena DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF INFORMATION TECHNOLOGY TOOLS	87
STRATAN-ARTYSHKOVA Tetiana, BUZOVA Olena ARTISTIC AND CREATIVE COMMUNICATION IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS	92
TEREMECKYI Vladyslav, MYKHAKCHUK Mykola INTEGRATION OF COSSACK PEDAGOGY IDEAS INTO PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR HOMELAND DEFENSE	96
ALFIMOV Ivan, RYABETS Sergiy, SHCHERBUL Alexander BASIC APPROACHES IN THE FORMATION OF STUDENTS' DESIGN SKILLS BY MEANS OF AUTOMATED DESIGN	104
BENDIKOVA Sviatlana THE CURRENT STATE OF FORMATION OF VOCAL COMPETENCE OF ADOLESCENT STUDENTS IN ARTS EDUCATION INSTITUTIONS	108
BYRIUK Olha, HRYTSENKO Ganna DEVELOPING TEXT MEDIATION SKILLS: BASED ON THE TEXTBOOK SPEAKOUT. C1-C2	114
VARGANICH Galina, ZHYLKIINA Olena MAIN ASPECTS OF DISTANCE EDUCATION IN A CHOIR CLASS UNDER MARTIAL ARTS	118
HUBINA Oksana "DIGITALIZATION AND OPEN EDUCATION IN HIGHER EDUCATION REFORM: A EUROPEAN POLICY PERSPECTIVE"	123
HULLAK Oksana, DUMASHIVSKIY Yaroslav, KRIBA Iryna COMMUNICATION ETHICS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	127
HRYNOVA Yuliia GAMIFICATION AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF ENGLISH GRAMMAR COMPETENCE	133
DUBOVOY Oleksandr, DUBOVOY Volodymyr, ANDREEV Maksym, PAVLOV Roman, SIPAKOVA Daria PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPORTS COACH: PEDAGOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND INNOVATIVE DIMENSIONS	138

DR MAŁGORZATA Karczmazzyk	
ART AS A SPACE OF RELATIONSHIP IN A GLOBAL WORLD. ART EDUCATION IN THE CONTEXT OF ECOSOPHY AND INTERCULTURAL DIALOGUE.....	145
DIACHENKO Andrii	
REGULARITIES OF THE PROCESS EDUCATION OF CHILDREN IN A UKRAINIAN PEASANT FAMILY OF THE SOUTHERN UKRAINE IN THE 19th - FIRST QUARTER OF THE 20th CENTURY	148
ZABOLOTNA Daria, BOHATYENKOVA Oleksandra	
ANALYSIS OF THE FEASIBILITY OF INTEGRATION OF INFORMATION RESOURCES INTO THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....	152
ZAVITRENKO Dolores, ZHYHORA Iryna, BEREZENKO Natalia	
THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS.....	158
KALASHNYK-RYBALKO Myroslava	
PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH TRAINING OF FUTURE MILITARY PILOTS: CHALLENGES AND WAYS OF IMPROVEMENT	165
KOLCHENKO Iryna	
THE ROLE OF SPECIALIZED ART INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT PROFESSIONAL EDUCATION IN POLAND	170
KRAVTSOVA Nataliia	
CHALLENGES OF CONTEMPORARY ARTS EDUCATION: PROSPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	176
LYTVYN Andrii, PILTIAI Oksana	
USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN TEACHING OCCUPATIONAL PROTECTION.....	181
MARKOVA Olena, LOGVINOVA Yaroslava	
INTEGRATION OF NATURAL SCIENCES INTO PROJECT ACTIVITIES OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS	187
MALAKHOVA Marharyta, KASIANOVA Victoria, TKACHUK Volodymyr, KASIANOV Valentin	
SEMANTICS OF THE CONDUCTING GESTURE IN THE CONTEXT OF TECHNIQUE, ARTISTIC REALIZATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS.....	193
MYKHALIUK Alla, MYKHALIUK Ilona	
DEVELOPING HIGHER EDUCATION STUDENT'S READINESS FOR INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY	201
MOLODTSOVA Valeriia	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A ROLE-PLAY PARTNER IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	207
NOVOSIADLA Iryna	
PROBLEMS OF FORMING INSTRUMENTAL AND PERFORMING COMPETENCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS IN THE MODERN PARADIGM OF ART EDUCATION.....	213
ONOFRIICHUK Liliy	
USE OF ACTIVE METHODS TRAINING IN THE PREPARATION OF COMPETITIVE SPECIALISTS IN PRESCHOOL EDUCATION	219
PINZENIK Olena, SKRYPYNETS Vasyi, CHEPELYUK Bohdan	
FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE MARKETING SPECIALISTS.....	224
SEMAKOVA Tetiana, BOIKO Liubov	
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF STIMULATING STUDENTS' LEARNING ACTIVITY.....	230
STRILETS-BABENKO Olena, KUSHNIR Nataliya	
SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDENTS' ADAPTATION TO DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	234
TSUKANOVA Nataliia	
ANALYSIS OF THE STATE OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITY IN NATIONAL AND FOREIGN LITERATURE	240
ZHANG Fan	
FORMATION OF THE VOCAL-POP CULTURE OF THE PERSONALITY.....	244
CHUBUKINA Olha, TANKO Yevheniia, VRANKINA Victoria	
DIALECTICAL UNITY OF POSITIVE AND NEGATIVE FEEDBACK AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM.....	250
SHEVTSOVA Olena	
INTEGRATION OF DIFFERENT TYPES OF ART IN FORMING THE ARTISTIC PERCEPTION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	257
SHYRYKALOVA Anzhela, BURDINA Iana, GREKOVA Alla, GRIDINA Inna	
INFLUENCE OF COMMUNICATION SKILLS ON THE ADAPTATION PERIOD OF FIRST-YEAR STUDENTS IN MARTIAL LAW CONDITIONS.....	262
BIDA Olena, OSEREDCHUK Olga, VIZAYER Arpad	
FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF A PERSON IN AN ENVIRONMENT OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION	269
KOSHLYAK Mykhailo	
THE PLACE OF PHYSICAL EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN THE CREATIVE HERITAGE OF A. MAKARENKO	274
RADIUK Inna, RADIUK Volodymyr	
METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION	278
ZAKHAROVA Oksana, MAKHNO Victoria	
FORMATION OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE OF A FUTURE SPECIALIST IN THE PROCESS OF PHYSICAL TRAINING	282

IAZLOVETSKA Oksana, BABENKO Andriy CURRENT CHALLENGES IN THE MODERNIZATION OF PHYSICAL EDUCATION IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	288
BESPALYI Vladyslav, SHAMONIA Volodymyr, SEMENIKHINA Olena EDUCATIONAL DATABASES: ANALYSIS OF PRACTICAL CASES	293
DUDKA Tetiana INTEGRATION DIMENSIONS OF ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS TO THE NATIONAL ACADEMIC ENVIRONMENT.....	297
RASTRYGINA Alla, KLEPAR Maria ETHNIC-FAMILY TRADITIONS AS A RESOURCE FOR FUTURE TEACHER-MUSICIAN IN TRAUMA-INFORMED CARE THROUGH ART.....	302
FILONENKO Oksana, BUTKEVYCH Anton COMPONENTS OF THE INFORMATION CULTURE OF FUTURE TEACHERS.....	308
HOLOVKO Iryna THE USAGE OF PROFESSIONALLY-ORIENTED AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES	312
PANCHENKO Oksana, SOLOVEI Yuliia, BONDAR Viktoriia THE USE OF A COMPUTER GAME IN THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF ELDER PRESCHOOL CHILDREN	317
NOVOSADOV Yaroslav FORMATION IN FUTURE BACHELORS OF MUSIC ARTS READINESS FOR LEADING AN ORCHESTRA TEAM.....	322
YAKYMOVYCH Ihor EDUCATION AND EDUCATIONAL SYSTEM MANAGEMENT: STATUS, TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS.....	326
PRIMA Raisa, PRIMA Dmytro, DESYATNYK Kateryna THEORETICAL FOUNDATIONS OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING.....	330
DOBROVOLSKA Ruzhina, SHVETS Iryna MUSIC THERAPY AS A PROFESSION: A COMPARATIVE OVERVIEW OF EDUCATIONAL PROGRAMMES IN THE EUROPEAN AREA	334
IOVKHIMCHUK Nataliia, LOZA Yuliia INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR STUDYING LESYA UKRAINKA'S CHILDREN'S WORKS IN PRIMARY SCHOOLS.....	340
KLYUYEVA Snizhana ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A MUSICAL CO-AUTHOR AND THE ETHICAL ASPECTS OF ITS APPLICATION.....	344
KULIKOVA Svitlana EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF INSTITUTIONS OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX-TH – FIRST HALF OF THE XXI-ST CENTURY.....	350
LYSENKO Liudmyla ASSESSMENT OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN ENGLISH USING INFORMATION TECHNOLOGIES.....	355
RASTRUBA Tetyana DEVELOPING EMOTIONAL INTELLIGENCE AND NONVERBAL COMMUNICATION SKILLS IN CHORAL CONDUCTING EDUCATION: THEORETICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVES.....	360
SPILIOTI Olena MUSICAL-INTONATIONAL THINKING: STRUCTURE, MECHANISM, AND ARTISTIC NATURE.....	366
SHEVCHENKO Inha FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF AN ART MANAGER IN THE PROCESS OF TRAINING OF A FUTURE MUSIC TEACHER.....	372
BYKOVA Oleksandra POSITIVE MOTIVATION OF A FUTURE AVIATION SPECIALIST IN THE PROCESS OF HIS PROFESSIONAL TRAINING.....	376
MA XinYu FEATURES OF 21ST CENTURY PIANO MUSIC	381
YAROSHENKO Olena ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL MUSIC EDUCATION: ADVANTAGES AND LIMITATIONS	386
RAZVODOVA Marina ACADEMIC DISCIPLINE «TEACHING METHODOLOGY OF THE EDUCATIONAL BRANCH «ART» (MUSIC, CHOREOGRAPHY, FINE ARTS) IN PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL COLLEGES	393
RASHEVSKA Natalia THEORETICAL ASPECTS OF INTEGRATING IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING NATURAL AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN ACADEMIC LYCEUMS.....	400
BABENKO Tetiana, DOROSHENKO Vladyslav HEALTH-SAFE COMPETENCE OF THE HEAD OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION AS A COMPONENT OF HIS PROFESSIONAL COMPETENCE	406
HAVRYLENKO Olha DIGITAL TRANSFORMATION OF THE METHODOLOGY FOR TEACHING PROFESSIONAL FOREIGN	

LANGUAGE IN THE CONTEXT OF BLENDED LEARNING	411
HEREVENKO Andrii, SHYNKAROVA Olena	
AN INNOVATIVE MODEL OF DISTANCE LEARNING IN TOURISM AND SPORTS CLUBS: EXPERIENCE AND PROSPECTS.....	416
TYMOSHCHUK Yuliia	
THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS TO ENHANCE COMMUNICATION SKILLS FOR TEACHING MARITIME ENGLISH	422
BABENKO Artem	
PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR STUDENTS' CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES.....	425
LEVCHENKO Dmytro	
DIDACTIC FOUNDATIONS OF RESEARCH ACTIVITY OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS	432
MYKHAILICHENKO Igor	
DEVELOPMENT OF CIVIC CULTURE OF FUTURE AVIATION PROFESSIONALS IN EDUCATIONAL WORK WITH CADETS	441
OSTROVSKA Marianna	
PROFESSIONAL READINESS OF THE EDUCATOR TO IMPLEMENT INNOVATIVE ACTIVITIES	446
NEBORAK Kateryna	
MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS A CATALYST FOR THE DEVELOPMENT OF THE MORAL-ETHICAL CULTURE OF THE PROSPECTIVE HISTORY TEACHER.....	450
IVANCHUK Anatolii, MARUSHCHAK Oksana, KRASYLNYKOVA Iryna	
LIFE SAFETY TRAINING FOR HUMANITIES STUDENTS.....	455
SPINUL Mariya	
DEVELOPMENT PROSPECTS OF MODERN BALLROOM DANCES	459
TABINSKA Olena	
FORMATION OF STUDENTS' TECHNICAL THINKING BY MEANS OF EDUCATIONAL ROBOTICS IN A STEM ENVIRONMENT	464
KUCHAI Oleksandr, RATS Adalbert, OSEREDCHUK Olga	
USING A MARKETING APPROACH TO FORM MARKETING COMPETENCE TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF SPECIALISTS	469
VORONENKO Oleksandr	
FORMATION AND DEVELOPMENT OF DIGITAL TRANSFORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	474
SHEPITKO Olena	
CONCEPTUAL PRINCIPLES OF MODERNIZATION OF PRIMARY EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF O.Ya. SAVCHENKO.....	479
POBIRCHENKO Natalia	
PEDAGOGICAL BIOGRAPHY ON THE HISTORY OF THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN COMMUNITIES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	484
OVCHARUK Vasyl	
FOREIGN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL FIELD OF PHYSICAL SELF-IMPROVEMENT OF THE PERSONALITY.....	488
DMYTRIIEV Vadim	
FORMATION OF THE READINESS OF A FUTURE TEACHER TO DEVELOP STUDENTS' CREATIVE ABILITIES.....	493
DUNDAR Oleksii	
FORMATION OF DIGITAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS: STRATEGIC VECTOR OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	497
POLISHCHUK Vadym	
DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS.....	500
MYRONIUK Vitalii	
FEATURES FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE IN FUTURE STATE EMERGENCY SERVICE PROFESSIONALS.....	503
LIBAK Natalka, PEVSE Andreia	
FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE MARKETING SPECIALISTS.....	507
HOLUB Anzhelika	
SPATIAL HISTORICAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION: METHODS OF TEACHING STUDENTS TO SEE CONNECTIONS BETWEEN PLACES AND EVENTS.....	513
OSTAPIOVSKA Iryna, ROSLAVETS Ruslana	
FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF INTEGRATING THE STUDY OF MATHEMATICAL, SOCIAL AND HEALTH-PRESERVING, CIVIC AND HISTORICAL EDUCATIONAL BRANCHES	516
PLIUSHCH Valentyna	
ORGANISING STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING	522
KYLYVNYK Viktoriia	
GRAMMATICAL CATEGORIES OF MODERN ENGLISH: STRUCTURE, FUNCTIONS AND DEVELOPMENT	527

УДК 376:37.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-12-17

ВІЗНЮК Інесса –

доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>
e-mail: innavisnyuk@gmail.com

ЗАДОРЖНА Ганна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
педагогіки, психології та фахових методик
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5527-3725>
e-mail: agnehka0404@gmail.com

ДОЛИННИЙ Сергій –

доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3555-5818>
e-mail: dolynnyis@gmail.com

ТОКАР Любов –

доктор філософії (PhD), викладач дошкільних
психолого-педагогічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4817-0909>
e-mail: tokarluba80@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕЛІ УПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ПОБУДОВИ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ

У статті розглядаються концептуальні засади моделі впровадження інклюзивної освіти як важливого елемента сучасної освітньої системи. Особлива увага приділяється побудові ефективного освітнього середовища, орієнтованого на забезпечення якісного навчання здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей. Висвітлюються основні принципи, підходи та методи, що лежать в основі створення інклюзивного освітнього простору, а також його роль у соціалізації та розвитку учнів. Аналізуються аспекти створення ефективного інклюзивного освітнього середовища, що базується на сучасних принципах інклюзії та «нормалізації». Обґрунтовується значення організації фізичного та соціального простору для розвитку дітей, забезпечення їх активної участі в навчальному процесі та сприяння формуванню комунікативних навичок. Розглядаються практичні кроки, включаючи адаптацію середовища, методичне забезпечення, підготовку педагогів і взаємодію з батьками. Особлива увага приділяється важливості взаємоповаги, толерантності та залучення кожної дитини до освітнього процесу для формування інклюзивного суспільства.

Стаття присвячена аналізу сучасної моделі інклюзивної освіти, яка сприяє побудові справедливого та демократичного суспільства. Увага приділяється забезпеченню доступу до якісного навчання для всіх категорій дітей, включаючи тих, хто має особливості психофізичного розвитку. Інклюзивна освіта відповідає сучасним освітнім тенденціям, сприяє інтеграції у міжнародне співтовариство та формуванню демократичного суспільства. Висвітлюється роль інклюзивної освіти у формуванні толерантного суспільства та підтримці різноманітності. Розглядається комплексний підхід до задоволення освітніх потреб, зокрема через адаптовані програми, матеріали та технології, що враховують індивідуальні потреби кожної дитини й сприяють їхньому розвитку та успішній адаптації в суспільстві.

Ключові слова: інклюзивна освіта, модель впровадження, освітня система, якість навчання, здобувачі освіти, освітнє середовище, соціалізація, індивідуальні потреби.

VIZNIUK Inessa –

Doctor of Psychological Sciences,
Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>
e-mail: innavisnyuk@gmail.com

ZADOROZHNA Hanna –

candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the
Department of Pedagogy, Psychology and Professional Methods of
the Municipal Institution of Higher Education "Bar Humanitarian
and Pedagogical College named after Mykhailo Hrushevsky"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5527-3725>

e-mail: agnehka0404@gmail.com

DOLYNNYI Serhii –

PhD in Psychological Sciences,
Senior Lecturer, Department of Psychology and Social Work,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3555-5818>

e-mail: dolyunnyis@gmail.com

TOKAR Liubov –

Doctor of Philosophy (PhD), teacher of preschool psychological
and pedagogical disciplines, Municipal Institution of Higher
Education "Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4817-0909>

e-mail: tokarluba80@gmail.com

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE MODEL OF IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION AND BUILDING AN EDUCATION SYSTEM TO ENSURING THE QUALITY OF STUDENTS' EDUCATION

The article examines the conceptual foundations of the model for implementing inclusive education as an important element of the modern education system. Special attention is paid to building an effective educational environment focused on ensuring high-quality education for students, taking into account their individual needs and capabilities. The main principles, approaches and methods underlying the creation of an inclusive educational space are highlighted, as well as its role in the socialization and development of students. Aspects of creating an effective inclusive educational environment based on modern principles of inclusion and "normalization" are analyzed. The importance of organizing physical and social space for the development of children, ensuring their active participation in the educational process and promoting the formation of communication skills is substantiated. Practical steps are considered, including adaptation of the environment, methodological support, training of teachers and interaction with parents. Special attention is paid to the importance of mutual respect, tolerance and involvement of each child in the educational process for the formation of an inclusive society.

The article is devoted to the analysis of the modern model of inclusive education, which contributes to the construction of a just and democratic society. Attention is paid to ensuring access to quality education for all categories of children, including those with special psychophysical development. Inclusive education corresponds to modern educational trends, promotes integration into the international community and the formation of a democratic society. The role of inclusive education in the formation of a tolerant society and support for diversity is highlighted. A comprehensive approach to meeting educational needs is considered, in particular through adapted programs, materials and technologies that take into account the individual needs of each child and contribute to their development and successful adaptation in society.

Key words: inclusive education, implementation model, educational system, quality of education, education seekers, educational environment, socialization, individual needs.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах швидких змін у суспільстві та освіті особливого значення набуває необхідність забезпечення доступу до якісної освіти для всіх здобувачів. Моделі інклюзивної освіти позбавляють індивідуальних потреб кожної дитини, створюючи освітнє середовище, в якому всі учні мають рівень можливостей для навчання і розвитку. Інклюзивна освіта сприяє забезпеченню рівного доступу до якісного навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей, що відповідає міжнародним стандартам та правам людини, зокрема Конвенції ООН про права дитини. Модель інклюзії допомагає будувати суспільство, яке приймає різноманітність, зменшує дискримінацію та створює умови для співіснування людей з різними можливостями. Інклюзивні методики та підходи сприяють індивідуалізації навчання, що позитивно впливає на весь учнівський колектив, а не лише на дітей з особливими освітніми потребами. Інвестування в інклюзивну освіту дає довготривалі вигоди для економіки, оскільки люди з особливими потребами отримують можливість повноцінно брати участь у житті суспільства. В багатьох країнах інклюзивна освіта стала важливим елементом реформ освітньої системи, що відповідає загальним тенденціям розвитку демократичного суспільства. Впровадження такої моделі потребує змін у педагогічних

підходах, навчальних програмах, інфраструктурі шкіл, а також підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Британські автори «Індексу інклюзії» Тоні Бут і Мел Ейнський визначили інклюзивну освіту як впровадження інклюзивних цінностей і підкреслили важливість ціннісного підходу в тому, що інклюзивна освіта є не лише педагогічним процесом, а, переважно, зумовлена соціальними потребами та культурним явищем, які змінюють ставлення до таких проблем в суспільстві.

Сучасна науковиця А. Колупаєва вивчила історико-педагогічні підходи, законодавство, тенденції та проблеми інклюзивної вітчизняної освіти та за кордоном, а також розробила теоретико-експериментальну модель інклюзивної освіти в Україні. І. Кузава обґрунтувала теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти в дошкільлі, дослідила готовність до навчання дошкільників з особливими потребами та розробила систему інклюзивної освіти на основі толерантного ставлення. Окремі аспекти інклюзивної освіти висвітлено в працях В. Бондаря, В. Гладуша, М. Матвеевої, С. Миронової, В. Панка, Т. Сак, О. Таранченко, В. Тищенко та ін. Проте, питання вивчення та узагальнення практичного досвіду організації освітнього процесу в інклюзивних закладах освіти, виявлення суттєвих проблем та

окреслення перспективних шляхів його удосконалення залишаються актуальними [1–5].

З огляду на виклики сучасності, які можуть виникати під час впровадження інклюзивної освіти (відсутність ресурсів, недостатній рівень підготовки вчителів, соціальні стереотипи), дослідження ефективних моделей цього процесу є надзвичайно актуальним, що допоможе сформулювати рекомендації для подальшого розвитку інклюзивного навчання. Освітня система, яка враховує потреби всіх учнів, допомагає формувати толерантне суспільство, сприяє прийняттю різноманіття та зменшує бар'єри між людьми. Якісна освіта передбачає адаптацію навчального процесу до потреб кожного учня, що сприяє розвитку його потенціалу і таланту. Інвестиції в інклюзивну освіту зменшують витрати на соціальну підтримку в майбутньому, оскільки люди отримують навички для самореалізації та участі в економічному житті.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад в побудові освітньої системи, яка забезпечує доступ до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей, сприяє соціальній інтеграції, реалізації індивідуального потенціалу кожного учня та відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільства. Впровадження інклюзивної освіти та розробка ефективних моделей цього процесу забезпечує рівні можливості навчання для всіх дітей, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби, що відповідає принципам Конвенції ООН про права дитини та гарантує право на освіту без дискримінації. Універсальний дизайн такого гатунку в сфері освіти не лише змінює підходи до навчання, але й сприяє створенню суспільства, яке приймає і підтримує інтегрованість в побудові такої фундаментальної складової сучасної освітньої системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Інклюзивна освіта є одним із головних пріоритетів сучасних освітніх реформ, оскільки вона забезпечує рівний доступ до якісного навчання для всіх дітей незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних або соціальних особливостей. Реформи, пов'язані з Новою українською школою, заклали фундамент для створення інклюзивного середовища в початковій школі. Однак розвиток інклюзії в дошкільних закладах залишається недостатньо реалізованим, що створює прогалину в системі освіти. Дошкільний період є критично важливим для всебічного розвитку дітей. Для дітей з особливими освітніми потребами цей час стає ключовим для формування базових навичок, соціалізації, емоційного та інтелектуального становлення [1, 4].

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, яка базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людських особливостей, а також на ефективному залученні всіх учасників до освітнього процесу для забезпечення рівного доступу до знань [2, 3].

Інклюзивне освітнє середовище – це інтегрована сукупність умов, засобів та способів їх реалізації, яка спрямована на забезпечення спіль-

ного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти, враховуючи їхні індивідуальні потреби та можливості [2, 5].

Філософія інклюзії ґрунтується на фундаментальному принципі рівності, який гарантує кожній людині право на освіту, житлові умови та суспільне ставлення, максимально наближене до загальноприйнятих стандартів. Вона вимагає перегляду усталених підходів до навчання, включаючи зміни в культурі шкіл, політиці та практичній діяльності, що дозволяє створити комфортне середовище для всіх учнів. Особливий акцент ставиться на інтеграцію дітей у спільноти, що сприяє їхній соціальній адаптації, розвитку взаємоповаги та зменшенню стигматизації. Освітні заклади впроваджують методики, які враховують потреби дітей з особливостями психофізичного розвитку, що забезпечує їхній академічний прогрес та комфорт у навчальному середовищі.

Розробка Європейською агенцією з питань спеціальної та інклюзивної освіти інструмента для самооцінки освітнього середовища базується на концепції, що ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умов врахування багатограничних потреб усіх учасників освітнього процесу. Виділення трьох основних компонентів (фізичне, соціальне та структурне середовище) дозволяє системно оцінити освітнє середовище та зробити його максимально комфортним та доступним для дітей з різноманітними потребами [3, 5].

Українські нормативно-правові акти, як-от постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. №530 та наказ МОН від 21 червня 2019 р. №873, визначають вимоги до організації інклюзивних груп у дошкільних закладах, а також передбачають спеціальні засоби корекції для дітей з особливими потребами. Сучасні науковці (І. Візнюк, С. Долинний) називають таке освітнє середовище важливим елементом розвитку дітей, поряд із батьками та педагогами. Організація інклюзивного середовища враховує не лише фізичні аспекти (меблі, іграшки, обладнання), але й соціальну взаємодію між дітьми, педагогами та батьками, що сприяє формуванню цінностей, поваги до різноманіття та відповідальності. Ранній розвиток інклюзивного середовища сприяє формуванню у дітей навичок взаємодії, емпатії та толерантності, що є основою для їх успішної інтеграції в суспільство [4, 5].

Організація простору та доступ до відповідних матеріалів сприяє розвитку дітей та їх активному залученню до навчання. Дизайн приміщення відіграє ключову роль у створенні безпечного і мотивуючого середовища. Акцент на взаємодії між дітьми, педагогами та батьками сприяє зміцненню комунікаційних навичок, емоційної підтримки та формуванню дружніх стосунків, що підсилює атмосферу взаємоповаги та підтримки. Ретельне планування часу, послідовності та тривалості видів діяльності дозволяє забезпечити ефективний навчальний процес, який відповідає потребам дітей різного віку та з різним рівнем готовності.

Врешті, такий інструментарій базується на сучасних принципах інклюзії, спрямованих на

максимальне залучення кожної дитини до освітнього процесу та створення середовища, яке враховує всі можливості та виклики, серед яких такі [1, 3]:

1. Вивчення кількості дітей з особливими освітніми потребами через співпрацю з відповідними органами та бесіди з батьками.
2. Налагодження зв'язків із соціальними службами, громадськими організаціями, ПМПК (ІРЦ) та інститутами післядипломної освіти.
3. Визначення мережі інклюзивних класів/груп.
4. Адаптація навчального середовища (матеріали, обладнання) за потребами дітей.
5. Методичне забезпечення: програми, підручники, дидактичні матеріали.
6. Пристосування матеріально-технічної бази: пандуси, зони відпочинку, обладнання кабінетів.
7. Введення посади асистента вчителя (вихователя).
8. Формування психолого-педагогічної команди за участі батьків.
9. Партнерство з батьками дітей з ООП.
10. Підвищення кваліфікації кадрів: семінари, курси, самоосвіта.
11. Розробка індивідуальної програми розвитку та навчального плану.
12. Моніторинг досягнень і ведення дитячого портфоліо.

Такий підхід дозволяє виховувати у дітей навички соціальної взаємодії та адаптивності, що є важливими для їх успішної інтеграції у суспільство у старшому віці. Він підтримує не лише розвиток дітей, але й допомагає педагогам краще зрозуміти та реагувати на різні потреби своїх учнів, створюючи справді інклюзивне середовище. Інклюзія підтримує принципи рівного ставлення до кожного, сприяючи формуванню суспільства, яке цінує різноманітність і визнає унікальність кожної особистості. Ця концепція є важливим кроком у побудові демократичного суспільства, яке цінує людську гідність та забезпечує рівні можливості для всіх своїх членів.

Концепція інклюзії базується на принципах «нормалізації», яка передбачає наближення умов життя людей з обмеженими можливостями до загальноприйнятих стандартів громади. Принципи закріплено в міжнародних актах, таких як Декларація про права розумово відсталих (1971), про права інвалідів (1975) та Конвенція про права дитини (1989), що визнають соціальну значущість і необхідність захисту осіб із порушеннями розвитку [2, 4].

Сучасна модель інклюзивної освіти (рис. 1) є вкрай важливою для побудови справедливого та демократичного суспільства, адже вона забезпечує доступ до якісного навчання для всіх категорій дітей, враховуючи їхні індивідуальні потреби. Інклюзивна освіта гарантує, що всі діти, включно з тими, хто має особливості психо-фізичного розвитку, отримують доступ до навчання в загальноосвітньому закладі, що відповідає їхнім потребам. Завдяки інклюзії діти з різними особливостями можуть взаємодіяти з однолітками,

формуючи толерантне суспільство, де приймається і підтримується різноманіття. Освітній процес враховує індивідуальні потреби дітей, сприяючи розвитку їхніх потенціалів і адаптації до життя в суспільстві. До моделі належать не лише діти з порушеннями слуху, зору, інтелекту чи опорно-рухового апарату, а й діти соціально вразливих груп, ті, хто має емоційно-вольові порушення чи розлади аутистичного спектру, що гарантує комплексний підхід до задоволення освітніх потреб. Сучасна модель передбачає використання адаптованих програм, матеріалів та технологій, які відповідають специфічним потребам кожної дитини, що створює умови для успішного навчання [3, 5].

Корекційно-розвивальний вплив є основою для запобігання ускладненням розвитку дитини та забезпечення ефективного освітнього процесу. Він спрямований на формування знань, умінь, навичок, а також на корекцію та розвиток пізнавальної, мовленнєвої, емоційно-вольової сфер і особистісних утворень. Психокорекційна робота враховує індивідуальні особливості дітей, забезпечуючи засвоєння необхідних дій, навичок самообслуговування, загальнонавчальних та загальнотрудових умінь, що сприяють адаптації до навчання й життя в суспільстві [1, 3].

Таким чином, модель є важливим інструментом для забезпечення не тільки академічного прогресу, але й соціалізації, інтеграції та підтримки дітей, які є невід'ємною частиною нашого суспільства. Інклюзія сприяє розвитку емпатії, взаємоповаги та підтримки серед усіх учасників освітнього процесу, що зміцнює соціальні та моральні основи суспільства. Серед позитивних змін в освіті важливим залишається об'єднання зусиль спеціалістів (медиків, педагогів, психологів, соціальних працівників) для спільної взаємодії та розроблення програм, враховуючи можливості дітей. Перехід до нових форм навчання вимагає підготовчої роботи, включаючи створення позитивного психологічного середовища для впровадження інклюзії. Рекомендуються такі напрями підготовки: формування нової освітньої філософії в суспільстві та розвиток комунікативних компетенцій у всіх учасників процесу [2, 4].

Трансформація уявлень про навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку полягає в сприйнятті їх як рівних та прийнятті неоднорідності колективу як норми. Корекційні послуги повинні відповідати специфіці кожної дитини, а місія освітніх працівників – адаптувати освітнє середовище до її потреб. Поширення інклюзивного підходу передбачає: узгодження інклюзивної політики з фінансовими ресурсами; інформування громадськості для подолання упереджень; підготовку персоналу й організацію спеціальних послуг; зміни у навчальних планах, оцінюванні, організації процесу та залученні фахівців. Особливості розвитку дитини залишаються сталими, проте вчителі можуть покращувати свої підходи у навчанні й вихованні дітей з особливими потребами [1, 5].

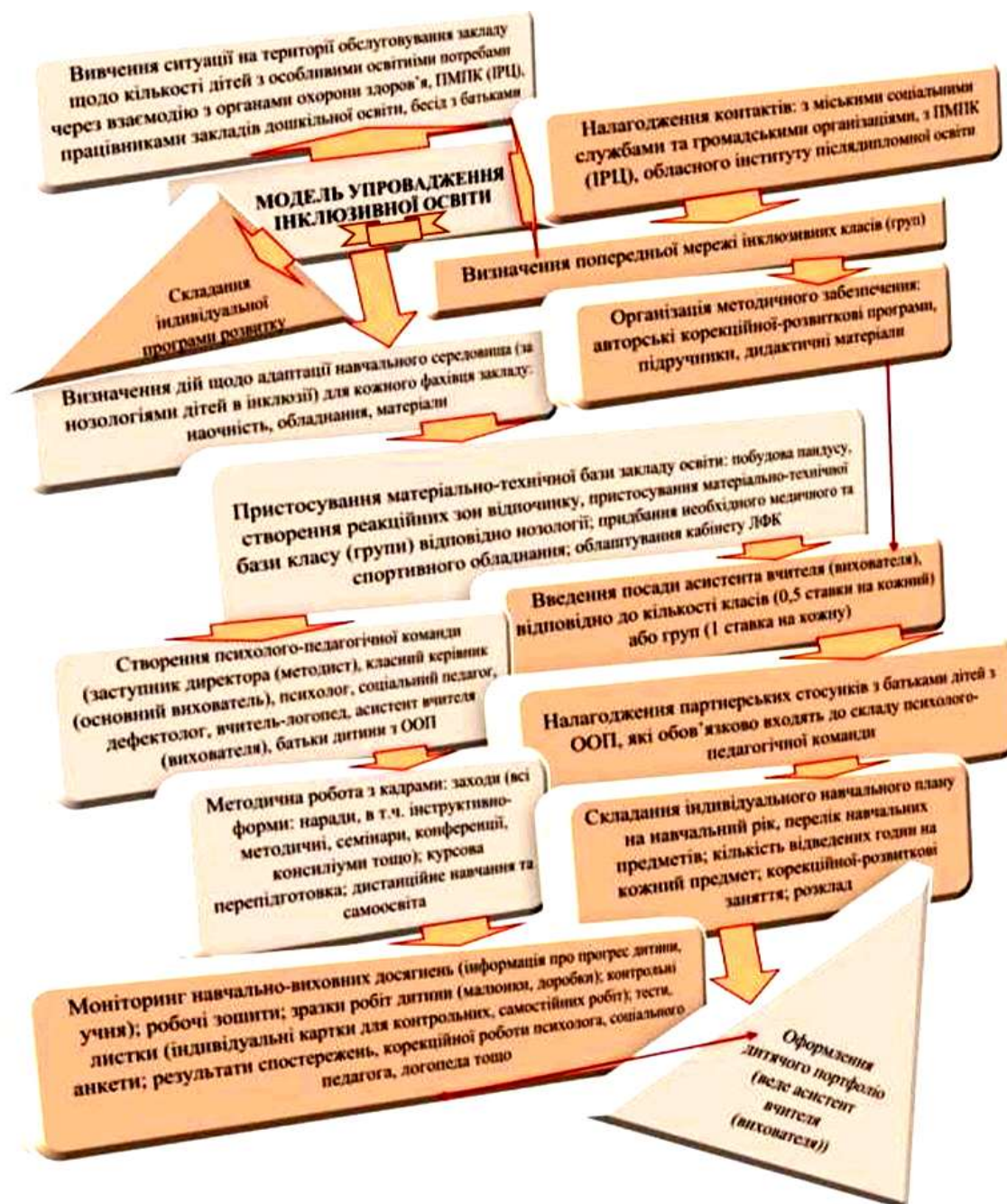

Рис. 1. Модель упровадження інклюзивної освіти в забезпеченні якості навчання

Від того розуміємо, що *інклюзивна освіта* – це система освітніх послуг, яка забезпечує право дітей з особливими потребами, навчатися в загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Вона враховує індивідуальні особливості учнів, створюючи умови для їхнього розвитку без дискримінації. Інклюзивне навчання допомагає дітям з особливими потребами адаптуватися в суспільстві, освоювати основи незалежного життя, нові форми поведінки та спілкування.

Отже, інтеграція дітей у загальноосвітнє середовище в Україні нині активно розвивається. Відповідно до реалізації програми «Нової Української школи» кількість осіб охоплених інклюзивною освітою зростає вдвічі, з перспективою досягнення європейських показників за десять років. Попри окремі

труднощі, напрям активно підтримується у школах і ЗВО через програми й місцеві ініціативи. Також триває співпраця держави з роботодавцями для працевлаштування людей з інвалідністю, включаючи розширення квот на держзамовлення для студентів з особливими потребами. Увага зосереджена й на закордонному досвіді та соціалізації людей з інвалідністю, що є важливим в умовах війни.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Інклюзивна освіта відповідає сучасним тенденціям в освітніх реформах у всьому світі, сприяє інтеграції у міжнародне співтовариство та побудові демократичного суспільства. Розробка моделей, які враховують різні підходи до навчання та особливості учнів, підвищує якість освіти для всіх, оскільки методи,

орієнтовані на індивідуальні потреби, є корисними для всього класу. Інклюзивна освіта допомагає формувати громадян, які будуть активними та незалежними членами суспільства, що знижує майбутні витрати на соціальну підтримку та збільшує внесок таких громадян у розвиток економіки. Ефективні моделі інклюзивної освіти руйнують суспільні стереотипи та допомагають змінити погляд на потенціал дітей з особливими потребами, сприяючи їхній повноцінній участі у житті школи й суспільства.

Інклюзивна освіта допомагає формувати громадян, які будуть активними та незалежними членами суспільства, що знижує майбутні витрати на соціальну підтримку та збільшує внесок таких громадян у розвиток економіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Kusnirova V. Podpora inkluzie vo vyclove vo vol'nom case. Ruzomberok: Vydavatel'stvo Katolickej univerzity v Ruzomberku. 2018. 140 p.
2. Візнюк І. М. Соціально-психологічні умови успішної соціальної адаптації вихованців у закладах інклюзивної освіти. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики* : матеріали І Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20-21 трав. 2021 р.). Чернігів: НУ "Чернігівська політехніка", 2021. С. 8-10.
3. Візнюк І. М., Лазаренко Н. І. Моніторинг забезпечення професійної якості освіти педагогів в контексті євроінтеграції. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2023. Вип. 1. С. 11-20.
4. Гладуш В., Козлінська А. Кроки запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні проблеми педагогіки*: зб. наук. Праць. ДНУ ім. Олеса Гончара, редкол.: В.А. Гладуш та ін. Д. 2017. Вип. 4. С. 39-46.
5. Паламарчук О., Візнюк І. Родинно-сімейне виховання учнів початкових класів в контексті нової української школи. *Перспективи та інновації науки*. 2023. Вип. 14. С. 27-32.

REFERENCES

1. Hladush, V., Kozlinska, A. (2017). Kroky zaprovadzhennia inkluzivnoi osvity v Ukraini. [Steps to implementing inclusive education in Ukraine]. Aktualni problemy pedahohiky: zb. nauk. Prats. DNU im. Olesia Honchara, redkol.: V.A. Hladush ta in. D. 4. S. 39-46 [in Ukrainian]
2. Kusnirova, V. (2018). Podpora inkluzie vo vyclove vo vol'nom case [Support for inclusion in vyclove in vol'nom case]. Ruzomberok: Vydavatel'stvo Katolickej univerzity v Ruzomberku. 140 s. [in Poland]
3. Palamarchuk, O., Vizniuk, I. (2023). Rodynno-simeine vykhovannia uchniv pochatkovykh klasiv v konteksti novoi ukrainskoi shkoly [Family education of primary school students in the context of the new Ukrainian school]. Perspektyvy ta innovatsii nauky. (14). 32 s. [in Ukrainian]
4. Vizniuk, I. M. (2021). Sotsialno-psykholohichni umovy uspishnoi sotsialnoi adaptatsii vykhovantsiv u zakladykh inkluzivnoi osvity. [Socio-psychological conditions for successful social adaptation of pupils in inclusive education institutions]. Innovatsiyni potentsial sotsialnoi roboty v suchasnomu sviti: na mezhi nauky ta praktyky : materialy I Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (m. Chernihiv, 20-21 trav. 2021 r.). Chernihiv: NU "Chernihivska politekhnikha". S. 8-10. [in Ukrainian]
5. Vizniuk, I. M., Lazarenko, N. I. (2023). Monitorynh zabezpechennia profesiinoi yakosti osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii. [Monitoring the professional quality of teacher education in the context of European

integration]. Porivnialna profesiina pedahohika. (1). S. 11-20 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВІЗНЮК Інесса – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: концептуальні засади моделі упровадження інклюзивної освіти та побудови освітньої системи в забезпеченні якості навчання здобувачів.

ЗАДОРЖНА Ганна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології та фахових методик Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського».

Наукові інтереси: концептуальні засади моделі упровадження інклюзивної освіти та побудови освітньої системи в забезпеченні якості навчання здобувачів.

ДОЛИННИЙ Сергій – доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: концептуальні засади моделі упровадження інклюзивної освіти та побудови освітньої системи в забезпеченні якості навчання здобувачів.

ТОКАР Любов – доктор філософії (PhD), викладач дошкільних психолого-педагогічних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж».

Наукові інтереси: концептуальні засади моделі упровадження інклюзивної освіти та побудови освітньої системи в забезпеченні якості навчання здобувачів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

VIZNIUK Inessa – Doctor of Psychological Sciences, Professor at the Department of Psychology and Social Work, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: conceptual principles of the model of implementing inclusive education and building an education system to ensuring the quality of students' education.

ZADOROZHNA Hanna – candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology and Professional Methods of the Municipal Institution of Higher Education "Bar Humanitarian and Pedagogical College named after Mykhailo Hrushevsky".

Scientific interests: conceptual principles of the model of implementing inclusive education and building an education system to ensuring the quality of students' education.

DOLYNNYI Serhii – PhD in Psychological Sciences, Senior Lecturer, Department of Psychology and Social Work, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: conceptual principles of the model of implementing inclusive education and building an education system to ensuring the quality of students' education.

TOKAR Liubov – Doctor of Philosophy (PhD), teacher of preschool psychological and pedagogical disciplines, Municipal Institution of Higher Education «Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College».

Scientific interests: conceptual principles of the model of implementing inclusive education and building an education system to ensuring the quality of students' education.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.
Стаття прийнята до друку 11.05.2023 р.

УДК 37.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-18-22

ГАЛЕТА Ярослав –

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

ПОЧКА Каріна –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0001-9708>
e-mail: karinaoliivna@gmail.com

СУЧАСНА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ

У багатьох країнах світу дошкільна освіта є первинною ланкою єдиної системи виховання і навчання. Як правило, у більшості країн функціонують стаціонарні та сезонні ясла, садочки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи, майданчики. Виховна робота, метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в суспільстві, здійснюється відповідно до програм виховання та навчання. У всіх країнах існують системи підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні, вищі навчальні заклади). Кожна національна система дошкільної освіти має свої особливості та власний передовий досвід.

У статті розглянуто та проаналізовано системи дошкільної освіти зарубіжних країн. Виокремлено особливості та напрями дошкільної освіти. Визначено основні проблеми систем дошкільної освіти у вивчених країнах. Дано характеристику основних типів і програм дошкільних закладів.

У статті обґрунтовано доцільність вивчення європейського досвіду для вирішення сучасних проблем дошкільної освіти в Україні. Проаналізовано досвід організації дошкільної освіти у Великобританії, Данії, США та інших країнах. Показано, що системи дошкільної освіти цих країн мають свої особливості та власний перспективний досвід. Встановлено, що спільним для дошкільних закладів європейських країн є особлива увага до створення розвивального середовища та організація різних видів діяльності, що сприяють загальному розвитку дитини і підготовці її до навчання в школі. Підготовка педагогічних кадрів для роботи в дошкільних закладах здійснюється в кожній країні за власною системою професійної підготовки (курси, середні спеціальні заклади, інститути, університети, вищі школи). Виокремлено ідеї, які можна застосувати у розвитку дошкільної освіти в Україні.

Встановлено, що якими б своєрідними, оригінальними були національні системи освіти та виховання дітей дошкільного віку, всі вони мають у своїй основі універсальні принципи, становлять єдину й цілісну систему дошкільного виховання та навчання як загальноцивілізаційний феномен. Перспективи подальших розвідок убачаємо в порівняльній характеристиці дошкільної освіти за кордоном та в Україні.

Ключові слова: дошкільна освіта за кордоном, виховання, навчання, дитячі садки, ясла, ясла-садки.

HALETA Yaroslav –

doctor of pedagogy, professor,
dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

POCHKA Karina –

postgraduate student specialty
011 Educational, pedagogical sciences
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0001-9708>
e-mail: karinaoliivna@gmail.com

MODERN PRESCHOOL EDUCATION ABROAD

In many countries of the world, preschool education is the primary link in a unified system of upbringing and education. As a rule, most countries operate stationary and seasonal nurseries, kindergartens with different working hours, preschool departments at primary grades, kindergartens, and playgrounds.

Educational work, the purpose of which is the harmonious development of children, the formation of life skills in society, is carried out in accordance with the programs of upbringing and education. In all countries there are systems for training pedagogical workers (courses, secondary specialized, higher educational institutions). Each national system of preschool education has its own characteristics and its own best practices.

The article reviews and analyzes the systems of preschool education in foreign countries. The features and directions of preschool education are highlighted. The main problems of preschool education systems in the studied countries are identified. The main types and programs of preschool institutions are characterized.

The article substantiates the expediency of studying the European experience for solving modern problems of preschool education in Ukraine. The experience of organizing preschool education in the UK, Denmark, the USA and other countries is analyzed. It is shown that the systems of preschool education in these countries have their own characteristics and their own promising experience. It is established that what is common to preschools in European countries is a special focus on creating a developmental environment and organizing various

activities that contribute to the overall development of the child and prepare him or her for school. The training of pedagogical staff to work in preschool institutions is carried out in each country according to its own system of professional training (courses, secondary specialized institutions, institutes, universities, higher schools). The ideas that can be applied in the development of preschool education in Ukraine are highlighted.

It has been established that no matter how peculiar and original the national systems of education and upbringing of preschool children may be, they all have universal principles at their core, constitute a single and holistic system of preschool upbringing and education as a general civilizational phenomenon. We see prospects for further exploration in the comparative characteristics of preschool education abroad and in Ukraine.

Key words: preschool education abroad, upbringing, education, kindergartens, nurseries, nursery schools.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У багатьох країнах світу дошкільна освіта є первинною ланкою єдиної системи виховання і навчання. Про неї дбають місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. Як правило, у більшості країн функціонують стаціонарні та сезонні ясла, садочки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи, майданчики. Виховна робота, метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в суспільстві, здійснюється відповідно до програм виховання та навчання. У всіх країнах існують системи підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні, вищі навчальні заклади). Кожна національна система дошкільної освіти має свої особливості та власний передовий досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню європейського досвіду дошкільної освіти присвячені праці В. Зєбзєєвої, С. Дудко, Л. Литвин, Т. Поніманської та ін. Проблеми професійної підготовки фахівців дошкільної освіти в країнах Східної та Західної Європи досліджують Н. Карпенко, Н. Мельник, М. Олійник та ін. Однак потребує подальшого вивчення організації систем дошкільної освіти у провідних країнах світу, виокремлення ідей, які можна застосувати у розвитку дошкільної освіти в Україні.

Метою цієї статті є вивчення та аналіз систем дошкільної освіти в зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система громадського дошкільного виховання в Болгарії була сформована після Другої світової війни. До неї належать дитячі садки (повного дня, цілорічні, сезонні, цілодобові), ясла, ясла-садки з денним і південним перебуванням дітей (садки при школах). Дошкільні заклади відвідують майже всі діти. Існує державна програма виховання дітей дошкільного віку. Значну увагу в дошкільних закладах зосереджують на фізичному вихованні (спортивні свята, плавання, загартовування).

Для системи громадського дошкільного виховання Болгарії характерним є:

- широка мережа дошкільних закладів, наявність спеціальних норм їх проектування та будівництва;
- державний характер системи дошкільного виховання і підготовки педагогічних кадрів;
- визнання дошкільного виховання частиною системи народної освіти, її первинною ланкою;
- державна програма виховання дітей у дошкільних закладах. На сучасному етапі триває реформування суспільного дошкільного

виховання, як і всієї системи народної освіти [4, с. 44-47].

Тривалий час у Великій Британії функціонували заклади громадського нагляду дітей із небагатих сімей. Нині вони трансформувалися в сучасні типи дошкільних закладів, які забезпечують диференційований підхід до виховання дітей. Формування і розвиток системи дошкільного виховання відбувалося під впливом ідей Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Г. Штейнера, Ж. Піаже, Дж. Брунера.

Дошкільних закладів у країні недостатньо для забезпечення наглядом усіх дітей до вступу в школу, навчання в якій починається з 5-ти років. Основними їхніми типами є муніципальні та приватні денні ясла, ясельні школи, ясельні класи, ігрові групи, клуби матері та дитини, групи «можливостей». За змістом роботи їх можна об'єднати в три групи:

- денні ясла, які забезпечують догляд за дітьми;
- ясельні класи та школи, які працюють як заклади інтелектуального розвитку дітей, підготовки їх до школи;
- ігрові групи, клуби матері та дитини, групи «можливостей».

Муніципальні денні ясла відкривають місцеві органи влади для дітей віком від кількох місяців до 4-х – 5-ти років. Працюють вони впродовж року з 8 до 18-ї години і призначені для виховання дітей, батьки яких мають невисокий рівень доходів.

Приватні денні ясла створюють різні приватні особи, організації, благодійні товариства, релігійні організації тощо. До них належать церковно-общинні денні ясла; ясла, які відкривають для дітей своїх працівників фабрики, компанії, корпорації, банки; комерційні ясла; кооперативні ясла; ясла психолого-педагогічного профілю при науково-дослідних центрах. Їхньою метою є надання матерям, які мають маленьких дітей, кілька годин вільного часу на день.

У країні є багато приватних вихователів, які за бажанням батьків працюють із дітьми віком від народження до 5-ти років протягом усього робочого дня.

Особливо популярні безкоштовні муніципальні ясельні школи та класи для дітей 3-х – 5-ти років. Переваги мають ясельні центри – своєрідні об'єднання денних і ясельних шкіл – їх небагато. При початкових школах часто організовують ясельні центри, які займаються розумовим, фізичним, моральним, естетичним, трудовим розвитком дітей, формуванням їхньої індивідуальності. Організують їх батьки. Як правило, ясельні центри забезпечують найвищий рівень всебічного виховання.

Найпоширенішим типом дошкільних закладів є ігрові групи, об'єднані в Асоціацію дошкільних ігрових груп. Фінансуються вони частково з державного бюджету, за рахунок благодійних внесків, а найбільше – батьками дітей. У них виховується до 70 % дітей віком 2–3 роки. Групи налічують від 6 до 40 дітей, працюють 2–3 години від двох до п'яти днів на тиждень. Керівники ігрових груп (часто ними є матері вихованців групи) обов'язково повинні мати спеціальну психолого-педагогічну підготовку.

Лікарняні ігрові групи призначені для виховання дітей, які перебувають на лікуванні. «Групи можливостей» мають на меті виховання дітей з відхиленнями в розвитку. Працюють вони за зразком ігрових груп, проте в їхньому складі набагато менше дітей. На заняттях використовують спеціальний ігровий і навчальний матеріал. Клуби матері та дитини передбачають обов'язкову присутність матерів протягом усього перебування дітей у групі, робота якої мало чим відрізняється від роботи ігрової групи [3, с. 67-69].

Оскільки англійська система освіти передбачає отримання дозволу на прийом трьох-чотирирічних дітей до початкової школи, органи освіти організовують підготовчі класи (групи) і для п'ятирічних дітей.

Різноманітність типів дошкільних закладів і програм відображає особливість концепції дошкільного виховання у Великій Британії: дитина є активним суб'єктом, який пізнає навколишнє середовище. Тому виховання має на меті розвиток індивідуальності дитини, її самостійності в оволодінні різними видами діяльності. Програми виховання і навчання дітей спрямовані на цілісне бачення особистості дитини, орієнтують на використання мотиваційних чинників до навчання, розвиток ініціативи. У дошкільних закладах на одного дорослого припадає не більш як три малюки та п'ять дітей від 3-х до 5-ти років. Для полегшення адаптації до дитячого садка дитина в перші дні відвідує його разом із мамою.

Найпоширенішими типами закладів громадського дошкільного виховання Данії є денні ясла, садочки, ясла-садочки, ігрові майданчики та цілодобові дошкільні заклади, призначені для виховання та лікування дітей із проблемами фізичного та психічного розвитку, надання їм психолого-педагогічної допомоги та здійснення корекції вад. Педагогічний персонал отримує трирічну підготовку з психології, фізіології, педагогіки. Кожен п'ятий працівник данських дошкільних закладів є чоловіком.

У Данії розташований центр Міжнародної Монтессорі-асоціації.

Дитячі садки в Ізраїлі перебувають на утриманні муніципалітетів, релігійних і жіночих організацій. Працюють цілий рік, за винятком невеликих канікул у серпні. Діють платні приватні садки і групи по 5–10 дітей раннього (з 3-х місяців) і дошкільного віку. Відкривати приватні дитячі садки дозволено лише фахівцям із педагогічною освітою.

Як і муніципальні, приватні дитячі садки контролюються Міністерством освіти. Усі діти

обов'язково мають відвідувати старшу групу в дитячому садку, яка безплатно готує їх до школи. Вони опановують різні види художньої діяльності, слухають оповідання та казки, вчаться читати й рахувати, працюють на комп'ютері, знайомляться з народними традиціями [1, с. 17-19].

Дошкільні заклади в Китаї дуже великі (270 вихованців і 60 педагогів та обслуговуючого персоналу). Групи налічують 25–26 дітей переважно денного перебування, 5 відсотків груп дошкільних закладів – цілодобові, з яких батьки забирають дітей у середу та суботу. Вихователі та їхні помічники мають бути різного віку, вміти чітко організовувати поведінку дітей, не надавати забагато часу на вільну діяльність, виховувати звичку до порядку, прищеплювати навички колективного життя, уникаючи покарань, виховувати працьовитість, наполегливість, відповідальність перед батьками, вихователями та країною. Патріотичне виховання є основою навчально-виховного процесу. Значна увага приділяється розвитку музичних здібностей.

Традиції громадського дошкільного виховання в Німеччині є одними з найдавніших. З 1957 р. діє закон про вільне відвідування дитячих садочків, 20 % з яких утримує держава, 80 % належать церковним громадам, профспілкам, німецькому Червоному Хресту, службі молоді та іншим благодійним товариствам. Батьки оплачують 50 % утримання дітей, інші витрати відшкодовує власник дошкільного закладу.

У Німеччині існують такі типи дошкільних закладів:

- дитячі садочки з повним або неповним днем, призначені для дітей 3-х – 6-ти років;
- одноступеневі дошкільні заклади (переважно для старших дошкільнят);
- пришкольні групи (для п'ятирічних дітей);
- підготовчі класи основної школи, які виховують і навчають п'ятирічних дітей;
- цілодобові інтернати для здорових дітей віком від 3-х до 6-ти років;
- інтернати для дітей із проблемами здоров'я та розвитку;
- материнські центри. У них матері разом із дітьми займаються цікавою і корисною діяльністю, спілкуються між собою і фахівцями з педагогіки та психології.

Головні концептуальні принципи виховання дітей реалізуються в дитячих садочках вільного та відкритого типів. Найпоширеніший тип вільного дитячого садка – штейнерівські дитячі садки та дитячі садки Монтессорі.

Відкритий дитячий садок організовано на ситуативно-орієнтованій концепції дошкільного виховання, для якого характерні: відкрите планування за участю дітей; навчання на базі реальних життєвих зв'язків; єдність гри та навчання; різновікова організація життя й діяльності; зв'язок із громадськістю; співпраця батьків і дошкільного закладу.

Вихователь має бути здатним до систематичних і тривалих спостережень, аналізу результатів педагогічної діяльності, прогнозування.

Систему дошкільного виховання в Польщі утворюють дитячі садки, ясла-садочки з повним (міста) і неповним (сільська місцевість) днем перебування дітей. Діють також цілодобові двотижневі ясла-садки та тимчасові дитячі садки типу сімейних мікросадків, розташованих у квартирах багатоквартирних будинків.

На розвиток американської системи дошкільного виховання вплинула реалізація програми «Хад Старт» (1965 р.), що передбачала збільшення асигнувань на створення дошкільних закладів (передусім для дітей із малозабезпечених сімей). Якщо в 1965 р. дитячі садки відвідували 10 % тричотирирічних дітей, то в 1985 р. – 40 %, а 5–6-річних дітей – 96 %. Нині у США відвідування дошкільних навчальних закладів є нормою підготовки до школи.

Потреби сімей спричинили формування різноманітних типів закладів дошкільної освіти:

- групи дітей 4-х – 5-ти років при школах. Ці державні дитячі садочки працюють 2–3 години вранці, дбаючи, насамперед, про інтелектуальний розвиток дитини;

- школи-ясла для дітей раннього віку (з 3-х років). Окремі з них діють при наукових центрах і педагогічних коледжах, використовуючи розвивальні навчальні програми;

- приватні центри, що функціонують упродовж дня переважно при підприємствах та організаціях для дітей робітників і службовців.

Дошкільні заклади Швейцарії (дитячі садки або дитячі школи) призначені для виховання дітей 4–6-ти років. Крім державних, існує багато приватних дошкільних закладів, які протягом п'яти днів на тиждень працюють по кілька годин на день і розміщуються переважно в одноповерхових котеджах із майданчиками для прогулянок і занять фізичною культурою. Історично склалися дві концепції виховання дітей дошкільного віку: у німецькій частині країни концепція заснована на ідеях Ф. Фребеля. Ненімецькомовні та романомовні дитячі садки працюють за різними програмами. Швейцарські дошкільні заклади добре обладнані, в них багато дидактичного, ігрового матеріалу для занять і самостійної діяльності дітей.

Постійно триває пошук ефективних шляхів взаємодії дошкільних закладів і початкової школи, організовуються комплекси «дитячий садок – школа» для підготовки дітей до школи.

Японська система виховання зорієнтована на раннє виявлення задатків і природний розвиток здібностей. Групи в дитячих садочках досить численні – у середньому по 40 дітей. Виховне середовище дбайливо, зі смаком організоване. Діти беруть участь у створенні затишку та краси приміщення: вони вирощують та аранжують квіти, конструюють, виготовляють панно та гобелени тощо. Участь дітей у художній праці є обов'язковою, оскільки, на думку японців, лише рукотворна краса підводить людину до філософського розуміння прекрасного як доцільності буття.

Завдання педагогів полягає і в тому, щоб навчити дітей спілкуватися, дбати, щоб кожна дитина почувалася комфортно, рівноправно, а

група розвивалася на засадах дружби та співпраці. Педагог не робить дітям зауважень.

Основою виховання є національні цінності японського народу, які позначаються навіть в організації індивідуального харчування. Стверджується, що доля людини залежить не настільки від обдарованості, наскільки від терпіння, працездатності, посидючості, старанності. У зв'язку з цим важлива роль відводиться дотриманню режиму життя і діяльності (рано вставати, бути акуратним, багато працювати, правильно харчуватися, володіти формами ввічливості, привітання, подяки). Схвалюються повага до старших, уміння розуміти іншу людину, підкорятися загальним правилам, бути толерантним. Дітям розкривають суть поняття «смерть», їх привчають до миролюбства.

Процес виховання дітей будується на тісній співпраці вихователів і батьків. Традиційними є відвідування дітей батьками, спортивні дні, дні спостережень, спільні занотовування цікавих думок педагогів і батьків про розвиток дитини, батьківські збори.

Багато дошкільних закладів спираються у своїй роботі на досвід відомого японського скрипаля і педагога Судзукі («Система виховання таланту»), який вважав талант максимальним рівнем розвитку здібностей дитини, а вік до 6-ти років – періодом, коли вирішується її доля. Ранній розвиток музичних і мовленнєвих здібностей поступово стає системою цілісного розвитку особистості, а музика і рідна мова – провідними її засобами. Про популярність дитячих садків Судзукі свідчить те, що заяви про прийом дитини батьки подають за 3–4 роки до її народження. Сюди приймають дітей без будь-якої перевірки задатків. Вихователі працюють із різновіковими (від 3,5 до 5-ти років) групами дітей (до 60-ти дітей). Їхня роль полягає у створенні середовища для саморозвитку особистості дитини.

Йдеться про розвиток пам'яті, сприйняття (візуального, слухового, тактильного), комплексних видів художньої діяльності дітей. З двох років дитину вчать гри на скрипці, для чого компанія «Судзукі» виготовляє маленькі скрипки на 1/32 повного розміру. Виховання в цих садочках має гуманістичний зміст (підкреслюється краса природи, мистецтва) і форму (дитину ні до чого не примушують, а створюють для неї розвивальне педагогічне середовище) [2].

Проблемами розвитку дитячих талантів переймаються не лише освітяни та батьки. Відчутно впливають на функціонування системи дошкільних закладів Асоціація раннього розвитку, організація «Навчання талантів». Слова автора популярних праць про виховання здібностей у дітей, засновника фірми «Соні», Масарі Ібуки про те, що основою розвитку розумових здібностей дитини є її особистий досвід пізнання в перші три роки життя, коли активно розвивається структура мозку, що жодна дитина не народжується геніальною або відсталою, що кожна може навчатися добре – все залежить від методу навчання, який повинен бути гуманним і враховувати можливості, схильності й інтереси

дитини, вичерпно і влучно характеризують особливості японської системи дошкільного виховання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Хоч би якими своєрідними, оригінальними були національні системи освіти та виховання дітей дошкільного віку, всі вони мають у своїй основі універсальні принципи, становлять єдину й цілісну систему дошкільного виховання та навчання як загальноцивілізаційний феномен. Перспективи подальших розвідок убачаємо в порівняльній характеристиці дошкільної освіти за кордоном та в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Наказ МОН молодьспорт України від 22.05.2012 № 615 «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (нова редакція)» URL : http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponentdoshkilnoi_o_sviti_v_ukrajini/.
2. Дошкільна освіта у світі. Німеччина. URL : <http://pedpresa.ua/115677-doshkilna-osvita-u-sviti-nimechchyna.html>.
3. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році». Додаток до листа МОН України від 13.06.2017 №1/9-322. URL : <http://don.kievcity.gov.ua/content/golovna-test.html>.
4. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань підготовки до 2016-2017 навчального року. URL : <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2016/08/17/konf20162.doc>.
5. ESPE : Les Écoles supérieures du professorat et de l'éducation. URL : <http://www.education.gouv.fr/cid72796/espe-les-ecoles-superieures-duproffessorat-et-de-l-education.html>.
6. Fakulté d'Education université de Montpellier. URL : http://www.fde.univmontp2.fr/internet/site/devenir_enseignant/profecole/modele/index.php?f=index.
7. Thevenon E. Ecole maternelle: de l'eleve. *Label France*. 2004. №54. P. 8-9.

REFERENCES

1. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity (Nakaz MON molod'sport Ukrayiny vid 22.05.2012 # 615 «Pro zatverdzhennya Bazovoho komponentu doshkil'noyi osvity (nova redaktsiya)» [The basic component of preschool education (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Youth of Ukraine of 22.05.2012 № 615 "On approval of the basic component of preschool education (new edition)"]. URL : http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponentdoshkilnoi_o_sviti_v_ukrajini/. [in Ukrainian]
2. Doshkil'na osvita u sviti. Nimechchyna [Preschool education in the world. Germany]. URL : <http://pedpresa.ua/115677-doshkilna-osvita-u-svitinimechchyna.html>. [in Ukrainian]

3. Instruktyvno-metodychni rekomendatsiyi «Pro orhanizatsiyu osvitynoyi roboty v doshkil'nykh navchal'nykh zakladakh u 2017/2018 navchal'nomu rotsi». Dodatok do lysta MON Ukrayiny vid 13.06.2017 #1/9-322 [Guidance and methodological recommendations "On the organization of educational work in preschool educational institutions in the 2017/2018 academic year". Annex to the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 13.06.2017 number 1 / 9-322]. URL : <http://don.kievcity.gov.ua/content/golovna-test.html>. [in Ukrainian]

4. Informatsiyno-analitychni materialy z pytan' pidhotovky do 2016-2017 navchal'noho roku [Information and analytical materials on preparation for the 2016-2017 academic year]. URL : <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2016/08/17/konf20162.doc>. [in Ukrainian]

5. ESPE: Les Écoles supérieures du professorat et de l'éducation. URL: <http://www.education.gouv.fr/cid72796/espe-les-ecoles-superieures-duproffessorat-et-de-l-education.html>. [in English]

6. Fakulté d'Education université de Montpellier. URL: http://www.fde.univmontp2.fr/internet/site/devenir_enseignant/profecole/modele/index.php?f=index (fre). [in English]

7. Thevenon, E. (2004). Ecole maternelle: de l'eleve. *Label France*. №54. P.8-9. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛЕТА Ярослав – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства, психолого-педагогічні аспекти управління.

ПОЧКА Каріна – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток дошкільної освіти в Україні та за кордоном.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALETA Yaroslav – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

POCHKA Karina – postgraduate student specialty 011 Educational, pedagogical sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: development of preschool education in Ukraine and abroad.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.147:347.77(075.8):664

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-23-30

ДЕЙНИЧЕНКО Григорій –

доктор технічних наук, професор, професор кафедри харчових технологій в ресторанній індустрії Державного біотехнологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3615-8339>
e-mail: deinychenkogv@ukr.net

ЛАЗАРЄВА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4435-3345>
e-mail: Lazareva_t.a@ukr.net

ЛАЗАРЄВ Микола –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9742-4739>
e-mail: Lazariev55@ukr.net

ЦИХАНОВСЬКА Ірина –

доктор технічних наук, професор кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9713-9257>
e-mail: cikhanovskaja@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглядається актуальна проблема формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі в умовах сучасного освітнього простору. Зазначено, що стрімкий розвиток харчової промисловості потребує кваліфікованих спеціалістів, які не лише володіють фаховими знаннями й уміннями, а й здатні захищати результати своєї професійної діяльності, впроваджувати нові технологічні рішення, забезпечуючи їх правову охорону. Авторами обґрунтовано необхідність впровадження у систему фахової підготовки педагогічних умов, що сприяють формуванню зазначеної компетентності.

У межах дослідження визначено низку педагогічних умов, які забезпечують ефективне формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі. До них віднесено: ціннісно-мотиваційні умови, що сприяють формуванню усвідомленого ставлення студентів до значущості інтелектуальної власності; удосконалення змістових і структурних компонентів освітнього процесу шляхом інтеграції тематики інтелектуальної власності у зміст фахових дисциплін; розроблення міждисциплінарних курсів, які поєднують знання з харчових технологій, права, економіки та маркетингу; застосування практико-орієнтованих методів навчання, що забезпечують засвоєння знань через реальні кейси, проєктну діяльність та моделювання професійних ситуацій; створення сучасного інформаційно-освітнього середовища, яке надає доступ до актуальних правових ресурсів, патентних баз, електронних платформ і онлайн-спільнот.

Авторами підкреслено, що реалізація запропонованих педагогічних умов дозволяє значно підвищити якість підготовки майбутніх фахівців, розвинути в них правову культуру, сформувати навички роботи з об'єктами інтелектуальної власності та створити умови для професійного розвитку в умовах конкурентного ринку. Перспективами подальших досліджень визначено розроблення методик інтеграції тематики інтелектуальної власності у фахові дисципліни, створення міждисциплінарних електронних курсів та апробацію практико-орієнтованих навчальних проєктів у партнерстві з підприємствами харчової промисловості.

Ключові слова: інтелектуальна власність, компетентність, харчова галузь, педагогічні умови, міждисциплінарні курси, практико-орієнтоване навчання, інформаційно-освітнє середовище, правова охорона, професійна підготовка, освітній процес.

DEINYCHENKO Grygorii –

Doctor of Technical Science, Professor,
Professor Department of Food Technologys in the Restaurant Industry State Biotechnologscal University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3615-8339>
e-mail: deinychenkogv@ukr.net

LAZARIEVA Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Food Technologies, Light Industry and Design Educational and Scientific Institute

«Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy»

V. N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4435-3345>

e-mail: Lazareva_t.a@ukr.net

LAZARIEV Mykola –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

of the Department of Pedagogy, Methodology and Education

Management Educational and Scientific Institute

«Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy»

V. N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9742-4739>

e-mail: Lazarev55@ukr.net

TSYKHANOVSKA Iryna –

Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department

of Food Technologies, Light Industry and Design Educational

and Scientific Institute

«Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy»

V. N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9713-9257>

e-mail: cikhanovskaja@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF INTELLECTUAL PROPERTY COMPETENCE OF FUTURE FOOD INDUSTRY SPECIALISTS

The article addresses the pressing issue of developing intellectual property competence among future food industry specialists within the modern educational space. It is noted that the rapid development of the food industry requires qualified specialists who not only possess professional knowledge and skills but are also capable of protecting the results of their professional activities, implementing new technological solutions, and ensuring their legal protection. The authors substantiate the necessity of introducing pedagogical conditions into the professional training system to facilitate the formation of this competence.

Within the framework of the study, a set of pedagogical conditions that ensure the effective development of intellectual property competence among future food industry specialists has been identified. These include: value-motivational conditions that promote the formation of students' conscious attitude toward the importance of intellectual property; improvement of the content and structural components of the educational process by integrating intellectual property topics into the content of professional disciplines; development of interdisciplinary courses combining knowledge of food technologies, law, economics, and marketing; application of practice-oriented teaching methods that ensure knowledge acquisition through real case studies, project activities, and professional situation modeling; creation of a modern information and educational environment providing access to up-to-date legal resources, patent databases, electronic platforms, and online communities.

The authors emphasize that the implementation of the proposed pedagogical conditions significantly improves the quality of future specialists' training, fosters their legal culture, develops skills for working with intellectual property objects, and creates conditions for professional growth in a competitive market environment. Prospects for further research include developing methodologies for integrating intellectual property topics into professional disciplines, creating interdisciplinary electronic courses, and testing practice-oriented educational projects in partnership with food industry enterprises.

Key words: intellectual property, competence, food industry, pedagogical conditions, interdisciplinary courses, practice-oriented learning, information and educational environment, legal protection, professional training, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки знань і технологічного прогресу проблема інтелектуальної власності набула особливої ваги, зокрема для харчової галузі, яка динамічно розвивається та потребує інноваційних підходів у створенні продукції. Саме тому формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової промисловості є не лише освітньою, а й стратегічною потребою. Володіння знаннями про охорону авторських прав, патентування технологій, комерціалізацію інновацій сприяє розвитку конкурентоспроможного професіонала, здатного ефективно діяти в умовах глобалізованого ринку.

Визначення педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування компетентності з інтелектуальної власності, є актуальним у контексті реформування вищої освіти та впровадження компетентнісного підходу. В умовах модернізації освітнього процесу зростає потреба у методичному переосмисленні змісту, форм та методів навчання, що дозволить готувати фахівців

нового покоління, здатних до самостійного творчого пошуку, інноваційної діяльності та правомірного використання інтелектуальних продуктів.

Сьогодні інтелектуальна власність є ключовим ресурсом економіки, тому здатність майбутніх фахівців харчової галузі захищати власні розробки нових продуктів, технологій, маркування та бренди у ресторанному та харчовому бізнесі, правильно використовувати чужі інновації та орієнтуватися в законодавчому полі – визначає не лише їхню правову грамотність, а й професійну ефективність. Формування таких компетентностей можливе лише за умов цілеспрямованого педагогічного впливу на основі аналізу та врахування специфіки галузі.

Таким чином, дослідження педагогічних умов формування компетентності з інтелектуальної власності є надзвичайно важливим у контексті забезпечення якісної фахової підготовки майбутніх фахівців харчової галузі. Це дозволяє не лише підвищити рівень їхньої правової культури, а й сприяти інноваційному розвитку харчової

промисловості загалом, що є визначальним чинником конкурентоспроможності України на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останніх років спостерігається зростаючий інтерес до проблеми формування компетентності з інтелектуальної власності у здобувачів вищої освіти. Дослідження вчених, зокрема Ю. Бошицького, М. Маслак, П. Перерви, Р. Драпушко, П. Горінова, Н. Філик, зосереджуються на розробленні теоретико-методологічних засад формування правової культури, що охоплює й аспекти інтелектуальної власності. Наголошується на необхідності інтеграції знань про захист авторських прав, патентування, ліцензування в систему фахової підготовки [1, 2, 3, 4].

Окремі науковці, такі як О. Дурманенко, А. Литвин, О. Мельник, О. Пехота, Н. Тверезовська, Л. Філіппова, В. Прошкін, Є. Хриков, Х. Шапаренко, Т. Шмоніна, І. Глухов досліджують педагогічні умови як систему зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на ефективність формування відповідних компетентностей [7, 8, 10-15]. У працях авторів описуються ефективні освітні технології, серед яких – проєктне навчання, метод кейсів, міждисциплінарні інтеграції, моделювання професійних ситуацій. Ці підходи показують свою ефективність у контексті підготовки фахівців інженерно-технічного та економічного спрямування, однак потребують адаптації до галузі харчових технологій.

Щодо специфіки харчової галузі, наукових досліджень з теми формування компетентності з інтелектуальної власності значно менше. Проте деякі автори, зокрема І. Козловська, В. Лунячек, О. Лященко, О. Мариновська, О. Туриця, Ю. Черненко розглядають важливість інтеграції знань про інтелектуальну власність у технологічні дисципліни, оскільки інновації у харчовій промисловості часто пов'язані з унікальними рецептурами, методами обробки сировини та оформлення продукції [16-20]. Автори підкреслюють необхідність формування у студентів не лише правових знань, а й креативного мислення, здатності до генерації ідей та оцінювання їхньої новизни.

У публікаціях педагогічного спрямування простежується тенденція до вивчення педагогічних умов як чинників, що формують навчальне середовище сприятливе до набуття компетентностей. Так, науковці вказують на важливість мотиваційного компоненту, суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом, а також практичної спрямованості навчання. Акцент робиться на створенні таких освітніх умов, які б дозволяли студентам не лише отримувати теоретичні знання, а й практично застосовувати їх під час стажування, у стартап-проєктах, конкурсах інновацій.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про наявність потужного теоретичного підґрунтя для формування компетентності з інтелектуальної власності. Проте в контексті харчової галузі ця проблема залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює потребу в подальшому науковому

пошуку. Зокрема, актуальним є уточнення педагогічних умов, які враховують специфіку підготовки майбутніх технологів харчової продукції, їхню професійну діяльність та інноваційну складову фаху.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування компетентності з інтелектуальної власності у здобувачів освіти, що готуються до професійної діяльності у харчовій галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність «формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі» полягає в цілеспрямованому розвитку знань, умінь та навичок, що необхідні для ефективного використання та захисту інтелектуальної власності у сфері харчових технологій. Це включає не лише розуміння основних концепцій інтелектуальної власності, таких як авторське право, патенти, торгові марки та комерційна таємниця, а й розвиток умінь застосовувати ці знання в практичній діяльності, враховуючи специфіку харчової промисловості. У цьому контексті важливим є також розвиток навичок критичного мислення, здатності до інновацій, етики та відповідальності при розробці нових технологій, продуктів і процесів. Формування цієї компетентності передбачає підготовку студентів до реальних умов ринку, де інтелектуальна власність є ключовим елементом для забезпечення конкурентоспроможності, захисту інновацій та розвитку галузі в цілому.

Стандартом вищої освіти за спеціальністю 181 «Харчові технології» галузі знань 18 «Виробництво та технології» для другого (магістерського) рівня вищої освіти передбачено формування у здобувачів наступних компетентностей [21]:

- здатність розв'язувати задачі дослідницького та інноваційного характеру у сфері харчових технологій;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- здатність захищати інтелектуальну власність у сфері харчових технологій;
- здатність презентувати та обговорювати результати наукових досліджень і проєктів, складати та оформлювати нормативну документацію, наукові звіти, доповіді, статті, охоронні документи та ін.;
- здатність комерціалізувати інноваційні розробки;
- здатність розробляти та реалізовувати науково-технічні проєкти у сфері харчових виробництв з урахуванням технічних, соціально-економічних, правових та інших аспектів.

Такі компетентності можуть бути сформовані у здобувачів вищої освіти в процесі вивчення дисципліни «Інтелектуальна власність».

Формування компетентності з інтелектуальної власності (ІВ) є актуальним завданням сучасної професійної освіти, особливо у сферах, де інновації, творчість та технологічні розробки є

основною конкурентоспроможності. Для досягнення цієї мети необхідно створити відповідні педагогічні умови, що забезпечать цілісність, послідовність і ефективність освітнього процесу.

В нашому дослідженні будемо дотримуватися такого визначення цього поняття.

Педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності уявляють собою сукупність цілеспрямованих організаційно-педагогічних заходів, методів, принципів, дидактичних засобів, середовища та взаємодії викладачів і студентів, які забезпечують ефективний процес формування знань, умінь, навичок і ціннісного ставлення до об'єктів інтелектуальної власності, а також здатності до їх правового захисту та використання у професійній діяльності. Така система спрямована на досягнення високих показників професійної компетентності у майбутніх фахівців харчової галузі, акцентуючи увагу на ключових компонентах: технологічній, правовій та проєктно-творчій діяльності.

У контексті фахової практичної діяльності педагогічні умови виступають важливим інструментом формування комплексу компетентностей, які забезпечують здатність здійснювати професійну діяльність з урахуванням правового захисту результатів інтелектуальної праці. Основною метою їх формування є вироблення в майбутніх фахівців здатності до комплексного підходу до професійних завдань – від етапу передпроектного аналізу до практичної реалізації продукту з урахуванням вимог правового захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Такі вміння, як аналіз чинного законодавства та патентного поля, планування розробки нових харчових продуктів, оформлення патентів, авторських прав, реєстрація торгових марок та супровід їх правового використання є ключовими для сучасного фахівця харчової галузі.

Проведений аналіз наукових досліджень [2, 5, 6, 9, 10, 17, 18, 20, 21], знань, умінь та навичок, якими повинен володіти сучасний фахівець харчової галузі дозволив виявити педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності.

Важливою складовою педагогічного середовища, що забезпечує ефективне формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі, виступають ціннісно-мотиваційні умови. Їх зміст полягає у формуванні стійкої мотивації до оволодіння знаннями, вміннями та навичками щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також у вихованні ціннісного ставлення до результатів власної та колективної творчої діяльності.

До системи ціннісно-мотиваційних умов належать:

- виховання у студентів поваги до авторських прав та результатів інтелектуальної діяльності. Це передбачає формування усвідомлення важливості правового захисту і моральної відповідальності за використання чужих ідей, розробок, технологій чи брендів, що є особливо актуальним у харчовій галузі – сфері, де інновації відіграють стратегічну роль;

- формування правової культури та відповідальності за дотримання законодавчих норм у сфері інтелектуальної власності. Важливо, щоб здобувачі не лише знали основи патентного права, авторських та суміжних прав, а й розуміли наслідки порушення цих норм для власної кар'єри, репутації підприємства та ринку загалом;

- організація тематичних заходів, дискусій, виставок, майстер-класів із питань інтелектуальної власності. Такі заходи сприяють підвищенню зацікавленості студентів, занурюють їх у реальні кейси та практичні ситуації, де необхідно приймати рішення, що враховують правові аспекти захисту власних напрацювань.

Особливу увагу слід приділяти інтеграції ціннісно-мотиваційного компоненту у зміст професійно-орієнтованих дисциплін, що дозволяє формувати компетентність з інтелектуальної власності не відокремлено, а у процесі вивчення технологій виробництва кулінарної продукції, розробки нових харчових продуктів, менеджменту, маркетингу тощо.

Таким чином, ціннісно-мотиваційні умови формують у здобувачів освіти не лише фахову, а й громадянську зрілість, що є необхідною передумовою ефективної професійної діяльності у харчовій галузі з урахуванням вимог сучасного інтелектуального ринку.

Другою педагогічною умовою формування компетентності з інтелектуальної власності є забезпечення в навчальній діяльності здобувачів освіти цілеспрямованої системи змістових і структурних компонентів освітнього процесу. Реалізація таких умов спрямована на структурне й логічне поєднання теоретичних знань і практичних навичок у галузі інтелектуальної власності зі спеціальними професійними компетентностями здобувачів освіти.

Зазначені умови передбачають, насамперед, інтеграцію знань про інтелектуальну власність у зміст професійно-орієнтованих дисциплін. Так, у межах дисциплін «Технологія виробництва кулінарної продукції», «Технологія харчових виробництв», «Технологія продукції оздоровчого призначення» доцільно інтегрувати теми, що стосуються правової охорони рецептур, створення оригінальних продуктів оздоровчого харчування, складання рецептур із функціональними властивостями, розробки біологічно активних добавок, технологій харчових продуктів, методів пакування та зберігання продукції. Студенти мають ознайомлюватися з поняттям патентної чистоти, принципами реєстрації технологічних рішень, авторськими правами на технологічні розробки, зразки упаковки, логотипи. Практичні завдання можуть включати складання умовних патентних заявок на авторські розробки харчових виробів.

Інтеграція знань з інтелектуальної власності у дисципліну «Організація харчових виробництв» повинна включати питання захисту комерційної таємниці, торгових марок, фірмового стилю, комерційного оформлення закладу. Важливим є ознайомлення студентів із системою правового захисту об'єктів інтелектуальної власності у

ресторанному бізнесі: технологічних карт, меню, фірмових назв, брендів. Практичні модулі можуть бути пов'язані зі створенням бізнес-планів із правовим супроводом.

В межах дисципліни «Біологічна хімія» інтеграція знань з інтелектуальної власності може відбуватися через вивчення правових аспектів біохімічних досліджень, що використовуються для розробки нових продуктів харчування, функціональних добавок, дієтичних страв. Студенти мають розуміти значення патентного захисту біохімічних методик, власних лабораторних досліджень, унікальних рецептур і технологічних процесів, що впливають на безпеку та якість продукції.

Узгодження знань інтелектуальної власності з дисципліною «Технологічне обладнання харчової галузі» має на меті сформувати у студентів розуміння важливості правової охорони технічних об'єктів та здатність практично застосовувати ці знання під час проєктування, модернізації, експлуатації та розробки технологічного обладнання.

Теоретичні знання з інтелектуальної власності дозволяють:

- аналізувати патентну чистоту обладнання, щоб уникати використання запатентованих рішень без дозволу;
- оцінювати новизну власних технічних рішень, перевіряючи їх на унікальність;
- розробляти власні винаходи та корисні моделі, що можуть бути об'єктами патентування;
- дотримуватись правових норм при використанні технологічного обладнання в харчовій галузі.

Таким чином, впровадження знань про інтелектуальну власність у зміст професійно орієнтованих дисциплін забезпечує комплексне формування правової компетентності майбутніх фахівців харчової галузі. Це дозволяє їм усвідомлювати значення правового захисту результатів власної діяльності, ефективно використовувати правові інструменти у професійній практиці, зберігати комерційну цінність власних розробок та уникати порушень у сфері інтелектуальної власності.

Третьою педагогічною умовою формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі є розроблення міждисциплінарних курсів, які поєднують технологічні, економічні та правові знання, формують цілісне розуміння професійної діяльності та забезпечують правовий захист інноваційних рішень у сфері харчових технологій. Міждисциплінарні курси сприяють розвитку сучасного, компетентного, юридично грамотного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах інноваційного виробництва.

Структура міждисциплінарного курсу може включати такі модулі: «Основи права інтелектуальної власності», «Технології та обладнання харчового виробництва як об'єкти інтелектуальної власності», «Економіка інновацій у харчовій галузі», «Патентні дослідження», «Правове оформлення інноваційних проєктів».

Міждисциплінарні курси будуть сприяти розвитку сучасного, компетентного, правового грамотного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах інноваційного виробництва.

Наступною педагогічною умовою формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі є застосування практико-орієнтованих методів навчання, які забезпечують не лише теоретичне оволодіння знаннями, а й набуття практичних навичок у сфері правового захисту інтелектуальної діяльності. До таких методів належать:

- аналіз патентної документації та прикладів промислових зразків харчового обладнання;
- моделювання ситуацій захисту прав на інтелектуальні продукти (наприклад, розробка та реєстрація корисної моделі або промислового зразка);
- проведення патентних досліджень під час виконання курсових і дипломних робіт;
- розробка інноваційних проєктів та їх правове супроводження;
- аналіз реальних правових кейсів із судової практики у сфері інтелектуальної власності харчової галузі.

Практико-орієнтований підхід дозволяє студентам набути навичок самостійного пошуку та аналізу патентної інформації; оцінювати правовий статус технічних рішень і технологій; оформлювати заявки на охорону об'єктів інтелектуальної власності; критично мислити та приймати правомірні рішення у професійній діяльності.

Інтеграція таких методів у процес вивчення професійних дисциплін, зокрема «Технологічне обладнання харчової галузі», «Технологія виробництва кулінарної продукції», «Організація харчових виробництв» тощо, сприяє формуванню у студентів цілісного уявлення про правовий аспект їхньої майбутньої професійної діяльності. Такий підхід забезпечує підготовку конкурентоспроможних, відповідальних і правово обізнаних фахівців для сучасної харчової промисловості.

Однією з дієвих педагогічних умов формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі є створення сучасного інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує відкритий доступ до актуальних знань, матеріальних, інформаційних, технологічних, методичних та комунікаційних ресурсів, що забезпечують реалізацію освітнього процесу, сприяючи розвитку професійних і правових компетентностей. У контексті формування компетентності з інтелектуальної власності для майбутніх фахівців харчової галузі це середовище виконує такі функції:

- інформаційно-пошукову – забезпечення доступу до патентних баз, каталогів авторських свідоцтв, судової практики, законодавчої бази у сфері інтелектуальної власності;
- навчально-методичну – надання інтерактивних курсів, електронних підручників, тренажерів для підготовки патентної документації;

- комунікативну – організація форумів, вебінарів, професійних спільнот для обговорення актуальних питань правового захисту інтелектуальних продуктів;

- практичну – проведення онлайн-завдань, кейсів, проєктних робіт, спрямованих на розробку та правове оформлення власних технічних або технологічних рішень.

Для формування компетентності з інтелектуальної власності можуть бути задіяні такі компоненти інформаційно-освітнього середовища, як електронні ресурси (законодавчі акти, патентні бази (Ukrpatent, ESPACENET, PatentScope, WIPO INSPIRE, Pat-INFORMED, DEPATISnet, PatFT, Google Patents та ін.), навчальні платформи); цифрові навчальні курси з тематики права інтелектуальної власності, патентознавства, комерціалізації інновацій; віртуальні лабораторії та тренажери для оформлення патентної документації; мережеві професійні платформи для комунікації студентів, викладачів, фахівців галузі.

Практична реалізація цього підходу у харчовій галузі може здійснюватися шляхом: впровадження авторських онлайн-курсів із правового захисту технологій та обладнання; використання інтерактивних платформ для патентного пошуку та аналізу; організації студентських стартапів з подальшим оформленням прав на їхні результати; проведення тренінгів, кейсів, хакатонів із фокусом на комерціалізацію інновацій у харчовій промисловості.

Отже, створення сучасного інформаційно-освітнього середовища є важливою педагогічною умовою формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі. Це середовище забезпечує інтеграцію технологічних і правових знань, розвиває практичні вміння щодо захисту та впровадження інтелектуальних продуктів у харчове виробництво, готує студентів до роботи в умовах сучасної економіки, орієнтованої на інновації та конкурентоспроможність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування компетентності з інтелектуальної власності у майбутніх фахівців харчової галузі є важливою та необхідною складовою професійної підготовки, оскільки інноваційний розвиток харчової промисловості тісно пов'язаний із правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності. Здатність фахівця забезпечувати правову охорону власних технологічних рішень, раціоналізаторських пропозицій, авторських розробок сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, зростанню економічного потенціалу галузі та особистому професійному успіху.

У межах роботи визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування компетентності з інтелектуальної власності. До таких умов належать:

- ціннісно-мотиваційні умови, які формують усвідомлене ставлення студентів до інтелектуальної власності як важливої професійної та особистої цінності;

- умови, пов'язані зі змістовими та структурними компонентами освітнього процесу, що передбачають інтеграцію тематики інтелектуальної власності у навчальні дисципліни;

- розроблення міждисциплінарних курсів, які поєднують знання з харчових технологій, права, економіки та маркетингу;

- застосування практико-орієнтованих методів навчання, що дають змогу студентам засвоювати знання через реальні кейси, проєкти, моделювання виробничих і правових ситуацій;

- створення сучасного інформаційно-освітнього середовища, що забезпечує доступ до актуальної правової інформації, патентних ресурсів, інтерактивних платформ та можливостей професійного спілкування.

Реалізація зазначених педагогічних умов сприяє підвищенню якості освітнього процесу, активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку у них правової свідомості та практичних навичок у сфері охорони інтелектуальної власності. В умовах постійного оновлення технологій та посилення конкурентного середовища, формування таких компетентностей є запорукою успішної фахової діяльності майбутніх спеціалістів харчової галузі.

Подальші дослідження доцільно спрямовувати на розроблення методик інтеграції тематики інтелектуальної власності у фахові дисципліни, створення електронних міждисциплінарних курсів, а також апробацію практико-орієнтованих навчальних проєктів у співпраці з підприємствами харчової промисловості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бошицький Ю. Л. Поглиблення правової культури громадян як засіб оптимізації охорони інтелектуальної власності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. (2). С. 300–305.
2. Маслак М. В., & Перерва П. Г. Теоретико-методологічні засади управління інтелектуальною власністю. *Економіка: реалії часу*. 2023. (5(69)). С. 39–52. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No5/39.pdf>. URL: <https://doi.org/10.15276/ETR.05.2023.4>; URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10092337>
3. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., & Філик Н. В. Освіта в сфері інтелектуальної власності як напрямок формування правової культури молоді. *Київський часопис права*. 2022. (2). С. 36–41. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.6>
4. Драпушко Р. Г., & Горінов П. В. (2021). Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне право*. (4). С. 9–16.
5. Тиманюк В. Н. Интеллектуальная собственность как средство формирования профессионально-специализированных компетенций инженеров-педагогов. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. (40–41). С. 97–103.
6. Тиманюк В. М., & Тиманюк І. В. Сучасні вимоги до професіоналу в сфері інтелектуальної власності. *Молодий вчений*. (1). С. 186–189.
7. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: СПОЛОМ. 2014.
8. Литвин А. Типологія поняття «умови» в науково-педагогічних дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. (5). С. 9–28.

9. Гвоздецька Ю. В., & Філімонова І. А. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі харчових технологій у процесі фахової підготовки. *Електронний інституційний репозитарій Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини*. 2018. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8528/1/Gvozdecka_Filimonova.pdf (дата звернення: 25.08.2022).

10. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. (2). С. 11–15.

11. Шапаренко Х. (2021). Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх педагогів в процесі професійної підготовки. *Молодь і ринок*. (10(196)). С. 46–51.

12. Прошкін В. В. Педагогічна система як предмет наукового дослідження. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. (4). С. 7–12.

13. Шмоніна Т. А., & Глухов І. Г. Сучасні підходи до розуміння поняття «Педагогічні умови». *Педагогічні науки*. 2011. (59). С. 65–69.

14. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. (7(90)). С. 135–138.

15. Тверезовська Н., & Філіппова Л. Сутність та зміст поняття "педагогічні умови". *Нова педагогічна думка*. 2009. (3). С. 90–92.

16. Мариновська О. Інтегральна технологія навчання: від теорії до практики. *Початкова освіта*. 2011. (32(608)). С. 3–5.

17. Козловська І. М. *Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи* (За ред. С. У. Гончаренка). Львів: Світ. 1999.

18. Луначек В., Рубан Н., & Рубашка В. Компетентнісна модель випускника магістратури-фахівця у сфері управління інтелектуальною власністю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2017. (54–55). С. 34–46.

19. Ляшенко О. І. Інтеграція і диференціація – два вектори сучасного освітнього процесу. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи 2020*. (С. 88–90). Інститут педагогіки.

20. Туриця О. Інтеграція та диференціація знань студентів у процесі вивчення хімічних і технологічних дисциплін. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2012. (28). С. 65–73.

21. Міністерство освіти і науки України. *Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 18 Виробництво та технології, спеціальність 181 Харчові технології* (Наказ від 22.10.2020 р. № 1295). 2020.

REFERENCES

1. Boshyskyi, Yu. L. (2020). Pohlublennia pravovoi kultury hromadian yak zasib optymizatsii okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [The deepening of citizens' legal culture as a means of optimizing intellectual property protection in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. (2). S. 300–305. [in Ukrainian]

2. Maslak, M. V., & Pererva, P. H. (2023). Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu [The theoretical and methodological foundations of intellectual property management]. *Ekonomika: realii chasu*. (5(69)). S. 39–52. h. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No5/39.pdf>. URL: <https://doi.org/10.15276/ETR.05.2023.4>; URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10092337> [in Ukrainian]

3. Drapushko, R. H., Horinov, P. V., & Filyk, N. V. (2022). Osvita v sferi intelektualnoi vlasnosti yak napriamok formuvannia pravovoi kultury molodi. [Education in the field of intellectual property as a direction for shaping the legal

culture of youth]. *Kyivskiy chasopys prava*. (2). S. 36–41. URL: <https://doi.org/10.32782/kj/2022.2.6> [in Ukrainian]

4. Drapushko, R. H., & Horinov, P. V. (2021). Suchasni vyklyky i zahrozy pravovoi kultury molodi [Current challenges and threats to the legal culture of youth]. *Analitychno-porivnialne parvo*. (4). S. 9–16. [in Ukrainian]

5. Tymaniuk, V. N. (2013). Intelektualna vlasnist yak zasib formuvannia profesiino-spetsializovanykh kompetentsii inzheneriv-pedahohiv [Intellectual property as a means of forming professionally specialized competencies of engineering educators]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. (40–41). S. 97–103. [in Ukrainian]

6. Tymaniuk, V. M., & Tymaniuk, I. V. (2014). Suchasni vymohy do profesionala v sferi intelektualnoi vlasnosti [Current requirements for professionals in the field of intellectual property]. *Molodyi vchenyi*. (1). S. 186–189. [in Ukrainian]

7. Lytvyn, A. V. (2014). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy»: na dopomohu zdobuvacham naukovoho stupenia [Methodological foundations of the concept of "pedagogical conditions": a guide for those seeking a scientific degree]. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian]

8. Lytvyn, A. (2013). Typolohiia poniattia «umovy» v naukovo-pedahohichnykh doslidzhenniakh [Typology of the concept of "conditions" in scientific and pedagogical research]. *Pedahohika i psykhologhiia profesiinoi osvity*. (5). S. 9–28. [in Ukrainian]

9. Hvozdeka, Yu. V., & Filimonova, I. A. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u haluzi kharchovykh tekhnolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions for forming the professional competence of future specialists in the field of food technologies during professional training]. *Elektronnyi instytutsiinyi repozytarii Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni P. Tychyny*. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8528/1/Gvozdecka_Filimonova.pdf (data zvernennia: 25.08.2022). [in Ukrainian]

10. Khrykov, Ye. M. (2011). Pedahohichni umovy v strukturi naukovoho znannia [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge] *Shliakh osvity*. (2). S. 11–15. [in Ukrainian]

11. Shaparenko, Kh. (2021). Teoretychne obgruntuвання pedahohichnykh umov formuvannia individualnoi osvitnoi traiektorii maibutnikh pedahohiv v protsesi profesiinoi pidhotovky [The theoretical justification of pedagogical conditions for forming the individual educational trajectory of future educators during professional training]. *Molod i rynek*. (10(196)). S. 46–51. [in Ukrainian]

12. Proshkin, V. V. (2015). Pedahohichna systema yak predmet naukovoho doslidzhennia [The pedagogical system as a subject of scientific research]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*. (4). S. 7–12. [in Ukrainian]

13. Shmonina, T. A., & Hlukhiv, I. H. (2011). Suchasni pidkhody do rozuminnia poniattia «Pedahohichni umovy» [Contemporary approaches to understanding the concept of "Pedagogical conditions"]. *Pedahohichni nauky*. (59). S. 65–69. [in Ukrainian]

14. Durmanenko, O. (2012). Teoretychnyi analiz poniattia «pedahohichni umovy» v konteksti monitorynhu vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [The theoretical analysis of the concept of "pedagogical conditions" in the context of monitoring educational work in higher education institutions]. *Molod i rynek*. (7(90)). S. 135–138. [in Ukrainian]

15. Tverezovska, N., & Filippova, L. (2009). Sutnist ta zmist poniattia "pedahohichni umovy" [The essence and content of the concept of "pedagogical conditions."]. *Nova pedahohichna dumka*. (3). S. 90–92. [in Ukrainian]

16. Marynovska, O. (2011). Intehrlna tekhnolohiia navchannia: vid teorii do praktyky [Integral teaching

technology: from theory to practice]. Pochatkova osvita. (32(608)). S. 3–5. [in Ukrainian]

17. Kozlovska, I. M. (1999). Teoretyko-metodolohichni aspekty intehtratsii znan uchniv profesiino-tekhnichnoi shkoly [The theoretical and methodological aspects of integrating the knowledge of students in vocational and technical schools]. (Za red. S. U. Honcharenka). Lviv: Svit. [in Ukrainian]

18. Luniachek, V., Ruban, N., & Rubashka, V. (2017). Kompetentnisna model vypuskyka mahistratury-fakhivtsia u sferi upravlinnia intelektualnoi vlasnistiu [The competency model of a master's graduate-specialist in the field of intellectual property management]. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. (54–55). S. 34–46. [in Ukrainian]

19. Liashenko, O. I. (2020). Intehtratsiia i dyferentsiatsiia – dva vektory suchasnoho osvitnoho protsesu [Integration and differentiation – two vectors of the modern educational process]. Kompetentnisno oriientovane navchannia: vyklyky ta perspektyvy (s. 88–90). Instytut pedahohiky. [in Ukrainian]

20. Turytsia, O. (2012). Intehtratsiia ta dyferentsiatsiia znan studentiv u protsesi vyvchennia khimichnykh i tekhnolohichnykh dysyplin [Integration and differentiation of students' knowledge in the process of studying chemical and technological disciplines]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. (28). S. 65–73. [in Ukrainian]

21. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020). Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 18 Vyrobnystvo ta tekhnolohii, spetsialnist 181 Kharchovi tekhnolohii [Higher education standard of Ukraine: second (master's) level, field of knowledge 18 "Production and Technologies," specialty 181 "Food Technologies"]. (Nakaz vid 22.10.2020 r. № 1295). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДЕЙНИЧЕНКО Григорій – доктор технічних наук, професор, професор кафедри харчових технологій в ресторанній індустрії Державного біотехнологічного університету.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі.

ЛАЗАРСВА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі

ЛАЗАРСВ Микола – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі.

ЦИХАНОВСЬКА Ірина – доктор технічних наук, професор кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування компетентності з інтелектуальної власності майбутніх фахівців харчової галузі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DEINYCHENKO Grygorii – Doctor of Technical Science, Professor, Professor Department of Food Technologies in the Restaurant Industry State Biotechnological University.

Scientific interests: pedagogical conditions for the formation of intellectual property competence of future food industry specialists.

LAZARIEVA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Food Technologies, Light Industry and Design Educational and Scientific Institute "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: pedagogical conditions for the formation of intellectual property competence of future food industry specialists.

LAZARIEV Mykola – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Methodology and Education Management Educational and Scientific Institute "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: pedagogical conditions for the formation of intellectual property competence of future food industry specialists.

TSYKHANOVSKA Iryna – Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department of Food Technologies, Light Industry and Design Educational and Scientific Institute "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: pedagogical conditions for the formation of intellectual property competence of future food industry specialists.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 16.05.2025 р.

УДК 37.015.311:001.8(043.5)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-30-38

ДУБІНКА Микола –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: m.m.dubinka@cuspu.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті дослідником професійне самовизначення характеризується як багатоаспектний процес, що виступає: як процес поетапного ухвалення рішень особистістю і узгодження власних надбань і потреб суспільства; як формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. Автор наголошує на провідній меті професійного самовизначення

майбутнього фахівця – становлення внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови моделі власної поведінки і перспектив свого розвитку; готовність презентувати себе як особистість, що розвивається, самостійно бачити особистісну значущість речей, вибудовувати власну поведінку, формувати професійно значущі якості. При цьому акцентується увага на важливості використання закордонного досвіду розв'язання проблеми.

У статті окреслено, що дослідження наукових доробків вітчизняних учених щодо вивчення зарубіжного досвіду професійного самовизначення у закладах вищої освіти дозволило виокремити фактори, які сприяють професійному самовизначенню особистості на етапі набуття нею професії у ЗВО. До них слід віднести свободу вибору змісту навчання, розвиток нових форм навчання, взаємодію з практичною сферою, профорієнтаційну діяльність, педагогічний супровід студентів, тьюторську і менторську підтримку, студентське самоврядування.

Автор зазначає, що для забезпечення залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування громадянських компетентностей необхідним є: створення умов для свідомого вибору професійної діяльності через практику і стажування, розширення доступу до навчання та інших освітніх можливостей, орієнтованих на ринок праці; підвищення рівня конкурентоспроможності та зайнятості молоді, здійснення консультування щодо професійного і кар'єрного розвитку, враховуючи її інтереси, можливості та потреби ринку праці, із залученням батьків, роботодавців та інших зацікавлених сторін з урахуванням їх впливу на вибір професійної діяльності.

Аналіз умов використання позитивного закордонного досвіду розвитку професійного самовизначення в діяльності закладів вищої освіти європейських країн дозволяє виокремити проблемні питання та окреслити тенденції його реалізації в практиці вищої освіти України.

Ключові слова: студент, професійне самовизначення, свобода вибору, профорієнтаційна діяльність, педагогічний супровід, тьюторська і менторська підтримка, студентське самоврядування.

DUBINKA Mykola –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: m.m.dubinka@cuspu.edu.ua

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF EUROPEAN COUNTRIES

In the article, the researcher characterizes professional self-determination as a multifaceted process that acts as: a process of gradual decision-making by an individual and the coordination of one's own achievements and the needs of society; as the formation of an individual lifestyle, a part of which is professional activity. The author emphasizes the leading goal of professional self-determination of a future specialist – the formation of internal readiness for conscious and independent construction of a model of one's own behavior and prospects for one's development; readiness to present oneself as a developing personality, to independently see the personal significance of things, to build one's own behavior, to form professionally significant qualities. At the same time, attention is focused on the importance of using foreign experience in solving the problem.

The article outlines that the study of scientific achievements of domestic scientists on the study of foreign experience of professional self-determination in higher education institutions made it possible to identify factors that contribute to the professional self-determination of an individual at the stage of acquiring a profession in higher education. These include freedom of choice of learning content, development of new forms of learning, interaction with the practical sphere, career guidance activities, pedagogical support for students, tutoring and mentoring support, and student self-government.

The author notes that to ensure the involvement of young people in public life, increase their independence, competitiveness, and the formation of civic competencies, it is necessary to: create conditions for a conscious choice of professional activity through practice and internships, expand access to training and other educational opportunities focused on the labor market; increasing the level of competitiveness and employment of young people, providing advice on professional and career development, taking into account their interests, opportunities and labor market needs, with the involvement of parents, employers and other stakeholders, taking into account their influence on the choice of professional activity.

Analysis of the conditions for using positive foreign experience in the development of professional self-determination in the activities of higher education institutions in European countries allows us to identify problematic issues and outline the trends in its implementation in the practice of higher education in Ukraine.

Key words: student, professional self-determination, freedom of choice, career guidance activities, pedagogical support, tutoring and mentoring support, student self-government.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зазвичай проблема професійного самовизначення пов'язується з вибором майбутньої професії у шкільному віці та на етапі вступу до закладу вищої освіти. Однак ця проблема є на сьогодні актуальною впродовж всього життя людини, зокрема й під час навчання у ЗВО. Формування та розвиток професійно значущих якостей майбутніх фахівців сприятиме ефективній самореалізації особистості в обраній професії. Останнім часом дослідники все частіше стали звертатися до проблем професійного самовизначення в період студентства. У цьому контексті цінним є вивчення тенденцій розвитку окресленої проблеми в системі ЗВО за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід зарубіжних країн щодо професійного

самовизначення в закладах вищої освіти вивчали М. Вискребенцева (Німеччина, США, Японія, Велика Британія); С. Гриншпун (Англія); Г. Дмитрієв (США); О. Ігнатюк (США); І. Козубовська, О. Стойка, Л. Сідун (США); М. Кузів (Німеччина); В. Ленько (країни Європи); О. Павлова (Франція); С. Павлюк (Німеччина); В. Пасічник (Польща); Н. Погребняк (США); О. Приступа (Німеччина); Н. Савченко (Польща); А. Статкевич (Велика Британія); О. Стойка (США); Л. Сундукова (Англія) та ін. [2, с. 411].

Метою статті є розкриття основних тенденцій розвитку професійного самовизначення в діяльності закладів вищої освіти європейських країн та їх екстраполяція в освітній простір України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сучасному етапі розвитку освіти проблема професійного самовизначення набуває ще більшої актуальності. Це підтверджується рядом змін в соціально-економічному житті суспільства, це визначається підвищеним інтересом багатьох наукових досліджень, це відображено у змісті нормативно-правових документів останніх років щодо розкриття концептуальних засад та нагальних питань розв'язання окресленої наукової проблеми [2, с. 428]. При цьому не зайвим є вивчення закордонного досвіду розв'язання окресленої проблеми в системі вищої освіти.

Цінним у цьому контексті є дослідження Н. Погребняк, яка розглядає основні моделі університетів, кваліфікації, наукові компетенції та сучасний стан розвитку вищої педагогічної освіти та організацію освітнього процесу в університетах Європи (Великобританії, Франції, Німеччини, Іспанії, Італії та ін.). На підставі аналізу наукових доробків зарубіжних учених, таких як П. Блум, Р. Ганьє, Б. Скіннер, А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Бернар, Ж. Гудлет, П. Гудман, Ф. Клейн, Дж. Холт та інших, дослідниця виокремлює такі моделі університетської освіти: 1. Раціоналістична, яка спрямована, перш за все, на вирішення задач передачі-засвоєння тільки тих культурних цінностей, знань, умінь і навичок, які дозволяють молодій людині безболісно адаптуватися в існуючі суспільні структури, отримати орієнтовний «поведінковий репертуар», який потрібен для адекватного життєустрою у відповідності до соціальних норм. 2. Феноменологічна модель, яка зорієнтована на врахування індивідуальних особливостей кожного зі студентів та базується на персональному ставленні, врахуванні індивідуальних психолого-педагогічних відмінностей студентів за формами навчання та власним темпом засвоєння знань. 3. Модель Болоньї, де студенти формували університет та наймали викладачів. 4. Паризька модель, де університет утворювали магістри, а студенти були лише його учасниками. Свій подальший розвиток ця модель університетської освіти отримала у таких формах: 1) модель на основі факультетів (об'єднання викладачів за дисциплінами, а навчання зорієнтоване на підготовку фахівців); 2) Оксфордська модель (навчання децентралізоване та існує велика кількість окремих об'єднань, що влаштовані для повсякденного життя; це колегіальний або тьюторський тип університетів, де навчання зорієнтовано на підготовку універсалів); 3) модель «коледж-університет» – поєднання централізованого навчання з системою коледжів, в університетах головним чином вивчали літеральні (literal – константа, буквальный) мистецтва, а прикладні науки вважалися за такі, що не відповідають рангу університету; 4) модель «семінарія-університет» – навчання зорієнтовано на підготовку майбутніх філософів та теологів; 5) модель «університет-фірма» – базується на короткострокових цілях вищої освіти; 6) модель університет-суспільство – базується на довгострокових цілях вищої освіти; 7) неінституціональна модель, яка зорієнтована на надання

освітніх послуг поза традиційними соціальними інституціями, якими є університети. Мова йде про Internet та різні форми дистанційної освіти, відкриті університети, різноманітні літні школи та інші форми організації освітнього процесу [7].

Дослідниця зауважує, що одним із найбільш значимих аспектів трансформаційних процесів у вищій школі за останні двадцять років є орієнтація університетів на промислові потреби і капіталізація досліджень. Відбулися певні зміни в переліку спеціальностей, які стали обиратися студентами закладів вищої освіти на початку ХХІ століття: 13% бачать своєю майбутньою професією гуманітарні спеціальності, 7% – природничі науки і 15% – дисципліни соціального циклу (що притаманно й сучасній системі вищої освіти України). У більшості випадків їх вибором стають професії, пов'язані з бухгалтерською справою, маркетингом, технічними спеціальностями. Неоднозначною тенденцією, на думку науковця, особливо характерною для великих дослідницьких університетів початку ХХІ століття, є наміри значної кількості абітурієнтів не стільки оволодіти професією, скільки отримати певний майбутній для подальшого працевлаштування в таких пріоритетних кар'єрних сферах, як бізнес і державна служба [7].

М. Вискребенцева досліджує основні тенденції розвитку професійної підготовки молоді у країнах далекого зарубіжжя (Німеччина, США, Японія, Велика Британія). Науковиця аналізує особливості профорієнтаційної підготовки учнівської молоді у зазначених країнах і визначає такі її основні показники: населення, рівень безробіття, вища освіта (безкоштовна або на платній основі), організація професійної орієнтації, наявність спеціалізованих центрів професійної орієнтації, кількість отриманих професій. У праці обґрунтовано вплив цих показників на професійну підготовку фахівців у країнах далекого зарубіжжя [1].

О. Ігнатюк розкриває стан системи професійної освіти США і визначає особливості та інноваційні тенденції, які мають місце в підготовці сучасних фахівців в американській вищій школі. Науковець доходить висновку, що у США активно вивчається і оцінюється як стан сучасної освіти та її ефективність, так і здійснюється своєчасне корегування виявлених недоліків. Для цього регулярно досліджуються проблеми ефективності підготовки спеціалістів, аналізуються причини помилок. Спираючись на проведені дослідження, вносяться корективи до навчальних планів, предметів, вилучається застаріле і вводиться те нове, потреба в якому продиктована самим життям [4, с. 8].

У цілому, М. Савінова характеризує студентство як найбільш творчу та активну частину молоді в усіх країнах світу, яка у процесі професійної підготовки не тільки оволодіває основами майбутньої професійної діяльності, але й зростає духовно. Саме відповідальність вибору є домінуючою ознакою усвідомлення пріоритетів обраної спеціальності, готовністю студентської молоді до виконання соціальних ролей та функцій еліти нації – інтелігенції. При цьому науковиця до

основних соціальних чинників професійного самовизначення особистості відносять: соціальні чинники на мікро- (глобальна соціальна структура) і макрорівні (соціальне становище, освіта батьків, расова та етнічна приналежність, успішність навчання в школі); соціальні чинники впливу на особистість: об'єктивні (етап навчання, професійна спрямованість), суб'єктивні (особистісні характеристики – міра самосвідомості, цілеспрямованість та ін.), соціально-психологічні (вплив близького оточення); соціальні чинники профорієнтаційної роботи: внутрішні (мотивація, задатки, рівень підготовки, демографічні характеристики), зовнішні (соціальні групи, засоби масової інформації); громадські (заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, громадські організації), заклади професійної (професійно-технічної) освіти (заходи з профорієнтації); інформація служб зайнятості, екскурсії на підприємства; загальна ситуація професійного самовизначення (потреба регіону в кадрах, соціально-економічна ситуація, структура виробництва, наявність робочих місць та ін.) [8, с. 146].

Аналіз наукових доробків вітчизняних учених, які досліджували зарубіжний досвід професійного самовизначення особистості у період навчання у ЗВО дозволяє виокремити основні тенденції професійного самовизначення особистості на етапі набуття нею майбутньої професії у закладі вищої освіти.

По-перше, це наявність свободи вибору змісту навчання, що ґрунтується на розробленій системі навчальних програм і дозволяє студенту обирати не тільки певну спеціалізацію, а також рівень т орієнтацію на дослідницьку чи професійну діяльність.

І. Козубовська, О. Стойка, Л. Сідун зауважують, що заклади вищої освіти США по мірі свого розвитку розробили складну систему навчальних програм. На формування структури навчальних програм американських ЗВО впливає низка факторів: політичні, в тому числі загальне соціально-економічне становище США, економічний статус певного штату, його загальна й освітня політика; корпоративні чинники, що визначаються замовленнями компаній, типом ЗВО, його традиціями, джерелами фінансування; суб'єктивні фактори, пов'язані з рівнем професорсько-викладацького складу, студентів, прагненням отримати акредитацію, зокрема на право присудження вчених ступенів. Не менш важливою проблемою, пов'язаною зі структурою навчальних програм, є співвідношення елективних і обов'язкових дисциплін. Співвідношення обов'язкових дисциплін і елективних курсів значно варіюється в залежності від циклу навчання, типу ЗВО, його належності до державного чи приватного сектору. У чотирирічному коледжі, по закінченню якого надається ступінь бакалавра, співвідношення обов'язкових і елективних курсів становить близько 60% до 40% загального обсягу навчальних годин. Найбільша кількість дисциплін вільного вибору припадає на останній курс, коли студент вже визначився з місцем майбутньої роботи, слідує за ситуацією на ринку праці і прагне

вибрати ту сферу виробництва, яка відповідає його професійним і економічним інтересам [5, с. 56–59].

Вибір дисциплін в американських університетах здійснюється під ретельним керівництвом академічного радника (Academic Advisor), який опікується невеликою кількістю студентів (у Гарварді, наприклад, на нього припадає 8 осіб). Студент має право обирати спеціалізацію в будь-який час навчання, але повинен зареєструвати її і почати офіційно вивчати на початку третього року навчання [5].

По-друге, розвиток нових форм навчання. Універсальною гуманістичною формою навчання, що базується на використанні широкого спектру традиційних та нових технічних засобів, інформаційних й телекомунікаційних технологій, які створюють умови для вільного вибору студентами освітніх дисциплін став Відкритий університет Великої Британії. Організація освітнього процесу в цьому закладі базується на принципах відкритого, самостійного навчання студента, відповідності освітнім стандартам, діалоговому обміну з викладачем, при цьому якість результату не залежить від знаходження студента в просторі та часі. Освітнє середовище характеризується тим, що студенти в основному віддалені від викладача в просторі й часі, але мають можливість у будь-який момент підтримувати діалог за допомогою засобів телекомунікації. Ця технологія широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для доставки навчального матеріалу та спілкування. Таким чином реалізується процес дистанційного навчання для досягнення та підтвердження студентами певного освітнього цензу, що стає основою їх подальшої творчої та трудової діяльності [11].

І. Козубовська, О. Стойка, Л. Сідун виокремлюють у вищій школі США такі нові форми навчання, як: «університети без стін», «навчання на базі досвіду», «кооперована освіта», «підприємницький університет» [5, с. 60]. Так, в «університетах без стін» навчання будується на принципі участі студента в розробці власних навчальних програм і використанні різноманітних і, навіть, ексклюзивних засобів, форм і методів навчання як у закладі освіти, так і за його межами. З цією метою для кожного студента розробляється індивідуальна програма навчання, тривалість якої може складати від одного до двадцяти років. Така програма передбачає використання методів програмованого навчання, курсові роботи, самостійну роботу та інші форми навчання. Студенти мають можливість вивчати те, що їм необхідно, там, коли і де їм це зручно. Для проведення консультацій у різних містах створюються навчальні центри, на допомогу студентам висилаються відеоматеріали із записами навчальних розробок, які можна переглядати в домашніх умовах. Основними перевагами «університету без стін» є його висока мобільність, здатність швидко перебудовуватися, оновлювати навчальні програми по мірі їх «старіння», індивідуалізація освітніх процесів, підвищення ролі та активності студентів.

Для «навчання на базі досвіду» характерні тісні зв'язки з професійною сферою. Тут домінують навчальні програми «за межами кампусу» та «робота-навчання», які координуються Радою з навчання на базі досвіду та фірмою. Студенти здобувають вищу освіту за цими програмами «на робочих місцях» – це, в основному, дорослі люди. Більше 30 традиційних університетів також надають ступінь «за межами кампусу» (найбільша кількість таких ступенів присуджує Вашингтонський університет).

«Кооперована освіта» передбачає чергування навчання і роботи. Тут здобувають освіту, в основному, випускники шкіл. Студенти, які навчаються за цією програмою, закінчують навчання на 1 рік пізніше, ніж за академічною програмою, але натомість отримують можливість поєднувати навчання з професійною діяльністю. Майже 1 тис. ЗВО США пропонують програми кооперованого навчання, а всього за ними здобувають освіту близько 10% студентів.

Існують також дослідження, які доводять необхідність створення підприємницького університету. Особливостями такого університету є нові організаційні цінності та ідеї, тісно пов'язані зі структурою організації, академічні кафедри та відділи, що створюють нові адміністративні компетенції, контрактна освіта, автономні науково-дослідні підрозділи, які просувають контрактні дослідження і диверсифікують джерела доходів. Все більшого значення набуває теорія і практика «перманентної» освіти, що передбачає створення при університетах курсів перепідготовки, післядипломного навчання. Новим явищем для американської вищої школи стала можливість отримання двох і більше спеціальностей, що дозволило забезпечити більш стабільний і масштабний потік абітурієнтів [5].

По-третє, розвиток взаємодії з практичною сферою. Слушним у цьому сенсі є досвід Німеччини, де дуальна система професійної освіти давно стала зразком ефективності професійної освіти для інших країн. М. Вискребенцева зауважує, що ця система являє собою тісну взаємодію держави, роботодавців, громадських організацій з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці. Дуальна система освіти стала для Німеччини постачальником висококваліфікованих робітників саме завдяки своєму унікальному поєднанню практики та теорії. Специфіка навчання професії в ній полягає у змісті навчального плану, навантаженні та кількості практичних занять, а також у регламенті проведення іспитів, в яких витримується наступне співвідношення завдань: 30% – теорія, 70% – практика. Освітній процес побудований таким чином, що в середньому 1,5 дні на тиждень присвячено теоретичним заняттям, а 3,5 дні – практиці. При цьому якісною характеристикою такого поєднання є синтез виробничої діяльності й теоретичних основ майбутньої професії [1].

Іншою істотною ознакою дуальної системи освіти Німеччини є механізм входження студента в освітнє і професійне середовище. Головним для студента при виборі професії та професійної школи

є визначення підприємства, що укладає з ним контракт і спрямовує на навчання, оскільки це підприємство є його майбутнім роботодавцем. Незважаючи на те, що цей напрямок завжди буде за тією спеціальністю, яка необхідна підприємству, механізм такого вибору є прийнятним для студента, оскільки гарантує працевлаштування, знижує ризики неуспішної професійної адаптації і вже на стадії навчання формує у студента лояльність до місця роботи [2, с. 420–421].

Як зауважують у монографії І. Козубовська, Л. Сідун, О. Стойка, важливим напрямом діяльності вищої школи США є забезпечення активної взаємодії з практичною сферою, що, зокрема, виражається в розширенні різних форм навчальної практики – створення навчальних комбінатів і лабораторій при університетах, укладення угод з корпораціями про часткове працевлаштування студентів на час навчання з подальшою повною зайнятістю (до 10% випускників ЗВО отримують робочі місця в такий спосіб) [5].

Цікавим є досвід університетів Польщі, які у своїй структурі мають такий підрозділ, як Бюро кар'єри. Ця структура всіляко сприяє працевлаштуванню студентів під час навчання та після його закінчення, допомагає правильно підготуватися до співбесіди, знайти необхідний об'єкт для проходження практики чи стажування. Кожний ЗВО Польщі має свою мережу працевлаштування, до якої зазвичай входять профільні компанії та фірми, банки, навіть державні установи. Бюро отримує вакансії й підшукує відповідні кандидатури серед студентів, що раніше виявили бажання працювати [9, с. 105]. Окрім того Бюро кар'єри під час проведення різних тренінгів та семінарів для студентів формує у них навички з написання резюме, проходження співбесіди з роботодавцями тощо. Цей підрозділ допомагає студентам у працевлаштуванні та проходженні практики і стажування під час навчання. Наприклад, студенти Міжнародного університету логістики і транспорту, що знаходиться у Вроцлаві, мають можливість ще під час навчання проходити практику в кращих логістичних організаціях, таких як Cruzar, Fleet Partners, Leoni, Kabel Polska, що дає їм можливість знайомитися з особливостями професії, вивчаючи в деталях галузь логістики та весь процес доставки товарів та послуг (від транспорту до бухгалтерського обліку). Студенти Академії готельно-ресторанного бізнесу (м. Познань) після першого семестру проходять місячну практику в Польщі, а далі мають можливість продовжити її у відомих готелях та ресторанах Великої Британії, Ірландії, Данії, Франції, Греції, Іспанії, США, Кіпру [2, с. 421–422]. Проходження практики під час навчання має провідне значення при працевлаштуванні, оскільки роботодавці звертають увагу на досвід роботи, який набувають студенти в університеті.

По-четверте, профорієнтаційна робота у ЗВО. Як свідчить зарубіжний досвід окремих країн, професійна орієнтація у закладі вищої освіти починається ще на етапі професійного відбору учнів. Зокрема, багато ЗВО у США проводять

політику прийому, згідно з якою відбір починається ще у школі. Представники закладів освіти знайомлять учнів з програмою майбутнього закладу, націлюють їх на вивчення певного набору навчальних курсів, заохочують до вивчення низки дисциплін університетської програми. Наближення шкільної програми до програми ЗВО та отримання свідоцтва про здачу іспитів з цих предметів на рівні коледжу зумовило появу програми зарахування абітурієнтів відразу на другий курс (Advanced Placement Program). За програмою раннього зарахування до коледжів (Early Admission to College) без іспитів зараховуються спеціально відібрані учні випускних класів. І в тому, і в іншому випадку проходять відбір найбільш обдаровані школярі. Для професійного відбору учнів (відповідно до рівня їх пізнавальної активності, мотивів, інтересів та здібностей) працюють спеціальні центри (College Admission Centers). Вони здійснюють облік усіх акредитованих ЗВО, в яких спостерігається недобір студентів. Абітурієнти подають до центру заяви та анкети, які вивчаються викладачами. Останні направляють пропозиції обраним абітурієнтам. При зарахуванні беруться до уваги атестат, ранг і результати вступних іспитів (якщо вони проводяться) [12].

В Японії серед студентів університету, починаючи з 2–3-го курсу, спеціалісти з кадрової роботи проводять профорієнтаційну роботу, відбираючи працівників для своїх компаній. Потенційні працівники проходять тестування, медичне обстеження і починають працювати під час студентських канікул. Вони відвідують лекції керівників і фахівців компанії, ознайомлюються з новачками у виробництві та прогнозами на майбутнє, набувають практичних навичок. Після цього починаючи спеціалісти протягом двох місяців проходять обов'язковий курс адаптації. Упродовж роботи їх знайомлять з установою, її завданнями та функціями. За кожним молодим спеціалістом закріплюється куратор – керівник середньої ланки, випускник того ж університету. На нього покладається відповідальність за роботу молодого спеціаліста. Основною трудовою концепцією Японії є «гнучкість працівника». Вона передбачає універсальність спеціаліста і роботу фахівця на різних посадах, при чому на кожній не більше ніж три роки. Для цього особа повинна здобути освіту щонайменше з двох спеціальностей і підвищувати свою кваліфікацію протягом життя. Неперервна освіта є невід'ємною складовою трудового процесу працівника в Японії [1].

По-п'яте, організація педагогічного супроводу студентів. У закладах вищої освіти світу, як і в Україні, існує педагогічний супровід студентів. За визначенням Т. Коростіянець, педагогічний супровід студентів – це багаторівнева і поліморфна взаємодія, основна функція якої полягає у стимулюванні тієї індивідуальної сукупності особистісно значущих потреб суб'єкта освітньої діяльності, яка зумовлює його самореалізацію. Він поєднує такі три компоненти: 1. Систематичне відстеження психолого-педагогічного статусу студента і динаміки його особистісного розвитку в процесі

навчання у ЗВО. 2. Створення психолого-педагогічних умов для розвитку особистості студентів, їх успішного навчання і професійного розвитку. 3. Створення спеціальних психолого-педагогічних умов для надання допомоги студентам, які мають проблеми в навчанні [6].

Отже, педагогічний супровід спрямований на формування так званих «жорстких навичок» (hard skills), тобто знань та вмінь, які дозволяють виконувати конкретні навчальні завдання, пов'язані з майбутньою професією.

На сьогодні, розроблені за участю педагогів, експертів у галузі освіти та керівників підприємств Рамки навчання XXI століття, містять перелік навичок, необхідних студентам для успіху в роботі та житті. Вони поділяються на три категорії: навички навчання та інновацій; навички цифрової грамотності; життєві та кар'єрні навички [13]. При цьому життєві та кар'єрні навички відіграють не меншу роль для майбутнього фахівця, ніж навички навчання. На їх позначення існує термін «м'які навички» (soft skills) – це надпрофесійні навички, які більшою мірою характеризують не фахівця, а особистість. До них належать: 1. Критичне мислення – здатність людини ставити під сумнів інформацію, що отримується з різних джерел, перевіряти достовірність її джерела, порівнювати з відомими даними тощо. 2. Соціальний інтелект – уміння розпізнавати та розуміти різні прояви інших людей (тон, настрій, емоцій), набуття комунікативних навичок, що є гарантом того, що особистість зможе не тільки створити навколо себе найбільш сприятливе середовище, а й ефективно взаємодіяти з іншими людьми. 3. Креативність – уміння мислити нестандартно, адаптуватися до мінливих умов, продуктивно вирішувати питання будь-якої складності, генерувати нове і знаходити позитивні сторони навіть у здавалося б безвихідних ситуаціях. 4. Гнучкість, готовність змінюватись – уміння швидко адаптуватися до змінних умов. Знання того, коли змінюватися, як змінюватися і як реагувати на зміни. 5. Ініціативність – уміння визначати мету, планувати процес її досягнення від початкового до фінального етапу, виявляти наполегливість, бути відповідальним і здатним до самостійної роботи. 6. Продуктивність – уміння бути ефективним як у навчанні, так і в роботі, розставляти пріоритети та правильно використовувати час. 7. Культурна компетентність – знання мов, традицій, звичаїв, етичних норм не тільки свого, а й інших народів [13]. Ці навички формуються у ЗВО за підтримки тьюторів і менторів.

По-шосте, організація тьюторської і менторської підтримки студентів. Тьютор (від англ. tutor – наставник) – це персональний наставник (в університетах світу – студент), який допомагає не тільки краще засвоїти складну тему, але й краще зрозуміти свої інтереси, грамотно розставити пріоритети, обрати спеціальність та навчитися вчитися [2, с. 425].

О. Іваницька, досліджуючи особливості розвитку тьюторства в умовах вищої освіти Німеччини, здійснює аналіз тьюторства в багатьох європейських країнах, зокрема, Франції, Іспанії,

Англії, Польщі, а також США. Так, науковиця стверджує, що на сьогодні у британських університетах функціонують спеціальні структурні підрозділи, до функцій яких належить організація тьюторства. Результати аналізу джерельної бази дослідження свідчать, що сьогодні в Оксфорді 60% навчального часу відведено на роботу з тьютором, а 40% – на лекції та семінари. Серед основних функцій тьютора, що працює в британському університеті, науковці виокремлюють інформаційно-змстову, контрольню-діагностичну, організаційно-діяльну, проєктну, рефлексивну, технологічну, мотиваційну, консультаційну. Беручи до уваги такий розподіл навчального часу між аудиторною та самостійною роботою, можемо стверджувати про відведення самостійній роботі надзвичайно важливої ролі. Що й не дивно, оскільки однією із ключових компетентностей індивідууму на початку XXI століття є його здатність до саморефлексії, самоаналізу задля визначення власних переваг та недоліків, самостійної організації навчання з метою подальшого особистісного, професійного, куль-турного розвитку. Організація та участь у тьюторіалах надають студентам відчуття приналежності до академічної спільноти університету, забезпечують можливість аналізувати власні прагнення, планувати індивідуальну освітню траєкторію, отримувати навчальний досвід, вивчати свій прогрес у навчанні, визначати перешкоди навчання і досліджувати потенційні сфери підтримки [3].

Ментор – досвідчений і надійний наставник чи консультант, який може бути працівником ЗВО, або інших організацій чи підприємств та який, отримуючи заробітну плату і виконуючи свої посадові обов'язки, надає консультації студентам, психологічну та організаційну підтримку, координує студентські проєкти у визначених напрямках (ІТ, економіка тощо), сприяє розвитку загальних компетентностей з метою забезпечення комфортного освітнього середовища, та підвищення рівня академічної успішності [3, с. 63].

Менторство має низку переваг у порівнянні зі звичайним навчанням. Завдання ментора – розширити компетенції студентів, зокрема когнітивні: системне мислення (уміння аналізувати, оцінювати інформацію, узагальнювати дані, робити висновки та прогнози); креативне мислення (уміння знаходити нестандартні рішення, по-новому дивитися на вже відоме та здатність організувати чіткий зворотний зв'язок); прийняття рішень; соціальні: робота в команді, комунікація (уміння слухати та чути співрозмовника, грамотно оформлювати свої думки, переконливо говорити); соціальна відповідальність (прийняття рішень як з позицій особистої користі, так і з урахуванням інтересів інших); емоційні навички: управління собою (уміння діяти «з холодною головою», не приймати поспішних рішень, продиктованих емоціями); прийняття себе (здорове самоощінення, адекватний погляд на свої переваги та недоліки, самоповага); прийняття інших (емпатія, розуміння особистих кордонів, вміння вибудовувати екологічні взаємини).

Як зауважує І. Сидорук, менторська підтримка студентів має надаватися у межах таких напрямів: консультування; менторська підтримка в навчанні (формальна освіта); менторська підтримка під час проходження практики; менторська підтримка в написанні та реалізації соціальних проєктів, отриманні грантів; менторська підтримка в неформальній освіті; менторська підтримка в інформальній освіті; менторська підтримка у волонтерській діяльності; менторська підтримка в соціальній мобільності та академічному обміні; менторська підтримка в професійній адаптації та професіоналізації [10].

По-сьоме, вплив студентського самоврядування на професійне самовизначення особистості. І. Акіншина, І. Ісаєв визначають студентське самоврядування як фактор професійного самовизначення у закладах вищої освіти Німеччини. Науковці стверджують, що участь студентів у роботі різних органів студентського самоврядування створює необхідні умови для формування особистісних професійних якостей майбутніх спеціалістів. Робота у представницьких органах, у команді, зустрічі з представниками управління освітою формують такі якості, як толерантність, комунікабельність, почуття згуртованості та громадянської свідомості. Спільні творчі проєкти, заходи, конференції, з'їзди розвивають ініціативність, креативність, адаптивність, компетентність, працездатність молодих людей [2, с. 427]. Сукупність набутих якостей на практиці в органах студентського самоврядування стає запорукою успішності майбутніх фахівців, що й демонструють випускники німецьких ЗВО у різних сферах політики, економіки, культури, освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, професійне самовизначення – багатоаспектний процес, що виступає: як процес поетапного ухвалення рішень особистістю й узгодження власних надбань і потреб суспільства; як формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. При цьому метою професійного самовизначення майбутнього фахівця є становлення внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови моделі власної поведінки і перспектив свого розвитку; готовність презентувати себе як особистість, що розвивається, самостійно бачити особистісну значущість речей, вибудовувати власну поведінку, формувати професійно значущі якості. Аналіз зарубіжного досвіду професійного самовизначення дозволив виокремити основні тенденції подальшого розвитку цього процесу у закладах вищої освіти і в Україні, до яких віднесено: свобода вибору змісту навчання, розвиток нових його форм, взаємодія з практичною сферою, профорієнтаційна діяльність, педагогічний супровід студентів, тьюторська і менторська підтримка, студентське самоврядування. У цьому і вбачаємо перспективи подальших розвідок напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вискребенцева М. В. Професійна підготовка молоді в країнах далекого зарубіжжя: Німеччина, США,

Японія, Велика Британія. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30 (83). С. 109–116.

2. Дубінка М. М. Теорія і практика розвитку проблеми професійного самовизначення особистості в наукових дослідженнях (30-ті роки XX – XXI століття): дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. 494 с.

3. Іваницька О. Академічне менторство у закладах вищої освіти України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2024. № 1(54). С. 63–66.

4. Ігнатюк О. А. Особливості підготовки сучасних фахівців у системі вищої професійної освіти США. *Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2011. № 1. С. 55–64.

5. Козубовська І. В., Стойка О. Я., Сідун Л. Ю. Історико-педагогічні аспекти розвитку вищої освіти в США (кінець XX – початок XXI століття) : монографія. Ужгород : Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 186 с.

6. Коростіянecь Т. П. Педагогічний супровід студентів в освітніх установах педагогічної вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. С. 111–115.

7. Погребняк Н. М. Вища університетська освіта за кордоном : основні моделі, кваліфікації, наукові компетенції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Симферополь. 2013. Том. 26 (65). № 2. С. 87–98.

8. Савінова М. Студент XXI століття : специфіка професійного самовизначення. *Дидаскал : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 17–18 листопада 2020 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. № 21. С. 144–147.

9. Савченко Н. Профільне навчання як шлях до саморозвитку та самоосвіти. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Педагогічні науки. Черкаси : Вид-ий відділ ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. Вип. № 1. С. 104–107.

10. Сидорук І. І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Педагогіка і психологія. 2019. Вип. 2 (18). С. 283–289.

11. Статкевич А. Г. Становлення відкритого університету Великої Британії (історичний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир. 2008. № 40. С. 138–141.

12. Стойка О. Я. Вирішення проблеми доступності вищої освіти в США. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. Вип. 35. С. 177–179.

13. Fadel C. & Trilling B. 21st Century Skills : Learning for Life in Our Times. *Education Review*. 2015. URL : <https://doi.org/10.14507/er.v0.1296>

REFERENCES

1. Vyskrebentseva, M. V. (2013). Profesiynna pidhotovka molodi v krayinakh dalekoho zarubizhzhya: Nimechchyna, SSHA, Yaponiya, Velyka Brytaniya. [Professional training of youth in foreign countries: Germany, USA, Japan, Great Britain]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*. Vyp. 30(83). S. 109–116. [in Ukrainian]

2. Dubinka, M. M. (2024). Teoriya i praktyka rozvytku problemy profesiynoho samovyznachennya osobystosti v naukovykh doslidzhenniyakh (30-ti roky XX – XXI stolittya). [Theory and practice of the development of the problem of professional self-determination of the individual in scientific

research (30s of the XX – XXI century)]: dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.01. Kropyvnyts'kyi : TSDU im. V. Vynnychenka. 494 s. [in Ukrainian]

3. Ivanyts'ka, O. (2024). Akademichne mentorstvo u zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny. [Academic mentoring in higher education institutions of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya : Pedahohika. Sotsial'na robota. № 1(54). S. 63–66. [in Ukrainian]

4. Ihnatyuk, O. A. (2011). Osoblyvosti pidhotovky suchasnykh fakhivtsiv u systemi vyshchoyi profesiynoyi osvity SSHA. [Peculiarities of training modern specialists in the system of higher professional education in the USA]. *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy : filosofiya, psykholohiya, pedahohika, sotsiolohiya*. № 1. S. 55–64. [in Ukrainian]

5. Kozubov's'ka, I. V., Stoyka, O. YA., Sidun, L. YU. (2015). Istoryko-pedahohichni aspekty rozvytku vyshchoyi osvity v SSHA (kinets' XX – pochatok XXI stolittya). [Historical and pedagogical aspects of the development of higher education in the USA (end of the 20th – beginning of the 21st century)]: monohrafiya. Uzhhorod : Vydavnytstvo PP «AUTDOR-SHARK». 186 s. [in Ukrainian]

6. Korostiyants', T. P. (2019). Pedahohichnyy suprovod studentiv v osvitnikh ustanovakh pedahohichnoyi vyshchoyi osvity. [Pedagogical support of students in educational institutions of higher pedagogical education]. *Innovatsiyna pedahohika*. Vyp. 12. S. 111–115. [in Ukrainian]

7. Pohrebnyak, N. M. (2013). Vyshcha universytet-s'ka osvita za kordonom : osnovni modeli, kvalifikatsiyi, naukovy kompetentsiyi. [Higher university education abroad: basic models, qualifications, scientific competencies]. *Uchenye zapysky Tavricheskoho natsyonal'noho unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho*. Symferopol'. Tom. 26(65). № 2. S. 87–98. [in Ukrainian]

8. Savinova, M. (2021). Student XXI stolittya : spetsyfika profesiynoho samovyznachennya. [Student of the 21st century: specifics of professional self-determination]. *Dydaskal : materialy vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu «Universytet-s'ka osvita v Ukrayini u konteksti intehtratsiyi do yevropeys'koho osvitynoho prostoru»*, 17–18 lystopada 2020 r. Poltava : PNPu im. V. H. Korolenka. № 1. C. 144–147. [in Ukrainian]

9. Savchenko, N. (2016). Profil'ne navchannya yak shlyakh do samorozvytku ta samoosvity. [Profiled training as a way to self-development and self-education]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu*. Seriya : Pedahohichni nauky. Cherkasy : Vyd-chyy viddil CHNU im. Bohdana Khmel'nyts'koho. Vyp. 1. S. 104–107. [in Ukrainian]

10. Sydoruk, I. I. (2019). Rol' mentorstva u profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv. [The role of mentoring in the professional training of future social workers]. *Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelya*. Seriya : Pedahohika i psykholohiya. Vyp. 2(18). S. 283–289. [in Ukrainian]

11. Statkevych, A. H. (2008). Stanovlennya vidkrytoho universytetu Velykoyi Brytaniyi (istorychnyy aspekt). [The formation of the Open University of Great Britain (historical aspect)]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Zhytomyr. № 40. S. 138–141. [in Ukrainian]

12. Stoyka, O. YA. (2015). Vyryshennya problemy dostupnosti vyshchoyi osvity v SSHA. [Solving the problem of accessibility of higher education in the USA]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya : Pedahohika. Sotsial'na robota. Uzhhorod : Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla». Vyp. 35. S. 177–179. [in Ukrainian]

13. Fadel C. & Trilling B. (2015). 21st Century Skills : Learning for Life in Our Times. *Education Review*. URL : <https://doi.org/10.14507/er.v0.1296> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.05.2025 р.

УДК 796.015.132:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-38-43

ЗАЙЦЕВА Юлія –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін

Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7155-392X>

e-mail: zaicevayuliya@gmail.com

ХОМЕНКО Павло –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії й методики фізичного виховання, адаптивної та масової фізичної культури

Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3065-9095>

e-mail: homenko1402@ukr.net

БОНДАРЕНКО Віктор –

старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту

Полтавського державного аграрного університету

ORCID: <http://orcid.org/0009-0001-4643-941X>

e-mail: viktor.bondarenko@pdau.edu.ua

**ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНАЖЕРНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ
АТЛЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті розкрито науково-методичні засади впровадження тренажерних засобів навчання в систему атлетичної підготовки здобувачів вищої освіти. У центрі дослідження – освітній компонент «Тренажерні засоби навчання», який представлено як ефективний інструмент формування загальних та фахових компетентностей та досягнення програмних результатів навчання, необхідних для роботи з сучасним тренажерним обладнанням в освітньому, оздоровчому та спортивному контекстах.

Окрему увагу приділено опису навчально-методичного забезпечення освітнього компоненту, включаючи робочу навчальну програму, силябус, лекційні матеріали, методичні рекомендації до практичних занять, індивідуальних і самостійних завдань, а також критерії оцінювання й засоби контролю знань студентів. Показано, що освітній процес організовано на основі міждисциплінарного підходу, що поєднує знання з анатомії, фізіології, біомеханіки, теорії та методики фізичного виховання ті інших освітніх компонентів. Зміст дисципліни спрямований на формування у здобувачів вищої освіти професійно-педагогічних знань та навичок, пов'язаних із використанням сучасних тренажерів у фізичному вихованні, атлетичній підготовці та оздоровчій діяльності. У рамках курсу розглядається історія розвитку тренажерної техніки, класифікація та функціональні особливості тренажерів, методика їх застосування в освітньому процесі. Значну увагу приділено питанням безпеки, індивідуалізації тренувального процесу та ролі тренажерів у реабілітації й лікувальній фізичній культурі. Дисципліна забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичними вміннями, що сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця у сфері фізичної культури та спорту.

Проаналізовано результати впровадження освітнього компонента, акцентовано на його практичній спрямованості, яка дозволяє студентам не лише засвоїти теоретичний матеріал, але й набути конкретних практичних умінь, необхідних для реалізації тренувального процесу з використанням тренажерів у роботі з різними віковими категоріями.

Представлено чітко сформульовані очікувані результати навчання, які охоплюють як знання матеріально-технічної бази, так і навички проведення тренувань фізкультурно-оздоровчої і спортивної спрямованості, дотримання техніки безпеки, індивідуалізації підходів до занять та профілактики травматизму.

Ключові слова: тренажерні засоби; атлетична підготовка; професійна підготовка.

ZAITSEVA Yuliia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theoretical and Methodological Foundations of Teaching Sports Disciplines

of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
ORCID: <http://orsid.org/0000-0001-7155-392X>
e-mail: zaicevayuliya1@gmail.com

KHOMENKO Pavlo –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the
Department of Theory and Methods of Physical Education,
Adaptive and Mass Physical Culture

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

ORCID: <http://orsid.org/0000-0003-3065-9095>

e-mail: homenko1402@ukr.net

BONDARENKO Viktor –

Senior Lecturer at the Department of Physical
Education and Sports

of Poltava State Agrarian University

ORCID: <http://orcid.org/0009-0001-4643-941X>

e-mail: viktor.bondarenko@pdau.edu.ua

TECHNOLOGICAL APPROACHES TO THE USE OF EXERCISE EQUIPMENT IN THE ATHLETIC TRAINING OF UNIVERSITY STUDENTS

The article outlines the scientific and methodological foundations for integrating training equipment technologies into the athletic training system for higher education students. The focus of the study is the educational component "Training Equipment Technologies," presented as an effective tool for developing both general and professional competencies, as well as for achieving learning outcomes essential for working with modern training machines in educational, wellness, and sports settings.

Particular attention is paid to the structure of the methodological support for this educational component, including the syllabus, course outline, lecture content, methodological guidelines for practical classes, individual and independent assignments, assessment criteria, and knowledge evaluation tools. The educational process is organized based on an interdisciplinary approach, combining knowledge from anatomy, physiology, biomechanics, the theory and methodology of physical education, and related disciplines. The course content is aimed at equipping future specialists with professional pedagogical knowledge and skills for the effective use of modern training machines in physical education, athletic training, and wellness programs.

The curriculum covers the history of training equipment development, classification and functional characteristics of machines, and methods of their application within the educational process. Emphasis is placed on safety, the individualization of training, and the role of training equipment in rehabilitation and therapeutic physical culture. The discipline integrates theoretical knowledge with practical skills, thereby contributing to the preparation of competitive professionals in the field of physical education and sport.

The article analyzes the outcomes of implementing this educational component, emphasizing its practical orientation, which enables students not only to acquire theoretical knowledge but also to develop hands-on skills necessary for conducting training sessions with different age groups. Clearly defined learning outcomes are presented, encompassing knowledge of the material and technical base, the ability to conduct wellness and sports training, adherence to safety standards, individualized training approaches, and injury prevention strategies.

Key words: training equipment, athletic training, professional education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах модернізації системи вищої освіти зростає значущість фізичного виховання як чинника гармонійного розвитку особистості та формування здорового способу життя. Особливої уваги набуває атлетична підготовка здобувачів вищої освіти, яка сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості, розвитку сили, витривалості та професійно-прикладних якостей. Водночас, актуальним стає завдання впровадження дидактично обґрунтованих інструментів, які забезпечують цілеспрямований розвиток фізичних якостей здобувачів освіти.

Серед таких інструментів важливе місце посідають тренажерні засоби навчання – технічні й методичні засоби, що забезпечують моделювання фізичних навантажень, розвиток рухових навичок та удосконалення техніки виконання вправ. Однак, незважаючи на наявність значної кількості тренажерних засобів у практиці фізичного виховання, їх ефективно та системно використання саме як засобів навчання в атлетичній підготовці потребує подальшого наукового обґрунтування. Проблема полягає у недостатній методичній базі щодо технологій їх застосування в освітньому процесі, що зумовлює необхідність розробки нових підходів до їх інтеграції у педагогічну практику.

Таким чином, дослідження технологій використання тренажерних засобів навчання в системі атлетичної підготовки здобувачів вищої освіти має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки спрямоване на удосконалення освітнього процесу, підвищення його ефективності та мотиваційної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження тренажерних засобів у професійну підготовку майбутніх фахівців з фізичної культури висвітлюється у низці сучасних наукових і навчально-методичних праць. Так, у дослідженні Зайцевої Ю. В., Момот О. О. та Новіка С. М. (2024) наголошується на важливості інтеграції філософських та оздоровчо-ціннісних аспектів у підготовку фахівців, що сприяє формуванню свідомого ставлення до фізичної активності та зміцнення мотивації до здорового способу життя.

У навчально-методичному посібнику Зайцевої Ю. В. та Тараненко І. В. (2020) подано детальний опис матеріально-технічного забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності, що є підґрунтям для ефективного використання тренажерів у навчальному процесі. Автори акцентують увагу на ергономіці обладнання, його функціональних можливостях і практичному

застосуванні в контексті професійної діяльності фахівця фізичної культури.

Особливу цінність має методичний посібник Малімона О. О. та співавторів (2023), у якому розкрито специфіку застосування тренажерних засобів у закладах вищої освіти. У ньому надано чіткі рекомендації щодо організації занять, класифікації тренажерів і особливостей їх застосування з освітньою метою, що цілком узгоджується з тематикою дослідження.

У дослідженні Кириченко Т. (2021) обґрунтовано доцільність інтеграції атлетизму в освітній процес як ефективного засобу фізичного розвитку молоді. Автор підкреслює значення силових підготовки в структурі фізичного виховання студентів та визначає її потенціал у формуванні мотивації до здорового способу життя, зміцнення фізичного стану та підвищення рівня рухової активності.

Нормативною основою організації освітнього процесу є «Положення про навчально-методичне забезпечення у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка» (2023), яке визначає вимоги до створення та реалізації навчально-методичних матеріалів. Цей документ сприяє впорядкуванню навчального контенту з урахуванням особливостей тренажерної підготовки.

Також актуальним є посібник Степанюка С. І. та співавторів (2022), у якому представлено сучасні технічні засоби та тренажери, що застосовуються в системі фізичного виховання. Автори підкреслюють необхідність системного підходу до використання тренажерів у навчальному процесі та звертають увагу на їхню роль у розвитку фізичних якостей студентів і підтриманні функціонального стану організму.

Отже, проаналізовані джерела створюють науково-методичне підґрунтя для вивчення проблеми застосування тренажерних засобів у системі атлетичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту, підкреслюючи як теоретичну, так і практичну значущість дослідження.

Мета наукової статті полягає в обґрунтуванні доцільності та ефективності впровадження освітнього компонента «Тренажерні засоби навчання» у процес професійної підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальностей фізичного виховання і спорту, з метою формування у студентів базових професійно-педагогічних знань, умінь та навичок щодо використання тренажерів у навчальному, оздоровчому та реабілітаційному процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні зацентруємо увагу на впровадженні освітнього компоненту «Тренажерні засоби навчання». Актуальність цієї дисципліни зумовлена низкою факторів. Зокрема варто звернути увагу, що її вивчення сприяє професійній підготовці фахівців фізичного виховання, формуючи базові професійно-педагогічні знання, уміння та навички, необхідні для роботи з тренажерами, що відповідає сучасним вимогам до спеціалістів у галузі фізичної культури та спорту,

де тренажерні засоби відіграють важливу роль у тренуваннях, реабілітації та оздоровленні.

Окрім того, практична спрямованість компонента забезпечує набуття навичок використання тренажерів у навчальному процесі, готуючи студентів до реальних професійних викликів і підвищуючи їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Враховуючи її зв'язок з іншими дисциплінами, такими як анатомія, фізіологія, теорія фізичного виховання, біомеханіка та методика викладання атлетизму, забезпечується цілісність підготовки, дозволяючи застосовувати отримані знання в суміжних галузях. Також вивчення історії розвитку тренажерів, їх різновидів, функцій, принципів роботи та методик використання дозволяє студентам отримати комплексне уявлення про сучасні технології у фізичному вихованні, що є важливим в умовах швидкого розвитку спортивної індустрії та популяризації фітнес-культури.

Загалом, зростання інтересу до здорового способу життя та фізичної активності серед населення робить актуальним підготовку фахівців, які можуть ефективно використовувати тренажерні засоби для масової фізичної культури та оздоровчих тренувань.

Задля сприяння засвоєння майбутніми фахівцями основ професійно-педагогічної підготовки шляхом ознайомлення з етапами становлення та розвитку тренажерних засобів, їх класифікацією, функціональними особливостями, принципами дії, а також формування у студентів вмінь і навичок щодо ефективного їх застосування в освітньому процесі передбачено використання навчально-методичного комплексу освітнього компонента «Тренажерні засоби навчання».

До його складу входять: робоча програма освітнього компонента; силабус дисципліни; опорні конспекти лекцій із питаннями для самоконтролю; методичні рекомендації до проведення практичних занять; завдання для самостійної та індивідуальної роботи; тестові матеріали для поточного, модульного та підсумкового контролю знань; критерії оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти.

Навчально-методичний комплекс освітнього компонента «Тренажерні засоби навчання» створено з урахуванням вимог освітньо-професійних програм підготовки здобувачів ступеня бакалавра за спеціальностями «А4 Середня освіта (Фізична культура)» та «А7 Фізична культура і спорт». Матеріали навчально-методичного комплексу затверджені вченою радою факультету фізичного виховання та спорту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Очікувані результати навчання:

- орієнтуватися в матеріально-технічному забезпеченні фізичного виховання, з урахуванням можливості його адаптації до занять з різними віковими категоріями;

- володіти базовими знаннями щодо організації різних типів фізкультурно-спортивної діяльності, правил техніки безпеки та запобігання травматизму при роботі з тренажерним обладнанням;

- уміти ефективно використовувати як стандартні, так і альтернативні засоби тренажерного типу в освітньому процесі з фізичного виховання;

- демонструвати практичні навички застосування тренажерних засобів з оздоровчою метою;

- впроваджувати отримані знання у професійній діяльності, проводячи силові тренування оздоровчого характеру з особами різного віку та статі з урахуванням методичних особливостей.

Освітній компонент «Тренажерні засоби навчання» входить до циклу вибіркових дисциплін на вивчення якої відводиться 4 кредити ЕКТС і 120 годин, з яких 18 годин лекційного матеріалу, 30 годин відведено на практичні заняття і 72 години на самостійну роботу. Підсумковий контроль передбачає складання студентами заліку.

На нашу думку, впровадження освітнього компоненту «Тренажерні засоби навчання» є важливим етапом фахової підготовки студентів, оскільки швидкий розвиток тренажерних технологій вимагає від фахівців високого рівня професійної підготовки, що включає знання історичних аспектів, конструктивних особливостей, методики застосування та безпечної експлуатації тренажерів у різних формах освітньої, оздоровчої та спортивної діяльності.

Адже, засвоєння змісту цього освітнього компонента забезпечує формування у майбутніх фахівців необхідних загальних та фахових компетентностей, а також досягнення програмних результатів навчання, що сприятиме ефективному використанню тренажерних засобів у майбутній професійній діяльності, сприяє поєднанню теоретичних знань з практичними навичками. Актуальність підтверджується тематичним змістом дисципліни:

Тема 1. Історія розвитку тренажерів

У лекції розглядаються історія виникнення тренажерів, етапи їх становлення як засобів фізичного виховання та атлетичної підготовки. Аналізуються ключові віхи в розвитку тренажерної техніки – від елементарних механічних пристроїв до сучасних цифрових інтерактивних тренажерів. Особлива увага приділяється становленню тренажерів у контексті силової підготовки, розвитку функціональних можливостей людини, а також впливу на формування засад сучасного атлетизму.

Тема 2. Тренажери, тренажерні пристрої та технічні засоби

Лекційний матеріал охоплює класифікацію тренажерів та технічних засобів, що застосовуються в атлетичній підготовці. Розглядаються особливості конструкцій силових, кардіо- та функціональних тренажерів, а також їх навчально-педагогічні можливості. Аналізується роль тренажерів у формуванні базових фізичних якостей здобувачів вищої освіти та їх вплив на структуру сучасного тренувального процесу. Також порушується питання ергономіки, технічного обслуговування та безпеки використання обладнання в освітньому процесі.

Тема 3. Методичні особливості використання тренажерів і тренажерних пристроїв

Ця тема присвячена аналізу методичних підходів до застосування тренажерів у системі

атлетичної підготовки. Розглядаються принципи побудови тренувальних програм, дозування фізичних навантажень, індивідуалізація підготовки з урахуванням фізичного стану та вікових особливостей студентів. Наголос робиться на дидактичній доцільності використання тренажерів як навчальних засобів, що сприяють розвитку самостійності, мотивації та техніко-тактичної підготовки здобувачів освіти.

Тема 4. Використання тренажерів у лікувальній фізичній культурі

Ця тема висвітлює можливості використання тренажерних засобів у контексті відновлювальної й оздоровчої роботи зі здобувачами освіти. Розглядаються основи реабілітаційного тренінгу, адаптивної фізичної активності, а також профілактики травматизму й перенавантажень. Аналізується доцільність використання тренажерів у післятравматичний період, їх роль у підтриманні фізичної форми та збереженні здоров'я студентів. Особлива увага приділяється підбору засобів відповідно до індивідуальних потреб, стану здоров'я та реабілітаційних завдань.

Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з навчальною дисципліни визначається за такими критеріями:

Високий рівень (90-100 балів): студент на високому рівні опанував програмовий матеріал. Знає матеріально-технічну базу для забезпечення процесу фізичного виховання з урахуванням можливості її використання під час занять з різними віковими групами; володіє основами організації навчально-тренувальних занять різної спрямованості; знає техніку безпеки та профілактики травматизму при заняттях на тренажерах; пояснює особливості матеріально-технічного забезпечення підготовки спортсменів; використовує стандартне і нестандартне обладнання та тренажерні пристрої при проведенні занять з фізичного виховання; володіє практичними вміннями і здібностями щодо використання тренажерів для оздоровлення організму; застосовує у практичній діяльності отримані знання щодо використання засобів і методів тренування, проводить силові тренінги оздоровчої спрямованості з особами різного віку і статі.

Достатній рівень (75-89 балів): студент знає матеріально-технічну базу для забезпечення процесу фізичного виховання з урахуванням можливості її використання під час занять з різними віковими групами; володіє основами організації навчально-тренувальних занять різної спрямованості; знає техніку безпеки та профілактики травматизму при заняттях на тренажерах; використовує стандартне і нестандартне обладнання та тренажерні пристрої при проведенні занять з фізичного виховання; володіє практичними вміннями і здібностями щодо використання тренажерів для оздоровлення організму; під керівництвом викладача використовує засоби і методи тренування та проводить силові тренінги оздоровчої спрямованості з особами різного віку і статі.

Середній рівень (60-74 балів): студент виявив знання основного навчального матеріалу: особли-

ностей використання тренажерних засобів навчання; тренажери в системі спортивної підготовки, їх класифікація; моделі тренажерів нового покоління. В обсязі, необхідному для подальшого навчання і майбутньої роботи за фахом, здатний виконувати завдання, передбачені програмою, при виконанні завдань припускається помилок, але демонструє спроможність їх усувати.

Початковий рівень (35-59): характеризується тим, що студент демонструє суттєві недоліки у виконанні навчальних завдань, передбачених освітньою програмою. Виявлені помилки свідчать про недостатній рівень підготовки, що унеможливує подальше ефективне засвоєння матеріалу або початок професійної діяльності без проходження додаткового навчання з відповідного освітнього компонента.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, освітній компонент «Тренажерні засоби навчання» є важливим інструментом підготовки здобувачів вищої освіти. Узагальнені теоретичні засади та практичні аспекти використання тренажерів як засіб професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту, дозволяють говорити про їх значущу роль у формуванні загальних та фахових компетентностей, досягненню програмних результатів навчання, розвитку прикладних умінь і навичок, а також підвищенню рівня готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. Запропонована модель організації навчального процесу, яка включає системний підхід до викладання дисципліни «Тренажерні засоби навчання», забезпечує тісний зв'язок між теоретичними знаннями та практичним досвідом, сприяє мотивації до навчання та формує позитивне ставлення до використання сучасних технологій у фізичному вихованні.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методичних підходів до використання тренажерних засобів у різних формах навчальної діяльності, а також із розробленням варіативних програм навчання, що враховують рівень фізичної підготовленості студентів, їх індивідуальні особливості та профіль підготовки. Доцільним є також вивчення ефективності тренажерної підготовки у контексті реабілітаційних і профілактичних програм, що дозволить розширити функціональні можливості цієї технології в межах освітнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зайцева Ю. В., Момот О. О., Новік С. М. Впровадження в освітній процес підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту дисципліни «Філософія спорту і здорового способу життя». *The International Scientific Periodical Journal «SWorldJournal»*. 2024. (24, Ч. 3). С. 67–70. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-24-00-018>
2. Зайцева Ю. В., Тараненко І. В. Фізкультурно-спортивні споруди і обладнання: навчально-методичний посібник (За ред. Ю. В. Зайцевої). Полтава: Сімон. 2020. URL: <https://surl.li/cofkou>
3. Кириченко Т. Атлетизм в системі фізичного виховання студентів закладу вищої освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2021. Серія 15. (11(143)). С. 69-74.

URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11\(143\).15](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).15)

4. Малімон О. О., Вольчинський А. Я., Касарда О. З., Мазурчук О. Т., Герасимюк П. П. Використання тренажерів у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти: методичні рекомендації. Луцьк. 2023. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23241/1/trenashery.pdf>

5. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Положення про навчально-методичне забезпечення. 2023. URL: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/polozhennya_pro-metodichne-zabezpechennya-navchalnih-disciplin.pdf

6. Степанюк С. І., Ткачук В. П., Грабовський Ю. А., Городинська І. В., Коваль В. Ю. Сучасні технічні засоби та тренажери у фізичній культурі та спорті: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. Херсон: Книжкове вид-во ФОП Вишемирський В. С. 2022. URL: <https://surl.li/pglaob>

REFERENCES

1. Zaitseva, Yu. V., Momot, O. O., Novik, S. M. (2024). Vprovadzhennya v osvitniy protses pidgotovky maybutnikh fakhivtsiv z fizychnoyi kultury i sportu dysypliny «Filosofiya sportu i zdorovoho sposobu zhyttya». [Introduction of the discipline «Philosophy of Sport and Healthy Lifestyle» into the educational process for future specialists in physical culture and sports]. *The International Scientific Periodical Journal «SWorldJournal»*. (24, Ch. 3). S. 67–70. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-24-00-018> [in Ukrainian]
2. Zaitseva, Yu. V., Taranenko, I. V. (2020). Fizkulturno-sportyvi sporudy i obladnannya: navchal'no-metodychnyy posibnyk. [Sports facilities and equipment: educational and methodological manual]. / za red. Yu. V. Zaitsevoy. Poltava : Simon. URL: <https://surl.li/cofkou> [in Ukrainian]
3. Kyrychenko, T. (2021). Atletyzm v systemi fizychnoho vykhovannya studentiv zakladu vyshchoyi osvity. [Athleticism in the system of physical education of higher education institution students]. *Naukovyy chasopys Ukrayins'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykhayla Drahomanova. Seriya 15. (11(143))*. S. 69–74. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11\(143\).15](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).15) [in Ukrainian]
4. Malimon, O. O., Volchynskyi, A. Ya., Kasarda, O. Z., Mazurchuk, O. T., Herasymyuk, P. P. (2023). Vykorystannya trenazheriv u fizychnomu vykhovanni zdobuvachiv vyshchoyi osvity: metodychni rekomendatsiyi. [Use of training machines in physical education of higher education seekers: methodological recommendations]. Luts'k. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23241/1/trenashery.pdf> [in Ukrainian]
5. Poltavskyi natsional'nyi pedahohichniy universytet imeni V. H. Korolenka. (2023). Polozhennya pro navchal'no-metodychne zabezpechennya. [Regulation on educational and methodological support]. URL: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/polozhennya_pro-metodichne-zabezpechennya-navchalnih-disciplin.pdf [in Ukrainian]
6. Stepanyuk, S. I., Tkachuk, V. P., Hrabovskiy, Yu. A., Horodyn'ska, I. V., Koval', V. Yu. (2022). Suchasni tekhnichni zasoby ta trenazhery u fizychniy kul'turi ta sporti: navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya zdobuvachiv vyshchoyi osvity pershoho (bakalavr'skoho) rinvnya. [Modern technical means and training equipment in physical culture and sports: educational and methodological manual for first (bachelor's) level higher education seekers]. Kherson : Knyzhkove vyd-vo FOP Vyshemyrskiy V. S. URL: <https://surl.li/pglaob> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАЙЦЕВА Юлія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: фізкультурно-спортивна діяльність учнівської молоді; професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту.

ХОМЕНКО Павло – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії й методики фізичного виховання, адаптивної та масової фізичної культури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: природничо-професійна та практична підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту.

БОНДАРЕНКО Віктор – старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Полтавського державного аграрного університету.

Наукові інтереси: фізкультурно-спортивна діяльність учнівської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAITSOVA Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theoretical and Methodological Foundations of Teaching Sports Disciplines of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

Scientific interests: physical and sports activities of school-age youth; professional training of future specialists in physical education and sports.

KHOMENKO Pavlo – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Education, Adaptive and Mass Physical Culture of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

Scientific interests: natural sciences and professional-practical training of future specialists in physical education and sports.

BONDARENKO Viktor – Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Sports of Poltava State Agrarian University.

Scientific interests: physical and sports activities of school-age youth.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 15.05.2025 р.

УДК 37.018.43:004.8:37.091.3:37.014.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-43-49

КОВАЛЕНКО Валентина –

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті

Інституту цифровізації освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення

Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4681-5606>

e-mail: kovalenko@iitlt.gov.ua

ШИШКІНА Марія –

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації

освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

e-mail: shyshkina@iitlt.gov.ua

МОДЕЛЬ ВІДКРИТОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА З ЕЛЕМЕНТАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

У статті розглянуто проблему інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у професійний розвиток педагогічних кадрів шляхом формування відкритого освітнього середовища. Визначено основні виклики, які виникають у процесі впровадження ШІ в освіту, зокрема недостатню підготовленість педагогічних кадрів, етичні аспекти використання технологій-ШІ та забезпечення конфіденційності даних. Обґрунтовано модель відкритого освітнього середовища з елементами ШІ, яка включає п'ять блоків: цільовий, змістовий, організаційно-технологічний, оцінювально-діагностичний та результативний. Цільовий блок визначає стратегічну мету моделі – спроектувати відкрите освітнє середовище з елементами ШІ у процесі професійного розвитку педагогічних кадрів. Змістовий блок містить навчальні модулі, що розкривають способи застосування ШІ в освітній діяльності, включаючи створення навчальних матеріалів, планування уроків та оцінювання знань. Організаційно-технологічний блок містить методи, форми навчання та засоби, що забезпечують ефективну підготовку педагогічних кадрів, включаючи інтеграцію хмарних сервісів, генеративного ШІ та великих мовних моделей. Оцінювально-діагностичний блок передбачає механізми оцінки засвоєння знань педагогічних кадрів, враховуючи когнітивний, мотиваційний, діяльнісний та рефлексивний критерії. Результативний блок визначає результат впровадження даної моделі – спроектоване відкрите освітнє середовище з елементами ШІ у процесі професійного розвитку педагогічних кадрів. Розглянуто ключові складники відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів такі як: електронні навчальні матеріали ШІ, онлайн-курси та навчальні програми ШІ, електронні системи управління навчальним контентом, інші учасники освітнього процесу, методи навчання, педагогічні підходи та технології використання ШІ, заходи безпеки та конфіденційності, інфраструктуру та технічну підтримку, інструменти оцінювання ШІ, засоби комунікації, інтерактивні технології ШІ та мультимедійні засоби ШІ.

Ключові слова: модель, відкрите освітнє середовище, ШІ, професійний розвиток, педагогічні кадри.

KOVALENKO Valentyna –

PhD (in Pedagogics), Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine,

Senior Researcher of the Department of Digital Technologies and Computer Support at the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4681-5606>

e-mail: kovalenko@iitlt.gov.ua

SHYSHKINA Mariya –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

e-mail: shyshkina@iitlt.gov.ua

MODEL OF AN OPEN EDUCATIONAL ENVIRONMENT WITH ELEMENTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING STAFF

The article examines the issue of integrating artificial intelligence (AI) into the professional development of teaching staff by forming an open educational environment. The main challenges associated with implementing AI in education include the insufficient preparedness of teaching staff, ethical aspects of AI technology usage, and data confidentiality. The study substantiates a model of an open educational environment with AI elements consisting of five blocks: target, content, organizational-technological, assessment-diagnostic, and result-oriented. The target block defines the strategic goal of the model – designing an open educational environment with AI elements in the professional development of teaching staff. The content block contains educational modules exploring ways to apply AI in educational activities, including creating learning materials, lesson planning, and knowledge assessment. The organizational-technological block encompasses methods, forms of learning, and tools that ensure the practical training of teaching staff, including integrating cloud services, generative AI, and large language models. The assessment-diagnostic block outlines mechanisms for evaluating the knowledge acquisition of teaching staff, considering cognitive, motivational, activity-based, and reflective criteria. The result-oriented block determines the outcome of implementing this model – the designed open educational environment with AI elements in the professional development of teaching staff. Key components of the open educational environment with AI elements for the professional development of teaching staff are considered, including AI-powered electronic learning materials, online courses and training programs, electronic learning content management systems, other participants in the educational process, teaching methods, pedagogical approaches, and AI utilization technologies, security and confidentiality measures, infrastructure and technical support, AI assessment tools, communication tools, interactive AI technologies, and multimedia AI tools.

Key words: model, open educational environment, AI, professional development, teaching staff.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний світ стрімко змінюється під впливом технологічного прогресу, зокрема завдяки розвитку технологій ШІ, які вже стали невід’ємною частиною різних сфер людської діяльності, включаючи освіту. Відомо, що використання ШІ в освітньому процесі відкриває широкі можливості для персоналізації навчання, адаптації навчальних матеріалів, автоматизації рутинних завдань педагогів і підвищення ефективності навчального процесу. У цьому контексті особливо актуальним стає формування відкритого освітнього середовища, яке інтегрує елементи штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Відповідно до досліджень Інституту цифровізації освіти НАПН України, одним із ключових викликів сучасної освіти є необхідність адаптації педагогічних кадрів до нових цифрових реалій, що вимагає від них не лише загальної цифрової компетентності, але й уміння ефективно використовувати технології ШІ в навчальному процесі. У рамках досліджень співробітників Інституту цифровізації освіти НАПН України [8], за результатами опитувань вчителів було встановлено, що понад 80% педагогів намагаються інтегрувати сервіси ШІ у свою роботу, проте значна частина з них стикається з недостатнім

рівнем науково-методичної підготовленості для впровадження ШІ в освітній процес.

Однак, попри значний потенціал, процес інтеграції ШІ в освіту супроводжується низкою викликів, серед яких – недостатній рівень підготовки педагогічних кадрів, недостатньо розроблені ефективні моделі професійного розвитку, питання конфіденційності даних та етичного використання ШІ. Саме тому обґрунтування моделі відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту є актуальним завданням сучасної педагогічної науки, яке сприятиме підвищенню ефективності навчання та професійного розвитку педагогів у процесі використання сервісів ШІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема використання ШІ у відкритих освітніх середовищах привертає увагу багатьох науковців. Останні дослідження свідчать про зростаючий інтерес до впровадження ШІ у професійну підготовку педагогів.

Питання використання ШІ в шкільній освіті розглянуті у публікаціях таких закордонних дослідників, як: Соломон Сандей Оелере (Solomon Sunday Oyelere), Кехінде Д. Арулеба (Kehinde D. Aruleba), Ісмаїла Темітайо Санусі (Ismaila Temitayo Sanusi), Муса Адекунле Аянвале (Musa Adekunle

Ayanwale), Оволабі Пол Адельана (Owolabi Paul Adelana) та ін.

Вітчизняний досвід з питань використання ШІ в закладах освіти представлений у наукових працях таких вчених як: Д.Ю. Богачков, Ю.М. Богачков, Н.І. Водоп'ян, С.Г. Литвинова, О.М. Маркова, Н.В. Морзе, Ю.Г. Носенко, В.В. Осадчий, К.П. Осадча, О.П. Пінчук, С.О. Семеріков, О.М. Спирін, П.С. Ухань, М.П. Шишкіна, А.В. Яцишин та ін.; у працях О.О. Гриб'юк, В.В. Коваленко, М.В. Мар'єнко та ін. досліджено питання використання ШІ для навчання учнів природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти; наукові публікації І.П. Воронькової присвячені проблемі професійного розвитку вчителів природничої та математичної галузей з використання ШІ.

У попередній публікації авторів [8] частково розглядається питання створення відкритого освітнього середовища з елементами ШІ та розробки моделі його реалізації для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Сьогодні в Інституті цифровізації освіти НАПН України проводиться дворічне наукове дослідження «Проектування і використання відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів», яке розпочалося у 2024 році й має завершитися у 2025 році. Мета цього дослідження – обґрунтувати модель відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів та розробити методику його використання. Завдання дослідження: визначити засоби і сервіси формування відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту в освітньому процесі; обґрунтувати модель відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів; розробити методику використання відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку вчителів і експериментальним шляхом перевірити її ефективність; розробити рекомендації з проектування і використання відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку вчителів [7, 8].

Таким чином, проведений аналіз підтверджує, що питання використання штучного інтелекту у відкритих освітніх середовищах активно досліджується, проте залишається низка невирішених аспектів, зокрема щодо розробки ефективних моделей професійного розвитку педагогічних кадрів та методичних підходів до інтеграції ШІ в освітній процес.

Мета статті. Обґрунтувати модель відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами було обґрунтовано модель відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів. На рис. 1 схематично поданий опис моделі

відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів. Далі опишемо її детальніше.

Модель відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів складається з *п'яти основних блоків* таких як:

1. *Цільовий блок* який включає мету – спроектувати відкрите освітнє середовище з елементами ШІ у процесі професійного розвитку педагогічних кадрів.

2. *Змістовий блок* який містить модулі та теми, спрямовані на розвиток навичок використання ШІ в освітній діяльності. Напрями застосування ШІ: пошук навчальних матеріалів, розробка планів уроків; створення навчальних завдань, використання інструментів демонстрації. Цей блок містить навчальний контент, що допоможе педагогам ефективно інтегрувати ШІ у свою професійну діяльність.

ШІ як інноваційний сервіс розглядається як технологічний інструмент, що підтримує навчальний процес і педагогічну діяльність. Сервіси ШІ дозволяють автоматизувати підготовку матеріалів, аналізувати освітні дані та підвищувати ефективність навчального процесу. Цей елемент моделі підкреслює роль ШІ не просто як допоміжного засобу, а як ключового компонента інноваційного освітнього середовища.

3. *Організаційно-технологічний блок* включає в себе: *методи навчання* (словесні: відео-лекції, вебінари, текстові чати, онлайн-бесіди, майстер-класи; *наочні*: відео-інструктажі, тренінги, семінар-тренінги; *практичні*: практичні вправи та групове виконання завдань); *форми організації навчання*: лекції, практичні заняття, групова робота, тренінгові заняття, робота у дослідницьких мережних проєктах, індивідуальні консультації; *засоби реалізації*: загальнодоступні хмарні сервіси (Google Gemini, Alayna, MS Copilot та ін.), сервіси EOSC для роботи з дисциплінами, корпоративні хмарні платформи, генеративний ШІ, великі мовні моделі (ChatGPT, Gemini тощо); *технологічне забезпечення*: доступ до мережі Інтернет, Wi-Fi, смартфони, планшети, ноутбуки тощо.

Цей блок пояснює, які методи і ресурси будуть використовуватися для навчання педагогічних кадрів і впровадження ШІ у навчальний процес.

4. *Оцінювально-діагностичний блок* визначає механізми оцінювання ефективності навчання педагогічних кадрів у освітньому середовищі з елементами ШІ. А саме: *критерії оцінювання* (когнітивний – рівень засвоєння знань, мотиваційний – бажання використовувати технології, діяльнісний – застосування на практиці, рефлексивний – самооцінка і розуміння власного розвитку) та *рівні засвоєння* (творчий, високий, середній, низький).

Цей блок забезпечує оцінку прогресу педагогічних кадрів у використанні інструментів ШІ.

5. Результативний блок включає результат: спроектоване відкрите освітнє середовище з

елементами ШІ у процесі професійного розвитку педагогічних кадрів.

Цей блок демонструє кінцевий ефект від реалізації моделі – ефективне використання ШІ в освіті для покращення якості навчання і професійного розвитку педагогічних кадрів.

Таким чином, модель забезпечує повний цикл інтеграції ШІ в освітній процес для педагогічних кадрів – від навчання і практичного застосування до оцінювання результатів і подальшого вдосконалення.

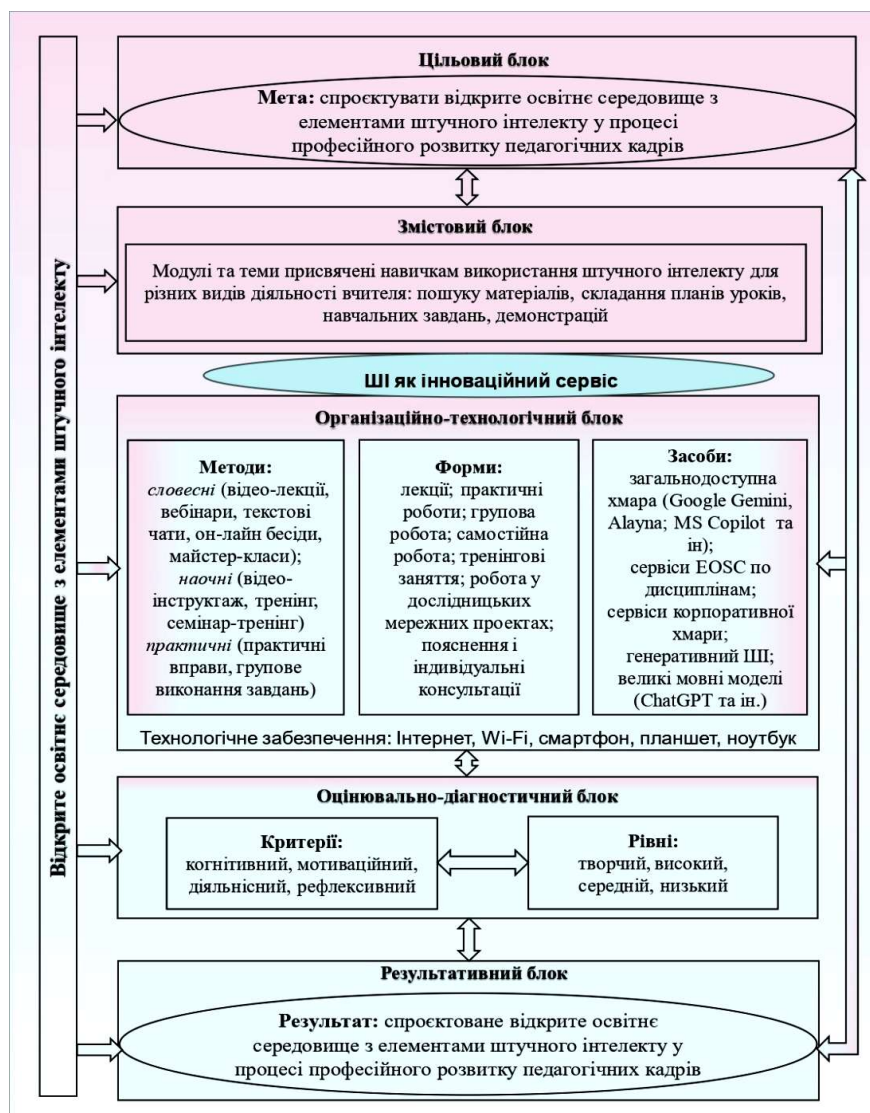

Рис. 1. Модель відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів

Для реалізації даної моделі важливим є також розроблені нами складники відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів. Опишемо їх детальніше на основі поданої схеми (рис. 2):

Електронні навчальні матеріали ШІ – це цифрові ресурси, створені або оптимізовані за допомогою ШІ. Вони можуть включати: автоматизовано згенеровані підручники, презентації, довідкові матеріали; динамічні електронні книги з інтерактивними компонентами; платформи з адаптивними навчальними матеріалами на основі ШІ.

Онлайн-курси та навчальні програми ШІ – це платформи, що використовують алгоритми ШІ для персоналізації навчального процесу, до прикладу: курси на Coursera, Udemу, Khan Academy з

підтримкою ШІ; програми для підвищення кваліфікації педагогічних кадрів із адаптивним навчанням; системи, що пропонують персоналізований шлях навчання.

Електронні системи управління навчанням контентом ШІ – такі системи автоматизують і спрощують процес керування освітнім процесом. Вони можуть: аналізувати рівень знань учнів і рекомендувати індивідуальні завдання; використовувати ШІ для оцінювання та формування звітів; управляти інтерактивними ресурсами та персоналізованим навчальним контентом.

Рис. 2. Складники відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів

Інші учасники освітнього процесу. До освітнього середовища входять не тільки педагоги, а й учні, які взаємодіють з ШІ-платформами; адміністрація закладів освіти, яка використовує ШІ для аналізу успішності тощо та батьки/опікуни, які отримують аналітичні звіти про навчальний прогрес дитини.

Педагогічні кадри – основні користувачі ШІ-інструментів у професійному розвитку. Педагогічні кадри можуть використовувати ШІ для підготовки навчальних матеріалів, інтегрувати адаптивне навчання у свої методики, використовувати автоматизовані системи оцінювання тощо.

Методи навчання, педагогічні підходи, технології та методики використання ШІ. Це стратегії впровадження інноваційного навчання, а саме: використання змішаного навчання, інтеграція адаптивного навчання, гуртуючись на ШІ, використання чат-ботів та цифрових помічників для підтримки навчального процесу тощо.

Заходи безпеки та конфіденційності – це важливий аспект роботи із ШІ, що включає: захист персональних даних учнів та педагогічних кадрів, дотримання етичних принципів при використанні ШІ, безпечне зберігання навчальних матеріалів у хмарних системах тощо.

Інфраструктура та технічна підтримка – це складники, необхідні для стабільної роботи освітнього середовища такі як: доступ до Інтернету, Wi-Fi, серверів, хмарних технологій; підтримка мобільних та десктопних пристроїв; технічна підтримка для роботи з цифровими інструментами.

Інструменти оцінювання ШІ забезпечують автоматизацію перевірки знань і формування

звітності. Вони включають: тести, що аналізують відповіді за допомогою ШІ; аналіз відкритих відповідей із використанням мовних моделей; автоматичне оцінювання практичних завдань на основі алгоритмів.

Засоби комунікації. ШІ допомагає організовувати ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу, що включає: чат-боти та віртуальні помічники для підтримки учнів та педагогів; інтерактивні платформи для групових дискусій; автоматичний переклад мов для міжнародного навчання.

Інтерактивні технології ШІ включають новітні методи навчання, які роблять освітній процес більш ефективним: віртуальна та доповнена реальність; симулятори навчальних ситуацій; гейміфікація навчального процесу за допомогою ШІ.

Мультимедійні засоби ШІ забезпечують інтерактивність та візуалізацію навчального контенту: генеративні зображення та відео на основі ШІ; автоматизоване створення презентацій та інфографіки; використання голосових помічників у навчанні тощо.

Відтак, відкрите освітнє середовище з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів є багатокомпонентною системою, що включає електронні навчальні матеріали, адаптивні онлайн-курси, системи управління контентом, інструменти оцінювання та засоби комунікації. Застосування ШІ в освітньому процесі сприяє персоналізації навчання, авто-матизації адміністративних завдань, а також підвищенню якості освіти.

Проте впровадження ШІ в освітню діяльність вимагає врахування питань безпеки та конфіденційності, а також забезпечення відповідної технічної інфраструктури. Важливим аспектом залишається етичне використання ШІ, зокрема дотримання авторських прав та запобігання упередженості алгоритмів. Окрім того, педагогічні кадри потребують постійного науково-методичного супроводу та навчання для ефективного використання ШІ-інструментів. Таким чином, інтеграція ШІ у відкрите освітнє середовище є стратегічно важливим напрямом розвитку сучасної освіти, що вимагає комплексного підходу, нормативного регулювання та всебічної підтримки з боку держави.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, запропонована модель відкритого освітнього середовища з елементами ШІ для професійного розвитку педагогічних кадрів є комплексною системою, що забезпечує професійний розвиток педагогічних кадрів шляхом інтеграції технологій ШІ у навчальний процес. Вона складається з п'яти ключових блоків: цільового, змістового, організаційно-технологічного, оцінювально-діагностичного та результативного. Впровадження цієї моделі дозволить автоматизувати процес створення навчальних матеріалів, персоналізувати освітні матеріали, підвищити ефективність взаємодії між учасниками освітнього процесу, а також забезпечити якісний моніторинг і оцінювання педагогічної діяльності.

Представлені складники відкритого освітнього середовища з елементами ШІ – електронні навчальні матеріали ШІ, онлайн-курси та навчальні програми ШІ, електронні системи управління навчальним контентом, інші учасники освітнього процесу, методи навчання, педагогічні підходи та технології використання ШІ, заходи безпеки та конфіденційності, інфраструктуру та технічну підтримку, інструменти оцінювання ШІ, засоби комунікації, інтерактивні технології ШІ та мультимедійні засоби ШІ.

Впровадження відкритого освітнього середовища з елементами ШІ дозволить модернізувати освітній процес, зробивши його більш гнучким, доступним, індивідуалізованим та сприятиме підвищенню цифрової компетентності педагогічних кадрів, зокрема їх компетентність щодо використання сервісів ШІ в освітньому процесі.

Подальші дослідження будуть зосереджені на розробленні рекомендацій щодо проєктування відкритого освітнього середовища з елементами ШІ у процесі професійного розвитку педагогічних кадрів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Lytvynova S. H., Vodopian N. I., Sysoeva O. I. Artificial Intelligence in Secondary Education: An Innovative Teacher's Tool to Ensure Individualised Learning for Students. In : *International Conference on New Media Pedagogy*. Cham: Springer Nature Switzerland. 2023. Pp. 393-412.
2. Marienko M. V., Semerikov S. O., Markova O. M. Artificial intelligence literacy in secondary education: methodological approaches and challenges. *CEUR Workshop Proceedings*. 2024. Vol. 3679. P. 87-97. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3679/>.
3. Використання Microsoft Copilot у вищій освіті та наукових дослідженнях: навчально-методичний посібник / В.В. Осадчий, К.П. Осадча. Київ: ІЦО НАПН України. 2024. 90 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743248/>
4. Використання відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку вчителів : метод. рекомендації / Гриб'юк О. О., Дзюба С. М., Коваленко В. В., Мар'єнко М. В., Осадчий В. В., Семеріков С. О., Шишкіна М. П., Яцишин А. В. / За ред. М. П. Шишкіної. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 118 с. DOI: 10.33407/LIB.NAES.ID/EPRINT/743998
5. Використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти : метод. рекомендації / Коваленко В. В., Мар'єнко М. В. / За ред. В. В. Коваленко, М. В. Мар'єнко. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 71 с. DOI: 10.33407/lib.NAES.id/eprint/743886
6. Використання засобів і сервісів штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів : препринт (аналітичні матеріали) / Барладим В. М., Бруйака А. В., Бугасенко М. А., Гриб'юк О. О., Коваленко В. В., Мар'єнко М. В., Осадчий В. В., Семеріков С. О., Тукало С. М., Шишкіна М. П., Яцишин А. В. / За ред. М. П. Шишкіної. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 96 с. DOI: 10.33407/LIB.NAES.ID/EPRINT/744000
7. Технічне завдання на наукове дослідження «Проєктування і використання відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739682/> (дата звернення: 10.03.2025).

8. Шишкіна М. П., Коваленко В. В. Про хід та результати досліджень, проведених в Інституті цифровізації освіти НАПН України, щодо використання штучного інтелекту в середній освіті : за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 17 жовтня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6. № 2. С. 1-6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6217>

9. Штучний інтелект у діяльності педагога (практичні кейси) : збірник матеріалів. Вип. 1 (1) / упоряд. Ю. М. Богачков, Д. Ю. Богачков, П. С. Ухань. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 87 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744227/> (дата звернення: 09.03.2025).

REFERENCES

1. Lytvynova, S. H., Vodopian, N. I., & Sysoeva, O. I. (2023). Artificial Intelligence in Secondary Education: An Innovative Teacher's Tool to Ensure Individualised Learning for Students. In *International Conference on New Media Pedagogy* (pp. 393-412). Cham: Springer Nature Switzerland [in English]
2. Marienko, M. V., Semerikov, S. O., & Markova, O. M. (2024). Artificial intelligence literacy in secondary education: Methodological approaches and challenges. *CEUR Workshop Proceedings*. 3679. P. 87-97. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3679/> [in English]
3. Osadchyi, V. V., & Osadcha, K. P. (2024). Vykorystannia Microsoft Copilot u vyshchii osviti ta naukovykh doslidzhenniakh: navchalno-metodychnyi posibnyk [Using Microsoft Copilot in Higher Education and Scientific Research: A Training and Methodological Guide]. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743248/> [in Ukrainian]
4. Hrybiuk, O. O., Dziuba, S. M., Kovalenko, V. V., Marienko, M. V., Osadchyi, V. V., Semerikov, S. O., Shyshkina, M. P., & Yatsyshyn, A. V. (2024). Vykorystannia vidkrytoho osvithnoho seredovysheha z elementamy shchynnoho intelektu dlia profesiinoho rozvytku vchyteliv: Metodychni rekomendatsii [Using an Open Educational Environment with AI Elements for the Professional Development of Teachers: Methodological Recommendations]. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy. URL: <https://doi.org/10.33407/LIB.NAES.ID/EPRINT/743998> [in Ukrainian]
5. Kovalenko, V. V., & Marienko, M. V. (2024). Vykorystannia vchyteliamy servisiv shchynnoho intelektu u navchanni pryrodnycho-matematychnykh predmetiv u zakladykh zahalnoi serednoi osvity: Metodychni rekomendatsii [Using AI Services by Teachers in Teaching Natural and Mathematical Subjects in General Secondary Education Institutions: Methodological Recommendations]. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy. URL: <https://doi.org/10.33407/LIB.NAES.id/eprint/743886> [in Ukrainian]
6. Barladym, V. M., Bruiaka, A. V., Buhaienko, M. A., Hrybiuk, O. O., Kovalenko, V. V., Marienko, M. V., Osadchyi, V. V., Semerikov, S. O., Tuko, S. M., Shyshkina, M. P., & Yatsyshyn, A. V. (2024). Vykorystannia zasobiv i servisiv shchynnoho intelektu dlia profesiinoho rozvytku pedahohichnykh kadriv: Preprint (analytichni materialy) [Using AI Tools and Services for the Professional Development of Teaching Staff: Preprint (Analytical Materials)]. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy. URL: <https://doi.org/10.33407/LIB.NAES.ID/EPRINT/744000> [in Ukrainian]
7. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2024). Tekhnichne zavdannia na naukove doslidzhennia «Proiektuvannia i vykorystannia vidkrytoho osvithnoho seredovysheha z elementamy shchynnoho intelektu dlia profesiinoho rozvytku pedahohichnykh kadriv» [Technical Task for the Research «Design and Use of an

Open Educational Environment with AI Elements for the Professional Development of Teaching Staff»]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739682/> [in Ukrainian]

8. Shyshkina, M. P., & Kovalenko, V. V. (2024). Pro khyd ta rezultaty doslidzhen, provedenykh v Instytuti tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy, shchodo vykorystannia shtuchnoho intelektu v serednii osviti: Za materialamy naukovoi dopovidi na zasidanni Prezydii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 17 zhovtnia 2024 r. [On the Progress and Results of Research Conducted at the Institute of Digitalization of Education of the NAPS of Ukraine Regarding the Use of Artificial Intelligence in Secondary Education: Based on the Scientific Report at the Presidium Meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, October 17, 2024]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. 6(2). 1-6. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6217> [in Ukrainian]

9. Bohachkov, Yu. M., Bohachkov, D. Yu., & U Khan, P. S. (Red.). (2024). Shtuchnyi intelekt u diialnosti pedahoha (praktychni keisy): Zbirnyk materialiv [Artificial Intelligence in Pedagogical Activities (Practical Cases): Collection of Materials]. Vyp. 1 (1). Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744227/> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОВАЛЕНКО Валентина – кандидат педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: відкрита наука, хмарні технології, використання ШІ в освіті, професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників.

ШИШКІНА Марія – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Наукові інтереси: відкрита наука, хмарні технології, використання ШІ в освіті, професійний розвиток педагогічних працівників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOVALENKO Valentyna Volodymyrivna – PhD (in Pedagogics), Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine, Senior Researcher of the Department of Digital Technologies and Computer Support at the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Scientific interests: Open science, cloud technologies, the use of AI in education, professional development of pedagogical and scientific-pedagogical staff.

SHYSHKINA Mariya Pavlivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

Scientific interests: Open science, cloud technologies, the use of AI in education, professional development of pedagogical staff.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.
Стаття прийнята до друку 20.05.2025 р.

УДК 37.013

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-49-54

КОРОБКІНА Тетяна –

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-7983>
e-mail: tatyana.korobkina@nure.ua

ДАШЕНКОВА Наталя –

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0838>
e-mail: natalia.dashenkova@nure.ua

ГОРЯЧКОВСЬКА Ганна –

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6331-1322>
e-mail: hanna.horiachkovska@nure.ua

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПРОСТІР ВНУТРІШНЬОЇ АВТОНОМІЇ: ОСВІТА ГІДНОСТІ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У статті здійснено міждисциплінарний аналіз критичного мислення та освіти гідності як ключового чинника когнітивної автономії в умовах кризи сенсів, інформаційної перенасиченості та моральної дезорієнтації. Стверджується, що критичне мислення не можна зводити до технічної навички або логічного алгоритму. Натомість воно розглядається як глибоко етичний та афективно чутливий процес когнітивного самоздійснення, який активується в середовищі психологічної безпеки, довіри та епістемологічної відкритості.

Культура гідності в цьому контексті постає не як етична декларація, а як структурна умова ментальної орієнтації у складному світі. Вона слугує сприятливим середовищем, у якому розгортається конфігурація внутрішньої автономії – здатності особистості мислити, рефлексувати та приймати рішення у морально неоднозначному соціальному полі. В статті

продемонстровано, що саме критичне мислення виконує роль когнітивної картографії – ментального інструменту навігації у просторі турбулентної дійсності, де співбуття, сенс і відповідальність вимагають нової мисленнєвої парадигми.

Методологічно дослідження ґрунтується на синтезі когнітивної науки, нейроетики, філософії свідомості, поведінкової економіки та гуманістичної педагогіки. Аналізується сучасна наукова література, що критикує алгоритмізацію освіти, девальвацію діалогу та інструменталізацію навчання, зокрема праці Г. Біста, Дж. Брідла, Е. Фіппс, Т. Метцингера, Дж. Вєрке. Особлива увага приділяється онтологічному виміру освіти, яка трактується як простір морального становлення та смислотворення.

В статті запропонована модель діалогічної автономії, що ґрунтується на принципах гідності, когнітивної відкритості, афективної стійкості та інтерпретативної етики. Поняття, що використовуються, – екологія мислення, епістемологічна резильєнтність – відкривають нові горизонти для рефлексії над гуманітарною трансформацією освіти в умовах кризової та посткризової епох.

Стаття апелює до необхідності формування нової парадигми педагогічної дії, здатної відновити людську автономію як етичний і когнітивний ресурс майбутнього.

Ключові слова: критичне мислення, гідність, діалогічна автономія, гуманістична освіта, посткризова педагогіка, епістемологічна резильєнтність.

KOROBKINA Tetiana –

Doctor of Philosophical Science, Associate Professor,
Professor of the Department of Philosophy
of the Kharkiv National University of Radio Electronics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-7983>
e-mail: tatyana.korobkina@nure.ua

DASHENKOVA Natalia –

PhD (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy
of the Kharkiv National University of Radio Electronics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0838>
e-mail: natalia.dashenkova@nure.ua

HORIACHKOVSKA Hanna –

PhD (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy
of the Kharkiv National University of Radio Electronics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6331-1322>
e-mail: hanna.horiachkovska@nure.ua

CRITICAL THINKING AS A SPACE OF INTERNAL AUTONOMY: EDUCATION OF DIGNITY IN CONDITIONS OF COGNITIVE TURBULENCE

The article presents an interdisciplinary analysis of critical thinking and dignity education as a key factor in cognitive autonomy in the context of a crisis of meaning, information overload, and moral disorientation. It argues that critical thinking cannot be reduced to a technical skill or a logical algorithm. Instead, it is viewed as a deeply ethical and affectively sensitive process of cognitive self-actualization, which is activated in an environment of psychological safety, trust, and epistemological openness.

The culture of dignity in this context appears not as an ethical declaration, but as a structural condition of mental orientation in a complex world. It serves as a favorable environment in which the configuration of internal autonomy unfolds – the ability of an individual to think, reflect and make decisions in a morally ambiguous social field. The article demonstrates that critical thinking itself plays the role of cognitive cartography – a mental tool for navigation in the space of turbulent reality, where coexistence, meaning and responsibility require a new thinking paradigm.

Methodologically, the research is based on a synthesis of cognitive science, neuroethics, philosophy of consciousness, behavioral economics, and humanistic pedagogy. The article analyzes contemporary scientific literature that criticizes the algorithmization of education, the devaluation of dialogue, and the instrumentalization of learning, in particular the works of G. Biesta, J. Bridle, A. Phipps, T. Metzinger, and J. Vervaeke. Particular attention is paid to the ontological dimension of education, which is interpreted as a space for moral formation and meaning-making.

At the heart of the concept is a model of dialogical autonomy, based on the principles of dignity, cognitive openness, affective resilience, and interpretative ethics. The proposed concepts – “ecology of thinking”, “epistemological resilience” – open up new horizons for reflection on the humanitarian transformation of education in the context of crisis and post-crisis eras.

The article appeals to the need to form a new paradigm of pedagogical action capable of restoring human autonomy as an ethical and cognitive resource of the future.

Key words: critical thinking, dignity, dialogical autonomy, cognitive autonomy, humanistic education, post-crisis pedagogy, epistemic resilience.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глобальні події останніх років – війни, пандемії, культурна поляризація, інституційна ерозія – виявили глибинну вразливість гуманітарної свідомості. Класичні освітні парадигми виявилися неспроможними відповісти на кризу смислів, що проявляється як у вигляді когнітивного виснаження, так й в утраті відчуття суб'єктності в світі, який дедалі більше функціонує

за логікою алгоритмічного управління, продуктивності й інформаційного шуму.

У реальності постінформаційного суспільства інформація втрачає свою епістемологічну силу, а знання дедалі частіше використовується як інструмент контролю. Так само й критичне мислення редукується до набору процедур і логічних прийомів, не інтегруючись із тілесним, емоційним і онтологічним вимірами досвіду. Як наслідок, формується лише поверхнева аналітична

активність, нездатна чинити опір феноменам постправди, морального відчуження та інформаційної поляризації.

Освіта не може залишатися інертною інституційною оболонкою, в якій цінності демократичності, гідності та автономії інколи лише декларуються. Натомість постає необхідність їхньої інтеграції у когнітивну тканину мислення. Майбутнє освіти не має зводитися до цифрових інновацій, про що зазвичай йдеться; важливіше відновити її онтологічну місію: сприяти становленню особистості, яка самостійно мислить, є етично чутливою та здатною до відповідального судження.

У цьому контексті гідність постає не як абстрактна цінність, а як нейроповедінкова передумова критичного мислення – основа формування автономії, рефлексивності та етичної відповідальності. Втім, в існуючих освітніх практиках вона залишається фрагментованою, позбавленою епістемологічного виміру, не артикулюється як базова інфраструктура пізнання.

Отже, інтеграція гідності і критичного мислення в цілісну когнітивно-етичну екосистему, здатну підтримувати становлення автономної, етично орієнтованої особистості, є актуальним завданням становлення та розвитку сучасної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні критичні та аналітичні дослідження демонструють важливість привернення уваги до необхідності реформування освіти в дусі гуманізації. Джеймс Брайдл [2] звертає увагу на загрозу автоматизованої освіти, вбачаючи в ній руйнування когнітивної екології особистості. Герт Біста [1] переконливо аргументує, що освіта втрачає спроможність формувати автономну особистість, коли редукується до технократичної логіки навичок і результатів. Елісон Фіппс [8] у своєму аналізі критично розкриває наслідки неоліберальної трансформації освітнього поля: відчуження від етичного мислення, втрату емпатійного співбуття та згорання простору для критичного спротиву. У цьому контексті критичне мислення постає не як набір когнітивних інструментів, а як етика інтелектуальної відповідальності, здатна чинити опір фрагментації сенсу. Джон Вервеке [9] пропонує концепт мислення як перетворення свідомості, що вимагає участі афективної регуляції, саморефлексії та відкритості до феноменологічного досвіду. Пол та Елдер [6] вважають критичне мислення способом існування в складному світі, що потребує роботи з власними когнітивними упередженнями й мотиваційними патернами. Томас Метцингер [4] підкріплює це нейрофілософським аналізом, описуючи мислення як адаптацію між функціями префронтальної кори та афективною інтеграцією досвіду.

Паралельно формується нова парадигма інтерпретації гідності як епістемологічного ґрунту, що забезпечує рефлексивну відкритість, довіру та моральну саморегуляцію. Е. Хоннет [3] трактує гідність в якості умови соціального резонансу й визнання, а Марта Нусбаум [5] – як умову

автономії та когнітивної емпатії в межах теорії capabilities. Сучасні гуманітарно-педагогічні підходи (наприклад, [7]) вбачають у гідності когнітивно-мотиваційну основу самостановлення в освітньому середовищі.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що новітні дослідження демонструють зсув від інструментальної парадигми до інтегративного бачення, де мислення, гідність і автономія розглядаються як взаємопов'язані змінні гуманітарної еволюції.

Мета статті. Метою цієї роботи є концептуалізація освіти як когнітивно-етичного простору, в якому культура гідності створює умови для розгортання автономії особистості, а критичне мислення виконує роль засобу орієнтації в онтологічній складності. Робота спрямована на подолання редукціонізму традиційної освіти через висвітлення нейроетичних, поведінкових і філософських вимірів автономності, а також на виявлення потенціалу інтегральної парадигми для підтримки становлення цілісної, стійкої особистості, здатної до осмисленої дії в умовах глобальної складності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній освітній теорії дедалі гостріше артикулюється криза гуманістичних орієнтирів – явище, що поєднує інструменталізацію знання, когнітивне виснаження учасників освітнього процесу та алгоритмізацію навчального середовища. Після пандемії COVID-19 ця криза набула не лише соціально-психологічного, а й онтологічного виміру, свідченням чого є переорієнтація освітніх стратегій на виживання замість розвитку [2].

На тлі епохи інтелектуальної розбалансованості, де інформаційна навала поєднується з емоційним розщепленням і втратою довіри як суспільного ресурсу, класичні моделі освіти втрачають свою евристичну продуктивність. Навчальний процес, зорієнтований переважно на репродукцію знань і навичок, виявляється недостатнім для формування рефлексивно-етичної автономії особистості. Отже, виникає запит на мислення, в якому гідність виконує роль епістемічної чутливості – здатності зберігати орієнтацію в умовах плинної, багатоголосої реальності. [3]; [5].

Особливу роль в забезпеченні такої здатності належить критичному мисленню. В сучасному світі критичне мислення все більшою мірою втрачає статус універсального алгоритму в дусі класичної раціональності. У світлі сучасної когнітивної науки, нейроповедінкових досліджень і філософії свідомості, воно постає як динамічний, контекстно чутливий вимір освіти, який формується за умов психологічної безпеки, афективної зрілості та соціального визнання. В умовах епохи порушеного балансу – політичної фрагментації, нормативного колапсу, інформаційного переенасичення – саме критичне мислення постає онтологічною опорою, що дозволяє особистості формувати ядро самототожності, адаптаційної рефлексії й моральної орієнтації.

Варто звернути увагу на те, що сучасні інтерпретації поняття критичного мислення та його ролі в освіті надають йому нового змісту. Само по собі, критичне мислення не обмежується інструментами логічного аналізу або технічними прийомами аргументації. У світлі когнітивної науки й філософії свідомості воно постає як метанавичка високого порядку – здатність здійснювати етичну навігацію у світі складності, невпевності й моральної багатострижневості [9]; [6].

Саме тому розвиток критичного мислення нерозривно пов'язаний із гідністю як моральною категорією та нейроантропологічною передумовою, що активує глибинні механізми самосвідомості. Гідність у цьому контексті – це не зовнішня норма, а психофізіологічний і культурний каталізатор, який забезпечує когнітивну відкритість, емоційну саморегуляцію та інтерпретативну гнучкість [7]; [9]; [4]. Вона створює внутрішні умови для рефлексивної присутності у світі, де критичне судження поєднується з етичною відповідальністю.

Критичне мислення, за такого розуміння, активізується не в ізоляції, а в умовах психологічної безпеки, афективної стабільності та соціального визнання, що перетворює його на форму когнітивної резильєнтності – внутрішньої здатності до адаптаційного аналізу в ситуаціях інформаційної перевантаженості [1]; [4].

Перехід до такого бачення змушує переосмислити роль освітнього середовища, відійти від розуміння освіти як нейтрального передавача змістів. Значно більш перспективною в цьому контексті виступає візія освіти як живого культурного простору, здатного підтримувати цілісне становлення особистості.

Саме в цьому середовищі формується ключовий вимір гідності. Гідність не є декоративним оформленням педагогіки, вона постає як фундаментальна нейроантропологічна умова, що уможливорює когнітивну відкритість і моральну саморефлексію [7]. У цьому контексті культура гідності має декларуватися і проявлятися як смисловий простір, який визначає якість освітнього середовища та ступінь його етичної відкритості.

Гідність у контексті освіти виявляється умовою поваги та, що здається важливішим, полем рефлексивної довіри, що дозволяє людині орієнтуватися у середовищі складності та моральної неоднозначності. Ця гідність актуалізується у взаємодії – через діалог, визнання, спільне смислотворення – і саме тому є не лише етичною категорією, а й епістемологічною основою когнітивного зростання [5]; [3].

Таким чином, культура гідності постає як умова, без якої критичне мислення втрачає свою трансформаційну силу і зводиться до процедурного інструментарію.

Поглиблюючи концепт гідності, варто вийти за межі традиційного уявлення про автономію як індивідуалістичну самодостатність. Сьогодні дедалі більш релевантним є поняття діалогічної автономії – тобто здатності до етичної взаємодії без втрати ідентичності. Це не ізоляція, а навпаки –

інтеграція у простір морального й когнітивного співбуття [9].

Освітній процес, що орієнтується на діалогічну автономію, вимагає рефлексивної взаємодії, відкритості до інакшості, смислової пластичності. У цьому сенсі гідність є не нормою, що накладається зовні, а внутрішньою умовою морального розгортання особистості в середовищі багатоманіття. Саме тут критичне мислення і гідність утворюють онтологічний тандем – мислення як форма діалогу, гідність як основа для співприсутності в цьому діалозі.

Здійснюючи перехід від структур до смислів, варто звернутися до новітнього концепту – екології мислення. У XXI столітті сенс, так само як повітря або вода, стає ресурсом виживання. Освітні системи мають усвідомлювати свою відповідальність за підтримку когнітивної гігієни, стійкості до симуляції та фрагментації сенсів [2]; [8].

У цьому контексті освіта перетворюється на середовище гуманітарної безпеки, де особистість навчається не лише знанням, а й здатності розрізняти значущість від шуму, бути відповідально присутньою в складному інформаційному полі. Гідність у цьому контексті постає як ментальний фільтр і онтологічна опора, що дозволяє індивіду зберігати критичну чутливість і етичну орієнтацію. Таким чином, освітній процес, наряду з функцією передачі знань і норм, має виконувати функцію створення архітекτονіки особистісної автономії. В умовах перманентної невизначеності, де освіта перестає бути підготовкою до життя й стає самим життям, культура гідності здатна забезпечити середовище, а критичне мислення – способом когнітивного саморозгортання та орієнтації в онтологічній складності.

З позицій цієї парадигми, освітня система майбутнього – це екосистема рефлексії, де критичне мислення не репресується алгоритмізацією, а підтримується як форма ментальної стійкості до фрагментації, симуляції та когнітивного виснаження. Гідність у цій системі стає ціннісною гравітацією, що утримує гуманітарний простір у стані етичної орієнтації та смислової цілісності.

У логіці цього підходу важливо зрозуміти, як освітня система мала б реагувати на виклики сьогодення. Йдеться про недостатність точкових реформувань, які намагаються покращити окремі практики. Перед системою стоїть завдання радикального оновлення гуманітарної парадигми освіти – з акцентом на гідність, автономію та смислову інтеграцію. Насамперед, це означає зміщення фокусу з технократичної підготовки до набору «ключових компетентностей» на формування інтегрованого мислення як екзистенційної відповідальності за сенс, дію та взаємодію в контексті глобальної складності. У цьому сенсі критичне мислення має в першу чергу розумітися як спосіб етичного буття у світі – зваженого, чутливого до контексту та відкритого до онтологічної невизначеності.

Культура гідності, відповідно до цієї парадигми, втрачає суто морально-нормативний

статус і набуває значення філософсько-педагогічного середовища, в якому розгортається рефлексивна автономія. Йдеться про перехід до педагогіки гідності як простору визнання, діалогу та наративної відкритості, де освітня взаємодія перестає бути транзакційною і набуває онтологічної глибини співбуття. Освіта в цьому сенсі не стільки транслює зміст, скільки створює етичну атмосферу, в якій особистість навчається розуміти інше, не втрачаючи себе.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, критичне мислення й культура гідності не можуть трактуватися як ізольовані педагогічні орієнтири. Вони постають як взаємопов'язані складові архітекτονіки гуманітарного опору – тієї ментальної інфраструктури, яка дозволяє особистості зберігати цілісність у часи когнітивної нестабільності, морального релятивізму та фрагментації смислів.

Окрім ролі інструменту логічної вправності, критичне мислення в цьому контексті виявляється формою інтелектуального визволення – здатністю бачити за межами очевидного, оперувати множинними точками зору, долати афективні спотворення, інтерпретувати реальність у її глибинній структурі. Його становлення можливе лише в тих середовищах, де гідність забезпечує епістемологічну безпеку, а педагогіка, відмовляючись бути сервісом з передачі інформації, стає практикою ціннісної присутності.

У свою чергу, гідність у освітньому процесі перестає бути декларативним етичним принципом, відіграє роль метаонтологічної умови когнітивної суб'єктності. Це дозволяє людині розгорнути власну автономію, рефлексивність і сенсотворчий потенціал. Освіта, орієнтована на гідність, є інституційною формою та онтологічним простором людського становлення, в якому мислення виступає способом буття у світі.

У цьому контексті критично важливо переорієнтувати гуманітарну освіту від контролю результатів до підтримки процесів рефлексії, самостановлення й морального зростання. Мова йде не про відмову від критеріїв, а про їхню переоцінку в дусі гуманістичної філософії, де інтелектуальна чесність, афективна емпатія та моральна прозорість стають головними освітніми стрижнями.

Зрештою, перспективи цієї трансформації передбачають поглиблення міждисциплінарних зв'язків між когнітивною наукою, філософією свідомості, педагогікою та етикою. Такий діалог дозволяє осмислити нові виклики освітнього процесу, створити дієву модель розвитку автономної, рефлексивної, гідної особистості, здатної мислити складність, чинити етично та бути вільною навіть в умовах кризи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Biesta G. World-Centred Education: A View for the Present. Routledge. 2022. 126 p.
2. Bridle J. Ways of Being: Animals, Plants, Machines: The Search for a Planetary Intelligence. Farrar, Straus and Giroux. 2022. 384 p.
3. Honneth A. Recognition: A Chapter in the History of European Ideas. Columbia University Press. 2020. 192 p.

4. Metzinger T. The Elephant and the Blind: The Psychology of Human Consciousness. The MIT Press. 2024. 648 p.

5. Nussbaum M. C. Creating Capabilities: The Human Development Approach. Harvard University Press, Belknap Press. 2011. 256 p. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jbt31>

6. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life (4rd ed.). Rowman & Littlefield. 2022. 642 p.

7. Pearson M. Dignity, Humanistic Management and the Sustainable Development Goals. *Journal of Management for Global Sustainability*. 2023. Vol. 11: Iss. 1, Article 2. URL: <https://doi.org/10.13185/2244-6893.1001>

8. Phipps A. Decolonising Multilingualism: Struggles to Decreate. *Multilingual Matters*. 2019. 112 p.

9. Vervaeke J. Awakening from the Meaning Crisis (Lecture Series). University of Toronto. 2020. URL: <https://www.meaningcrisis.co>

REFERENCES

1. Biesta, G. (2022). World-Centred Education: A View for the Present. Routledge. 126 p. [in English]
2. Bridle, J. (2022). Ways of Being: Animals, Plants, Machines: The Search for a Planetary Intelligence. Farrar, Straus and Giroux. 384 p. [in English]
3. Honneth, A. (2020). Recognition: A Chapter in the History of European Ideas. Columbia University Press. 192 p. [in English]
4. Metzinger, T. (2024). The Elephant and the Blind: The Psychology of Human Consciousness. The MIT Press. 648 p. [in English]
5. Nussbaum, M. C. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. Harvard University Press. Belknap Press. 256 p. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jbt31> [in English]
6. Paul, R., Elder, L. (2022). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life (4rd ed.). Rowman & Littlefield. 642 p. [in English]
7. Pearson, M. (2023). Dignity, Humanistic Management and the Sustainable Development Goals. *Journal of Management for Global Sustainability*. Vol. 11: Iss. 1. Article 2. URL: <https://doi.org/10.13185/2244-6893.1001> [in English]
8. Phipps, A. (2019). Decolonising Multilingualism: Struggles to Decreate. *Multilingual Matters*. 112 p. [in English]
9. Vervaeke, J. (2020). Awakening from the Meaning Crisis (Lecture Series). University of Toronto. URL: <https://www.meaningcrisis.co> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОРОБКІНА Тетяна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки.

Наукові інтереси: психолого-педагогічні проблеми вищої освіти; філософська антропологія, філософські і психологічні аспекти інклюзивної освіти.

ДАШЕНКОВА Наталя – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки.

Наукові інтереси: філософські основи психології; психологія критичного мислення; педагогіка вищої освіти.

ГОРЯЧКОВСЬКА Ганна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки.

Наукові інтереси: гуманітарні основи освіти; філософія культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOROBKINA Tetiana – Doctor of Philosophical Science, Associate Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Kharkiv National University of Radio Electronics.

Scientific interests: psychological and pedagogical problems of higher education; philosophical anthropology, philosophical and psychological aspects of inclusive education.

DASHENKOVA Natalia – PhD (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor, Head of the Department of Philosophy of the Kharkiv National University of Radio Electronics.

Scientific interests: philosophical foundations of psychology; psychology of critical thinking; pedagogy of higher education.

HORIACHKOVSKA Hanna – PhD (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy of the Kharkiv National University of Radio Electronics.

Scientific interests: humanitarian foundations of education; philosophy of culture.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.05.2025 р.

УДК 37.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-54-58

ГЛІНЧУК Юлія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної, професійної
освіти та цивільної безпеки Рівненського
державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3328-5594>
e-mail: yuliyaglinchuk@ukr.net

ПРАЦЕОХОРОННА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті актуалізується питання впливу загальноосвітнього середовища на суб'єктів освітнього процесу. Зазначається, що внаслідок дії негативних освітніх чинників здобувачі освіти та вчителі масово втрачають своє здоров'я. Така ситуація становить загрозу для забезпечення сталого розвитку, а тому потребує вирішення. Стверджується, що дієвим шляхом вирішення означеної проблеми є вдосконалення працезахоронної підготовки майбутніх учителів як підготовки до збереження життя, здоров'я й працездатності суб'єктів загальноосвітнього середовища.

Констатовано, що готовність до збереження життя, здоров'я й працездатності суб'єктів загальноосвітнього середовища декларовано освітнім законодавством, стандартами вищої освіти та професійними стандартами.

На основі аналізу теоретичних аспектів досліджуваної проблеми встановлено, що в сучасних умовах зорієнтованість на сталий розвиток стала властивістю системи освіти.

На основі аналізу практичних аспектів досліджуваної проблеми виявлено значну кількість недоліків: незрозуміння значущості працезахоронної підготовки майбутніх учителів для забезпечення сталого людського розвитку; зведення працезахоронної підготовки до загальнооздоровчих ідей; неврахування першопричин втрати здоров'я суб'єктами освітнього процесу (порушення санітарно-гігієнічних норм, обмеження рухової активності, надмірне стресове навантаження, велика відповідальність і багато чого іншого).

Мета публікації – висвітлення особливостей працезахоронної підготовки педагогів у контексті забезпечення сталого людського розвитку.

Обґрунтовується авторська позиція щодо вдосконалення працезахоронної підготовки майбутніх учителів у контексті забезпечення сталого розвитку: наявність у освітній програмі працезахоронної дисципліни, професійна спрямованість змісту цієї дисципліни та ефективні технології її викладання.

Пропонуються напрями подальших досліджень: вивчення можливостей неформальної освіти для працезахоронної підготовки майбутніх учителів; формування навичок моніторингу та аналізу стану охорони праці в закладі освіти; формування компетентності з управління охороною праці в закладах освіти.

Ключові слова: загальноосвітнє середовище, суб'єкти освітнього процесу, майбутні вчителі, працезахоронна підготовка, сталий людський розвиток.

HLINCHUK Yuliya –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Technological,
Vocational Education and Civil Safety of
Rivne State University of Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3328-5594>
e-mail: yuliyaglinchuk@ukr.net

LABOR PROTECTION TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article updates the issue of the influence of the general education environment on the subjects of the educational process. It is noted that as a result of the action of negative educational factors, students and teachers lose their health en masse. This situation poses a threat to ensuring sustainable development, and therefore requires a solution. It is argued that an effective way to solve the problem is to improve the labor protection training of future teachers as preparation for preserving the life, health and working capacity of subjects of the general education environment.

It is stated that the readiness to preserve the life, health and working capacity of subjects of the general education environment is declared by educational legislation, higher education standards and professional standards.

Based on the analysis of the theoretical aspects of the problem under study, it was established that in modern conditions, orientation towards sustainable development has become a property of the education system.

Based on the analysis of the practical aspects of the problem under study, a significant number of shortcomings were identified: misunderstanding of the significance of labor protection training of future teachers for ensuring sustainable human development; reduction of labor protection training to general health-improving ideas; failure to take into account the root causes of health loss by subjects of the educational process (violation of sanitary and hygienic standards, restriction of physical activity, excessive stress, great responsibility, and much more).

The purpose of the publication is to highlight the features of labor protection training for teachers in the context of ensuring sustainable human development.

The author's position on improving labor protection training of future teachers in the context of ensuring sustainable development is substantiated: the presence of an labor protection discipline in the educational program, the professional orientation of the content of this discipline, and effective technologies for its teaching.

Directions for further research are proposed: studying the possibilities of informal education for labor protection training of future teachers; developing skills in monitoring and analyzing the state of occupational safety in an educational institution; developing competence in managing labor protection in educational institutions.

Key words: *general educational environment, subjects of the educational process, future teachers, labor protection training, sustainable human development.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Доволі тривалий період представники зрослого покоління проводять у закладах загальної середньої освіти. Це не може не впливати на їх життя, здоров'я та працездатність у контексті освітньо-виховних впливів та відповідності загальноосвітнього середовища нормам параметрів мікроклімату, санітарно-гігієнічних умов, вимог пожежної безпеки, електробезпеки тощо. А ще на здобувачів загальної середньої освіти не може не впливати стан здоров'я педагогів.

На жаль, нині в умовах загальноосвітнього середовища представники зрослого покоління [7; 10] та педагоги [4; 6] масово втрачають своє здоров'я. А такі зовнішні обставини, як нещодавня пандемія коронавірусу COVID-19 і війна лише посилюють означену проблему. Це становить загрозу для сталого розвитку української нації і потребує нагального вирішення, зокрема, в контексті працеворонної підготовки майбутніх учителів як підготовки до збереження життя, здоров'я й працездатності суб'єктів загальноосвітнього процесу. Адже освіта, як соціальний інститут, повинна гнучко реагувати на актуальні суспільні запити.

Розуміння впливу загальноосвітнього середовища на життя, здоров'я та працездатність його суб'єктів і чітке усвідомлення того, що між станом здоров'я громадян і рівнем національної безпеки існує прямо пропорційний взаємозв'язок не могло не вплинути на положення засадничих освітніх документів. Так, безпечне й здорове освітнє середовище декларують Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Національна стратегія розбудови безпечного і здорового середовища у новій українській школі, Концепція безпеки закладів освіти, Концепція розвитку державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та ін.

Водночас безпекові та здоров'язберігальні компетентності педагогів закладено в стандартах вищої освіти напрямів «А3 Початкова освіта» й «А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)» та у відповідних професійних стандартах: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»,

«Вчитель закладу загальної середньої освіти» й «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти».

Однак аналіз стану працеворонної підготовки майбутніх учителів як підготовки до збереження життя, здоров'я й працездатності суб'єктів загальноосвітнього середовища [3, с. 89–110] свідчить про значну кількість недоліків, що є вагомим проблемою не лише галузевого, а й національного масштабу, позаяк представники зрослого покоління – це генофонд і стратегічний суспільний потенціал української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На переконання О. Хмелевської, паралельно з процесом оформлення концепції сталого розвитку змінюється й бачення місії освіти в інтересах сталості, її функціональне призначення, змістове наповнення, результативність, педагогічні практики, навчальне середовище [9].

А. І. Коренева стверджує, що на сучасному етапі розвитку суспільства освіта для сталого розвитку стала властивістю самої освіти, і в сучасних кризових умовах відповідне реформування освіти стане відповіддю на виклики сьогодення [5].

Однак, не можемо не погодитись із О. Пометун, яка звертає увагу на проблему, підкреслену в документах ЮНЕСКО: освіта повинна бути для сталого розвитку, а не про сталий людський розвиток. Для цього необхідно навчати в дії і для дії [8].

На жаль, доволі часто підготовка майбутніх учителів до діяльності на засадах сталого розвитку якраз зводиться до навчання про сталий розвиток – вивчення дисциплін на кшталт «Сталий розвиток», «Концепція сталого розвитку» тощо. Зокрема, невітніша ситуація складається з усвідомленням значущості працеворонної підготовки майбутніх учителів (як підготовки до збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу) для забезпечення сталого людського розвитку на тлі стрімкої втрати здоров'я здобувачами загальної середньої освіти та вчителями. Водночас необхідність здоров'язберігальної підготовки майбутніх учителів (яка є складником працеворонної) є загально визнаною. Однак на практиці більшість дослідників здоров'язберігальної підготовки майбутніх учителів

зводять до формування цінності здоров'я, мотивації щодо його збереження, виховання культури здоров'я, здорового способу життя тощо. А першопричини втрати здоров'я, зумовлені чинниками освітнього середовища (порушення санітарно-гігієнічних норм, обмеження рухової активності, надмірне стресове навантаження, велика відповідальність і багато чого іншого) не враховуються.

Фактично, нині спостерігається парадоксальна ситуація, коли здобувачам загальної середньої освіти, які перебувають під впливом здоров'ярйунівних освітніх чинників, прищеплюються цінності здоров'я, здорового способу життя тощо.

Не менш парадоксальною є підготовка майбутніх учителів до ведення здорового способу життя, формування в них культури здоров'я тощо без підготовки, знову ж таки, до превенції чи мінімізації дії негативних освітніх чинників, хоча саме вони призводять до втрати професійного здоров'я та довголіття.

Переконавання дослідників щодо необхідності врахування професійних чинників у підготовці майбутніх учителів, на жаль, є поодинокими (Р. Білик, Г. Мешко, С. Кучерган та ін.).

З іншого боку, Україною зроблено свідомий проєвропейський вибір, що зумовлює необхідність відповідних змін [2]. Зокрема, з огляду на те, що в європейських країнах (як і в інших розвинутих країнах) вагома роль у контексті сталого розвитку відводиться охороні праці (рівень охорони праці ототожнюється з рівнем розвитку держави), у закладах вищої освіти Європейського Союзу велике значення має працезохоронна підготовка майбутніх фахівців не лише технічної, а й соціономічної сфери, зокрема й майбутніх учителів [1, с. 40].

Загалом теоретичний аналіз досліджуваної проблеми засвідчує недостатність її розробки.

Мета статті – висвітлити особливості працезохоронної підготовки педагогів у контексті забезпечення сталого людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Недостатня розробка теоретичних аспектів означеної проблеми не може не впливати на практичний стан підготовки майбутніх учителів. Так, наприклад, нами було виявлено, що масово у випускових роботах з тематики впровадження в освітній процес інформаційних технологій наводяться розробки занять, у яких час застосування комп'ютера перевищує всі допустимі норми; в роботах на природознавчу тематику наводяться розробки планів екскурсій, де відсутні пункти щодо заходів з охорони праці та безпеки життєдіяльності, хоча це є не лише працезохоронною, а й методичною вимогою; в роботах з тематики інтенсифікації освітнього процесу не враховуються ергономічні вимоги та вікові психолого-інтелектуальні особливості здобувачів освіти тощо [3, с. 58].

Неформальне спілкування зі студентами та випускниками педагогічних спеціальностей за напрямками «Початкова освіта» та «Середня освіта» засвідчує, що ті, хто не вивчав жодної працезохоронної дисципліни не обізнані ні з санітарно-

гігієнічними вимогами до навчальних приміщень, до друкованої продукції тощо, ні з нормами пожежної безпеки та електробезпеки до закладів освіти, ні з ергономічними вимогами до розкладу уроків, ні з видами та організаційними засадами проведення інструктажів для учасників освітнього процесу та «хвилинки здоров'я»; не знають як діяти в разі пожежі, у випадку травматизму, як формувати безпечні алгоритми поведінки, не володіють здоров'язберігальними технологіями, не усвідомлюють ролі вчителя у забезпеченні сталого розвитку тощо. Хоча вчитель, відповідно до освітнього законодавства, несе повну відповідальність за життя та здоров'я здобувачів освіти під час освітнього процесу, а керівник закладу освіти несе повну відповідальність за стан охорони праці в ньому.

Вважаємо, що дієвим рішенням означеної проблеми є організована належним чином працезохоронна підготовка майбутніх учителів: наявність у освітній програмі працезохоронної дисципліни, професійна спрямованість змісту цієї дисципліни та ефективні технології її викладання. Зупинимось на цьому детальніше.

Наявність у освітній програмі працезохоронної дисципліни

Абсолютно кожен працівник у абсолютно кожній професійній сфері має посадові обов'язки з охорони праці, а за порушення в галузі охорони праці передбачено такі види відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, матеріальна та кримінальна.

У сфері освіти, працезохоронна діяльність, на відміну від заводу чи фабрики є значно складнішою. Адже в освітньому середовищі, де абсолютна більшість взаємодій відбувається в системі «людина-людина», на здоров'я його суб'єктів впливає значно ширший спектр чинників, і технології його збереження під час освітнього процесу є набагато складнішими.

На сьогодні в окремих ЗВО відбувається заміна працезохоронних дисциплін «альтернативними», внаслідок чого відбувається перехід від урахування першопричин втрати здоров'я суб'єктами загальноосвітнього процесу (як наслідку дії відповідних чинників освітнього середовища) до загальних ідей здоров'язбереження, що закономірним чином знижує якість підготовки майбутніх учителів.

А в деяких ЗВО освітніми програмами передбачено підготовку майбутніх учителів до створення безпечного й здоров'язберігального середовища за рахунок окремих освітніх компонентів, що унеможливорює системність працезохоронної підготовки, а, відтак, і її якість, адже отримувани знання є епізодичними, фрагментарними й неповними.

Професійна спрямованість змісту навчання

Абсолютно очевидно, що підготовка майбутніх учителів до збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу потребує професійної спрямованості змісту навчання. Для цього викладач повинен бути передусім фахівцем у галузі освіти.

Свого часу викладання працезахоронних дисциплін для майбутніх педагогів фахівцями в галузі технічних наук призвело до масового перенесення змісту аналогічних дисциплін, які викладаються для фахівців інженерного, профілю. Тому майбутні вчителі навчалися, наприклад, розраховувати вентиляцію чи вимірювати опір захисного заземлення, що ніяким чином не входить до їх майбутніх посадових обов'язків.

Після визнання валеології псевдонаукою окремі валеологи змістили акцент своїх наукових пошуків на сферу охорони праці в галузі освіти, безпеки освітнього середовища, освітніх технологій здоров'я тощо, обстоюючи валеологічні технології збереження здоров'я суб'єктів освітнього середовища, зокрема, медитаційні техніки, прийом БАДів, визначення патогенних зон у навчальних приміщеннях тощо.

Викладання працезахоронних чи «альтернативних» їм дисциплін фахівцями в галузі охорони здоров'я чи медицини призводить до підміни працезахоронного (безпечового) змісту загальнооздоровчим. Хоча можна правильно харчуватись, робити зарядку, оздоровлюватись, загартовуватись, приймати вітаміни тощо, однак, якщо матиме місце недотримання вимог охорони праці: неправильно складений розклад уроків, надмірне інтелектуально-психологічне навантаження чи оголений провід, чи грубе порушення правил безпеки (наприклад, через непроведений інструктаж), чи використання невідповідного навчально-методичного забезпечення чи невідповідних ремонтних матеріалів, чи отруйні або алергенні кімнатні рослини, чи використання навчальних посібників, що не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам до друкованої продукції тощо, то це здоров'я не збереже, не дивлячись на згадані вище здоров'язберігальні чи оздоровчі заходи.

Ефективні технології викладання

Недостатній досвід викладання працезахоронних дисциплін для студентів педагогічних спеціальностей, нерозуміння багатогранності й комплексності безпеки освітнього середовища не сприяли достатній розробці методичних аспектів викладання працезахоронних дисциплін для майбутніх учителів. Хоча на сьогодні, наприклад, ефективність застосування інноваційних технологій є загальноновизнаною. Це підтверджує і власний досвід викладання працезахоронних дисциплін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Одним із вагомих складників забезпечення сталого людського розвитку є належна працезахоронна підготовка майбутніх учителів як підготовка до збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу. Першоосновою такої підготовки є наявність працезахоронної дисципліни (працезахоронних дисциплін) у освітніх програмах, професійна спрямованість змісту навчання та ефективні технології викладання.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні можливостей неформальної освіти в працезахоронній підготовці майбутніх учителів;

формування навичок моніторингу та аналізу стану охорони праці в закладі освіти; формування компетентності з управління охороною праці в закладах освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гвоздй С. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності: монографія. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2016. 420 с.
2. Глінчук Ю. Розвиток соціальної відповідальності з охорони праці майбутніх учителів у контексті європейського поступу України. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці*. 2022. Том 1. № 76. С. 42–47.
3. Глінчук Ю. О. Система формування працезахоронної компетентності майбутніх учителів початкової школи: монографія. Рівне: Доцент, 2021. 520 с.
4. Зоріна М. О. Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33 (86). С. 175–179.
5. Коренева І. М. Сучасні функції освіти для сталого розвитку. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. 2018. LXXXI. Том 2. С. 143–149.
6. Мешко Г. М., Мешко О. І. Професійне здоров'я педагога як умова ефективної виховної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: ЖДУ, 2005. Вип. 24. С. 94–96.
7. Няньковський С. Л., Яцула М. С., Чикайло М. І., Пасечнюк І. В. Стан здоров'я школярів в Україні. *Здоров'я дитини*. 2012. № 5 (40). URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962> (дата звернення 23.03.2025).
8. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в українській школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 171–182.
9. Хмелевська О. М. Освіта для сталого розвитку: зміст та інституції. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1 (32). С. 29–42.
10. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України: за ред. Квіташвілі О. Київ: МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». 2015. С. 35–60.

REFERENCES

1. Hvozdi, S. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei do bezpeky zhyttia i profesiinoi diialnosti: monohrafiia*. [Theoretical and methodological principles of training future specialists in socio-economic specialties for the safety of life and professional activity: monograph]. Odessa: ONU im. I. I. Mechnykova. 420 s. [in Ukrainian]
2. Hlinchuk, Yu. (2022). *Rozvytok sotsialnoi vidpovidalnosti z okhorony pratsi maibutnikh uchyteliv u konteksti yevropeiskoho postupu Ukrainy*. [Development of social responsibility for occupational safety of future teachers in the context of Ukraine's European progress]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy. Spetsvypusk, prysviachenyi yevrointehratsiinii tematytsi*. Tom 1. № 76. S. 42–47. [in Ukrainian]
3. Hlinchuk, Yu. O. (2021). *Systema formuvannia pratseokhoronnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly: monohrafiia*. [System of formation of

occupational safety competence of future primary school teachers: monograph]. Rivne: Dotsent. 520 s. [in Ukrainian]

4. Zorina, M. O. (2013). Profesiine zdorovia vchytelia yak vazhlyva skladova yoho diialnosti. [A teacher's professional health as an important component of his or her activities]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 33 (86). S. 175–179. [in Ukrainian]

5. Koreneva, I. M. (2018). Suchasni funktsii osvity dlia staloho rozvytku. [Modern functions of education for sustainable development]. Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. LXXXI. Tom 2. S. 143–149. [in Ukrainian]

6. Meshko, H. M., Meshko, O. I. (2005). Profesiine zdorovia pedahoha yak umova efektyvnoi vykhovnoi diialnosti. [Professional health of a teacher as a condition for effective educational activity]. Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Zhytomyr: ZhDU. Vyp. 24. S. 94–96. [in Ukrainian]

7. Niankovskiy, S. L., Yatsula, M. S., Chykailo, M. I., Pasechniuk, I. V. (2012). Stan zdorovia shkoliariv v Ukraini. Zdorovia dytyny. [The health status of schoolchildren in Ukraine]. № 5 (40). URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962> (data zvernennia 23.03.2025). [in Ukrainian]

8. Pometun, O. I. (2015). Pedahohichni zasady osvity dlia staloho rozvytku v ukrainskii shkoli. [Pedagogical principles of education for sustainable development in Ukrainian schools]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhunal. № 1. S. 171–182. [in Ukrainian]

9. Khmelevska O. M. (2018). Osvita dlia staloho rozvytku: zmist ta instytutsii. [Education for sustainable

development: content and institutions]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. № 1 (32). S. 29–42. [in Ukrainian]

10. Shchorichna dopovid pro stan zdorovia naselennia, sanitarno-epidemiolohichnu sytuatsiiu ta rezultaty diialnosti systemy okhorony zdorovia Ukrainy: za red. Kvitashvili O. (2015). [Annual report on the state of health of the population, sanitary and epidemiological situation and results of the activity of the health care system of Ukraine: edited by Kvitashvili O. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine, State Institution "UISD Ministry of Health of Ukraine"]. Kyiv: MOZ Ukrainy, DU «UISD MOZ Ukrainy». S. 35–60. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГЛІНЧУК Юлія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної, професійної освіти та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: працезохоронна підготовка майбутніх учителів у контексті забезпечення сталого розвитку

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HLINCHUK Yuliya – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Technological, Vocational Education and Civil Safety of Rivne State University of Humanities.

Scientific interests: labor protection training of future teachers in the context of ensuring sustainable development.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.147:004.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-58-63

НЕНЬКО Юлія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри мовної підготовки
Національного університету цивільного захисту України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7868-0155>
e-mail: Nenko_yuliia@nuczu.edu.ua

ІНТЕГРАЦІЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННЯ: ПЕДАГОГІЧНІ, ТЕХНІЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто проблему інтеграції мобільного навчання у процес викладання у закладах вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, що трансформують освітнє середовище і змінюють підходи до навчання. Увага приділяється новим можливостям, які відкриває мобільне навчання – гнучкість, персоналізація навчання, автономність, інтерактивність, доступ до навчальних матеріалів незалежно від часу й місця. У межах дослідження здійснено аналіз еволюції мобільного навчання: від використання персональних цифрових асистентів і простих освітніх додатків на початку 2000-х до сучасних інтелектуальних платформ, що інтегрують штучний інтелект, доповнену та віртуальну реальність, великі дані та гейміфікацію. Автор акцентує увагу на трансформації ролі викладача в умовах мобільного середовища та зростанні значення цифрової компетентності як студентів, так і педагогів. Особливу увагу приділено бар'єрам, які перешкоджають ефективному впровадженню мобільного навчання: технічним (нестабільність інтернет-з'єднання, нерівномірний доступ до пристроїв), педагогічним (відволікальні чинники, низька якість деяких додатків, складність інтерфейсів), соціальним (цифрова нерівність) та етичним (захист персональних даних, надмірна цифрова залежність, проблема конфіденційності). У дослідженні обгрунтовано, що ефекtywne використання мобільного навчання вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує педагогічні інновації, розвиток цифрової інфраструктури, формування цифрової культури та розробку відповідних нормативних регламентів. У статті також окреслено перспективи подальшого розвитку мобільного навчання – інтеграція штучного інтелекту для персоналізованого навчання, застосування віртуальної та доповненої реальності для створення імерсивного освітнього середовища, використання великих даних для адаптації освітніх траєкторій та гейміфікація як засіб підвищення мотивації. Результати дослідження свідчать, що мобільне навчання має значний потенціал для вдосконалення освіти, однак його реалізація потребує стратегічного планування, підтримки викладачів, формування цифрової грамотності та забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів.

Ключові слова: мобільне навчання; цифрова освіта; інновації в освіті; цифрова грамотність; персоналізоване навчання.

NENKO Yuliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Language Training Department
National University of Civil Protection of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7868-0155>
e-mail: Nenko_yuliia@nuczu.edu.ua

INTEGRATION OF MOBILE TECHNOLOGIES INTO TEACHING: PEDAGOGICAL, TECHNICAL AND ETHICAL ASPECTS

The article examines the issue of integrating mobile learning into the educational process in institutions of higher education. The relevance of the study is driven by the rapid development of digital technologies that are transforming the educational environment and reshaping learning approaches. Special attention is given to the opportunities offered by mobile learning – flexibility, personalization, learner autonomy, interactivity, and access to learning materials regardless of time and location. The study provides an analysis of the evolution of mobile learning: from the use of personal digital assistants and basic educational apps in the early 2000's to contemporary intelligent platforms that integrate artificial intelligence, augmented and virtual reality, big data, and gamification. The author highlights the transformation of the teacher's role in the mobile learning environment and the growing importance of digital competence among both students and educators. Particular emphasis is placed on the barriers that hinder the effective implementation of mobile learning: technical (unstable internet connection, unequal access to devices), pedagogical (distractions, poor quality of some applications, interface complexity), social (digital inequality), and ethical (protection of personal data, excessive digital dependency, privacy concerns). The study argues that the effective use of mobile learning requires a comprehensive interdisciplinary approach that combines pedagogical innovation, the development of digital infrastructure, the cultivation of digital culture, and the establishment of appropriate regulatory frameworks. The article also outlines the prospects for the future development of mobile learning, including the integration of artificial intelligence for personalized instruction, the use of virtual and augmented reality to create immersive learning environments, the application of big data for tailoring educational pathways, and gamification as a tool for enhancing motivation. The findings indicate that mobile learning holds significant potential for improving education; however, its successful implementation depends on strategic planning, institutional support for instructors, the development of digital literacy, and the assurance of equal access to digital resources.

Key words: mobile learning; digital education; innovations in education; digital literacy; personalised learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасну епоху стрімкого розвитку цифрових технологій мобільні пристрої стали невід'ємною частиною повсякденного життя, зокрема в освітній сфері. Навчальний процес дедалі більше орієнтується на гнучкі, персоналізовані та технологічно підкріплені методи, серед яких важливе місце посідає мобільне навчання (англ. Mobile-Assisted Learning). Смартфони, планшети та інші портативні пристрої відкривають студентам доступ до навчальних ресурсів незалежно від часу та місця, дозволяючи адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб і стилів навчання [7].

Поява смартфонів як навчального інструменту кардинально змінила традиційні підходи до викладання та навчання. Мобільне навчання не лише створює динамічне, цікаве та індивідуалізоване середовище, але й виходить за межі фізичної аудиторії, забезпечуючи автономність, миттєвий зворотний зв'язок і безперервний доступ до знань. Ця інтеграція технологій в освіту є не просто тимчасовим трендом, а справжньою зміною парадигми, що переосмислює можливості навчання у цифрову добу.

Разом із тим, впровадження мобільного навчання у закладах вищої освіти супроводжується низкою викликів: технічних (нестабільність інтернет-з'єднання, цифрова нерівність), педагогічних (відволікаючі чинники, неоднорідна якість додатків), а також етичних (захист персональних даних, потреба в цифровій грамотності). З огляду на сучасні освітні теорії, зокрема цифрової нерівності та коннективізму, ці бар'єри потребують комплексного аналізу з метою формування ефективної моделі інтеграції мобільних технологій у мовну освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Використання мобільних пристроїв як ефективної альтернативи покращення якості навчання досліджувала Н. Попель [4]. Використання мобільних додатків в освітньому процесі, зокрема в процесі вивчення англійської мови, досліджували Л. Мороз, В. Ковалюк, І. Масло [2], Т. Рідель, Т. Кириченко [6]. Науковці акцентують, що такі додатки мають чималу перевагу перед традиційними методами навчання з огляду інтенсифікації самостійної діяльності, індивідуалізації, підвищення пізнавальної активності та мотивації.

Г. Михальченко, О. Черняєва та А. Гриненко [1] вивчали вплив мобільного навчання та штучного інтелекту на індивідуалізацію освітнього процесу. Обґрунтовуючи переваги застосування мобільних технологій у вищій освіті, дослідниці наголошують, що мобільне навчання відкриває такі можливості, як спільна робота над навчальними матеріалами, миттєвий і постійний доступ до інформації, легке збереження важливої інформації за допомогою мобільних пристроїв [1].

О. Радкевич [5], І. Коча, Н. Байдюк, Н. Степанова [8] та ін. здійснили обґрунтування підходів до запровадження електронного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти з урахуванням зарубіжного досвіду, в тому числі й з використанням мобільних застосунків.

Метою дослідження є всебічний аналіз можливостей, викликів та перспектив упровадження мобільного навчання у закладах вищої освіти в контексті цифрової трансформації освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція мобільного навчання. Еволюція мобільного навчання є результатом поступового впровадження цифрових технологій в освітній процес, що віддзеркалює загальні трансформації у

способах отримання та передачі знань. Перші спроби впровадження мобільних технологій в освіту з'явилися наприкінці 1980-х – на початку 2000-х років, коли освітяни почали використовувати комп'ютери для навчання. Ці пристрої були досить обмеженими за своїми технічними можливостями, однак дозволили здійснювати базове навчання і започаткували ідею мобільності в освіті.

Наступний етап розпочався у середині 2000-х, коли на ринку з'явилися більш досконалі мобільні пристрої, зокрема iPhone (2007 рік) та смартфони на базі Android. Завдяки сенсорним інтерфейсам і широким мультимедійним можливостям ці пристрої забезпечили якісно новий рівень взаємодії користувача з навчальними матеріалами. Одночасно з цим, поширення мобільного інтернету (3G) зробило доступ до онлайн-ресурсів швидшим і зручнішим, що відкрило нові горизонти для інтерактивного та самостійного навчання.

Третій етап охоплює кінець 2000-х років і триває до сьогодні. Він позначений стрімким зростанням доступності смартфонів і планшетів, поширенням 4G- і 5G-мереж, а також активним розвитком мобільних додатків для навчання. Різноманітні навчальні платформи стали популярними серед мільйонів користувачів у світі завдяки інтерактивному контенту, гейміфікації та можливості навчатися у зручному темпі. Водночас зросла роль комунікативних засобів на кшталт Zoom, Skype чи Google Meet, які дозволяють взаємодіяти з викладачами в режимі реального часу. Масові відкриті онлайн-курси, доступні через мобільні пристрої, відкрили можливості для участі у професійно розроблених курсах без прив'язки до місця проживання або традиційного навчального закладу.

Сьогодні мобільне навчання розвивається у напрямі глибшої персоналізації освітнього процесу. Інтеграція штучного інтелекту дозволяє адаптувати навчальні шляхи до індивідуальних потреб здобувача освіти, надаючи миттєвий зворотний зв'язок, аналізуючи типові помилки та пропонуючи релевантний контент. Доповнена і віртуальна реальність створюють імерсивні навчальні середовища, які дозволяють не лише вивчати певне явище чи конкретну тему, а й занурюватися в культурний контекст, моделюючи реальні комунікативні ситуації. Значну роль відіграють також великі дані та аналітика навчання, що дозволяють викладачам відстежувати прогрес і адаптувати матеріали до потреб студентів.

Мобільне навчання активно використовує потенціал соціальних мереж та онлайн-спільнот, де студенти мають змогу обмінюватися знаннями, співпрацювати в реальному часі. Ігрові елементи, такі як бали, досягнення, змагання чи рейтинги, активно застосовуються для підвищення мотивації й залученості студентів.

Таким чином, мобільне навчання пройшло шлях від технічно обмежених інструментів до складних, багатофункціональних платформ, які пропонують гнучкий, персоналізований і контекстуально релевантний досвід навчання. Разом із цим воно ставить перед освітнім середовищем нові

виклики, зокрема щодо цифрової рівності, етики використання даних і формування цифрової компетентності, що потребує системного підходу до впровадження таких технологій у навчальний процес.

Перешкоди для ефективного впровадження мобільного навчання. Попри численні переваги мобільного навчання – гнучкість, персоналізацію, доступність ресурсів у будь-який час і в будь-якому місці – його практичне впровадження в освітнє середовище супроводжується низкою значущих перешкод, що мають як технічну, так і соціальну, педагогічну та етичну природу. Ці бар'єри формують складний багатовимірний контекст, у якому реалізація Mobile-Assisted Learning вимагає не лише інноваційних рішень, але й критичного осмислення умов доступу, якості ресурсів і цифрової підготовленості всіх учасників освітнього процесу.

Однією з найбільш очевидних і водночас найглибших проблем є технічна доступність мобільних пристроїв. Не всі студенти мають змогу дозволити собі сучасний смартфон або планшет, а ще менше – ті, які відповідають технічним вимогам для запуску ресурсомістких додатків. Це спричиняє цифрову нерівність, яку Норріс [9] класифікує як глобальний, соціальний та демократичний розрив: перший стосується різниці між країнами з високим та низьким рівнем цифровізації, другий – між соціальними групами в межах однієї держави, а третій – між тими, хто активно використовує цифрові технології у громадському та професійному житті, і тими, хто залишається поза цими процесами. У контексті вищої освіти це означає, що частина студентів має суттєво обмежений доступ до інструментів, які інші вже сприймають як базові.

Не менш важливим фактором є нестабільне або повністю відсутнє інтернет-з'єднання, що є особливо актуальним для сільських, віддалених або соціально вразливих регіонів. Мобільне навчання критично залежить від постійного онлайн-доступу, оскільки значна частина навчального контенту (онлайн-курси, відео, комунікаційні платформи) зберігається в хмарних сервісах. Без якісного інтернету студенти не можуть повноцінно взаємодіяти з матеріалами, брати участь в інтерактивних завданнях або отримувати зворотний зв'язок. У межах теорії коннективізму, який розглядає навчання як процес побудови зв'язків у цифровому середовищі, це є критичною перешкодою: відсутність стабільного зв'язку унеможливорює не лише доступ до знань, але й участь у мережевих комунікаціях, що лежать в основі сучасного навчального досвіду [10].

Ще одним важливим аспектом є педагогічні виклики, пов'язані з інтеграцією мобільних технологій у навчальний процес. Серед них вирізняються відволікаючі фактори – сповіщення з соціальних мереж, дзвінки, доступ до розважального контенту тощо. Смартфон, на відміну від традиційного навчального інструменту, поєднує навчання з дозвіллям і комунікацією, що підвищує ризик втрати концентрації, особливо під час самостійного навчання. Постійний доступ до

Інтернету може призвести до непродуктивного “серфінгу”, що замінює глибоке занурення у навчальний матеріал. Такий контекст вимагає від студентів високого рівня саморегуляції та мотивації, а від викладачів – розробки методик, що заохочують цілеспрямоване, осмислене використання мобільних ресурсів.

Крім того, якість мобільних додатків є вкрай нерівномірною. Деякі програми мають добре продуманий педагогічний дизайн, різні формати подачі інформації, гейміфікаційні елементи, адаптивні механізми навчання. Інші ж – створені без участі фахівців-педагогів, мають застарілий або фрагментарний контент і не забезпечують можливостей для реального розвитку знань і навичок. Відсутність чітких стандартів або акредитації для таких додатків ускладнює вибір ефективних інструментів як для викладачів, так і для студентів, які часто покладаються на рейтинги, рекламу або інтуїтивне враження, а не на об'єктивні критерії якості.

Не менш важливим є етичний вимір використання мобільного навчання, який охоплює питання конфіденційності, безпеки персональних даних, а також цифрової грамотності. Багато додатків та освітніх платформ збирають і зберігають дані про поведінку користувачів, їхні навчальні досягнення, геолокацію, пристрої, що викликає обґрунтовану стурбованість щодо захисту приватної інформації.

Особливої уваги потребує проблема надмірної залежності від цифрових пристроїв, яка може призвести до зниження здатності до глибокого мислення, критичного аналізу інформації, зменшення особистісної взаємодії між студентами. Це викликає необхідність у формуванні культури відповідального використання цифрових технологій – як серед студентів, так і викладачів.

Загалом, зазначені перешкоди свідчать про те, що мобільне навчання не може бути сприйняте виключно як технічне нововведення. Його ефективна інтеграція вимагає системного, міждисциплінарного підходу, який передбачає розвиток цифрової інфраструктури, педагогічну підтримку, методичні інновації, забезпечення цифрової рівності та підвищення рівня цифрової культури в академічному середовищі. Лише за умови врахування всіх цих факторів мобільне навчання зможе реалізувати свій повний потенціал як інструмент сучасної освіти.

Етичні аспекти мобільного навчання. У процесі інтеграції мобільного навчання в систему вищої освіти дедалі більшої актуальності набувають етичні міркування, які охоплюють широкий спектр питань – від захисту персональних даних до формування цифрової культури та відповідального користування технологіями. З одного боку, мобільне навчання створює нові можливості для доступу до знань, міжкультурної взаємодії та персоналізованого освітнього досвіду. З іншого – воно формує середовище, у якому зростає ризик зловживань, непрозорого використання даних та цифрової нерівності. Однією з основних етичних проблем є конфіденційність і безпека персональної інформації. Багато освітніх

платформ і додатків збирають та обробляють великі обсяги даних про студентів – зокрема про їхню навчальну активність, інтереси, місцезнаходження, тип пристрою тощо. У випадках, коли такі дані не захищені належним чином, існує загроза їхнього витоку, комерційного використання або стороннього доступу без згоди користувача. Це особливо актуально для платформ, які не мають чіткої політики конфіденційності або використовують дані в рекламних цілях.

Ще одним етичним викликом є посилення цифрової нерівності, що виявляється в неоднаковому рівні доступу до якісних пристроїв, стабільного інтернету й цифрової грамотності. Якщо мобільне навчання подається як універсальний інструмент, не враховуючи ці відмінності, воно ризикує поглибити вже наявні соціальні розриви. Студенти з малозабезпечених родин, сільської місцевості або з обмеженими цифровими навичками можуть відчувати себе виключеними з освітнього процесу, що суперечить принципам інклюзивної освіти.

Окремої уваги заслуговує проблема надмірної залежності від цифрових пристроїв, яка може мати як когнітивні, так і соціальні наслідки. Постійне використання смартфонів у навчанні без регламентованого підходу може призводити до цифрового перевантаження, зниження здатності до глибокої концентрації, емоційного вигорання або навіть формування поведінкових залежностей. Крім того, цифрове навчання може витіснити живу комунікацію, знижуючи рівень соціальної взаємодії та емоційної включеності у навчальний процес. Це викликає потребу у формуванні цифрової етики – набору норм і практик, що регулюють відповідальне використання мобільних технологій у навчанні: повага до приватності, дотримання авторських прав, критичне споживання інформації, запобігання шкідливим онлайн-поведінкам.

Таким чином, мобільне навчання не є етично нейтральним середовищем. Його ефективне впровадження потребує не лише технічної підготовки, а й цілісної етичної рамки, яка б визначала правила використання цифрових інструментів у відповідності до принципів справедливості, безпеки, інклюзивності та психологічного добробуту всіх учасників освітнього процесу.

Педагогічні виклики впровадження мобільного навчання. Хоча мобільне навчання відкриває нові можливості для персоналізованого, гнучкого та інтерактивного навчання, його впровадження у вищу освіту супроводжується низкою педагогічних викликів, які не можна ігнорувати. Одним із найпоширеніших є проблема концентрації уваги та відволікаючих факторів, притаманна мобільним пристроям. Смартфони, які водночас є навчальними інструментами та засобами розваг, генерують постійний потік сповіщень, повідомлень, соціального контенту, що знижує рівень зосередженості студентів під час навчання. У поєднанні з нескінченними можливостями для розваг (відео, ігри, музика), мобільні пристрої можуть сприяти поверхневому споживанню інформації, знижуючи глибину

засвоєння матеріалу. Ця проблема особливо загострюється у середовищах з низьким рівнем саморегуляції або мотивації до навчання.

Ще одним суттєвим педагогічним викликом є варіативність якості мобільних додатків для вивчення мови. Хоча деякі з них побудовані на основі сучасних методичних підходів, містять адаптивні механізми навчання та мультимедійні ресурси, більшість мають лише базовий функціонал і обмежений дидактичний потенціал. Брак педагогічної експертизи в розробці таких застосунків призводить до того, що контент у них є фрагментарним, застарілим або недостатньо валідованим. Це створює додаткове навантаження на викладачів, які змушені самостійно здійснювати критичний відбір цифрових ресурсів, оцінювати їхню якість, відповідність навчальній програмі та рівню підготовки студентів.

Ще один виклик – переосмислення ролі викладача в умовах мобільного навчального середовища. Традиційна модель, за якої викладач є основним джерелом знань, поступається місцем моделі фасилітатора, координатора або ментора, який супроводжує студентів у процесі самостійного й неформального навчання, орієнтуючи їх у цифровому просторі. Це потребує не лише високого рівня цифрової компетентності самого викладача, а й гнучкості, готовності змінювати стратегії взаємодії, створювати навчальне середовище, що поєднує мобільні ресурси з педагогічно обґрунтованою структурою. З іншого боку, без належної підтримки з боку закладу вищої освіти, викладачі можуть стикатися з перевантаженням, нерозумінням ролі цифрових технологій, а також браком інструментів для оцінювання прогресу студентів у мобільному середовищі.

Окремої уваги потребує й інтерфейсна та функціональна складність окремих додатків, яка може перешкоджати навчанню замість того, щоб його підтримувати. Додатки з надмірно складним або незрозумілим інтерфейсом можуть викликати фрустрацію в студентів, особливо тих, хто має невисокий рівень цифрової грамотності, та знизити їхню залученість у навчальний процес. Крім того, обмежена доступність локалізованих програм українською мовою або таких, що враховують місцевий контекст, також створює додаткові труднощі для ефективного використання мобільного навчання у вітчизняних ЗВО.

Таким чином, педагогічні виклики мобільного навчання є багатовимірними й охоплюють як змістовий, так і організаційний, технологічний та методичний рівні. Для їх подолання необхідне не лише вдосконалення цифрових ресурсів, а й системна підготовка викладачів, створення підтримувального освітнього середовища, а також розробка чітких стратегій щодо змішаного й мобільного навчання, адаптованих до потреб сучасного студента.

Майбутнє мобільного навчання: технології, персоналізація і трансформація освіти. Мобільне навчання, що вже стало вагомим елементом сучасної освітньої парадигми, має всі підстави перетворитися на один із провідних напрямів розвитку освіти у найближчому майбутньому.

Його подальша еволюція нерозривно пов'язана із впровадженням передових технологій, таких як штучний інтелект, доповнена і віртуальна реальність, великі дані, навчальна аналітика та гейміфікація. Насамперед варто відзначити роль штучного інтелекту, який уже сьогодні забезпечує персоналізоване навчання шляхом адаптації контенту до рівня знань здобувача, темпу опанування матеріалу та індивідуального стилю навчання кожного студента. Завдяки чат-ботам, голосовим асистентам і адаптивним платформам на базі штучного інтелекту, студенти отримують миттєвий зворотний зв'язок, рекомендації щодо матеріалів і моделювання реальних ситуацій.

Не менш перспективними є доповнена та віртуальна реальність, що дозволяють створювати імерсивне, контекстуально релевантне навчальне середовище. За їх допомогою студенти можуть віртуально відвідувати інші країни, занурюватися у мовно-культурні або професійні ситуації, тренувати навички у симульованих реаліях, що значно підвищує мотивацію та глибину засвоєння. Такий досвід не лише розвиває компетентності, а й формує міжкультурну обізнаність та критичне мислення – ключові навички ХХІ століття.

Окремий напрям майбутнього мобільного навчання пов'язаний з використанням великих даних та навчальної аналітики. Збір та аналіз інформації про поведінку, прогрес, інтереси й типові труднощі студентів дозволяє викладачам створювати адаптивні траєкторії навчання, своєчасно надавати підтримку й коригувати освітній процес. Це відкриває можливості для прогнозування результатів, раннього виявлення освітніх ризиків і підвищення ефективності навчання в цілому. У поєднанні з соціальними мережами та онлайн-платформами, які слугують простором для неформального навчання та міжкультурної комунікації, це створює нову освітню екосистему – відкриту, взаємопов'язану, динамічну.

Ще одним важливим трендом є гейміфікація мобільного навчання – використання ігрових елементів (балів, значків, таблиць лідерів, рівнів) у неігрових освітніх контекстах. Гейміфіковані додатки підвищують мотивацію, стимулюють регулярність навчання та формують позитивне ставлення до освітнього процесу. Особливо це актуально в умовах мобільного середовища, де короткі, інтерактивні й привабливі завдання є більш ефективними, ніж традиційні лінійні формати.

Усе це свідчить про поступову трансформацію ролі викладача в умовах мобільного навчання. З джерела знань він перетворюється на фасилітатора, який допомагає студентам орієнтуватися в інформаційному просторі, критично мислити, обирати якісні ресурси, керувати власною освітньою траєкторією. Такий підхід вимагає від педагогів не лише цифрової компетентності, а й методичної гнучкості, готовності до співпраці в мультиформатному середовищі [3].

Отже, майбутнє мобільного навчання – це не просто розвиток нових технологій, а формування нової педагогічної культури, що поєднує інновації

з етикою, гнучкість із структурованістю, автономію з підтримкою. Цей вектор розвитку відкриває широкі перспективи для глибшої інтеграції мобільних технологій в освіту, за умови системної підготовки, нормативної підтримки та критичної рефлексії освітньої спільноти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Мобільне навчання відкриває нові горизонти в освіті, забезпечуючи гнучкість, індивідуалізацію і доступ до великої кількості ресурсів. Водночас існують серйозні виклики – технічні, соціальні й педагогічні – які потрібно враховувати для повноцінного впровадження цього підходу. Майбутнє мобільного навчання залежить від здатності освітньої спільноти ефективно інтегрувати технології, забезпечити рівність доступу та розвивати цифрову компетентність серед усіх учасників освітнього процесу.

Отримані висновки можуть бути використані при розробці освітніх політик, оновленні програм із підготовки викладачів та створенні ефективних моделей впровадження мобільного навчання у вищій школі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Михальченко Г., Черняєва О., Гриненко А. Мобільне навчання та ШІ: індивідуалізація освітнього процесу через розумні технології. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 3(33). С. 1165–1178. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1165-1178](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1165-1178)
2. Мороз Л., Ковалюк В., Масло І. Використання мобільних додатків у процесі вивчення англійської мови. *Інноватика у вихованні*. 2023. № 17. С. 224–230. URL: <https://doi.org/10.35619/iiv.v1i17.514>
3. Ненько Ю. Сучасні інструменти для підтримки сталого освітнього процесу в дистанційному або змішаному режимах. Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М. 2023. Вип. 35. С. 40–50. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1517-2023-35-40-50>
4. Попель Н. Мобільне навчання в освітньому процесі. *InterConf*. 2024. С. 219–224. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2024.022>
5. Радкевич О. Електронне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. *Professional Pedagogics*. 2022. № 1(24). С. 323–327. URL: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.323-327>
6. Рідель Т., Кириченко Т. Вплив мобільного навчання на викладання англійської мови. *Pedagogical Sciences Theory and Practice*. 2023. № 2. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-05>
7. Grace A. I., Nageswari R. Advantages of Mobile Gamification in Learning English Language. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*. 2021. Vol. 12. No. 6. P. 4212–4218. URL: <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i6.8392>
8. Kocha I., Baidiuk N., Stepanova N., Nenko Y. Remote Assessment in Ukrainian Higher Education Institutions: Case study. *Human Sciences Journal - RCH*. 2023. Vol. 16, No. 1. URL: <https://doi.org/10.32813/2179-1120.2023.v16.n1.a933>
9. Norris P. Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet World-Wide. 2001. URL: <https://doi.org/10.1108/146366903322008287>
10. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2004. Vol. 2. P. 3–10.

REFERENCES

1. Mykhalchenko, H., Cherniayeva, O., & Hrynenko, A. (2025). Mobilne navchannia ta SHI: indyvidualizatsiia osvithnoho protsesu cherez rozumni tekhnologii [Mobile learning and AI: Individualization of the educational process through smart technologies]. *Visnyk nauky ta osvity*. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1165-1178](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1165-1178) [in Ukrainian]
2. Moroz, L., Kovalyuk, V., & Maslo, I. (2023). Vykorystannia mobilnykh dodatkov u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy [Use of mobile applications in the process of learning English]. *Innovatyka u vykhovanni*. 17. S. 224–230. URL: <https://doi.org/10.35619/iiv.v1i17.514> [in Ukrainian]
3. Nenko, Y. (2023). Suchasni instrumenty dlia pidtrymky staloho osvithnoho protsesu v dystantsiinomu abo zmishanomu rehymakh [Modern tools to support sustainable educational process in distance or blended modes]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia: zbirnyk naukovykh prats*. 35. S. 40–50. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1517-2023-35-40-50> [in Ukrainian]
4. Popel, N. (2024). Mobilne navchannia v osvithnomu protsesi [Mobile learning in the educational process]. *InterConf*. S. 219–224. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2024.022> [in Ukrainian]
5. Radkevych, O. (2022). Elektronne otsiniuvannia rezultativ navchannia zdobuvachiv osvity [E-assessment of learning outcomes of students]. *Professional Pedagogics*. 1(24). S. 323–327. URL: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.323-327> [in Ukrainian]
6. Ridel, T., & Kyrychenko, T. (2023). Vplyv mobilnoho navchannia na vykladannia anhliiskoi movy [The impact of mobile learning on English language teaching]. *Pedagogical Sciences Theory and Practice*. 2. S. 31–36. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-05> [in Ukrainian]
7. Ida Grace, A., Dr. Nageswari, R. (2021). Advantages of Mobile Gamification in Learning English Language. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*. 12(6). P. 4212–4218. URL: <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i6.8392> [in English]
8. Kocha, I., Baidiuk, N., Stepanova, N., & Nenko, Y. (2023). Remote Assessment in Ukrainian Higher Education Institutions: Case study. *Human Sciences Journal – RCH*. 16(1). URL: <https://doi.org/10.32813/2179-1120.2023.v16.n1.a933> [in English]
9. Norris, Pippa. (2001). Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet World-Wide. URL: <https://doi.org/10.1108/146366903322008287> [in English]
10. Siemens, George. (2004). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2. P. 3–10. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НЕНЬКО Юлія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мовної підготовки Національного університету цивільного захисту України.

Наукові інтереси: інтеграція мобільних технологій у викладання: педагогічні, технічні та етичні аспекти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NENKO Yuliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Language Training Department National University of Civil Protection of Ukraine.

Scientific interests: integration of mobile technologies into teaching: pedagogical, technical and ethical aspects.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 16.05.2025 р.

УДК: 37.018.1 : 37.036(477) „19”

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-64-70

ОКОЛЬНИЧА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та
спеціальної освіти
Центральноукраїнського
державного університету імені
Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

БРОЯКОВСЬКИЙ Всеволод –

аспірант кафедри педагогіки та
спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6638-3568>
e-mail: a.broyakovsky@gmail.com

ІСТОРИОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано праці науковців, які прямо чи опосередковано торкалися вивчення проблеми естетичного виховання у сім'ї та виокремлено напрями їх розвідок: функцій батьків у вихованні дітей; національні традиції та практика сімейного виховання; естетичне виховання дітей засобами мистецтва; розвиток естетичного почуття засобами природи; естетичне виховання в дошкільних закладах та інших.

Авторами окремо виділено публікації, у яких розкриваються традиції виховання дітей в українській родині, що передаються з покоління в покоління.

Серед вивчених наукових праць виокремлюються дослідження, присвячені загальним питанням сімейного виховання, у яких опосередковано висвітлюються й питання естетичного виховання.

Важливе значення у процесі формування естетичних цінностей особистості має культурний та родинно-побутовий чинник. Особливості характеру етносу, його цілісного духовного та естетичного надбання накладає відбиток на життя кожної сім'ї та її членів. Саме тому у статті звертається увага на публікації, у яких вивчається сімейне виховання засобами етнопедагогіки.

Головним детермінуючим чинником успіху естетичного виховання у сім'ї є тісна, виражена взаємодія усіх виховних інституцій. Автори звертаються до публікацій, у яких розкривається роль взаємодії сім'ї, освітніх суспільних інститутів, громадськості в естетичному вихованні, спільними завданнями яких є формування у дітей розуміння прекрасного, естетичної культури, турботливого ставлення до людей та природи.

Означена у публікації проблема стала предметом досліджень не лише педагогіки, а й етнології. Увагу авторів привернули матеріали етнографічних експедицій, що проводилися у другій половині XX – на початку XXI ст. в Україні, у яких розкривається побут, взаємини між членами родини, характер етнорегіональних відмінностей у вихованні дітей, побуті, зокрема готуванні їжі, будівництві житла, іграшок, виготовленні одягу. На початку XXI ст. увага українських етнографів спрямовується на вивчення світу дітей, дитинства, дитячої субкультури, що сприяло появі перших фундаментальних праць.

У контексті дослідження важливого значення набувають наукові праці, які висвітлюють проблему естетичних цінностей, визначають їх зміст, змістовно розкривають естетичні орієнтації людини, серед яких найважливішою є орієнтація на ідеали добра, котра дає можливість людині розвиватися естетично та формувати у собі найкращі людські якості.

Як показав аналіз наукових праць, питання естетичної складової виховання розглядалися багатоваріантно, проте в жодному дослідженні проблема естетичного виховання дітей в умовах сім'ї XIX – на початку XX століття не ставилась.

Ключові слова: естетичне виховання, дитина, українська сім'я, XIX – початок XX століття, традиції родинного виховання, наукові публікації.

OKOLNYCHA Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

BROIakovskiy Vsevolod –

postgraduate student of the Department
of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6638-3568>
e-mail: a.broyakovsky@gmail.com

HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF THE PROBLEM OF AESTHETIC EDUCATION IN THE UKRAINIAN FAMILY OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY

The article analyzes the works of scientists who directly or indirectly touched upon the study of the problem of aesthetic education in the family and identifies the directions of their research: the functions of parents in raising children; national traditions and practice of family education; aesthetic education of children by means of art; the development of an aesthetic sense by means of nature; aesthetic education in pre-school establishments and others.

The authors separately highlight publications that reveal the traditions of raising children in the Ukrainian family, passed down from generation to generation.

Among the studied scientific works, special attention is given to research on general issues of family education, in which aspects of aesthetic education are indirectly considered.

Among the studied scholarly works, special attention is given to research on general issues of family education, in which aspects of aesthetic education are indirectly considered.

A significant factor in the process of forming an individual's aesthetic values is the cultural and family-household influence. The character of the ethnic group, its integral spiritual and aesthetic heritage, leaves an imprint on the lives of every family and its members. Therefore, the article focuses on publications that explore family education through the lens of ethnopedagogy.

The key determining factor for the success of aesthetic education in the family is the close and balanced interaction of all educational institutions. The authors refer to publications that examine the role of cooperation between the family, educational institutions, and the public in aesthetic education, with their shared goal being the formation of children's understanding of beauty, aesthetic culture, and a caring attitude towards people and nature.

The issue discussed in the publication has been the subject of research not only in pedagogy but also in ethnology. The authors have paid attention to materials from ethnographic expeditions conducted in Ukraine in the second half of the 20th and early 21st centuries. These studies reveal aspects of daily life, family relationships, and ethnoregional differences in child-rearing, household activities, including food preparation, housing construction, toy-making, and clothing production. At the beginning of the 21st century, Ukrainian ethnographers shifted their focus to studying the world of children, childhood, and children's subcultures, leading to the emergence of the first fundamental works in this field.

In the context of this study, significant importance is given to scholarly works that highlight the problem of aesthetic values, define their content, and thoroughly examine the aesthetic orientations of individuals. The most important of these orientations is the aspiration toward the ideals of goodness, which enables a person to develop aesthetically and cultivate the best human qualities.

The analysis of scientific studies has shown that the aesthetic aspect of education has been considered from multiple perspectives. However, in no research has the problem of children's aesthetic education in the family conditions of the 19th – early 20th century been specifically addressed.

Key words: aesthetic education, child, Ukrainian family, 19th – early 20th century, family upbringing traditions, scholarly publications.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Національна система освіти спрямована на розкриття творчого потенціалу особистості, підвищення рівня її загальної та духовної культури. Основне місце серед чинників духовної культури займає естетичне виховання. Суттєва роль у реалізації цього завдання відводиться сім'ї, адже саме в родині відбувається первинне пізнання і засвоєння естетичних норм, розвиток почуттів.

Розв'язання означеної проблеми неможливе без аналізу педагогічної спадщини минулого. Особливо значущим у цьому контексті є XIX – початок XX століття, адже саме в цей історичний період спостерігається зростання інтересу науковців, педагогічної громадськості до ролі сім'ї у вихованні дитини з урахуванням естетичної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти виховання дітей в українській сім'ї в різні історичні періоди відображено у дослідженнях українських науковців, але цілісно проблема естетичної складової сімейного виховання українців у XIX – на початку XX століття не розглядалась. Вивченню досліджень, які торкалися питань естетичного виховання в родині і присвячена наша стаття.

Мета статті – проаналізувати праці науковців, які прямо чи опосередковано торкалися питань естетичного виховання у сім'ї та виокремити напрями їх розвідок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення досліджень дозволило виокремити напрями розвідок науковців, які звертали свою увагу на вивчення проблеми естетичного виховання в родині: функцій батьків у вихованні дітей; національні традиції та практика сімейного виховання; естетичне виховання дітей засобами мистецтва; розвиток естетичного почуття засобами природи; естетичне виховання в дошкільних закладах та інші.

Окремо виділяємо публікації, у яких розкриваються традиції виховання дітей в

українській родині, що передаються з покоління в покоління. У працях українських дослідників М. Стельмаховича «Народна педагогіка» (1985) [28], Є. Сявавко «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (1974) [29], всебічно висвітлена й проаналізована етнопедагогіка української сім'ї.

З-поміж істориків педагогіки, що вивчали народно-педагогічні погляди українців виокремлюємо публікації Т. Мацейків «Трудове виховання підрастаючого покоління в українській народній педагогіці» (1990) [17]; В. Логвінової, О. Усова «Моральне виховання українських дітей на початку XX ст.» (1995) [16], у яких розкриваються напрями сімейного виховання українців.

Важливе значення у процесі формування естетичних цінностей особистості має культурний та родинно-побутовий чинник. Особливості характеру етносу, його цілісного духовного та естетичного надбання накладає відбиток на життя кожної сім'ї та її членів. Так, сімейне виховання засобами етнопедагогіки у сім'ї розглядає О. Михайличенко у монографії «Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина XIX – початку XX століття)» (2000), у якій науковець аналізує аспекти морального, естетичного, фізичного і трудового виховання української дитини [18].

Значну увагу вивченню виховання дитини в родині кінця XIX – початку XX ст. приділяє дослідниця Н. Жмуд. У публікаціях «До питання про становлення української народної педагогіки» (2003) [12], «Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки» (2003) [13], авторка дослідила та проаналізувала народно-педагогічні засоби родинного виховання.

На проблему взаємин батьків і дітей в сім'ї досліджуваного періоду звертає увагу дослідниця І. Сіданіч у дослідженні «Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі» (2004) [25].

У дисертації О. Ярошинської «Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки» (2005), дослідницею доведено, що найвищого піднесення родинне виховання набуло у XIX ст., коли сім'я була основним носієм ідей, знань, способу мислення [35]. Цікавим є твердження про те, що в XIX ст. батьки несли відповідальність за збереження християнських традицій, рідної мови, народних звичаїв і обрядів.

Важливою для нашого дослідження є дисертаційна робота Л. Стахів «Навчальна книга як засіб родинного виховання молодших школярів у західній Україні (1919–1939 рр.)» (2007) [27], у якій дослідниця обґрунтовує проблему родинного виховання, аналізує зміст навчальної книги у контексті цінностей родинного виховання.

Значний внесок у вивчення проблем сімейного виховання здійснила учена В. Федяєва. Так, у докторській дисертації «Теорія і практика виховання дітей в сім'ї в Україні другої половини XIX – 90-х роках XX століття» (2011), авторка дослідила стан і основні тенденції розвитку сім'ї як виховного інституту в Україні в кінці XIX – XX ст. [31].

Серед вивчених наукових праць виокремлюємо дослідження, присвячені загальним питанням сімейного виховання, у яких опосередковано висвітлюються й питання естетичного виховання. Так, проблема формування духовних, естетичних потреб дитини у сім'ї розкривається Г. Авдіянц у дослідженні «Формування духовних потреб молодших школярів у сім'ї» (2001) [1]. У дисертації автор робить висновок про тривалість виховання дитини у процесі формування духовних та естетичних цінностей.

Питання естетичної складової виховання в українських родинах та навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX – початку XX століття опосередковано розглядає дослідник Л. Генік у дослідженні «Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини (кінця XIX – початку XX століття)» (2003) [6].

У науковому дослідженні В. Щербини «Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття» (2013) [34], проаналізовано специфіку й особливості сімейного виховання різних етносів регіону, їх відмінності у способах господарювання, виховних традиціях, народній творчості тощо, розглянуто форми виховного впливу на дітей у родинах української інтелігенції, де батьки приділяли значну увагу естетичному вихованню, залучаючи дітей до кращих надбань світової класичної літератури, гри, відвідуванню театру, оволодінню грою на музичних інструментах.

Головним детермінуючим чинником успіху естетичного виховання у сім'ї є тісна, виражена взаємодія усіх виховних інституцій. Важлива роль у естетичному вихованні відводиться взаємодії сім'ї, освітніх суспільних інститутів, громадськості, спільними завданням яких є формування у дітей розуміння прекрасного, естетичної культури,

турботливого ставлення до людей та природи. Тому науковий інтерес для нас мала праця І. Мицишин «Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-і роки XX ст.)» (1999) [19].

У дослідженні Л. Драчук «Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури» (2000) [11], обґрунтовується зміст морального та етичного виховання дітей на традиціях українського народу, частково звертається увага і на особливості естетичного виховання.

У монографії Н. Побірченко «Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття)» (2002) [25], розкрито зв'язок сімейного виховання з етнографією, історією України. Вивчаючи питання етнографії українського дитинства, дослідниця виходить із того, що вже в досить ранніх розвідках етнографів, які вивчали спосіб життя народу, трапляються описи методів і засобів виховання і навчання дітей, характер їхніх взаємовідносин із дорослими та між собою, типів вікової стратифікації (соціальної диференціації), обрядів, переходу з одного вікового періоду в інший тощо.

Теоретичні ідеї та досвід організації музично-естетичного виховання дітей і молоді в братських школах України та Острозькій і Києво-Могилянській академіях розглянуто у дослідженні А. Омельченко «Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця XVI – XVIII ст.» (2002) [22].

Цікавою у площині нашого дослідження є наукова робота М. Чернявської «Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття)» (2003), у якій розкрито витoki ідеї естетичного виховання у вітчизняній педагогіці через традиції народної культури й специфіку сімейного виховання [32].

Вивченню динаміки змісту і форм музично-естетичного виховання в гімназіях України в період XIX – початку XX століття приділяє увагу Т. Грищенко у роботі «Становлення і розвитку музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX ст. – початок XX ст.)» (2003) [9].

Інтерес викликало дисертаційне дослідження І. Таран «Естетичне виховання молодших школярів на народних музичних традиціях» (2004), у якому доведено ефективність використання педагогічного потенціалу народних музичних традицій в естетичному вихованні учнів молодшого шкільного віку, зокрема включення календарно-обрядових свят у навчально-виховний процес [30].

Виокремлюємо наукове дослідження Ю. Грицькової «Проблема формування педагогічної культури батьків у вітчизняній педагогічній думці другої половини XX століття» (2009) [8], у якому узагальнено досвід формування педагогічної культури батьків у конкретний історичний період; розкрито комплекс знань та умінь психолого-педагогічного характеру, які визначали діяльність батьків, спрямовану на виховання дитини в умовах

сім'ї та її всебічний розвиток, включаючи й естетичну складову.

Означена нами проблема є предметом досліджень не лише педагогіки, а й етнології. Заслужують на увагу матеріали етнографічних експедицій, що проводилися у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні, у яких розкривається побут, взаємини між членами родини, характер етнорегіональних відмінностей у вихованні дітей, побуті, зокрема готуванні їжі, будівництві житла, іграшок, виготовленні одягу. Значний внесок у збирання польових матеріалів зробили Ю. Іванова, Л. Чижикова та оприлюднили у публікації «Культурно-побутові процеси України» (1999) [15].

У праці Г. Горинь «Сім'я і громада у традиційному вихованні дітей в Україні (до питання етнічної специфіки культури)» (1999) [7], схарактеризовано сільську сім'ю як традиційний інститут виховання, що сприяв передачі знань та практичному засвоєнню хлопчиками та дівчатками їх соціальних ролей.

У монографії О. Найдена «Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості» (1999) [20], на основі етнографічних джерел із українських сіл ХІХ ст., розглядається виховне значення іграшки, зокрема й в естетичному вихованні.

Окремо зазначимо науковий доробок професора кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка, доктора історичних наук, етнолог В. Борисенко. Дослідниця звертала увагу на вивчення участі дитини у святково-обрядовій культурі; процесу передачі знань щодо опанування хлопчиками та дівчатками чоловічими й жіночими видами діяльності. Зокрема, у монографії «Традиції і життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців)» (2000) [4], авторка описує традиційні сімейні свята, обряди, звичаї українців кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. протягом календарного року, в яких брали участь діти, а також такі важливі обряди життєвого циклу, як народження дитини, обряди перших років життя, авторка простежила і зафіксувала регіональні особливості родильної обрядовості, яка є первинною соціалізацією дитини, а це дає змогу простежити систему традицій народного виховання.

У дослідженні О. Кісь. «Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерний аспект» (2002), на широкому етнографічному матеріалі на міждисциплінарному рівні досліджено становище, ролі та функції жінки в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [14].

Значним внеском для вивчення дитячих ігор ХІХ – першої чверті ХХ ст. стали публікації Н. Аксьонової «Ритуально-міфологічна семантика ігор, пов'язаних із пастухівництвом» (2003) [2], «Терміни «город» і «поле» в ігровій практиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. у зв'язку з реконструкцією давніх міфологічних уявлень» (2005) [3], у яких вивчаються дитячі ігри крізь призму обряду

переходу, частково звертається увага на їх естетичний аспект.

Відзначаємо публікацію В. Щегельського «Палиця як традиційний предмет у дитячих іграх пастухів» (2008) [33], у якій розглядаються традиційні ігри та забави дітей кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Цікавою для нашого дослідження є публікація В. Старкова «Традиційна ігрова культура населення України» (2009) [26], у якій зібрана значна частина етнографічного матеріалу ХІХ – початку ХХ ст. присвяченого вивченню традиційної ігрової культури українського народу.

На початку ХХІ ст. увага українських етнографів спрямовується на вивчення світу дітей, дитинства, дитячої субкультури, що сприяло появі першої фундаментальної праці «Народна культура українців: історико-етнологічне дослідження. Т.1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура» (2008) [21] – колективної монографії українських етнологів Н. Аксьонової, В. Борисенко, О. Боряк, М. Гримич, Г. Довженко, А. Забловського, І. Щербак, І. Ігнатенко, у якій звертається увага на період дитинства та дитячу субкультуру, зокрема звертається увага і на напрямки виховання (трудове, моральне, фізичне, естетичне).

У публікаціях українських етнографів С. Павлюка «Етнографічні дослідження побуту українських селян ХІХ – першої половини ХХ ст.» (2012) [23], Н. Дмитрука «З селянського побуту ХІХ ст.» (2015) [10], окремі параграфи присвячено вивченню особливостей виховання українських дітей до 14 років в ХІХ – першій чверті ХХ ст.

У контексті нашого дослідження важливого значення набувають дослідження, які висвітлюють проблему естетичних цінностей, визначають їх зміст. О. Вишневський у праці «Сучасне українське виховання» (2000). змістовно розкриває естетичні орієнтації людини, серед яких найважливішою є орієнтація на ідеали добра, котра дає можливість людині розвиватися естетично та формувати у собі найкращі людські якості.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Як показав аналіз наукових праць, питання естетичної складової виховання розглядалися багатоваріантно, проте в жодному дослідженні проблема естетичного виховання дітей в умовах сім'ї ХІХ – на початку ХХ століття не ставилась. Важливими для вивчення є обґрунтування історичного тла життєдіяльності української сім'ї, дослідження стосунків між її членами та специфіки родинних відносин, з'ясування механізмів та чинників естетичного виховання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдіянец Г. Формування духовних потреб молодших школярів у сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2001. 20 с.
2. Аксьонова Н. Ритуально-міфологічна семантика ігор, пов'язаних із пастухівництвом. *Матеріали до української етнології*. К., 2003. Вип. 3 (6). С. 12–17.
3. Аксьонова Н. Терміни «город» і «поле» в ігровій практиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. у зв'язку з

реконструкцією давніх міфологічних уявлень. *НТЕ*. 2005. № 6. С. 81–87.

4. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців): монографія. К., 2000. 456 с.

5. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. Львів, 2000. 238 с.

6. Генік Л. Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини (кінця XIX – початку XX століття): автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2003. 20 с.

7. Горинь Г. Сім'я і громада у традиційному вихованні дітей в Україні (до питання етнічної специфіки культури). *Етнос. Культура. Нація: збірник наукових праць*. К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. 1999. С. 77–83.

8. Грицькова Ю. Проблема формування педагогічної культури батьків у вітчизняній педагогічній думці другої половини XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Х., 2009. 20 с.

9. Грищенко Т. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX ст. – початок XX ст.): автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2003. 20 с.

10. Дмитрук Н. З селянського побуту XIX ст. Львів, 2015. 95 с.

11. Драчук Л. Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української літератури». К., 2000. 21 с.

12. Жмуд Н. До питання про становлення української народної педагогіки. *Матеріали до української етнології*. К., 2003. Вип. 3 (6). С. 42–45.

13. Жмуд Н. Етнічні стереотипи ставового виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.

14. Кісь О. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття: гендерні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія». Львів, 2002. 20 с.

15. Культурно-побутові процеси України / [ред. Ю. Іванової]. К., 1999. 190 с.

16. Логвінова В., Усов О. Моральне виховання українських дітей на початку XX ст. К., 1995. 301 с.

17. Мацейків Т. Трудове виховання підростаючого покоління в українській народній педагогіці. *Радянська школа*. 1990. № 6. С. 79–81.

18. Михайличенко О. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина XIX – початку XX століття): монографія. К., 2000. 340 с.

19. Міщишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-і роки XX ст.): автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Тернопіль. 1999. 20 с.

20. Найдено О. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. К.: Арттек, 1999. 256 с.

21. Народна культура українців: іст.-етнол. дослідж.: у 5 т. Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура / наук. ред. М. Гримич. К.: Дуліби, 2008. 400 с.

22. Омельченко А. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця XVI – XVIII ст.. автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2002. 20 с.

23. Павлюк С. Етнографічні дослідження побуту українських селян XIX – першої половини XX ст. Львів. 2012. 123 с.

24. Побірченко Н. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття): монографія. К.: Наук. світ, 2002. 331 с.

25. Сіданіч І. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2004. 19 с.

26. Старков В. Традиційна ігрова культура населення України. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2009. 402 с.

27. Стахів Л. Навчальна книга як засіб родинного виховання молодших школярів у західній Україні (1919–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Житомир, 2007. 20 с.

28. Стельмахович М. Народна педагогіка. К., 1985. 312 с.

29. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.

30. Таран І. Естетичне виховання молодших школярів на народних музичних традиціях: автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків. 2004. 20 с.

31. Федяєва В. Теорія і практика виховання дітей у сім'ї в Україні (друга половина XIX – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2011. 40 с.

32. Чернявська М. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття): автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 2003. 20 с.

33. Щегельський В. Палиця як традиційний предмет у дитячих іграх пастухів. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Кам'янець-Подільський. 2008. Т. 11. С. 374–383.

34. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття: автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Херсон. 2013. 20 с.

35. Ярошинська О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2005. 18 с.

REFERENCES

1. Avdiants, H. (2001). Formuvannia dukhovnykh potreb molodshykh shkoliariv u simi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia» [Formation of Spiritual Needs of Younger Schoolchildren in the Family: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree, specialty 13.00.07]. Luhansk. [in Ukrainian]

2. Aksonova, N. (2003). Rytualno-mifolohichna semantyka ihor, poviazanykh iz pastukhivnytstvom. Materialy do ukrainskoi etnolohii [Ritual and Mythological Semantics of Games Related to Shepherding. Materials for Ukrainian ethnology]. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Aksonova, N. (2005). Terminy «horod» i «pole» v ihrovii praktytsi kintsia XIX – pochatku XX st. u zviazku z rekonstruktsiieiu davnykh mifolohichnykh uiavien [The "Vegetable Garden" and "Field" Terms in Gaming Practices of the Late 19th - Early 20th Centuries in Connection with the Reconstruction of Ancient Mythological Beliefs]. NTE. [in Ukrainian]

4. Borysenko, V. (2000). Tradytzii i zhyttiedialnist etnosu (na materialakh sviatkovykh-obriadovoi kultury ukrainsiv): monohrafiia [Traditions and Everyday Life of the Ethnic Group (Based on Materials of the Festive and Ritual Culture of Ukrainians): monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Vyshnevskiy, O. (2000). Suchasne ukrainske vykhovannia : Pedagogichni narysy [Modern Ukrainian Upbringing: Pedagogical essays]. Lviv. [in Ukrainian]
6. Dmytruk, N. (2015). Z selianskoho pobutu XIX st [Of Peasant Daily Life of the 19th century]. Lviv. [in Ukrainian]
7. Henyk, L. (2003). Relihiino-moralne vykhovannia v ukrainskykh navchalnykh zakladakh Skhidnoi Halychyny (kintsia XIX – pochatku XX stolittia) : avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoriia ta metodyka vykhovannia» [Religious and Moral Upbringing in Ukrainian Educational Institutions of Eastern Galicia (late 19th - early 20th centuries): thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree Specialty 13.00.07 "Theory and methods of education"]. Kyiv. [in Ukrainian]
8. Horyn, H. (1999). Simia i hromada u tradytsiinomu vykhovanni ditei v Ukraini (do pytannia etnichnoi spetsyfiky kultury). Etnos. Kultura. Natsiia : zbirnyk naukovykh prats [Family and Community In Traditional Upbringing of Children in Ukraine (on the Issue of the Ethnic Specificity of Culture). Ethnos. Culture. Nation: collection of scientific papers]. Kyiv. [in Ukrainian]
9. Hrytskova, Yu. (2009). Problema formuvannia pedagogichnoi kultury batkiv u vitchyzniani pedagogichnii dumtsi druhoi polovyny XX stolittia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [The Problem of Forming Parents' Pedagogical Culture in National Pedagogical Thought of the Second Half of the 20th Century: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kyiv. [in Ukrainian]
10. Hryshchenko, T. (2003). Stanovlennia i rozvytok muzychno-estetychnoho vykhovannia v himnaziakh Ukrainy (XIX st. – pochatok XX st.): avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [The Formation and Development of Musical and Aesthetic Education in Gymnasiums of Ukraine (19th Century – Early 20th century): thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kyiv. [in Ukrainian]
11. Drachuk, L. (2000). Moralno-etychne vykhovannia uchniv na tradytsiakh ukrainskoho narodu v protsesi vyvchennia literatury : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia ukrainskoi literatury» [Moral and Ethical Upbringing of Pupils in the Traditions of the Ukrainian People in the Process of Studying Literature: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.02 "Theory and methods of teaching Ukrainian literature"]. Kyiv. [in Ukrainian]
12. Zhmud, N. (2003). Do pytannia pro stanovlennia ukrainskoi narodnoi pedahohiky. Materialy do ukrainskoi etnologii [On the Question of the Formation of Ukrainian Folk Pedagogy. Materials for Ukrainian Ethnology]. Kyiv. [in Ukrainian]
13. Zhmud, N. (2003). Etnichni stereotypy statevoho vykhovannia ta povedinky [Ethnic Stereotypes of Sex Education and Behavior]. NTE. [in Ukrainian]
14. Kis, O. (2002). Zhinka v ukrainskii selianskii simi druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia : henderni aspekty : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.05 «Etnologiiia» [Woman in the Ukrainian Peasant Family of the Second Half of the 19th - Early 20th Centuries: Gender Aspects: thesis abstract for obtaining Candidate of Historical Sciences degree. Specialty: 07.00.05 "Ethnology"]. Lviv. [in Ukrainian]
15. Kulturno-pobutovi protsesy Ukrainy / [red. Yu. Ivanovoi]. (1999). [Cultural and Everyday Processes of Ukraine / [Ed. Yu. Ivanovoi]]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Lohvinova, V., Usov, O. (1995). Moralne vykhovannia ukrainskykh ditei na pochatku XX st [Moral Upbringing of Ukrainian Children at the Beginning of the 20th Century]. Kyiv. [in Ukrainian]
17. Matseikiv, T. (1990). Trudove vykhovannia pidrostaichoho pokolinnia v ukrainskii narodnii pedahohitsi [Work Education of the Younger Generation in Ukrainian Folk Pedagogy.]. Kyiv. [in Ukrainian]
18. Mykhailychenko, O. (2000). Muzychno-estetychne vykhovannia ditei ta molodi v Ukraini (druga polovyna XIX – pochatku XX stolittia) : monohrafiia [Musical and Aesthetic Upbringing of Children and Youth in Ukraine (Second Half of the 19th - Beginning of the 20th Century): Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]
19. Myshchysyn, I. (1999). Moralne vykhovannia ukrainskoi molodi v protsesi spivpratsi shkoly, hreko-katolytskoi tserkvy i hromadskosti (Halychyna, kin. XIX – 30-i roky XX st.) : avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Teoriia ta istoriia pedahohiky» [Myshchysyn I. Moral Upbringing of Ukrainian Youth in the Process of Cooperation Between School, Greek Catholic Church and Society (Galicia, Late 19th – 30s of the 20th Century): thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Ternopil. [in Ukrainian]
20. Naiden, O. (1999). Ukrainska narodna ihrashka: Istoriia. Semantyka. Obrazna svoieridnist. Funktsionalni osoblyvosti [Ukrainian Folk Toy: History. Semantics. Figurative Originality. Functional Features.]. Kyiv. [in Ukrainian]
21. Narodna kultura ukrainsiv: ist.-etnol. doslidzh. : u 5 t. T. 1 : Dity. Dytynstvo. Dytiacha subkultura / nauk. red. M. Hrymych (2008). [Ukrainian Folk Culture: Historical and Ethnological Research: in 5 vols. Vol. 1: Children. Childhood. Children's subculture / scientific editor M. Hrymych]. Kyiv. [in Ukrainian]
22. Omelchenko, A. (2002). Muzychno-estetychne vykhovannia v ukrainskii pedahohitsi kintsia XVI – XVIII st. avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Musical and Aesthetic Upbringing in Ukrainian Pedagogy of the Late 16th – 18th centuries: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kyiv. [in Ukrainian]
23. Pavliuk, S. (2012). Etnohrafichni doslidzhennia pobutu ukrainskykh selian XIX – pershoi polovyny XX st [Ethnographic Studies of Ukrainian Peasants' Daily Life in the 19th – First Half of the 20th Centuries]. Lviv. [in Ukrainian]
24. Pobirchenko, N. (2002). Pytannia natsionalnoi osvity ta vykhovannia v diialnosti ukrainskykh Hromad (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia) : monohrafiia [Issues of National Education and Upbringing in the Activities of Ukrainian Communities (Second Half of the 19th – Beginning of the 20th Century): Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]
25. Sidanich, I. (2004). Vykhovannia kultury vzaiemyn batkiv i ditei molodshoho shkilnoho viku v simi i shkoli : avtoref. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoriia ta metodyka vykhovannia» [Fostering a Culture of Parent-Child Relationships among Primary School Children in the Family and School: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.07 "Theory and methods of education"]. Kyiv. [in Ukrainian]
26. Starkov, V. (2009). Tradytsiina ihrova kultura naselennia Ukrainy [Traditional Gaming Culture of the Ukrainian population]. Kyiv. [in Ukrainian]
27. Stakhiv, L. (2007). Navchalna knyha yak zasib rodynnoho vykhovannia molodshykh shkolariv u zakhidnii Ukraini (1919–1939 rr.) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Textbook as a Means of Younger Schoolchildren Family Upbringing in Western Ukraine (1919–1939): thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General

pedagogy and history of pedagogy"]. Zhytomyr. [in Ukrainian]

28. Stelmakhovych, M. (1985). Narodna pedahohika [Folk Pedagogy]. Kyiv. [in Ukrainian]

29. Siavavko, Ye. (1974). Ukrainska etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku [Ukrainian Ethnopedagogy in its Historical Development]. Kyiv. [in Ukrainian]

30. Taran, I. (2004). Estetychne vykhovannia molodshykh shkoliariv na narodnykh muzychnykh tradytsiakh : avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Aesthetic Upbringing of Younger Schoolchildren in Folk Musical Traditions: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kharkiv. [in Ukrainian]

31. Fediaieva, V. (2011). Teoriia i praktyka vykhovannia ditei u simi v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XXI stolittia: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 [Theory and Practice of Upbringing Children in the Family in Ukraine (Second Half of the 19th – Beginning of the 21st Century: thesis abstract for obtaining Doctor of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01]. Kharkiv. [in Ukrainian]

32. Cherniavska, M. (2003). Estetychne vykhovannia ditei u doshkilnykh zakladakh osvity Ukrainy (druha polovyna KhKh stolittia) : avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Aesthetic Upbringing of children in Preschool Educational Institutions of Ukraine (Second Half of the 20th century): thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian]

33. Shchhehelskyi, V. (2008). Palytsia yak tradytsiinyi predmet u dytiachykh ihrakh pastukhiv. Osvita, nauka i kultura na Podilli [The Stick as a Traditional Object in Children's Herding Games. Education, Science and Culture in Podillia. Kamianets-Podilskyi]. Kamianets-Podilskyi. [in Ukrainian]

34. Shcherbyna, V. (2013). Osoblyvosti vykhovannia ditei u simi Pivdnia Ukrainy KhIKh stolittia : avtor. dys. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Features of Children Upbringing in the

Family of the South of Ukraine in the 19th Century": thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy"]. Kherson. [in Ukrainian]

35. Yaroshynska, O. (2005). Rozvytok pohliadiv na instytut batkivstva v istorii ukrainskoї etnopedahohiky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 [Development of Views on the Institution of Fatherhood in the History of Ukrainian Ethnopedagogy: Thesis Abstract for Obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01]. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

БРОЯКОВСЬКИЙ Всеволод – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

BROIKOVSKYI Vsevolod – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.015.31:784

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-70-75

ПОТАПЧУК Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail :tatvolod@ukr.net

СМЕТАНА Оксана –

старший викладач кафедри естрадної музики

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: oksanasmetana36@gmail.com

ОНИЩУК Назарій –

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-3178>

e-mail: zhayvir2012@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ

У статті подано, що термін «вокально-сценічна майстерність майбутнього вчителя музики» використовується для визначення ключового аспекту професійної підготовки педагогів-музикантів. Це поняття трактується як результат творчої взаємодії між учасниками освітнього процесу, що зумовлює формування індивідуальних професійно-художніх якостей. Основними критеріями сформованості цієї майстерності виступають розвинений художньо-пізнавальний інтерес, стійкий емоційний фон, активна життєва позиція та прагнення до самореалізації у сфері музичного мистецтва. Вияв вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики полягає в його здатності до естетичного осмислення художніх творів, вмінні сценічно перекладатися, використовувати виразні засоби комунікації (жести, інтонацію, міміку), а також ухвалювати креативні виконавські рішення.

З'ясовано, що китайська система музичної освіти значною мірою зорієнтована на розвиток вокального мистецтва, де основну роль відіграють педагоги з вокалу. Підготовка студентів зосереджується на сприянні розвитку інноваційного мислення, творчої уяви, а також формуванні духовного й естетичного виховання. Зазначено, що у сучасному Китаї заклади вищої освіти мистецького напрямку постійно вдосконалюють підготовку майбутніх вокальних виконавців, забезпечуючи якісну освітню базу для створення висококваліфікованих кадрів. Чітко визначений цільовий план навчання вокальної майстерності дозволяє педагогам впорядковувати освітній процес, орієнтуючись на досягнення конкретних результатів. Завдання цього процесу включають дві основні складові: забезпечення ґрунтовної теоретичної підготовки з вокального мистецтва та розвиток професійних вокальних навичок і майстерності студентів.

Водночас увага приділяється формуванню музичних знань, естетичного сприйняття, музичного чуття та загальної культурної грамотності у здобувачів освіти. Освітнє середовище сприяє перспективному баченню проблем формування вокальної майстерності та пошуку оптимальних шляхів їх вирішення.

Ключові слова: вокально-виконавська майстерність, майбутні учителі музичного мистецтва, фахова підготовка, заклади вищої освіти України та Китаю, інтегрований підхід.

POTAPCHUK Tetiana –

Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of theory and methods Preschool and special education
of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

SMETANA Oksana –

Senior lecturer at the Department of Pop Singing
Rivne State Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: oksanasmetana36@gmail.com

ONYSHCHUK Nazarii –

postgraduate student of the department of pedagogy and educational management of educational Institution Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-3178>
e-mail e-mail: zhayvir2012@gmail.com

FORMATION OF VOCAL AND PERFORMING SKILLS OF CURRENT MUSIC TEACHERS OF UKRAINE AND CHINA IN THE CONTEXT OF AN INTEGRATED APPROACH

The article highlights that the term "vocal and stage mastery of a future music teacher" is used to define a key aspect of the professional training of music educators. This concept is interpreted as the outcome of creative interaction between participants in the educational process, which fosters the formation of individual professional and artistic qualities. The primary criteria for assessing the development of this mastery include a well-developed artistic and cognitive interest, a stable emotional foundation, an active life position, and a desire for self-realization within the field of musical art. The manifestation of vocal and stage mastery in future music teachers lies in their ability to aesthetically interpret artistic works, perform stage transformations, utilize expressive means of communication (gestures, intonation, facial expressions), and make creative performance decisions. It has been determined that the Chinese music education system is largely oriented toward the development of vocal artistry, where vocal instructors play a pivotal role. The training of students focuses on fostering innovative thinking, creative imagination, as well as spiritual and aesthetic education. It is noted that modern academic institutions in China with an artistic focus continuously refine the preparation of future vocal performers, providing a solid educational foundation for creating highly qualified professionals. A clearly defined target plan for vocal training enables educators to structure the educational process while aiming to achieve specific results. The tasks of this process are divided into two main components: ensuring a sound theoretical foundation in vocal art and developing professional vocal skills and performance mastery in students. At the same time, attention is paid to developing musical knowledge, aesthetic perception, musical sensitivity, and overall cultural literacy among learners. The educational environment facilitates a forward-looking understanding of the challenges in developing vocal mastery and the search for optimal solutions.

Key words: vocal performing skills, future music teachers, professional training, higher education institutions in Ukraine and China, integrated approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підвищення вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва відбувається в контексті інтегрованого підходу, що поєднує художньо-естетичне, педаго-

гічне та технологічне спрямування навчання. Такий підхід зумовлений зростаючими культурними потребами суспільства, яке прагне до глибокого емоційного переживання мистецтва, щирості виконання та високої художньої якості.

У сучасних умовах важливо не лише володіти вокальною технікою, а й вміти донести естетичну і духовну цінність музики до слухача – як у традиційній концертній залі, так і в онлайн-просторі. Саме тому інтеграція методів вокальної підготовки з інформаційно-комунікаційними технологіями, а також розвиток креативного мислення та сценічної виразності стає необхідною умовою професійної підготовки майбутнього фахівця.

Високий інтерес до справжнього музичного мистецтва з боку глядачів підтверджує актуальність цілісного, інтегративного підходу до формування професійної майстерності музикантів-педагогів. Він сприяє гармонійному поєднанню технічної досконалості з глибоким змістовим наповненням виконавської діяльності, що в підсумку формує фахівця нового типу – освіченого, емоційно відкритого та творчо самореалізованого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування вокально-виконавської майстерності розглянемо у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти України та Китаю (Гмиріна С., Дрожжина Н., Лю Цяньцян, Лю Яньань і Шень Лю та інші).

Мета статті – систематизувати теоретичні ідеї й узагальнити досвід формування вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вокальне мистецтво ґрунтується на майстерному володінні співацьким голосом, який здатний передавати художній зміст вокального твору. Національні вокальні школи мають відмінні риси, зумовлені особливостями культури кожного народу: традиціями народної музики та поезії, фонетикою мови, манерою співу, що проявляються у звуковеденні, жанровому розмаїтті, ритміці, ладовій структурі, використанні регістрів голосу, словесному наповненні та емоційності виконання.

На думку науковців [2; 3], найвищим рівнем виконавської діяльності співака є вокальна майстерність, яка забезпечує досягнення оптимальних результатів у процесі музичного самовираження. Вокальна майстерність, з нашої точки зору, поєднує в собі високий рівень технічної підготовки, інтерпретаційну глибину, естетичний смак і здатність до емоційного резонансу із слухачем. Вона також сприяє самоствердженню в професійному середовищі й формуванню популярності серед глядачів.

Ключовими характеристиками успішного вокаліста є досконале володіння голосом, вміння інтерпретувати різні стилі світового музичного мистецтва, розуміння ідейно-емоційного змісту творів. Це свідчить про високий рівень естетичної культури, яка є основою професійного визнання та соціальної затребуваності виконавця.

Інтегрований підхід до формування вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва сприяє гармонійному поєднанню технічної досконалості з художньо-естетичним баченням, забезпечуючи підготовку

конкурентоспроможного, емоційно відкритого та творчо самореалізованого фахівця.

Як зазначає Лю Ся [8], вокальна майстерність є синтезом слова й музики. У цьому контексті значний інтерес викликає теорія наративу, що традиційно досліджується у межах філології та мовознавства. Однак дослідниця наголошує на доцільності її застосування у процесі вивчення оперного жанру та практичного втілення оперних творів на сучасній театральній сцені. Лю Ся вказує, що саме опера є тією формою мистецтва, де музичний наратив відіграє ключову роль. У ній співак виступає як оповідач – посередник між автором і слухачами, а сам наратив набуває емоційно-образного характеру, формуючи унікальну драматургію сценічного дійства.

Наратив у музиці визначає специфіку жанру й діє на трьох рівнях: композиторському, виконавському та слухачському. Його прояви можна простежити у драматургії твору, мовленні персонажів і загальній емоційній структурі. Особливо цінним є перенесення концепту наративу з галузі філології до музичного мистецтва, адже таке міждисциплінарне інтегрування знань і умінь з різних сфер значно збагачує виконавську практику, сприяє глибшому розумінню музичних творів і підвищенню рівня вокальної майстерності.

Ми підтримуємо думку Лю Ся про те, що вокальна майстерність співака зростає завдяки впровадженню музичного наративу. Як зазначає авторка, «завдання вокаліста як учасника інтерпретації наративного твору являє собою особливий комплекс виконавських прийомів, пов'язаних із необхідністю виявлення того образного потенціалу, що закладений у вокальному творі, а також у його подачі слухачеві» [8, с. 181–182].

Водночас варто враховувати синтетичний характер оперного жанру, де словесно-сюжетна основа реалізується засобами вокального, інструментального й театального мистецтва. До них належать композиторський задум, режисерське рішення, драматургічна структура, сценічна подача, техніка постановки голосу тощо. У нашому розумінні, використання музичного наративу збагачує естетичне сприйняття музичного твору та сприяє глибшому оволодінню вокальною майстерністю.

У дослідженні Ван Лей [1] запроваджується термін «вокально-сценічна майстерність майбутнього вчителя музики» як характеристика його професійної підготовки. Це поняття розглядається як особистісно-професійне утворення, що є результатом творчої взаємодії учасників освітнього процесу. Серед основних показників цієї майстерності визначаються художньо-пізнавальний інтерес, стабільна емоційна чутливість, активна життєва позиція та прагнення досягати високих результатів у мистецькій діяльності. Змістовий бік вокально-сценічної майстерності проявляється у здатності вчителя музики до глибокого естетичного сприйняття художнього твору, сценічного перевтілення, володіння виразними засобами (жестами, інтонацією), а

також у схильності приймати креативні виконавські рішення.

На думку Н. Фоломєєвої, виконавець, який досягнув високого рівня у своїй спеціальності, є не лише професіоналом, а й носієм високої виконавської культури. Такий музикант глибоко розуміє природу вокально-виконавської діяльності, має ґрунтовні знання з музично-художньої творчості, орієнтується в стилях, жанрах і володіє навичками інтерпретації музичних творів. Він досконало використовує можливості свого голосу, відрізняється вишуканою манерою інтонування, оригінальністю тембру, тонким музичним смаком, емоційною чуйністю до музики, творчим натхненням і артистизмом. Це формує індивідуальний стиль виконання, який вирізняє його серед інших митців [10, с. 8].

Варто підкреслити, що формування вокально-сценічної майстерності є багатовимірним процесом, який потребує інтеграції теоретичних знань, практичних умінь та індивідуального творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Відтак, вокальне мистецтво вимагає від виконавця глибокого психологічного проникнення в емоційний та інтелектуальний зміст музичного твору. Важливу роль у цьому процесі відіграє естрадна драматургія, яка дозволяє вокалісту переконливо передавати широкий спектр почуттів і настроїв. Такий виконавець здатен повністю зануритися у внутрішній світ персонажа, розкриваючи глядачеві його найглибші емоції. У працях української дослідниці Н. Дрожжиної [5] акцентується увага на змістовому аспекті вокального мистецтва та його ролі у професійному становленні музично-педагогічних працівників. На думку дослідниці, справжній артист естради – не просто виконавець, а митець, здатний створювати художні образи. Феномен творчої особистості естрадного вокаліста, за її переконанням, охоплює цілісну психологічну структуру, систему інтерпретаційних принципів, семантику сценічного образу, вокально-професійну техніку та індивідуальний стиль виконання.

Учена С. Гмиріна акцентує увагу на паралельному розвитку харизматичних якостей соліста-вокаліста та вдосконаленні його вокальної майстерності під час професійної підготовки. На її думку, процес навчання має включати одночасне формування вокальної техніки й іміджу естрадного виконавця, що охоплює володіння мовними інтонаціями, тембром голосу, жестами, пластикою тіла, специфічною походкою, поставою, поглядом, одягом і сценічним костюмом. Усі ці елементи сприяють створенню яскравого й незабутнього сценічного образу виконавця [4, с. 113].

У науковій праці Ян Хаосюаня [11] важливою рисою виконавця визначається «концертність» – здатність до самопрезентації, що є надзвичайно актуальною у камерному жанрі лідерабенду. Ця якість відображає професіоналізм і сценічну зрілість виконавця. Прикладом високого рівня камерного вокального мистецтва є творчість Йонаса Кауфманна. Його виконання вирізняється інтелектуальною глибиною, концептуальністю,

здатністю до багаторазового перевтілення у межах одного виступу. Співак демонструє вміння точно передавати поетичні й музичні нюанси твору, досягаючи нових художніх висот і реалізуючи свій унікальний стиль.

Артистична енергія Кауфманна створює атмосферу справжнього мистецького переживання, а його концерти вирізняються цілісною інтерпретаційною структурою. Саме завдяки такій майстерності виступи співака вважаються зразками світового камерного виконавства [11, с. 194]. Безумовно, подібні стилі виконання мають глибокий вплив на особистість вокаліста, формуючи його естетичні смаки, виявляючи приховані творчі здібності та сприяючи розвитку артистизму – якості, що є спорідненою з педагогічною майстерністю.

Стародавня китайська музична класика «Юе Цзи» проголошує походження вокальної музики з емоцій людини, і саме емоційність залишається її головною ознакою. У контексті формування вокальної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва, як зазначають дослідники Лю Яньань і Шень Лю [12], особливого значення набувають естетичні вокальні здібності. Проведені нами спостереження та аналітичні дослідження підтверджують, що вокальна майстерність глибоко просякнута емоціями й естетикою співу.

Емоційна насиченість вокального мистецтва полягає у здатності виконавця виділяти в музиці ті риси й процеси, що стимулюють уяву, емоційні переживання, фантазію, візуалізацію та насолоду. Саме емоції формують ставлення до художнього образу, а слухання красивої музики збуджує розумову активність, сприяє запам'ятовуванню змісту й форми твору. Харизматичні й емоційно виразні співаки викликають захоплення аудиторії, стають улюбленими публіки саме завдяки силі емоційного впливу та таланту.

Погоджуємось із думкою згаданих дослідників про те, що вокальну майстерність можливо розвинути до високого рівня, проте цей процес потребує тривалого часу, наполегливої праці та самовдосконалення. Співакові важливо мати силу волі, витримку, здатність до самоконтролю й самооцінки, а також вміння адекватно регулювати власні дії та поведінку. Успішне формування вокально-виконавської майстерності базується не лише на технічних навичках, а й на глибокому розумінні естетичних, психологічних і педагогічних складників мистецтва співу.

Формування вокально-виконавської майстерності в умовах інтегрованого підходу передбачає не лише технічне опанування співу, але й розвиток емоційного інтелекту, естетичного смаку, педагогічної майстерності, що в сукупності забезпечують професійну компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва.

На думку І. Куліковської [7], формування вокально-педагогічної майстерності вимагає як змістового, так і організаційного оновлення. Обмеження у вигляді незначної кількості годин вокальної підготовки (2–4 години), надмірне залучення студентів до хорової діяльності, що пригнічує індивідуальність, не сприяють

розкриттю повного потенціалу виконавця. Крім того, у навчальних програмах майже не порушується роль вокальної майстерності у формуванні естетичного смаку студентів.

У дисертації М. Тоцької «Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики» пропонується розглядати вокальну майстерність як вокально-педагогічний процес. Його основою є використання історико-стильового й жанрового підходів, а також технік звукоутворення на основі резонансної теорії співу. Такий підхід спрямований на розвиток звукомислового мислення і реалізацію здобутих навичок у професійній діяльності студентів [9].

А. Карпенко у статті «Формування вокально-виконавської майстерності шляхом подолання недоліків вокалістів-початківців» зазначає, що основне завдання педагога-вокаліста у вищому закладі освіти полягає у формуванні вокально-виконавської майстерності, розвитку творчого підходу до інтерпретації вокальних творів та досягнення професіоналізму як найвищого рівня майстерності [6, с. 75].

У контексті дослідження Шень Пеньюань [13] доцільно виділити значення інтерактивного навчання в підготовці музично-педагогічних працівників. Ця форма організації освітнього процесу виявляється ефективною у розвитку вокальної майстерності. Злагоджена командна взаємодія в межах концертного чи навчального колективу дозволяє не лише ефективно розв'язувати спільні завдання, але й здійснювати об'єктивне взаємооцінювання. Підтримка між учасниками підсилює якість виступу, а загальна естетична культура, як вказано у праці, стає мірилом професійної майстерності музиканта-педагога, організатора й учасника мистецького процесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, інтегрований підхід до формування вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва охоплює технічне навчання співу, розвиток емоційного інтелекту, естетичного сприйняття, артистизму та педагогічної компетентності. Така цілісна система підготовки забезпечує виховання професійної компетентного, творчого та емоційно зрілого вчителя музичного мистецтва. У закладах вищої освіти Китаю та України встановлено професійний зв'язок між вокальною та виконавською майстерністю майбутніх учителів музичного мистецтва. Особлива увага приділена педагогічному впливу засобів вокальної підготовки на розвиток виконавської діяльності майбутніх фахівців у цій галузі.

Заслугує уваги схожість в українських і китайських університетах організація освітнього процесу в ЗВО мистецького напрямку. Музичну діяльність, не лише педагогічну роботу, організовують факультети і кафедри заходів, які проводяться на загально факультетських та університетських рівнях. Здобувачі вищої освіти запрошуються до таких заходів, заохочуються й пишається колектив їхніми здобутками. Важливої ролі надається поза університетській практичній діяльності. У науковій літературі знаходимо

позитивні відгуки про те, що музичні конкурси й культурні проекти розкривають таланти молодих співаків і музикантів. У ході публічних виступів вони набувають сценічного досвіду й відшліфовують віртуозність виконання музичних творів. Цінним є те, що науковці не лише описують заходи і пишаються кращими виконавцями, але й пропонують заходи з поліпшення якості музичної освіти в країні. Серед *перспектив подальших досліджень* щодо використання можливостей вокальної підготовки для формування виконавської майстерності варто відзначити розробку навчально-методичного забезпечення для викладання дисциплін, спрямованих на розвиток вокально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ван Лей. Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. Київ. 2010. 23 с.
2. Варнавська Л. І., Вікторова М. В., Саймулова А. А. Сучасні методи та прийоми розвитку вокальної майстерності студентів факультету мистецтва. *Інноваційна педагогіка*. Т. 2. Вип. 25.2020. С. 22 – 26.
3. Варнавська, Л. І., Вікторова, М. В., Римар, Л. А. Використання онлайн технологій в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2021. № 6 (45). С. 4 – 7.
4. Гмиріна С. В. Розвиток харизматичних якостей соліста-вокаліста у процесі фахової підготовки. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*. № 3. 2028. С. 110 – 115.
5. Дрожжина Н. В. Вокальне мистецтво естради: історія, теорія, практика : навчальний підручник для здобувачів ступеня магістра закладів вищої освіти культури і мистецтв III–IV рівнів акредитації зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво» спеціалізації «Музичне мистецтво естради» / Харк. нац. унів. мистецтв. Харків : Видавництво “Естет Принт”, 2019. 336 с.
6. Карпенко А. П. Формування вокально-виконавської майстерності шляхом подолання недоліків вокалістів-початківців. *Молодий вчений*. № 9.1 (36.1). Вересень. 2016. С. 75 – 78.
7. Куліковська І. С. Умови формування вокальних умінь як компетентнісної складової частини професійної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. 2017. Вип. LXXX. Том 1. С. 163 – 170.
8. Лю Сянь. Специфіка дії наративу в оперному жанрі. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* : зб. наук. ст. / ХДУМ ім. І. П. Котляревського. Харків. 2019. Вип. 55. С. 170 – 183.
9. Тоцька Л.О. Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. Київ, 2010. 24 с.
10. Фоломєєва Н. А. Виконавська майстерність естрадного співака: навч.-метод. посіб. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. 169 с.
11. Ян Хаосюань. Жанр *liederabend* а в творчій практиці Й. Кауфманна. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* : зб. наук. ст. / ХДУМ ім. І. П. Котляревського. Харків, 2019. Вип. 55. С. 183 – 197.

12. 沈略徐亚楠, 论声乐教学中情感与音乐审美能力的培养, 音乐创作, 2016(10):189-191 Шен Лю, Цю Янан. Про розвиток емоцій та музичних естетичних здібностей у викладанні вокальної музики. *Створення музики*. 2016. № 10. С.189 – 191.

13. 沈鹏元, 审美意识在高校流行音乐教学中的培养, 大众文艺, 2020 (1) : 244-245 Шень Пеньюань. Развитие эстетической сознательности при преподавании популярной музыки в колледжах. *Популярная литература*. 2020. № 1. С. 244 – 245.

REFERENCES

1. Van, Lei (2010). Formuvannya vokal'no-scenichnoyi majsternosti majbutn'ogo vchy'telya muzy'ky'. [Formation of vocal and stage skills of a future music teacher: author's abstract]: avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk : specz. 13.00.02. Ky'yiv. 23 s. [in Ukrainian]

2. Varnavs'ka, L. I., Viktorova, M. V., Sajmulova, A. A. (2020). Suchasni metody' ta pry'jomy' rozvy'tku vokal'noyi majsternosti studentiv fakul'tetu my'steczta. [Modern methods and techniques for developing vocal skills of students of the faculty of art]. *Innovacijna pedagogika*. T. 2. Vy'p. 25. S. 22 – 26. [in Ukrainian]

3. Varnavs'ka, L. I., Viktorova, M. V., Ry'mar, L. A. (2021). Vy'kory'stannya onlajn tehnologij v procesi pidgotovky' majbutn'ogo vchy'telya muzy'chnogo my'steczta. [The use of online technologies in the process of training a future teacher of musical art]. *ScienceRise: Pedagogical Education*. № 6 (45). S. 4 – 7. [in Ukrainian]

4. Gmy'rina, S. V. (2028). Rozvy'tok xary'zmaty'chny'x yakostej solista-vokalista u procesi faxovoyi pidgotovky'. [Development of charismatic qualities of a soloist-vocalist in the process of professional training]. *Muzy'chne my'steczto v osvitologichnomu dy'skursi*. № 3. S. 110 – 115. [in Ukrainian]

5. Drozhzhy'na, N. V. (2019). Vokal'ne my'steczto estrady': istoriya, teoriya, prakty'ka. [Vocal pop art: history, theory, practice]: navchal'ny'j pidruchny'k dlya zdobuvachiv stupenya magistra zakladiv vy'shhoyi osvity' kul'tury' i my'stecztv III–IV rivniv akredy'taciyi zi special'nosti 025 «Muzy'chne my'steczto» specializaciyi «Muzy'chne my'steczto estrady'» / Xark. nacz. univ. my'stecztv. Xarkiv: Vy'davny'ctvo “Estet Pry'nt”. 336 s. [in Ukrainian]

6. Karpenko, A. P. (2016). Formuvannya vokal'no-vy'konavs'koyi majsternosti shlyaxom podolannya nedolikh vokalistiv-pochatkivciv [Formation of vocal and performing skills by overcoming the shortcomings of novice vocalists]. *Molody'j vcheny'j. # 9.1 (36.1). Veresen'.* S. 75 – 78. [in Ukrainian]

7. Kulikovs'ka, I. S. (2017). Umovy' formuvannya vokal'ny'x umin' yak kompetentnisnoyi skladovoyi chasty'ny' profesijnoyi majsternosti majbutn'ogo vchy'telya muzy'chnogo my'steczta. *Pedagogichni nauky'* [Conditions for the formation of vocal skills as a competency component of the professional mastery of a future teacher of musical art]: zb. nauk. pracz'. Vy'p. LXXX. Tom 1. S. 163 – 170. [in Ukrainian]

8. Liu, Xian (2019). Specy'fika diyi naraty'vu v opernomu zhanri. Problemy' vzayemodiyi my'steczta, pedagogiky' ta teoriyi i prakty'ky' osvity'. [Specificity of the action of the narrative in the opera genre]: zb. nauk. st. / XDUM im. I. P. Kotlyarevs'kogo. Xarkiv. Vy'p. 55. S. 170 – 183. [in Ukrainian]

9. Tocz'ka, L. O. (2010). Metody'chni zasady' udoskonalennya vokal'noyi pidgotovky' majbutnix uchy'teliv muzy'ky'. [Methodological principles of

improving the vocal training of future teachers of music]: avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk : specz. 13.00.02. Ky'yiv. 24 s. [in Ukrainian]

10. Folomyeyeva, N. A. (2021). Vy'konavs'ka majsternist' estradnogo spivaka [Performing skills of a pop singer: teaching and methodical manual]: navch.-metod. posib. Sumy': FOP Cz'oma S.P. 169 s. [in Ukrainian]

11. Yan, Khaoxuan (2019). Zhanr liederbed'a v tvorchij prakty'ci J. Kaufmanna [The lieder-bed genre in the creative practice of J. Kaufmann]. *Problemy' vzayemodiyi my'steczta, pedagogiky' ta teoriyi i prakty'ky' osvity'*: zb. nauk. st. / XDUM im. I. P. Kotlyarevs'kogo. Xarkiv. Vy'p. 55. S. 183 – 197. [in Ukrainian]

12. 略徐亚楠, 论声乐教学中情感与音乐审美能力的培养, 音乐创作. (2016)(10):189-191. [Shen Liu, Qiu Yanan. On the development of emotions and musical aesthetic abilities in teaching vocal music. *Music Creation*. No. 10. P.189 – 191.]

13. 沈鹏元, 审美意识在高校流行音乐教学中的培养, 大众文艺, (2020). (1) : 244-245 [Shen Pengyuan. The development of aesthetic consciousness in teaching popular music in colleges. *Popular Literature*. No. 1. P. 244 – 245.]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОТАПЧУК Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, інтегроване навчання, міжпредметні зв'язки.

СМЕТАНА Оксана – старший викладач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: професійна компетентність, музична педагогіка, вокальна підготовка здобувачів вищої освіти.

ОНИЩУК Назарій – аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: професійна компетентність, музична педагогіка, вокальна підготовка здобувачів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POTAPCHUK Tetiana – doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of theory and methodology of preschool and special education of Vasyly Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, integrated learning, interdisciplinary connections.

SMETANA Oksana – Senior lecturer at the Department of Pop Singing Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: professional competence, music pedagogy, vocal training of higher education applicants.

ONYSHCHUK Nazarii – postgraduate student of the department of pedagogy and educational management of educational Institution Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Scientific interests: professional competence, music pedagogy, vocal training of higher education applicants.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.57.12.67

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-76-80

САВЧЕНКО Лариса –

доктор педагогічних наук, професор
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

САФ'ЯН Карина –

кандидат педагогічних наук, доцент
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті показано вивчення проблеми використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів у закладах педагогічної вищої освіти, що дозволяє забезпечити професійне та творче впровадження у навчальний процес. Останнім часом спостерігаються значні зміни у напрямку підготовки вчителів, але мало уваги приділяється питанню підготовки майбутнього вчителя технологічної освіти до використання креативних технологій у навчальному процесі закладу вищої освіти. Креативні технології в освіті – це підхід до навчання, який заохочує здобувачів освіти мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та розв'язувати проблеми творчим шляхом, використовуючи різноманітні методи та інструменти. Запропоновано методiku підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій з використанням креативних технологій, яка складається з трьох етапів. У своєму дослідженні ми запропонували дисципліну «Технологія приготування страв». Представлені приклади творчих завдань для студентів курсу «Технологія приготування страв» з використанням AR/VR технологій, які допоможуть їм поглибити знання, розвинути креативність та отримати унікальний навчальний досвід. Завдання з використанням доповненої реальності (AR): «AR-помічник на кухні», «Шеф-кухар в іншому вимірі», «Віртуальна кухня майбутнього», «Оживаюча презентація страви», «Подорож інгредієнта».

Здобувачі вищої освіти жваво приймали участь у запропонованій роботі, виражали зацікавленість, швидко виконували творчі завдання, активно приймали участь в бесідах, диспутах та іграх. Це свідчить про те, що розроблена методика на основі використання AR/VR технологій для розвитку творчих здібностей студентів є ефективною. Подальшу роботу вбачаємо у використанні онлайн-платформ та інструментів для спільної творчості, що забезпечує можливість для обміну ідеями та співпраці.

Ключові слова: креативні технології, здобувачі освіти, AR/VR технології, творчі завдання, технологія приготування страв, майбутні вчителі, професійна підготовка.

SAVCHENKO Larysa –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the
Department of Pedagogy and Methods of Technological Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

SAFIAN Karyna –

Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor
National university of life and environmental sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

USE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article shows the study of the problem of using creative technologies in the training of future teachers in higher pedagogical education institutions, which allows for professional and creative implementation in the educational process. Recently, there have been significant changes in the direction of teacher training, but little attention is paid to the issue of training future teachers of technological education to use creative technologies in the educational process of higher education. Creative technologies in education is an approach to learning that encourages students to think outside the box, generate new ideas and solve problems in a creative way using a variety of methods and tools. A methodology for training future teachers of labor education and technology using creative technologies is proposed, which consists of three stages. Vocational training is a process in which one comprehends, optimizes learning, and takes care of an objective analysis of educational outcomes that ensure the possibility of successful work in a particular profession when studying pedagogical and special disciplines.

In our study, we proposed the discipline "Cooking Technology". The article presents examples of creative tasks for students of the course "Cooking Technology" using AR/VR technologies that will help them deepen their knowledge, develop creativity, and gain a unique learning experience. Information and communication technologies, multimedia, virtual and augmented reality are actively used to stimulate creativity. There are a huge number of creative learning technologies: work in pairs; rotating (interchangeable) theses; carousel; small group work; aquarium; unfinished sentence; brainstorming; Brownian motion; decision tree; trial on your own behalf; public hearings; role-playing (business) game; press method; take a stand; discussion; debate; situation analysis (case method), projects, etc. Tasks using augmented reality (AR): «AR Assistant in the Kitchen», «Chef in Another Dimension», «Virtual Kitchen of the Future», and «Living Food Presentation».

Higher education students actively participated in the proposed work, expressed interest, quickly completed creative tasks, and actively participated in conversations, debates, and games. This indicates that the developed methodology based on the use of AR/VR technologies to develop students' creative abilities is effective.

Key words: creative technologies, students, AR/VR technologies, creative tasks, cooking technology, future teachers, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток незалежної української держави пов'язаний з необхідністю впровадження нових форм і методів виробництва на основі інноваційних видів техніки і технологій. На даний час технологічна освіта студентів має бути зорієнтована на вивчення нових виробничих процесів, осучаснення виробничих стосунків, до яких включаються інформаційно-комунікаційні та інші сучасні засоби виробництва. У зв'язку з цим технологічна освіта студентів вищих навчальних закладів покликана забезпечити ґрунтовне оволодіння знаннями про закономірності проєктної, техніко-технологічної та побутової діяльності.

Крім того, інформаційне суспільство є інноваційним за своєю сутністю, тому сучасний вчитель повинен бути готовим до освоєння нових технологій та мати інноваційний склад мислення. Дані вимоги в повній мірі відносяться і до вчителя технологій і трудового навчання, одне з ключових завдань якого є формування особистості учня, його культури, світогляду, здатності взаємодіяти з іншими людьми, розкриття його творчого потенціалу, що, в свою чергу, неможливо без володіння вчителем уміннями використовувати сучасні засоби навчання, в тому числі інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, останнім часом спостерігаються значні зміни у напрямку підготовки вчителя, але мало уваги приділяється питанню підготовки майбутнього вчителя технологічної освіти до використання креативних технологій у навчальному процесі закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у педагогічному процесі, започатковано і розвинуто в фундаментальних роботах учених (Р. Вільямса, Б. Гершунського, В. Глушкова, А. Єршова, К. Маклін, Ю. Машбиця, С. Пейперта, Є. Полат та ін.). Сучасні підходи до підготовки майбутніх учителів технологій до професійної діяльності розкрито у працях вітчизняних науковців: М. Бондаренка, В. Борисова, Л. Дубовик, В. Мадзігона, О. Коберника, Є. Кулика, С. Кучер, В. Курок, Ю. Кулінка, Л. Оршанського, Л. Савченко, В. Сидоренко, В. Стешенка, Г. Терещука С. Ткачука, Д. Тхоржевського, В. Яковлевої та ін. Останнім часом у зв'язку з модернізацією вищої освіти спостерігаються значні зміни у змісті і методиці підготовки здобувачів вищої освіти, що активізує проблему виявлення потенційних можливостей педагогічних та спеціальних дисциплін у підготовці майбутнього вчителя технологій до креативних технологій.

Мета статті. Вивчення проблеми використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів у закладах педагогічної вищої освіти, що дозволяє забезпечити професійне та творче впровадження у навчальний процес.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: аналіз, моніторинг, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Прийнято вважати, що основними напрямками підготовки майбутнього вчителя є комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які ставляться і розв'язуються через залучення студентів вищої школи до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму. Інші науковці (І. Богданова, І. Зязюн та ін.) наголошують на тому, що професійна підготовка майбутніх учителів – це цілісний процес засвоєння й закріплення загально педагогічних та соціальних знань, умінь і навичок [1, 2]. Підготовку, як загальне поняття, розуміємо як організований, цілеспрямований довготривалий навчально-виховний процес у різного типу навчальних закладів, кінцевою метою якого є готовність до здійснення професійно-педагогічної діяльності за певним фахом.

Поняття «технологія» в системі освіти постійно змінюється і, набуваючи все нових рис і деталей, стає конкретнішим. На сучасному етапі переважає глобальний підхід, коли «технологія» визначається як «спеціально організована галузь знань про засоби і процедури оптимізації освіти людини» [3]. Завдяки модернізації системи навчання, розвитку нових комунікативних засобів поняття «технологія» набуває досить конкретного практичного значення.

На думку авторів [2, 3], технологія – це сукупність виробничих операцій, методів, процесів у певній галузі виробництва, способів, що використовуються у певній справі; або це сукупність знань про них, послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва; навчальний предмет, у якому викладаються ці знання, відомості.

Отже, креативні технології – це організація засвоєння знань і формування певних вмінь та навиків через сукупність особливим способом організованих навчально-пізнавальних дій, що полягають у активній взаємодії здобувачів вищої освіти між собою та побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату [3]. Креативні технології в освіті – це підхід до навчання, який заохочує здобувачів освіти мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та розв'язувати проблеми творчим шляхом, використовуючи різноманітні методи та інструменти.

Форми організації діяльності студентів поділяються на: групові – навчає одна людина, більше тих, хто слухає, чим тих, хто говорить та кооперативні (колективні) – спосіб навчання в малих групах, індивідуальні. Здобувачі освіти є активними учасниками процесу навчання, а не пасивними слухачами. Активно застосовуються інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійні засоби, віртуальна та доповнена реальність для стимулювання творчості.

Технологій креативного навчання існує величезна кількість: робота в парах; ротаційні (змінні) трійки; карусель; робота в малих групах; акваріум; незакінчена пропозиція; мозковий штурм; броунівський рух; дерево рішень; суд від свого імені; громадські слухання; рольова (ділова)

гра; метод прес; займи позицію; дискусія; дебати, аналіз ситуації (кейс метод), проекти та ін. [4,5].

Здобувачам вищої освіти було запропоновано відповісти на питання. Як часто під час проведення занять викладачі застосовують креативні технології?

Таблиця 1

Використання креативних технологій під час проведення занять

Відповіді	II курс	III курс	IV курс
Постійно	10%	20%	0%
Часто	60%	40%	80%
Дуже рідко	30%	40%	20%

З поданої таблиці ми можемо простежити, що під час проведення занять викладачі часто застосовують креативні технології, але 30% студентів вважають, що використання даних технологій відбувається достатньо рідко. Тобто можемо прийти до висновку, що проблема використання креативних технологій досі не вирішена остаточно. І викладачам і студентам є до чого прагнути, щоб покращити навчальний матеріал. Практика показує, що творчі завдання, які носять узагальнюючий і систематизуючий характер, а також такі мисленеві операції, як синтез, порівняння, абстрагування займають незначне місце на заняттях. Частіше студентів залучають до аналізу (41%) і порівняння (35%), менше до синтезу (17%) і абстрагування (10%), ще менше до формування нових закономірностей і понять (6%). Найважливішим у процесі розв'язання задачі 31% студентів вважає самостійність, 19% – швидкість, 25% – оригінальність розв'язання, 6% – вміння її добре пояснити.

Зібрані факти переконують у тому, що у навчальному процесі викладачі мало використовують творчі завдання, інтерактивні технології, що спричиняють послаблення інтересу студентів до навчального предмету.

Загалом методика підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій з використанням креативних технологій складається з трьох етапів. У своєму дослідженні ми запропонували дисципліну «Технологія приготування страв».

I. Початковий. Елементарні завдання для студентів IV курсу, під час вивчення дисципліни «Технологія приготування страв».

Одним із засобів інформаційних технологій є веб-квест. Веб-квест у педагогіці – проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якої використовуються інформаційні ресурси Internet. Для підтвердження ефективності цієї умови нами було розроблено веб – квест на тему: «Кухні народів світу» В кінці цього веб – квесту студенти повинні представити кулінарне портфоліо, згідно обраної кухні та для захисту даної роботи виконати мультимедійну презентацію.

II. Конструкторський. Завдання середньої важкості для студентів. "Віртуальна кухня

майбутнього": Завдання: Студенти повинні спроектувати та візуалізувати в VR-середовищі кухню майбутнього, враховуючи останні технологічні досягнення в кулінарії (наприклад, 3D-принтери для їжі, роботи-кухарі, інтелектуальні системи зберігання продуктів). **Творчий елемент:** Обґрунтувати свій вибір технологій, розробити концепцію страв, які можна буде готувати на цій кухні, та представити віртуальний тур з демонстрацією можливостей. **Оцінювання:** Оцінюється оригінальність концепції, технічна реалізація віртуального простору, обґрунтованість вибору технологій та презентаційні навички.

III. Діяльнісний. Творчі завдання для студентів IV курсу. "Подорож інгредієнта": Завдання: Створити VR-симуляцію "подорожі" одного з основних інгредієнтів страви (наприклад, зерна пшениці для хліба, какао-бобів для шоколаду) від його вирощування/збирання до потрапляння на кухню. **Творчий елемент:** Зробити цю подорож інтерактивною та інформативною, показуючи різні етапи обробки, зберігання та транспортування. Додати цікаві факти та візуалізації, що розкривають важливість і якість інгредієнта для майбутньої страви. **Оцінювання:** Оцінюється інформативність, креативність візуалізації, інтерактивність симуляції та розуміння студентами всього циклу виробництва інгредієнта. **Творче завдання:** "Шеф-кухар в іншому вимірі": Завдання: У VR-середовищі відтворити процес приготування складної страви, дотримуючись автентичної рецептури та технік, характерних для певної національної кухні або історичної епохи. **Творчий елемент:** Створити атмосферу обраної кухні/епохи (інтер'єр, музика, віртуальний шеф-кухар-наставник). Зробити процес приготування максимально реалістичним та інтерактивним, вимагаючи від студента виконання певних дій віртуальними руками. **Оцінювання:** Оцінюється точність відтворення рецептури, розуміння технологічних процесів, креативність у створенні атмосфери та якість віртуального виконання.

Представлені приклади творчих завдань для студентів курсу "Технологія приготування страв" з використанням AR/VR технологій, які допоможуть їм поглибити знання, розвинути креативність та отримати унікальний навчальний досвід. Завдання з використанням доповненої реальності (AR): "AR-помічник на кухні": Завдання: Розробити AR-додаток, який би допомагав користувачеві готувати певну страву. При наведенні камери смартфона/планшета на реальні інгредієнти чи кухонне обладнання, додаток повинен надавати підказки, інструкції, візуалізації етапів приготування, інформацію про інгредієнти (походження, властивості, правильне нарізання). **Творчий елемент:** Створити зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, розробити оригінальні візуалізації та анімації, передбачити інтерактивні елементи (наприклад, віртуальні мірні ложки, таймери). **Оцінювання:** Оцінюється функціональність додатку, зручність використання, креативність візуального оформлення та практична цінність для користувача. 2. "Оживаюча презентація страви": Завдання: Створити AR-

презентацію готової страви. При наведенні камери на страву, на екрані з'являється додаткова інформація у вигляді 3D-моделей інгредієнтів, анімацій технологічних процесів (наприклад, як піднімається тісто, як карамелізується цукор), історична довідка про страву або поради шеф-кухаря. *Творчий елемент:* Розробити цікавий сценарій презентації, підібрати якісні 3D-моделі та анімації, створити захоплюючий візуальний наратив, який би підкреслював унікальність страви. *Оцінювання:* Оцінюється креативність подачі інформації, якість візуального контенту, інформативність та здатність зацікавити глядача. Розподіл здобувачів освіти за рівнями складності творчих завдань (на основі аналізу результатів тестування). На основі даної таблиці можна робити висновки про рівень сформованості творчих здібностей студентів в процесі вивчення курсу за зазначеною методикою (табл. 2).

На діаграмі (рис. 1) видно, що за результатами підсумкових тестувань студентів експериментальної групи рівень сформованості творчих здібностей підвищився порівняно з діагностичною на 2-3%.

Таблиця 2

Рівень розвитку творчих здібностей (у %)

Курс	Кіл-ть	Рівні			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
5	13	17,8	57,1	21,6	3,5
4	16	18,7	59,4	18,8	3,1

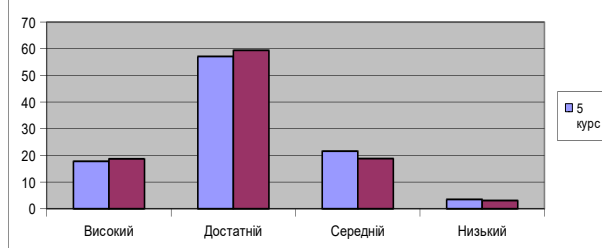

Рис. 1. Рівень розвитку творчих здібностей студентів.

Отже, порівнявши результати досліджень ми можемо простежити динаміку зростання творчих здібностей. Дані свідчать, що у більшості студентів значно підвищились творчі здібності до вивчення технології приготування страв. Студенти стали з цікавістю, бажанням готуватись до занять, виконувати випереджаючи завдання, збирати різноманітну цікаву інформацію з технології приготування страв. При проведенні практичних занять, методом спостережень, аналізу результатів діяльності був помічений зріст активності на заняттях. Здобувачі вищої освіти жваво приймали участь у запропонованій роботі, виражали зацікавленість, швидко виконували творчі завдання, активно приймали участь в бесідах, диспутах та іграх. Це свідчить про те, що розроблена методика на основі використання AR/VR технологій для розвитку творчих здібностей студентів є ефективною.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професійна підготовка – це процес, у ході якого осмислюють, оптимізують навчання, дбають про об'єктивний аналіз освітніх

результатів що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії при вивченні педагогічних та спеціальних дисциплін. Креативні технології це специфічна форма організації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, яка створює комфортні умови навчання, при яких кожен студент відчуває свою успішність, результативність, ефективність та інтелектуальну спроможність. Головними у процесі навчання є зв'язки між студентами, їхня взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, студенти беруть на себе відповідальність за результати навчання. Креативні технології забезпечує студентів необхідними інструментами та програмним забезпеченням для роботи з AR/VR, сприяють студентів до співпраці та обміну ідеями. Використання AR/VR технологій у курсі "Технологія приготування страв" відкриває безмежні можливості для творчого навчання та дозволяє студентам отримати унікальні практичні навички в захоплюючій та інтерактивній формі. Креативні технології є важливим інструментом для модернізації освітнього процесу та формування всебічно розвиненої, творчої особистості, здатної до успішної самореалізації в сучасному світі. *Подальшу роботу* вбачаємо у використанні онлайн-платформ та інструментів для спільної творчості, що забезпечує можливість для обміну ідеями та співпраці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення // *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Т. 162. С. 32-38.
2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / авт.-укл. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А. П. Н., 2002. 136 с.
3. Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000. 368 с.
4. Савченко Л. О. Використання веб – квест технологій у вищій школі при підготовці майбутніх фахівців. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2017. Вип. 1. С. 67-64.
5. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.
6. Україна. Їжа та історія. [О. Брайченко, М. Гримич, І. Лиліо, В. Резніченко]. ФОП Брайченко О. Ю. 2021. 286 с.

REFERENCES

1. Bondar, A. Ya., Makarenko, N. H. (2014). Shliakhy formuvannia piznavalnoho interesu osobystosti v protsesi profesiinoho samovyznachennia. [Ways of forming cognitive interest of the individual in the process of professional self-determination]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedagogichni, psikhologichni nauky ta sotsialna robota*. T. 162. S. 32-38. [in Ukrainian]
2. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid : metod. posib. / avt.-ukl. (2002). [Interactive learning technologies: theory, practice,

experience: method. manual / author-editor]. O. Pometun, L. Pyrozhenko. Kyiv : A. P. N. 136 s. [in Ukrainian]

3. Nisimchuk, A. S. (2000). Suchasni pedahohichni tekhnologii: navchalnyi posibnyk. [Modern pedagogical technologies: a textbook]. K.: Vydavnychi tsentr «Prosvita». 368 s. [in Ukrainian]

4. Savchenko, L. O. (2017). Vykorystannia veb – kvest tekhnologii u vyshchii shkoli pry pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv. [Using web-quest technologies in higher education in the training of future specialists]. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. Vyp. 1. S. 67-64. [in Ukrainian]

5. Sysoieva, S. O. (2006). Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk. [Fundamentals of pedagogical creativity: textbook]. Kyiv : Milenium. 346 s. [in Ukrainian]

6. Ukraina. Yizha ta istoriia. (2021). [Ukraine. Food and history]. [O. Braichenko, M. Hrymch, I. Lylo, V. Reznichenko]. FOP Braichenko O. Yu. 286 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів.

САФ'ЯН Карина – кандидат педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCHENKO Larysa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: use of creative technologies in the training of future teachers.

SAFIAN Karyna – Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor National university of life and environmental sciences of Ukraine.

Scientific interests: use of creative technologies in the training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 09.03.2025 р.

УДК 316.4.062

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-80-87

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ЕМОЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ ПЕДАГОГА У СУПЕРЕЧЛИВИХ СИТУАЦІЯХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті доведено, що у педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Процес саморегуляції включає управління пізнавальними процесами: сприйняттям, увагою, уявою, мисленням, пам'яттю, мовою, а також поведінкою майбутніх педагогів. Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення на даний момент часу; педагог перебуває в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей. До основних ланок регулятивного процесу у конфліктних педагогічних ситуаціях відносять такі складові: планування (самостійність і ініціативність у плануванні та постановці цілей діяльності, гнучкість цілей відповідно до обставин, які змінюються, їх стійкість у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); моделювання (здатність правильно конкретизувати мету діяльності згідно з конфліктними педагогічними ситуаціями, можливість швидкої орієнтації в ситуації та вибір адекватної програми дій, тактики поведінки, стійкість цих процесів в умовах конфліктних педагогічних ситуацій); програмування (здатність визначення та побудови виконання дій та вміння виокремити серед них головне, стійкість функціонування програми дій у конфліктних педагогічних ситуаціях); оцінювання результатів (здатність визначати критерії успішності діяльності, гнучко їх змінювати в нових умовах, розвиненість процесів самоконтролю, стійкість цих процесів в умовах конфліктних ситуацій педагогічної діяльності). В системі – «учитель-учень» досягнення високої продуктивності педагогічної діяльності безпосередньо пов'язане з умінням використовувати в ході освітнього процесу адекватні прийоми і способи саморегуляції.

Ключові слова: емоційна гнучкість, саморегулювання, конфліктні педагогічні ситуації, педагогічна взаємодія, конструктивне вирішення конфліктів.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the
Department of Pedagogy and Special Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

THE EMOTIONAL FLEXIBILITY OF THE TEACHER IN CONTRADICTION SITUATIONS OF PEDAGOGICAL INTERACTION

The article proves that in pedagogical activity an important personality feature is emotional flexibility, which is manifested in endurance, the ability to show positive emotions, self-regulation, to restrain negative emotions. The process of self-regulation includes the management of cognitive processes: perception, attention, imagination, thinking, memory, language, as well as the behavior of future teachers. The need for self-regulation arises in the following cases: the teacher faces a difficult, new and unusual problem for him; The problem has no unambiguous solution at the moment; The teacher is in a state of increased emotional and physical tension, which prompts him to impulsive actions; the decision on how to act, the teacher has to make without thinking, in the conditions of a strict shortage of time; The actions of the teacher are evaluated from the outside, he is constantly under the close attention of colleagues, children, other people. The main links of the regulatory process in conflict pedagogical situations include the following components: planning (independence and initiative in planning and setting goals of activity, flexibility of goals in accordance with the circumstances that are changing, their stability in conflict pedagogical situations of pedagogical interaction); modeling (the ability to correctly specify the purpose of activity in accordance with conflict pedagogical situations, the possibility of rapid orientation in the situation and the choice of an adequate program of action, tactics of behavior, stability of these processes in the conditions of conflict pedagogical situations); programming (the ability to determine and build actions and ability to distinguish among them the main, stability of the functioning of the program of actions in conflict pedagogical situations); evaluation of results (the ability to determine the criteria of success of activity, to change them flexibly in new conditions, the development of processes of self-control, the stability of these processes in the conditions of conflict situations of pedagogical activity). In the system "teacher-student" the achievement of high productivity of pedagogical activity is directly related to the ability to use in the course of the educational process adequate techniques and methods of self-regulation.

Key words: emotional flexibility, self-regulation, conflict pedagogical situations, pedagogical interaction, constructive resolution of conflicts.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Численність та різноплановість функцій педагогічної діяльності, своєрідність міжособистісних конфліктних ситуацій, висока відповідальність за результати професійної діяльності – це неповний перелік тих чинників, які характеризують діяльність педагога в сучасних умовах. З огляду на це, майбутній педагог повинен мати високий рівень саморегуляції та психічної стійкості – бути емоційно стриманим, гнучким, уміти контролювати себе.

В педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Процес саморегуляції включає управління пізнавальними процесами: сприйняттям, увагою, уявою, мисленням, пам'яттю, мовою, а також поведінкою майбутніх педагогів. Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення на даний момент часу; педагог перебуває в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей.

Аналізуючи особливості діяльності вчителя в сучасних умовах, слід відмітити, що й самі учні вимагають від учителя здатності до змін, використання гнучких педагогічних технологій, постійного пошуку нових форм роботи, безперервної праці над собою. Значна роль у таких умовах належить здатності вчителя до управління власними психічними станами. Психологічні особливості професійної діяльності майбутніх педагогів розкрито в дослідженнях Л. Долинської, Л. Мітіної, В. Семиченко, С. Яремчука та інших. При цьому, зазвичай, особистісним чинникам приділяється зазвичай менше уваги, ніж професійним. Внаслідок цього, в теорії та практиці вищої педагогічної освіти спостерігається

протиріччя між соціально обумовленими вимогами до людських властивостей і якостей випускників та відсутністю цільової настанови на розвиток саморегуляції в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Отже, одним із завдань професійної педагогічної освіти є набуття майбутніми учителями фахової компетентності у профілактиці та управлінні соціальними конфліктами. Готовність учителя до конструктивного вирішення конфліктів несе двоєдине функціональне навантаження. З одного боку, компетентний в конфліктологічному аспекті педагог здатний передати свій досвід учням, з іншого – набагато успішніше може керувати педагогічними відносинами в системі «вчитель-учень», що створює умови для підвищення якісного рівня освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність вивчення педагогічних проблем, пов'язаних з подоланням конфліктності освітньої взаємодії, обумовлена сучасними потребами школи, процесами її демократизації та гуманізації. Проблемам вивчення різних видів конфліктів, конфліктних ситуацій, рівнів і стадій розвитку конфліктів присвячені спеціальні дослідження широкого загалу вчених (В. Абрамова, В. Андреева, Ф. Бородкін, Ф. Василюк, А. Гусева, О. Донченко, А. Дмитрієв, Є. Зайцева, І. Зимня, А. Кармін, М. Лебедева, Т. Титаренко). Існує також ряд досліджень специфіки конфліктів саме у системі освіти. Їм присвячені роботи таких авторів, як І. Башкатова, Л. Воробйова, Т. Драгунова, В. Журавльова, В. Кан-Калик, О. Кузьменкова, К. Левітана, Л. Мітіна та інших.

Проблема саморегуляції психічної стійкості, насамперед, пов'язана з дослідженнями процесів управління психічними станами і збереженням психічного здоров'я майбутнього педагога. Значний науковий доробок у цій сфері психологічних знань належить Н. Даниловій, Є. Ільїну, Т. Кириленко, А. Леоновій, С. Миронцю, Т. Немчину, В. Юрченку, Т. Якимчуку.

Мета статті – проаналізувати особливості діяльності учителя в сучасних умовах, охарак-

теризувати емоційну гнучкість як важливу особистісну рису компетентного вчителя та обґрунтувати роль саморегулювання у процесі розв'язання конфліктних педагогічних ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно А. К. Маркової, у педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Під саморегуляцією в психології найчастіше розуміють уміння людиною розкривати власні можливості, підпорядковувати своїм цілям психічні та фізичні функції організму.

Професійна діяльність учителя вимагає від нього особливої системної здатності застосовувати загальні і спеціальні знання до конкретної педагогічної ситуації, побачити унікальність того, хто перед ним, в усій своєрідності його особистості та індивідуальності.

Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення. Рішення або немає на даний момент часу, або є декілька альтернативних його варіантів, з яких важко вибрати оптимальний; педагог знаходиться в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей. На карту поставлені його авторитет і престиж.

До теперішнього часу накопичені дані про існування яскравих індивідуальних відмінностей в реалізації окремих регуляторних функцій, забезпеченості психічними засобами різного рівня і сформованості, а також в розвиненості загальної здатності до саморегулювання (В. І. Степанський, В. І. Моросанова, О. К. Осницький, Г. С. Пригін та ін.).

Щодо ролі саморегуляції в діяльності учителя, то слід сказати, що багато авторів підкреслюють особливу її значущість в процесі педагогічної діяльності. Багато дослідників вказують на роль психічних станів в складних педагогічних ситуаціях у педагогічній взаємодії.

Так, С. Д. Максименко [9] зауважує, що вирішальну роль у виникненні таких ситуацій відіграють відповідні психічні стани, які характеризуються багаторівневістю та багатокomпонентністю і проявляються у різноманітних відтінках в залежності від реальних умов педагогічної діяльності.

Зокрема, С. Д. Максименко вказує на те, що ця здатність до саморегуляції потрібна вчителю, який, розпізнавши завдяки спостережливості внутрішні стани та переживання учнів, може керувати ними, впливати на них з виховною метою власними експресивно виявленими почуттями [10].

Аналізуючи особливості діяльності учителя в сучасних умовах, В. А. Семиченко зазначає, що «сучасний учень, як ніколи, вимагає від учителя здатності до змін, використання гнучких педа-

гогічних технологій, постійного пошуку нових форм, безперервної роботи над собою» [14].

Дослідниця також визначає ті орієнтири, яких нині особливо необхідно дотримуватися учителю. Ці орієнтири, на нашу думку, безпосередньо пов'язані зі здатністю педагога до саморегуляції. Так, на думку В. А. Семиченко [14] учитель повинен у кожному своєму вчинку бачити – не тільки безпосередній зміст, а й безліч різнопланових контекстів і водночас усвідомлювати педагогічне надзавдання. Прагнути регулярно включати самого учня в активну діяльність, ставити його в позицію суб'єкта, який повинен і має можливість сам відповідати за свою долю. Враховувати, що будь-який акт взаємодії учителя з учнем (прямої чи опосередкованої) вже несе в собі зміну в системі їх стосунків, адже відмінності в стані дітей, їх ставленні до учителя і предмета, зацікавленості в результатах навчання істотно змінюють ситуацію взаємодії. Гнучко вибирати стратегії взаємодії, вдаватися до імпровізації адже, одна і та сама проблема, приблизно однакове викладання матеріалу будуть доречними в роботі з одним класом і недоцільними в іншому! [14]. Для того, щоб подолати ці проблеми, учитель постійно має відтворювати, – будувати себе, свій настрій, вміти знаходити в собі і використовувати творче натхнення, знаходити засоби самоствердження, саморегуляції, які органічно включаються в соціальну ситуацію, не обмежують потреб і інтересів інших людей. Інакше у педагогічній взаємодії буде виявлятися пасивна залежність або однобічна агресія з боку учителя, його самоствердження за рахунок інших [14].

Значення саморегуляції у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії, як одного з основних компонентів педагогічної діяльності, висвітлено у працях І. М. Галяна [3]. Зокрема, дослідник підкреслює, що «включення у педагогічну діяльність вимагає від учителя рівномірного розподілу сил на весь її період, особливої актуалізації резервів для непередбачуваних труднощів. У цілому, здатність педагога співвідносити свої можливості й індивідуальні особливості з характером виконуваних завдань є однією із важливих характеристик саморегуляції. Завдяки саморегуляції учитель підтримує стабільний рівень активності незалежно від психічних станів, які змінюються на тому чи іншому етапі» [3].

Багато питань, пов'язаних з управлінням навчальним процесом, в даний час вирішуються за допомогою моделювання професійної діяльності, яке полягає в побудові моделі фахівця, на основі якої формуються знання і вміння, а також властивості особистості, необхідні спеціалісту вищої кваліфікації даного профілю. При цьому особистісним чинникам приділяється зазвичай менше уваги, ніж професійним.

Потреба в умінні регулювати свій психічний стан необхідна для професій, які вимагають багато енергетичних затрат до таких професій відноситься професія педагога.

Емоційні і вольові якості особистості багато в чому ще формуються стихійно, а отже, з великими

витратами. У результаті нерідко виникає дисгармонійність у розвитку цих якостей, має місце емоційна незрілість при наявності навіть досить високого рівня інформованості, особливо в спеціалізованих галузях діяльності, таких як, наприклад, педагогічна діяльність.

Г. Ш. Габдреева та Н. М. Пейсахов розглядають різні шляхи управління психічним станом людини. Це застосування психофармакологічних засобів та вплив функціональної музики, читання спеціально підібраних творів художньої літератури. Важливими методами впливу на психіку людини є навіювання та самонавіювання. Перша система прийомів самонавіювання була сформована давно і увійшла в історію як система індійських йогів – представників релігійно-містичної касты. Інтерес до можливостей самонавіювання зріс у зв'язку з розробленим Шульцем активним методом психотерапії та здобув широку популярність під назвою аутогенного тренування [4].

Л. М. Карамушка, хоча і зазначає, що «обґрунтоване і несуперечливе розкриття загальних і специфічних сторін процесів психічного самоврядування і саморегулювання представляється донині відкритим питанням» [11], досить чітко позначає свою позицію. «Перехід від самоврядування до саморегулювання – це перехід від задуму, ідеї до втілення в життя. Контури психічного самоврядування автономні. З цього випливає, що змістом самоврядування є визначення об'єкта саморегулювання, мети функціонування та програми її досягнення, актуалізація необхідних механізмів самоконтролю». Якщо визначено об'єкт саморегулювання, задані мета функціонування і програма її досягнення, актуалізовані необхідні механізми самоконтролю, то контур саморегулювання здатний самостійно вирішувати поставлене перед ним завдання, не виходячи, проте (якщо мова йде про психічну норму) з-під контролю самоврядування.

Аналіз психологічних особливостей у складних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії передбачає розгляд таких питань: сутність взаємодії як соціально-психологічного феномену; особливості педагогічної взаємодії; зміст складних педагогічних ситуацій у педагогічній взаємодії; психологічні чинники складних педагогічних ситуацій у педагогічній взаємодії.

О. В. Киричук акцентує увагу на тому, що ніяка система не може функціонувати без взаємодії компонентів. Взаємодія, зазначає автор, це така форма зв'язку, у процесі якої сторони тієї або іншої системи не тільки міняються місцями, а й безперервно змінюються самі, викликаючи зміну всього взаємодіючого цілого [7]. О. В. Киричук, вказуючи на зовнішні аспекти взаємодії, показує їх зв'язок із змінами внутрішніх властивостей суб'єктів взаємодії, тобто із їх якісними змінами [7].

Так, С. Л. Рубінштейн розглядає взаємодію через ставлення особистості до світу, до інших людей, до себе [13]. При тому, береться до уваги значення взаємодії у розвитку особистості.

Г. М. Андреева розглядає взаємодію як інший, порівняно з комунікативним і перцептивним, бік спілкування, в якому зафіксовано прагнення суб'єктів спілкування до організації спільних дій, обміну діями тощо [1]. Подібного погляду дотримується й більшість вітчизняних дослідників, які розглядають взаємодію як аспект спілкування, який виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети [1].

І. М. Галян вказує на те, що – регулятивна функція перцептивної сторони взаємодії може бути реалізована найбільш ефективно за умови адекватного розуміння цілей, мотивів, установок партнерів, які взаємодіють. Досягнення вищого рівня взаєморозуміння між ними знаменує прийняття, розподіл тих цілей, тих мотиваційних елементів, які є основою не лише узгодження дій, але й встановлення особливого роду стосунків: близькості, прив'язаності, які реалізуються у почуттях дружби, симпатії, любові, тобто має місце міжособистісний діалог [3].

О. Я. Чебикін вказуючи на різноманітні труднощі, які мають місце у процесі педагогічної діяльності, констатує, що «емоційні стани дискомфорту характеру педагога все частіше є причиною, яка дезорганізує діяльність» [15].

Готовність учителя до конструктивного вирішення конфліктів несе двоєдине функціональне навантаження. З одного боку, компетентний в конфліктологічному аспекті вчитель, здатний передати свій досвід учням, з іншого – набагато успішніше може керувати педагогічними взаємовідносинами в системі «вчитель-учень», що, поза всяким сумнівом, створює умови для підвищення якісного рівня освітнього процесу.

На ефективність діяльності учителя впливають саморегулятивні можливості учителя, високий рівень яких дозволяє йому адаптуватися до конфліктних педагогічних ситуацій в педагогічній взаємодії, конструктивно організовуючи таку взаємодію.

Виходячи із змісту саморегуляції психічних станів, можна стверджувати, що на діяльність та поведінку учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії впливає те, наскільки він активно та цілеспрямовано регулює перебіг психічних процесів, свої реакції та емоційні стани, здатний приймати рішення для подолання перешкод, психологічних бар'єрів, труднощів у взаємодії, прогнозувати можливі наслідки діяльності тощо.

Поведінка учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії визначається, тим, наскільки динамічно буде проходити саме внутрішній регуляторний психічний процес, який включає в себе об'єктивне врахування власних здібностей і спроможності діяти за обставин, які склалися; прийняття і реалізація рішень на основі свідомого розуміння важливості поставленої мети та наслідків своїх дій та ін.

Л. В. Долинська вважає, що часті негативно забарвлені емоційні стани педагога знижують ефективність навчання і виховання, підвищують конфліктність у взаєминах з класом і з колегами,

сприяють виникненню і закріпленню в структурі характеру і професійних якостей негативних рис, руйнують здоров'я. Тому знання закономірностей саморегуляції станів в педагогічній діяльності, уміння управляти власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення учителя і психологічної освіти майбутніх учителів. На думку досвідчених учителів, уміння управляти власними станами – одна з професійних якостей учителя. Можна знайти багато прикладів тому, що частина педагогів не володіє прийомами саморегуляції в повсякденній педагогічній практиці і літературі. Складність саморегуляції психічних станів полягає в тому, що учитель у будь-якій ситуації на уроці повинен одночасно регулювати психічні стани і учнів, і власні [5].

Тому важливим є визначення змісту і складових саморегуляції психічних станів у конфліктних педагогічних ситуаціях в діяльності учителя.

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування у майбутнього педагога здатності до саморегуляції психічних станів у конфліктних педагогічних ситуаціях дозволив, визначити основні функції саморегуляції діяльності учителя у ситуаціях педагогічної взаємодії, до яких віднесено:

а) внутрішньо та зовнішньо оцінювальні функції – визначають здатність учителя оцінювати і враховувати у процесі взаємодії як свої індивідуальні властивості та психічні стани, так і інших суб'єктів взаємодії [7];

б) мотиваційно-стимулюючі функції – визначають стратегію і тактику поведінки в конфліктних педагогічних ситуаціях взаємодії, зокрема, бажання домогтися вирішити протиріччя або ж небажання знаходити компроміси або змінити свою поведінку в конструктивний бік;

в) захисні функції – коли учитель ухиляється від проблем, не сприймає їх на достатньому рівні, некритично ставиться до проявів своїх емоцій та поведінки, а відповідальність за свої невдачі перекладає на учнів;

г) прогностичні функції – коли учитель, приймаючи рішення, залежно від зовнішніх обставин, прогнозує порядок їх реалізації та наслідки, враховуючи свої індивідуальні властивості та саморегулятивні можливості;

д) регулюючі функції – коли відбувається зменшення психічного напруження, в якому перебуває учитель у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії шляхом переключення уваги на варіативне подолання перепон, психологічних бар'єрів та труднощів спілкування.

При цьому саморегуляція діяльності учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії може бути спрямована на вирішення таких завдань: усвідомлення свого актуального стану; чуттєве пізнання і оцінка внутрішнього змісту власних переживань; власного стану; зниження емоційної напруженості; пошук спільних цілей, поглядів, інтересів; встановлення принципів взаємодії та оптимізація умов встановлення

контактів; спільне узгодження прийняття рішень; використання механізмів толерантної поведінки; синтез нових форм поведінки для вирішення конфліктних педагогічних ситуацій педагогічної взаємодії.

Саморегуляція діяльності вчителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії тісно пов'язана з такими його особистісними якостями, як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, прагнення до реального успіху. Натомість, відсутність саморегуляції характеризується пасивністю, бездіяльністю, залежністю від оточуючих людей чи обставин, імпульсивністю, негнучкістю поведінки, конфліктністю, агресивністю тощо.

Відповідно до основних ланок регулятивного процесу та специфіки педагогічної взаємодії можна виокремити такі складові саморегуляції діяльності вчителя у конфліктних педагогічних ситуаціях: а) планування (самостійність і ініціативність в плануванні та постановці цілей діяльності, гнучкість цілей відповідно до обставин, які змінюються, їх стійкість у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); б) моделювання (здатність правильно конкретизувати мету діяльності згідно з конфліктними педагогічними ситуаціями, які склалися, можливість швидкої орієнтації в ситуації, яка змінюється, та вибір адекватної програми дій, тактики поведінки, стійкість цих процесів в умовах конфліктних педагогічних ситуацій педагогічної взаємодії); в) програмування (здатність визначення та побудови виконання дій та вміння виокремити серед них головне, стійкість функціонування програми дій у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); г) оцінювання результатів (здатність визначати критерії успішності діяльності, гнучко їх змінювати в нових умовах, розвиненість процесів самоконтролю та результатів діяльності, стійкість цих процесів у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії).

При цьому, спираючись на підхід Л. І. Анциферової щодо особливостей поведінки особистості в конфліктних педагогічних ситуаціях [2], можна говорити про різні рівні саморегуляції діяльності учителя залежно від ступеня активності особистості, усвідомленості нею проблеми; аналізу можливих альтернативних варіантів у конфліктних педагогічних ситуаціях взаємодії; здатності створити умови для досягнення гармонії між неузгодженими процесами, стилями взаємодії її учасників.

Така ситуація передбачає якісну зміну професійної підготовки майбутніх педагогів. Це введення проблемного навчання, використання таких форм та прийомів як дискусії, рольові ігри, аналіз конфліктних педагогічних ситуацій, психолого-педагогічний тренінг. Важливе значення набуває індивідуальна, самостійна робота студентів, яка неможлива без саморегуляції, самоорганізації і самоуправління студентів своєю діяльністю [2].

З точки зору Т. Д. Кушнірук, одним з найвідоміших видів довільної саморегуляції є вольова регуляція, основними засобами здійснення якої служать вольові зусилля [8]. Мислення може виступати як самостійний спосіб саморегуляції у формі самопереконання. Іншими психологічними способами управляючої самодії на стан є самонавіювання, різні форми уявлення, сенсорна і емоційна репродукція, уява, ідеомоторна дія, самопрограмування. Загальним завданням всіх цих способів є спрямована перебудова взаємодії психічних ланок у цілісній структурі функціонального стану. Так, самонавіювання звичайно здійснюється за допомогою індивідуально підібраних формул, спрямованих на активізацію певних умовно-рефлекторних соматичних і вегетативних процесів.

Довільна саморегуляція стану – це свідомо саморегуляція, яка завжди є індивідуально і особистісно забарвленою. Завдяки довільній саморегуляції стану можливості пристосування до скрутних умов можуть зростати і розширюватися. Рівень системи довільної саморегуляції стану визначає сутність і зміст взаємовпливу стану і професійної діяльності. Л. Г. Дика вважає, що саморегуляція в залежності від ступеня збільшення її мимовільності спочатку входить в психофізіологічну структуру діяльності на рівні активаційно-енергетичного забезпечення; потім взаємодіє з професійною діяльністю за типом сумісної діяльності; потім в залежності від ступеня усвідомлення оператором необхідності її виділення в самостійну діяльність може здійснюватися поперемінно з професійною, змінюючи одна одну залежно від співвідношення векторів «мотив – ціль» і інших компонентів їх психологічних систем [4].

Індивідуальна своєрідність довільної активності людини у її взаємодії з навколишнім світом позначається і вивчається в психології через поняття індивідуального стилю самих різних форм психічної активності і діяльності. Якщо вивченню індивідуального стилю професійної діяльності присвячений цілий ряд робіт і в них виділені механізми, структура і детермінанти саморегуляції діяльності, то проблемам вивчення і формування індивідуального стилю саморегуляції функціонального стану приділялося значно менше уваги. У більшій частині цих робіт досліджується операціональна система саморегуляції, визначаються деякі особистісні детермінанти ефективності тих або інших способів і прийомів саморегуляції. У багатьох роботах вказується, що саморегуляція функціонального стану є однією з найважливіших умов успішності і надійності професійної діяльності. Проблема вивчення індивідуального стилю саморегуляції знаходиться на стику фундаментальних проблем загальної психології: саморегуляції, довільної активності і індивідуального стилю людини [17].

За своєю сутністю стиль регуляції акумулює типові для даної особистості способи організації своєї активності, і в цьому сенсі він є передумовою формування індивідуальних стилів діяльності при оволодінні новим її видом. Тому діагностика

стилю регуляції, знання індивідуальних особливостей окремих регуляторних ланок дозволять вирішувати психолого-педагогічні завдання з проектування індивідуальних стилів конкретних видів професійної діяльності, вирішувати завдання професійної адаптації.

Способи довільної саморегуляції психічної стійкості можна умовно розділити на декілька груп, принаймні, за трьома ознаками. За ознакою переважної спрямованості до тієї або іншої ланки системи саморегуляції можливо виділення наступних методів: методи саморегуляції мотивації; методи емоційно-вольової саморегуляції; методи саморегуляції уваги; методи саморегуляції загального психофізіологічного тону і операціональної активності.

Способи впливу на ці ланки системи саморегуляції можна об'єднати в такі групи: аутокомунікація (самосповідь, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, самопідкріплення); когнітивна регуляція (управління пам'яттю та уявою, зміни спрямованості мислення, раціоналізація); настановна регуляція (ритуальні пози і дії, відтворення стереотипної обстановочної і пускової аферентації, переключення на певні види активності); зміна обмінних процесів і посилення нервової імпульсації (дихальні і психомоторні вправи, м'язово-судинна релаксація і тонізація, самомасаж та ін.).

З урахуванням базових внутрішніх умов саморегуляції, можна говорити про методи саморегуляції стану в так званому «звичайному» стані і про методи, що використовують «змінені стани свідомості» (аутогіпноз, аутогенне тренування, медитація тощо). Слід відмітити, що межа між цими двома формами досить умовна, оскільки саморегуляція як така, вже тягне за собою зміну мінімум таких параметрів стану, як локус уваги, спрямованість свідомості тощо. Усвідомлення потреби у саморегуляції, визначення мети саморегуляції, створення суб'єктивної моделі значущих умов саморегуляції – необхідний мотиваційно-ціннісний елемент. Він визначає джерела, характер і напрямки активності студентів. Його дослідження відбувається шляхом вивчення потреби в активності, особливостей мотивації на досягнення і уникнення невдач, цільової перспективи, спрямованості особистості [16].

Вибір того або іншого способу саморегуляції психічних станів педагогів для забезпечення успішності педагогічної діяльності часто носить спонтанний, нецілеспрямований і не завжди обґрунтований характер. Як указує Л. Г. Дика: «Не дивлячись на значні досягнення у використуванні методів саморегуляції в різних галузях людської практики, в психологічній науці до цих пір чітко не сформоване основне поняття теорії саморегуляції, рівні і компоненти її психологічної системи» [4].

Тому можна сказати, що саморегуляція функціональних станів людини пов'язана з різними формами активації: мимовільна і неусвідомлювана – з короточасними, емоційно-вольова – з більш тривалими, зміни рівня активності – з найтривалішими, а також пов'язана

із самосвідомістю людини та уміннями використовувати різноманітні методи саморегуляції.

Складність саморегуляції психічних станів полягає в тому, що учитель повинен одночасно регулювати психічні стани учнів та власні. Саморегуляція діяльності вчителя тісно пов'язана з такими його особистісними якостями, як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, прагнення до реального успіху.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, для успішного освоєння і виконання професійної педагогічної діяльності, особливо у конфліктних педагогічних ситуаціях, педагогу необхідно використання внутрішніх ресурсів для компенсації несприятливих впливів середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреева, Г. М. Соціальна психологія. К. : АТ «Реклама», 1996. 376 с.
2. Антонова, О. С. Застосування системного підходу у побудові моделі обдарованості. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.
3. Галян, І. М. Саморегуляція оцінних ставлень учителя в педагогічній взаємодії: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К. 1996. 193 с.
4. Дика, Л. Г. Регулятивна роль зображення функціонального стану в екстремальних умовах активності. *Психологічний журнал*. 1991. №1. С. 55–65.
5. Долинська, Л. В. Комунікативна саморегуляція майбутнього вчителя. Навчально-методичний посібник. НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2002. 88 с.
6. Дригус, М. Т. До проблеми психологічних механізмів становлення ефективної дитячої особистості (ретроспективний аспект). *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К. : Видавництво «Фенікс», 2013. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 17. С. 76–82.
7. Киричук, О. В. Діалог у контексті педагогічної взаємодії. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя. К. : ІЗМН, 1997. 136 с.
8. Кушнірук, Т. Д. Подолання конфліктності серед педагогів (соціально-психологічний аспект). *Практична психологія та соціальна робота*. № 6–7. С. 54. № 8. С. 32. № 9. С. 38. № 10. С. 29. 1998.
9. Максименко, С. Д. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти. Укр. асоц. організац. психологів та психологів праці, Канад.-укр. гендер. фонд. К. : Міленіум, 2004. 264 с.
10. Максименко, С. Д. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород. 1998. 106 с.
11. Основи психолого-управлінського консультування: Навч. посіб. / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : МАУП, 2008. 136 с.
12. Пов'якель, Н. І. Психологічні засади формування когнітивних умінь продуктивного розв'язання конфліктних ситуацій у педагогічних системах. Конфлікти в педагогічних системах: 36. доповідей науково-практичної конференції. Вінниця : ВДПУ, 1997. С. 255–258.
13. Сватенкова, Т. І., Тимошенко, О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.

14. Семиченко, В. А. Психологія педагогічної діяльності. К. : Вища шк. 2004. 335 с.

15. Чебикін, О. Я. Емоційна регуляція навчально-пізнавальної діяльності. Одеса, 1992. 168 с.

16. Dubinka M. M. Professional and pedagogical communication as a basis for the formation of the personality of the future specialist. Role of science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology. Katowice (Poland). 2021. P. 350–362. URL : <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/5633ffd72516ed4d3025d138734d7471.pdf> ISBN 978-83-960717-0-5

17. Savchenko N. S. Activity-based approach as a component of the theoretical and methodological core of the system of conceptual approaches to the organization of training. Role of science and education for sustainable development / Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Iryna Ostapolets // Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice (Poland). 2021. 978 p. P. 899–909.

REFERENCES

1. Andrieieva, H. M. (1996). Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. K. : AT «Reklama». 376 s. [in Ukrainian]
2. Antonova, O. Ie. (2015). Zastosuvannia systemnoho pidkходу u pobudovi modeli obdarovanosti [Applying a system approach in building a gifted model]. Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian]
3. Halian, I. M. (1996). Samorehuliatysia otsinnykh stavlen uchytelia v pedahohichnii vzaemodii [Self - regulation of teacher's assessment in pedagogical interaction]: Dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. K. 193 s. [in Ukrainian]
4. Dyka, L. H. (1991). Rehuliatyvna rol zobrazhennia funktsionalnoho stanu v ekstremalnykh umovakh aktyvnosti [Regulatory role of image of a functional state in extreme conditions of activity]. Psykholohichnyi zhurnal. №1. S. 55–65. [in Ukrainian]
5. Dolynska, L. V. (2002). Komunikatyvna samorehuliatysia maibutnoho vchytelia [Communicative self – regulation of the future teacher]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. NPU im. M. P. Drahomanova. 88 s. [in Ukrainian]
6. Dryhus, M. T. (2013). Do problemy psykholohichnykh mekhanizmiv stanovlennia efektyvnoi dytiachoi osobystosti (retrospektyvnyi aspekt) [To the problem of psychological mechanisms of becoming an effective childhood personality (retrospective aspect)]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K. : Vydavnytstvo «Feniks». T. KhII. Psykholohiia tvorchosti. Vypusk 17. S. 76–82. [in Ukrainian]
7. Kyrychuk, O. V. (1997). Dialoh u konteksti pedahopchnoi vzaemodii [Dialogue in the context of pedagogical interaction]. Dialohichna vzaemodiia u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly: Knyha dla vchytelia. K. : IZMH. 136 s. [in Ukrainian]
8. Kushniruk, T. D. (1998). Podolannia konfliktnosti sered pedahohiv (sotsialno-psykholohichnyi aspekt) [Overcoming conflict among teachers (socio-psychological aspect)]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. № 6–7. S. 54. № 8. S. 32. № 9. S. 38. № 10. S. 29. [in Ukrainian]
9. Maksymenko, S. D. (2004). Syndrom «profesiinoho vyhorannia» ta profesiina kariera pratsivnykiv osvithnikh orhanizatsii: henderni aspekty [Professional Burning Syndrome and Professional Career of Educational Organization Workers: Gender Aspects]: navch. posib. dla

stud. vyshch. navch. zakl. ta slukhachiv in-tiv pisliadyplom. Osvity. Ukr. asots. orhanizats. psykhologiv ta psykhologiv pratsi, Kanad.-Ukr. hender. fond. K.: Milenium. 264 s. [in Ukrainian]

10. Maksymenko, S. D. (1998). Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia [The professional formation of a young teacher]. Uzhhorod. 106 s. [in Ukrainian]

11. Osnovy psykhologo-upravlinskoho konsultuvannia [Fundamentals of psychological and managerial counseling]: Navch. posib. (2008). Za nauk. red. L.M. Karamushky. K.: MAUP. 136 s. [in Ukrainian]

12. Poviakel, N. I. (1997). Psykholohichni zasady formuvannia kohnityvnykh umin produktyvnoho rozv'iazannia konfliktnykh sytuatsii u pedahohichnykh systemakh [Psychological foundations for the formation of cognitive skills of productive resolution of conflict situations in pedagogical systems]. Konflikty v pedahohichnykh systemakh: Zb. dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii. Vinnytsia: VDP. S. 255–258. [in Ukrainian]

13. Svatenkova, T. I., Tymoshenko, O. A. (2018). Metodolohichni ta teoretychni problemy psykhologii: navch. posib. [Methodological and theoretical problems of psychology: textbook. a manual.]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. 143 s. [in Ukrainian]

14. Semchenko, V. A. (2004). Psykhologhiia pedahohichnoi diialnosti [Psychology of pedagogical activity]. K.: Vyshcha shk. 335 s. [in Ukrainian]

15. Chebykin, O. Ya. (1992). Emotsiina rehulatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti [Emotional regulation of educational and cognitive activity]. Odesa. 168 s. [in Ukrainian]

16. Dubinka M. M. (2021). Professional and pedagogical communication as a basis for the formation of the personality of the future specialist. Role of science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts

University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology. Katowice (Poland). P. 350–362. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/5633ffd72516ed4d3025d138734d7471.pdf> ISBN 978-83-960717-0-5 [in English]

17. Savchenko N. S. (2021). Activity-based approach as a component of the theoretical and methodological core of the system of conceptual approaches to the organization of training. Role of science and education for sustainable development / Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Iryna Ostapolets // Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice (Poland). 978 p. P. 899–909. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-87-92

САДОВИЙ Микола –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та цифрових технологій

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

ТРИФОНОВА Олена –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики та цифрових технологій

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті здійснено аналіз щойно прийнятої Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації», виокремлено основні положення (із 21), які стосуються освітньої галузі, та визначено методологічні й методичні аспекти навчання окреслених понять в ході навчання здобувачів освіти. Це в освітньому процесі мало досліджується. Розкрито зміст важливої цифрової характеристики поняття життєвий цикл освітніх засобів інформатизації. Згідно вимог Постанови життєвий цикл має починатися: з мотивованого ініціювання ідеї створення завдання, проєкту та програмного забезпечення до нього; напрацювання вимог до ергономіки освітнього процесу, естетики; вивчення інформації з кіберзахисту; врахування вимог стандарту освіти та ін. На наш погляд ефективність такої діяльності має досягатися за дієвого сіткового графіка планування та чіткого його виконання з досягнення результатів навчання. Розкрито поняття методологія функціонування сіткового планування та управління в освітньому процесі, яка ґрунтується на теорії систем, системному аналізі, моделюванні та ін.

Виходячи з вимог Постанови уточнено вимоги до формування проєктного навчання. Під цим поняттям у більшості випадків розуміється метод проєктів як освітня технологія, в основі якої покладено динамічний підхід до організації навчання здобувачів освіти. Сформована структура освітнього проєкту згідно вимог Постанови. Окреслено визначення поняття трансферу знань та технологій у розвитку професійної майстерності здобувачів освіти. Найбільш сприйнятливим є офіційне визначення Єврокомісії як низки активностей, метою яких є залучити знання, як явні (патенти), так і неявні (ноу-хау, навички чи компетенції) від тих, хто їх створює, до тих, хто перетворює їх на результати. Трансфер технологій здійснюється в процесі трансформації здобутих знань у практичну діяльність в освітній, науковій і професійній діяльності.

Ключові слова: трансфер знань, трансфер технологій, засоби інформатизації, проєктне навчання, сіткове планування, життєвий цикл.

SADOVYI Mykola –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

TRYFONOVA Olena –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatryfonova82@gmail.com

DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF INFORMATION TECHNOLOGY TOOLS

The article analyzes the recently adopted Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some Issues of Creation, Administration and Ensuring the Functioning of Information Means», identifies the main provisions (out of 21) that relate to the educational sector, and identifies methodological and methodological aspects of teaching the outlined concepts during the training of education seekers. The educational process is little studied. The content of an important digital characteristic of the concept of the life cycle of educational information means is disclosed. According to the requirements of the Resolution, the life cycle should begin: with a motivated initiation of the idea of creating a task, project and software for it; development of requirements for the ergonomics of the educational process, aesthetics; study of information on cyber security; taking into account the requirements of the education standard, etc. In our opinion, the effectiveness of such activities should be achieved with an effective grid schedule of planning and its clear implementation to achieve learning outcomes. The concept of the methodology of the functioning of grid planning and management in the educational process, which is based on systems theory, systems analysis, modeling, etc., is disclosed.

Based on the requirements of the Resolution, the requirements for the formation of project-based learning have been clarified. In most cases, this concept is understood as the project method as an educational technology based on a dynamic approach to the organization of education. The structure of the educational project has been formed in accordance with the requirements of the Resolution. outline the definition of the concept of knowledge and technology transfer in the development of professional skills of education seekers. The most acceptable may be the official definition of the European Commission as a series of activities aimed at attracting knowledge, both explicit (patents) and implicit (know-how, skills or competencies) from those who create them to those who will transform them into results. Technology transfer is carried out in the process of transforming acquired knowledge into practical activities in educational, scientific and professional activities.

Key words: knowledge transfer, technology transfer, means of informatization, project learning, network planning, life cycle.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Новим поштовхом до створення більш сприятливих умов для розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти є завдання, що викладені у положеннях Постанови Кабінет Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації» (21.02.2025), який спрямований на виконання Закону України «Про національну програму інформатизації». Аналіз цих документів дає змогу виокремити основні поняття, які стосуються освітньої галузі. Постановою затверджено 21 обов'язкову вимогу до створення, модернізації, модифікації, розвитку (створення), адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації (ЗІ), дано визначення ЗІ – комп'ютери, електронно-обчислювальна техніка, програмні продукти, інформаційні системи або їх окремі елементи, електронні комунікаційні мережі, що використовуються для реалізації інформаційно-комунікаційних технологій ЗІ і порядок локалізації програмних продуктів для виконання Національної програми інформатизації.

З огляду на важливість вказаних документів є доцільність розглянути означені вимоги через призму цифрового освітнього (робочого) процесу, ефективність якого забезпечується мотивацією здобувачів освіти до навчальної діяльності, насамперед у частині задоволення потреб у вивченні ЗІ, як основи для формування цифрової компетентності, що ґрунтується на урядових документах трансформованих на освітню діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Закон України «Про національну програму інформатизації» визначив перспективи розвитку інформаційних технологій (ІТ) включаючи й освіту. На виконання цього закону Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації», в якій знайшли відображення результати проведених досліджень вченими.

Проблему використання та функціонування ІТ в освітньому процесі досліджували І. Богданов,

Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Лукашук, В. Монахов, М. Скопень та ін.

М. Жалдак вважав, що «інформаційна технологія – це сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, зберігання, обробки, передачі, подання інформації, які розширюють знання людей і розвивають їх можливості управління технічними і соціальними процесами» [7, с. 4].

Р. Гуревич визначив дидактичні питання ІТ в закладах професійної (професійно-технічної) освіти [4, с. 4–9].

Методи та засоби створення інформаційних систем і технологій у хмарному середовищі та моделі прийняття рішень досліджували В. Большаков, В. Горбачук, М. Пустовойт [2].

М. Садовий, Н. Подопрігора, О. Рєзіна, О. Трифонова, М. Хомутенко ґрунтовно проаналізували хмаро орієнтовані освітні середовища в освітньому процесі [13].

Таким чином, нині постало завдання розглянути технологію реалізації викладених у Постанові завдань із урахуванням висновків провідних дослідників у галузі ІТ.

Метою дослідження є здійснити аналіз Постанови Кабінет Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації» (21.02.2025, № 205) (далі Постанова), та визначити методологічні й методичні аспекти навчання окреслених у ній понять в ході навчання здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу Постанови та новітніх досліджень поняття засобів інформації та їхніх властивостей ми виокремили основні актуальні поняття та розкрили деякі аспекти методики їх навчання. В освітньому процесі мало досліджується така важлива цифрова характеристика як життєвий цикл освітніх ЗІ. Згідно вимог Постанови він має починатися з мотивованого ініціювання ідеї створення завдання, проекту та програмного забезпечення до нього; напрацювання вимог до ергономіки освітнього процесу, естетики; вивчення інформації з кіберзахисту; врахування вимог стандарту освіти та ін. На наш погляд ефективність такої діяльності має досягатися за дієвого сіткового графіка планування та чіткого його виконання з досягнення результатів навчання [12]. Дане поняття бере витік із теорії графів і є графічним зображенням дій учасників освітнього процесу, взаємозв'язків між ними (реальні дії зображуються неперервними стрілками; очікувані дії зображуються пунктирними стрілками), включає послідовність руху в досягненні поставленої мети. Тривалість кожної дії позначається цифрами. У сіткових графіках використовують параметри: критичний шлях діяльності здобувачів освіти, час виконання освітніх дій учасниками освітнього процесу, резерви часу. Визначені параметри слугують характеристиками для аналізу графової сітки, а також можуть бути вихідними аспектами для отримання додаткових характеристик [12]. Одночасно передбачається, що має здійснюватися модернізація, модифікація, розвиток ЗІ в межах

життєвого циклу, адже вони є швидкозмінними. Для цього передбачається резервний час в освітньому процесі.

Методологія функціонування сіткового планування й управління в освітньому процесі ґрунтується на теорії систем, системному аналізі, моделюванні та ін. [12].

Виходячи з вимог Постанови досить актуальною нині є проблема проєктного навчання. Під цим поняттям у більшості випадків розуміється метод проєктів як освітня технологія, в основі якої покладено динамічний підхід до організації навчання здобувачів освіти.

Теоретичні питання такого навчання у системі закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) розглянули В. Аніщенко, М. Артющина, Т. Герлянд, Д. Гоменюк, Н. Кулалаєва, Г. Романова, М. Шимановський та ін. [4; 14].

М. Ворон, С. Карпюк, І. Ріпа, О. Пехота, А. Пандазі, О. Пометун, І. Ріпа та ін. досліджували проблеми проєктного навчання у закладі загальної середньої (ЗЗС) та фахової передвищої (ЗФП) освіти. Таке навчання вони розглядають як метод навчання, який націлює здобувачів освіти на отримання справжніх знань.

М. Ворон аналізує думку про проєктне навчання як альтернативу класно-урочної системи навчання, де проєктне навчання розглядається як доповнення до способів навчання. Він виділив 4 напрямки застосування методу проєктів: на заняттях, під час дистанційного навчання, дослідницької діяльності, позаурочної роботи.

Питання проєктної діяльності у закладі вищої освіти (ЗВО) розглядали Т. Горохівська, Б. Демчук, О. Трифонова та ін., виділяючи її творчий, дослідницький, розвивальний, випереджальний характер [3, с. 132–139].

Таким чином, у джерелах інформації проєктна навчальна діяльність розглядається як «метод навчальних проєктів», «метод проєктів», «проєктна діяльність», «проєктна технологія», «проєктне навчання» та ін. Постає завдання узагальнення визначених понять, приведення їх до єдиного начала. На нашу думку, це у значній мірі розв'язано у Програмі, де визначена основа – типова структура проєкту. В цьому зв'язку доцільно переглянути традиційні трактування даного поняття в освіті з метою приведення до єдиного його розуміння виходячи з поняття функціонування засобів інформатизації даного у Програмі. На рис. 1 приведена структурна схема поняття структура освітнього проєкту, яка формується з блоків: засоби інформатизації, архітектури ЗІ, забезпечення ЗІ (програмне, інформаційне, технічне).

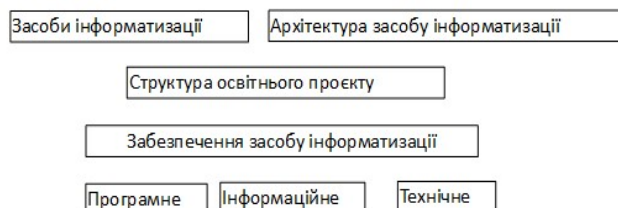

Рис. 1. Схема структури освітнього проєкту

Як і будь-який засіб, ЗІ описується загальними відомостями про нього (формальні назви, затвердження, визначаються цілі, вимоги, графік виконання).

До архітектури ЗІ входять функціональні системи, опис автоматизованих функцій, інформаційних моделей, правила інформаційного обміну, інтеграційні аспекти та ін.

Структура освітнього проекту має систему забезпечення ЗІ, яка включає програмні (контент, засоби, методи, операційне середовище програмного забезпечення), інформаційні (склад ресурсів, методи контролю, джерела даних, захист інформації) та технічні (призначення, взаємодію технічних засобів, передачу інформації) підсистеми.

Виходячи з визначеної структури освітнього проекту створеного на основі положень Постанови ми пропонуємо структуру робочого навчально-дослідного проекту, яка складається з трьох блоків (рис. 2).

Заходи чи план зі створення навчально-дослідного проекту включає підбір ЗІ, інформаційні бази та їх інтеграцію в межах обраної теми, опис методики формування та дослідницького випробування проекту.

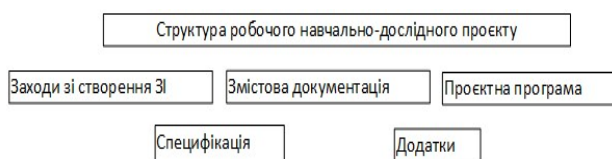

Рис. 2. Структура робочого навчально-дослідницького проекту

Змістова (робоча) документація включає план розробки та впровадження ЗІ, програму й методику реалізації плану розробки та впровадження ЗІ, прогнозування результатів апробації створеного ЗІ.

Проектна програма містить технологію створення ЗІ за потребою і включає систему взаємопов'язаних узгоджених у логіці й часі елементів проекту спрямованих на створення ЗІ інформаційних ресурсів тощо.

Специфікація вимог до програмного забезпечення передбачає постановку мети, функції ЗІ, апаратний та програмний інтерфейс, операції, безпеку, доступність, продуктивність та ін.

Додатки призначені для розміщення в них важливої допоміжної документації, інформації тощо. Зокрема, інформація, що держава несе відповідальність за широкий доступ користувачів до Інтернету.

Важливою є інформація викладена у Постанові в частині норм (вимог) щодо доступу до Інтернету (табл. 1), де викладено інформацію про пропускну здатність із швидкістю завантаження/вивантаження для різної категорії користувачів, використання волоконно-оптичного підключення до вузлів агрегації, правила доступу під час відключення електроенергії, забезпечення стабільного доступу та можливості ідентифікації, визначено систему моніторингу роботи мережі для уникнення затримок під час пікового навантаження та ін. Також вказано на окремі випадки використання інших технологій доступу до Інтернету. Визначено систему кіберзахисту, яка має забезпечити неперервне з'єднання користувачів із мережею Інтернет через захищений вузол.

Таблиця 1

Вимоги доступу до Інтернету

№ п/п	Властивості	Норми, вимоги
1	Пропускна здатність із швидкістю завантаження/вивантаження	Завантаження > 1 Гбіт/с; вивантаження від 100 Мбіт/с
2	Швидкість передачі даних на кількості користувачів Інтернету:	
	до 20 користувачів	Не менше 100 Мбіт/с
	від 20 до 100 користувачів	500 Мбіт/с;
	понад 100 користувачів	1 Гбіт/с або більше
3	Використання різних кабелів підключення	Універсальне
4	Використання волоконно-оптичного підключення до вузла агрегації	Технологія підключення – xPON або FTTx
5	Доступ під час відключення електроенергії	72 години знеструмлення
6	Забезпечення стабільного доступу та можливості ідентифікації	Статична IP-адреса
7	Моніторинг роботи мережі для уникнення затримок під час пікового навантаження	Цілодобово

Положення Постанови визначають зв'язок із статтею 10 та іншими Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». У цьому зв'язку потребує окреслення поняття трансферу знань та технологій у розвитку професійної майстерності здобувачів освіти. Найбільш сприйнятливим є офіційне

визначення Єврокомісії як низки активностей, метою яких є залучити знання, як явні (патенти), так і неявні (ноу-хау, навички чи компетенції) від тих, хто їх створює, до тих, хто перетворить їх на результати [9].

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу

технологій» від 10 листопада 2015 р. № 766-VIII трансфер технологій здійснюється в процесі трансформації здобутих знань у практичну діяльність в освітній, науковій і професійній діяльності.

Виходячи з сучасної світової тенденції щодо створення дослідницьких університетів, частка яких у державах є невелика (США 150 із 4800; Китай 100 із 5 тис. ЗВО) важливою характеристикою їхньої діяльності є трансфер знання в оболонці трикутника знань куди входять: освіта, наукові дослідження, інновації, орієнтовані на трансфер-технології.

Тоді логічно поряд із трансфер знання слід застосовувати і поняття трансфер освітніх інноваційних технологій, під якими розуміється пізнавальний процес від живого споглядання до абстрактного усвідомлення, формування уявлень, понять та трансформацію їх у загальні, спеціальні та фахові компетентності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, у статті розглянуто частину ґрунтовних понять Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації», які є необхідними для ефективного використання в освітньому процесі. Узагальнення викладених на інших понять сприяє систематизації урядових наукових знань, формуванню знань, вмінь і навичок, компетентностей як передумови становлення професійної майстерності здобувачів освіти згідно стандартів освіти. Важливим є своєчасне запровадження в освітній процес важливих урядових і нормативних документів, що забезпечить неухильний поступ розвитку не лише трансфер знань і технологій, і в інновацій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Горбачук В.М., Большаков В.М., Пустовойт М.М. Методи та засоби створення інформаційних систем і технологій у хмарному середовищі. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. № 2(81). 2022. С. 47–54.
3. Горохівська Т.М., Демчук Б.А. Проєктне навчання як фактор підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2022. Вип. 66. С. 132–141.
4. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній професійній освіті. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. № 1. С. 1–9.
5. ДСТУ ISO 10005:2019 (ISO 10005:2018, IDT) Управління якістю. Настанови щодо програм якості
6. ДСТУ ISO 10006:2018 (ISO 10006:2017, IDT) Управління якістю. Настанови щодо управління якістю в проєктах
7. Жалдак М.І. Проблема інформатизації навчального процесу в школі і в вузі. *Сучасна інформаційна технологія в навчальному процесі (КДПІ ім. М.П. Драгоманова)*. К., 1991. 180 с.
8. Закон України «Про національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>

9. Клімова Г.П. Трансфер знань як найважливіша функція дослідницьких університетів. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 1 (14). С. 58–65. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/174913>.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації» від 21.02.2025. № 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/205-2025-%D0%BF#Text>

11. Прокопенко А.О. Теоретико-методологічні засади педагогічної концепції едукативі майбутніх учителів в умовах діджиталізації освіти 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти: реферат дис. на здобуття наук. ст. д.пед.н. Полтава, 2023. 40 с.

12. Садовий М.І. Системний аналіз структури дидактики фізики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки (КДПУ ім. В. Винниченка)*. Кіровоград, 2002. Вип. 46. С. 106–110.

13. Садовий М.І., Подопрігора Н.В., Рєзіна О.В., Трифонова О.М., Хомутенко М.В. Хмаро зорієнтовані освітні середовища навчання інформатики та фізики : колективна монографія / За наук. ред. М.І. Садового; МОНУ; ЦДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький : ПП «Ексклюзив-Систем», 2021. 373 с.

14. Теорія і практика проєктного навчання у професійно-технічних навчальних закладах: монографія / В.М. Аніщенко, М.В. Артюшина, Т.М. Герлянд, Н.В. Кулалаєва, Г.М. Романова, М.М. Шимановський та ін.; за заг. ред. Н.В. Кулалаєвої. Житомир: Полісся, 2019. 208 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K. 376 s. [in Ukrainian]
2. Horbachuk, V.M., Bol'shakov, V.M., Pustovoyt, M.M. (2022). *Metody ta zasoby stvorennia informatsiynykh system i tekhnolohiy u khmarnomu seredovyschi* [Methods and means of creating information systems and technologies in a cloud environment]. *Visnyk Kherson's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*. № 2(81). S. 47–54. [in Ukrainian]
3. Horokhivs'ka, T.M., Demchuk, B.A. (2022). *Proyektne navchannya yak faktor pidvyshchennya kvalifikatsiyi naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO*. [Project-based learning as a factor in improving the qualifications of scientific and pedagogical workers of higher education institutions]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*: Vinnytsya. Vyp. 66. S. 132–141. [in Ukrainian]
4. Hurevych, R.S., Kademiya, M.YU. (2011). *Informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v suchasniy profesiyinyy osviti*. [Information and communication technologies in modern professional education]. *Teoriya i metodyky profesiyinoyi osvity*. № 1. S. 1–9. [in Ukrainian]
5. DSTU ISO 10005:2019 (ISO 10005:2018, IDT) *Upravlinnya yakistyu. Nastanovy shchodo prohran yakosti*. [Quality management. Guidelines for quality programs]. [in Ukrainian]
6. DSTU ISO 10006:2018 (ISO 10006:2017, IDT) *Upravlinnya yakistyu. Nastanovy shchodo upravlinnya yakistyu v proyektakh*. [Quality management. Guidelines for quality management in projects]. [in Ukrainian]
7. Zhaldak, M.I. (1991). *Problema informatyzatsiyi navchal'noho protsesu v shkoli i v vuzi* [The problem of informatization of the educational process at school and in higher education]. *Suchasna informatsiyna tekhnolohiya v navchal'nomu protsesi (KDPI im. M.P. Drahomanova)*. K. 180 s. [in Ukrainian]
8. *Zakon Ukrayiny «Pro natsional'nu prohranu informatyzatsiyi*. [Law of Ukraine «On the National

Informatization Program»]. vid 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> [in Ukrainian]

9. Klimova, H.P. (2020). Transfer znan' yak nayvazhlyvisha funktsiya doslidnyts'kykh universytetiv [Knowledge transfer as the most important function of research universities]. Pravo ta innovatsiynе suspil'stvo. № 1 (14). S. 58–65. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1174913> [in Ukrainian]

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Deyaki pytannya stvorenniya, administruvannya ta zabezpechennya funktsionuvannya zasobu informatyzatsiyi». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of creating, administering and ensuring the functioning of an information tool»]. vid 21.02.2025. № 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/205-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

11. Prokopenko, A.O. (2023). Teoretyko-metodolohichni zasady pedahohichnoyi kontseptsiyi edukatsiyi maybutnikh uchyteliv v umovakh didzhytalizatsiyi osvity [Theoretical and methodological principles of the pedagogical concept of education of future teachers in the conditions of digitalization of education] 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity: referat dys. na zdobuttya nauk. st. d.ped.n. Poltava. 40 s. [in Ukrainian]

12. Sadovyi, M.I. (2002). Systemnyy analiz struktury dydaktyky fizyky [System analysis of the structure of physics didactics]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky (KDPU im. V. Vynnychenka). Kirovohrad. Vyp. 46. S. 106–110. [in Ukrainian]

13. Sadovyi, M.I., Podopryhora, N.V., Ryezina, O.V., Tryfonova, O.M., Khomutenko, M.V. (2021). Khmaro zoriyentovani osvichni seredovyshcha navchannya informatyky ta fizyky [Cloud-oriented educational environments for teaching informatics and physics]: kolektyvna monohrafiya. Kropyvnyts'kyi. 373 s. [in Ukrainian]

14. Teoriya i praktyka proektnoho navchannya u profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh (2019). [Theory and practice of project-based learning in vocational schools]: monohrafiya / V.M. Anishchenko, M.V. Artyushyna, T.M. Herlyand, N.V. Kulalayeva, H.M. Romanova, M.M. Shymanovs'kyi ta in. Zhytomyr. 208 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САДОВИЙ Микола – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дидактика природничих наук та професійної освіти.

ТРИФОНОВА Олена – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і методика природничих наук та професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SADOVYI Mykola – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: didactics of natural and professional education.

TRYFONOVA Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: theory and methodology of natural and professional education.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.05.2025 р.

УДК 378.147.091:78 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-92-96

СТРАТАН-АРТИШКОВА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5507-1832>

e-mail: starart05@gmail.com

БУЗОВА Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін, Бердянського державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6357-0709>

e-mail: e.d.buzova@gmail.com

ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА КОМУНІКАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті здійснено аналіз наукової літератури, з'ясовано зміст і сутність художньо-творчої комунікації майбутнього викладача музичного мистецтва, визначено її значущість у професійній підготовці майбутнього викладача мистецтва.

Зазначено, що вища мистецько-педагогічна освіта передбачає становлення духовних та інтелектуальних рис особистості, оволодіння майбутнім фахівцем найновішими досягненнями наук і практики, ґрунтовне і фундаментальне засвоєння систематизованих знань, спроможність самостійно, відповідально, творчо виконувати професійні функції, завдання й обов'язки, розвивати досягнення науки, техніки і культури, формувати духовну особистість учня, його інтелектуальні, моральні якості, творчу індивідуальність, потребу і здатність до саморозвитку та самореалізації у професії.

Підкреслено, що у змісті професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва особливе значення має фахова підготовка майбутнього викладача. Як система психолого-педагогічних, культурологічних, музично-теоретичних, музично-історичних, музично-інструментальних, вокально-хорових, практично-методичних, науково-дослідних дисциплін, фахова підготовка спрямована на оволодіння здобувачами вищої освіти ґрунтовними знаннями, художньо-інтерпретаційним досвідом, сценічно-виконавськими вміннями, їх трансформацією в освітню та соціокультурну практику.

Узагальнено, що проблема художньо-творчої комунікації складає сенс мистецької освіти, передбачає вияв творчого потенціалу кожного студента, залучення до самостійно-пошукової діяльності, власної творчості, співтворчості, сприяє якісному перетворенню майбутнім учителем свого внутрішнього світу, формуванню його ціннісного світогляду, авторської спроможності, що приводить до принципово нового внутрішнього стану майбутнього фахівця, його способу життєдіяльності та життєтворчості, здатності до самотворення, саморозвитку, самореалізації у професії.

Ключові слова: освіта, мистецька освіта, мистецтво, художньо-творча комунікація, майбутній викладач музичного мистецтва.

STRATAN-ARTYSHKOVA Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Professor of the Department of Art Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5507-1832>
e-mail: starart05@gmail.com

BUZOVA Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Head of the Department of Theory
and Methods of Teaching Artistic Disciplines
Berdyansk State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6357-0709>
e-mail: e.d.buzova@gmail.com

ARTISTIC AND CREATIVE COMMUNICATION IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article analyzes scientific literature, clarifies the content and essence of artistic and creative communication of a future music teacher, and determines its significance in the professional training of a future art teacher.

It is noted that higher artistic and pedagogical education involves the formation of spiritual and intellectual personality traits, mastery by the future specialist of the latest achievements of science and practice, thorough and fundamental assimilation of systematized knowledge, the ability to independently, responsibly, and creatively perform professional functions, tasks and responsibilities, develop the achievements of science, technology and culture, form the spiritual personality of the student, his intellectual, moral qualities, creative individuality, need and ability for self-development and self-realization in the profession.

It is emphasized that in the content of professional training of a future teacher of musical art, the professional training of the future teacher is of particular importance. As a system of psychological and pedagogical, cultural, music-theoretical, music-historical, music-instrumental, vocal-choral, practical and methodological, scientific and research disciplines, professional training is aimed at acquiring by higher education applicants thorough knowledge, artistic and interpretative experience, stage and performing skills, and their transformation into educational and socio-cultural practice.

It is generalized that the problem of artistic and creative communication constitutes the meaning of art education, involves the manifestation of the creative potential of each student, involvement in self-search activities, own creativity, co-creation, contributes to the qualitative transformation of the future teacher's inner world, the formation of his value outlook, authorial ability, which leads to a fundamentally new internal state of the future specialist, his way of life and life creativity, the ability to self-creation, self-development, self-realization in the profession.

Key words: education, art education, art, artistic and creative communication, future teacher of music.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні процеси модернізації та глобалізації вимагають розв'язання актуальних завдань, зумовлених об'єктивною потребою суспільства у конкурентоспроможних фахівцях, здатних демонструвати високий рівень професіоналізму, освіченості, культури, визначати способи особистісного розвитку й саморозвитку. У зв'язку з цим перед національною системою освіти постають важливі завдання: підготовка свідомої національної інтелігенції, розвиток творчої індивідуальності, виховання духовної еліти суспільства як провідників високої культури, творців, активних учасників соціокультурного простору.

Ці завдання покликана виконати мистецька освіта, спрямована на активізацію суб'єктних можливостей кожного майбутнього фахівця, розвиток його творчої індивідуальності, культури мислення і почуттів, здатного творити за законами краси, розкривати навколишню реальність,

сприяти її розумінню й оцінці через мистецтво. Відтак, актуальною постає проблема формування творчо-комунікативних якостей студентів, залучення у самостійно-пошукову, творчо-проектувальну діяльність, що передбачає здатність розкривати навколишній світ у власних художніх образах, виявляти здатність до художньої і міжособистісної комунікації у різних видах мистецько-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними вітчизняними науковцями, педагогами-музикантами зроблено значний внесок у теорію та практику вищої мистецько-педагогічної освіти. Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує, що проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя мистецтва обґрунтовується в наукових працях Т. Бодрової, Т. Дорошенко, А. Душного, Г. Ніколаї, Н. Гуральник, А. Козир, О. Комаровської, Л. Масол, Н. Овчаренко, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Паньків, А. Растригіної,

О. Ребрової, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Скорик, С. Соломахи, О. Щолокової та ін.

На сучасному етапі наукова мистецька і музично-педагогічна думка збагатилася інноваційними концепціями таких науковців, як Л. Василенко, К. Завалко, О. Єременко, Л. Паньків, у дослідженнях яких акцентується увага на формуванні особистості педагога-музиканта, який орієнтується в освітніх інноваціях, застосовує їх у педагогічній діяльності, володіє інноваційними технологіями викладання дисципліни, здатний як творча індивідуальність і творча особистість до самореалізації в діяльності та самостійно-творчого пошуку. Привертають увагу дослідження Л. Ніколенко, М. Тютюнник, у яких порушується проблема формування готовності майбутніх викладачів музичного мистецтва до здійснення художньої комунікації у процесі музично-виконавської діяльності.

Мета статті – розкрити значення художньо-творчої комунікації у професійній підготовці майбутнього викладача музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою сучасної вищої освіти є становлення духовних, інтелектуальних, творчих якостей майбутнього фахівця, формування і розвиток особистості, яка характеризується творчою індивідуальністю, високим рівнем соціальної зрілості, освіченості, культури, розумінням сутності суспільства і людини та їх взаємозв'язку у процесі розвитку.

Зміст освіти необхідно спрямувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального і природного навколишнього світу і самої себе, розвитку свідомості, культури мислення і почуттів, що передбачає усвідомлення моральних, духовних, естетичних цінностей, які становлять мету і сенс життя і творчості людини.

У фундаментальній праці О. Рудницької «Педагогіка: загальна та мистецька» читаємо, що результат освіти характеризується змістом тих культурних надбань, якими оволодів суб'єкт навчально-виховного процесу й відповідно до того, якою мірою відбулося це оволодіння, можна говорити про досягнутий рівень освіченості і ступінь його відповідності нормам розвитку особистості, прийнятими у певному суспільстві [5, с. 22].

Вченою уведена у науковий обіг категорія «мистецька освіта», яка визначається як «освітня галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатність до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури» [5, с. 29–30].

Метою мистецької освіти визначається подолання художньої однобічності сприймання і розуміння образного змісту художніх творів різних видів мистецтв [5], розв'язання завдань підготовки особистості до аматорської і професійної мистецької діяльності, оволодіння її технікою та технологією [3]. Мистецька освіта не лише гармонізує взаємозв'язки людини з навколишнім

середовищем, а й стимулює художнє самопізнання, сприяє творчій самореалізації особистості, формує ставлення учня до себе, свого внутрішнього світу [1].

Важливим предметом наукових пошуків мистецької освіти Г. Падалка визначає «формування духовного світу людини, закономірності гармонізації її життя, забезпечення природного входження до соціального середовища» [4, с. 5]. Головною метою розвитку теорії і практики мистецької освіти на сучасному етапі є затребуваність розробки інноваційної проблематики, впровадження інноваційних підходів, виявлення найсуттєвішого, зосередження на проблемах глобальних і своєрідних явищ мистецької освіти, що мотивується особливостями розвитку сучасної мистецької освіти [4].

Дослідники правомірно вказують на багатогранність і широкопрофільність діяльності майбутнього викладача музичного мистецтва. Поєднання в одній особистості педагога, вчителя, теоретика, виконавця, мистецтвознавця, хормейстера, концертмейстера, артиста, режисера видовищних заходів, а також вихователя, організатора – завдання складне й відповідальне. Це вимагає забезпечення ефективних умов, необхідних для вираження індивідуально-творчих якостей студентів, їх унікальної сутності, пошук і винайдення перспектив, інновацій, методики творчого зростання майбутніх фахівців, запровадження креативно-комунікативних технологій у процес навчання – успіх і запорука вирішення завдань духовного-творчого розвитку майбутніх фахівців. Відтак, важливо вчасно виявити творчі можливості кожного студента вже у період навчання, залучити до творчо-комунікативної діяльності, власної творчості, співтворчості, сприяти розвитку здатності до «авторства», унікальних і неповторних якостей, здібностей, спрямувати спільну творчу діяльність у педагогічному і соціокультурному напрямках [7].

Проблема художньо-творчої комунікації складає сенс професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва, адже для свого функціонування мистецькі твори вимагають обов'язкової участі суб'єкта художнього спілкування, «художньої розмови», «художнього діалогу», який є основою розуміння й пізнання твору. Це підтверджує теза О. Рудницької. Художні твори, зазначає вчена, «узагальнено відтворюючи різні ситуації взаємин людей, досягають виняткової глибини та повноти у розкритті форм і шляхів людського спілкування, психологічного аналізу його самоцінності. Крім того, мистецтво за своєю сутністю само є спілкуванням. Бо структура мистецького твору завжди розрахована на майбутній діалог з реципієнтом і тому діалогічна за своєю природою» [5, с. 101-110]. Вчена акцентує увагу на тому, що поняття «художнє спілкування» об'єднує дві взаємозалежні форми діалогу (діалогічні відносини «з приводу мистецтва» і внутрішні процеси осмислення набутих художніх вражень, що пов'язане з «втручанням» свідомості у спонтанний потік естетичних переживань індивіда, із

своєрідною вербалізацією чуттєвого досвіду, його упорядкуванням та вираженням у певних словах і поняттях. Прилучитись до культури – означає вступити в діалог «соціальних мов», стати причетним до світу, що висловлений чужими словами, вступити у стосунки з усім, що вже було мовлено [5].

Через мистецтво певної епохи відбувається входження у «серце» цієї культури, «інкультурація», не тільки пізнання, а й емоційно-особистісне осягнення, в процесі якого реципієнт глибше пізнає себе, усвідомлює власну неповторність й унікальність (Л. Масол) [2].

У художньо-комунікативній моделі за умов глибокого «вживлення» і проникнення того, хто сприймає в художній образ, створюється ефект присутності автора, виникають «унісонні вібрації свідомостей» комунікаторів, які складають контактне коло. У такому випадку, підкреслює О. Комаровська, художня комунікація забезпечує *художнє пізнання*, яке реалізує «своєрідний «вихід за межі мистецтва» в усі інші сфери знання і життя загалом» [1]. Осмислення мистецьких творів передбачає: вміння брати участь у різноманітних ракурсах комунікації, здатність ідентифікувати своє «Я» в мистецькому просторі, здатність адекватної самооцінки у творчості, самопізнання через мистецтво, самоповага і повага до творчості інших, що у перспективі зумовлює здатність особистості (учня) «співіснувати у мультикультурному середовищі, тобто на соціалізацію через мистецтво» [1], через творчість.

Повноцінний процес художньої комунікації відбувається тоді, коли виконавець не тільки розкриває загальні риси художньо-образного змісту музичного твору, а й своєрідне, неповторно індивідуальне бачення і втілення, оригінальні вияви особистісних художніх вражень, суб'єктивно-асоціативні уявлення, пізнання-розуміння смисло-образів, які підносяться і над звичайними образами, і над поняттями в осягненні різних аспектів буття і спів-буття з іншими, це шлях до духовних вимірів у злагоді розуму, волі і почуттів [6; 7].

Як особлива духовно-практична діяльність (діалог автора зі світом, з самим собою, інтерпретатора з автором, самим собою, аудиторією), процес художнього спілкування характеризується не тільки інтелектуально-розумовими реакціями свідомості реципієнта, а й суб'єктивними переживаннями, емоціями, почуттями, бажаннями, прагненнями, можливостями, котрі дають установку до сприйняття і дії, мобілізують інтелект, актуалізують творчі сили особистості, спонукають до творчого пошуку, самопізнання, внутрішнього діалогу [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Залучення здобувачів вищої освіти до творчо-комунікативної діяльності у процесі художнього сприйняття, інтерпретації, власного творення художніх образів ефективно вплине на формування творчого потенціалу, професійно значущих якостей, зокрема, креативності, емпатії, комунікативності, якісно й благо-

творно позначиться у процесі художньо-педагогічного спілкування зі школярами.

Подальшого вивчення потребують педагогічні умови формування творчо-комунікативних якостей майбутнього фахівця у процесі художньо-педагогічної інтерпретації мистецьких творів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Комаровська О.А. Мистецька освіта: передчуття змін та готовність учителя до них. *Мистецтво та освіта*. № 3. 2017. С. 11–15.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К. 2006. 432 с.
3. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти: [монографія] / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці. 2009. 752 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. К. 2008. 274 с.
5. Рудницька, О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посібник. Тернопіль. 2005. 360 с.
6. Стратан-Артишкова Т.Б. Особливості творчовиконавської підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал*. 2023. № 7(21) 2023. 516 с. С. 476–484.
7. Стратан-Артишкова Т. Б., Бузова О. Д. Педагогічні умови формування авторської спроможності майбутнього викладача музичного мистецтва. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 4(34) 2025. 1652 с. С. 1301–1311.
8. Шевцова О.Б., Співтворчість у процесі музично-виконавської інтерпретації художнього образу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. 2022. Вип. 207. 403 с. С. 368–371.

REFERENCES

1. Komarovs'ka, O. A. (2017). Mystets'ka osvita: peredchuttya zmin ta hotovnist' uchytelya do nykh [Art education: anticipating changes and the teacher's readiness for them.]. *Mystetstvo ta osvita*. Kyiv. № 3. S. 11–15. [in Ukrainian]
2. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K. 432 s. [in Ukrainian]
3. Otych, O. M. (2009). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoyi indyvidual'nosti maybutn'oho pedahoha profesiynoho navchannya: teoretychnyy ta metodychnyy aspekty [Art in the system of developing the creative individuality of the future teacher of vocational education: theoretical and methodological aspects]. *Chernivtsi*. 752 s. [in Ukrainian]
4. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva : teoriya i metodyka mystets'kykh dystsyplin [Art pedagogy: theory and methodology of artistic disciplines]. K. : Osvita Ukrayiny. 274 s. [in Ukrainian]
5. Rudnyts'ka, O. P. (2005). Pedahohika zahal'na ta mystets'ka [General and artistic pedagogy]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan. 360 s. [in Ukrainian]
6. Stratan-Artyshkova, T. B. (2023). Osoblyvosti tvorcho-vykonavs'koyi pidhotovky maybutn'oho vykladacha muzychnoho mystetstva [Peculiarities of creative and performing training of the future music teacher]. «Nauka i tekhnika s'ohodni» (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya «Ekonomika», Seriya «Fizyko-matematychni nauky», Seriya «Tekhnika»)) – «Science and technology today»

(Series «Pedagogy», Series «Law», Series «Economics», Series «Physical and mathematical sciences», Series «Technology»)). 7(21). S. 476–484 [in Ukrainian]

7. Stratan-Artyshkova, T. B. (2025). Buzova, O.D. Pedagogichni umovy formuvannya avtors'koyi spromozhnosti maybutn'oho vykladacha muzychnoho mystetstva [Pedagogical conditions for the formation of the author's ability of a future teacher of musical art]. Aktual'ni pytannya u suchasniy nausti (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya Ekonomika», Seriya «Derzhavne upravlinnya», Seriya «Tekhnika», Seriya «Istoriya ta arkeolohiya»)). 4(34). S. 1301–1311 [in Ukrainian]

8. Shevtsova, O.B. (2022). Spivtvorchist' u protsesi muzychno-vykonavs'koyi interpretatsiyi khudozhn'oho obrazu [Co-creation in the process of musical and performing interpretation of an artistic image]. Naukovi zapysky. Kropyvnyts'kyi: Tsentral'noukrayins'kyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. 207. S. 368–371 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СТРАТАН-АРТИШКОВА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: творчо-виконавська підготовка майбутнього викладача музичного мистецтва.

БУЗОВА Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін, Бердянський державний педагогічний університет.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього викладача музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STRATAN-ARTYSHKOVA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: creative and performing training of a future teacher of music.

BUZOVA Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Teaching Artistic Disciplines Berdyansk State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future music teachers.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.05.2025 р.

УДК 37.034:355.01:796(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-96-103

ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав –

доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>
e-mail: vladvokat333@ukr.net

МИХАЛЬЧУК Микола –

аспірант кафедри педагогіки та педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>
e-mail: nikirow2013@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ІДЕЙ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ

Статтю присвячено дослідженню інтеграції педагогічних ідей козацтва у систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури для формування їх готовності до захисту Батьківщини. Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку в майбутніх учителів фізичної культури готовності до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки. Методи. Методологічну основу дослідження складають системний, аксіологічний, культурологічний та діяльнісний підходи, методи теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення, педагогічний експеримент, анкетування, тестування, статистичні методи обробки даних. За допомогою цих методів автори проаналізували провідні ідеї козацької педагогіки та можливості їх імплементації у сучасний освітній процес підготовки фахівців з фізичної культури. Результати. Встановлено, що козацька педагогіка містить значний потенціал для формування патріотичних якостей, фізичної витривалості та морально-вольових характеристик майбутніх учителів фізичної культури. Виявлено, що ефективна інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку можлива за таких педагогічних умов: створення національно-патріотичного освітнього середовища з елементами козацьких традицій; розробка та впровадження інтегрованих навчальних курсів з елементами козацької педагогіки; організація позааудиторної діяльності молоді на основі козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання; використання інноваційних форм і методів навчання, що відображають козацьку педагогічну спадщину. Зазначено, що запропонована система педагогічних умов сприяє формуванню у майбутніх учителів фізичної культури мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діялісно-практичного та рефлексивного компонентів готовності до захисту Батьківщини. Висновки. Отже, інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури є ефективним засобом формування їх готовності до захисту Батьківщини. Козацькі традиції фізичного, військового та морально-етичного виховання створюють міцне підґрунтя для розвитку патріотичної свідомості, фізичної витривалості та військово-прикладних навичок молоді. Впровадження обґрунтованих педагогічних умов у освітній процес закладів вищої освіти забезпечує системний підхід до формування готовності майбутніх учителів фізичної культури виконувати професійні та

громадянські обов'язки, пов'язані із захистом територіальної цілісності держави. Для ефективної реалізації окреслених завдань необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу, навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічну інфраструктуру закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку вчителів фізичної культури з урахуванням викликів сучасності та національних традицій виховання.

Ключові слова: козацька педагогіка, професійна підготовка, вчителі фізичної культури, патріотичне виховання, захист Батьківщини, військово-патріотичне виховання, педагогічні умови, національні традиції, фізична підготовка, національна ідентичність, військово-прикладні навички, інтеграція традицій.

TEREMECKYI Vladyslav –

Doctor in Law, Professor, head of Sector of problems of implementation of economic legislation of the Department of modernizing commercial law and law State organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>

e-mail: vladvokat333@ukr.net

MYKHAKCHUK Mykola –

Postgraduate student, Department of Pedagogy and Pedagogical Skills

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>

e-mail: nikirow2013@gmail.com

INTEGRATION OF COSSACK PEDAGOGY IDEAS INTO PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR HOMELAND DEFENSE

The article is devoted to the research of integration of pedagogical ideas of Cossacks into the system of professional training of future physical education teachers for the formation of their readiness to defend the Homeland. Purpose: to theoretically substantiate and experimentally verify the pedagogical conditions for developing readiness to defend the Homeland among future physical education teachers based on the leading ideas of Cossack pedagogy. Methods. The methodological basis of the research consists of systemic, axiological, culturological, and activity-based approaches, methods of theoretical analysis, synthesis, generalization, pedagogical experiment, questionnaires, testing, statistical methods of data processing. Using these methods, the authors analyzed the leading ideas of Cossack pedagogy and the possibilities of their implementation in the modern educational process of training specialists in physical education. Results. It has been established that Cossack pedagogy contains significant potential for the formation of patriotic qualities, physical endurance, and moral-volitional characteristics of future physical education teachers. It was revealed that effective integration of Cossack pedagogy ideas into professional training is possible under the following pedagogical conditions: creation of a national-patriotic educational environment with elements of Cossack traditions; development and implementation of integrated training courses with elements of Cossack pedagogy; organization of extracurricular activities of students based on Cossack traditions of physical and military-patriotic education; use of innovative forms and methods of teaching that reflect the Cossack pedagogical heritage. It is shown that the proposed system of pedagogical conditions contributes to the formation of motivational-value, cognitive, activity-practical, and reflexive components of readiness to defend the Homeland in future physical education teachers. Conclusions. Therefore, the integration of Cossack pedagogy ideas into the professional training of future physical education teachers is an effective means of forming their readiness to defend the Homeland. Cossack traditions of physical, military, and moral-ethical education create a solid foundation for the development of patriotic consciousness, physical endurance, and military-applied skills of students. The implementation of substantiated pedagogical conditions in the educational process of higher education institutions provides a systematic approach to the formation of readiness of future physical education teachers to perform professional and civic duties related to the defense of the territorial integrity of the state. For effective implementation of the outlined tasks, it is necessary to improve the regulatory framework, educational and methodological support, and material and technical infrastructure of higher education institutions that train physical education teachers, taking into account modern challenges and national traditions of education.

Key words: Cossack pedagogy, professional training, physical education teachers, patriotic education, homeland defense, military-patriotic education, pedagogical conditions, national traditions, physical training, national identity, military-applied skills, integration of traditions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сучасних геополітичних викликів та загроз територіальній цілісності України особливої актуальності набуває питання підготовки молоді до захисту Батьківщини. Важливу роль у цьому процесі відіграють учителі фізичної культури, які не лише забезпечують фізичний розвиток підростаючого покоління, а й мають потенціал для формування патріотичної свідомості та готовності до захисту національних інтересів. Однак аналіз сучасної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури свідчить про недостатню увагу до патріотичного компоненту їхньої освіти та обмежене використання національних педагогічних традицій у цьому процесі.

Козацька педагогіка, як складова української етнопедагогіки, містить унікальний досвід фізичного, військово-патріотичного та морально-етичного виховання, що формувалася протягом століть і відображає специфіку національного характеру та ментальності українського народу. Інтеграція цих ідей у сучасну систему підготовки вчителів фізичної культури створює можливості для розвитку їхньої готовності до захисту Батьківщини на основі національних цінностей та традицій.

Проблема інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, не визначено педагогічні умови, що забезпечують ефективність такої інтеграції, не розроблено відпо-

відного методичного інструментарію, не обґрунтовано критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки.

Актуальність проблеми посилюється наявністю суперечностей між: суспільною потребою у патріотично налаштованих учителях фізичної культури, здатних формувати готовність молоді до захисту Батьківщини, та недостатньою орієнтацією системи їхньої професійної підготовки на вирішення цього завдання; багатим потенціалом козацької педагогіки щодо фізичного, військово-патріотичного та морально-етичного виховання та обмеженим використанням цього потенціалу в сучасній системі педагогічної освіти; необхідністю впровадження ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури та відсутністю теоретично обґрунтованих педагогічних умов такого впровадження.

Отже, соціальна значущість проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість, а також наявність зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження та обґрунтування педагогічних умов розвитку у майбутніх учителів фізичної культури готовності до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів козацької педагогіки та її впливу на патріотичне виховання молоді присвячено чимало наукових праць. Особливу увагу в останні роки приділено дослідженню шляхів формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини засобами фізичного виховання, орієнтованого на провідні ідеї козацької педагогіки [1]. Зокрема, Ю. Руденко [2] розглядає козацьку педагогіку як цілісну систему виховання, спрямовану на формування фізично загартованої та морально стійкої особистості. Автор наголошує на унікальності козацьких виховних традицій та їх значенні для сучасної освіти, особливо у контексті формування патріотичних цінностей та готовності молоді до захисту держави.

О. Пригула [3] досліджує історичні аспекти козацької педагогіки та аналізує можливості її адаптації до сучасних умов. Науковець стверджує, що козацькі традиції фізичного виховання містять ефективні методики розвитку сили, витривалості, спритності та інших фізичних якостей, які є актуальними для сучасної системи фізичного виховання та підготовки до військової служби.

М. Стельмахович [4] присвятив свої праці вивченню козацьких методів виховання молоді, особливо акцентуючи увагу на формуванні характеру, волі та патріотичних почуттів. Автор підкреслює важливість відродження козацьких традицій у сучасній освіті як засобу виховання національно свідомих громадян, готових захищати свою державу.

Г. Коваль [5] у своїх дослідженнях акцентує увагу на проблемах професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в контексті патріотичного виховання. Вчена аналізує сучасні

програми підготовки вчителів та виявляє недостатню увагу до формування патріотичних цінностей та готовності до захисту Батьківщини, що підкреслює актуальність інтеграції козацьких традицій у цей процес.

В. Каюков [6] зосереджується на проблемах військово-патріотичного виховання на засадах козацької педагогіки, акцентуючи увагу на формуванні військово-прикладних навичок та морально-вольових якостей. Науковець пропонує конкретні методики та форми роботи, що можуть бути використані у підготовці вчителів фізичної культури до реалізації завдань патріотичного виховання.

Т. Дмитренко [7] аналізує систему військово-фізичної підготовки козаків та її потенціал для сучасної системи фізичного виховання. Дослідниця підкреслює комплексний характер козацької підготовки, що поєднувала фізичний розвиток із формуванням моральних цінностей та патріотичної свідомості.

О. Губко [8] розглядає психолого-педагогічні аспекти козацької педагогіки та їх значення для формування національної ідентичності. Автор підкреслює важливість козацьких традицій для розвитку національної самосвідомості та готовності до захисту культурних цінностей та територіальної цілісності держави.

Н. Мойсеюк [9] досліджує формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів та роль національних традицій у цьому процесі. Дослідниця наголошує на необхідності інтеграції елементів народної педагогіки, зокрема козацької, в сучасну систему професійної підготовки педагогів.

І. Бех [10] аналізує психологічні механізми формування патріотичної свідомості та готовності до захисту Батьківщини, підкреслюючи важливість емоційного компоненту та практичної діяльності у цьому процесі. Автор пропонує використовувати потенціал національних традицій, зокрема козацьких, для ефективного формування патріотичних якостей майбутніх педагогів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених козацькій педагогіці та її впливу на патріотичне виховання, залишилися нерозв'язані питання, які потребують детального вивчення, зокрема щодо інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини. Більшість наукових праць зосереджена на загальних аспектах козацької педагогіки та патріотичного виховання, але вони не завжди враховують специфіку професійної підготовки вчителів фізичної культури та конкретні педагогічні умови, які здатні суттєво вплинути на ефективність формування їхньої готовності до захисту Батьківщини.

До таких умов, з огляду на змістовність і результати їх впливу, доцільно віднести створення національно-патріотичного освітнього середовища, розробку та впровадження інтегрованих навчальних курсів з елементами козацької педагогіки, організацію позааудиторної діяльності молоді на

основі козацьких традицій та використання інноваційних форм і методів навчання, що відображають козацьку педагогічну спадщину. Кожна з цих умов впливає на формування готовності до захисту Батьківщини, а сукупно вони формують цілісну систему підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Національно-патріотичне освітнє середовище визначається через рівень насиченості навчально-виховного процесу елементами козацької культури та педагогіки, тим часом інтегровані навчальні курси забезпечують теоретичну підготовку молоді у сфері козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання. Позааудиторна діяльність є необхідною складовою, оскільки формування готовності до захисту Батьківщини вимагає практичного засвоєння козацьких традицій та розвитку відповідних умінь і навичок. Особливу роль відіграють інноваційні форми і методи навчання, адже від них залежить ефективність засвоєння козацької педагогічної спадщини в сучасних умовах.

Залишаються недостатньо дослідженими структурні компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та рефлексивний), критерії та показники їх сформованості, а також діагностичний інструментарій для їх оцінювання. Замало уваги приділено питанням методичного забезпечення процесу інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури, що створює перешкоди для практичної реалізації цього процесу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури для формування їх готовності до захисту Батьківщини.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати провідні ідеї козацької педагогіки в контексті формування готовності особистості до захисту Батьківщини;
- визначити структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини та охарактеризувати її компоненти;
- обґрунтувати педагогічні умови інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури;
- розробити та експериментально перевірити ефективність моделі формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки;
- визначити критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини;
- узагальнити результати дослідження та сформулювати методичні рекомендації щодо інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Козацька педагогіка як невід’ємна складова української етнопедагогіки формувалася протягом століть і відображає національні традиції виховання, спрямовані на формування фізично загартованої, морально стійкої та патріотично налаштованої особистості. Як зазначає Ю. Руденко, «козацька педагогіка – це система виховання, яка максимально враховує природні задатки дитини та формує національну свідомість, готовність захищати рідну землю та відстоювати честь і гідність нації» [2, с. 45]. Аналіз наукових праць М. Стельмаховича [4], О. Губка [8], В. Каюкова [6] дозволяє виокремити провідні ідеї козацької педагогіки, які мають особливе значення для формування готовності до захисту Батьківщини:

1) ідея патріотизму та відданості рідній землі, що проявляється у готовності захищати її від ворогів. У козацькій педагогіці патріотизм розглядався як найвища доблесть, а захист Батьківщини – як священний обов’язок кожного козака;

2) ідея фізичного загартування та всебічного розвитку особистості. Козацька система фізичного виховання включала різноманітні види фізичних вправ, спрямованих на розвиток сили, витривалості, спритності, швидкості реакції та інших фізичних якостей, необхідних для військової справи;

3) ідея військово-прикладної підготовки, що забезпечувала формування умінь і навичок володіння зброєю, стратегічного мислення, тактичних прийомів ведення бою тощо;

4) ідея морально-вольового виховання, спрямована на формування таких якостей, як мужність, відвага, рішучість, наполегливість, дисциплінованість, відповідальність;

5) ідея національної гідності та само-свідомості, що передбачала усвідомлення приналежності до українського народу, знання його історії, культури, традицій, мови.

Т. Дмитренко підкреслює, що «козацька система фізичного та військового виховання була спрямована не лише на розвиток фізичних якостей, а й на формування національної свідомості, патріотизму, готовності до самопожертви заради своєї землі» [7, с. 71]. Ця думка підтверджує актуальність інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури.

Готовність майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини є інтегративною характеристикою особистості, що поєднує патріотичну свідомість, фізичну підготовленість, військово-прикладні вміння та морально-вольові якості. На основі аналізу наукових праць І. Беха [10], Г. Коваля [5], Н. Мойсеюк [9] визначено структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини, яка включає такі компоненти:

Мотиваційно-ціннісний компонент, що відображає сформованість патріотичних цінностей, мотивів та переконань, усвідомлення значущості захисту Батьківщини, прагнення до самовдосконалення у цьому напрямі.

Когнітивний компонент, який включає знання історії України, козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання, основ військової справи, методики патріотичного виховання учнів засобами фізичної культури.

Діяльнісно-практичний компонент, що передбачає сформованість фізичних якостей, військово-прикладних умінь і навичок, здатність організовувати патріотичне виховання учнів засобами фізичної культури.

Рефлексивний компонент, який відображає здатність до самоаналізу, самооцінки та саморозвитку в контексті готовності до захисту Батьківщини.

Як зазначає І. Бех, «формування патріотичної свідомості та готовності до захисту Батьківщини вимагає комплексного підходу, що поєднує емоційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісний компоненти» [10, с. 78]. Це підтверджує необхідність розробки системи педагогічних умов, що забезпечать ефективну інтеграцію ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури.

На основі теоретичного аналізу та результатів констатувального експерименту автори цього дослідження пропонують такі педагогічні умови інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури:

1) створення національно-патріотичного освітнього середовища з елементами козацьких традицій. Ця умова передбачає насичення освітнього процесу елементами козацької культури та педагогіки, організацію тематичних заходів, створення відповідного інформаційного простору, що сприятиме формуванню патріотичної свідомості та національної ідентичності студентів;

2) розробка та впровадження інтегрованих навчальних курсів з елементами козацької педагогіки. Ця умова спрямована на збагачення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури знаннями про козацькі традиції фізичного та військово-патріотичного виховання, методику їх використання в сучасній педагогічній практиці;

3) організація позааудиторної діяльності студентів на основі козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання. Ця умова передбачає створення спортивних секцій, військово-патріотичних клубів, організацію туристичних походів, спортивних змагань, що ґрунтуються на козацьких традиціях;

4) використання інноваційних форм і методів навчання, що відображають козацьку педагогічну спадщину. Ця умова спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхньої творчості, ініціативності, самостійності через використання інтерактивних методів, проєктної технології, ігрових форм навчання тощо.

О. Притула підкреслює, що «ефективність інтеграції козацьких традицій у сучасну педагогічну практику залежить від створення відповідного освітнього середовища та використання інноваційних форм і методів навчання» [3, с. 143]. Це твердження підтверджує доцільність визначених педагогічних умов.

Для експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури автори цього дослідження пропонують розробити та впровадити відповідну модель, яка включає цільовий, змістовий, процесуальний та результативний блоки.

Цільовий блок відображає мету та завдання формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки.

Змістовий блок включає теоретичні знання про козацьку педагогіку, історію козацтва, традиції фізичного та військово-патріотичного виховання, методику їх використання в сучасній педагогічній практиці.

Процесуальний блок представлений формами (лекції, семінари, практичні заняття, тренінги, спортивні змагання, військово-патріотичні заходи тощо), методами (інтерактивні, проєктні, ігрові, тренінгові тощо) та засобами (навчально-методичні матеріали, спортивне обладнання, народні ігри, елементи бойових мистецтв тощо) реалізації педагогічних умов.

Результативний блок відображає критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини.

Для визначення ефективності запропонованої моделі автори цього дослідження пропонують розробити систему критеріїв та показників сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини:

1) мотиваційно-ціннісний критерій: наявність патріотичних цінностей та переконань; усвідомлення значущості захисту Батьківщини; прагнення до самовдосконалення у сфері військово-патріотичної підготовки;

2) когнітивний критерій: знання історії України та козацтва, козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання; обізнаність з основами військової справи; знання методики патріотичного виховання учнів засобами фізичної культури;

3) діяльнісно-практичний критерій: рівень розвитку фізичних якостей; володіння військово-прикладними уміньми та навичками; здатність організовувати патріотичне виховання учнів засобами фізичної культури;

4) рефлексивний критерій: здатність до самоаналізу та самооцінки власної готовності до захисту Батьківщини; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення в цьому напрямі.

На основі визначених критеріїв та показників пропонуємо виділити три рівні сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини: високий, середній та низький.

Крім того, вважаємо за доцільне провести експериментальне дослідження на базі факультетів фізичного виховання закладів вищої освіти України для перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов. При цьому важливо дотримуватись науково обґрунтованої методології

експериментальної роботи, що передбачає формування репрезентативної вибірки, забезпечення валідності та надійності результатів.

Для проведення експерименту варто використати квазіекспериментальний дизайн з контрольною та експериментальною групами. В експериментальній групі передбачається впровадження всіх чотирьох запропонованих педагогічних умов, тоді як у контрольній групі підготовка відбуватиметься за традиційною моделлю. Визначення ефективності запропонованої моделі вимагатиме проведення вхідного та вихідного діагностування за визначеними критеріями та показниками.

Для забезпечення репрезентативності вибірки пропонується залучити студентів різних закладів вищої освіти, щоб уникнути впливу специфіки окремого навчального закладу на результати дослідження. При цьому важливо забезпечити однорідність контрольної та експериментальної груп за такими параметрами, як вік, початковий рівень підготовки, мотивація тощо.

Статистична обробка результатів експерименту може здійснюватися з використанням критерію χ^2 або t-критерію Стьюдента для визначення статистичної значущості виявлених змін. Це дозволить об'єктивно оцінити ефективність запропонованих педагогічних умов та підтвердити або спростувати сформульовану гіпотезу дослідження.

На основі результатів дослідження пропонуємо розробити методичні рекомендації щодо інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини, які включатимуть:

- 1) рекомендації щодо створення національно-патріотичного освітнього середовища з елементами козацьких традицій у закладах вищої освіти;
- 2) програму інтегрованого навчального курсу «Козацька педагогіка у фізичному та військово-патріотичному вихованні»;
- 3) комплекс позааудиторних заходів на основі козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання;
- 4) методiku використання інноваційних форм і методів навчання, що відображають козацьку педагогічну спадщину.

Ці чотири пункти складатимуть комплексні методичні рекомендації, що можуть бути використані у педагогічній практиці закладів вищої освіти.

Важливим аспектом ефективної інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури є міждисциплінарний підхід. Як зазначає П. Мартиненко, «козацька педагогіка має міждисциплінарний характер, поєднуючи елементи фізичного, військового, морального, патріотичного, естетичного та трудового виховання, що робить її ефективним засобом всебічного розвитку особистості» [11, с. 93]. Це зумовлює необхідність інтеграції ідей козацької педагогіки у різні навчальні дисципліни, що вивчаються майбутніми учителями фізичної культури.

С. Присяжнюк наголошує, що «козацькі традиції фізичного виховання можуть бути ефективно використані в сучасній системі фізичного виховання молоді, зокрема для формування фізичних якостей та військово-прикладних навичок» [12, с. 76]. Ця думка підтверджує доцільність використання елементів козацьких бойових мистецтв, народних ігор та фізичних вправ у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

М. Зубалій зазначає, що «козацька педагогіка є ефективним засобом військово-патріотичного виховання молоді, оскільки вона базується на національних традиціях, враховує ментальні особливості українського народу та спрямована на формування готовності до захисту Батьківщини» [13, с. 54]. Це підкреслює важливість використання козацьких традицій у формуванні патріотичної свідомості та готовності до захисту Батьківщини у майбутніх учителів фізичної культури.

О. Тимошенко підкреслює роль практичної підготовки у формуванні готовності до захисту Батьківщини: «Ефективне військово-патріотичне виховання вимагає поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та навичками, що досягається через активну участь студентів у військово-патріотичних заходах, спортивних змаганнях, туристичних походах тощо» [14, с. 112]. Це твердження підтверджує важливість організації позааудиторної діяльності студентів на основі козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання.

В. Івашковський зазначає, що «формування готовності до захисту Батьківщини вимагає створення відповідного освітнього середовища, що стимулює розвиток патріотичних почуттів, національної свідомості та активної громадянської позиції» [15, с. 87]. Це підтверджує необхідність створення національно-патріотичного освітнього середовища з елементами козацьких традицій у закладах вищої освіти.

Очікується, що результати запропонованого дослідження кореспондуватимуться з висновками інших науковців щодо ефективності використання козацьких традицій у формуванні готовності до захисту Батьківщини. Зокрема, дослідження О. Притули [3], В. Каюкова [6], Т. Дмитренко [7] підтверджують, що козацька педагогіка містить значний потенціал для формування патріотичних якостей, фізичної витривалості та морально-вольових характеристик майбутніх учителів фізичної культури.

Передбачається, що результати експериментального дослідження дозволять стверджувати, що інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури сприяє формуванню їхньої готовності до захисту Батьківщини, розвитку патріотичної свідомості, фізичних якостей та військово-прикладних навичок.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У результаті проведеного теоретичного аналізу автор пропонує обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну

підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини.

Аналіз наукових праць дозволив визначити провідні ідеї козацької педагогіки, які мають особливе значення для формування готовності до захисту Батьківщини: ідея патріотизму та відданості рідній землі; ідея фізичного загартовування та всебічного розвитку особистості; ідея військово-прикладної підготовки; ідея морально-вольового виховання; ідея національної гідності та самосвідомості. Ці ідеї становлять підґрунтя для формування патріотичної свідомості, фізичної підготовленості та морально-вольових якостей майбутніх учителів фізичної культури.

Готовність майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини є інтегративною характеристикою особистості, що поєднує патріотичну свідомість, фізичну підготовленість, військово-прикладні вміння та морально-вольові якості. Структура цієї готовності включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та рефлексивний компоненти, що забезпечують цілісність цього особистісного утворення.

Обґрунтовано необхідність впровадження педагогічних умов інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури: створення національно-патріотичного освітнього середовища з елементами козацьких традицій; розробка та впровадження інтегрованих навчальних курсів з елементами козацької педагогіки; організація позааудиторної діяльності студентів на основі козацьких традицій фізичного та військово-патріотичного виховання; використання інноваційних форм і методів навчання, що відображають козацьку педагогічну спадщину.

Авторами цього дослідження пропонується розробити та експериментально перевірити модель формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки, яка включатиме цільовий, змістовий, процесуальний та результативний блоки. Передбачається, що результати формувального експерименту зможуть підтвердити ефективність запропонованої моделі, що може проявитися у значному підвищенні рівня сформованості готовності студентів експериментальної групи до захисту Батьківщини.

Крім того, пропонується визначити критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний, рефлексивний), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини, що дозволить об'єктивно оцінювати ефективність інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку.

На основі результатів дослідження планується розробити методичні рекомендації щодо інтеграції ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини, які можуть бути використані у освітньому процесі закладів вищої освіти.

Отже, інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізич-

ної культури може стати ефективним засобом формування їх готовності до захисту Батьківщини. Запропоновані педагогічні умови можуть забезпечити системний підхід до формування патріотичної свідомості, фізичної підготовленості та морально-вольових якостей студентів, що є необхідними для виконання професійних та громадянських обов'язків, пов'язаних із захистом територіальної цілісності держави.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у розробці комплексної програми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини на основі провідних ідей козацької педагогіки, вивченні можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій у цьому процесі, а також у дослідженні специфіки формування готовності до захисту Батьківщини у студентів інших педагогічних спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Teremetskiy V. I., Prytula O. L., Glazunov V. V., Bratko M. V., Previr K. V., Mykhalchuk M. V., Bodnar-Petrovska O. B. The Formation of Individual Value Orientations in the Context of Military-Patriotic Education. *Studies in Science of Science*. Vol. 43. Issue 04. 2025. P. 217-227. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15257168>. URL: <https://sciencejournal.re/index.php/studies-in-science-of-science/article/view/866>
2. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Київ: МАУП, 2017. 384 с.
3. Притула О. Л. Козацькі традиції фізичного виховання в сучасній педагогічній практиці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74(2). С. 140–146.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 2018. 312 с.
5. Коваль Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у контексті патріотичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2020. Вип. 15. С. 56–63.
6. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки (навч. посіб.). Дрогобич: Коло, 2019. 326 с.
7. Каюков В. І. Військово-патріотичне виховання молоді засобами козацької педагогіки. *Молодь і ринок*. 2022. № 3(199). С. 84–89.
8. Дмитренко Т. Г. Система військово-фізичної підготовки запорізьких козаків та її роль у формуванні захисника Вітчизни. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2021. № 2. С. 69–75.
9. Губко О. Т. Психологія українського народу: наукове дослідження: у 4 кн. Кн. 2: Психологічні особливості наших країн у міжчасі Трипілля – сучасна Україна. Київ: Видавництво друкарня Діло, 2018. 400 с.
10. Мойсеюк Н. Є. Формування патріотичних цінностей майбутніх учителів в освітньому процесі закладів вищої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2023. № 1(109). С. 85–90.
11. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: програмно-виховний контекст. Київ: ІПВ НАПН України, 2020. 224 с.
12. Мартиненко П. В. Козацька педагогіка: історичний аспект та сучасні інтерпретації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 2(116). С. 89–97.
13. Присяжнюк С. І. Козацькі традиції фізичного виховання в контексті сучасної підготовки фахівців фізичної культури. *Науковий часопис НПУ імені*

М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. 2022. № 3(150). С. 72–78.

14. Зубалій М. Д. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в процесі фізкультурно-масової роботи. *Фізичне виховання в сучасній школі*. 2021. № 4. С. 51–57.

15. Тимошенко О. В. Військово-патріотична підготовка майбутніх учителів фізичної культури: теорія і практика. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. 215 с.

16. Івашковський В. В. Формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни: теорія і методика. Суми: Університетська книга, 2022. 180 с.

REFERENCES

1. Teremetskyi, V. I., Prytula, O. L., Glazunov, V. V., Bratko, M. V., Previr, K. V., Mykhalchuk, M. V., Bodnar-Petrovska, O. B. (2025). The Formation of Individual Value Orientations in the Context of Military-Patriotic Education. *Studies in Science of Science*, 43(04), P. 217–227. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15257168>. URL: <https://sciencejournal.re/index.php/studies-in-science-of-science/article/view/866> [in English]

2. Rudenko, Yu. D. (2017). *Ukrainska kozatska pedahohika: vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist*. [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity]. Kyiv: MAUP. 384 s. [in Ukrainian]

3. Prytula, O. L. (2021). Kozatski tradytsii fizychnoho vykhovannia v suchasni pedahohichni praktytsi. [Cossack traditions of physical education in modern pedagogical practice]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitni shkolakh*. 74(2). S. 140–146. [in Ukrainian]

4. Stelmakhovych, M. H. (2018). *Ukrainska narodna pedahohika*. [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv: IZMN. 312 s. [in Ukrainian]

5. Koval, H. V. (2020). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u konteksti patriotichnoho vykhovannia. [Formation of professional competence of future physical education teachers in the context of patriotic education]. *Fizychno vykhovannia, sport i zdorovia liudyny*, 15, 56–63. [in Ukrainian]

6. Vyshnevskiy, O. I. (2019). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoj pedahohiky*. [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy] (navch. posib.). Drohobych: Kolo. 326 s. [in Ukrainian]

7. Kayukov, V. I. (2022). Viiskovo-patriotychne vykhovannia molodi zasobamy kozatskoj pedahohiky. [Military-patriotic education of youth by means of Cossack pedagogy]. *Molod i rynek*. 3(199). S. 84–89. [in Ukrainian]

8. Dmytrenko, T. H. (2021). *Systema viiskovo-fizychnoi pidhotovky zaporizkykh kozakiv ta yii rol u formuvanni zakhysnyka Vitchyzny*. [The system of military-physical training of Zaporizhzhia Cossacks and its role in the formation of the defender of the Fatherland]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*. 2. S. 69–75. [in Ukrainian]

9. Hubko, O. T. (2018). *Psykhologhiia ukrainskoho narodu: naukove doslidzhennia: u 4 kn. Kn. 2: Psykhologichni osoblyvosti nashykh kraian u mizhchassi Trypillia – suchasna Ukraina* [Psychology of the Ukrainian people: scientific research: in 4 books. Book 2: Psychological characteristics of our countrymen from Trypillia to modern Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo drukarnia Dilo. 400 s. [in Ukrainian]

10. Moiseiuk, N. Ye. (2023). Formuvannia patriotychnykh tsinnostei maibutnikh uchyteliv v osvithomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity [Formation of patriotic values of future teachers in the educational process of higher education institutions]. *Nova pedahohichna dumka*. 1(109). S. 85–90. [in Ukrainian]

11. Bekh, I. D. (2020). *Natsionalna ideia v stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy: prohramno-vykhovnyi kontekst* [The national idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine: program-educational context]. Kyiv: IPV NAPN Ukrainy. 224 s. [in Ukrainian]

12. Martynenko, P. V. (2022). Kozatska pedahohika: istorychnyi aspekt ta suchasni interpretatsii. [Cossack pedagogy: historical aspect and modern interpretations]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 2(116). S. 89–97. [in Ukrainian]

13. Prysiazniuk, S. I. (2022). Kozatski tradytsii fizychnoho vykhovannia v konteksti suchasnoi pidhotovky fakhivtsiv fizychnoi kultury [Cossack traditions of physical education in the context of modern training of physical education specialists]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seria 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury*. 3(150). S. 72–78. [in Ukrainian]

14. Zubalii, M. D. (2021). Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchnivskoi molodi v protsesi fizkulturno-masovoi roboty [Military-patriotic education of school youth in the process of mass physical culture work]. *Fizychno vykhovannia v suchasni shkoli*. 4. S. 51–57. [in Ukrainian]

15. Tymoshenko, O. V. (2023). Viiskovo-patriotychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury: teoriia i praktyka [Military-patriotic training of future physical education teachers: theory and practice]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 215 s. [in Ukrainian]

16. Ivashkovskiy, V. V. (2022). *Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do zakhystu Vitchyzny: teoriia i metodyka* [Formation of readiness of senior pupils to defend the Fatherland: theory and methodology]. Sumy: Universytetska knyha. 180 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав – доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України».

Наукові інтереси: інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту батьківщини.

МИХАЛЬЧУК Микола – аспірант кафедри педагогіки та педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту батьківщини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TEREMECKYI Vladyslav – Doctor in Law, Professor, head of Sector of problems of implementation of economic legislation of the Department of modernizing commercial law and law, State organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”.

Scientific interests: integration of cossack pedagogy ideas into professional training of future physical education teachers for homeland defense.

MYKHAKCHUK Mykola – Postgraduate student, Department of Pedagogy and Pedagogical Skills, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

Scientific interests: integration of cossack pedagogy ideas into professional training of future physical education teachers for homeland defense.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 16.05.2025 р.

УДК 681.3:37.018.43

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-104-107

АЛФІМОВ Іван –

здобувач ОС Магістр зі спеціальності

014 Середня освіта (Технології)

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0263-4938>

e-mail: ivan.alfimov.2017@gmail.com

РЯБЕЦЬ Сергій –

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри інформатики, програмування,

штучного інтелекту та технологічної освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7426-1217>

e-mail: 1432002@ukr.net

ЩИРБУЛ Олександр –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри

інформатики, програмування, штучного інтелекту

та технологічної освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7541-509X>

e-mail: a.shirbul@ukr.net

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ПРИ ФОРМУВАННІ В УЧНІВ КОНСТРУКТОРСЬКИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

У статті розглянуто процес формування в учнів конструкторських умінь за допомогою систем автоматизованого проєктування, зокрема у контексті навчання на уроках технологій. Автори наголошують на значенні систем автоматизованого проєктування у підготовці майбутніх фахівців технологічного профілю та акцентують увагу на розвитку важливих конструкторських компетентностей. Застосування таких інструментів як AutoCAD, SolidWorks, Fusion 360 дозволяє учням ефективно працювати з 2D- та 3D-моделями, виконувати інженерні розрахунки та готувати технічну документацію, що є невід'ємною частиною професійної діяльності в умовах сучасних технологій. У статті аналізуються основні підходи, які сприяють розвитку технічного мислення. Серед таких - метод поступового ускладнення завдань, колективне проєктування та інтеграція знань з інших дисциплін. Такі методи надають учням можливість працювати в команді, розвивати свої технічні та аналітичні здібності, а також глибше розуміти принципи конструктивного проєктування. Автори звертають особливу увагу на методі поетапного проєктування, який включає кілька етапів: від аналізу технічного завдання та формулювання вимог, і – до створення ескізних креслень, розробки 3D-моделей, перевірки їх на міцність через інструменти систем автоматизованого проєктування та підготовки до виготовлення. На кожному етапі учні набувають нових знань та навичок, що сприяє формуванню їхньої здатності вирішувати реальні інженерні завдання. Застосування таких методів у освітньому процесі дозволяє учням не тільки ознайомитися з основами проєктування, а й безпосередньо отримати практичний досвід роботи з сучасними технологіями.

Отже, використання САПР у освітньому процесі відіграє ключову роль у формуванні конструкторських умінь учнів, оскільки дозволяє їм не лише отримати базові знання з технічного моделювання, а й розвинути важливі навички аналітичного мислення, проєктування, самостійного прийняття рішень та роботи з цифровими технологіями. Це сприяє підготовці молодого покоління до сучасного технологічного середовища, допомагає їм адаптуватися до нових викликів ринку праці та забезпечує високий рівень професійної компетентності у сфері інженерії та виробничих технологій.

Ключові слова: проєктне навчання, системи САПР, конструкторські уміння, технологічна освіта, колективне проєктування, міждисциплінарна інтеграція.

ALFIMOV Ivan –

Applicant OS Master in Specialty

014 Secondary Education (Technology)

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0263-4938>

e-mail: ivan.alfimov.2017@gmail.com

RYABETS Sergiy –

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Computer Science, Programming, Artificial

Intelligence and Technological Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7426-1217>

e-mail: 1432002@ukr.net

SHCHERBUL Alexander –Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the
Department of Informatics, Programming, Artificial Intelligence
and Technological Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7541-509X>

e-mail: a.shirbul@ukr.net

BASIC APPROACHES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'DESIGN SKILLS BY MEANS OF AUTOMATED DESIGN

The article considers the process of formation of design skills in students using automated design systems, in particular in the context of training in technology lessons. The authors emphasize the importance of automated design systems in the training of future technological specialists and focus on the development of important design competencies. The use of such tools as AutoCAD, SolidWorks, Fusion 360 allows students to work effectively with 2D- and 3D-models, perform engineering calculations and prepare technical documentation, which is an integral part of professional activity in the conditions of modern technologies. The article analyzes the main approaches that contribute to the development of technical thinking. Among these are the method of gradual complication of tasks, collective design and integration of knowledge from other disciplines. Such methods provide students with the opportunity to work in a team, develop their technical and analytical abilities, as well as a deeper understanding of the principles of constructive design. The authors pay special attention to the method of phased design, which includes several stages: from the analysis of the terms of reference and the formulation of requirements, and – to the creation of draft drawings, the development of 3D-models, checking their strength through the tools of automated design systems and preparation for manufacturing. At each stage, students acquire new knowledge and skills, which contributes to the formation of their ability to solve real engineering problems. The use of such methods in the educational process allows students not only to get acquainted with the basics of design, but also directly gain practical experience with modern technologies.

Consequently, the use of CAD in the educational process plays a key role in the formation of students' design skills, as it allows them not only to gain basic knowledge of technical modeling, but also to develop important skills of analytical thinking, design, independent decision-making and work with digital technologies. This helps to prepare the younger generation for the modern technological environment, helps them adapt to the new challenges of the labor market and ensures a high level of professional competence in the field of engineering and production technologies.

Key words: project-based learning, CAD systems, design skills, technological education, collaborative design, interdisciplinary integration, task progression.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування в учнів конструкторських умінь за допомогою систем автоматизованого проектування (САПР) є важливим етапом у підготовці майбутніх фахівців технічного профілю. В умовах стрімкого розвитку технологій використання САПР стає обов'язковим для професійної компетентності інженерів і конструкторів. Оволодіння такими інструментами сприяє розвитку технічного мислення, здатності до проектування та оптимізації конструкцій з урахуванням сучасних вимог. Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції інноваційних підходів у освітній процес, що включають використання САПР як ефективного засобу навчання конструюванню. Залучення учнів до роботи із сучасними програмами проектування сприяє розвитку їхньої технічної грамотності, аналітичних здібностей та вмінь працювати з технічною документацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі дослідження були проаналізовані роботи таких вчених, як Васильчук І. Г. [1], Даниленко Т. М. [1], Корець М. С. [2], Іщенко О. В. [2], Мироненко Т. [3], Морзе Н. В. [4], Гладун М. А. [4], Дзюба С. М. [4], Нагорна Н. О. [5], Нишак І. [6], Юрків М. [6], Плетюк Л. М. [7], Олексюк М. П. [7], Сингаївський Д. В. [8]. У їхніх роботах розглядаються питання впровадження сучасних технологій у освітній процес, зокрема використання автоматизованого проектування для формування технічних і конструкторських компетентностей учнів. Дослідження акцентують увагу на ефективності застосування програмних комплексів у проєктній діяльності та розвитку просторового мислення. Крім того, в дослідженнях

акцентується увагу на методичних аспектах інтеграції автоматизованого проєктування у викладання технологій, а також на розвитку практичних навичок учнів під час роботи з цифровими інструментами. Важливим аспектом є розгляд питань адаптації учнів до сучасних технологічних змін, а також розвиток їхньої професійної орієнтації у сфері інженерного проектування. Такі дослідження сприяють розробці нових освітніх методик і стандартів, що відповідають сучасним вимогам технологічного розвитку.

Метою цієї статті є вивчення методичних підходів до формування конструкторських умінь в учнів за допомогою САПР, а також аналіз ефективності різних методів навчання для освоєння цих навичок, таких як метод поступового ускладнення завдань, колективне проектування та інтеграція з іншими дисциплінами.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах розвитку новітніх технологій, володіння інструментами САПР стає важливою складовою професійної компетентності [8]. САПР є важливим компонентом сучасного освітнього процесу, що сприяє формуванню конструкторських умінь учнів у технологічній освітній галузі. Інтеграція САПР у освітню діяльність дозволяє значно підвищити рівень технічної підготовки школярів, розвиваючи в них здатність до просторового моделювання, аналітичного мислення, технічної творчості та проєктної діяльності. Використання САПР у освітньому процесі забезпечує можливість для учнів не лише створювати 2D- і 3D-моделі та аналізувати технічні креслення, а й проєктувати складні об'єкти, оптимізувати конструктивні рішення та реалізовувати власні інженерні ідеї.

Проте, для ефективного освоєння цих інструментів необхідні різноманітні методичні підходи, що враховують рівень підготовки учнів [6]. Розглянемо та проаналізуємо деякі з них.

Метод поступового ускладнення завдань є важливим принципом у технічній освіті [7]. Він передбачає поступовий перехід учнів від простих завдань до більш складних, що дозволяє покращити мотивацію, підтримувати інтерес до навчання та підвищити ефективність засвоєння матеріалу.

Іншим ефективним методом є *метод колективного проєктування*, який сприяє розвитку навичок командної роботи [5]. Завдяки колективному підходу учні розподіляють обов'язки та разом працюють над створенням спільної моделі, що допомагає розвивати організаційні та технічні навички.

Інтеграція знань з фізики, математики та матеріалознавства в процес навчання дозволяє учням не тільки розробляти точні моделі, але й зрозуміти принципи роботи конструкцій [4]. Це дає можливість отримати більш глибоке уявлення про технічні характеристики та ефективність конструкцій, що розробляються.

Метод поетапного проєктування є ефективним підходом у освітньому процесі, що передбачає поступове виконання завдань від простих до складних. Він дозволяє учням засвоювати основи проєктної діяльності, розвивати логічне мислення та технічні навички. У контексті технологічної освіти учнів у ЗЗСО цей метод сприяє розумінню послідовності конструювання виробів, аналізу їхніх функціональних особливостей і вдосконалення на кожному етапі розробки. Основна ідея методу полягає в тому, що проєктування виконується поетапно: від формування ідеї, аналізу вимог до виробу, створення ескізних креслень, і до розробки 3D-моделей й підготовки останніх до виробництва [2,3]. Це дозволяє контролювати кожний етап роботи, своєчасно виправляти помилки та покращувати кінцевий результат. На уроках технологій, де використовується САПР, метод поетапного проєктування може бути впроваджений у освітній процес наступним чином:

- Етап ідейного задуму – учні аналізують проблему та формують технічне завдання. Наприклад, при створенні макета меблів вони визначають, який саме предмет потрібно спроектувати, які функціональні вимоги до нього висуваються.

- Ескізне проєктування – на цьому етапі учні виконують ручні начерки або 2D-креслення в AutoCAD, що дозволяє окреслити основні контури майбутнього виробу [1]. Це важливий крок для розуміння загальної форми та розмірів об'єкта.

- Створення 3D-моделі – у середовищі таких програм, як SolidWorks або Fusion 360, учні створюють параметричні моделі виробу, коригують пропорції та аналізують конструктивні особливості [1].

- Перевірка й аналіз – використання інструментів симуляції в САПР (наприклад, аналіз міцності деталей у SolidWorks [1]) допомагає

оцінити надійність конструкції та внести необхідні корективи.

- Підготовка до виготовлення – після фінального коригування моделі учні готують креслення та специфікації для 3D-друку або для виготовлення на ЧПК-верстатах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Дослідження показало, що використання САПР на уроках технологій сприяє розвитку технічного мислення учнів, формуванню конструкторських умінь і здатності до роботи з цифровими технологіями. Метод поступового ускладнення завдань дозволяє учням поступово набувати необхідних навичок, а колективне проєктування стимулює командну взаємодію та спільне вирішення завдань.

Інтеграція знань з інших дисциплін допомагає учням більш глибоко розуміти принципи конструкції та ефективно застосовувати свої знання на практиці.

Метод поетапного проєктування надає учням не тільки теоретичні знання, але й практичні навички, що сприяє розвитку їхніх інженерних компетентностей та підготовці до професійної діяльності в технічній сфері. Застосування методу поетапного проєктування в навчальному процесі на уроках технологій забезпечує поступове освоєння учнями всіх аспектів конструкторської діяльності.

Методи, зазначені авторами у статті, можуть використовуватися для формування конструкторських умінь засобами САПР, та є ефективними для підготовки учнів до професійної діяльності в умовах сучасних технологій. Широке впровадження цих методів у освітній процес, на нашу думку, дозволить учням отримати практичні навички, які вони можуть ефективно використовувати у реальних умовах. А для цього, в свою чергу, потрібно більш детальна розробка відповідного методичного та технічного забезпечення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Васильчук І. Г., Даниленко Т. М. AutoCAD, TinkerCAD та Компас 3D у навчальному процесі. Львів: Технографія, 2021. 210 с.
2. Корець М. С., Іщенко О. В. Оновлений підхід до навчання основ систем автоматичного проєктування старшокласників на уроках технологій. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 18. С. 62-68.
3. МIRONENKO Т. Використання систем автоматизованого проєктування КОМПАС 3D в дизайні проєктуванні. Перспективи модернізації підготовки майбутніх фахівців технологічної, професійної та культурологічної освіти: матеріали Всеукраїнської студентської конференції (Полтава, 2020 р.) / уклад. Є. В. Кулик, І. В. Савенко; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. основ виробництва та дизайну. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 122-127.
4. Морзе Н. В., Гладун М. А., Дзюба С. М. Формування ключових і предметних компетентностей учнів робототехнічними засобами STEM-освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 37-52.
5. Нагорна Н. О. Формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення основ проєктування і

моделювання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. 20 с.

6. Нишак І., Юрків М. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Молодь і ринок*. 2021. № 1(187). С. 50-58.

7. Плетюк Л. М., Олексюк М. П. Особливості використання практичних методів на уроках трудового навчання. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. В. П. Титаренка, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 31-36.

8. Сингаївський Д. В. Формування конструкторських умінь та навичок у старшокласників. *Наука, освіта, суспільство очима молодих*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців, 17-18 трав. 2017 р., м. Рівне. Рівне: РВВ РДГУ, 2017. С. 79-82.

REFERENCES

1. Vasylichuk, I.H., & Danilenko, T.M. (2021). AutoCAD, TinkerCAD та Kompas 3D u navchal'nomu protsesi [AutoCAD, TinkerCAD and Kompas 3D in the educational process]. Lviv: Tekhnohrafiya. 210 p. [in Ukrainian]

2. Korets, M.S., & Ishchenko, O.V. (2024). Onovleni pidkhd do navchannya osnov system avtomatichnoho proektuvannya starshoklasnykiv na urokakh tekhnolohiy. [An updated approach to teaching the basics of automated design systems for high school students in technology lessons]. *Naukovyi visnyk Kremeneckoyi oblasnoyi humanitarno-pedahohichnoyi akademii imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky*. 18. S. 62-68. [in Ukrainian]

3. Myronenko, T. (2020). Vykorystannya system avtomatyzovanogo proektuvannya KOMPAS 3D v dyzain-proektuvanni. [The use of KOMPAS 3D automated design systems in design projects]. *Perpspektyvy modernizatsiyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv tekhnolohichnoyi, profesiynoyi ta kul'turologichnoyi osvity*. [Perspectives for modernizing the preparation of future specialists in technological, professional, and cultural education]. S. 122-127. [in Ukrainian]

4. Morze, N.V., Hladun, M.A., & Dzyuba, S.M. (2018). Formuvannya kliuchovykh i predmetnykh kompetentnostey uchniv robototekhchnymy zasobamy STEM-osvity. [Formation of key and subject competencies of students through robotics tools of STEM education]. *Informatsiyini tekhnolohiyi i zasoby navchannya*. 65(3). S. 37-52. [in Ukrainian]

5. Nahorna, N.O. (2021). Formuvannya proektno-tekhnolohichnoyi kompetentnosti maybutnikh uchateliv trudovoho navchannya u protsesi vyvchennya osnov proektuvannya i modelyuvannya: avtoreferat dys. ... kand. pед. nauk : 13.00.02 – teoryya ta metodyka trudovoho navchannya. [Formation of project-technological competence of future technology teachers in the process of studying the basics of design and modeling: abstract of the dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences]. *Poltava: Poltavskyy natsionalnyy pedagogichnyy universitet imeni V.H. Korolenka*. 20 p. [in Ukrainian]

6. Nyshchak, I., & Yurkiy, M. (2021). Aktyvizatsiya navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti uchniv na urokakh trudovoho navchannya zasobamy informatsiyino-

komunikatsiynykh tekhnolohiy. [Activating students' cognitive activity in technology lessons using information and communication technologies]. *Molod' i rynek*. 1(187). S. 50-58. [in Ukrainian]

7. Pletuk, L.M., & Oleksyuk, M.P. (2020). Osoblyvosti vykorystannya praktychnykh metodiv na urokakh trudovoho navchannya. [Features of using practical methods in technology lessons]. *Teoretyko-metodychni aspekty tekhnolohichnoyi osvity uchnivskoyi ta studentskoyi molodi zasobamy estetychnoho kultury ta dyzaynu*: zb. materialiv Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi kafedry teorii i metodyky tekhnolohichnoyi osvity Poltavskogo natsional'nogo pedahohichnogo universytetu imeni V.H. Korolenka. S. 31-36. [in Ukrainian]

8. Syngayivsky, D.V. (2017). Formuvannya konstruktor'skykh umin' ta navychok u starshoklasnykiv. [Formation of design skills and abilities in high school students]. *Nauka, osvita, suspilstvo ochyma molodykh: materialy II Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh naukovtsiv*. S. 79-82. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛФІМОВ Іван – здобувач ОС Магістр зі спеціальності 014 Середня освіта (Технології) Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: основні підходи при формуванні в учнів конструкторських умінь засобами автоматизованого проектування.

РЯБЕЦЬ Сергій – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики, програмування, штучного інтелекту та технологічної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: основні підходи при формуванні в учнів конструкторських умінь засобами автоматизованого проектування.

ЩИРБУЛ Олександр – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформатики, програмування, штучного інтелекту та технологічної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: основні підходи при формуванні в учнів конструкторських умінь засобами автоматизованого проектування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ALFIMOV Ivan – Applicant OS Master in Specialty 014 Secondary Education (Technology) Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: basic approaches in the formation of students' design skills by means of automated design.

RYABETS Sergiy – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Computer Science, Programming, Artificial Intelligence and Technological Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: basic approaches in the formation of students' design skills by means of automated design.

SHCHERBUL Alexander – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Informatics, Programming, Artificial Intelligence and Technological Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: basic approaches in the formation of students' design skills by means of automated design.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 78.071.2:373.5:371.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-108-113

БЕНДІКОВА Світлана –

аспірант Криворізького державного педагогічного університету, викладач вокалу Єрусалимської академії музики і танцю
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7783-9301>
e-mail: sbendikov@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності формування вокальної компетентності в умовах модернізації мистецької освіти. Педагогічне дослідження щодо вивчення сучасного стану сформованості вокальної компетентності учнів підліткового віку в умовах мистецької освіти засвідчило, що структура вокальної компетентності охоплює мотиваційно-цільовий, інформаційно-культурологічний, емоційно-комунікативний та інтерпретаційно-виконавський компоненти. Аналіз рівнів сформованості вокальної компетентності за цими складовими дозволив виявити типові проблеми сучасної мистецької освіти. У статті приділена особлива увага врахуванню вікових, анатомо-фізіологічних та емоційних особливостей підлітків у процесі вокального навчання, зокрема в період мутації голосу. Підкреслюється важливість створення підтримувального освітнього середовища, яке сприяє збереженню природних характеристик голосу, розвитку сценічної виразності та формуванню здатності до емоційно-художнього самовираження. Компетентнісний підхід розглядається як основа розвитку індивідуальності та становлення творчої особистості учня. Результати дослідження засвідчують недостатній рівень сформованості вокальної компетентності, що актуалізує потребу в оновленні організаційно-методичних засад вокального навчання. Визначено напрями удосконалення методики формування вокальної компетентності: стимулювання внутрішньої мотивації, поетапне формування виконавських навичок, розвиток інтерпретаційного мислення, інтеграція культурологічного контексту та активне залучення учнів до творчої діяльності. Дослідження висвітлює системні труднощі в практиці вокального навчання, які потребують наукового переосмислення, перегляду педагогічних стратегій і адаптації навчального процесу до потреб сучасної мистецької школи. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у сфері вокальної педагогіки та розробки нових освітніх програм для закладів мистецької освіти.

Ключові слова: мистецька освіта, вокальна компетентність, сольний спів, підлітки, музичне навчання.

BENDIKOVA Sviatlana –

Postgraduate student at Kryvyi Rih State Pedagogical University, Vocal teacher at the Jerusalem Academy of Music and Dance
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7783-9301>
e-mail: sbendikov@gmail.com

THE CURRENT STATE OF FORMATION OF VOCAL COMPETENCE OF ADOLESCENT STUDENTS IN ARTS EDUCATION INSTITUTIONS

The relevance of the study is due to the need to improve the effectiveness of vocal competence formation in the context of modernization of art education. The pedagogical research on the study of the current state of formation of vocal competence of adolescent students in the context of art education has shown that the structure of vocal competence includes motivational-target, informational-cultural, emotional-communicative, and interpretive-performing components. The analysis of the levels of vocal competence formation according to these components has revealed typical problems of modern art education. The article pays special attention to the consideration of the age, anatomical, physiological and emotional characteristics of adolescents in the process of vocal training, in particular during the period of voice mutation. The importance of creating a supportive educational environment that helps preserve the natural characteristics of the voice, develop stage expressiveness and form the ability to emotional and artistic expression is emphasized. The focus is placed on the competence approach as the basis for the development of individuality and the formation of a creatively developed personality of the student. The results of the study show an insufficient level of vocal competence, which necessitates updating the organizational and methodological foundations of vocal training. The directions of improvement of the methodology for the formation of vocal competence are identified: stimulation of internal motivation, gradual formation of performance skills, development of interpretive thinking, integration of the cultural context and active involvement of students in creative activities. Thus, the study has highlighted the existence of systemic complications in the practice of vocal training, which necessitates their scientific rethinking, updating pedagogical strategies and adapting the educational process to the needs of a modern art school. The findings can be used as a basis for further research in the field of vocal pedagogy and the development of new educational programs for art education institutions.

Key words: arts education, vocal competence, solo singing, adolescents, music education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства модернізація мистецької освіти передбачає впровадження компетентнісного підходу як ключового чинника підвищення ефективності навчального процесу. Цей підхід орієнтований на досягнення конкретних результатів, зокрема: розвиток творчого потенціалу, виконавських навичок та здатності до інтерпретації мистецьких творів.

Особливої значущості набувають питання формування вокальної компетентності у контексті мистецького навчання, де необхідне поєднання фахових знань із креативними, комунікативними та інтерпретаційними вміннями. Вокальна компетентність як інтегративне поняття охоплює знання, навички, мотивацію й ціннісні орієнтації, необхідні для успішної реалізації виконавської діяльності. Це зумовлює потребу перегляду організаційно-методичних засад навчання співу відповідно до сучасних педагогічних і інноваційних тенденцій.

Реформа загальної та мистецької освіти в Україні, започаткована концепцією «Нова українська школа» (2016), визначає компетентнісний підхід як ключовий принцип побудови освітніх програм. Відповідні положення відображено в Законі України «Про освіту» (2017) та Державному стандарті освітньої галузі «Мистецтво» (2018). Концепція сучасної музичної школи (2017) конкретизує ключові вокальні компетентності учнів мистецьких закладів освіти, інтегруючи сучасні педагогічні підходи для забезпечення цілісного розвитку особистості та фахової підготовки.

Водночас у міжнародних документах Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) (2019) і Ради Європи (Council of Europe) (2018) компетентність трактується як міждисциплінарне поняття, що охоплює здатність до адаптації, співпраці та творчої самореалізації. Зокрема, у доповіді *OECD The Future of Education and Skills 2030* (2020) компетентність визначається як поєднання знань, навичок, установок та цінностей, які забезпечують здатність до творчої участі у світі, що стрімко змінюється. Особлива увага приділяється *soft skills* і креативності, що повністю узгоджується з цілями сучасної мистецької освіти.

Попри наявність нормативно-законодавчої бази, практика реалізації компетентнісного підходу у вокальній підготовці демонструє суперечності між теоретичними положеннями та їх практичним втіленням. Результати педагогічного дослідження засвідчують недостатній рівень сформованості вокальної компетентності в учнів закладів мистецької освіти, що вказує на потребу вдосконалення змісту, методів і форм вокального навчання.

Отже, проблема формування вокальної компетентності учнів підліткового віку в умовах мистецької освіти є актуальною та потребує глибокого наукового аналізу, обґрунтування її структури й пошуку ефективних шляхів реалізації в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній думці компетентність розглядається як інтегрована характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, цінності, досвід і здатність до застосування їх у реальних життєвих ситуаціях.

У мистецькій освіті поняття компетентності набуває розширеного, інтегративного змісту, поєднуючи знання, уміння, цінності, ставлення та творчий потенціал, які формуються в процесі взаємодії теоретичної підготовки з практичною діяльністю, розвитку естетичної чутливості, художнього мислення та здатності до самовираження. Як підкреслюють українські дослідники М. Демчишин та О. Гайдамака, у процесі мистецької освіти важливо зосереджувати увагу не лише на формуванні професійних навичок, а насамперед на розвитку художньо-творчої активності, емоційно-естетичного досвіду учнів, базованого на їхньому інтересі до мистецтва [1, с. 208].

Серед інших українських науковців, що досліджують питання мистецької та музичної компетентності, А. Козир, Г. Падалка, Л. Масол та інші розглядають ці поняття як системні, інтегровані характеристики особистості, які охоплюють виконавську майстерність, інтерпретаційні вміння, естетичну чутливість і здатність до творчої самореалізації. Зокрема, А. Козир трактує компетентність як поєднання психолого-педагогічних та мистецтвознавчих знань, умінь і навичок, що дозволяють творчо застосовувати набутий досвід і бути готовим до його практичного використання [2, с. 53]. Г. Падалка визначає музичну компетентність як системну інтегровану якість, що передбачає здатність особистості до усвідомлення музики як суспільного явища, засвоєння її закономірностей, стилів і жанрів, а також володіння засобами втілення художніх образів у виконавстві [3].

У свою чергу, Л. Масол визначає структуру музичних компетентностей відповідно до державних освітніх стандартів, виокремлюючи інтерпретаційні, вокально-хорові, інструментально-виконавські та діяльно-творчі складники [4].

У зарубіжній педагогічній думці музична освіта розглядається як комплексна форма впливу на всебічний розвиток особистості. Так, у дослідженні D. Elliott & M. Silverman [5] вона розглядається, як ціннісно орієнтована освітня система, що формує музичні та особистісні та ціннісні компетентності, пов'язані з внутрішнім становленням і самовираженням особистості. Автори акцентують увагу на значенні виконавської діяльності як засобу розвитку особистої ідентичності, критичного мислення, соціальної активності та креативного потенціалу.

Особливу увагу до підліткової аудиторії приділяє S. Hallam [6], яка обґрунтовує позитивний вплив активного музикування на формування особистісних і соціальних компетентностей: самодисципліни, самооцінки, емоційного інтелекту, комунікативності, здатності до співпраці та креативного мислення. Участь у спільній музичній діяльності, за її висновками, створює умови для розвитку відповідальності, художнього сприймання та гармонійного особистісного становлення, що співпадає з філософією компетентнісного підходу в освіті.

Музичні компетентності становлять підґрунтя для розвитку вокальної компетентності, яка включає не лише технічну підготовку й вокальну майстерність, але й емоційне самовираження, інтерпретацію творів, розуміння стилів і жанрів, роботу з музичними текстами, застосування цифрових технологій та адаптацію до умов виконавської діяльності. У цьому контексті вокальна компетентність розглядається як комплексна особистісно-діялісна характеристика учня, що поєднує музично-теоретичні знання, практичні вокальні навички, а також здатність до художньої інтерпретації й творчої самореалізації. Особливої значущості набуває вміння глибоко сприймати музичний твір і передавати його зміст слухачеві, оскільки саме виконавець виступає посередником

між композиторським задумом і його емоційним втіленням.

Українські дослідники, зокрема Н. Бабіченко, В. Луганська, Л. Косяк, О. Грицай та ін. розкривають багатовимірну структуру вокальної компетентності як сукупності технічних, художньо-виконавських, комунікативних і рефлексивних умінь. Зокрема, це володіння голосом, дикцією, інтонацією, сценічною виразністю, імпровізаційністю, а також здатність до публічних виступів і ефективного використання сучасних технологій у виконавській діяльності.

Л. Косяк трактує художньо-творчу компетентність учнів і студентів у процесі вокального навчання як універсальну характеристику особистості митця, що передбачає свідоме дотримання художніх законів, грамотне використання виразових засобів і прийомів гармонізації твору, а також постійне вдосконалення виконавської майстерності [7, с. 202]. На думку Н. Бабіченко, вокальні компетентності учнів охоплюють володіння голосом, інтерпретацію творів, участь у публічних виступах, імпровізацію, застосування мультимедійних технологій та розвиток естетичних орієнтацій, які формуються через синтез теоретичної підготовки, практичного досвіду й особистісного вираження у творчому процесі [8].

В. Луганська уточнює складники вокальної компетентності, виокремлюючи технічні навички (дихання, дикція, звукоутворення), художньо-виконавські вміння (співоча техніка, сценічна виразність), творчі (артистизм, імпровізація) та соціальні чинники (комунікація з викладачем, емоційний комфорт) [9]. У свою чергу, О. Грицай наголошує на значенні вокальної діяльності як чинника розвитку загальнокультурних компетентностей і художнього мислення, підкреслюючи важливість інтеграції технічних і творчих аспектів виконання, залучення до ансамблевого співу, концертної практики й виховання національних цінностей [10].

Отже, навчання співу в мистецькій освіті постає не лише як засіб оволодіння вокальною технікою, а й як ефективний інструмент розвитку загальнокультурної компетентності, художнього мислення та духовного самовдосконалення. У цьому контексті вокальна компетентність розглядається як особистісна категорія, що сприяє гармонійному становленню творчої індивідуальності учня та формує підґрунтя для подальшої музичної самореалізації.

Метою статті є теоретичне обґрунтування структури вокальної компетентності учнів підліткового віку у мистецькій освіті, емпіричне дослідження рівнів сформованості та окреслення перспективних напрямів удосконалення організаційно-методичних підходів до вокального навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з актуальних проблем сучасної мистецької освіти є ефективне формування вокальної компетентності учнів підліткового віку. Це зумовлено як соціокультурними викликами, так і необхідністю забезпечення якісної підготовки

майбутніх виконавців у закладах мистецького спрямування.

Типова освітня програма з музичного мистецтва (клас сольного співу) [11] спрямована на формування інтегрованої мистецької, теоретичної, виконавської, колективної та публічної компетентностей, що охоплюють засвоєння навчального матеріалу, розвиток професійних навичок, естетичне сприйняття, здатність до публічного самовираження та командної взаємодії. Особливістю програми є її адаптація до вікових та психофізіологічних особливостей дітей та підлітків, зокрема, до складного мутаційного періоду розвитку голосу (11–17 років), що враховується в методах навчання, розподілі навантаження і змісті програмних дисциплін.

Програма створює безпечне освітнє середовище, що сприяє збереженню голосу та гармонійному вокальному розвитку, формує в учнів відповідальність за власне навчання, розвиває самоконтроль, саморефлексію, стимулює мотивацію до подальшої творчої діяльності. Реалізація цієї програми ґрунтується на принципах доступності, практичної спрямованості, індивідуалізації та послідовності навчання, що відповідає сучасним вимогам мистецької освіти й сприяє формуванню у випускників готовності до творчої діяльності та подальшого професійного навчання.

Навчання співу у підлітковому віці є складним психофізіологічним процесом, що потребує науково обґрунтованого підходу з урахуванням анатомічних, фізіологічних та емоційних особливостей розвитку учнів. У своїх дослідженнях закордонні науковці наголошують на необхідності індивідуального підходу до вокальної підготовки підлітків, орієнтованого на специфіку їхнього вікового становлення.

Наприклад, B. Sweet [12], S. Monks [13] зауважують, що зміна голосу в період пубертату нерідко інтерпретується підлітками як часткова втрата особистісної цінності, оскільки голос виконує не лише комунікативну функцію, а також виступає структурною складовою ідентичності, що забезпечує відчуття психологічної стабільності та особистісної цілісності Я-образу. У цьому контексті голос сприймається як один із важливих елементів самовираження, і його зміна може провокувати зниження самооцінки, емоційний дискомфорт або невпевненість у власних можливостях. Дослідники підкреслюють, що ефективне навчання співу в підлітковому віці потребує не лише технічної корекції, але й створення безпечного середовища для підтримки вокальної індивідуальності учнів і формування позитивного ставлення до природних змін голосу.

S. A. Matthews [14] наголошує на вираженому формуванні репертуару для дівчат у період активних змін голосу, що забезпечує гармонійний розвиток природних властивостей голосу та сприяє розвитку вокальної виразності. Подібну позицію розділяє W. P. Dixon [15], який акцентує на художній доцільності та емоційній відповідності музичного матеріалу рівню індивідуальної вокальної зрілості учня.

R. Gebhardt [16] у своєму дослідженні зосереджується на збереженні голосового здоров'я в період мутації, вказуючи на необхідність поступового розширення діапазону та формування здорових вокальних навичок. У свою чергу, J. Williams [17] акцентує увагу на системному підході до добору репертуару, що враховує вікові особливості розвитку голосу, сприяє поступовому вдосконаленню технічних навичок співу та підтримує формування художньо-інтерпретаційної культури виконавця.

У вітчизняній педагогічній науці також звертається увага на психофізіологічні та емоційні аспекти розвитку голосу в підлітковому віці. На думку О. Стахевича, у цей період голосовий апарат зазнає значних змін у зв'язку з мутацією, тоді як емоційна сфера характеризується підвищеною вразливістю, що зумовлює потребу у створенні підтримувального освітнього середовища. У період мутації, пов'язаної зі статевим визріванням, особливу увагу слід приділяти охороні дитячого голосу, що є вкрай важливим для збереження його природних характеристик і подальшого вокального розвитку [18, с. 6].

Як наголошують А. Мартинюк та М. Колос, ефективне вокальне виховання має спиратися на фізіологічну періодизацію: домутаційну, мутаційну та пост мутаційну з поступовим розвитком співочої техніки [19, с. 112]. О. Руденкова підкреслює необхідність охоронного навчання в період мутації голосу, що включає дотримання гігієнічних норм, поетапне формування виконавських умінь та підтримку емоційного самовираження [20].

З огляду на це, Н. Бабіченко акцентує увагу на важливості врахування емоційної чутливості підлітків і пропонує впровадження інтерактивних методів і мультимедійних технологій, які сприяють розвитку мотивації та креативності [21, с. 80]. Важливість гармонійного поєднання фізіологічних та художньо-емоційних чинників у формуванні інтонаційної точності та тембрової виразності підкреслює М. Вікторова, зазначаючи, що якісне голосоутворення можливе лише за умов педагогічної чуйності, індивідуалізованого підходу та поступового розвитку голосу як інструменту творчого самовираження [22, с. 24].

Отже, сучасна вокальна педагогіка поєднує наукове розуміння вікової фізіології з емоційною чутливістю молоді, створюючи умови для цілісного розвитку особистості засобами вокального мистецтва. Особливого значення набувають питання психофізичного становлення та підвищеної емоційної вразливості, що розглядаються нами у контексті порівняльної педагогіки й міжнародних досліджень у сфері вокальної освіти.

З метою вивчення рівня сформованості вокальної компетентності учнів підліткового віку у 2022–2024 роках було проведено педагогічний експеримент. На констатувальному етапі здійснено комплексну діагностику, що дозволила визначити рівні сформованості вокальної компетентності. У дослідженні взяли участь 90 учнів, розподілених на експериментальну (44 учні) та контрольну (46 учнів) групи. Для діагностики застосовано анкетування, тестування, педагогічне спосте-

реження, експертне оцінювання та самооцінювання.

На підставі аналізу наукових джерел та емпіричних даних було виокремлено чотири ключові компоненти вокальної компетентності: мотиваційно-цільовий, інформаційно-культурологічний, емоційно-комунікативний та інтерпретаційно-виконавський. Кожен з компонентів має чітко визначені критерії та показники, які в сукупності дозволяють оцінити як фахову підготовленість учня, так і рівень його особистісного ставлення до вокального навчання.

Зокрема, мотиваційно-цільовий компонент визначався за допомогою анкетування та психодіагностичних методик, що дозволило виявити тип мотивації, орієнтацію на досягнення успіху чи уникнення невдач, рівень зацікавленості у вокальній діяльності. Інформаційно-культурологічний компонент оцінювався на основі знань учнів про вокальне мистецтво, жанри, стилі, а також їх розуміння ролі вокалу як культурного феномену. Емоційно-комунікативний компонент виявлявся через здатність до емпатії, художньо-образної передачі змісту твору та мистецької комунікації на сцені. Інтерпретаційно-виконавський компонент включав оцінювання розкриття художнього змісту вокального твору, виконавської майстерності та сценічної культури.

З метою об'єктивного вимірювання рівнів сформованості вокальної компетентності було виокремлено чотири рівні розвитку: високий, достатній, задовільний та низький, останній із яких визначено як вихідна позиція у формуванні компетентнісного потенціалу. Задля наукової обґрунтованості оцінювання здійснено ретельний добір і адаптацію відповідних психолого-педагогічних методик, а також розроблено авторську модель діагностики, яка дозволила кількісно й якісно оцінити кожен компонент компетентності на констатувальному етапі дослідження.

Аналіз отриманих даних засвідчив наявність варіативності рівнів сформованості вокальної компетентності серед учнів мистецьких закладів освіти. Серед учнів експериментальної групи переважають респонденти з низьким (32,96%) та задовільним (27,84%) рівнем, що свідчить про потребу в посиленій методичній роботі. Водночас лише 17,61% респондентів продемонстрували високий рівень сформованості компетентності, а ще 21,59% – достатній, що становить менше половини учасників із позитивною динамікою розвитку вокальних навичок. У контрольній групі спостерігається подібна картина: домінують низький (32,06%) і задовільний (29,89%) рівні, тоді як високий рівень виявлено у 15,76% учнів, а достатній – у 22,28%.

Таким чином, результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили переважання учнів із низьким і задовільним рівнями вокальної компетентності в обох групах, що вказує на необхідність удосконалення змісту, методичних підходів і організаційних форм навчального процесу у сфері вокальної підготовки. Проведений аналіз дозволив виявити типові проблеми: нестабільність мотиваційної сфери, яка

проявляється у домінуванні зовнішніх стимулів; обмежений рівень обізнаності учнів у сфері музичного мистецтва, зокрема щодо культурологічного контексту; недостатній розвиток емоційно-комунікативних умінь у виконавській діяльності; а також слабку сформованість сценічної виразності, імпровізаційності та виконавського мислення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дало змогу теоретично обґрунтувати структуру вокальної компетентності учнів закладів мистецької освіти, а також деталізувати її ключові компоненти: мотиваційно-цільовий, інформаційно-культурологічний, емоційно-комунікативний та інтерпретаційно-виконавський. Ці складники охоплюють основні напрями вокально-виконавської підготовки та забезпечують комплексний розвиток особистості у процесі мистецького навчання.

Аналіз емпіричних даних дозволив об'єктивно виявити реальний рівень сформованості вокальної компетентності учнів мистецьких закладів та окреслити перспективні напрями її подальшого вдосконалення. Серед них: стимулювання внутрішньої мотивації до вокального самовираження; збагачення змісту навчання через інтеграцію елементів багатомовної музичної культури, різностильових традицій і їхнього історико-культурного контексту; розвиток емоційно-комунікативної сфери через використання інтерактивних методів навчання; поетапне формування виконавських умінь та навичок інтерпретації; активне залучення учнів до різноманітних форм виконавської діяльності; створення умов для комплексного розвитку вокальної компетентності як складової художньо-естетичної освіти.

Результати дослідження засвідчили наявність типових труднощів у практиці вокального навчання: нестабільність мотиваційної сфери, обмежена поінформованість щодо музичного мистецтва, недостатній розвиток сценічної виразності та виконавського мислення. Це обумовлює необхідність наукового переосмислення організаційно-методичних засад, оновлення освітніх стратегій та адаптації навчального процесу до викликів сучасної мистецької школи.

Отримані висновки поглиблюють наукове розуміння процесу формування вокальної компетентності в підлітків і слугують підґрунтям для подальших педагогічних розвідок та розробки інноваційних освітніх програм у сфері мистецької освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: довідково-методичне видання / упоряд. М.С. Демчишин, О.В. Гайдамака. Харків : Торсінг Плюс, 2006. 768 с.
2. Козир А.В. Компетентність як необхідний компонент професійної майстерності викладачів мистецьких спеціальностей [Електронний ресурс]. URL: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_7.php

3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

4. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Белкін Є.В. та ін. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Харків : Веста ; Ранок, 2006. 272 с.

5. Elliott D.J., Silverman M. Music matters: a philosophy of music education. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2015.

6. Hallam S. The power of music: a research synthesis of the impact of actively making music on the intellectual, social and personal development of children and young people. London : UCL Institute of Education. 2015. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1541288/>

7. Косяк Л.І. Художньо-творчій та здоров'язберезувальний потенціал вокального навчання студентів та учнів. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 214. С. 202–206.

8. Бабіченко Н.О. Методичні аспекти співацького навчання в мистецьких школах. *Сучасна мистецька освіта: матеріали III Міжнар. наук.-практ. читань пам'яті акад. А. Авдієвського*. Вип. III. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019. С. 79–83.

9. Луганська В. Формування вокальних компетенцій молодших школярів на уроках музики в умовах позакласного виховання. *Матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф. «Освіта і доля нації»*. 2019. С. 142–144.

10. Грицай О.Д. Формування загальнокультурної компетентності учнів засобами колективного музикування. *Формування загальнокультурної компетенції учнів гри на бандурі*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2023. С. 61–63.

11. Типова освітня програма з музичного мистецтва, клас сольного співу, затверджена наказом Міністерства культури України від 23.07.2019 № 562.

12. Sweet B. Voice change and singing experiences of adolescent females. *Journal of Research in Music Education*. 2018. Vol. 66(1). P. 74–90. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022429418763790>

13. Monks S. Adolescent singers and perceptions of vocal identity. *British Journal of Music Education*. 2003. Vol. 20(3). P. 243–256. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0265051703005436>

14. Matthews S.A. Pedagogical approaches for the female adolescent voice in Southern Baptist youth choir rehearsal : doctoral dissertation / Boston University. Boston : Boston University Digital Repository. 2024. URL: https://open.bu.edu/bitstream/handle/2144/47932/Matthews_bu_0017E_18730.pdf?sequence=6

15. Dixon W.P. Selection procedures relating to Australian vocal repertoire for mid-adolescent HSC performers : master's thesis / University of Sydney. Sydney : University of Sydney Digital Repository. 2006. URL: <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/1590>

16. Gebhardt R. The adolescent singing voice in the 21st century: vocal health and pedagogy promoting vocal health : doctoral dissertation / Ohio State University. Ohio : OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. 2016. URL: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/ws/send_file/send?accession=osu1461188945&disposition=inline

17. Williams J. Teaching singing to children and young adults. Jenevora Williams Publishing. 2013. URL: <http://jenevorawilliams.com/wp-content/uploads/2012/11/Inside-the-book.pdf>

18. Стахевич О.Г. Сольний спів: програма для дитячих музичних шкіл та шкіл мистецтв. Суми : Нова книга, 2003. 40 с.

19. Мартинюк А.К., Колос М.Г. Розвиток і охорона співацького голосу у дзеркалі музикознавчої думки. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1(49.1). С. 111–114.

20. Руденкова О.Д. Розвиток співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 20 с.

21. Бабіченко Н.О. Формування вокально-хорових навичок підлітків у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 20 с.

22. Вікторова М.В. Формування вокально-хорових навичок під час навчання учнів співу. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2021. № 2. С. 22–26.

REFERENCES

1. Demchyshyn, M.S., & Haidamaka, O.V. (Eds.). (2006). *Knyha vchytelia dystsyplin khudozhno-estetychnoho tsylu: Dovidkovo-metodychne vydannia* [Teacher's book for artistic and aesthetic disciplines: Reference and methodological edition]. Kharkiv: Torsing Plus. [in Ukrainian]

2. Kozyr, A.V. (n.d.). *Kompetentnist yak neobkhidnyi komponent profesiinoi maisternosti vykladachiv mystetskykh spetsialnostei* [Competence as necessary component of professional skills of teachers of art specialties]. [Electronic resource]. Retrieved from http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_7.php [in Ukrainian]

3. Padalka, H.M. (2008). *Pedahohika mystetstva: teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin* [Art pedagogy: Theory and methodology of teaching art disciplines]. Kyiv: Osvita Ukrainy. [in Ukrainian]

4. Masol, L.M., Haidamaka, O.V., Belkin, Ye.V., et al. (2006). *Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli: Posibnyk dlia vchyteliv* [Methods of teaching art in primary school: A manual for teachers]. Kharkiv: Vesta; Ranok. [in Ukrainian]

5. Elliott, D.J., & Silverman, M. (2015). *Music matters: A philosophy of music education* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

6. Hallam, S. (2015). The power of music: A research synthesis of the impact of actively making music on the intellectual, social and personal development of children and young people. London: UCL Institute of Education. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1541288/>

7. Kosiak, L.I. (2024). *Khudozhno-tvorchii ta zdoroviazbezhuvalnyi potensial vokalnogo navchannia studentiv ta uchniv* [Artistic-creative and health-saving potential of vocal training of students and pupils]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. 214. S. 202–206. [in Ukrainian]

8. Babychenko, N.O. (2019). *Metodychni aspekty spivatskoho navchannia v mystetskykh shkolakh* [Methodical aspects of vocal training in art schools]. In *Suchasna mystetska osvita* (Vol. III, pp. 79–83). Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova. [in Ukrainian]

9. Luhanska, V. (2019). *Formuvannia vokalnykh kompetentsii molodshykh shkolariv na urokakh muzyky v umovakh pozaklasnoho vykhovannia* [Formation of vocal competencies of younger students in music lessons in extracurricular conditions]. In *Materialy XX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Osvita i dolia natsii"*. S. 142–144. [in Ukrainian]

10. Hrytsai, O.D. (2023). *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti uchniv zasobamy kolektyvnoho muzykuvannia* [Formation of general cultural competence of students through collective music making]. In *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentsii uchniv hry na banduri* (pp. 61–63). Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova. [in Ukrainian]

11. Ministry of Culture of Ukraine. (2019). *Typova osvitnia prohrama z muzychnoho mystetstva, klas solnoho spivu: zatverdzheno nakazom Ministerstva kultury Ukrainy vid 23.07.2019 № 562* [Typical educational program in musical art, solo singing class]. Kyiv. [in Ukrainian]

12. Sweet, B. (2018). Voice change and singing experiences of adolescent females. *Journal of Research in Music Education*. 66(1). P. 74–90. <https://doi.org/10.1177/0022429418763790> [in English]

13. Monks, S. (2003). Adolescent singers and perceptions of vocal identity. *British Journal of Music Education*. 20(3). P. 243–256. <https://doi.org/10.1017/S0265051703005436> [in English]

14. Matthews, S.A. (2024). *Pedagogical approaches for the female adolescent voice in Southern Baptist youth choir rehearsal* (Doctoral dissertation, Boston University). URL: https://open.bu.edu/bitstream/handle/2144/47932/Matthews_bu_0017E_18730.pdf [in English]

15. Dixon, W.P. (2006). *Selection procedures relating to Australian vocal repertoire for mid-adolescent HSC performers* (Master's thesis, University of Sydney). URL: <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/1590> [in English]

16. Gebhardt, R. (2016). *The adolescent singing voice in the 21st century: Vocal health and pedagogy promoting vocal health* (Doctoral dissertation, Ohio State University). URL: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/w/s/send_file/send?accession=osu1461188945&disposition=inline [in English]

17. Williams, J. (2013). *Teaching singing to children and young adults*. Jenevora Williams Publishing. URL: <http://jenevorawilliams.com/wp-content/uploads/2012/11/Inside-the-book.pdf> [in English]

18. Stakhevykh, O.H. (2003). *Solnyi spiv: Prohrama dlia dytyachykh muzychnykh shkil ta shkil mystetstv* [Solo singing: Program for children's music and art schools]. Sumy: Nova knyha. [in Ukrainian]

19. Martyniuk, A.K., & Kolos, M.H. (2017). *Rozvytok i okhrona spivatskoho holosu u dzerkali muzykovedchoi dumky* [Development and protection of the singing voice in the mirror of musicological thought]. *Molodyi vchenyi*. 9.1(49.1). S. 111–114. [in Ukrainian]

20. Rudenkova, O.D. (2013). *Rozvytok spivatskoho holosu uchniv shkil mystetstv u mutatsiyni period* [Development of the singing voice of art school students during the mutation period]. (Author's abstract of Cand. Ped. Sci. diss., NPU im. M.P. Drahomanova). Kyiv. [in Ukrainian]

21. Babychenko, N.O. (2018). *Formuvannia vokalno-khorovykh navychok pidlitkiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Formation of vocal-choral skills of teenagers in extracurricular educational institutions] (Author's abstract of Cand. Ped. Sci. diss., NPU im. M.P. Drahomanova). Kyiv. [in Ukrainian]

22. Viktorova, M.V. (2021). *Formuvannia vokalno-khorovykh navychok pid chas navchannia uchniv spivu* [Formation of vocal-choral skills during students' singing education]. *Aktualni pytannia mystetskoï pedahohiky*. 2. S. 22–26. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕНДІКОВА Світлана – аспірант Криворізького державного педагогічного університету, викладач вокалу Єрусалимської академії музики і танцю.

Наукові інтереси: сучасний стан формування вокальної компетентності учнів підліткового віку закладів мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BENDIKOVA Svitlana – Postgraduate student at Kryvyi Rih State Pedagogical University, Vocal teacher at the Jerusalem Academy of Music and Dance.

Scientific interests: the current state of formation of vocal competence of adolescent students in arts education institutions.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.05.2025 р.

УДК 372.881.111.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-114-118

БИРЮК Ольга –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4951-5465>
e-mail: olhabyruk@gmail.com

ГРИЦЕНКО Ганна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-3162>
e-mail: mackovey@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МЕДІАЦІЇ ТЕКСТУ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПІДРУЧНИКА «SPEAKOUT. C1-C2»

Стаття присвячена проблемі формування вмінь медіації тексту в процесі навчання англійської мови на просунутому етапі. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою роллю медіації в багатомовній та багатокультурній взаємодії в епоху глобалізації та необхідністю інтеграції відповідних завдань у навчальні матеріали з іноземних мов. Публікація додаткового тому «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти» (2020), в якому конкретизовано вмінь медіації та надано їхні описові дескриптори, створила сприятливі передумови для практичного втілення концепції медіації в сучасних навчально-методичних комплексах. Проте незважаючи на теоретичні розробки, потенціал сучасних підручників щодо формування медіативних умінь залишається недостатньо вивченим. Метою статті є розкриття потенціалу сучасного підручника з англійської мови «Speakout. C1-C2» видавництва «Pearson» у формуванні вмінь медіації тексту. Для досягнення мети схарактеризовано ключові вмінь медіації тексту в внутрішньомовному контексті та проаналізовано номенклатуру, спосіб і повноту представленості відповідних завдань у підручнику. Результати якісного контент-аналізу засвідчили, що підручник пропонує систему завдань, спрямованих на формування всіх умінь медіації тексту в внутрішньомовному контексті, які відповідають дескрипторам рівнів C1-C2. Виявлено, що формування вмінь медіації тексту відбувається цілеспрямовано та системно завдяки інтеграції відповідних завдань як в основні модулі підручника, так і в чотири уроки розділу «Банк медіації». Завдяки цьому навчання всіх режимів комунікації (медіації, інтеракції, продукції та реценції) відбувається комплексно. Водночас встановлено певну невідповідність тематики та цілей окремих уроків «Банку медіації» відповідним урокам основних модулів, що потребує критичного підходу викладача до їх використання та вказує на потенціал для вдосконалення навчальних матеріалів. Зроблено висновок про значний потенціал підручника у формуванні важливих для сучасної комунікації вмінь медіації тексту. Перспективи подальших досліджень вбачаються в розробці завдань для формування вмінь медіації тексту в міжкультурному контексті.

Ключові слова: медіація, вмінь медіації тексту, ілюстративні дескриптори, підручник, якісний контент аналіз.

BYRIUK Olha –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign
Philology and Educational Technologies
T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4951-5465>
e-mail: olhabyruk@gmail.com

HRYTSENKO Ganna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign
Philology and Educational Technologies
T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-3162>
e-mail: mackovey@ukr.net

DEVELOPING TEXT MEDIATION SKILLS: BASED ON THE TEXTBOOK SPEAKOUT. C1-C2

The article addresses the issue of developing text mediation skills in advanced English language learning. The relevance of the study stems from the growing role of mediation in multilingual and multicultural interaction in the era of globalization and the need to integrate relevant tasks into foreign language teaching materials. The publication of the CEFR Companion Volume (2020), which specifies mediation skills and provides their illustrative descriptors, has benefited to the practical implementation of the mediation concept in contemporary teaching materials. Despite theoretical developments, the potential of modern textbooks for developing mediation skills remains insufficiently studied. The aim of the article is to reveal the potential of the modern English language textbook Speakout. C1-C2 in developing text mediation skills. The objectives included characterizing text mediation skills and analysing the range, presentation method, and comprehensiveness of tasks aimed at forming these skills within the textbook. The results of the qualitative content analysis confirmed that the textbook offers a system of tasks aimed at developing all the skills of text mediation in the intralingual context, corresponding to the C1-C2 CEFR level descriptors. It was found that the development of text mediation skills occurs in a purposeful and systematic manner through the integration of appropriate tasks both into the main modules and into the four lessons of the Mediation Bank section. As a result, all modes of communication—mediation, interaction, production, and reception—are taught in an integrated manner. However, some thematic and objective inconsistencies were observed between certain lessons in the Mediation Bank and their corresponding main unit lessons, requiring critical

and creative use by teachers and suggesting potential for improvement in material design. The conclusion highlights the significant potential of the analysed textbook for developing text mediation skills crucial for modern communication. Prospects for further research involve developing tasks for fostering text mediation skills in an intercultural context.

Key words: mediation, text mediation skills, illustrative descriptors, textbook, qualitative content analysis.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В епоху глобалізації та зростаючої міжкультурної взаємодії, медіація відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної багатомовної та багатокультурної взаємодії. Медіація в контексті навчання іноземних мов включає здатність ефективно передавати, інтерпретувати та адаптувати інформацію відповідно до потреб і рівня розуміння співрозмовника, забезпечуючи розвиток мовної та культурної обізнаності, сприяючи подоланню мовних і культурних бар'єрів комунікації. Інтеграція завдань, спрямованих на формування вмінь медіації, у навчальні матеріали стає ключовим фактором підвищення рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності та готовності учасників освітнього процесу до реальних ситуацій міжкультурного спілкування.

У 2001 році медіація була введена у викладання та навчання іноземних мов в «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: навчання, викладання, оцінювання» як один із чотирьох режимів комунікації, а саме: рецепція, продукція, інтеракція та медіація. Проте концепція медіації ще не була достатньо розроблена і тому не знайшла практичного втілення в навчально-методичних матеріалах. Переломним моментом став вихід додаткового видання «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти» в 2020 році, в якому представлено шкали дескрипторів для трьох категорій медіації: медіації тексту, медіації понять і медіації комунікації, а також для відповідних стратегій. Розробка ілюстративних дескрипторів умінь медіації створила передумови для практичної реалізації концепції медіації в сучасних підручниках з іноземних мов, зокрема в підручниках видавництва «Pearson». Отже виникає необхідність якісного аналізу запропонованих розробниками навчальних матеріалів з точки зору їхнього потенціалу в формуванні вмінь медіації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція медіації в методиці навчання іноземних мов отримала розвиток у низці праць теоретичного та практичного характеру. Об'єктами закордонних наукових досліджень є модель медіації та її описові дескриптори (North B., Piccardo E., 2016), формування вмінь міжмовної медіації (Stathopoulou M., 2023), контроль рівня сформованості вмінь медіації (Liontou M., Braidwood E., 2023), формування вмінь медіації у сучасних підручниках у школах (Ana R. Luis, 2024). Серед вітчизняних науковців проблему медіації в процесі навчання іноземних мов вивчали В.В. Волік (2019) (формування стратегій письмової медіації у студентів економічних спеціальностей), С. Печенізька (2024) (медіація як навчальна стратегія формування в учнів соціокультурної стратегії), В.Г. Редько, О.С. Пасічник (2023) (цілі, функції та технології навчання міжмовної медіації як виду навчальної діяльності), Д.С. Ципіна (2020)

(дидактичні передумови формування медіативної компетентності в закладах вищої освіти). Однак аналіз наукових праць свідчить, що потенціал сучасних підручників з іноземної мови щодо формування вмінь медіації не був об'єктом спеціального дослідження в сучасній методичній науці.

Мета статті – розкрити потенціал сучасного підручника з англійської мови «Speakout. C1-C2» видавництва «Pearson» у формуванні вмінь медіації тексту. Досягнення визначеної мети вимагає вирішення таких завдань: 1) схарактеризувати вмінь медіації тексту; 2) проаналізувати номенклатуру завдань, спрямованих на формування зазначених умінь, способів та повноту їх представленості в підручнику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи категорії, на яких базується концепція медіації [1, с. 90], у контексті навчання іноземних мов ми розглядаємо три основні групи вмінь медіації, а саме: 1) медіація тексту; 2) медіація понять; 3) медіація комунікації.

Під медіацією тексту ми розуміємо процес передавання змісту тексту іншій людині, яка не має до нього безпосереднього доступу через мовні, культурні, семантичні або технічні бар'єри. Крім цього, поняття охоплює також опрацювання тексту для власних потреб (наприклад, під час конспектування) та вираження особистих реакцій на тексти різних жанрів [1, с. 91].

У межах нашого дослідження ми розглядаємо вмінь медіації тексту в внутрішньомовному контексті, виключаючи вмінь усного та письмового перекладу, яке відноситься до міжмовної медіації. Так, **вмінь медіації тексту** включають [1, с. 92-108]:

- передавання конкретної інформації в усному / письмовому мовленні;
- пояснення даних (наприклад, у графіках, діаграмах, таблицях тощо) в усному / письмовому вигляді;
- обробка тексту в усному / письмовому мовленні;
- ведення нотаток (під час лекції, семінару, зустрічі тощо);
- вираження особистої реакції на творчі тексти (включаючи художню літературу);
- аналіз і критика творчих текстів (включаючи художню літературу).

Вмінь передавати конкретну інформацію передбачає вилучення певної частини або частин тексту, що містять необхідну інформацію, та її передачу іншій особі. Акцент робиться на конкретному змісті, що є релевантним, а не на основних ідеях чи аргументах, представлених у тексті. Це вмінь пов'язане, з одного боку, з переглядовим читанням, коли читач має знайти потрібну інформацію та сконцентрувати на ній свою увагу, намагаючись зрозуміти її повністю, або основний зміст, залежно від конкретної

комунікативної мети. З іншого боку, передача отриманої інформації іншій особі передбачає її усний або письмовий переказ.

Пояснення даних відносяться до перетворення інформації, що міститься в діаграмах, графіках, таблицях та інших зображеннях, на вербальний текст в усному чи письмовому форматі. Так, студент може робити це під час публічного виступу, використовуючи презентацію PowerPoint, або коли пояснює іншій особі ключову інформацію, надану в графіках, що супроводжують текст (статтю, доповідь, прогноз погоди тощо). Аналіз графічної інформації у письмовому вигляді може відбуватися при написанні студентами текстів, що відносяться до академічних жанрів письма, зокрема, статті, доповіді, есе.

Обробка тексту передбачає створення студентами вторинного тексту в результаті компресії – стиснення та переформулювання оригінального змісту, зосереджуючись на основних фактах та ідеях у вихідному тексті. Компресія тексту – це складне вміння, що включає виділення основної та другорядної інформації, поділ тексту на смислові частини, перефразування тексту, комбінування інформації з різних частин первинного тексту, зберігаючи при цьому логіку викладу та використовуючи відповідні засоби міжфразового зв'язку. На відміну від передавання конкретної інформації, коли студенти, як правило, не читають увесь текст, обробка змісту вимагає вивчаючого читання, тобто повного розуміння прочитаного. Хоча інформація, що розглядається, може бути надана усно, наприклад, під час лекції чи презентації. Залежно від комунікативного завдання вторинні тексти можуть різнитися за своїм призначенням, сферою використання, мовним оформленням, наявністю чи відсутністю інтерпретації та оцінки змісту прочитаного.

Вміння вести нотатки базується на сполученні двох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання та письма, оскільки стосується здатності студентів інтелектуально обробляти та письмово фіксувати сприйняту на слух інформацію у вигляді конспекту. Навчання конспектування усного мовлення має на меті формування низки вмінь, а саме: виділяти в аудіотексті важливу або потрібну інформацію; швидко записувати почуте таким чином, щоб не пропустити суттєві факти; писати коротко, чітко та зрозуміло, використовуючи прийоми скорочення, символи; розшифровувати запис та відновлювати прослуханий текст.

Висловлювання особистої реакції на творчі тексти зумовлене впливом, який твір має на студента як особистість, та передбачає вираження студентами свого ставлення до прочитаного: пояснення, що саме їм сподобалося або не сподобалося, що зацікавило у творі, чи поділяють вони думку автора, опис персонажів, ідентифікація себе з ними, співвіднесення аспектів твору з власним життєвим досвідом, вираження власних почуттів та емоцій. Аргументоване висловлювання особистої реакції базується на повному розумінні та осмисленні змісту прочитаного.

Аналіз і критика творчих текстів включає тлумачення прочитаного у вигляді пояснень,

міркувань, припущень, аналіз мовних особливостей і літературних прийомів, стилю, авторського задуму. Студенти мають досягти критичного рівня розуміння тексту, в основі якого лежить не тільки повне та точне розуміння фактуальної інформації, але й осмислення підтексту, цілей, мотивів, авторського задуму.

Нова парадигма освіти знайшла своє втілення в останніх виданнях підручників з іноземних мов, зокрема у третьому виданні підручника з англійської мови «Speakout» видавництва «Pearson». Формування та розвиток умінь медіації від рівня A1 до рівнів C1-C2 виступають однією з цілей навчання англійської мови поряд з навчанням інтеракції, продукції та рецепції. У зміст підручників включено окремий розділ «Банк медіації» (*Mediation Bank*), який охоплює вісім уроків, спрямованих на формування конкретних умінь медіації тексту, понять та комунікації, рівень розвитку яких має відповідати описовим дескрипторам, визначеним у CEFR-CV [1].

Проаналізуємо, яким чином відбувається формування вмінь медіації тексту у підручнику «Speakout. C1-C2». Меті нашого дослідження відповідає якісний контент аналіз [3, с. 3], який дозволяє зосередитися та системно описати предмет дослідження – завдання, спрямовані на формування вмінь медіації тексту.

Під час аналізу ми дотримувалися певної послідовності кроків, а саме:

- 1) вибірка завдань, спрямованих на формування вмінь медіації;
- 2) класифікація відібраних завдань на три групи відповідно до їхньої мети: формування вмінь медіації тексту, понять та комунікації;
- 3) класифікація завдань, спрямованих на формування вмінь медіації тексту, на групи відповідно до розглянутих вище вмінь медіації тексту;
- 4) визначення відповідності рівня розвитку вмінь медіації тексту рівням C1-C2.

До списку відібраних завдань на навчання медіації увійшли завдання з уроків, включених до «Банку медіації» в кінці підручника [2, с. 144-159], мета яких експліцитно зазначена як формування конкретних умінь медіації. Завдання кожного з восьми модулів також були проаналізовані з точки зору їхньої мети, визначеної у таблиці цілей навчання в книжці для вчителя [4, с. 200-207], та були відібрані ті, що спрямовані на формування вмінь медіації.

Наступний крок включав розподіл відібраних завдань на три групи відповідно до їхньої мети: формування вмінь медіації тексту, понять та комунікації, що дало змогу виокремити завдання, що є об'єктом нашого дослідження. Аналіз завдань, спрямованих на медіацію тексту, з точки зору вмінь, на формування яких вони спрямовані, став підґрунтям для класифікації цих завдань на такі групи: завдання, що мають на меті 1) передавання конкретної інформації, 2) пояснення даних, 3) обробку тексту, 4) ведення нотаток, 5) вираження особистої реакції на творчі тексти та 6) аналіз і критику творчих текстів. Відібрані завдання були проаналізовані з точки зору відповідності

вмінь медіації, формування яких є метою навчання, дескрипторам вмінь медіації тексту рівнів C1-C2.

Проаналізувавши матеріал «Банку медіації», ми виокремили чотири уроки, основна мета яких полягає у формуванні вмінь медіації тексту, а саме: висловлення особистої реакції на переглянутий фільм або телевізійну програму та надання на основі цього рекомендацій щодо його перегляду (Lesson 1C) [2, с. 144-145], аналіз персонажу літературного твору (Lesson 2C) [2, с. 146-147], пояснення даних, представлених в діаграмі процесу (Lesson 4C) [2, с. 150-151], ведення нотаток під час усного сприймання аудіорозмови та письмова обробка почутої інформації, що передбачає написання резюме на основі зроблених нотаток (Lesson 7C) [2, с. 156-157]. Розвиток умінь передавати інформацію в усному мовленні виступає як другорядна мета двох уроків (Lessons 3C, 6C) [2, с. 148-149, 154-155], спрямованих на формування вмінь медіації понять, що є цілком виправдано, оскільки це вміння, на відміну від решти вмінь, не виступає метою навчання на рівнях C1-C2.

Формування вмінь медіації тексту також є метою завдань основної частини підручника, які рівномірно розподілені в модулях: конспектування сприйнятої на слух інформації, її обробка в писемному (Lesson 1B) та усному мовленні (Lesson 2B); обробка інформації з різних джерел (подкаст, блог, оголошення) та написання інформативного резюме (Lesson 2B); висловлювання особистої реакції на точку зору автора статті (Lessons 4A, 7A), переглянутий фільм або прочитану книгу (Lesson 6A), радіо чат шоу (Lesson 7B), співвіднесення інформації радіопрограми з власним життєвим досвідом (Lesson 4C), виділення нових та цікавих аспектів в прослуханій радіопрограмі (Lesson 8B); аналіз і критика літературного твору (вірша) (Lesson 6B). Слід відмітити, що формування цих умінь виступає основною метою більшості завдань підручника, які співвідносяться з провідною метою уроку та логічно пов'язані з іншими завданнями, не порушуючи цілісності уроку. Отже, формування вмінь медіації відбувається інтегровано з навчанням інтеракції, продукції та реценсії.

Таким чином, результати якісного контент аналізу відібраних завдань восьми модулів підручника та окремого розділу «Банку медіації» свідчать, що вони спрямовані на формування всіх умінь медіації тексту в внутрішньомовному контексті, які є метою навчання на рівнях C1-C2.

Як бачимо, у підручнику можна виділити два блоки завдань на формування вмінь медіації: завдання, інтегровані в навчальний матеріал основної частини підручника, та завдання восьми уроків «Банку медіації». Розробники підручника стверджують, що уроки «Банку медіації» пов'язані з уроком (Lesson C) відповідного модуля, мета якого полягає у навчанні функціональної мови та формуванні вмінь, необхідних у реальній комунікації. Вони також пов'язані з темою модуля та базуються на навчальних цілях медіації GSE [4, с. 23].

У результаті порівняння тем і цілей уроків «Банку медіації» та пов'язаних із ними уроків з відповідних модулів, ми дійшли висновку, що тільки два з чотирьох уроків на формування вмінь медіації тексту, а саме уроки 2C та 4C, мають спільну тему та цілі з уроками Lesson 2C та Lesson 4C основної частини підручника. Проте теми та цілі уроків 1C та 7C не співвідносяться з уроками відповідних модулів. Так, у межах уроку 1C студенти навчаються оцінювати, наскільки переглянутий фільм відповідає особливостям жанру, що ніяким чином не пов'язано з метою та темою уроку Lesson 1C першого модуля «Learning» – формування вмінь керувати взаємодією під час обговорення шляхів розвитку мотивації в навчальних закладах або на робочому місці. На нашу думку, матеріал уроку 1C на навчання медіації тексту краще використовувати при вивченні теми шостого модуля «Classics» у межах уроків Lesson 6A та Lesson 6B, що спрямовані на формування вмінь інтерпретувати твір (фільм або книгу) та висловлювати особисту реакцію на особливості твору та пояснювати їхнє значення.

Подібна невідповідність спостерігається при аналізі уроку 7C «Банку медіації», який передбачає навчання студентів конспектувати лекцію про піші прогулянки та створювати вторинний текст – резюме на основі зроблених нотаток. Мета та тема цього уроку не пов'язані з уроком Lesson 7C сьомого модуля «Choice», спрямованого на формування вмінь проявляти чутливість до різних точок зору під час групового обговорення проблем захисту тварин, визнавати внесок кожного учасника та висловлювати незгоду чи критичні зауваження, мінімізуючи будь-які образи. Ми вважаємо, що урок 7C з точки зору мети навчання краще співвідноситься з матеріалами уроків Lesson 1B та Lesson 2B відповідних модулів. Використання завдань цього уроку також доцільне і в межах восьмого модуля «Body and Mind», що обумовлено їхньою тематичною єдністю та можливістю розвивати вже сформовані вміння вести нотатки та обробляти інформацію.

Отже, спостерігається певна невідповідність між окремими уроками на навчання медіації тексту та відповідними модулями підручника з точки зору їхньої тематики та цілей навчання. Саме тому викладачам слід критично та творчо підходити до використання матеріалів уроків «Банку медіації» в межах модулів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Навчання медіації допомагає студентам стати різносторонніми та успішними комунікаторами у швидкозмінному та дедалі більш багатокультурному середовищі. Актуальність навчання медіації в контексті вивчення іноземних мов знайшла своє відображення в сучасних підручниках з англійської мови, навчальні матеріали яких мають на меті цілеспрямоване та послідовне формування вмінь медіації тексту, медіації понять та медіації комунікації. Якісний контент аналіз підручника «Speakout. C1-C2» свідчить, що запропоновані завдання забезпечують формування всіх умінь медіації тексту в внутрішньомовному контексті та відповідають ілюстративним

дескрипторам відповідних умінь рівнів C1-C2, представлених у «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти». Проте, тематика та мета завдань уроків з «Банку медіації» не завжди співвідносяться з відповідними уроками основної частини підручника, що потребує подальшого вдосконалення. Результати цього дослідження можуть слугувати цінним орієнтиром для викладачів, авторів підручників та розробників навчальних програм, які прагнуть створити ефективні та зорієнтовані на практику навчальні матеріали, що сприяють розвитку вмінь медіації тексту. Перспектива подальших розвідок полягає в обґрунтуванні та розробці завдань, спрямованих на формування вмінь медіації тексту в міжкультурному контексті, та шляхів їх інтеграції в навчально-методичні матеріали.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Companion volume. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 274 p.
2. Edwards L., Eales F., Oakes S. Speakout. C1-C2. Student's Book. 3rd edition. Harlow : Pearson Education Limited. 2023. 176 p.
3. Schreier M. Qualitative Content Analysis in Practice. London : SAGE Publications Ltd. 2012. 272 p.
4. Williams D. Speakout. C1-C2. Teacher's Book. 3rd edition. Harlow : Pearson Education Limited. 2023. 207 p.

REFERENCES

1. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion volume. (2020). Strasbourg: Council of Europe Publishing. 274 p. [in English]
2. Edwards, L., Eales, F., Oakes, S. (2023). Speakout. C1-C2. Student's Book. 3rd edition. Harlow: Pearson Education Limited. 176 p. [in English]

3. Schreier, M. (2012). Qualitative Content Analysis in Practice. London: SAGE Publications Ltd. 272 p. [in English]
4. Williams, D. (2023). Speakout. C1-C2. Teacher's Book. 3rd edition. Harlow: Pearson Education Limited. 207 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БИРЮК Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови у вищих закладах освіти.

ГРИЦЕНКО Ганна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми організації та проведення лекційних курсів, теоретичне осмислення чоловічого та жіночого дискурсів у інтимній ліриці, методика формування лінгвосоціокультурної компетентності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BYRIUK Olha – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Educational Technologies T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium".

Scientific interests: methodology of teaching English as a foreign language in higher education establishments.

HRYTSENKO Hanna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Educational Technologies T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium".

Scientific interests: organizing and conducting lecture courses, theoretical understanding of male and female discourses in intimate lyric poetry, methodology of developing linguosociocultural competence.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК: 378.147:371.1:8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-118-122

ВАРГАНІЧ Галина –

старший викладач кафедри
вокально-хорової підготовки вчителя
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0913-3999>
email: galinavarganich@gmail.com

ЖИЛКІНА Олена –

старший викладач кафедри
вокально-хорової підготовки вчителя
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4870-2612>
e-mail: zhasmin120551@gmail.com

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В ХОРОВОМУ КЛАСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуті основні аспекти впровадження дистанційного навчання в освітньому процесі закладу вищої освіти. Безпрецедентність ситуації полягає в тому, що дистанційне навчання в умовах воєнного стану є єдиною можливою формою освітнього процесу. У сучасних умовах виникає потреба в отриманні вищої освіти дистанційно, що дає змогу навчатися без відриву від виробництва, а також отримувати вищу освіту людям з обмеженими можливостями.

Дистанційне навчання, що неочікувано на досить тривалий час стало єдиним способом здобуття освіти практично у всіх її ланках, спонукає науковців і практиків шукати ефективні форми і методи викладання мистецьких дисциплін та знаходити нові акценти в традиційних, які б були дієвими і вже в нових форматах – дистанційного навчання.

Розглянуто причини, які зумовили потребу трансформації хорового мистецтва засобами комп'ютерних технологій та їхні можливості використання у створенні віртуального хору. У статті розкривається поняття «**віртуальний хор**» в умовах дистанційної освіти.

Відзначаються позитивні та негативні характеристики дистанційної освіти, детально розкриваються методи роботи з віртуальним хором в дистанційному форматі.

Головною відмінністю дистанційного навчання від традиційної форми викладання освітнього процесу є те, що в його основі лежить самостійна пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти. Тому залучення здобувачів вищої освіти в активну пізнавальну діяльність, формування у них навичок роботи з інформацією та опанування способів навчання сприятиме розвитку самоосвіти.

На власному досвіді авторів статті розглянуті основні аспекти дистанційної освіти репетиційного процесу аматорського колективу хору «Світанок» в умовах воєнного стану.

Дистанційне навчання сприяє формуванню таких особистісних якостей як активність, самостійність, креативність, творчість, відповідальність, цілеспрямованість тощо. Але проблеми дистанційної освіти у сфері музичного мистецтва не дозволяють говорити в позитивному ключі про її перспективність. Відповідно, застосування дистанційної освіти під час воєнного стану на виконавських відділеннях музичних освітніх закладів слід розглядати виключно як вимушену форму освітнього процесу.

Ключові слова: дистанційна освіта, заклад вищої освіти, здобувачі вищої освіти, віртуальний хор, звукові доріжки, комп'ютерні технології.

VARGANICH Galina –

Senior Lecturer,

Department of Vocal and Choral Teacher Training

Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0913-3999>

email: galinavarganich@gmail.com

ZHYLKINA Olena –

Senior Lecturer,

Department of Vocal and Choral Teacher Training

Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4870-2612>

e-mail: zhasmin120551@gmail.com

MAIN ASPECTS OF DISTANCE EDUCATION IN A CHOIR CLASS UNDER MARTIAL ARTS

The article considers the main aspects of implementing distance learning in the educational process of a higher education institution. The unprecedented situation is that distance learning in martial law is the only possible form of the educational process. In modern conditions, there is a need to obtain higher education remotely, which allows you to study without being separated from production, as well as to obtain higher education for people with disabilities.

Distance learning, which unexpectedly for a rather long time became the only way to obtain education in almost all its links, encourages scientists and practitioners to look for effective forms and methods of teaching artistic disciplines and find new accents in traditional ones, which would be effective and already in new formats – distance learning. The reasons that led to the need to transform choral art by means of computer technologies and their possibilities of use in creating a virtual choir are considered.

The article reveals the concept of "virtual choir" in terms of distance education. The positive and negative characteristics of distance education are noted, and methods of working with a virtual choir in a distance format are revealed in detail. The main difference between distance learning and the traditional form of teaching the educational process is that it is based on the independent cognitive activity of higher education students.

Therefore, involving higher education students in active cognitive activity, forming their skills in working with information and mastering learning methods will contribute to the development of self-education.

Based on the authors' own experience, the main aspects of distance education of the rehearsal process of the amateur choir "Svitnok" under martial law are considered. Distance learning contributes to the formation of such personal qualities as activity, independence, creativity, imagination, responsibility, purposefulness, etc. But the problems of distance education in the field of musical art do not allow us to speak positively about its prospects. Accordingly, the use of distance education during martial law in the performing departments of musical educational institutions should be considered exclusively as a forced form of the educational process.

Key words: distance education, higher education institution, higher education students, virtual choir, audio tracks, computer technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Україні сьогодні набуває все більшого поширення використання інформаційного простору, сучасних освітніх технологій дистанційного навчання.

Одним із ключових напрямів програми реформування та модернізації системи вищої освіти в Україні є дистанційне навчання. У сучасних умовах, а саме. воєнного стану виникає потреба в отриманні вищої освіти дистанційно, що дає змогу навчатися без відриву від виробництва, а також отримувати вищу освіту людям з обмеженими можливостями. Саме дистанційне навчання, яке здійснюється із застосуванням

новітніх інформаційно-освітніх технологій, надає таку можливість. «Є всі підстави стверджувати, що саме нині формується дидактика дистанційного навчання і є потреба у створенні часткових методик дистанційного навчання в межах предметної підготовки студентів вищої школи» [2, с. 65].

За визначенням дослідників-науковців Є. Полат та А. Петрової, «дистанційне навчання – це нова специфічна форма навчання, що передбачає використання своєрідних засобів навчання, взаємодію викладача і студентів, має таку саму компетентну структуру, як і будь-яка система навчання: цілі, обумовлені соціальним

замов-ленням, зміст, програми, що діють для конкретного типу навчального закладу, методи, організаційні форми та засоби навчання». Проаналізувавши деякі визначення поняття «дистанційне навчання», можемо дійти висновку, що науковці у цьому понятті виділяють такі основні компоненти:

- суб'єкти навчання;
- навчання у синхронному режимі;
- компоненти навчального процесу (цілі, зміст, методи, організаційні форми та засоби навчання).

Отже, дистанційне навчання – це ціле-спрямований інтерактивний процес взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють здійснювати навчання на відстані, а отже, надає можливість отримувати освіту у процесі виробничої діяльності, за місцем проживання, можливість організації процесу самоосвіти, планування та здійснення індивідуальної освітньої траєкторії залежно від власних можливостей і потреб, поширює коло людей, яким доступні всі види освітніх ресурсів поза віковими, соціальними обмеженнями, станом здоров'я, підвищує соціальну та професійну мобільність населення [3, с. 70].

Навчальний процес в закладах освіти протягом останніх років (2020, 2021.) майже проводився онлайн через оголошений карантин, викликаний епідемією COVID – 19, а 2022 рік змінив життя українців до 24 лютого і після, коли РФ розпочала масштабне вторгнення до України. Дистанційне навчання, що неочікувано на досить тривалий час стало єдиним способом здобуття освіти практично у всіх її ланках, спонукає науковців і практиків шукати ефективні форми і методи викладання мистецьких дисциплін.

Враховуючи специфіку хорового виконавства можна вивести її головну проблему; відсутність можливості стандартних колективних репетицій. Тому зараз, коли учасники хорового колективу відокремлені один від одного, на першому місці постають пошукові методи роботи в рамках саме репетиційного процесу.

«Є всі підстави стверджувати, що саме нині формується дидактика дистанційного навчання і є потреба у створенні часткових методик дистанційного навчання в межах предметної підготовки студентів вищої школи» [2, с. 65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці з огляду на реалії часу вважають більш необхідним не стільки критикувати мистецьке онлайн-навчання, скільки здійснювати розробку прийнятних форм і методів навчання педагогів-музикантів (З. Дубовий, Л. Васильєва).

Деякі науковці передбачають навчання «наживо». Однак займати категоричну позицію і стверджувати, що хорового диригента, співака хору можна навчити і сформувати лише в хорі і в тривалій освітній практиці, не конструктивно. Окремі автори роблять висновки про слабкі перспективи дистанційного навчання студентів, особливо в контексті підготовки музикантів-

виконавців. Так науковець О. Моторна стверджує: «Не можна опанувати гру на скрипці, навчитися співати хором, музикувати та інтерпретувати музичні твори на відстані, навіть за якісного контенту й гарної швидкості Інтернету». [3, с.13].

Багато існує наукових праць, які присвячені проблематиці підготовки майбутніх фахівців мистецьких дисциплін в умовах дистанційного навчання. Окремі автори роблять висновки про слабкі перспективи дистанційного навчання студентів, особливо в контексті підготовки музикантів-виконавців (зокрема, опанування ними грою на музичному інструменті і співом): «дистанційна форма навчання не дозволяє здобувачам вищої освіти повноцінно набутти необхідних компетенцій за вказаними напрямками внаслідок обмеженості технічних можливостей, властивих сучасним технологіям зв'язку... – неможливості здійснення **невербальних** форм комунікації й особливо затримка звукового та відеосигналу під час комунікації, що унеможливає музикування в ансамблі» [1, с.69].

Мета статті полягає в окресленні практичних аспектів репетиційної роботи з віртуальним хором в умовах дистанційного навчання.

Також головною метою цієї роботи є дослідити та проаналізувати особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти; виявити переваги та недоліки, що супроводжують процес організації дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливо складною постає організація та реалізація таких навчальних дисциплін, як «Хоровий клас», «Практика роботи з хором», що несе значні втрати для викладачів і студентів у плані здобуття якісної освіти.

Розглянемо поняття «**віртуальний хор**». Це поняття пов'язане з терміном «віртуальне мистецтво». Ми пов'язуємо віртуальне мистецтво з телебаченням, інтернетом, електронними засобами комунікацій, комп'ютерними програмами тощо. Отже, **віртуальність** (від лат. *virtus* – «потенційний», «можливий») – вигаданий, уявний (можливо, для визначених цілей) об'єкт, суб'єкт, категорія, ставлення, дія тощо, не присутній у цей час у реальному світі, а створений лише грою уяви людської думки, або зімітований за допомогою інших об'єктів.

Віртуальний хор ми визначаємо як нову форму побутування уявного хорового колективу з необмеженою кількістю співаків, що імітує та створює за допомогою доступних мультимедійних ресурсів враження особистої присутності в режимі реального часу.

Функціонування хору в межах курсу «Хоровий клас» стає проблематичним з огляду на такі об'єктивні причини, як:

- відсутність колективних занять,
- неможливість надбання досвіду репетиційної та виконавської діяльності;
- неможливість удосконалення навичок співу в ансамблі;

- уповільнення розвитку гармонійного слуху;

Однак комп'ютерні технології (зокрема, такі ресурси, як Zoom, Viber, Телеграмм дозволили нам використати час карантину та час війни продуктивно, удосконалити певні фахові компетенції співаків навчального хору.

Необхідно звернути увагу на адаптацію здобувачів вищої освіти до навчання у дистанційному форматі. Сама організація процесу онлайн-освіти не викликала особливих труднощів. Складнішим завданням виявилася **психологічна реабілітація** здобувачів вищої освіти. Головною відмінністю дистанційного навчання від традиційної форми викладання освітнього процесу є те, що в його основі лежить **самостійна пізнавальна діяльність** здобувачів вищої освіти. Тому залучення здобувачів вищої освіти в активну пізнавальну діяльність, формування у них навичок роботи з інформацією та опанування способів навчання сприятиме розвитку самоосвіти.

Дистанційне навчання студентів як особливу форму освітнього процесу відзначають **позитивні і негативні** характеристики.

На користь **позитивних** наводять такі аргументи, як:

- свобода і гнучкість, можливість навчатися одночасно в різних місцях, на різних курсах не тільки в одному, а й у декількох університетах чи навіть країнах;
- індивідуальність;
- самостійний вибір студентами темпу навчання, вибору розділів, які варто було б повторити або вилучити;
- створення власного графіка навчання студентами у звичній для них обстановці і в зручний час.

Суттєвими є і **недоліки** дистанційної освіти:

- немає прямого очного спілкування між студентами та викладачем;
 - подання матеріалу позбавляється емоційного зафарбування;
 - важко створити творчу атмосферу в групі тих, хто навчається.
 - необхідна наявність відповідного технічного та програмного забезпечення, можливість доступу до інформації та використання засобів дистанційного навчання;
 - користувач має бути забезпечений персональним комп'ютером та доступом в Інтернет».
- Функціонування віртуального хору в межах курсу «Хоровий клас» стає проблематичним з огляду на такі об'єктивні причини, як:
- неможливість надбання досвіду репетиційної та виконавської діяльності;
 - неможливість удосконалення навичок співу в ансамблі;
 - уповільнення розвитку гармонійного слуху;
 - неможливість прослуховування акордів, які утворюються внаслідок одночасного звучання хорових партій;
 - неможливість проведення хорових занять (віртуальний хор) за допомогою Інтернет-

платформ («Zoom» та ін.) через затримку у передаванні інформації через Інтернет тощо;

- відсутність можливості миттєвого аналізу та корекції.
- не має можливості надихнути на творчість.

У закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради існує аматорський хоровий колектив хор «Світанок» 17 років. Щорічно хор отримує дипломи міжнародних, всеукраїнських та міських конкурсів. Художний керівник і диригент цього хору – старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Варганич Галина Олексіївна, концертмейстери: – Олешко В. Л., Шумська О. О. Багато років хормейстером цього хору була старший викладач – Карташова Лариса Володимирівна, яка робила чудові аранжування, обробки українських пісень для хору «Світанок»

Практична реалізація курсу «Хоровий спів», в умовах дистанційного навчання у ЗВО загострюється, оскільки підходи і традиційні установки, напрацьовані роками у закладі вищої освіти, не зовсім підходять для нового формату. Однак комп'ютерні технології (зокрема, такі ресурси, як Zoom, Viber Телеграмм та ін.) дозволили нам удосконалити певні фахові компетенції співаків навчального хору, сприяти опануванню нових.

Перші кроки до дистанційного навчання здійснювались шляхом надсилання необхідних матеріалів на Телеграмм каналі в групу хору «Світанок».

Технічний потенціал сучасних гаджетів дозволив використати їх можливості у роботі над інтонацією та звукоутворенням: Використання камертону, встановленого на смартфоні, дозволяло студенту контролювати свою інтонацію під час індивідуального вивчення хорових партій. Камертон здатний не тільки давати налаштування, але й показувати, наскільки точно студент проінтонував свою партію.

Досконалому опрацюванню хорових партій сприяло прослуховування і самокоригування студентами власного співу, записаного на диктофон.

Навіть не маючи фортепіано, здобувачі вищої освіти під час дистанційної освіти здатні вивчати хорові партитури шляхом співу хорових партій під звукову доріжку, своєї хорової партії, спів під звукову доріжку партитури, а якщо є інструментальний супровод хору, то обов'язково співаємо під звукову доріжку акомпанементу хору. Такий вид роботи формує навички ансамблевого співу, де необхідно почути свою партію та звучання партитури в цілому.

Після вивчення своєї партії, здобувач вищої освіти може записати виконання свого співу на гаджет. Застосування гаджетів студентами в процесі вивчення хорових партій сприяє розвитку точності інтонації. Досконалому опрацюванню хорових партій сприяло прослуховування і самокоригування студентами власного співу, записаного на диктофон. Здобувачі вищої освіти мають можливість тренуватися і якісно опрацьовувати хорові партії та записувати їх на

гаджети з метою надсилання записів викладачеві для перевірки і коментування. Досвід засвідчив, що для здачі своєї партії в електронному форматі хорист витрачає набагато більше часу на її підготовку та опрацює її більш ретельно.

Викладач мав можливість прослуховувати запис партій, надісланих студентами, та в режимі відеоконференції “Zoom” їх коментувати, обговорюючи ті чи інші моменти покращення виконання.

Важливо, що до роботи в межах такого формату – виконання (студент) – обговорення (студенти-викладач) – долучався не тільки студент-виконавець партії, але й інші студенти, які могли коментувати і висловлювати пропозиції щодо покращення як інтонації, так і звукоутворення.

З власного досвіду автора навіть спів у дуєті через Інтернет виявляє зумовлений наявною технікою розрив між виконавцями близько 0,5–1 секунди. Тому ми розуміємо, що співати разом (дуєтом, тріо) неможливо. В умовах відсутності особистого спілкування нелегко підтримувати емоційний настрій студента на творчість, переконливо та емоційно запропонувати студентів варіанти розвитку музичного матеріалу, підказати цікаві рішення, надихнути на творчість.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проблема підготовки майбутнього фахівця мистецької освіти у ЗВО в аспекті опанування дисципліни Хоровий клас» загострилась необхідністю викладання дистанційно, що зумовило пошуки форм і прийомів роботи зі студентами, переосмислення традиційних та виявлення нових можливостей. Відсутність живого спілкування між студентами і викладачами, труднощі в опануванні дистанційно фахових умінь і навичок роботи з хором, компенсується новими знахідками: – студенти зміцнюють теоретичне підґрунтя фахового предмету за рахунок самостійного опрацювання і колективного обговорення (у відеоконференціях), опанування навчального матеріалу (навчальні відео викладачів, обговорення методичних питань у відеоконференціях), а отже, привчаються до самоосвітньої діяльності – коригують власні прийоми, удосконалюють техніку співу тощо; – опановують комп’ютерні технології – програми запису своєї хорової партії.

Таким чином, існує реальна можливість не тільки мінімізувати втрати у вивченні хорових дисциплін у період дистанційного навчання, але й знайти нові ефективні форми роботи, які ґрунтуються на інформаційних технологіях. Але проблеми дистанційної освіти у сфері музичного мистецтва не дозволяють говорити в позитивному ключі про її перспективність. Відповідно, застосування дистанційної освіти під час воєнного стану на виконавських відділеннях музичних освітніх закладів слід розглядати виключно як вимушену форму освітнього процесу.

Перспективами подальшого розвитку цієї теми є ознайомлення із досвідом ЗВО іноземних університетів у підготовці майбутніх фахівців мистецтва, його аналіз та осмислення з

можливістю використання у вітчизняній освітній практиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. Дистанційна освіта музикантів-виконавців: проблеми та перспективи. Імідж сучасного педагога. № 3. 2020. С. 69–72.

2. Васильєва Л. Л. Досвід впровадження дистанційного навчання у фахову підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 7 (71). С. 48–58.

3. Моторна О. Мистецтво дистанційно: втрачені можливості чи нові перспективи. *Мистецтво і освіта*. № 3 (97). 2020. с. 13.

4. Дубовий З. С. Формування самостійності майбутніх учителів музики у процесі дистанційного навчання : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидат педагогічних наук за спеціальністю : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (музика). Освіта / Педагогіка». Кривий Ріг, 2019. 260 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, A. (2020). Dystantsiina osvita muzykantiv-vykonavtsiv: problemy ta perspektvy. [Distance education of musicians-performers: problems and prospects Imidzh suchasnoho pedahoha]. № 3. S. 69–72. [in Ukrainian]

2. Vasylieva, L. L. (2017). Dosvid vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia u fakhovu pidgotovku maibutnogo vchytelia muzychnoho mystetstva. [Experience of implementing distance learning in the professional training of a future teacher of musical art]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii. № 7 (71). S. 48–58. [in Ukrainian]

3. Motorna, O. (2020). Mystetstvo dystantsiino: vtracheni mozhyvosti chy novi perspektvy. [Art remotely: lost opportunities or new prospects]. Mystetstvo i osvita. № 3 (97). s. 13. [in Ukrainian]

4. Dubovyi, Z. S. (2019). Formuvannia samostiinosti maibutnikh uchyteliv muzyky u protsesi dystantsiinoho navchannia : dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydat pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu : 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia (muzyka). [Formation of independence of future music teachers in the process of distance learning: dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty: 13.00.02 “Theory and methods of teaching (music)”. Osvita/Pedahohika». Kryvyi Rih. 260 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВАРГАНІЧ Галина – старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: основні аспекти дистанційної освіти в хоровому класі в умовах воєнного стану.

ЖИЛКІНА Олена – старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: основні аспекти дистанційної освіти в хоровому класі в умовах воєнного стану.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

VARGANICH Galina – Senior Lecturer, Department of Vocal and Choral Teacher Training Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy.

Scientific interests: main aspects of distance education in a choir class under martial arts

ZHYLKINA Olena – Senior Lecturer, Department of Vocal and Choral Teacher Training Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy.

Scientific interests: main aspects of distance education in a choir class under martial arts.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.05.2025 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-123-127

ГУБИНА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент,

лектор університету Лідса

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-5898>

e-mail: gubinaoxana_@ukr.net

«ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ВІДКРИТА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД»

У статті досліджуються нормативні засади відкритої освіти на європейському рівні, з акцентом на її значущість у контексті цифрової трансформації систем вищої освіти. Зростаючі соціально-політичні та економічні виклики зумовлюють необхідність структурної реформи освіти, зокрема шляхом цифровізації, яка сприяє відкритості, доступності та гнучкості навчального процесу. У дослідженні проаналізовано ключові політичні документи, такі як E-Learning, Key Competencies for Lifelong Learning, e-Learning in European Higher Education Institutions, Opening up Education: Innovative Teaching and Learning for All through New Technologies and Open Educational Resources, Skills for Educational Mobility, Distance Education in European Higher Education. Розглядаються також стратегічні ініціативи, розроблені провідними європейськими та міжнародними організаціями, зокрема Європейською Комісією, Європейською спілкою студентів (ESU), Європейською асоціацією університетів (EUA), ОЕСР, ЮНЕСКО та Міжнародною радою з відкритої та дистанційної освіти (ICDE).

Визначено ключові принципи відкритої освіти – такі як доступність, ІКТ-компетентності, розвиток інфраструктури та представництво студентів – як фундаментальні для її успішного впровадження. Особливу увагу приділено м'яким політичним механізмам Європейського Союзу, зокрема відкритому методу координації, як інструменту просування електронного навчання та інклюзивної освіти. У статті підкреслюється роль відкритих освітніх ресурсів (OER), цифрових методик викладання та транснаціональної співпраці у підвищенні якості та розширенні доступу до вищої освіти. Окреслено також переваги та виклики дистанційної освіти, зокрема в контексті задоволення потреб дорослих здобувачів освіти, сприяння професійній мобільності та підтримки навчання впродовж життя. Дослідження підкреслює важливість узгодження національних освітніх стратегій із наднаціональними рекомендаціями, зазначаючи, що попри їхній необов'язковий характер, ці документи відіграють ключову роль у формуванні інноваційних освітніх політик і сприяють сталому розвитку європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: відкрита освіта, реформа вищої освіти, електронне навчання, ІКТ в освіті, наднаціональна освітня політика.

HUBINA Oksana –

Doctor of Philosophy, Associate Professor,

University of Leeds, UK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-5898>

e-mail: gubinaoxana_@ukr.net

"DIGITALIZATION AND OPEN EDUCATION IN HIGHER EDUCATION REFORM: A EUROPEAN POLICY PERSPECTIVE"

This article explores the normative foundations of open education at the European level, emphasizing its significance in the context of digital transformation within higher education systems. The growing socio-political and economic demands necessitate structural reform in education, particularly through digitalization, which fosters openness, accessibility, and flexibility in learning. The study analyzes key policy documents such as E-Learning, Key Competencies for Lifelong Learning, e-Learning in European higher education institutions, Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources, Skills for Educational Mobility, Distance education in European higher education. As well as their strategic initiatives issued by major European and international organizations, including the European Commission, European Students' Union (ESU), European University Association (EUA), OECD, UNESCO, and the International Council for Open and Distance Education (ICDE). It identifies the core principles of open education, such as accessibility, ICT competencies, infrastructure development, and student representation, as fundamental to successful implementation. Special attention is given to the European Union's soft policy mechanisms—particularly the open method of coordination—as a tool for promoting e-learning and inclusive education. The article highlights the role of open educational resources (OER), digital teaching methodologies, and transnational collaboration in enhancing the quality and outreach of higher education. Additionally, it outlines the benefits and challenges of distance education, especially in addressing adult learners' needs, fostering professional mobility, and supporting lifelong learning. The research underscores the importance of harmonizing national educational strategies with supranational recommendations, noting that while these documents are non-binding, they play a pivotal role in shaping innovative educational policy frameworks and guiding sustainable development in the European higher education space.

Key words: Open Education, Higher Education Reform, E-Learning, ICT in Education, Supranational Educational Policy

Introduction. The necessity for reform in the higher education system is driven by socio-political and economic demands, which necessitate enhancing the efficiency of the education system. This, in particular, is achieved through its digitalization. The integration of innovative ICT into the higher education system contributes to the development of a phenomenon known as open education, which imparts accessibility and flexibility to the learning process.

It is important to note that open education is a global phenomenon; therefore, it is considered appropriate to examine its normative foundations at

the European level. Open education has experienced rapid development in Europe, largely due to the concerted efforts of a broad range of professional, economic, political, and cultural-educational supranational organizations. These include, foremost, the European Association for Quality Assurance in Higher Education, the European Association of Higher Education Institutions, the European Students' Union, the European University Association, the European Commission, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the International

Council for Open and Distance Education, as well as UNESCO.

Literature review. The strategic orientation for the development of open education in the European area is outlined in the documents of these organizations. It should be emphasized that the aforementioned documents do not have legal force, as the regulation of educational activities in EU member

states, as well as in UNESCO and OECD member states, is conducted exclusively at the national level. The documents of supranational organizations in the field of education are of a recommendatory nature and serve as instruments of so-called “soft policy,” implemented through the open method of coordination [1].

Documents of supranational political, economic, and professional educational organizations concerning the provision of open education.

Name of regulatory act	Date	Developer
E-Learning [2]	22003	European students' union – ESU
Key Competencies for Lifelong Learning [3]	22006	European Parliament and Council of the EU
e-Learning in European higher education institutions [4]	22013	European University Association – EUA
Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources [5]	22013	the European Parliament, the Council of the European economic and social Committee, the Committee of the regions
Skills for Educational Mobility [6]	22014	Europa's community for innovative education
«Distance education in European higher education» [7]	22015	International Council for Open and Distance Education, UNESCO Institute for Lifelong Learning

Aim. The goal of the article is to analyze the key policy documents of international and European organizations and explore their influence on Open Education System.

Materials and methods. In the advisory paper "E-Learning" (2003), ESU experts emphasize the necessity of integrating distance learning tools into higher education systems, taking into account the overarching pedagogical, social, and cultural goals of higher education within the context of building a democratic society [2]. A synthesis of the materials presented in ESU documents indicates that, in European educational practice, e-learning may be implemented within the framework of a traditional educational model, a blended (partially online) model, or a fully online education model. The latter can be delivered through universities operating at local, regional, national, or international levels. According to the concept of open education developed by ESU, the following are considered essential components for the successful implementation of e-learning:

1. Accessibility.

Ensuring equal access to education for students from diverse social backgrounds. To achieve this, governments must provide higher education institutions with sufficient resources to implement e-learning policies at the institutional level. At the national level, governments and supranational bodies—such as the European Union—should assist universities in developing the necessary technological infrastructure. Particular attention should be given to bridging the technological divide between developed and less developed countries in the creation of modern e-learning tools and related ICT infrastructure.

2. ICT Competencies.

The use of information and communication technologies fosters innovation in education and contributes to the development of lifelong learning competencies among students. E-learning facilitates not only the social inclusion of specific student groups

(within the framework of inclusive education) but also the internationalization of individual research activities by bringing together students and researchers in virtual, inter-institutional, and international projects.

3. ICT-Based Teaching Methodology and Infrastructure.

It is essential to provide educators with appropriate methodological, technological, and technical support to operate effectively within an ICT-based educational environment. Institutions offering distance learning services must be equipped with appropriate technological infrastructure, including network, computer hardware, and technical support services for both students and teaching staff.

4. Student Representation.

E-learning requires support through comprehensive e-learning programmes. The ESU advocates for student involvement in all stages of e-learning implementation—from the development of national initiatives promoting the use of ICT and e-learning in higher education, to the design and testing of individual courses and modules. According to ESU experts, student representation should be established within transnational e-learning frameworks to ensure the support of student interests in the field of digital education. Higher education institutions, local student unions, and national student organizations should collaborate to address issues related to student representation [2].

The importance of acquiring ICT skills in education is emphasized in the Recommendations of the European Parliament and the Council of Europe “Key Competences for Lifelong Learning” (2006) [3]. The primary aim of this document is to establish and define the key competences necessary not only for personal fulfilment and active participation in civic life but also for employability. By making education more accessible, states empower their citizens to enhance their skills through lifelong learning.

Among the key competences identified are digital literacy skills, which include: understanding the potential of ICT in fostering creativity and innovation, the credibility and reliability of accessible information, and the legal and ethical principles governing the interactive use of innovative technologies; using digital tools to search for, evaluate, store, disseminate, present, and exchange information, as well as the ability to communicate, collaborate, learn, and conduct research via online platforms and digital media (including email and network service applications).

A significant component of ICT competence is the ability to use information critically and systematically, to evaluate its relevance, and to distinguish actual reality from virtual environments [3].

An important document that contributed to further improvements and innovations in e-learning and teaching is the EUA expert study "e-Learning in European Higher Education Institutions" (2013) [4].

Based on the analysis and synthesis of practices across higher education institutions in European countries, the document highlights the following advantages of utilizing e-learning tools and methodologies:

1. Adoption of an institutional approach to e-learning.

A vast majority of institutions (91% of surveyed universities) implement blended learning models that incorporate online courses. The benefits of distance learning include not only flexibility in terms of time and location but also the accessibility of digital resources, which significantly facilitates access to education.

2. Enhancement of institutional capacity for implementing and diversifying e-learning services.

In most institutions (70%), the implementation of e-learning progresses gradually, starting with specific faculties, disciplines, or academic programs. The success of this implementation depends on multiple factors, such as the quality of leadership, governance models, and the availability of intellectual and technological resources. The most commonly offered online disciplines include business and management, teacher education and training, and engineering and technological fields.

3. Use of e-infrastructure to support students, academic staff, and administrative staff.

Nearly 80% of higher education institutions are equipped with digital infrastructure and provide appropriate support to students and staff. This includes digital learning software, online repositories, tools and management systems for content development and course administration, as well as student portals (including social networks). Students are granted email accounts, access to Wi-Fi, computer labs, online libraries, course materials, and catalogues of online courses.

The issue under our investigation is addressed in the document "Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources"—a Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee

of the Regions (2013) [5]. This document emphasizes the need for the implementation of high-quality, innovative teaching and learning methods through the use of advanced technologies and digital content in the following ways:

I. In open learning environments (supporting educational institutions, educators, and learners in acquiring skills for working with digital content by employing cutting-edge teaching methods);

II. By improving access to Open Educational Resources (OER) (facilitating the development and availability of OER);

III. Through the introduction of new teaching methods utilizing digital tools and content;

IV. By encouraging the active engagement of all stakeholders in the educational process (educators, learners, families, economic and social partners) to redefine the role of digital technologies in educational institutions [5].

A significant contribution to the advancement of open education is made by the European Foundation for Quality in E-Learning, which fosters the exchange of experience and best practices among leading global ICT experts, thereby enhancing the quality of teaching and learning. One notable example of the consolidation of effective practices in this field is the document "Mobility Skills for Education Development", prepared by the organization, which presents the outcomes of the new European project ProM [6]. The aim of this project is to deliver a comprehensive professional training programme for European educators through distance learning, as well as to support the management, planning, and implementation of mobility initiatives. The document outlines the possibilities for integrating the project's modules into teacher training programmes and is structured into three phases:

I. Online assessment of the current skill levels of project participants.

II. Provision of tailored recommendations based on the identified skill levels, suggesting the most suitable online learning modules to enhance professional competencies.

III. Enrolment in an online module, with the opportunity to study alongside colleagues from other European countries and to contribute to the formation of a dynamic international network.

The report "Distance Education in European Higher Education" (2015), published by the International Council for Open and Distance Education (ICDE) and the UNESCO Institute for Lifelong Learning, analyzes the advantages of using distance education tools in modern educational contexts. The section titled "Distance Education Project in Adult Learning" emphasizes the need to develop a more comprehensive understanding of the distance education offerings provided by higher education institutions across European countries, as well as the importance of examining the contribution of these institutions to adult education within the framework of distance learning [7].

The objectives of this report include the following:

- To encourage policymakers and distance learning providers to better assess the educational needs of adult learners;

- To strengthen the social dimension of higher education by more effectively addressing adult education needs;

- To broaden adult participation in higher education through the expansion of distance learning opportunities [7].

The ICDE project aims to identify the benefits of distance education as offered by universities. It takes into account various modes and durations of study (ranging from individual courses to full degree programmes) chosen by learners, as well as differing entry requirements (such as prior work experience or language proficiency). The research identified several key factors influencing the selection of distance education models, including:

1. Student Profile.

The majority of students are employed women aged 25–34 who require additional qualifications for a new position or job. Distance learning enables them to combine work and study. Another significant group of learners includes retirees (most commonly with a bachelor's degree) who pursue education for personal fulfillment. The key advantages of this mode of learning are its flexibility and accessibility.

2. Motivation and Interest.

Students are primarily motivated by the desire to improve academic performance, enhance career advancement prospects, and pursue education for self-development.

3. Barriers.

These include financial constraints and limited time due to work and family responsibilities.

Results and discussions. The reviewed documents produced by supranational political, economic, professional, and cultural-educational organizations form a foundational basis for the development of national-level legal and regulatory frameworks for the provision of open education.

Thus, a structural and logical analysis of documents issued by supranational political, economic, professional, and cultural-educational organizations—such as the European Parliament, the Council of the European Union, the European University Association, the European Students' Union, the European Council for Innovative Education, the International Council for Open and Distance Education, the UNESCO Institute for Lifelong Learning, the Organisation for Economic Co-operation and Development reveals that the international educational policy, business, academic, and information technology communities have identified strategic priorities and future directions for the development of open education. These priorities encompass the social dimension (ensuring social justice in education and its democratization), the economic dimension (quantitative and qualitative parameters for providing a workforce to support the innovative development of the economy), the academic dimension (organizational and methodological foundations), and the technological dimension (ICT applications). The aforementioned documents are of a recommendatory nature and serve

as a foundation for the development of national-level strategies for advancing open education.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сбруєва А. А. Відкритий метод координації: інноваційний механізм управління євроінтеграційними процесами у сфері вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. 6 (40). С. 282-294.

2. E-Learning - ESU Online. Policy Paper. URL: <https://www.esu-online.org/?policy=2003-policy-paper-e-learning>

3. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 26 грудня 2006. URL: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975

4. Gaebel M., Kupriyanova V. e-Learning in European Higher Education Institutions. Higher Education Policy Unit. Brussels, European University Association. 2013. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/12/E-learning-in-the-European-Higher-Education-Area_Gaebel.pdf

5. Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational. 2013. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52013DC0654>

6. Skills for Educational Mobility. ProM. International Academic Conference on Education. URL: <https://www.openeducation.europa.eu/en/project/prom>

7. Distance education in European higher education International Council for Open and Distance Education, UNESCO Institute for Lifelong Learning, StudyPortals B.V. 2015. URL: www.unesco.org/images/0023/002351/235171E.pdf

REFERENCES

1. Sbruyeva, A. A. (2014). Vidkrytyy metod koordynatsiyi: innovatsiynyy mekhanizm upravlinnya yevrointehratsiynymy protsesamy u sferi vyshchoyi osvity. [Open Method of Coordination: An Innovative Mechanism for Managing European Integration Processes in Higher Education]: *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. 6 (40). S. 282-294 [in Ukrainian]

2. E-Learning - ESU Online. Policy Paper. URL: <https://www.esu-online.org/?policy=2003-policy-paper-e-learning> [in Ukrainian]

3. Pro osnovni kompetentsiyi dlya navchannya protyahom us'oho zhytty. [On key competences for lifelong learning]: *Rekomendatsiya 2006/962/EU Evropeys'koho Parlamentu ta Rady (EU) vid 26 hrudnya 2006*. URL: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [in Ukrainian]

4. Gaebel, M., Kupriyanova, V. (2013). e-Learning in European Higher Education Institutions. Higher Education Policy Unit. Brussels, European University Association. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/12/E-learning-in-the-European-Higher-Education-Area_Gaebel.pdf [in English]

5. Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational. (2013). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52013DC0654> [in English]

6. Skills for Educational Mobility. ProM. International Academic Conference on Education. URL: <https://www.openeducation.europa.eu/en/project/prom> [in English]

7. Distance education in European higher education International Council for Open and Distance Education, UNESCO Institute for Lifelong Learning, StudyPortals B.V. (2015). URL: www.unesco.org/images/0023/002351/235171E.pdf [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГУБІНА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, лектор університету Лідса.

Наукові інтереси: цифровізація та відкрита освіта в контексті реформи вищої освіти: європейський політичний підхід.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HUBINA Oksana – Doctor of Philosophy, Associate Professor University of Leeds, UK.

Scientific interests: digitalization and open education in higher education reform: a european policy perspective.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.05.2025 р.

УДК 378:81`27.172

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-127-132

ГУЛЯК Оксана –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9924-6670>
e-mail: oksana.huliak@lnu.edu.ua

ДУМАШІВСЬКИЙ Ярослав –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8992-6947>
e-mail: slav-d@ukr.net

КРІБА Ірина –

асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2362-2959>
e-mail: iryna.kriba@gmail.com

ЕТИКА СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ЗВО

Стаття присвячена особливостям мовної комунікації у процесі навчання іноземної мови у ЗВО, зокрема питанням етики спілкування як приязної манери інтеракції на міжособистісному та груповому рівнях. Актуалізується цінність налаштованості на порозуміння та дружелюбність, які виявляють себе у ввічливій мовленнєвій поведінці, особливо делікатності висловлювання думок, що свідчить про повагу до співрозмовника і виробляє потребу творення краси спілкування. Обґрунтовується необхідність розвитку етичної свідомості і самосвідомості молодшої людини у процесі освітньо-професійної підготовки у вищій школі, оскільки етичність як якість особистості стає основоположним принципом ефективної професійної діяльності за умов поглибленої диджиталізації та глобалізації, а мистецтво спілкування – інтегральною складовою професійної компетентності та конкурентоздатності сучасного фахівця.

У статті проаналізовано психолого-педагогічні умови вдосконалення умінь етичного спілкування студентів, причому в широкому сенсі, як ефективної інтеракції в соціумі, що становить мету даного дослідження, з'ясовуються сутність і чинники становлення моральної особистості, зокрема засобами іншомовної підготовки, яка забезпечує засвоєння культурних надбань і цінностей загальнолюдської культури, долучення до яких уможливилось, перш за все, завдяки мові, яка невіддільна від мислення, а отже й свідомості людини.

Зроблено низку узагальнень щодо контенту навчання іноземної мови, який повинен пропонувати взірці вирішення етичних питань; мотивації моральної діяльності як системи моральних спонук особистості і, водночас, процесу ціннісного вибору найбільш значущих мотивів для прийняття рішень; особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у вищій школі, який забезпечує розвиток навичок інтелектуально-моральної саморегуляції; коректного використання засобів невербального спілкування – мови не лише жестів, але й почуттів, що є невід'ємною складовою мистецтва спілкування.

Подальшим дослідженням даної тематики могло б стати визначення психолого-педагогічних умов для розвитку когнітивної культури студентів ЗВО засобами іншомовної підготовки як чинника культури етичної.

Ключові слова: етична свідомість, етика мовного спілкування, інтелектуально-моральна саморегуляція, іншомовна підготовка, особистісно орієнтований підхід.

HULIAK Oksana –

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Foreign Languages Department for Sciences
of the Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9924-6670>
e-mail: oksana.huliak@lnu.edu.ua

DUMASHIVSKIY Yaroslav –

PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the
Foreign Languages Department for Sciences
of the Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8992-6947>
e-mail: slav-d@ukr.net

KRIBA Iryna –

Assistant Professor of the
Foreign Languages Department for Sciences
of the Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2362-2959>
e-mail: iryna.kriba@gmail.com

COMMUNICATION ETHICS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the peculiarities of verbal communication in the process of foreign language training in higher educational institutions, in particular, to the issues of communication ethics as a friendly manner of interaction at the interpersonal and group levels. The value of the disposition to understanding and friendliness, which manifest themselves in friendly communicative behavior, especially the delicacy of expressing thoughts, which indicates respect for the interlocutor and determines the need to create the beauty of communication, is highlighted. The importance of enhancing students' ethical consciousness and self-awareness when teaching them foreign languages in higher school is substantiated, since ethics as a quality of personality is developing as a fundamental principle of effective professional activity under the conditions of in-depth digitalization and globalization, and the art of communication is becoming an integral component of the professional competence and competitiveness of a modern specialist.

The article analyzes the psychological and pedagogical conditions for improving students' ethical communication skills, and in a broad sense, as effective interaction in society, which is the main objective of this study; highlights the essence and factors of the formation of a moral personality, in particular by means of foreign language training, which ensures the assimilation of cultural heritage and values of universal human culture, whose inclusion is made possible, first of all, thanks to language, which is inseparable from thinking, and therefore from human consciousness.

The scientific findings of this research regard the content of foreign language instruction, which should offer models for solving ethical issues; the motivation of moral activity as a system of moral impulses of the individual and, at the same time, the process of value selection of the most significant motives for decision-making; a personally oriented approach to teaching foreign languages at university, which ensures the development of intellectual and moral self-regulation skills, as well as the correct use of non-verbal means of communication – the language of not only gestures, but also feelings, which is an integral part of the art of communication.

Further research on this topic could be determining psychological and pedagogical conditions for the development of cognitive culture of higher school students by means of foreign language training as a factor of ethical culture.

Key words: ethical consciousness, ethics of language communication, intellectual and moral self-regulation, foreign language training, personality-oriented approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Загальноцивілізаційні трансформації у глобалізованому світі зумовлюють значні зміни у духовному просторі сучасного суспільства, актуалізують усвідомлення єдності плюрального людського буття на засадах гуманізму, толерантності, діалогу культур, необхідності людиноцентристської спрямованості процесів розвитку та досягнення міжнародного етичного консенсусу з метою оптимізації свободи та автономії кожного індивіда, особистісної креативності, самовираження та реалізації своїх унікальних уявлень про добре життя [8, с. 4].

Достеменно відомо, що важливою передумовою порозуміння між людьми є налаштованість на приязнь у стосунках, а також відповідна культура творення думки та коректність її висловлення. Водночас, культурне спілкування у широкому сенсі розглядається як така соціальна взаємодія, яка реалізує соціально-практичний, бізнесовий та інші аспекти у рамках відповідних духовно-культурних засад, які забезпечують порозуміння на ґрунті загальнокультурних цінностей та загальнолюдських пріоритетів.

Реалії глобалізованого світу детермінують створення глобального комунікативного простору, ясна річ, за умови неухильного дотримання міжнародних етичних норм. Нові виклики сьогодення формують нові вимоги щодо комунікативної культури сучасного фахівця. Етичність як якість особистості стає основоположним принципом його ефективної професійної діяльності, а мистецтво спілкування – інтегральною складовою його професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання етичної свідомості, моральних цінностей, культури спілкування, їхня роль у сучасному суспільстві та становленні особистості висвітлювались у численних наукових розробках та дослідженнях, зокрема таких авторів, як: Бех І. Д., Білозерська С. І., Ващенко Т. С., Мороз О. Г., Стельмахович М. Г., Сухомлинська О. В., Чайка Г. Л., Гленнон В., Грайс Г. П., Скотт Дж. Г.

Окремі вчені (С. Бондаренко, Ю. Мальований, І. Бех, П. Зак, Л. Кларк, Л. Кольберг, Ж. Піаже) наголошують на необхідності врахування вроджених особливостей індивіда при становленні його як істоти соціальної і розглядають формування сфери моральності як частину біології людини, що підпорядкована законам еволюції (природне дозрівання). Водночас, багато учених (В. Андрущенко, М. Боришевський, Н. Вознюк, І. Добронравова, А. Доннікова, А. Корецька, Б. Саймон, Дж. Брунер, Е. Дюркгейм) підкреслюють провідну роль культурного чинника у становленні моральної особистості, розвитку етичної свідомості.

Розвиток компетентності майбутніх фахівців представлено також з перспективи різних педагогічних підходів: культурологічного (М. Бастун, С. Гвоздй, М. Оліяр), особистісно орієнтованого (Г. Балл, І. Бех, О. Тімець, О. Топка.), аксіологічного (Л. Бірюк, І. Буданов, І. Міма), герменевтичного (М. Хайдеггер, Ф. Шлейермахер), комунікативного (Д. Браун, Г. Віддоусан, В. Лігтелвуд, Д. Хаймс), когнітивного (Дж. Андерсон, Дж. Брунер, Х. Гейвін, Д. Мацумото, Р. Солсо,) тощо.

Метою даного дослідження є актуалізувати значення етичної свідомості як основоположної особистісно-професійної характеристики сучасного фахівця, невід'ємної складової його професійної компетентності, яка формується значним чином у процесі іншомовної підготовки, що забезпечує вдосконалення умінь етичного спілкування, причому в широкому сенсі, як ефективної інтеракції в соціумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення моральних уявлень як явищ культури – складний і тривалий процес, який не може здійснюватись лише на основі власного досвіду окремої людини чи навіть покоління людей. Суспільна мораль і як частина культури, і як явище масової свідомості для індивіда виступає об'єктом засвоєння і розвитку. За допомогою опредмечених у культурі й представлених у масовій свідомості моральних цінностей, а також інших феноменів суспільної свідомості індивід усвідомлює глибинний зміст суспільних відносин, тенденції їх розвитку, суспільні потреби, формує свою моральну свідомість.

Моральність, на думку видатного швейцарського психолога Ж. Піаже, необхідно розглядати як процес розвитку, що безпосередньо залежить від стадій розвитку інтелекту (когнітивних структур). Зовнішнє, зокрема соціальне середовище є лише умовою, а не джерелом розвитку індивіда. У центрі його психічної діяльності у всіх вікових періодах, згідно з операційною концепцією інтелекту Ж. Піаже, є інтелект. Принагідно, моральний розвиток є результатом міжособистісної інтеракції, завдяки якій індивіди виробляють справедливі рішення [9, с. 320-324].

Розвиток морального мислення, за твердженням видатного американського ученого-психолога Л. Кольберга, відбувається в універсальній послідовності і веде до розкриття універсальних моральних принципів, незалежно від впливів конкретної культури. Теорія морального розвитку Л. Кольберга на кожній стадії розвитку інтелекту акцентує на формі отриманого знання, а не на процесі його здобування, і стверджує, що індивід лише слідує відповідному тій чи іншій стадії імперативу, при цьому характеристики морального судження відображають універсальні принципи моралі [7, с. 31-53].

Відповідно до соціологічної теорії формування особистості, провідну роль у процесі формування духовного світу молоді людини відіграє суспільна свідомість, суспільний досвід. У рамках цієї теорії індивід майже не взаємодіє з об'єктивною дійсністю, реальними суспільними відносинами, послугуючись лише системою норм і цінностей, які є установками соціальних груп, що підпорядковують своєму впливові індивіда. За переконанням відомого французького вченого-соціолога Е. Дюркгейма, індивід як соціальна істота – продукт суспільного впливу, а всі види соціальних впливів суспільства на людину є цілком психічними, вони складаються виключно із уявлень і об'єктивізованих почуттів [5, с. 17].

Таким чином, відповідно організована освітня підготовка, зокрема іншомовна, забезпечує засвоєння суспільного досвіду, культурних надбань нації, цінностей загальнолюдської культури, долучення до яких уможливорюється, перш за все, завдяки мові, яка невіддільна від мислення, а отже й свідомості людини.

Власне, це й сприяє розвитку свідомості та самосвідомості молоді людини, зокрема етичної. Оволодіння іноземною мовою виводить особистість на новий рівень світосприйняття через ознайомлення з новою культурою, новим світоглядом, оскільки кожна мова, за твердженням мовознавців, по-своєму інтерпретує об'єктивну дійсність, по-своєму трактує пізнаваний світ, робить свій внесок у загальнокультурну традицію пізнання, що оптимізує досягнення етичного консенсусу з метою гармонізації суспільних відносин у сучасному суперечливому світі.

Молоді люди, як правило, свідомі своїх прав, не завжди розуміють свої обов'язки та відповідальність перед собою, своєю спільнотою та суспільством. Навчальний контент при вивченні іноземної мови повинен пропонувати взірці розвитку моральної свідомості та самосвідомості, вирішення етичних питань, наприклад, збереження власного здоров'я, економічного благополуччя, інтелектуально-духовного вдосконалення. При цьому основним зобов'язанням щодо своєї особистості залишається реалізація свого особистісного потенціалу, своєї справжньої сутності, яку, за переконанням психологів-гуманістів, людина повинна розкрити, тобто пізнати в процесі своєї життєдіяльності з метою реалізації своїх вроджених інстинктів, здібностей, таланту, що й становить «здоровий» і бажаний розвиток особистості. При цьому межі її інтелектуального розвитку залежать від того, як дана культура сприяє їй у цьому. За твердженням американського вченого Дж. Брунера, культура формує розум, вона надає нам інструментарій для організації та розуміння наших світів у комунікативний спосіб [2, с. 3].

Отже, розвиток етичної свідомості, яка детермінує етику спілкування, у процесі навчання іноземних мов необхідно розглядати як цілісну систему, визначальним фактором якої є зміст. При цьому дидактично доцільним є трактування змісту як інструменту формування особистості, соціальних ідей, що не просто засвоюються, а перетворюються у цьому процесі у внутрішню силу, що спонукає вихованця до адекватної поведінки і діяльності в соціумі. Ясна річ, особистісний розвиток молоді людини відбувається у процесі вдосконалення її духовності, яка є системою морально-релевантних ціннісних орієнтацій, що стали внутрішньоособистісними детермінантами життєдіяльності людини, а також здатністю особистості до творчого оволодіння цінностями та їх реалізації у контексті реальної поведінки [1, с. 49-57].

Потужним чинником розвитку етичної свідомості та самосвідомості є мотивація моральної діяльності, яка розглядається, з одного боку, як система моральних спонук особистості, а з

іншого боку, як духовний акт і процес ціннісного вибору найбільш значущих мотивів – суб'єктивних передумов для прийняття рішення.

Моральний рівень мотивації зумовлений і ціннісною орієнтацією особистості, і ситуацією вибору. Історично і онтогенетично здатність людського індивіда до моральної мотивації виникла з його реакції на соціальні вимоги і перестороги, суспільні стимули і санкції, які спрямовують і водночас обмежують одиничну волю відповідно до загального інтересу. Як свідчить психолого-педагогічна практика, лише під впливом спонук і примусу з боку інших особистість привчається володіти собою, приборкує в собі інстинкти, контролюючи свої дії власною доброю волею та силою своїх переконань, причому добровільне виконання обов'язку як усвідомленої потреби є характеристикою морально зрілої особистості. Однак і на цьому рівні самосвідомості виникає необхідність самообмеження, самопримусу, самодисципліни стосовно своїх афектів, пристрастей, бажань, особливо в ситуаціях конфлікту між суспільним та індивідуальним, альтруїстичним та егоїстичним, соціальним та біологічним, раціональним та емоційним.

Необхідно зазначити, що особистісно орієнтований підхід до навчання іноземних мов у вищій школі забезпечує такий рівень компетентності, який передбачає інтелектуально-моральну саморегуляцію як ситуативну самозаміну не лише в площині конкретних вчинків, але й на рівні свідомого управління своєю життєдіяльністю, причому моральність стає «об'єктом розумної вільної самоорганізації і самоконструювання зі сторони суб'єкта» [3, с. 42].

Сучасна вітчизняна педагогічна думка виділяє такі основні взаємопов'язані та взаємозумовлені аспекти особистісного вдосконалення:

- самопізнання, яке складають самоаналіз і порівняння себе з іншими, спостереження за собою нібито збоку, оцінювання правильних чи неправильних дій; поступове вироблення до себе самокритичного, але об'єктивного, не заниженого ставлення;

- самоутримання від негативних думок, дій, вчинків через наступні прийоми: самонаказ на стримування, самовідмову, самозаборону, самонавіювання; самопокарання у випадку негативних дій;

- самопримушування до здійснення позитивних вчинків, добрих справ [4, с. 96-97].

Визначення морального сенсу свого життя є одним з найбільш актуальних і відповідальних завдань, які стоять перед кожною особистістю у будь-якому віці. Потреба розуміння сенсу життя і можливостей його реалізації як проблема оцінки власного існування рано чи пізно постає перед особистістю студента ЗВО, оскільки розуміння змісту свого життя є необхідною умовою її нормального функціонування, тобто концентрації всіх здібностей і максимального їх використання.

Вивчення курсів “Іноземна мова”, “Іноземна мова за професійним спрямуванням” допомагає студентам знайти відповідь на дані питання

шляхом вдосконалення світоглядних умінь у процесі іншомовної підготовки і вироблення компетентностей, які забезпечують долучення до загальнокультурного контексту для успішної особистісно-професійної реалізації у соціумі.

Ясна річ, культура спілкування, приязні гармонійні стосунки, особливо у професійній діяльності, не виникають автоматично, вони потребують відповідних фахових знань, умінь та навичок, а також певних вольових зусиль, оскільки особистість – це не пасивний об'єкт, керований ззовні за допомогою команд і санкцій, а свідомий суб'єкт, що реалізує свою особистісну та професійну діяльність на основі відповідних компетентностей, які й забезпечують його конкурентоздатність, самостійність та здатність до ефективної комунікації.

У процесі іншомовної підготовки у вищій школі студенти не лише поглиблюють знання про мову як систему знаків, її граматичну структуру, тобто розширюють свою мовну компетентність; розвивають не лише вміння та навички використання певної мовної одиниці в залежності від комунікативного контексту, тобто мовленнєву компетентність, але й вдосконалюють свою комунікативну компетентність, яку часто визначають як притаманні людині знання та вміння успішного й ефективного спілкування. Розумові операції, що мають місце при оволодінні іноземною мовою, відіграють істотну роль у вдосконаленні когнітивних навичок студентів, а відповідно й когнітивної компетентності, тому що іноземна мова може бути засвоєна з комунікативною метою лише як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не лише передається, але й створюється у результаті мовленнєво-розумової діяльності.

У випадку професійно орієнтованого навчання іноземної мови акцент переноситься на вироблення умінь ефективного професійного спілкування іноземними мовами, яке здійснюється на основі вже сформованих базових знань, пов'язаних з майбутніми професійними сферами діяльності.

Принагідно слід зауважити, що ефективність спілкування – це такий “кінцевий продукт”, основу якого складає теорія культури мови, тобто такий набір і така організація мовних засобів, які в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань. Дотримання мовної норми передбачає використання сукупності мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування [6, с. 430].

Щоб правильно спілкуватись, необхідно мати достатню суму систематизованих знань про історію, культуру, людську психіку та поведінку, закономірності суспільного розвитку, володіти мовними і немовними засобами спілкування. Ясність висловлювання залежить від ясності думання, а ясність думання – від рівня володіння мовою, зокрема від словникового запасу. Тому в

процесі іншомовної підготовки, окрім активного використання комунікативного, соціокультурного, особистісно орієнтованого підходів до навчання іноземної мови, інтерактивних методів, доцільно регулярно використовувати технологію домашнього читання, яка зосереджує на розвитку умінь інтенсивного читання, накопиченні обов'язкового та потенційного тематичного словника для спілкування іноземною мовою, розвитку мовленнєвих, соціокультурних та когнітивних умінь і навичок як здатності будувати ефективні мовленнєві діяльність та поведінку.

Невід'ємною складовою комунікативної культури сучасного фахівця є дискурсивна компетентність, що передбачає здатність мовця керувати своїм мовленням, сприймати та будувати цілісні, зв'язні і логічні висловлювання (дискурси) різних функціональних стилів в усному та письмовому мовленні на основі розуміння різних видів текстів при читанні та аудіюванні. Цю компетентність, зокрема, складають вміння вибирати лінгвістичні засоби відповідно до типу висловлювання, ситуації спілкування, комунікативних завдань, вміння змінювати глибину й коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим партнерами по спілкуванню.

У процесі домашнього читання іноземною мовою, а також представлення своїх звітів про прочитане студенти розвивають такі види дискурсивної компетентності, як текстова та риторична. Текстова компетентність визначає наскільки добре людина може читати різні тексти й розуміти їх. Різні види тексту включають художню та наукову літературу, публіцистику, наративи, навчальні посібники та інші види письмових повідомлень, наприклад, транскрипції записаних розмов або технічних матеріалів. Чим краще читачі можуть розуміти ці тексти, тим більшою є їхня текстова дискурсна компетентність.

Риторична або ефективна компетентність дискурсу вимірює внесок мовця у спілкування, зокрема наскільки добре людина може розуміти те, що говорять інші мовці, наскільки добре вона може виражати свої власні думки, а також наскільки добре ця людина може висловити ідеї аудиторії в рамках загального сценарію.

Якість спілкування та рівень порозуміння залежать також від емоційного забарвлення мовлення спілкуювальників, а також коректного використання невербальних засобів. Мистецтво спілкування передбачає володіння мовою невербального спілкування, мовою не лише жестів, але й почуттів, і є інтегральною складовою мистецтва спілкування. Відомо, що одне й те саме слово, наприклад, привітання або вираження вдячності, може бути вимовлене з безліччю найрізноманітніших відтінків, які передаються за допомогою міміки, жестів, інтонації і відображають найтонші відтінки людських настроїв і почуттів. Невербальні засоби – вираз обличчя, поза, жести, погляди, пантоміміка – часто набагато виразніші, ніж словесне мовлення. Вони віддзеркалюють психічні, насамперед емоційні стани людини, які, як правило, є безпосередніми і не контролюються свідомістю, тоді як вербальне

спілкування передбачає використання мовних знаків, що є невіддільним від мислення і свідомості.

Винятково важливим несловесним знаком етичного спілкування є усмішка. За висловом чеського соціолога І. Томана, “це найдієвіша зброя, за допомогою якої найлегше проникнути крізь панцир інших “Я”. Дружня усмішка усуває настороженість або агресивність, долає всілякі перешкоди у спілкуванні з людьми” [10, с. 85]. Вважається, що відкрите обличчя, прямий погляд, привітна усмішка – це прикмети людини розумної, вихованої, сильної, тому у процесі комунікативної діяльності студентам варто частіше нагадувати традиційне для англomовної культури “Keep smiling” і акцентувати на таких типових рисах українського національного характеру, як жартівливість і привітність.

Отже, культура спілкування, етика мовлення безпосередньо залежать від рівня етичної свідомості мовця, від моральної саморегуляції особистості, її готовності до вдосконалення своєї інформаційної і світоглядної культури. Широке використання технологій електронного навчання, комп'ютерних програм у навчальному процесі сприяє виробленню уміння вмотивованої пізнавальної діяльності при роботі з іншомовними матеріалами, моделювання якісно нового типу візуалізації навчального матеріалу, процесів та явищ тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Як свідчить практика викладання іноземної мови у вищій школі, якість інтеракції, що виникає при іншомовному спілкуванні на рівні міжособистісної та групової взаємодії, істотно впливає на рівень етичної свідомості її учасників. Вдосконалення моральності молодшої людини у процесі навчання іноземної мови відбувається шляхом її свідомого налаштування на добро, етичні норми, а також розширення її знання про те, що таке добро і які шляхи до нього.

Етична свідомість спонукає людину ставати кращою і творити красу навколо себе приязню стосунків. Особистість має усвідомлювати свої зобов'язання та відповідальність перед суспільством, спільнотою, до яких вона належить. Знову йдеться про глобальну етику, яка забезпечує права та свободу усіх членів соціуму, акцентуючи при цьому на таких фундаментальних правах людини, як право на особисту свободу, особисту безпеку, свободу думки і совісті, слова і самовираження, інтелектуальну і культурну свободу, моральну рівність тощо [8, с. 5].

Освітньо-професійні програми у ЗВО, з огляду на вище зазначені пріоритети у сучасному суспільстві, акцентують на засвоєнні студентами у процесі іншомовної підготовки суспільного досвіду, культурних надбань нації, цінностей загальнолюдської культури, що забезпечує розвиток їхньої свідомості і самосвідомості, моральних цінностей та переконань і детермінує відповідну етику спілкування як культуру творення думки та коректність її висловлення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
2. Bruner J. S. The Culture of Education. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 1996. 235 p.
3. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 196 с.
4. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. К.: Вища школа, 1995. 237 с.
5. Дюркгейм Е. Соціологія і соціальні науки. *Філософ. і соціол. думка*. 1992. № 5. 272 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
7. Kohlberg L. Moral stages and moralization. *Moral development and behavior*. N.Y., 1977. P. 31–53.
8. Kurtz, P. A Declaration of Interdependence: New Global Ethics. *Free Inquiry Volume 08*. 1988. No. 4. P. 4–7.
9. Piaget J. The moral judgment of the child. London: Routledge, 2013. 428 p.
10. Томан І. Мистецтво говорити: Пер з чеськ. К: Політвидав України., 1989. 293 с.

REFERENCES

1. Boryshevskiy, M. Y. (2008). Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku i samorozvytku osobystosti [Spiritual values as a determinant of development and self-development of the individual]. *Pedahohika i psykhohihiia*. № 2. S. 49–57. [in Ukrainian]
2. Bruner, J. S. (1996). The Culture of Education. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 235 p. [in English]
3. Vozniuk, N. M. (2005). Etyko-pedahohichni osnovy formuvannia osobystosti: navchalnyi posibnyk [Ethical and pedagogical foundations of personality formation: a textbook]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 196 s. [in Ukrainian]
4. Haluzynskiy, V. M., Yevtukh, M. B. (1995). Pedahohika: teoriia ta istoriia [Pedagogy: theory and history]. K.: Vyshcha shkola. 237 s. [in Ukrainian]
5. Durkheim, D. E. (1992). Sotsiolihiia i sotsialni nauky [Sociology and social sciences]. *Filos. i sotsiol. dumka*. № 5. 272 s. [in Ukrainian]
6. Kocherghan, M. P. (2003). Zaghaljne movoznavstvo: pidruchnyk [General Linguistics: a textbook]. Kyiv: Akademiia. 464 s. [in Ukrainian]
7. Kohlberg, L. (1977). Moral stages and moralization. *Moral development and behavior*. N. Y. P. 31–53. [in English]
8. Kurtz, P. (1988). A Declaration of Interdependence: New Global Ethics. *Free Inquiry Volume 08*. No. 4. P. 4–7. [in English]
9. Piaget, J. (2013). The moral judgment of the child. London: Routledge. 428 p. [in English]
10. Toman, I. (1989). Mystetstvo hovoryty: Per. z chesk [The Art of Speaking: Translated from Czech.]. K: Polityvydav Ukrainy. 293 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГУЛЯК Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: особистісно-професійний аспект іншомовної підготовки студентів університету; цифрові технології навчання іноземної мови.

ДУМАШІВСЬКИЙ Ярослав – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дослідження потреби докорінної зміни підходу до викладання іноземних мов у вищій українській школі, вплив мультимедійних технологій на формування особистості та розвиток внутрішнього потенціалу студентів українських ВНЗ для оволодіння іншомовними компетенціями.

КРІБА Ірина – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: соціально-культурний вимір сталого розвитку, багатомовність та міжкультурне спілкування, ділова англійська мова.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HULIAK Oksana – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Languages Department for Sciences, the Faculty of Foreign Languages, the Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: personal and professional aspect of foreign language training of university students; digital technologies of foreign language training.

DUMASHIVSKYI Yaroslav – PhD in Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department for Sciences, the Faculty of Foreign Languages, the Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: research into the need for a fundamental change in the approach to teaching foreign languages in Ukrainian higher education institutions, the impact of multimedia technologies on the formation of personality and the development of the internal potential of Ukrainian university students for mastering foreign language competencies.

KRIBA Iryna – Assistant Professor of the Foreign Languages Department for Sciences, the Faculty of Foreign Languages, the Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: socio-cultural dimension of sustainable development, multilingualism and intercultural communication, business English.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.05.2025 р.

УДК 378.147(811.111)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-133-137

ГРИНЬОВА Юлія –

старший викладач, кафедри іноземних мов

Воєнної академії імені Євгенія Березняка,

працівник ЗСУ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9768-3289>

e-mail: jul.green2412@gmail.com

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті досліджено проблему впровадження гейміфікації як інноваційного підходу до формування англomовної граматичної компетенції. Наголошено на актуальності пошуку ефективних педагогічних технологій, які сприяють підвищенню мотивації студентів та удосконаленню процесу засвоєння граматичних структур англійської мови. Зазначено, що традиційні методи викладання граматики часто не забезпечують належного рівня активності здобувачів освіти, що обумовлює потребу в інтеграції нових підходів до організації навчального процесу. Гейміфікація розглядається як ефективний інструмент залучення студентів до активної навчальної діяльності шляхом використання ігрових механік, які формують позитивне емоційне середовище та забезпечують систематичне і глибоке засвоєння граматичних знань.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз можливостей застосування гейміфікаційних технологій у процесі формування граматичної компетенції англійської мови. У процесі дослідження охарактеризовано основні підходи до визначення сутності гейміфікації, проаналізовано методи її впровадження у навчальний процес, запропоновано класифікацію методів відповідно до характеру діяльності студентів, способу подачі навчального матеріалу, рівня творчої активності та ступеня інтегрованості гейміфікації. Особлива увага приділяється ролі інтерактивних платформ, таких як Bamboozle та ISL Collective, які сприяють реалізації практичних аспектів гейміфікованого навчання.

Узагальнені результати дослідження свідчать про те, що застосування гейміфікації у процесі вивчення граматики англійської мови суттєво підвищує рівень мотивації студентів, активізує їхню пізнавальну діяльність, сприяє розвитку навичок самостійного навчання та критичного мислення. Встановлено, що ефективність гейміфікаційного підходу безпосередньо залежить від обґрунтованого добору ігрових елементів, їх відповідності навчальним цілям та адаптації до рівня підготовки здобувачів освіти. Підкреслено важливість дотримання принципів цілеспрямованості, системності та адаптивності при впровадженні гейміфікації в освітній процес.

Ключові слова: гейміфікація, граматична компетенція, англійська мова, ігрові технології, методика навчання, мотивація студентів, інтерактивні платформи.

HRYNOWA Yuliia –

Senior Lecturer, employee

of the Department of Foreign Languages

Yevhenii Berenziak Military Academy

of the Armed Forces of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9768-3289>

e-mail: jul.green2412@gmail.com

GAMIFICATION AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF ENGLISH GRAMMAR COMPETENCE

The article explores the issue of implementing gamification as an innovative approach to the development of English grammar competence. The relevance of finding effective pedagogical technologies aimed at enhancing students' motivation and improving the process of mastering English grammar structures is emphasized. It is noted that traditional methods of teaching grammar often fail to ensure an adequate level of learners' engagement, which necessitates the integration of new approaches into the educational process. Gamification is viewed as an effective tool for involving students in active learning through the use of game mechanics, which foster a positive emotional environment and promote systematic and profound acquisition of grammatical knowledge.

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation and practical analysis of the possibilities of applying gamification technologies in the process of developing English grammar competence. The study characterizes the main approaches to defining the essence of gamification, analyzes the methods of its implementation into the educational process, and proposes a classification of methods based on the nature of students' activities, the way of presenting learning material, the level of creative activity, and the degree of gamification integration. Special attention is paid to the role of interactive platforms such as Bamboozle and ISL Collective, which facilitate the practical aspects of gamified learning.

The summarized research results demonstrate that the application of gamification in the process of studying English grammar significantly increases students' motivation, activates their cognitive activity, and fosters the development of independent learning skills and critical thinking. It has been established that the effectiveness of the gamification approach directly depends on the reasoned selection of game elements, their compliance with educational goals, and adaptation to the students' level of preparation. The importance of adhering to the principles of purposefulness, systematization, and adaptability in the implementation of gamification in the educational process is emphasized.

Key words: gamification, grammar competence, English language, educational technologies, motivation, interactive platforms, teaching methodology.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах глобалізації та активної інтеграції у світовий освітній простір знання англійської мови набуває статусу однієї з базових компетентностей, необхідних для профе-

сійної діяльності, академічного зростання та міжкультурної комунікації. Особливої уваги при цьому потребує формування граматичної компетенції як основи правильного, точного та ефективного мовлення. Необхідно зазначити, що

традиційні методи викладання англійської граматики часто характеризуються одноманітністю, що спричиняє зниження мотивації студентів та негативно позначається на результатах навчальної діяльності. Це зумовлює потребу у пошуку нових, більш ефективних підходів до організації освітнього процесу.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю впровадження інноваційних технологій у процес викладання іноземних мов, зокрема англійської. Одним із перспективних напрямів модернізації освітнього середовища є гейміфікація – використання ігрових елементів для стимулювання пізнавальної активності, підвищення зацікавленості студентів та покращення якості засвоєння знань [1; 4]. Слід підкреслити, що гейміфікація сприяє створенню позитивної мотиваційної атмосфери на заняттях, що є надзвичайно важливим для ефективного формування граматичних навичок у студентів різних вікових категорій.

Таким чином, постає проблема визначення ефективних шляхів інтеграції гейміфікаційних елементів у процес формування англомовної граматичної компетенції. Особливої уваги потребує дослідження того, які саме гейміфікаційні стратегії забезпечують максимальну результативність навчання, а також виявлення переваг та можливих ризиків застосування ігрових технологій у граматичній підготовці студентів. Актуальність цієї проблеми визначається необхідністю розробки сучасних педагогічних моделей, що відповідатимуть потребам нової генерації здобувачів освіти та тенденціям розвитку інноваційних технологій у сфері викладання іноземних мов [3; 6].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема використання гейміфікації у процесі навчання англійської мови активно розглядається як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній науці. У роботах К. Детердінга (K. Deterding), С. Бургера (S. Burgers) та К. Каппа (K. Kapp) гейміфікація розглядається як ефективний інструмент мотивації та активізації освітньої діяльності [5]. Дослідники підкреслюють, що ігрові елементи, такі як бали, рівні, нагороди, створюють позитивний емоційний фон і сприяють більш глибокому засвоєнню матеріалу. Зокрема, К. Капп визначає гейміфікацію як засіб залучення студентів через механізми ігрового мислення і поведінки, що робить навчальний процес більш результативним та емоційно насиченим.

В українському науковому просторі питання інноваційних технологій в освіті висвітлюють О. Пометун, О. Співаковський, Н. Морукова та інші дослідники [2; 3]. Їхні праці акцентують увагу на необхідності інтеграції інтерактивних методик для розвитку ключових компетентностей учнів, серед яких граматична компетенція займає важливе місце. Особливої уваги у цих дослідженнях надається потребі у переосмисленні традиційних підходів до викладання граматики, що передбачає перехід від репродуктивного навчання до діяльнісного підходу, де гейміфікація виступає як засіб активізації розумової діяльності, підвищення

мотивації та створення ефективного середовища для закріплення граматичних знань.

Результати попередніх досліджень демонструють, що, незважаючи на вагомий науковий інтерес до тематики гейміфікації в освіті, застосування ігрових стратегій саме у формуванні англомовної граматичної компетенції ще потребує подальшого вивчення [6; 8]. Зокрема, у працях Л. Шелдона (L. Sheldon), Дж. Хеммера (J. Hammer), А. Андерсона (A. Anderson) та С. Лі (S. Lee) підкреслюється важливість ретельного підбору ігрових елементів відповідно до навчальних цілей і рівня підготовки здобувачів освіти. Науковці наголошують, що не кожен ігровий інструмент однаково ефективний у розвитку граматичних навичок, а успіх гейміфікації залежить від правильного поєднання ігрових механік із методичними завданнями курсу.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз можливостей використання гейміфікації як інноваційного підходу у процесі формування англомовної граматичної компетенції. У межах дослідження передбачається визначити ефективність гейміфікаційних технологій для розвитку граматичних навичок, окреслити основні переваги та потенційні виклики їх застосування в освітньому процесі, а також запропонувати напрями удосконалення методик викладання англійської мови на основі інтеграції ігрових елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній системі освіти дедалі більше уваги приділяється впровадженню інноваційних підходів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів. Одним із перспективних напрямів удосконалення навчального процесу визнається гейміфікація – використання ігрових елементів у педагогічній практиці [5, с. 15]. Актуальність інтеграції гейміфікації у процес формування англомовної граматичної компетенції обумовлена необхідністю подолання труднощів, пов'язаних із традиційним механічним засвоєнням граматичних правил, що часто супроводжується зниженням мотивації студентів [2, с. 118].

Наукова література визначає гейміфікацію як процес застосування ігрових механік, дизайну та мислення у неігрових контекстах для підвищення залучення і досягнення цілей [5, с. 16]. У контексті викладання англійської мови гейміфікація має на меті створення позитивного емоційного середовища, яке забезпечує високу залученість студентів та формує внутрішню мотивацію до вивчення граматичних структур. Доцільним є розгляд гейміфікації як інструмента активного залучення студентів у процес опанування складних мовних конструкцій.

Теоретичним підґрунтям для впровадження гейміфікації у навчання слугують когнітивні теорії мотивації, а також конструктивістський підхід до побудови знань. Зокрема, відповідно до теорії самодетермінації Р. Райана і Е. Десі, внутрішня мотивація стимулює глибше засвоєння матеріалу та сприяє розвитку самостійності студентів [4, с. 87]. Підтверджено, що інтеграція ігрових елементів у навчальний процес активізує механізми саморегуляції і самостійного навчання,

що є особливо важливим у процесі формування граматичної компетенції.

Класифікація видів гейміфікації, запропонована в сучасних дослідженнях, передбачає виокремлення базової, структурної та повної гейміфікації [6, с. 13]. У межах формування граматичної компетенції найбільш ефективною визнано структурну гейміфікацію, яка передбачає організацію освітнього процесу у вигляді граматичних квестів, тематичних ігор та серій завдань із наростаючою складністю. Такий підхід забезпечує поступове засвоєння граматичного матеріалу та створює умови для розвитку самостійності студентів.

Формування англомовної граматичної компетенції в умовах використання гейміфікації здійснюється шляхом поєднання традиційних та інноваційних методів навчання. До традиційних методів належать пояснювально-ілюстративний, репродуктивний та проблемно-пошуковий методи, які спрямовані на поступове засвоєння граматичних правил через демонстрацію прикладів, багаторазове відтворення зразків і активне залучення студентів до аналізу мовних явищ [3, с. 76]. Водночас інтеграція гейміфікаційних елементів дозволяє значно активізувати ці методи, трансформуючи їх у більш динамічні та мотиваційно орієнтовані форми роботи.

Науковці пропонують кілька класифікацій методів формування граматичної компетенції в

умовах використання гейміфікації. За характером діяльності виділяють імітаційні методи (рольові ігри, симуляції граматичних ситуацій) та тренувальні методи (виконання граматичних вправ у форматі квестів або змагань) [6, с. 14]. За способом подачі матеріалу розрізняють фронтальні (групові ігрові завдання) та індивідуалізовані методи (персоналізовані граматичні ігри та вправи на платформах типу ISL Collective).

Залежно від рівня творчої активності студентів, методи можна класифікувати на репродуктивні (застосування готових ігрових вправ, що передбачають точне відтворення граматичних структур) та продуктивні (створення власних граматичних ігор, завдань чи квестів студентами самостійно або у групах). Практика засвідчує, що саме продуктивні методи гейміфікації сприяють більш глибокому засвоєнню граматичних закономірностей, розвитку критичного мислення та навичок комунікації.

Окремо доцільно виділити класифікацію методів за ступенем інтегрованості гейміфікації у навчальний процес. У цьому контексті розрізняють часткову гейміфікацію (використання окремих ігрових завдань на окремих етапах уроку) та повну гейміфікацію (структурування всього навчального процесу на основі ігрового сценарію) [7, с. 22]. Ефективність тієї чи іншої моделі залежить від навчальної мети, рівня підготовки студентів та специфіки навчального контенту.

Таблиця класифікації методів:

Критерій класифікації	Типи методів	Характеристика
За характером діяльності	Імітаційні, Тренувальні	Рольові ігри, граматичні квести, вправи на час
За способом подачі матеріалу	Фронтальні, Індивідуалізовані	Групові змагання, персоналізовані онлайн-вправи
За рівнем творчої активності	Репродуктивні, Продуктивні	Виконання готових завдань або створення власних
За ступенем інтегрованості	Часткова гейміфікація, Повна гейміфікація	Окремі ігрові вправи або повний ігровий сценарій

Впровадження гейміфікаційних методів у процес формування граматичної компетенції вимагає дотримання певних принципів: принципу цілеспрямованості (ігрова діяльність повинна відповідати освітнім завданням), принципу системності (гейміфікація має охоплювати усі етапи роботи з граматичним матеріалом) та принципу адаптивності (необхідність гнучкого підходу до вибору ігрових стратегій залежно від індивідуальних особливостей студентів) [8]. Дотримання цих принципів забезпечує підвищення результативності навчального процесу та сприяє сталому розвитку граматичних навичок.

Аналіз сучасної освітньої практики демонструє ефективність використання інтерактивних платформ, таких як Kahoot, Quizizz, Bamboozle та ISL Collective. Досвідчені педагоги вказують на те, що застосування цих ресурсів дозволяє здійснювати закріплення граматичних знань у форматі змагання або командної співпраці. Зокрема,

платформа Bamboozle сприяє розвитку навичок застосування граматичних правил у мовленні через інтерактивні командні ігри, а ресурси ISL Collective надають можливість адаптувати навчальні матеріали до різного рівня підготовки учнів [9].

Підтверджено, що використання платформ Bamboozle та ISL Collective позитивно впливає на мотиваційний аспект навчання граматики. Завдяки впровадженню елементів змагання, миттєвого зворотного зв'язку та можливості самостійної перевірки знань студенти проявляють вищу активність у засвоєнні граматичних правил. Експериментальні дані свідчать про те, що застосування інтерактивних ігор сприяє підвищенню довготривалості запам'ятовування граматичних структур та формуванню навичок правильного використання їх у мовленні [9].

У межах практичної реалізації гейміфікаційних технологій у процесі формування

англомовної граматичної компетенції доцільним є розгляд конкретних методів та відповідних прикладів їх застосування на заняттях. Імітаційні методи у формуванні граматичної компетенції передбачають залучення студентів до ролевих ігор, де вони можуть практикувати використання граматичних структур у змодельованих ситуаціях. Наприклад, доцільним є проведення ролевої гри "Суд над граматичними помилками", під час якої студенти виступають у ролі адвокатів та прокурорів, аргументуючи правильність або неправильність застосування певних граматичних форм. Такий формат сприяє розвитку навичок мовленнєвої аргументації та критичного аналізу граматичних явищ.

Тренувальні методи реалізуються через вправи, що мають на меті багаторазове повторення та закріплення граматичних конструкцій у цікавій формі. Одним із ефективних прикладів є організація командного квесту на платформі Bamboozle, де кожне правильно виконане граматичне завдання дозволяє перейти до наступного етапу навчальної гри. Цей підхід забезпечує поєднання індивідуальної відповідальності та командної взаємодії, що позитивно впливає на якість засвоєння матеріалу [8].

Фронтальні методи гейміфікації передбачають залучення всієї групи до спільних завдань. Зокрема, використання гри "Граматичний аукціон" у форматі інтерактивної платформи Quizizz дозволяє студентам конкурувати за правильні граматичні відповіді, використовуючи обмежений ресурс балів. Така форма роботи стимулює розвиток стратегічного мислення та поглиблює розуміння граматичних правил через емоційно забарвлену взаємодію [7, с. 33].

Індивідуалізовані методи спрямовані на розвиток автономності студентів. Прикладом є використання ресурсів платформи ISL Collective для підготовки персоналізованих вправ відповідно до рівня знань кожного учня. Студенти працюють з інтерактивними робочими аркушами, що дозволяє враховувати їхні індивідуальні темпи засвоєння матеріалу та потреби у додатковому тренуванні окремих граматичних тем.

Репродуктивні методи передбачають виконання готових ігрових завдань, орієнтованих на точне відтворення граматичних структур. Наприклад, застосування набору робочих аркушів із вправами на заповнення пропусків у реченнях дозволяє студентам закріпити навички правильного використання часів англійської мови, таких як Present Perfect та Past Simple, у напівконтрольованому режимі [6, с. 24].

Продуктивні методи заохочують студентів до самостійного створення навчальних матеріалів. Одним із варіантів є завдання підготувати власну вікторину на платформі Kahoot за певною граматичною темою та провести її для інших учасників групи. Така діяльність стимулює творчість, сприяє глибшому осмисленню граматичних правил та формує навички самостійного опрацювання мовного матеріалу.

Часткова гейміфікація реалізується шляхом включення ігрових елементів на окремих етапах

заняття. Наприклад, проведення гри "Граматична розминка" на початку уроку активізує увагу студентів та налаштовує їх на подальше систематичне засвоєння нового граматичного матеріалу в межах традиційної структури заняття [7, с. 35].

Повна гейміфікація передбачає побудову усього навчального курсу або окремого блоку у вигляді гри. Ефективним є використання сценарію "Граматичного міста", де кожне правило представлено як окрема вулиця або будівля, що студенти відвідують, виконуючи серії граматичних завдань. Такий підхід сприяє глибокій інтеграції навчального змісту у свідомість учнів через послідовне виконання ігрових місій.

Разом із позитивними аспектами впровадження гейміфікації необхідно враховувати потенційні труднощі. Практика свідчить, що надмірне зосередження студентів на досягненні ігрових цілей може призводити до втрати уваги до основного змісту навчального матеріалу. У зв'язку з цим доцільним є ретельне планування гейміфікаційних заходів, чітке формулювання навчальних цілей та забезпечення постійного контролю над змістовною спрямованістю ігрової діяльності.

Успішне застосування гейміфікації вимагає урахування вікових, психологічних та рівневих особливостей студентів. Досвід показує, що індивідуалізація ігрових завдань, чергування командних і індивідуальних форм роботи, а також поступове ускладнення завдань сприяють підтриманню стабільного інтересу студентів до навчання та створенню умов для ефективного формування англомовної граматичної компетенції.

Таким чином, гейміфікація виступає ефективним інноваційним інструментом оптимізації процесу навчання граматики англійської мови. Її успішне впровадження можливе за умови обґрунтованого підходу до відбору ігрових елементів, їх інтеграції у структуру навчального процесу та постійного контролю за досягненням навчальних результатів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка моделей гейміфікованого навчання граматики для різних вікових і професійних груп студентів [5, с. 16].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. На основі проведеного аналізу теоретичних засад і практичного досвіду впровадження гейміфікаційних технологій у процес формування англомовної граматичної компетенції можна констатувати, що гейміфікація є одним із найбільш перспективних інноваційних підходів у сучасній методиці викладання іноземних мов [6, с. 15]. Встановлено, що застосування ігрових елементів не тільки підвищує мотивацію студентів до вивчення граматики, але й сприяє активізації їхньої когнітивної діяльності, розвитку комунікативних умінь та формуванню навичок практичного використання граматичних структур у реальному мовленні. Гейміфікація забезпечує створення позитивного емоційного середовища, що є важливою передумовою для ефективного засвоєння навчального матеріалу, підвищення рівня академічної успішності та

розвитку внутрішньої мотивації студентів. Особливого значення набуває також забезпечення балансу між розважальним аспектом гри та освітніми завданнями, що дозволяє уникнути поверхового засвоєння знань і сприяє формуванню глибокої, стійкої граматичної компетенції.

Перспективи подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі пов'язані з необхідністю розроблення комплексних дидактичних моделей гейміфікованого навчання англійської мови, орієнтованих на розвиток граматичної компетенції на різних етапах мовної підготовки. Подальшого вивчення потребують питання вибору оптимальних типів ігрових механік залежно від змісту граматичного матеріалу, рівня знань студентів та особливостей освітнього середовища (традиційного, дистанційного чи змішаного). Актуальним є також дослідження впливу гейміфікації на розвиток самостійності, креативності та критичного мислення учнів у процесі вивчення граматики, а також оцінка її ефективності у довготривалій перспективі. Важливим завданням є створення чітких методичних рекомендацій для викладачів щодо інтеграції гейміфікаційних елементів у зміст освітніх програм, а також удосконалення інструментів моніторингу та оцінювання досягнень студентів у рамках гейміфікованого навчання. Саме розвиток даного напрямку сприятиме подальшій модернізації системи мовної освіти, підвищенню її ефективності, інноваційності та відповідності потребам сучасного освітнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Капп К. Гейміфікація в навчанні та освіті: теорія та практика. Переклад з англійської мови. Київ : Освіта, 2019. 312 с.
2. Морукова Н. Сучасні педагогічні технології: інноваційні підходи до навчання. Харків : Фоліо, 2021. 220 с.
3. Пометун О. Інноваційні технології навчання: теорія і практика. Київ : Академвидав, 2017. 247 с.
4. Шапран О. В. Гейміфікація в системі освіти: теоретико-методологічний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2019. № 2. С. 83–88.
5. Deterding S. Gamification: designing for motivation. *Interactions*. 2016. Vol. 23. No. 2. P. 14–19.
6. Lee J., Hammer J. Gamification in education: recent developments and future directions. *International Journal of Educational Technology*. 2018. Vol. 15. No. 3. P. 12–20.
7. Werbach K., Hunter D. For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business. Updated Edition. Philadelphia: Wharton Digital Press, 2018. 160 pp.
8. Bamboozle. Educational Games for Grammar Practice [Електронний ресурс]. URL: <https://www.baamboozle.com/> (дата звернення: 27.04.2025).
9. ISLCollective. Free English grammar worksheets and activities [Електронний ресурс]. URL: <https://en.islcollective.com/> (дата звернення: 27.04.2025).

REFERENCES

1. Kapp, K. (2019). *Heimifikatsiia v navchanni ta osviti: teoriia ta praktyka*. Pereklad z anhliiskoi movy. [Gamification in education and learning: Theory and practice] Kyiv : Osvita. 312 s. [in Ukrainian]
2. Morukova, N. (2021). *Suchasni pedahohichni tekhnolohii: innovatsiini pidkhody do navchannia*. [Contemporary pedagogical technologies: Innovative approaches to education]. Kharkiv : Folio. 220 s. [in Ukrainian]
3. Pometun, O. (2017). *Innovatsiini tekhnolohii navchannia: teoriia i praktyka*. [Innovative teaching technologies: Theory and practice]. Kyiv : Akademydav. 247 s. [in Ukrainian]
4. Shapran, O. V. (2019). *Heimifikatsiia v systemi osvity: teoretyko-metodolohichni analiz*. [Gamification in the education system: Theoretical and methodological analysis]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka*. № 2. S. 83–88. [in Ukrainian]
5. Deterding, S. (2016). Gamification: Designing for motivation. *Interactions*. 23(2). P. 14–19. [in English]
6. Lee, J., & Hammer, J. (2018). Gamification in education: Recent developments and future directions. *International Journal of Educational Technology*. 15(3). P. 12–20. [in English]
7. Werbach, K., & Hunter, D. (2018). *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business* (Updated Edition). Philadelphia: Wharton Digital Press.
8. Bamboozle. (2025). *Educational Games for Grammar Practice* [Electronic resource]. URL: <https://www.baamboozle.com/> [in English]
9. ISLCollective. (2025). *Free English grammar worksheets and activities* [Electronic resource]. URL: <https://en.islcollective.com/> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГРИНЬОВА Юлія – старший викладач кафедри іноземних мов Воєнної академії імені Євгенія Березняка, працівник ЗСУ.

Наукові інтереси: мультимедійні інструменти, інтерактивні, інноваційні методи та технології як засоби удосконалення сучасного заняття з англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HRYNOWA Yuliia– Senior Lecturer, employee of the Department of Foreign Language Yevhenii Berenziak Military Academy, of the Armed Forces of Ukraine.

Scientific interests: multimedia tools, interactive, innovative methods and technologies as a way to improve the modern English teaching process.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 796.015.132

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-138-144

ДУБОВОЙ Олександр –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-6223>
e-mail: DAVSTRONGMAN@gmail.com

ДУБОВОЙ Володимир –

доктор філософії з професійної освіти, старший викладач
кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9400-3012>
e-mail: i0990770862@gmail.com

АНДРЕЄВ Максим –

викладач кафедри олімпійського і професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0503-5124>
e-mail: judoeast36@gmail.com

ПАВЛОВ Роман –

викладач кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5382-9541>
e-mail: roman.pavlov.rpg@gmail.com

СПАКОВА Дар'я –

викладач кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8523-6547>
e-mail: dasha.aleksa1993@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ, ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті здійснено комплексне теоретичне узагальнення професійної діяльності спортивного тренера в умовах динамічних змін сучасного суспільства, зокрема в контексті освітніх реформ, соціокультурних викликів та впровадження цифрових технологій у спортивну галузь. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел наукової літератури висвітлено ключові фактори, що обумовлюють ефективність тренерської діяльності: високий рівень педагогічної майстерності, емоційно-вольова і психологічна стійкість, інноваційна гнучкість, аналітичність мислення, креативність у прийнятті рішень, а також соціальна відповідальність перед спортсменом і суспільством загалом. Наголошено, що сучасний спортивний тренер – це не лише носій професійних знань і навичок у сфері фізичної підготовки, а й багатофункціональний фахівець, який виконує роль наставника, психолога, лідера команди, фасилітатора освітнього середовища, промоутера цінностей здоров'я та активного способу життя. Професійна підготовка тренера повинна мати міждисциплінарний характер і охоплювати широкий спектр компетенцій: від методико-технологічної обізнаності до здатності управляти комунікативною, мотиваційною, емоційною та когнітивною сферою спортсменів різного віку і рівня підготовленості.

Особливу увагу приділено психологічним аспектам діяльності тренера, включно з умінням створювати позитивний мікроклімат у команді, формувати довірливі стосунки з вихованцями, забезпечувати індивідуалізацію тренувального процесу з урахуванням психофізіологічних особливостей. Акцентовано на значущості цифрових технологій: інструментів відеоаналізу, мобільних застосунків, онлайн-платформ, що сприяють ефективному моніторингу стану спортсменів, корекції навантаження та прогнозуванню результатів. Узагальнено зарубіжний досвід підготовки тренерських кадрів, що ґрунтується на принципах академічної мобільності, міждисциплінарності, адаптивності до викликів часу та дотриманні етичних норм професії. Отримані результати становлять теоретичне підґрунтя для модернізації підготовки тренерських кадрів в Україні з урахуванням міжнародних освітніх стандартів.

Ключові слова: тренер, професійна діяльність, компетентність, спортивна педагогіка, спортивна психологія, інновації, розвиток спортсмена, тренувальний процес, професійна підготовка, цифрові технології.

DUBOVOY Oleksandr –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Olympic and Professional Sports
State Institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-6223>
e-mail: DAVSTRONGMAN@gmail.com

DUBOVOY Volodymyr –

Doctor of Philosophy in Professional Education,
Senior Lecturer, Department of Olympic and Professional Sports
State Institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9400-3012>
e-mail: i0990770862@gmail.com

ANDREEV Maksym –

Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sports
State Institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0503-5124>
e-mail: judoeast36@gmail.com

PAVLOV Roman –

Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sport
State Institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5382-9541>
e-mail: roman.pavlov.rpg@gmail.com

SIPAKOVA Daria –

Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sport
State Institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8523-6547>
e-mail: dasha.aleksa1993@gmail.com

PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPORTS COACH: PEDAGOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND INNOVATIVE DIMENSIONS

The article presents a comprehensive theoretical generalization of the professional activity of a sports coach in the context of dynamic societal changes, particularly in light of educational reforms, sociocultural challenges, and the integration of digital technologies into the sports domain. Based on the analysis of Ukrainian and international scientific literature, the paper highlights the key factors influencing the effectiveness of coaching: a high level of pedagogical mastery, emotional and psychological resilience, innovative flexibility, analytical thinking, creativity in decision-making, and social responsibility toward athletes and society.

It is emphasized that the modern coach is not merely a specialist in physical training but a multifunctional professional who assumes the role of mentor, psychologist, team leader, facilitator of the educational environment, and promoter of health and active lifestyle values. The professional training of coaches should be interdisciplinary in nature, encompassing a broad range of competencies from methodological and technological proficiency to the ability to manage the motivational, communicative, emotional, and cognitive domains of athletes across various age groups and skill levels.

Special attention is given to the psychological dimensions of coaching, including the ability to foster a positive team climate, build trust-based relationships with trainees, and individualize the training process according to athletes' psychophysiological characteristics. The article also focuses on the importance of digital tools, such as video analysis systems, mobile applications, and online platforms, which facilitate effective health monitoring, load adjustment, and performance forecasting. The study summarizes international experiences in coach education, grounded in principles of academic mobility, interdisciplinarity, adaptability to contemporary challenges, and adherence to professional ethics. The findings provide a theoretical basis for modernizing the training of coaching personnel in Ukraine in line with global educational standards.

Key words: coach, professional activity, competence, sports pedagogy, sports psychology, innovation, athlete development, training process, professional training, digital technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах розвитку спорту спортивний тренер перестає бути виключно носієм методичних знань і перетворюється на універсального фахівця, діяльність якого охоплює педагогічну, психологічну, організаційно-управлінську, інформаційно-комунікаційну та інноваційну складові. Успішність тренера дедалі більше залежить не лише від його професійної обізнаності у сфері фізичної підготовки, а й від умінь працювати зі спортсменами як з особистостями, адаптуватися до динамічних змін у спортивному середовищі, застосовувати сучасні технології та будувати ефективну комунікацію з командою. Це зумовлює необхідність переосмислення теоретико-методичних засад тренерської професії в умовах нових освітніх і соціальних викликів.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження (Бондаренко О. В., Пільова С. Г., 2023; Kavoura & Ryba, 2020; Otravenko O. et al., 2024 та ін.) засвідчують зростаючу значущість міждисциплінарного підходу до формування тренерської компетентності. Зокрема, акцент робиться на важливості

інтеграції педагогіки, психології, менеджменту, цифрових технологій та етики у систему професійної підготовки тренера. За сучасних умов спортивної діяльності, яка часто поєднує освітні, рекреаційні та професійно-змагальні функції, тренер має володіти ширшим, ніж традиційний, арсеналом професійних навичок [1; 14; 16].

Актуальність дослідження також обумовлена зростаючим впливом цифровізації на спортивне тренування: використання фітнес-трекерів, відеоаналізу, онлайн-платформ, систем моніторингу фізіологічних показників вимагає від тренера здатності не лише оперувати новітніми технологіями, але й критично їх оцінювати та інтегрувати в практику на основі доказових підходів. У цьому контексті особливої ваги набуває питання інноваційної культури тренера як складника його професійної ідентичності.

Крім того, в умовах соціальних трансформацій, спричинених пандемією, війною, глобальними міграціями та змінами в освітній парадигмі, спостерігається зростання запиту на емоційно компетентних, етично орієнтованих та

гнучких до змін фахівців. Тренер має бути здатним не лише до навчання, але й до фасилітації соціальних процесів у спортивному колективі, виступаючи як лідер думки, мотиватор і стабілізатор командної динаміки.

Усе це зумовлює потребу в науковому переосмисленні професійної діяльності спортивного тренера як складної, багатовимірної та соціально значущої практики, що потребує системного підходу до підготовки, постійного вдосконалення та відкритості до інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх років спостерігається зростання наукового інтересу до дослідження професійної діяльності спортивного тренера як багатофункціонального фахівця в умовах трансформаційного суспільства. У центрі уваги сучасних дослідників – не лише методико-організаційні аспекти тренерської роботи, а й педагогічна майстерність, психологічна стійкість, інноваційна компетентність і здатність до саморефлексії та лідерства.

Проблематика професійної підготовки тренера знаходить відображення у працях українських учених О. В. Бондаренка, С. Г. Пільової, Т. Ю. Круцевич, А. В. Цюсь, Л. М. Кузьомко, В. В. Гейтенка, а також у дослідженнях міжнародних авторів Р. Potrac, R. Lyle, L. Nelson, J. Jones, які акцентують увагу на педагогічному, психологічному та етичному аспектах діяльності тренера.

Зокрема, у роботі Бондаренка О. В. та Пільової С. Г. (2023) розкривається філософське підґрунтя тренерської діяльності, наголошується на ролі ціннісно-сміслових орієнтацій та моральної відповідальності тренера у процесі формування особистості спортсмена. Вони підкреслюють, що ефективна тренерська діяльність ґрунтується не лише на професійній обізнаності, але й на глибокому розумінні природи людських стосунків у спорті [1].

Бурла А., Петренко О., Бурла О., Босько В. (2023) акцентують увагу на психологічних аспектах діяльності тренера, зокрема емоційній регуляції, емпатії, вмінні створювати сприятливий соціально-психологічний клімат у команді. Автори відзначають зростання ролі емоційного інтелекту як базової складової професійної успішності тренера [2].

Актуальні тенденції підготовки фахівців фізичної культури й спорту у країнах ЄС висвітлено у праці Іванія І. (2019). Дослідник підкреслює важливість уніфікації тренерської освіти згідно з європейськими стандартами, впровадження міждисциплінарних підходів і навчання на засадах мобільності та інноваційності [3].

Вагомий внесок у розробку теоретико-методичних засад тренерської діяльності здійснено Ковальчуком В. І. (2014), який акцентує увагу на специфіці професійних функцій тренера у структурі спортивної підготовки, зокрема плануванні, мотивації, контролі, аналізі результатів. Сергієнко В. М. (2022) узагальнює підходи до формування тренерської компетентності, базую-

чись на системному поєднанні знань, навичок і особистісних якостей [5; 8].

Питання впровадження інновацій у тренерську діяльність розглядаються у працях Качана О. А. (2017) та Шинкарьова С. І., Шинкарьової О. Д. (2023). Дослідники вказують на перспективність використання цифрових платформ, відеоаналізу, віртуальних симуляцій, мобільних додатків, а також на необхідність розвитку ІТ-компетентностей у тренерському середовищі [4; 11].

Лаврентьев О. М., Крупеня С. В., Малинський І. Й. (2021) досліджують моделі професійної підготовки тренерів з обраного виду спорту, розкриваючи важливість індивідуалізації освітніх траєкторій з урахуванням специфіки кожної спортивної дисципліни [6].

У міжнародному контексті варто відзначити праці Otravenko O. et al. (2024), де розглянуто значення соціальної активності тренера у збереженні здоров'я спортсменів, та Shynkarova O. & Semyvolos L. (2023), які проаналізували особливості тренерської діяльності у кінному спорті як галузі, що потребує підвищеної емоційної делікатності, адаптивності та емпатійного підходу [14; 15].

Також сучасні українські науковці (Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г., 2025) наголошують на значущості формування професійної майстерності тренера у межах освітнього процесу, орієнтованого на практико-орієнтовану та діяльнісну складову підготовки [13].

Узагальнення зазначених джерел дозволяє стверджувати, що тренерська діяльність потребує не лише технічної досконалості, а й високого рівня педагогічної та психологічної культури, готовності до постійного оновлення знань, застосування інноваційних рішень і формування етичної професійної ідентичності.

Метою статті є комплексний теоретичний аналіз професійної діяльності спортивного тренера в умовах сучасних освітніх, психологічних та інноваційних викликів із визначенням ключових компетентностей, чинників ефективності тренерської роботи та перспектив модернізації підготовки фахівців у сфері фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Професійна діяльність спортивного тренера – це складна, поліфункціональна система, яка поєднує у собі педагогічну, психологічну, аналітичну, організаційну та інноваційно-технологічну складові. Від ефективності тренера залежить не лише рівень спортивної підготовленості його вихованців, а й формування здорової мотивації, стійкої етичної позиції та соціальної адаптації спортсмена.

Тренерська професія традиційно має педагогічне підґрунтя, оскільки вона передбачає не лише навчання техніко-тактичних дій, а й виховання особистості спортсмена. Як зазначає Сотник Ж. Г. (2021), педагогічна майстерність тренера проявляється у здатності створити комфортне освітнє середовище, де спортсмен

розвивається гармонійно – фізично, морально, інтелектуально [9].

У системі підготовки спортсменів ключовим є дотримання принципів наочності, доступності, свідомості та активності. Тренер має володіти методичною гнучкістю – адаптувати матеріал до вікових, статевих, індивідуальних особливостей спортсменів, враховувати рівень їхньої мотивації та життєвого досвіду.

Наприклад, у роботі з юними баскетболістами тренер не лише формує ігрові навички, але й прищеплює командну культуру, вчить відповідальності, взаємоповаги та толерантності – тобто виконує функції педагога і вихователя.

Зростаючі вимоги до результатів, стресові ситуації на змаганнях, ризики емоційного вигорання вимагають від тренера високого рівня психологічної готовності. Як підкреслює Бурла А. та соавт. (2023), тренер повинен володіти навичками емоційної регуляції, вмінням створювати атмосферу довіри та підтримки, бути здатним розпізнавати емоційний стан спортсмена й адекватно реагувати [2].

Психологічна компетентність включає також здатність мотивувати як за допомогою зовнішніх факторів (похвала, змагання), так і внутрішніх (віра в себе, прагнення до самореалізації). Важливим є вміння працювати з командною динамікою, долати конфлікти, підтримувати спортсменів у періоди поразок.

У паралімпійському спорті тренер часто виконує роль психолога-наставника, який допомагає подолати бар'єри, пов'язані з фізичними чи соціальними обмеженнями.

Впровадження цифрових технологій радикально змінює тренерську практику. Сучасні тренери використовують смарт-годинники, мобільні додатки, відеоаналізи, онлайн-платформи для моніторингу навантаження, біомеханіки рухів і стану здоров'я спортсмена. Як стверджують Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д. (2023) цифровізація тренувального процесу дозволяє оптимізувати навчання, робити його точнішим і науково обґрунтованим [11]. У підготовці легкоатлетів широко використовуються відеоаналізи стрибків та бігу, які дозволяють тренеру відстежувати технічні помилки й негайно їх коригувати.

Водночас інноваційність тренера проявляється не лише у використанні технологій, а й у здатності мислити критично, змінювати підходи, інтегрувати міждисциплінарні знання, бути відкритим до педагогічного експерименту.

Згідно з Мулик В. В. та Камаєвим О. І. (2017), тренерська діяльність – це система, в якій кожен елемент (навантаження, мотивація, контроль, зворотний зв'язок) взаємопов'язаний. Ефективний тренер має розуміти структуру мікро-, мезо- та макроциклів, планувати тренування з урахуванням періодизації, варіативності, адаптації до зовнішніх умов [7].

Тренер також виконує функції менеджера – організовує роботу команди, забезпечує зв'язок із медичним персоналом, батьками, спортивними органами, координує участь у змаганнях, розробляє стратегію підготовки.

У підготовці професійної команди з волейболу тренер створює план сезону, координує дії фізіотерапевтів, спортивних психологів, аналітиків, контролює адаптацію нових гравців.

Європейська практика підготовки тренерів орієнтована на мобільність, міжкультурність, академічну свободу, етичні принципи. Іваній І. (2019) підкреслює, що навчання тренера має включати як традиційні дисципліни (анатомія, фізіологія, методика), так і інноваційні (спортаналітика, digital-coaching, психоосвіта) [3].

Otravenko et al. (2024) наголошують на важливості соціальної активності тренера в аспекті здоров'язбереження, а Shynkarova O. & Semyvolos L. (2023) – на емоційній інтелігентності як вирішальному факторі ефективності у видах спорту, що вимагають тісного контакту людини й тварини [14; 15].

Важливим є компетентнісний підхід у діяльності тренера. Компетентність – інтегративна характеристика особистості, яка визначає здатність ефективно діяти в професійній ситуації. У таблиці нижче подано структуру базових і спеціальних компетентностей спортивного тренера (табл. 1)

Таблиця 1.

Компетентності спортивного тренера

Група компетентностей	Характеристика
Загальнопрофесійні	Знання з анатомії, фізіології, теорії і методики тренування
Психолого-педагогічні	Уміння організувати навчання, розвивати особистість, мотивувати
Управлінсько-аналітичні	Планування тренувального процесу, аналіз ефективності
Інформаційно-комунікаційні	Використання цифрових технологій, онлайн-комунікації, відеоаналізу
Етичні та лідерські	Формування морального клімату, особистий приклад, ціннісні орієнтири

Сформовано авторами

Нижче подано графічну модель структури діяльності тренера (рис. 1).

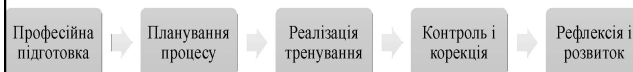

Рис. 1. Модель структури діяльності тренера

Ця модель демонструє циклічність і системність тренерської діяльності, де кожен етап потребує високого рівня професійної зрілості.

У межах теми дослідження було проаналізовано підготовку тренерських кадрів в Україні і зарубіжних країнах (табл. 2).

Таблиця 2.

**Міжнародний вимір підготовки тренерських кадрів:
Україна і зарубіжні країни**

Критерії порівняння	Україна	Провідні зарубіжні країни (Німеччина, Великобританія, Канада, США)
Структура освіти	Здебільшого – бакалаврат/ магістратура за спеціальністю «Фізична культура і спорт»	Система сертифікації та ліцензування (Coaching Licence, NCCP, UK Coaching Framework, тощо)
Професійна спеціалізація	Часто обмежена (тренер – універсал)	Чітка спеціалізація: тренер з виду спорту, з дитячим/професійним/ елітарним фокусом
Компетентнісний підхід	Впроваджується поступово, часто декларативно	Сформована система ключових і функціональних компетентностей (згідно з LTAD, ICCE Framework тощо)
Цифрові технології в освіті	Часткова цифровізація навчального процесу	Активне використання платформ: e-learning, відеоаналіз, статистика, онлайн-курси тощо
Підвищення кваліфікації	Обмежена система тренінгів, потребує модернізації	Регулярна перепідготовка, оновлення ліцензій, CPD (Continuing Professional Development)
Етичні та правові аспекти	Починають включатись до програм (антидопінг, права спортсменів)	Обов'язкові модулі з етики, безпеки, інклюзії, антибулінгу, захисту прав дитини
Практична підготовка	Практика є, але часто формальна, недостатньо орієнтована на реальні умови	Стажування у клубах, інтернатура, менторство, портфоліо тренерської діяльності
Використання міжнародних стандартів (ICCE, EOSE, NASPE тощо)	Часткове впровадження, часто у пілотних проєктах або за грантової підтримки	Повна інтеграція стандартів у державні та приватні програми підготовки тренерів
Мовна інтеграція та мобільність	Обмежена участь у міжнародних програмах через мовний бар'єр і брак фінансування	Активна участь у програмах Erasmus+, обмінах, міжнародних майстер-класах і сертифікаційних школах
Вплив наукових досліджень	Дослідження ведуться, але їх рідко інтегрують у підготовку тренера	Наукові досягнення активно впроваджуються у щоденну тренерську практику (Evidence-Based Coaching)

Сформовано авторами

Україна має потужний науково-педагогічний потенціал у сфері підготовки тренерів, проте актуальним є впровадження міжнародних стандартів, розширення цифрових, етичних та управлінських компетентностей, а також розвиток механізмів сертифікації, менторства та післядипломної освіти відповідно до світових трендів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професійна діяльність спортивного тренера є складним багатофакторним процесом, що вимагає не лише ґрунтовної спеціальної підготовки, а й постійного розвитку низки міждисциплінарних компетентностей. Компетентнісний підхід дозволяє структурувати вимоги до тренера як до фахівця, який здатен ефективно функціонувати в умовах високої конкуренції, цифрової трансформації та глобалізації спорту. Інтеграція інновацій, гнучкість мислення, цифрова грамотність, психологічна стабільність і педагогічний такт – риси, які формують сучасний образ ефективного спортивного тренера.

У контексті стрімкого розвитку спорту, цифрових трансформацій та змін у системі підготовки тренерських кадрів перспективними напрямками подальших досліджень є порівняльний аналіз систем тренерської освіти в різних країнах з

метою імплементації кращих міжнародних практик в український контекст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Бондаренко О. В., Пільова С. Г. Філософські аспекти успішної діяльності тренера. *Інноваційна педагогіка*. 57(1). 2023. С. 146-150. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.29>
- Бурла А., Петренко О., Бурла О., Босько В. Психологічні аспекти діяльності спортивних тренерів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. (5(164)). 2023. С. 47-50. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nr.series15.2023.5\(164\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nr.series15.2023.5(164).10)
- Іваній І. Сучасні тенденції професійно-педагогічної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в університетах країн Європейського союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 1. С. 159-171.
- Качан О. А. Упровадження інноваційних технологій у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Витоки, 2017. 138 с
- Ковальчук В. І. Особливості професійної діяльності спортивного тренера. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 11 (52), 2014. С. 53-56. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8509/Kovalchuk_V.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Лаврентьев О. М., Крупня С. В., Малинський І. Й. Формування моделі професійної підготовки тренера з обраного виду спорту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 5 (136). С. 58-61.

7. Мулик В. В., Камаєв О. І. Теорія системності і системний підхід в професійній діяльності тренера: навч.-метод. посіб. Харків: ХДАФК, 2017. 88 с.

8. Сергієнко В. М. Фізкультурно-спортивна діяльність тренера з виду спорту: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2022. 184 с. URL: <https://sport.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12Сергієнко-В.М.-2022-Навчальний-посібник-Фізкультурно-спортивна-діяльність-тренера-з-виду-спорту.pdf/>

9. Сотник Ж. Г., Романова В. І. Педагогічна майстерність тренера-викладача. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі*: тези доп. II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції. Дніпро. 2021. Т. 2. С. 294-296.

10. Шинкарьова О. Д., Шинкарьов С. І. Готовність майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до професійної діяльності. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичного виховання і спорту*: колективна монографія: за гол. ред. О. В. Отравенко. Полтава: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2023. С. 134-168. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9835>

11. Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Полулященко Т. Л. Основні напрямки вдосконалення системи спортивного тренування. *New Trends in Science and Technology: Global Challenges*. Abstracts of the 53th International scientific and practical conference. Myśl Naukowa, Poland, Warsaw. 2023. Pp. 85-89. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Poland_060623-1.pdf

12. Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Брусак О. М. Формування професійної майстерності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 4 (363). 2024. С. 34-40. Видавничий дім «Гельветика». DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-34-40](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-34-40) URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/issue/view/47>

13. Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г. Науково-педагогічна практика в закладах фахової вищої освіти. Методичні рекомендації для здобувачів спеціальності А7 «Фізична культура і спорт» освітньої програми «Спорт» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Полтава: Видавництво: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2025. 35 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11043>

14. Olena V. Otravenko, Olena M. Shkola, Valeriy O. Zhamardiy, Olena D. Shynkarova, Olena V. Fomenko, Tetiana L. Poluliashchenko, Viktoriia I. Donchenko, (2024). Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment. *Acta Balneologica. Journal of the polish balneology and physical medicine association*. 2024 march-april, vol. LXVI. ISSUE 2 (180). Pp. 135-143. DOI: <https://doi.org/10.36740/ABAL202402110>. ISSN 2082-1867. URL: <https://actabalneologica.pl/2-2024/>

15. Shynkarova, O. & Semyvolos, L. (2023). The role of the coach in equestrian sport. *Grail of Science*. Міжнародний науковий журнал. 2023. № 30. Pp. 378-381. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.062>

16. Kavoura, A., & Ryba, T. V. (2020). Identity tensions in dual career: the discursive construction of future selves by female Finnish judo athletes. *Sport in Society*, 23(4), Pp. 645-659. <https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1669325>

REFERENCES

1. Bondarenko, O. V., Pilova, S. H. (2023). *Filosofski aspekty uspishnoi diialnosti trenera* [Philosophical aspects of successful coaching]. *Innovatsiina pedahohika*. 57(1). S. 146-150. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.29> [in Ukrainian]

2. Burla, A., Petrenko, O., Burla, O., Bosko, V. (2023). *Psykhologichni aspekty diialnosti sportyvnykh treneriv* [Psychological aspects of sports coaches' activities]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii* 15. (5(164)). S. 47-50. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.5\(164\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.5(164).10) [in Ukrainian]

3. Ivani, I. (2019). *Suchasni tendentsii profesiino-pedahohichnoi pidhotovky fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu v universytetakh krain Yevropeiskoho soiuзу* [Modern trends in professional and pedagogical training of physical education and sports specialists at universities in the European Union countries]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. №1. S. 159-171 [in Ukrainian]

4. Kachan, O. A. (2017). *Uprovadzhenia innovatsiinykh tekhnolohii u fizkulturno-ozdorovchu ta sportyvu diialnist zakladiv osvity* [Introduction of innovative technologies into physical education, health and sports activities of educational institutions]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Sloviansk: Vytoky. 138 s [in Ukrainian]

5. Kovalchuk, V. I. (2014). *Osoblyvosti profesiinoi diialnosti sportyvnoho trenera* [Features of the professional activity of a sports coach]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vypusk* 11 (52). S. 53-56. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8509/Kovalchuk_V.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]

6. Lavrentiev, O. M., Krupenia, S. V., Malynskiy, I. Y. (2021). *Formuvannia modeli profesiinoi pidhotovky trenera z obranoho vydu sportu* [Formation of a model of professional training of a coach in a chosen sport]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp.* 5 (136). S. 58-61 [in Ukrainian]

7. Mulyk, V. V., Kamaiev, O. I. (2017). *Teoriia systemnosti i systemnyi pidkhid v profesiinii diialnosti trenera* [System theory and systemic approach in the professional activities of a trainer]. *navch.-metod. posib.* Kharkiv: KhDAFK. 88 s. [in Ukrainian]

8. Serhiienko, V. M. (2022). *Fizkulturno-sportyvna diialnist trenera z vydu sportu* [Physical education and sports activities of a sports coach]. *navchalnyi posibnyk*. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet. 184 s. URL: <https://sport.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12Сергієнко-В.М.-2022-Навчальний-посібник-Фізкультурно-спортивна-діяльність-тренера-з-виду-спорту.pdf/> [in Ukrainian]

9. Sotnyk, Zh. H., Romanova, V. I. (2021). *Pedahohichna maisternist trenera-vykladacha* [Pedagogical skills of a trainer-teacher]. *Intehratsiia osvity, nauky ta biznesu v suchasnomu seredovyshchi: tezy dop. II Mizhnarodnoi nauk.-prakt. internet-konfer.* Dnipro. T. 2. S. 294-296. [in Ukrainian]

10. Shynkarova, O. D., Shynkarov, S. I. (2023). *Hotovnist maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu do profesiinoi diialnosti* [Readiness of future physical education and sports specialists for professional activity]. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku fizychnoho vykhovannia i sportu: kolektyvna monohrafiia: za hol. red. O. V. Otravenko*. Poltava: Derzhavnyi zklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». S. 134-168. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9835> [in Ukrainian]

11. Shynkarov, S. I., Shynkarova, O. D., Poluliashchenko, T. L. (2023). *Osnovni napriamky*

vdoskonalennia systemy sportyvnoho trenuvannia [Main directions of improving the sports training system]. New Trends in Science and Technology: Global Challenges. Abstracts of the 53th International scientific and practical conference. Myśl Naukowa, Poland, Warsaw. Pp. 85-89. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Poland 060623-1.pdf> [in Ukrainian]

12. Shynkarov, S. I., Shynkarova, O. D., Brusak, O. M. (2024). Formuvannia profesiinoi maisternosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu [Formation of professional skills of future physical education and sports specialists]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. №4 (363). S. 34-40. Vydavnychiy dim «Helvetyka». DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-34-40](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-34-40) URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/issue/view/47> [in Ukrainian]

13. Shynkarov, S. I., Shynkarova, O. D., Shynkarova, N. H. (2025). Naukovo-pedahohichna praktyka v zakladakh fakhovoi vyshchoi osvity [Scientific and pedagogical practice in institutions of higher professional education]. Metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv spetsialnosti A7 «Fizychna kultura i sport» osvitnoi prohramy «Sport» druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity. Poltava: Vydavnytstvo: Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». 35 s. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11043> [in Ukrainian]

14. Olena, V. Otravenko, Olena, M. Shkola, Valeriy O. Zhamardiy, Olena, D. Shynkarova, Olena, V. Fomenko, Tetiana, L. Poluliashchenko, Viktoriia, I. Donchenko, (2024). Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment. Acta Balneologica. Journal of the polish balneology and physical medicine association. 2024 march-april, vol. LXVI. ISSUE 2 (180). Pp. 135-143. DOI: <https://doi.org/10.36740/ABAL202402110>. ISSN 2082-1867. URL: <https://actabalneologica.pl/2-2024/> [in English]

15. Shynkarova, O. & Semyvolos, L. (2023). The role of the coach in equestrian sport. Grail of Science. Міжнародний науковий журнал. № 30. Pp. 378-381. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.062> [in English]

16. Kavoura, A., & Ryba, T. V. (2020). Identity tensions in dual career: the discursive construction of future selves by female Finnish judo athletes. Sport in Society. 23(4). Pp. 645-659. URL: <https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1669325> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДУБОВОЙ Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, пауерліфтинг.

ДУБОВОЙ Володимир – доктор філософії з професійної освіти, старший викладач кафедри

олімпійського та професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, пауерліфтинг, психологія.

АНДРЕЄВ Максим – викладач кафедри олімпійського і професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, дзюдо.

ПАВЛОВ Роман – викладач кафедри олімпійського та професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, футбол.

СПАКОВА Дар'я – викладач кафедри олімпійського та професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, реабілітація, система тренування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DUBOVOY Oleksandr – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, powerlifting.

DUBOVOY Volodymyr – Doctor of Philosophy in Professional Education, Senior Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, powerlifting, psychology.

ANDREEV Maksym – Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, judo.

PAVLOV Roman – Lecturer at the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, football.

SIPAKOVA Darya – Lecturer at the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, rehabilitation, training system.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.05.2025 р.

УДК 37.013.73:7.01:316.77:17.023.34

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-145-148

Д-Р МАЛЬГОЖАТА Карчмаржик –
доцент Іданського університету
ORCID: <https://orcid.org/000-001-9906-9574>
e-mail: malgorzata.karczmarzyk@ug.edu.pl

МИСТЕЦТВО ЯК ПРОСТІР ВЗАЄМИН У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ. ХУДОЖНЯ ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЕКОСОФІЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Сучасна мистецька освіта, що постає перед складністю сьогодення – включаючи зміну клімату, вимушену міграцію, розпад традиційних спільнот, зростаючу соціальну нерівність та поширення дезінформації у цифровій, гіперз'язаній реальності – вимагає докорінно оновленого підходу. Вона більше не обмежується опануванням художніх технік або аналізом візуальних стилів. Натомість відкривається до глибоко людських вимірів освіти: емпатії, присутності, усвідомленості, громадянської залученості та етичної відповідальності у глобальному контексті. У цьому ширшому значенні мистецтво постає не лише як мова чи особлива платформа комунікації – а й як простір зустрічі, форма спротиву, каталізатор зцілення та засіб зв'язку між особистостями і культурами. У статті представлено оригінальну педагогічну й художню методику – живописні діалоги, авторства Маргарити Карчмаржик, яка поєднує візуальну творчість із реляційною та невербальною комунікацією.

Розроблена на основі академічних досліджень, освітніх експериментів та міжкультурної практики в Європі й Камбоджі, ця методика сприяє інклюзивному, усвідомленому співтворенню та дозволяє встановлювати глибокий емоційний контакт поза межами мови. Вона дає учасникам можливість вільно самовиражатися, будувати емоційний резонанс і брати участь у процесах міжкультурного навчання, що сприяють емпатії, солідарності та самосвідомості. Методика ґрунтується на концепції екоософії Фелікса Гваттарі, яка визнає взаємозалежність трьох екологій: довкілля, суспільства та психіки. Художнє співтворення розглядається як цілісний акт, що інтегрує екологічну свідомість із міжособистісним розумінням та екзистенційним осмисленням. На основі конкретних прикладів, авторських творів, автоетнографічних нотаток і рефлексивної оповіді лекція демонструє, як реляційні мистецькі практики можуть посилити освітні та терапевтичні процеси, сприяти інклюзії та зробити внесок у формування більш співчутливого, мирного й міжкультурно залученого глобального громадянського суспільства. Зрештою, вона закликає нас переосмислити роль мистця й педагога як фасилітаторів змістовних людських зустрічей, здатних через творчі акти плекати стійкість, діалог і екологічну свідомість.

Ключові слова: художня освіта, екоософія, міжкультурний діалог, малярські діалоги, реляційна естетика, емпатія, трансдисциплінарне навчання, спільнотне мистецтво, педагогіка, заснована на мистецтві, глобальна освіта.

DR MAŁGORZATA Karczmarzyk –
Assistant Professor University of Gdańsk
ORCID: <https://orcid.org/000-001-9906-9574>
e-mail: malgorzata.karczmarzyk@ug.edu.pl

ART AS A SPACE OF RELATIONSHIP IN A GLOBAL WORLD. ART EDUCATION IN THE CONTEXT OF ECOSOPHY AND INTERCULTURAL DIALOGUE

Contemporary art education, confronted with the complexity of today's world – including climate change, forced migration, the disintegration of traditional communities, growing social inequalities, and the spread of disinformation in a digitized, hyper-connected reality – demands a fundamentally renewed perspective. It is no longer confined to mastering artistic techniques or understanding visual styles. Instead, it opens toward the deeply human dimensions of education: empathy, presence, mindfulness, community engagement, and ethical responsibility in the global context. Art, in this broader sense, becomes not only a language, different platform of communication – but also a space of encounter, a form of resistance, a catalyst for healing, and a medium of connection between individuals and cultures.

This article presents an original pedagogical and artistic method – painting dialogues, by Margaret Karczmarzyk, which combines visual creation with relational and non-verbal communication. Developed through academic research, educational experiments, and intercultural practice in Europe and Cambodia, the method promotes inclusive, mindful co-creation and enables deep emotional contact beyond linguistic barriers. It allows participants to express themselves freely, build emotional resonance, and engage in intercultural learning processes that support empathy, solidarity, and self-awareness. Rooted in Félix Guattari's concept of ecosophy, the method acknowledges the interdependence of three ecologies: environmental, social, and mental. Artistic co-creation becomes a holistic act that integrates ecological awareness with interpersonal understanding and existential reflection. Through concrete case studies, original artworks, autoethnographic notes, and reflective narration, the lecture demonstrates how relational art practices can empower educational and therapeutic processes, foster inclusion, and contribute to a more compassionate, peaceful, and interculturally engaged global civil society. Ultimately, it invites us to rethink the role of the artist and educator as facilitators of meaningful human encounters, capable of nurturing resilience, dialogue, and ecological consciousness through creative acts.

Key words: art education, ecosophy, intercultural dialogue, painting dialogues, relational aesthetics, empathy, transdisciplinary learning, community art, art-based pedagogy, global education.

Introduction and Justification of the Problem.

Literature Review Contemporary art education can no longer be limited to teaching techniques or analyzing styles. In the face of accelerating global transformations, such as climate crises, wars, migration, the pandemic, and the ongoing digitization of everyday life, art is increasingly becoming a space for constructing meaning, communication, and community (Eisner, 2002; Gude, 2007; Dewey, 1934). It is not only a form of expression – it is a language of empathy, presence, and being with the Other. It is a

form of communication that enables us to connect even in spaces that often block or limit us, such as verbal language, which differs from one country to another. The language of art is known across cultures, and although some symbols are distinct, building relationships and understanding through visual communication is indeed possible.

This new way of thinking about art education is inspired by the concept of ecosophy by Félix Guattari (2000), who distinguished three interconnected dimensions of ecology: environmental, social, and

mental. According to this approach, the educational process, especially in the field of art., should integrate:

- care for the environment (sustainable development and ecological awareness),
- the building of social relationships (community, solidarity, local action),
- and the internal development of the individual (identity, emotions, mindfulness).

This holistic perspective is reflected today in numerous educational programs that combine artistic activities with relational practices, local stories, and deep listening (Leavy, 2015). In times of crisis, art education can become a safe space where we learn not only how to create, but how to be with others, to see, to listen, and to understand (Springgay & Freedman, 2010). Research from recent years shows that artistic activities, especially in group form, can foster empathy, social competence, and the ability to communicate beyond linguistic or cultural boundaries (Boal, 1979; Illeris, 2007; ACEID, 2024).

Art teaches us dialogue – not verbal, but bodily, sensory, and based on presence. Ecosophy becomes a proposal for life and education that does not separate the body from the soul, the human from the planet, the self from the others. It is a "quiet revolution of care", a gesture toward another person, a search for understanding and listening to their voice.

The most recent studies emphasize the importance of art as a tool of empathy and intercultural communication. At the same time, educational programs such as *What Could/Should Curating Do?* (2024) point to the need for rebuilding local communities through artistic practices rooted in everyday life – yet open to global dialogue.

In this spirit, the method of painting dialogues that I have been developing in my research since 2016, both in Europe and Asia (e.g., Cambodia), is a practical realization of Guattari's ideas. Painting in dialogue, in silence, in shared rhythm, creates a space of non-verbal communication, fosters relationships, and amplifies the voices of those who are often excluded from dominant discourse. It is art not only as creation, but as relation. Not only as form, but as a process of co-feeling. The co-creation of images becomes a form of eco-social practice, where every gesture matters and every line carries presence.

Purpose of the Article. This article applies an autoethnographic research methodology combined with an art-based research approach, merging personal artistic and research experience with pedagogical reflection rooted in intercultural practices. The aim of the text is to present the potential of art education as a space of encounter, both symbolic and real, and to introduce the author's original method of painting dialogues as a tool for fostering communication, empathy, and intercultural understanding.

The intention is to highlight the role of art as a medium for communication and relationship-building in the context of contemporary global challenges. The article analyzes the potential of art education as a space of dialogue, empathy, and shared experience, situated within the paradigm of ecosophy, understood as the coexistence of three interrelated dimensions: environmental, social, and mental ecology (according to the concept by Félix Guattari).

Painting dialogue is interpreted here as a practice based on co-creation, attentiveness, and presence, as well as on the strengthening of experiences of encounter with the Other. In this context, painting becomes not only an act of expression, but a form of communication, wordless, yet deeply rooted in emotion, intuition, and mutual resonance. Art thus opens a pathway for building bridges between individuals from diverse backgrounds, contributing to deeper empathy, a sense of belonging, and solidarity.

The Author's Method of Painting Dialogues.

The method of painting dialogues, which I have developed at the intersection of artistic practice, pedagogical reflection, and autoethnographic research, constitutes an original approach to art as a tool for communication, relationality, and community-building. It stems from the need to create a space where the image becomes not only a form of expression, but above all, a medium for dialogue: intuitive, emotional, and deeply human.

Painting dialogue is based on the idea of co-creation, two (or more) people painting simultaneously on the same surface, without a predetermined plan, without the need to negotiate or verbalize, yet with attentiveness to the presence and action of the other person. It is a process in which participants "speak" through color, gesture, texture, and rhythm. The image emerges as the result of mutual listening and responding, not with words, but with brushstrokes and color fields.

The core principles of the method include:

- no evaluation or hierarchy (every gesture is equally valuable),
- a space of mindfulness and shared presence,
- an openness to the process rather than a focus on the final result,
- a transcultural dimension of communication, based on the universal language of art.

In practice, this method was applied during my research fellowship in Cambodia, where I facilitated painting dialogue sessions in various contexts: educational, therapeutic, and community-based. The process of painting was often accompanied by silence, music, or symbolic opening rituals (e.g., lighting incense, forming a circle of intention). After completing the co-creation process, participants shared their impressions and reflections: verbally or through gestures, eye contact, or touch.

This method also holds therapeutic and transformative potential, it enables emotional expression, reduces internal tension, and supports the sense of agency and belonging. In intercultural contexts, it becomes a safe channel of communication that requires no translation, yet allows for the articulation of what is often inexpressible.

The collected research material, including paintings, field notes, reflections, and photographic documentation, allows painting dialogue to be analyzed not only as an artistic method, but also as a research tool (art-based research) and a pedagogical space rooted in relation, co-creation, and empathy. This method brings together action, presence, and reflection becoming a proposal for alternative education grounded in deep encounter and trust.

Presentation of the Main Research Material.

Personal Research Context. This study is rooted in autoethnographic reflection, interweaving my academic work with artistic creation and educational practice. My journey to Asia in 2024 and 2025, particularly the research and artistic residencies in Cambodia, has deepened my reflection on identity, the relationship with the Other, and the role of art in building bridges across cultures. From pedagogical work, through performative actions, to the development of the painting dialogues method, I have created a space of encounter, visual, emotional, and spiritual, that may inspire new ways of thinking about education in times of global transformation.

During my scientific fellowship in 2025, I collected a rich body of research material, including:

- over a dozen sets of painting dialogues,
- field notes and autoethnographic journals,
- narrative interviews with participants of artistic sessions,
- photo and video documentation,
- and personal reflections, which form part of both the creative and research process.

The analysis of the collected material is based on the art-based research methodology, which treats the artwork not only as an outcome but as an integral part of the cognitive process. The jointly created images are not merely objects of study they function as tools of inquiry, embodying relationships, emotions, and experiences that often escape verbal expression.

My autoethnographic notes, recorded daily after each painting session, document inner transformations and discoveries. They capture the layered perspective of a researcher, artist, and woman moving between worlds. These entries also reveal tensions related to being a “guest” in another culture, the effort to listen without imposing, to accompany attentively, and to respectfully make space for the Other.

An essential dimension of my research is the performativity of presence, embodying a role, being physically immersed in a cultural space different from my own. Through gesture, dance, costume, and ritual, I explored ways of entering into dialogue with the local context. In this sense, performance became not only a mode of expression but a research act and symbolic bridge between realities.

Conclusions and Future Research Perspectives. The collected material shows that painting dialogue is not merely a form of creative collaboration, but a profound experience of encounter – a process of building trust and a space in which mutual understanding becomes possible, despite cultural, linguistic, or ideological differences. It is a meeting of “I” and “You” through the image, where art becomes a relational language, open to the unexpected, the unspoken, and the deeply human.

Thanks to its openness and flexibility, the method of painting dialogues can be effectively applied in formal education, as well as in intercultural, therapeutic, and community-based initiatives. Its strength lies in creating safe spaces for emotional expression, for diverse narratives and individual stories, which often remain unheard or overlooked in the context of global change.

From a theoretical perspective, this method strongly resonates with Félix Guattari’s ecosophy (2000), which emphasizes the need for ecological thinking in three interconnected dimensions: environmental, social, and mental. Guattari notes that any true societal transformation must involve care for the planet, the community, and the inner world of the individual: emotions, consciousness, and self-relationship. Painting dialogue, as a practice of co-creation and shared presence, aligns with this threefold ethics of care and coexistence, functioning as both an artistic method and a philosophy of daily interaction.

In light of this concept, painting sessions may be seen as ecological micro-interventions, subtle acts of world-building grounded in attentiveness, trust, and empathy. Such a relational artistic practice not only addresses the need for communication, but also offers transformative potential, on both the personal and collective level. These actions take on ethical and political dimensions, as they suggest alternative models of coexistence, rooted in listening and community, rather than dominance and division.

Future research perspectives include:

- in-depth exploration of the painting dialogue method in work with various groups: children, youth, the elderly, mature women, and people in refugee or migratory crises;
- interdisciplinary research combining pedagogy, art therapy, the philosophy of dialogue, and ecology;
- study of diverse local adaptations of this practice in different cultural contexts (comparative intercultural studies);
- development of educational and therapeutic models based on relational visual practices in the spirit of ecosophy.

In an age that demands new forms of community, based on empathy, active listening, and co-presence, painting dialogue emerges not only as an educational method, but as a philosophy of encounter. Art, rather than being the exclusive domain of the few, becomes accessible, participatory, and democratic, a universal language capable of connecting people where words are no longer enough. It is a form of contemporary pedagogy of care, which, as Guattari wrote, restructures the relationship between the human being, the world, and the self.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Boal A. Theatre of the Oppressed. Pluto Press. 1979.
2. Dewey J. Art as Experience. Minton. Balch & Company. 1934.
3. Eisner E. W. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press. 2002.
4. Gude O. Principles of possibility. *Art Education*, 2007. 60(1), P. 6–17. URL: <https://doi.org/10.1080/00043125.2007.11651628>
5. Guattari F. The Three Ecologies (I. Pindar & P. Sutton, Trans.). Continuum. 2000.
6. Illeris, K. How We Learn: Learning and Non-learning in School and Beyond. Routledge. 2007.
7. Karczmarzyk M. Dialoh o dydaktychnomu, pedahohichnomu i avto-terapevtychnomu potentsiali "Metody dialohiv mystetstva" [Dialogue on the didactic, pedagogical and auto-therapeutic potential of the “Method of art dialogues”]. *Horyzonty Edukatsii Akademichnoi*.

2023. (1), P. 71–77. URL: <https://doi.org/10.26881/head.2023.1.06>
8. Leavy P. Method Meets Art: Arts-Based Research Practice (2nd ed.). Guilford Publications. 2015.
9. Springgay S., & Freedman D. (2010). Curriculum and the Cultural Body. Peter Lang.
10. What Could/Should Curating Do? (2024). e-flux Education Program. URL: <https://www.e-flux.com/program/542012/what-could-should-curating-do/>
11. The Art of Empathy Study. (2023). PubMed. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/>
12. ACEID 2024. (2024). Conference Proceedings on Intercultural Dialogue and Education. The Asian Conference on Education & International Development. URL: <https://papers.iafor.org/proceedings/aceid2024/>

REFERENCES

1. Boal, A. (1979). Theatre of the Oppressed. Pluto Press. [in English]
2. Dewey, J. (1934). Art as Experience. Minton, Balch & Company. [in English]
3. Eisner, E. W. (2002). The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press. [in English]
4. Gude, O. (2007). Principles of possibility. Art Education. 60(1). 6–17. URL: <https://doi.org/10.1080/00043125.2007.11651628> [in English]
5. Guattari, F. (2000). The Three Ecologies (I. Pindar & P. Sutton, Trans.). Continuum. [in English]
6. Illeris, K. (2007). How We Learn: Learning and Non-learning in School and Beyond. Routledge. [in English]
7. Karcmarzyk, M. (2023). Dialog o dydaktycznym, pedagogicznym i auto-terapeutycznym potencjale "Metody dialogu i sztuki" [Dialogue on the didactic, pedagogical and auto-therapeutic potential of the "Method of

- art dialogues"]. Horyzonty Edukacji Akademickiej. (1). 71–77. URL: <https://doi.org/10.26881/head.2023.1.06> [in Polish]
8. Leavy, P. (2015). Method Meets Art: Arts-Based Research Practice (2nd ed.). Guilford Publications. [in English]
9. Springgay, S., & Freedman, D. (2010). Curriculum and the Cultural Body. Peter Lang. [in English]
10. What Could/Should Curating Do? (2024). e-flux Education Program. URL: <https://www.e-flux.com/program/542012/what-could-should-curating-do/> [in English]
11. The Art of Empathy Study. (2023). PubMed. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/> [in English]
12. ACEID 2024. (2024). Conference Proceedings on Intercultural Dialogue and Education. The Asian Conference on Education & International Development. URL: <https://papers.iafor.org/proceedings/aceid2024/> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Д-Р МАЛЬГОЖАТА Карчмаржик – доцент Гданського університету.

Наукові інтереси: мистецтво як простір взаємин у глобальному світі, художня освіта в контексті екології та міжкультурного діалогу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DR MALGORZATA Karcmarzyk – Assistant Professor University of Gdańsk.

Scientific interests: art as a space of relationship in a global world. art education in the context of ecology and intercultural dialogue.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.05.2025 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-148-151

ДЯЧЕНКО Андрій –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>
e-mail: phone.email.december@gmail.com

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ XIX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XX СТОЛІТТЯ

У публікації розкрито закономірності процесу виховання дітей в українській селянській родині південного регіону. Наголошено на важливості вивчення народної педагогіки в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку, серед яких чільне місце посідає Південь України. Акцентовано, що особливий інтерес становить період XIX – першої чверті XX ст., який представлено різноманітними засобами і формами виховання, що знайшли своє відображення у фольклорі, народних традиціях, звичаях, обрядах, віруваннях, народних іграх тощо.

Серед закономірностей виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. виокремлено: залежність від сукупності взаємопов'язаних виховних методів, засобів і форм; результати процесу виховання зумовлювалися рівнем засвоєння дітьми конкретних знань, сформованості у них поглядів і переконань про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків; ефективність виховання досягалася через вплив батьків на світ дітей.

У публікації виокремлено характерні риси процесу виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст.: наслідування, копіювання та відтворення досвіду взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статеву приналежність; єдність мети, методів і засобів виховання дітей; варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей від їхнього народження до 14 р.

Окреслено складові виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст.: мету, принципи, завдання та організації виховного впливу та конкретні результати. Мета виховання здійснювалася шляхом вирішення завдань: допомога дитині співвіднести себе з однією із статевих груп; усвідомлення дитиною власної соціальної ролі; опанування жіночими чи чоловічими сферами діяльності через передачу трудових знань, умінь, навичок, привчання до ведення та організації домашнього побуту, забезпечення обізнаності в певному ремеслі чи промислі.

Аналіз джерел, уможливив висновок, що передача дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок соціального досвіду взаємодії статей досягалася шляхом застосування батьками методів виховання (переконання, навіювання, приклад, привчання, вимога, прохання, розпорядження, заборони, громадська думка), які увиразнювали процес співвіднесення дітей з однією із статевих груп та усвідомлення власних соціальних ролей і призначень у основних сферах життєдіяльності українського селянина; розкривали

та актуалізували зразки діяльності, поведінки, які традиційно були характерними для осіб чоловічої та жіночої статі; сприяли закріпленню на практиці знань, умінь і навичок поведінки дітей. У традиційному суспільстві сімейне виховання здійснювалося згідно із принципом розмежування статей, в основі якого – соціально-економічний статус самої родини та характер родинних взаємовідносин.

Ключові слова: виховання дітей, Південь України, українська селянська родина, закономірності виховання, мета виховання, методи виховання.

DIACHENKO Andrii –

postgraduate student of the Department

of Pedagogy and Special Education

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

REGULARITIES OF THE PROCESS EDUCATION OF CHILDREN IN A UKRAINIAN PEASANT FAMILY OF THE SOUTHERN UKRAINE IN THE 19TH - FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURY

The publication reveals patterns of the process of education children in a southern Ukrainian peasant family. The importance of studying folk pedagogy in terms of the objectively existing features of individual regions, which differ in their specifics of socio-pedagogical, economic and cultural development, is emphasized, among which the southern Ukraine occupies a prominent place. It is emphasized that the period of the 19th - the first quarter of the 20th century is of particular interest, which is represented by a variety of means and forms of education, reflected in folklore, folk traditions, customs, beliefs, folk games, etc.

Among the regularities of education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th - the first quarter of the 20th century the following things are singled out: dependence on a set of interconnected educational methods, means and forms; the results of the process of education were determined by the level of children's assimilation of specific knowledge, the formation of their views and beliefs about social roles and responsibilities of women and men; the effectiveness of education was achieved through the influence of parents on the world perception of children.

Characteristic features of the process of education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th – the first quarter of the 20th century. were: imitating, copying and reproducing the experience of relationships between a husband and a wife, father and mother with children, considering their gender; the unity of the purpose, methods and means of education of children; variability, consistency and continuity of parents' educational actions in the process of raising children from their birth till 14 years of age.

The components of the education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th and the first quarter of the 20th centuries are singled out: purpose, principles, tasks, organization of educational influence and specific results. The purpose of education was carried out by solving the tasks: helping the child to associate himself herself with one of the gender groups; the child's awareness of his/her own social role; mastering women's or men's spheres of activity through the transfer of labour knowledge, abilities, skills, getting used to managing and organizing a household, ensuring awareness in a certain craft or industry.

The analysis of the sources made it possible to conclude that the transfer of specific knowledge, practical skills and social experience of the interaction of the genders to children was achieved through the use of parenting methods (persuasion, suggestion, example, habituation, demand, request, order, prohibition, public opinion) that highlighted the process of children correlating themselves with one of the gender groups and awareness of their own social roles and tasks in the main spheres of Ukrainian peasant life; revealed and actualized patterns of activity and behavior that were traditionally characteristic of men and women; contributed to the consolidation of practical knowledge, skills and behavioral patterns of children, considering their gender. In traditional society, family upbringing was carried out according to the principle of differentiation of genders, which is based on the socio-economic status of the family itself and the nature of family relationships.

Key words: education of children, Ukrainian peasant family, Southern Ukraine, rules of education, purpose of education, methods of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Окрім того, дослідження народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку, серед яких чільне місце посідає й Південь України. Особливий інтерес становить період XIX – першої чверті XX ст., який представлено різноманітним засобів і форм виховання, що знайшли своє відображення у фольклорі, народних традиціях, звичаях, обрядах, віруваннях, народних іграх тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення закономірностей виховання українських дітей стає можливим завдяки узагальненню здобутків вітчизняної етнографічної та історико-педагогічної наук. Праці дослідників XIX ст. стали підґрунтям для вивчення сучасними ученими

української родинної педагогіки та етнокультурних засад родинного життя (З. Болтарович, М. Стельмахович, Є. Сявавко); ролі інституту батьківства у процесі виховання дітей у різні історичні періоди (А. Пономарьов, Г. Приходько, Т. Окольніча, В. Федяєва, В. Щербина, О. Ярошинська та ін.); процесів соціалізації українських дітей з урахуванням їх статі (А. Забловський, О. Кісь, І. Щербак, С. Яковенко та ін.).

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити закономірності процесу виховання дітей в українській селянській родині Півдня України XIX – першої чверті XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Південь України як окремих край сформовано відносно пізно. Сучасний історик С. Павлюк визначає Південний історико-етнографічний район України як «...степову частину України; це територія теперішніх Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської, південних районів Дніпропетровської, Кіровоградської, Донецької, Луганської областей» [6, с. 59].

Сучасна вчена-етнограф В. Борисенко дає наступне трактування: «Південь України – це своєрідний історико-етнографічний район, який визначається мішаним складом населення, порівняно великою його соціальною рухливістю. Він охоплює території сучасних Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської, південних районів Дніпропетровської, Кіровоградської, Донецької, Луганської областей та північні Кримської автономії. Однак окремі землі півдня (Подунав'я, Причорномор'я, Приазов'я, Донщина, Крим) мають суттєві відмінності за складом населення, етнічною історією, структурою традиційно-побутової культури» [1, с. 48].

У своєму дослідженні ми використаємо термін «Південь України», розуміючи під ним територію Херсонської, Таврійської та південних районів Катеринославської губернії за адміністративно-територіальним поділом 1803 р., що відповідає сучасному геополітичному становищу території Південної України.

Виховання дітей у сім'ї у кожному регіоні України значно відрізнялося. У цьому знаходили відгук різні культурні, соціальні, політичні та етнічні процеси, що відбувалися в цих регіонах.

Найпоширенішим типом сім'ї Півдня України досліджуваного періоду була селянська. Оскільки економіка Херсонської губернії мала чітко окреслений аграрний характер, виховання дитини в сім'ї селянина-хлібороба спрямовувалося на раннє залучення її до праці на землі. Як наслідок, більше уваги приділялося роботі в полі чи на присадибній ділянці. У цьому полягала відмінність даного напрямку виховного впливу в порівнянні з іншими регіонами України. Специфіка виховання дітей у селянській родині південноукраїнського регіону також зумовлювалася й поліетнічністю його складу.

Українська родина характеризувалася тим, що дитину виховували на засадах любові до рідного краю, мови, поваги до старших, молодших, до славної традиції українського народу. В українських сім'ях приклад батьків, їх світоглядні позиції були основою виховання дітей, які працювали поруч із дорослими, шанобливо ставились до релігійних обрядів, традицій звичаєвого укладу. Ставлення дітей до батьків в українській селянській родині завжди було шанобливим. Від дітей вимагали покірності у відносинах з батьками.

Виховання дітей в українських селянських сім'ях XIX – першої чверті XX ст. обумовлювалося: релігією та віруваннями українського народу, потребою батьків у забезпеченні себе та своїх дітей належними умовами для життєдіяльності в українському селі, уявленнями селян про соціальні ролі та призначення дітей різної статі.

Серед закономірностей виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. виокремлюємо:

- залежність від сукупності взаємопов'язаних виховних методів, засобів і форм;
- результати процесу виховання зумовлювалися рівнем засвоєння дітьми

конкретних знань, сформованості у них поглядів і переконань про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків;

- ефективність виховання досягалася через вплив батьків на світ дітей.

Характерними рисами процесу виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. були: наслідування, копіювання та відтворення досвіду взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статеву приналежність; єдність мети, методів і засобів виховання дітей; варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у вихованні дітей від народження до 14 р. [2].

Складовими виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. були мета, принципи, завдання, організація виховного впливу та конкретні результати.

Нами визначено мету виховання дітей в українській селянській родині, яка детермінувалася соціокультурними призначеннями: чоловіка – бути головою і годувальником своєї родини, і жінки – виховувати своїх дітей і бути вірною дружиною своєму чоловікові, та полягала у вихованні корисної для сім'ї та громади особистості, формуванні прагнення до забезпечення родини життєвоважливими ресурсами, передачі дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок щодо соціального досвіду взаємодії статей у різних сферах життєдіяльності. Відповідно, зміст виховання дітей полягав у їх підготовці до активної участі у трудовому, суспільному та духовному житті та у формуванні відповідних рис характеру у хлопчиків – самостійності, наполегливості, активності, впевненості у собі; у дівчаток – емоційності, здатності до співпереживання, чуттєвості тощо.

Мета виховання здійснювалася шляхом вирішення завдань: допомога дитині співвіднести себе з однією із статевих груп; усвідомлення дитиною власної соціальної ролі; опанування жіночими чи чоловічими сферами діяльності через передачу трудових знань, умінь, навичок, привчання до ведення та організації домашнього побуту, забезпечення обізнаності в певному ремеслі чи промислі.

Аналіз джерел [3; 4; 5; 6], уможливив висновок, що передача дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок соціального досвіду взаємодії статей досягалася шляхом застосування батьками методів виховання, які увиразнювали процес співвіднесення дітей з однією із статевих груп та усвідомлення власних соціальних ролей і призначень у основних сферах життєдіяльності українського селянина; розкривали та актуалізували зразки діяльності, поведінки, які традиційно були характерними для осіб чоловічої та жіночої статі; сприяли закріпленню на практиці знань, умінь і навичок поведінки дітей з огляду на їхню статеву приналежність. Це методи переконання, навіювання, прикладу, привчання, вимоги, прохання, розпорядження, заборони, громадської думки.

Механізмами передачі дітям соціального досвіду були також і методи заохочення: дитину

хвалили, ставили у приклад, налаштовували на позитивне майбутнє, та покарання: осуд, словесні погрози, примусове виконання тих чи тих робіт, іноді «карали голодом». Рідше використовувалися матеріальне заохочення та фізичне покарання [7].

У Херсонській губернії на початку ХХ ст. записано заохочення для селянських дітей: «Будеш гарно робити – будуть тебе любити», або: «люди похвалять», «люди будуть любити» [5, с. 30], що засвідчують вагомість громадської думки. Приклад матеріального заохочення записано в Олександрійському повіті Херсонської губернії ХІХ ст., дітям говорили: «справимо новий одяг», «купим солодоші», «поїдеш ярмаркувати» [5, с. 175].

Приклад методів покарання (словесних погроз) записано на початку ХХ ст. у селі Понятівка Херсонській губернії: «Я тобі хвороб'яному хлопцю (чи дівчині) їсти не дам три дні, як ти будеш так робить». «Як ти будеш так робить, то я тобі нічого на зиму не справлю, послідне здеру з тебе і вижену з хати, іди куди хочеш, хоч іди та наймайсь і побачиш, як у чужих людей, коли нас не слухаєш, ти думаєш, що і у чужих людей буде так, як у нас» [5, с. 175].

В етнографічних записках, зроблених у Херсонській губернії ХІХ ст., згадують про використання репресивних методів виховання: залякування, фізичних покарань. Але при цьому зазначалося, що фізичне покарання дітей в українських селянських сім'ях не відзначалося чи то особливою жорстокістю, чи то особливими знаряддями, скоріш «так, для годиться» [5, с. 176]. Переважно покарання силою супроводжувалося поясненням негідності поведінки, нагадуванням про гріховність недобрих вчинків.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у традиційному суспільстві сімейне виховання здійснювалося згідно із принципом розмежування статей, в основі якого – соціально-економічний статус самої родини та характер родинних взаємовідносин. Виховання дітей в українській селянській родині ХІХ – першої чверті ХХ ст. мало свої складові: мету, принципи, завдання та конкретні результати, які спрямовувалися на підготовку хлопчиків та дівчаток до активної участі у трудовому, суспільному та духовному житті.

У контексті дослідження особливостей сімейного виховання південноукраїнського регіону перспективним видається вивчення трансформацій змісту, форм, методів та засобів сімейного виховання Півдня України в соціокультурних перетвореннях ХХ – ХХІ ст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців): монографія. К. 2000. 456 с.
2. Жмуд Н. До питання про становлення української народної педагогіки. *Матеріали до української етнології*. К. 2003. Вип. 3 (6). С. 42–45.
3. Кіс О. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія». Львів. 2002. 20 с.

4. Народна культура українців: іст.-етнол. дослідж.: у 5 т. Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура / наук. ред. М. Гримич. К.: Дуліби, 2008. 400 с.

5. Обзор Херсонской губернии. Херсон. 1910. 348 с.

6. Павлюк С. Етнографічні дослідження побуту українських селян ХІХ – першої половини ХХ ст. Львів. 2012. 123 с.

7. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України ХІХ століття: автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Херсон. 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Borysenko, V. (2000). *Traditsii i zhyttiedialnist etnosu (na materialakh sviatkovy-obriadovoi kultury ukraintsiv): monohrafiia* [Traditions and Everyday Life of the Ethnic Group (Based on Materials of the Festive and Ritual Culture of Ukrainians): monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Zhmud, N. (2003). *Do pytannia pro stanovlennia ukrainskoi narodnoi pedahohiky. Materialy do ukrainskoi etnolohii* [On the Question of the Formation of Ukrainian Folk Pedagogy. Materials for Ukrainian Ethnology]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Kis, O. (2002). *Zhinka v ukrainskii selianskii simi druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia: henderni aspekty: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.05 «Etnolohiia»* [Woman in the Ukrainian Peasant Family of the Second Half of the 19th - Early 20th Centuries: Gender Aspects: thesis abstract for obtaining Candidate of Historical Sciences degree. Specialty: 07.00.05 "Ethnology"]. Lviv. [in Ukrainian]
4. *Narodna kultura ukrainskiv: ist.-etnol. doslidzh. : u 5 t. T. 1: Dity. Dytynstvo. Dytiacha subkultura / nauk. red. M. Hrymych* (2008). [Ukrainian Folk Culture: Historical and Ethnological Research: in 5 vols. Vol. 1: Children. Childhood. Children's subculture / scientific editor M. Hrymych]. Kyiv. [in Ukrainian]
5. *Obzor Hersonskoj gubernii. (1892).* [Review of the Kherson guberniya.]. Kherson. [in Ukrainian]
6. Pavliuk, S. (2012). *Etnohrafichni doslidzhennia pobutu ukrainskykh selian XIX – pershoi polovyny XX st* [Ethnographic Studies of Ukrainian Peasants' Daily Life in the 19th – First Half of the 20th Centuries]. Lviv. [in Ukrainian]
7. Shcherbyna, V. (2013). *Osoblyvosti vykhovannia ditei u simi Pivdnia Ukrainy KhIKh stolittia*: avtor. dys. kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» [Features of Children Upbringing in the Family of the South of Ukraine in the 19th Century]: thesis abstract for obtaining Candidate of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy". Kherson. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЯЧЕНКО Андрій – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIACHENKO Andrii – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 373.016:51:37.091.3:004]-047.44

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-152-158

ЗАБОЛОТНА Дар'я –

студентка I курсу Національного університету

кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9004-3588>

e-mail: dzabolotna449@gmail.com

БОГАТЕНКОВА Олександра –

викладач кафедри методики викладання фізики та математики

Національного університету кораблибудування

імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0214-0680>

e-mail: oleksandra.bohatienkova@nuos.edu.ua

АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У час стрімкого розвитку інформаційних ресурсів, що активно стають невід'ємною частиною дистанційної та змішаної форми навчання, учителі закладів загальної середньої освіти шукають нові методи і способи впровадження інформаційних технологій у викладання математики. Ця тенденція стає об'єктом наукових досліджень і спонукає до пошуку нових ресурсів, вивчення їх можливостей і конкретних цілей використання. Виникає проблема у пошуку та впровадженні технологій в освітній процес, адаптації до конкретних задач і різного рівня володіння цифровими ресурсами. Це зумовлює потребу в систематизації та аналізі можливостей, потреби та сфери застосування інформаційних ресурсів у навчанні математики. Важливим є врахування мотиваційних чинників, оскільки використання сучасних цифрових технологій може значно підвищити зацікавленість учнів у вивченні предмету. Інтерактивні платформи, візуалізація математичних понять, а також використання онлайн-платформ сприяють більш глибокому розумінню навчального матеріалу і розвитку критичного мислення школярів, надають можливість для самостійного навчання, що є важливим для розвитку мислення школярів.

Актуальність статті полягає у дослідженні застосування різних типів інформаційних ресурсів на уроках математики, їх вплив на освітній процес у сучасних умовах. При цьому важливо враховувати специфіку викладання математики в школі, доцільність інтеграції ресурсів у навчання. Особливої уваги потребує аналіз ефективності використання інформаційних ресурсів учасниками освітнього процесу. Для цього було проведено опитування серед вчителів математики та учнів закладів загальної середньої освіти, проаналізовано мету та інтенсивність використання запропонованих категорій інформаційних ресурсів, достатність їх впровадження в освітній процес, на думку опитаних, їх вплив на засвоєння знань. Крім того, було визначено труднощі, з якими стикаються педагоги та здобувачі освіти під час використання цифрових ресурсів на уроках математики. Отримані результати дозволяють зробити висновок про необхідність подальшого удосконалення цифрових технологій у навчальному середовищі.

Ключові слова: інформаційні ресурси, цифрові технології, інтерактивні платформи, оцінювання, мобільні додатки, урок математики.

ZABOLOTNA Daria –

first-year student

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9004-3588>

e-mail: dzabolotna449@gmail.com

BOHATIENKOVA Oleksandra –

Lecturer at the Department of Teaching

Methods of Physics and Mathematics

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0214-0680>

e-mail: oleksandra.bohatienkova@nuos.edu.ua

ANALYSIS OF THE FEASIBILITY OF INTEGRATION OF INFORMATION RESOURCES INTO THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

At a time of rapid development of information resources, which are actively becoming an integral part of distance and blended learning, teachers of secondary education institutions are looking for new methods and ways of implementing information technologies in teaching mathematics. This trend is becoming the object of scientific research and encourages the search for new resources, the study of their capabilities and specific purposes of use. There is a problem in finding and implementing technologies in the educational process, adapting to specific tasks and different levels of mastery of digital resources. This necessitates the need to systematize and analyze the capabilities, needs and scope of application of information resources in teaching mathematics. It is important to take into account motivational factors, since the use of modern digital technologies can significantly increase students' interest in studying the subject. Interactive platforms, visualization of mathematical concepts, as well as the use of online platforms contribute to a deeper understanding of the educational material and the development of critical thinking in students, and provide an opportunity for independent learning, which is important for the development of students' thinking.

The relevance of the article lies in the study of the use of various types of information resources in mathematics lessons, their impact on the educational process in modern conditions. In this case, it is important to take into account the specifics of teaching mathematics at school, the feasibility of integrating resources into learning. Special attention requires an analysis of the effectiveness of the use of information resources by participants in the educational process. For this purpose, a survey was conducted among mathematics teachers and students of secondary education institutions, the purpose and intensity of use of the proposed categories of information resources, the adequacy of their

implementation in the educational process, and, according to the respondents, their impact on the assimilation of knowledge were analyzed. In addition, the difficulties that teachers and students encounter when using digital resources in mathematics lessons were identified. The results obtained allow us to conclude that there is a need for further improvement of digital technologies in the educational environment.

Key words: information resources, digital technologies, interactive platforms, assessment, mobile applications, mathematics lesson.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Із впровадженням дистанційної форми навчання актуальним стало питання застосування інформаційних ресурсів на уроках, особливо гостро ця проблема постає для вчителів точних наук: математики, фізики та інформатики. Зокрема, математика вимагає чіткого пояснення, візуалізації елементарних понять, постійної практики розв'язання завдань, тому виникає потреба у використанні онлайн-платформ, інтерактивних ресурсів і мобільних додатків для навчання та перевірки знань учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження показують, що використовуються такі цифрові інструменти: інтерактивні платформи, тренажери, платформи для оцінювання знань. Комарецька Т.М. і Бойко А.Р. у своїй роботі «Використання пакетів прикладних програм під час вивчення диференціальної геометрії та топології» розглянули GeoGebra, SageMath, Mathematica, Maple, MatLab, Matplotlib, Gran 2D, Gran 3D. Ботузова Ю.В. досліджувала методичні аспекти використання ІКТ в процесі підготовки старшокласників до ЗНО, для чого розглядала систему програм MyTestX. Толлок Д.В., Аннас Ю.В. і Сіра І.Т. у роботі «Застосування ІКТ на уроках математики – індикатор діяльності сучасного педагога» висвітлили можливості застосування ресурсу GeoGebra, застосування платформи Kahoot! досліджується у статті Заяць Ю.В. і Солонецької Г.В. «Використання платформи «Kahoot!» на уроках математики в процесі дистанційного навчання».

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз доцільності інтеграції інформаційних ресурсів в освітній процес, дослідження можливостей математичних комп'ютерних програм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційний ресурс – організована сукупність документованої інформації, відомостей, даних і знань, яка призначена для задоволення інформаційних потреб споживача [1]. За останні декілька років інформаційні ресурси стали невід'ємною частиною як нашого повсякденного життя, так і освітнього процесу. Дистанційне навчання в

закладах загальної середньої освіти стало основною формою здобуття освіти. Актуальним завданням школи завжди було і буде знаходження нових способів зацікавлення учнів навчанням, сприяння їх розумовій активності, розвитку творчого та креативного мислення. [2, с. 15].

Математика є універсальним інструментом для аналізу та розв'язання завдань усіх рівнів складності у різноманітних галузях діяльності людини. Вона розвиває логіку й абстрактне мислення, яке дозволяє узагальнювати поняття та обґрунтовувати логічність висновків. Ці вміння є обов'язковими для учнів закладів загальної середньої освіти, тому вчителі математики намагаються вдосконалювати своє викладання даної навчальної дисципліни, все більше застосовуючи цифрові технології на уроках.

«Новітні технології дистанційного навчання є могутнім засобом пізнання, тому щоб підвищити ефективність інформаційних технологій у навчанні, слід сформулювати певну систему, яка передбачає інше розуміння сутності навчання, ролі суб'єктів освітнього процесу, взаємовідносин між ними ...» [3]. Застосування інформаційних ресурсів дозволяє не лише урізноманітнити подання навчальних матеріалів, а й сформулювати інтерес учнів до вивчення предмету. Використання цифрових ресурсів та онлайн-платформ підвищує рівень наочності матеріалів та індивідуалізації навчання, що є особливо важливим для ефективного засвоєння математичних понять і розвитку логічного мислення.

У рамках даної статті проведено дослідження використання таких категорій інформаційних ресурсів:

- Інтерактивні платформи (GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha)
- Ігри та тренажери (Kahoot!, Quizlet, LearningApps)
- Оцінювання та тести (Google Forms, Classtime, Всеосвіта, JustClass)
- Мобільні додатки (Photomath, Microsoft Math Solve, Mathway)

Розглянемо основні можливості даних ресурсів.

Таблиця 1

Можливості GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha

Назва ресурсу та його електронна адреса	Інформація про ресурс та аналіз можливостей
GeoGebra http://www.geogebra.org	Онлайн-ресурс, який дозволяє візуалізувати математичні поняття, виконувати алгебраїчні, геометричні та статистичні обчислення, аналізувати задачі.
Desmos https://www.desmos.com/	Платформа для побудови графіків і їх аналізу, розв'язання рівнянь, створення математичних моделей.
Wolfram Alpha https://www.wolframalpha.com/	Ресурс для обчислень, який виконує аналітичні та числові розрахунки, будує графіки та оброблює статистичні дані.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Можливості Kahoot!, Quizlet, LearningApps

Назва ресурсу та його електронна адреса	Інформація про ресурс та аналіз можливостей
Kahoot! https://kahoot.com/	Платформа для створення вікторин з автоматичним оцінюванням, інтерактивних ігор в реальному часі й асинхронно.
Quizlet https://quizlet.com/	Ресурс для створення флеш-карток, інтерактивних тестів, ігор і вправ для засвоєння нових знань та повторення вивченого матеріалу.
LearningApps https://learningapps.org/	Сервіс для створення інтерактивних вправ, тестів, головоломок, кросвордів й ігор для практичного закріплення знань й активізації мислення школярів.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Можливості Google Forms, Classtime, Vseosvita, JustClass

Назва ресурсу та його електронна адреса	Інформація про ресурс та аналіз можливостей
Google Forms https://docs.google.com/forms	Ресурс, призначений для створення анкет, тестів, опитувань для оцінювання знань учнів і збору даних.
Classtime https://www.classtime.com/uk	Платформа дозволяє створювати тести, опитування й інтерактивні завдання як в режимі реального часу, так і асинхронно.
Vseosvita https://vseosvita.ua/	Ресурс для створення тестів, уроків, інтерактивних вправ, організації дистанційного навчання та перевірки знань учнів.
JustClass https://justclass.com.ua/	Платформа для взаємодії з учнями за допомогою проведення тестувань, вікторин і опитувань.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4

Можливості Photomath, Microsoft Math Solve, Mathway

Назва ресурсу та його електронна адреса	Інформація про ресурс та аналіз можливостей
Photomath https://photomath.com/	Мобільний додаток, який надає покрокове розв'язання математичних завдань і його графічного зображення.
Microsoft Math Solve https://math.microsoft.com/	Додаток для отримання покрокового розв'язання алгебраїчних, тригонометричних та статистичних задач.
Mathway https://www.mathway.com/	Додаток, що призначений для покрокового розв'язання математичних задач різними способами.

Джерело: розроблено авторами

Підсумувавши можливості інформаційних ресурсів, можна зробити висновок, що інтерактивні платформи допомагають будувати графіки й виконувати обчислення; ігри і тренажери використовують для закріплення знань у формі ігор і вправ; платформи для оцінювання дозволяють проводити тестування з метою контролю знань та отримання зворотного зв'язку; мобільні додатки застосовують із метою розв'язання завдань та отримання покрокового розв'язку.

Далі показано результати проведеного дослідження у вигляді опитування серед учнів [4] і вчителів математики [5]. Загалом, в опитуванні взяли участь більше дев'яноста осіб, учасників освітнього процесу, закладів загальної середньої освіти Миколаївської області.

Більшість вчителів, що взяли участь в опитуванні були у віці від 46 до 55 років (31,6%), менша кількість опитаних була віком від 20 до 24 років (21,1%), також приймали участь особи від 56 до 65 років (15,8%), від 36 до 45 років (15,8%) та від 25 до 35 років (15,8%). Опитувані вчителі викладають математику у середніх та старших класах.

На питання «Чи маєте Ви додаткову освіту або проходили курси підвищення кваліфікації з використання інформаційних ресурсів?» 73,7% опитаних вчителів відповіли, що мають додаткову освіту або проходили курси (рис. 1).

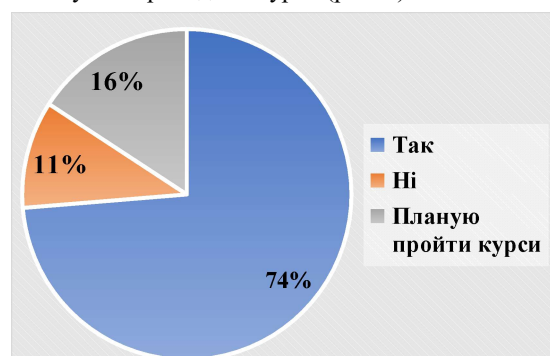

Рисунок 1. Діаграма щодо наявності додаткової освіти/курсів підвищення кваліфікації

Джерело: розроблено авторами

В опитуванні були поставлені схожі питання учням і вчителям, тому доцільним є порівняння відповідей учасників освітнього процесу, яке наведене у таблиці 5.

Таблиця 5

Порівняльна таблиця відповідей на спільні питання учасників освітнього процесу

Питання	Відповіді вчителів, %	Відповіді учнів, %
Частота використання інформаційних ресурсів на уроках математики	Часто, але не кожного уроку – 57,9% На кожному уроці – 31,6% Рідко – 5,3% Ніколи – 5,3%	Іноді – 32,9% Рідко – 23,3% Часто – 16,4% Ніколи – 16,4% На кожному уроці – 11%
Мета використання інформаційних ресурсів на уроках математики	Візуалізація математичних понять (графіки, рівняння, геометричні побудови) – 90,5% Підвищення мотивації учнів – 76,2% Організація самостійної роботи учнів – 61,9% Автоматизація перевірки та оцінювання (за допомогою тестувань) – 85,7% Розвиток навичок критичного мислення та самостійного розв’язання задач – 52,4%	Розв’язання задач – 52,1% Візуалізація для розуміння матеріалу – 53,4% Підготовка до самостійних та контрольних робіт – 65,8% Виконання домашніх завдань – 49,3% Інтерактивне навчання під час уроку – 20,5% Перевірка правильності розв’язків та відповідей – 54,8% Краще засвоєння вивченого матеріалу – 57,5%
Використання інформаційних ресурсів на уроках математики	GeoGebra – 61,9%, Desmos – 19%, Wolfram Alpha – 14,3%, Жодна з них – 23,8% Kahoot! – 57,1%, Quizlet – 38,1%, LearningApps – 81%, Жодна з них – 9,5% Google Forms – 61,9%, Classtime – 28,6%, Всеосвіта – 57,1%, JustClass – 23,8%	GeoGebra – 6,8%, Desmos – 4,1%, Wolfram Alpha – 6,8%, Жодна з них – 86,3% Kahoot! – 20,5%, Quizlet – 8,2%, LearningApps – 19,2%, Жодна з них – 68,5% Google Forms – 50,7%, Classtime – 31,5%, Всеосвіта – 67,1%, JustClass – 17,8%
Труднощі використання інформаційних ресурсів в освітній діяльності	Недостатній рівень технічної підготовки – 47,6% Брак технічного забезпечення в закладі освіти – 61,9% Відсутність практики та/або недостатня обізнаність у використанні інформаційних ресурсів – 28,6% Учні забувають свої особисті дані для входу на платформи – 4,8%	Складність у використанні ресурсів – 34,2% Недостатньо пояснень з боку вчителя – 16,4% Матеріали складні для розуміння – 35,6% Складність у пошуку якісних ресурсів – 56,2%
Вплив інформаційних ресурсів на успішність засвоєння матеріалу	Позитивний – 89,5% Негативний – 10,5%	Позитивний – 30,1% Частково позитивний – 50,7% Частково негативний – 17,8% Негативний – 1,4%
Чи є достатнім використання інформаційних ресурсів на уроках математики?	Так – 73,7% Ні – 26,3%	Так – 83,6% Ні – 16,4%

Джерело: розроблено авторами

На питання «Чи дозволяє Ви учням використовувати мобільні додатки (Photomath, Microsoft Math Solver, Mathway) для розв’язання завдань?» 57,9% вчителів відповіли, що дозволяють лише в окремих випадках, 31,6% – не дозволяють, адже це може вплинути на доброчесність виконання завдань, а лише 10,5%

сказали, що ці додатки допомагають у навчанні, а заборони на їх використання немає.

Важливим аспектом даного дослідження є мета використання інформаційних ресурсів на уроках математики. Результати опитування щодо цілей використання вчителями інтерактивних платформ (GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha) містяться у відповідній гістограмі (рис. 2).

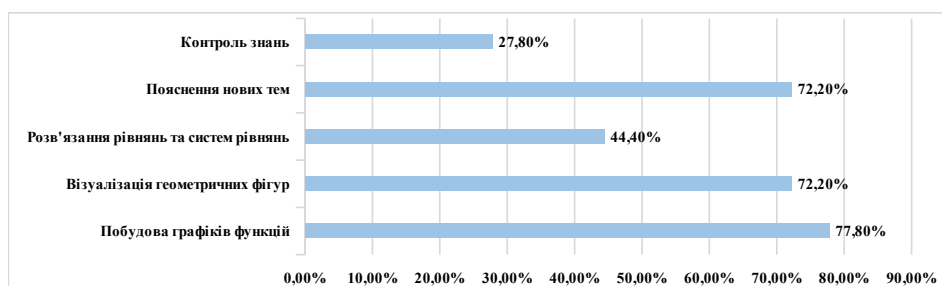

Рисунок 2. Гістограма щодо цілей використання інтерактивних платформ

Джерело: розроблено авторами

Питання доречності й ефективності формату використання тренажерів було розкрито наступним чином: 94,1% проголосували за варіант «Інтерактивні вправи та тренажери», 58,8% – «Тестування у вигляді гри», 52,9% – «Запам'ятовування термінів і формул», а 47,1% обрали варіант «Підвищення мотивації учнів до навчання».

На питання «Які переваги Ви бачите у використанні інтерактивного оцінювання учнів?» 100% опитаних обрали варіант «Швидка перевірка результатів», 78,9% – «Автоматичне оцінювання», 68,4% – «Можливість аналізу помилок учнів».

Підсумовуючи проведені опитування, ми дійшли висновку, що переважна більшість вчителів математики активно використовує різні типи інформаційних ресурсів. Найбільшою частиною опитаних стали педагоги віком від 46 до 55 років, що свідчить про залучення досвідчених спеціалістів до цифровізації викладання

математики. Основними цілями використання технологій є візуалізація навчального матеріалу, автоматизація перевірки знань та підвищення мотивації учнів. Популярністю серед інтерактивних платформ користується GeoGebra, а для оцінювання найчастіше використовують Google Forms і Всеосвіта. Більшість опитаних вважають, що інформаційні технології позитивно впливають на якість засвоєння матеріалу, проте майже чверть вважають, що рівень використання цифрових ресурсів у педагогічній діяльності є недостатнім, що наголошує на необхідності подальшого розвитку цього напрямку.

В анкетуванні взяли участь учні 5-10 класів закладів загальної середньої освіти. На питання «Які з наведених ресурсів Ви використовували на уроках або вдома для вивчення математики?» більшість здобувачів освіти відповіла, що використовуються платформи для оцінювання і тестування (рис. 3).

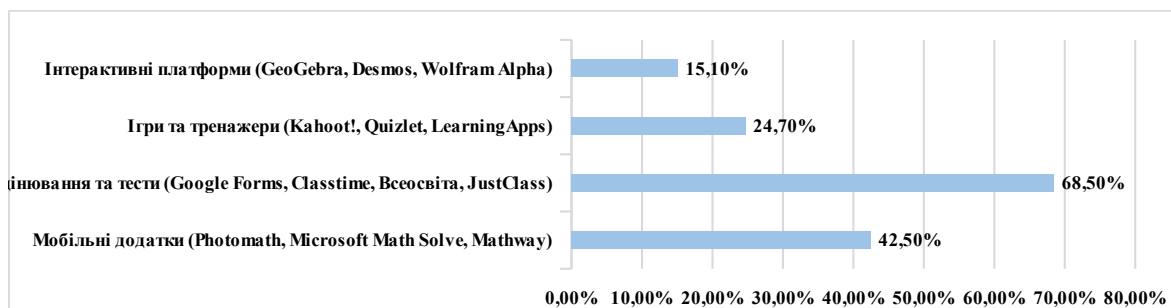

Рисунок 3. Гістограма щодо використання певних видів інформаційних ресурсів

Джерело: розроблено авторами

На думку учнів, тестування у вигляді гри є найбільш доречним та ефективним форматом

використання тренажерів, таких як Kahoot!, Quizlet, LearningApps (рис. 4).

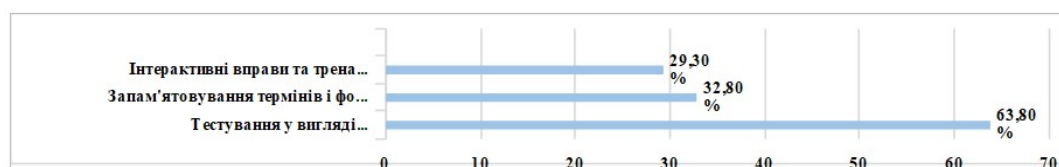

Рисунок 4. Гістограма щодо формату використання тренажерів

Джерело: розроблено авторами

Відповіді щодо того, наскільки часто вчителі перевіряють рівень знань за допомогою Google Forms, Classtime, Всеосвіта, JustClass продемонстровані на діаграмі (рис. 5). Найбільша кількість учнів відповіли, що їх рівень знань регулярно перевіряється за допомогою даних платформ.

Аналіз опитування щодо використання мобільних додатків Photomath, Microsoft Math Solver, Mathway показав, що більшість учнів (60,3%) не користуються цими ресурсами. Серед тих, хто їх використовує, найбільша частка опитаних (69%) зазначила, що застосовує додатки

для перевірки правильності розв'язку. Для отримання покрокового пояснення використовують 39,7% школярів, водночас для недоброчесного виконання завдань – 8,6% опитаних учнів. Оцінюючи ефективність додатків Photomath, Microsoft Math Solver, Mathway, 46,6% школярів вважають, що використання таких ресурсів може бути корисним за умови правильного використання, 38,4% переконані, що додатки допомагають зрозуміти способи розв'язання завдань, а 15,1% не бачать користі у використанні.

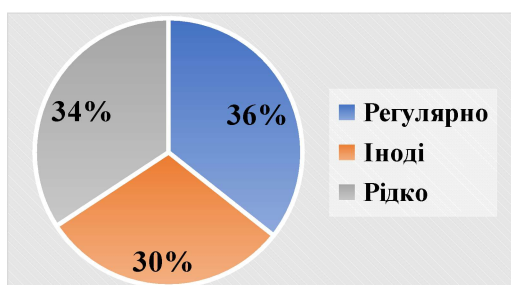

Рисунок 5. Діаграма щодо частоти перевірки знань через задані ресурси

Джерело: розроблено авторами

На питання «Чи вважаєте Ви, що використання інформаційних ресурсів робить уроки математики більш цікавими та зрозумілими?» 84,9% школярів дали ствердну відповідь, а 15,1% притримуються протилежної думки.

Важливою частиною вивчення навчального предмету є мотивація, на відповідне питання 65,8% опитаних учнів зазначили, що використання інформаційних ресурсів мотивує їх до більш активного вивчення математики, водночас 34,2% зазначили, що цифрові технології не впливають та бажання розвиватися в галузі математики.

Орієнтуючись на вищесказане про проведення опитування серед здобувачів освіти, можна визначити тенденції використання інформаційних ресурсів учнями 5-10 класів у процесі вивчення математики. Результати анкетування показали, що найбільш поширеними є онлайн-платформи для тестування та оцінювання знань, а інтерактивні платформи GeoGebra, Desmos та Wolfram Alpha є малозатребуваними серед школярів. Найбільш прийнятним форматом використання тренажерів, на думку учнів, є тестування у вигляді гри, яке підвищує мотивацію до вивчення математики. Понад половини опитаних школярів не користуються мобільними додатками. Загалом, більшість учасників даного опитування зазначила, що інформаційні ресурси позитивно впливають на розуміння навчального матеріалу, а також підвищують зацікавленість і мотивацію до вивчення математики. Отримані результати вказують на високий рівень задоволеності учнів інтенсивністю використання цифрових технологій на уроках математики, що підтверджує актуальність даної теми та перспективу подальшого розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Дослідження показало, що

інформаційні ресурси – важливий інструмент як для вчителів, так і для учнів. Вчителі активно використовують цифрові технології для візуалізації математичних понять, автоматизації перевірки знань та залученості учнів, відзначаючи позитивний вплив на якість засвоєння матеріалу. Учні, в свою чергу, підтверджують, що інформаційні ресурси на уроках математики сприяють кращому розумінню та підвищенню мотивації до вивчення математики. Для подальшого розвитку цифрових ресурсів необхідно підвищувати рівень інформаційної і математичної грамотності. Актуальність дослідження цієї теми підтверджена тим, що застосування інформаційних ресурсів позитивно впливає на якість навчання математики, що відповідає вимогам сучасного життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Томашевський О. М. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с. ISBN 978-617-673-003-3.
2. Богатенкова О. Є. Використання програми GeoGebra у викладанні математики в старшій школі: інтерактивність та педагогічні переваги // *SWorldJournal*. 2024. Вип. 25, ч. 3. С. 15. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj25-00-013>
3. Руденко Н. М., Антипова С. О. Застосування інтерактивних технологій та ІКТ на уроках математики в закладах загальної середньої освіти. *Молодий вчений*. 2021. № 1(89). С. 271–276. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-53>
4. Заболотна Д. В., Богатенкова О. Є. Роль інформаційних ресурсів у навчанні математики в середній школі / Опитування. 2025. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeDoCe2kP36M1ve2ZBcckktViX2XlmE-5M-0pkeXB7bQMC7ww/viewform?usp=header>
5. Заболотна Д. В., Богатенкова О. Є. Роль інформаційних ресурсів у навчанні математики в середній школі / Опитування. 2025. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeb_GHrAL-Sb-Vy9tWFGdat5BrhVQaYeCPzpAxxhndx12-Q/viewform?usp=header

REFERENCES

1. Tomashevskiy, O. M., Tsehelyk, H. H., Viter, M. B., & Dubuk, V. I. (2012). *Informatsiini tekhnologii ta modeliuvannya biznes-protseviv* [Information technologies and business process modeling]. (Navchalnyi posibnyk). Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
2. Bohatienkova, O. Y. (2024). *Vykorystannya prohramy GeoGebra u vykladanni matematyky v starshii shkoli: interaktyvnist ta pedahohichni perevahy* [Using GeoGebra software in teaching mathematics in high school: interactivity and pedagogical advantages]. *SWorldJournal*. 25(3). 15. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj25-00-013> [in Ukrainian]
3. Rudenko, N. M., & Antypova, S. O. (2021). *Zastosuvannya interaktyvnykh tekhnologii ta IKT na urokakh matematyky v zakladyakh zahalnoi serednoi osvity* [The use of interactive technologies and ICT in mathematics lessons in general secondary education institutions]. *Molodyi vchenyi*. 1 (89). 271–276. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-53> [in Ukrainian]
4. Zabolotna, D. V. & Bohatienkova, O. Y. (2025). *Rol informatsiinykh resursiv u navchanni matematyky v serednii shkoli* [The role of information resources in teaching mathematics in secondary school]. *Opytuvannya*. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeDoCe2kP36M>

1ve2ZBcckktViX2Xlme-5M-

0pkeXB7bQMC7ww/viewform?usp=header [in Ukrainian]

5. Zabolotna, D. V. & Bohatienkova, O. Y. (2025). Rol informatsiinykh resursiv u navchanni matematyky v serednii shkoli [The role of information resources in teaching mathematics in secondary school]. Opytuvannia. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeb_GHrAL-Sb-Vy9tWFgdat5BrlhvVQaYeCPzpAxhndx12-Q/viewform?usp=header [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАБОЛОТНА Дар'я – студентка I курсу Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: дослідження інтеграції інформаційних ресурсів у процес навчання математики в закладах загальної середньої освіти.

БОГАТЕНКОВА Олександра – викладач кафедри методики викладання фізики та математики Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: дослідження та аналіз ефективності інтеграції інформаційно-комунікаційних

технологій, зокрема штучного інтелекту, у процес навчання математики в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZABOLOTNA Daria – first-year student of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Scientific interests: research on the integration of information resources into the process of teaching mathematics in general secondary education institutions.

BOHATIENKOVA Oleksandra – Lecturer at the Department of Teaching Methods of Physics and Mathematics of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Scientific interests: research and efficiency analysis of integrating information and communication technologies, in particular, artificial intelligence, into the process of teaching mathematics in general secondary education institutions and higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.05.2025 р.

УДК 372.2.8:811.161.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-158-165

ЗАВІТРЕНКО Долорес –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

ЖИГОРА Ірина –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5796-2062>
e-mail: i.zhugora@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія –

викладач кафедри іноземних мов
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглянуто питання створення єдиного підходу раннього виявлення й корекції порушень мовлення. Особливу увагу зосереджено на проблемі інтелектуального розвитку та виховання в дитячій педагогіці та психології. З цією метою розглянуто диференціальну діагностику та медико-психолого-педагогічну корекцію порушень мови в дітей з окресленими проблемами.

Розвиток зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями є однією з найважливіших проблем сучасної логопедії та спеціальної педагогіки. Сучасна система освіти та реабілітації має враховувати специфіку мовленнєвих порушень у дітей, скільки зв'язне мовлення є визначальним складником соціальної адаптації та розвитку особистості. Для дітей з мовленнєвими порушеннями, зокрема такими, як дизартрія, афазія, алалія чи ринолалія, важливою є корекція мовленнєвих навичок, яка дозволяє не тільки покращити комунікативні здібності, а й стимулює розвиток когнітивних процесів. Дослідження методики розвитку зв'язного мовлення в таких дітей сприяє розробці ефективних корекційних програм, що можуть значно покращити мовленнєві та когнітивні здібності дітей, створюючи основу для успішної соціалізації та інтеграції в суспільстві. Розвиток зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями є важливим аспектом навчання та корекційно-розвивальної роботи. Мовленнєві порушення можуть значно ускладнити процес комунікації, що, зі свого боку, вплине на соціальну адаптацію, самооцінку та навчальні досягнення дитини, тому важливо розробити та застосовувати ефективні методичні прийоми й засоби, які сприятимуть формуванню навичок зв'язного мовлення, підвищенню рівня виразності та зрозумілості мовлення дітей з мовленнєвими вадами.

Факт застосування раннього втручання не означає, що дитина зможе досягти необхідних успіхів у розвитку. Важливими орієнтирами для визначення найкращих практик раннього втручання є емпіричні дослідження. Ефективність програми раннього втручання має бути продемонстрована в процесі експериментального застосування у відповідній групі дітей. Ретроспективний аналіз історії становлення ранньої допомоги дозволить простежити вимірювання ціннісних орієнтирів суспільства й держави в розв'язанні окресленого питання. Пріоритетним напрямком є забезпечення якості життя дитини раннього віку й визначення напрямків формування ефективного стилю спілкування.

Ключові слова: дитина з мовленнєвими порушеннями, корекція порушень у розвитку дітей, мовленнєва компетентність, рання реабілітація, диференціальна діагностика, порушення мовленнєвого розвитку, класифікація рівнів порушення мовлення.

ZAVITRENKO Dolores –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>

e-mail: zavitrenkod@gmail.com

ZHYHORA Iryna –

A candidate of philological sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5796-2062>

e-mail: i.zhugora@gmail.com

BEREZENKO Natalia –

teacher of the Department of Foreign Languages of the Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>

e-mail: nberezenko29@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

The article deals with the issue of creating a unified approach to the early detection and correction of speech disorders. Particular attention is paid to the problem of intellectual development and education in childhood pedagogy and psychology. For this purpose, the differential diagnosis and medical, psychological and pedagogical correction of speech disorders in children with the above problems are considered.

The development of coherent speech in children with speech disorders is one of the most important problems in modern speech therapy and special education. The modern system of education and rehabilitation should take into account the specifics of children's speech disorders, as coherent speech is a crucial component of social adaptation and personal development. For children with speech impairments, such as dysarthria, aphasia, allia, or rhinolalia, it is important to correct speech skills, which not only improves communication abilities but also stimulates the development of cognitive processes. Research into the methods of developing coherent speech in such children contributes to the development of effective correctional programs that can significantly improve children's speech and cognitive abilities, creating the basis for successful socialization and integration into society. The development of coherent speech in children with speech disorders is an important aspect of education and correctional and developmental work. Speech impairments can significantly complicate the process of communication, which, in turn, will affect the child's social adaptation, self-esteem and academic achievements, so it is important to develop and apply effective methodological techniques and tools that will help to develop coherent speech skills, increase the level of expressiveness and comprehensibility of speech of children with speech impairments.

Using early intervention does not guarantee that a child will achieve the necessary developmental success. Empirical research is an important guide for determining the most effective early intervention practices. The effectiveness of an early intervention program should be demonstrated through an experimental application with a relevant group of children. Retrospective analysis of the history of early intervention has revealed how societal and state values have influenced the approach to this issue. The priority is ensuring the quality of life for young children and identifying areas for developing an effective communication style.

Key words: child with speech impairment, correction of children's developmental disorders, speech competence, early rehabilitation, differential diagnosis, speech development disorders, classification of speech impairment levels.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У державних вимогах до результатів мовної освіти здобувачів робиться акцент на застосуванні мовленнєвих, мовних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою адаптації мовців до соціального середовища. Метою вивчення української мови є формування в здобувачів за усіма освітніми рівнями комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного й необхідного обсягу знань із мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.

Проблема мовленнєвого розвитку й виховання дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) залишається сьогодні однією з найбільш значущих у дитячій педагогіці та психології. На сучасному етапі вона набуває особливого значення через постійне збільшення кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, що спричиняє, зі свого боку, труднощі в навчанні. Зв'язне мовлення є одним із найважливіших складників мовленнєвої діяльності дитини, оскільки забезпечує змогу

повноцінного спілкування, передавання й осмислення інформації, а також є показником загального рівня мовного та когнітивного розвитку. Під час формування комунікативної компетентності у дітей водночас виробляється вміння логічно будувати висловлювання, дотримуватися послідовності думок, добирати мовні засоби відповідно до змісту, мети й умов комунікації. Саме тому питання розвитку зв'язного мовлення є визначальним в корекційній педагогіці, зокрема в роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

Різні галузі сучасного наукового знання виявляють інтерес до ранніх етапів розвитку людини. У спеціальній педагогіці й психології проблеми ранньої допомоги дітям з ООП посідають важливе місце, що засвідчують доробки таких дослідників, як Л. Аксьонова, О. Мастюкова, Ю. Разєнкова, О. Стребєлєва, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. Від дня народження дитини відбувається становлення важливих рис особистості, визначається напрям формування її життєвого маршруту.

Описуючи особливості зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями, зазначимо, що такі діти зазвичай мають обмежений словниковий запас, граматично нерозвинені висловлювання та значні труднощі в смисловій організації мовлення. Вони часто не можуть самостійно побудувати зв'язну монологічну розповідь, переказати щось або описати предмет, тому їхні висловлювання втрачають логічну послідовність, містять повтори, пропуски, порушення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Діалогічному мовленню таких дітей притаманні труднощі щодо підтримання розмови, недотримання черговості реплік, характерні слабкі ініціативність або надмірна мовленнєва імпульсивність. Діти з ООП часто користуються жестами або односкладовими фразами, що не передають повного змісту. До того ж, у них можуть бути порушені фонематичні процеси, що ускладнює сприймання та відтворення мовлення дорослих, однолітків.

Мета статті полягає в теоретичному узагальненні підходів створення єдиної системи раннього виявлення й корекції мовленнєвих порушень у розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові доробки зарубіжних учених засвідчили значущість раннього виявлення й корекції порушень розвитку дітей із народження (В. Брутман, Г. Філіппова, Е. Ляксо, М. Гуслова, Т. Стурета та ін.). На важливість окресленої проблеми в теорії і практиці спеціальної педагогіки акцентували вітчизняні дослідники О. Архіпова, Л. Виготський, Ю. Разенкова, О. Стребелева, В. Ремажєвська, Т. Панченко, А. Заплатинська та ін. Практичне надання ранньої допомоги дітям із особливими освітніми потребами в Україні стало найважливішим пріоритетом розвитку сучасної системи спеціальної освіти. Так, В. М. Синьов, І. С. Маркус, С. І. Геращенко досліджували особливості мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, зосереджуючись на труднощах формування зв'язного мовлення таких дітей. Науковці зауважують, що в дітей з окресленими проблемами спостерігаються значні труднощі в логічному вибудовуванні висловлювань, бідний словник та порушення граматичної структури мови. Особливості зв'язного мовлення проявляються у фрагментарності висловлювань, труднощах у побудові логічної послідовності подій та порушеннях смислової завершеності мовленнєвого висловлювання [15, с. 111–117].

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування зв'язного мовлення в дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку є одним із важливих завдань корекційної педагогіки, оскільки мовлення є основним засобом соціалізації, пізнання світу та реалізації пізнавального потенціалу кожної дитини. У корекційній педагогіці формування зв'язного мовлення розглядається не лише як мовна діяльність, а й як важливий елемент загального психічного розвитку, пов'язаний із мисленням, пам'яттю, увагою, уявою та емоційно-вольовою сферою.

Різноманітність порушень мовленнєвого розвитку зумовлює потребу чіткого розуміння теоретичних засад, на яких ґрунтуються ефективні корекційно-розвивальні методики.

У сучасній науці існує кілька основних теоретичних підходів до формування зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями. Кожен із них ґрунтується на певних психологічних, педагогічних та лінгвістичних концепціях, які відбивають багатовимірність мовленнєвого процесу. Названі підходи не є обопільно несумісними, а навпаки вони можуть гармонійно поєднуватись у практиці логопеда чи дефектолога, доповнюючи один одного та підсилюючи результативність корекційного впливу.

Опис теоретичних підходів:

1. Лінгвістичний підхід зосереджується на аналізі мовної системи як цілісного утворення, у межах якого зв'язне мовлення розглядається з погляду норм лексики, граматики, синтаксису, морфології та фонетики. Завдання цього підходу полягає в навчанні дитини правильно добирати мовні одиниці, формувати граматично правильні речення та поєднувати їх у логічно побудовані висловлювання.

2. Психолінгвістичний підхід вивчає механізми творення та сприймання мовлення, а також роль внутрішнього мовлення як посередника між думкою, тобто мисленням, і зовнішнім висловлюванням. Цей підхід передбачає етапи формування висловлювання: мотивацію, змістове планування, мовне оформлення та контроль. Актуальними є вправи на розвиток мислення, уяви та мовної ініціативності.

3. Психологічний підхід зосереджує увагу на ролі психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення, емоцій) у формуванні мовлення. Відтак, зв'язне мовлення не може повноцінно розвиватися без належного рівня сформованості пізнавальних функцій, тому корекційна робота має передбачати розвиток загального інтелектуального фону дитини. Комунікативний підхід ґрунтується на розумінні мовлення як засобу міжособистісного спілкування, адже зв'язне мовлення розвивається через створення мовленнєвих ситуацій, що є близькими до реальних життєвих умов. Комунікативні ігри, рольові вправи, діалогічні ситуації використовуються для формування мовленнєвих навичок, релевантних повсякденному спілкуванню.

4. Особистісно орієнтований підхід підкреслює важливість урахування індивідуальних особливостей дитини: типу порушення, рівня мовленнєвого розвитку, особистісних якостей, емоційного стану. У цьому підході педагог обирає методи роботи, що найбільш відповідають потребам і можливостям конкретної дитини, створює ситуації успіху та підтримує позитивну мотивацію до мовленнєвої діяльності.

М. Капігула досліджує мнемотехніку як інноваційний метод формування зв'язного мовлення в дітей з інтелектуальними порушеннями. Теоретичний підхід ґрунтується на ідеї активізації зорової пам'яті, асоціативного

мислення та образного сприйняття через використання символів, схем, опорних картинок. Капігула доводить, що застосування мнемотехнічних прийомів сприяє покращенню структурованості мовлення, активізації словникового запасу й розвитку здатності дитини до зв'язного відтворення інформації, що є важливим елементом корекційної роботи в спеціальній освіті [9, с. 73–77].

Дослідниця А. П. Єгорова зосереджується на формуванні мовленнєвої компетентності в дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичними порушеннями за допомогою дидактичних ігор. У своїй роботі вона обґрунтовує ефективність ігрового методу як теоретичного підходу, що поєднує корекційні й розвивальні завдання. Завдяки інтерактивній природі гри діти засвоюють логічну побудову речень, розвивають зв'язність мовлення, удосконалюють фонематичний слух і вимову. Такий підхід ґрунтується на принципах поетапного навчання мовленню в комфортному, мотивувальному середовищі [7, с. 19].

Як ефективний засіб формування діалогічної компетентності в дітей з мовленнєвими порушеннями розглядає логоказки В. О. Петрусь. Теоретичний підхід полягає у використанні казкотерапевтичного методу, що поєднує розвиток мовленнєвих і соціальних навичок. Через інтерактивну взаємодію з героями логоказок діти навчаються ставити запитання, відповідати, підтримувати бесіду, тобто виробляють елементи зв'язного діалогічного мовлення. Дослідник доводить, що логоказки сприяють розвитку мовленнєвої ініціативності, граматичної правильності висловлювань і логічної послідовності думок [13, с. 20].

На думку Н. В. Бондар, формуванню зв'язного мовлення учнів старших класів допоміжної школи сприятимуть умови трудового навчання. У теоретичному аспекті вона доводить ефективність інтеграції мовленнєвого розвитку з практичною діяльністю. Методичні підходи науковиці базуються на принципі функціональності мови, коли мовлення розвивається в умовах реального спілкування та під час розв'язання практичних завдань. Такий підхід дозволяє актуалізувати мовленнєву активність учнів, активізує когнітивну діяльність і формує навички усного та писемного зв'язного мовлення в контексті життєвих ситуацій [3, с. 127].

Акцентуючи увагу на важливості мовленнєвого середовища та контекстного навчання, Н. М. Голуб, А. В. Даниленко досліджують формування комунікативних умінь у дітей із порушеннями мовлення на уроках української мови в середній школі. Вони теоретично обґрунтовують доцільність застосування мовленнєвих ситуацій, діалогів, ситуативних вправ, що імітують реальне мовне спілкування. Такий підхід дозволяє не лише формувати зв'язне мовлення, а й підвищувати мотивацію учнів до комунікації. Авторки вказують на важливість системного та цілеспрямованого підходу до мовленнєвого

розвитку в інклюзивному або спеціальному освітньому середовищі [6, с. 83–94].

Отже, теоретичні підходи до формування зв'язного мовлення в корекційній педагогіці відбивають різні аспекти мовленнєвого розвитку дитини – від мовної системи до особистісних характеристик, поєднання яких дозволяє реалізувати комплексний, системний підхід до організації корекційної допомоги, ураховуючи мовні та пізнавальні, соціальні та емоційні складники. Застосування названих підходів у педагогічній практиці сприяє не лише формуванню мовленнєвих навичок, а й інтеграції дитини в освітнє середовище та суспільство загалом.

Мовлення є визначальним механізмом не лише для спілкування, а й для розвитку мислення, пізнання, виявлення емоцій та самовираження. У дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку зв'язок між мовною та пізнавальною сферами зазнає суттєвих змін, які негативно впливають на соціальну адаптацію, освітню діяльність та становлення особистості загалом. Дефіцит мовленнєвих навичок та умінь спричиняє комунікативні труднощі, що, зі свого боку, зумовлюють труднощі у встановленні контактів, розумінні інструкцій, формулюванні думок, а відтак, уповільнюють розвиток логічного мислення, уяви, пам'яті та інших когнітивних процесів.

Мовленнєві порушення безпосередньо впливають на здатність дитини ефективно комунікувати, що спричиняє зменшення її участі у спільних іграх, колективних заняттях, ускладнює формування дружніх зв'язків і навичок взаємодії. Водночас обмежений словниковий запас, неправильно побудовані граматичні конструкції, фонетичні недоліки зумовлюють труднощі в розумінні навчального матеріалу, виконанні алгоритмів дій, побудові причинно-наслідкових зв'язків. Унаслідок знижується інтерес до пізнавальної діяльності, сповільнюється формування внутрішньої мовленнєвої регуляції мислення, виникає загроза вторинних емоційно-особистісних проблем, зокрема з'являється тривожність, відчуття відчуження, небажання спілкуватися, що лише посилює комунікативні бар'єри.

Розглядаючи проблеми та виклики ранньої діагностики мовленнєвих порушень у дітей, І. Н. Пацула зосереджує увагу на їхньому впливі на загальний когнітивний та комунікативний розвиток. Дослідниця підкреслює, що несвоєчасне виявлення мовленнєвих труднощів спричиняє вторинні порушення з позиції мислення, пам'яті, уваги, а також ускладнення у встановленні соціальних контактів. Отже, ефективна й своєчасна діагностика є важливим етапом у попередженні ускладнень щодо розвитку дитини [12, с. 93–100].

Досліджуючи розвиток комунікативних здібностей у молодших школярів із тяжкими мовленнєвими порушеннями, О. Андрійчук, О. Мірошніченко доводять, що порушення мовлення значною мірою ускладнюють формування діалогологічного спілкування, негативно впливають на самооцінку дитини, її соціальну

взаємодію та успішність у навчанні. Зазначене доводить потребу спеціально організованої корекційної роботи, яка має на меті подолання комунікативних бар'єрів через цілеспрямоване формування мовленнєвих навичок [1, с. 283–286], що обґрунтовується у пропонованому дослідженні.

Дослідники аналізують вплив адаптивного фізичного виховання на розвиток дітей із затримкою мовлення в умовах закладу дошкільної освіти. Так, Т. Ю. Круцевич наголошує, що фізична активність сприяє не лише моторному, а й пізнавальному та мовленнєвому розвитку. Завдяки рухливим іграм, які передбачають мовленнєві команди й зворотний зв'язок, діти покращують мовленнєву активність, увагу, пам'ять і просторову орієнтацію, що позитивно впливає на їхню здатність до спілкування та пізнавальної діяльності [10, с. 85–90].

Більшість науковців та практиків розглядають сучасні виклики та можливості логопедичної підтримки дітей з інтелектуальними порушеннями, звертаючи увагу на тісний взаємозв'язок між рівнем мовленнєвого розвитку та мисленнєвою спроможністю дитини. Т. Приходько, Г. Буренко доводять, що обмежений словниковий запас, помилки в побудові граматичних структур і зв'язного мовлення негативно позначається на логічному мисленні, абстрагуванні, а також заважає ефективному спілкуванню. Комплексна логопедична допомога, на думку дослідниць, має бути інтегрованою в загальний освітній процес для досягнення стабільного прогресу [14, с. 211–214].

На думку І. В. Владимірової, прикладні методи дозволяють гармонізувати когнітивні та мовленнєві процеси в дітей із порушеннями, оскільки мовлення є визначальним інструментом для формування мисленнєвих операцій, планування, рефлексії та соціальної взаємодії. Науковиця впроваджує поняття «нейроуспішності» як інтегрованого показника інтелектуального та мовленнєвого розвитку дитини. Порушення мовлення, за її висновками, гальмують розвиток інтелектуальних здібностей, тому ефективна корекція мовленнєвої сфери є запорукою когнітивного зростання дитини [5].

З огляду на сказане зауважимо, що мовленнєві порушення впливають на розвиток дитини з багатьох позицій, насамперед комунікативної та когнітивної. Через порушення мовлення в дитини виникають труднощі у вираженні думок, виявленні емоцій та намірів, що негативно позначається на її здатності вчитися, адаптуватися, соціалізуватися та взаємодіяти з навколишнім світом. Комплексний підхід до корекції мовленнєвих порушень є необхідною умовою гармонійного психічного розвитку дитини та її інтеграції у суспільство.

Визначальним завданням корекційної педагогіки є впровадження методів, які допомагають не лише виправляти порушення мовлення, а й розвивати здатність дитини до самовираження та спілкування в різних життєвих ситуаціях, соціальних контекстах. Важливе значення в цьому процесі мають методичні прийоми, унаочнення, ігри та інтерактивні вправи, які стимулюють

активне використання мови в реальних ситуаціях з урахуванням досвіду дитини.

Наведемо приклади методичних прийомів та засобів розвитку зв'язного мовлення:

1. Метод монологічного мовлення (завдання на складання розповідей, описів, історій на основі ілюстрацій чи певних ситуацій). Наприклад, дитина може описати своє улюблене заняття або розповісти історію, що відбулася з нею в повсякденному житті).

2. Метод діалогічного мовлення (використання діалогів і рольових ігор, що дозволяють дітям практикуватися в спілкуванні через взаємодію з іншими. Наприклад, діти можуть грати ролі лікаря й пацієнта, учителя та учня або продавця й покупця, що допомагає їм застосовувати мовлення в різних соціальних контекстах).

3. Використання наочних засобів – фото, малюнки, плакати, картинки (засоби наочності стимулюють дітей до складання зв'язних висловлювань та діалогів на основі візуальної інформації. Наприклад, використання серії картинок, які ілюструють певний процес або подію, може стати основою для опису або переказу).

4. Метод активізації через гру (ігри, передусім мовні, дають змогу дітям розвивати мовленнєві навички в невимушеній, мотиваційно-сприятливій формі. Наприклад, дитина може залучатися до гри, де потрібно сформулювати питання або відповідь на поставлене запитання).

5. Інтерактивні вправи на розвиток зв'язного мовлення (вправи, де потрібно продовжити речення, дібрати відповідні слова або фрази, а також вправи на перестановку слів у реченнях для досягнення правильного й логічного порядку).

6. Метод драматизації (драматизація ситуацій допомагає дітям практикуватися у відтворенні реальних життєвих ситуацій, що дає змогу краще розуміти й передавати свої думки зв'язно).

Відповідно до зазначених методичних прийомів на практиці апробовано:

1. Монологічне мовлення: під час уроку діти описували свого улюбленого персонажа з казки, було використано картинки та малюнки, які допомагали учням складати повні, логічно зв'язані висловлювання. Кожен учень мав змогу за допомогою візуальних матеріалів скласти власну розповідь.

2. Діалогічне мовлення: у межах рольової гри «У магазині» учні мали змогу за допомогою простих запитань і відповідей засвоювати структуру діалогу. Вони також обговорювали різні ситуації покупки товарів, використовуючи зв'язне мовлення.

3. Використання наочних засобів: за допомогою карток із зображенням різних тварин діти створювали короткі описи, додаючи до них характеристики за допомогою прикметників та дієслів. Це допомогло збудувати прості, однак зв'язні речення.

4. Ігри для розвитку зв'язного мовлення: у вправі «Ланцюжок слів» діти мали створити речення, почергово додаючи одне слово до вже

існуючого, зберігаючи зв'язність і логіку. Такі вправи не тільки сприяють розвитку мовлення, а й допомагають формувати навички слухання й реагування.

Дослідно-практичну частину проведено на базі логопедичної групи закладу дошкільної освіти (або молодшого шкільного класу), у якій навчалося 15 дітей віком від 5 до 7 років із діагностованими мовленнєвими порушеннями (загальне недорозвинення мовлення II–III рівня, фонетико-фонематичні порушення, елементи алалії). Робота здійснювалася протягом чотирьох тижнів, по 3 заняття на тиждень тривалістю 30–35 хвилин кожне.

На кожному занятті використовувалися 1–2 із зазначених методичних прийомів, адаптованих відповідно до рівня мовленнєвого розвитку дітей. Основна мета – активізувати зв'язне мовлення, розвинути навички діалогологічного мовлення, розширити словниковий запас і вдосконалити граматичну структуру висловлювань.

Практика підтвердила ефективність методичних прийомів, орієнтованих на інтерактивну, ігрову та комунікативну діяльність дітей. Комбінація діалогологічних вправ дозволяє збалансовано розвивати різні аспекти мовлення – від словника до інтонаційності. Вправи з опорою на візуальні та сюжетні матеріали значно полегшують дітям спілкування, формуючи зв'язне мовлення. Індивідуальна підтримка та групова динаміка сприяють залученню навіть пасивних учнів до мовленнєвої діяльності. Позитивна емоційна ігрова атмосфера знижують та знімають тривожність, підвищують мотивацію до мовлення.

Методичні прийоми та засоби розвитку зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями є важливими інструментами в корекційно-розвивальній роботі. Вони дозволяють створювати ситуації, які стимулюють активне використання мови, а також сприяють розвитку пізнавальних навичок, зокрема уваги, пам'яті й логічного мислення. Комбінація монологічних і діалогічних форм мовлення з інтерактивними іграми та наочними матеріалами дозволяє досягти високої ефективності в розвитку комунікативних навичок дітей із мовленнєвими порушеннями.

Аналіз практичного використання окреслених методів засвідчує, що застосування наочних засобів, рольових ігор і інтерактивних вправ допомагає знизити рівень тривожності в дітей, покращує їхні комунікативні навички та формує впевненість у власних силах. Упровадження зазначених підходів дає змогу не лише покращити мовленнєву функцію, а й активно залучати дітей до процесу навчання через практичне застосування мови в реальних життєвих ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Реалізація системи раннього виявлення та корекції мовленнєвих порушень у розвитку в повному обсязі є досить дорогою (ураховуючи сучасні технічні засоби діагностики й корекції). Зв'язне мовлення є визначальним складником мовленнєвої діяльності, що забезпечує повноцінну комунікацію, самовиявлення та участь у освітньому процесі. У дітей із мовленнєвими

порушеннями зв'язне мовлення має певні специфічні особливості (фрагментарність висловлювань, граматичні та лексичні помилки, труднощі в логічній послідовності побудови тексту). Названі особливості спричинені недостатнім розвитком фонематичного слуху, мислення, пам'яті та мовної моторики. Відтак, корекційна робота з такими дітьми має спрямовуватися на поетапне формування структур мовлення з урахуванням індивідуальних труднощів кожної дитини.

Формування зв'язного мовлення в корекційній педагогіці ґрунтується на поєднанні лінгвістичних, психологічних і педагогічних теорій, зокрема, широко використовуються діяльнісний, особистісно орієнтований та комунікативний підходи, які забезпечують розвиток мовленнєвої активності, когнітивних процесів та соціальної взаємодії. У межах корекційного навчання перевага надається поетапному формуванню мовлення через логопедичні вправи, дидактичні ігри, моделювання ситуацій спілкування. Теоретичні основи підкреслюють потребу комплексного підходу, що передбачають роботу над фонетичною, лексико-граматичною та змістовою сторонами мовлення з урахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини.

Мовленнєві порушення значно впливають на комунікативні та когнітивні здібності дитини, ускладнюючи процес соціалізації, навчання та формування базових інтелектуальних функцій. Недостатній розвиток мовлення спричиняє труднощі у формулюванні думок, розумінні інструкцій, утворенні зв'язних висловлювань, що обмежує можливості дитини в міжособистісній взаємодії. Слабке мовлення негативно відбивається на розвитку мислення, пам'яті, уваги, а також емоційній сфері, провокуючи невпевненість та психологічний дискомфорт.

Комплексний аналіз проблеми засвідчив, що розвиток зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями є складним, однак надзвичайно важливим напрямом корекційної педагогіки. Він вимагає глибокого розуміння теоретичних основ та практичних стратегій роботи. Поєднання ігрових, візуальних, арттерапевтичних та мовленнєво-логічних методів дає змогу значно підвищити ефективність формування мовленнєвої компетентності дитини. Важливо, щоб робота з розвитку зв'язного мовлення була безперервною, послідовною та орієнтованою на індивідуальні потреби дитини, забезпечуючи її успішну соціалізацію й інтеграцію в суспільне життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О., Мірошніченко О. Development of communicative abilities in primary school children with severe speech disorders. Запоріжжя. 2024. С. 283–286. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/42514/1/1.pdf>
2. Бабанюк Т. В., Шевченко Ю. М. Інноваційні методи формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. 2023. С. 25–27. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/35-Chapter%20Manuscript-1557-1-10-20230619.pdf>
3. Бондар Н. В. Формування зв'язного мовлення в учнів старших класів допоміжної школи на уроках трудового навчання. Київ. 2019. 184 с.

4. Бражник М. А. Особливості зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє: до 85-річчя акад. Бондаря В. І. Харків. 2023. С. 71–74. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14451>

5. Владимірова І. В. Нейроуспішність: прикладні методи розвитку інтелектуальних та мовленнєвих здібностей. 2025. URL: <https://surl.li/ukixqf>

6. Голуб Н. М., Даниленко А. В. Формування комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення на уроках української мови в 5–6-х класах. 2024. С. 83–94.

7. Єгорова А. П. Формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичними порушеннями мовлення засобами дидактичних ігор: кваліфікаційна робота / науковий керівник – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри дошкільної і спеціальної освіти Олена Вікторівна Ковшар. Кривий Ріг. 2024. 53 с.

8. Капітула М. Мнемотехніка як інноваційний метод формування зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 1. С. 73–77.

9. Круцевич Т. Ю. Вплив адаптивного фізичного виховання на розвиток дітей із затримкою мовлення в дошкільному навчальному закладі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. Вип. 5 (164). С. 85–90.

10. Майданюк О., Мартиненко І. Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей із мовленнєвими порушеннями засобами ігротерапії. 2022. С. 41–45.

11. Пацула І. Н. Проблеми та виклики ранньої діагностики мовленнєвих порушень у дітей. *Педагогічні науки*. 2024. № 5 (364), листопад. С. 93–100.

12. Петрусь В. О. Логоказки як засіб формування діалогічної компетентності у дітей з мовленнєвими порушеннями: робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра. Луцьк. 2024. 69 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26434>

13. Приходько Т., Буренко Г. Інтелектуальні порушення у дітей: сучасні виклики та можливості логопедичної підтримки. 2024. С. 211–214.

14. Рібсун Ю. В. Особливості зорового гнозису дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. Практична психологія в інклюзивному середовищі: Матеріали I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький. 2019. С. 188–192.

15. Синьов В. М. Маркус І. С., Герашченко С. І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. 2023. С. 111–117.

REFERENCES

1. Andriichuk, O., Miroshnychenko, O. (2024). Rozvytok komunikatyvnykh zdibnostei u molodshykh shkolariv z tiazhkymy movlennievymy porushenniamy. [Development of communicative abilities in primary school children with severe speech disorders]. *Zaporizhzhia*. S. 283–286. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/42514/1/1.pdf> [in Ukrainian]

2. Babaniuk, T. V., Shevchenko, Yu. M. (2023). Innovatsiini metody formuvannia zviaznogo movlennia ditei starshoho doshkilnogo viku. [Innovative methods of forming coherent speech of children of senior preschool age]. S. 25–27. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/35-Chapter%20Manuscript-1557-1-10-20230619.pdf> [in Ukrainian]

3. Bondar, N. V. (2019). Formuvannia zviaznogo movlennia v uchniv starshykh klasiv dopomizhnoi shkoly na urokakh trudovoho navchannia. [Formation of coherent speech in senior pupils of auxiliary school in labor training lessons]. Kyiv. 184 s. [in Ukrainian]

4. Brazhnyk, M. A. (2023). Osoblyvosti zviaznogo

movlennia molodshykh shkolariv z intelektualnymy porushenniamy. [Features of coherent speech of younger pupils with intellectual disabilities]. *Systema osvity i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: dosvid mynuloho – pohliad u maibutnie: do 85 richchia akad. Bondaria V. I. Kharkiv*. 2023. S. 71–74. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14451> [in Ukrainian]

5. Vladymyrov, I. V. (2025). Neiruspishnist: prykladni metody rozvytku intelektualnykh ta movlennievych zdibnostei. (2025). [Neurosucces: applied methods of developing intellectual and speech abilities]. URL: <https://surl.li/ukixqf> [in Ukrainian]

6. Holub, N. M., Danylenko, A. V. (2024). Formuvannia komunikatyvnykh umin u ditei iz porushenniam movlennia na urokakh ukrainskoi movy v 5–6-kl klasakh. [Formation of Communication Skills in Children with Speech Disorders in Ukrainian Language Classes in Grades 5-6]. S. 83–94. [in Ukrainian]

7. Yehorova, A. P. (2024). Formuvannia movlennievoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnogo viku z fonetyko-fonematychnymy porushenniamy movlennia zasobamy dydaktychnykh ihor. [Formation of Speech Competence in Children of the Elderly Preschool Age with Phonetic and Phonemic Speech Disorders Using Didactic Games]: Qualification Work / Scientific Supervisor – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool and Special Education, Olena Viktorovna Kovshar. Kryvyi Rih. S. 53. [in Ukrainian]

8. Kapitula, M. (2024). Mnemotekhnika yak innovatsiiniy metod formuvannia zviaznogo movlennia ditei z intelektualnymy porushenniamy. [Mnemonics as an innovative method of forming coherent speech of children with intellectual disabilities]. *Innovatsiina pedahohika*. № 1. С. 73–77. [in Ukrainian]

9. Krutsevych, T. (2023). Yu. Vplyv adaptivnogo fizychnoho vykhovannia na rozvytok ditei iz zatrymkoiu movlennia v doshkilnomu navchalnomu zakladi. [Influence of adaptive physical education on the development of children with speech delay in preschool educational institution]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Vyp. 5 (164). S. 85–90. [in Ukrainian]

10. Maidaniuk, O., Martynenko, I. (2022). Problema rozvytku zviaznogo movlennia ditei iz movlennievymy porushenniamy zasobamy ihoterapii. [The problem of developing coherent speech in children with speech disorders through play therapy]. S. 41–45. [in Ukrainian]

11. Patsula, I. N. (2024). Problemy ta vyklyky rannoi diahnostryky movlennievych porushen u ditei. [Problems and challenges of early diagnosis of speech disorders in children.] *Pedahohichni nauky*. № 5 (364). lystopad. S. 93–100. [in Ukrainian]

12. Petrus, V. O. (2024). Lohokazky yak zasib formuvannia dialohichnoi kompetentnosti u ditei z movlennievymy porushenniamy. [Logotales as a means of forming dialogic competence in children with speech disorders]: thesis for a master's degree. Luts'k. 69 s. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26434> [in Ukrainian]

13. Prykhodko, T., Burenko, H. (2024). Intelektualni porushennia u ditei: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti lohopedychnoi pidtrymky. [Intellectual disabilities in children: current challenges and opportunities for speech therapy support]. S. 211–214. [in Ukrainian]

14. Ribsun, Yu. V. (2019). Osoblyvosti zorovoho hnozysu ditei iz porushenniamy movlennievoho rozvytku. [Features of visual gnosys of children with speech development disorders]. *Praktychna psykholohiia v inkluzyivnomu seredovyshchi: Materialy I Vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii, m. Pereiaslav- Khmelnytskyi*. S. 188–192. [in Ukrainian]

15. Synov, V. M. Markus, I. S., Herashchenko S. I. (2023). Osoblyvosti movlennievoho rozvytku ditei z

intelektualnymy porushenniamy. [Features of speech development in children with intellectual disabilities]. S. 111–117. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТRENKO Долорес – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

ЖИГОРА Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання української мови; інноваційні технології викладання української мови в дошкільній та початковій освіті; інклюзивний підхід при викладанні української мови.

БЕРЕЗЕНКО Наталія – викладач кафедри іноземних мов Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: підручники для інклюзивної освіти, активні методи навчання в інклюзивній освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Doloress – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

ZHYHORA Iryna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching the Ukrainian language; innovative technologies of teaching the Ukrainian language in primary and preschool education; inclusive approach in teaching the Ukrainian language.

BEREZENKO Natalia – teacher of the Department of Foreign Languages of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: textbooks for inclusive education, active methods of learning in inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 15.05.2025 р.

УДК 378.6:629.73:656.7:811

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-165-170

КАЛАШНИК-РИБАЛКО Мирослава –

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри аеронавігації, метеорології та організації
повітряного руху

Української державної льотної академії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0997-9609>

e-mail: kalashnik_miroslava2014@ukr.net

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА АНГЛОМОВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПІЛОТІВ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті проаналізовано основні виклики професійно-орієнтованої англomовної підготовки майбутніх українських військових, до яких віднесено гостру необхідність швидкого опанування й експлуатації нового іноземного озброєння та техніки під час російсько-української війни, мовні бар'єри, необхідність підготовки до швидкого прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, брак спеціалізованих навчальних програм для професійно-орієнтованої англomовної підготовки військових пілотів, адаптованих до стандартів НАТО, невідповідність національних стандартів і стандартів НАТО, брак кваліфікованих викладачів, обмежений доступ до сучасних технологій, зокрема сучасних симуляторів та тренажерів. Опрацьовано різні загальнонаукові підходи до професійно-орієнтованої підготовки майбутніх військових пілотів: компетентнісний, системний, особистісно орієнтований, культурологічний підхід. Обґрунтовано відмінності підготовки авіаційних фахівців цивільної авіації та військових пілотів та диспетчерів Повітряних сил Збройних Сил України, враховуючи специфічні цілі, критерії оцінки мовної компетентності, зміст навчання, а також особливості авіаційної англійської мови необхідними для ефективного ведення радіообміну, підвищені вимоги до точності та швидкості взаємодії, особливо в умовах нестандартних ситуацій в бойових умовах. Визначено основні шляхи вдосконалення професійно-орієнтованої англomовної підготовки майбутніх українських військових пілотів, до яких віднесено створення уніфікованих навчальних модулів, що поєднують стандарти ICAO та НАТО, проведення регулярних тренінгів для викладачів англійської мови, які працюють з майбутніми військовими пілотами для забезпечення відповідності їхніх знань стандартам ICAO та НАТО, надання необхідних знань та вмінь щодо способів організації занять з майбутніми військовими пілотами. Запропоновано використання комплексного компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання, інтеграції сучасних технологій (інтеграція симуляцій та віртуальної реальності в авіатренажерах для моделювання різних умов польоту), міждисциплінарного підходу та акценту підготовки на реальних військових сценаріях.

Ключові слова: професійно-орієнтована англomовна підготовка, компетентнісно-орієнтований підхід, культурологічний підхід, системний підхід, персонально орієнтований підхід, міждисциплінарний підхід, сучасні технології, майбутні військові пілоти.

KALASHNYK-RYBALKO Myroslava –

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Aeronautics,
Meteorology and Air Traffic Service
of Ukrainian State Flight Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0997-9609>

e-mail: kalashnik_miroslava2014@ukr.net

PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH TRAINING OF FUTURE MILITARY PILOTS: CHALLENGES AND WAYS OF IMPROVEMENT

The article analyzes the main challenges of professionally oriented English-language training of future Ukrainian military personnel, which include the urgent need to quickly master and operate new foreign weapons and equipment during the Russian-Ukrainian war, language barriers, the need to prepare for rapid decision-making in non-standard situations, the lack of specialized training programs for professionally oriented English-language training of military pilots adapted to NATO standards, the inconsistency of national standards and NATO standards, the lack of qualified teachers, limited access to modern technologies, in particular modern stimulators and simulators. Various general scientific approaches to professionally oriented training of future military pilots are discussed: competency-based, systemic, personality-oriented, and cultural approaches. The differences in the training of aviation specialists of civil aviation and military pilots and dispatchers of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine are substantiated, taking into account the specific goals, criteria for assessing language competence, the content of training, as well as the peculiarities of aviation English necessary for effective radio communication, increased requirements for accuracy and speed of interaction, especially in non-standard situations in combat conditions. The main ways of improving professionally oriented English-language training of future Ukrainian military pilots are identified, which include the creation of unified training modules that combine ICAO and NATO standards, conducting regular training for English language teachers who work with future military pilots to ensure that their knowledge complies with ICAO and NATO standards, providing the necessary knowledge and skills on how to organize classes with future military pilots. The use of a comprehensive competency-based approach to training, integration of modern technologies (integration of simulations and virtual reality in flight simulators to model various flight conditions), an interdisciplinary approach and emphasis on training on real military scenarios is proposed.

Key words: professionally oriented English language training, competency-based approach, cultural approach, systemic approach, personally oriented approach, interdisciplinary approach, modern technologies, future military pilots.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підготовка військових пілотів є проблемою, яка потребує комплексних рішень. Професійно-орієнтована англомовна підготовка майбутніх українських військових пілотів є важливим аспектом навчання в зв'язку з переходом на експлуатацію під час бойових дій винищувачів F-16, наданих Повітряним силам Збройних Сил України країнами-союзниками. Професійно-орієнтована англомовна підготовка включає не лише вивчення основ авіаційної англійської мови, а й спеціалізовану підготовку для ефективної взаємодії під час радіообміну, а також розуміння інструкцій та технічних термінів, пов'язаних із експлуатацією повітряного судна. Пілоти повинні знати спеціалізовану термінологію, технічні характеристики винищувачів F-16, їх системи та процедури управління, щоб впевнено виконувати свої польотні завдання, розуміти та виконувати інструкції щодо правил польоту, безпеки й швидкого прийняття рішень при екстремальних ситуаціях. Тому вкрай актуальним стає вирішення завдання подальшого розвитку та удосконалення методологічних підходів для інтенсифікації формування готовності майбутніх військових пілотів до професійно-орієнтованої взаємодії англійською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитком методології професійної англомовної підготовки авіаційних фахівців займалися такі науковці: Г. Асташова, О. Ковтун, Є. Кміт, А. Вітряк, Л. Герасименко, О. Москаленко, О. Пчелінов, Л. Зеленська, Л. Царьова, С. Тимченко та ін. Дослідження цих науковців показують, що недостатній рівень володіння англійською мовою, особливо у неангломовних фахівців, залишається однією з основних причин помилок комунікації. Рекомендації Міжнародної організації цивільної авіації [1] акцентують увагу на необхідності уніфікованих мовних стандартів для мінімізації помилок, оскільки відхилення від стандартної фразеології можуть призвести до помилок у комунікації, особливо у стресових ситуаціях. Присвячено низку досліджень обґрунтуванню організаційно-педагогічних умов інтенсифікації професійної англомовної підготовки майбутніх

авіаційних фахівців (М. Калашник-Рибалко, І. Снісаренко) [2, с. 98], розробленню моделі педагогічної системи інтенсифікації професійно-орієнтованої підготовки майбутніх авіаційних фахівців (М. Калашник-Рибалко, Г. Калашник) [3, с. 27].

Наразі існує обмежена кількість наукових публікацій у відкритих джерелах щодо англомовної професійно-орієнтованої підготовки військових пілотів, особливо в Україні, де фокус часто зміщується на загальні аспекти військової освіти або стандарти НАТО. Інтерес становлять наукові розробки, де аналізують проблеми лінгвістичної компетентності та впровадження професійної термінології при підготовці військових пілотів (Ю. Репіло, В. Російцев) [4, с. 111]; аналізують складнощі адаптації навчальних програм до міжнародних вимог, зокрема через брак уніфікованих методик викладання авіаційної англійської мови саме військовим пілотам, через швидку зміну стандартів НАТО, що ускладнює адаптацію навчальних програм (А. Гетьманчук, К. Зарембо). Наголошується на важливості систематизації авіаційної лексики, що дозволяє підвищити точність та швидкість взаємодії, особливо в умовах нестандартних ситуацій (О. Лагодинський), необхідності формування методичної компетентності інструкторів з англомовної підготовки засобами інформаційно-комунікаційних технологій (М. Арістархова, М. Федорович, Д. Демидко) [5, с. 164; 6, с. 20], розвитку дидактичних принципів мовної підготовки особового складу Збройних Сил України (М. Гребенюк, В. Крикун) [7, с. 61]. Наразі в Україні впроваджено 293 стандарти НАТО, але їх інтеграція в навчальні програми, зокрема для пілотів ускладнена через невідповідність національних стандартів і брак кваліфікованих викладачів.

Попри значну кількість наукових досліджень, актуальним залишається визначення основних викликів та шляхів вдосконалення професійно-орієнтованої англомовної підготовки майбутніх українських військових пілотів.

Мета статті. Метою статті є визначення основних викликів та шляхів вдосконалення

професійно-орієнтованої англомовної підготовки майбутніх українських військових пілотів в умовах гострої необхідності швидкого опанування й експлуатації нового іноземного озброєння та техніки під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно-орієнтована мовна підготовка майбутніх військових пілотів характеризується специфічними цілями, критеріями оцінки мовної компетентності, змістом навчання, а також особливостями авіаційної англійської мови необхідними для ефективного ведення радіообміну. Комунікативні невдачі, а саме повне або часткове нерозуміння сказаного, будь-яка неточність в ефірі під час радіозв'язку між пілотом і авіадиспетчером становить очевидну небезпеку для життя екіпажу. Будь-який комунікативний збій може призвести до тяжких наслідків, наприклад, проскакування заданого ешелону, встановлення неточного курсу або виконання недозволеного маневру, а в результаті – відхилення в заборонені для польотів або небезпечні зони, небезпечного зближення повітряних суден, зіткнення або навіть авіакатастроф.

Основні виклики в професійно-орієнтованій взаємодії майбутніх військових пілотів пов'язані з гострою необхідністю опанування та експлуатації нового іноземного озброєння та техніки під час російсько-української війни, мовними бар'єрами та необхідністю підготовки до швидкого прийняття рішень у нестандартних ситуаціях. Безпека польотів військового пілота залежить від знання авіаційної англійської мови та вміння взаємодіяти цією мовою у процесі виконання своїх службових обов'язків. Професійно-орієнтована взаємодія військових пілотів та диспетчерів забезпечує не лише безпеку екіпажу, виконання бойових завдань, а й безпеку повітряного руху загалом. Викликами також є брак спеціалізованих навчальних програм для професійно-орієнтованої англомовної підготовки військових пілотів, адаптованих до стандартів НАТО, невідповідність національних стандартів і стандартів НАТО, брак кваліфікованих викладачів, обмежений доступ до сучасних технологій, зокрема сучасних симуляторів та тренажерів.

Під час підготовки майбутніх авіаційних пілотів професійно-орієнтованій взаємодії використовуються загальнонаукові підходи: компетентнісний, системний, особистісно орієнтований, і навіть культурологічний підхід. Компетентнісний підхід дає можливість визначити компетенції, необхідні для майбутніх військових пілотів. Компетентнісний підхід передбачає цілепокладання, на основі якого визначаються компетенції, питання, функціональні завдання, що стосуються діяльності військового пілота. Підготовка військового пілота має не лише розвивати мовні навички, а й формувати професійні компетенції, такі як уміння швидко аналізувати інформацію та приймати рішення в умовах обмеженого часу. Це особливо актуально для військових навчальних закладів, де акцент робиться на підготовці фахівців до реальних сценаріїв взаємодії. Професійна спрямованість

взаємодії майбутніх військових пілотів зумовлює необхідність формування професійно-комунікативної компетентності, яка потребує спеціальних знань авіаційної англійської мови. Професійно-комунікативну компетентність військового пілота в сучасних умовах розглядають як інтегративну якість особистості, яка визначає рівень його готовності до професійної діяльності, а також як системний компонент всіх складових його професійно-діяльнісних функцій.

Професійно орієнтована взаємодія майбутніх військових пілотів передбачає оволодіння такими компетенціями, які допомагають вирішувати професійні завдання з використанням англійської мови, сприяють здійсненню взаємодії зі службами, що забезпечують польоти повітряних суден. Вибір компетенцій зумовлений тим, що майбутній військовий пілот повинен освоїти граматичні форми та конструкції, необхідні для мови спеціальності та ведення радіопереговорів; вивчити стандартну фразеологію радіообміну, основну термінологію спеціальності англійською мовою; розуміти та передавати зміст усного та письмового англомовного мовлення професійної спрямованості; засвоїти основні навички ведення радіообміну англійською на різних етапах польоту та в умовах виконання бойових завдань.

Особистісно орієнтований підхід вказує на важливість урахування індивідуальних особливостей майбутніх військових пілотів у процесі формування стилю їхньої професійної діяльності. У майбутнього військового пілота формується професійна компетентність як сукупність умінь, навичок, знань, досвіду та професійних якостей особистості як важливий чинник.

Особистісно орієнтовані комунікативні технології навчання допомагають реалізувати особистісно орієнтований підхід, тобто особлива увага приділяється використанню комунікативних ситуацій та засобів, що примушують курсантів використовувати професійну мову радіообміну.

Таким чином, професійно орієнтована взаємодія курсантів дозволяє їм активно освоювати зміст навчальної програми, вибудовувати свою комунікативну поведінку та самостійно давати їй оцінку, тобто регулювати свою комунікативну поведінку, виявляючи індивідуальність.

Важливість системного підходу залежить від того, що у формуванні готовності майбутніх військових пілотів до професійно орієнтованої взаємодії необхідне комплексне охоплення всіх компонентів підготовки. Системний підхід дозволяє реалізувати практичні, виховні, освітні та розвиваючі цілі у єдності. За допомогою системного підходу розглядається процес навчання, куди входять ціль, компетенції, засоби та методи, які використовуються викладачем, дидактичні матеріали та умови.

Культурологічний підхід актуалізує формування навичок міжкультурної взаємодії між майбутніми військовими фахівцями. Наприклад, відмінності у стилі спілкування (прямолинійність чи непрямі формулювання) можуть призводити до помилок комунікації. З позиції культурологічного підходу вивчення навчального предмета є

системою навчальних ситуацій, спрямованих на засвоєння культурного досвіду.

Існують певні відмінності підготовки авіаційних фахівців цивільної авіації та військових пілотів та диспетчерів Повітряних сил Збройних Сил України, враховуючи високі вимоги до безпеки та точності комунікації у військовій авіації. На відміну від цивільної авіації, комунікація військових пілотів та диспетчерів включає додаткові спеціалізовані терміни, пов'язані з тактичними операціями, бойовими завданнями. Підготовка військових пілотів та диспетчерів вимагає формування таких професійних компетенцій, як уміння швидко аналізувати інформацію надану авіаційною англійською мовою та приймати рішення в умовах обмеженого часу, розуміти контекст та специфіку завдання військової операції, вміння адаптувати стандартну авіаційну фразеологію до нестандартних сценаріїв, характерних для військових місій, ефективно комунікувати та взаємодіяти в умовах завад та поганої чутиності.

Документи Міжнародної організації цивільної авіації зазначають, що на сьогодні серед міжнародних вимог до професіоналізму фахівців авіаційної галузі є акцентовані на якості їх підготовки до професійної комунікації, зокрема комунікації англійською мовою в складних, небезпечних для життя й здоров'я умовах, аварійних ситуаціях та особливих випадках польоту. Феномен професійна комунікація пілотів і диспетчерів в особливих умовах розглядається як міжсуб'єктна взаємодія учасників радіообміну на повітряних трасах, яка відбувається у потенційно небезпечних умовах, має жорсткі часові обмеження, характеризується точністю, швидкістю, однозначністю повідомлень, неможливістю використання допоміжних невербальних засобів інформації, наявністю комунікативних, технічних, психологічних, смислових бар'єрів. У сфері авіаційної безпеки поняття "безпека" розглядається як контроль факторів ризику. Таким чином, безпека є станом, при якому ризик заподіяння шкоди особам або заподіяння шкоди майну знижений до прийнятного рівня і підтримується на цьому або нижньому рівні за допомогою безперервного процесу виявлення джерел небезпеки та контролю факторів ризику [2, с. 96].

Оскільки англійська мова не є рідною для українців, то володіння та її застосування пілотами та авіадиспетчерами у професійній діяльності також входить до факторів ризику авіаційної безпеки. Тому завдання авіаційних закладів вищої освіти та авіаційних навчальних центрів підготувати своїх випускників до контролю та управління факторами ризику на технічному, психологічному, а також мовному рівнях.

На сучасному етапі розвитку цивільної авіації обов'язковою умовою здійснення безпеки польотів є високі конкретизовані вимоги до рівня мовної підготовки на основі обов'язкового тестування та сертифікації. На сьогодні існують чіткі завдання, представлені у шкалі оцінки мовних знань Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) стосовно рівня володіння такими мовними

навичками, як говоріння та аудіювання. Визначальним чинником розвитку системи мовної підготовки авіафахівців є необхідність досягнення як мінімум 4-го (робочого) рівня з існуючих шести за кваліфікаційною шкалою ICAO.

Мова радіообміну має значні відмінності в порівнянні з розмовною англійською мовою у застосуванні граматичних структур стандартної фразеології для забезпечення зрозумілого зв'язку. Головна мета ведення радіозв'язку в системі «пілот-диспетчер» – це результативність комунікації. Мова радіообміну відрізняється лаконічністю, насиченістю термінологією, кодовими знаками, особливостями вимови та інтонації, стандартними мовними моделями. Ці особливості вимагають формування таких навичок, як уміння передати або прийняти інформацію, розуміти різні акценти авіаційного співтовариства, запитувати дані, доповідати про нестандартні ситуації, уточнювати у разі нерозуміння, щоб уникнути комунікативного збою та його можливих наслідків.

Для досягнення 4 робочого рівня англійської мовної підготовки Документ 9835 ICAO пропонує застосовувати методику змістовно-орієнтованого навчання, що забезпечує ефективність засвоєння, адекватність предметно-понятійного змісту, мотивацію та економічність. Ця методика ґрунтується на визнанні принципової важливості досягнення відповідності між предметним змістом курсу мовного навчання та інтересами слухачів. Згідно з документом 9835 [1] ICAO при виборі форм аудиторних занять за програмою мовного навчання акцент повинен ставитися на контекстно-орієнтовані завдання; вправи, створені задля підвищення злагодженості взаємодії та згуртування колективу; розвиток уміння вирішувати проблеми, рольові ігри та моделювання ситуацій.

Для підвищення якості мовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців необхідно розробляти технології занурення у мовленнєві ситуації, типові для майбутньої професійної діяльності в авіаційній сфері. Необхідно створювати організаційно-педагогічні умови для розвитку мовної та навчально-пізнавальної компетенцій майбутніх військових фахівців у рамках функціонально-змістовного підходу [2, с. 98].

Шляхи вдосконалення професійно-орієнтованої англійської мовної підготовки майбутніх українських військових пілотів можуть включати наступне.

Необхідно створювати уніфіковані навчальні модулі, що поєднують стандарти ICAO (International Civil Aviation Organization) та НАТО, проводити регулярні тренінги для викладачів англійської мови, які працюють з майбутніми військовими пілотами, щоб забезпечити відповідність їхніх знань стандартам ICAO та НАТО, надати їм необхідні знання та вміння щодо способів організації занять з майбутніми військовими пілотами.

У рамках впровадження квазіпрофесійних технологій може здійснюватись моделювання реальних ситуацій професійного спілкування, навчальні заняття в такому випадку наближаються до умов професійної діяльності, відтворюються

реальні професійні фрагменти етапів польоту та міжособистісні стосунки зайнятих у ньому людей.

Важливою є також міжпредметна інтеграція, а також спільна діяльність під час англomовної підготовки з інструкторами льотного загону та тренажерного центру з метою коригування процесу навчання. Міжпредметна інтеграція передбачає викладання англійською мовою під час підготовки майбутніх авіаційних пілотів таких дисциплін сертифікаційного переліку як «Навігація», «Метеорологія», «Експлуатація повітряних суден», «Організація повітряного руху» та ін. Важливо залучати носіїв англійської мови до освітнього процесу для підвищення якості комунікативних навичок майбутніх військових пілотів.

Ефективним під час англomовної підготовки є також використання записів реальних радіообмінів між пілотом і диспетчером. Ці матеріали є цінними для вдосконалення розуміння на слух та розширення словникового запасу, вони, як правило, містять ситуації, що зустрічаються у тому чи іншому вигляді у професійній діяльності авіаційних фахівців.

Ефективним є використання штучного інтелекту (ШІ) для персоналізованого аналізу мови, тренування вимови та автоматичної оцінки мовних навичок. Наприклад, створення та використання програм на основі ШІ, які можуть моделювати різні акценти та сценарії, можуть допомогти майбутнім військовим пілотам адаптуватися до реальних умов.

Ефективним під час підготовки майбутніх військових пілотів є використання симуляторів польотів та тренажерів, які для пілотів та диспетчерів дозволяють моделювати реальні та екстремальні сценарії. Під час підготовки авіаційних фахівців можливе використання віртуальної реальності (VR) для створення іммерсивних середовищ, де можливо практикувати взаємодію в умовах, наближених до бойових. Інтеграція симуляцій та віртуальної реальності дозволить збільшити використання авіатренажерів для моделювання різних умов польоту.

Військові пілоти та диспетчери часто працюють в умовах високого психологічного тиску, стресу, що може знижувати якість взаємодії. Для вирішення цієї проблеми можливо використовувати вправи на розвиток оперативної пам'яті та сприйняття англomовної інформації за умов багатозадачності.

Важливою є міжкультурна та оперативна комунікації в англomовному середовищі, що є викликом для пілотів з України, які не є носіями англійської мови, розвиток soft skills у пілотів, включаючи здатність до швидкої адаптації до англomовного середовища.

Важливою також є розробка методик, що включають рольові ігри, симуляції аварійних ситуацій. Це може підвищити ефективність підготовки. Для практичної реалізації цього напрямку потрібна міждисциплінарна співпраця між лінгвістами, авіаційними фахівцями та розробниками технологій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розгляд компетентнісного, особистісно-орієнтованого та культурологічного підходів дозволяє визначити професійно-орієнтовану взаємодію військових пілотів та диспетчерів як інтегральну характеристику професійної діяльності, яка є комплексом комунікативних навичок військового авіаційного фахівця, що включають його індивідуальні здібності, комунікативні компетенції та розуміння іншомовної культури. Все це в сукупності забезпечує успішну самореалізацію військового авіаційного фахівця у професійній діяльності. Професійна спрямованість взаємодії майбутніх військових пілотів обумовлює необхідність формування професійно-комунікативної компетентності, що потребує спеціальних знань авіаційної англійської мови. Професійно-комунікативну компетентність військового пілота розглядають як інтегративну якість особистості, яка визначає рівень його готовності до професійної діяльності, а також як системний компонент всіх складових його професійно-діяльнісних функцій.

Удосконалення професійно-орієнтованої англomовної підготовки майбутніх українських військових пілотів потребує використання комплексного компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання, інтеграції сучасних технологій, міждисциплінарного підходу та акценту підготовки на реальних військових сценаріях.

Подальші наукові дослідження необхідно зосередити на створенні індивідуалізованих програм навчання англійської мови із застосуванням штучного інтелекту (ШІ) для адаптації навчального контенту під рівень підготовки конкретного курсанта (майбутнього військового пілота) та специфіку військової авіації. В таких програмах можливо використовувати реальні радіообміни, пропонувати завдання для покращення вимови, розуміння авіаційної термінології та реакції на нестандартні ситуації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. ICAO, 2010. Doc.9835 AN/453. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements created by ICAO, Second Edition. 2010. 180 p.
2. Калашник-Рибалко М. А., Снісаренко І. С. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов інтенсифікації професійної англomовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців. *Системи озброєння і військова техніка*. 2022. № 1 (69). С. 96-103. URL: <https://doi.org/10.30748/soivt.2022.69.1>
3. Калашник-Рибалко М.А., Калашник Г.А. Модель педагогічної системи інтенсифікації професійно-орієнтованої підготовки майбутніх авіаційних фахівців. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних сил України*. 2023. № 3 (52). С. 25-31. URL: <https://doi.org/10.30748/nitps.2023.52.04>
4. Репіло Ю. С., Россійцев В. В. Модель оцінювання відповідності військових публікацій і стандартів міжнародним нормативним документам. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2023. № 4 (78). С. 101-112. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2023.78.15>
5. Апістархова М., Федорович М. Методика розвитку методичної компетентності інструкторів мовної підготовки засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Військова освіта: зб. наук. пр. Національного*

університету оборони України ім. Івана Черняхівського. 2023. № 1 (47). С.9-18.

6. Арістархова М., Демидко Д. Особливості мовної підготовки в системі індивідуальної підготовки Збройних Сил України. *Військова освіта* : зб. наук. пр. Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського. 2022. № 2(46). С. 17-22.

7. Гребенюк М., Крикун В. Базові дидактичні принципи мовної підготовки особового складу Збройних Сил України: системний підхід. *Військова освіта* : зб. наук. пр. Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Київ. 2022. № 2 (46). С. 57-69.

REFERENCES

1. ICAO (2010). Doc. 9835 AN/453. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements created by ICAO, Second Edition. 180 p. [in English]

2. Kalashnyk-Rybalko, M. A., Snisarenko, I. Ye. Obgruntuvannya orhanizatsiyno-pedahohichnykh umov intensyfikatsiyi profesiynoyi anhlomovnoyi pidhotovky maybutnikh aviatsiynykh fakhivtsiv [Substantiation of organizational and pedagogical conditions for intensification of professional English-language training of future aviation specialists]. *Systemy ozbroynnyia i viys'kova tekhnika*. № 1 (69). S. 96-103. URL: <https://doi.org/10.30748/soivt.2022.69.1>. [in Ukrainian]

3. Kalashnyk-Rybalko, M. A., Kalashnyk, H. A. (2023). Model' pedahohichnoyi systemy intensyfikatsiyi profesiyno-oriyentovanoi pidhotovky maybutnikh aviatsiynykh fakhivtsiv [Model of the pedagogical system of intensification of professionally oriented training of future aviation specialists]. *Nauka i tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh syl Ukrayiny*. № 3 (52). S. 25-31. URL: <https://doi.org/10.30748/nitps.2023.52.04> [in Ukrainian]

4. Repilo, Yu. Ye., Rossiytsev, V. V. (2023). Model' otsynuvannya vidpovidnosti viys'kovykh publikatsiy i standartiv mizhnarodnym normatyvnyim dokumentam. [Model for assessing the compliance of military publications and standards with international regulatory documents]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho universytetu Povitryanykh Syl*. № 4 (78). S. 101-112. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2023.78.15>. [in Ukrainian]

5. Aristarkhova, M., Aristarkhov, O. (2021). Osoblyvosti rozvytku inshomovnoi kompetentnosti zasobamy informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii [The Peculiarities of Foreign Language Communicative Competence Development Using Information and Communication Technologies]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : zb. nauk. prats. № 36. V. 1, S. 162-166. [in Ukrainian]

6. Aristarkhova, M., Demydco, D. (2022). Osoblyvosti movnoi pidhotovky v systemi indyvidualnoi pidhotovky Zbroynykh Syl Ukrainy [The Features of the Language Training in the System of Individual Training in the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskova osvita* : zb. nauk. pr. Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. № 2 (46). S. 17-22. [in Ukrainian]

7. Hrebenuk, M., Krykun, V. (2022). Bazovi dydaktychni pryntsypy movnoi pidhotovky osobovoho skladu Zbroynykh Syl Ukrainy: systemnyi pidkhid [Basic Didactic Principles in Language Training of the Ukrainian Armed Forces Personnel: System Approach]. *Viiskova osvita* : zb. nauk. pr. Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. № 2 (46). S. 57-69. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАЛАШНИК-РИБАЛКО Мирослава – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри аеронавігації, метеорології та організації повітряного руху Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: професійна авіаційна англійська мова, організаційно-педагогічні умови, інтенсифікація процесу навчання, навчання авіаційних фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KALASHNYK-RYBALKO Myroslava – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Aeronautics, Meteorology and Air Traffic Service of Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: professional aviation English, organizational and pedagogical conditions, intensification of the learning process, training of aviation specialists.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 378.6:7.072.2] (438)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-170-176

КОЛЧЕНКО Ірина –

кандидат педагогічних наук, докторант

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0621-2794>

e-mail: irynakolchenko2@gmail.com

РОЛЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ

У статті досліджено значення спеціалізованих мистецьких закладів у формуванні професійної освіти Польщі, зокрема їхню структурну трансформацію, освітні підходи та взаємозв'язок із ринком праці. Основну увагу приділено аналізу впливу реформ у системі освіти на функціонування мистецьких ліцеїв, музичних шкіл та художніх академій, а також їхній адаптації до сучасних тенденцій розвитку креативних індустрій. У фокусі дослідження – процеси модернізації навчальних програм, орієнтовані на інтеграцію цифрових технологій, міждисциплінарних методів викладання та розвиток підприємницьких компетенцій у студентів.

Особливу увагу присвячено проблемі узгодженості рівня підготовки випускників мистецьких закладів із вимогами ринку праці, що набуває зростаючої актуальності в умовах посилення конкуренції та динамічних змін у сфері мистецької освіти. Проаналізовано ключові аспекти професійної орієнтації випускників, їхні можливості працевлаштування в креативних індустріях, дизайні середовища, цифрових медіа та сфері культурного менеджменту. Окремо розглянуто питання фінансування мистецьких закладів, вплив міжнародних грантових програм і партнерських ініціатив на якість освітнього процесу.

Метою дослідження є виявлення основних тенденцій розвитку мистецької освіти Польщі, визначення ключових викликів і перспектив, а також можливостей адаптації польського досвіду в контексті модернізації мистецької освіти в Україні.

Результати аналізу засвідчують, що система мистецької освіти Польщі зазнала суттєвих трансформацій після падіння Берлінської стіни, що сприяло впровадженню сучасних освітніх технологій, оновленню змісту навчальних програм і розширенню міжнародної співпраці. Наразі польські мистецькі школи поєднують класичні освітні традиції з інноваційними підходами, що забезпечує високий рівень професійної підготовки випускників і підвищує їхню конкурентоспроможність на європейському ринку праці.

Перспективи подальших досліджень включають детальний аналіз методологічних підходів до мистецької освіти, оцінку ефективності впровадження цифрових технологій у навчальний процес, а також вивчення міжнародного досвіду функціонування мистецьких закладів. Важливим напрямом досліджень є також розгляд моделей співпраці між мистецькими школами, університетами та роботодавцями з метою розроблення ефективної стратегії професійної підготовки молодих фахівців.

Ключові слова: мистецька освіта, спеціалізовані мистецькі заклади, професійна підготовка, креативні індустрії, ринок праці, освітні реформи, цифрові технології, міжнародна співпраця, модернізація навчальних програм.

KOLCHENKO Iryna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0621-2794>
e-mail: irynakolchenko2@gmail.com

THE ROLE OF SPECIALIZED ART INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT PROFESSIONAL EDUCATION IN POLAND

The article examines the importance of specialized art institutions in the formation of vocational education in Poland, in particular their structural transformation, educational approaches and relationship with the labor market. The main attention is paid to the analysis of the impact of reforms in the education system on the functioning of art lyceums, music schools and art academies, as well as their adaptation to modern trends in the development of the creative industry. The focus of the study is on the processes of modernization of curricula focused on the integration of digital technologies, interdisciplinary teaching methods and the development of entrepreneurial competencies in students.

Particular attention is paid to the problem of improving the level of training of graduates of art institutions with labor requirements, which is becoming increasingly relevant in the context of increased competition and dynamic changes in the field of art education. The key aspects of the professional orientation of graduates, their employment opportunities in the creative industries, environmental design, digital media and the field of cultural management are analyzed. Separately, the issue of financing art institutions, the impact of international grant programs and partnership initiatives on the quality of the educational process is considered.

The research method is to identify the main trends in the development of art education in Poland, identify key challenges and prospects, as well as opportunities for adapting the Polish experience in the context of the modernization of art education in Ukraine.

The results of the analysis show that the art education system in Poland has undergone significant transformations after the fall of the Berlin Wall, which contributed to the introduction of modern educational technologies, updating the content of curricula and expanding international cooperation. Currently, Polish art schools combine classical educational traditions with innovative approaches that ensure a high level of professional training of graduates and achieve their competitiveness in the European labor market.

Prospects for further research include a detailed analysis of methodological approaches to art education, assessing the effectiveness of the introduction of digital technologies into the educational process, as well as studying international experience in the functioning of art institutions. An important area of research is also the consideration of models of cooperation between art schools, universities and employers to develop an effective strategy for the professional training of young professionals.

Key words: art education, specialized art institutions, professional training, creative industries, labor market, educational reforms, digital technologies, international cooperation, modernization of curricula.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мистецька освіта відіграє ключову роль у формуванні культурного середовища, професійного становлення та творчої самореалізації майбутніх фахівців у сфері мистецтва. У Польщі система спеціалізованих мистецьких закладів є важливим компонентом загальної освітньої системи, що забезпечує підготовку висококваліфікованих музикантів, художників, акторів, балетмейстерів та інших представників творчих професій. Їхня діяльність спрямована не лише на передачу традиційних знань і навичок, а й на впровадження сучасних освітніх методик, що відповідають глобальним тенденціям у сфері культури й мистецтва.

Актуальність дослідження ролі спеціалізованих мистецьких закладів Польщі у розвитку професійної освіти обумовлена низкою соціально-економічних та культурних факторів. По-перше, у сучасних умовах глобалізації та цифровізації мистецька освіта зазнає суттєвих трансформацій, що вимагає впровадження новітніх технологій, інтерактивних методів навчання та міждисциплінарних підходів. Вплив нових медіа, штучного інтелекту та цифрового мистецтва

зумовлює необхідність адаптації освітніх програм до сучасних реалій. По-друге, навчальні заклади мистецького спрямування відіграють вагомую роль у збереженні й популяризації національної ідентичності та культурної спадщини Польщі, що особливо важливо в контексті євроінтеграційних процесів. Вони сприяють формуванню творчого потенціалу суспільства, стимулюючи розвиток сучасного мистецтва, музики, театру й кінематографу. По-третє, сучасний ринок праці диктує нові вимоги до мистецької освіти, що включають не лише оволодіння технікою виконання, а й розвиток підприємницьких навичок, критичного мислення, комунікаційних компетенцій та здатності до міжкультурної взаємодії.

Ще одним важливим аспектом є взаємозв'язок мистецьких закладів із загальною системою професійної освіти. Співпраця між академіями мистецтв, консерваторіями, художніми школами та загальноосвітніми закладами сприяє не лише підвищенню рівня підготовки, а й розширенню доступу до якісної мистецької освіти на різних рівнях. Інтеграція міждисциплінарного підходу та використання новітніх педагогічних методик дозволяє забезпечити гармонійний розвиток

творчих здібностей учнів і їхню готовність до професійної діяльності в умовах динамічних змін культурної індустрії.

Таким чином, дослідження ролі мистецьких освітніх установ у розвитку професійної освіти Польщі є важливим для розуміння сучасних тенденцій та перспектив цієї освітньої сфери. Аналіз існуючих моделей навчання, механізмів підтримки й фінансування, рівня міжнародної співпраці дозволить визначити основні напрями модернізації та підвищення ефективності мистецької освіти. У майбутньому дослідження можуть бути зосереджені на розробці стратегій інтеграції традиційних та інноваційних методів навчання, оцінці впливу цифрових технологій на формування компетентностей учнів і розширенні міжнародного співробітництва у сфері мистецької освіти.

З огляду на євроінтеграційні прагнення України, досвід Польщі у розвитку системи спеціалізованої мистецької освіти є особливо цінним і може бути адаптований до вітчизняних умов. Враховуючи спільні історико-культурні витоки та подібні виклики у сфері освіти, Україна має потенціал для запозичення ефективних практик польських мистецьких закладів. У контексті реформування мистецької освіти в Україні польський досвід може слугувати методологічною й практичною основою для розробки інноваційних освітніх стратегій, спрямованих на підвищення якості фахової підготовки, зміцнення культурного капіталу держави та забезпечення її конкурентоспроможності у європейському й глобальному культурному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У польському науково-педагогічному дискурсі приділяється суттєва увага вивченню значення навчальних закладів мистецького спрямування у процесі розвитку системи професійної освіти країни. Зокрема, вивчаються питання якості мистецької освіти, її адаптації до сучасних викликів, впливу реформ освітньої системи та інтеграції мистецьких навчальних закладів у загальну систему освіти. На тему розвитку системи навчання у спеціалізованих мистецьких закладах Польщі, зокрема в контексті професійної освіти досліджували: М. Петржак (2017), аналізує роль педагогічних практик в освіті мистецьких кадрів, А. Врублевська (2018), розглядає організацію навчальних закладів, зокрема спеціалізованих мистецьких шкіл, та їх вплив на загальну систему освіти, Т. Слабек (2018), підкреслює важливість інтеграції мистецьких дисциплін у загальну освітню програму країни, Д. Врублевська (2010), висвітлює аспекти мистецтва Польщі та його взаємодії з освітнім процесом, М. Валіцький і Ю. Старжинський (2005), досліджують історію мистецтва між двома світовими війнами, зокрема як освітні програми впливали на розвиток польських художників і мистецьких інститутів у цей період, Т. Задрожний (2017), аналізує зміни в польських мистецьких школах після падіння Берлінської стіни, К. Войцек (2019), щодо впливу педагогічної діяльності видатних польських

художників на розвиток мистецької освіти, Б. Щербінська, (2016) авторка досліджує виклики, з якими стикаються польські заклади мистецької освіти в умовах сучасних змін, П. Слюсарчик (2018), стосовно балансу між інноваціями та традиціями в освітньому мистецькому просторі Польщі, М. Квятковський (2017), автор аналізує вплив сучасних реформ на роль мистецьких установ у Польщі, К. Залевська (2020), досліджує зміну ролі мистецьких навчальних закладів у контексті розвитку дизайну та образотворчого мистецтва в Польщі.

Аналіз широкого спектра польських наукових джерел свідчить, що дослідники виявляють стійкий інтерес до вивчення ролі спеціалізованих мистецьких закладів у становленні та еволюції системи професійної освіти Польщі. В Україні інтерес до цих досліджень зумовлений необхідністю адаптації успішного досвіду для модернізації національної системи мистецької освіти в умовах євроінтеграції. Отже, інтеграція польських наукових напрацювань у цю сферу в український академічний простір є своєчасною та необхідною.

Метою статті є аналіз значущості спеціалізованих мистецьких закладів у розвитку професійної освіти Польщі, аналіз їхньої структурної еволюції та освітніх підходів, а також окреслити можливості адаптації успішного польського досвіду в контексті модернізації мистецької освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початковому етапі професійної мистецької освіти в Польщі спеціалізовані навчальні заклади відіграють ключову роль у формуванні творчих здібностей та професійної орієнтації учнів. Витоки цієї освітньої моделі можна простежити ще з кінця XIX – початку XX століття, коли на польських землях почали з'являтися перші мистецькі школи, орієнтовані на ранню підготовку майбутніх художників, музикантів і театралів.

У свою чергу, після реформи 1999 року, що змінила структуру освіти в країні, значно покращились умови для розвитку освіти в галузі мистецтва. Важливим аспектом цієї реформи стало підвищення уваги до професіоналізму педагогів і викладачів у галузі мистецтва, а також впровадження нових форм оцінки та валідації освітніх програм. Згідно з результатами досліджень, проведених Павликом (2015), реформа 1999 року призвела до значних змін в організації мистецьких шкіл та закладів вищої освіти в Польщі, зокрема до покращення науково-методичних підходів [7, с.112].

З самого початку XX століття Польща стала свідком великого впливу західноєвропейських традицій у галузі мистецької освіти, що зміцнило існуючі навчальні заклади та внесло нові підходи до викладання мистецтва. Одним із важливих етапів стало створення спеціалізованих мистецьких шкіл, які надавали можливість глибше вивчати різні аспекти мистецької діяльності та сприяли розвитку професійної підготовки в галузі мистецтва. Як зазначає Ковальський (2018), у Польщі з'явилися заклади, які спеціалізуються на

підготовці художників, композиторів, акторів, музикантів, орієнтуючись на створення національної культурної спадщини [3, с. 24]. Польська система мистецької освіти була змінена після падіння Берлінської стіни, коли відбулася лібералізація освітніх програм, що сприяло впровадженню нових методик та інновацій у навчальний процес [5, с. 58]. Більш відкритий підхід до освіти в галузі мистецтва дозволив інтегрувати новітні технології та методи навчання, зокрема в галузі цифрових мистецтв, що надало можливість значно підвищити рівень підготовки фахівців.

Сучасна парадигма мистецько-освітньої галузі в Польщі демонструє поступовий відхід від традиційної академічної моделі, орієнтованої переважно на формування технічних умінь і навичок, у напрямі компетентнісного та інтегрованого підходу до підготовки фахівців. Освітні стратегії спеціалізованих мистецьких закладів дедалі більше враховують динаміку сучасного ринку праці, специфіку розвитку креативних індустрій і потреби культурного сектору. У цьому контексті навчальні програми зазнають істотного оновлення, зокрема через включення дисциплін, пов'язаних із підприємництвом, художнім менеджментом, маркетингом у сфері мистецтва, управлінням культурними проєктами та самопрезентацією.

Такий підхід сприяє формуванню у учнів універсальних і прикладних компетентностей, необхідних для реалізації професійної діяльності в умовах високої конкуренції, зокрема у форматі фрілансу, самозайнятості, культурної анімації або керування авторськими мистецькими ініціативами.

Серед них, зокрема, варто відзначити такі дисципліни, як: «Професійна діяльність художника» – що вивчається в мистецьких школах;

«Організація праці музичного артиста» – у музичних школах II ступеня; «Мистецьке підприємництво» – що часто входить до програми курсу «Основи підприємництва»; «Основи маркетингу» або «Самореклама» – як складова підготовки до виконання дипломного проєкту.

У рамках цих дисциплін учні опановують базові принципи ведення власної мистецької діяльності, зокрема: розробку бізнес-плану та юридичні аспекти самозайнятості; створення професійного портфоліо, резюме та презентацій мистецьких проєктів; використання цифрових інструментів і соціальних мереж для просування власного бренду; аналіз функціонування ринку мистецтва, музики та дизайну.

Такий підхід сприяє формуванню у майбутніх фахівців практичних умінь, необхідних для успішної самореалізації в умовах сучасного середовища.

Одним із прикладів закладів, що активно впроваджують сучасні освітні підходи, є Державна середня школа образотворчого мистецтва імені Войцеха Герсона у Варшаві. У навчальній програмі цього закладу передбачено дисципліну «Професійна діяльність художника», спрямовану на формування у здобувачів освіти практичних знань з авторського права, стратегій управління творчою кар'єрою, підготовки професійного портфоліо та

довгострокового планування індивідуального професійного розвитку. Учні опановують, серед іншого: написання рахунків-фактур, розрахунків вартості художньої роботи, правила авторського права, організовують власні виставки і навіть рекламні кампанії арт-проєктів. Крім того, школа систематично організовує практичні семінари за участі фахівців з відповідних сфер та ініціює зустрічі учнів із представниками культурних інституцій, що сприяє формуванню актуальних компетентностей та орієнтації на реалії сучасного мистецького середовища. У межах реалізації проєктів співпраці з культурними установами та підприємствами, учні мають змогу реалізовувати замовлення у сфері графічного дизайну, брати участь у створенні сценографічного оформлення для культурно-мистецьких заходів або долучатися до діяльності, спрямованої на популяризацію навчального закладу або регіону. Цей процес моделює реальні умови професійної діяльності, зокрема взаємодію з клієнтом, дотримання встановлених термінів виконання (дедлайну) та врахування визначених бюджетних лімітів, що сприяє формуванню у учнів практичних навичок проєктного менеджменту та професійної відповідальності.

Загальноосвітня балетна школа імені Романа Турчиновича у Варшаві реалізує комплексний підхід до підготовки майбутніх фахівців у сфері хореографічного мистецтва, поєднуючи класичну технічну підготовку з формуванням професійних компетентностей, необхідних для успішної кар'єри у сфері танцю. Окрім традиційного навчання техніці танцю, навчальний заклад запроваджує спеціалізовані програми, спрямовані на професійну орієнтацію студентів. Зокрема, учні мають змогу опанувати основи планування кар'єрного розвитку, налагоджувати співпрацю з артистичними агентствами, а також відвідувати заняття з психології сценічної діяльності, що сприяють підвищенню емоційної стійкості та впевненості під час виступів.

Середня школа образотворчого мистецтва в Гданську реалізує інноваційну освітню модель, зорієнтовану на розвиток фахових навичок і компетентностей, актуальних у контексті сучасного ринку праці. Навчальний процес побудований із врахуванням потреб творчого сектору, що забезпечує практичну підготовку майбутніх фахівців за широким спектром спеціалізацій, зокрема:

Комп'ютерна графіка – орієнтована на формування навичок роботи в галузі графічного дизайну, цифрових медіа та рекламної індустрії;

Художня фотографія – передбачає оволодіння як аналоговими, так і цифровими техніками, що мають попит у сфері ЗМІ та маркетингу;

Графічний дизайн – спрямована на створення візуальної ідентичності, рекламної продукції та комунікаційного дизайну;

Окрім спеціалізацій, навчальна програма включає дисципліни, що формують професійні компетентності:

Основи дизайну – знайомлять студентів з композиційними принципами, кольоровою гармонією та формотворенням;

Комп'ютерні методи в дизайні – забезпечують практичне володіння сучасними графічними програмами, зокрема Adobe Photoshop та Illustrator;

Професійні стажування – інтегрують студентів у професійне середовище через співпрацю з культурними інституціями та приватними компаніями.

Завдяки поєднанню теоретичної підготовки з практичним досвідом, випускники школи демонструють високий рівень готовності до професійної діяльності в різних секторах творчої індустрії.

Структурна трансформація спеціалізованих мистецьких закладів у Польщі виявляється у зростанні ролі наскрізних (трансверсальних) компетентностей, серед яких особливе значення надається креативності, здатності до ефективної командної взаємодії, самоорганізації, комунікативним навичкам та умінням вести переговори. Сучасні освітні програми закладів охоплюють також важливі аспекти правового та фінансового забезпечення професійної діяльності митців, включаючи основи авторського права, механізми фінансування творчих ініціатив, процедури отримання грантів, а також засади організації та управління власною підприємницькою діяльністю у сфері мистецтва [1, с. 5].

Для забезпечення цілісного освітнього процесу в спеціалізованих мистецьких закладах Польщі важливим є налагодження органічного зв'язку між навчальними дисциплінами та застосовуваними методиками. Така інтеграція дозволяє не лише глибше опанувати фаховий матеріал, а й формувати комплексні компетентності, що відповідають запитам сучасного культурного простору. Методологія мистецької освіти в Польщі вирізняється високим рівнем варіативності та гнучкою адаптацією до специфіки мистецьких напрямів і вимог сучасного ринку праці. У спеціалізованих мистецьких закладах активно впроваджуються інноваційні освітні стратегії, зокрема проєктно-орієнтоване навчання, міждисциплінарна модель STEAM (наука, технології, інженерія, мистецтво, математика), експресивні та когнітивні підходи, діалогова методика, а також система професійних практик і стажувань. Завдяки такій комплексній педагогічній парадигмі студенти набувають не лише фахових художніх умінь, але й розвивають гнучкі (soft skills) та технічні (hard skills) компетентності, що мають важливе значення для успішної реалізації в межах сучасних креативних індустрій [6, с. 18-20].

Важливим фактором, що визначає ефективність роботи мистецьких шкіл у Польщі, є баланс між державним та приватним фінансуванням, оскільки впровадження міжнародних грантових програм та партнерських ініціатив дозволяє покращити навчальні умови та підвищити їх конкурентоспроможність на світовому ринку мистецтва [4, с. 78].

Спеціалізовані мистецькі заклади, такі як художні ліцеї, музичні школи та інші інституції, відіграють ключову роль у формуванні високо-

кваліфікованих кадрів для різних мистецьких галузей а сучасні напрями навчання відповідають поточним тенденціям та потребам ринку праці. Музичні школи, наприклад, мають спеціалізації, що охоплюють різні аспекти музичного мистецтва – від класичного виконання до технічних аспектів, таких як виготовлення, ремонт і налаштування музичних інструментів, зокрема фортепіано. Сучасні напрями навчання в художніх ліцеях відповідають поточним тенденціям та потребам ринку праці. Випускники цих програм можуть працювати в таких сферах: креативні індустрії (реклама, графічний дизайн, анімація, відео-продакшн); дизайн середовища (архітектурні бюро, студії інтер'єрного дизайну); цифрові медіа (розробка контенту для цифрових платформ).

Така різноманітність підготовки дозволяє забезпечити відповідність потребам ринку праці, де зростає попит на фахівців у різних напрямках творчої індустрії. Важливою складовою є також глибоке освоєння студентами загальних навчальних предметів, що дозволяє інтегрувати мистецьку діяльність з іншими професійними і технічними сферами.

Випускники спеціалізованих мистецьких закладів Польщі, зокрема художніх ліцеїв та музичних шкіл, демонструють високу конкурентоспроможність на ринку праці. Їхня ґрунтовна підготовка дозволяє не лише швидко адаптуватися до вимог сучасного ринку, але й активно долучатися до культурного та мистецького життя країни. Вони мають можливість працювати в різних сферах – від творчих індустрій до викладацької діяльності, а також продовжувати навчання в університетах, що сприяє успішній кар'єрі в мистецтві.

Дослідження, проведене в Польщі, виявило проблему невідповідності між навичками випускників та очікуваннями роботодавців, що впливає на тривалість пошуку роботи та рівень заробітної платні. Однак випускники мистецьких закладів, завдяки спеціалізованій підготовці, мають перевагу в цьому контексті. Вони володіють унікальними навичками, які високо цінуються на ринку праці, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Згідно з даними Європейської служби зайнятості (EURES), рівень зайнятості в Польщі у 2023 році становив 72,4%, що на 2 процентних пункти вище середнього показника по ЄС. Це свідчить про позитивну динаміку на ринку праці, від якої також виграють випускники мистецьких закладів. Їхня підготовка дозволяє їм займати різноманітні посади в культурному секторі, освіті та креативних індустріях, що сприяє їхній успішній інтеграції на ринку праці.

Подальший розвиток спеціалізованих мистецьких закладів у Польщі передбачає удосконалення навчальних програм, інтеграцію нових технологій у викладання мистецьких дисциплін, а також посилення міжнародної співпраці між навчальними закладами. Згідно з дослідженням Камінського (2019), однією з основних тенденцій є збільшення уваги до розвитку креативних та підприємницьких навичок у студентів, що дозво-

лить їм успішно адаптуватися до змінюваного ринку праці в сфері культурної індустрії [2, с. 85].

Важливим чинником успішної інтеграції випускників мистецьких навчальних закладів є тісна взаємодія освітніх програм із потребами ринку праці. Спеціалізовані мистецькі установи Польщі активно співпрацюють з роботодавцями та професійними асоціаціями, що дає змогу адаптувати зміст навчання до актуальних вимог креативних індустрій. Це забезпечує випускникам не лише фундаментальні знання, а й практичні вміння, необхідні для успішної професійної реалізації.

Крім того, випускники мистецьких закладів мають можливість продовжувати освіту на вищому рівні, що відкриває перед ними додаткові перспективи для кар'єрного зростання. Університети та академії мистецтв пропонують програми магістратури та докторантури, які дозволяють поглибити знання та розширити професійні компетенції. Це сприяє не лише індивідуальному розвитку випускників, але й підвищенню загального рівня кваліфікації фахівців у сфері мистецтва та культури.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Навчальні заклади мистецького спрямування Польщі відіграють важливу роль у розвитку професійної освіти, сприяючи підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері культури та мистецтва. Їхня діяльність орієнтована на інтеграцію традиційних та інноваційних методів навчання, що дозволяє випускникам успішно адаптуватися до сучасних вимог ринку праці у різних галузях, зокрема у музичній, театральній, образотворчій та графічній. Запровадження цифрових технологій, міждисциплінарних підходів і міжнародної співпраці значно підвищує якість мистецької освіти та її конкурентоспроможність.

Аналіз польського досвіду засвідчує ефективність державної політики у сфері мистецької освіти, яка поєднує фінансову підтримку, законодавчі ініціативи та стратегічне планування розвитку мистецьких інституцій. Це створює сприятливі умови для професійного становлення випускників та їхньої інтеграції в культурну й креативну індустрію. Водночас збереження національної ідентичності та культурної спадщини залишається ключовим завданням мистецьких навчальних закладів.

Одним із ключових векторів, який варто розвивати в українському контексті, є формалізація та розширення співпраці між закладами мистецької освіти та галузевими стейкхолдерами – професійними спілками, культурними інституціями, приватними компаніями та міжнародними партнерами. Така взаємодія сприятиме оновленню змісту освітніх програм відповідно до динаміки ринку, впровадженню дуальної освіти та посиленню практичної складової підготовки здобувачів освіти.

Не менш важливою є розробка ефективних фінансових моделей, які враховують потреби мистецької освіти як у базовому фінансуванні, так і в підтримці інноваційних та міжнародних проєктів. Польський досвід демонструє приклад цілеспря-

мованої державної політики, яка дозволяє зберігати інституційну сталість мистецьких шкіл і водночас відкривати нові можливості для їх розвитку.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути зосереджені на аналізі впливу цифрових технологій на формування професійних компетентностей випускників мистецьких закладів, вивченні механізмів фінансування та їхньої ефективності, а також розробці стратегій вдосконалення співпраці між освітніми установами та роботодавцями. Особливу увагу слід приділити питанням адаптації успішного польського досвіду до потреб української системи мистецької освіти в контексті її модернізації та євроінтеграції.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Fundacja Sztuki Polskiej ING Artysta – Zawodowiec. 2021. s.5
2. Kamiński R. The Creative Didactic Activity of Outstanding Artists, Graphic Arts. Poznań: Academy of Fine Arts. 2019. p. 85.
3. Kowalski J. The System of Education in Poland. Gdańsk: Educational Studies. 2018. p. 24.
4. Mazur B. Creativity and school grades: A case from Poland. Lublin: Educational Review. 2012. p. 78.
5. Nowak P. Art Education in Poland – between Jurassic Park and the ‘catering regime’. Lodz: Fine Arts Academy. 2020. p. 58.
6. Ośrodek Rozwoju Edukacji Przewodnik po narzędziach edukacyjnych do przedmiotów artystycznych. 2024. S.18-20.
7. Pawlak K. School architecture for primary education in a post-socialist country: a case study of Poland. Katowice: Urban Studies Journal. 2020. p. 112.

REFERENCES

1. Fundacja Sztuki Polskiej ING Artysta – Zawodowiec (2021). s.5 [in Poland]
2. Kamiński, R. (2019). The Creative Didactic Activity of Outstanding Artists, Graphic Arts. Poznań: Academy of Fine Arts. p. 85. [in English]
3. Kowalski, J. (2018). The System of Education in Poland. Gdańsk: Educational Studies. p. 24. [in English]
4. Mazur, B. (2012). Creativity and school grades: A case from Poland. Lublin: Educational Review. p. 78. [in English]
5. Nowak, P. (2020). Art Education in Poland – between Jurassic Park and the ‘catering regime’. Lodz: Fine Arts Academy. p. 58. [in English]
6. Ośrodek Rozwoju Edukacji Przewodnik po narzędziach edukacyjnych do przedmiotów artystycznych (2024). S.18-20 [in Poland]
7. Pawlak, K. (2020). School architecture for primary education in a post-socialist country: a case study of Poland. Katowice: Urban Studies Journal. p. 112. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЛЧЕНКО Ірина – кандидат педагогічних наук, докторант Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: система спеціалізованої мистецької освіти в Польщі; її структура та інклюзивність; аналізі освітньої політики; еволюція освітніх програм та навчально-виховного процесу; взаємозв'язок традиційної і сучасної педагогіки у мистецькій освіті; впровадження інновацій та можливості адаптації польського досвіду до української мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOLCHENKO Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the system of specialized art education in Poland; its structure and inclusiveness; analysis of educational policy; evolution of educational programs and the educational process; the relationship between traditional

and modern pedagogy in art education; introduction of innovations and possibilities of adapting Polish experience to Ukrainian art education.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.147:37.013.42:78.071.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-176-181

КРАВЦОВА Наталія –

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені М. Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-4547>
e-mail: kravtsova65@ukr.net

ВАСИЛЕВСЬКА-СКУПА Людмила –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені М. Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1989-7175>
e-mail: lpvasylevska@gmail.com

ШВЕЦЬ Ірина –

народна артистка України,
професор кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-9683>
e-mail: Shurikira@ukr.net

ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Сучасна мистецька освіта вимагає системного оновлення. Її ефективність залежить від здатності інтегрувати інноваційні методики, цифрові технології та міждисциплінарний підхід у навчальний процес. Впровадження позитивного міжнародного досвіду дозволить підвищити якість підготовки вчителя музичного мистецтва, що є запорукою формування культурно розвиненої особистості у майбутньому.

У статті розглядаються актуальні виклики, що постають перед сучасною системою мистецької освіти в Україні, зокрема в контексті професійної підготовки майбутніх учителів-музикантів. Проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, що дозволило виявити основні тенденції, суперечності та напрями трансформації мистецької освіти. Визначено ключові проблеми, пов'язані з недостатньою інтеграцією теорії та практики, обмеженою цифровізацією освітнього процесу, а також потребою у впровадженні інноваційних методів навчання. Особлива увага приділена впровадженню міждисциплінарного підходу, проектно-орієнтованого навчання, використанню мультимедійних засобів та цифрових інструментів у підготовці вчителів музичного мистецтва. На основі аналізу зарубіжного досвіду окреслено перспективні напрями модернізації освітніх програм у галузі мистецької освіти. Запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя-музиканта з урахуванням вимог сучасного культурного й інформаційного простору.

Встановлено, що оновлення професійної підготовки вчителя музичного мистецтва в Україні має здійснюватися на основі принципів інноваційності, міждисциплінарної інтеграції, практичності та інтернаціоналізації. Лише за умови комплексного реформування освітнього процесу можна забезпечити якісну підготовку фахівця, який відповідатиме сучасним викликам мистецької і педагогічної практики.

Залучення сучасних технологій і кращих міжнародних практик дозволить вітчизняній мистецькій освіті відповідати вимогам XXI століття та формувати конкурентоздатних фахівців.

Ключові слова: мистецька освіта, професійна підготовка, учитель музичного мистецтва, міждисциплінарність, цифрові технології, проектне навчання.

KRAVTSOVA Nataliia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Vocal and Choral Training,
Theory and Methods of Music Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-4547>

e-mail: kravtsova65@ukr.net

SHVETS Iryna –

People's Artist of Ukraine,

Professor of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-9683>

e-mail: Shurikira@ukr.net

VASYLEVSKA-SKUPA Liudmyla –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Vocal and Choral Training,

Theory and Methods of Music Education

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1989-7175>

e-mail: lpvasylevska@gmail.com

CHALLENGES OF CONTEMPORARY ARTS EDUCATION: PROSPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article examines the key challenges facing contemporary art education in Ukraine, with a particular focus on the professional training of future music teachers. Given the rapid transformations in the global educational landscape, the research identifies critical issues that hinder the effective development of music and art pedagogy in higher education institutions. The analysis is based on recent national and international scientific studies, which highlight the need for modernization of curricula, methodological approaches, and digital infrastructure. The author outlines the main problems of the current system, including the insufficient integration of theoretical knowledge with practical training, the limited implementation of interdisciplinary approaches, and the underuse of innovative teaching methods and digital tools.

Special attention is given to the implementation of interdisciplinary strategies in the training of music educators, including the integration of music education with technology, psychology, and other social sciences. Project-based learning is emphasized as a powerful methodology that allows students to develop not only artistic skills but also teamwork, communication, and problem-solving competencies in real-world contexts. The article also discusses the benefits of adopting multimedia resources and digital platforms in the classroom, which enhance student engagement and expand creative opportunities.

Drawing on successful international practices from countries such as the United Kingdom, Germany, the United States, and France, the study proposes several strategic directions for the enhancement of Ukraine's art education system. These include the development of flexible and adaptive educational programs, the inclusion of international standards and quality assurance mechanisms, and the promotion of cross-cultural artistic collaborations.

The article concludes by offering a set of practical recommendations aimed at improving the professional training of future music teachers, ensuring their readiness to work effectively in diverse educational environments, and enhancing their ability to foster creativity, aesthetic sensitivity, and cultural awareness in younger generations. This study contributes to the ongoing discourse on the reform of art and music teacher education in Ukraine and underscores the importance of aligning national practices with global educational trends.

Key words: art education, professional training, music teacher, interdisciplinarity, digital technologies, project-based learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Культура та освіта формують тісний і динамічний тандем, що забезпечує ефективне функціонування суспільства. Це стосується організації навчання, виховання та розвитку студентів відповідно до еволюції загальнонародської та національної культури з акцентом на її характер і цінності, засвоєння її досягнень та прийняття соціокультурних норм. У цьому контексті важливим методологічним орієнтиром є усвідомлення позитивної ролі діалогу між культурами, традиціями, ідеями, теоріями, а також мистецькими та педагогічними технологіями. Результатом такої освіти повинна стати конвергентна культура, де провідною цінністю є особистість та індивідуальність. Культурологічний підхід конкретизується через принцип культуровідповідності освіти, що передбачає рівноправний діалог між «культурою» та «особистістю» в навчальному процесі, а також самовизначення окремої особистості відповідно до її індивідуальних культурних потреб.

Актуальність готовності людини до змін обумовлена реаліями сучасного життя, які вимагають посилення духовного аспекту на фоні зростання проявів антилюдяності та антигу-

манності. У цьому контексті соціокультурні процеси неминуче зумовлюють переосмислення основних принципів мистецької освіти та відповідних стратегій її реалізації. Мистецька, зокрема музична освіта, окрім виконання своїх традиційних завдань щодо художнього та загальноестетичного розвитку особистості, значною мірою підкреслює свою важливість у формуванні людини як творця культури життя в усіх його аспектах. Це, в свою чергу, сприяє самопізнанню, яке є необхідним для сучасної людини в її пошуках духовності.

Мистецька освіта є важливою складовою культурно-освітнього простору сучасного суспільства, оскільки вона сприяє розвитку творчих здібностей молоді, формуванню естетичного смаку та культурної ідентичності. Мистецька освіта не лише готує висококваліфікованих фахівців у галузі мистецтва, а й розвиває педагогічні та соціально-комунікативні навички, які є незамінними у процесі формування інтелектуального та культурного потенціалу суспільства. Її ефективність визначає якість підготовки майбутніх фахівців, зокрема вчителів музичного мистецтва, які мають не лише володіти мистецькими компетентностями, а й бути

здатними адаптуватися до динамічних змін у сфері освіти та культури. В умовах цифровізації, глобалізації та трансформації освітніх практик виникає необхідність переосмислення цілей і методів підготовки майбутнього вчителя-музиканта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові соціокультурні умови в українському суспільстві виявили ряд проблем і протиріч в мистецькому просторі. Мистецтво, культура й освіта зазнають ряд суттєвих трансформацій у всіх областях, оцінити наслідки яких нам прийдеться в найближчому майбутньому. Сьогодні ж більшість митців, учителів-музикантів знаходяться в постійному пошуку нових актуальних підходів як у сфері професійної та мистецької діяльності, так і в системі підготовки майбутніх фахівців.

Проблема підготовки кадрів до музично-педагогічної діяльності висвітлена в наукових доробках О. Отич, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та інших науковців.

Суттєвим внеском до вирішення проблеми формування диспозицій особистості як внутрішньої схильності до мистецької діяльності стали дослідження В. Бутенка і В. Дряпкі.

Дослідження, що стосуються фахової підготовки вчителів мистецьких дисциплін, зокрема вчителів музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, хореографії тощо, демонструють значний потенціал для розвитку інноваційних процесів у мистецькій освіті. Важливість цих досліджень підкреслюється працями В. Орлова, в яких визначено принципи формування професійної культури майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Також варто згадати дослідження Т. Смирнової, що розкриває зміст теоретичної моделі диригентсько-хорової освіти, яка є однією з ключових складових професійної підготовки вчителів-музикантів. О. Хижна вперше розробила концепцію підготовки вчителів до забезпечення основ мистецької освіти для учнів початкової школи, акцентуючи увагу на активізації емоційно-позитивного ставлення студентів до мистецько-виховної діяльності, створенні художньо-педагогічного середовища для їхнього професійно-особистісного розвитку та формуванні професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя.

У рамках гуманізації мистецької освіти за останні роки проведено низку досліджень, які, зосереджуючи наукову увагу на пошуку загальнолюдських аспектів мистецької освіти, відкривають можливості для вдосконалення практики та впровадження інновацій у викладанні мистецьких дисциплін. Зокрема, варто відзначити праці О.М. Отич і О.П. Рудницької, в яких детально розглянуто виховний потенціал мистецтва та запропоновано парадигмальні підходи до вирішення проблеми «Мистецтво і формування особистості». Для особистісно орієнтованої мистецької освіти важливою є концепція розвитку духовності людини через активізацію емоційно-почуттєвого сприйняття світу, розроблена О.М. Олексюк.

Українська мистецька освіта перебуває в процесі реформування, що зумовлює появу як нових можливостей, так і викликів. Одним із них є недостатня інтеграція між теоретичними знаннями та практичною діяльністю, що обмежує творчу самореалізацію студентів.

Згідно з дослідженням Єфімової А. В., «сучасна вища мистецька освіта в Україні стикається з низкою проблем: маргіналізація на державному рівні, інституційна нестабільність, відсутність стратегічного бачення розвитку галузі» [4].

Василевська-Скупа Л. П., Кравцова Н. Є., Швець І. Б. наголошують: «Професійна підготовка вчителя музичного мистецтва має здійснюватися в умовах міждисциплінарної взаємодії...» [2, 5].

Традиційні моделі навчання, зосереджені переважно на академічній підготовці, потребують оновлення. Як зазначає Т. Поснова, «освіта мистецького спрямування, зокрема педагогічна, потребує гнучкості та здатності реагувати на зміни у суспільстві» [6].

В умовах сьогодення вчені та науковці однак у думці, що «успішна підготовка мистецьких кадрів неможлива без інтеграції цифрових технологій та формування культурної ідентичності» [7].

Зарубіжна педагогічна думка пропонує низку ефективних підходів до вдосконалення підготовки вчителя мистецтва. Зокрема, у статті «Project based learning pedagogical design in STEAM art education» наголошується, що «STEAM-педагогіка відкриває нові можливості для музичної освіти, поєднуючи науку, мистецтво та технології» [11].

У країнах Європи та Північної Америки активно впроваджуються інноваційні методи навчання. Так, у Великобританії та Німеччині важливим напрямом є використання цифрових технологій у мистецькому навчанні. С.Ерісті і К.Фрідман зазначають «Цифрові інструменти розширюють можливості творчості, дозволяючи студентам реалізовувати інноваційні мультимедійні проекти» [10].

У США акцент зроблено на міждисциплінарності. Х. Кім підкреслює: «Міждисциплінарні підходи допомагають розвивати креативне мислення, яке виходить за межі одного виду мистецтва» [12].

У Франції та Італії популярним є проектне навчання, яке на основі реальних проектів допомагає студентам зрозуміти, як їхні мистецькі навички можуть бути використані у практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна мистецька освіта в Україні стикається з численними викликами, зумовленими динамічними змінами в соціокультурному, технологічному та освітньому середовищах. Ці виклики охоплюють як організаційно-методичні аспекти навчального процесу, так і глибинні трансформації в змісті та цілях мистецько-педагогічної підготовки.

Однією з ключових проблем є невідповідність змісту освітніх програм сучасним вимогам ринку праці. На думку О. І. Гончаренка, «сьогодні педагогічна мистецька освіта перебуває на перетині

традиційного академізму та потреб новітньої гнучкої моделі компетентнісного навчання, що вимагає перегляду методологічних засад фахової підготовки» [3].

Іншим серйозним викликом є обмежене використання цифрових та інтерактивних технологій у навчальному процесі. Хоча деякі заклади освіти інтегрують онлайн-ресурси, інтерактивні платформи, мультимедійні засоби, загальна цифровізація мистецької освіти відбувається повільно. В умовах пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли дистанційне навчання стало необхідністю, виявилась гостра потреба у цифровій грамотності як викладачів, так і студентів.

Дефіцит міждисциплінарності в навчальних програмах – ще один виклик. Мистецька освіта часто функціонує ізольовано від інших гуманітарних і соціальних наук, хоча сучасний освітній простір потребує інтеграції знань. На думку О. Бухнівеї і Л. Банкул, «сучасний учитель-музикант має володіти не лише фаховими музичними знаннями, а й вмінням працювати на перетині мистецтва, психології та новітніх комунікацій» [1].

До того ж спостерігається низький рівень мотивації студентів до глибокого осмислення мистецтва як культурного феномену, що частково зумовлено фрагментарністю шкільної мистецької підготовки, орієнтацією на швидкий результат і недооцінкою естетичного розвитку.

Фінансово-ресурсні обмеження також значною мірою ускладнюють розвиток сучасної мистецької освіти. Брак коштів на оновлення матеріально-технічної бази, закупівлю новітнього музичного обладнання, програмного забезпечення та забезпечення академічної мобільності студентів знижує конкурентоспроможність українських мистецько-педагогічних програм у порівнянні з міжнародними стандартами.

Крім того, відсутність цілісної національної стратегії розвитку мистецької освіти призводить до фрагментарності реформ. За висловом Ж.Денисюк, «без загальнодержавної програми, що враховує виклики глобалізації та цифрової трансформації, реформування мистецької освіти є точковим і часто не має сталого результату» [8].

Також варто згадати проблему кадрового забезпечення. Молоді вчителі з інноваційним підходом рідко потрапляють у систему мистецько-педагогічної освіти через низький престиж професії та обмежені можливості кар'єрного зростання. Водночас значна частина вчителів продовжує працювати за застарілими методиками, не оновлюючи зміст курсів та способи взаємодії зі студентами.

Загалом, сукупність цих викликів потребує системного реагування не лише на рівні окремих закладів освіти, а й у рамках державної політики підтримки та модернізації мистецько-педагогічної підготовки. Вихід із ситуації можливий через впровадження інноваційних моделей навчання, інтеграцію цифрових технологій, створення партнерств із культурними установами, залучення

студентів до проектної діяльності та перегляд методологічної основи освітніх програм.

В умовах модернізації української системи вищої освіти особливого значення набуває оновлення професійної підготовки майбутнього вчителя-музиканта. Цей процес має враховувати не лише національні освітні пріоритети, а й глобальні тенденції розвитку мистецької педагогіки. Підготовка сучасного вчителя музичного мистецтва повинна ґрунтуватися на принципах інтеграції, інноваційності, культурної мобільності та міждисциплінарного підходу.

Один із ключових напрямів удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя-музиканта – інтеграція ІКТ та цифрових ресурсів у мистецьку освіту. У сучасному світі цифрова грамотність стає невід'ємною складовою фахової компетентності педагога. Так, на факультеті мистецтв і художньо-освітніх технологій ВДПУ імені Михайла Коцюбинського реалізується курс «Мистецька педагогіка», який орієнтований на розвиток ІКТ-компетентності, активно застосовується проектне навчання, у межах якого студенти створюють авторські музично-освітні проекти, які потім реалізують у школах-партнерах.

Використання віртуальних музичних інструментів, цифрових платформ для аранжування та запису музики, освітніх відеосервісів (YouTube, MusicTheory.net, MuseScore) не лише урізноманітнює форми викладання, але й забезпечує інклюзивність та гнучкість освітнього процесу. Педагог має володіти цифровими інструментами на рівні фахівця, вміти створювати навчальний контент і управляти індивідуальною траєкторією навчання кожного здобувача освіти.

Другим важливим напрямом професійної підготовки майбутнього вчителя-музиканта є реалізація міждисциплінарного підходу в освітньому процесі. Зважаючи на те, що музика має тісний зв'язок з літературою, історією, психологією, філософією, педагогіка вчителя-музиканта має будуватися на основі міжпредметної інтеграції. Це дозволяє формувати цілісне гуманітарне мислення, розвивати критичне та креативне мислення, виховувати культурну емпатію та соціальну свідомість. Наприклад, при вивченні музичних творів доцільно проводити аналіз їх історичного контексту, зв'язок із літературними джерелами, відображення соціокультурних подій у музичному мистецтві.

Наступною важливою перспективою є модернізація змісту освітніх програм з урахуванням вимог сучасного ринку праці та європейських кваліфікаційних стандартів. Зокрема, варто забезпечити модульність програм, оновити навчальні плани відповідно до компетентнісного підходу, ввести дисципліни, які розвивають підприємницьке мислення, проектний менеджмент у сфері культури, основи арт-терапії, інклюзивної педагогіки тощо. Це відповідає сучасному уявленню про педагога як культурного менеджера, здатного не лише передавати знання, але й організовувати мистецькі проекти, управляти креативними командами, вести соціальні ініціативи. Науковці одностайні в думці, що

«оновлення програм підготовки вчителя-музиканта має передбачати інтеграцію змісту з іншими гуманітарними галузями та посилення акценту на творчості» [2].

Важливим чинником вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-музикантів є також підсилення практичної складової освіти. Це передбачає не лише проходження традиційної педагогічної практики в закладах середньої освіти, але й активну участь студентів у мистецьких проєктах, творчих конкурсах, стажування в культурних інституціях, співпрацю з музичними колективами, громадськими організаціями та творчими лабораторіями. Формат дуальної освіти, який уже активно впроваджується в технічній та економічній освіті, може бути адаптований і до мистецько-педагогічної сфери, особливо в контексті регіональних культурно-освітніх ініціатив.

Ще одним перспективним напрямом є розвиток педагогіки партнерства – формування освітнього середовища, побудованого на співпраці між викладачем і студентом. Це сприяє розвитку рефлексії, самостійності, ініціативності майбутніх учителів, які перестають бути пасивними отримувачами знань і стають співавторами освітнього процесу.

Нарешті, слід зазначити важливість інтернаціоналізації мистецької освіти. Участь українських ЗВО в міжнародних освітніх і культурних програмах, таких як Erasmus+, Creative Europe, дає змогу студентам здобути досвід міжкультурної комунікації, підвищити мовну компетентність, ознайомитися з іншими освітніми системами. Відкритість до обміну досвідом формує у майбутнього вчителя-музиканта гнучкість, мобільність і конкурентоспроможність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сучасна мистецька освіта вимагає системного оновлення. Її ефективність залежить від здатності інтегрувати інноваційні методики, цифрові технології та міждисциплінарний підхід у навчальний процес. Впровадження позитивного міжнародного досвіду дозволить підвищити якість підготовки вчителя музичного мистецтва, що є запорукою формування культурно розвиненої особистості у майбутньому.

Таким чином, оновлення професійної підготовки вчителя музичного мистецтва в Україні має здійснюватися на основі принципів інноваційності, міждисциплінарної інтеграції, практичності та інтернаціоналізації. Лише за умови комплексного реформування освітнього процесу можна забезпечити якісну підготовку фахівця, який відповідатиме сучасним викликам мистецької і педагогічної практики.

Залучення сучасних технологій і кращих міжнародних практик дозволить вітчизняній мистецькій освіті відповідати вимогам ХХІ століття та формувати конкурентоздатних фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бухнієва О. А., Банкул Л. Д. Потенціал інноваційних технологій у мистецькій освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 110-114.

2. Василевська-Скупа Л. П., Кравцова Н. Є., Швець І. Б. Інтеграційні підходи у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Теорія і методика мистецької освіти*. 2023. № 39. С. 20–25.

3. Гончаренко О. І. Актуальні проблеми мистецької освіти в Україні. Київ: НаУКМА, 2023. С. 47

4. Єфімова А. В. Вища мистецька освіта в Україні: зміни, виклики та перспективи (за матеріалами аналітичного дослідження в рамках проєкту «Культправоформ» за підтримки Британської Ради в Україні, 2024). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2024. Вип. 49. С. 288-292

5. Кравцова Н.Є. Сучасна мистецька освіта: проблеми і перспективи. Мистецька освіта: виклики та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції за участю здобувачів вищої освіти та молодих учених. 14 листопада 2024 року: збірник наукових праць [Електронний ресурс]. Вінниця: ВДПУ, 2024. С. 36-41

6. Поснова Т. В. Культурно-мистецька освіта як фактор формування креативного людського капіталу. *Освітня аналітика України*. 2024. № 4 (30). С. 59-72

7. Розвиток сучасної мистецько-педагогічної освіти: національний і європейський контекст / за ред. М. Вовк. Київ: Ліра-К, 2023. 520 с.

8. Денисюк Ж.З. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 23-28

9. Di Liu Potential impact of steam education on the outcomes of music teacher training. *Scientific Journal of Polonia University*, 66 (5), 94-102.

10. ERIŞTİ, Suzan Duygu Bedir; FREEDMAN, Kerry. Integrating Digital Technologies and AI in Art Education: Pedagogical Competencies and the Evolution of Digital Visual Culture. *Participatory Educational Research*, 2024, 11.Prof. Dr. H. Ferhan Odabaşı Gift Issue: 57-79.

11. HAWARI, Ahmad Dasuki Mohd; NOOR, Azlin Iryani Mohd. Project based learning pedagogical design in STEAM art education. *Asian Journal of University Education*, 2020, 16.3: 102-111.

12. KIM, Hyungsook. An analysis of creative effect on interdisciplinary practices in art education. *International Journal of Education Through Art*, 2018, 14.2: 179-196.

REFERENCES

1. Bukhniieva, O. A., Bankul, L. D. (2019). Potentsial innovatsiinykh tekhnolohii u mystetskii osviti. *Innovatsiina pedahohika*. [The potential of innovative technologies in art education]. 10(1). S. 110–114. [in Ukrainian]

2. Vasylevska-Skupa, L. P., Kravtsova, N. Ye., Shvets, I. B. (2023). Intehratsiini pidkhody u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva. [Integrative approaches in the formation of professional competence of future music teachers]. *Teoriia i metodyka mystetskoi osvity*. 39. S. 20–25. [in Ukrainian]

3. Honcharenko, O. I. (2023). Aktualni problemy mystetskoi osvity v Ukraini. [Current problems of art education in Ukraine]. Kyiv: NaUKMA. [in Ukrainian]

4. Yefimova, A. V. (2024). Vyshcha mystetska osvita v Ukraini: zminy, vyklyky ta perspektyvy (za materialamy analitychnoho doslidzhennia v ramkakh proiektu «Kultpravform» za pidtrymky Brytanskoi Rady v Ukraini). [Higher art education in Ukraine: changes, challenges and prospects (based on analytical research within the framework of the "Cultural Rights" project with the support of the British Council in Ukraine, 2024)]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. 49. S. 288–292. [in Ukrainian]

5. Kravtsova, N. Ye. (2024). Suchasna mystetska osvita: problemy i perspektyvy. In *Mystetska osvita: vyklyky ta perspektyvy*. [Contemporary art education: problems and

prospects. Art education: challenges and prospects]. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii za uchastiu zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh uchenykh (pp. 36–41). Vinnytsia: VDP. [Elektronnyi resurs]. [in Ukrainian]

6. Posnova, T. V. (2024). Kulturno-mystetska osvita yak faktor formuvannia kreatyvnoho liudskoho kapitalu. [Cultural and artistic education as a factor in the formation of creative human capital]. Osvitnia analityka Ukrainy. 4(30). S. 59–72. [in Ukrainian]

7. Vovk, M. (Ed.). (2023). Rozvytok suchasnoi mystetsko-pedahohichnoi osvity: natsionalnyi i yevropeyskyi kontekst. [Development of modern art and pedagogical education: national and European context]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian]

8. Denysiuk, Zh. Z. (2023). Mystetska osvita v umovakh hlobalizatsii ta kulturnykh transformatsii suchasnosti. [Art education in the context of globalization and cultural transformations of modernity. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv]. 1. S. 23–28. [in Ukrainian]

9. Liu, D. (2024). Potential impact of STEAM education on the outcomes of music teacher training. Scientific Journal of Polonia University. 66(5). S. 94–102.

10. Erişti, S. D. B., & Freedman, K. (2024). Integrating Digital Technologies and AI in Art Education: Pedagogical Competencies and the Evolution of Digital Visual Culture. Participatory Educational Research. 11 (Prof. Dr. H. Ferhan Odabaşı Gift Issue). P. 57–79. [in English]

11. Hawari, A. D. M., & Noor, A. I. M. (2020). Project based learning pedagogical design in STEAM art education. Asian Journal of University Education. 16(3). S. 102–111. [in English]

12. Kim, H. (2018). An analysis of creative effect on interdisciplinary practices in art education. International Journal of Education Through Art. 14(2). P. 179–196. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КРАВЦОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Наукові інтереси: виклики сучасної мистецької освіти: перспективи професійної підготовки майбутнього вчителя.

ВАСИЛЕВСЬКА-СКУПА Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Наукові інтереси: виклики сучасної мистецької освіти: перспективи професійної підготовки майбутнього вчителя.

ШВЕЦЬ Ірина – народна артистка України, професор кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: виклики сучасної мистецької освіти: перспективи професійної підготовки майбутнього вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KRAVTSOVA Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: challenges of contemporary arts education: prospects of professional training of future teachers.

SHVETS Iryna – People's Artist of Ukraine, Professor of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: challenges of contemporary arts education: prospects of professional training of future teachers.

VASYLEVSKA-SKUPA Liudmyla – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: challenges of contemporary arts education: prospects of professional training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.05.2025 р.

УДК 371.3:331.45:004.738.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-181-187

ЛИТВИН Андрій –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1400-6510>
e-mail: anlutvun@gmail.com

ПІЛЬТЯЙ Оксана –

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри теорії
і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2949-5812>
e-mail: piltyaj@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Стаття присвячена дослідженню ефективності використання інтерактивних методів навчання у викладанні дисципліни «Охорона праці». Наголошується, що викладання охорони праці є ключовим елементом професійної підготовки фахівців, оскільки безпека на робочому місці є фундаментальною умовою для ефективного виконання професійних обов'язків.

Обґрунтовано недоцільність виключного використання традиційних підходів, які не забезпечують формування у здобувачів достатнього рівня практичних навичок, критичного мислення, вміння працювати в команді та приймати обґрунтовані рішення у нестандартних ситуаціях.

У сучасному освітньому процесі відбуваються значні зміни, спрямовані на глибоке засвоєння знань та формування необхідних компетенцій у здобувачів. Інтерактивні методи навчання визначено як провідний підхід, що сприяє підвищенню зацікавленості, мотивації та активному залученню здобувачів до навчальної діяльності, а також розвитку практичних навичок безпеки праці.

Ці методи створюють умови для активної взаємодії між здобувачами та викладачем, сприяють розвитку критичного мислення, креативності, командної роботи та навичок вирішення проблем у ситуаціях, наближених до реальних. Особлива актуальність інтерактивних методів у викладанні охорони праці полягає в тому, що вони дозволяють здобувачам не лише засвоїти теорію, а й відпрацювати її застосування на практиці, зокрема у випадках надзвичайних ситуацій.

У статті детально розглядаються конкретні інтерактивні методи: кейс-стаді, рольові ігри, мозковий штурм, дебати, симуляції, навчання в малих групах, інтерв'ювання експертів. Застосування цих методів сприяє глибокому засвоєнню матеріалу, формуванню практичних навичок, підвищенню мотивації та розвитку ключових компетентностей (критичне мислення, командна робота, прийняття рішень). Інтерактивне навчання наближає освітній процес до реальних виробничих умов, формує відповідальне ставлення до безпеки та готує компетентних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах ризику.

Ключові слова: інтерактивні методи, професійна підготовка, кейс-стаді, рольові ігри, симуляції, компетентності, безпека праці.

LYTVYN Andrii –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Theory and
Methodology of Vocational Training at
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1400-6510>
e-mail: anlutvun@gmail.com

PILTIAI Oksana –

Candidate of History Sciences, Senior Lecturer at
the Department of Theory and Methods
of Technological Education and Computer Graphics at
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2949-5812>
e-mail: piltyaj@ukr.net

USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN TEACHING OCCUPATIONAL PROTECTION

The article is devoted to the study of the effectiveness of using interactive teaching methods in the instruction of the "Occupational Safety" course. It emphasizes that teaching occupational safety is a key element of professional training for specialists, as workplace safety is a fundamental condition for the effective performance of professional duties.

The article substantiates the inadequacy of relying exclusively on traditional approaches, which do not ensure the development of students' practical skills, critical thinking, teamwork abilities, and the capacity to make informed decisions in non-standard situations.

Significant changes are taking place in modern educational processes, aimed at fostering in-depth knowledge acquisition and the development of essential competencies among students. Interactive teaching methods are identified as a leading approach that enhances students' interest, motivation, and active engagement in learning activities, as well as the development of practical workplace safety skills.

These methods create conditions for active interaction between students and instructors, contributing to the development of critical thinking, creativity, teamwork, and problem-solving skills in situations that closely resemble real-life scenarios. The particular relevance of interactive methods in occupational safety instruction lies in their ability to enable students not only to grasp theoretical concepts but also to practice their application, especially in cases involving emergency situations.

The article provides a detailed examination of specific interactive methods, such as case studies, role-playing games, brainstorming sessions, debates, simulations, small group learning, and expert interviews. The use of these methods promotes deeper understanding of the material, the formation of practical skills, increased motivation, and the development of key competencies (critical thinking, teamwork, decision-making). Interactive learning brings the educational process closer to real production conditions, fosters a responsible attitude toward safety, and prepares competent professionals capable of acting effectively in risky situations.

Key words: interactive methods, professional training, case study, role-playing, simulations, competencies, occupational safety.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема полягає в необхідності модернізації процесу викладання охорони праці для забезпечення не лише теоретичного засвоєння знань здобувачами, але й формування у них стійких практичних навичок та компетенцій, необхідних для ефективного забезпечення безпеки на робочому місці. Традиційні методи навчання часто є недостатньо ефективними для розвитку критичного мислення, навичок командної роботи та здатності приймати рішення в стресових ситуаціях, що є критично важливим у сфері охорони праці. Існує потреба у впровадженні таких підходів, які б підвищували залученість та мотивацію здобувачів, дозволяли б моделювати реальні виробничі ситуації та відпрацьовувати

алгоритми дій у безпечному навчальному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема ефективного викладання охорони праці привертає значну увагу дослідників у галузі педагогіки, психології та професійної освіти. У науковій літературі останніх років зростає інтерес до впровадження інтерактивних методів навчання, адже традиційні методики не завжди гарантують ефективне запам'ятовування інформації та формування практичних умінь. Серед науковців, які займалися даним напрямом, можна виділити: Л. Подоляк, В. Андрущенко, В. Бех, В. Юрченко, В. Безпалько, В. Лозова, О. Савченко, О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Галаєвська, С. Гончаренко, Т. Ковальчук, І. Дичківська.

Загалом, аналіз останніх досліджень підтверджує, важливість переходу від пасивного сприйняття інформації до активної участі здобувачів у навчальному процесі, необхідність розвитку практичних навичок та адаптації навчання до реальних умов праці.

Мета статті. Аналіз та обґрунтування доцільності використання різноманітних інтерактивних методів навчання (кейс-стаді, рольові ігри, мозковий штурм, дебати, симуляції, навчання в малих групах, інтерв'ювання експертів) у процесі викладання дисципліни «Охорона праці» для підвищення ефективності засвоєння знань, формування практичних навичок та розвитку ключових компетенцій у здобувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання охорони праці – це фундамент професійної підготовки спеціалістів будь-якої сфери, оскільки безпека праці є визначальною для ефективної та сумлінної реалізації професійних завдань. На сучасному етапі розвитку освіти спостерігаються суттєві зміни, спрямовані на забезпечення поглибленого засвоєння знань та формування ключових компетентностей у здобувачів освіти. Одним із ключових підходів у цьому контексті є інтерактивні методи навчання, які дедалі активніше впроваджуються у освітній процес з метою підвищення мотивації та залучення здобувачів, активізації їх участі у навчальній діяльності, а також для вдосконалення практичних навичок, важливих для забезпечення безпеки праці.

Інтерактивні методи навчання дозволяють створити умови для активної взаємодії між здобувачами, а також між здобувачами та викладачем. Вони спрямовані на розвиток критичного мислення, креативності, здатності до командної роботи, а також навичок вирішення проблем і прийняття рішень в умовах, що наближені до реальних виробничих ситуацій. Використання інтерактивних методів особливо актуальне у викладанні охорони праці, оскільки вони дають змогу здобувачам не лише засвоїти теоретичні знання, а й практично відпрацювати їх застосування у випадках виникнення надзвичайних ситуацій [1].

Викладання тем з охорони праці – надзвичайно важливий складник фахової підготовки спеціалістів у будь-якій галузі, адже безпека на робочому місці – це фундамент ефективної роботи та відповідального ставлення до виконання службових обов'язків. На теперішньому етапі розвитку освіти відбуваються істотні зміни, спрямовані на забезпечення ґрунтового засвоєння знань та формування необхідних компетентностей у здобувачів освіти. Одним із головних підходів у цьому процесі є інтерактивні методи навчання, які активно застосовуються в освітньому процесі задля підвищення зацікавленості та мотивації здобувачів, їх залучення до навчальної діяльності, а також розвитку практичних навичок, потрібних для гарантування безпеки праці.

Інтерактивні методи навчання дозволяють створити умови для активної взаємодії між здобувачами, а також між здобувачами та викладачем. Вони спрямовані на розвиток критичного

мислення, креативності, здатності до командної роботи, а також навичок вирішення проблем і прийняття рішень в умовах, що наближені до реальних виробничих ситуацій. Використання інтерактивних методів особливо актуальне у викладанні охорони праці, оскільки вони дають змогу здобувачам не лише засвоїти теоретичні знання, а й практично відпрацювати їх застосування у випадках виникнення надзвичайних ситуацій [2, с. 176].

Інтерактивні методи навчання – це сукупність методів, що передбачають активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, спрямовану на спільне вирішення завдань і досягнення освітніх цілей. На відміну від традиційних методів, інтерактивні методи ставлять здобувача в центр навчального процесу, де він стає активним учасником, а не пасивним споживачем інформації. Інтерактивні методи забезпечують навчання через досвід, експериментування та безпосереднє застосування знань.

Методи інтерактивного навчання у викладанні охорони праці:

1. Метод кейс-стаді (Case Study). Метод кейс-стаді полягає у розгляді реальних або уявних виробничих ситуацій, які включають потенційні загрози або порушення безпеки праці. Цей метод вимагає від здобувачів не тільки аналізу ситуації, але й розробки стратегій і заходів для мінімізації ризиків та запобігання можливим аваріям. Кейси можуть бути основані на справжніх інцидентах з виробництва або мати змодельовану основу, що дозволяє варіювати складність завдань і адаптувати їх під рівень підготовки здобувачів [3, с. 18].

Таблиця 1.

Метод кейс-стаді (Case Study)

Назва методу	Опис методу	Мета	Приклад завдання
Кейс-стаді (Case Study)	Аналіз реальних або уявних виробничих ситуацій, пов'язаних з охороною праці	Формування навичок аналізу ризиків і розробки заходів для забезпечення безпеки	Розробити план дій для забезпечення безпеки на виробництві при виникненні аварійної ситуації

Метод кейс-стаді сприяє розвитку у здобувачів навичок комплексного аналізу ситуацій, які мають критичне значення для безпеки на виробництві. Завдяки цьому методу здобувачі отримують змогу навчитись оцінювати небезпечні умови, формувати план дій у складних ситуаціях, а також глибше зрозуміти важливість дотримання норм охорони праці.

2. Метод рольових ігор (Role Playing). Рольові ігри передбачають створення умов, наближених до реальних виробничих ситуацій, у яких здобувачі виконують певні ролі, імітуючи дії працівників при виникненні аварій, пожеж, витоків небезпечних речовин та інших кризових обставин. Кожен здобувач виконує конкретну роль, наприклад, рятувальника, керівника, працівника, що дозволяє відпрацювати алгоритми дій, зрозуміти важливість

командної взаємодії, а також навчитися діяти чітко й злагоджено в умовах стресу.

Таблиця 2.

Метод рольових ігор (Role Playing)

Назва методу	Опис методу	Мета	Приклад завдання
Рольові ігри (Role Playing)	Імітація дій працівників у реальних умовах	Розвиток практичних навичок і вмінь поведінки у критичних ситуаціях	Провести симуляцію дій при пожежі в робочому приміщенні, з обов'язками для кожного здобувача

Метод рольових ігор дозволяє здобувачам на практиці відпрацьовувати навички поведінки у надзвичайних ситуаціях, сприяє розумінню їхньої ролі у командній роботі і допомагає підготуватись до дій у кризових обставинах. Завдяки цьому методу, здобувачі не лише навчаються швидко реагувати, але й усвідомлюють важливість своєї ролі у забезпеченні безпеки на робочому місці [4, с. 58].

3. Метод мозкового штурму (Brainstorming). Мозковий штурм є одним із найбільш ефективних методів колективного обговорення, під час якого здобувачі генерують ідеї та шляхи вирішення певної проблеми, пов'язаної з охороною праці. Це може стосуватися як розробки нових стандартів безпеки, так і вдосконалення існуючих заходів. У процесі мозкового штурму здобувачі вільно висловлюють свої думки, а також вчаться співпрацювати, доповнювати ідеї один одного і знаходити спільні рішення, що підвищує їхню креативність та командний дух.

Таблиця 3.

Метод мозкового штурму (Brainstorming)

Назва методу	Опис методу	Мета	Приклад завдання
Мозковий штурм (Brainstorming)	Колективне обговорення ідей щодо покращення безпеки на робочому місці	Розвиток креативності та командної роботи	Запропонувати ідеї для покращення умов безпеки у виробничому цеху, враховуючи специфіку робочих процесів

Мозковий штурм допомагає здобувачам знаходити нестандартні рішення для покращення безпеки праці, сприяє формуванню креативного

мислення та дозволяє виявляти нові підходи до вирішення існуючих проблем. Цей метод розвиває командну роботу і формує у здобувачів почуття відповідальності за безпеку на робочому місці.

4. Метод дебатов (Debates). Дебати є інтерактивним методом, який передбачає обговорення суперечливих питань у галузі охорони праці з аргументованим захистом різних точок зору. Здобувачі, які беруть участь у дебатах, отримують змогу розвивати критичне мислення, навички переконливої комунікації та аналітичного підходу до інформації. Обговорюючи важливі теми, такі як законодавчі аспекти безпеки праці чи необхідність посилення заходів контролю, здобувачі вчаться обґрунтовано аргументувати свою позицію та слухати інші думки [5, с. 134].

Таблиця 4.

Метод дебатов (Debates)

Назва методу	Опис методу	Мета	Приклад завдання
Дебати (Debates)	Аргументоване обговорення проблемних питань з охорони праці	Розвиток критичного мислення та комунікативних навичок	Провести дебати на тему: «Чи варто збільшити штрафи за порушення техніки безпеки на підприємствах?»

Метод дебатов сприяє розвитку у здобувачів вмінь аргументовано висловлювати свої погляди, критично оцінювати позиції інших і формувати власні обґрунтовані висновки щодо важливих питань у галузі охорони праці. Цей метод розвиває комунікативні навички та навчає здобувачів слухати, аналізувати інформацію та приймати зважені рішення.

5. Метод симуляцій (Simulations). Метод симуляцій дозволяє здобувачам застосувати свої знання і навички у штучно створеному середовищі, що моделює реальні виробничі умови. Використовуючи віртуальні симуляції, спеціальні тренажери та моделювання, здобувачі опрацьовують практичні дії у випадках надзвичайних ситуацій. Це можуть бути сценарії евакуації, дії під час витоку небезпечних речовин, навчання з першої допомоги тощо. Підхід дозволяє здобувачам випробувати алгоритми дій у реалістичних умовах, де кожен крок має значення для безпеки, а результатами навчання стають засвоєння стандартних дій, розвиток відповідальності та навичок швидкого реагування [6].

Таблиця 5.

Метод симуляцій (Simulations)

Назва методу	Опис методу	Цілі	Завдання	Оцінювані навички
Симуляції (Simulations)	Моделювання реальних умов праці для відпрацювання практичних навичок у критичних ситуаціях	Відпрацювання алгоритмів дій, навички швидкого реагування, впевненість у діях	Провести віртуальну евакуацію з виробничого цеху у разі витоку токсичних речовин; відпрацювати дії з ліквідації пожежі	Прийняття рішень, оперативна реакція, робота в команді, дотримання техніки безпеки

Симуляційний метод дає можливість здобувачам отримати реальний досвід у відпрацюванні алгоритмів поведінки у небезпечних ситуаціях. Це формує розуміння важливості дотримання безпеки, допомагає розвивати

стійкість до стресу і забезпечує глибоке закріплення отриманих знань завдяки їхньому використанню у практичних сценаріях.

6. Метод навчання в малих групах (Small Group Learning). Метод навчання в малих групах

базується на поділі здобувачів на команди для виконання завдань, які вимагають спільних зусиль. Робота у малих групах сприяє розвитку таких компетенцій, як командна взаємодія, лідерство, вміння приймати спільні рішення і розв'язувати проблеми разом. Завдання можуть включати розробку комплексних заходів із забезпечення

безпеки у виробничих умовах або складання плану евакуації з урахуванням особливостей конкретного виробничого процесу. Робота в команді допомагає здобувачам вчитися координувати свої дії з іншими, формує почуття відповідальності за безпеку всіх учасників і забезпечує набуття практичних навичок у груповій діяльності [7].

Таблиця 6.

Метод навчання в малих групах (Small Group Learning)

Назва методу	Опис методу	Цілі	Завдання	Оцінювані навички
Навчання в малих групах (Small Group Learning)	Поділ здобувачів на команди для спільного вирішення завдань з охорони праці	Розвиток командної роботи, лідерства, навичок прийняття рішень, колективна відповідальність	Розробити в групах план евакуації для різних відділів підприємства у випадку надзвичайної ситуації, визначити відповідальних за кожен етап	Лідерство, командна взаємодія, стратегічне планування, координація дій

Метод навчання в малих групах дозволяє здобувачам набути важливих командних навичок, що є основою для ефективної роботи в умовах реальних ризиків на виробництві. В процесі такої роботи здобувачі отримують досвід координації дій, розуміють важливість кожного члена команди для досягнення спільної мети та вчать брати на себе відповідальність за результати спільної діяльності.

7. Метод інтерв'ювання експертів (Expert Interview). Метод інтерв'ювання експертів надає здобувачам можливість спілкуватися з

професіоналами з охорони праці, щоб дізнатися про реальні випадки, ризики та методи управління безпекою у виробничих умовах. Під час підготовки до інтерв'ю здобувачі складають список питань, що дозволяє глибше дослідити специфіку галузі, дізнатися про актуальні методики, з якими працюють фахівці, а також зрозуміти найкращі практики в сфері безпеки. Цей метод допомагає здобувачам поглибити знання, отримати рекомендації та побачити приклади реальних ситуацій, що робить навчання більш практичним і близьким до реалій виробництва [8, с. 31].

Таблиця 7.

Метод інтерв'ювання експертів (Expert Interview)

Назва методу	Опис методу	Цілі	Завдання	Оцінювані навички
Інтерв'ювання експертів (Expert Interview)	Спілкування з фахівцями для отримання практичних знань і досвіду	Поглиблення розуміння реальних аспектів охорони праці, вміння формулювати питання і критично аналізувати відповіді	Підготувати запитання і провести інтерв'ю з фахівцем з охорони праці на тему «Ризики у виробництві і як їх уникати»	Навички спілкування, критичне мислення, аналіз інформації, практичне розуміння теоретичних знань

Метод інтерв'ювання експертів надає здобувачам можливість вийти за межі теоретичного навчання і безпосередньо дізнатися про практичні аспекти безпеки на виробництві від професіоналів галузі. Це сприяє формуванню цілісного розуміння охорони праці та створює умови для отримання прикладних знань, необхідних для роботи у виробничих умовах.

Використання інтерактивних методів навчання у викладанні охорони праці сприяє формуванню у здобувачів глибоких практичних знань, підвищує їхню мотивацію до навчання та розвиває необхідні компетентності, такі як критичне мислення, командна робота і здатність до прийняття швидких рішень у кризових ситуаціях. Ці методи забезпечують ефективний навчальний процес, що відповідає сучасним вимогам і підвищує готовність здобувачів до професійної діяльності в умовах реальних виробничих ризиків [9].

Інтерактивні методи у викладанні охорони праці сприяють глибшому розумінню матеріалу, оскільки створюють можливості для активної залученості здобувачів, розвитку критичного мислення та практичного досвіду. Застосування таких методик, як імітації, рольові ігри, робота у малих групах та бесіди з експертами, допомагає

здобувачам не лише отримати теоретичні знання, а й відчувати реалії робочого процесу, де важливими є швидкість реакції, командна взаємодія та відповідальність за безпеку. Це робить освітній процес більш наближеним до умов виробництва, дозволяючи здобувачам здобувати практичні вміння, які знадобляться їм у професійній діяльності, зокрема, в умовах підвищеної небезпеки.

Інтерактивні методи відкривають широкі перспективи для розширення комунікативних навичок здобувачів, вдосконалення вміння працювати у колективі, аналізувати потенційні загрози та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності. Методи, що заохочують активну участь та набуття практичного досвіду, виховують у здобувачів відповідальне ставлення до питань безпеки та сприяють формуванню професіоналів, здатних не тільки попереджати небезпеки, але й ефективно реагувати на них у разі потреби. Відтак, інтерактивне навчання постає як ключовий інструмент у процесі виховання компетентних та свідомих фахівців з охорони праці.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Інтерактивні методи навчання є ефективним інструментом у викладанні охорони

праці, оскільки вони сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та формуванню практичних навичок шляхом активної участі здобувачів у навчальному процесі. Методи, такі як кейс-стаді, рольові ігри, симуляції, навчання в малих групах та інтерв'ювання експертів, дозволяють моделювати реальні виробничі ситуації, відпрацьовувати алгоритми дій у кризових обставинах та отримувати знання від практикуючих фахівців. Застосування інтерактивних підходів розвиває у здобувачів ключові компетентності: критичне мислення, креативність, комунікативні навички, вміння працювати в команді, аналізувати ризики та приймати обґрунтовані рішення. Інтерактивне навчання підвищує мотивацію здобувачів, наближає освітній процес до реальних умов праці та формує відповідальне ставлення до питань безпеки. Впровадження інтерактивних методів є важливим кроком у підготовці компетентних фахівців з охорони праці, здатних не лише запобігати ризикам, але й ефективно діяти у разі їх виникнення, що відповідає сучасним вимогам ринку праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання охорони праці та створення безпечних умов в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738183/1/%D0%90%D0%BA%D1%82> (дата звернення: 13.04.2025)
2. Охорона праці: освіта і практика. Проблеми та перспективи розвитку охорони праці: *Зб. наук. праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів та фахівців-практиків та XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, здобувачів, аспірантів та ад'юнктів*. Львів : ЛДУ БЖД, 2024. 238 с.
3. Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Основи охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах професійної освіти». Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН УКРАЇНИ, 2023. 42 с.
4. Тимошук, О. С. Нормативно-правова підготовка вчителів технологій у галузі охорони праці. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання у закладах освіти* : зб. наук. праць. 2012. № 48. С. 58–62.
5. Тимошук, О. С. Використання освітніх веб-ресурсів у підготовці вчителів технологій з охорони праці. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 131–135.
6. Навчання з охорони праці у віртуальній реальності. URL: <https://www.simovate.com/en/blog/occupational-health-and-safety-training-in-virtualreality#:~:text=In%20occupational%20health%20and%20safety%20training%2C%20VR%20plays%20a%20role,risky%20situations%20in%20real%20life> (дата звернення: 14.04.2025)
7. Корсун Г. О. Педагогічні підходи до становлення сучасного фахівця // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/126>
8. Тимошук, О. С. Принципи особистісно орієнтованого навчання вчителів технологій у галузі охорони праці. *Трудова підготовка в сучасній школі*. 2013. № 6. С. 31–35.
9. Литвин А.Ф. Специфіка викладання дисциплін безпекового циклу у закладах професійно-технічної освіти. *Випуск № 2.2023 наукового журналу Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. м. Черкаси. 199 с. URL: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-180-186>.

REFERENCES

1. Aktualni pytannia okhorony pratsi ta stvorennia bezpechnykh umov v zakladykh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Topical issues of labor protection and creation of safe conditions in institutions of vocational (vocational-technical) education]. (n.d.). URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738183/1/Актуальні%20питання%20охорони%20праці%20та%20створення%20безпечних%20умов%20в%20зкладах%20професійної%20\(професійно-технічної\)%20освіти.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738183/1/Актуальні%20питання%20охорони%20праці%20та%20створення%20безпечних%20умов%20в%20зкладах%20професійної%20(професійно-технічної)%20освіти.pdf) [in Ukrainian]
2. Okhorona pratsi: osvita i praktyka. Problemy ta perspektyvy rozvytku okhorony pratsi: *Zb. nauk. prats IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv ta fakhivtsiv-praktykiv ta XIV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii kursantiv, studentiv, aspirantiv ta adiunktiv* (2024). [Labor protection: education and practice. Problems and prospects of labor protection development: Collection of scientific papers]. Lviv: LDU BZhD. 238 p. [in Ukrainian]
3. Osvitno-profesiina prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii «Osnovy okhorony pratsi ta bezpeky zhyttiediialnosti v zakladykh profesiinoi osvity» (2023). [Educational and professional program for advanced training "Fundamentals of labor protection and life safety in vocational education institutions"]. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPN Ukrainy. 42 p. [in Ukrainian]
4. Tymoshchuk, O. S. (2012). Normatyvno-pravova pidhotovka vchyteliv tekhnolohii u haluzi okhorony pratsi [Regulatory and legal training of technology teachers in the field of labor protection]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia u zakladykh osvity*. 48. S. 58–62. [in Ukrainian]
5. Tymoshchuk, O. S. (2013). Vykorystannia osvitnikh veb-resursiv u pidhotovtsi vchyteliv tekhnolohii z okhorony pratsi [Use of educational web resources in the training of technology teachers in labor protection]. *Nova pedahohichna dumka*. 3. S. 131–135. [in Ukrainian]
6. Navchannia z okhorony pratsi u virtualnii realnosti [Occupational health and safety training in virtual reality]. (n.d.). URL: <https://www.simovate.com/en/blog/occupational-health-and-safety-training-in-virtualreality#:~:text=In%20occupational%20health%20and%20safety%20training%2C%20VR%20plays%20a%20role,risky%20situations%20in%20real%20life> [in Ukrainian]
7. Korsun, H. O. Pedahohichni pidkhody do stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Pedagogical approaches to the formation of a modern specialist]. (n.d.). URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/126> [in Ukrainian]
8. Tymoshchuk, O. S. (2013). Pryntsyipy osobystisno oriientovanoho navchannia vchyteliv tekhnolohii u haluzi okhorony pratsi [Principles of personality-oriented training of technology teachers in the field of labor protection]. *Trudova pidhotovka v suchasni shkoli*. 6. S. 31–35. [in Ukrainian]
9. Lytvyn, A. F. (2023). Spetsyfyka vykladannia dystsyplyn bezpekovooho tsykladu u zakladykh profesiino-tekhnichnoi osvity [Specifics of teaching safety-related disciplines in vocational education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni B. Khmelnytskoho. Seriya: Pedahohichni nauky*. 2. S. 180–186. URL: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-180-186> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛИТВИН Андрій – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх викладачів, професійно-технічна освіта, охорона праці, інновації в освіті.

ПІЛЬТЯЙ Оксана – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри теорії і методики

технологічної освіти та комп'ютерної графіки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: педагогіка, профорієнтація,
технології, охорона праці.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LYTVYN Andrii – Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Theory and Methodology of Vocational
Training at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Scientific interests: training of future teachers,
professional and technical education, labor protection,
innovations in education.

PILTIAI Oksana – Candidate of History Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of
Technological Education and Computer Graphics at Hryhorii
Skovoroda University in Pereiaslav.

Scientific interests: pedagogy, career guidance,
technologies, labor protection.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.05.2025 р.

УДК: 378.091.39:796

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-187-193

МАРКОВА Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlana49@gmail.com

ЛОГВІНОВА Ярослава –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>

e-mail: y.o.lohvinova@cuspu.edu.ua

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У ПРОЄКТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті розглянуто теоретичні та методичні засади інтеграції природничо-наукових знань у проєктну діяльність майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту. Акцентовано актуальність поєднання дисциплін анатомії (включно з динамічною анатомією), спортивної морфології, біохімії фізичного виховання і спорту, фізіології фізичного виховання і спорту та біомеханіки для формування цілісної професійної компетентності майбутніх фахівців. Проаналізовано останні наукові дослідження, що висвітлюють проблеми міждисциплінарної інтеграції та проєктування з урахуванням енергозабезпечення, втоми та відновлення учня чи тренера. Визначено, що проєктна діяльність студентів виступає ефективним засобом інтеграції знань, оскільки потребує застосування комплексу природничих дисциплін для вирішення практичних завдань у галузі фізичної культури.

Мета статті теоретично обґрунтувати й представити приклади інтеграції знань з анатомії, спортивної морфології, біохімії, фізіології та біомеханіки у виконанні студентських проєктів.

У викладі основного матеріалу наведено способи застосування зазначених дисциплін у типових проєктних завданнях майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту. Зокрема, показано, як знання динамічної анатомії та спортивної морфології допомагають аналізувати рухову діяльність спортсменів та контролювати морфологічні зміни; як знання біохімічних та фізіологічних основ дозволяють планувати урок чи тренування з урахуванням енергозабезпечення, втоми та відновлення учня чи юного спортсмена; як врахування біомеханічних принципів сприяє вдосконаленню техніки рухів і профілактиці травматизму.

Висновки. Інтеграція природничих наук у проєктну діяльність майбутніх фахівців фізичної культури і спорту є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможного професіонала. Такий підхід забезпечує формування цілісної системи знань і вмінь, розвиває творче та продуктивне мислення здобувачів освіти, підвищує їхню здатність самостійно вирішувати професійні завдання. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці методики впровадження міждисциплінарних проєктів в освітній процес та оцінці ефективності інтегрованого навчання для професійної підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту.

Ключові слова: проєктна діяльність, інтеграція знань, природничі дисципліни, фізична культура, спорт, міждисциплінарний підхід.

MARKOVA Olena –

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Theory and Methods of Physical Education
of the Central Ukrainian State University
named after Volodymyr Vynnychenko

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlana49@gmail.com

LOGVINOVA Yaroslava –

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department

of Physical Education and Recreational and Health Work
of the Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>
e-mail: y.o.lohvinova@cuspu.edu.ua

INTEGRATION OF NATURAL SCIENCES INTO PROJECT ACTIVITIES OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

The article deals with the theoretical and methodological foundations of integrating natural science knowledge into the project activities of future specialists in physical culture and sports. The relevance of combining the disciplines of anatomy (including dynamic anatomy), sports morphology, biochemistry of physical education and sports, physiology of physical education and sports, and biomechanics for the formation of a holistic professional competence of future specialists is emphasized. The latest scientific research highlighting the problems of interdisciplinary integration and project technology in the education of future physical education teachers and coaches is analyzed. It has been determined that students' project activities are an effective means of integrating knowledge, as they require the use of a complex of natural sciences to solve practical problems in the field of physical education.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and present examples of the integration of knowledge in anatomy, sports morphology, biochemistry, physiology, and biomechanics in the implementation of student projects.

The presentation of the main material shows ways to apply these disciplines in typical project tasks of future specialists in the field of physical culture and sports. In particular, it is shown how knowledge of dynamic anatomy and sports morphology helps to analyze the motor activity of athletes and control morphological changes; how knowledge of biochemical and physiological basics allows you to plan a lesson or training session taking into account the energy supply, fatigue and recovery of a student or young athlete; how taking into account biomechanical principles helps to improve movement techniques and prevent injuries.

Conclusions. The integration of natural sciences into the project activities of future specialists in physical culture and sports is a prerequisite for the training of a competitive professional. This approach ensures the formation of a holistic system of knowledge and skills, develops the creative and productive thinking of students, and increases their ability to solve professional problems independently. Prospects for further research are seen in the development of methods for implementing interdisciplinary projects in the educational process and evaluating the effectiveness of integrated learning for the professional training of specialists in the field of physical education and sports.

Key words: project activity, knowledge integration, natural sciences, physical education, sports, interdisciplinary approach.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності. Сучасна система підготовки фахівців з фізичної культури і спорту висуває нові вимоги до рівня їхніх знань та вмінь, особливо з огляду на необхідність поєднання теорії і практики. Майбутній учитель фізичної культури або тренер має володіти комплексом компетентностей, що охоплюють розуміння функціонування людського організму, біологічних основ рухової активності, закономірностей фізичного розвитку та методів їх застосування у практичній діяльності. Традиційно природничі дисципліни (такі як анатомія, фізіологія, біохімія, біомеханіка тощо) викладаються окремо, що нерідко призводить до фрагментарності знань у студентів [1; 4; 13]. В результаті випускники можуть відчувати труднощі в інтеграції отриманих теоретичних знань при вирішенні реальних професійних завдань від планування тренувального процесу до оцінювання фізичного стану учнів. Актуальність проблеми підтверджується дослідженнями: зокрема, опитування практикуючих учителів фізичної культури виявило, що майже 96% відчують потребу покращити рівень підготовки, наприклад, з біомеханіки і відзначають недостатність наявних знань для практичної роботи [8, с. 61]. Така ситуація свідчить про необхідність більш тісної інтеграції фундаментальних природничих наук у фахову підготовку.

В умовах переходу до компетентнісної моделі освіти та відповідно до нових стандартів (Закони України «Про освіту» 2017, «Про вищу освіту») [6; 7], особлива увага приділяється формуванню вмінь застосовувати знання на практиці, що потребує міждисциплінарного підходу до змісту освіти. Як зазначають дослідники, інтеграція навчальних дисциплін – це не хаотичне поєднання різних знань, а логічно продуманий процес, що

передбачає переробку змісту курсу та акцентування спільних ідей і понять на основі міждисциплінарних зв'язків [2; 11; 15].

Проектна діяльність розглядається як один із перспективних методів, що дозволяють забезпечити інтеграцію знань у процесі навчання. Проектні технології набувають популярності у підготовці вчителів фізичної культури, оскільки проект передбачає постановку комплексної практичної проблеми і пошук шляхів її розв'язання з використанням знань із різних дисциплін [10; 12; 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтеграції природничих дисциплін у професійну підготовку фахівців фізичної культури і спорту відображена в ряді наукових праць. Зокрема, Согоконь О.А. та ін. визначили два напрями реалізації інтеграційного підходу: внутрішня інтеграція змісту споріднених природничих дисциплін (тобто забезпечення узгодженості та взаємозв'язку між курсами анатомії, фізіології, біохімії, біомеханіки тощо) та зовнішня інтеграція – поєднання природничо-наукової підготовки із фаховими спортивно-педагогічними дисциплінами [14].

Інші науковці досліджують питання міжпредметних зв'язків та інтеграції у педагогічній освіті ширше. Хомяк Г. проаналізував тенденції розвитку інтеграційних процесів у підготовці вчителів фізичної культури і зазначив, що інтеграція дисциплін потребує ретельного планування змісту навчання та узгодження понять між курсами. Він же виокремив переваги міждисциплінарного підходу, зокрема, підвищення ефективності засвоєння матеріалу та формування у студентів умінь синтезувати знання з різних сфер [16].

Дослідженнями також підтверджується важливість кожної з природничих наук у структурі підготовки фахівця фізичної культури. Наприклад,

Лелес Р. та ін. у міждисциплінарному огляді дійшли висновку, що знання анатомії людини є надзвичайно важливим для студентів і професіоналів сфери фізичного виховання, проте його значення часто недооцінюють [9]. Куртова Г. проаналізувала стан біомеханічної підготовки вчителів фізичної культури і зафіксувала недостатній рівень біомеханічних знань серед студентів і навіть практикуючих педагогів.

Таким чином, аналіз літератури показує, що: інтеграція природничо-наукових дисциплін в освіті є визнаною умовою підвищення якості підготовки фахівців фізичної культури; проєктно-орієнтоване навчання розглядається як ефективний інструмент для розвитку інтегративних компетентностей [3; 5]; окремі аспекти значущості кожної з дисциплін (анатомії, фізіології, біохімії, біомеханіки тощо) вже досліджені, але питання їх спільного застосування у контексті студентських проєктів потребує подальшого вивчення.

Метою статті є теоретично обґрунтувати та продемонструвати шляхи інтеграції знань із природничих дисциплін (анатомії людини і динамічної анатомії, спортивної морфології, біохімії фізичного виховання і спорту, фізіології фізичного виховання і спорту, біомеханіки) у проєктну діяльність студентів спеціальності фізична культура і спорт. Відповідно до поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: 1) охарактеризувати роль кожної із зазначених дисциплін у типових видах проєктної роботи студентів; 2) проаналізувати методичні підходи до інтеграції природничих знань під час виконання навчальних проєктів; 3) узагальнити приклади практичних проєктів, що демонструють міждисциплінарний синтез знань, та оцінити їх значення для професійної підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж переходити до аналізу інтеграції окремих дисциплін, слід визначити, що розуміється під проєктною діяльністю студентів у контексті фізкультурної освіти. Відповідно до педагогічного тлумачення, проєктна діяльність – це цілеспрямована діяльність, пов'язана з розробленням та реалізацією проєкту, яка має чітко окреслену мету, етапи та результати. Для студентів факультету фізичного виховання проєктами можуть бути, наприклад: розробка фрагменту навчальної програми з фізичної культури для певної вікової групи; створення тренувального плану для спортсменів конкретної спеціалізації; проведення дослідження щодо впливу певного виду вправ на показники здоров'я учнів; організація і проведення спортивно-масового заходу; розробка рекреаційного фітнес-проєкту для громади тощо. Спільним у цих різномірних завданнях є потреба залучення знань з різних галузей від педагогіки і методики до медицини та фізіології.

У проєктній діяльності здобувачів освіти анатомія знаходить застосування насамперед через динамічну анатомію – розділ, що вивчає роботу органів і систем під час руху. Динамічна анатомія дозволяє виконати анатомічний аналіз фізичних вправ: які кістки і суглоби задіяні, які м'язові

групи працюють, в яких площинах і навколо яких осей відбувається рух. Наприклад, розробляючи проєкт тренувальної програми для розвитку сили певних м'язових груп, студент повинен визначити цільові м'язи (за даними анатомії) і підібрати такі вправи, в яких ці м'язи активно скорочуються. Якщо проєкт стосується виправлення постави чи профілактики плоскостопості, то розуміння анатомічної будови хребта, стопи, а також функцій відповідних м'язів і зв'язок є критично важливим для обґрунтування вибору вправ. Отже, анатомічні знання інтегруються в проєктну діяльність при плануванні вправ, аналізі техніки рухів, оцінюванні положення тіла тощо.

Спортивна морфологія тісно пов'язана з анатомією, проте акцентує увагу на варіативності будови тіла людини та її адаптації до фізичних навантажень. Інтеграція спортивної морфології у проєкти проявляється, коли завдання потребує оцінити або відстежити морфологічний стан чи зміни. Наприклад, студент здійснює проєкт «Моніторинг фізичного розвитку школярів протягом навчального року»: для цього він проводить антропометричні вимірювання (зріст, маса, довжини кінцівок, окружності грудної клітки, плеча, стегна, гомілки, діаметри тазу, грудної клітки, товщина жирових складок), аналізує отримані дані, порівнює з віковими нормативами і робить висновки про ефективність уроків фізкультури чи тренувань. В іншому проєкті, наприклад «Визначення морфотипу та добір виду спорту для підлітків», студент спирається на знання спортивної морфології про соматотипи (астенічний, нормостенічний, гіперстенічний; або ендоморф, мезоморф, екторморф) і пов'язані з ними фізичні можливості. Інтегруючи ці знання, він розробляє рекомендації щодо того, які види спорту більш підходять особам з певним морфотипом.

Контроль за складом тіла ще одна типова складова проєктів з оздоровчого фітнесу чи спортивної підготовки. Плануючи програму зниження ваги тіла для учнів з надмірною масою, студент повинен використати знання морфології: розрахувати індекс маси тіла, оцінити відсоток жирової тканини, відстежувати динаміку цих показників у ході виконання програми. Отже, інтеграція анатомії та спортивної морфології у проєктну роботу дозволяє студентам більш усвідомлено підходити до питань фізичного розвитку і підготовки, спираючись на об'єктивні дані про будову тіла і її зміни.

Біохімія фізичного виховання і спорту у проєктній діяльності також має важливе застосування. Наприклад проєкт програми розвитку витривалості для бігунів-аматорів. Щоб обґрунтувати вибір інтервального тренування або тривалих пробіжок певної інтенсивності, здобувачу освіти необхідно звернутися до біохімічних знань. Аеробна витривалість пов'язана з ефективністю окиснювальних процесів у м'язах, тому студент пояснює, що тренування в пульсовій зоні 70-80% від максимуму покращує здатність м'язових клітин споживати кисень і утилізувати лактат. Якщо проєкт передбачає контроль за

станом тренуваності, можна включити біохімічні показники, наприклад, визначення рівня лактату в крові до і після фізичного навантаження, як індикатора ступеня втоми та ефективності відновлення. Для цього студенту потрібно розуміти, як накопичення лактату корелює з інтенсивністю вправ і тренуваністю спортсмена.

В оздоровчо-спортивних проєктах часто складають плани раціонального харчування для певних груп (наприклад, “Харчування для студентів, що займаються силовим фітнесом”). Розрахунок потреби в білку для гіпертрофії м’язів, співвідношення макронутрієнтів для забезпечення енергії, час прийому їжі для оптимального відновлення («вікно» після навантаження і т.п.). Студент, інтегруючи ці знання, може обґрунтувати свій план дієти на підставі біохімічних процесів синтезу білка, поповнення глікогену тощо. Допінг та фармакологічні ризики – ще одна площина, де біохімія зустрічається з проєктною діяльністю: наприклад, створення проєкту освітнього тренінгу “Протидія допінгу серед молоді” вимагає пояснення, як саме різні речовини (стероїди, стимулятори) впливають на метаболізм і чому вони шкідливі. Таким чином, біохімічні знання інтегруються як пояснювальна база у проєкти, що стосуються планування тренувань, харчування, контролю відновлення і здоров’я спортсменів. Це підвищує наукову обґрунтованість проєктних рішень і виховує у студентів вміння мислити з позицій доказової науки.

Фізіологія фізичного виховання і спорту доповнює біохімію, переводячи рівень аналізу з молекулярного на рівень організму та його систем. Інтеграція фізіології у проєкти проявляється постійно, адже будь-який практичний захід у сфері фізичної культури і спорту має фізіологічний вимір. Наприклад, у проєкті “Розробка програми кардіотренувань для осіб середнього віку” студент обґрунтовує інтенсивність навантаження через цільові показники пульсу (60–70% від максимального для розвитку аеробної витривалості), пояснює, що таке тренування зміцнює міокард, покращує серцевий викид, сприяє економізації роботи серця у спокої (брадикардії тренуваності). Ці пояснення базуються на фізіологічних закономірностях роботи серцево-судинної системи. Якщо проєкт стосується силової підготовки, інтегруються знання про механізми м’язового скорочення та нервово-м’язову координацію: студент може навести дані, що для гіпертрофії швидких м’язових волокон оптимальними є навантаження з великою вагою і малою кількістю повторень, оскільки це залучає до роботи високопорогові моторні одиниці. У дослідницьких студентських проєктах часто проводяться функціональні проби, наприклад, Руф’є або Гарвардський степ-тест для оцінки рівня фізичної працездатності. Інтерпретація результатів цих проб можлива лише на основі фізіологічних знань: студент пояснює, що швидке відновлення пульсу після навантаження свідчить про високий тонус систем відновлення і тренуваність, тоді як довге відновлення про втому або низьку тренуваність. У проєктах типу “Вплив фізичних вправ на

функціональний стан організму” (наприклад, вплив йоги на показники артеріального тиску і варіабельності серцевого ритму) фізіологія забезпечує методи і апарат для вимірювання (спірометрія, пульсоксиметрія, тонометрія, електрокардіографія тощо) та критерії оцінки змін. Студенти, які інтегрують ці інструменти у свої проєкти, набувають цінного досвіду роботи з реальними фізіологічними даними і розумінням процесів, що відбуваються в організмі під час навантаження.

У професійній підготовці вчителів фізичної культури і спорту біомеханічні знання займають особливе місце, адже вони пов’язані з методикою навчання рухам і вдосконалення техніки вправ. Інтеграція біомеханіки у проєктну діяльність відбувається тоді, коли проєкт орієнтований на аналіз або оптимізацію рухових дій, або на забезпечення безпечних умов виконання вправ. Розглянемо проєкт з аналізу техніки фізичних вправ, студент обирає, наприклад, тему “Аналіз біомеханіки стрибка у довжину” чи “Оптимізація техніки плавання кролем” і виконує такий проєкт з конкретним піддослідним або групою. Для цього йому необхідно використати біомеханічні підходи: провести відеозйомку руху, розбити його на фази, виміряти кути в суглобах, траєкторії, оцінити швидкість і прискорення центру мас тіла, силу відштовхування тощо. Спираючись на знання з біомеханіки, студент може виявити помилки техніки (наприклад, занадто малий кут відштовхування при стрибку, недостатня координація рухів рук і ніг тощо) і запропонувати способи їх корекції. Цей проєкт інтегрує також анатомо-фізіологічні знання (бо аналізуються м’язи, що працюють, фізіологічні можливості спортсмена), проте каркасом виступає саме біомеханічний аналіз.

Навіть у таких простіших проєктах, як планування розміщення спортивного обладнання в залі, є місце біомеханіці: студент може прорахувати, яка відстань між снарядами потрібна для безпечного виконання вправ (з урахуванням траєкторій руху снаряду чи тіла спортсмена), під яким кутом до світла краще встановити дзеркала для контролю техніки тощо, ці деталі спираються на знання про просторові параметри рухів.

Біомеханічні знання тісно пов’язані з профілактикою травматизму та забезпеченням безпеки під час занять фізкультурою. У проєкті, присвяченому, розробці рекомендацій з безпечного виконання силових вправ для новачків, студент використовує біомеханічні принципи: пояснює, чому спину треба тримати прямо при підйомі штанги (щоб уникнути небезпечних згинальних моментів у хребті і навантаження на міжхребцеві диски), чому коліна не повинні виходити далеко за проєкцію стопи при присіданні (щоб не перевантажувати колінний суглоб), тощо. Такого роду рекомендації фактично є перекладом наукових знань біомеханіки на мову практичних порад. Здобувач, готуючи їх, інтегрує свої теоретичні знання з біомеханіки із практичними навичками методиста або тренера, що і є сутністю міждисциплінарної інтеграції.

Реалізація інтеграції природничих наук у проєктну діяльність студентів можлива різними шляхами. По-перше, доцільно закладати інтеграцію вже у навчальні програми (як згадувалось, через міждисциплінарні зв'язки в описах курсів). По-друге, ефективним є застосування модульних або комплексних завдань: наприклад, під час проходження практики студентам дається завдання розробити оздоровчий проєкт для школи, який включає компоненти рухової активності, харчування, моніторингу здоров'я, таким чином, вони змушені звертатися до знань і з біології, і з методики, і з менеджменту.

По-третє, варто впроваджувати науково-дослідницькі проєкти на перетині дисциплін, саме вони можуть виконуватися у форматі курсових, дипломних чи магістерських робіт, коли студент обирає тему, що потребує залучення кількох галузей знань (наприклад: "Вплив біомеханічних параметрів техніки бігу на 100 м на показники серцево-судинної системи спринтерів"). Під керівництвом викладачів з різних кафедр студент проводить дослідження і вчиться інтегрувати дані. Такий досвід є дуже цінним, адже імітує реальну ситуацію вирішення складних завдань, де не існує вузької монодисциплінарної відповіді.

Ще один підхід це – командні проєкти, коли над одним проєктом працюють декілька студентів, кожен з яких спеціалізується в певній області. Наприклад, створюється проєкт "Школа здорового способу життя для студентів університету": один член команди відповідає за фітнес-програму (спираючись на анатомію, фізіологію, методику тренувань), другий за нутрітивний блок (біохімія, дієтологія), третій за моніторинг здоров'я (фізіологія, морфологія, гігієна) і т.п. Разом вони повинні скласти цілісний проєкт і представити його. Така міждисциплінарна взаємодія навчає співпраці і бачити свою галузь знань як частину ширшої картини.

Важливою умовою інтеграції є також методичне забезпечення: наявність навчальних посібників, що поєднують різні аспекти знань, кейсів, ситуаційних завдань. Наприклад, у методичних вказівках до курсів може бути наведено приклади інтегрованих завдань: "Розрахуйте індекс маси тіла учня і частоту серцевих скорочень після навантаження, проаналізуйте отримані дані та складіть для нього рекомендації", саме так студент використовує і морфологію, і фізіологію, і методику одночасно, саме такі завдання привчають до комплексного мислення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження підтверджує, що інтеграція природничо-наукових дисциплін (анатомії, спортивної морфології, біохімії, фізіології, біомеханіки) у проєктну діяльність майбутніх фахівців фізичної культури і спорту є об'єктивно необхідною та виправданою в контексті сучасної компетентнісної освіти. Така інтеграція забезпечує формування цілісної картини професійної діяльності: студент розглядає реальну проблему (тренування, виховання, оздоровлення) з різних сторін – і з біологічної, і з педагогічної, і з методичної. Це сприяє розвитку в нього

системного мислення та навичок комплексного вирішення задач.

Важливо й те, що інтеграція дисциплін позитивно впливає на мотивацію студентів. Проєктна діяльність, яка одразу демонструє прикладну значущість знань, підвищує інтерес до вивчення і анатомії, і фізіології, і інших "складних" предметів, оскільки студенти бачать пряму користь і застосування для майбутньої професії. Це особливо актуально в умовах, коли частина студентів може ставитися до теоретичних наук формально; проєкти ж ламають цей бар'єр, показуючи, що за успіх їхньої практичної роботи відповідає глибина теоретичних знань.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку включають розробку конкретних методик і рекомендацій для викладачів щодо впровадження інтегрованого навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анічкіна О., Романишина Л., Чайка М. та ін. Сучасні тенденції викладання природничих дисциплін у закладах фахової передвищої та вищої освіти. *Академічні візії*. 2024. Вип. 30. С. 1–10. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1014/904/914> (дата звернення: 20.04.2025).
2. Бабенко А. Л., Язловецька О. В. Інтеграційно-тематичний підхід у системі підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: КДПУ ім. В. Винниченка*. 2015. № 141 (2). С. 163–165.
3. Беляєва О. С., Коваль І. В. Проєктне навчання як засіб формування професійних компетентностей майбутніх фахівців. *Український освітній журнал*. 2023. № 2. С. 45–50. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/708/790/1219> (дата звернення: 25.04.2025).
4. Донець О. В., Сококонь О. А., Шостак Є. Ю. Методологічні засади інтеграції природничо-наукової підготовки майбутнього фахівця фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 17(173). С. 97–105.
5. Іваненко О. В. Проєктні технології в навчанні природничих наук. *Наукові записки*. 2023. № 1. С. 30–35. URL: https://www.researchgate.net/publication/375265096_Proektni_tehnologii_v_navcanni_prirodnich_naukProject_t_echnologies_in_teaching_natural_sciences (дата звернення: 02.05.2025).
6. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (в редакції від 18.12.2020). Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38, № 39. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
8. Куртова Г. Ю. Біомеханічні знання у професійній підготовці майбутніх вчителів фізичної культури. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 11. С. 60–63.
9. Лелес Р. Ф. та ін. Importance of knowledge of human anatomy to physical education. *Multidisciplinary Core Scientific Journal of Knowledge*. 2017. Vol. 2(9). Рр. 21–40.

10. Логвінова Я. О. Використання проєктної технології у підготовці вчителя фізичної культури. *Фізичне виховання і спорт в навчальних закладах України на сучасному етапі: стан, напрямки та перспективи розвитку*. Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2017. С. 126–130.

11. Маркова О. В. Використання міжпредметних зв'язків на уроках фізичної культури і природничих дисциплін для учнів 9-тих класів з ослабленим здоров'ям. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*. Кременчук : ГО «Український логос», 2021. С. 22–24. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/article/view/11196> (дата звернення: 05.05.2025).

12. Маркова О. В. Застосування методу проєктів з дисципліни «Біохімія» у підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кривницький : КДПУ ім. В. Винниченка*. 2016. С. 53–58. URL: <https://ojs.kdpu.edu.ua/index.php/pmfpu/article/view/3279> (дата звернення: 02.05.2025).

13. Маркова О. В. Впровадження інтегрованого курсу з дисциплін медико-біологічного циклу в навчальну діяльність майбутніх вчителів. *Нова Українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу*. Тернопіль : Вектор, 2018. С. 239–241.

14. Согоконь О. А., Донець О. В., Шостак Є. Ю. Методологічні засади інтеграції природничо-наукової підготовки майбутнього фахівця фізичної культури. *Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 17(173). С. 97–105. URL: <https://visnyk.chnu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/65> (дата звернення: 29.04.2025).

15. Хоменко П., Прилуцький М. Теоретико-методичні аспекти формування проєктної компетентності майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту. *Освітній простір. Педагогічні науки*. 2021. № 78. С. 120–126.

16. Хомяк Г. Г. Інтеграційний підхід у підготовці майбутніх учителів фізичної культури. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Умань : ВПЦ «Візаві». 2023. Вип. 68. С. 146–154. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5533/4982/9266> (дата звернення: 03.05.2025).

17. Шацька Л. М. Метод проєктів у викладанні природничих дисциплін у закладах вищої освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. № 2. С. 45–50. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/3432> (дата звернення: 29.04.2025).

REFERENCES

1. Anichkina, O., Romanyshyna, L., Chaika, M. ta in. (2024). Suchasni tendentsii vykladannia pryrodnychkh dystsyplin u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity. [Modern trends in teaching natural sciences in institutions of professional pre-higher and higher education]. *Akademichni vizii*. Vyp. 30. S. 1–10. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1014/904/914> (data zvernennia: 20.04.2025). [in Ukrainian]

2. Babenko, A. L., Yazlovetska, O. V. (2015). Intehratsiino-tematychnyi pidkhid u systemi pidhotovky maibutnoho vchytelia fizychnoho vykhovannia. [Integration-thematic approach in the system of training future physical education teachers]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seria: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi : KDPU im. V. Vynnychenka*. № 141 (2). S. 163–165. [in Ukrainian]

3. Bieliaeva, O. S., Koval, I. V. (2023). Proiektne navchannia yak zasib formuvannia profesiinykh kompetentnostei maibutnikh fakhivtsiv. [Project-based learning as a means of forming professional competencies of future specialists]. *Ukrainskyi osvittii zhurnal*. № 2. S. 45–50. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/708/790/1219> (data zvernennia: 25.04.2025). [in Ukrainian]

4. Donets, O. V., Sohokon, O. A., Shostak, Ye. Yu. (2022). Metodolohichni zasady intehratsii pryrodnycho-naukovoï pidhotovky maibutnoho fakhivtsia fizychnoi kultury. [Methodological principles of integration of natural science training of a future physical education specialist]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky*. № 17(173). S. 97–105. [in Ukrainian]

5. Ivanenko, O. V. (2023). Proiektni tekhnolohii v navchanni pryrodnychkh nauk. [Project technologies in science education]. *Naukovi zapysky*. № 1. S. 30–35. URL: https://www.researchgate.net/publication/375265096_Proiekt_ni_tekhnolohii_v_navchanni_pryrodnychkh_nauk (data zvernennia: 02.05.2025). [in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 № 1556-VII (v redaktsii vid 18.12.2020). [Law of Ukraine "On Higher Education" dated 01.07.2014 No. 1556-VII (as amended on 18.12.2020)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2014. № 37–38, № 39. St. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian]

7. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [Law of Ukraine "On Education" dated 05.09.2017 No. 2145-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 2017. № 38–39. St. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 19.05.2025). [in Ukrainian]

8. Kurtova, H. Yu. (2009). Biomekhanichni znannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv fizychnoi kultury. [Biomechanical knowledge in the professional training of future physical education teachers]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. № 11. S. 60–63. [in Ukrainian]

9. Leles, R. F. ta in. (2017). Importance of knowledge of human anatomy to physical education. *Multidisciplinary Core Scientific Journal of Knowledge*. Vol. 2(9). Pp. 21–40. [in English]

10. Lohvinova, Ya. O. (2017). Vykorystannia proiektnoi tekhnolohii u pidhotovtsi vchytelia fizychnoi kultury. [Using project technology in the training of physical education teachers]. *Fizychno vykhovannia i sport v navchalnykh zakladakh Ukrainy na suchasnomu etapi: stan, napriamky ta perspektivy rozvytku*. Polihrafichne pidpriemstvo «Ekskliuzyv-SYSTEM». S. 126–130. [in Ukrainian]

11. Markova, O. V. (2021). Vykorystannia mizhpredmetnykh zv'iazkiv na urokakh fizychnoi kultury i pryrodnychkh dystsyplin dlia uchniv 9-tykh klasiv z oslablenym zdorov'iam. [Using interdisciplinary connections in physical education and science lessons for 9th grade students with impaired health.]. *Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky: tvorchist, maisternist, profesiionalizm*. Kremenichuk : HO «Ukrainskyi lohos». S. 22–24. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/article/view/11196> (data zvernennia: 05.05.2025). [in Ukrainian]

12. Markova, O. V. (2016). Zastosuvannia metody proiektiv z dystsypliny «Biokhimiia» u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury. [Application of the project method in the discipline "Biochemistry" in the training of future physical education teachers]. *Naukovi zapysky. Seria: Problemy metodyky fizyko-matematichnoi i tekhnolohichnoi osvity. Kropyvnytskyi : KDPU im. V. Vynnychenka*. S. 53–58. URL: <https://ojs.kdpu.edu>

ua/index.php/pmfftu/article/view/3279 (data zvernennia: 02.05.2025). [in Ukrainian]

13. Markova, O. V. (2018). Vprovadzhennia intehrovanooho kursu z dystsyplin medyko-biologichnoho tsyklu v navchalnu diialnist maibutnikh vchyteliv. [Introduction of an integrated course in the disciplines of the medical and biological cycle into the educational activities of future teachers]. Nova Ukrainska shkola: teoriia i praktyka realizatsii intehrovanooho pidkhodu. Ternopil : Vektor. S. 239–241. [in Ukrainian]

14. Sohokon, O. A., Donets, O. V., Shostak, Ye. Yu. (2022). Metodolohichni zasady intehratsii pryrodnycho-naukovoï pidhotovky maibutnoho fakhivtsia fizychnoi kultury. [Methodological principles of integration of natural science training of a future physical education specialist]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedagogichni nauky. № 17(173). S. 97–105. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/65> (data zvernennia: 29.04.2025). [in Ukrainian]

15. Khomenko, P., Pryluts'kyi, M. (2021). Teoretyko-metodychni aspekty formuvannia proiektnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv haluzi fizychnoi kultury i sportu. [Theoretical and methodological aspects of the formation of project competence of future specialists in the field of physical culture and sports]. Osvitnii prostir. Pedagogichni nauky. № 78. S. 120–126. [in Ukrainian]

16. Khomiak, H. H. (2023). Intehratsiinyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury. [An integrative approach in the training of future physical education teachers]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metody navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Uman : VPTS «Vizavi». Vyp. 68. S. 146–154. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5533/4982/9266> (data zvernennia: 03.05.2025). [in Ukrainian]

17. Shatska, L. M. (2020). Metod proektiv u vykladanni pryrodnychkh dystsyplin u zakladakh vyshchoi osvity. [Project method in teaching natural sciences in higher education institutions]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedagogichni nauky. Zaporizhzhia : ZNU. № 2. S. 45–50. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/3432> (data zvernennia: 29.04.2025). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАРКОВА Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтеграція природничих дисциплін у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури і тренерів, проєктне і змішане навчання, впровадження інформаційних технологій та діджиталізація освітнього процесу для формування компетентностей у сфері фізичної культури і спорту.

ЛОГВИНОВА Ярослава – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проєктна діяльність у підготовці фахівців у галузі фізичної культури і спорту, роль екологічної складової навчального процесу, здоров'язбереження через використання адаптивних тренувальних підходів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MARKOVA Olena – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: integration of natural sciences into the professional training of future physical education teachers and coaches, project-based and blended learning, implementation of information technologies and digitalization of the educational process for the formation of competencies in the field of physical education and sports.

LOGVINOVA Yaroslava – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Education and Recreational and Health Work of the Central Ukrainian State University.

Scientific interests: project activities in the training of specialists in the field of physical culture and sports, the role of the environmental component of the educational process, health preservation through the use of adaptive training approaches.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 78.071.2:7.02

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-193-201

МАЛАХОВА Маргарита –

кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8287-5374>
e-mail: m.malakhova@kubg.edu.ua

КАСЬЯНОВА Вікторія –

заслужений діяч мистецтв України, професор
кафедри хорового диригування
та теорії і методики музичної освіти
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8354-5548>
e-mail: v.o.kasyanova@npu.edu.ua

ТКАЧУК Володимир –

заслужений діяч мистецтв України,
доцент кафедри дерев'яних духових інструментів
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4193-9172>
e-mail: volodymyrtkachuk2017@gmail.com

КАСЬЯНОВ Валентин –
старший викладач кафедри
інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5951-8072>
e-mail: v.kasianov@kubg.edu.ua

СЕМАНТИКА ДИРИГЕНТСЬКОГО ЖЕСТУ В КОНТЕКСТІ ТЕХНІКИ, ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена комплексному дослідженню змістово-семантичних та смислових характеристик диригентського жесту як ключового ресурсу художньо-виконавської реалізації музичного твору. Зазначено, що синтез технічного і художнього в інтерпретаційній концепції характеризується єдинотворчою дією й, базуючись на професійно-особистісних компетентностях диригента, охоплює усі види роботи над музичним твором: процес роботи над партитурою, репетиційний та сценічно-виконавський. Дефініцію «диригентський жест» визначено як «рух-дію», характерний інформаційно-емоційний знак або символ для вираження емоції чи інформації у процесі виконання музичного твору, що надало підстави розглядати означений феномен як багатофункціональний невербальний комунікативний інструмент, який поєднує у собі технічні, емоційно-образні й комунікативно-впливові елементи. Висвітлено аспекти диригентського жесту – технічно-інформаційний (жести, як комплекс мануальних рухів, інформаційних елементів); художньо-виконавський (жести, як закодзовані інтерпретаційні смисли); психолого-комунікативний (жести, як інструмент сугестивного впливу на виконавців) та функції: інформативну, художню, комунікативну. У процесі дослідження визначено взаємообумовленість технічної організації жесту, його художньо-виразного потенціалу і сугестивної дії, виявлено закономірності перетворення технічної інформації на художню. Особлива увага приділена удосконаленню диригентської компетентності студентів у системі професійної підготовки: обґрунтовано методичні аспекти щодо формування диригентських умінь, представлено алгоритми вирішення технічних труднощів та художніх завдань. Акцентовано увагу на важливості розвитку емоційно-чуттєвої сфери студентів як індивідуального ресурсу в створенні інтерпретаційних концепцій. Сформульовано висновок про те, що гнучкі, виразні та багатоваріативні жести обумовлюють ефективну комунікацію диригента і виконавців, забезпечують реалізацію інтерпретаційного задуму, а також здійснюють психологічний і емоційний вплив, необхідний для досягнення цілісності виконавського процесу.

Ключові слова: диригентський жест; семантика диригентського жесту; диригентська техніка; художня реалізація музичного твору; невербальна комунікація; удосконалення диригентської компетентності студентів.

MALAKHOVA Marharyta –
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8287-5374>
e-mail: m.malakhova@kubg.edu.ua

KASIANOVA Victoria –
Honored Art Worker of Ukraine,
Professor at the Department of Choral Conducting and Theory and
Methods of Music Education
Dragomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8354-5548>
e-mail: v.o.kasyanova@npu.edu.ua

TKACHUK Volodymyr –
Honored Art Worker of Ukraine,
Associate Professor of the Department
of Woodwind Instruments
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4193-9172>
e-mail: volodymyrtkachuk2017@gmail.com

KASIANOV Valentin –
Senior Lecturer at the Department of Instrumental
and Performing Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5951-8072>
e-mail: v.kasianov@kubg.edu.ua

SEMANTICS OF THE CONDUCTING GESTURE IN THE CONTEXT OF TECHNIQUE, ARTISTIC REALIZATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS

The article is devoted to a comprehensive study of the content-semantic and meaningful features of the conducting gesture as a key resource for the artistic and performing realization of a piece of music. It is noted that the synthesis of the technical and artistic elements in the interpretative concept is characterized by a single creative action and, based on the professional and personal competencies of the conductor, covers all aspects of working on a piece of music, including working on the score, rehearsal, and stage performance. The concept of "conducting gesture" is defined as a "movement-action," a characteristic informational and emotional sign or symbol for conveying emotion or information while performing a piece of music, which provided grounds for considering the specified phenomenon as a

multifunctional non-verbal communicative tool that integrates technical, emotional-figurative, and communicative-influential elements. This analysis highlights various aspects of the conducting gesture, including its technical-informational dimension (comprising manual movements and information elements), artistic-performing dimension (where gestures convey coded interpretative meanings), and psychological-communicative dimension (where gestures serve as tools for suggestive influence on performers), along with their informative, artistic, and communicative functions. In the research process, the interdependence of the technical organization of the gesture, its artistic expressive potential and suggestive action has been determined, and the patterns of transformation of technical information into artistic one have been revealed. Attention is focused on enhancing students' conducting competence within the professional training system. The methodological aspects of developing conducting skills are substantiated, and algorithms for addressing technical challenges and artistic tasks are outlined. This study emphasizes the significance of cultivating the emotional-sensory domain of students as a personal resource for the development of interpretative concepts. It is concluded that flexible, expressive and multivariate gestures facilitate effective communication between a conductor and performers, ensure the implementation of the interpretative idea, and exert the psychological and emotional influence required to achieve performance integrity.

Key words: conducting gesture, semantics of conducting gesture, conductor's technique, artistic realization of a piece of music, non-verbal communication, improvement of students' conducting competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна технологія диригування базується на комплексному підході до прочитання музичного твору і його публічного відтворення. Процес, який відбувається між цими двома зазначеними етапами характеризується єдинотворчою дією. Диригент, який готується до публічного донесення своєї інтерпретаційної концепції твору, актуалізує в своїй роботі комплекс професійно-особистісних компетентностей, інтелектуальних, духовних, фізичних знань і умінь, які взаємопов'язані між собою творчою енергією. Єдинотворча дія не має часових меж. Це дія динамічна, синергетична, просторова. Вона включає в себе усі види роботи диригента над музичним твором. Першим є процес роботи над партитурою: вивчення музичного матеріалу, проникнення в жанрово-стильові особливості твору, музично-теоретичний аналіз, інструментально-оркестровий аналіз, вокально-хоровий аналіз, виконавський аналіз, розробка інтерпретаційної концепції. Другий вид роботи – репетиційний процес. Це – психологічна адаптація виконавців; створення диригентом самого атмосферного простору звучання музики; читання партій в певному колективному баченні твору; комунікативна робота над вивченням твору всього колективу і окремо взятих груп; створення ілюзорного творчого поля; колективний пошук і винайдення художньої істини, закладеної в творі; розвиток рефлексії до чистого інтонування звуковисотності, розвиток рефлексії до ритмо-звукових зв'язків; вживання в динамічні нюанси; засвоєння артикуляційної та дикційної техніки; шліфування ансамблевої звучності; осмислення виконавцями формотворення; розвиток перспективи розгортання твору. Третій – сценічно-виконавський процес включає в себе: створення атмосферного простору звучання музики, контакт з публікою, створення ілюзорного творчого поля, усвідомлення виконавської імпровізації, володіння художньою емоцією, усвідомлення відповідальності за досягнення художнього результату.

Зазначені три складові єдинотворчої дії від техніки до художньої реалізації пов'язані з диригентським жестом. Вся істина диригентського жесту криється в його підготовчій або формуючій ролі. Мистецтво диригування – це уміння передчути-осмислити-надихнути, тобто йти на випередження реального звуку, передчувати й формувати його. Диригентський жест виражає не те, що прозвучало, а те, що має прозвучати. Кожне

реальне звучання впливає на наступний жест диригента, який, з розрахунку на попереднє звучання, направлений на наступне. Утворені рухи вирізняються повною відповідністю особливостям плину музики. Разом з тим, диригування не буде переконливим, якщо диригент не пропускає через своє серце емоцію і образи, закладені в творі. Та чи інша схема, яка лежить в основі диригентського жесту, має скеровуватися «думкою, волею, відчуттями та слухом диригента» [15, с. 33]. У цьому контексті маємо зазначити, що саме кейс осмисленого диригування є ключовим у формуванні професійних компетентностей музиканта. Диригування постає тим містком, який еднає й поглиблює виконавські можливості, індивідуальні музичні здібності, духовні сили особистості митця, підносячи на якісно новий рівень художнє осмислення виконавського мистецтва, розуміння його скритих смислів і потенційних можливостей. В освітньому процесі підготовки фахівців з музичного мистецтва розвиток диригентських умінь та навичок стоїть поряд з удосконаленням інструментально-виконавської компетентності. Саме тому, дослідження феноменів диригентського мистецтва і їх науково-методичне обґрунтування постає актуальною задачею для диригентів-практиків, науковців-дослідників, викладачів, що і обумовило вибір теми нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналітичний підхід науковців сьогодення до семантики диригентського жесту дозволяє стверджувати, що диригентське мистецтво, яке на науково-методичній основі активізувалось лише у 20-30 роках ХХ століття, зробило потужний крок до викристалізування і роз'яснення технічно-художніх елементів мануальних рухів і визначення їх ролі у реалізації художнього задуму твору.

Досліджуючи феномен диригентського жесту, формування комплексу його інформативної та художньої суті, Н. Біляєва визначає диригентський жест носієм «семантичного навантаження у власній специфічній формі – знак, наповнений експресивним художнім змістом, що вирізняє його серед безлічі інших складових процесу передачі музичної інформації», наголошуючи, що «семантика диригентського жесту пов'язана не лише з часовою організацією музики, але й з її художньо-образним наповненням» [2, с. 31].

На погляд Я. Кириленко, джерело пластичної виразності диригентського жесту потрібно шукати в самій музиці, у музичній мові. Сам факт

взаємозв'язку і взаємозумовленості музики та жесту дослідниця формулює так: «музика визначає виразність жесту, а жест, в свою чергу, конкретизує сутність музики, допомагає розкрити її зміст» [4, с. 12].

Поглиблює цю думку С. Мурза, зазначаючи, що «специфічна диригентська виконавська мова на основі семіотичного і семантичного підходів утворює власну систему жестових знаків та їх значень (ядерний компонент будь-якої мови). Інший ядерний компонент вже диригентського мистецтва – немінуча (для диригента) художня комунікація, сутністю якої є передача художньої емоційно-образної інформації за допомогою мови даного виду мистецтва» [9, с. 72-73].

Можливість за допомогою диригентської техніки передати власне розуміння музичного тексту, розтлумачити його певними рухами, П. Ніколаєнко розглядає як вплив керівника на виконавців напрацьованими роками засобами використання природного внутрішнього стану складових елементів диригентського апарату. Крім того, авторка вказує на важливість внутрішньої уяви живого звучання як особливої складової внутрішнього слуху майбутнього фахівця, завдяки чому забезпечується зв'язок з проспівуванням /програванням, диханням, моторикою, які є інформативною основою диригентських рухів [10, с. 17].

Крім з'ясування сутності диригентського жесту як знаку, образу, аналізуємо дослідження, які детермінують усвідомлення впливу мануальної техніки на розкриття художнього замислу твору. Так Г. Макаренко [6, с. 348] роль пластики жесту визначає як можливість передачі образу постійно змінним процесом безперервного плавного «перетікання» енергії, де за семантикою жесту, зовнішній прояв пластичного виявляється у формотворчому принципі, а внутрішній відповідно в принципі образотворення. Диригентські жести, символізуючи темброво-звукові образи, в хронотопічному процесі становлення музичної ідеї, перетворюють естетизацію почуття думки на технічні знаки-засоби диригентської техніки, яка реалізується у формуванні внутрішнього образу через жести-знаки, втілюючи жести-образи. При цьому включається ще одна компонента жестової семантики, яка є невід'ємною у поєднанні інтерпретаційного процесу і технологічного, матеріалізованого в музичному інструменталізмі, – це стиль управління [3, с. 41-42]. Залежність виконавського почерку диригента, як у процесі підготовки й публічної демонстрації твору під час концерту так і у процесі управління колективом загалом, визначається стилем відносин, взаєморозуміння й безпосереднього підпорядкування диригенту. Розгорнуті характеристики авторитарного, демократичного і безвідповідального стилю відносин керівника і колективу пов'язані з комунікативною, харизматичною і психологічною складовою характеру особистості диригента і закладені у комунікативній функції диригентського жесту. Саме вкладаючи силу волі у пластику руху, направляючи і коригуючи

жестами, диригент виробляє свою індивідуальну технологію диригентської мови.

На такій основі здійснюється прочитання композиторської мови і переклад її на диригентську мову жестів і відповідне перетворення мови жестів на спільний «виконавський текст». Таку думку поділяє Л. Шумська. У рекомендаціях до підготовки індивідуальних навчально-дослідних завдань дослідниця радить здобувачам навчитись визначати перспективне бачення власної мови диригування. Вона зазначає, що «гнучке комбінування параметрів диригентської постави (позицій, планів, діапазонів) та властивостей диригентського жесту (швидкість, сила, маса, амплітуда тощо) має бути підпорядковане завданню втілення засобів музичної виразності, характеру твору з метою семантичного відтворення його художньо-образного змісту. Добір художньо доцільних прийомів техніки хорового диригування сприятиме повноцінному втіленню авторського задуму» [15, с. 32].

У підсумку детермінуємо, що зміст диригентського жесту складає поняття рух-дія. Основа дієвої мануальної техніки підпорядкована лише розкриттю музики і кожен рух слугує тільки їй.

Мета статті – визначити змістово-семантичні та смислові характеристики жесту в контексті диригентської техніки як ключового ресурсу художньо-виконавської реалізації музичного твору, обґрунтувати методичні аспекти щодо удосконалення диригентської компетентності студентів в класі диригування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зосередимось на понятті «семантика». Цей термін походить від грец. *σημαντικός* (семантікос) «значимий», утвореного з *σημαίνω* (семаіно) – «значити, вказувати» та також від *σημα* (сема) – «знак», «позначка», «символ». Роль символізму в мистецтві неперевершена, а в музиці і поготів. Кожен жест несе дію, а кожна дія має смисл. Тобто детермінація символізму мови диригента – її лексикологія. У цьому контексті «рух-дія» складає семантичну основу жесту, його суть. Семантика диригентського жесту пов'язана з перетворенням нотного тексту на сприйняття його виконавцями і через мисленнєві конструкції трансляванням в зал.

За час свого історичного розвитку до сьогодення диригування пройшло кілька стадій. Сучасним його формам передувало як управління метроритмом за допомогою відбивання метричних долей чи то ногою, рукою, чи жезлом, або із залученням хейрономії, при якій системою умовних рухів рук і пальців виражали відносну висоту і тривалість звуку або мелодичну направленість, так і управління виконавським процесом за допомогою смичка або грою на інструменті чи співом. Монополія на місце керівника музичного колективу належала композиторам.

На основі поєднання перелічених засобів і злиття їх практичних методів до купи утворився своєрідний сплав жестикуляції і рухів, виразно-руховий базис, на якому роками формувалось мистецтво диригування. Жестово-пластичні прийо-

ми розвивались під дією кількісного розростання оркестрово-хорового колективу і поповнення його більшим розмаїттям оркестрових інструментів.

Розвиток симфонічної музики XIX століття й ускладнення оркестрових груп зумовило звільнення диригента від виконавської діяльності до повного його зосередження на процесі диригування. Диригентське керівництво виконанням стало відбуватися виключно за допомогою мануальної техніки.

Суть мануальної техніки полягала в тому, що диригент повинен безперечно володіти «мовою» жесту, комунікувати з оркестром/хором протягом виконавського процесу і «говорити» руками.

Культурна зумовленість диригентського жесту виключно індивідуальна. Диригентське мистецтво потребує наявності різнобічних здібностей. Здатність висловлювати в жестах зміст музики, «оживляти» нотний текст, вибудовувати філософію розгортання музичного полотна, впливати енергетично на виконавців – це характеристики диригента з високим природним даром і працездатністю. Звісно, що кожний бажачий стати диригентом, має прагнути оволодіти цим даром, набути багатосторонніх знань і умінь, як-то виконавських, управлінських, організаційних, розвинути в собі навички володіння жестом, як інструментом втілення своїх інтерпретаторських ідей і донесення їх до слухача через виконавців.

У науковій літературі дефініцію диригентський жест визначають, як «замаху руки для відтворення звучання оркестру, хору: це наочне, пластичне відображення музичної фрази, думки» [11, с. 12]; «кінетичний знак спрямованої функціональної дієвості, який володіє лаконічно вираженим значенням у доцільності часопросторового вираження, є закінченим і синтаксично найменшим смисловим утворенням диригентської мануальної техніки, а також найважливішим компонентом диригентсько-жестової мови» [9, с. 178]; «мінімальний рухомий компонент процесу інтерпретації музичного твору, своєрідна «інтонація-рух»» [2, с. 28]; «інтегрований художньо-виразний засіб, який керує творчим процесом колективного музикування та впливає на нього» [14, с. 103]. Ми визначаємо диригентський жест, як «рух-дію», характерний інформаційно-емоційний знак, або символ для вираження емоції, чи інформації у процесі виконання музичного твору. Таке трактування надає підстави розглядати означений феномен як багатофункціональний невербальний комунікативний інструмент, який поєднує у собі головні внутрішні чинники диригентських дій (слух, уявлення, експресія, воля, свідомість) і зовнішнє вираження такого внутрішнього стану диригентською пластикою, зором, мімікою. Диригентський жест як засіб для досягнення певних результатів в реалізації відтворення музичного образу ми розглядаємо у трьох аспектах – технічно-інформаційному (жести як комплекс мануальних рухів, інформаційних елементів); художньо-виконавському (жести як заковані інтерпретаційні смисли); психолого-комунікативному (жести як інструмент сугестивного впливу на виконавців). Відповідно,

визначаємо функції диригентського жесту і умовно поділяємо їх на *інформативну*, *художню*, *комунікативну*. До *інформативної* відносимо будь-яке закладене в жесті диригента повідомлення з інформацією, зазначеною в нотному тексті: метр, темп, ритм, динаміка, початок і припинення звучання та ін. До *художньої* – емоція, характер, настрої, що пов'язані з суб'єктивним переживанням або феноменологічною якістю формування звучання. *Комунікативна* функція невербального спілкування, як візуальна мова жестів, мова тіла, що дає можливість диригенту транслювати виконавцям вирівнювання інтонації, балансування динаміки, побудову форми. Ці функції є взаємозалежними і такими, що обумовлюють одна одну.

Спираючись на теоретичну основу нашого дослідження розглянемо практичну реалізацію диригентського жесту на заняттях з диригування та визначимо методичні аспекти щодо формування та удосконалення диригентської компетентності студентів у класі диригування.

На початковому етапі, працюючи над виразністю виконання кожного жесту, необхідно акцентувати увагу студента на формування жесту в просторі і в часі. Кожен жест має свою початкову і кінцеву точку. Одиничний диригентський жест відповідає одній метричній долі і включає наступні елементи: передзамах, замах, відбиття [11, с. 12] /точка долі, відбиття, прагнення [15, с. 35] /замах, прагнення, точка, відображення [4, с. 9]. Ці елементи визначають пластику жесту як можливість передачі художнього образу постійно змінним процесом безперервного «перетікання» енергії. «Рухи рук диригента здійснюються у трьох вимірах: висота, ширина і глибина, що в результаті створює об'ємність, просторовість диригентських жестів, можливість їх різноманітних комбінацій та поліморфність (велику кількість форм втілення)» [15, с. 33]. У процесі диригування при використанні того чи іншого жесту має бути зором чітке графічне бачення рисунку відповідної метричної схеми (дводольної, тридольної, чотиридольної і т.п.). Застосовуючи *прийом порівняння*, бажано навести приклад процесу написання картини художником, який не відриваючи руки олівцем чи пензлем малює зображення. Імітуючи рухи художника, студент відтворює у просторі рукою чи диригентською паличкою лінії і точки за певною метричною схемою. Дієвим засобом в роботі зі студентом над пластикою диригентського жесту є *прийом ілюстрації*, показ викладачем тих чи інших жестів з аргументованим поясненням щодо їх виконання. Для закріплення мануальної диригентської техніки доцільною є самостійна робота студентів перед дзеркалом або фіксація роботи над жестом за допомогою відеозапису. Відповідна рефлексія, аналіз і корекція мають суттєвий вплив на ефективність самостійних занять та їх результативність.

Важливою навичкою, яку має опанувати студент у класі диригування, зокрема диригуючи оркестрові твори, є навичка володіння диригентською паличкою. Вона являється провідником найтонших намірів диригента. У

контексті виражальних засобів жесту, диригентська паличка – це подовження правої руки, що дає можливість диригенту в залежності від характеру музики більш конкретно сфокусувати точку звукової опори або навпаки, більш плавно поєднати звуки, фрази. Користування паличкою загострює жестову мову і дає можливість диригенту висловити весь діапазон експресивності почуттів. Диригування в такий спосіб допомагає оркестрантам ефективніше сприймати виразність диригентської схеми і чіткість ритмічного пульсу музики. Результатом усвідомлення студентом цього факту має бути чітке розуміння, що паличку не можна тримати під кутом (нахилена вбік, вниз, вгору), вона розташовується в руці як пряме її продовження, а вся енергія жесту концентрується на кінці палички.

Однією з індивідуальних особливостей мови диригента, якій підпорядковані всі функції жесту: і технічна, і художня, й комунікаційна - є виразність диригентської схеми. Чим виразніша диригентська схема, тим яскравішим буде відтворення нотного тексту виконавцями, більш співзвучною оркестрова «горизонталь» і «вертикаль», особливо в умовах часткої зміни розміру чи темпу. За виразної диригентської схеми зрозумілими будуть і афтакти, які як відомо мають починатися з долі, яка передує долі початку виконання. Із досвіду маємо зазначити, що не розуміння студентами технології виконання афтакту, а інтуїтивне спонтанне його втілення призводить до порушення комунікативного зв'язку з оркестрантами / хористами і породжує невпевненість у своїх можливостях. Саме тому відпрацювання технік виконання афтактів (з різних долей, у різних темпах і штрихах та ін.) має стати для студента домінуючою вимогою протягом всього навчання і особливо на початковому його етапі у класі диригування.

Визначаючи змістово-семантичні та смислові характеристики жесту в контексті диригентської техніки як ключового ресурсу художньо-виконавської реалізації музичного твору, не можна оминати поняття диференціації рухів лівої і правої руки. У процесі диригування їх виражальні можливості дещо різняться. На праву руку здебільшого покладена функція метро-ритмічної організації, у той час як ліва рука вільно наповнює простір виразними художніми жестами. Водночас, диригент не може відокремити праву руку від створення загальної художньої концепції твору, вона є повноцінним біфункціональним учасником цього процесу, створюючи метро-ритмічну основу для народження смислового одухотвореного музичного фразування лівої руки. Арсенал жестів лівої руки дуже багатограний: від відтворення лінії розвитку музичного фразування до інтенсивного динамічного нагнітання і підготовки яскравих кульмінацій музичних творів. Для диригентів-початківців є великою складністю, оминаючи схематичність, навчитись показувати лівою рукою поступовий рух до кульмінації музичної фрази з поступовим поверненням у точку вихідного положення. Цей процес відбувається одночасно з правою рукою, яка відображає метро-

ритмічну пульсацію сильних та слабких долей такту. Студентам важко розрахувати амплітуду рухів правої руки від мінімальних жестів, поступово збільшуючи їхню величину аж до максимальної амплітуди, яка має забезпечити зичне повноцінне звучання оркестру і далі, поступово зменшуючи жести, повернутися до початкової точки. Задля подолання цих технічних труднощів з метою набуття навички незалежності рухів обох рук варто застосувати педагогічні принципи систематичності, послідовності, доступності, а також технік тайм-менеджменту. Деталізуємо. Для отримання ефективного результату від занять, перш за все, потрібна системна свідомо активна робота студента як самостійна, так і з викладачем. Не варто намагатися подолати труднощі часом і кількістю повторів одноманітних дій. Набагато ефективнішим є шлях поділу складного на частини й, долаючи прості завдання, поступово дійти до вирішення зазначеної проблеми. Асинхронність рухів рук є складною навичкою. Задля її набуття необхідно вивести на рівень м'язової пам'яті окремі рухи рук, тобто відпрацювати необхідні жести окремими руками і тільки після цього пофрагментно зводити їх в одному метро-ритмі, об'єднуючи одним художнім наміром.

При формуванні диригентського жесту кисть є найбільш активно задіяною частиною руки. По мірі посилення динаміки від *piano* до *forte* кисть руки залишається активною, поступово включається передпліччя і плече. При збільшенні амплітуди жесту, рука залишається вільною і гнучкою. Цей алгоритм поступовості пластики діє і у послабленні динаміки – від *forte* до *piano*, тільки в зворотному напрямку.

З огляду на успішність виконання засобів музичної виразності копійкою роботи потребують акцент (лат. *accentus* – наголос, підвищення голосу, інтонація) і сфорцандо (італ. *sforzando* – раптовий різкий акцент, гостре посилення). Відповідно до значення цих наголосів існує і практика відтворення їх диригентським жестом. Рух, в якому сформована дія виділення гостроти звуку, відтворюють прийомом затриманого афтакту. Для того щоб у виконавців прозвучав акцент, диригент здійснює рукою активний замах при збільшенні амплітуди руху руки, затримується на мить у найвищій його точці і імітує удар активним жестом. Характер акценту залежить від характеру музики. Легкі акценти подаються кистьовим жестом. Більш сильний акцент потребує участі кисті і передпліччя. Після удару рука плавно відходить, імітуючи для виконавців послаблення звуку. В залежності від того, на якій долі такту і в якому розмірі автором написаний акцент, замах відбуватиметься на долі чи на пів долі, яка знаходиться перед позначеним акцентом. Технологія реалізації диригентом *sforzando* майже така сама як і реалізація акценту, але все-таки є суттєва відмінність. При виконанні *sforzando* після імітації гострого удару рука різко «відстрибує», ніби «необережно торкнулась чогось гарячого» з раптовим переходом на *piano* і стрімким виходом

на forte. Опрацювання таких прийомів потребує від диригента вправності і витримки.

Моделюючи роботу з уявним оркестром в класі диригування, викладач має звертати увагу студента на просторове розташування музикантів в реальному оркестрі, відповідно до тієї чи іншої групи інструментів. Чітке розуміння диригентом місцезнаходження певного виконавця є одним із критеріїв при виборі позиції рук. Позиційно зоровий малюнок замаху видозмінюється, в залежності від характеру музичного епізоду. У результаті, технологія показу афтактів, відтворення логіки розвитку музичних фраз, підпорядкована досягненню абсолютного контакту диригента з музикантами зокрема та з оркестровими групами в цілому.

Арсенал виражальних засобів у музичному мистецтві багатогранний. Чим більше технічних ресурсів має диригент, тим більш вільно і переконливо він зможе донести своє інтерпретаційне бачення твору. Цей процес складний, тому що вступає в дію осмислення диригентом психологічного підтексту музики. Застосовуючи інтелектуальні здібності, художнє мислення, аналіз авторського нотного тексту диригент трансформує творчий задум композитора в художні музичні образи й, застосовуючи сугестивний вплив на виконавців, передає своє бачення за допомогою міміки та арсеналу диригентських жестів. У цьому контексті диригентська техніка і художній задум є нероздільними, взаємообумовлюючими складовими реалізації музичного твору.

З огляду на вищезначене, розвиток власної емоційно-чуттєвої сфери має стати для студента самоціллю, сферою постійного накопичення і поглиблення емоцій, відчуттів, почуттів, рефлексій. Внутрішнє багатство особистості музиканта надає безмежну свободу в інтерпретаційних висловлюваннях. Виконання великих музикантів вирізняє живе начало миттєвого творення, акт імпровізаційного музикування, нетрадиційна подача музичних фраз, більш тонке проникнення в суть осмислення пауз. А. Авдієвський, трактуючи той чи інший художній образ в хорових творах, часто повторював вислів «ледь-ледь», наголошуючи на гнучкому підході до розуміння авторських вказівок щодо агогіки, штрихів, динаміки та ін.

Водночас диригент має володіти ґрунтовними теоретичними знаннями щодо виконуваних музичних творів, орієнтуватися у стилевих і жанрових особливостях, а також специфіці творчості конкретного композитора. Необхідним є постійне поглиблення розуміння стилістичних характеристик музичної мови автора та осягнення психологічних основ його творчого задуму, який реалізується через систему музичних термінів і виражальних засобів у нотному тексті партитури. Застосування ситуацій емпатійного моделювання на заняттях з диригування передбачає психологічну реконструкцію авторського задуму та глибоке осмислення процесу створення твору задля втілення його художньо-емоційної концепції.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Диригування є складним, поліфункціональним творчим процесом керівництва музичним колективом, який ґрунтується на синтезі професійно-особистісних компетентностей диригента, технічній вправності та механізмах психологічного впливу на виконавців. Диригентський жест, як основа мови диригента, виступає її центральним елементом. Гнучкі, виразні та багатоваріативні жести обумовлюють ефективну комунікацію диригента і виконавців, забезпечують реалізацію інтер-претаційного задуму, а також здійснюють психологічний і емоційний вплив, необхідний для досягнення цілісності виконавського процесу. Застосування в роботі на заняттях з диригування практико-орієнтованих підходів, дієвих практик та технік тайм-менеджменту забезпечує ефективність репетиційного процесу, сприяє удосконаленню диригентської компетентності студентів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Перспективним напрямом нашого подальшого наукового пошуку є опрацювання партитур та виконавських версій оркестрових творів українських композиторів XIX–XX століть з метою здійснення методико-виконавського аналізу означених композицій і подальшого практичного використання в диригентському класі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бенч О. Г. Павло Муравський. Феномен одного життя. Київ : Дніпро, 2002. 664 с.
2. Біляєва Н. В. Диригентський жест: знак, символ, смисл. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2018. Вип. 48. С. 25–38.
3. Гуцал Р.С., Гуцал О.П. Диригентський стиль щастям як інструмент ефективного управління творчим процесом. *Актуальні питання мистецької педагогіки: сучасний стан, перспективи розвитку*. Хмельницький : ХГПА, 2024. С. 41–43.
4. Кириленко Я. О. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 108 с.
5. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування. Київ : Музична Україна, 1973. 200 с.
6. Макаренко Г. Г. Пластичність як феномен мистецтва диригування. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2005. Вип. 2. С. 347–349.
7. Мартинюк А.К. Диригентсько-хорові школи в Україні і світі. *Теоретичні та практичні питання культурології* : 36. Наук. статей. Вип. 3. Запоріжжя : ЗДУ, 2000. С. 106–112.
8. Мистецько-освітні обрії творчості Анатолія Авдієвського : навч.-метод. посібн. Нотна хрестоматія. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. 185 с.
9. Мурза С. А. Диригентський жест як інструментально-виконавський феномен: компаративно-технологічний підхід : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 — музичне мистецтво / ОНМА імені А. В. Нежданової. Одеса. 2021. 196 с.
10. Ніколаєнко П.М. Теорія і методика початкового навчання диригування майбутніх учителів музики : навч.-метод. посібн. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 156 с.
11. Разумний І. Посібник з диригування. Київ : Музична Україна, 1968. 203 с.

12. Стукаленко З. М. Основи оркестрового диригування : навч.-метод. посібн. Кропивницький, 2017. 138 с.

13. Ткачук В.В. Методи Анатолія Авдієвського в роботі з хором колективом. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2018. Вип. 25 (30). С. 103–106.

14. Шпак Г. С. Семантика диригентського жесту у творчості регента та хормейстера. *Fine Art and Culture Studies*. 4. 2024. С. 99–107.

15. Шумська Л. Ю. Хорове диригування : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та перероб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 105 с.

16. Lorenzo de Reizábal, M. Analysis for conductors: from score to gestures. *ArtsEduca*. 2019. no 24. P. 5-14.

17. Schmitt, J.-C. The rationale of gestures in the West: third to thirteen centuries. *A cultural history of gesture. From Antiquity to the present day*. Polity press. Oxford. 1991. 270 p.

REFERENCES

1. Bench, O. H. (2002). Pavlo Muravskyi. Fenomen odnogo zhyttia. Pavlo Muravsky. The Phenomenon of One Life. Kyiv : Dnipro. 664 s. [in Ukrainian]

2. Bilyaeva, N. V. (2018). Dyryhent-s'kyu zhest: znak, symbol, smysl [Conductor's gesture: sign, symbol, meaning]. *Problemy vzayemodiyi mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*. 48. S. 25-38 [in Ukrainian]

3. Hutsal, R.S., Hutsal, O.P. (2024). Dyryhentskyi styl yak instrument efektyvnoho upravlinnia tvorchym protsesom. [Conducting style as a tool for effective management of the creative process]. *Aktualni pytannia mystetskoï pedahohiky: suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku*. Khmelnytskyi : KhHPA. S. 41 - 43 [in Ukrainian]

4. Kyrylenko, Ya. O. (2020). Teoretychni ta praktychni zasady dyryhentskoï pidhotovky [Theoretical and practical principles of conducting training: teaching. manual] : navch. posib. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 108 s. [in Ukrainian]

5. Kolessa, M. (1973). Osnovy tekhniky dyryhuvannya [Fundamentals of conducting technique]. Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian]

6. Makarenko, H. H. (2005). Plastychnist yak fenomen mystetstva dyryhuvannya. [Plasticity as a phenomenon of the art of conducting]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*. Vyp. 2. S. 347-349 [in Ukrainian]

7. Martyniuk, A.K. (2000). Dyryhentsko-khorovi shkoly v Ukraini i sviti. Teoretychni ta praktychni pytannia kulturolohii. [Conductor-choir school in Ukraine and the world] : 36. Nauk. statei. Vyp. Z. Zaporizhzhia : ZDU. S.106-112. [in Ukrainian]

8. Mystetsko-osvitni obrii tvorchosti Anatoliia Avdiievskoho. (2017) : navch.-metod. posibn. Notna khrestomatiia. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. 185 s. [in Ukrainian]

9. Murza, S. A. (2021). Dyryhent-s'kyu zhest yak instrumental'no-vykonavs'kyu fenomen: komparatyvnotekhnolohichnyy pidkhid [Conductor's gesture as an instrumental-performance phenomenon: a comparative-technological approach]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa: Odes'ka natsional'na muzychna akademiya imeni A. V. Nezhdanovoyi. [in Ukrainian]

10. Nikolaienko, P.M. (2015). Teoriia i metodyka pochatkovoho navchannia dyryhuvannya maibutnikh uchyteliv muzyky [Theory and methodology of initial conducting training for future music teachers] : navch.-metod. posibn. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. 156 s. [in Ukrainian]

11. Razumnyi, I. (1968). Posibnyk z dyryhuvannya [Conducting guide]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 203 s. [in Ukrainian]

12. Stukalenko, Z. M. (2017). Osnovy orkestrovoho dyryhuvannya [Orchestral conducting] : navch.-metod. posibn. Kropyvnytskyi. 138 s. [in Ukrainian]

13. Tkachuk, V.V. (2018). Metody Anatoliia Avdiievskoho v roboti z khorovym kolektyvom [Methods of Anatoliia Avdiievskyi in working with a choir]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia 14. Teoriia i metodyka mystetskoï osvity*. Vyp. 25 (30). S. 103–106. [in Ukrainian]

14. Shpak, H. S. (2024). Semantyka dyryhentskoho zhestu u tvorchosti rehenta ta khormeistera [The semantics of the conductor's gesture in the work of the regent and choirmaster]. *Fine Art and Culture Studies*. 4. S. 99–107. [in Ukrainian]

15. Shumska, L. Yu. (2017). Khorove dyryhuvannya [Choral conducting] : navch. posib. 2-he vyd., dopovn. ta pererob. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. 105 s. [in Ukrainian]

16. Lorenzo de Reizábal, M. (2019). Analysis for conductors: from score to gestures. *ArtsEduca*. no 24. P. 5-14. [in English]

17. Schmitt, J.-C. (1991). The rationale of gestures in the West: third to thirteen centuries. *A cultural history of gesture. From Antiquity to the present day*. Polity press. Oxford. 270 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАЛАХОВА Маргарита – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців у галузі музичного мистецтва; сольне та ансамблеве інструментальне виконавство; диригентська майстерність.

КАСЬЯНОВА Вікторія – заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри хорового диригування та теорії і методики музичної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: сучасні технології хорового виконавства; методичні аспекти роботи над хоровими творами.

ТКАЧУК Володимир – заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри дерев'яних духових інструментів Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

Наукові інтереси: персоналії видатних діячів диригентського мистецтва України; удосконалення диригентської підготовки в закладах вищої мистецької освіти.

КАСЬЯНОВ Валентин – старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: інноваційні методики оркестрового та ансамблевого виконавства; популяризація української інструментальної музики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MALAKHOVA Marharyta – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Instrumental Performance Skills Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

Scientific interest: professional training of specialists in the field of musical art; solo and ensemble instrumental performance; conducting skills.

KASIANOVA Victoria – Honored Art Worker of Ukraine, Professor at the Department of Choral Conducting and Theory and Methods of Music Education Dragomanov Ukrainian State University.

Scientific interest: modern technologies of choral performance; methodological aspects of working on choral works.

TKACHUK Volodymyr – Honored Art Worker of Ukraine, Associate Professor of the Department of

Woodwind Instruments Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music.

Scientific interest: personalities of outstanding figures in the conducting art of Ukraine; improvement of conducting training in institutions of higher artistic education.

KASIANOV Valentin – Senior Lecturer at the Department of Instrumental and

Performing Skills Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

Scientific interest: innovative methods of orchestral and ensemble performance; popularization of Ukrainian instrumental music.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.05.2025 р.

УДК 378.147:37.011.3-057.87]:001.895

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-201-207

МИХАЛЮК Алла –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-1260>
e-mail: a.mykhaliuk@kubg.edu.ua

МИХАЛЮК Ілона –

кандидат біологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри біології,
екології та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-1260>
e-mail: a.mykhaliuk@kubg.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності як однієї з ключових складових їхньої професійної підготовки. Звертається увага на актуальність проблеми в умовах трансформаційних процесів у сфері освіти, необхідності впровадження інноваційних підходів до навчання, а також посилення вимог до творчості, мобільності та гнучкості майбутнього вчителя. Проаналізовано сутність поняття «готовність до інноваційної діяльності», окреслено його структурні компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та творчо-продуктивний), а також педагогічні умови ефективного формування означеної якості. Визначено, що провідну роль у процесі формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності відіграють особистісна мотивація до саморозвитку, позитивне ставлення до нововведень, готовність до професійного ризику та експериментування. Особливу увагу приділено характеристиці освітнього середовища, яке має сприяти розвитку інноваційного потенціалу студентів, стимулювати їхню креативність, ініціативність, критичне мислення, здатність генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у практику. Автор підкреслює важливість впровадження сучасних педагогічних технологій, методів проблемного та проєктного навчання, інформаційно-комунікаційних засобів, які дозволяють сформувати в здобувачів вищої освіти компетентності, необхідні для здійснення інноваційної педагогічної діяльності. Зроблено висновок, що формування готовності до інноваційної педагогічної діяльності має відбуватись системно, поетапно, з урахуванням особистісних особливостей кожного здобувача освіти та специфіки педагогічної спеціальності. Матеріали наукової статті можуть бути використані у процесі модернізації професійної підготовки педагогів, зокрема в освітніх програмах педагогічних спеціальностей, а також для розробки тренінгових курсів, семінарів, модулів з інноваційної педагогіки.

Ключові слова: інноваційна діяльність, професійна підготовка, інноваційна компетентність, готовність до інноваційної педагогічної діяльності, здобувачі вищої освіти, педагогічна творчість, освітнє середовище, майбутні педагоги.

MYKHALIUK Alla –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Educology and
Psychological-Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-1260>
e-mail: a.mykhaliuk@kubg.edu.ua

MYKHALIUK Ilona –

PhD in Biology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Biology, Ecology, and
Teaching Methods
of the Kremenets Regional
Humanitarian-Pedagogical Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-1260>
e-mail: a.mykhaliuk@kubg.edu.ua

DEVELOPING HIGHER EDUCATION STUDENT'S READINESS FOR INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article examines the theoretical and methodological foundations for developing future educators' readiness for innovative activity as one of the key components of their professional training. Attention is drawn to the relevance of this issue in the context of transformational processes in the field of education, the need to implement innovative approaches to learning, and the increasing demands on the creativity, mobility, and flexibility of future teachers. The essence of the concept of "readiness for innovative activity" is analyzed, and its structural components are outlined (motivational-value, cognitive, operational-activity, and creative-productive), as well as the pedagogical conditions for the effective development of this quality. It is determined that the leading role in the process of forming students' readiness for innovative pedagogical activity is played by personal motivation for self-development, a positive attitude toward innovations, and a willingness to take professional risks and experiment. Special attention is paid to the characteristics of the educational environment, which should foster the development of students' innovative potential, stimulate their creativity, initiative, critical thinking, and ability to generate new ideas and implement them in practice. The author emphasizes the importance of introducing modern pedagogical technologies, problem-based and project-based learning methods, and information and communication tools that enable higher education students to develop the competencies necessary for engaging in innovative pedagogical activity. It is concluded that the development of readiness for innovative pedagogical activity should be systematic and staged, taking into account each student's personal characteristics and the specifics of the pedagogical profession. The materials of the scientific article can be used in the modernization of teacher training programs, particularly in educational curricula of pedagogical specialties, as well as in the development of training courses, seminars, and modules on innovative pedagogy.

Key words: innovative activity, professional training, innovative competence, readiness for innovative pedagogical activity, higher education students, pedagogical creativity, educational environment, future educators.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення, коли людство зазнає різноманітних глобальних і локальних викликів, що характеризуються швидкоплинністю і неоднозначністю розвитку подій, освіта набуває особливо важливого значення. Адже суспільство очікує забезпечення високого професіоналізму фахівців відповідно до міжнародних стандартів, а також створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої в Європейський простір вищої освіти та досліджень.

Проблема підготовки високопрофесійних педагогів, що мають добре розвинені творчі здібності, здатні до постійного оновлення знань, спроможні створювати і впроваджувати інновації в освітньому процесі в реаліях крихкого, нелінійного і незрозумілого світу, займає чинну роль в сучасній українській системі вищої освіти. Важливо зазначити, що зміст освітньої діяльності в системі освіти дорослих орієнтований на підготовку фахівців «нового типу», які володіють необхідними знаннями, вміннями й компетентностями, готові до змін, здатні переосмислювати власні погляди та адаптуватися до нових вимог у сфері педагогічної та інноваційної діяльності. З огляду на вищезазначене, існує потреба в науковому обґрунтуванні положень щодо формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній теорії та практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний позитивний досвід, що охоплює численні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів. Останні десятиліття свідчать про посилену увагу як вітчизняної, так і зарубіжної педагогіки до концептуальних основ підготовки майбутніх педагогів (М. Вашуленко, В. Гриньова, С. Сисоєва), змісту їхньої професійної підготовки (В. Галузинський, О. Пехота, О. Савченко), а також до педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Зязюн, Н. Кузьміна). Проблемам формування професійної готовності студентів до педагогічної діяльності присвячені праці таких дослідників, як А. Деркач, М. Дяченко, Л. Кандилович. Особливості освітньої інноваційної діяльності відображені в дослід-

женнях науковців, які розглядають такі аспекти: теоретичні основи педагогічної інноватики (І. Бех, Л. Ващенко, І. Гавриш, Л. Даниленко, К. Завалко, О. Ігнатюк, С. Лісова, О. Огієнко); інноваційні педагогічні технології (І. Дичківська, Т. Дем'янюк, О. Дубасенюк, О. Пошетун); та впровадження цих технологій у роботу закладів вищої освіти (А. Алексюк, П. Воловик, Н. Заячківська, О. Пехота, Г. П'ятакова, Г. Селевко, С. Сисоєва). Висвітлені наукові здобутки засвідчують вагомий внесок у вирішення досліджуваної проблеми та складають науково-теоретичну базу нашого дослідження. Однак досі залишається необхідність в обґрунтуванні необхідних та достатніх педагогічних умов щодо формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі ефективних педагогічних умов формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності в процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інноваційних процесів в освіті є природною закономірністю на сучасному етапі, спричиненою швидким розвитком інформаційних технологій у всіх аспектах життя людини. У Стратегії розвитку інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначено, що за результатами проведеного порівняльного аналізу стану інноваційної системи України відносно світових стандартів, на основі міжнародних індексів було виявлено, що Україна має значний освітній та науковий потенціал, здатний генерувати нові ідеї, наукові розробки та патенти. Серед конкурентних переваг України можна виділити наступне:

- за даними Глобального індексу конкурентоспроможності, Україна має велику ємність ринку та високу якість вищої, середньої та професійної освіти;
- за результатами Глобального індексу інновацій основою інноваційної конкурентоспроможності України є людський капітал, тобто знання та навички, якими володіють люди, що дозволяють створювати цінність у світовій економіці. Ефективне використання людського

капіталу є головною конкурентною перевагою України [16].

У нормативних документах зазначається, що головною метою інноваційної діяльності в освіті є покращення якості освітнього процесу через розробку (або вдосконалення) освітніх, навчальних, виховних, психолого-педагогічних та управлінських моделей, а також технологій проведення експериментів чи впровадження проєктів (положення) [17].

Теоретичне узагальнення наукових положень, ознайомлення з результатами досліджень провідних учених та пізнання практичного досвіду педагогічних закладів вищої освіти виявили низку протиріч. Зокрема, між суспільним замовленням на підготовку педагогів, здатних до інноваційної діяльності в освітньому процесі, та недостатньою спрямованістю закладів вищої освіти на вирішення цієї проблеми; утвердженням нової філософії освіти, що має на меті формування особистості з високим рівнем культури, мобільності, творчості, адаптивності до соціально-економічних змін та недостатнім усвідомленням потенціалу освітніх інновацій для досягнення поставленої мети; об'єктивною потребою у підготовці педагогів до застосування інноваційних технологій навчання і недостатньо ефективною її реалізацією на практиці у закладах вищої освіти; між труднощами навчання здобувачів вищої освіти інноваційній діяльності та необхідністю професійно-педагогічної взаємодії для вирішення проблем, пов'язаних із впровадженням інноваційних технологій навчання. Таким чином, на підставі огляду науково-педагогічних та методичних джерел визначено, що питання удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти, формування їх готовності провадити інноваційну діяльність в освітньому процесі закладів освіти є вельми актуальною проблемою і потребує наукового обґрунтування та систематизації.

У філософії діяльність трактується як узагальнене поняття, яке охоплює суспільно-історичні аспекти загальнолюдської практики. Це форма взаємодії між суб'єктом і об'єктом, діалектичний процес, що поєднує суб'єктивне та об'єктивне [18, с. 85]. Водночас діяльність є активною, свідомою взаємодією суб'єкта з об'єктами навколишнього середовища, що спрямована на досягнення визначеної мети та супроводжується перетворенням дійсності [1]. Педагогічна діяльність – це особливий вид професійної діяльності, що полягає в організації освітнього процесу, розвитку особистості учня, формуванні його світогляду, цінностей та соціальної поведінки [8]. У дослідженнях Л. Данилевої педагогічна діяльність розуміється як взаємодія педагога з учнями, що базується на педагогічній меті, педагогічній культурі та професійних вміннях [4, с. 59]. Разом з тим, педагогічна творчість трактується як здатність педагога самостійно створювати нові, оригінальні способи організації освітнього процесу, що сприяють розвитку учнів і вдосконаленню власної професійної діяльності [3]. К. Роджерс підкреслював, що педагогічна творчість

проявляється у здатності вчителя створювати умови для самовираження та самореалізації особистості учня [25].

Варто зазначити, що під передовим педагогічним досвідом науковці розуміють сукупність ефективних педагогічних ідей, методів, технологій, апробованих на практиці й таких, що дали позитивні результати та можуть бути використані іншими педагогами. Як зазначає І. Зязюн, передовий досвід базується на інноваційній діяльності педагога і відзначається високою результативністю в освітньому процесі [6]. Згідно з дослідженням ЮНЕСКО, передовий педагогічний досвід визначається як успішна освітня практика, що може бути адаптована в різних освітніх контекстах [26].

У сучасних довідникових виданнях поняття «готовність» тлумачать як інтегративну характеристику особистості, що включає знання, уміння, ціннісні орієнтири та мотиваційну налаштованість на здійснення певної діяльності [18]. За Р. Гантером, готовність – це психологічний стан індивіда, що свідчить про здатність до успішного виконання завдань у конкретних умовах [24]. Окрім того варто відзначити, що інновація – це нововведення, яке ґрунтується на наукових дослідженнях, спрямоване на оновлення змісту, форм, методів і технологій освітньої діяльності з метою підвищення її ефективності [15, с. 14]. Важливо, що у педагогічних розвідках інноваційну педагогічну діяльність розглядають з двох позицій: з одного боку – як послідовність етапів, що включають формування ідей, набуття нових знань і компетентностей, а також реалізацію інноваційних процесів у сфері освіти; з іншого – як найвищий рівень педагогічної творчості та винахідництва. Обидва підходи відіграють важливу роль у розвитку сучасної освіти. Системний підхід забезпечує можливість ефективного планування, розроблення й упровадження нововведень, сприяючи їх стабільності та успішній реалізації. Натомість творчий підхід відкриває для вчителів простір для вільного мислення, підтримує їхню ініціативу й креативність, що спонукає до пошуку нових ідей і методів, здатних покращити навчальний процес. У поєднанні ці підходи взаємно збагачують одне одного та сприяють подальшому розвитку освітньої галузі й підвищенню якості освіти. Так, Н. Половинчак визначає інноваційну діяльність як системну професійну діяльність педагога, що спрямована на пошук, розробку та впровадження нових освітніх ідей, технологій, моделей навчання, які покращують якість освіти [12]. М. Fullan трактує інноваційну педагогічну діяльність як безперервний процес вдосконалення освітнього середовища через зміну практик, що базується на залученні вчителя, учня та спільноти [23].

Узагальнюючи погляди науковців щодо сутності інноваційної педагогічної діяльності вважаємо за доцільне розуміти *готовність до інноваційної педагогічної діяльності здобувачів вищої освіти як цілісне інтегративне утворення, що поєднує систему професійно значущих якостей, включаючи мотиваційну налашто-*

ваність, інноваційне мислення, гнучкість до змін, здатність до самостійного опанування й застосування сучасних педагогічних технологій, а також рефлексивно-аналітичні вміння, необхідні для ефективного проєктування, впровадження та оцінювання інновацій у педагогічній практиці. У нашому дослідженні структура готовності до інноваційної педагогічної діяльності здобувачів освіти охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів, які відображають логіку інноваційного процесу. Зокрема, мотиваційно-ціннісний (внутрішня потреба в самореалізації в інноваційному педагогічному середовищі; позитивне ставлення до змін та інновацій у сфері освіти), когнітивний (знання про сутність, типи та особливості педагогічних інновацій; обізнаність із сучасними освітніми технологіями; розуміння закономірностей та умов інноваційного процесу в освіті), операційно-діяльнісний (уміння впроваджувати новітні методики й технології в освітній процес; володіння інструментами проєктування, реалізації та моніторингу інновацій; здатність до пошуку й адаптації ефективних педагогічних рішень) та творчо-продуктивний компоненти (розвиток креативності, педагогічної уяви, ініціативності; здатність генерувати та реалізовувати власні педагогічні ідеї; прагнення до створення нових ефективних підходів у навчанні).

Задля вивчення ступеня готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності в рамках вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка» було проведено анкетування серед 72 здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, студентів другого курсу спеціальності 035 «Філологія» освітньо-професійних програм 035.065.01 «Мова і література (китайська)» та 035.065.02 «Мова і література (японська)». Анкета містила запитання, що дозволили оцінити професійні орієнтири, зацікавленість у впровадженні інновацій, рівень сформованості відповідних компетентностей, а також самооцінку готовності до інноваційної педагогічної діяльності. За результатами опитування встановлено, що переважна більшість студентів (72%) планують працювати у сфері освіти, що свідчить про наявність професійної мотивації. При цьому 69% респондентів (сукупно відповіді «дуже зацікавлений(а)» та «скоріше зацікавлений(а)») виявили інтерес до інноваційної діяльності, що є позитивним показником для подальшого розвитку інноваційної культури майбутніх педагогів. Аналіз вивчення інноваційної тематики в межах дисципліни «Педагогіка» засвідчив, що 86% студентів уже ознайомлювалися з питаннями інновацій, при цьому лише 39% – у повному обсязі. Це свідчить про часткову інтеграцію інноваційного компоненту в освітній процес і водночас вказує на потребу у його поглибленні. Оцінюючи власну готовність до інноваційної педагогічної діяльності, тільки 33% студентів висловили впевненість у своїй підготовленості, тоді як 53% оцінили свою готовність як часткову. Це дозволяє зробити висновок про наявність у здобувачів вищої освіти певної теоретичної та особистісної основи, проте вимагає ціле-

спрямованої роботи з розвитку практичних навичок. Рівень сформованості окремих компетентностей, необхідних для інноваційної педагогічної діяльності, оцінювався студентами за п'ятибальною шкалою. Найвищі середні бали отримали такі компетентності, як творчий підхід (4,2) та критичне мислення (4,0). Найменше оцінили себе студенти у володінні методиками інноваційного навчання (3,2), що свідчить про недостатню практичну підготовку у даній сфері.

Таким чином, результати анкетування засвідчили наявність загальної позитивної динаміки у формуванні готовності до інноваційної педагогічної діяльності здобувачів вищої освіти та продемонстрували необхідність приділенню особливої уваги практичній складовій підготовки, зокрема вивченню та застосуванню сучасних інноваційних педагогічних технологій, цифрових засобів навчання й методик реалізації інновацій в освітньому процесі. Відтак ефективна підготовка майбутнього вчителя до інновацій вимагає створення спеціально організованого освітнього середовища, яке сприяє розвитку інноваційного потенціалу особистості, тобто спеціально створених впливів і обставин, що забезпечать ефективність формування готовності до інноваційної педагогічної здобувачів вищої освіти.

Варто зазначити, що в українському науковому дискурсі доволі широко обґрунтовано різноманітні педагогічні умови, що забезпечують інноваційний розвиток здобувачів вищої освіти. На увагу заслуговує наукова думка Н. Бібік про те, що педагогічні умови повинні враховувати індивідуальні освітні траєкторії студентів, орієнтуватися на активне залучення до проєктної, дослідницької та творчої діяльності [2]. Водночас сучасна дослідниця О. Пометун наголошує на важливості створення середовища, яке заохочує педагогічну ініціативу та критичне мислення. Педагогічні умови, на її думку, повинні включати інноваційні методики навчання, роботу в командах та інтеграцію ІКТ [13]. Л. Крамушченко виділяє такі педагогічні умови, як варіативність змісту освіти, практика педагогічних експериментів, наявність наставництва з боку інноваційно орієнтованих викладачів [7].

На особливу увагу заслуговують наукові положення зарубіжних науковців щодо висвітлення означеної проблеми. Так, Kenneth Zeichner (США) підкреслює, що ключовими педагогічними умовами є рефлексивне мислення, здатність до педагогічного дослідження, а також включення студентів у реальні освітні практики, орієнтовані на соціальні зміни [19]. John Dewey (США, класик) вважав, що умови для інновацій полягають у створенні дослідницького й досвідного освітнього середовища, де учень і вчитель є співавторами процесу навчання [20, с. 47]. Linda Darling-Hammond (США) акцентує на важливості створення умов для сталого професійного розвитку через мережеву взаємодію, підтримку колегіальності, рефлексії та співпраці з метою інноваційного вдосконалення освітнього процесу [19]. Michael Fullan (Канада) розглядає педагогічні умови через призму «інноваційного

лідерства» в освіті – створення умов, за яких педагог сам стає агентом змін, а система його у цьому підтримує (через підготовку, зворотний зв'язок, спільноти практики) [22, с. 239].

Узагальнюючи сказане, можна висловити переконання, що науковці розглядають педагогічні умови як освітнє середовище, сприятливе для експериментування, рефлексії та новаторства; професійну підтримку, з боку викладачів, менторів і спільнот; мотиваційний простір, який заохочує до самореалізації в інноваційній діяльності; інтеграцію практики, де студент має змогу застосовувати нові знання в реальних умовах; ціннісно-особистісний підхід, де розвиток інноваційної готовності є частиною формування педагогічної ідентичності. Таким чином, у руслі вищезазначеного було окреслено педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню у здобувачів вищої освіти готовності до інноваційної педагогічної діяльності:

- *забезпечення інноваційно-орієнтованого освітнього середовища.* Застосування цієї педагогічної умови має на меті створення навчального простору, що стимулює креативність, експериментування, ініціативність та відкритість до змін; застосування нові знання в освітньому процесі сучасних цифрових технологій, інтерактивних методів та інноваційних форм організації навчання;

- *інтеграція змісту інноваційної діяльності у фахову та психолого-педагогічну підготовку.* Передбачає цілеспрямоване включення тематики педагогічних інновацій у зміст освітніх дисциплін; формування цілісного уявлення про сучасні підходи до викладання, навчання та виховання, орієнтовані на інноваційні зміни;

- *організація практико-орієнтованої діяльності студентів.* Метою означеної педагогічної умови є залучення здобувачів вищої освіти до інноваційних проєктів, педагогічного моделювання, стажування, навчальної та виробничої практики з елементами впровадження новітніх технологій і методик у реальному освітньому середовищі;

- *розвиток рефлексивної та аналітичної діяльності майбутніх педагогів.* Головним завданням цієї педагогічної умови є створення умов для осмислення власного педагогічного досвіду, аналізу ефективності застосованих інноваційних рішень, впровадження рефлексивних технологій в освітній процес (портфоліо, педагогічні щоденники, кейс-аналізи тощо);

- *формування суб'єктної позиції здобувачів вищої освіти у процесі професійного становлення.* Ця педагогічна умова передбачає підтримку самостійності, ініціативності та відповідальності студентів у процесі опанування педагогічної діяльності, розвиток внутрішньої мотивації до професійного саморозвитку та інноваційної активності.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що готовність до інноваційної педагогічної діяльності є ключовим показником професійної компетентності сучасного

педагога й визначає його здатність до оновлення освітнього процесу відповідно до викликів часу. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності здобувачів вищої освіти визначено як цілісне інтегративне утворення, що поєднує систему професійно значущих якостей, включаючи мотиваційну налаштованість, інноваційне мислення, гнучкість до змін, здатність до самостійного опанування й застосування сучасних педагогічних технологій, а також рефлексивно-аналітичні вміння, необхідні для ефективного проєктування, впровадження та оцінювання інновацій у педагогічній практиці. Результати анкетування виявили загальну позитивну тенденцію у формуванні інноваційної готовності майбутніх педагогів і водночас підкреслили важливість посиленої уваги до практичного аспекту підготовки. У процесі дослідження було визначено низку педагогічних умов, що сприятимуть ефективному формуванню готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності. Зокрема, це: забезпечення інноваційно-орієнтованого освітнього середовища, інтеграція змісту інноваційної діяльності у фахову та психолого-педагогічну підготовку, організація практико-орієнтованої діяльності студентів, розвиток рефлексивної та аналітичної діяльності майбутніх педагогів, формування суб'єктної позиції здобувачів вищої освіти у процесі професійного становлення. Комплексне забезпечення означених педагогічних умов створює сприятливе середовище для підготовки майбутніх педагогів як активних учасників освітніх трансформацій.

Подальші дослідження доцільно зосередити на емпіричній перевірці ефективності впровадження запропонованих педагогічних умов, а також на розробці авторських моделей інноваційної підготовки здобувачів вищої освіти у контексті цифрової трансформації освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти в структурі сучасного наукового знання. *Філософія освіти*. 2019. № 1. С. 7–12.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування в освітній практиці. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 5–11.
3. Бібік Н. М. Теоретико-методологічні засади педагогічної творчості. *Педагогіка і психологія*. 2021. № 3. С. 33–39.
4. Данилева Л. І. Педагогічна діяльність у вимірах сучасних змін. *Освітній простір України*. 2020. № 2. С. 56–62.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Чернівці : Рута, 2008. 272 с.
6. Зязюн І. А., Пономарьов О. І., Сущенко Т. І. Педагогічна майстерність: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 285 с.
7. Крамушченко Л. О. Педагогічні умови формування інноваційної компетентності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. *Педагогічні науки*. 2018. № 75. С. 87–91.
8. Кузьменко В. І. Професійна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 312 с.
9. Луцько С. Готовність майбутніх учителів до професійної діяльності: структура, критерії, рівні. *Молодь і ринок*. 2022. № 6. С. 58–63.

10. Остапчук Л. М. Інноваційна діяльність у закладах вищої освіти: виклики сьогодення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 2(12). С. 123–129.
11. Отич О. М. Формування інноваційної інфраструктури закладу вищої освіти як педагогічна проблема. *Імідж сучасного педагога*. 2023. Вип. 1(208). С. 11–15. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1\(208\)-11-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1(208)-11-15)
12. Половинчак Н. Г. Інноваційна діяльність у професійній підготовці вчителя. Львів, 2021. 164 с.
13. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок : інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
14. Савицька В. В., Боднарук І. І. Забезпечення інноваційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти (ЗВО) : вимога часу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2022. Вип. 1(50). С. 256–259. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.256-259>
15. Семченко В. І. Інноваційна педагогіка : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 140 с.
16. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2023-p#Text>
17. Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти: Наказ МОН України від 12.05.2023 № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#n16>
18. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
19. Darling-Hammond L. The Right to Learn : A Blueprint for Creating Schools that Work. San Francisco : Jossey-Bass, 1997. 400 p.
20. Dewey J. Experience and Education. New York : Touchstone, 1997. 96 p.
21. Fullan M. Leading in a Culture of Change. San Francisco : Jossey-Bass, 2001. 208 p.
22. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. 5th ed. New York : Teachers College Press, 2016. 384 p.
23. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York : Teachers College Press, 2007. 339 p.
24. Hunter R. Readiness and Learning. *Journal of Educational Psychology*. 2015. Vol. 107(4). P. 987–994.
25. Rogers C. R. Freedom to Learn. Columbus : Charles E. Merrill Publishing Co., 1969. 370 p.
26. UNESCO. Innovative Pedagogies: Learning from Experiences. UNESCO Institute for Lifelong Learning. Hamburg : UIL, 2017. 84 p.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2019). *Filosofia osvity v strukturі suchasnoho naukovoho znannia* [Philosophy of education in the structure of modern scientific knowledge]. *Filosofia osvity*. (1). S. 7–12. [in Ukrainian]
2. Bibik, N. M. (2015). *Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyivnyi analiz zastosuvannya v osvitnii praktytsi* [Competency-based approach: A reflective analysis of its application in educational practice]. *Pedahohika i psykholohiia*. (1). S. 5–11. [in Ukrainian]
3. Bibik, N. M. (2021). *Teoretyko-metodolohichni zasady pedahohichnoi tvorchosti* [Theoretical and methodological foundations of pedagogical creativity]. *Pedahohika i psykholohiia*. (3). S. 33–39. [in Ukrainian]
4. Danyleva, L. I. (2020). *Pedahohichna diialnist u vymirakh suchasnykh zmin* [Pedagogical activity in the context of modern changes]. *Osvitnii prostir Ukrainy*. (2). S. 56–62. [in Ukrainian]
5. Ziaziun, I. A., Ponomarev, O. I., & Sushchenko, T. I. (2004). *Pedahohichna maisternist: Navch. posib*.

- [Pedagogical mastery: Textbook]. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian]
6. Ziaziun, I. A. (2008). *Filosofia pedahohichnoi dii* [Philosophy of pedagogical action]. Chernivtsi: Ruta. 272 p. [in Ukrainian]
7. Kramushchenko, L. O. (2018). *Pedahohichni umovy formuvannya innovatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Pedagogical conditions for forming innovative competence of future teachers in the process of professional training]. *Pedahohichni nauky*. (75). S. 87–91. [in Ukrainian]
8. Kuzmenko, V. I. (2010). *Profesijna pedahohika: Navch. posib*. [Professional pedagogy: Textbook]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian]
9. Lutsko, S. (2022). *Hotovnist maibutnikh uchyteliv do profesiinoi diialnosti: Struktura, kryterii, rivni* [Future teachers' readiness for professional activity: Structure, criteria, levels]. *Molod i rynok*. (6). S. 58–63. [in Ukrainian]
10. Ostapchuk, L. M. (2020). *Innovatsiina diialnist u zakladykh vyshchoi osvity: Vyklyky sohodennia* [Innovation activity in higher education institutions: Challenges of today]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu*. Seria: Pedahohika ta psykholohiia. 2(12). S. 123–129. [in Ukrainian]
11. Otych, O. M. (2023). *Formuvannya innovatsiinoi infrastruktury zakladu vyshchoi osvity yak pedahohichna problema* [Formation of innovation infrastructure in higher education institutions as a pedagogical issue]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. 1(208) S. 11–15. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1\(208\)-11-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1(208)-11-15) [in Ukrainian]
12. Polovynchuk, N. H. (2021). *Innovatsiina diialnist u profesiinii pidhotovtsi vchytelia* [Innovation activity in teacher training]. Lviv: 164 p. [in Ukrainian]
13. Pomietun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Suchasnyi urok: Interaktyvni tekhnolohii navchannia* [The modern lesson: Interactive learning technologies]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian]
14. Savytska, V. V., & Bodnaruk, I. I. (2022). *Zabezpechennia innovatsiinoho pedahohichnoho protsesu v ZVO: Vymoha chasu* [Ensuring an innovative pedagogical process in higher education: A requirement of the time]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seria: Pedahohika. Sotsialna robota. 1(50). S. 256–259. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.256-259>. [in Ukrainian]
15. Semchenko, V. I. (2020). *Innovatsiina pedahohika: Navch. posib*. [Innovative pedagogy: Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 140 p.
16. *Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku* [Strategy for the development of innovation activity until 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2023-p#Text>. [in Ukrainian]
17. *Zakon Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zdiisnennia innovatsiinoi diialnosti u sferi osvity» vid 12.05.2023 № 552*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#n16>. [in Ukrainian]
18. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / Hol. red. V. I. Shynkaruk*. (2002). Kyiv: Abrys. [in Ukrainian]
19. Darling-Hammond, L. (1997). *The right to learn: A blueprint for creating schools that work*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. [in English]
20. Dewey, J. (1997). *Experience and education*. New York, NY: Touchstone. [in English]
21. Fullan, M. (2001). *Leading in a culture of change*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. [in English]
22. Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). New York, NY: Teachers College Press. [in English]

23. Fullan, M. (2016). The new meaning of educational change (5th ed.). New York, NY: Teachers College Press. [in English]

24. Hunter, R. (2015). Readiness and learning. Journal of Educational Psychology. 107(4). P. 987–994. URL: <https://doi.org/10.1037/edu0000032>. [in English]

25. Rogers, C. R. (1969). Freedom to learn. Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing Co. [in English]

26. UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2017). Innovative pedagogies : Learning from experiences. Hamburg : UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245744>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МИХАЛЮК Алла – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності.

МИХАЛЮК Ілона – кандидат біологічних наук, доцент, старший викладач кафедри біології, екології та

методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: формування готовності здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MYKHALIUK Alla – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Educology and Psychological-Pedagogical Sciences Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

Scientific interests: developing higher education student's readiness for innovative pedagogical activity.

MYKHALIUK Iлона – PhD in Biology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Biology, Ecology, and Teaching Methods of the Kremenets Regional Humanitarian-Pedagogical Academy.

Scientific interests: developing higher education student's readiness for innovative pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.05.2025 р.

УДК 378.811(111).004

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-207-212

МОЛОДЦОВА Валерія –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської мови в морській інженерії

Національного університету «Одеська Морська Академія»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1483-4392>

e-mail: vmolodtsova14@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПАРТНЕР У РОЛЬОВІЙ ГРІ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У даному дослідженні розглядається використання рольових ігор на основі штучного інтелекту (ШІ) у викладанні морської англійської мови для курсантів другого курсу інженерного факультету Національного університету «Одеська морська академія». Дослідження мало ціллю знайти засоби подолання обмежень традиційного рольового моделювання. Однією з поширених проблем є недостатній рівень володіння англійською мовою у партнера по рольовій грі, що може призводити до нереалістичних результатів рольових ігор і знижувати їхню освітню цінність.

Протягом п'яти тижнів участь у дослідженні взяли 24 курсанти. Метою було оцінити рівень залучення, емоційну реакцію та розвиток мовленнєвих навичок курсантів через імітацію професійних ситуацій морського спілкування за допомогою ШІ. Зворотний зв'язок збирався за допомогою анкетування, напівструктурованих інтерв'ю та спостереження на заняттях, а дані аналізувалися тематичним аналізом із використанням якісних методів.

Результати показали позитивний вплив ШІ на мовленнєву впевненість, емоційну стійкість та розвиток комунікативної компетентності. 78% студентів повідомили про менший страх спілкування англійською, а 71% відзначили зниження тривожності під час взаємодії із ШІ порівняно зі спілкуванням з іншим учасником. Студенти високо оцінили негайний і м'який зворотний зв'язок від ШІ, можливість відпрацювання навичок та індивідуалізовані виправлення, особливо у вживанні технічної морської лексики та стандартних фраз морського спілкування (SMCP). Безпечне навчальне середовище під час занять із ШІ дозволяло курсантам відпрацьовувати критично важливі сценарії реального спілкування, такі, як надзвичайні ситуації, інспекції портів органів та обговорення управління екіпажем, без страху осуду з боку однолітків або інструктора.

Однак, 45% студентів надав перевагу поєднанню ШІ з рольовими іграми за участю людей, наголошуючи на незамінній цінності реального людського спілкування. 30% учасників звернули увагу на технічні недоліки, такі, як неправильне розпізнавання акцентів або надто загальні відповіді від ШІ. За результатами спостережень, взаємодія з ШІ сприяла довшим мовленнєвим висловлюванням, активному використанню лексики, більшій мовленнєвій свободі та готовності ризикувати у висловлюваннях через зниження стресу.

Дослідження наголошує, що рольові ігри з ШІ є малостресовим, мотивуючим, та ефективним інструментом розвитку комунікативної компетентності у спеціалізованій англійській мові, зокрема в морській англійській. Водночас підкреслюється важливість поєднання використання ШІ з живим людським спілкуванням і доцільність подальших досліджень довгострокового впливу на мовну компетентність студентів, а також удосконалення здатності ШІ враховувати культурні особливості, емоційний інтелект і невербальні комунікаційні сигнали, що є критично важливими для реальних морських операцій.

Ключові слова: морська англійська мова, рольові ігри за участю ШІ, комунікативна компетентність, стандартні фрази морського спілкування (SMCP), зниження тривожності у спілкуванні, критично важливі комунікативні ситуації.

MOLODTSOVA Valeriia –

PhD in Pedagogy, Associate Professor
at the English language in marine engineering department
National University “Odesa Maritime Academy”
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1483-4392>
e-mail: vmolodtsova14@gmail.com

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A ROLE-PLAY PARTNER IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

The present study explores the use of AI-powered role-plays in teaching Maritime English for second-year engineering cadets at the National University «Odesa Maritime Academy». The research is aimed to provide a solution to certain limitations of traditional role-playing. One of the common challenges is insufficient English proficiency of a human peer in a role-play, which can lead to unrealistic role-play outcomes and decrease its educational value.

Conducted over a five-week period with 24 participants, the research aimed to assess learners' engagement, emotional response, and language development through AI-driven simulations of professional maritime communication scenarios. The participants' feedback was collected via questionnaires, semi-structured interviews, and classroom observation, and analyzed with the help of a thematic analysis using qualitative methods.

The results showed a considerable positive impact of AI on learners' speaking confidence, emotional resilience, and communicative competence. 78% of students reported feeling less afraid to speak English, and 71% noticed reduced anxiety when interacting with AI compared to peers. Learners appreciated AI's immediate, gentle feedback, access to repeated practice opportunities, and personalized correction, especially in using technical maritime vocabulary and Standard Marine Communication Phrases (SMCP). A safe learning environment during AI sessions gave the learners an opportunity to practice high-stakes real-like communication scenarios, such as emergencies, port authority inspections, and crew management discussions, without the pressure of peer or role-play instructor judgment.

However, 45% of students expressed a wish to blend AI sessions with traditional peer role-plays, noting the irreplaceable value of real human communication. About 30% highlighted occasional technical issues, such as AI misinterpreting accents or providing general answers. According to the results of classroom observations, AI interaction fostered longer speech turns, active vocabulary use, greater fluency and more risk-taking behavior in speaking tasks due to stress reduction.

The study points out that AI-facilitated role-playing offers a low-stress, motivating, personalized, and effective tool for developing communicative competence in English for Specific Purposes, namely Maritime English. However, it emphasizes the importance of blending AI use with human interaction and appeals for the future research on long-term effects on learners' language proficiency, and improvement of AI's capacity to account for cultural nuances, emotional intelligence, and non-verbal communication cues that are crucial for real-world maritime operations.

Key words: Maritime English, AI-facilitated role-plays, communicative competence, Standard Marine Communication Phrases (SMCP), language anxiety reduction, high-stakes communicative situations.

Problem statement and relevance. English proficiency is not just a communicative tool for a mariner; it is a gateway to their safety and career growth. Seafarers operate at high stakes, and the application of interactive activities considerably fosters the acquisition of technical vocabulary and keeps students motivated while learning. However, mastering vocabulary implies not only memorization but using it in real-world shipboard interactions. Many students at maritime institutions struggle with practical application of the maritime vocabulary in professional contexts. Key challenges involve anxiety, fear of making mistakes, and a lack of realistic practice opportunities within job-specific settings.

Role-playing is an effective method with a proven effectiveness with regard to professional vocabulary application in realistic contexts and communicative practice, that authentically reflects onboard communication, such as interacting with fellow crew members, ship authorities, or port officials. [1; 2] Students assume workplace roles, which helps them understand how English is used in their professional settings. These activities are essential for practicing specialized terminology, Standard Marine Communication Phrases (SMCP), and interaction patterns common to the maritime domain.

However, one of the most common challenges in traditional role-playing is that students may have insufficient command of English required to fully engage in realistic, job-specific communication. This situation is particularly actual in Maritime English, where specialized vocabulary and Standard Marine

Communication Phrases (SMCP) are vital for effective communication and safe work at sea. If students lack the proficiency to understand or produce required terms accurately, the role-play may become a confusing practice and fail to simulate the precise communication needed in real maritime situations.

Theoretical analysis of recent researches and publications. The use of role-plays in teaching English for Specific Purposes (ESP), particularly in the context of maritime English, has been explored by numerous researchers. [2; 3] This pedagogical tool has proven its effectiveness in language acquisition, communicative competence development, and student engagement. In maritime contexts, role-playing is of particularly high importance, since the issue of safety is critical at sea. So, an opportunity to immerse into real-world maritime scenarios helps learners practice clear and accurate communication in English, crucial in the maritime domain. Role-play scenarios enable students to use the language in job-specific circumstances involving negotiating with port authorities, responding to an emergency, or discussing operational matters with colleagues.

Such rehearsal in simulated role-plays can prepare students to handle real-world challenges with more confidence, both in terms of the language and behavior. By replicating the tasks on giving instructions, requesting information, reporting deficiencies, etc., learners consolidate the knowledge of professional vocabulary and structures required for successful communication at sea.

Researchers point out the particular effectiveness of role-plays in developing communicative fluency

and improving listening skills of learners. Along with the communicative competence, students practice appropriate register and use communication patterns specific to maritime communication. [4; 5] Furthermore, swapping roles in a role-play, repetition, and variation of similar tasks in different contexts reinforces learners' command of the language [6].

Seafarers work in stressful environments often requiring quick and precise actions. A significant advantage of role-playing is that it provides profession-specific settings including emergency scenarios, in a low-risk environment, greatly reducing anxiety on learners' way to English proficiency through mistakes and victories. A wide range of experts agree that learning is most effective when it takes place in a safe environment, free from fear of negative consequences and mistakes [5; 6].

Role-plays demonstrate an active learning approach that encourages learners to think critically and interact with other participants. This active learning approach proves to be effective in developing problem-solving skills which contribute to competencies that elevate a seafarer's performance. Sense of purpose in language learning is vital for maintaining learners' motivation. Studies find that learners are more likely to stay engaged when they can see the relevance of their studies to real-world situations [4].

The Purpose of the article. This article explores the application of artificial intelligence (AI) as a solution to the challenges associated with traditional role-playing in maritime English instruction. The study demonstrates how the integration of AI into role-playing activities can foster students' ability to perform job-specific interaction in realistic engineering scenarios. It focuses on the use of AI as an expert role-play partner capable of providing immediate feedback on linguistic accuracy and the appropriateness of specialized vocabulary and structures. This article has the purpose to show the effectiveness of AI-integrated roleplaying in improving learners' fluency, strengthening their motivation and advancing their language proficiency within professional settings.

Presentation of the main material of the research

Limitations of traditional role-playing in Maritime English Instruction

While being widely acknowledged as an effective method for teaching English for Specific Purposes, particularly in the maritime context, role-plays with human peers have certain limitations that can reduce role-playing effectiveness in developing language skills required for real-like maritime communication.

Lack of Proficiency and miscommunication

Lack of proficiency is especially noticeable among beginners and pre-intermediate students. It can result in language errors, mispronunciation of maritime terminology, or failure to apply SMCP correctly. Additionally, students may experience difficulties with representing the scenario of a role-play. These deficiencies can lead to unrealistic role-play outcomes and, thus, limit the authenticity of the role-play and decrease its educational value.

In maritime settings, communication breakdown or miscommunication can compromise operational safety and lead to serious accidents, highlighting the importance of using precise language and standardized communication phrases in maritime communications. Furthermore, a lack of immediate corrective feedback in traditional role-playing prevents students from realizing their mistakes in the moment. Consequently, errors may go unnoticed and reinforced over time.

Dependence on Teacher-Facilitated Feedback

Traditional role-plays have no other alternative than to rely on the teacher-facilitated feedback. The instructor's role in providing corrections and guidance to the students is often critical. However, human factor related to perception or interpretation, may not always be immediately relevant or comprehensive. This can create a sense of insecurity among students and their fear of making mistakes in front of the group. Such valuable elements of a learning process, as peer feedback and independent self-assessment can also be infringed by the teacher-centric feedback approach. Finally, in large groups, instructors may be physically restricted in the ability to give individual feedback to all students during a role-play. All this leads to the lack of personalized support essential for the improvement of learners' language proficiency in specific areas of maritime communication.

Inflexibility of Time and Space

Traditional role-plays require certain time and sufficient space, especially with multiple participants, while at the same time limiting opportunities to practice scenarios that require mobility or the use of technology. The latter becomes a real problem for students who are engaged in online learning. As a result, many mariners are deprived of the opportunity to practice maritime English in real-like scenarios through role-plays, which leaves a gap in key communicative skills.

Limited opportunity for repetition and mastery

It's a well-known fact that effective mastery of vocabulary or grammar often requires multiple exposures to a single communicative function. Traditional classroom-based role-plays are usually constrained by time, giving students one or two chances to role-play a scenario. Re-practicing or immediate correction of mistakes made in the course of initial attempts is often impossible, which impairs the learning outcomes. In numerous real maritime settings, automaticity is the key to successful performance; therefore, insufficient repetition prevents students from developing required fluency and confidence for real-world communication.

Lack of objective evaluation criteria

The evaluation of performance in traditional roleplaying tends to be subjective, for it relies mostly on the instructor's perception of fluency, accuracy, and appropriateness. Human factors, such as prioritizing certain vocabulary over structure, or valuing active participation over correctness, can negatively impact the objectivity and transparency of students' progress assessment. As a result, students may receive inconsistent feedback which creates confusion and undermines students' ability to target specific skills during practice.

The Role of AI in Enhancing Role-playing Exercises

AI in teaching ESP is a relatively new but promising method, particularly in specialized spheres. AI's application ranges from automated assessment to personalized learning roadmaps, as well as complex conversation simulations. The experts exploring AI application in teaching, emphasize how effective AI is in creating individualized learning experiences by adapting content and feedback to the learner's needs. [1]

In maritime English, AI can be used to simulate realistic communication with an expert-level interlocutor, offering more flexibility and precision than traditional classroom methods.

The analysis of the existing commercial AI-powered systems has proven the potential of the application of AI in role-playing for language learning. These cases provide valuable insights into how AI can be used in teaching ESP, particularly Maritime English. For example, a widely used language-learning platform Rosetta Stone integrates AI-driven speech recognition technology. The system offers real-time feedback on pronunciation, grammar, and vocabulary. It can adapt content to the learner's language level and provide personalized feedback.

The integration of AI into role-plays suggests a promising solution to the challenges stemming from traditional role-playing. AI as a role-play partner can simulate realistic dialogue and provide immediate feedback, aligning with various settings and different levels of proficiency. Beginners can practice simpler dialogues, while more advanced students could be engaged in more complex communications. Such approach lets avoid overwhelming, though preserves a challenging character of the practice.

AI can correct learners' mistakes and suggest alternative phrases. Also, it can model the correct use of Standard Marine Communication Phrases (SMCP), giving learners an opportunity to practice SMCP appropriately. The immediate feedback addresses the learner's mistakes on the spot. Besides, such role-plays still create safe and controlled environment for professional interaction, ensuring comfortable learning. In emergency scenarios, alongside with the provision of a feedback on the linguistic accuracy, AI can assess the obedience to a certain procedure and protocol by its human role-play partner. This ensures that students have an opportunity to verify their knowledge and practice managing high-stakes situations using clear, concise, and accurate language.

An AI-powered partner can simulate a wide variety of roles and communication styles, helping students prepare for communication with international crew members or port authorities. It is acquiring greater significance in the globalized maritime industry, where crewmembers often come from diverse cultural backgrounds.

Besides, AI's ability to simulate various communication scenarios makes it possible to engage learners with a diverse set of situations they may encounter in their careers, broadening their learning experience. For example, a student might practice communication during a collision situation, handling both technical issues and emotional crew responses.

It's not an easy task to design such complex, multi-faceted scenarios manually. In addition, AI can easily cycle through many different scenarios without time or resources constraints in contrast with instructor-facilitated role-plays.

Thus, by providing real-time feedback, simulating a variety of roles and communication styles, and offering a wide range of multi-faceted learning scenarios, AI can better equip learners for the challenges they will encounter in professional communications.

In maritime English, virtual role-plays suggest realistic yet controlled settings, which is particularly important for practicing high-stakes professional communication in low-pressure environment. Repeated exposure to language skills without real-world consequences of mistakes creates an effective learning cycle that makes the learning journey safer and language proficiency easier to achieve.

Prompts for AI to ensure educational and efficient role-plays

An appropriate prompting to guide AI during its interactions with a learner is crucial. The following are examples of possible prompts that can be used in AI-powered role-plays:

Scenario 1: Emergency Situation Communication

Prompt for AI: «You are the captain of a ship in distress. The student is a crew member reporting a fire on board. Guide the student through the emergency procedure using Standard Marine Communication Phrases. Ensure clarity in the message, and correct any misused phrases.»

Scenario 2: Communication with Port Authorities

Prompt for AI: «The student is contacting port authorities to request docking instructions. Provide the student with the necessary questions to ask, and correct any errors in phrasing or tone, ensuring professionalism in the conversation.»

Scenario 3: Weather Report Dialogue

Prompt for AI: «The student is reporting a severe weather condition. Ensure that the student uses the correct vocabulary and structures when providing a weather report, and offers suggestions for improvement if the communication is unclear.»

Scenario 4: Bunkering operations communication

Prompt for AI: «Act as a Second Engineer supervising a bunkering operation. The student, acting as a motorman, reports on taking ullages. Guide the student to use proper bunkering terminology, ensure the use of standard safety communication procedures, and correct any unclear or incorrect phrasing.»

Scenario 5: Medical Assistance Request

Prompt for AI: «The student needs to request medical assistance via radio for an injured crew member. You are the Chief Officer who helps the student to formulate the message using Standard Marine Communication Phrases, ensuring correct transmission of key information (injury type, condition, location), and correct any language or procedural mistakes.»

Research description and outcomes

This study explored the application of AI as an expert role-play partner in ESP classroom. A qualitative approach was used to evaluate learners' engagement and language development. 24 second-

year engineering cadets (age 18-20) of the National university "Odesa Maritime Academy" took part in this experiment. The study lasted 5 weeks.

The methods of data collection involved questionnaires, semi-structured interviews, and classroom observations. The data were received from 2 questionnaires with open questions (after week 2 and 5), semi-structured interviews with 10 random students, and classroom observation carried out by the instructor during role-playing.

After completing the AI-driven role-play sessions, participants were asked to complete a semi-structured, open-ended questionnaire designed to assess the learners' experiences. The questionnaire consisted of eight questions focusing on the participants' emotional response, perception of language improvement, user experience and motivation, and future recommendations.

Alongside with collecting the feedback with the help of the questionnaires, 8 randomly chosen students were interviewed verbally after roleplaying sessions to provide deeper insights into the individual experiences of learners during the AI-facilitated role-plays.

The results obtained from the responses during these interviews were as follows:

- *Skepticism and gradual appreciation:* three students mentioned their initial skepticism about AI, but their attitude gradually shifted to appreciation after engaging in role-plays with AI.

- *Preference for blended model:* consistent with the questionnaire results, all students noted their preference for blending AI with human-participated role-plays. While they recognize the clear benefits of AI-involved practice, they mentioned that it still felt impersonal compared to authentic human communication.

- *English proficiency improvement:* seven students noticed improvements in the practical application of maritime vocabulary and phraseology, particularly SMCP. They pointed out greater confidence in speaking about emergency situations.

- *Suggestions on improvement of AI-powered role-plays:* aggregated recommendations included developing more complex scenarios that account for multiple participants from different cultural backgrounds.

Data were analyzed using a thematic analysis that allowed to identify common patterns, insights, and areas for improvement coming from the participants' feedback. Recurring themes were grouped manually in broader categories.

The questionnaire included the following open-ended questions:

1. How did you feel when communicating with AI compared to speaking with peers?
2. Which situation is more stressful for you: role-playing with AI or with a peer?
3. What language skills (vocabulary, grammar, fluency, etc.) do you think improved most during AI-facilitated role-plays? Why?
4. How did you find AI's corrections? Please, give examples, if possible.
5. What did you enjoy most about role-playing with AI?

6. What was challenging when interacting with AI? How did you cope with those challenges?

7. Would you like to continue using AI for English learning? Why or why not?

8. What recommendations would you give for making role-plays with AI more effective?

Thematic analysis of the questionnaires defined the following:

- 78% of the participants pointed out feeling less afraid to speak English after AI-facilitated role-plays.

- 71% of the students reported reduced anxiety during the interaction with AI.

- 68% of the students appreciated the immediate and useful feedback, «gentle correction».

- At the same time 45% of the students noted that they would like more human interaction, considering the latter 'irreplaceable'.

- Finally, 30% of the students reported having technical difficulties with AI, when it occasionally failed to understand their input or gave an irrelevant response.

Classroom observation demonstrated a high engagement level of the students during their interaction with AI. The students showed longer turns in speaking compared to peer role-plays. Besides, the students were open to AI corrections and accepted its feedback in part of lexical analysis and contextual appropriateness without embarrassment. During AI-sessions, the learners showed less signs of anxiety (hesitation, avoidance) than in traditional role-playing.

AI-facilitated role-playing in teaching Maritime English positively impacts students' emotional engagement and their self-confidence in speaking English. The low-stress environment for practicing high-stakes communications create favorable conditions for improving students' communicative competence in relation to profession-specific contexts. However, preferred combining AI practice with traditional human interactions.

This study has certain limitations: a small focus group (24 learners), short duration (5 weeks), lack of external language testing proving the reliability of self-reported data.

Conclusion and further research. The results of the current study on the integration of AI as an expert role-play partner in teaching maritime English demonstrated the considerable potential of this approach for practical implementation of specialized vocabulary in realistic maritime scenarios. The findings of this research indicate that students engaged in AI-based role-playing demonstrated notable improvements in speaking confidence, and language fluency during interaction with AI. Furthermore, they showed the ability to correctly use Standard Marine Communication Phrases (SMCP) in simulated maritime scenarios.

The participants mentioned a safe, low-stress atmosphere during AI sessions, which let them communicate without fear of judgement from peers or instructors. This holistic approach resulted in students' greater fluency and accuracy in part of SMCP during interaction with AI. Additionally, the students noted that real-time feedback from the AI partner was

helpful and relevant, especially in the use of technical maritime language, which is often a challenge in traditional classroom settings.

The AI's ability to adapt to each student's proficiency level provided a personalized learning approach, ensuring that each learner was appropriately challenged, engaged and motivated throughout the process.

AI-assisted role-plays demonstrate strong potential for Maritime English training, particularly in building students' confidence and reducing their fear of communication. Through a personalized, real-time feedback and realistic communication scenarios, AI creates a safer, engaging and adaptive environment for improving students' communicative competencies necessary to ensure more effective responses in real-life maritime situations.

However, alongside with these promising results, our study also highlighted areas for further research. One of them was suggested by the participants of the experiment: an opportunity of blended model of AI-led role-play exercises and human peer communication.

Further research should measure long-term effects on actual language proficiency. Another aspect that needs further investigation is the improvement of AI's conversational capabilities to simulate more complex, multifaceted scenarios reflecting cultural nuances, regional language variations, and non-verbal cues. These elements play an important role in effective interaction and can offer even more realistic simulations of real-world maritime communication challenges.

Additionally, further research should explore the integration of AI-driven role-playing with other digital technologies such as augmented reality (AR) or virtual reality (VR). These technologies could provide a deeper immersion into maritime scenarios, enhancing the authenticity and depth of role-plays.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Crompton, H., Edmett, A., Inchaporia, N., Burke, D. AI and English language teaching: affordances and challenges. *British Journal of Educational Technology*. 2024. 55(6). P. 2419-2786. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.13460>
2. Molodtsova V. Role-plays in developing and evaluating ESP students' communicative competence. *Kelm*. 2023. 6(58). P. 21-27. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/journal/85>
3. Zadijska H., Zaveriushchenko, M., Horlachova, V. et al. The role of simulation games in preparing students for communicative foreign language teaching. *Revista EDaPECI*. 2024. №24. P. 166-178. URL: <https://doi.org/10.29276/redapeci.2024.24.320989.166-178>
4. Mangas C. Active learning in higher education: pedagogical strategies for collaborative work. *Journal of Education Technologies and Health*. 2020. №12. P. 59-65. URL: <https://doi.org/10.29352/mill0212.05.00295>
5. Hutchinson T., & Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach. *Cambridge*

University Press. 1987. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511733031>

6. Feng L., Yun D. Role-play in English Language Teaching. *Asian Social Science*. 2009. 5. P. 140-140. URL: <http://doi.org/10.5539/ass.v5n10p140>

REFERENCES

1. Crompton, H., Edmett, A., Inchaporia, N., Burke, D. (2024). AI and English language teaching: affordances and challenges. *British Journal of Educational Technology*. №55(6). P. 2419-2786. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.13460> [in English]
2. Molodtsova, V. (2023). Role-plays in developing and evaluating ESP students' communicative competence. *Kelm*. №6(58). 21-27. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/journal/85> [in English]
3. Zadijska, H., Zaveriushchenko, M., Horlachova, V. et al. (2024). The role of simulation games in preparing students for communicative foreign language teaching. *Revista EDaPECI*. №24. P. 166-178. URL: <https://doi.org/10.29276/redapeci.2024.24.320989.166-178> [in English]
4. Mangas, C. (2020). Active learning in higher education: pedagogical strategies for collaborative work. *Journal of Education Technologies and Health*. №12. P. 59-65. URL: <https://doi.org/10.29352/mill0212.05.00295> [in English]
5. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach. *Cambridge: Cambridge University Press*. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511733031> [in English]
6. Feng, L., Yun, D. (2009). Role-play in English Language Teaching. *Asian Social Science*. №5. P. 140-140. URL: <http://doi.org/10.5539/ass.v5n10p140> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛОДЦОВА Валерія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови в морській інженерії Національного університету «Одеська Академія».

Наукові інтереси: ігровий підхід до викладання англійської мови для професійного спрямування, застосування ШІ у викладанні англійської як другої мови, розвиток міжкультурної компетенції в морській освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLODTSOVA Valeriia – PhD in Pedagogy, Associate Professor at the English language in marine engineering department National University "Odesa Maritime Academy".

Scientific interests: game-based approach to teaching English for Specific Purposes (ESP), the application of AI in teaching English as a second language, the development of cross-cultural competence in maritime education.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 378:37.011.3-051:78|785-048.23-047.22
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-213-219

НОВОСЯДЛА Ірина –

кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
ODCID: <http://orcid.org/0000-0003-2723-7596>
e-mail: iryna.novosiadla@pnu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються актуальні проблеми формування інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті сучасної освітньої парадигми. Обґрунтовується необхідність комплексного підходу до підготовки студентів, що поєднує традиційні методики і сучасні освітні інновації. Стаття акцентує увагу на суперечностях між академічною традицією навчання і вимогами новітніх освітніх стандартів, що потребують адаптації методів викладання та індивідуалізації навчальних програм.

Наголошується на ролі викладача як фасилітатора освітнього процесу, здатного створювати умови для самостійного творчого пошуку студентів, розвитку їхньої ініціативи, рефлексії та професійного самовизначення. Проаналізовано важливість розвитку навичок читки з листа як складової інструментально-виконавської компетентності, що забезпечує професійну мобільність. Підкреслюється значення імпровізаційного акомпанементу як уміння, що сприяє креативності та професійній гнучкості майбутнього вчителя музики. Окрему увагу приділено розвитку навичок ансамблевої гри, що формує соціокомунікативні компетентності, відповідальність за спільний результат і вміння працювати в колективі.

У статті окреслено ефективні педагогічні стратегії, серед яких – використання кооперативного навчання, залучення цифрових ресурсів, інтеграція міждисциплінарних зв'язків. У контексті аналізу сучасних досліджень підкреслено, що формування інструментально-виконавської компетентності є багатовимірним процесом, що об'єднує професійні, творчі, педагогічні й особистісні аспекти підготовки.

Зроблено висновок про необхідність системної організації освітнього процесу, зорієнтованої на розвиток гнучких професійних навичок, здатності до креативної взаємодії та педагогічної майстерності. Матеріали статті можуть бути корисними для викладачів музично-педагогічних закладів, науковців, методистів та студентів мистецьких спеціальностей.

Ключові слова: вища мистецька освіта, професійна підготовка учителя музичного мистецтва, особистісно-орієнтований розвиток, основний інструмент фортепіано, інноваційні технології, інструментально-виконавська компетентність.

NOVOSIADLA Iryna –

PhD in Art Science, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Music Education Methods and Conducting
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
ODCID: <http://orcid.org/0000-0003-2723-7596>
e-mail: iryna.novosiadla@pnu.edu.ua

PROBLEMS OF FORMING INSTRUMENTAL AND PERFORMING COMPETENCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS IN THE MODERN PARADIGM OF ART EDUCATION

The article deals with the actual problems of forming the instrumental and performing competence of future music teachers in the context of the modern educational paradigm. The necessity of an integrated approach to student training, combining traditional methods and modern educational innovations, is substantiated. The article focuses on the contradictions between the academic tradition of teaching and the requirements of the latest educational standards, which require adaptation of teaching methods and individualization of educational programs.

The author underscores the role of the teacher as a facilitator of the educational process, capable of creating conditions for students' independent creative search, development of their initiative, reflection and professional self-determination. The article analyses the importance of developing sight-reading skills as a component of instrumental and performing competence, which ensures professional mobility. The importance of improvisational accompaniment as a skill that promotes creativity and professional flexibility of the future music teacher is emphasized. Particular attention is paid to the development of ensemble playing skills, which forms socio-communication competences, responsibility for the overall result and the ability to work in a team.

The article outlines effective pedagogical strategies, including the use of cooperative learning, the involvement of digital resources, and the integration of interdisciplinary links. In the context of the analysis of modern research, it is emphasized that the formation of instrumental and performing competence is a multidimensional process that combines professional, creative, pedagogical and personal aspects of training.

It is concluded that a systematic organization of the educational process is necessary, focusing on the development of flexible professional skills, creative interaction, and pedagogical mastery. The materials of the article may be useful for teachers of music and pedagogical institutions, researchers, methodologists, and students of art education programs.

Key words: Higher Art Education, music teacher training, personality-oriented development, main instrument piano, innovative technologies, instrumental and performance competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті трансформації сучасної освіти та зростання ролі інтегрованих підходів до підготовки педагогічних кадрів, питання форму-

вання інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва набуває особливої значущості. Сучасна парадигма мистецької освіти орієнтується не лише на

відтворення академічних зразків, а й на розвиток особистісно-орієнтованих, творчих та професійно-гнучких фахівців, здатних до культурної комунікації, швидкого прийняття рішень, роботи в колективі й ефективного використання цифрових інструментів. Сьогодні освітнім вектором в підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва є цілісне формування фахівця нової формації, здатного поєднувати педагогічну гнучкість і креативність з виконавськими здібностями. Він повинен володіти високою культурою, багатим особистісно-творчим потенціалом і прагнути розвивати свої професійні навички відповідно до соціально-культурних запитів суспільства. В умовах динамічних змін у культурному середовищі, глобалізації й технологізації освіти важливого значення набуває розвиток у студентів музично-педагогічного профілю здатності до міждисциплінарної інтеграції, інноваційного мислення та адаптації до сучасних викликів. Така модель підготовки передбачає не лише оволодіння базовими компетентностями (інструментально-виконавськими, методичними, комунікативними), а й виховання в майбутнього педагога емоційної чутливості, культурної саморефлексії та педагогічної відповідальності.

Інноваційний підхід у формуванні виконавської компетентності студентів спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) (бакалаврського і магістерського рівнів) полягає, насамперед, в тому, що навчальний процес повинен виходити за межі формального засвоєння техніки гри на інструменті. Сьогодні існує потреба в інтеграції класичних педагогічних методик з технологіями активного навчання, включення в освітній процес міждисциплінарних зв'язків та педагогічної рефлексії. Адже досі існують суперечності, що виникають між академічною традицією навчання та інноваційними підходами, спрямованими на розвиток самостійності, творчості й адаптивності студентів до нових професійних реалій. Зокрема, йдеться про дисбаланс між консервативними вимогами навчальних програм та індивідуальними потребами й можливостями здобувачів освіти, через що знижується їх мотивація до виконавської діяльності. Це в свою чергу призводить до інертності студентів, їх пасивної уваги на заняттях і відсутності ініціативності та самодисципліни поза ними. Як наслідок, рівень засвоєння знань в класі основного музичного інструменту стає репродуктивним, коли студенти виконують і відтворюють те, що сказав і показав викладач. Тоді як ефективність результатів навчання забезпечується продуктивними методами викладання, котрі дозволяють стимулювати у здобувачів освіти активне сприйняття інформації, аналітичне мислення, творчий підхід в самостійній роботі й, відповідно, усвідомлене виконання музичних творів. Проблему посилює той факт, що на спеціальність 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) вступають абітурієнти з різним рівнем підготовки: базовою музичною освітою (після закінчення початкових спеціалізованих музичних навчальних закладів), ступенем молодшого

спеціаліста (після фахових коледжів) і, як показує практика останніх років, через недосконалість правил прийому – взагалі без музичної освіти. Це створює потребу в адаптації навчальних програм та методів викладання для ефективного формування інструментально-виконавських навичок кожної з перерахованих категорій.

Варто ще додати, що за цією спеціальністю здійснюється підготовка не інструменталістів-виконавців, головною метою діяльності яких є майстерна інтерпретація творів, а музичних педагогів, чий професійний функціональний діапазон значно ширший і вони повинні не лише володіти навичками гри на інструменті в достатній мірі, а й уміти застосувати отримані знання відповідно до майбутньої кваліфікації. А для вчителя музики такою метою є формування музичної культури учнів у процесі різноманітної музичної діяльності [5]. Недостатня сформованість інструментально-виконавських навичок у частини студентів, фрагментарність методичного забезпечення, брак педагогічної підтримки у сфері творчої реалізації – усе це створює підґрунтя для теоретичного осмислення та вдосконалення системи підготовки фахівців.

Тож, у зв'язку з цим, постає потреба у вивченні особливостей розвитку виконавської компетентності в умовах сучасного освітнього середовища, яке має відповідати запитам індивідуалізованого навчання, цифрової гнучкості й професійного самовизначення майбутнього вчителя музики. Окреслена проблема актуалізує необхідність переорієнтації процесу формування інструментально-виконавської компетентності, при якому розвиток виконавських навичок має стати не основною стратегічною метою, а умовою для особистісно зорієнтованого професійного розвитку майбутнього музиканта-педагога. Пропоноване бачення вирішення проблеми підтверджено власним практичним досвідом викладання дисципліни «Профільний музичний інструмент фортепіано» для студентів спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) освітніх рівнів бакалавра і магістра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми інструментальної підготовки як важливого компоненту професійного становлення студентів музично-педагогічного профілю викликають науковий інтерес упродовж тривалого часу. Зміни у поглядах і підходах до її вирішення зумовлені трансформацією системи вищої мистецької, в т.ч. музично-педагогічної, освіти і пошуком відповідних форм і методів підготовки її здобувачів.

Принципи SMART-освіти як однієї з основних освітніх тенденцій в сучасній вищій освіті розглядаються в статті І. Єфименко, О. Якимчук та ін. [14]. Науковцями висвітлюються технологічні інновації та інтерактивні методи навчання в якості її пріоритетів. Серед основних принципів виділяється надання широких можливостей для гнучкої індивідуалізованої підготовки. Інноваційні технології підготовки вчителя музики аналізують О. Олексюк [9], К. Завалко [4]. Авторки окреслюють нові завдання, викликані сучасними

реаліями суспільства, перед якими постає педагог-музикант, що вимагають розширення спектра його компетенцій. На питанні формування виконавської культури як основи готовності до інструментально-виконавської діяльності, а також формах активізації виконавської практики зосереджують свою увагу Л. Гусейнова [2], В. Лабунець [7], Л. Ковальова-Гончарюк [5], С. Куликова [6], Т. Пляченко [11]. Серед компетенцій, якими повинен володіти майбутній учитель музичного мистецтва, Т. Пляченко виділяє програмно-репертуарні, технічно-виконавські, інтерпретаційні, інструментально-методичні, концертмейстерські, сценічні [11, с. 63–65].

Проблемі культурно-освітнього потенціалу музично-виконавської підготовки в аспекті формування професійної культури майбутніх педагогів-музикантів присвячена стаття Т. Олійник і О. Умрихіної [10]. Серед підходів, що забезпечують ефективність цього процесу, проаналізовані системний, інтегративний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний і культурологічний. Професійна культура майбутнього учителя музичного мистецтва розглядається ними як динамічна індивідуально-особистісна система, що виконує ціннісно-орієнтаційну, нормативну, інформаційну, адаптивну, акмеологічну та творчу функції [10, с. 114].

Проблему оновлення теоретико-методичного супроводу дисциплін, які забезпечують процес інструментально-виконавської підготовки вчителів музично-педагогічної галузі, порушує Н. Мозгальова [8]. У статті наголошується на потребі перегляду пріоритетів у практиці навчання студентів гри на музичних інструментах, основним з яких має бути особистісно-орієнтований підхід як мотивуючий чинник для досягнення подальших професійних успіхів.

Проблемні питання, що стосуються розвитку виконавських навичок майбутніх педагогів-музикантів актуалізуються не лише українськими, а й зарубіжними науковцями, чий досвід може бути корисний для впровадження в нашої системі мистецької та музично-педагогічної вищої освіти. Стаття Куо-Ін Лі висвітлює проблеми розвитку навичок імпровізаційного фортепіанного акомпанементу в академічній освіті Китаю для застосування їх у майбутній професійній діяльності (особливо у закладах дошкільної освіти). Науковець наголошує, що з огляду на універсальність професії педагога-музиканта, освітня мета імпровізаційного фортепіанного акомпанементу є «більш вираженою» у порівнянні з традиційною фортепіанною програмою [12].

На необхідності розвитку «ідентичності учня» і саморегульованого навчання в системі вищої мистецької освіти загострюють увагу науковці Університету мистецтв Хельсінкі (Фінляндія) Г. Лопес-Іньїгес і Картін Університету (Австралія) Д. Беннетт. Основну проблему вони вбачають у невідповідності академічного навчання ринковим потребам. Її вирішення автори вбачають у розвитку ідентичності студентів до початку їх професійної діяльності. Ця ідентичність передбачає прийняття

установки на зростання (Growth Mind-set) та формування гнучких навичок (soft skills) [13].

Аналіз джерел доводить, що упродовж останнього десятиріччя глобалізаційні процеси і стрімкий розвиток технологічних інновацій створили основу для розвитку нових освітніх стандартів, що позначилося на підходах до підготовки здобувачів освіти, в т.ч. галузі музичної педагогіки. Це, в свою чергу, зумовило потребу у формуванні відповідних оновлених компетентностей. Тож *мета статті* – обґрунтувати шляхи оптимізації педагогічного процесу для підвищення ефективності формування інструментально-виконавської компетентності студентів в контексті сучасної освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мета компетентнісного підходу в інструментально-виконавській підготовці полягає у створенні концепції загальномузичного розвитку майбутніх педагогів-музикантів: формуванні їх художньої свідомості, розширенні світогляду, розвитку музичних здібностей і особистого творчого потенціалу. Зміст навчання в класі фортепіано полягає у творчому процесі пізнання музики, що означає – проникнення у зміст музичного твору через його аналітичне осмислення, пов'язане з ретельним вивченням тексту, виявленням його стилевих і жанрових рис, особливостей побудови та музичної мови, зі знайомством із епохою створення та особистістю композитора. Розуміння музики, її форми та змісту здатне посилити естетичне й емоційне переживання, що стимулює розвиток інтелектуальної активності. Важливим є те, що правильно вироблений алгоритм цього процесу відіграє значну роль у розвитку асоціативного мислення студентів, спонукає розглядати твір, що вивчається, у його зв'язках з іншими явищами мистецтва і життя.

Компетентнісний компонент сучасної парадигми, як зазначає О. Олексюк, «...спрямований на посилення практичної орієнтації та інструментального напрямку освіти, на виховання людини умілої та мобільної, що володіє не набором знань, а способами і технологіями їх отримання в швидкоплинному потоці інформації» [9, с. 3]. Водночас, досі в системі вищої мистецької, і музично-педагогічної освіти зокрема, існують вагомі недоліки у підходах до викладання, пов'язаними із нав'язаними минулими стереотипами. Тоді як швидкі інформаційні зміни нашого суспільства, а також запити ринку праці зумовлюють необхідність серйозних оновлень в галузі мистецької освіти, які вимагають готовності і викладачів, і самих здобувачів вищої освіти. Особливо це стосується раціонального відбору освітніх інструментів, використання яких має ефективний вплив на формування інструментально-виконавської компетентності студентів в класі фортепіано.

Втілення інноваційних стратегій у фортепіанному навчанні студентів музично-педагогічного профілю як важливої складової формування їх інструментально-виконавської

компетентності вбачаємо у побудові навчального процесу, що складається з наступних пунктів:

1. **Викладач-фасилітатор** (від англ. *facilitation* – допомога, сприяння, полегшення): зміна функцій педагога, котрий не передає готові знання, а координує роботу студента. У сучасній парадигмі музичної освіти роль викладача значно трансформується: від традиційної фігури джерела знань до ролі фасилітатора – координатора, ментора та мотиватора в індивідуальній траєкторії навчання студента. Фасилітаторський підхід передбачає створення сприятливого освітнього середовища, в якому майбутній учитель музики активно долучається до процесу пізнання, приймає рішення, рефлексує власний досвід і бере відповідальність за результат навчання. У формуванні інструментально-виконавської компетентності викладач-фасилітатор виступає не як критик, а як партнер у процесі пошуку виконавських рішень, використовуючи «діалогічну та проблемно-діалогічну модель спілкування» [1, с.136]. Він сприяє розвитку самостійності, творчої ініціативи та критичного мислення у студентів, допомагає їм усвідомлювати власний стиль, сильні та слабкі сторони, що особливо важливо при роботі з різноманітним репертуаром і в умовах відкритості до інновацій. Крім того, фасилітатор підтримує індивідуальну траєкторію студента, адаптує методичні підходи до рівня підготовки кожного, впроваджує інтерактивні та технологічні інструменти навчання. Такий підхід підвищує мотивацію до практики, забезпечує сталість професійного зростання та закладає основи рефлексивної педагогіки, що є особливо актуальним у контексті підготовки сучасного педагога-музиканта.

2. **Принцип розвиваючого навчання.** Варто відходити від усталеної практики виконання двох-трьох творів упродовж семестру, які готуються на залік чи екзамен, оскільки такий процес навчання є малоефективним, приводить до зниження інтересу, інертності і пасивної уваги здобувача освіти. Крім того, у такому випадку значно обмежується репертуар, не розкриваються достатньою мірою виконавські можливості студента. Принципи розвиваючого навчання в підготовці майбутнього педагога-музиканта мають стати пріоритетними з огляду на універсальність професії. У зв'язку з цим виникає потреба в удосконаленні навичок читання незнайомого нотного тексту, розвитку уміння самостійно вивчити твір, доступний за рівнем складності, ознайомитись із більшою кількістю творів різних жанрів і стилів. У цьому сенсі *читання нот з листа (sight-reading)* є однією з важливих складових інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Ця здатність забезпечує швидке ознайомлення з музичним текстом, дозволяє виконувати твори без попереднього заучування, а також підвищує рівень музичної грамотності загалом. У педагогічній діяльності читка з нот є практично незамінною навичкою для акомпанементу, творчого імпровізування, роботи з вокальними колективами, а також підготовки до уроків. Оволодіння читкою з нот вимагає

системного тренування слухово-зорової координації, внутрішнього слуху, моторної пам'яті та швидкої реакції. На жаль, у багатьох навчальних програмах цій складовій приділяється недостатньо уваги – вона часто розглядається як допоміжна навичка, а не як важливий індикатор професійної мобільності. Наслідком цього є невпевненість студентів у практичних ситуаціях, де потрібно швидко вивчити новий матеріал, особливо в умовах інтерактивного навчання чи дистанційного формату. Розвиток читки з листа потребує впровадження спеціальних методик, зокрема щоденного ознайомлення з новими творами, роботи в різних тональностях і жанрах, виконання елементарних ритмічних та гармонічних вправ. Ефективною також є колективна форма читки – наприклад, ансамблеве читання або спільна робота з вокалістами, що формує навички взаємодії та слухового контролю. Інтеграція читки з нот у загальний процес інструментальної підготовки сприяє всебічному музичному розвитку студента та готує його до реалій сучасної освітньої практики.

3. **Розвиток навичок імпровізаційного фортепіанного акомпанементу.** Уміння імпровізувати відіграє надзвичайно важливу роль у професійному становленні майбутнього вчителя музичного мистецтва. Навички імпровізаційного акомпанементу дозволяють педагогу швидко реагувати на зміну репертуару, підтримувати творчий діалог із учнями, супроводжувати спів чи інструментальну гру у форматі живого музичного супроводу. Для студентів, які вже володіють грою на фортепіано на середньому рівні, вміння швидко створювати супровід до мелодії чи вокальної партії є засадничою умовою професійної гнучкості та успішної роботи в різноманітних педагогічних ситуаціях. Розвиток таких навичок передбачає знайомство з базовими гармонічними схемами (наприклад, кадансовий зворот I–IV–V–I ступені), вправи з побудови акомпанементу в різних фактурних типах (акордовий супровід, арпеджіо), ритмічних малюнків та тренування підбору гармоній на слух. Систематичне використання нескладних завдань – наприклад, створити акомпанемент до знайомої народної пісні або імпровізувати супровід до простого мелодичного періоду – допомагає студентам розвивати миттєву реакцію і музичне мислення.

Для студентів «продвинутого» рівня (Advanced) ефективним методичним прийомом може стати імітація акомпанементу в різних стилях: класичному, джазовому, поп- або рок-стилі. Завдяки такій практиці студенти вчаться швидко адаптувати фактуру до характеру музики, що є необхідною навичкою для майбутнього педагога-музиканта під час роботи у шкільному хорі, ансамблі чи на сольних виступах учнів.

Крім того, цифрові технології, такі як iReal Pro, або функціонал стилів автоакомпанементу в цифрових фортепіано, можуть виступати дієвими засобами тренування навичок імпровізації. Використовуючи автоматичний акомпанемент із різними гармонічними та ритмічними варіантами, студенти розширюють свої уявлення про стильові

особливості акомпанементу й отримують можливість практикувати імпровізацію в інтерактивному середовищі.

Викладач, як фасилітатор творчого процесу, має створювати сприятливі умови для розкриття імпровізаційного потенціалу кожного студента через спеціальні педагогічні технології – такі як імпровізаційні діалоги, акомпанемент у реальному часі та творчі завдання на варіювання мелодійного матеріалу. Розвиток імпровізаційних здібностей не лише розширює професійний інструментарій майбутнього учителя музики, але й сприяє формуванню його педагогічної майстерності, підвищенню впевненості у власних творчих можливостях та здатності ініціювати інтерактивні форми музичної взаємодії у процесі навчання.

4. Кооперативне навчання. Традиційно склалося, що навчання в класі спеціального інструменту, зокрема фортепіано, – це індивідуальний процес. Однак ситуація з вимушеним переходом на дистанційне навчання в умовах пандемії чи повномасштабної війни змусила шукати альтернативні варіанти традиційним індивідуальним заняттям. Одним із таких варіантів стало *кооперативне навчання* – педагогічна технологія, що полягає у співпраці студентів і відповідальності один за одного. Таке навчання може відбуватися у різних формах. Наприклад, викладач ділить студентів свого класу на групи і організовує дискусію на цікаву професійну тему, виступаючи модератором. Іншою формою колективного заняття може бути парна співпраця, коли кожен зі студентів виконує своє завдання, допомагаючи один одному. Проведення вебінарів, на яких студенти діляться результатами своїх напрацювань, власними проєктами у вигляді презентації, стимулює їх до пошуку та реалізації творчих ідей, мотивує до науково-дослідницької діяльності. Кооперативне навчання можна практикувати навіть у звичному режимі навчання і проведення індивідуальних занять в аудиторному форматі. Щоб уникнути рутини, мотивувати студентів й активізувати їхню увагу, можна чергувати індивідуальні заняття з груповими, які в класі спеціального інструменту допоможуть урізноманітнити творчий процес. Наприклад, тема колективного заняття, яке відбувається в ігровій формі, може бути присвяченою одній із музично-педагогічних проблем – розвитку ритмічного відчуття, координації рухів, асоціативного мислення і т. ін. Як показав наш практичний досвід, під час таких занять студенти проявляють значно більшу зацікавленість, активність, ентузіазм, а знання, отримані у такий спосіб, краще засвоюють і використовують у самостійній роботі. Найбільш активні і творчо налаштовані студенти на основі цих ігрових групових занять, а також за допомогою Інтернет-ресурсів, придумують власні ідеї, які зможуть використовувати або вже використовують в роботі зі школярами чи дошкільнятами.

5. Розвиток навичок ансамблевої діяльності. Фортепіанний ансамбль виступає ефективною формою музичної взаємодії, що сприяє розвитку не лише технічних, а й

соціокомунікативних компетентностей. Гра в ансамблі спонукає слухати партнера, синхронізувати музичне дихання, збалансувати динамічні відтінки і т. ін., формує відчуття відповідальності за спільний художній результат. Також вона дозволяє розширити діапазон інтерпретаційного досвіду, поглибити розуміння фактури, гармонії та форми музичного твору. Окрім виконавських навичок, фортепіанний ансамбль розвиває *soft skills* – навички міжособистісної комунікації, організованості, гнучкості та вміння швидко приймати рішення у процесі колективного виконання. Тож, ансамблеве музикування виступає частиною інтегральної підготовки вчителя музичного мистецтва, що поєднує художньо-інтерпретаційну та педагогічну сфери.

6. Міждисциплінарні зв'язки. На сьогодні це обов'язкова умова ефективного навчання майбутніх педагогів-музикантів. Як показує практика, взаємозв'язок між такими предметами як «Основний інструмент (фортепіано)», «Методика викладання фахових дисциплін», «Сучасні освітні технології та методика викладання музичного мистецтва», «Музична педагогіка», «Концерт-майстерський клас», «Ансамблевий клас», дисциплінами музично-теоретичного циклу тощо є вкрай важливим. Навчальний процес буде набагато ефективнішим, якщо студенти не лише отримуватимуть необхідні знання окремо з кожної дисципліни, а й будуть вміло їх застосовувати під час вивчення інших курсів.

7. Використання цифрових технологій. У сучасному освітньому середовищі цифрові технології стали невід'ємною частиною підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема в класі фортепіано. Вони відкривають нові можливості для індивідуалізації навчання, візуалізації музичного матеріалу, інтерактивної практики та дистанційної підтримки. Наприклад, додатки Flowkey та Simply Piano дають змогу вивчати фортепіанну партитуру з візуальним супроводом і відстеженням правильності виконання в реальному часі, а платформи Smart Pianist (Yamaha) або Piano Marvel допомагають покроково опановувати складні твори, пропонує гнучку систему навчання.

Цифрові ресурси дозволяють студентам самостійно контролювати темп, ритм і точність виконання, отримувати візуальний і звуковий зворотний зв'язок, а також зберігати і переглядати свої виконання. Наприклад, програми Synthesia або Noteflight дозволяють вивчати твір за кольоровими візуальними підказками, що полегшує читку з нот для початківців. Це сприяє формуванню навичок саморефлексії, самооцінювання та розвитку внутрішньої мотивації до щоденної практики. Цифрові технології також надають можливість організовувати дистанційне навчання гри на фортепіано, що стало особливо актуальним в умовах пандемії та воєнного стану.

Важливим аспектом є розвиток цифрової культури у студентів – вміння відповідально використовувати технології, розрізняти якісний контент, критично ставитися до джерел та

інтегрувати інноваційні інструменти у майбутню педагогічну практику. Використання цифрових засобів у класі фортепіано не лише модернізує освітній процес, а й формує технологічно компетентного, адаптивного викладача музичного мистецтва.

Зазначимо, що розглянуті педагогічні технології, які варто використовувати у фортепіанному навчанні студентів музично-педагогічного профілю, не обмежуються вищезазначеним переліком і кожен викладач може вибрати ті методики, форми й технології, які вважає найбільш дієвими. Головною умовою формування інструментально-виконавської компетентності має стати створення творчого середовища із залученням активних методів навчання, що сприяє здатності здобувачів освіти до успішного саморозвитку і професійного зростання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У сучасній парадигмі мистецької освіти формування інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва постає як багатовимірний процес, що поєднує професійні, творчі, педагогічні та особистісні аспекти підготовки й потребує комплексного підходу, який враховує специфіку музично-педагогічної діяльності, запити сучасного суспільства та вимоги до конкурентоздатного фахівця.

Важливими умовами формування інструментально-виконавської компетентності є інтеграція традиційних та інноваційних методів навчання, розвиток навичок читки з листа, імпровізаційного акомпанементу та ансамблевого музикування, застосування цифрових технологій. Особливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який виконує функції наставника, фасилітатора, створюючи умови для самостійного творчого пошуку, самовдосконалення та професійного самовизначення студента.

Таким чином, формування інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва вимагає системної організації освітнього процесу, зорієнтованої на розвиток гнучких професійних навичок, педагогічної майстерності та здатності до креативної взаємодії в умовах сучасної мистецької освіти. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на пошук ефективних моделей інтеграції міждисциплінарних знань та практик у підготовці музичних педагогів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горбенко О. Б. Педагогічні умови інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки* / ред. кол.: В. В. Радул [та ін.]. Вип. 139. 2015. С. 135–139. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/handle/123456789/497>.
2. Гусейнова Л.В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності. Дис.....канд.пед.наук. 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. Ніжинський державний університет ім. М.В. Гоголя. 2005. 241 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42167>
3. Економова О.С., Бутенко Т.М., Гаркуша Л.І. Формування інструментально-виконавської компетент-

ності майбутнього вчителя музичного мистецтва у фортепіанному класі. *Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. Серія Педагогічні науки*. Вип. 144. 2019. DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu>144.2019.11

4. Завалко К. Спрямованість сучасної музичної педагогіки в освітніх закладах України. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*. (6). 2022. URL: <https://doi.org/10.28925/2518-766X.2021.64>

5. Ковальова-Гончарук Л. Виконавська майстерність як самореалізація вчителя музичного мистецтва у педагогічній діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць* / гол. ред. Н. І. Лазаренко ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : Друк плюс, 2020. Вип. 58. С. 108–116. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-58-108-116>

6. Кулікова С. Проблемно-пошукові методи навчання в класі основного музичного інструменту (фортепіано). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/36550/2415-7988-2021-1-199-125-129>.

7. Лабунець В. М. Поетапна методика інноваційної інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 116–123.

8. Мозгальова Н. Методологічний контекст інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. *Теорія і методика мистецької освіти*. Київ. 2013. Вип. 15 (20). С. 30–36.

9. Олексюк О. Мистецька освіта в контексті нової освітньої парадигми. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*. № 2. 2017. С. 3–7. URL: <https://mmod.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/77/61>

10. Олійник Т., Умрихіна О. Інструментально-виконавська підготовка студентів музично-педагогічного профілю та її культурно-освітній потенціал: теоретико-практичний аспект. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць*. Вип. 1 (23). 2021. С. 108–115. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(23\).2021.232795](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(23).2021.232795)

11. Пляченко Т. Формування інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*, 16–17.10.2014. м. Київ. С. 61–69.

12. Kuo-Ying Lee (2022). The Historical Development and the Teaching Reform of Improvisational Piano Accompaniment in China's Higher Education. *Atlantis Press. Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 653. Proceedings of the 2022 International Conference on Social Sciences and Humanities and Arts (SSHA 2022) DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220401.010>

13. López-Íñiguez, G., & Bennett, D. (2021). Broadening student musicians' career horizons: The importance of being and becoming a learner in higher education. *International Journal of Music Education*. 39(2). P. 134-150. DOI: <https://doi.org/10.1177/0255761421989111>

14. Yefimenko, I. V., Yakymchuk, O. M., Kravtsova, N. Y., Sotska, H. I., & Korol, A. M. (2021). Art education development in the context of global changes. *Linguistics and CultureReview*. 5 (S2). pp. 501–513 DOI: <https://doi.org/10.21744/linguare.v5nS2.1386>

REFERENCES

1. Horbenko, O. B. (2015). Pedagogical conditions of instrumental/vocal competencies of future teachers of music [Pedagogical conditions of

instrumental and performance competence of future music teachers]. *Naukovi zapysky KDPU. Seriya: Pedagogichni nauky.* (139). S. 135–139. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/handle/123456789/497> [in Ukrainian]

2. Huseinova, L. V. (2005). *Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv muzyky do instrumental'no-vykonavs'koyi diyal'nosti* [Formation of readiness of future music teachers for instrumental and performance activity] (PhD dissertation). Nizhyn State University named after M. V. Gogol'. 241 p. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42167> [in Ukrainian]

3. Ekonomova, O. S., Butenko, T. M., & Harkusha, L. I. (2019). *Formuvannya instrumental'no-vykonavs'koyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya muzychnoho mystetstva u fortepiannomu klasi* [Formation of instrumental and performance competence of the future music teacher in the piano class]. *Naukovi zapysky NPU im. M. Drahomanova. Seriya: Pedagogichni nauky.* (144). URL: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu.144.2019.11> [in Ukrainian]

4. Zaval'ko, K. (2022). *Spryamovanist' suchasnoyi muzychno-pedahohichnoyi v osvitykh zakladakh Ukrayiny* [Orientation of modern music pedagogy in educational institutions of Ukraine]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi.* (6). URL: <https://doi.org/10.28925/2518-766X.2021.64> [in Ukrainian]

5. Kovaleva-Honcharuk, L. (2020). *Vykonavs'ka maysternist' yak samorealizatsiya vchytelya muzychnoho mystetstva u pedahohichniy diyal'nosti* [Performance mastery as self-realization of a music teacher in pedagogical activity]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problem.* (58). S. 108–116. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-58-108-116> [in Ukrainian]

6. Kulikova, S. (2021). *Problemno-poshukovi metody navchannya v klasi osnovnoho muzychnoho instrumentu (fortepiano)* [Problem-searching teaching methods in the main musical instrument (piano) class]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky.* (199). S. 125–129. URL: <https://doi.org/36550/2415-7988-2021-1-199-125-129> [in Ukrainian]

7. Labunets', V. M. (2015). *Poetapna metodyka innovatsiynoyi instrumental'no-vykonavs'koyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky* [Step-by-step methodology of innovative instrumental and performance training of future music teachers]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk.* (13). S. 116–123. [in Ukrainian]

8. Mozhalova, N. (2013). *Metodolohichnyy kontekst instrumental'no-vykonavs'koyi pidhotovky vchyteliv muzyky* [Methodological context of instrumental and performance training of music teachers]. *Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity.* (15(20)). S. 30–36. [in Ukrainian]

9. Oleksyuk, O. (2017). *Mystets'ka osvita v konteksti novoyi osvityniyi paradyhmy* [Art education in the context of the new educational paradigm]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi.* (2). URL: <https://mmod.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/77/61> [in Ukrainian]

10. Oliynyk, T., & Umrykhina, O. (2021). *Instrumental'no-vykonavs'ka pidhotovka studentiv muzychno-pedahohichnoho profilu ta yiyi kul'turno-osvitniy potentsial: teoretyko-praktychnyy aspekt* [Instrumental and performance training of students of music-pedagogical profile and its cultural-educational potential: theoretical and practical aspect]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya.* (1(23)). S. 108–115. URL: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(23\).2021.232795](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(23).2021.232795) [in Ukrainian]

11. Plyachenko, T. (2014). *Formuvannya instrumental'no-vykonavs'koyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya muzychnoho mystetstva u protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Formation of instrumental and performance competence of the future music teacher in the process of professional training]. In *Profesijna mystets'ka osvita i khudozhnya kultura: vyklyky XXI stolittya. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoi konferentsiyi* (pp. 61–69). Kyiv. [in Ukrainian]

12. Kuo-Ying, Lee (2022). *The Historical Development and the Teaching Reform of Improvisational Piano Accompaniment in China's Higher Education.* Atlantis Press. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 653. *Proceedings of the 2022 International Conference on Social Sciences and Humanities and Arts (SSHAR 2022)* DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220401.010> [in English]

13. López-Iñiguez, G., & Bennett, D. (2021). *Broadening student musicians' career horizons: The importance of being and becoming a learner in higher education.* *International Journal of Music Education.* 39(2). S. 134–150. DOI: <https://doi.org/10.1177/0255761421989111> [in English]

14. Yefimenko, I. V., Yakymchuk, O. M., Kravtsova, N. Y., Sotska, H. I., & Korol, A. M. (2021). *Art education development in the context of global changes.* *Linguistics and CultureReview.* 5 (S2). pp. 501–513 DOI: <https://doi.org/10.21744/lingure.v5nS2.1386> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НОВОСЯДЛА Ірина – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: інноваційні технології в системі музичної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NOVOSIADLA Iryna – PhD in Art Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Music Education Methods and Conducting Vasyl Stefanyk Carpathian National University.

Scientific interests: innovative technologies in the Music Education system.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.05.2025 р.

УДК: 37.026.7 : 377.5 : 373.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-219-224

ОНОФРІЙЧУК Лілія –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8932-6618>

e-mail: Lissya0880@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ КОНКУРЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в контексті сучасних вимог ринку праці та європейських освітніх стандартів. Актуальність зумовлена необхідністю формування у випускників закладів фахової передвищої освіти, які обрали спеціальність «Дошкільна освіта», не лише теоретичних знань, але й широкого спектру практичних умінь та навичок, а також особистісних якостей, що забезпечують їхню конкурентність та готовність до успішної професійної діяльності в умовах розвитку системи дошкільної освіти. У роботі простежується важливість професійної підготовки фахівців дошкільної освіти та можливості використання активних методів навчання у цьому процесі. Розкрито сутність поняття «активні методи навчання», їхню класифікацію та особливості застосування у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти. Підкреслено, що на відміну від традиційних, пасивних форм навчання, активні методи стимулюють пізнавальну активність студентів, сприяють розвитку їхнього самостійного мислення, творчих здібностей, комунікативних компетентностей, уміння працювати в команді та здатності до прийняття обґрунтованих рішень у професійних ситуаціях. Доведено, що ефективне використання активних методів навчання у підготовці фахівців дошкільної освіти потребує від викладачів не лише глибокого розуміння їхньої сутності та методики застосування, але й володіння відповідними педагогічними технологіями, уміння створювати проблемні ситуації, організовувати дискусії, стимулювати пізнавальну активність студентів та забезпечувати сприятливе освітнє середовище, що сприяє їхній самореалізації та професійному зростанню. Обґрунтовано необхідність використання комплексних форм контролю, які б дозволяли оцінити не лише рівень засвоєння теоретичних знань, але й сформованість практичних умінь та навичок, здатність до творчого застосування знань у професійній діяльності, а також рівень розвитку особистісних якостей, важливих для успішної роботи з дітьми дошкільного віку. У висновках узагальнено основні аспекти використання активних методів навчання як ефективного засобу підготовки конкурентних фахівців дошкільної освіти. Підкреслено, що системне та науково обґрунтоване впровадження цих методів у навчальний процес закладів освіти, які здійснюють підготовку педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти, є важливим чинником підвищення якості професійної підготовки випускників, забезпечення їхньої готовності до успішної професійної діяльності та сприяння інноваційному розвитку галузі дошкільної освіти в Україні.

Ключові слова: активні методи навчання, дошкільна освіта, підготовка фахівців, професійні компетентності, конкурентність, навички soft skills.

ONOFRIICHUK Lily –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of Preschool Pedagogy, Psychology and Professional Methods

Khmelnytskyi humanitarian and pedagogical academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8932-6618>

e-mail: Lissya0880@ukr.net

USE OF ACTIVE METHODS TRAINING IN THE PREPARATION OF COMPETITIVE SPECIALISTS IN PRESCHOOL EDUCATION

The article deals with the problem of improving the efficiency of the process of training future specialists in preschool education in the context of modern labour market requirements and European educational standards. The relevance of the issue is stipulated by the need to form not only theoretical knowledge, but also a wide range of practical skills and abilities, as well as personal qualities that ensure their competitiveness and readiness for successful professional activity in the context of the development of the preschool education system. The paper traces the importance of professional training of preschool education specialists and the possibility of using active learning methods in this process. The essence of the concept of 'active teaching methods', their classification and peculiarities of application in the training of future specialists in preschool education are revealed. It is emphasised that, unlike traditional, passive forms of teaching, active methods stimulate the cognitive activity of students, contribute to the development of their independent thinking, creativity, communication competencies, teamwork and the ability to make informed decisions in professional situations. It is proved that the effective use of active teaching methods in the training of preschool education specialists requires teachers not only a deep understanding of their essence and methods of application, but also the possession of appropriate pedagogical technologies, the ability to create problem situations, organise discussions, stimulate students' cognitive activity and provide a favourable educational environment that promotes their self-realisation and professional growth. The necessity of using comprehensive forms of control that would allow to assess not only the level of mastering theoretical knowledge, but also the formation of practical skills, the ability to creatively apply knowledge in professional activities, as well as the level of development of personal qualities important for successful work with preschool children is substantiated. The conclusions summarise the main aspects of using active learning methods as an effective means of training competitive preschool education specialists. It is emphasised that the systematic and scientifically grounded implementation of these methods in the educational process of educational institutions that train pedagogical staff for the system of preschool education is an important factor in improving the quality of professional training of graduates, ensuring their readiness for successful professional activity and promoting the innovative development of the field of preschool education in Ukraine.

Key words: active teaching methods, preschool education, training of specialists, professional competences, competitiveness, soft skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до якості підготовки фахівців дошкільної освіти в умовах реформування освітньої галузі та впровадження нових стандартів. Сучасний вихователь повинен володіти не лише теоретичними знаннями, але й широким спектром практичних навичок, здатністю до творчого підходу у своїй професійній діяльності. Традиційні методи навчання часто виявляються недостатньо ефективними для формування цих ключових

компетентностей. Використання активних методів навчання є перспективним напрямом у педагогічній практиці як вищої освіти, так і фахової передвищої, оскільки вони сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхньої самостійності, ініціативності та здатності до співпраці, що є визначальними чинниками формування конкурентного фахівця, здатного успішно реалізувати себе на ринку праці та забезпечити якісний освітній процес у закладі дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження важливого значення набувають дослідження щодо професійної підготовки студентів, використання інтерактивних та активних методів навчання Г. Беленької, Н. Гавриш, Л. Загородньої, Л. Зданевич, Н. Миськової, Л. Пирожено, Л. Пісоцької, О. Пометун, С. Сисоевої та ін. Аналіз досліджень підтверджує необхідність використання активних методів навчання у підготовці фахівців дошкільної освіти. Проте, необхідно конкретизувати вплив окремих активних методів на розвиток навичок soft skills у викладанні дисциплін професійного спрямування.

Мета статті. Узагальнити та теоретично обґрунтувати ефективність використання активних методів навчання у процесі підготовки конкурентних фахівців дошкільної освіти. Стаття прагне довести важливість використання активних методів навчання у викладанні окремих дисциплін професійного спрямування під час підготовки фахівців дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль викладача закладу освіти у сучасному світі зазнала значних трансформацій. Швидкий розвиток технологій, глобалізація, зміна цінностей суспільства та оновлення нормативно-законодавчої бази – все це створює нові виклики та можливості для педагогічної діяльності. Викладач фахової передвищої освіти має бути професіоналом, креативним, технологічно підкованим, комунікабельним, постійно навчатися, стежити за новинками в галузі дошкільної освіти, відвідувати тренінги та семінари. Враховуючи це викладач зможе забезпечити підготовку конкурентного випускника.

Однією з особливостей педагогічної діяльності викладача є її динамічність, адже студенти постійно змінюються. Завдання викладача полягає, насамперед, у вчасному виявленні цих змін і відповідному реагуванні на них. Тому реалізація навчальної функції викладача фахової передвищої освіти полягає не лише у читанні лекції та перевірці знань студентів на семінарах, практичних та лабораторних заняттях, а відповідно до нової компетентнісної парадигми він повинен донести свої знання так, щоб студенти отримали з ними певну компетентність, навчити їх вчитися.

Важливо, щоб процес навчання передбачав не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову студентів, а включав активне залучення їх до активності. Саме активні методи навчання спонукають студентів до власної напруженої розумової роботи, що є ключем до справжнього засвоєння знань.

Активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової й практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не тільки викладач, але активні й студенти [4, с. 10].

Як доводить О. Пометун, активні та інтерактивні методи допомагають зробити освітній процес більш залученим і ефективним, активізують діяльність студентів, розвиваючи їх творче мислення, вміння спілкуватися, розмірковувати та

ухвалювати рішення, планувати та вирішувати нестандартні завдання, ефективно працювати в команді. Використання активних та інтерактивних методів в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, сприятиме усвідомленому засвоєнню знань, набуттю практичних умінь та розвитку навичок soft skills [5, с. 8].

Спільна діяльність студентів у процесі пізнання та засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок в обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому відбувається це в атмосфері з доброзичливою і взаємною підтримкою, що дозволяє не тільки отримати нові знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, забезпечує її більш високі форми кооперації та співробітництва.

Під час активного навчання студенти повинні робити набагато більше, ніж просто слухати і фіксувати готові думки викладача: можуть продукувати інформацію самостійно, визначати та обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати, мати змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, рефлексувати.

Навчання відбуватиметься набагато успішніше, якщо студенти самостійно сформулюють завдання і, виходячи з власного життєвого досвіду, виконають їх. Якнайкраще сприяють цьому активні методи навчання, зазначає О. Пометун, які поділяють на: вступні – які дозволяють створювати атмосферу доброзичливості, довіри, мотивують; основні (ключові) – під час яких розв'язується основна проблема; завершальні, підсумкові, рефлексивні (сенкан, вернісаж) та допоміжні (енерджайзери) – включаються тоді, коли необхідно зняти напругу, змінити вид діяльності, перейти з одного етапу до іншого [4, с. 14].

За дотримання означеного порядку застосування, активні методи дозволяють спланувати своє заняття більш ефективним, цікавим та продуктивним для здобувачів освіти. Викладання нормативних освітніх компонент професійного циклу вимагає від викладача не лише глибокого знання дисципліни, але й розуміння її фундаментальної ролі у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Викладач відповідальний за якісне засвоєння базових знань, умінь та навичок, які стануть основою для подальшого вивчення спеціальних дисциплін та успішної професійної діяльності випускників. Його завдання полягає не просто у передачі інформації, а й у створенні міцного підґрунтя для їхнього професійного зростання.

Саме активні методи спонукають до старанного навчання. При їх застосуванні всі студенти на занятті працюють інтенсивно, з цікавістю та бажанням: слухають – думаючи, спостерігають – думаючи, читають – думаючи, виконують завдання – думаючи. Головне, що активні методи додають старанності всім студентам, як здібним, кмітливим, допитливим, так і, слабким, безвольним, ледачим тощо.

Як доводять дослідження Л. В. Піроженко та О. І. Пометун викладач, який використовує у своїй професійній діяльності активні та інтерактивні методи навчання повинен вміти [5, с. 7-9]:

1) створювати в аудиторії атмосферу, яка б мотивувала, заохочувала студентів задавати запитання та шукати відповіді.

Студент буде активним, якщо його не лякатиме атмосфера заняття, що складається з різних видів його власної діяльності й діяльності викладача. Буде активним, якщо на занятті відсутня критика його особистості з боку педагога або одногрупників, а зауваження носять конструктивний характер і стосуються насамперед результатів його діяльності. Студент відчуває себе в безпеці, якщо будь-який його внесок у навчальний процес цінується та позитивно оцінюється.

2) застосовуючи активні методи, викладач має бути професіоналом, що означає навчитися самому уважно спостерігати за роботою всіх студентів і

кожного, визначати проблеми та створювати нові стратегії для їх розв'язання, сприяти розвитку критичного мислення та самостійного набуття знань, вдало підбирати методи та стимулювати рефлексію;

3) бути взірцем для студентів, постійно вдосконалювати свої навички, передавати свої знання, використовуючи нові цікаві методи навчання.

На початку заняття, важливо створити позитивну атмосферу. Тому можна навіть подавати назву нової теми цікаво. Наприклад, зашифрувати у ребус, анаграму, загадку, кросворд (можна зробити за допомогою платформи Розвиток дитини), за допомогою вправи «Еники-беники». Приклад зашифрованої теми розміщено на рисунку 1. Хто перший здогадався, розшифрував, може додатково отримати бал.

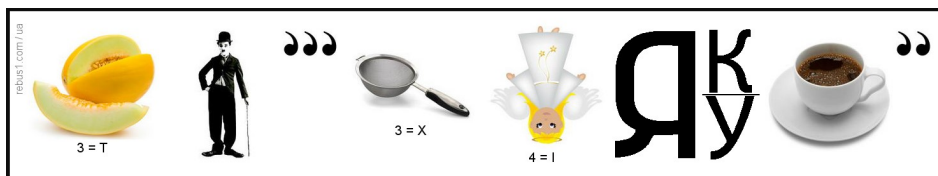

Рисунок 1. Зашифрована назва теми освітнього компоненту «Загальна психологія»

На початку заняття для активізації студентів, варто, використовувати такі вправи як Мікрофон, продовж речення, Хто більше, м'ячик по колу, продовж мене, слово-речення-запитання-відповідь, закінчи думку, вправу Хвилина та інші. Ці вправи дають можливість налаштуватися на взаємодію, кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на питання або висловлюючи свою думку чи позицію, навчають вільно висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо. Студенти не бояться помилитися. Ці вправи сприяють активізації студентів, пригадування знайомого матеріалу, налаштування на сприймання нового або обговорення вивченого вдома. Зазначені вправи можна використовувати і вкінці заняття для рефлексії.

Якщо освітній процес відбувається в дистанційному форматі, з цією ж метою, можна використовувати цифрові інструменти (онлайн-тести, інтерактивні опитування (Kahoot!, Mentimeter), віртуальні дошки, перехід по к'юаркодам, що робить навчання більш динамічним і залучає студентів до активної участі. Це дозволяє створити живі обговорення, командні проєкти та відеодемонстрації, отримати швидкий зворотний зв'язок про успішність студентів, навіть на відстані. Допомагає коригувати навчальний процес у реальному часі, що підвищує його ефективність.

В ході подачі нового матеріалу доцільно використовувати перегляд відео або розгляд різних ситуацій для подальшого обговорення, навчання в парах, мозковий шторм, вправи ажурна пилка, два-чотири-усі разом та інші. Позитивним моментом при проведенні лекції з використанням активних

методів є те, що вони дозволяють залучити колективні знання і досвід, розширити коло думок, зрозуміти глибину і важливість поставленої проблеми, визначати зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії студентів та різних джерел.

Щоб забезпечити максимальну свободу інтелектуальної діяльності та сформувати навички співпраці під час семінарсько-практичних занять пропонуємо використовувати методи ситуативного моделювання: конференції, рольові ігри та інсценізації, вправа «Акваріум», ігри Хокей, Брейринг та інших. Використовуючи вправи «Дебати», «Незакінчений ланцюжок», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Метод ПРЕС» сприяють розвитку критичного мислення студентів та формую навички публічного виступу і вміння дискутувати.

Щоб навчити майбутніх фахівців дошкільної освіти долати стереотипи, аналізувати матеріал, порівнювати та переконувати можна використовувати методи «Броунівський рух», «Мозковий шторм», «Аналіз ситуацій», «Мозаїка», «Дерево рішень», «Мікрофон». За допомогою вправ: «Два – чотири – усі разом», «Карусель», «Акваріум», «Діалог», «Синтез думок», «Коло ідей» розвиваю навички спілкування, вміння студентів висловлюватися, критично мислити, переконувати, вести дискусію.

Завершення заняття є вдалим часом, аби проаналізувати свій емоційний стан, задоволення від особистих та навчальних досягнень. А викладачу зрозуміти чи всі студенти сприйняли матеріал. Це можна зрозуміти за допомогою таких вправ як: закінчи речення, мікрофон, наплічник, синквейн, поділись думкою, плюс-мінус-цікаво,

п'ять відкриттів заняття, професійна валізка, долонька та інші.

Рефлексія – важливий етап заняття, під час якого відбувається самоаналіз роботи, систематизація знань та усвідомлення їхнього значення [6, с. 99]. Завдяки рефлексії процес навчання стає набагато цікавішим, легшим та ефективнішим як для студентів, так викладача.

Використання навчальних платформ (Moodle, Google Classroom, дошка Padlet), різних цифрових інструментів дає можливість викладачу адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби кожного студента. Вони можуть вивчати матеріал у зручному для них темпі, отримувати індивідуальні завдання та доступ до додаткових навчальних ресурсів. Цифрові інструменти дозволяють інтегрувати в освітній процес мультимедійні матеріали (відео, аудіо, анімації). Це допомагає його зробити більш наочним і зрозумілим, особливо для здобувачів, що краще сприймають матеріал візуально.

Використання активних та інтерактивних методів навчання, значною мірою підвищує ефективність навчального процесу, сприяє інтелектуальному розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти, забезпечує оволодіння навичками саморозвитку особистості, можливістю думати, творити, розвитку творчих та комунікативних навичок.

До переваг інтерактивного навчання можна віднести те, що студенти використовують усі рівні пізнання, вони займають активну позицію в засвоєнні знань та зміцнюють інтерес до отримання знань. Інтерактивні методи та цифрові інструменти сприяють розвитку ключових компетенцій у майбутніх фахівців дошкільної освіти, таких як креативність, комунікативні навички, інформаційна грамотність та вміння працювати з сучасними технологіями.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, у результаті оптимального використання різних активних методів навчання змінюються позиції викладача й студентів у освітньому процесі. Із носія готових знань педагог перетворюється в організатора пізнавальної діяльності студентів, а останні стають рівноправними суб'єктами в навчанні. Водночас створюється та реалізується модель творчої особистості, яка не лише володіє навичками спілкування, а й вміє самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культури й моралі, виявляє свій творчий потенціал, що є основою успішного подальшого професійного становлення особистості. Сучасний викладач має за мету не лише навчити студента, а й допомогти йому розвиватись як особистість.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та апробації конкретних моделей використання активних методів навчання при вивченні окремих фахових дисциплін, а також у вивченні впливу цих методів на формування професійної ідентичності та мотивації до професійного зростання майбутніх фахівців дошкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Інтерактивні технології навчання у післядипломній педагогічній освіті. метод. посіб. / В. А. Семиченко, О. С. Снісаренко, Л. П. Снісар [та ін.] ; АПН України. ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти». Київ-Хмельницький. 2008. 207 с.
2. Лузіна М. О., Возна А. М. Інноваційні процеси в освіті: навч.посібник. Львів: ЛБІ НБУ, 2003. 103 с.
3. Підготовка майбутніх фахівців до освітньої діяльності в дошкільному навчальному закладі : кол. монографія / Л. В. Зданевич, Н. В. Казакова, Л. А. Машкіна, О. М. Новак, Л. О. Онофрійчук, Л. С. Пісоцька, М. С. Савченко, О. О. Сас, І. М. Шоробура ; за заг. ред. Л. В. Зданевич. Хмельницький : вид-во ХГПА, 2015. 520 с.
4. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ. [Б.в.]. 2007. 141 с.
5. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К. 2002. 135 с.
6. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
7. Скрипник М. І. Інтерактивні технології в післядипломному навчанні: довідник ; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». К. 2013. 202 с.

REFERENCES

1. Interaktyvni tekhnologii navchannia u pisladyplomnii pedahohichnii osviti. metod. posib. (2008). [Interactive learning technologies in postgraduate pedagogical education. Method. Manual]. / V. A. Semychenko, O. S. Snisarenko, L. P. Snitsar [ta in.]; APN Ukrainy. DVNZ «Un-t menedzhmentu osvity». Kyiv-Khmelnytskyi. 207 s. [in Ukrainian]
2. Luzina, M. O., Vozna, A. M. (2003). Innovatsiini protsesy v osviti: navch.posibnyk. [Innovative processes in education: a teaching manual]. Lviv: LBI NBU. 103 s. [in Ukrainian]
3. Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv do osvitnoi diialnosti v doshkilnomu navchalnomu zakladi : kol. monohrafiia (2015). [Preparation of future specialists for educational activities in a preschool educational institution: col. Monograph]. / L. V. Zdanevych, N. V. Kazakova, L. A. Mashkina, O. M. Novak, L. O. Onofriichuk, L. S. Pisotska, M. S. Shavchenko, O. O. Sas, I. M. Shorobura; za zah. red. L. V. Zdanevych. Khmelnytskyi: vyd-vo KhHPA. 520 s. [in Ukrainian]
4. Pometun, O. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia. [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv. [B.v.]. 141 s. [in Ukrainian]
5. Pometun, O., Pyrozhenko, L. (2002). Interaktyvni tekhnologii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid. [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]. K. 135 s. [in Ukrainian]
6. Sysoieva, S. O. (2011). Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh: navch.-metod. posib. [Interactive technologies for adult education: teaching and methodological manual]. NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. K. : VD «EKMO». 324 s. [in Ukrainian]
7. Skrypnyk, M. I. (2013). Interaktyvni tekhnologii v pisladyplomnomu navchanni: dovidnyk [Interactive technologies in postgraduate education: a guide]; NAPN Ukrainy, DVNZ «Un-t menedzh. osvity». K. 202 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОНОФРІЙЧУК Лілія – доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик,

кандидат педагогічних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти; формування навичок soft skills, особливості управлінської діяльності в ЗДО, психологія дітей раннього та дошкільного віку тощо.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ONOFRIYCHUK Liliya – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy, Psychology and Professional

Methods of Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy.

Scientific interests: training of future specialists in preschool education; development of soft skills, peculiarities of management activities in preschool educational institutions, psychology of children of early and preschool age, etc.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 004.339:657.65:378.138

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-224-229

ПИНЗЕНИК Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7224-941X>
e-mail: olena.pinzenik@gmail.com

СКРИПИНЕЦЬ Василь –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4310-2866>
e-mail: skrupunec23@gmail.com

ЧЕПЕЛЮК Богдан –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1960-6663>
e-mail: chepeliuk.b@mail.msu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МАРКЕТИНГУ

Формування професійних компетентностей майбутніх фахівців з маркетингу у закладах вищої освіти дедалі більше привертає увагу науковців. У статті проаналізовано науково-педагогічну літературу з цього питання, що дозволило виокремити ключові компетентності майбутнього фахівця з маркетингу у XXI столітті, а також професійного становлення маркетологів у різних сферах економічної діяльності. Окрему увагу приділено теоретичним засадам та законодавчій базі професійної підготовки фахівців з маркетингу. Визначено програмні компетентності освітньо-професійної програми за спеціальністю «Маркетинг», які забезпечують послідовність і наступність професійної підготовки, розвиток ключових компетентностей та відповідність кваліфікації випускників вимогам сучасного ринку праці.

У статті конкретизовано поняття «професійна компетентність маркетолога» як багатокомпонентного, динамічного утворення, що включає не лише фахові знання, а й здатність до саморозвитку, креативності та адаптації до умов невизначеності. Визначено перелік загальних і фахових компетентностей майбутнього маркетолога відповідно до вимог стандарту вищої освіти. До загальних компетентностей віднесено: громадянську, правову, культурну, моральну відповідальність, здатність до критичного мислення, навчання, командної роботи, міжпрофесійної й міжкультурної комунікації, використання інформаційно-комунікаційних технологій, соціальну відповідальність. До фахових (спеціальних) компетентностей – здатність логічно структурувати й відтворювати знання з маркетингу, критично аналізувати сучасні концепції, прогнозувати ринкові процеси, проводити маркетингові дослідження, застосовувати сучасні інструменти маркетингової діяльності, ухвалювати обґрунтовані рішення з використанням маркетингових інформаційних систем, працювати в умовах невизначеності та інновацій, а також реалізовувати інтегрований підхід до стратегій у взаємодії з іншими функціональними підрозділами підприємства.

Ключові слова: професійна підготовка, професійні компетентності, маркетинг, підготовка майбутніх фахівців з маркетингу.

PINZENIK Olena –

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Preschool, Primary Education, and Educational Management Mukachevo State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7224-941X>
e-mail: olena.pinzenik@gmail.com

SKRYPYNETS Vasyi –

Third-level (educational and scientific) doctoral student, Specialty 015 Professional Education (by specializations)

Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4310-2866>
e-mail: skrupunec23@gmail.com

CHEPELYUK Bohdan –

Third-level (educational and scientific) doctoral student,
Specialty 015 Professional Education (by specializations)
Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1960-6663>
e-mail: chepeliuk.b@mail.msu.edu.ua

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE MARKETING SPECIALISTS

The formation of professional competencies of future marketing specialists in higher education institutions is increasingly attracting the attention of scientists. The article analyzes the scientific and pedagogical literature on this issue, which allowed us to identify the key competencies of a future marketing specialist in the 21st century, as well as the professional development of marketers in various areas of economic activity. Special attention is paid to the theoretical foundations and legislative framework of professional training of marketing specialists. Program competencies of the educational and professional program have been identified in the specialty «Marketing» are determined, which ensure the consistency and continuity of professional training, the development of key competencies and the compliance of graduates qualifications with the requirements of the modern labor market.

The article clarifies the concept of «professional competence of a marketer» as a multi-component, dynamic formation that includes not only professional knowledge but also readiness for self-development, creativity, and adaptation to uncertainty. The list of general and professional competencies of future marketers is defined in accordance with the higher education standard. General competencies include: civic, legal, cultural, and moral responsibility; critical thinking; learning ability; teamwork; interprofessional and intercultural communication; use of information and communication technologies; and social responsibility. Professional (special) competencies include the ability to logically structure and reproduce marketing knowledge, critically analyze modern concepts, forecast market processes, conduct marketing research, apply modern marketing tools, make informed decisions using marketing information systems, operate in conditions of uncertainty and innovation, and implement an integrated approach to strategies in cooperation with other functional departments of the enterprise.

Key words: professional training, professional competencies, marketing, training of future marketing specialists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах глобалізації економіки, стрімкого розвитку цифрових технологій, трансформації поведінки споживачів і посилення конкуренції на ринках виникає потреба у переосмисленні підходів до професійної підготовки майбутніх маркетологів. Маркетинг перетворився на ключовий інструмент управління підприємствами в умовах динамічного та часто непередбачуваного бізнес-середовища. Тому професійна підготовка здобувачів вищої освіти з маркетингу має відповідати актуальним викликам сучасності та бути спрямованою на формування компетентностей, необхідних для ефективного функціонування у швидкоплинному соціально-економічному контексті.

Актуальність проблеми зумовлена потребою у фахівцях, які володіють не лише ґрунтовними теоретичними знаннями з маркетингу, але й здатні адаптуватися до змін ринку, критично мислити, генерувати інноваційні рішення та впроваджувати ефективні маркетингові стратегії. Особливу увагу привертає орієнтація на міждисциплінарний підхід у підготовці маркетологів, що передбачає інтеграцію знань з економіки, соціології, інформаційних технологій, психології та етики бізнесу. Такий підхід дозволяє майбутнім фахівцям комплексно бачити маркетингову діяльність як частину загальної стратегії розвитку організації.

Освітній процес повинен бути не лише теоретично наповненим, але й практично орієнтованим, з акцентом на розвиток аналітичних здібностей, навичок проведення маркетингових досліджень, використання цифрових технологій і прийняття рішень в умовах невизначеності. Формування професійних компетентностей майбутніх фахівців з маркетингу є важливим науково-

педагогічним завданням, яке потребує системного підходу та оновлення змісту і методів навчання відповідно до актуальних вимог сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування професійних компетентностей майбутніх фахівців з маркетингу активно розглядається у сучасному науково-педагогічному дискурсі. Значна кількість дослідників висвітлює різні аспекти цієї теми, що свідчить про її актуальність та потребу в подальшому теоретичному осмисленні й практичному удосконаленні. Зокрема, І. Адамів, І. Ромащенко розглядають професійну компетентність як інтегральну якість особистості, що формується у процесі фахової підготовки і включає в себе як професійні знання, так і особистісні риси, необхідні для ефективної діяльності маркетолога. Формування кому-нікативної компетентності як одного з ключових елементів професійної підготовки маркетологів досліджують Н. Волкова, О. Лебідь, акцентуючи увагу на важливості розвитку навичок ефективної взаємодії з цільовими аудиторіями. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців з маркетингу обґрунтовано у працях В. Кочиної, яка акцентує на необхідності системної інтеграції знань, умінь та цінностей в освітньому процесі. Значний внесок у розробку моделей професійної підготовки майбутніх маркетологів зробили Г. Зайчук, Л. Іваненко, О. Боєнко, які пропонують моделі, побудовані на засадах компетентнісного підходу з урахуванням потреб сучасного ринку праці. Теоретичні засади підготовки фахівців із маркетингу висвітлено в працях Г. Товканець, Т. Кравченко, які розглядають маркетингову освіту як процес формування системного мислення, орієнтованого

на інноваційність та гнучкість в умовах змін. Креативний характер маркетингу як управлінської діяльності наголошується у роботах Є. Балатського та А. Бондаренка, де маркетинг трактується не лише як інструмент впливу на ринок, а й як форма творчого вирішення бізнес-завдань. Окрему увагу заслуговують дослідження І. Мельничук, Л. Галушко, О. Близнюкової, які аналізують особливості розвитку професійної компетентності маркетологів із застосуванням засобів позитивної психотерапії, що підкреслює важливість психологічної складової в професійній підготовці майбутніх фахівців.

Мета статті – здійснити аналіз професійних компетентностей майбутніх фахівців з маркетингу на основі стандарту вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблему формування професійної компетентності майбутніх маркетологів, С. Адамів трактує її як інтегральну якість суб'єктів економіко-управлінської діяльності, результат якої характеризується сукупністю інтегрованих знань, умінь, досвіду, особистісних якостей, що дозволяють ефективно проектувати й здійснювати маркетингову діяльність у взаємодії з макросередовищем, зокрема й за допомогою засобів іноземної мови. Авторка підкреслює вагомість формування мотивації та відповідного професійного ставлення майбутніх маркетологів до власної підготовки, професійної компетентності, розуміння потреби в постійному оновленні знань, удосконалення умінь і навичок, що можливо реалізувати в умовах неперервного професійного розвитку. Не менш важлива роль відводиться сукупності знань загальної та професійного характеру, відповідних умінь і навичок, готовності до роботи у професійному середовищі, якому притаманна невизначеність, високий рівень конкурентності, швидкоплинність змін, тощо [1].

І. Ромащенко вважає професійну компетентність маркетолога «інтегрованим особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей, що зумовлюють його готовність до компетентного виконання професійної діяльності» [2]. Авторка переконує, що тут важливо розуміти, що «професійна компетентність не має вузькопрофесійних меж, від неї вимагається постійного вдосконалення знань, практичних навичок та інших значимих складових, які пов'язані з освітою та професійним розвитком і накопиченням фахових знань. Професійна компетентність є динамічним особистісним поняттям, зміст та якісний рівень якого залежить від рівня розвитку науки, типу економічної системи, соціальних умов» [2].

Професійні компетентності маркетолога визначені Т. Кравченко як інтегрована сукупність ключових умінь і знань, до яких належать діагностична, аналітична, соціально-комунікативна, а також компетентності моделювання й проектування. Особливої ваги набувають комунікативна та перцептивна компетентності, що забезпечують ефективну взаємодію фахівця з різними цільовими аудиторіями в умовах динамічного ринкового середовища [3].

Ю. Захарченко наводить такі трактування, як «інтегральна характеристика особистості фахівця, що проявляється в готовності і здатності самостійно освоювати і отримувати системи нових знань в результаті перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального, базуючись на наявних знаннях, навичках і способах діяльності» [4, с. 87]; «якісна характеристика особистості, що визначається сумою професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, набутих у процесі навчання та дослідницької діяльності, а також визначає готовність майбутнього фахівця з маркетингу до їх використання у професійній діяльності» [4, с. 87]; «цілісна, інтегральна характеристика студента-маркетолога, що проявляється в його готовності зайняти активну дослідницьку позицію стосовно своєї діяльності і себе як її суб'єкта з метою перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального в умовах невизначеності» [4, с. 87].

Таким чином, професійна компетентність майбутнього фахівця з маркетингу трактується як багатокомпонентне, динамічне утворення, що передбачає не лише наявність фахових знань, а й готовність до саморозвитку, креативності та адаптації до умов невизначеності.

Професійна підготовка майбутніх фахівців здійснюється відповідно до нормативних документів, на основі яких функціонує система вищої освіти в Україні. До нормативної бази відносимо Стандарт вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузь знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальність 075 «Маркетинг» [5].

Підготовка фахівців з маркетингу тісно пов'язана з освітньо-професійною програмою «Маркетинг», яка є основним інструментом для формування необхідних знань, навичок і компетентностей у майбутніх спеціалістів цієї сфери. Ця програма розробляється з урахуванням сучасних вимог законодавства та потреб ринку праці, що дозволяє створити ефективну основу для формування професійних маркетологів.

Відтак, проаналізуємо професійні компетентності Стандарту вищої освіти за спеціальністю 075 «Маркетинг» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [5]. Стандарт вищої освіти містить програмні компетентності, що визначають специфіку підготовки бакалаврів зі спеціальності 075 «Маркетинг» та результати навчання, які окреслюють, що саме здобувач повинен знати, розуміти та бути здатним виконувати після успішного завершення освітньої програми. Вони узгоджені між собою та відповідають дескрипторам Національної рамки кваліфікацій.

Здійснимо аналіз запропонованих загальних компетентностей, які визначають рівень професійної підготовки здобувачів. Ці компетентності забезпечують покривають різні аспекти діяльності та розвитку особистості, важливі для будь-якої освітньо-професійної програми [5]:

– здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства. Ця компетентність відображає важливість правового виховання і

громадянської свідомості. У межах освітньої програми «Маркетинг» вона може сприяти формуванню в студентів розуміння важливості дотримання законодавства, прав і свобод людини, а також необхідності розвитку демократичного суспільства. Це важливо для роботи в умовах сучасних глобальних ринків, де етика та правові норми мають велике значення. Так, В. Тичина розуміє як усвідомлення цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні [8];

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності. Ця компетентність акцентує увагу на важливості культурного та морального розвитку. Вона підкреслює роль наукових досягнень і технологічних інновацій у розвитку суспільства. В умовах маркетингової діяльності, це важливо для створення брендів, реклами і стратегії, які відповідають етичним і культурним нормам;

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Ця компетентність охоплює важливість критичного мислення, що є ключовим для прийняття маркетингових рішень. Маркетологи повинні вміти аналізувати ринки, прогнозувати тенденції, а також синтезувати дані для розробки стратегії і тактики;

- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. Це базова компетентність для будь-якої професії, особливо у швидко змінюваній сфері маркетингу, де постійно з'являються нові технології та методи роботи. Студенти повинні бути готові постійно оновлювати свої знання і адаптуватися до нових умов;

- визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків. Здатність до досягнення цілей і виконання зобов'язань є основою професійного розвитку маркетолога. У маркетингу, де часто стикаються з високими вимогами, здатність зберігати фокус і активно діяти є важливою для успіху;

- знання та розуміння предметної області. Для маркетолога це включає глибоке розуміння не лише теорії маркетингу, а й актуальних економічних і соціальних процесів, поведінки споживачів, специфіки різних ринків. Така компетентність забезпечує успішне застосування теоретичних знань на практиці;

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. Ця компетентність є основою для вирішення реальних задач, з якими стикаються маркетологи на ринку. Вона включає здатність трансформувати знання в ефективні маркетингові стратегії, проводити рекламні кампанії, аналізувати ринок тощо;

- здатність проведення досліджень на відповідному рівні. Дослідження є важливою частиною професійної діяльності маркетолога, адже вони дозволяють оцінити потреби споживачів, тренди ринку, конкурентне середовище. Здатність проводити дослідження та аналізувати отримані результати є важливою для прийняття обґрунтованих рішень;

- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. У сучасному маркетингу ця компетентність є критично важливою. Знання і вміння використовувати інструменти цифрового маркетингу, аналітики даних, соціальних мереж, інтернет-реклами допомагають маркетологам бути конкурентоспроможними на ринку праці;

- здатність спілкуватися іноземною мовою. У глобалізованому світі маркетологи часто працюють з міжнародними компаніями і на міжнародних ринках. Здатність комунікувати іноземними мовами є важливим аспектом професійної підготовки;

- здатність працювати в команді. Маркетингові стратегії зазвичай розробляються в команді з різних фахівців (аналітиків, дизайнерів, копірайтерів тощо). Здатність працювати в команді дозволяє ефективно співпрацювати і досягати спільних цілей;

- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня. Ця компетентність важлива для маркетологів, які часто взаємодіють з фахівцями з інших галузей, наприклад, фінансистами, юристами, ІТ-спеціалістами. Вміння ефективно комунікувати з різними експертами забезпечує успішну реалізацію проектів;

- здатність працювати в міжнародному контексті. Оскільки маркетингові стратегії часто мають глобальний масштаб, здатність працювати в міжнародному контексті і адаптувати стратегії до різних культурних і економічних умов є важливим елементом професійної діяльності;

- здатність діяти соціально відповідально та свідомо. Ця компетентність підкреслює етичні аспекти професійної діяльності, особливо в маркетингу. Важливо, щоб маркетологи враховували соціальні, екологічні та етичні питання при розробці стратегій, що мають вплив на споживачів і суспільство.

Аналіз спеціальних або фахових компетентностей в рамках підготовки фахівців з маркетингу дає змогу зрозуміти, наскільки важливими є глибокі теоретичні знання, практичні навички та здатність адаптуватися до змінюваного маркетингового середовища. До них віднесено[5]:

- здатність логічно і послідовно відтворювати отримані знання предметної області маркетингу. Ця компетентність підкреслює важливість структурування знань і здатність чітко і логічно передавати інформацію. Вона є основою для подальшого навчання та розвитку в сфері маркетингу, оскільки дозволяє студентам використовувати здобуті знання для вирішення практичних завдань;

- здатність критично аналізувати й узагальнювати положення предметної області сучасного маркетингу. Критичне мислення і здатність до узагальнення є важливими для маркетолога. Це дозволяє не лише сприймати існуючі концепції, а й оцінювати їх ефективність у різних умовах. Така компетентність важлива для розуміння тенденцій і змін у маркетинговому середовищі;

– здатність використовувати теоретичні положення маркетингу для інтерпретації та прогнозування явищ і процесів у маркетинговому середовищі. Ця компетентність сприяє розвитку аналітичних навичок, які дозволяють не тільки застосовувати теорію маркетингу, але й прогнозувати зміни в ринкових процесах. Вміння інтерпретувати тенденції ринку на основі теоретичних знань допомагає приймати обґрунтовані рішення у реальних умовах;

– здатність проваджувати маркетингову діяльність на основі розуміння сутності та змісту теорії маркетингу і функціональних зв'язків між її складовими. Це одна з основних компетентностей, яка забезпечує зв'язок між теорією та практикою. Вона включає здатність застосовувати комплексний підхід до реалізації маркетингових стратегій, враховуючи всі складові маркетингової діяльності, такі як ціноутворення, просування, дистрибуція та ін;

– здатність коректно застосовувати методи, прийоми та інструменти маркетингу. Ця компетентність вказує на необхідність практичних навичок і вміння застосовувати сучасні маркетингові інструменти для вирішення конкретних завдань. Вона включає роботу з аналітичними даними, розробку стратегій, а також застосування таких інструментів, як SEO, SMM, реклама, брендинг;

– здатність проводити маркетингові дослідження у різних сферах маркетингової діяльності. Здатність проводити дослідження є критично важливою для маркетолога, оскільки це дозволяє не тільки оцінити поточну ситуацію на ринку, але й передбачити зміни, вивчити поведінку споживачів, конкурентів, тенденції розвитку індустрії;

– здатність визначати вплив функціональних областей маркетингу на результати господарської діяльності ринкових суб'єктів. Ця компетентність сприяє розумінню того, як маркетинг впливає на фінансові та операційні результати компанії. Вона дозволяє аналізувати ефективність різних маркетингових стратегій і виявляти їх вплив на прибутковість, ринкову частку та інші показники;

– здатність розробляти маркетингове забезпечення розвитку бізнесу в умовах невизначеності. В умовах високої конкуренції та швидко змінюваного ринкового середовища маркетолог повинен бути готовим розробляти гнучкі стратегії, що дозволяють компанії адаптуватися до змін. Це включає вміння працювати в умовах невизначеності та ризику, що є характерним для сучасного бізнес-середовища;

– здатність використовувати інструментарій маркетингу в інноваційній діяльності. Здатність адаптувати традиційні маркетингові інструменти до інноваційних процесів – це важлива складова сучасного маркетингу. Це передбачає використання новітніх технологій та методів, таких як аналітика великих даних, штучний інтелект, автоматизація процесів, для створення інноваційних маркетингових рішень;

– здатність використовувати маркетингові інформаційні системи в ухваленні маркетингових рішень і розробляти рекомендації щодо підви-

щення їх ефективності. Використання маркетингових інформаційних систем (CRM, ERP тощо) для прийняття рішень є невід'ємною частиною сучасної маркетингової діяльності. Ця компетентність забезпечує здатність аналізувати дані, ефективно приймати рішення і покращувати маркетингові стратегії на основі отриманої інформації;

– здатність аналізувати поведінку ринкових суб'єктів та визначати особливості функціонування ринків. Аналіз поведінки споживачів і конкурентів є ключовим елементом для розробки успішних маркетингових стратегій. Вміння розуміти і передбачати тенденції на ринку дозволяє маркетологам ухвалювати ефективні бізнес-рішення;

– здатність обґрунтовувати, презентувати і впроваджувати результати досліджень у сфері маркетингу. Ця компетентність забезпечує здатність не тільки проводити дослідження, але й чітко і переконливо комунікувати їх результати з усіма зацікавленими сторонами, а також впроваджувати їх у практику для підвищення ефективності маркетингових стратегій;

– здатність планування і провадження ефективної маркетингової діяльності ринкового суб'єкта в кросфункціональному розрізі. Маркетологи повинні вміти планувати та здійснювати маркетингові заходи, взаємодіючи з різними функціональними підрозділами компанії. Ця компетентність забезпечує здатність до комплексного підходу до управління проектами;

– здатність пропонувати вдосконалення щодо функцій маркетингової діяльності. Покращення та вдосконалення процесів маркетингу є необхідною складовою діяльності маркетолога. Це включає вміння аналізувати поточні стратегії і пропонувати варіанти їх покращення для підвищення ефективності бізнесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. Професійні компетентності включають як базові теоретичні знання, так і практичні навички, що дозволяють маркетологу ефективно функціонувати в умовах швидко змінюваного ринку. Вони охоплюють важливі аспекти професійної діяльності: від проведення досліджень і аналізу до реалізації маркетингових стратегій і впровадження інновацій. Проаналізовані компетентності є необхідними для підготовки фахівців, здатних працювати в сучасному бізнес-середовищі, адаптуватися до змін і забезпечувати стійкий розвиток організацій. Перспективами подальших розвідок на пряму є дослідження професійних компетентностей майбутніх фахівців з маркетингу з позицій зарубіжних країн у межах окресленого періоду.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Адамів С. Є. Формування професійної компетентності майбутніх маркетологів засобами інтерактивних технологій. (Дисертація к. пед. н., спеціальність 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти). Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2017. 23 с.

2. Ромащенко І. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з маркетингу у сфері управління у процесі вивчення фахових дисциплін. (Автореферат дис. к. пед. наук: спеціальність: 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти). Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2010. 22 с.

3. Кравченко Т. М. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців з маркетингу у науковому доробку А. Пейна. № 3/189. 2021. С. 153-157 с.

4. Захарченко Ю. В. Сутність поняття дослідницька компетентність майбутніх фахівців з маркетингу. Обрії. 2017.1. 86-88 с.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України №1343 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 075 «Маркетинг» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 05.12.2018 р.

6. Іваненко Л. М., Боєнко О. Ю. Розробка моделі професійної підготовки фахівців маркетологів на основі компетентнісного підходу. *Бізнес Інформ*. 2020. №5. С. 492–502.

7. Мельничук І., Галушко Л., Близнюкова О. Особливості професійної компетентності маркетологів та її розвиток засобами позитивної психотерапії. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4 (9). С. 421–435.

8. Тичина В. Правові цінності Європейського Союзу : навч. посіб. Держ. ун-т «Житомир. політехніка». Харків. Право. 2023. 116 с.

REFERENCES

1. Adamiv, S. Ye. (2017). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh marketolohiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future marketers by means of interactive technologies]. (Dysertatsiia k. ped. n., spetsialnist 13.00.04 Teoriia i metodyka profesiinoi osvity). Ternopil: Ternopils'kyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. 23 s. [in Ukrainian]

2. Romashchenko, I. V. (2010). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z marketynhu u sferi upravlinnia u protsesi vyvchennia fakhovykh dysyplin [Formation of professional competence of future marketing specialists in the field of management through studying professional disciplines]. (Avtoreferat dys. k. ped. nauk: spetsialnist: 13.00.04 Teoriia i metodyka profesiinoi osvity). Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. 22 s. [in Ukrainian]

3. Kravchenko, T. M. (2021). Kompetentnisnyi pidkhyd u pidhotovtsi fakhivtsiv z marketynhu u naukovomu dorobku A. Peina [Competence-based approach in training marketing specialists in the scientific work of A. Pein]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. (3/189). 153–157. [in Ukrainian]

4. Zakharchenko, Yu. V. (2017). Sutnist poniattia «doslidnytska kompetentnist» maibutnikh fakhivtsiv z marketynhu [The essence of the concept «research competence» of future marketing specialists]. Obrii. (1). S. 86–88. [in Ukrainian]

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2018). Nakaz №1343 «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 075 «Marketing» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity» vid 05.12.2018 r. [Order No. 1343 «On the approval of the higher education standard for specialty 075 «Marketing» for the first

(bachelor's) level of higher education» from 05.12.2018]. [in Ukrainian]

6. Ivanenko, L. M., & Boienko, O. Yu. (2020). Rozrobka modeli profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv marketolohiv na osnovi kompetentnisnoho pidkhydu [Development of a model for professional training of marketing specialists based on a competence-based approach]. Biznes Inform. (5). S. 492–502. [in Ukrainian]

7. Melnychuk, I., Halushko, L., & Blyzniukova, O. (2022). Osoblyvosti profesiinoi kompetentnosti marketolohiv ta yii rozvytok zasobamy pozytyvnoi psykhoterapii [Features of marketers' professional competence and its development through positive psychotherapy]. Perspektyvy ta innovatsii nauky. (4/9). S. 421–435. [in Ukrainian]

8. Tychyna, V. (2023). Pravovi tsinnosti Yevropeiskoho Soiuzu: navch. posib. [Legal values of the European Union: textbook]. Derzhavnyi universytet «Zhytomyrska politekhnikha». Kharkiv: Pravo. 116 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПИНЗЕНИК Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: педагогіка, акмеологія, професійна підготовка.

СКРИПНИК Василь – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка, професійні компетентності майбутніх фахівців з маркетингу.

ЧЕПЕЛЮК Богдан – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка, професійні компетентності майбутніх фахівців в сфері технологій та дизайну.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PYNZENIK Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management Mukachevo State University.

Scientific interests: pedagogy, acmeology, professional training.

SKRYPNETS Vasyl – graduate student in the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 015 Professional education (by specialization) Mukachevo State University.

Scientific interests: professional training, professional competencies of future marketing specialists.

CHEPELIUK Bohdan – graduate of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 015 Professional Education (by specialization) Mukachevo State University.

Scientific interests: professional training, professional competencies of future specialists in the field of technology and design.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.05.2025 р.

УДК 372.853:371.3:377.36

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-230-234

СЕМАКОВА Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент Херсонського політехнічного фахового коледжу
Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1457-5983>
e-mail: semakova2016@gmail.com

БОЙКО Любів –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент
Херсонського державного аграрно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-3864>
e-mail: boikolmh@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті підкреслена проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. Автори пов'язують її з кількома факторами, серед яких є зміни у психологічній сфері молоді та зміни в ментальній сфері людей.

Проведено аналіз літературних джерел, в яких розглянуті психологічні аспекти активізації пізнавальної діяльності молоді, наведені шляхи розвитку пізнавальної активності, інтересу та пізнавальної потреби учнівської молоді.

Розглянуто психологічні особливості здобувачів освіти, що навчаються на I-II курсах коледжів та університетів.

В роботі наведено складений науковцями середньостатистичний портрет сучасного першокурсника вишу, якого характеризують як не дуже самостійного, некритичного до своїх дій, більш чутливого до покарання, ніж до заохочення, такого, що не має навичок самоорганізації і потребує організуючої і спрямовуючої допомоги дорослого.

Виокремлено таку особливість ментальної сфери сучасної молоді як кліпове мислення. Розглянуті позитивні і негативні прояви кліпового мислення, які необхідно враховувати при організації навчального процесу в закладах освіти. Визначені методи і прийоми активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти з урахуванням розглянутих психологічних особливостей.

Через обмеженість можливостей кліпового мислення при вивченні певних дисциплін, з метою розвитку цільного мислення доцільно використовувати розвиваючі методи й прийоми. Одним з таких прийомів є застосування ментальних карт. З власного досвіду викладання рекомендуємо роботу з інтернет-джерелами та засобами медіа освіти, використання смартфонів на заняттях. Також добре себе зарекомендував метод проєктів.

Вважаємо, що використання відомих методів навчання спільно з новими розробками, у тому числі e-learning технологіями підвищить ефективність процесу навчання і значно поліпшить рівень професійної підготовки студентів.

Ключові слова: навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, студенти, кліпове мислення, психолого-педагогічні особливості, коледжі, університети.

SEMAKOVA Tetiana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kherson Polytechnic College of
Odessa National Polytechnic University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1457-5983>
e-mail: semakova2016@gmail.com

BOIKO Liubov –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kherson State Agrarian and Economic University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-3864>
e-mail: boikolmh@gmail.com

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF STIMULATING STUDENTS' LEARNING ACTIVITY

The article highlights the problem of stimulating the educational and cognitive activity of students in higher and professional pre-higher education. The authors link this issue to several factors, including shifts in the psychology of young people. The article presents an analysis of literary sources addressing the psychological aspects of stimulating students' cognitive activity, and explores methods to develop cognitive activity, interest and cognitive needs among students.

The psychological characteristics of students in their 1st and 2nd years of colleges and universities are examined in this paper.

The paper presents compiled by scholars a typical profile of a modern first-year university student. It reveals that such student is not very independent, often uncritical of his actions, more sensitive to punishment than to encouragement, lacking self-organization skills and requiring the guiding help of an adult to navigate academic challenges.

The concept of clip thinking as a feature of the mental sphere of modern youth is examined. Both positive and negative manifestations of clip thinking are discussed, with an emphasis on how these traits must be considered when organizing the educational process in educational institutions. The paper identifies methods and techniques for stimulating the educational and cognitive activity of students, considering the psychological characteristics outlined earlier.

Due to the limitations of this fragmented thinking style, particularly when studying certain disciplines, there is a growing need to develop holistic thinking skills through targeted pedagogical strategies. One effective approach is the use of mental maps, which help students visualize and structure information. From our own teaching experience, we also recommend integrating Internet resources and media education tools, including the use of smartphones during lessons. The project-based learning method has also proven to be effective in engaging students.

The authors believe that combining well-known teaching methods with innovative approaches, including e-learning technologies, can increase the effectiveness of the educational process and significantly improve the overall quality of students' professional training.

Key words: educational activity, cognitive activity, students, clip thinking, psychological and pedagogical characteristics, colleges, universities.

Formulation and justification of the problem relevance. The problem of activating the educational and cognitive activity of applicants for higher and professional pre-higher education is a pressing problem of today. Analysis of the practice of teaching students in technical universities and colleges in Ukraine gives grounds to speak about the low cognitive activity of young people, their loss of interest in the process of learning. A separate problem that needs to be solved is the poor preparation of first-year students for the university format of study. Many factors contribute to this situation in technical universities and colleges in Ukraine.

The first group of factors is associated with the economic hardships in Ukraine, which cause a decline in young people's interest in the learning process in general, leading to a decrease in motivation to obtain high-quality higher professional education.

The second group of factors arises in connection with the decisions of the Ministry of Education and Science of Ukraine, which for various reasons does not see prospects in the development of the entire educational sector, namely, the system of institutions of professional pre-higher education. Teachers of general education and specialized subjects are required to provide instruction under challenging conditions, including shortened periods for studying educational material, overloaded curricula, difficulties in content assimilation, and insufficient time for solving tasks and conducting experiments, among other issues. This causes difficulties for students in carrying out educational and cognitive activities and leads to a decrease in teachers' motivation for professional activity.

The third group of factors influencing the educational process in Ukraine and globally is related to changes in the psychological sphere of young people, who are studying in the context of global informatization. This phenomenon leads to alterations in the mental sphere and contributes to the development of a new type of thinking, referred to as "clip thinking" (CT).

When organizing the educational process, it is impossible to ignore these manifestations. Under such conditions, there is a need to find new ways, methods and means of educational work that allow not only to improve the level of knowledge acquisition by students, but also to ensure the growth of cognitive activity of young people.

Analysis of recent research and publications. Analysis of literary sources showed that the psychological aspects of stimulating the cognitive activity of young people were studied in the works of foreign and domestic scientists, such as J. Piaget, J. Bruner, K. Rogers, L. Vygotsky, G. Kostyuk, O. Leontiev, S. Rubinstein, S. Maksymenko and others. Activation of learning by improving teaching methods was considered in the works of V. Sukhomlynsky, I. Bekh, M. Makhmutov, O. Savchenko, O. Pometun. Ways of developing cognitive activity, interest and cognitive needs of young students are presented in the

works of L. Aristova, V. Molyako, T. Shamova, G. Shchukina and many other teachers and psychologists [8; 10].

However, the abovementioned studies do not take into account the peculiarities of the mental development of modern youth, who must rapidly navigate in a world overflowing with information and quickly assimilate new knowledge. The issues of stimulating the educational and cognitive activity of students in institutions of higher and professional pre-higher education are not sufficiently considered.

All of the above gave us grounds to formulate **the purpose of the article:** to explore the psychological changes in today's student youth in order to effectively incorporate them into the process of stimulating the educational and cognitive activity of learners.

Achieving the purpose required solving the following tasks:

1) to consider the psychological characteristics of the 1st- and 2nd-year students of colleges and universities;

2) to determine methods and techniques for stimulating the educational and cognitive activity of students, considering these psychological characteristics.

The main material of the study. Analyzing the psychological characteristics of modern youth, we rely on the results of research on this issue, given by O. Volkov and T. Lumpieva [7].

We believe that the researchers, having compiled an average portrait of a modern first-year university student, reflect the general trend that has developed in higher and professional pre-higher education in Ukraine, and we propose to extend the conclusions given by scientists to first- and second-year college and university students. Based on the analysis of experimental data, the aforementioned researchers compiled a general group portrait of first-year students, which is characterized by the following individual and psychological features: high personal anxiety, vulnerability, low stress tolerance (in connection with this, in most situations, they feel helpless, need the guidance of an adult); high level of self-acceptance; high demands are formed in the absence of methods and skills for solving problems; pronounced individualism, self-orientation; lack of interest in those around him; put their interests above the interests of other people and are always ready to defend them, strive to be independent and self-sufficient; do not make sufficient efforts to fulfill the requirements and accepted norms of behavior in society; there is insecurity, impulsiveness, a tendency to rash actions; do not know how and do not want to think through the sequence of their actions; cannot independently form a program of behavior, uncritical of their actions; cannot organize their time, goals are prone to frequent change, planning is unrealistic; all self-regulation mechanisms (forecasting, control, modeling, evaluation of results) are reduced [7].

The ability to easily navigate global information resources and quickly locate the information they need

is identified as positive trait of modern youth by many scientists.

In general, first-year students are characterized as not very independent, uncritical of their actions, more sensitive to punishment than to encouragement, and lacking self-organization skills. That is why first-year students need organizing and directing (controlling) help from an adult, which can be expressed in setting tasks for them, mandatory reminders and pushing to bring the matter to the end. That is, external control of their activities is necessary.

Scientists [3-6; 9] have identified several factors that contribute to the learning difficulties experienced by first-year students: "clip thinking" (CT) prevails; they do not understand complex (difficultly presented) material and cannot absorb large amounts of information; they are quickly distracted due to the "boring" of teaching or the lack of a game moment in learning; they have undeveloped communication skills, they are unable to clearly and expressively express their thoughts both orally and in writing; they are unable to independently find solutions and organize their time for classes, distribute time and mental resources in the learning process.

Many modern researchers have addressed the problem of clip thinking, namely: F. Girenok, G. Gich, S. Zhukova, M. Litvinova, S. Simakova, T. Udovitska, and others [2-4; 6; 9].

Scientists consider clip thinking to be a phenomenon of modernity, it is a characteristic feature of the youth of the so-called Z-generation, that is, modern 16-17-year-old young people. The theory of generations, created in 1991 by American scientists Neil Howe and William Strauss [1; 7], arose at the junction of several sciences: economics, demography and history. The theory of generations shows that the time period in which a person was born affects his worldview.

Today, many researchers in the field of anthropology and communication studies (sciences that study the humanitarian aspects of the development of information tools and systems, the nature, forms and results of their impact on social life) agree with the idea that it is the method of transmitting information (and not the technological structure and method of organizing work) that determines the style of thinking.

The phenomenon of CT is essentially synonymous with the concept of "cognitive style" (personality characteristics, which are stable individual features of cognitive processes that cause the use of different research strategies). For example, for students with an integral style, reliance on technologies built on the principle of ascent from the abstract to the concrete is acceptable, while for students with a differential style, learning is built, on the contrary, from frequent to general, aimed at generalized assimilation of the material [2].

With CM, life resembles a video clip: a person perceives the world not as a whole, but as a sequence of almost unrelated events. Modern TV series, films and cartoons are created for the clip consumer. The scenes in them follow in small blocks, often replacing each other without a logical connection. The press is filled with short texts in which the authors only outline the contours of problems. Television presents news

that is not connected to each other, then advertising, the clips of which are also not related to each other in any way. As a result, a person, without comprehending one topic, moves on to consuming another. The world of the CT owner turns into a kaleidoscope of disparate facts and fragments of information. A person gets used to the constant change of messages and demands new ones. The desire to search for headlines and viral clips that "catch" increases, to listen to new music, "chat", edit photos and so on.

Analyzing the causes of the emergence of CT, scientists identify five factors that gave rise to this phenomenon: the acceleration of the pace of life and the directly related increase in the volume of information flow, which gives rise to the problems of selecting and reducing information, highlighting the main and filtering out the unnecessary; the need for greater relevance of information and the speed of its receipt; an increase in the diversity of incoming information; an increase in the number of things that one person is engaged in at the same time; the growth of democracy and dialogism at different levels of the social system [5; 6].

Scientists distinguish positive and negative aspects of clip thinking. The disadvantages include the inability of a person to concentrate on information for a long time, a decrease in the ability to analyze, a decrease in the sense of empathy. The advantage is the acceleration of the reaction.

It is interesting that, becoming a mass phenomenon in modern society, CT is a kind of protection against information overload; a person, feeling the need to quickly assimilate information on various topics, has no other alternative than to perceive by examples.

There is no definite answer to the question of whether CT contributes to the effective assimilation of information. Its use allows a person to memorize large amounts of information without perceiving the content. This is convenient when learning foreign languages. But the use of such a method, for example, in physics, will lead to mechanical memorization of terms, laws, formulas, and understanding of the physical process will be lost. Considering the above, modern educators, when designing the educational process, must take into account both the specifics of the academic discipline and the psychological characteristics of first- and second-year students.

When organizing educational and cognitive activities of students with the involvement of CT, it is necessary to review the content component of the educational material (to simplify the educational material in terms of content); structure information in the form of clips; modify the format of teaching; use bright, clear, visual presentations with understandable and imaginative formulations that are well remembered [2-5; 6].

Understanding the limited capabilities of CT in the study of some disciplines, to develop students' holistic thinking, it is advisable to use developmental methods. One of the developmental techniques is the use of mental (intellectual) maps. They are recommended to increase the efficiency of students' brain activity, memorization, and systematization of

information, planning activities, and finding solutions in difficult conditions.

We can recommend, in addition to various traditional methods, methods of working with Internet sources and media education tools (press, television, radio, cinema, video, etc.), and using techniques for working with smartphones in classes. These tasks may include searching for information activities, such as: finding definitions of specific concepts from various websites, textbooks, reference materials; analyzing their content and selecting the most comprehensible one; or finding reference data necessary for solving a given problem. Even tasks involving calculations in problem-solving, evaluating the results by comparing them with information from online sources, can diversify students' educational activities and contribute to the development of their cognitive interest.

From our experience, a popular form of work in educational institutions is project-based learning, which involves engaging with a large number of information sources and requires analysis, synthesis, generalization, and reflection, thereby fostering the development of students' thinking and their awareness of their own cognitive activity.

Conclusions and prospects for further research in the direction. Thus, sharing the opinions of scientists on the studied matter, we think it necessary to consider the above psychological characteristics of modern youth when organizing the educational process.

We believe that the use of well-known teaching methods together with new developments, including e-learning technologies (a system of teaching using information and electronic technologies), will increase the effectiveness of the learning process and significantly improve the level of professional training of students.

We associate further research with the search for other types of educational work that will contribute to the activation of educational activities of students in institutions of higher and professional pre-higher education.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Карапетян А. Особенности навчання представників покоління Z у вищій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. (186). 2020. С. 115-120. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/537/479>
2. Кліпове мислення та школа: суміщаючи несумісне. URL: <https://osvita.ua/school/57359/>.
3. Кліпове мислення у школярів: що варто знати для успішного навчання. URL: <https://formula.education/2023/12/21/klipove-myslennya-u-shkolyariv-shho-varto-znaty-dlya-uspishnogo-navchannya/>
4. Корчова Г. Кліпове мислення як науково-методична проблема у професійній освіті. *Вісник КрНУ ім. М. Остроградського*. Вип. 1/2022 (132). С. 49-53. URL: https://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statyi/2022_1_6.pdf.
5. Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5229.
6. Корольчук М. Чим небезпечне кліпове мислення? URL: <https://learning.ua/blog/201902/chym-nebezpechne-klipove-myslennia>.

7. Лумпиева Т. П., Волков А. Ф. Поколение Z: психологические особенности современных студентов. URL: <https://ea.donntu.edu.ua/>.

8. Методи активізації пізнавальної діяльності учнів і студентів. URL: https://stud.com.ua/85589/psihologiya/metodi_aktivizatsiyi_piznavalnoi_diyalnosti_uchniv_studentiv

9. Семакова Т. О., Бойко Л. М., Васеньова Ю. О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів в сучасних умовах: психологічний аспект. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (185), 2019. С.165-169.

10. Ягупов В.В. Поняття про методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=195

REFERENCES

1. Karapetian, A. (2020). Osoblyvosti navchannia predstavnykiv pokolinnia Z u vyshchii shkoli. [Peculiarities of teaching Generation Z representatives in higher education.]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. (186). P. 115-120. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/537/479> [in Ukrainian]
2. Klipove myslennia ta shkola: sumishchaiuchy nesumisne [Clip thinking and school: combining the incompatible]. URL: <https://osvita.ua/school/57359/> [in Ukrainian]
3. Klipove myslennia u shkolyariv: shcho varto znaty dlia uspishnogo navchannia. [Clip thinking in schoolchildren: what you need to know for successful learning]. URL: <https://osvita.ua/school/57359/> [in Ukrainian]
4. Korchova, H. (2022). Klipove myslennia yak naukovo-metodychna problema u profesiinii osviti. [Clip thinking as a scientific and methodological problem in professional education]. *Visnyk KrNU im. M. Ostrohradskoho*. Vyp.1. P.49-53. URL: https://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statyi/2022_1_6.pdf [in Ukrainian]
5. Korostil, L.A. (2022). Pokolinnia Z: poshuk sposobiv pedahohichnoi vzaiemodii [Generation Z: search of ways of pedagogical interconnection]. URL: https://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statyi/2022_1_6.pdf [in Ukrainian]
6. Lumpiyeva, T.P., Volkov, A.F. Pokolenie Z: psykholohicheskie osobennosti sovremennykh studentov [Generation Z: psychological peculiarities of modern students]. URL: <https://ea.donntu.edu.ua/>
7. Korolchuk, M. (2019). Chym nebezpechne klipove myslennia? [Why is clip thinking dangerous?]. URL: <https://learning.ua/blog/201902/chym-nebezpechne-klipove-myslennia> [in Ukrainian]
8. Metody aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti uchniv i studentiv [Methods of activating of cognitive activity of students and pupils]. URL: https://stud.com.ua/85589/psihologiya/metodi_aktivizatsiyi_piznavalnoi_diyalnosti_uchniv_studentiv [in Ukrainian]
9. Semakova, T. O., Boiko, L. M., Vasenova, Yu. O. (2019). Aktyvizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv v suchasnykh umovakh: psykholohichniy aspekt. [Activating of educational and cognitive activity of students in current conditions: psychological aspect]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. (185). S.165-169. [in Ukrainian]
10. Yahupov, V.V. Poniattia pro metody aktyvizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti [The concept of methods of activating educational and cognitive activity]. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=195 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СЕМАКОВА Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач Херсонського політехнічного фахового коледжу Національного університету «Одеська політехніка».

Наукові інтереси: формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності студентів, розвиток рефлексивного мислення студентів при вивченні фізики.

БОЙКО Любов – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Наукові інтереси: методика викладання у вищій школі, психологічні особливості студентів, методика викладання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SEMAKOVA Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Kherson Polytechnic College of Odessa National Polytechnic University.

Scientific interests: students' self-education skills, development of reflective thinking in the process of studying physics.

BOIKO Liubov – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Public Administration, Law and Humanities Department, Kherson State Agrarian and Economic University.

Scientific interests: teaching methods in higher education, psychological peculiarities of students.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.05.2025 р.

УДК 316.421

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-234-240

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>

e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

КУШНІР Наталія –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8692-4882>

e-mail: n.s.kushnir@cuspu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти адаптації студентів до дистанційного навчання у закладах вищої освіти (ЗВО). Актуальність проблеми зумовлена глобальними змінами в освітньому процесі, які стали наслідком епідеміологічної ситуації та воєнного стану в Україні. Перехід на дистанційне навчання створює нові виклики для студентів, особливо першокурсників, які одночасно стикаються із труднощами академічної, соціальної та особистісної адаптації.

У ході дослідження з'ясовано, що адаптація студентів до дистанційного формату навчання визначається сукупністю психологічних, соціальних та організаційних чинників. До ключових проблем, які ускладнюють цей процес, належать: підвищений рівень стресу, когнітивне та емоційне навантаження, недостатня сформованість навичок самоорганізації та самостійного навчання, обмежена соціальна взаємодія та зниження рівня мотивації. Зміна формату навчального середовища також супроводжується труднощами у встановленні комунікації з викладачами та одногрупниками, що впливає на якість освітнього процесу та психологічний комфорт студентів.

Проаналізовано вплив індивідуальних особливостей особистості на успішність адаптації, зокрема рівень емоційної стійкості, мотивації до навчання, розвиненість когнітивних навичок та здатність до саморегуляції. Визначено, що ключовими факторами підтримки адаптаційного процесу є ефективна комунікація з викладачами, залучення студентів до інтерактивних освітніх форматів, а також наявність соціальної підтримки як з боку однолітків, так і з боку академічного середовища.

Автори дослідження також розглядають можливі стратегії оптимізації процесу адаптації студентів до дистанційного навчання. Серед ефективних підходів виокремлюються: використання комунікативних методик у навчальному процесі, створення інтерактивного навчального середовища з елементами ігрових та проєктних технологій, застосування цифрових освітніх ресурсів для підвищення залученості студентів, формування навичок самоорганізації та критичного мислення. Особливу увагу приділено ролі викладачів у сприянні адаптації студентів, що передбачає не лише методичну підтримку, а й забезпечення сприятливого психологічного клімату у навчальній групі.

Перспективи подальших досліджень передбачають аналіз ефективності конкретних педагогічних стратегій, спрямованих на підтримку адаптації студентів, розробку інтегрованих методик змішаного навчання, а також вивчення впливу довготривалого дистанційного навчання на особистісний та професійний розвиток студентів.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, дистанційне навчання, заклади вищої освіти, мотивація, цифрові технології, комунікативні методики, соціальна взаємодія, інтерактивне навчання.

STRILETS-BABENKO Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>
e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

KUSHNIR Nataliya –

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8692-4882>
e-mail: n.s.kushnir@cuspu.edu.ua

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDENTS' ADAPTATION TO DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article examines the socio-psychological aspects of students' adaptation to distance learning in higher education institutions (HEIs). The relevance of the issue driven by global changes in the educational process resulting from the epidemiological situation and martial law in Ukraine. The transition to distance learning has created new challenges for students, especially first-year students, who simultaneously face difficulties in academic, social, and personal adaptation.

The study found that students' adaptation to the distance-learning format determined by a combination of psychological, social, and organizational factors. The key problems complicating this process include increased stress levels, cognitive and emotional overload, insufficiently developed self-organization and independent learning skills, limited social interaction, and decreased motivation. The shift in the learning environment also brings communication challenges with teachers and peers, affecting the quality of the educational process and students' psychological well-being.

The impact of individual personality traits on the success of adaptation was analyzed, particularly emotional resilience, motivation for learning, cognitive skills, and self-regulation ability. It was determined that key factors supporting the adaptation process include effective communication with teachers, student engagement in interactive educational formats, and social support from both peers and the academic community.

The article also explores possible strategies for optimizing students' adaptation to distance learning. Among the effective approaches identified are the use of communicative methodologies in the educational process, the creation of an interactive learning environment with elements of game-based and project-based technologies, the implementation of digital educational resources to enhance student engagement, and the development of self-organization and critical thinking skills. Special attention given to the role of teachers in facilitating students' adaptation, which involves not only methodological support but also ensuring a favorable psychological climate within the learning group.

Future research prospects include analyzing the effectiveness of specific pedagogical strategies aimed at supporting student adaptation, developing integrated blended learning methodologies, and studying the impact of long-term distance learning on students' personal and professional development.

Key words: socio-psychological adaptation, distance learning, higher education institutions, motivation, digital technologies, communicative methodologies, social interaction, interactive learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах проблема адаптації студентів до змін у системі освіти, зокрема переходу на дистанційне навчання, набуває дедалі більшої актуальності. Це особливо стосується майбутніх фахівців із соціальної роботи та психології, для яких оволодіння комунікативними та практичними навичками є невід'ємною складовою професійної компетентності. Впровадження дистанційного формату навчання, спричинене умовами воєнного стану в Україні, зумовило необхідність перегляду та адаптації традиційних методик викладання відповідно до нових освітніх реалій.

Актуальність зазначеної проблематики посилюється через низку психологічних, соціальних та технічних труднощів, з якими стикаються студенти. Високий рівень стресу, ризики емоційного вигорання, обмежений доступ до освітніх ресурсів та необхідність самостійної організації навчального процесу суттєво впливають на ефективність засвоєння знань. Водночас сучасна педагогічна наука поки що не має достатньої кількості ефективних методик, які сприяли б успішній адаптації студентів до дистанційного навчання в умовах кризових ситуацій.

З огляду на вищезазначені виклики, дослідження процесів соціально-психологічної адаптації, студентської молоді до дистанційного навчання в ЗВО набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники Т. Алексєєва, О. Венгер, В. Гамов, О. Гречишкіна, Г. Левківська, Є. Резнікова, О. Солодухова, А. Фурман та інші, присвя-

тили свої наукові праці вивченню складного процесу адаптації студентів до нового навчального середовища ЗВО. Вони детально аналізували психологічні, соціальні та навчальні аспекти цієї проблеми, виявляючи фактори, які впливають на успішність адаптації та розробили рекомендації для студентів й викладачів.

Дослідження адаптації студентів-першокурсників до навчання у ЗВО значно збагатилися завдяки роботам таких вчених, як Н. Дятленко, Л. Гармаш, Н. Коцур, Л. Ключек, Л. Косарева, Н. Любченко, О. Прудська, І. Шаповал та ін. Їхні наукові праці стали важливим внеском у розуміння особливостей адаптації саме першокурсників, дозволивши розробити ефективні програми підтримки та супроводу студентів на початковому етапі навчання.

Проблема соціально-психологічної адаптації підлітків до нових умов навчання була предметом дослідження багатьох науковців, серед яких І. Бех, М. Вієвська, Л. Красовська, Н. Фролова та ін.

Значний внесок у дослідження педагогічних аспектів адаптації студентів зробили такі вчені, як В. Штифурак, В. Сорочинська та інші. Їхні наукові праці дозволяють глибше зрозуміти, як педагогічні чинники впливають на процес адаптації студентів й сприяють розробці ефективних педагогічних стратегій, спрямованих на успішну адаптацію студентів до навчання у ЗВО тощо.

Мета статті – розглянути соціально-психологічні аспекти адаптації студентів до дистанційного навчання в ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація студентів до освітнього процесу у

зкладах вищої освіти (ЗВО) є ключовим етапом їхнього особистісного та професійного розвитку, який впливає не лише на академічну успішність, а й на загальну психосоціальну стабільність. Цей період супроводжується значними змінами у житті студентів, серед яких можна виокремити нові соціальні умови, підвищені вимоги до самостійної діяльності, інтенсифікацію навчального навантаження, а також необхідність побудови ефективних міжособистісних відносин. Комплексний характер процесу адаптації зумовив формування різних наукових підходів до його дослідження, серед яких найбільш поширеними є психологічний та соціологічний підходи [8, с. 77].

В. Казміренко, спираючись на наукові концепції Л. Виготського та С. Рубінштейна стверджує, що психологічний підхід до аналізу адаптації студентів зосереджується на механізмах пристосування особистості до нових умов, які охоплюють когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти. Відповідно до класичної концепції Л. Виготського, процес адаптації розглядається як взаємодія зовнішніх (соціальних) та внутрішніх (особистісних) чинників, що сприяють формуванню особистості у нових умовах навчання. Дана ідея була розвинена С. Рубінштейном, який підкреслював активну роль суб'єкта у процесі пристосування до змін у соціальному та академічному середовищі [8].

Сучасні дослідження адаптації студентів у межах психологічного підходу зосереджуються на таких аспектах, як рівень стресу, копінг-стратегії та мотивація.

1. Стрес і копінг-стратегії. Перехід до навчання у ЗВО супроводжується підвищеним рівнем стресу, що зумовлений необхідністю адаптації до нових академічних вимог та соціального середовища. Важливу роль відіграють копінг-стратегії – індивідуальні механізми подолання стресових ситуацій. Виділяють два основних типи копінг-стратегій:

- проблемно-орієнтовані – спрямовані на активний пошук рішень та конструктивне розв'язання труднощів.

- емоційно-орієнтовані – передбачають психологічну регуляцію власного емоційного стану, включаючи зниження рівня тривожності та уникнення стресових факторів.

2. Мотивація. Ю. Бохонкова, спираючись на наукові положення В. Ковальова стверджує, що мотивація є визначальним чинником, що сприяє успішній адаптації студента. Високий рівень внутрішньої мотивації до навчання дозволяє легше долати труднощі адаптаційного періоду, тоді як недостатність зацікавленості у професійній діяльності може ускладнити пристосування до академічного середовища [3].

3. Емоційна стійкість та попередній досвід адаптації. Дослідження О. Фень доводять, що студенти з розвинутою емоційною стійкістю демонструють вищу здатність до подолання труднощів адаптаційного процесу. Важливу роль відіграє попередній досвід адаптації: особи, які у шкільний період успішно проходили етапи соціально-освітньої інтеграції (наприклад, перехід

до старшої школи), мають вищий рівень адаптаційних навичок під час навчання у ЗВО [12, с. 29].

Соціологічний підхід акцентує увагу на значенні соціального контексту в адаптації студентів. Дослідники цього напрямку розглядають адаптацію не лише як процес пристосування особистості до нових умов, але й як інтеграцію студента у нове соціальне середовище, що передбачає активну взаємодію у студентській спільноті.

Основні аспекти соціологічного підходу включають:

1. Групову динаміку. Дослідження Р. Мертон засвідчили, що студентські колективи є важливим джерелом соціальної підтримки, формування мотивації та встановлення академічних норм і стандартів, яких дотримуються студенти у процесі навчання. Колективна діяльність сприяє зниженню рівня стресу та підвищенню соціальної адаптивності першокурсників [13].

2. Соціальні ролі. Відповідно до концепції Е. Гофмана, адаптація до нових умов передбачає освоєння нових соціальних ролей, таких як роль студента, члена академічної спільноти, учасника студентських організацій тощо. Успішна адаптація залежить від здатності студента швидко інтегруватися у нове середовище, опанувати необхідні соціальні навички та відповідати очікуванням академічного співтовариства [14].

Досліджуючи адаптацію студентів до умов вищого навчального закладу, Н. Алєндарь визначає її як складний, багатофакторний процес, що розгортається у динамічному просторі взаємодії суб'єктивних та об'єктивних чинників. Даний процес включає не лише соціально-психологічні аспекти, а й індивідуальні психологічні та фізіологічні характеристики студентів, що визначають їхню здатність до інтеграції в нове академічне середовище [1, с. 5].

М. Дідух здійснює диференціацію процесу адаптації, виокремлюючи її типи на основі відношення особистості до зовнішніх вимог. Зокрема, виділяються два основні типи адаптації: творча та формальна. Творча адаптація передбачає активну інтеграцію особистості в освітній процес, що знаходить своє вираження у глибокому засвоєнні знань, розвитку креативного мислення та формуванні професійних компетентностей. Вона характеризується високим рівнем когнітивної активності та залученості до навчальної діяльності. Натомість формальна адаптація виступає її протилежністю, оскільки зводиться до виконання мінімальних академічних вимог, спрямованих виключно на отримання диплому без прагнення до самореалізації чи інтелектуального розвитку [7, с. 63].

В. Вінс наголошує, що в умовах динамічного розвитку сучасного освітнього середовища особливого значення набуває соціальна (нормативна) адаптація. Вона включає не лише формальне засвоєння правил поведінки та академічних стандартів, але й глибоке усвідомлення філософії та місії закладу вищої освіти. Окрім цього, нормативна адаптація передбачає інтеграцію в

систему міжособистісних стосунків, формування почуття приналежності до студентської спільноти та розвиток відповідальності за власну академічну та соціальну активність [4, с. 57]. На думку вченого, успішна соціальна адаптація сприяє:

- академічній успішності – студенти, які успішно адаптувалися, демонструють вищу мотивацію до навчання, кращу успішність та меншу схильність до академічного стресу.

- соціальній інтеграції – адаптовані студенти легше встановлюють контакти з одногрупниками та викладачами, беруть активну участь у житті ЗВО.

- особистісному розвитку – процес адаптації сприяє розвитку соціальних навичок, емоційного інтелекту, формуванню відповідальності та самостійності [4, с. 58].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити ключові компоненти соціально-психологічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього середовища ЗВО:

1. Професійно-фахова адаптація передбачає ознайомлення студентів першого курсу зі змістом та перспективами обраної професії, пристосування до умов, структури та характеру навчального процесу, а також формування навичок самостійної навчальної діяльності та науково-дослідної роботи.

2. Соціальна адаптація охоплює процес інтеграції особистості в нове соціальне середовище, що включає активне чи пасивне пристосування до студентського колективу, його традицій та морально-культурних норм. Вона також передбачає вибудовування міжособистісних відносин, формування власного стилю поведінки та встановлення доброзичливих взаємин із одногрупниками.

3. Соціально-фахова адаптація полягає у прийнятті студентом суспільних вимог до професійної діяльності, формуванні відповідного ставлення до майбутньої професії та усвідомленні її значущості [12].

4. Психологічний аспект адаптації включає трансформацію раніше сформованих установок, навичок та ціннісних орієнтацій, характерних для шкільного періоду, а також зміну динамічного стереотипу та подолання емоційних переживань, пов'язаних із новими умовами навчання у ЗВО.

5. Організаційна адаптація передбачає засвоєння студентами особливостей організаційної структури ЗВО, його академічних вимог, системи оцінювання, специфіки самостійної навчальної діяльності, а також відповідну корекцію власної поведінки з урахуванням нових освітніх стандартів [12, с. 58].

Адаптаційний процес студентів у закладах вищої освіти значною мірою зумовлений зміною їхнього соціального статусу, спричиненою переходом від шкільного до університетського навчання. Цей період збігається з ранньою юністю, що супроводжується активним становленням особистісних характеристик, підвищенням значущості життєвих цілей, змінами у соціальних ролях та обов'язках, а також формуванням таких рис, як рішучість, ініціативність, самостійність та цілеспрямованість.

Процес адаптації першокурсників передусім пов'язаний із входженням у студентське життя, яке передбачає специфічний стиль життєдіяльності, де основними видами активності є навчальна діяльність, соціальна взаємодія та участь у громадському житті. Реалізація особистісного потенціалу в ході адаптаційного процесу сприяє досягненню стану адаптованості, що є показником успішного пристосування до нових освітніх і соціальних умов.

Навчання у ЗВО передбачає перехід від репродуктивного, тобто спрямованого на відтворення готових знань, до продуктивного, самостійного і творчого рівня засвоєння знань. Студенти повинні не тільки запам'ятовувати інформацію, але й вміти її аналізувати, критично оцінювати, застосовувати на практиці та генерувати нові ідеї. Цей процес потребує від них розвиненого критичного мислення, креативності та вміння працювати в команді.

На наше переконання, виокремлення першокурсників в окрему категорію є не тільки правомірним, але й глибоко обґрунтованим, адже на відміну від студентів старших курсів, першокурсники зазнають впливу низки факторів, що обумовлюють особливості їхньої адаптації до навчання у закладі вищої освіти.

По-перше, першокурсники стикаються з абсолютно новою організаційною моделлю навчання, яка кардинально відрізняється від звичної їм шкільної системи. По-друге, для першокурсників зміна соціального оточення є не менш важливим фактором адаптації. Сукупність цих факторів – зміна моделі навчання та соціального оточення створює для першокурсників додаткове навантаження та напругу. Ось перефразований академічний текст із збереженням основного змісту та логіки:

На початкових етапах навчання у закладі вищої освіти студенти стикаються з низкою труднощів, серед яких можна виокремити значне інформаційне навантаження, дефіцит часу, підвищені вимоги до інтелектуальної діяльності, необхідність самостійного прийняття рішень та відповідальність за них, що нерідко супроводжується психологічною неготовністю до таких змін. Додатковими факторами стресу стають іспити, порушення режиму дня та сну [7, с. 62].

Ю. Бохонкова доповнює цей перелік такими аспектами, як адаптація до нового соціального середовища, необхідність самостійного ведення побуту для студентів, які проживають у гуртожитках, невизначеність мотивації професійного вибору, недостатньо сформовані навички самоконтролю та регулювання поведінки [3, с. 68]. Важливими факторами, що ускладнюють адаптацію, є розбіжність між очікуваннями першокурсників та реальністю навчального процесу, домінування зовнішньої мотивації («заради диплому», «для батьків», «заради стипендії») та недостатня сформованість внутрішньої професійної мотивації. Також на початковому етапі навчання може спостерігатися невизначеність життєвих планів студентів, відсутність стратегії

освітнього розвитку та необізнаність із правилами та нормами студентського середовища.

Значне збільшення інформаційного навантаження, стресові ситуації, пов'язані із заліково-екзаменаційним періодом, адаптація до нового соціального середовища та нестача часу призводять до посиленого напруження адаптаційно-компенсаторних механізмів організму [7, с. 62]. Сукупність цих чинників може мати суттєвий вплив на фізичне та психологічне благополуччя студентів, а також спричиняти порушення процесу соціально-психологічної адаптації. У таких умовах можливе послаблення позитивних установок першокурсників, що може призвести до зниження академічної успішності, втрати інтересу до громадської активності, труднощів у навчанні, напруженості у міжособистісних стосунках, а також розчарування у власних можливостях та сумнівів щодо правильності вибору професії [8, с. 78].

З весни 2020 року на адаптаційні процеси студентів значно вплинуло запровадження дистанційної форми навчання, зумовлене складною епідеміологічною ситуацією, а в подальшому військовим станом. Перехід до онлайн-формату не лише позначився на якості освітнього процесу, але й створив нові виклики для першокурсників. Відсутність традиційного соціального середовища, характерного для очного навчання, ускладнила процес адаптації, оскільки значно обмежила безпосередню взаємодію студентів як між собою, так і з викладачами.

Адаптація студентів до дистанційного навчання є складним процесом, що потребує не лише змін у змісті, методах та засобах викладання, а й підвищення рівня самостійності, відповідальності та вміння ефективно управляти власним часом. Освоєння дистанційного освітнього середовища передбачає оволодіння специфічними навчальними стратегіями, що компенсують обмежений контроль з боку викладача та забезпечують ефективну організацію самостійної роботи [11, с. 32].

Дослідження М. Meeter, Т. Bele, С. Hartogh засвідчили, що перехід до онлайн-формату негативно позначається на мотивації першокурсників порівняно з традиційним очним навчанням [13]. Основними причинами такого явища є зниження рівня соціальної взаємодії, розбіжності між очікуваннями студентів щодо навчального процесу та його фактичною організацією. Відсутність живого спілкування з викладачами та одногрупниками, труднощі в отриманні оперативного зворотного зв'язку та зниження рівня залученості до освітнього процесу негативно позначаються на внутрішній мотивації до навчання. Е. Старк також наголошує на зниженні як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації студентів, що навчаються дистанційно, порівняно з традиційною очною формою навчання [14].

З огляду на ці виклики важливим завданням викладачів та кураторів є пошук ефективних методів, що сприятимуть адаптації першокурсників до нового освітнього середовища. За основу можна обрати теоретичні ідеї Дж. Дьюї та його

послідовників, сутність яких полягає в тому, що студенти разом із педагогом проєктують та досягають пізнавальних і прикладних навчальних задач, опираючись на систематизація продуктивної та пошукової діяльності. Завданням педагога в цьому процесі є створення та підтримка умов, за яких студенти самостійно й мотивовано діють для досягнення поставлених цілей і задач, здобувають необхідні знання з різних джерел, паралельно розвиваючи дослідницькі, креативні та комунікативні вміння [9, с. 169].

Одним із дискусійних питань у контексті дистанційного навчання є необхідність використання відеозв'язку під час онлайн-занять. Враховуючи важливість візуального контакту та зворотного зв'язку між викладачем і студентами, доцільно пояснити значущість увімкнених камер під час занять, що сприятиме покращенню залученості студентів та забезпеченню інтерактивності навчального процесу.

Також, доцільним вважаємо використання парних та групових форм роботи, що сприяють встановленню комунікації та соціальної взаємодії. Використання інтерактивних методик, таких як діалогічні вправи, рольові ігри та моделювання професійних ситуацій, дозволяє студентам легше адаптуватися до нового навчального середовища.

Фахова спрямованість дисциплін сприяє підвищенню рівня усвідомлення професійних компетенцій, що позитивно впливає на загальну адаптацію студентів до освітнього процесу. Саме тому розвиток ефективних методик викладання фахових дисциплін в умовах дистанційного навчання є важливим аспектом підтримки адаптаційних процесів першокурсників у сучасних освітніх реаліях.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В умовах вимушеного переходу на дистанційне навчання питання соціально-психологічної адаптації студентів першого курсу набуває особливої актуальності. Окрім традиційних труднощів, характерних для процесу адаптації здобувачів вищої освіти, додатковими чинниками ускладнення стає необхідність опанування нової форми навчальної діяльності.

Важливу роль в ефективній адаптації студентів до дистанційного освітнього середовища відіграє використання сучасних цифрових ресурсів для візуалізації навчального матеріалу, організація інтерактивних занять із залученням елементів ігрових технологій, а також впровадження комунікативних методик – дискусій, дебатів, діалогів, обговорення, проєктної діяльності та навчальних ігор, які не лише стимулюють мовленнєву активність студентів, але й сприяють формуванню соціальних зв'язків, полегшуючи інтеграцію першокурсників у нове академічне середовище.

Водночас, ефективне впровадження дистанційного навчання потребує не лише застосування інноваційних цифрових технологій, а й врахування соціально-психологічних аспектів адаптації особистості. Оскільки цей процес є комплексним, важливе значення має створення умов, які сприятимуть формуванню стійкої навчальної мотивації, розвитку навичок самоорганізації та

налагодженню взаємодії між студентами в умовах віртуального навчального простору.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алєндарь Н. І. Соціальна адаптація учнів 9–11 класів у навчально-виховному середовищі загально-освітніх шкіл сільської місцевості: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 2012. 22 с.

2. Біла І. М. Формування адаптивних здібностей дітей в умовах сім'ї. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2017. Вип. 15. С. 17–29.

3. Бохонкова Ю. О. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації. *Соціальна психологія*. 2005. №2 (10). С. 43–58.

4. Вінс В., Прудкай Ю. В., Кузьменко Т. В. Психологічні особливості адаптації студентської молоді в умовах воєнного стану та дистанційної форми навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. Вип. 4. 2023. С. 56–61.

5. Гармаш Л., Коцур Н. Шляхи оптимізації інтелектуального потенціалу студентів-першокурсників при адаптації до навчального процесу в ВНЗ. *Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Медична психологія*. 2009. Вип. 13. Т. 10. С. 78–86.

6. Грушевський В. О. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 12. С. 67–72.

7. Дідух М. М. Проблеми й основні напрями адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти. *Юридична психологія*. Вип. 2 (25). 2019. С. 61–69.

8. Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молоді до людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 76–78.

9. Кушнір Н. С. Технологічний аспект реалізації умов формування професійної культури майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 8 (82). С. 168–171.

10. Очеретнюк А. О., Лисенко Д. А., Паламарчук О. В., Закалата Т. Р., Керничний В. В. Проблема адаптації студентів-медиків першого курсу до навчального процесу. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2018. №3. Т. 22. С. 543–547.

11. Прибилова В. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. № 4. С. 27–36.

12. Фень О. Діагностика психологічних проблем першокурсників. *Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у вищому закладі освіти*. 1999. С. 28–37.

13. Meeter M., Bele T., Hartogh C., Bakker T., de Vries R.E., & Plak S. College students' motivation and study results after COVID-19 stay-at-home orders. 2020. URL: <https://doi.org/10.31234/osf.io/kn6v9>.

14. Stark E. Examining the Role of Motivation and Learning Strategies in the Success of Online vs. Face-to-Face Students. *Online Learning*. 2019. 23(3), pp. 234–251. URL: <http://dx.doi.org/10.24059/olj.v23i3.1556>

REFERENCES

1. Alendar, N. I. (2012). *Sotsial'na adaptatsiya uchniv 9–11 klasiv u navchalno-vykhovnomu seredovyschi zahal'noosvitnikh shkil sil's'koyi mistsevoosti*. [Social adaptation of students of grades 9–11 in the educational environment of rural secondary schools]. Kuiv. [in Ukrainian]

2. Bila, I. M. (2017). *Formuvannya adaptivnykh zdibnostey ditey v umovakh simyi*. [Formation of adaptive abilities of children in family conditions]. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Bokhonkova, YU. O. (2005). *Mozhlyvosti korektsiyi osobystisnykh chynnykiv sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi*. [Possibilities of correction of personal factors of social and psychological adaptation]. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Vins, V., Prudkay, YU. V., Kuz'menko, T. V. (2023). *Psykhologichni osoblyvosti adaptatsiyi studentskoyi molodi v umovakh voyennoho stanu ta dystantsiynoyi formy navchannya*. [Psychological features of adaptation of student youth in conditions of martial law and distance learning]. Uzhhorod. [in Ukrainian]

5. Harmash, L., Kotsur, N. (2009). *Shlyakhy optymizatsiyi intelektual'noho potentsialu studentiv-pershokursnykiv pry adaptatsiyi do navchal'noho protsesu v VNZ*. [Ways to optimize the intellectual potential of first-year students during adaptation to the educational process at a university]. Kyiv. [in Ukrainian]

6. Hrushevskyy, V. O. (2014). *Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoyi adaptatsiyi studentiv-pershokursnykiv do navchannya u VNZ*. [Peculiarities of socio-psychological adaptation of first-year students to studying at a university]. Mykolaiv. [in Ukrainian]

7. Didukh, M. M. (2009). *Problemy y osnovni napryamy adaptatsiyi studentiv do umov navchannya v zakladakh vyshchoyi osvity*. [Problems and main directions of students' adaptation to the conditions of study in higher education institutions]. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Kazmirenko, V. P. (2004). *Prohrama doslidzhennya psykhosotsial'nykh chynnykiv adaptatsiyi molodoyi lyudyny do navchannya u VNZ ta maybutn'oyi profesiyi*. [Program for research into psychosocial factors of young people's adaptation to university studies and future profession]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Kushnir, N. S. (2018). *Tekhnologichnyy aspekt realizatsiyi umov formuvannya profesiyynoyi kul'tury maybutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh spetsial'nostey*. [Technological aspect of implementing the conditions for the formation of professional culture of future specialists in economic specialties]. Kyiv. [in Ukrainian]

10. Ocheretnyuk, A. O., Lysenko, D. A., Palamarchuk, O. V., Zakalata, T. R., Kernychnyy, V. V. (2018). *Problema adaptatsiyi studentiv-medykiv pershoho kursu do navchal'noho protsesu*. [The problem of adaptation of first-year medical students to the educational process]. Vinnytsia. [in Ukrainian]

11. Prybylova, V. (2017). *Problemy ta perevahy dystantsiynoho navchannya u vyshchykh navchal'nykh zakladakh Ukrainy*. [Problems and advantages of distance learning in higher educational institutions of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian]

12. Fen, O. (1999). *Diahnostyka psykholohichnykh problem pershokursnykiv*. [Psychological adaptation of first-year students to the conditions of study in a higher educational institution]. Kyiv. [in Ukrainian]

13. Meeter, M., Bele, T., Hartogh, C., Bakker, T., de Vries, R.E., & Plak, S. (2020). *College students' motivation and study results after COVID-19 stay-at-home orders*. URL: <https://doi.org/10.31234/osf.io/kn6v9>. [in Ukrainian]

14. Stark, E. (2019). *Examining the Role of Motivation and Learning Strategies in the Success of Online vs. Face-to-Face Students*. *Online Learning*. 23(3), pp. 234–251. URL: <http://dx.doi.org/10.24059/olj.v23i3.1556> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної

роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціальна робота, соціальна педагогіка, соціально-психологічна адаптація студентів.

КУШНІР Наталія – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціальна робота, соціальна педагогіка, соціально-психологічна адаптація студентів, психологія маркетингу та реклами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STRILETS-BABENKO Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department

of Psychology and Social Work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: social work, social pedagogy, social and psychological adaptation of students.

KUSHNIR Nataliya– Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: social work, social pedagogy, socio-psychological adaptation of students, psychology of marketing and advertising.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 373.32:001.895

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-240-244

ЦУКАНОВА Наталія –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти

Цentrальноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6480-8717>

e-mail: tsukanova-nata@ukr.net

АНАЛІЗ СТАНУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В умовах стрімких змін у системі освіти, формування готовності майбутніх учителів початкових класів до інноваційної педагогічної діяльності набуває особливої актуальності. Сучасний педагог повинен не тільки володіти традиційними методами викладання, а й уміти адаптуватися до нових викликів, використовуючи інноваційні підходи та технології. Це вимагає переосмислення змісту та структури професійної підготовки педагогів.

У статті аналізується сутність поняття «готовність до інноваційної педагогічної діяльності», виявляються її основні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний. Кожен із них розкривається як найважливіший елемент формування професійної компетентності майбутнього вчителя, що забезпечує його здатність до перетворення освітнього процесу.

Окрему увагу приділено аналізу чинників, що впливають на процес формування цієї готовності, включно з як особистісними особливостями студентів, так і особливостями освітнього середовища. Підкреслюється важливість комплексного підходу, що включає не тільки навчання, а й практико-орієнтовану діяльність, а також елементи самоаналізу та рефлексії.

Розглядаються зарубіжні та українські підходи до підготовки педагогів, здатних до інновацій. Аналізуються успішні практики, що включають використання адаптивних технологій, інтеграцію доповненої реальності в навчальний процес, а також розвиток ІК-компетентності через неформальні форми освіти. Ці підходи порівнюються з метою виявлення загальних тенденцій та специфічних особливостей.

Запропоновано структурно-функціональну модель формування готовності, що включає послідовні етапи - від мотиваційно-орієнтувального до рефлексивно-узагальнюючого. Модель акцентує увагу на необхідності активного залучення студентів до освітнього процесу, реалізації проєктів і впровадження інноваційних педагогічних рішень.

Таким чином, стаття розкриває комплексне розуміння процесу формування готовності до інноваційної педагогічної діяльності, а також пропонує практичні інструменти та підходи, застосовні в системі професійної підготовки вчителів. Матеріали дослідження можуть бути корисними як педагогічним вишам, так і освітнім установам, зацікавленим у підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, початкова школа, інтерактивне навчання, навчальні інновації, штучний інтелект, гейміфікація.

TSUKANOVA Nataliia –

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Pre-school and Primary school education of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6480-8717>

e-mail: tsukanova-nata@ukr.net

ANALYSIS OF THE STATE OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITY IN NATIONAL AND FOREIGN LITERATURE

In the context of rapid changes in the education system, the formation of future primary school teachers' readiness for innovative pedagogical activities is of particular relevance. A modern teacher must not only master traditional teaching methods, but also be able to adapt to new challenges using innovative approaches and technologies. This requires a rethinking of the content and structure of teacher training.

The article analyzes the essence of the concept of "readiness for innovative pedagogical activity", identifies its main components: motivational and value, cognitive, operational and activity, and reflective and evaluative. Each of them is revealed as the most important element of the formation of the future teacher's professional competence, which ensures his/her ability to transform the educational process.

Particular attention is paid to the analysis of factors influencing the process of forming this readiness, including both the personal characteristics of students and the characteristics of the educational environment. The importance of an integrated approach is emphasized, which includes not only learning, but also practice-oriented activities, as well as elements of self-analysis and reflection.

Foreign and Ukrainian approaches to training teachers capable of innovation are considered. Successful practices are analyzed, including the use of adaptive technologies, integration of augmented reality into the educational process, and development of IR competence through non-formal education. These approaches are compared to identify common trends and specific features.

A structural and functional model of readiness formation is proposed, which includes successive stages - from motivational and orientation to reflective and generalizing. The model emphasizes the need to actively involve students in the educational process, implement projects and introduce innovative pedagogical solutions.

Thus, the article reveals a comprehensive understanding of the process of forming readiness for innovative pedagogical activity, and offers practical tools and approaches applicable to the system of teacher training. The materials of the study can be useful for both pedagogical universities and educational institutions interested in improving the quality of training of future specialists.

Key words: innovations, innovative technologies, elementary school, interactive learning, educational innovations, artificial intelligence, gamification.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності можна визначити як сукупність знань, умінь та особистісних якостей, необхідних для успішного впровадження та реалізації інноваційних підходів в освітній процес. Це поняття включає в себе як професійні компетенції, так і мотивацію до постійного навчання та саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему використання інноваційних педагогічних технологій, а саме особливості професійної підготовки учителя початкової ланки ґрунтовно досліджено у працях відомих педагогів, науковців, дослідників А. Алексюка, Н. Бібік, О. Біди, Л. Коваль, С. Мартиненко, Н. Ничкало, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружої та ін. Наголосимо, що вчені О. Комар, О. Пометун, С. Сисоєва, О. Шапран та ін. присвятили праці професійній підготовці вчителів початкової школи до використання нововведень і підготовку майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності. Однак, враховуючи сучасні вимоги суспільства, а також реалізацію нового закону про вищу освіту, який передбачає необхідність адаптувати вищу освіту за європейськими стандартами та надати можливість студентам педагогічних спеціальностей обирати індивідуальні освітні траєкторії, актуальною стає проблема обґрунтування педагогічних умов ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної педагогічної діяльності.

Мета статті – проаналізувати підходи до формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка шляхів і засобів формування готовності студентів до педагогічної діяльності потребувало ретельного вивчення, аналізу й узагальнення того, що вже досягнуто різними дослідниками в цьому напрямі. Слід зазначити, що явище готовності становить предмет вивчення в працях і педагогів, і психологів. Перші акцентують увагу на виявленні чинників та умов, дидактичних і виховних засобів, завдяки яким уявляється можливим управляти процесом становлення та розвитку готовності. Роботи психологів орієнтовані на встановлення характеру зв'язків, залежностей між станом готовності та ефективністю діяльності.

Якщо розглядати проблему готовності загалом, то слід зазначити, що об'єктом спеціальних досліджень це явище стало досить давно. На першому етапі, що належить до середини XIX і початку XX століття, готовність вивчається у зв'язку з проникненням у природу психічних процесів людини. Саме в цей період склалося розуміння готовності як установки (К. Марбе, О. Кюльпе).

Другий етап слід віднести до періоду дослідження готовності як певного феномену стійкості людини до зовнішніх і внутрішніх впливів. Таке розуміння готовності зумовлювалося інтенсивним дослідженням нейрофізіологічних механізмів, регуляції та саморегуляції поведінки людини. У цьому плані велике значення мають дослідження психологів США про соціальну установку як стан психонервової готовності (Г. Оллпорт). Починаючи з 1918 року, американські науковці займалися теоретичними пошуками щодо виявлення сутності соціальної настанови, її основних ознак, структурних компонентів, а також спроб її технічного вимірювання (В. Томас і Ф. Знанецькі, Г. Оллпорт, Д. Кац, М. Смітдр).

Третій етап вивчення готовності пов'язаний із дослідженнями в галузі теорії діяльності. Саме в цей період явище готовності розглядається у зв'язку з емоційно-вольовим, інтелектуальним потенціалом особистості, щодо конкретного виду діяльності. Готовність характеризується як якісний показник саморегуляції на різних рівнях протікання процесів, якими визначається поведінка людини: фізіологічному, психологічному, соціальному.

Із сімдесятих років нашого століття проблема готовності отримує свій розвиток у зв'язку з дослідженням педагогічної діяльності. Про необхідність її спеціального опрацювання вказується в роботах Г.С. Костюка та ін.

Так, Г.С. Костюк, розглядаючи питання, пов'язані з професійним самовизначенням учнів, виокремлює такі компоненти готовності до вибору професії: загальнопозитивне ставлення до праці на користь суспільства, працездатність, розуміння того, що праця – це обов'язок кожної людини, знання певного кола професій, їхнього змісту, вимог, перспектив розвитку, способів досягнення професійної кваліфікації, присутність професійних

інтересів, адекватна самооцінка, знання своїх здібностей [6].

Необхідно визнати, що структура, розроблена Г. Костюком, повніша, вона включає поряд із позитивним ставленням до діяльності також і операційні моменти (знання, способи діяльності) і, що особливо важливо, адекватну самооцінку особистісних якостей учнів.

Необхідно зазначити, що наприкінці вісімдесятих років проблема готовності в педагогіці досліджувалася в Україні досить широко. Зокрема, готовність вибору старшокласниками педагогічної професії, готовність студентів до виховної роботи у школах подовженого дня, до роботи з батьками, до виконання педагогічного аналізу; готовність молодших школярів до ідейно-політичного виховання; готовність сільських школярів до розумової діяльності, а також до проведення сільськогосподарської практики тощо.

Л. Кондрашова визначає морально-психологічну готовність до педагогічної діяльності як складне особистісне утворення, що зумовлює стійке бажання займатися педагогічною працею, готовність діяти в педагогічних ситуаціях відповідно до моральних і професійних засад, самостійно розв'язувати навчально-виховні задачі, творчо використовувати фахові знання, уміння. Процес виховання досліджуваної готовності характеризується необхідністю залучати студентів до активної діяльності, формувати позитивне ставлення до неї, збуджувати внутрішні суперечності між досягнутим і необхідним рівнем професійного становлення, які виступають як рушійна сила їхнього морального та психічного розвитку. За всієї важливості виокремлених дослідником засобів досягнення цієї готовності, доводиться констатувати, що вони є доволі традиційними і широко втілюються в педвузах під час підготовки фахівців [5].

Щодо структурних компонентів готовності майже всі дослідники включають мотиваційний компонент, який структурується, на думку авторів, на інтерес і ставлення до діяльності, потреби, почуття, особисті якості.

При розгляді наступного компонента готовності у сфері педагогічної діяльності необхідно зазначити, що автори виокремлюють змістовний (С. Корнієнко, Д. Мазоха), змістовно-процесуальний (О. Ярошенко, І. Пастир), операційний (Н. Мойсеюк), теоретичний (В. Чайка), пізнавально-операційний (Л. Кондрашова) компоненти, до якого відносять знання, уміння, навички, рівень оволодіння гностичними, конструктивними та іншими уміннями.

Наступним компонентом готовності дослідники визначають як організаційно-процесуальний (С. Корнієнко), виконавчий (Д. Мазоха), конструктивний (О. Ярошенко), орієнтаційний (В. Чернуха), процесуальний (І. Пастир), практичний (В. Чайка), корекційний (Н. Мойсеюк). Слід зазначити, що два останні компоненти, виокремлені дослідниками, можна об'єднати під однією назвою операційно-технічний, що містить у собі всі ці

ознаки: знання, уміння та навички педагогічної діяльності.

Л. Кондрашова розглядає поряд із переліченими вище морально-орієнтаційний (любів до дітей, бажання спілкуватися з дітьми). На наш погляд, виокремлення цих якостей в окремий структурний елемент не виправдане, оскільки останні належать до мотиваційного компонента готовності. Далі автор структурує готовність на такі елементи: емоційно-вольовий (організованість у роботі, вміння керувати, самостійність тощо); психофізичний (психічна зрівноваженість, впевненість у собі); оцінювальний (самооцінка власних дій і вчинків).

Під час аналізу даних компонентів готовності привертає до себе увагу те, що ознаки, якими автор визначає емоційно-вольовий, психофізичний та оцінювальний, на наш погляд, є сутністю одного й того самого компонента емоційно-вольового. М. Смольсон розглядає два компоненти: мотиваційний і розумовий. Важко зрозуміти, до якого з них автор відносить професійні знання, уміння та навички [7].

Мотиваційна готовність являє собою необхідну передумову формування мотивів поведінки та діяльності особистості, що структурується на практичний, гностичний (когнітивний) та афективний компоненти. Автор тут дотримується трикомпонентної структури, виокремленої американськими вченими: афективний або емоційний, когнітивний (інтелектуальний) і конативний (поведінковий).

Л. Кадченко [4], досліджуючи готовність студентів педвузу до професійної діяльності, структурує готовність так само, як Л. Кондрашова і Г. Штельмах.

У І. Бека компонентами моральної готовності виступають моральні якості особистості: потреба в праці, дисциплінованість, відповідальність за доручену справу тощо [1].

Показниками готовності до педагогічних видів діяльності автори виокремлюють: ставлення до професії вчителя, відповідність особистісної поведінки нормам моралі, наявність організаторських здібностей. На нашу думку, ці показники не характеризують готовність до праці вчителя в усій її цілісності та віддиференційованості від інших явищ.

Умови, за яких дослідники формують готовність у сфері педагогіки, такі:

- врахування мотиваційно-потребісної сфери;
- взаємодія процесів виховання і стимулювання;
- ідейно-виховна робота;
- оптимальний варіант змісту навчання студентів;
- професійно-орієнтований характер процесу навчання;
- відповідність змісту навчання особистісним інтересам студентів;
- реалізація міжпредметних зв'язків;
- стимулювання потреб студентів у самостійній роботі та розширенні кругозору;

– індивідуалізація та диференціація навчання: з урахуванням нерівномірності професійного становлення майбутніх учителів;

– використання методу моделювання професійних ситуацій, що стимулюють інтелектуальну активність студентів тощо.

Для успішного формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності можна використовувати різні методи [8]:

Проектна діяльність: Участь у проєктах дає змогу студентам застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати навички командної роботи та креативного мислення. Моделювання педагогічної діяльності: Створення ситуацій, наближених до реальних умов роботи вчителя, допомагає студентам розвивати професійні компетенції та впевненість у своїх силах [2].

Курси підвищення кваліфікації: Регулярне навчання та участь у семінарах з нових методів і технологій навчання сприяють підтримці актуальності знань і вмінь. Педагогічний колектив відіграє важливу роль у формуванні готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Наставництво, підтримка та обмін досвідом між викладачами сприяють створенню атмосфери, що сприяє інноваціям. Важливо, щоб досвідчені педагоги ділилися своїми знаннями та практиками з молодими фахівцями. Впровадження інноваційних підходів в освітній процес може бути проілюстровано прикладами успішних практик. Наприклад, використання технологій змішаного навчання, проєктного навчання або гейміфікації дає змогу зробити процес навчання більш інтерактивним і захопливим для учнів [3].

Незважаючи на важливість інноваційної діяльності, існують певні проблеми та перешкоди, які можуть ускладнити її реалізацію. До них належать:

Опір змінам: Деякі педагоги можуть бути не готові приймати нові підходи та технології.

Нестача ресурсів: Обмежені фінансові та матеріальні ресурси можуть стати серйозною перешкодою для впровадження інновацій.

Відсутність підтримки з боку адміністрації: Без підтримки керівництва освітнього закладу складно реалізувати інноваційні проєкти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Формування готовності до інноваційної педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів є актуальною темою для подальших досліджень. Необхідно вивчити вплив різних чинників на готовність до інновацій, а також розробити нові методи та підходи, що сприятимуть успішній підготовці педагогів.

Не заперечуючи важливості та значущості виокремлених умов, шляхів і засобів у формуванні готовності в царині педагогіки, слід звернути увагу на те, що вони не виходять за рамки загальнонавчаних і практично реалізованих засобів удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя. Більше, умови, які характеризуються як основні у формуванні готовності, наведені в настільки узагальнених формулюваннях, що не розкривають конкретного і специфічного змісту

цього процесу і рівною мірою можуть бути віднесені до умов, засобів формування різних професійно-значущих якостей особистості вчителя. Наприклад: ідейно-виховна робота, стимулювання потреб студентів до самостійної роботи; розширення кругозору, реалізація міжпредметних зв'язків.

Наведений аналіз дає підставу стверджувати, що в педагогіці та психології дотепер іще не склався єдиний, загальнонавчаний підхід до оцінки готовності як деякого психолого-педагогічного явища. Поряд із тим, що наголошується важливість останнього у зв'язку з ефективністю діяльності, проблематичним залишається питання про те, за яких об'єктивних і суб'єктивних педагогічних умов, чинників можливе його формування та розвиток. Не з'ясована роль впливу єдності довузівської та вузівської підготовки на формування готовності, тобто як у процесі оволодіння психолого-педагогічними знаннями, вміннями та навичками в предметно-практичній діяльності, а також розвитком професійно-значущих якостей особистості, динаміка профорієнтації переходить у динаміку професійного самовизначення та формування готовності вчителя до діяльності. Цими моментами і визначається подальша логіка нашої роботи.

Необхідно зазначити, що під час дослідження нашої проблеми ми виходили з того, що сенс готовності полягає у всебічній підготовленості людини до досконалої діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Київ : Либідь, 2008. Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 278 с.
2. Гончарук О. В. Формування інноваційної компетентності майбутнього вчителя нової української школи. 2023. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42499>
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
4. Кадченко Л. П. Формування готовності студентів педвузу до професійної діяльності засобами іноземної мови: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 1992. 173 с.
5. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. Київ : Вища школа, 1987. С. 40.
6. Костюк Г. С. Роль професійного самовизначення у формуванні особистості. Питання професійної орієнтації учнів. Київ : Рад. школа, 1969. С. 3–14.
7. Смольсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія/ К.: Нора-Друк, 2003. 298 с.
8. Собченко Т. М. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної професійної діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2020. Вип. 63. С. 159–167.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2008). *Vyhovannja osobystosti: U 2 kn.* Kn. 1: Osobystisnoorijentovnij pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady [Education of personality in 2 books. Book 1 Personality-oriented approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian]
2. Honcharuk, O. V. (2023). *Formuvannja innovatsijnoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya novoyi ukraïns'koyi shkoly* [Formation of innovative competence of the future teacher of the new Ukrainian school]. URL:

<http://enpui.npu.edu.ua/handle/123456789/42499> [in Ukrainian]

3. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]: navchalnyi posibnyk. K.: Akademydav. 352 s. [in Ukrainian]

4. Kadchenko, L. P. (1992). Formyrovanye hotovnosti studentov pedvuza k professyonalnoi deiatelnosti sredstvamy ynostrannoho yazyka : Dyss. ... kand. ped. nauk / L. P. Kadchenko. Kharkov. 173 s. [in Ukrainian]

5. Kondrashova, L. V. (1987). Moral'no-psykhologichna hotovnist' studenta do vchytel's'koyi diyal'nosti [Moral and psychological readiness of student for teaching activities]. Kyiv. Vyshcha shkola. S. 40. [in Ukrainian]

6. Kostiuk, H.S. (1969). Rol profesiinoho samovyznachennia u formuvanni osobystosti [The role of professional self-determination in the formation of personality]. Pytannia profesiinoi oriantatsii uchniv – Questions of professional orientation of students. Kyiv. P. 3–14. [in English]

7. Smul'son, M.L. Psihologija rozvytku intelektu: monografija / Smul'son M.L. K.: Nora-Druk. 2003. 298 s. [in English]

8. Sobchenko, T. M. (2020). Pidhotovka maybutnikh pedahohiv do innovatsynoyi profesiynoyi diyal'nosti [Preparation of future teachers for innovative professional

activity]. Zbirnyk naukovykh prats' «Pedahohika ta psykhohihiya». Kharkiv. Vyp. 63. S. 159–167. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЦУКАНОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної педагогічної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TSUKANOVA Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Pre-school and Primary school education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future primary school teachers to innovative pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.05.2025 р.

УДК: 378:37.011.3-051:78:[792.73:784]-043.83(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-244-249

ЧЖАН Фан –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (аспірант)

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3234-3238>

e-mail: nickfed149@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ЕСТРАДНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У представленій статті обґрунтовано важливість модернізації системи мистецько-педагогічної освіти, а саме – покращення фахової підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва, зокрема до формування вокально-естрадної культури особистості в умовах інформаційного суспільства.

Зауважено, що в сучасному соціокультурному просторі, завдяки вільному доступу до інтернету та соціальних мереж, будь-яка людина отримала змогу знайомитися з музикою різноманітних жанрів і стилів. Проте цей музичний контент не завжди відповідає загальноприйнятим стандартам якості та високого смаку. Науковці зазначають, що в наш час, у різних країнах, зокрема у КНР та Україні, спостерігається масове захоплення людьми, особливо молоддю, низькопробною, комерційно орієнтованою музичною продукцією. Це посилюється нестачею у більшості викладачів музичного мистецтва усіх рівнів ефективних засобів протидії цьому явищу. Як наслідок, упродовж останніх років суттєво знизився загальний рівень естетичної культури громадян, їх критичного мислення, що негативно впливає на розвиток музичної культури суспільства.

У межах дослідження проведено аналіз наукових джерел, присвячених розгляду окресленої проблематики. Проаналізовано зміст основних термінів дослідження – «музична культура» та «вокально-естрадна культура». Виокремлено складові музичної культури, а також сутність та елементи вокально-естрадної культури. Наголошено, що у сучасних соціокультурних умовах вокально-естрадної культура стала невід'ємною складовою не лише особистого розвитку людини, а й життя суспільства у цілому.

Аргументовано вибір саме вокально-естрадної музики з-поміж широкого спектру існуючих музичних жанрів та стилів. Зауважено, що кращі зразки цієї музики є надбанням світової культури та національних культур, зокрема КНР й України. Вони посідають вагомий культурно-виховний потенціал, доцільний для формування вокально-естрадної культури, як складової музичної культури.

У статті також порушені питання модернізації системи мистецько-педагогічної освіти, а саме, якісної підготовки майбутніх викладачів до формування вокально-естрадної культури особистості з урахуванням викликів і потреб інформаційного суспільства.

Представлено висновки здійсненого дослідження, окреслені перспективи подальших наукових розвідок означеної тематики, надані рекомендації для відповідних факультетів та кафедр, що мають забезпечити достатню фахову підготовленість майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Ключові слова: вокально-естрадна культура, музична культура, музичне мистецтво, мистецько-педагогічна освіта, інформаційне суспільство, особистість, майбутні викладачі.

ZHANG Fan –

postgraduate student of the 2nd year of study
The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3234-3238>
e-mail: nickfed149@gmail.com

FORMATION OF THE VOCAL-POP CULTURE OF THE PERSONALITY

The presented article substantiates the importance of modernizing the system of arts and pedagogical education, focusing on improving the professional training of future music educators, particularly in shaping the vocal-pop culture of the individual within the context of the information society.

It is emphasized that in the current socio-cultural environment, due to the widespread availability of the internet and social media, individuals have unrestricted access to music of various genres and styles. However, much of this musical content often fails to meet generally accepted standards of quality and artistic taste. Scholars point to the increasing fascination—especially among youth—with low-quality, commercially oriented music products. This situation is further exacerbated by the lack of effective tools among most music educators at all levels to counter such tendencies. As a result, in recent years, there has been a significant decline in the overall cultural level, critical thinking, and musical taste of individuals, which negatively affects the development of society's musical culture.

The study includes an analysis of scholarly literature addressing the outlined issue. The definitions of key concepts—such as "musical culture," "vocal-pop culture," and "pop music"—are examined. The main components and levels of vocal-pop culture are identified, along with its primary functions. It is highlighted that, under current socio-cultural conditions, vocal-pop culture has become an integral part of not only personal development but also of the broader cultural life of society.

The preference for vocal-pop music over other musical genres and styles is substantiated. It is noted that the finest examples of this genre represent a true cultural treasure on both global and national levels—particularly in the cultural contexts of China and Ukraine—as they possess substantial educational and cultural potential, which is crucial for shaping vocal-pop culture as a component of musical culture.

The article also addresses the issue of modernizing the system of arts and pedagogical education, specifically regarding the quality preparation of future educators to foster vocal-pop culture in individuals, considering the emerging challenges and needs of the information society.

The main findings of the conducted research are presented, along with prospects for further scientific exploration on the subject. Recommendations are provided for university instructors and departments responsible for training future music educators.

Key words: vocal-pop culture, musical culture, music art, arts and pedagogical education, information society, individual, future educators.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Подальший розвиток інформаційного суспільства в світі, зокрема в КНР та Україні, спричинив необхідність оновлення освітніх систем усіх рівнів, оскільки освіченість людини є головною умовою позитивних змін у її житті. Позначене оновлення важливе також для музичної освіти всіх рівнів, тому що вони зумовлені необхідністю підвищити ефективність мистецького навчання та музично-естетичного виховання сучасних людей, зокрема молоді, а також пов'язані з духовним надбанням, частиною якого є вокально-естрадна культура. У цьому контексті підкреслимо, що в умовах інформаційного суспільства саме вокально-естрадна музика, як національна, так і зарубіжна, набула величезної популярності серед усіх верств населення. З цієї причини, формування цієї культури особистості за допомогою високоякісної музики легких (поп) жанрів, на сьогоднішній день є важливим завданням для багатьох мистецьких та мистецько-педагогічних освітніх установ, а також для широкої громадськості.

Відомо, що ініціаторами та головними виконавцями у вирішенні цього масштабного питання мають бути викладачі музичного мистецтва, які працюють у відповідних навчальних закладах. У зв'язку з цим зазначимо, що численні дослідження китайських та українських науковців, аналіз публікацій у засобах масової інформації та висновки, отримані в результаті педагогічних спостережень за роботою освітніх закладів обох країн, бесід з викладачами та здобувачами освіти, свідчать про суттєве зниження рівня музичної культури людей, зокрема їхньої вокально-

естрадної культури. Ситуація ускладнюється тим, що багато викладачів музичного мистецтва своєчасно не отримали належної професійної підготовки, зокрема відповідної вокальної підготовки та умінь формувати вокально-естрадную культуру, а також не мають необхідного музично-педагогічного досвіду цієї діяльності в сучасних соціокультурних умовах. У цьому контексті гостро постає питання щодо забезпечення мистецько-педагогічними факультетами належної вокальної та вокально-естрадної підготовки нової генерації цих викладачів.

Дане дослідження спрямоване на поступове розв'язання проблеми формування вокально-естрадної культури людей шляхом залучення їх до високоякісної естрадної музики, що також пов'язане з необхідністю внесення «відповідних удосконалень до стратегій, методів і технологій підготовки майбутніх учителів та викладачів музичного мистецтва» [7, с. 24].

У працях науковців (Н. Батюк, Го Цзюнь, Н. Кебуладзе, М. Корнієнко, О. Лобова, Сюй Сінчжоу, М. Федорець, Чень Ханлей, Хань Хуйюнь та ін.) зазначено, що формування музичної культури молоді здебільшого відбувається в процесі загальної музичної освіти, що є основною метою цієї освіти. Оволодіння основами музичної культури, а також вокально-естрадної культури, є результатом впливу «багатьох факторів, найважливішими з яких є своєчасне та якісне набуття школярами культурної (ключової) компетентності, міжпредметних (наскрізних) мистецьких компетентностей та предметних (музичних) компетентностей» [7, с. 26]. У зв'язку з цим, перед викладачами музичного мистецтва постає важливе

завдання щодо організації освітнього процесу, що враховує інтереси та музичні вподобання молоді, а саме – сучасних дітей та підлітків. Музичне навчання, у даному випадку – загальна музична освіта, повинна сприяти вихованню кращих моральних якостей молоді, розвивати їх культурно та духовно, водночас відповідаючи їхнім зацікавленням і потребам. Відомо, що особливу увагу стосовно розвитку особистості необхідно приділяти ще з раннього дитинства. Саме в дитячому віці формуються художньо-естетичні смаки, світогляд і загальна культура людини, тобто закладається основа для її всебічного розвитку. На думку Г. Гмиріної, «музичне виховання треба будувати на кращих зразках сучасного вокального мистецтва, а розпочинати цю роботу слід із молодшого шкільного віку» [6, с. 81].

Сьогодні викладачам музичного мистецтва обох країн необхідно брати до уваги розбіжності, що існують між музичними творами, які пропонуються для вивчення відповідно до вимог навчальних програм, та музикою, яка активно поширюється через засоби масової інформації, у першу чергу – в мережі інтернету. За твердженням учених, музичне сприйняття дітей та підлітків починає розділяти музичні твори на дві різні сфери, які відрізняються не лише за естетичними та художніми характеристиками, але й за природою звукового матеріалу, що лежить в основі музичних уявлень. Відсутність зв'язків між цими сферами часто призводить не до їх взаємного збагачення, а до штучного витіснення однієї сфери іншою, причому переважає та, що залишає у свідомості дитини найбільш сильне враження, будучи більш зрозумілою та постійно присутньою в повсякденному житті. Саме тому виникає потреба обрання шляху вільного спілкування із здобувачами музичної освіти для формування у них стійких переваг щодо зразків високого музичного мистецтва, навіть якщо ці зразки належать до естрадного напрямку [Там само].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу цієї статті склали наукові праці з філософії, культурології, соціології, психології, мистецтвознавства, музичної педагогіки, методики музичного навчання, зокрема роботи вчених, які безпосередньо чи опосередковано досліджували проблеми культури (І. Зязюн, М. Каган, Е. Кассирер, К. Клакхон, К. Кокс, А. Кребер, Лі Ланкін, Лінь Янь, А. Моль, О. Негребецька, В. Оствальд, А. Растрігіна, О. Рудницька, П. Сорокін, А. Сохор, Е. Тейлор, Л. Уайт, Д. Уорнер, Л. Шамшина, С. Шип та ін. Серед робіт сучасних авторів особливе місце займають дослідження, присвячені таким явищам, як духовна культура, художня культура, музична культура, а також шляхам її формування (В. Андрущенко, Н. Батюк, І. Бех, І. Бойченко, М. Борішевський, Гао Цюньжен, Дін Юнь, О. Костюк, Г. Кравченко, Лю Мейхуань, Лю Цинган, О. Олексюк, Е. Печерська, Г. Падалка, О. Реброва, О. Сбітнева, М. Федорець, Чжоу Інчан, О. Щолокова та ін.

Т. Адорно, Го Цзюнь, Ю. Бенкс, У. Гавер, Го Цзюнь, Ю. Грищенко, Т. Койчева, М. Крафт, Пань Сінюй, О. Ростовський, У. Іфан та ін. пред-

ставили дослідження, присвячені змінам світового соціокультурного середовища та його впливу на формування музичної культури сучасних людей. Проблемам вокальної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва присвятили свої праці Н. Бабіченко, І. Барановська, Ван Тяньцзі, Ван Яцзюнь, О. Вознесенська, Л. Іськова, Д. Кан, Н. Кьон, С. Ковальова, Лінь Янь, Лу Хуачжао, І. Малашевська, А. Мастерук, В. Петрушина, Л. Побережна, Сюй Сінчжоу, У Сюань, М. Федорець, Хань Хуйюнь, Чжан Яньфен, Ці Мінвей, Яо Вей та ін. Роботи, пов'язані з вокально-естрадною підготовкою особистості в сучасних соціокультурних умовах, представили А. Боднарчук, І. Бобул, А. Бойчук, А. Бойко, Гуань Лі, Н. Дрожжина, С. Кишакевич, Лі Цзінь Хуей, М. Мозговий, В. Откидач, З. Рось, Т. Рябуха, Т. Самая, Г. Стасько, М. Сухолова, Т. Тимошенко, Н. Фаломєєва, Н. Фаріноа, Чжан Фан, Чжан Хуей, Шень Вей Цюнь, Яо Ямін та ін.

Мета статті обумовлено розробкою та науковим обґрунтуванням рекомендацій щодо формування вокально-естрадної культури особистості в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізуємо головні поняття дослідження, а саме: *музичної культури* та *вокально-естрадної культури*.

Феномен музичної культури розглядається науковцями як складне та багатогранне явище. Воно включає в себе різноманітні аспекти, пов'язані з роллю музики в житті суспільства та кожної окремої людини. Володіння музичною культурою не обмежується лише вмінням грати на музичному інструменті або співати. Це передбачає засвоєння значно ширшого спектру цінностей, культурних традицій, певних компетентностей, знань та умінь, які формуються і передаються від одного покоління до іншого. До національної музичної культури науковці відносять усі досягнення в галузі музики як виду мистецтва, що пов'язані із суспільною свідомістю етнічної спільноти та окремих особистостей як на території країни, так і за її межами, зокрема в діаспорі.

Аналіз музичної культури сучасної людини, дозволяє виокремити її наступні складові:

- наявність індивідуально-ціннісного ставлення до музики, усвідомлення ролі та значення музичного мистецтва в житті особистості та усього суспільства;
- опанування певних знань, що сприяють розумінню музичної мови, історії музики, розмаїття музичних жанрів і стилів, а також творчості багатьох композиторів і виконавців як національних, так всесвітньо відомих;
- сформованість критичного мислення щодо художньої оцінки музичних творів, а також власного музично-естетичного смаку;
- оволодіння відповідними вміннями щодо сприйняття та аналізу музичних творів, а також навичками якісного виконання інструментальної та/або вокальної музики;
- усвідомлення й збереження музичних традицій, сприяння успадкуванню наступними

поколіннями музичних знань, навичок, а також цінностей національної та глобальної музичної спадщини.

Розглянемо сутність явища вокально-естрадної культури. Зазначимо, що мистецтво співу є однією з основних складових мистецтвознавчого розмаїття доби інформаційного суспільства. На особливу увагу заслуговує естрадне мистецтво, зокрема – естрадний спів, який набув у наш час величезної популярності. Вокально-естрадна культура – це багатогранне явище, яке розглядається в сучасному науковому дискурсі як подвійний процес. З одного боку, йдеться про розвиток вокально-естрадного мистецтва, як складової шоу-бізнесу, зокрема, фахову підготовку виконавців-вокалістів високого рівня, яка передбачає цілісну систему розвитку їх особистості, здобуття індивідуальності та сценічної майстерності, уміння «реалізувати художньо-естетичний потенціал вокального твору в оригінальній виконавській інтерпретації» [8, с. 28]. З іншого боку – підготовку широкої аматорської аудиторії освічених слухачів-глядачів, формування у них відповідних знань стосовно естрадної музики різних жанрів, стилів та національної приналежності, а також набуття певних умінь, розуміння музичної мови, достатнього музичного досвіду та музично-естетичного смаку.

Як уже було зазначено, вокально-естрадна культура є важливою складовою сучасної музичної культури. Вона постійно розвивається та зазнає впливу різних стилів і напрямків. До характерних рис вокально-естрадної культури можна віднести: різноманітність жанрів вокальної естради, яка охоплює поп-музику, рок-музику, джаз, соул, R&B, електронну музику тощо; видовищність, тому, що естрадні виступи сьогодні супроводжуються яскравими візуальними ефектами, танцювальними номерами, спецефектами тощо; масовість – вокальна естрада орієнтована на широку аудиторію, тому її популярність часто вимірюється кількістю слухачів та глядачів; комерційність, тому, що шоу-бізнес є важливою складовою вокально-естрадної культури, а комерційний успіх є одним з головних критеріїв оцінки естрадної музики.

Розглянемо елементи вокально-естрадної культури більш детально. Основою цієї культури є вокальне мистецтво. Сучасний естрадний вокаліст повинен володіти різними техніками співу, мати широкий діапазон голосу, вміння інтерпретувати музичний матеріал, передавати емоції та настрої музики, контролювати тембр, гучність тощо. Другим елементом, на нашу думку, є сценічна майстерність. Естрадний виконавець – це не лише вокаліст, але й досвідчений артист. Він повинен вміти триматися на сцені, володіти акторською майстерністю, мати харизму та вміти взаємодіяти з публікою. Важливими складовими сценічної майстерності є також костюми, хореографія, світлове та звукове оформлення виступу тощо. Третім елементом ми вважаємо невід’ємну приналежність вокально-естрадної культури до шоу-бізнесу. Це пов’язано з продюсуванням,

маркетингом та менеджментом в галузі культури, організацією концертів тощо. Підкреслимо, що успіх сучасного естрадного виконавця залежить не лише від його таланту та вокальної підготовки, але й від вміння працювати в сфері шоу-бізнесу в умовах інформаційного суспільства.

Естрадний спів «це специфічний вид духовного освоєння дійсності, формуючої, розвиваючої здібність творчо перетворювати навколишній світ і самого себе» [5, с. 29]. Це найбільш доступна та демократична форма вокального мистецтва, що посідає важливе місце в музичній культурі КНР й України та дедалі більше привертає увагу молодого покоління.

Китайська вокально-естрадна музика відзначається унікальністю та яскраво вираженим національним характером. Її своєрідність зумовлена глибоким зв’язком із багатою спадщиною народного музичного фольклору, що має численні етнічні форми, а також з традиційним оперним мистецтвом, найвищим проявом якого є всесвітньо відома пекінська опера (цзінцзюй) [2, с. 35]. Саме національні музичні традиції слугують невичерпним джерелом натхнення для китайських композиторів і виконавців, як у сфері академічної, так і естрадної музики. А. Бойко наголошує: «Лідерську роль у розвитку музичного простору може виконувати лише та музична культура, котра продовжує зберігати високий потенціал музичного фольклору» [Там само]. У цьому контексті можна стверджувати, що звернення до етнічних фольклорних джерел у естрадно-вокальному мистецтві відіграє важливу роль у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини КНР в умовах сучасного глобального розвитку.

Пісенна творчість в КНР має значно глибші історичні корені, ніж її європейський аналог. Класичний зразок китайської лірики «Шіцзін» почав формуватися ще за часів династії Чжоу, а вміщені в ньому музично-поетичні твори чітко відображають вплив ще давніших традицій. Проте, у наш час, естрадне виконання нерідко ігнорує найкращі традиції національної вокальної культури. «Зі сцени часто спостерігаються випадки неестетичного відтворення музичних образів, що може негативно позначитися на музичному вихованні школярів» [5, с. 29]. У зв’язку з цим, важливою місією майбутніх викладачів музичного мистецтва, які є провідниками культурних цінностей, є розвиток в учнях і студентах естетичного сприйняття та розуміння художніх особливостей вокально-естрадного жанру. Цьому, зокрема, сприяє власне якісне виконання педагогом на відповідних уроках кращих зразків сучасної естрадної музики.

Важливою складовою вокально-естрадної культури є усвідомлення як співаками, так й слухачами-глядачами, культури вокального виконання. Вокальна культура передбачає вміння передавати та сприймати художні образи творів. Узагальнене визначення поняття «вокальна культура» запропонувала Л. Гавриленко, яка вважає, що її основою є здатність до художньої інтерпретації вокального твору через використання

базових знань із вокального мистецтва та сформованих виконавських умінь [4, с. 10].

Підкреслимо, що вокально-естрадна культура в сучасному соціокультурному просторі є невід'ємною складовою як суспільного, так і особистого життя. Кращі зразки музики цього жанру збагачують духовний світ людини, пробуджують емоції та чутливість. Розвиваючи вокально-естрадную культуру, людина розширює свої культурні горизонти та глибше пізнає багатогранність навколишнього світу. Отже, розглядаючи важливість формування вокально-естрадної культури особистості в умовах інформаційного суспільства, ми наголошуємо на необхідності поступового вирішення ключового питання цієї проблеми: більш якісної підготовки нової генерації викладачів музичного мистецтва.

Очевидно, що для того, щоб майбутні викладачі музичного мистецтва стали для сучасних людей, насамперед молоді, провідниками у світ високого вокально-естрадного мистецтва, і могли б ефективно сприяти розвитку вокально-естрадної культури, вони мають самі бути носіями цієї культури. Щонайменше, означені викладачі повинні мати глибокі знання в галузі естрадного мистецтва – як національного, так і світового рівня, добре орієнтуватися у жанрах та стилях естрадної (поп) музики, на професійному рівні розуміти мову цієї музики та художні образи, що відображені у відповідних музичних творах. Тому, на нашу думку, ступень підготовленості майбутніх бакалаврів і магістрів певних спеціальностей до формування вокально-естрадної культури сучасних людей слід оцінювати з урахуванням наявності у них комплексу важливих мистецько-педагогічних якостей. Йдеться про сформований світогляд, усвідомлення культурного контексту сучасного світу, професійну самосвідомість, мотивацію до роботи у відповідних освітніх закладах, наявність ціннісних орієнтирів та ідеалів, пов'язаних з музично-педагогічною, вокально-виконавською та культурно-просвітницькою діяльністю, а також «навички педагогічної толерантності, взаємодії та недиригентського спілкування» [7, с. 57].

Важливим показником підготовленості викладачів музичного мистецтва, які насамперед мають продуктивно працювати над формуванням вокально-естрадної культури сучасних людей, є достатнє володіння інноваційними мистецько-педагогічними технологіями, що сприяють ефективній взаємодії із здобувачами цієї культури. У даному контексті варто наголосити на застосування в процесі підготовки майбутніх викладачів новітніх комп'ютерних програм та сервісів, інтерактивних віртуальних платформ, імерсивних освітніх технологій, зокрема технології віртуальної реальності, розширеної реальності тощо, з метою оволодіння ними продуктивним мистецько-педагогічним інструментарієм доби інформаційного суспільства.

Отже, здійснене дослідження дозволило скласти певні рекомендації, адресовані викладачам музичного мистецтва та музично-педагогічним факультетам КНР та України стосовно формування вокально-естрадної культури особистості в

соціокультурних умовах інформаційного суспільства. На нашу думку, з цією метою необхідно:

- включати до репертуарних програм з відповідних навчальних дисциплін закладів початкової мистецької освіти («Хоровий спів», «Вокальний ансамбль», «Сольний спів» тощо) та загальної середньої освіти («Музичне мистецтво», «Мистецтво») кращі вокальні твори сучасних естрадних та джазових композиторів;

- залучати дітей та підлітків, з урахуванням їхнього віку та підготовки, до відомих творів національної та світової естрадної музики різних жанрів та стилів; знайомити з історією таких творів, з відомими естрадними та джазовими композиторами, виконавцями та керівниками оркестрів;

- сприймати та аналізувати на уроках музичного мистецтва сучасні естрадні музично-драматичні композиції, зокрема, відомі мюзикли, рок-опери, відповідні музичні альбоми тощо; допомагати здобувачам оволодівати певними прийомами вокально-естрадного співу, вокально-сценічної техніки, відповідною термінологією тощо;

- організовувати, по-можливості, в навчальних закладах відвідування концертів провідних естрадних співаків та колективів, зокрема в режимі «онлайн»; знайомити здобувачів з репертуарами цих виконавців, з особливостями індивідуального виконавського стилю тощо;

- впроваджувати в процес підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва інноваційні мистецько-педагогічні технології, цифрові платформи та новітні комп'ютерні сервіси, які дають здобувачам широкі можливості для створення нової вокально-естрадної музики, а також обробок, аранжувань та оригінальних інтерпретацій відомих творів;

- розширяти можливості майбутніх бакалаврів та магістрів музичного мистецтва щодо навчання естрадному та джазовому співу, участі в концертно-просвітницькій діяльності;

- створювати в навчальних закладах вокально-естрадні студії, концертні колективи, відповідні гуртки тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, вокально-естрадна музика, представлена кращими творами різних жанрів і стилів, є важливою складовою як національної, так і світової культурної спадщини. Вона має значний культурно-просвітницький та виховний потенціал. Педагогічно виважене використання цієї музики з метою формування музичної культури та вокально-естрадної культури особистості, як у формальній освіті (в мистецьких і загальноосвітніх закладах), так і в процесі неформального навчання, сприяє формуванню цілісного світогляду, ознайомленню з культурною картиною світу, глибшому розумінню музично-світоглядного розмаїття, культури власного народу та інших народів. Крім того, це сприяє інтелектуальному й емоційному розвитку

особистості, роблячи її більш чутливою та художньо обізнаною.

Разом з цим, зауважимо, що в сучасній музичній освіті КНР та України – як у фаховій, так і в загальній, – потенціал вокально-естрадного мистецтва ще не використовується в повному обсязі як ефективний інструмент естетичного виховання та культурної соціалізації молоді. У науковому дискурсі бракує ґрунтовних досліджень, присвячених цій темі, яка, на нашу думку, набуває особливої актуальності в умовах інформаційного суспільства.

У цьому контексті зазначимо, що на факультеті музичної та хореографічної освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» здійснюються наукові дослідження, присвячені означеній проблематики. Також заплановано підготовку та захист відповідних магістерських та дисертаційних робіт.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А. Естрадно-вокальне мистецтво Китаю в контексті історико-культурних та жанрово-стильових процесів. *Дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії*. Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків. 2019. 250 с.
2. Бойчук А. Культура співу – невід’ємний сегмент формування індивідууму естрадного співака. *Матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф.* (17–19. 06. 2022). Волинський нац. університет імені Лесі Українки. Луцьк: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 7–10. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41525/1/M_Mala_khova_APRUMKMPA_IM.pdf
3. Гавриленко Л. Формування основ вокальної культури молодших школярів. *Мистецтво та освіта*. 2014. 3 (73). 8–12. URL: <https://artedu.com.ua/index.php/adm/issue/view/45>
4. Ген Цзінхен. Формування сценічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами естрадного співу. 13.00.02 – Теорія та методика музичного навчання. *Дис. на здоб. наук. ступ. канд. педаг. наук*. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2015. 204 с.
5. Гмиріна Г. Вокальна популярна музика як засіб виховання молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. 80, 81–85. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45067/>
6. Го Цзюнь. Формування музичної культури школярів в Україні і Китаї (Тези). *Культура, освіта, творчість: світові технології, авторські ідеї, традиції і новаторство. Збір. матер. II Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 2020. 65–70.
7. Сюй Сінчжоу. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. *Дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії*. Університет Ушинського. Одеса. 2023. 246 с.

REFERENCES

1. Boyko, O. (2019). Estradno-vokal'ne mystetstvo Kytayu u konteksti istoryko-kul'turnykh ta zhanrovo-styl'ovykh protsesiv. [Vocal Pop Art of China in the Context of Historical, Cultural, and Genre-Stylistic Processes]. *Dys. na zdob. nauk. stup. doktora filosofiyi*. Kharkivs'kyi nats. univer. mystetstv imeni I. P. Kotlyarevs'koho. Kharkiv. [in Ukrainian]
2. Boychuk, O. (2022). Kul'tura spivu – nevid'yemnyy segment formuvannya indyviduumu estradnoho spivaka. [Singing culture is an integral component in shaping the individuality of a pop singer] *Materialy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 17–19 chervnya 2022 r. Volyns'kyi natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. Luts'k: Vydavnychy dim «Hel'vetika»*. S. 7–10. [in Ukrainian]
3. Havrylenko, L. (2014). Formuvannya osnov vokal'noyi kul'tury molodshykh shkolyariv. [The Formation of Vocal Culture Fundamentals in Primary School Children]. *Mystetstvo ta osvita*. 3 (73). S. 8–12. [in Ukrainian]
4. Hen, Tszinkhen. (2015). Formuvannya stsenichnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva zasobamy estradnoho spivu. [The Formation of Stage Culture in Future Music Teachers Through Pop Singing]. 13.00.02 „Teoriya ta metodyka muzychnoho navchannya”. *Dys. na zdob. nauk. stup. kand. pedah. nauk. Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M.P. Drahomanova*. 2015. 204 s. [in Ukrainian]
5. Hmirina, H. (2022). Vokal'na populyarna muzyka yak zasib vykhovannya molodshykh shkolyariv. [Popular Music as a Means of Educating Primary School Children]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy ta zahal'noosvitniy shkolakh*. 80. S. 81–85. [in Ukrainian]
6. Ho, Tszun'. (2020). Formuvannya muzychnoyi kul'tury shkolyariv v Ukrayini ta Kytayi. [Musical culture of schoolchildren in Ukraine and China]. *Kul'tura, osvita, tvorchist': svitovi tekhnolohiyi, avtors'ki ideyi, tradytsiyi ta novatorstvo. Zbirn mater. II Mizhnor. nauk.-prakt. konfer.* Odesa. 2020. S. 65–70. [in Ukrainian]
7. Syuy, Sinchzhou. (2023). Formuvannya khudozhn'o-estetychnoho dosvidu maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u protsesi vokal'noyi pidhotovky. [The Formation of Artistic and Aesthetic Experience in Future Music Teachers in the Process of Vocal Training]. *Dys. na zdob. nauk. stup. doktora filosofiyi. Universytet Ushyns'koho. Vinnytsya*. 246 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЖАН Фан – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (аспірант) Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: формування вокально-естрадної культури особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHANG Fan – postgraduate student of the 2nd year of study, The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky».

Scientific interests: formation of the vocal-pop culture of the personality.

*Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.
Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.*

УДК 37.012 + 37.013.2 + 37.026

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-250-257

ЧУБУКІНА Ольга –

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного аерокосмічного університету «ХАІ»

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6960-3497>

e-mail: o.chubukina@khai.edu

ТАНЬКО Євгенія –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного технічного університету «ХПІ»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4593-3512>

e-mail: yevheniiatan@gmail.com

ВРАКІНА Вікторія –

доцент кафедри іноземних мов

Національного технічного університету «ХПІ»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0134-2235>

e-mail: v.vrakina75@gmail.com

ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

Надано теоретичне обґрунтування важливості діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в поступальному розвитку педагогічної системи. Конкретизовано визначення останньої як цілісності, позначеної закономірним функціональним зв'язком елементів, відкритої, самореферентної, здатної до відповіді на виклики зовнішнього середовища, підвищення рівня організації та змін.

Розглянуто дефініції позитивного та негативного зворотного зв'язку, які з позицій системно-синергетичного підходу тотожні інтеграційним і диференційним процесам та у діалектичній єдності забезпечують здатність педагогічної системи до поступального розвитку й позитивних змін. Проаналізовані негативні наслідки домінування в педагогічній системі позитивного чи негативного зворотного зв'язку та окреслено шляхи досягнення їхнього оптимального співвідношення.

Вказано на переважну корелятивність позитивного зворотного зв'язку із мотиваційною функцією, а негативного – із виховною і коригувальною.

Проаналізовано значення діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в досягненні комунікативного балансу та комунікативного консенсусу як передумов ефективного функціонування та розвитку педагогічної системи.

Продемонстровано, що на мікрорівні педагогічного процесу необхідність поєднання позитивного та негативного зв'язку в педагогічній системі корелює із взаємодоповнюваністю схвалення та об'єктивного неупередженого контролю як методів ефективної педагогічної взаємодії.

Зауважено, що негативний зворотний зв'язок «редукує» девіації в педагогічному процесі, що розбалансовують функціонування педагогічної системи, унормовує діяльність студентів щодо утверджених навчальних еталонів і нормативних вимог, а позитивний слугує налагодженню позитивно забарвленого емоційного контакту між студентами та викладачами й стимулює навчальний процес.

Підкреслено, що для досягнення максимальної ефективності зворотного зв'язку в навчальному процесі важливо використовувати стратегії, що поєднують схвалення і критику у збалансованій формі.

Аргументовано, що необхідними характеристиками як позитивного, так і негативного зворотного зв'язку є конструктивність, корелятивність педагогічній меті, узгодженість із поточними завданнями та педагогічними ситуаціями, методична обґрунтованість, інструментальна забезпеченість.

Ключові слова: педагогічна система, системно-синергетичний підхід, позитивний зворотний зв'язок, негативний зворотний зв'язок, діалектична єдність, педагогічна мета.

CHUBUKINA Olha –

PhD in Philology, Associate Professor,

the Department of Foreign Languages,

National Aerospace University

"Kharkiv Aviation Institute"

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6960-3497>

e-mail: o.chubukina@khai.edu

TANKO Yevheniia –

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

the Department of Foreign Languages

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4593-3512>

e-mail: yevheniiatan@gmail.com

VRAKINA Victoria –

Associate Professor, the Department of Foreign Languages

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0134-2235>

e-mail: v.vrakina75@gmail.com

DIALECTICAL UNITY OF POSITIVE AND NEGATIVE FEEDBACK AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM

A theoretical justification is provided for the significance of the dialectical unity of positive and negative feedback in the progressive development of the pedagogical system. The definition of the pedagogical system is further specified as an integrated entity characterized by a regular functional interconnection of its elements, which is open, self-referential, capable of responding to external challenges, enhancing its level of organization, and undergoing transformation.

The concepts of positive and negative feedback are examined through the lens of a systemic-synergetic approach, equating them with integrative and differential processes. Their dialectical unity ensures the pedagogical system's capacity for continuous development and positive transformation. The study also analyzes the detrimental consequences of the predominance of either positive or negative feedback within the pedagogical system and outlines strategies for achieving their optimal balance.

A correlation is established between positive feedback and motivational functions, whereas negative feedback is associated with educational and corrective roles. The research explores the role of dialectical unity between positive and negative feedback in attaining communicative balance and consensus, which serve as prerequisites for the effective functioning and advancement of the pedagogical system.

At the micro-level of the pedagogical process, the necessity of integrating both types of feedback is shown to align with the complementary nature of approval and objective, impartial control as methods of effective pedagogical interaction. It is noted that negative feedback mitigates deviations in the pedagogical process that disrupt systemic functioning, regulates student activity in accordance with established educational standards and normative requirements, whereas positive feedback fosters emotionally favorable interactions between students and educators and stimulates the learning process.

The study emphasizes that to achieve maximum feedback efficiency in the educational process, strategies that integrate approval and criticism in a balanced manner should be employed. It is argued that both positive and negative feedback must exhibit characteristics such as constructiveness, alignment with pedagogical objectives, coherence with current tasks and educational contexts, methodological substantiation, and instrumental adequacy.

Key words: pedagogical system, systemic-synergetic approach, positive feedback, negative feedback, dialectical unity, pedagogical objectives.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Методологічною основою розвитку педагогічної системи з властивими їй цілісністю, закономірним функціональним зв'язком елементів, відкритістю, самореферентністю, адаптивністю, здатністю до відповіді на виклики зовнішнього середовища, підвищення рівня організації та змін, є забезпечення діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку.

Постановку проблеми обґрунтовує розуміння зворотного зв'язку як системного чинника, механізму, що охоплює усі рівні педагогічної системи, усі її елементи та суб'єктів, і забезпечує досягнення педагогічної мети.

На шляхах розв'язання питання присутнім є віднайдення аналогів зворотного позитивного та негативного зв'язку в розглянутих з позицій теорії інформації та системно-синергетичного підходу закономірностей і механізмах функціонування складноорганізованих систем.

Актуальності дослідженню надає, насамперед, те, що системно-синергетичний підхід, парадигмальний у сучасній гуманітаристиці, досі не вповні адаптовано до дослідження процесів навчання, зворотного педагогічного зв'язку та складноорганізованих педагогічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи спонукає звернення до кількох груп наукових джерел.

Насамперед, це роботи, що надають теоретико-методологічного обґрунтування дослідженню, зокрема з позицій системно-синергетичного підходу та теорії інформації, актуальної для функціонування складно організованих соціальних систем.

До них відносимо праці Г. Хакена [20] та інших зарубіжних науковців [19; 21; 22], положення яких можуть бути адаптовані для аналізу функціонування і розвитку педагогічних систем. Важливого значення у контексті розвідки

набувають публікації зарубіжних науковців, в яких положення системно-синергетичного підходу конкретизовані щодо проблематики педагогічного процесу в ЗВО [23].

Інтерес становлять дослідження, присвячені теоретичному аналізу педагогічного зворотного зв'язку в контексті ширших проблем. Зокрема початок його вивченню у контексті педагогічної проблематики покладено американським науковцем Едвардом Лі Торндайком [25], який аргументував «закон ефекту», вірогідність відтворення і повторення реакцій, що отримали схвалення – невід'ємний складник позитивного зворотного зв'язку [25, с. 48].

До наукового обігу термін «зворотний зв'язок» у застосуванні до кібернетичних систем запроваджено американським дослідником Норбертом Вінером [27, с. 34].

В межах біхевіористичної концепції зворотний зв'язок, в аспекті ефективних моделей, типології та механізмів забезпечення, проаналізовано американським психологом Берресом Фредеріком Скіннером [24].

У зарубіжній психології зворотному зв'язку присвячене дослідження «Психологія спілкування» Рудольфа та Кетлі Вердербер [26].

В українському науковому дискурсі зворотний зв'язок став предметом досліджень упродовж останніх років. Зокрема етапи стратегії взаємодії та форми зворотного зв'язку викладача та студентів проаналізовано в публікації Л. Штохмана [17; 18].

У публікаціях Ю. Будас [1; 2] досліджено вплив зворотного зв'язку на формування професійних компетентностей студентів та аргументовано його ефективність. Важливим у контексті пропонованої публікації є розгляд Ю. Будас педагогічних передумов в методів формування психологічної позитивної атмосфери як елемента зворотного позитивного зв'язку [2, с. 43]. Проблемні ситуації у зворотному зв'язку проаналізовано Н. Дмітренко [6, с. 24].

У розвідках В. Филиппської розглянуто види, функції, етапи, механізми зворотного зв'язку в педагогічному процесі в ЗВО [14, с. 13]. Підкреслено, що необхідними вимогами до ефективного зворотного зв'язку є чітка організація, єдність його різних видів, зокрема позитивного та негативного, корегування у відповідності до реакцій студентів [14, с. 13; 15, с. 33].

У публікації Н. Гончарової «Зворотний зв'язок як фактор підвищення якості підготовки здобувачів вищої історичної освіти» підкреслено, що педагогічний процес у ЗВО є суб'єкт-суб'єктною взаємодією викладача та студентів, які об'єднані спільною діяльністю і відчувають спільну відповідальність за кінцевий результат. Розглянуто передумови підвищення ефективності зворотного зв'язку в освітньому процесі. Відзначено, що саме «завдяки зворотному зв'язку викладач регулює процес навчання, має можливість враховувати необхідні зміни в педагогічній системі і вчасно коректувати хід процесу» [3, с. 42]. Підкреслено, що зворотний зв'язок забезпечує динамічність педагогічного процесу та сприяє реалізації його мети.

Отже, узагальнення наукових напрацювань, присвячених зворотному зв'язку в педагогічному процесі, дозволяє зробити висновок про вивченість його окремих аспектів та брак наукових розвідок, присвячених дослідженню теоретичних проблем, зокрема діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи.

Мета статті – надати теоретичне обґрунтування важливості діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в поступальному розвитку педагогічної системи та реалізації педагогічної мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно принципів системно-синергетичного підходу під надорганічною складноорганізованою системою розуміємо емерджентну цілісність елементів, поєднаних закономірним, переважно ієрархічним функціональним зв'язком [20, с. 25]. Іманентною особливістю складноорганізованих систем є функціональний зв'язок із зовнішнім середовищем, здатність до відповіді на його виклики, орієнтованість на підвищення рівня структурно-функціональної організації згідно актуальної мети чи комплексу цілей [20, с. 47].

З огляду на умотивованість розгляду з позицій системно-синергетичного підходу *розвитку* складноорганізованої системи як *хроноструктури*, *еволюційної структури*, структурного, розгорнутого у часі процесу, актуальним видається питання його рухів. До таких відносимо, зокрема, урівноважене співвідношення у системі диференційних та інтеграційних, відцентрових і доцентрових процесів, що забезпечує її прогресивний поступ і динамічний стан. Безумовне домінування у системі доцентрових та інтеграційних процесів зумовлює системну стабілізацію і сповільнення розвитку, відцентрових і диференційних – загрожує хаотизацією і розпадом, втратою орієнтованості на досягнення мети. З погляду теорії інформації означені процеси можуть

бути співвіднесені із інтеграцією, уніфікацією або ж урізноманітненням інформаційних потоків та позитивним і негативним зворотним зв'язком.

Також урахуємо, що «розвиток» як форма руху є хроноструктурно організованим, покерованим на підвищення рівня структурно-функціональної організації системи й цим відрізняється від простих змін.

Розглянемо означені закономірності в конкретизації щодо *педагогічної системи*, *позитивного* та *негативного* педагогічного зворотного зв'язку.

Так, обсервування педагогічної системи в площині статичної, синхронії передбачає виокремлення її основних компонентів, до яких традиційно відносять викладачів, студентів (учнів, слухачів тощо), мету освіти, зміст освіти (навчальну інформацію), форми, методи, прийоми, засоби навчання, мотиви навчальної діяльності, контроль і корекцію педагогом, самоконтроль і самокорекцію учнів, результат навчальної діяльності [5, с. 135; 16].

У динамічному, функціональному аспекті ядром педагогічної системи постає взаємодія викладача (учителя) та студентів (учнів), покерована на засвоєння компонентів змісту освіти. На думку науковців, «система навчання є стійкою сукупністю (конструкцією) суб'єкт-суб'єктного, цільового, змістовного та організаційно-технічного компонентів [8, с. 70; 12, с. 34; 16].

Посутньою є консолідованість усіх елементів цільовим компонентом, корелятивним позитивному та негативному стимулювально-мотиваційному, контрольному-регулювальному та оцінково-результативному складникам педагогічної системи [4, с. 112; 5, с. 134].

Принагідно відзначимо, що саме цільовий компонент педагогічної системи відображає її зв'язок із середовищем та іншими складноорганізованими системами, зокрема суспільством, освітньою політикою держави, економікою, культурою тощо.

Для досягнення педагогічної мети важлива оптимізація функціонування педагогічної системи, заснована на удосконаленні функціональної взаємодії її елементів, зокрема викладача та студента в реалізації поточних педагогічних завдань.

З погляду системно-синергетичного підходу саме зворотний зв'язок як процес передачі інформації консолідує педагогічну систему, сприяє отриманню інформації про перебіг педагогічного процесу та його учасників в напрямі від викладача до студента та від студента до викладача. Саме зворотний зв'язок забезпечує вплив результатів функціонування системи та характер її функціонування та увиразнює її здатність до самореференції та позитивних змін.

У межах конструктивного педагогічного зв'язку важливе урівноваження його *позитивного* та *негативного* різновидів, перший із яких виконує *мотивувальну, заохочувальну функцію* та акцентує на досягненнях і вдалих рішеннях, другий – *забезпечує контроль, керування*, надає інформацію про недоліки та помилки.

У межах складноорганізованої системи позитивний і негативний зворотний зв'язок відповідають диференційним, відцентровим процесам і доцентровим, інтеграційним, активізації та увіраженню функціональної автономії окремих елементів системи та узгодженню їхньої активності із загальними нормативами та стандартами.

З позицій системно-синергетичного підходу негативний зворотний зв'язок надає системі більшої стійкості до випадкової зміни параметрів. Позитивний – підвищує її динаміку та активність.

Важливість діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи знаходить обґрунтування й в закономірностях функціонування комунікаційно-інформаційних систем.

Так, передумовою ефективної педагогічної взаємодії та реалізації педагогічних цілей є досягнення комунікативного балансу та комунікативного консенсусу в педагогічній системі, насамперед, у взаємодії студента та викладача. З оперттям на усталені в науковій традиції визначення під «комунікаційним балансом» розуміємо такий стан педагогічної системи, за умови якого комунікація здійснюється з урахуванням комунікаційних очікувань і покеровується на ефективну реалізацію педагогічної мети. У свою чергу, поняттям «комунікативно-педагогічного консенсусу» означуємо стан комунікативної гармонізації, урівноваженості педагогічної системи, орієнтований на досягнення важливих для неї цілей, гарантований свідомим прийняттям усіма учасниками комунікації комплексу вимог, обов'язків, норм.

Отже, стосовно комунікаційного балансу комунікаційний консенсус є його суб'єктивним виміром, пов'язаним із інтеріоризацією вимог, забезпечених, зокрема, негативним зворотним зв'язком. Саме негативний зворотний зв'язок у цьому контексті слугує формуванню почуття відповідальності, обов'язку діяти згідно сформульованих у ньому вимог, виконувати запропоновані, педагогічно обґрунтовані приписи. Варто наголосити, що саме сформована негативним зворотним зв'язком відповідальність дозволяє уникнути в педагогічному процесі комунікативних ризиків, що знижують рівень функціонування педагогічної системи, можливості її розвитку та адаптації та стають на заваді досягненню педагогічної мети.

На мікрорівні педагогічного процесу необхідність поєднання позитивного та негативного зв'язку в педагогічній системі корелює із взаємодоповнюваністю схвалення та об'єктивного неупередженого контролю як методів ефективної педагогічної взаємодії.

Так, схвалення слугує підвищенню мотивації студентів до навчання та стимулює їхню подальшу навчальну діяльність [9, с. 154; 10, 45]. Психологічним підґрунтям дієвості схвалення слугує його корелятивність підвищенню самооцінки студента та формування у нього відчуття власної значущості [11, с. 602].

Важливо, що схвалення як форма позитивного зворотного зв'язку набуває значення як на

емоційному, так і на прагматичному рівнях педагогічної взаємодії. У першому з означених аспектів воно слугує налагодженню позитивно забарвленого емоційного контакту між студентами та викладачами, у другому – стимулює студента до повторення конструктивних навчальних дій, що одержали схвалення, навчає співвідносити проміжні та підсумкові результати навчальної діяльності із еталоном, формує алгоритм навчальних досягнень.

До схвалення як форми та методу позитивного зворотного зв'язку існує низка вимог. Насамперед, необхідно враховувати, що воно повинне формувати правильну мотивацію, що полягає не в прагненні отримати вищу оцінку, а в бажанні досягти вищих навчальних результатів, слугувати стимулом нових навчальних зусиль. Важливо, щоб власне процес навчання, конструктивний, системний і послідовний, слугував мотивацією для студентів. Посутньо, аби схвалення як зовнішній стимул поступово трансформувалось у глибинну внутрішню мотивацію [10, с. 79].

Застосування схвалення як форми позитивного зворотного зв'язку потребує особистісного підходу й доцільне щодо студентів, які не лише досягли високих навчальних результатів, а й стосовно тих, хто продемонстрував відповідальність і старанність, хоча й не досягнув значних успіхів.

На макропедагогічному рівні, у межах студентської групи важливо враховувати, що заохочення окремих студентів може спонукати їхнє протиставлення колективу. Аби уникнути останнього, варто мотивувати, артикулювати публічно кожен схвалювальний мовленнєвий акт.

Важливо, щоб заохочення і схвалення ґрунтувалися на принципах справедливості та не демонстрували упередженість викладача [11, с. 515].

Важливо дотримуватись поміркованості заохочення та поєднувати його з об'єктивною критикою результатів навчальних зусиль.

Останнє спонукає до розгляду об'єктивної критики та покарання як форми негативного зворотного зв'язку.

З огляду на наведені визначення негативного зворотного зв'язку маємо підстави стверджувати, що саме критика «редукує» девіації в педагогічному процесі, що розбалансовують функціонування педагогічної системи, унормовує діяльність студентів щодо утверджених навчальних еталонів, нормативних вимог до навчальної діяльності, її результатів і форм.

Важливого значення набуває педагогічна коректність застосування критики, осуду, покарання, що завжди повинні бути вмотивованими та аргументованими, прозорими та зрозумілими для студентів, узгодженими з реалізацією тих чи інших навчальних завдань, орієнтованими на конструктивне усунення недоліків і помилок.

Також посутньо, щоб студент усвідомлював справедливість та обґрунтованість критики [7, с. 235], що повинна стосуватись виключно результатів навчальної діяльності й не вносити дисгармонію у комунікацію студента й викладача.

Однією із вимог до критики та покарання є його оперативність [7, с. 236], часовий зв'язок із педагогічною ситуацією і чітка орієнтованість на ефективну корекцію навчальних дій.

Важливо, щоб покарання не лише редукувало негативні компоненти педагогічного процесу, а й містило конструктивний мотиваційний елемент і спонукало позитивні.

Також варто застосовувати критику та покарання лише за умови впевненості в їхній доцільності, ефективності щодо реалізації цілей навчального процесу.

Застосування критики вимагає від викладача граничного педагогічного такту й коректних комунікативних форм.

Важливо враховувати необхідність віднайдіння балансу позитивного та негативного зв'язку щодо конкретного студента в залежності від його індивідуальних психологічних особливостей та когнітивного потенціалу, так і щодо педагогічних ситуацій і навчальних груп.

Для досягнення максимальної ефективності зворотного зв'язку в навчальному процесі важливо використовувати стратегії, що поєднують схвалення і критику у збалансованій формі. Одним із ключових підходів є «принцип канапки» [23, с. 62], коли критика артикулюється між двома позитивними коментарями. Це допомагає зменшити внутрішній спротив студента та сприяє кращому сприйняттю корекції. Дієвим є застосування правила «3:1» (три позитивні коментарі на один критичний) для підтримки мотивації.

Також ефективним є активне залучення студентів до самооцінювання та взаємооцінювання, що розвиває критичне мислення, вміння аналізувати власні досягнення та недоліки, формує культуру конструктивного обговорення. Викладач при цьому виступає не лише експертом, а й фасилітатором, який скеровує у необхідному напрямі процес рефлексії [23, с. 67].

Важливо враховувати, що надмірне схвалення може призвести до зниження самокритичності студента, тоді як переважання критики – до втрати мотивації та зниження самооцінки. Тому ключовим завданням викладача є збалансоване застосування позитивного та негативного зворотного зв'язку.

У контексті діалектики навчального процесу схвалення і критика не протистоять одне одному, а взаємодіють як моменти єдиного цілого, що дозволяє забезпечити цілісний підхід до формування особистості здобувача освіти. Їхній гармонійний зв'язок розкриває потенціал освітнього впливу, де кожен з елементів доповнює інший, створюючи простір для усвідомленого, самостійного та відповідального навчання.

Сучасні освітні технології пропонують нові можливості для вдосконалення зворотного зв'язку. Серед них: автоматизовані системи оцінювання, що дозволяють отримувати миттєві результати та аналізувати прогрес; відео- та аудіофідбек, що надає зворотному зв'язку більших персоналізованості та емоційної насиченості; гейміфікація (бали, досягнення, рейтинги), що вносять у

зворотний зв'язок елементи гри, підвищуючи залученості студентів у навчальний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, можемо зробити висновок, що згідно принципів системно-синергетичного підходу педагогічний процес може бути розглянутий як складно організована соціальна комунікативно-інформаційна система в її хроноструктурі, осердям якої є взаємодія студента та викладача.

Аргументовано, що зворотний зв'язок є одним із її системоутворюючих чинників саме як інформаційно-комунікативної системи та передумовою її поступального розвитку.

Продемонстровано, що з позицій системно-синергетичного підходу необхідність діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку умотивовується закономірностями функціонування складно організованих систем і єдністю в них диференційних та інтеграційних, динамізовувальних і стабілізувальних процесів. Аргументовано, що з позицій системно-синергетичного підходу негативний зворотний зв'язок надає системі більшої стійкості до випадкової зміни параметрів. Позитивний – підвищує її динаміку та активність.

Акцентовано на важливості урівноваженості негативного зв'язку в досягненні педагогічного комунікативного балансу та комунікативного консенсусу.

Доведено, що на мікрорівні педагогічного процесу позитивний зворотний зв'язок виявляється у схваленні, заохоченні, негативний – в об'єктивній критиці та контролі. Наголошено на необхідності збалансування позитивного та негативного зв'язку, що віднаходить психологічні обґрунтування і слугує реалізації педагогічної мети.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у системній апробації наведених теоретичних положень у педагогічній практиці з розробкою науково обґрунтованих рекомендацій щодо досягнення діалектичної єдності в педагогічному процесі позитивного та негативного зворотного зв'язку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Будас Ю. О. Вплив зворотного зв'язку на формування іншомовної професійної компетентності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 51. С. 202–206.
- Будас Ю. О. Створення психологічно сприятливої атмосфери для формування професійної іншомовної компетентності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія : Педагогічні науки. 2015. № 3 (81). Житомир : видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 41–46.
- Гончарова Н. Зворотний зв'язок як фактор підвищення якості підготовки здобувачів вищої історичної освіти. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*. Серія : «Історичні науки». 2024. Вип. 46. С. 42–50.
- Губаш О., Габрусев В. Підсистема зворотного зв'язку як складова сучасної системи дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського націо-*

нального педагогічного університету. Серія : Педагогіка. 2007. № 2. С. 111–114.

5. Дибкова Л. М. Засоби реалізації швидкого зворотного зв'язку в інформаційному освітньому середовищі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 77. № 3. С. 130–144.

6. Дмитренко Н., Будас Ю. Роль зворотного зв'язку в автономному навчанні професійно орієнтованого англомовного спілкування. *ARS LINGUODIDACTICAE*. 2023. № 11. С. 36–43.

7. Золочевська М. В. Зворотний зв'язок у навчальних курсах на платформах МВОК. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету* : зб. наук. праць. Київ : Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 3. С. 230–237.

8. Коваль Т. І. Проблема організації зворотного зв'язку в інформаційно-комп'ютерному освітньому середовищі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Комп'ютерно орієнтовані системи навчання : Збірник наукових праць. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2005. № 3 (10). С. 68–76.

9. Крейдун Н. П., Маєвська Н. А. Управління навчальною діяльністю студентів : психологічний аспект. *Управління в освіті : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 153–154.

10. Левін Б. Зворотний зв'язок : психологічні аспекти. Київ : Наукова думка, 1986. 120 с.

11. Муліна Н. І. Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Вип. 31. Том I (43). 2013. С. 609–616.

12. Сінна Л. Ю. Зворотний зв'язок як інструмент забезпечення якості освіти. *Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Методика та специфіка викладання іноземної мови у закладах вищої освіти»* (м. Харків, Національна академія національної гвардії України, 2 грудня 2021 року). С. 303–305.

13. Филипська В. І. Види зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Методика та специфіка викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-методичної заочної конференції (7 грудня 2020 р.). Київ : НАНГУ, 2020. С. 22–25.

14. Филипська В. І. Забезпечення ефективного коригувального зворотного зв'язку як одного із видів зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Іноземні мови*. 2020. № 4. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2020. С. 11–16.

15. Филипська В. І. Механізми підтримки зворотного зв'язку під час дистанційного формату взаємодії між викладачем та студентами у процесі вивчення англійської мови. *Вісник науки та освіти*. Серія : Педагогіка. 2024. № 2 (20). Київ : Наукові перспективи, 2024. С. 24–36.

16. Фідбек у вищій освіті: як створити якісний зворотний зв'язок. URL : <http://gohigher.org/fidebk-uvyshchiy-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvorotniy-zvyazok>

17. Штохман Л. Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна. 2020. Вип. 9 (77). Острог : видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2020. С. 232–235.

18. Штохман Л. Здійснення зворотного зв'язку при виконанні вправ і завдань на заняттях іноземної мови.

Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. 2014. Вип. 4. С. 84–89.

19. Ashby W. Ross. *An Introduction to Cybernetics*. Martino Publishing. 2015. 306 p.

20. Haken H. *Synergetics : An Introduction Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology*. Springer Berlin Heidelberg. 2012. 355 p.

21. Kulnevich S. Philosophy of life, trinitarianism and synergetics as non-classical foundations of humanities education. *PNAP*. 2013. Т. 12. P. 36–42.

22. Kureichik V., Pisarenko V. Synergetic approach to innovative education. *Open Education*. 2007. No. 3. P. 20–29.

23. Moran E. *L'éducation du futur : sept tâches urgentes*. Paris : UNESCO, 2000. 85 p.

24. Skinner B. F. *Science and Human Behavior*. New York : Macmillan, 1953. 125 p.

25. Thorndike E. L. *The Principles of Teaching : Based on Psychology*. Taylor & Francis. 2013. 308 p.

26. Verderber Rudolph and Kathleen. *The Psychology of Communication*. Wadsworth. 2001. 444 p.

27. Wiener N. *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine* / Norbert Wiener. Paris, Hermann et Cie — MIT Press, Cambridge, MA, 1948.

REFERENCES

1. Budas, Yu. O. (2018). Vplyv zvorotnoho zviazku na formuvannya inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti. [The influence of feedback on the formation of foreign language professional competence]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. 51. S. 202–206. [in Ukrainian]

2. Budas, Yu. O. (2015). Stvorennia psykhologichno spriiatlyvoi atmosfery dlia formuvannya profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti. [Creating a psychologically favorable atmosphere for the formation of professional foreign language competence]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Serii : Pedahohichni nauky. № 3 (81). S. 41–46. [in Ukrainian]

3. Honcharova, N. (2024). Zvorotnyi zviazok yak faktor pidvyshchennia yakosti pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi istorychnoi osvity. [Feedback as a factor in improving the quality of training for higher historical education applicants] *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Serii : «Istorychni nauky».- Scientific Bulletin of the Izmail State Humanitarian University. Series: "Historical Sciences". 46. S. 42–50. [in Ukrainian]

4. Hubash, O., Habrusiev, V. (2007). Pidsistema zvorotnoho zviazku yak skladova suchasnoi systemy dystantsiinoho navchannia. [Feedback subsystem as a component of the modern distance learning system]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii : Pedahohika. Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy. 2. S. 111–114. [in Ukrainian]

5. Dybkova, L. M. (2020). Zasoby realizatsii shvydkoho zvorotnoho zviazku v informatsiinomu osvithnomu sere dovyschi. [Means of implementing rapid feedback in the informational educational environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*.- Information technologies and teaching aids. 77. 3. S. 130–144. [in Ukrainian]

6. Dmitrenko, N., Budas, Yu. (2023). Rol zvorotnoho zviazku v avtonomnomu navchanni profesiino oriyentovanoho anhlomovnoho spilkuvannia. [The role of feedback in autonomous learning of professionally oriented English communication]. *ARS LINGUODIDACTICAE*. № 11. S. 36–43. [in Ukrainian]

7. Zolochenska, M. V. (2017). Zvortnyi zviatok u navchalnykh kursakh na platformakh MVOK. [Feedback in educational courses on the platforms of the International Vocational Education and Training Center]. Vidkryte osvritie e-seredovyshche suchasnoho universytetu : zb. nauk. prats. Kyiv : Kyiv. un-t. im. B. Hrinchenka.- Open educational e-environment of a modern university: coll. of science works Kyiv: Kyiv. Univ. named after B. Grinchenko. 3. S. 230–237. [in Ukrainian]

8. Koval, T. I. (2005). Problema orhanizatsii zvortnoho zviatku v informatsiino-kompiuternomu osvritnomu seredovyshchi. [The problem of feedback organization in the information and computer educational environment]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria : Kompiuterno orientovani systemy navchannia : Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova.- Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. Series: Computer-oriented learning systems: Collection of scientific papers. Kyiv: National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. 3 (10). S. 68–76. [in Ukrainian]

9. Kreidun, N. P., Maievska, N. A. (2011). Upravlinnia navchalnoiu dialnistiu studentiv : psykholohichni aspekt. [Management of students' learning activities: psychological aspect] Upravlinnia v osviti : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki.- Management in education: collection of materials of the 5th International Scientific and Practical Conference. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. S. 153–154. [in Ukrainian]

10. Levin, B. (1986). Zvortnyi zviatok : psykholohichni aspekty. [Feedback: psychological aspects] Kyiv : Naukova dumka.- Kyiv: Scientific opinion. 120 s.

11. Mulina, N. I. (2013). Orhanizatsiia efektyvnoho zvortnoho zviatku v dystantsiinomu navchanni inozemnykh mov. [Organization of effective feedback in distance learning of foreign languages]. Humanitarnyi visnyk DVNZ Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody.- Humanitarian Bulletin of Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda. 31. Tom I (43). S. 609–616. [in Ukrainian]

12. Sinna, L. Yu. (2021). Zvortnyi zviatok yak instrument zabezpechennia yakosti osvity. [Feedback as a tool for ensuring the quality of education]. Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi Internet-konferentsii «Metodyka ta spetsyfika vykladannia inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity» (m. Kharkiv, Natsionalna akademiia natsionalnoi hvardii Ukrainy, 2 hrudnia 2021 roku).- Abstracts of reports of the All-Ukrainian scientific and methodical Internet conference "Methodology and specifics of foreign language teaching in institutions of higher education" (Kharkov, National Academy of the National Guard of Ukraine, December 2, 2021). S. 303–305. [in Ukrainian]

13. Fylypska, V. I. (2020). Vydzy zvortnoho zv'iazku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Types of feedback between teacher and student in the process of learning a foreign language]. Metodyka ta spetsyfika vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity : materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi zaochnoi konferentsii (7 hrudnia 2020 r.).- Methods and specifics of teaching foreign languages in institutions of higher education: materials of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Correspondence Conference (December 7, 2020). Kyiv: NANGU. S. 22–25. [in Ukrainian]

14. Fylypska, V. I. (2020). Zabezpechennia efektyvnoho koryhuvalnoho zvortnoho zviatku yak odnogo iz vydiv zvortnoho zviatku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Providing effective

corrective feedback as one of the types of feedback between teacher and student in the process of learning a foreign language] Inozemni movy.- Foreign languages. 2020. No. 4. Kyiv: Kyiv National Linguistic University. 4. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychniy universytet. S. 11–16. [in Ukrainian]

15. Fylypska, V. I. (2024). Mekhanizmy pidtrymky zvortnoho zv'iazku pid chas dystantsiinoho formatu vzaemodii mizh vykladachem ta studentamy u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. [Feedback support mechanisms during the remote format of interaction between teacher and students in the process of learning English]. Visnyk nauky ta osvity. - Herald of science and education. Series: Pedagogy. 2 (20). Kyiv: Scientific perspectives Seria : Pedahohika. № 2 (20). Kyiv : Naukovi perspektyvy. S. 24–36. [in Ukrainian]

16. Fideb u vyshchii osviti: yak stvoryty yakisnyi zvortnyi zviatok. [Feedback in higher education: how to create quality feedback]. URL : <http://gohigher.org/fideb-u-vyshchii-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvortnyi-zvyazok> [in Ukrainian]

17. Shtokhman, L. (2020). Zvortnyi zviatok u praktytsi vykladannia inozemnoi movy. [Feedback in the practice of foreign language teaching] Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».- Scientific notes of the national university "Ostroh Academy". Philological series. 2020. Issue 9 (77). Ostroh: publishing house of the National University "Ostroh Academy". 9 (77). S. 232–235. [in Ukrainian]

18. Shtokhman, L. (2014). Zdiisnennia zvortnoho zviatku pry vykonanni vprav i zavdan na zaniattiakh inozemnoi movy. [Providing feedback when performing exercises and tasks in foreign language classes] Naukovi zapysky TDPU im. V. Hnatiuka.- Scientific notes of TDPU named after IN. Hnatiuk Series: Pedagogy. Issue 4. S. 84–89. [in Ukrainian]

19. Ashby, W. Ross. (2015). An Introduction to Cybernetics. Martino Publishing. 306 p. [in English]

20. Haken, H. (2012). Synergetics : An Introduction Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology. Springer Berlin Heidelberg. 355 p. [in English]

21. Kulnevich, S. (2013). Philosophy of life, trinitarianism and synergetics as non-classical foundations of humanities education. PNAP. T. 12. P. 36–42. [in English]

22. Kureichik, V., Pisarenko, V. (2007). Synergetic approach to innovative education. Open Education. No. 3. P. 20–29. [in English]

23. Moran, E. (2000). L'éducation du futur : sept tâches urgentes. Paris : UNESCO. 85 p. [in English]

24. Skinner, B. F. (1953). Science and Human Behavior. New York : Macmillan. 125 p. [in English]

25. Thorndike, E. L. (2013). The Principles of Teaching : Based on Psychology. Taylor & Francis. 308 p. [in English]

26. Verderber Rudolph and Kathleen. (2001). The Psychology of Communication. Wadsworth. 444 p. [in English]

27. Wiener, N. (1948). Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine / Norbert Wiener. Paris, Hermann et Cie — MIT Press. Cambridge. MA. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧУБУКІНА Ольга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного аерокосмічного університету «ХАІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

ТАНЬКО Євгенія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету «ХПІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

ВРАКІНА Вікторія – доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету «ХПІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHUBUKINA OIha – PhD in Philology, Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

TANKO Yevheniia – PhD in Pedagogy, Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

VRAKINA Victoria – Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.011.3-051:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-257-262

ШЕВЦОВА Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано широкий спектр наукового пошуку з питань підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до застосування інтеграції різних видів мистецтва у формуванні художнього сприйняття учнів молодшого шкільного віку.

Підкреслено роль мистецької освіти, яка є могутнім засобом розвитку і формування цілісної особистості, її духовності, творчої індивідуальності й неповторності, інтелектуального й емоційного багатства, потреби духовно-творчого розвитку, саморозвитку і самовдосконалення. Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів мистецтва має бути спрямована на забезпечення готовності майбутніх фахівців до формування творчого потенціалу, розвитку художньо-творчих якостей, зокрема, уяви, фантазії, художньо-образного мислення учнів у процесі художнього сприйняття мистецьких творів.

Охарактеризовано структуру й основні етапи художнього сприйняття, що передбачає органічну єдність інтелектуально-розумової, емоційно-почуттєвої, аналітико-синтетичної діяльності свідомості й відбувається у тісному взаємозв'язку художнього мислення, переживання, оцінки, самооцінки, самоусвідомлення. Підкреслено, що художнє сприйняття розглядається українськими педагогами-музикантами як необхідна умова забезпечення ефективності художнього виховання засобами мистецтва, формування в учнів здатності глибокого розуміння і пізнання духовних цінностей.

Досягнення таких педагогічних результатів має забезпечити використання інтеграції різних видів мистецтва у процесі художнього сприйняття музичного твору. Це дасть змогу ефективно вплинути на ціннісно-орієнтаційну сферу учнів, викликати інтерес і потребу в художньо-діалоговому спілкуванні й пізнанні художнього образу різних видів мистецтва, сформувати знання, вміння адекватно сприймати та інтерпретувати зміст твору, а головне – виявити індивідуально-неповторні якості, можливості, таланти, художньо-творчі здібності, сприяти їх формуванню, розвитку здатності до самовираження і самореалізації через мистецтво.

Ключові слова: мистецька освіта, художнє сприйняття, інтеграція різних видів мистецтва, учні початкової школи, майбутній вчитель музичного мистецтва.

SHEVTSOVA Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Art Education

of the Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

INTEGRATION OF DIFFERENT TYPES OF ART IN FORMING THE ARTISTIC PERCEPTION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article analyzes a wide range of scientific research on the issues of training future teachers of music to use the integration of various types of art in the formation of artistic perception of primary school students.

The role of art education is emphasized, which is a powerful means of developing and forming a holistic personality, its spirituality, creative individuality and uniqueness, intellectual and emotional wealth, the need for spiritual and creative development, self-expression and

self-improvement. Therefore, the professional training of future art teachers should be aimed at ensuring the readiness of future specialists to form creative potential, develop artistic and creative qualities, in particular, imagination, fantasy, and artistic and figurative thinking of students in the process of artistic perception of works of art.

The structure and main stages of artistic perception are characterized, which involves the organic unity of intellectual-mental, emotional-sensual, analytical-synthetic activity of consciousness and occurs in close interrelationship of artistic thinking, experience, evaluation, self-esteem, and self-awareness. It is emphasized that artistic perception is considered by Ukrainian music teachers as a necessary condition for ensuring the effectiveness of artistic education through the means of art, for forming in students the ability to deeply understand and know spiritual values.

Achieving such pedagogical results should ensure the use of integration of various types of art in the process of artistic perception of a musical work. This will make it possible to effectively influence the value-orientation sphere of students, arouse interest and need in artistic-dialogical communication and knowledge of the artistic image of various types of art, to form knowledge, the ability to adequately perceive and interpret the content of the work, and most importantly - to identify individually unique qualities, opportunities, talents, artistic and creative abilities, to promote their formation, the development of the ability to self-expression and self-realization through art.

Key words: art education, artistic perception, integration of different types of art, elementary school students, future music teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції, прискорення сучасного технічного та інформатизованого світу загострюють проблему духовності, зумовлюють необхідність розвитку творчої особистості, здатної адекватно сприймати й оцінювати навколишню дійсність, креативно мислити, бути активною та ініціативною, вміючою швидко адаптуватися до змін, впроваджувати інноваційні рішення у своїй професійній діяльності, гнучко взаємодіяти з різними культурними і соціальними системами. Отже, актуалізується гуманістична освітня парадигма, що визначає Людину головною цінністю суспільства, а основними завданнями – духовне становлення, гармонізацію відносин з собою, з іншими людьми, зі світом, усвідомлення загальнолюдських та національних цінностей, розвиток внутрішнього світу, творчих якостей, здатності до самореалізації в сучасному мілливому світі.

Ці завдання має виконати мистецька освіта, основною ланкою якої є початкова освіта. Як підсистема мистецької освіти, вона гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток учнівської молоді засобами різних видів мистецтва і покликана підготувати їх до життя, творчості, реалізації у майбутній діяльності. Відтак, важливою й актуальною постає проблема духовно-творчого розвитку учнів початкової школи, головною метою якої є не просто засвоєння знань, а формування музично-творчих здібностей, зокрема, художньо-образного мислення, уяви, емоційно-чуттєвого співпереживання, здатності до адекватного сприйняття і розуміння змісту мистецьких творів, через які пізнається навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми використання різних видів мистецтва у професійній підготовці майбутнього вчителя мистецтва звертаються вітчизняні педагоги-музиканти (О. Бузова, О. Комаровська, Л. Масол, О. Отич, Л. Паньків, О. Рудницька, Т. Стратан-Артишкова, О. Щолокова та ін.), у працях яких акцентується увага на унікальних можливостях різних видів мистецтва у їх взаємозв'язку впливати на поліхудожній розвиток особистості, формування художніх орієнтацій, творчо-виконавських умінь учнівської та студентської молоді.

Науковці розглядають інтеграцію різних видів мистецтва та можливість її застосування у розвитку духовно-творчих якостей особистості у різних аспектах, інтерпретуючи її як «взаємодію

мистецтв», що плідно впливає на формування «поліхудожнього світогляду» учнівської молоді (Л. Паньків) [9]; як «художній синтез», «інтеграцію знань» (О. Рудницька, О. Щолокова) [10]; як «взаємодію різних видів мистецтва», що сприяє ефективному розвитку творчо-виконавських якостей майбутнього вчителя (Т. Стратан-Артишкова) [11; 12], як «синтез мистецтв» у формуванні вокально-хорових здібностей студентів (О. Бузова) [1] та ін.

Мета статті – розкрити значення інтеграції різних видів мистецтва у формуванні художнього сприйняття учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики сьогодення потребують оновлення й переосмислення змісту мистецької освіти, що потребує спрямованість й особливу увагу на особистість учня, розвиток його творчого потенціалу, залучення до активної творчої діяльності.

Мистецька освіта, підкреслюють педагоги-музиканти, протистоїть «руйнаціям технократичного мислення», опікується «виробництвом» власне людини – шляхетної, одухотвореної особистості [8, с. 45]; спрямована на розвиток «у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури» [10, с. 29–30]; покликана розв'язувати завдання підготовки особистості до аматорської і професійної мистецької діяльності, оволодіння її технікою та технологією [7, с. 40]; передбачає розвиток духовно-творчої особистості, її ціннісного ставлення до мистецтва, до навколишньої реальності, до самої себе.

Л. Масол наголошує, що мистецька освіта не лише гармонізує взаємозв'язки людини з навколишнім середовищем, а й стимулює художнє самопізнання, сприяє творчій самореалізації особистості, формує ставлення учня до себе, свого внутрішнього світу, адже мистецькі цінності мають унікальну здатність безпосередньо здійснювати «виховні» впливи через емоційні реакції, асоціативно-образні механізми, емпатію, що залишають ніби непомітні, але глибокі «сліди» на соматичному й ментальному рівні [4, с. 22].

Початкову мистецьку освіту, що становить ядро системи художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх закладах, спеціалізованих мистецьких закладах, школах мистецтв, дитячих

юнацьких центрах, мистецьких студіях, гуртках та ін., науковці розглядають у двох значеннях:

– широкому (соціальному) як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва в соціокультурному просторі (естетична соціалізація);

– вузькому (суто педагогічному) як забезпечення організованих педагогічних умов формування духовного світу особистості засобами мистецтва у навчальних і позашкільних закладах [9, с. 122].

Зазначимо, що початкова мистецька освіта упродовж тривалого часу обмежувалась традиційними предметами художньо-естетичного циклу, зокрема, «Музика», «Образотворче мистецтво». У 2016 р. було запроваджено програму «Мистецтво», розроблену авторським колективом під керівництвом Л. Масол і затверджену МОН України.

Програма окреслює інтегративну стратегію мистецької освіти, зорієнтовує на цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва та координації знань, умінь та уявлень, необхідних для формування у свідомості учнів поліхудожнього та полікультурного образу світу.

Обґрунтовуючи авторську концепцію поліцентричної інтеграції змісту загальної мистецької освіти, яку реалізовано в навчальних програмах для початкової, основної і старшої школи та в підручниках і посібниках для 1–11 класів, Л. Масол підкреслює, що «зміст загальної мистецької освіти має ізоморфно відображати реальну багатогранну художню картину світу й бути дидактично адаптованим відповідно до навчальних і виховних завдань» [4].

Програма «Мистецтво» для 1-4-х класів ЗНЗ спрямована на засвоєння учнями початкових знань, елементарних уявлень і понять про види та жанри мистецтва, особливості художньої мови різних видів мистецтв (музика, образотворче мистецтво, хореографія), розширення художньо-естетичного досвіду, оволодіння елементарними художніми вміннями та навичками у процесі практичної діяльності; збагачення емоційно-чуттєвої сфери, розвиток загальних та спеціальних здібностей, стимулювання художньо-образного мислення, проявів уяви та інтуїції, творчого потенціалу особистості [5].

Програма охоплює широкий спектр різноманітних і цікавих тем, котрі знайомлять учнів з прекрасним і неповторним світом мистецтва. Так, у першому класі – «Абетка мистецтв» учні вивчають теми: «Краса навколо нас», «Мистецтво – чарівне вікно у світ», «Загадки художніх мов», «Як митці створюють красу»; у другому – «Краса довкілля в мистецтві» школярі спілкуються образами природи, знайомляться з народними музично-театральними діями: «Пори року і народні свята», «Мистецтво і рукотворний світ», «Бринить природи мова кольорова», «Образи рідної землі»). У третьому класі – «Образ людини в мистецтві» учні знайомляться з різними художньо-образними персонажами, поринають у казково-фантастичний

світ, вивчаючи теми «Мистецькі мандри казкових персонажів», «Легендарні герої в мистецтві», «Комічні та фантастичні образи», «Краса людської духовності». У четвертому класі – «Світ у мистецьких шедеврах» школярі здійснюють подорожі «Мій мальовничий, світанковий край», «Ми діти твої, Україно», «Подорожі країнами і континентами», «Дзвони минулого, шляхи майбутнього»).

Майбутні фахівці мистецтва мають бути готовими до реалізації змісту цієї програми, проведення занять на високому рівні, володіння знаннями з різних видів мистецтва, вміннями їх застосовувати, інтегрувати, а також впроваджувати власні технології, авторські методики у процес навчання і виховання учнів початкової школи.

Цей процес складний і відповідальний. Тому професійна підготовка майбутнього вчителя мистецтва має бути спрямована на формування музично-творчих здібностей, осягнення духовних цінностей, художньо-культурних надбань свого народу та інших країн.

Підкреслимо важливість у формуванні музично-творчих здібностей здатності до художнього сприйняття, коли учень молодшого шкільного віку вчиться розуміти, відчувати, проникати, перевтілюватись, емоційно-чуттєво й осмислено сприймати факти, події, навколишнє середовище, критично мислити, оцінювати, аналізувати. Саме в цьому віці важливо своєчасно вплинути на формування музично-творчих якостей учнів, зокрема, розвитку уяви, фантазії, креативності, художнього мислення, здатності до емоційного співпереживання. Пізнання світу через творчість для учнів молодшого шкільного віку є основою для їх самовираження і самореалізації.

Отже, реалізація унікального духовно-творчого впливу різних видів мистецтв на особистість, формування музично-творчих здібностей, потребує залучення учня у процес художнього сприйняття. Проблема художнього сприйняття складна й багатогранна й упродовж історико-культурних епох цікавила вчених різних галузей науки.

Феномен «художнє сприйняття» привертає увагу сучасних вітчизняних педагогів-музикантів (О. Комаровська, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Паньків, Т. Стратан-Артишкова, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.), у працях яких зазначають, що особистість майбутнього фахівця музичного мистецтва розвивається, формується і реалізується в процесі художньої інтерпретації і через художню інтерпретацію як однієї із сутнісних ознак професіоналізму [6].

Сутність мистецтва полягає у творчості. Саме творчість визначає і процес його сприйняття, інтерпретації, творення. Відома класична теза В. Сухомлинського про те, що пізнання світу почуттів неможливо без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати її й діставати насолоду від неї. Педагог вказує мистецький шлях, який веде до творчості, духовності, людяності: «музика – уява – фантазія – казка – творчість – ось доріжка, йдучи якою дитина розвиває свої духовні сили. Відтак, бачимо, що

шлях до творчості починається з художнього сприйняття твору.

Складний творчо-діяльнісний процес художнього сприйняття передбачає не тільки відтворювальні, репродуктивні, а й творчі аспекти: індивідуально неповторне бачення, пізнання-осмислення художньо-образного змісту твору, асоціативно-образне мислення, художню уяву, емпатію, рефлексію, здатність реципієнта до співтворчості і творчості [11]; «проникнення в тайну багаточисленних семантичних відтінків художнього твору настільки, щоб проїнятися емоційністю і уявою, співпереживати, тобто перетворити інформативний процес у творчо продуктивний» [3, с. 211], охопити почуття, уяву, фантазію, інтуїцію, мислення, сприяти виникненню «розумних емоцій», емоційних співпереживань, уявлень, розумінню художньої форми, інтонаційного «словника», суджень, оцінки.

О. Рудницька розглядає художнє сприйняття як органічну цілісність емоційної реакції з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості від безпосередньо чуттєвих проявів до вищих емоцій естетичної насолоди. Вчена подає структуру художнього сприйняття, яка умовно диференціюється на окремі складники (етапи), на кожному з яких виокремлюються відповідні способи дій, що необхідні для розуміння й поступового осягнення мистецького твору, сприяють розрізненню, усвідомленню та оцінці художнього змісту, а саме:

- первинне ознайомлення з художньою інформацією, її сенсорне розрізнення (спрямоване на загальне орієнтування, вироблення елементарних уявлень про елементи художньої форми, її обсяг, характер тематики, настроїв, тобто про контури т. зв. «зовнішнього шару» мистецького твору);

- аналіз виразно-сміслового значення художньої мови (перехід від сенсорної інформації до освоєння виразно-сміслових значень художньої форми: «прочитання» тексту твору, з'ясування його смислу шляхом декодування семантичного значення художньої мови);

- інтерпретація та естетична оцінка художнього смислу твору (виявлення особистісного ставлення до твору, суб'єктивно-емоційна ідентифікація сенсорних вражень: співвідношення змісту твору з ціннісними орієнтаціями, індивідуальним життєвим та художнім досвідом сприймаючого) [10, с. 108-114].

Виокремлення цих ступенів є умовним, оскільки художнє сприйняття – це складний, інтегративний процес і він не розпадається на ізольовані частини, а поєднує вказані компоненти. Сформована культура сприйняття, пише вчена, передбачає «органічну єдність емоційної реакції з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості, тому переживання художньої образності, як єдино можлива форма спілкування з мистецтвом, пролизує всі компоненти сприйняття, віддзеркалюючи різноманітну динаміку емоційних реакцій: від безпосередньо-чуттєвих проявів до вищих емоцій естетичної насолоди. різнобарвну гаму витончених емоційних переливів і яскравих афективних спалахів, предметних почуттів і ледь вловимих настроїв» (О. Рудницька) [10, с. 109].

Відтак, оцінювального значення у процесі художнього сприйняття набуває художня насолода (катарсис). Це поняття дослідники визначають як особистісне переживання, що породжене сприйняттям прекрасного і його творенням за законами краси і притаманне тільки людині. Захоплення, міркування, натхнення, глибинне проникнення в художній образ, образні уявлення, переживання, рефлексія, оцінка, усвідомлення своїх переживань і думок, досвід автора трансформуються у художньому задумі так, що стають джерелом художніх вражень і переживань реципієнта, а отже, набувають здатності впливати на його світогляд, цінності, переконання, розвинути інтелект, художньо-образне мислення, уяву, художньо-естетичний смак, емоційно-почуттєву культуру, а також застосовувати напрацьований й накопичений досвід художнього сприйняття, поглибити свій внутрішній світ, відчувати й розуміти навколишню дійсність, особистість, себе.

Розкриваючи сутність поліхудожнього підходу, дослідники використовують такі поняття як «комплекс», «інтеграція», «синтез», «взаємодія». Ці категорії тісно пов'язані, споріднені, але мають свої специфічні особливості.

Найвищою формою взаємодії, що передбачає взаємовплив, взаємозв'язок, взаємопроникнення елементів, вчені визначають *інтеграцію* як «взаємопроникнення мистецтв, вироблення спільного підходу до їх вивчення, спосіб поліхудожнього пізнання мистецьких явищ» [10, с. 130].

Комплекс розуміється як багатогранна цілісність, що складається з відносно самостійних елементів, що взаємодіють. *Синтез* – однорідна органічна цілісність з повним злиттям взаємодіючих елементів. Синтез виключає диференціацію.

Використання взаємодії мистецтв у процесі художньо-педагогічної інтерпретації збагачує духовно-світоглядний потенціал майбутнього викладача музичного мистецтва, активізує його творчо-діяліснє та емоційно-почуттєву сферу, забезпечує розуміння системи мислення інших митців, сприяє розкриттю «художньої картини світу», передбачає ознайомлення із творчим методом відомих митців певної епохи, умов, у яких створювався той чи інший твір, спонукає до самостійно-творчого пошуку, до авторської спроможності [12].

Відповідно динаміці й міри взаємопроникнення, О. Отич виокремлює такі види взаємодії мистецтв: *синкретизм* як первинну нерозчленовану форму існування мистецтва; комплекс, що передбачає сукупність різновидів мистецтва, між якими не встановлено стійких зв'язків; *інтеграцію* – як стійку єдність самостійних різновидів мистецтва, що утворюється на основі встановлення міцних зв'язків між ними й передбачає можливість їх диференціації; *синтез* як органічне злиття різновидів мистецтв і на цій основі втрата їхньої автономності та можливості диференціації [7].

Методика активізації творчих засад музичної діяльності, зауважує О. Бузова, спирається на можливості опосередкованого педагогічного

впливу, що передбачає створення у студентів художньопошукової мотивації, інтересу до творчої діяльності на основі усвідомлення можливостей варіантного тлумачення однієї теми в різних видах мистецтва; стимулювання творчої уяви і фантазії шляхом залучення студентів до моделювання музичної інтерпретації під впливом художніх образів різних видів мистецтва; опора на інтуїтивний пошук студентами виконавських засобів в процесі втілення інтерпретаційного задуму в реальне звучання, який зумовлюється досвідом співвіднесення форми і змісту художніх образів у різних видах мистецтва [1].

Зазначимо, що поняття взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, взаємозумовлення, взаємодоповнення, дослідники визначають як інтегруючі чинники, за допомогою яких відбувається об'єднання частин у певну цілісність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі аналізу наукової літератури можемо стверджувати, що важливим у формуванні творчих здібностей учнів початкових класів є художнє сприйняття. Як складний, інтегрований процес художнє сприйняття передбачає розуміння художніх творів, визначає потребу в художньому спілкуванні, здатність творчо й асоціативно мислити, образно відтворювати художню інформацію.

Важливою умовою формування художнього сприйняття є використання у навчальному процесі феномена художньої інтеграції, що ефективно впливає на формування художнього сприйняття, розвитку духовно-творчих якостей учнів.

Пошуки можливостей інтегративного впливу різних видів мистецтва, застосування інноваційних художніх форм і методів, інтегративних мистецьких зв'язків, предметно-інтегративних моделей опанування різних видів мистецтва, впровадження у навчальний процес дисциплін, зміст яких передбачає поєднання теоретичних знань та практичного досвіду спілкування з різними видами мистецтва у їх взаємодії, сприятиме формуванню творчого потенціалу майбутніх фахівців мистецтва, а отже, й ефективно позначиться на формуванні художнього сприйняття, розвитку духовно-творчих якостей учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бузова О.Д. Удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів музики засобами поліхудожнього виховання : монографія. Бердянськ, БДПУ, 2012. 168 с.
2. Комаровська О. А. Мистецька освіта: передумки змін та готовність учителя до них. *Мистецтво та освіта*. № 3. 2017. С. 11–15.
3. Левчук Л. Т. Естетика: Підручник. К., 2006. 431с.
4. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К., 2006. 432 с.
5. Мистецтво. Програма для 1-4-х класів ЗНЗ (2016). [електронний ресурс]. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/57062/>
6. Олексюк О.М. Музична педагогіка : навч. посіб. К., 2006. 188 с.
7. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : [монографія] / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці, 2009. 752 с.

8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. К., 2008. 274 с.

9. Паньків Л. І. Формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі музично-театральної діяльності: теорія, методологія, методика: Монографія / за наук. ред. О. П. Щолокової. Київ, 2020. 377 с.

10. Рудницька, О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посібник. Тернопіль, 2005. 360 с.

11. Стратан-Артишкова Т.Б. Музично-творча діяльність у формуванні художньо-комунікативних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва. *«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2024. № 11(29) 2024. С. 1391. 1040–1050.

12. Стратан-Артишкова Т.Б. Особливості творчовиконавської підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)»*: журнал. 2023. № 7(21) 2023. 516 с. С. 476–484.

13. Шевцова О.Б., Співтворчість у процесі музично-виконавської інтерпретації художнього образу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. 2022. Вип. 207. 403 с. С. 368–371.

14. Шевцова О.Б. Художня інтерпретація у розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва. *«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2024. № 11(29) 2024. С. 1391. 1088–1096.

REFERENCES

1. Buzova, O.D. (2012). Udoskonalennya fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky zasobamy polikhudozhn'oho vykhovannya [Improving the professional training of future music teachers by means of polyartistic education]. Berdyans'k, BDPU [in Ukrainian]
2. Komarov's'ka, O. A. (2017). Mystets'ka osvita: peredchuttya zmin ta hotovnist' uchytelya do nykh [Art education: anticipating changes and the teacher's readiness for them.]. Mystetstvo ta osvita. Kyiv [in Ukrainian]
3. Levchuk, L. T. (2006). Estetyka: Pidruchnyk [Aesthetics: Textbook]. K. [in Ukrainian]
4. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K. [in Ukrainian]
5. Mystetstvo. (2016). Prohrama dlya 1-4-kh klasiv ZNZ (2016). [Art. Program for grades 1-4 of the ZNZ]. [elektronnyy resurs]. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/57062/>
6. Oleksyuk, O. M. (2006). Muzychna pedahohika [Music pedagogy]. K. [in Ukrainian]
7. Otych, O. M. (2009). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoyi indyvidual'nosti maybutn'oho pedahoha profesynoho navchannya: teoretychnyy ta metodychnyy aspekty [Art in the system of developing the creative individuality of the future teacher of vocational education: theoretical and methodological aspects. Chernivtsi. [in Ukrainian]
8. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva : teoriya i metodyka mystets'kykh dysyplin [Art pedagogy: theory and methodology of artistic disciplines]. K. : Osvita Ukrayiny [in Ukrainian]
9. Pan'kiv, L. I. (2020). Formuvannya khudozhnikh oriientatsiy starshoklasnykiv u protsesi muzychno-teatral'noyi diyal'nosti: teoriya, metodolohiya, metodyka: Monohrafiya [Formation of artistic orientations of high school students in the process of musical and theatrical

activity: theory, methodology, techniques: Monograph] /za nauk. red. O. P. Shchokolovoyi. Kyiv. 377 s. [in Ukrainian]

10. Rudnyts'ka, O. P. (2005). Pedahohika zahal'na ta mystets'ka [General and artistic pedagogy]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan [in Ukrainian]

11. Shevtsova, O. B. (2024). Khudozhnya interpretatsiya u rozvytku tvorchoho potentsialu maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva [Artistic interpretation in the development of the creative potential of a future music teacher]. «Aktual'ni pytannya u suchasniy nautsi (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya Ekonomika», Seriya «Derzhavne upravlinnya», Seriya «Tekhnika», Seriya «Istoriya ta arkhelohiya»): zhurnal. № 11(29) 2024. S. 1391. 1088–1096 [in Ukrainian]

12. Shevtsova, O. B. (2022). Spivtvorchist' u protsesi muzychno-vkonavs'koyi interpretatsiyi khudozhn'oho obrazu [Co-creation in the process of musical and performing interpretation of an artistic image]. Naukovi zapysky. Kropyvnyts'kyi: Tsentral'noukrayins'kyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. 207, 368–371 [in Ukrainian]

13. Stratan-Artyshkova, T. B. (2024). Muzychno-tvorcha diyal'nist' u formuvanni khudozhn'о-komunikatyvnykh yakostey maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva [Musical and creative activity in the formation of artistic and communicative qualities of a future teacher of music]. «Aktual'ni pytannya u suchasniy nautsi (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya Ekonomika», Seriya «Derzhavne upravlinnya», Seriya «Tekhnika», Seriya «Istoriya ta arkhelohiya»): zhurnal. № 11(29). S. 1391. 1040–1050 [in Ukrainian]

14. Stratan-Artyshkova, T. B. (2023). Osoblyvosti tvorcho-vkonavs'koyi pidhotovky maybutn'oho vykladacha muzychnoho mystetstva [Peculiarities of creative and performing training of the future music teacher]. «Nauka i tekhnika s'ohodni» (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya «Ekonomika», Seriya «Fyzyko-matematychni nauky», Seriya «Tekhnika»)) – «Science and technology today» (Series «Pedagogy», Series «Law», Series «Economics», Series «Physical and mathematical sciences», Series «Technology»)). 7(21). 476–484 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЦОВА Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування творчого потенціалу майбутнього вчителя мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVTSOVA Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of the the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: formation of the creative potential of the future art teacher.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.091.3:316.6:61+004.738.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-262-269

ШИРИКАЛОВА Анжела –

кандидат хімічних наук,
доцент кафедри медичної біології та хімії
Одеського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8385-1879>
e-mail: shirykalovaa@ukr.net

БУРДІНА Яніна –

кандидат хімічних наук,
доцент кафедри медичної біології та хімії
Одеського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2752-1378>
e-mail: yanina1104@ukr.net

ГРЕКОВА Алла –

кандидат хімічних наук,
доцент кафедри медичної біології та хімії
Одеського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6867-7064>
e-mail: alla785@ukr.net

ГРІДИНА Інна –

асистент кафедри медичної біології та хімії
Одеського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8862-582X>
e-mail: inna_gridina@ukr.net

ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА АДАПТИВНИЙ ПЕРІОД ПЕРШОКУРСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено вплив комунікативних навичок на процес адаптації першокурсників медичного та стоматологічного факультетів Одеського національного медичного університету в умовах воєнного стану та дистанційної форми навчання. Розглянуто особливості соціальної взаємодії студентів у нових освітніх реаліях, зумовлених обмеженням фізичним контактом, перебуванням у зоні підвищеного стресу та необхідністю самостійного опанування великого обсягу навчального матеріалу.

Проаналізовано рівень сформованості ключових комунікативних і організаційних здібностей, адаптивність до змін освітнього середовища, а також основні виклики, пов'язані з дистанційною освітою: труднощі у спілкуванні, зниження мотивації,

порушення емоційного фону. Особливу увагу приділено зміненим умовам комунікації між студентами й викладачами, ролі старости як медіатора між адміністрацією та академічною групою, значенню технічної оснащеності та стабільного інтернет-з'єднання. Основою дослідження стало анкетування, у якому взяли участь 302 студенти віком від 17 до 22 років. Це дозволило виявити як загальні тенденції, так і індивідуальні особливості адаптації.

Встановлено, що, попри численні виклики, більшість студентів демонструють високий рівень внутрішньої мотивації, відповідальності, прагнення до знань, здатності до самоорганізації та позитивну динаміку соціалізації. Водночас було зафіксовано наявність бар'єрів: нестача базових знань через розрив між шкільною та університетською програмами, складності з тайм-менеджментом, емоційне виснаження, підвищений рівень тривожності й відчуття соціальної ізоляції. Особливої уваги набула тема ставлення студентів до змішаної форми навчання, яка поєднує онлайн-лекції з офлайн-практиками. У підсумку обґрунтовано доцільність впровадження програм розвитку комунікативної компетентності, тренінгів з критичного мислення, курсів психологічної підтримки, спрямованих на формування адаптаційного потенціалу студентів у період їхнього професійного становлення. Запропоновано шляхи удосконалення освітнього процесу з урахуванням актуальних соціально-психологічних потреб сучасної молоді.

Ключові слова: адаптація, комунікація, комунікативні навички, мотивація, воєнний стан.

SHYRYKALOVA Anzhela –

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry
Odesa National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8385-1879>
e-mail: shirykalovaa@ukr.net

BURDINA Ianina –

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry
Odesa National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2752-1378>
e-mail: yaninal104@ukr.net

GREKOVA Alla –

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry
Odesa National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6867-7064>
e-mail: alla785@ukr.net

GRIDINA Inna –

Assistant of the Department of Medical Biology and Chemistry
Odesa National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8862-582X>
e-mail: inna_gridina@ukr.net

INFLUENCE OF COMMUNICATION SKILLS ON THE ADAPTATION PERIOD OF FIRST-YEAR STUDENTS IN MARTIAL LAW CONDITIONS

The article explores the impact of communication skills on the adaptation process of first-year students from the medical and dental faculties of Odesa National Medical University in the conditions of martial law and distance learning. The study examines the specific features of students' social interaction within the new educational realities, shaped by limited physical contact, exposure to high-stress environments, and the need for independent acquisition of substantial volumes of academic material.

The research analyzes the level of development of essential communication and organizational skills, adaptability to the rapidly changing educational environment, and the main challenges posed by distance education—such as communication barriers, decreased motivation, and emotional instability. Special attention is paid to the transformed conditions of communication between students and instructors, the mediating role of the group leader between university administration and academic groups, as well as the significance of technical equipment and stable internet access. The study is based on a questionnaire survey involving 302 students aged 17 to 22. This methodological approach allowed the authors to identify both general trends and individual adaptation characteristics.

Despite numerous challenges, the majority of respondents demonstrated a high level of internal motivation, responsibility, eagerness to learn, capacity for self-organization, and positive dynamics in social integration. At the same time, several adaptation barriers were recorded, including insufficient basic knowledge caused by the gap between school and university curricula, time management difficulties, emotional exhaustion, increased anxiety, and a pronounced sense of social isolation.

Particular focus was placed on students' perceptions of blended learning, which combines online lectures with in-person practical sessions. In conclusion, the article substantiates the relevance of introducing programs aimed at developing communication competence, critical thinking skills training, and psychological support courses. These initiatives are seen as key factors in fostering students' adaptive capacity during their formative transition to higher education. Finally, the authors propose ways to improve the educational process, taking into account the current socio-psychological needs of contemporary students.

Key words: communication skills, student adaptation, distance learning, medical education, martial law.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах воєнного стану адаптація першокурсників до навчання у вищих навчальних закладах стає особливо складним процесом, який супроводжується високим рівнем стресу, невизначеності та соціальної напруги. [1].

Крім того, в умовах дистанційного навчання здобувач освіти часто повністю відокремлений від викладача як у просторі, так і в часі, а їхня взаємодія відбувається через організовані інформаційні технології, ефективність яких залежить від якості інформаційної комунікації. Дистанційна освіта потребує від викладача

спеціальних знань, умінь і навичок, а також володіння низкою необхідних компетенцій [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність цієї проблеми, розвиток комунікативних навичок студентів набуває особливого значення в сучасному суспільстві, оскільки за останні десятиліття знання у вигляді інформації стали ключовим чинником подальшого розвитку науково-технічного прогресу. У таких умовах вища освіта відіграє важливу роль у підготовці майбутніх фахівців до ефективної діяльності в інформаційному просторі, формуючи їхню здатність до організації успішної ділової комунікації.

Комунікація в широкому розумінні означає спілкування, передачу інформації між людьми, що охоплює процес обміну думками, почуттями, враженнями та іншими повідомленнями.

Комунікативні навички відіграють важливу роль у процесі адаптації молоді, сприяючи ефективній соціалізації та їх професійному становленню. Розвиток цих навичок забезпечує успішну взаємодію в різних життєвих ситуаціях. Це легкість встановлення контакту, підтримання розмови, навички синтонного спілкування, вміння домовлятися, доводити свою точку зору, наполягати на своїх законних правах [3, 4, 5].

Особливого значення набуває вдосконалення комунікативних вмінь на етапі навчання на першому курсі. Освітній процес та організаційних компетентностей для формування цілісно розвиненої особистості.

В сучасних умовах особливо важливими стають навички дистанційної комунікації. Вони є не лише ключовим засобом взаємодії студентів між собою та з викладачами, а й важливим інструментом для майбутніх медиків у встановленні контакту з пацієнтами та забезпеченні ефективної комунікації (за необхідності роботи в команді) в професійній сфері.

Тому комунікативні навички та вміння здобувачів вищої медичної освіти є одним із ключових складників їхньої професійної підготовки. Сучасні реалії вимагають від викладачів перегляду традиційних методів навчання, впровадження інноваційних підходів, активного використання сучасних онлайн-інструментів та вдосконалення існуючих технологій. [6]

Неодноразово доведено та обґрунтовано [7], що найефективнішою формою педагогічного спілкування у взаємодії між викладачами та студентами є демократичний стиль, заснований на повазі, довірі, сприянні самоорганізації та самоуправлінню як особистості, так і колективу. Гуманізація стосунків зі однокурсниками підвищує ефективність навчального процесу в закладах вищої освіти, а також створює умови для їхньої самоактуалізації та самореалізації.

Мета статті. Вивчити вплив комунікативних навичок на адаптивний період у здобувачів освіти першого курсу медичного та стоматологічного факультетів Одеського національного медичного університету в умовах військового стану з дистанційною формою навчання.

Встановити рівень сформованості комунікативних і організаторських здібностей здобувачів освіти Одеського національного медичного університету наприкінці першого року навчання.

Запропонувати шляхи подолання труднощів на початковому етапі навчання, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітнього процесу в умовах збройного конфлікту засобами дистанційного навчання та сучасних технологій; пошуку умов задля забезпечення простору для розвитку особистості в комфортному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як метод дослідження був обраний тестування здобувачів освіти першого курсу медичного та стоматологічного факультетів на платформі Google Forms. В анонімному тестуванні прийняло участь 302 студента першого курсу медичного та стоматологічного факультетів Одеського національного медичного університету віком від 17 до 22 років. Питання анкети були сформульовані авторами статті з урахуванням оточуючої особливості та дослідженої науково-методичної літератури [8] щодо труднощів адаптації здобувачів освіти до освітнього процесу.

Суворим випробуванням для формування комунікативних навичок стали пандемія COVID-19, тривалі карантинні обмеження та впровадження воєнного стану. Усі учасники освітнього процесу кардинально змінили звичні алгоритми спілкування впродовж цього періоду [9], і, як наслідок, деякі важливі аспекти комунікативних навичок залишилися поза увагою. Це, зокрема, вміння слухати і чути, розуміти й використовувати «мову жестів», уникати непорозумінь та конфліктів, долати невпевненість у спілкуванні, знайомитися з новими людьми, просити про послугу чи допомогу тощо. Особливо помітно це у здобувачів початкових курсів, які перебували під карантинними обмеженнями довгий час [10].

Попри виклики дистанційного навчання, взаємовідносини в групі активно розвиваються – вже за перший рік студенти змогли згуртуватися та адаптуватися до нового середовища. Переважна більшість опитаних (81%) характеризують свій колектив як дружній, що створює сприятливу атмосферу для ефективного вирішення спільних завдань. Ще 10% студентів відзначили наявність активних лідерів, які допомагають організовувати групову роботу та підтримувати позитивний мікроклімат. Лише незначна частка опитаних (1,9%) зіткнулася з конфліктними ситуаціями, що свідчить про високий рівень взаєморозуміння та згуртованості серед студентів.

Особисті взаємовідносини серед студентів першого курсу розвиваються досить активно. Близько 40,1% з них мають досить багато друзів у всій групі, тоді як 37,5% мають невелику кількість друзів. Лише 15,5% студентів не мають друзів у своїй групі, а 6,8% відчувають ізоляваність, вказуючи, що не можуть знайти друзів серед своїх одногрупників.

Кількість друзів серед однокурсників залежить по-перше, від самого студента, який починає самостійне життя та будує свій особистий

простір, особливо якщо він почав жити окремо від батьків. Однак дистанційне навчання може обмежувати цю самостійність та волю молоді, спричиняючи інфантильність, яка перешкоджає розвитку комунікативних навичок.

По-друге, важливу роль відіграє староста групи, який може згуртувати одногрупників, застосовуючи організаційні функції та підтримуючи позитивний мікроклімат у групі.

По-третє, місце проживання першокурсника також впливає на формування дружніх відносин. Зустрічі з одногрупниками можуть бути складними через віддаленість, що обмежує можливості для особистого спілкування.

Нарешті, ступінь свободи здобувача освіти також є важливим чинником. У період воєнного стану не всі батьки можуть дозволити своїм дітям перейти в інше місце, що обмежує можливості для соціалізації та формування нових відносин.

Розвиток взаємовідносин у новому колективі залежить переважно від самих студентів, від їх бажання зануритися у нове оточення, почати нові дружні відносини. За результатами опитування тільки 55,5% опитуваних “легко знаходять з одногрупниками спільну мову, майже завжди комунікують невимушено – 25,2%”; “спілкуватися досить легко” виходить у 16,5%. І тільки 2,9 % відповіли, що їм важко порозумітися з однокурсниками. Ці показники є доказом того, що нещодавні випускники з дистанційною формою навчання, дуже скупили за реальними відносинами і мають надію на нові знайомства у новому колі – колі однокурсників.

Розвитку комунікативних навичок може сприяти також і відвідування занять, можливість мати необхідний рівень інформативності (обізнаності) і своєчасно відкликатися на проблеми групи. Нажаль, технічна складова у присутності на заняттях є досить вагомим. Блек-аут, які сталися, погіршили відвідуваність занять здобувачами освіти. Технічні складнощі (відсутність Інтернету, електрики тощо) – це причини, з яких здобувачі найчастіше відсутні на заняттях (максимальна кількість респондентів – 56,8 %). Невелика кількість здобувачів пропускає заняття через особисте життя, роботу, поза університетську діяльність (1,6 %); та за причиною хвороби – 3,9%. Але, за підсумками успішності поточного року, можна сказати, що здобувачі знаходили можливість за будь-яких умов бути присутніми на заняттях.

Водночас, викладачі проводили заняття з відеозаписом і завжди залишалися на зв'язку зі студентами, забезпечуючи підтримку в навчальному процесі. Майже всі здобувачі освіти (94,5%) відвідували від 80% до 100% занять, що свідчить про їхню відповідальність і серйозне ставлення до навчання. Сьогодні майже кожен учасник освітнього процесу має павербанк та доступ до стабільного інтернету на оптоволонному з'єднанні. Таке прагнення до знань дає надію, що, попри складні часи для нашої країни, ми виховаємо висококваліфікованих лікарів.

При запитанні про важливість комунікації для медиків (діаграма 1) абсолютна більшість респон-

дентів (82,1%) визнала, що спілкування з пацієнтами є ключовим аспектом роботи лікаря. Це свідчить про розуміння того, що медицина – це не лише лікування, а ефективна взаємодія з пацієнтами та колегами. Технічні навички також мають значення, але лише 16,1% студентів вважають комунікацію помірно важливою, наголошуючи на пріоритетності знань з практичних аспектів медицини. Результати опитування показують, що мінімальна кількість студентів недооцінює комунікацію, і це підтверджує загальне усвідомлення її важливості у медичній сфері.

Як ви оцінюєте важливість комунікаційних навичок у медицині?
223 ответа

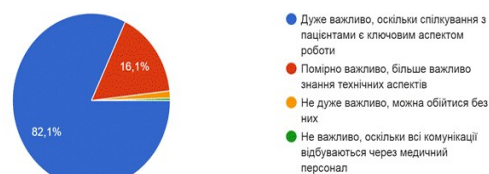

Рис. 1. Діаграма розподілу думок щодо важливості комунікаційних навичок

Переважна більшість студентів визнає важливість комунікації, тому навчальні програми варто доповнювати курсами з розвитку комунікативних навичок та психології спілкування з пацієнтами. Цікаво було б порівняти ці результати між студентами різних курсів або спеціалізацій, щоб побачити, чи змінюється ставлення до комунікації з набуттям клінічного досвіду. Головний тренд полягає в тому, що комунікація є ключовим аспектом медицини, оскільки вона впливає на довіру пацієнта та ефективність лікування. Навіть лікарі з глибокими знаннями можуть втратити довіру пацієнта, якщо не в змозі належним чином описати його стан здоров'я. Тому включення тренінгів зі спілкування з пацієнтами на ранніх етапах навчання буде корисним для майбутніх медиків.

Будь-який навчальний процес не проходить без труднощів, з якими стикаються здобувачі на шляху отримання професії своєї мрії. Тим більше за умов постійних непередбачених викликів, що стають перед здобувачами під час воєнного стану. Знайти у собі сміливість зпернутися за допомогою, як показала практика, також можуть не всі. Найчастіше звертаються за допомогою до однокурсників (60,6%). Цей суттєвий показник може свідчити, що в колективі склалась дружня та довірлива атмосфера, незважаючи на ті проблеми та складнощі, в яких опинились сьогоднішні здобувачі освіти. Тільки після відмови, чи негативної відповіді однокурсників, здобувачі звертаються до батьків (25,8%), та до викладачів звертається тільки 9,7%.

До основних труднощів у навчанні першокурсників належать не лише взаємовідносини між одногрупниками, а й здатність своєчасно виконувати всі навчальні завдання. Більше половини студентів (54,7%) вважають, що їм вдається виконувати всі завдання у визначений

термін, хоча вони відзначають, що це часто відбувається з труднощами. Лише невелика частка студентів (5,8%) не встигає завершувати завдання вчасно, що свідчить про загалом високу дисциплінованість та відповідальність серед молоді під час навчання. Сучасні здобувачі освіти, які пройшли через період дистанційного навчання, суттєво змінили свій підхід до самоорганізації та самопідготовки. Звичка до гнучкого графіка навчання стала для них звичною, але водночас вони стикаються з труднощами у плануванні часу та концентрації уваги. Як наслідок, більшості студентів (54,7%) не вистачає часу для виконання всіх завдань своєчасно. Однією з основних причин цього є відсутність навичок ефективної організації часу. Крім того, нестача базових знань також суттєво впливає на здатність правильно планувати навчальний час, що ще більше ускладнює виконання завдань у визначений термін.

Однак 20,1 % здобувачів встигають все. Практично стільки ж студентів (19,4%) не завжди встигають, а 5,8% – мають постійні проблеми з нестачею часу.

Медична освіта потребує значного часу для засвоєння нового матеріалу, більша частина якого базується на знаннях, отриманих у школі. Лише 16,8% опитаних впевнені, що правильно організовують свій час і встигають виконувати всі завдання. Ще 14,5% зазначають, що їхня продуктивність залежить від обставин – іноді вони справляються, іноді ні. Для більшості респондентів (62,3%) успішність дається нелегко, що свідчить про вплив попередньої підготовки та рівня навантаження.

На підготовку до практичних занять з біоорганічної хімії більше години витрачають 77,4% студентів, що свідчить про високу відповідальність та серйозність у підході до навчання. Ще 3,5% студентів витрачають від 30 хвилин до години на підготовку, тоді як 17,7% витрачають менше ніж півгодини. Такий розподіл часу вказує на різний рівень підготовки та підходу до навчання серед студентів, що може впливати на їхню успішність та розуміння матеріалу під час самих занять.

На жаль, після виключення хімії з обов'язкових дисциплін для вступу до медичного університету, абітурієнти зосереджують увагу на інших предметах. Як наслідок, значна частина студентів приходить із низьким початковим рівнем знань із хімії. Деякі з них (1,3%) зовсім не готуються до занять, бо не мають базового розуміння предмета і не можуть впоратися із завданнями.

Щоденна підготовка до всіх дисциплін вимагає від більшості студентів значного часу та зусиль. Більше половини з них (50,3%) витрачають понад 5 годин на вивчення матеріалу, тоді як 29,7% студентів присвячують цьому процесу від 4 до 5 годин. Ще 17,7% студентів витрачають близько 3 годин на підготовку, а лише 2,3% встигають опанувати матеріал за короткий термін у два години. Отримання вищої медичної освіти завжди було складним і тривалим шляхом до омріяної професії. У сучасних складних умовах,

навіть із використанням сучасних освітніх методик і платформ, цей шлях стає ще більш напруженим і вимогливим, вимагаючи від студентів високого рівня дисципліни та відповідальності.

Важливу роль відіграють джерела інформації, які здобувачі освіти обирають при підготовці. Більшість респондентів (77,1%) використовують як друковані підручники, так і інтернет-ресурси, 14,8% надають перевагу традиційним книгам, а 7,1% орієнтуються виключно на цифрові матеріали.

Рівень підготовки студентів до занять значною мірою залежить від їхньої довузівської підготовки та вміння організовувати власний навчальний процес. Використання різноманітних джерел інформації сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, а поєднання друкованих і цифрових ресурсів вважається найефективнішим підходом.

Сучасні реалії не лише формують навички самостійного пошуку інформації та критичного мислення, а й вимагають високого рівня мотивації та самодисципліни для досягнення успіху. Це, в свою чергу, безпосередньо впливає на час, необхідний для якісної підготовки до занять.

Однак високий рівень навантаження залишається суттєвим викликом, що потребує розвитку навичок тайм-менеджменту та адаптації навчальних методів до індивідуальних можливостей студентів. Глибшому засвоєнню знань у сфері медицини сприяє поєднання сучасних інформаційних ресурсів із традиційними навчальними матеріалами.

На питання «Чи може дистанційне навчання стати гідною альтернативою традиційній освіті? Чи розглядаєте його як можливу альтернативу очній формі освіти» викликали дискусію.

Результати опитування свідчать про те, що більшість здобувачів освіти (48,9%) змогли адаптуватися до дистанційного навчання, незважаючи на його недоліки. Для 33% студентів ця форма навчання повністю відповідає їхнім очікуванням, що вказує на певний рівень задоволеності та ефективності цього підходу. Проте для 6,5% студентів дистанційне навчання зовсім не відповідає їхнім очікуванням, а ще 11,7% зовсім не приймають цю форму навчання, що свідчить про наявність певних труднощів та недоліків у процесі її впровадження та необхідність вдосконалення такої форми освіти.

На жаль, альтернативи на початок повномасштабного вторгнення в Україну не було взагалі. На питання: «Чи хотіли б ви продовження дистанційного навчання після закінчення воєнного стану?» Тільки 18,8% відповіли «ТАК». 34% не хотіли б продовжувати дистанційне навчання після закінчення воєнного стану, і менше половини респондентів (47,2%) вважають прийнятним використання змішаної форми навчання (лекції онлайн, семінарські та практичні заняття офлайн). Так, практика останніх трьох років показала, що змішана система навчання – наше майбутнє. Живе спілкування – це основа нормальних відносин між здобувачами та викладачами. Але проведення лекційних занять в онлайн-форматі має свої позитивні сторони – матеріали лекцій та презен-

тації залишаються у запису, що можна використовувати як допоміжний матеріал як для підготовки до занять, так і для підготовки до заліків та іспитів.

При виникненні складнощів під час дистанційного навчання 56,8% респондентів звертаються до старости групи. В сучасних умовах староста – це зв'язок між викладачем та студентом в світі освітнього процесу. Саме староста допомагає здобувачам в усіх організаційних питаннях. При необхідності вирішення будь яких проблем до інших здобувачів звертається 28,4% респондентів. Це свідчить про певні позитивні зміни, адже є комунікація, яка також сприяє згуртованості групи. Існує невелика група здобувачів (7,4%), яка ні до кого не звертається. Це вказує на ізолюваність цієї частини студентів та потребує цільової підтримки. Загалом, наявність ефективної системи підтримки та комунікації серед студентів є важливим чинником у підвищенні їхньої адаптивності та успішності під час дистанційного навчання.

Попри всі виклики, пандемія COVID-19 змусила нас опанувати дистанційне навчання, а воєнна агресія – навчитися проводити заняття навіть в умовах обстрілів, вибухів та за наявності технічних проблем. На питання: «Чи змогли адаптуватися до сучасних умов навчання?», були отримані наступні відповіді – 54,7% «здатні пристосуватися до незвичайних умов», «здатні частково» 34%, майже десята частина не впевнена в собі – важко відповісти, і 1,6% вважають себе нездатними до адаптації в таких важких умовах.

Основною умовою ефективного дистанційного навчання є стабільний інтернет-зв'язок. Для 80,6% респондентів головною проблемою під час навчання в умовах воєнного стану стала нестабільна робота інтернету та невизначеність із наявністю електроенергії у будь-який момент.

Додаткові труднощі також впливають на навчальний процес: 8,7% студентів зізнаються, що їм складно зосередитися та ефективно працювати на заняттях, а 5,8% відзначають, що домашнє середовище створює спокуси відволікатися на інші справи. Для 4,9% першокурсників проблемою стало вирішення організаційних питань, що може бути пов'язано з нестачею підтримки, стресом через нові умови або недостатньо налагодженою комунікацією.

Відносно питань щодо необхідної допомоги для успішної адаптації першокурсників, думки студентів розділилися на три практично рівномірні групи. Близько 23,7% студентів очікували більшої кількості пізнавальних заходів, які б допомогли їм краще орієнтуватися в навчальному процесі та розширювати свої знання. Ще 38,0% першокурсників висловили бажання зменшити кількість пар та навантаження, сподіваючись, що навчання буде легшим та цікавішим, як у кіно. Однак, як часто буває, здобувачі освіти забувають, що успіх у вищій освіті вимагає великих зусиль та самовідданості, як, наприклад, довгі години навчання до пізньої ночі, щоб опанувати всі дисципліни. При цьому 32,5% здобувачів-

першокурсників задоволені поточним станом справ та не бачать необхідності змін.

Адаптація до нового навчального середовища для вчорашніх школярів у сучасних реаліях є складним процесом. Близько 56,5% студентів змогли частково адаптуватися до нових умов навчання, тоді як лише 33,2% повністю адаптувалися до навчання в університеті. Зазначимо, що 4,2% здобувачів освіти зовсім не змогли адаптуватися, а ще 6,1% навіть не замислювалися над цим питанням. Незважаючи на те, що майже пройшов рік навчання в університеті, 10% студентів так і не змогли адаптуватися до навчального середовища. Ця частина групи залишається тією ж, яка не сприймала навчання та адаптацію ще на початку навчального року, що свідчить про необхідність додаткової підтримки та індивідуального підходу.

Нова онлайн-платформа, нові методи опитування, нові вимоги до занять, віртуальна присутність, нові однокласники, яких ти взагалі не знаєш. Побоювання показались нерозумним, ненаполегливим. Цікавими виявились результати успішності після першої сесії з точки зору здобувачів. Майже 36,5% здобувачів задоволені своїми результатами, 50% переконані, що можуть досягти кращих результатів, 10% вважають, що мали можливість досягти більшого, а 3,5% не задоволені своїми досягненнями. Але найголовніше – не лише цифри, а усвідомлення: успіх формується з кожного зусилля, кожного кроку вперед. Саме сьогодні ми закладаємо фундамент для майбутньої професії лікаря. І якщо ми вже пройшли перший етап – значить, зможемо пройти весь шлях. Ці дані підтверджують, що особисті зусилля та внутрішня мотивація є ключовими чинниками успіху на шляху до омріяної професії.

Попри численні труднощі, які супроводжують навчання у вищому навчальному закладі, ставлення до майбутньої кар'єри серед здобувачів залишається стабільним та навіть позитивним. Близько 50% студентів зберегли своє початкове ставлення до майбутньої професії, тоді як у 32,9% воно навіть змінилося на краще. Це свідчить про те, що процес навчання та особистісний розвиток під час університету можуть посилити мотивацію та інтерес до обраної спеціальності. Проте, 14,2% студентів ще не визначилися щодо свого майбутнього, а 2,9% відчули розчарування у своєму виборі. За нашими спостереженнями, в кожній групі є хоча б один студент, який не очікував такого рівня навантаження та вимог, а хтось вперше зрозумів, що професія лікаря вимагає величезної праці та самовідданості. Це спонукає до усвідомлення більш обдуманого підходу до професійного розвитку.

Для успішного навчання в умовах дистанційної освіти, особливо в такі складні часи, важливо шукати ефективні шляхи подолання труднощів. Одним із найдієвіших методів покращення якості освітнього процесу є метод «критичного мислення». Він базується на творчій взаємодії студента і викладача, розвиває аналітичні та логічні навички, а також сприяє нестандартному підходу до вирішення складних завдань.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Наше дослідження розглянуло вплив комунікативних навичок на адаптивний період у здобувачів освіти першого курсу медичного та стоматологічного факультетів Одеського національного медичного університету в умовах військового стану з дистанційною формою навчання. Виявлено, що рівень сформованості комунікативних і організаторських здібностей здобувачів освіти наприкінці першого року навчання є задовільним.

Підкреслено, що дистанційна освіта в умовах воєнного стану стала серйозним викликом, але студенти змогли адаптуватися до нових реалій. Вони згуртувалися, навчилися підтримувати одне одного та ефективно взаємодіяти з викладачами. Незважаючи на труднощі, студенти демонструють високу відповідальність і мотивацію до навчання. Переважна більшість (94,5%) сумлінно відвідують заняття, активно користуються онлайн-ресурсами та підручниками для засвоєння матеріалу.

Зазначено, що проблеми із забезпеченням стабільного інтернет-зв'язку та електроенергії стали однією з найбільших перешкод для навчального процесу. Проте студенти змогли знайти альтернативні шляхи отримання знань, зокрема використовуючи друковані підручники. Медична освіта завжди вимагала значних зусиль і часу, але зараз навантаження відчувається ще більше через відсутність хімії серед обов'язкових предметів для вступу, що призвело до низького початкового рівня знань.

Виявлено, що більшість студентів не втратили віру у свій професійний вибір. Половина з них залишаються віddаними своїй майбутній професії, а понад 30% навіть зміцнили це переконання. Розвиток комунікативних навичок і критичного мислення стає ключовим фактором успіху в освіті. Співпраця з викладачами, аналітичний підхід та креативність допомагають студентам не лише ефективно опановувати матеріал, а й адаптуватися до складних обставин.

Підкреслено, що підхід до навчання потребує індивідуальної організації часу та самодисципліни. Лише 16,8% студентів впевнені, що правильно розподіляють свій час, тоді як більшість зізнається, що навчання дається нелегко.

Викладачі також активно адаптуються до нових умов, використовуючи відеозаписи занять, сучасні освітні платформи та інноваційні методи навчання.

Зазначено, що майбутні медики демонструють стійкість, відповідальність та прагнення до знань. Вони навчаються долати перешкоди, розвиваючи критичне мислення, комунікативні навички та здатність працювати в умовах нестабільності. Це свідчить про те, що навіть у складні часи українська медична освіта продовжує готувати висококваліфікованих спеціалістів, які зможуть відповідати на сучасні виклики та надавати якісну допомогу пацієнтам.

Виявлено, що перспективи подальших досліджень включають глибше вивчення впливу комунікативних навичок на успішність студентів у різних умовах навчання та розвиток ефективних

стратегій підтримки студентів у складних ситуаціях.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Каткова Т. А., Варіна Г. Б. Розвиток комунікативних умінь студентів психологічних спеціальностей під час навчання у ВНЗ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 2, Т. 5. С. 38–43.
2. Проблеми комунікації викладачів та студентів під час дистанційного навчання [Електронний ресурс]. URL: <https://vseosvita.ua/library/problems-komunikatsii-vkladachiv-ta-studentiv-pid-chas-dystantsiinoho-navchannia-602456.html>
3. Данилевич Ю. О., Наумова Л. В., Мілевська-Вовчук Л. С. Роль інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11977>
4. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження [Електронний ресурс]. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/pptp_2013_3_8.pdf
5. Турлюн Т. С., Саніна Н. А., Конопкіна Л. І. Застосування інтерактивних технологій навчання в медичній освіті. *Медична освіта*. 2023. № 4. С. 58–63. DOI: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.4.14235>
6. Демидчук А. С., Шамало С. М. Специфіка викладання у медичних закладах вищої освіти в дистанційному форматі. *Медична освіта*. 2024. № 3. С. 32–37.
7. Бобко Л., Баляс Я. Особливості комунікативної взаємодії викладачів і студентів. *Молодий вчений*. 2021. № 5(93). С. 301–304. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-57>
8. Grekova A. V., Burdina Ia. F., Gridina I. R., Shyrykalova A. O., Reda Abbassi, Kolomiets P. V. Development and structure of the discipline “Applied chemistry in medicine” (elective course) at the school of medicine. *Journal of Education, Health and Sport*. 2024. Vol. 63. P. 233–244.
9. Нуралієва Л. М., Сиволоцька Л. М., Наливайко О. О. Концепція набуття комунікативних навичок у процесі дистанційного та очного навчання в умовах надзвичайних ситуацій. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 19 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 32–33.
10. Іванченко О. З., Мікаєлян Г. Р. Особливості адаптації студентів першого курсу в умовах змішаної форми навчання в період карантинних обмежень. *Медична освіта*. 2021. № 4. С. 25–31.

REFERENCES

1. Katkova, T. A., Varina, H. B. (2017). Rozvytok komunikativnykh umin studentiv psykholohichnykh spetsialnostei pid chas navchannia u VNZ. [Development of communication skills of students of psychological specialties during their studies at a university]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Seriya: Psykholohichni nauky. Vyp. 2. T. 5. S. 38–43. [in Ukrainian]
2. Problemy komunikatsii vykladachiv ta studentiv pid chas dystantsiinoho navchannia (2022). [Communication problems between teachers and students during distance learning]. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://vseosvita.ua/library/problems-komunikatsii-vkladachiv-ta-studentiv-pid-chas-dystantsiinoho-navchannia-602456.html>. [in Ukrainian]
3. Danylevych, Yu. O., Naumova, L. V., Milevska-Vovchuk, L. S. (2021). Rol informatsiino-komunikativnykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi. [The role of information and communication technologies in the educational process].

Medychna osvita. № 1. S. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11977>. [in Ukrainian]

4. Dobrotvor, O. V. (2013). Komunikatyvna kompetentnist yak predmet naukovooho doslidzhennia. [Communicative competence as a subject of scientific research]. [Elektronnyi resurs]. Pedahohichni protses: teoriia i praktyka. Vyp. 3. S. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/pppt_2013_3_8.pdf [in Ukrainian]

5. Turlun, T. S., Sanina, N. A., Konopkina, L. I. (2023). Zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia v medychnii osviti. [Application of interactive learning technologies in medical education]. Medychna osvita. № 4. S. 58–63. DOI: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.4.14235> [in Ukrainian]

6. Demydchuk, A. S., Shamalo, S. M. (2024). Spestsyfika vykladannia u medychnykh zakladakh vyshchoi osvity v dystantsiinomu formati. [Specifics of teaching in medical institutions of higher education in a distance format]. Medychna osvita. № 3. S. 32–37. [in Ukrainian]

7. Bobko, L., Balias, Ya. (2021). Osoblyvosti komunikativnoi vzaemodii vykladachiv i studentiv. Features of communicative interaction between teachers and students. Molodyi vchenyi. № 5(93). S. 301–304. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-57> [in Ukrainian]

8. Grekova, A. V., Burdina, Ia. F., Gridina, I. R., Shyrykalova, A. O., Reda, Abbassi, Kolomiets, P. V. (2024). Development and structure of the discipline “Applied chemistry in medicine” (elective course) at the school of medicine. Journal of Education, Health and Sport. Vol. 63. P. 233–244. [in Poland]

9. Nuraliieva, L. M., Syvolotska, L. M., Nalyvaiko, O. O. (2022). Kontseptsiiia nabuttia komunikativnykh navychok u protsesi dystantsiinoho ta ochnoho navchannia v umovakh nadzvychainykh sytuatsii. The concept of acquiring communication skills in the process of distance and face-to-face learning in emergency situations. Nauka ta osvita v doslidzhenniakh molodykh uchenykh: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 19 trav. 2022 r.). Kharkiv. S. 32–33. [in Ukrainian]

10. Ivanchenko, O. Z., Mikaelian, H. R. (2021). Osoblyvosti adaptatsii studentiv pershoho kursu v umovakh zmishanoi formy navchannia v period karantynnykh obmezhen. Peculiarities of adaptation of first-year students in blended learning during the period of quarantine restrictions. Medychna osvita. № 4. S. 25–31. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШИРИКАЛОВА Анжела – кандидат хімічних наук, доцент кафедри медичної біології та хімії Одеського національного медичного університету.

Наукові інтереси: фізична та колоїдна хімія, медична та біоорганічна хімія, поверхневі явища, педагогіка вищої школи, психологія.

БУРДІНА Яніна – кандидат хімічних наук, доцент кафедри медичної біології та хімії Одеського національного медичного університету.

Наукові інтереси: медична та біоорганічна хімія, фізична та колоїдна хімія, педагогіка вищої школи, психологія.

ГРЕКОВА Алла – кандидат хімічних наук, доцент кафедри медичної біології та хімії Одеського національного медичного університету.

Наукові інтереси: медична та біоорганічна хімія, хімія високомолекулярних сполук, токсикологія, педагогіка вищої школи, психологія.

ГРІДІНА Інна – асистент кафедри медичної біології та хімії Одеського національного медичного університету.

Наукові інтереси: медична та біоорганічна хімія, біологія та біохімія, педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHYRYKALOVA Anzhela – PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry, Odesa National Medical University.

Scientific interests: physical and colloidal chemistry, medical and bioorganic chemistry, surface phenomena, higher education pedagogy, psychology.

BURDINA Ianina – PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry, Odesa National Medical University.

Scientific interests: medical and bioorganic chemistry, Physical and colloidal chemistry, higher education pedagogy, psychology.

GREKOVA Alla – PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medical Biology and Chemistry, Odesa National Medical University.

Scientific interests: medicinal and bioorganic chemistry, chemistry of high molecular weight compounds, toxicology, higher education pedagogy, psychology.

GRIDINA Inna – Assistant of the Department of Medical Biology and Chemistry, Odesa National Medical University.

Scientific interests: medical and bioorganic chemistry, Biology and Biochemistry, higher education pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.05.2025 р.

УДК 37.017:37(09).37.068

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-269-274

БІДА Олена –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ОСЕРЕДЧУК Ольга –

доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3192-3129>
e-mail: Oseredchuk.ola@gmail.com

VIZABER Arpad –

директор спортивно-оздоровчого центру

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2120-3335>

e-mail: vizaver.viktoria@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СЕРЕДОВИЩІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Національна ідентичність – це політична категорія, що визначає «уявну спільноту» людей, основною характеристикою якої є відповідне співвідношення себе з державою. Єдність держави і нації досягається за допомогою спільних цінностей, символів та образів, що зумовлюють неподільність історичних долі у рамках цієї взаємодії. Національна ідентичність – одна зі складових ідентичності людини, пов'язана з національною або етнічною приналежністю. У статті охарактеризовано національну ідентичність за трьома аспектами: як соціально-психологічний наслідок когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації особистості з національною спільнотою; як мотиваційно-когнітивний стрижень національної самосвідомості особистості; як надважливий елемент у загальній структурі соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину Я-образу особистості. Структура національної ідентичності містить різні компоненти, які можна розділити на кілька основних груп: когнітивна компонента містить знання про свою країну, її історію, культуру, мову, символи та цінності; емоційна компонента містить почуття належності до своєї країни, гордості за свою країну, а також емоційну реакцію на події, які відбуваються в країні; поведінкова компонента містить дії, які людина вчиняє з огляду на свою національну ідентичність.

Названо компоненти національної ідентичності: усвідомлення своєї належності до певної нації; знання про свою країну; прихильність до своєї країни; відчуття спільності з іншими представниками своєї нації.

Доведено, що позашкільна робота має величезний потенціал у формуванні національної ідентичності дітей, оскільки вона будується на добровільних началах, зацікавленості дітей, що дозволяє виходити за рамки стандартної навчальної програми школи та надає можливості для активного і творчого розвитку дітей різного віку. Позашкільна робота, будучи необов'язковою, природно добуває незаповнені проміжки соціального становлення особистості. Позашкільна робота покликана розвивати у дітей самостійність та ініціативність. У процесі позашкільної роботи діти отримують не лише знання, а й новий досвід взаємодії, що сприяє формуванню моральних цінностей, громадянських якостей, які будуть важливими у дорослому житті.

Ключові слова: національна ідентичність, особистість, позашкільна освіта, дитина, компоненти національної ідентичності, формування моральних цінностей, громадянських якостей.

BIDA Olena –

Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>

e-mail: tetyanna@ukr.net

OSEREDCHUK Olga –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of

Higher School of the Ivan Franko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3192-3129>

e-mail: Oseredchuk.ola@gmail.com

VIZABER Arpad –

director of a sports and recreation center,

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian

Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2120-3335>

e-mail: vizaver.viktoria@gmail.com

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF A PERSON IN AN ENVIRONMENT OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

National identity is a political category that defines an “imaginary community” of people, the main characteristic of which is the corresponding relationship between oneself and the state. The unity of the state and the nation is achieved through common values, symbols and images that determine the indivisibility of historical destinies within the framework of this interaction. National identity is one of the components of a person's identity, associated with national or ethnic affiliation. The article characterizes national identity in three aspects: as a socio-psychological consequence of cognitive-emotional and value processes of identification of an individual with a national community; as a motivational and cognitive core of a person's national self-consciousness; as an important element in the general structure of a person's social identity, an integral part of a person's self-image. The structure of national identity contains various components that can be divided into several main groups: the cognitive component contains knowledge about one's country, its history, culture, language, symbols and values; the emotional component contains a sense of belonging to one's country, pride in one's country, as well as an emotional reaction to events taking place in the country; the behavioral component contains actions that a person takes in view of his national identity.

The components of national identity are named: awareness of belonging to a certain nation; knowledge about one's country; attachment to one's country; a sense of community with other representatives of one's nation. It has been proven that extracurricular activities have enormous potential in the formation of children's national identity, since they are built on a voluntary basis and on the interest of children, which allows them to go beyond the standard school curriculum and provides opportunities for the active and creative development of children of different ages.

Extracurricular activities, being optional, naturally complete the gaps in the social formation of the individual. Extracurricular activities are designed to develop independence and initiative in children. In the process of extracurricular activities, children receive not only knowledge, but also new experience of interaction, which contributes to the formation of moral values, civic qualities, which will be important in adult life.

Key words: national identity, personality, extracurricular education, child, components of national identity, formation of moral values, civic qualities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Кожна епоха, кожний історичний час демонструє наявність провідних ідей, які хвилюють інтелектуальну спільноту, формують світоглядні принципи, соціальні програми. Національна ідея є логічним виразом соціокультурного життя, що дає змогу зробити потужний крок до створення держави-нації. Аналітичне входження в сутність національної ідеї потребує не лише опису іноді не усвідомлених, не реалізованих внутрішніх можливостей, а й виокремлення її зовнішніх впливів. У силу цього національна ідея зберігає значущість і виконує свої функції навіть тоді, коли є ще не до кінця усвідомленою і не набула форми загальноприйнятих принципів. Досвід історії переконує – держава не може бути поза нацією. Попри процеси глобалізації, які впевнено заповнюють економічну, політичну, культурну сфери життя соціуму, національне залишається визначним і визначальним фактором суспільного прогресу. Людство впевнюється уважливості національної ідеї і національної держави й нині, у XXI столітті. В умовах посилення тенденцій світового зближення, взаємозалежності держав світу, формування загального світового соціоекономічного простору й планетарного інформаційного поля, інтенсивного обміну результатами матеріального й духовного виробництва національна ідентичність залишається оберегом людської особистості. Українська духовна культура, що складає підґрунтя національної ідентичності, створювалася протягом віків і, незважаючи на політичні та соціальні негаразди, невпинно йшла по шляху прогресу [3].

Пошук і збереження власної автентичності є актуальним не лише для України, а й для всіх націй і країн. Питання про становлення особистості, її ціннісну сферу, навички та ставлення до свого власного життя є життєвоважливим. У цьому плані національна ідентичність є певною призмою, через яку проглядають чимало аспектів сучасного українського життя разом з проблеми нації й національного самовизначення.

Актуальність теми зумовлена сучасними внутрішніми складними обставинами, в яких опинилася Україна. Збереження цілісності держави та її зміцнення, розвиток громадянських зв'язків, розбудова громадянського суспільства належить до фундаментальних інтересів України.

Національна ідентичність передбачає формування у підлітків національно-культурної ідентичності на основі національного світогляду, національної культури, мови, національної ідеї, моральних цінностей. Приналежність особистості до певної культури, визначає її стиль життя. Виходячи з цього, національна ідентичність сьогодні є нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно

свідомими громадянами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, і особистості, яка своєю активною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємної любові від неї з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; і суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювався на моральній основі [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національної ідентичності особистості представлена науковими працями різних вчених. В. Андрущенко, В. Кремень та ін. здійснили аналіз концепту «національна ідея». Е. Еріксон, І. Кон, Г. Костюк та ін. сформували концепції особливостей формування «Я-образу» особистості. Е. Сміт, Г. Солдатова, В. Хотинець та ін. розробили засади змісту етнічної, національної самосвідомості. Г. Балл, П. Гнатенко описали положення етнічної та національної ідентичності. Однак, проблема формування національної ідентичності особистості у середовищі позашкільної освіти в сучасній літературі вивчена недостатньо, що показує актуальність виокремленої проблеми.

Мета статті. Опрацювати теоретичні аспекти проблеми формування національної ідентичності особистості у середовищі позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна ідентичність – це політична категорія, що визначає «уявну спільноту» людей, основною характеристикою якої є відповідне співвідношення себе з державою. Єдність держави і нації досягається за допомогою спільних цінностей, символів та образів, що зумовлюють неподільність історичних долі у рамках цієї взаємодії. Національна ідентичність або національна самосвідомість – одна зі складових ідентичності людини, пов'язана з національною або етнічною приналежністю. Попри те, що національна ідентичність не ототожнюється з поняттями національності або громадянства, вони потенційно можуть бути чинниками, що здійснюють на неї вагомий вплив. Національна ідентичність може належати до суб'єктивного відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від її правового статусу громадянства. В психологічному аспекті національна ідентичність розглядається як «усвідомлення відмінності», «почуття й усвідомлення «ми» і «вони» [5].

Під національною ідентичністю доцільно розуміти високорозвинені духовно-моральні відносини людей, які конституують націю у її сутнісних характеристиках. За такого уявлення особливий сенс туї набувають вершинні цінності, які й створюють національну ідентичність у дії. Якраз через них окрема особистість належить своєму великому роду, формуючи дієву й стійку

національну єдність. При цьому ключовим фактором у процесі творення національної ідентичності нашого народу виявився історичний досвід, що набувався у створеному ним культурно-самобутньому середовищі з відповідними духовними цінностями, що постійно втілювалися у його достойному житті. Його ж успішне розгортання у той же час залежить від рівня усвідомлення окремою особистістю своєї національної належності. Таким чином, національна ідентичність передбачає розвинену внутрішню національну свідомість з ціннісно-нормативною єдністю усіх членів суспільства [1].

О. Шевченко характеризує національну ідентичність трьома аспектами: як соціально-психологічний наслідок когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації особистості з національною спільнотою; як мотиваційно-когнітивний стрижень національної самосвідомості особистості; як надважливий елемент у загальній структурі соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину Я-образу особистості. Для нас важливим є те, що вчена розглядає національну ідентичність як новоутворення, розвиток якого триває впродовж усього життя людини, проходячи у своєму становленні певні фази, зумовлені віковими етапами психічного та фізичного розвитку особистості [7].

Структура національної ідентичності містить різні компоненти, які можна розділити на кілька основних груп:

- когнітивна компонента містить знання про свою країну, її історію, культуру, мову, символи та цінності;
- емоційна компонента містить почуття належності до своєї країни, гордості за свою країну, а також емоційну реакцію на події, які відбуваються в країні;
- поведінкова компонента містить дії, які людина вчиняє з огляду на свою національну ідентичність. Наприклад, людина може вибирати продукти, які виробляють у її країні, або підтримувати національний спорт;
- практична компонента, яка передбачає готовність працювати на спільний результат та виявляти солідарність із національною спільнотою. Прикладами прояву практичної компоненти стали добровільні акції, праця на благо країни, проекти та волонтерство.

Назвемо деякі конкретні компоненти національної ідентичності:

- усвідомлення своєї належності до певної нації: ця компонента є найважливішою, оскільки визначає, чи є людина носієм певної національної ідентичності;
- знання про свою країну: містить знання про історію, культуру, мову, символи та цінності своєї країни;
- прихильність до своєї країни: містить почуття гордості за свою країну, бажання захищати свою країну та готовність брати участь у її розвитку;
- відчуття спільності з іншими представниками своєї нації: містить відчуття, що людина

має щось спільне з іншими представниками своєї нації, наприклад, історію, культуру або цінності.

Однак конкретний набір компонентів національної ідентичності може відрізнятися для різних людей [2].

В умовах сучасних соціальних, політичних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації національної системи освіти значно підвищився попит дітей і учнівської молоді на додаткові освітні послуги, які загальноосвітня школа чи інші навчальні заклади задовольнити не в змозі. Розв'язання цієї важливої проблеми полягає в необхідності створення освітньо-виховного поля, відкритої для будь-якої дитини системи соціалізації як найбільш демократичного та гнучкого засобу залучення навчального закладу, сім'ї і громадськості до співпраці у вихованні та розвитку дітей. У цьому контексті реформування змісту позашкільної освіти сьогодні актуалізується тим, що ця система визначально орієнтована на вільний вибір зростаючою особистістю видів і форм діяльності та спрямовується на формування інтелектуально й культурно розвиненої, духовно і морально свідомої, патріотично спрямованої, соціально відповідальної й фізично здорової особистості, здатної до творчої самореалізації, професійного самовизначення та захисту Вітчизни. Саме тому позашкільні навчальні заклади разом із загальноосвітніми школами, професійними та вищими навчальними закладами складають сьогодні в регіонах України різномірну і водночас цілісну освітньо-виховну систему, яка індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дитини в межах єдиного освітнього і соціокультурного простору держави.

У системі Міністерства освіти і науки України сьогодні діють 1,4 тис. державних, комунальних і приватних позашкільних навчальних закладів, зокрема 544 дитячоюнацької спортивної школи, які відвідують понад 1,2 млн дітей, що складає 33,3 % від загальної кількості дітей шкільного віку. Найбільше дітей та учнівської молоді навчається у 32,5 тис. гуртках, групах та інших творчих дитячих і молодіжних об'єднаннях художньо-естетичного, у 14,3 тис. науково-технічного, у 7,1 тис. еколого-натуралістичного, в 6,1 тис. туристсько-краєзнавчого напрямів позашкільної освіти та в 540 центрах військово-патріотичного виховання [4].

У витоках національної ідентичності особистості лежить спадкова спрямованість дитини на людину, на активний контакт з нею. Ця запрограмованість спочатку обумовлюється біологічними факторами, а далі вступають у дію емоційні чинники. Якраз вони виявляються специфічними посередниками між дитиною і дорослими, у першу чергу з батьками, орієнтуючи її на адекватну поведінку у соціальному середовищі, на прийняття відповідних її віку способів взаємодії з ними. Так виникає потреба дитини в іншій людині, коли остання запобігає внутрішнього стану її самотності, а потім стає необхідним агентом процесу спілкування. Новий етап у потребі зростаючої особистості в іншій людині настає тоді, коли починає діяти механізм наслідування. Стосовно нього спостерігається

тенденція прямування від змістової не диференційованості до вибірковості, особливо, коли це стосується ціннісної сфери дорослого як зразка для наслідування. Тут важливим видається не тільки визначення такої особистості як об'єкта національної ідентичності, а й сам процес його пошуку.

Показником глибокої ідентичності особистості з нацією може виступати переживання нею духовного блага від єднання зі своїм народом, надання найвищої цінності такому явищу у порівнянні з цінністю будь-якого матеріального накопичення. При цьому це духовне благо особистість заслугує своєю самовідданою працею, не сподіваючись на когось іншого. А саме воно виступає свідченням соціальної спорідненості, що ґрунтується на спільних ціннісних ідеалах народу, як потужній об'єднувальній силі. У свідомості особистості при цьому усе більшого значення набуває зв'язок між процесом її персонального об'єднання з цим благодійним утворенням, яке поступово міцнішає за умови, що ця особистість долучає до цього процесу спочатку ближче людське оточення, а далі й більш широке. Виховні засади утвердження української національної ідентичності.

Несформованість національної ідентичності може мати значні негативні наслідки для дітей, серед яких: соціальна ізоляція; невпевненість і меншовартісність; втрата культурного коріння; проблеми соціалізації та інтеграції в суспільство; вразливість; психологічні проблеми. Враховуючи ці фактори, важливо підтримувати та сприяти формуванню національної ідентичності, особливо у дітей, щоб допомогти їм стати впевненими та гармонійними особистостями, з чіткою громадянською позицією.

Позашкільна робота має величезний потенціал у формуванні національної ідентичності дітей, оскільки вона будується на добровільних началах, зацікавленості дітей, що дозволяє виходити за рамки стандартної навчальної програми школи та надає можливості для активного і творчого розвитку дітей різного віку. Позашкільна робота, будучи не обов'язковою, природно добуває незаповнені проміжки соціального становлення особистості.

Позашкільна робота покликана розвивати у дітей самостійність та ініціативність. У процесі позашкільної роботи діти отримують не лише знання, а й новий досвід взаємодії, що сприяє формуванню моральних цінностей, громадянських якостей, які будуть важливими у дорослому житті [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. Національна ідентичність – це політична категорія, що визначає «уявну спільноту» людей, основною характеристикою якої є відповідне співвідношення себе з державою. Єдність держави і нації досягається за допомогою спільних цінностей, символів та образів, що зумовлюють неподільність історичних доль у рамках цієї взаємодії. Національна ідентичність або національна самосвідомість – одна зі

складових ідентичності людини, пов'язана з національною або етнічною приналежністю.

Охарактеризовано національну ідентичність за трьома аспектами: як соціально-психологічний наслідок когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації особистості з національною спільнотою; як мотиваційно-когнітивний стрижень національної самосвідомості особистості; як надважливий елемент у загальній структурі соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину Я-образу особистості.

Структура національної ідентичності містить різні компоненти, які у статті розділено на кілька основних груп. Названо компоненти національної ідентичності.

Доведено, що позашкільна робота має величезний потенціал у формуванні національної ідентичності дітей, оскільки вона будується на добровільних началах, зацікавленості дітей, що дозволяє виходити за рамки стандартної навчальної програми школи та надає можливості для активного і творчого розвитку дітей різного віку. Позашкільна робота, будучи не обов'язковою, природно добуває незаповнені проміжки соціального становлення особистості.

Позашкільна робота покликана розвивати у дітей самостійність та ініціативність. У процесі позашкільної роботи діти отримують не лише знання, а й новий досвід взаємодії, що сприяє формуванню моральних цінностей, громадянських якостей, які будуть важливими у дорослому житті.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язано з розкриттям структури феномену «національна ідентичність» та порівняльним аналізом формування національної ідентичності особистості у середовищі позашкільної освіти в різних країнах світу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник [Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.]. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 124.
2. Горячок І., Баранцова І., Тараненко Ю. (2023). Формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти в умовах сьогодення. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 4. С. 29-35.
3. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. Національна ідентичність як проблема науки й освіти : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 12 березня 2020 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2020. С. 38-41.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Нац. акад. пед. наук України за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
5. Філіпчук О. Р. Проблема формування національної ідентичності: теоретичний аспект. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 213. 2024. С. 369-373.
6. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів: посібник / [І.Д. Бех, О.М. Доукіна, С.Д. Федоренко, І.М. Шкільна, К.О. Журба]. К. 2019. 114 с.

7. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук. Спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2005. 20 с.

REFERENCES

1. Vykhovni zasady utverdzhennya ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti (2024). [Educational principles of establishing Ukrainian national identity]. Metodychnyy posibnyk [Zhurba K. O., Bekh I. D., Kanishevs'ka L. V., Korniyenko A. V., Malynoshchevskyi R. V., Reypol's'ka O. D.]. Ivano-Frankivsk: NAYIR. 124 s. [in Ukrainian]
2. Horyachok, I., Barantsova, I., Taranenko, YU. (2023). Formuvannya natsional'noyi identychnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity v umovakh s'ohodennya [Formation of national identity of higher education applicants in the present conditions]. Naukovyy visnyk Vinnyts'koyi akademiyi bezperervnoyi osvity. Seriya «Pedahohika. Psykholohiya». 4. S. 29-35. [in Ukrainian]
3. Kremen', V. H. (2020). Natsional'na identychnist' yak umova samozdiysnennya ukrayins'koyi natsiyi [National identity as a condition for self-realization of the Ukrainian nation]. Natsional'na identychnist' yak problema nauky y osvity : materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Kyiv, 12 bereznya 2020 r.). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrayiny. S. 38-41. [in Ukrainian]
4. Natsional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini (2016). [National report on the state and prospects for the development of education in Ukraine]. Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny za zah. red. V. H. Kremenya. Kyiv: Pedahohichna dumka. 448 s. [in Ukrainian]
5. Filipchuk, O. R. (2024). Problema formuvannya natsional'noyi identychnosti: teoretychnyy aspekt [The problem of forming national identity: a theoretical aspect]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. 213. S. 369-373. [in Ukrainian]
6. Formuvannya v uchniv osnovnoyi shkoly natsional'no-kul'turnoyi identychnosti v konteksti suchasnykh polikul'turnykh vplyviv (2019). [Formation of national and cultural identity in primary school students in the context of modern multicultural influences]: posibnyk / [I.D. Bekh, O.M. Dokukina, S.D. Fedorenko, I.M. Shkil'na, K.O. Zhurba]. K. 114 s. [in Ukrainian]
7. Shevchenko, O. V. (2005). Natsional'na identyfikatsiya u stanovleni YA-obrazu osobystosti [National

identification in the formation of the self-image of the personality]: avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenya kand. psykhol. nauk. Spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya». Kyiv. 20 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

ОСЕРЕДЧУК Ольга – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

ВІЗАВЕР Арпад – директор спортивно-оздоровчого центру, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDA Olena – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

OSEREDCHUK Olga – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School of the Ivan Franko National University.

Scientific interests: training specialists in the field of «people-people» in the information society.

VIZAVAR Arpad – director of a sports and recreation center, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 37(477)(092):37.037

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-274-278

КОШЛЯК Михайло –

кандидат педагогічних наук,

Президент Федерації дзюдо України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

МІСЦЕ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ А. МАКАРЕНКА

Важливим аспектом педагогічної науки, спрямованої на формування теоретичних і практичних засад національного виховання підрастаючого покоління, є вивчення й узагальнення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей і молоді, оскільки наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без знання педагогічної спадщини минулого.

У статті розглянуто проблему фізичного виховання молоді в педагогічній спадщині А. Макаренка.

Встановлено, що погляди А. Макаренка на фізичне виховання займали значне місце в його педагогічній спадщині і були важливим явищем у педагогіці. Вони спиралися на міжпредметні знання, поєднання теоретичних і практичних матеріалів, відзначалися широтою і глибиною висвітлення питань, сприяли утвердженню наукового підходу до фізичного виховання у педагогіці, були відповіддю в науці на запити практики.

Мета фізичного виховання, на думку А. Макаренка, не зводиться виключно до зміцнення здоров'я, розвитку фізичних здібностей, а розв'язує через нього й освітні завдання, завдання естетичного, морального та трудового виховання. Фізичну культуру педагог розглядав як один із важливих засобів формування цілеспрямованої, відповідальної, стовненої життєвих інтересів

особистості, а фізичне виховання – як складову частину всього процесу виховання й освіти людей, підготовки їх до самостійної трудової діяльності. Велику увагу А. Макаренко приділяв організації фізичного виховання і фізичної підготовки, наголошуючи на комплексному підході, умілому поєднанні шкільної роботи з позакласною і позашкільною спортивно-масовою та оздоровчою роботою.

Здійснений аналіз теорії й практики фізичного виховання в спадщині А. Макаренка репрезентує можливості не лише подальшого вивчення означеної проблеми, а й практичного втілення позитивного історико-педагогічного досвіду в реалії вітчизняної системи освіти на сучасному етапі.

Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, організація фізкультурної та спортивної роботи, молоде покоління, педагогічна спадщина А. Макаренка.

KOSHLYAK Mykhailo –

Ph. D. in Pedagogy,

President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

THE PLACE OF PHYSICAL EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN THE CREATIVE HERITAGE OF A. MAKARENKO

An important aspect of pedagogical science aimed at forming the theoretical and practical foundations of national education of the younger generation is the study and generalization of domestic pedagogical experience in physical education of children and youth, since a scientific solution to modern educational problems is impossible without knowledge of the pedagogical heritage of the past.

The article considers the problem of physical education of youth in the pedagogical heritage of A. Makarenko.

It has been established that A. Makarenko's views on physical education occupied a significant place in his pedagogical heritage and were an important phenomenon in pedagogy. They were based on interdisciplinary knowledge, a combination of theoretical and practical materials, and were distinguished by the breadth and depth of coverage of issues, contributed to the establishment of a scientific approach to physical education in pedagogy, were a response in science to the demands of practice.

The purpose of physical education, according to A. Makarenko, is not limited solely to strengthening health, developing physical abilities, but also solves educational tasks, tasks of aesthetic, moral and labor education.

The teacher considered physical culture as one of the important means of forming a purposeful, responsible, and life-interested personality, and physical education as an integral part of the entire process of raising and educating people, preparing them for independent labor activity. A. Makarenko paid great attention to the organization of physical education and physical training, emphasizing a comprehensive approach, a skillful combination of school work with extracurricular and after-school sports, mass and recreational work.

The analysis of the theory and practice of physical education in the heritage of A. Makarenko represents the possibilities not only of further studying the specified problem, but also of the practical implementation of positive historical and pedagogical experience in the realities of the domestic education system at the present stage.

The organizational and content aspects of physical education in the history of domestic pedagogy require further consideration.

Keywords: physical education, physical culture, organization of physical culture and sports work, young generation, pedagogical heritage of A. Makarenko.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній, тіловиховній сфері. Залишена нам спадщина видатних педагогів минулого цікава з погляду цінних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей. Важливим аспектом педагогічної науки, спрямованої на формування теоретичних і практичних засад національного виховання підростаючого покоління, є вивчення й узагальнення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей і молоді, оскільки наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без знання педагогічної спадщини минулого [6, с. 14].

На сучасному етапі реформування загальноосвітньої школи дедалі більшою є потреба пошуку ефективних педагогічних ідей і механізмів у класичній педагогічній спадщині. У цьому аспекті надзвичайно перспективним є звернення до багатогранної теоретико-практичної спадщини Антона Семеновича Макаренка (1888–1939 рр.), «бо його виховна система – це одна з найефективніших в історії педагогіки» [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз джерел засвідчує певну увагу сучасних дослідників до різних аспектів фізичного виховання молоді в педагогічній спадщині А. Макаренка. Значний внесок у вивчення ідей фізичного виховання, формування фізичного здоров'я, здоров'язбереження в педагогічній спадщині А. Макаренка зробили українські вчені-педагоги І. Востоцька [2], О. Карпуть [3], О. Колишкін [4], Н. Ніжинський [7], З. Сидорак [8] та ін. Попри значну увагу дослідників до означеної проблеми, потребують подальшого вивчення актуальні питання фізичного виховання молодого покоління в творчому доробку А. Макаренка.

Мета статті – розглянути проблему фізичного виховання дітей та молоді в педагогічній спадщині А. Макаренка.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мета фізичного виховання, на думку А. Макаренка, не зводиться виключно до зміцнення здоров'я, розвитку фізичних здібностей і спортивної досконалості, а розв'язує через нього й освітні завдання, завдання естетичного, морального та трудового виховання.

У межах педагогічного експерименту в колонії А. Макаренка створив модель трудової школи, завданням якої була підготовка дітей до життя і праці. З метою загартування волі і характеру вихованців педагог-новатор викорис-

товував природні чинники, правильний режим харчування, суспільно-корисну працю, фізичні вправи та спорт (гімнастика, акробатика, волейбол, футбол, теніс, стрільба, спортивні та туристичні змагання тощо) [1, с. 4].

Об'єднавши виховання з участю в загально-народній праці, А. Макаренко пропагував свідому дисципліну, повагу до громадської думки і людської гідності, солідарність і товариство. Фізичну культуру педагог розглядав як один із важливих засобів формування цілеспрямованої, відповідальної, сповненої життєвих інтересів особистості, а фізичне виховання – як складову частину всього процесу виховання й освіти людей, підготовки їх до самостійної трудової діяльності [1].

Педагог зазначав, що під час організації фізкультурної роботи в дитячому та підлітковому колективі необхідно враховувати певні чинники: задатки та схильності дітей, їхні інтереси, а також, поряд з цим, ставити певні, конкретні завдання, організовувати дитячий колектив на виконання цих завдань та обов'язково доводити розпочату справу до кінця, у такий спосіб зміцнюючи не тільки фізичний бік людського організму, а й психічний, розв'язуючи питання використання різноманітних форм і методів. Дружність, згуртованість, цілеспрямованість дитячого колективу виступала головним завданням на будь-якому фізкультурно-масовому і спортивному заході, у будь-якій грі, розвиваючи необхідні фізичні якості, функціональні можливості, психолого-педагогічні детермінанти.

Незважаючи на відсутність фізкультурної освіти та спортивної практики, А. Макаренко чітко окреслював принципи організації фізкультурної та спортивної роботи, а саме активність і колективізм. Колективна робота, на думку педагога, крім позитивного впливу на психологічну сторону підлітка: адаптація в соціумі, спілкування з однолітками, прийняття нових соціальних ролей, впливає і на фізичний стан: отримання енергетичного посилення під час фізичної взаємодії, правильність і технічність виконання вправ, чіткість і спритність рухів. Важливим у педагогічному процесі фізичного виховання є формування активності, заохочення ініціативності та творчого ставлення до справи.

Особливі вимоги А. Макаренко висував і до активістів фізкультурного руху, які повинні були з однаковою увагою ставитися до всіх, хто займається в спортивних секціях, бути прикладом для молодого покоління. Важливим у макаренському підході було і створення спортивних команд, як елемента колективного підходу в досягненні мети, до яких він висував низку вимог: належний рівень фізичної підготовки, фізична активність, фізичне виховання кожної дитини спортивної команди відповідно до вікових норм, продуманий розподіл занять на заняттях.

Велику увагу А. Макаренко приділяв організації фізичного виховання і фізичної підготовки, наголошуючи на комплексному підході, умілому поєднанні шкільної роботи з позакласною і позашкільною спортивно-масовою та оздоровчою

роботою. Педагог уважав, що фізичне виховання підростаючого покоління може бути успішним і плідним лише у тому випадку, коли фізична культура в школі вміло узгоджується з позакласною та позашкільною спортивно-масовою та оздоровчою роботою. На його думку, позакласна і позашкільна робота з фізичного виховання, поглиблюючи знання, уміння, навички, отримані на уроках фізкультури, сприяла розв'язанню навчально-виховних завдань, що стояли насамперед перед школою. Крім того, сприяла зміцненню здоров'я та підвищенню загального рівня фізичного розвитку, прищеплювала любов до систематичних занять фізкультурою і спортом. Основними для вироблення звичок у процесі фізичного виховання, стверджує А. Макаренко, повинні бути наступні компоненти: мета діяльності, емоції, викликані досягненнями мети, освоєння і повторення великої кількості окремих дій, активізація розумової діяльності, пов'язаної з осмисленням необхідності дій, їх культура. Фізичне виховання повинно спрямовуватися інтересами колективу, супроводжуватися вихованням свідомості [4].

А. Макаренко підкреслював, що ще однією ланкою, яка потребує значної уваги в житті дітей в напрямку прищеплення в них любові до фізкультурних занять, до фізичних вправ, різних видів спорту, поряд зі школою і позашкільними дитячими об'єднаннями, є сім'я. Він, висуваючи правила і рекомендації для сім'ї, зазначав, що інтерес до спорту не повинен зводитися до спостереження, як займаються інші: «Якщо Ваш син, – пише педагог, – рветься на футбол, знає імена всіх рекордсменів і цифрові вирази всіх рекордів і сам не бере участі в жодному фізкультурному гуртку, не катається на ковзанах, не бігає на лижах, не грає у волейбол, – користь від такого інтересу до спорту невелика і часто дорівнює нулю... не можна загартувати дитину, якщо не ставити перед нею важких завдань. Якщо ви (батьки – авт.) боїтиметеся, що вона зірветься, і не ставитимете важких завдань – значить, вона зірветься обов'язково» [5, с. 289].

У контексті фізичної підготовки, А. Макаренко найбільше значення надавав методу вправи. Вправлятися необхідно у виконанні певних дій, зокрема фізичних, які сприяють оздоровленню та загартуванню організму дитини [5]. Головними методами, на думку педагога, є методи покарання і заохочення (нагороди). Будь-які нагороди і покарання мають бути зважені, продумані, відповідати досягненню дитини або її провini [5].

Різні за своїми нахилами діти захоплюються і різними видами фізичних вправ. Для цього необхідно, на думку А. Макаренка, створити стільки можливостей, скільки може бути виявлено нахилів.

Факти, взяті з життя колонії і комуні підтверджують, що тут проводилася значна педагогічно доцільна робота з матеріального забезпечення фізичного розвитку дітей [7]. Донині більшість шкіл (особливо сільських), а також заклади професійно-технічної та вищої освіти не

мають у своєму розпорядженні необхідних матеріальних баз (майданчиків, спортивних снарядів тощо), що утруднює проведення навчальних, фізкультурних, спортивних та інших занять і не забезпечує розв'язання завдань про всіх та індивідуального підходу до кожного.

А. Макаренко був проти одностороннього захоплення якимось одним видом спорту, оскільки при цьому не може бути здійснено гармонійний фізичний розвиток. Він вказував на необхідність уважно стежити, щоб захоплення спортом не набувало характеру всепоглинаючої пристрасті. Потрібно викликати у вихованців гордість не тільки своїм особистим успіхом, але й успіхом команди. Потрібно також стримувати всяку хвалькуватість, виховувати повагу до сили противника, звертати увагу на організованість, тренування, дисципліну в команді [5].

А. Макаренко високо цінував колективні дії спортсменів, їхнє вміння докласти свою спортивну майстерність в інтересах усієї команди. Так, у комуні заохочували колективні засади і у виявленні спортивних досягнень. Чемпіонами були команди з окремих видів спорту. Сильні спортсмени в числі команд не підносилися над колективом. У команді не було боротьби за персональне чемпіонство, рекордсменство. Спорт будувався на колективістичних засадах і не розглядався як самоціль. Різноманітність засобів фізичної культури і спорту використовувалися як один із педагогічних методів згуртування колективу і колективістського виховання [7].

Також у практиці фізичного виховання А. Макаренко використовував різні ігри. Виконуючи роль універсальної гімнастики, що має велике гігієнічне й оздоровче значення, ігри водночас містили виховний елемент. В іграх (спортивних, рухливих та ін.) він бачив розвинене почуття взаємної допомоги, дружби. Під час ігор формуються характери вихованців, розвивається їхній розум і воля. Багато ігор, на його думку, приносять не менше користі, ніж систематичні фізичні вправи. Без гри, вважав А. Макаренко, важко створити справжній, веселий, бадьорий дитячий колектив. Гра має особливе значення для краси дитячого колективу і виховання естетики зовнішньої поведінки дітей, вона прикрасить їхній внутрішній світ [4; 5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, погляди А. Макаренко на фізичне виховання займали значне місце в його педагогічній спадщині і були важливим явищем у педагогіці. Вони спиралися на міжпредметні знання, поєднання теоретичних і практичних матеріалів, відзначалися широтою і глибиною висвітлення питань, сприяли утвердженню наукового підходу до фізичного виховання у педагогіці, були відповіддю в науці на запити практики. Здійснений аналіз теорії й практики фізичного виховання в спадщині А. Макаренко репрезентує можливості не лише подальшого вивчення означеної проблеми, а й практичного втілення позитивного історико-педагогічного досвіду в реалії вітчизняної системи освіти на сучасному етапі.

Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка А. В., Воронько С. О. Генеза ідей формування здорового способу життя особистості у вітчизняній педагогічній думці радянської доби. *Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і здоров'я людини* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (23-24 квітня 2020 р.). Полтава : Сімон, 2020. С. 3–7.
2. Востоцька І. Ф. Фізичне виховання дітей у педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м.Суми). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 75–76.
3. Карпусь О. С. Здоров'язбережувальні ідеї щодо роботи з дітьми шкільного віку в науковій спадщині А. С. Макаренка. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м.Суми). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 77–80.
4. Колишкін О. В. Реалізація педагогічних ідей А. С. Макаренка в процесі фізичного виховання молодших школярів. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 15–16 березня 2018 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 88–92.
5. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори. К. : Радянська школа, 1947. 282 с.
6. Марчук С. С. Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луцьк, 2015. 264 с.
7. Ніжинський Н. П. А. С. Макаренко і педагогіка школи. К. : Радянська школа, 1976. 262 с.
8. Сидоряк З. Теорія і практика фізичного виховання дітей у педагогічній спадщині Антона Макаренка. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип.13. С. 371–377. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgplefindmkaj/https://www.apfn-journal.in.ua/archive/13_2015/36.pdf](https://www.apfn-journal.in.ua/archive/13_2015/36.pdf)
9. Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: До 120-річчя від дня народження: Біобібліографічний показник / Укл.: З. М. Горова, І. В. Сенча, О. І. Борисенко. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 104 с.

REFERENCES

1. Bandurka, A. V., Voron'ko, S. O. (2020). Geneza idey formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya osobystosti u vitchyznyaniy pedahohichniy dumtsi radyans'koyi doby [Genesis of ideas for the formation of a healthy lifestyle of the individual in domestic pedagogical thought of the Soviet era]. *Problemy ta perspektivy rozvytku fizychnoho vykhovannya, sportu i zdorov'ya lyudyny* : materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (23-24 kvitnya 2020 r.). Poltava : Simon. S. 3–7. [in Ukrainian]
2. Vostots'ka, I. F. (2018). Fizychnye vykhovannya ditey u pedahohichniy spadshchyni A. S. Makarenka [Physical education of children in the pedagogical heritage of A. S. Makarenko]. *Tvorcha spadshchyna A. S. Makarenka v konteksti innovatsiynoho rozvytku osvity XXI stolittya* : materialy II Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (15–16 bereznya 2018 roku, m.Sumy). Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. S. 75–76. [in Ukrainian]
3. Karpus', O. S. (2018). Zdorov'yazberezhuvalni ideyi shchodo roboty z dit'my shkil'noho viku v naukoviy spadshchyni A. S. Makarenka [Health-saving ideas for

working with school-age children in the scientific heritage of A. S. Makarenko]. *Tvorcha spadshchyna A. S. Makarenka v konteksti innovatsiynoho rozvytku osvity XXI stolittya : materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (15–16 bereznya 2018 roku, m. Sumy). Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. S. 77–80. [in Ukrainian]*

4. Kolyshkin, O. V. (2018). *Realizatsiya pedahohichnykh idey A. S. Makarenka v protsesi fizychnoho vykhovannya molodshykh shkolyariv [Implementation of pedagogical ideas of A. S. Makarenko in the process of physical education of younger schoolchildren]. Tvorcha spadshchyna A. S. Makarenka v konteksti innovatsiynoho rozvytku osvity XXI stolittya : materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, (Sumy, 15–16 bereznya 2018 r.). Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. S. 88–92. [in Ukrainian]*

5. Makarenko, A. S. (1947). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. K. : Radyans'ka shkola. 282 s. [in Ukrainian]*

6. Marchuk, S. S. (2015). *Ideyi fizychnoho vykhovannya shkolyariv u pedahohichniy spadshchyni K. D. Ushynskoho [Ideas of physical education of schoolchildren in the pedagogical heritage of K. D. Ushynsky]: dys. ... kand.ped.n.: 13.00.01. Luts'k. 264 s. [in Ukrainian]*

7. Nizhyn's'kyi, N. P. (1976). *A. S. Makarenko i pedahohika shkoly [A. S. Makarenko and the pedagogy of the school]. K. : Radyans'ka shkola. 262 s. [in Ukrainian]*

8. Sydoryak, Z. (2015). *Teoriya i praktyka fizychnoho vykhovannya ditey u pedahohichniy spadshchyni Antona*

Makarenka [Theory and practice of physical education of children in the pedagogical heritage of Anton Makarenko]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Vyp.13. S. 371–377. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclef indmkaj/https://www.aphn-journal.in.ua/archive/13_2015/36.pdf [in Ukrainian]*

9. (2008). *Spadshchyna A. S. Makarenka i pedahohichni priorityty suchasnosti [The legacy of A. S. Makarenko and the pedagogical priorities of our time: Do 120-richchya vid dnya narodzhennya]: Biobibliohrafichnyy pokazhchyk / Ukl.: Z. M. Horova, I. V. Sencha, O. I. Borysenko. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka. 104 s. [in Ukrainian]*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині XIX –XX століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 19th–20th century.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 373.3.091:004.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-278-282

РАДЮК Інна –

доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>

e-mail: Raduk.Inna@gmail.com

РАДЮК Володимир –

магістр соціальної роботи
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8637-8560>

e-mail: vova.sits@gmail.com

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті автором розглянуто питання щодо актуальності інтеграції інструментів штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес початкової школи в умовах стрімкої цифровізації суспільства. Акцентовано увагу на низці чинників, що обумовлюють потребу у дослідженні цієї проблематики: глобальні тенденції цифровізації, виклики сучасності, можливості ШІ для персоналізації навчання та розвитку, а також підготовка майбутніх фахівців до роботи в умовах широкого застосування ШІ. Проаналізовано напрацювання українських педагогів та науковців у сфері цифровізації освіти, педагогіки та інформаційних технологій, які є підґрунтям для впровадження ШІ. Зауважено, що попри активне використання та інтеграцію ШІ у вищій та середній школі, застосування ШІ саме в початковій освіті містить значну кількість малодосліджених аспектів. Проаналізовано сучасні ефективні методичні підходи до інтеграції ШІ в освітній процес початкової школи для підвищення якості навчання та розвитку ключових компетентностей молодших школярів. Розглянуто різні тлумачення поняття «штучний інтелект» та наголошено на важливості правильного розуміння його ролі в освіті як інструменту, а не заміни людського фактору. Детально проаналізовано окремі функції ШІ, які можуть бути ефективно використані в педагогічній роботі початкової школи. До них належать: персоналізація навчання, автоматизація рутинних завдань вчителя, створення інтерактивних навчальних матеріалів, моніторинг якості навчання, а також допомога дітям з особливими освітніми потребами. Підсумовано, що впровадження ШІ трансформуватиме роль викладача, який стає фасилітатором, дизайнером навчального досвіду та ментором, що поєднує традиційні підходи з інноваційними технологіями. Акцентовано увагу на необхідності подальших досліджень у напрямку підготовки вчителів початкових класів до роботи з ШІ-інструментами.

Ключові слова: штучний інтелект, початкова школа, освітній процес, методичні аспекти цифровізації освіти, підготовка педагогічних кадрів.

RADIUK Inna –

Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational,
Pedagogical Sciences, Docent at the Department of
Theory and Methods of Primary Education,
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>
e-mail: Raduk.Inna@gmail.com

RADYUK Volodymyr –

Master of Social Work
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8637-8560>
e-mail: vova.sits@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION

In this article, the author examines the relevance and necessity of integrating Artificial Intelligence (AI) tools into the educational process of primary school amidst the rapid digitalization of society. Attention is focused on a number of factors that necessitate research into this issue: global digitalization trends; modern challenges (ethical aspects, data security, critical thinking development, professional training of teachers); AI's potential for learning personalization and development; and the preparation of future specialists to work in conditions of widespread AI application. The achievements of Ukrainian scholars in the fields of education digitalization, pedagogy, and information technologies, which serve as a foundation for AI implementation, are analyzed. It is determined that despite the active development of AI in higher and secondary education, the integration of AI specifically into primary education, particularly in the Ukrainian context, contains a significant number of underexplored aspects. Modern effective methodical approaches to integrating AI into the primary school educational process are analyzed to enhance the quality of learning and develop key competencies of junior schoolchildren. Various interpretations of the concept of «artificial intelligence» are considered, and the importance of a correct understanding of its role in education as a tool, rather than a replacement for the human factor, is emphasized. Specific AI functions that can be effectively used in primary school pedagogical work are analyzed in detail. These include: learning personalization (analysis of individual student needs and adaptation of learning materials); automation of routine teacher tasks (checking tests, generating reports); creation of interactive learning materials (dynamic games, virtual excursions); monitoring of learning quality (instant feedback and identification of knowledge gaps); and assistance to children with special educational needs (adapted tasks, use of voice interfaces). It is summarized that the implementation of AI transforms the role of the educator, who becomes a facilitator, learning experience designer, and mentor, combining traditional approaches with innovative technologies. Emphasis is placed on the necessity of further research into the preparation of primary school teachers for working with AI tools.

Key words: Artificial Intelligence (AI), primary school, educational process, methodological aspects of education digitalization, teacher training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Питання інтеграції в освітній процес інноваційних методик є надзвичайно актуальним з огляду на стрімкий розвиток інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), та їхнє проникнення в усі сфери життя, включно з освітою. Початкова школа є фундаментом для формування базових знань та вмінь майбутніх поколінь, і впровадження ШІ на цьому етапі вимагає глибокого осмислення. Необхідність дослідження означеного питання обумовлена низькою чинників та суперечностей:

- **глобальні тенденції**, адже світ рухається до загальної цифровізації, і освіта не може залишатися осторонь. ШІ пропонує нові інструменти для персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань, аналізу освітніх результатів тощо;

- **виклики сучасності**: застосування ШІ в початковій освіті ставить низку питань, таких як етичні аспекти, безпека даних, формування критичного мислення у дітей, підготовка вчителів до роботи з новими технологіями, а також нерівність у доступі до технологій;

- **можливості для розвитку**: ШІ може допомогти вчителям у диференціації навчання, створенні інтерактивних навчальних матеріалів, адаптації змісту до індивідуальних потреб учнів з різними стилями навчання та здібностями;

- **підготовка до майбутнього**: сучасні діти – це майбутні фахівці, яким доведеться працювати в

умовах широкого застосування ШІ. Важливо вже з початкової школи формувати у них цифрову компетентність та розуміння принципів роботи штучного інтелекту.

- **підготовка педагогічних кадрів**: вітчизняні освітні установи та науковці активно працюють над оновленням програм підготовки вчителів, включенням до них блоків з цифрової грамотності, застосуванням ІКТ у навчальному процесі. Цей досвід є цінним для аналізу готовності українських вчителів початкової школи до роботи з технологіями ШІ.

Варто зазначити, що дослідження щодо впровадження ШІ в освітнє середовище початкової школи є міждисциплінарним. Аналізуючи методичні аспекти цього процесу, варто синтезувати інформацію досліджень з педагогіки, психології, інформаційних технологій та, власне, штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Хоча ШІ в освіті є відносно новою галуззю, українські науковці вже мають значні напрацювання у сферах цифровізації освіти, педагогіки, психології розвитку дитини та інформаційних технологій. Досвід останніх років (пандемія COVID-19, повномасштабна війна) значно прискорив впровадження дистанційних технологій. Українські педагоги та науковці активно досліджують ефективність різних онлайн-платформ, інтерактивних ресурсів, розробляють методики дистанційного викладання в початковій школі. Ці напрацювання є цінним підґрунтям для розуміння

викликів та можливостей цифрової трансформації. Серед окремих аспектів впровадження цифровізації в освітній процес початкової школи можна виділити декілька головних. Зокрема, питання щодо теоретико-методологічних засад інформатизації освіти, хмарно орієнтованих систем, мобільного навчання, дистанційної освіти висвітлені у працях В. Бикова, О. Овчарук, І. Іванюка [1]. Методики організації дистанційного навчання, компетентності вчителів у цифровому середовищі досліджують О. Спирін, К. Колос, Н. Морзе, О. Глазунова. Проблематика моделювання навчального середовища, використання ІКТ у навчанні, інформатизація освіти, навчальне середовище, засоби навчання нового покоління висвітлені у працях А. Артюхова, Ю. Жук, А. Дем'янюк, О. Білоус [2]. Питання ІКТ компетентності вчителів, технології відкритої освіти та дистанційного навчання висвітлені у працях Я. Мар'янюк, М. Огреніч [5].

Хоча тема ІІІ в освіті активно розвивається, особливо в контексті вищої та середньої школи, використання ІІІ саме в початковій школі містить багато малодосліджених аспектів. Це відкриває великі можливості для нашого наукового дослідження, зокрема, у потребі аналізу окремих методичних аспектів та інтеграції ІІІ в освітній процес початкової школи.

Метою дослідження є проаналізувати сучасні ефективні методичні підходи до інтеграції інструментів штучного інтелекту в освітній процес початкової школи задля підвищення якості навчання та розвитку ключових компетентностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «штучний інтелект» досі чітко не визначено в літературі, а його тлумачення сильно залежить від особливостей застосування. Термін штучного інтелекту ввів Джон Маккарті в 1956 р. на конференції в Дартмутському університеті. На його думку, штучний інтелект – наука та технологія створення інтелектуальних машин (програмних комплексів, технологічних систем), здатних брати на себе окремі функції інтелектуальної діяльності людини: вибирати та приймати оптимальні рішення на основі раніше отриманого досвіду і раціонального аналізу зовнішніх впливів [6]. Згідно іншого визначення, під штучним інтелектом розуміється науковий напрямок, у межах якого ставляться та вирішуються завдання апаратного або програмного моделювання тих видів людської діяльності, які традиційно вважаються інтелектуальними [2, с. 73]. Але, як справедливо зазначив О. Звенигородський «штучний інтелект є загальноприйнятою назвою для галузі, а сам термін є джерелом великої плутанини, оскільки штучний інтелект можна інтерпретувати як протилежність справжньому» [4, с. 8]. А, відтак, багатьох вчителів і батьків насторожує процес впровадження ІІІ в освітнє середовище початкової школи.

Коли йде мова про використання ІІІ в шкільній практиці, то вже зрозуміло, що йдеться не про те, що роботи замінять вчителів. Все частіше освітянську спільноту цікавить використання інструментів та технологій, що базуються на

штучному інтелекті, які можуть реалізовуватись в освітньому процесі початкової школи, не порушуючи таким чином етичні та моральні норми. Впровадження штучного інтелекту (ІІІ) у освітній процес початкової школи відкриває нові горизонти для персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань і створення інтерактивного освітнього середовища. Однак, щоб ці інструменти були по-справжньому ефективними, необхідні чітко визначені методичні підходи. Розглянемо декілька ключових практик, які дозволяють максимально реалізувати потенціал ІІІ у молодшій школі.

Перш за все це *можливість персоналізувати навчання*. Однією з найцінніших переваг ІІІ є його здатність адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного учня. Традиційний підхід до навчання часто не враховує різний темп засвоєння матеріалу, унікальні стилі навчання та зони найближчого розвитку кожної дитини. ІІІ-системи можуть трансформувати цей аспект, створюючи персоналізовані навчальні траєкторії. ІІІ може аналізувати, як учень засвоює матеріал, виявляти його сильні та слабкі сторони, і пропонувати індивідуальні завдання або навчальні матеріали, адаптовані саме під його потреби. Наприклад, якщо дитина краще сприймає інформацію через візуальні образи, ІІІ-система може запропонувати більше відео чи ілюстрацій.

Значною перевагою є те, що впровадження ІІІ допоможе *автоматизувати рутинні завдання вчителя*: це може бути перевірка простих тестів, формування звітів про успішність, рекомендації щодо додаткових завдань для учнів. Це звільняє час вчителя для більш важливих речей – індивідуальної роботи з учнями, творчої діяльності, розвитку критичного мислення.

Вже усталеним є той факт, що штучний інтелект має потенціал стати дієвим помічником у *створенні інтерактивних навчальних матеріалів*: деякі ІІІ-інструменти можуть допомагати вчителям розробляти динамічні ігри, віртуальні екскурсії, симуляції, які роблять навчання захопливим та ефективним, що є особливо актуальним при плануванні уроків у початковій школі. Залучення молодших школярів до освітнього процесу є одним з найважливіших завдань. ІІІ надає інструменти для створення динамічного, інтерактивного та мультимедійного навчального контенту, який може значно підвищити рівень зацікавленості дітей.

Штучний інтелект є досить ефективним *інструментом моніторингу якості навчання* молодших школярів. Адаптивне оцінювання, кероване ІІІ, дозволяє вчителю отримувати миттєвий і детальний зворотний зв'язок та інформацію про динаміку навчання кожного учня. Замість статичних тестів, ІІІ може генерувати динамічні завдання, складність яких регулюється в реальному часі залежно від відповідей дитини. Це дозволяє точно визначити рівень засвоєння матеріалу та уникнути ситуацій, коли учень просто вгадує відповіді. Наприклад, у системі, що базується на ІІІ, при неправильній відповіді на запитання з читання, ІІІ може не просто вказати на

помилку, а й запропонувати короткий уривок тексту для повторного читання або пояснити незрозуміле слово, перш ніж дати схоже завдання. Це не тільки економить час вчителя на перевірку, а й забезпечує негайну корекцію знань для учня, підвищуючи ефективність навчання.

Особливої увагу варто приділити такому напрямку роботи як *допомога дітям з особливими освітніми потребами*. ШІ може пропонувати адаптовані завдання, використовувати голосові інтерфейси для дітей з порушеннями зору чи слуху, або допомагати вчителям виявляти потреби таких учнів.

Окресливши основні напрямки для впровадження інструментів та інтеграції ШІ в освітній процес, варто зазначити, що ШІ трансформує не лише методи навчання, але й роль та компетенції викладача. Викладач майбутнього – це фасилітатор, дизайнер навчального досвіду та ментор, який ефективно поєднує традиційні педагогічні підходи з інноваційними технологіями.

Результати аналізу сучасних досліджень у сфері інтеграції ШІ в освітній процес, дозволяють виокремити низку напрямків розвитку професійних та особистісних компетенцій вчителя та викладача в еру ШІ.

Безперервне навчання: регулярне знайомство з новими інструментами ШІ, участь у професійних спільнотах, тренінгах, обмін досвідом щодо експериментування з різними підходами та методиками.

Інтеграція ШІ у власну практику: авто-матизація рутинних задач з поступовим впровадженням складніших сценаріїв використання. Регулярний моніторинг ефективності використання ШІ та корекція методичних підходів.

Розвиток особистісних цінностей та людських якостей: гармонійне поєднання та віднаходження балансу у використанні людського та штучного інтелекту під час професійної діяльності вчителя спонукає до активізації таких характеристик як: емпатія, емоційний інтелект, креативне та критичне мислення, етичне судження та соціальна відповідальність.

Переосмислення та вдосконалення педагогічних підходів: цифровізація освіти зміщує акцент у бік зосередження на розвитку навичок, а не передачі знань. Такий стан речей зумовлює необхідність проектування та реалізацію педагогом освітнього досвіду, що поєднує технології та людську взаємодію, пріоритетними стають якісний зворотній зв'язок між учителем та учнем, рефлексія.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сучасний освітній процес швидко змінюється під впливом технологій, і штучний інтелект (ШІ) стає невіддільною частиною навчання. Вчителю важливо не тільки розуміти, як працює ШІ, але й використовувати його для покращення освітнього процесу, створення навчальних матеріалів і підтримки своїх учнів. Впровадження штучного інтелекту в освітнє середовище початкової школи доцільно розглядати через призму різних рівнів взаємодії. Ці рівні дозволяють структуровано підійти до вико-

ристання ШІ, зважаючи на навчальні цілі, етичні міркування та академічні вимоги. А відтак, постає дуже актуальне питання: «Як сучасним ЗВО потрібно готувати вчителів початкових класів до роботи з ШІ-інструментами?», яке потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю., Овчарук О. В., Іванюк І. В. Сучасний стан використання цифрових засобів для організації дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти: результати опитування. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 90, № 4. С. 1–28.
2. Головка Д. Ю. Штучний інтелект у діяльності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти: навч.-мет. пос. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 73 с.
3. Дем'янюк А., Білоус І. Оптимізація дистанційного навчання в контексті застосування технології віртуального класу. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 2. С. 115–125.
4. Звенігородський О. С., Зінченко О. В., Чичкарьов Є. А., Кисіль Т. М. *Штучний інтелект. Вступний курс*. 2022. С. 8.
5. Мар'янюк Я. Г., Огреніч М. А. Особливості дистанційної освіти в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 208. С. 171–176.
6. *Методи та системи штучного інтелекту* / укл. Д. В. Лубко, С. В. Шаров. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 264 с.

REFERENCES

1. Bykov, V. Yu., Ovcharuk, O. V., Ivaniuk, I. V. (2022). Suchasnyi stan vykorystannia tsyfrovyykh zasobiv dlia organizatsii dystantsiinoho navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: rezultaty opytuvannia [Current state of digital tools use for organizing distance learning in general secondary education institutions: Survey results]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 90(4). P.1–28. [in Ukrainian]
2. Holovko, D. Yu. (2024). Shtuchnyi intelekt u diialnosti pedahoha zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Artificial intelligence in the activity of a teacher of a vocational (vocational-technical) education institution: Study guide]. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPN Ukrainy [in Ukrainian]
3. Demyaniuk, A., & Bilous, I. (2024). Optymizatsiia dystantsiinoho navchannia v konteksti zastosuvannia tekhnolohii virtualnogo klasu [Optimization of distance learning in the context of virtual classroom technology application]. *Humanitarni studii : istoriia ta pedahohika*. (2). S. 115–125 p. [in Ukrainian]
4. Zvenigorodsky, O. S., Zinchenko, O. V., Chychkaryov, Ye. A., & Kysil, T. M. (2022). Shtuchnyi intelekt. Vstupnyi kurs [Artificial intelligence. Introductory course]. P. 8. [in Ukrainian]
5. Maryanko, Ya. H., & Ohrenich, M. A. (2022). Osoblyvosti dystantsiinoy osvity v umovakh viiny [Features of distance education in wartime conditions]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*. (208). 171–176 p. [in Ukrainian]
6. Metody ta systemy shtuchnogo intelektu [Methods and systems of artificial intelligence] (2019). (D. V. Lubko, S. V. Sharov). Melitopol: FOP Odnoroh T. V. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДЮК Інна – доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: методичні аспекти впровадження штучного інтелекту в освітній процес початкової школи.

РАДЮК Володимир – магістр соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: методичні аспекти впровадження штучного інтелекту в освітній процес початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADIUK Inna – Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Docent at the Department

of Theory and Methods of Primary Education Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: methodological aspects of implementing artificial intelligence in primary school education.

RADYUK Volodymyr – Master of Social Work Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: methodological aspects of implementing artificial intelligence in primary school education.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.05.2025 р.

УДК 796:613

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-282-287

ЗАХАРОВА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри фізичної підготовки,
реабілітації та дрон-рейсингу
Української державної льотної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

МАХНО Вікторія –

викладач кафедри екології, охорони навколишнього
середовища та здорового способу життя
Центральноукраїнського національного
технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>
e-mail: makhnovika0701@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті презентовано основні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки. Представлено аналіз літературних джерел з тематики формування здорового способу життя та наголошено на тому, що основні засади здорового способу життя, навички збереження/відновлення власного здоров'я та основні напрямки їх формування у процесі фізичної підготовки молодого покоління й досі є актуальними в реаліях сьогодення. Метою дослідження виступив аналіз шляхів та методів формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки.

Узагальнено зміст здоров'язберігаючої компетентності як комплексного психологічного утворення особистості, що передбачає збереження фізичного, психічного та духовного здоров'я людини, шляхом самоорганізації та самоконтролю. Виокремлено основні ключові напрямки розвитку навичок здорового способу життя сучасної молоді: здоров'я у глобальному вимірі як найвищої цінності життя; стабільний емоційний інтелект та позитивне ставлення до життя; раціональне харчування; покращення фізичної форми та зовнішнього вигляду; відмова від шкідливих звичок.

Виділено та проаналізовано теоретичні, теоретико-практичні та практичні методи формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки. У процесі фізичної підготовки варто використовувати широкий спектр методів щодо покращення здорового способу життя та фізичної сили. Такі методи підвищують здатності учасників освітнього процесу до позитивного ставлення до своїх можливостей, досягти оптимального здоров'я та підтримувати його, розвивають активну поведінку, активізують зусилля молоді в напрямі конструктивного розв'язання проблем здоров'я, сприяють пошуку індивідуальної траєкторії підтримання здоров'я та вибудовування фізіолого-естетичного сприйняття свого організму майбутнім фахівцем.

Узагальнено, що здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця базується на ефективних психолого-педагогічних технологіях, вікових особливостях кожного здобувача ВО, періодичному діагностуванні рівня індивідуального здоров'я.

Ключові слова: фізична підготовка фахівця, здоровий спосіб життя, фізична культура, здоров'язбережувальна компетентність, методи навчання, здобувачі вищої освіти, освітній процес.

ZAKHAROVA Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Physical Training,
Rehabilitation and Drone Racing
Ukrainian State Flight Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

MAKHNO Victoria –

Lecturer at the Department of Ecology,

Environmental Protection and Healthy Lifestyle
of the Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>
e-mail: makhnovika0701@gmail.com

FORMATION OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE OF A FUTURE SPECIALIST IN THE PROCESS OF PHYSICAL TRAINING

The article presents the key aspects of forming health-preserving competence in future specialists during the process of physical training. A review of literature on the formation of a healthy lifestyle is provided, emphasizing that the principles of a healthy lifestyle, skills for maintaining and restoring personal health, and the main directions for their development through physical training remain relevant in contemporary conditions.

The aim of the study is to analyze the ways and methods of developing health-preserving competence in future professionals within the framework of physical training.

The content of health-preserving competence is generalized as a complex psychological construct of the individual, which involves the preservation of physical, mental, and spiritual health through self-organization and self-control. The study highlights the key directions for the development of healthy lifestyle skills among modern youth: recognition of health as the highest value in a global context; stable emotional intelligence and a positive outlook on life; balanced nutrition; improvement of physical fitness and appearance; and rejection of harmful habits.

Theoretical, theoretical-practical, and practical methods for developing the health-preserving competence of future specialists in the process of physical training are identified and analyzed. It is recommended to use a wide range of methods aimed at improving a healthy lifestyle and physical strength during physical training. Such methods enhance the ability of learners to develop a positive attitude towards their potential, to achieve and maintain optimal health, to foster active behavior, to encourage youth in the constructive resolution of health-related issues, and to support the search for an individual path to health maintenance and the development of a physiologically and aesthetically informed perception of their own bodies.

It is concluded that the formation of health-preserving competence in future specialists is based on effective psychological and pedagogical technologies, consideration of age-related characteristics of each higher education applicant, and periodic assessment of individual health levels.

Key words: physical training of specialists, healthy lifestyle, physical culture, health-preserving competence, teaching methods, higher education applicants, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реалії сучасної вищої освіти України все частіше актуалізують необхідність стабілізації, збереження та покращення як фізичного так і психічного здоров'я здобувачів вищої освіти (далі – здобувачів ВО) – майбутніх фахівців кожної освітньої галузі. Ніч, перервана сигналом повітряної тривоги/вибухами, тривалий напружений робочий день, довгі транспортні переміщення містом, поєднання навчання з роботою, шкідливі звички, хронічно незбалансоване харчування, малорухомий спосіб життя, у зв'язку із розвитком інформаційно-цифрових технологій, дистанційна форма організації освітнього процесу, набуті захворювання, у зв'язку із перенесеним коронавірусом, емоційне вигорання, у зв'язку із воєнним станом, тощо – все це актуалізує шляхи та підходи формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки.

Відповідно до Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, четверта стратегічна ціль «Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах» відображає декілька операційних цілей, що безпосередньо стосуються формування здоров'язбережувальної компетентності здобувача ВО у процесі фізичної підготовки. Створення осередків охорони здоров'я для надання первинно-санітарної медичної допомоги, забезпечення збалансованого раціону харчування, інформаційно-просвітницька робота серед молоді щодо збереження здоров'я й поширення стандартів здорового способу життя (раціональне харчування, відмова від шкідливих звичок, дозовані фізичні навантаження, відповідна сексуальна поведінка) та забезпечення інклю-

зивної, справедливої якісної освіти є основними напрямками у внутрішньому забезпеченні якісної освіти та наданні якісних освітніх послуг будь-якого європейського закладу вищої освіти, в Україні зокрема [1].

В основу Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022-2032 роки покладені прагнення України, як потенційного рівноправного члена європейської спільноти, стратегічні й операційні цілі, що зобов'язують дотримання напрямку розширення можливостей закладів вищої освіти, покращення її якості та важливості у розрізі формування здоров'язбережувальної компетентності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах розвитку соціально-економічного потенціалу світової спільноти, питання здорового способу життя майбутнього покоління набуває все більшої актуальності. Формування компетенцій щодо дотримання здорового способу життя та проблему здоров'язбережувальної компетентності загалом неодноразово актуалізували вчені І. Бех, В. Донченко, Л. Лехолетова, О. Остапенко, О. Ткачук та інші.

Сучасна ситуація в освіті, на думку І. Бека та О. Остапенка, вимагає запровадження цілісної системи соціальної підтримки фізичної підготовки і здорового способу життя. Це має стимулювати молоде покоління зберігати та зміцнювати власне здоров'я, а головне, продовжувати вести здоровий спосіб життя весь час. Підвищення рівня фізичної підготовки та культури здоров'я здобувачів ВО має стати принципово важливими ключовими новітніми принципами у освітньо-виховному процесі [3, с. 10]

На думку сучасної дослідниці С. Станєвої формування здоров'язбережувальної компетент-

ності передбачає навчання грамотності у сфері здоров'я. Формування у молоді, а особливо у здобувачів ВО навичок збереження, зміцнення та турботи про здоров'я, досягається шляхом: формування знань про своє здоров'я, про здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, гармонізацію взаємодії організму людини з еколого-соціальним середовищем; розвитком самоорганізації, націленої на піклування про власне здоров'я, вдосконалення фізичної форми, соціального, психічного та духовного здоров'я; виховуванням самої потреби бути здоровим, перетворивши її в життєву цінність та свідоме бажання вести здоровий спосіб життя; свідомої фізичної та психологічної самоорганізації; набуття практичних навичок щодо забезпечення збереження свого здоров'я [4, с. 160].

На думку авторів О. Омельчука, А. Слобожанінова та І. Ляхової проблема формування здорового способу життя ґрунтується на трьох основних тезах: формування здоров'язбережувальних компетенцій і здоров'язбережувального простору у закладі вищої освіти, стан здоров'я здобувачів ВО та об'єктивна оцінка якості їх життя, суб'єктивна оцінка стану власного здоров'я молоді людини [5, с. 105].

Автори Т. Бадрак, Н. Гордієнко та В. Шевченко акцентують увагу на проблемі практичного впровадження компетентнісного підходу щодо здорового способу життя в освітній процес закладів вищої освіти [6, с. 89].

Тож, основні засади здорового способу життя, навички збереження/відновлення власного здоров'я, основні напрямки їх формування у процесі фізичної підготовки молодого покоління й досі є актуальними та є предметом нашого дослідження.

Мета статті – аналіз шляхів та методів формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах воєнних та постковідних реалій стан здоров'я населення України експерти оцінюють як загрозливий. Орієнтування на своє фізичне та психічне здоров'я та його збереження є важливим фактором для досягнення щастя та життєвого задоволення попри всі об'єктивні чи суб'єктивні обставини. Філософія здорового способу життя передбачає дозоване та розумне поєднання раціонального харчування, регулярної фізичної активності та позитивного/адекватного сприйняття життєвих обставин [7].

Досить показовими є міркування практиків З. Сироватко та В. Єфременко, які узагальнюють своє дослідження наступними висновками: при формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів ВО у процесі фізичної підготовки викладачам слід намагатися вирішити низку важливих завдань. Формування розуміння значущості здоров'язбережувальної компетентності, сприяння підвищенню у здобувачів ВО рівнів фізичної та психічної підготовленості; використання інноваційних засобів фізичної підготовки в освітньо-виховному процесі; здійснення об'єктивного контролю і оцінювання / самоконтролю й самооцінювання результатів

освітньої діяльності здобувачів ВО засобами фізичної підготовки; організаційно-профілактичне охоплення більшої кількості студентської молоді, які не мають відвідувати заняття з фізичної підготовки; організація дистанційних занять та тренувань для здобувачів ВО; популяризація та пропагування здорового способу життя шляхом використання сучасних цифрових технологій; залучення здобувачів ВО до формування напрямків та здійснення фізкультурно-оздоровчої просвітницької діяльності; мотивування покращувати показники фізичного здоров'я – все це стане основою для ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі фізичної підготовки [8, с. 423].

Узагальнюючі основні роздуми Р. Жалій, О. Король, А. Хрипач, О. Заліско, Т. Зелікової, ефективний процес формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі фізичної підготовки має бути студентоорієнтованим, що здатний підвищувати індивідуальний інтерес та мотивацію до здорового способу життя [9; 10; 11].

Зміст здоров'язберігаючої компетентності трактується як комплексне психологічне утворення особистості, що передбачає збереження фізичного, психічного та духовного здоров'я людини, шляхом самоорганізації та самоконтролю.

Тож на основі аналізу літературних джерел можемо стверджувати, що формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця у процесі фізичної підготовки реалізується за допомогою виконання таких завдань:

- формування знань про здоровий спосіб життя та актуальність занять фізичною культурою;
- розвиток мотивації, усвідомлення та позитивного ставлення до занять з фізичної підготовки, тренувань, відвідувань спортивних секцій, ведення активного, здорового способу життя;
- формування потреби й самоорганізації щодо систематичних занять спортивно-оздоровчого напрямку, підтримкою фізично та естетично красивого здорового організму з урахуванням вікових та фізичних/фізіологічних, а також особливих особливостей здобувачів ВО;
- навички самостійного виконання фізичних вправ, їх техніки та кількості, приймати та реалізувати важливі рішення в житті.

У сучасній дійсності актуальним є формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі фізичної підготовки в умовах дистанційної освіти. У даному випадку ключовим у ефективності цього процесу є педагогічна та професійна майстерність викладача. Важливим є формування свідомого ставлення до важливості рухливого способу життя. Ведення здорового способу життя, урахування індивідуальних анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей кожного здобувача ВО, їх завантаженості, темпу та форми здобуття вищої освіти. Створення викладачами фізичної підготовки платформи, архіву, бази відеоматеріалів, корисних посилань, авторських блогів, ютуб каналів розширить діапазон

можливостей для формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів ВО в умовах дистанційного навчання. Індивідуальне спілкування, модифікація завдань, моніторинг та корегування навантаження, орієнтування на науково-обґрунтовані перевірені джерела інформації із фізичної підготовки забезпечить широкий спектр можливостей для здобувачів ВО у процесі покращення показників фізичного розвитку.

Сформована здоров'язбережувальна компетентність передбачає основні ключові напрямки розвитку навичок здорового способу життя. Першим напрямком є збереження здоров'я у глобальному вимірі, як найціннішого ресурсу, який має людина. Превентивні заходи щодо запобігання серцево-судинним захворюванням, діабету, онкології, ожирінню та хронічним проявам дихальної системи зміцнюють імунну систему людини загалом і підвищують стійкість до інших хвороб.

Стабільний емоційний інтелект та життєва енергія допомагає підтримувати нервово-психічну систему в життєвому тонусі та на якісному рівні. Збалансоване харчування та регулярна фізична активність забезпечують постійне та достатнє надходження усіх необхідних елементів та речовин до організму, сприяють покращенню енергетичного запасу та загальному самопочуттю. Раціональне харчування дає також можливість надходженню в організм необхідних поживних речовин, макро- та мікроелементів, що підтримує стабільну емоційну рівновагу та сприяє повноцінному відпочинку під час міцного сну.

Раціональне харчування, як відображення дотримання здорового способу життя, передбачає планування свого раціону, вживання різноманітня продуктів які містять широкий спектр вітамінів, мінералів, білків, жирних кислот та складних вуглеводів. Овочі, фрукти, злакові, зелень та салати, білкові продукти мають стати основою для індивідуального раціону. Водночас, потребують максимального обмеження вживання простих вуглеводів, чистих цукрів, трансгенних жирних продуктів.

Підвищенню тривалості життя сприяє здоровий спосіб життя, який передовсім ґрунтується на двох попередньо розкритих напрямках. Можливість жити активним життям у похилому віці й ще довготривало цілком ймовірніша для людей, особливо молодих людей, які ведуть здоровий спосіб життя.

Актуальним для сучасної молоді, на щастя, є покращення фізичної форми та зовнішнього вигляду. Регулярні фізичні вправи, розвиток гнучкості, зміцнення м'язів, дотримання оптимальної ваги та пропорцій тіла сприяють ефектному естетичному вигляду, що стає ключовим у стабільному психологічному та фізичному стані організму. Фізична активність допомагає підтримувати вагу в нормі, зміцнює м'язово-скелетний комплекс, кровоносно-судинну систему тощо. Регулярна фізична підготовка у закладі вищої освіти, додаткові тренування у спортивних секціях, регулярні прогулянки пішки

мають суттєвий позитивний вплив на загальний стан організму здобувача ВО.

Психологічний стан, у свою чергу, залежить від регулярної фізичної активності, що сприяє виділенню ендорфінів, які покращують настрій та зменшують стрес і прояви депресії. Стрес та негативні думки шкідливо впливають на здоров'я. Фізична підготовка допомагає розслабити м'язи, змінити інтелектуальну діяльність на фізичну, сприяє спілкуванню в позааудиторній обстановці, в теплі пори року – перебуванню на повітрі, покращенню загального самопочуття.

Найважливішим ключовим аспектом здоров'язбережувальної компетентності є дотримання здорового способу життя з відмовою від шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкоголю та психотропних речовин). Ці залежності перекреслюють усі намагання і самої молоді особистості здобувача ВО і викладачів фізичної підготовки дотримуватися здорового способу життя, спричиняють серйозні хвороби і психофізіологічні залежності, стають причиною онкологічних та/або хронічних захворювань.

Ефективно впливати на стан здоров'я без зміни способу здобувачів ВО неможливо. Самоусвідомлене та самовиховане дбайливе ставлення до особистого здоров'я досягається завдяки цілеспрямованому, планомірному впливу засобами освіти [12]

Проаналізуємо методи навчання, що можуть використовуватися викладачами для формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі фізичної підготовки.

У процесі теоретико-практичної фізичної підготовки варто використовувати тренінги з тематики здорового способу життя та фізичної сили. Такі тренінги підвищують здатності учасників освітнього процесу до позитивного ставлення до своїх можливостей досягти оптимального здоров'я та підтримувати його, розвивають активну поведінку, активізують зусилля молоді в напрямі конструктивного розв'язання проблем здоров'я, сприяють пошуку індивідуальної траєкторії підтримання здоров'я та вибудовування фізіолого-естетичного сприйняття свого організму кожного здобувача ВО, змінюють погляди на конкретні питання, пов'язані зі здоров'ям та спонукають до пошуку їх вирішення.

Продовжуючи презентувати дієві методи фізичної підготовки, звернемося також до узагальненого повідомлення інформації – міні-лекції. Ідеальний засіб для превентивного виховання здорового способу життя та формування здоров'язбережувальної компетентності міні-лекція виступає однобічним видом спілкування та дієвим способом надання ключової змістовної інформації за коротких проміжків часу. Позитивним завершенням міні-лекції є дискусія, до якої має спонукати змістове наповнення інформаційним матеріалом. Ефективним супроводом міні-лекції є показ чи демонстрація, які дозволяють здобувачам ВО: повторити, закріпити, використати основні науково-обґрунтовані джерела інформації, забезпечити їх систематизований огляд; актуалізувати увагу на вивченні окремих

життєвих ситуацій; формувати навички складати концептуальні карти, обговорювати, висловлювати свої думки, почуття, погляди. Опитування, порівняння, протиставлення та узагальнення отриманих даних – метод, який ефективний при високій кількості учасників. До нього приєднуються і методи дискусії-роздумів, схем/таблиць досвіду, рольові ігри.

Практичні заняття з фізичної підготовки виступають базовою можливістю для здобувачів ВО здобути знання й навички щодо зміцнення свого здоров'я, профілактики травматизму, вивчення комплексів гімнастики, вдосконалення навичок з рухливих, естафетних та спортивних ігор. Важливим аспектом проведення практичних занять з фізичної підготовки є дотримання принципів організації студентоцентрованого та індивідуалізованого діяльнісного підходів до навчання з урахуванням психологічних, фізіологічних та особливих потреб й можливостей кожного здобувача ВО.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Формування здоров'язбережувальної компетентності базується на ефективних психолого-педагогічних технологіях, вікових особливостях кожного здобувача ВО. Беззаперечним також є обов'язкове діагностування рівня індивідуального здоров'я та досягнення кінцевої мети у формуванні здорового способу життя – оволодіння здобувачами ВО методами самодіагностики, самооцінки самоконтролю й самокорекції психічного та фізіологічного стану організму протягом усього життя.

Філософія здорового способу життя не є сучасним трендом або модою. Це основа здорового глузду, що дається дитині в родині, а вже здобувачу ВО – в освітньому закладі. Зусилля, інноваційність, педагогічна майстерність та професійна компетентність викладачів фізичної підготовки сприяє свідомому вибору здобувача ВО у бік формування і розвитку активної, психічно та фізично здорової соціальної особистості, у якій у повній мірі сформована здоров'язбережувальна компетентність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Марушевський Геннадій, Руденко Леонід, Тимочко Тетяна. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: розробка і шлях до визнання. *Наука і суспільство. Світогляд*. 2017. № 1 (63). С. 20-25. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2017-12-1/svitoglyad-2017-1-05-marushevsky.pdf>
2. Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
3. Бех І., Остапенко О. Здоровий спосіб життя як науково-практична проблема. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2018. №1. С. 10-12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713715/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
4. Станєва С.В. Вплив фізичної культури на всебічний розвиток та адаптацію дітей з особливими освітніми потребами в контексті соціальних відносин. *Journal of Danubian Studies and Research*. 2023. 12 (2). С. 157–165.

5. Омельчук О., Слобожанінов А., Ляхова І. Формування здоров'язбережувальних компетентностей студентів засобами інфокомунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2022. № 6. С. 105-109.

6. Бадрак Т.В., Гордієнко Н.О., Шевченко В.В. Формування здоров'язбережувальної компетентності у студентів медичних закладів вищої освіти. *Теорія та методика професійної освіти*. 2023. Вип.61.Том.1. С. 89-92. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/16.pdf

7. Омеляненко Д. Д., Артеменко Р. Ю., Свінцицька Н. Л., Устенко Р. Л., Пілюгін А. В. Здоровий спосіб життя серед студентів як важлива складова узагальнюючих параметрів здоров'я нації. *ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія»*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/326752106.pdf>

8. Сироватко З., Єфременко, В. Особливості формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Серія 15. (3К(176). С. 422-425. URL: <https://spppc.com.ua/index.php/journal/article/view/1800>

9. Жалій Р.В. Формування здоров'язберігаючої культури студентської молоді в умовах сучасного закладу вищої освіти. *Педагогічні науки : зб. наук. праць Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. 2017. Вип. 70. С. 38-41.

10. Король О.С., Хрипач А.Г., Заліско О.К., Зелікова Т.І. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів у процесі фізичного виховання засобами дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. 7(127). С. 95-99.

11. Масол, В., Харченко, Н. В., Скірда, Т. С. Формування цифрових компетентностей старших підлітків у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. 1(173). С. 89-93. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.1\(173\).20](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.1(173).20)

12. Даниленко Н., Батир Р. Здоровий спосіб життя та засоби його формування. *Грааль науки*. 2021. Травень, №4. С. 502-510. URL: https://www.researchgate.net/publication/351677016_ZDOROVJI_SPOSIB_ZITTA_TA_ZASOBI_JOGO_FORMUVANNA

REFERENCES

1. Marushevskiy, H., Rudenko, L., Tymochko T. (2017). Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku: rozrobka i shliakh do vyznannia [Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030: Development and the Path to Recognition.]. Nauka i suspilstvo. Svithliad – Science and Society. Worldview. 1 (63). S. 20-25. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2017-12-1/svitoglyad-2017-1-05-marushevsky.pdf> [in Ukrainian]
2. Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2022-2032 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 286-r. [Strategies for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 23. 2022 No. 286-p.]. Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
3. Bekh, I., Ostapenko, O. (2018). Zdorovyi sposib zhyttia yak naukovo-praktychna problema [Healthy lifestyle

as a scientific and practical problem]. Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii - Director of school, lyceum, gymnasium. 1. S. 10-12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713715/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> [in Ukrainian]

4. Stanieva, S.V. (2023). Vplyv fizychnoi kultury na vsebichnyi rozvytok ta adaptatsiiu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v konteksti sotsialnykh vidnosyn [The influence of physical culture on the comprehensive development and adaptation of children with special educational needs in the context of social relations]. Journal of Danubian Studies and Research. 12 (2). S. 157–165. [in Ukrainian]

5. Omelchuk, O., Slobozhaninov, A., Liakhova, I. (2022). Formuvannya zdoroviazberezhuvalnykh kompetentnosti studentiv zasobamy infokomunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of health-preserving competencies of students by means of infocommunication technologies]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports). 6. S. 105–109. [in Ukrainian]

6. Badrak, T.V., Hordiienko, N.O., Shevchenko, V.V. (2023). Formuvannya zdoroviazberezhuvanoi kompetentnosti u studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity [Formation of health-preserving competence in students of medical institutions of higher education. Theory and methods of professional education]. Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity – Theory and methods of professional education. Vyp. 61. Tom. 1. S. 89-92. URL: http://www.innovpedagogogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/16.pdf [in Ukrainian]

7. Omelianenko, D. D., Artemenko, R. Yu., Svintsytska, N. L., Ustenko, R. L., Piliuhin, A. V. Zdorovy sposib zhyttia sered studentiv yak vazhlyva skladova uzahalniuiuchykh parametriv zdorovia natsii [Healthy lifestyle among students as an important component of the general parameters of the nation's health]. VDNZ Ukrainy «Ukrainska medychna stomatolohichna akademiia» – VDNH of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy». URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/326752106.pdf> [in Ukrainian]

8. Syrovatko, Z., Yefremenko, V. (2024). Osoblyvosti formuvannya zdoroviazberezhuvanoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity u protsesi fizychnoho vykhovannya [Peculiarities of the formation of health-preserving competence of higher education students in the process of physical education]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. 15. (3K(176). S. 422-425. URL: <https://spppc.com.ua/index.php/journal/article/view/1800> [in Ukrainian]

9. Zhalii, R.V. (2017). Formuvannya zdoroviazberihaiuchoi kultury studenskoï molodi v umovakh suchasnoho zakladu vyshchoi osvity [Formation of a health-preserving culture of student youth in the conditions of a modern institution of education]. Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka – Pedagogical sciences: collection of scientific works of Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko. 70. S. 38-41. [in Ukrainian]

10. Korol, O.S., Khrypach, A.H., Zalisko, O.K., Zelikova, T.I. (2020). Formuvannya zdoroviazberezhuvanoi

kompetentnosti studentiv u protsesi fizychnoho vykhovannya zasobamy dystantsiinoho navchannya [Formation of health-saving competence of students in the process of physical education by means of distance learning]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports). 7(127). S. 95-99. [in Ukrainian]

11. Masol, V., Kharchenko, N.V., Skyrda, T.S. (2024). Formuvannya tsyfrovyykh kompetentnosti starshykh pidlitkiv u protsesi sportyvno-ozdorovchoi diialnosti [Formation of digital competencies of older adolescents in the process of sports and recreation activities.]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports). (1(173). S. 89-93. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.1\(173\).20](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.1(173).20) [in Ukrainian]

12. Danylenko, N., Batyr, R. (2021). Zdorovy sposib zhyttia ta zasoby yoho formuvannya [Healthy lifestyle and means of its formation]. Hraal nauky – Grail of science. Traven. 4. S. 502-510. URL: https://www.researchgate.net/publication/351677016_ZDOROVII_SPOB_ZITTA_TA_ZASOBI_JOGO_FORMUVANNA [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАХАРОВА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсингу Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: фізична та психофізіологічна підготовка авіаційних фахівців, формування фізкультурно-оздоровчої компетентності авіаційного фахівця.

МАХНО Вікторія – викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Наукові інтереси: проблема формування здорового способу життя в умовах обмеження режиму навчання та досугу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAKHAROVA Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Training, Rehabilitation and Drone Racing of the Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: physical and psychophysiological training of aviation specialists, formation of physical culture and health competence of an aviation specialist.

MAKHNO Viktoriya – Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problem of forming a healthy lifestyle in the conditions of limiting the mode of study and leisure.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.018.43

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-288-292

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

БАБЕНКО Андрій –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>

e-mail: babenko_andrew@ukr.net

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан системи фізичного виховання в закладах вищої освіти (ЗВО) України, висвітлено її значення для формування фізичного й психоемоційного здоров'я, а також розвитку професійних компетентностей здобувачів вищої освіти. Визначено основні проблеми, що перешкоджають ефективному функціонуванню цієї системи, зокрема: невідповідність традиційних підходів актуальним викликам, низький рівень рухової активності студентської молоді, скорочення навчальних годин на дисципліну «Фізичне виховання», обмеженість матеріально-технічного забезпечення та негативні наслідки воєнного стану, який звужив доступ до інфраструктури й посилив психоемоційне навантаження на здобувачів освіти.

Акцентовано на необхідності комплексного оновлення системи фізичного виховання відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту», Концепції розвитку щоденного спорту та Стратегії розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року. Ці документи визначають стратегічні орієнтири трансформації сфери – інклюзивність, оздоровчу спрямованість, цифровізацію та забезпечення якості.

Проаналізовано інноваційні підходи, які вже впроваджуються у заклади вищої освіти, зокрема застосування цифрових платформ, фітнес-трекерів для моніторингу фізичної активності, відеотренувань та мобільних застосунків. Визначено потенціал і проблематику розвитку професійно-прикладної фізичної підготовки, яка формує спеціалізовані рухові якості, необхідні у професійній діяльності, але потребує індивідуалізації та методичного вдосконалення.

Запропоновано комплексний підхід до модернізації системи фізичного виховання у ЗВО України, спрямований на підвищення її ефективності, відповідно сучасним викликам. Передбачено оновлення інфраструктури, упровадження мотиваційних механізмів, підвищення кваліфікації викладачів, розвиток інклюзивності та цифрової трансформації фізичного виховання. Особлива увага приділена потребі оновлення нормативної бази з урахуванням інклюзивного підходу, професійно-прикладної фізичної підготовки та цифрових інструментів.

Ключові слова: фізичне виховання, заклад вищої освіти, рухова активність, здоров'я, професійно-прикладна підготовка, цифровізація, інклюзивність.

IAZLOVETSKA Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

BABENKO Andriy –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of theory and methods of physical education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>

e-mail: babenko_andrew@ukr.net

CURRENT CHALLENGES IN THE MODERNIZATION OF PHYSICAL EDUCATION IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article analyzes the current state of the physical education system in higher education institutions of Ukraine and highlights its role in shaping students' physical and psycho-emotional health, as well as in developing their professional competencies. The key challenges hindering the effective functioning of the system have been identified, including the inconsistency of traditional approaches with contemporary demands, low levels of physical activity among students, reduction in instructional hours for the «Physical Education» discipline, insufficient material and technical resources, and the negative consequences of martial law, which has limited access to infrastructure and increased psychological stress among students.

The article emphasizes the need for a comprehensive renewal of the physical education system in accordance with the requirements of the Law of Ukraine «On Higher Education», the Concept for the Development of Daily Sports, and the Strategy for the Development of Physical Culture and Sports until 2028. These policy documents define strategic directions for the transformation of the field – namely, inclusivity, a focus on health promotion, digitalization, and quality assurance.

Innovative approaches currently being implemented in higher education institutions have been analyzed, including the use of digital platforms, fitness trackers for monitoring physical activity, video workouts, and mobile applications. The potential and challenges of developing professionally oriented physical training have been identified. This type of training fosters specialized motor skills essential for professional activities but requires further individualization and methodological improvement.

A comprehensive approach to modernizing the physical education system in Ukrainian higher education institutions is proposed, aimed at increasing its effectiveness and meeting current challenges. The approach includes infrastructure upgrades, the introduction of motivational mechanisms, professional development of teaching staff, the advancement of inclusiveness, and the digital transformation of physical education. Special attention is given to the need to update the regulatory framework, taking into account inclusive approaches, professionally oriented physical training and digital tools.

Key words: physical education, higher education institution, physical activity, health, professionally applied physical training, digitalization, inclusiveness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Фізичне виховання у закладах вищої освіти (ЗВО) відіграє ключову роль у формуванні здоров'я, фізичних і психоемоційних якостей студентів, сприяючи їхній професійній готовності та соціальній активності. Актуальність проблеми зумовлена низкою факторів: зростанням хронічних захворювань через малорухливий спосіб життя, необхідністю фізичної підготовки для формування загальних і фахових компетентностей, а також потребою адаптації системи фізичного виховання до сучасних викликів – цифровізації, інклюзивності, воєнного стану [3, 6, 10].

Дослідження Інституту модернізації змісту освіти (2024) показують, що лише 11,7% студентів ЗВО виконують норму рухової активності ВООЗ (150 хвилин на тиждень), а 74% вказують на брак часу чи мотивації. Дані МОЗ України (2023) свідчать про зростання порушень опорно-рухового апарату (на 35%) і хронічної втоми (60% студентів), що підтверджує критичний стан здоров'я молоді [2].

Реформування вищої освіти в Україні, зокрема імплементація принципів Болонського процесу, Закону України «Про вищу освіту» та Стратегії розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року, підкреслює необхідність модернізації фізичного виховання для підвищення рухової активності та формування здоров'язбережувальних компетентностей студентів [4, 5, 8].

Проблема полягає в невідповідності традиційних підходів до фізичного виховання сучасним вимогам, що включають інтеграцію інноваційних технологій, інклюзивність і професійно-прикладну підготовку. Низька мотивація студентів, скорочення навчальних годин і недостатня матеріально-технічна база ускладнюють ефективність системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фізичного виховання студентів активно досліджуються українськими та зарубіжними науковцями. Грибан Г., Ткаченко П., Пилипчук П. [2] наголошують на необхідності оздоровчих технологій для підвищення рухової активності. Пермяков О., Онішук Л. [7] вказують на недостатню відповідність системи фізичного виховання потребам молоді, пропонуючи інноваційні методи. Забіяко Ю. [3] аналізує особливості дистанційного навчання фізичній культурі в умовах воєнного стану, підкреслюючи роль цифрових платформ.

Науковці (Стадник В., Приходько В., Вілянський В., Орленко Н., Скидан І. та ін.) зазначають, що існуюча система фізичного виховання в Україні не вирішує проблем фізичного вдосконалення студентів і потребує корекції, особливо в умовах воєнного стану [2, 6, 7, 10]. Недостатня нормативна

база, обмежене фінансування та слабка мотивація адміністрації ЗВО до розвитку спорту ускладнюють прогрес.

Метою статті є аналіз сучасного стану системи фізичного виховання в ЗВО України, визначення ключових проблем і перспектив її модернізації з урахуванням інноваційних технологій, інклюзивності та професійно-прикладної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фізичного виховання у закладах вищої освіти (ЗВО) України є багатокомпонентною, спрямованою на фізичний, духовний і професійний розвиток студентів. Вона охоплює фізичне виховання (включно з адаптивним), спорт, фізкультурно-оздоровчі технології, фізичну рекреацію та реабілітацію, враховуючи інклюзивні підходи для студентів з особливими потребами [1, 2]. Основними завданнями є формування здоров'язбережувальних компетентностей, оволодіння теоретичними знаннями, розвиток і вдосконалення фізичних якостей (сила, витривалість, гнучкість, координація) і мотивація до самостійних занять фізичною культурою протягом життя. Система функціонує в умовах економічних, соціальних і політичних викликів, що вимагають її постійної модернізації.

Правову основу фізичного виховання в ЗВО складають закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» і «Про фізичну культуру і спорт» [4, 5, 6]. Ці документи визначають цілі освіти, зокрема зміцнення здоров'я та формування здорового способу життя, а також встановлюють правові засади розвитку фізичної культури.

Концепція розвитку щоденного спорту в закладах освіти (2021, наказ МОН і Міністерства молоді та спорту №1141/4088) змістила акцент на оздоровчу спрямованість і щоденну рухову активність, враховуючи сучасні виклики, такі як гіподинамія та низький рівень здоров'я молоді [4]. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року (Постанова КМУ №1089, 2020) підкреслює необхідність модернізації фізичного виховання, інклюзивності та інтеграції цифрових технологій [8]. Воєнний стан в Україні змусив ЗВО адаптуватися до дистанційних і змішаних форматів, що регулюється загальними наказами МОН про організацію навчання в умовах війни. Це включає гнучке планування занять, використання онлайн-платформ і забезпечення безпечних умов для очних тренувань.

Управління фізичним вихованням здійснюється на трьох рівнях: загальнодержавному (МОН, Міністерство молоді та спорту), відомчому (Центр фізичного виховання та спорту учнів і студентів)

та локальному (адміністрація ЗВО, кафедри фізичного виховання). Центр координує методичне забезпечення, студентські змагання (Універсиади) і моніторинг стану фізичного виховання, сприяючи реалізації державної політики [9].

Фізичне виховання у ЗВО реалізується через різноманітні форми: навчальні заняття, консультативно-методичні заняття, індивідуальні тренування, спортивні секції, масові оздоровчі заходи. МОН рекомендує чотири моделі викладання, визначені у листі №1/9-454 (2015): секційну (спортивні гуртки у позанавчальний час), професійно-орієнтовану (підготовка до професійних вимог), традиційну (обов'язкова дисципліна з кредитами) та індивідуальну (тьюторський супровід) [5]. Більшість ЗВО комбінують ці моделі, забезпечуючи обов'язкові заняття на молодших курсах (1–2 години на тиждень) і пропонуючи секції чи факультативи для старших курсів.

Кафедри фізичного виховання є ключовими органами, що планують заняття, розробляють навчально-методичні матеріали та контролюють успішність. Спортивні клуби ЗВО координують позанавчальну активність, зокрема змагання, спартакіади та дні здоров'я, але їх ефективність обмежена комерціалізацією та низькою мотивацією студентів [1]. Спортивно-оздоровчі центри (стадіони, зали, басейни) забезпечують інфраструктуру для занять, але часто страждають від застарілої бази та недостатнього фінансування. Наприклад, лише окремі ЗВО (Національний університет фізичного виховання і спорту, Київ) мають сучасні комплекси, тоді як регіональні університети використовують технічно обмежений інвентар.

Позанавчальні форми включають ранкову гімнастику, фізкультпаузи, самостійні заняття та масові заходи (туристичні походи, турніри). Вони сприяють підвищенню рухової активності, але їх організація залежить від ініціативи студентських рад і викладачів.

Пандемія COVID-19 (2020–2021) і воєнний стан (з 2022 року) прискорили впровадження інноваційних технологій у фізичне виховання. Заклади вищої освіти активно використовують цифрові платформи (Zoom, Google Classroom, Moodle) для проведення онлайн-занять у реальному часі, що включають руханки, фітнес-тренування та теоретичні лекції. У низці закладів освіти впроваджено онлайн-заняття з оздоровчого фітнесу з використанням відеотрансляцій та фітнес-додатків. Створено дистанційні курси на платформах типу Google Classroom, які включають відеоуроки, комплекси вправ і завдання з правил видів спорту.

Асинхронні формати навчання, такі як відеозаписи вправ, презентації та щоденники тренувань, дозволяють студентам займатися у зручний час. У Центральнотериторіальному державному університеті імені В. Винниченка викладачі розміщують на Google Classroom робочі програми, методичні рекомендації та відеокomплекси для розвитку фізичних якостей, а також завдання з вивчення спортивних правил. Студенти

надсилають звіти (відео тренувань, записи пульсу), що зараховуються до оцінювання.

Фітнес-трекери та мобільні додатки стають інструментами моніторингу активності. У деяких ЗВО реалізуються пілотні програми з використанням фітнес-трекерів для моніторингу фізичної активності студентів. Наприклад, студенти, які досягають 10 000 кроків щодня або виконують 150 хвилин помірної активності на тиждень, отримують додаткові бали. В окремих закладах вищої освіти впроваджуються пілотні рішення з тестування цифрових профілів здоров'я, які охоплюють антропометричні показники, результати фізичних тестів (біг, стрибки тощо) та статистику з фітнес-трекерів. Такі підходи сприяють формуванню цифрової культури здоров'я та відповідають європейським стандартам оцінювання фізичного стану студентів [2, 3].

Інноваційні підходи у фізичному вихованні включають ігрові методики, зокрема спортивні квести, міні-турніри та міжгрупові змагання, які сприяють підвищенню мотивації студентів до участі у фізичній активності. У деяких закладах вищої освіти такі заходи охоплюють значну частку здобувачів, особливо серед першокурсників. Сучасні фітнес-напрями – пілатес, йога, функціональний тренінг – а також елементи кіберспорту поступово інтегруються в освітні програми, враховуючи актуальні інтереси молоді [2].

Поряд з інноваційними формами, важливим напрямом оновлення змісту фізичного виховання у ЗВО є розвиток професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП), що має забезпечити відповідність фізичного розвитку студентів вимогам майбутньої професійної діяльності. ППФП є ключовим компонентом фізичного виховання, спрямованим на формування фізичних і психофізичних якостей, необхідних для професійної ефективності. Вона інтегрується в навчальні програми як окремий модуль, доповнюючи загальну фізичну підготовку [7].

Основними завданнями ППФП є формування прикладних навичок, розвиток професійних фізичних якостей, зміцнення здоров'я, профілактика профзахворювань і виховання психофізичних якостей (стресостійкість, концентрація).

Зміст професійно-прикладної фізичної підготовки безпосередньо залежить від характеру та умов професійної діяльності майбутніх фахівців. Відповідно до специфіки професійної праці, можна виокремити кілька типових груп із диференційованим підходом до добору фізичних вправ.

Для осіб, чия професія пов'язана з переважно статичним положенням тіла та гіподинамією (зокрема фахівців ІТ-сфери, економістів, офісних працівників), доцільним є застосування вправ, спрямованих на активізацію кровообігу, профілактику застійних явищ та зорового перевантаження. Рекомендовано включати вправи для шийного відділу хребта, нижніх кінцівок, комплекси для зняття м'язового напруження очей, а також динамічні фізкультпаузи.

Представникам професій, пов'язаних із тривалим перебуванням у вертикальному поло-

женні (вчителі, фармацевти, працівники торгівлі), рекомендовано засоби ППФП, що забезпечують підтримку функціонального стану опорно-рухового апарату. До них належать вправи для зміцнення м'язів спини, профілактики венозного застою, дихальні гімнастики та засоби розвитку витривалості.

Для професій із підвищеними фізичними навантаженнями (військовослужбовці, рятувальники, будівельники) пріоритетними є силові, швидко-силові, координаційні та спеціальні вправи, що імітують професійні дії. У цьому контексті доцільно використовувати біг із перешкодами, комплекс силової підготовки, елементи єдиноборств, а також вправи на рівновагу.

У професіях із високими сенсомоторними та психофізіологічними вимогами (пілоти, авіадиспетчери, хірурги, далекобійники) ППФП включає вправи на розвиток координації, вестибулярної стійкості, швидкості реакції, уваги, а також техніки релаксації та дихальні вправи, спрямовані на подолання психоемоційного напруження.

Усі комплекси ППФП мають формувати не лише рухові навички, а й підтримувати загальний функціональний стан організму та підвищувати професійну стійкість до навантажень, пов'язаних зі специфікою обраної спеціальності.

Форми організації професійно-прикладної фізичної підготовки включають різноманітні педагогічно обґрунтовані види діяльності: обов'язкові навчальні заняття в межах модулів або освітніх компонентів, самостійні тренування студентів із веденням фізкультурного щоденника, фізкультурні паузи у процесі навчального дня та участь у масових фізкультурно-оздоровчих заходах.

Практика окремих закладів вищої освіти свідчить про ефективність диференційованого підходу до вибору форм ППФП відповідно до професійної спрямованості підготовки. Зокрема, для студентів спеціальностей природничого профілю доцільним є впровадження туристичних походів із розвитку навичок орієнтування на місцевості, а для майбутніх працівників правоохоронних органів – військово-спортивних ігор, спрямованих на формування командної взаємодії та витривалості.

Для вдосконалення системи фізичного виховання необхідний комплексний підхід:

- розробка оновленої типової програми з фізичного виховання, яка враховує інклюзивність, цифрові технології та ППФП. Зобов'язання ЗВО публікувати щорічні звіти про фізкультурно-спортивну роботу;

- оновлення спорткомплексів, закупівля інтерактивних тренажерів (датчики стрибків, швидкості) і мобільних майданчиків. Державні програми мають фінансувати інфраструктуру, особливо в регіональних ЗВО;

- розширення використання фітнес-трекерів, створення електронних курсів із теорії фізичного виховання, впровадження кіберспорту та онлайн-марафонів. Обмін досвідом через вебіари для викладачів;

- зарахування спортивних досягнень до стипендій і додатків до диплома, створення «спортивного рейтингу» для накопичення балів за активність. Пільги для спортсменів (гнучкий графік, академічна мобільність);

- обов'язкові курси з фітнес-технологій, спортивної психології, дистанційного навчання. Стажування в провідних ЗВО та участь у міжнародних проєктах;

- адаптація програм для студентів з особливими потребами, врахування кліматичних умов (наприклад, заняття на відкритому повітрі в південних регіонах із захистом від перегріву);

- залучення науковців до розробки методик фізкультурно-оздоровчої діяльності, адаптованих до галузевих ЗВО, і вивчення впливу воєнного стану на фізичну активність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрому. Проведене дослідження засвідчило, що система фізичного виховання у закладах вищої освіти України має потенціал для забезпечення комплексного розвитку студентів – фізичного, психоемоційного та професійного. Вона включає навчальні заняття, рекреаційні форми, спортивні секції, оздоровчі технології та професійно-прикладну підготовку з урахуванням інклюзивності.

Водночас виявлено низку системних проблем: низький рівень рухової активності здобувачів освіти, зменшення навчального навантаження, застаріла матеріально-технічна база та наслідки воєнного стану, які обмежили доступ до інфраструктури та знизили мотивацію студентів. Разом з тим, ці виклики стимулювали впровадження цифрових технологій, що дозволяють адаптувати освітній процес до умов нестабільності.

Професійно-прикладна фізична підготовка є важливою складовою системи, однак її реалізація у багатьох ЗВО залишається формальною через нестачу індивідуалізованих програм і недостатню підготовку викладачів. Автономія університетів відкриває можливості для інновацій, але за відсутності чітких державних орієнтирів виникає нерівномірність у якості фізичного виховання, особливо в регіонах. Подальший розвиток системи потребує комплексного підходу, що охоплює оновлення інфраструктури, цифрову трансформацію, підвищення кваліфікації кадрів і створення ефективних мотиваційних механізмів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом міжнародного досвіду організації фізичного виховання у закладах вищої освіти для адаптації ефективних практик в українській освітній контекст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар І., Ковальчук Н., Шапар К. Фізичне виховання студентів закладів вищої освіти в умовах спортивного клубу: навч. посібник. Київ: КНУКиМ, 2020. С. 4-12.
2. Грибан Г.П., Ткаченко П.П., Скорий О.С., Пилипчук П.Б. Фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні: метод. рекомендації. Житомир: Вид-во «Рута», 2023. 30 с.

3. Забіяко Ю.О. Дистанційне навчання фізичній культурі в умовах воєнного стану. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова*. Серія 15. Вип. 2(160). 2023. С. 116-121.

4. Концепція розвитку щоденного спорту в закладах освіти: наказ МОН і Міністерства освіти і науки України №1141/4088 від 27.10.2021 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/1s9tutVpT-5Eklav9Jac4n6Urw9TYBWPI/view> (Дата звернення: 21.05.2025 р.)

5. Лист МОН України № 1/9-454 від 25.09.2015 р. "Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах" (рекомендації). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-454729-15/print#:~:text=Інформуємо%2C%20що%20%20метою%20забезпечення,та%20спорту%20в%20навчальному%20закладі> (Дата звернення: 21.05.2025 р.)

6. Орленко Н.А., Скидан І. В., Гейченко С. П. Фізичне виховання студентів ЗВО під час військових дій в Україні. *Фізичне виховання в контексті сучасної освіти*: тези доп. XVII міжнародної науково-методичної конференції. Київ. 2022. С. 68-70.

7. Пермяков О., Оніщук Л., Йопа Т., Остапов А. Сучасна система фізичного виховання в умовах ЗВО. *Професіоналізм педагога: теоретичні і методичні аспекти*. Вип. 13. 2020. С. 102-112.

8. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 листопада 2020 р. №1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 20.05.2025 р.)

9. Савченко В., Приходько В., Вілянський В. Вдосконалення управління станом фізичного виховання і спорту в умовах автономії закладів вищої освіти. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2023. С. 127-139.

10. Стадник В. Педагогічні основи психологічного забезпечення процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Іноватика у вихованні*. 2022. Вип. 16. С. 132-140.

REFERENCES

1. Bondar, I., Kovalchuk, N., Shapar, K. (2020). Fizychnе vykhovannia studentiv zakladiv vyshchoi osvity v umovakh sportyvnoho klubu [Physical education of students in higher education institutions within the framework of a sports club]: navch. posibnyk. Kyiv: KNUKiM. S. 4–12. [in Ukrainian]

2. Hryban, H.P., Tkachenko, P.P., Skoryi, O.S., Pylypchuk, P.B. (2023). Fizykulturno-ozdorovchi tekhnologii u fizychnomu vykhovanni [Physical education and health technologies in physical education]: metod. rekomendatsii. Zhytomyr: Vyd-vo "Ruta". 30 s. [in Ukrainian]

3. Zabiako, Yu.O. (2023). Dystantsiine navchannia fizychnii kulturi v umovakh voiennoho stanu [Distance learning in physical education under martial law]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Series 15. Vyp 2(160). S. 116–121. [in Ukrainian]

4. Kontseptsiiia rozvytku shchodennioho sportu v zakladykh osvity [Concept of daily sports development in educational institutions]. Nakaz MON i Minmolodsporu № 1141/4088 від 27.10.2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1s9tutVpT-5Eklav9Jac4n6Urw9TYBWPI/view> (Data zvernennia: 21.05.2025). [in Ukrainian]

5. Lyst MON Ukrainy №. 1/9-454 від 25.09.2015 р. "Shchodo orhanizatsii fizychnoho vykhovannia u vyshchyykh navchalnykh zakladykh" [Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1/9-454 dated 25.09.2015 "On the organization of physical education in higher education institutions"] (recommendations). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-454729-15/print> (Data zvernennia: 21.05.2025). [in Ukrainian]

6. Orlenko, N.A., Skydan, I.V., Heichenko, S.P. (2022). Fizychnе vykhovannia studentiv ZVO pid chas viiskovykh dii v Ukraini [Physical education of higher education students during military operations in Ukraine]. *Fizychnе vykhovannia v konteksti suchasnoi osvity: tezy dop. XVII mizhnarodnoi naukovy-metodychnoi konferentsii*. Kyiv. S. 68–70. [in Ukrainian]

7. Permiakov, O., Onishchuk, L., Yopa, T., Ostapov, A. (2020). Suchasna systema fizychnoho vykhovannia v umovakh ZVO [Modern system of physical education in higher education institutions]. *Profesiinalizm pedahoha: teoretychni i metodychni aspekty*. Vyp13. S. 102–112. [in Ukrainian]

8. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2028 roku [Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2028 roku]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* від 04.11.2020 № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-p#Text> (Data zvernennia: 20.05.2025). [in Ukrainian]

9. Savchenko, V., Prykhodko, V., Vilianskyi, V. (2023). Vdoskonallennia upravlinnia stanom fizychnoho vykhovannia i sportu v umovakh avtonomii zakladiv vyshchoi osvity [Improving the management of physical education and sports under the autonomy of higher education institutions]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*. S. 127–139. [in Ukrainian]

10. Stadnyk, V. (2022). Pedahohichni osnovy psykhologichnoho zabezpechennia protsesu fizychnoho vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Pedagogical foundations of psychological support for the physical education process of higher education students under martial law]. *Innovatyka u vykhovanni*. Vyp 16. S. 132–140. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Андрій – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтеграція у навчальному процесі вищої школи, методи та засоби спортивного тренування, рекреація різних груп населення.

ІАЗЛОВЕЦЬКА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка, оздоровчий фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Andriy – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the department of theory and methods of physical education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: general theory of training athletes, methods and means of sports training, recreation of different population groups.

IAZLOVETSKA Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy, health fitness.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:340.13

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-293-297

БЕСПАЛИЙ Владислав –

аспірант кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0630-5183>

e-mail: v.bespalyi@fizmatsspu.sumy.ua

ШАМОНЯ Володимир –

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1060-223X>

e-mail: v.shamonya@fizmatsspu.sumy.ua

СЕМЕНІХІНА Олена –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3896-8151>

e-mail: e.semenikhina@fizmatsspu.sumy.ua

ОСВІТНІ БАЗИ ДАНИХ: АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ КЕЙСІВ

У дослідженні представлено аналіз сучасних практик використання освітніх баз даних у різних контекстах функціонування цифрового освітнього середовища. У фокусі проєкту — прикладні кейси, що демонструють потенціал баз даних як інструменту для підтримки управлінських рішень, підвищення ефективності викладання, персоналізації навчання та забезпечення інклюзивності. На основі міждисциплінарного підходу та використання елементів кейс-методу здійснено огляд вітчизняного та міжнародного досвіду щодо впровадження інформаційних систем у закладах загальної середньої та вищої освіти. Під час реалізації проєкту було ідентифіковано ключові напрями застосування баз даних в освіті: ведення електронної документації та облік здобувачів освіти, моніторинг індивідуалізованих освітніх траєкторій, збереження та поширення навчальних матеріалів, забезпечення функціонування бібліотечних систем, організація роботи зі здобувачами з особливими освітніми потребами. Окреслено також основні виклики, що супроводжують розбудову освітніх баз даних: забезпечення кібербезпеки, дотримання норм етичного використання даних, потреба в професійній підготовці педагогічного персоналу, адаптація інформаційних систем до динаміки освітнього процесу. У межах дослідження підкреслено, що з розвитком ІТ-сфери відбувається трансформація освітніх баз даних — від інструментів обліку до потужних аналітичних платформ, що використовуються для прийняття рішень, передбачення освітніх ризиків і підвищення якості навчання. Узагальнення результатів дозволяє зробити висновок про доцільність подальшого впровадження інноваційних підходів до інтеграції баз даних в освітню діяльність. Запропонований аналіз практичних кейсів може стати підґрунтям для розробки нових цифрових рішень у сфері освіти, спрямованих на забезпечення гнучкості, індивідуалізації та стійкості освітніх процесів.

Ключові слова: освітні бази даних, цифрове освітнє середовище, кейс-метод, інформаційні системи в освіті, навчальна аналітика, персоналізоване навчання, адміністрування освіти, цифрова трансформація, освіта.

BESPALYI Vladyslav –

Postgraduate student of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0630-5183>

e-mail: v.bespalyi@fizmatsspu.sumy.ua

SHAMONIA Volodymyr –

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1060-223X>

e-mail: v.shamonya@fizmatsspu.sumy.ua

SEMENIKHINA Olena –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3896-8151>

e-mail: e.semenikhina@fizmatsspu.sumy.ua

EDUCATIONAL DATABASES: ANALYSIS OF PRACTICAL CASES

This study presents an analysis of current practices in the use of educational databases across various contexts within the digital educational environment. The project focuses on applied case studies that illustrate the potential of databases as tools for supporting managerial decision-making, enhancing teaching effectiveness, personalizing learning, and ensuring inclusivity. Using an interdisciplinary approach and elements of the case method, the paper reviews national and international experiences in implementing information systems in general secondary and higher education institutions.

Throughout the project, key areas of database application in education were identified: maintaining electronic records and tracking learners, monitoring individualized learning pathways, storing and sharing educational materials, supporting library systems, and organizing work with students with special educational needs. The study also outlines the main challenges associated with the development of

educational databases, including cybersecurity, ethical data usage, the need for professional training of teaching staff, and adapting information systems to the dynamic nature of educational processes.

The research emphasizes that with the advancement of the IT sector, educational databases are evolving from basic record-keeping tools into powerful analytical platforms used for decision-making, risk prediction, and improving the quality of education. The generalization of findings supports the rationale for further implementation of innovative approaches to integrating databases into educational practices. The proposed case analysis may serve as a foundation for designing new digital solutions in education aimed at enhancing the flexibility, individualization, and resilience of educational processes.

Key words: educational databases, digital educational environment, case method, information systems in education, learning analytics, personalized learning, educational administration, digital transformation, education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність аналізу практичних кейсів, які пов'язані з використанням освітніх баз даних, зумовлена зростаючою роллю цифрових технологій у трансформації сучасної освіти [18]. У контексті розбудови цифрового освітнього середовища бази даних виступають ключовим інструментом, що забезпечує ефективне управління освітніми процесами, персоналізацію навчання, моніторинг досягнень учнів, а також оптимізацію адміністративної діяльності закладів освіти. Реальні приклади впровадження баз даних для різних освітніх ініціатив свідчать про їх потенціал як для освітнього процесу безпосередньо, так і для адміністрування і функціонування освітніх установ [20]. З огляду на вимоги до цифрової грамотності педагогів і здобувачів освіти, аналіз використання баз даних в освіті набуває особливої значущості з огляду на потребу формування практико-орієнтованих умінь вчителів, розуміння принципів безпеки даних і прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі останніх десятиліть простежується зростаючий інтерес до тематики впровадження баз даних в освітньому середовищі, що відображає глобальні тенденції цифровізації освіти та переходу до управління знаннями на основі даних. У дослідженнях закордонних авторів [3; 15] особлива увага приділяється ролі освітніх баз даних як інструменту прийняття педагогічних рішень, що ґрунтуються на доказах (data-driven decision making, DDDM). У таких підходах бази даних слугують не лише засобом збереження інформації, а й джерелом аналітики щодо прогресу учнів, ефективності навчальних стратегій і результативності освітніх інтервенцій.

Значну частину літератури становлять дослідження, що висвітлюють застосування студентських інформаційних систем (Student Information Systems, SIS) як основної форми баз даних для адміністрування освітніх процесів [6; 8]. Такі системи забезпечують оперативне управління відвідуваністю, академічною успішністю, електронною документацією, що дозволяє педагогам і керівництву закладів освіти здійснювати гнучке планування навчального процесу. В українському контексті, відповідно до досліджень [10] та [19], аналогічні системи реалізовано у вигляді інтегрованих освітніх платформ («Єдина школа», «Моя школа» тощо), що виконують подібні функції.

Окремий науковий напрям охоплює використання баз даних для зберігання та поширення навчальних матеріалів. Як зазначено в

роботах [5] та [16], розвиток відкритих освітніх ресурсів (Open Educational Resources, OER) прямо пов'язаний із створенням спеціалізованих баз даних, які підтримують метадані, авторські права, версіонування та доступність контенту. Українські дослідники також звертають увагу на роль таких платформ, зокрема в контексті створення електронних репозитаріїв [13], що сприяють поширенню відкритого доступу до освітніх напрацювань викладачів.

Значна увага приділяється також питанням збереження результатів оцінювання та їх використання для адаптації навчального процесу. У дослідженнях [2] доведено, що бази оцінювальних даних дають змогу реалізовувати формувальне оцінювання, засноване на постійному моніторингу досягнень і труднощів учнів. У практичній площині це реалізується через системи типу Moodle, Google Classroom, а також спеціалізовані освітні аналітичні інструменти (наприклад, PowerSchool або Tableau for Education).

Крім того, в освітньому менеджменті бази даних використовуються для стратегічного планування, зокрема в аспектах кадрового забезпечення, наповнення навчальних програм і логістики. Як підкреслюють автори дослідження UNESCO [14], освітня аналітика на основі даних стає критично важливою для країн, що впроваджують політику цифрової трансформації освіти.

У фокусі сучасних публікацій перебуває також еволюція освітніх баз даних у зв'язку з розвитком технологій штучного інтелекту, хмарних обчислень і великих даних. За спостереженням [1], сучасні бази даних у освіті поступово трансформуються в інтелектуальні системи підтримки навчання, які здатні не лише зберігати дані, а й здійснювати предиктивний аналіз, адаптивне навчання та рекомендації.

Загалом освітні бази даних еволюціонують від інструментів фіксації даних до комплексних середовищ навчання, оцінювання й адміністрування. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, вивчення практичних кейсів їх застосування набуває особливого значення, адже дозволяє виявити ефективні моделі впровадження, вивчити бар'єри та сформулювати рекомендації для модернізації цифрової освіти.

Мета статті – проаналізувати практичні кейси, які пов'язані з використанням освітніх баз даних.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження ґрунтується на системному та міждисциплінарному підходах до аналізу освітніх баз даних та їх використання. У межах реалізації проекту були застосовані: аналіз наукових джерел

та документів з метою вивчення теоретичних підходів до впровадження баз даних в освітній процес, аналіз національних та міжнародних практик, нормативно-правових актів, що регламентують цифрову трансформацію освіти. Огляд охоплює академічні статті, результати емпіричних досліджень, аналітичні звіти ЮНЕСКО, Європейської комісії, OECD, а також українських фахових публікацій. Ми використовували контент-аналіз цифрових освітніх платформ і баз даних для систематизації функціональних можливостей сучасних систем (Moodle, OpenEdu, Google Workspace for Education, Microsoft Education, інституційні репозитарії тощо). Порівняльний аналіз використано для зіставлення українського та зарубіжного досвіду впровадження баз даних в освіту, виявлення спільних тенденцій, відмінностей та можливостей адаптації кращих практик в умовах українського освітнього середовища.

Результати дослідження. Освітні бази даних виступають ключовими інструментами сучасного навчального процесу та управлінської діяльності закладів освіти. Вони забезпечують підтримку як щоденного навчання, так і стратегічного адміністрування. Аналіз практичних кейсів з різних освітніх контекстів дозволяє окреслити спектр їх застосувань для підвищення ефективності освітнього процесу, персоналізації навчання та розвитку співпраці [4].

У вищій освіті доведено ефективність кейс-методу у викладанні дисциплін з проектування баз даних. Такий підхід передбачає використання реальних ситуацій, що мають безпосередній зв'язок із теоретичним матеріалом, наприклад, управління книжковим фондом або створення інтернет-магазинів [11]. Кожен кейс поділяється на модулі для колективного обговорення, аналізу проблем, формулювання рішень та їх реалізації за допомогою відповідних інформаційних технологій. Особливу увагу приділяють етапу рефлексії, де здійснюється оцінка запропонованих рішень та аналіз труднощів, з якими зіткнулися здобувачі освіти. Зазначений підхід, що ґрунтується на прагматичній філософії освіти, не лише підвищує залученість студентів, а й сприяє глибшому засвоєнню змісту та формуванню практичних навичок.

У щоденній освітній практиці бази даних використовуються для обліку та управління інформацією про здобувачів освіти, зокрема у системах керування інформацією про учнів. Такі системи дозволяють здійснювати моніторинг успішності, відвідуваності, реєстрації, а також своєчасно виявляти потребу у додатковій підтримці окремих учнів [12]. У сфері інклюзивної освіти бази даних забезпечують ведення індивідуальних освітніх траєкторій, дозволяючи дотримуватися законодавчих вимог і забезпечувати персоналізовану підтримку. Викладачі також активно застосовують бази даних для зберігання навчальних матеріалів, планів уроків та ресурсів, що сприяє уніфікації навчального контенту та міжпредметній взаємодії. Бібліотечні системи баз даних оптимізують управління книжковими

фондами, обліком видачі, а також забезпечують доступ до цифрових ресурсів.

На рівні класної роботи педагоги інтегрують використання баз даних у навчальні проекти. Наприклад, у міждисциплінарних проектах учні можуть збирати історичні дані (наприклад, про кількість жертв під час воєн) і аналізувати їх у базі даних, поєднуючи зміст соціальних наук з математикою [9]. Робота в групах сприяє розвитку навичок співпраці, цифрової грамотності та критичного мислення.

З адміністративної точки зору, освітні бази даних значно підвищують ефективність організаційних процесів, зокрема автоматизацію зарахування, складання розкладів, а також ведення документації відповідно до вимог законодавства щодо захисту персональних даних. Їх використання також є ключовим чинником у розвитку персоналізованого навчання [7]. Завдяки базам даних можна здійснювати довготривалий моніторинг результатів навчання, виявляти прогалини в засвоєнні знань та вчасно адаптувати освітні стратегії відповідно до індивідуальних потреб.

Водночас впровадження освітніх баз даних супроводжується низкою викликів, серед яких — необхідність забезпечення надійності збереження даних, підготовка персоналу до роботи з інформаційними системами та раціоналізація витрат на їх впровадження [17]. Серед кращих практик доцільно виокремити вибір безпечних, масштабованих та інтуїтивно зрозумілих платформ, організацію безперервного професійного розвитку педагогів, а також включення актуальних практичних кейсів до навчального процесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Результати проведеного дослідження засвідчують, що освітні бази даних відіграють ключову роль у цифровій трансформації освітнього процесу на всіх рівнях — від організаційно-адміністративного забезпечення до підтримки індивідуалізованого навчання. Аналіз практичних кейсів дозволив виокремити основні напрями їх ефективного застосування: адміністрування навчального процесу, збереження та систематизація освітніх ресурсів, моніторинг успішності здобувачів освіти, підтримка спеціальних освітніх потреб, формування цифрових портфоліо та розвиток навчальної аналітики.

Особливу увагу привертає практика впровадження кейс-методу в навчанні дисциплін баз даних у закладах вищої освіти. Використання реальних ситуацій і практичних завдань не лише сприяє засвоєнню теоретичного матеріалу, а й розвиває здатність до аналітичного мислення, командної роботи та самостійного прийняття рішень, що є важливими складовими цифрової грамотності.

У межах повсякденної освітньої діяльності бази даних виконують функцію не лише накопичення, а й аналітичного оброблення інформації. Вони забезпечують динамічний облік освітніх траєкторій, індивідуальних досягнень, дозволяють здійснювати своєчасне втручання з

боку педагогів, спрямоване на подолання освітніх труднощів.

Водночас дослідження виявило низку викликів, пов'язаних з впровадженням баз даних в освіті: питання забезпечення інформаційної безпеки та конфіденційності, недостатній рівень підготовки персоналу, а також потреба в адаптації систем до змінних потреб освітнього середовища.

Узагальнення світового та українського досвіду дозволяє стверджувати, що освітні бази даних стають не лише інструментом управління, а й платформою для впровадження інноваційних підходів до навчання. З розвитком інформаційних технологій функціональність таких систем суттєво розширюється – інтегруються можливості штучного інтелекту, автоматизованої аналітики з іншими сервісами та платформами.

Проведений аналіз підтверджує необхідність подальшого дослідження та апробації новітніх кейсів використання баз даних в освіті, з метою вдосконалення цифрових освітніх екосистем та формування стійкої, гнучкої інфраструктури для забезпечення якості освіти в умовах цифрової епохи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Bakhshi H., Larsson C., Morley J. Artificial intelligence in education: Risks and opportunities. *Journal of Educational Technology & Society*. 2023. Vol. 26(1). Pp. 23–34.
2. Black P., Wiliam D. Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 2009. Vol. 21(1). Pp. 5–31. URL: <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>
3. Bowers A. J. Reconsidering grades as data for decision making: More than just academic knowledge. *Journal of Educational Administration*. 2009. Vol. 47(5). Pp. 609–629. URL: <https://doi.org/10.1108/09578230910981080>
4. Chen B., Bryer T. Investigating instructional strategies for using social media in formal and informal learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2012. Vol. 13(1). Pp. 87–104. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i1.1027>
5. Cronin C. Openness and praxis: Exploring the use of open educational practices in higher education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2017. Vol. 18(5). Pp. 15–34. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i5.3096>
6. Dede C., Ho A., Mitros P. Big data analysis in higher education: Promises and limitations. *EDUCAUSE Review*. 2016. Vol. 51(5). Pp. 34–44.
7. East M. Using educational data to support student learning: Practical applications in schools. *Journal of Educational Technology & Society*. 2020. Vol. 23(2). Pp. 45–56.
8. González-Conejero J. L., García-Peñalvo F. J., Therón R. SIS and analytics: Educational systems in the digital age. *Education and Information Technologies*. 2020. Vol. 25. P. 509–528. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09977-8>
9. Healy M. R., Root S. Integrating databases into social studies education: A case for critical data literacy. *Social Education*. 2017. Vol. 81(5). Pp. 297–302.
10. Kolomoiets T., Shyshkina M., Popel M. Development of information and educational environment in Ukrainian universities. *CEUR Workshop Proceedings*. 2020. Vol. 2732. Pp. 102–114.
11. Kruse G. Education data systems and the future of personalized learning. *Educational Policy Review*. 2019. Vol. 31(4). Pp. 12–25

12. Liu L., Wang Q. Case-based learning in database education: A study from Chinese universities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. Vol. 16(1). P. 35. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0161-5>

13. Smalii I. Institutional repositories in Ukrainian universities: Modern state and development prospects. *Open Educational E-Environment of Modern University*. 2022. Vol. 13. Pp. 143–157. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2022.1311>

14. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366994>

15. Wayman J. C. Involving teachers in data-driven decision making: Using computer data systems to support teacher inquiry and reflection. *Journal of Education for Students Placed at Risk*. 2005. Vol. 10(3). Pp. 295–308. URL: https://doi.org/10.1207/s15327671espr1003_5

16. Wiley D. The access compromise and the 5th R. Iterating toward openness. URL: <https://opencontent.org/blog/archives/3221>

17. Williams T., Ricci T. Leveraging student data for academic interventions: Emerging practices and policies. *Journal of School Administration Research and Development*. 2021. Vol. 6(1). Pp. 1–9. URL: <https://doi.org/10.32674/jsard.v6i1.2789>

18. Yurchenko A., Rozumenko A., Rozumenko A., Momot R., Semenikhina O. Cloud technologies in education: the bibliographic review. *Informatyka, Automatyka, Pomiar W Gospodarce I Ochronie Środowiska*. 2023. Vol. 13(4). Pp. 79–84. URL: <https://doi.org/10.35784/iapgos.4421>

19. Волкова Т.В., Величко Н.О., Гириловська І.В., Закатнов Д.О. Інформаційно-аналітичне управління освітніми системами: методичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 176 с.

20. Семеніхіна О.В., Харченко І.І., Шищенко І.В. Цифровізація як основа удосконалення організаційно-правового забезпечення управління розвитком соціальної сфери на рівні територіальної громади. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. № 26. С. 62–66. URL: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.26.12>

REFERENCES

1. Bakhshi, H., Larsson, C., & Morley, J. (2023). Artificial intelligence in education: Risks and opportunities. *Journal of Educational Technology & Society*. 26(1). Pp. 23–34. [in English]
2. Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*. 21(1). Pp. 5–31. URL: <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5> [in English]
3. Bowers, A. J. (2009). Reconsidering grades as data for decision making: More than just academic knowledge. *Journal of Educational Administration*. 47(5). Pp. 609–629. URL: <https://doi.org/10.1108/09578230910981080> [in English]
4. Chen, B., & Bryer, T. (2012). Investigating instructional strategies for using social media in formal and informal learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 13(1). Pp. 87–104. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i1.1027> [in English]
5. Cronin, C. (2017). Openness and praxis: Exploring the use of open educational practices in higher education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 18(5). Pp. 15–34. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i5.3096> [in English]
6. Dede, C., Ho, A., & Mitros, P. (2016). Big data analysis in higher education: Promises and limitations. *EDUCAUSE Review*. 51(5). Pp. 34–44. [in English]
7. East, M. (2020). Using educational data to support student learning: Practical applications in schools. *Journal of*

Educational Technology & Society. 23(2). Pp. 45–56. [in English]

8. González-Conejero, J. L., García-Peñalvo, F. J., & Therón, R. (2020). SIS and analytics: Educational systems in the digital age. *Education and Information Technologies*. 25. Pp. 509–528. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09977-8> [in English]

9. Healy, M. R., & Root, S. (2017). Integrating databases into social studies education: A case for critical data literacy. *Social Education*. 81(5). Pp. 297–302. [in English]

10. Kolomoiets, T., Shyshkina, M., & Popel, M. (2020). Development of information and educational environment in Ukrainian universities. *CEUR Workshop Proceedings*. 2732. Pp. 102–114. [in English]

11. Kruse, G. (2019). Education data systems and the future of personalized learning. *Educational Policy Review*. 31(4). Pp. 12–25. [in English]

12. Liu, L., & Wang, Q. (2019). Case-based learning in database education: A study from Chinese universities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 16(1). 35. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0161-5> [in English]

13. Smalii, I. (2022). Institutional repositories in Ukrainian universities: Modern state and development prospects. *Open Educational E-Environment of Modern University*. 13. Pp. 143–157. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2022.1311> [in English]

14. UNESCO. (2019). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366994> [in English]

15. Wayman, J. C. (2005). Involving teachers in data-driven decision making: Using computer data systems to support teacher inquiry and reflection. *Journal of Education for Students Placed at Risk*. 10(3). Pp. 295–308. URL: https://doi.org/10.1207/s15327671espr1003_5 [in English]

16. Wiley, D. (2014). The access compromise and the 5th R. Iterating toward openness. URL: <https://opencontent.org/blog/archives/3221> [in English]

17. Williams, T., & Ricci, T. (2021). Leveraging student data for academic interventions: Emerging practices and policies. *Journal of School Administration Research and Development*. 6(1). Pp. 1–9. URL: <https://doi.org/10.32674/jsard.v6i1.2789> [in English]

18. Yurchenko, A., Rozumenko, A., Rozumenko, A., Momot, R., & Semenikhina, O. (2023). Cloud technologies in education: the bibliographic review. *Informatyka, Automatyka, Pomiar W Gospodarce I Ochronie Środowiska*. 13(4). Pp. 79–84. URL: <https://doi.org/10.35784/iapgos.4421> [in English]

19. Volkova, T.V., Velychko, N.O., Hyrylovska, I.V., & Zakatnov, D.O. (2012). Informatsiino-analitychne upravlinnia osvithnomy systemamy: metodychny posibnyk

[Information and analytical management of educational systems: a methodological guide]. K.: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]

20. Semenikhina, O.V., Kharchenko, I.I., & Shyshenko, I.V. (2021). Tsyfrovizatsiia yak osnova udoskonalennia orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia upravlinnia rozvytkom sotsialnoi sfery na rivni terytorialnoi hromady [Digitalization as a basis for improving the organizational and legal support for managing the development of the social sphere at the level of the territorial community]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini – Public management and administration in Ukraine*. 26. S. 62–66. <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.26.12> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЕСПАЛІЙ Владислав – аспірант кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: освітні бази даних: аналіз практичних кейсів.

ШАМОНЯ Володимир – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: освітні бази даних: аналіз практичних кейсів.

СЕМЕНІХІНА Олена – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: освітні бази даних: аналіз практичних кейсів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BESPALYI Vladyslav – Postgraduate student of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Scientific interests: educational databases: analysis of practical cases.

SHAMONIA Volodymyr – Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Scientific interests: educational databases: analysis of practical cases.

SEMENIKHINA Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Informatics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Scientific interests: educational databases: analysis of practical cases.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.014

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-297-301

ДУДКА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Київського авіаційного інституту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>
e-mail: kiev.professor@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЙНІ ВИМІРИ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Проведено теоретичний аналіз впливу національного академічного середовища на удосконалення адаптаційно-інтеграційних процесів, що відбуваються з іноземними студентами в існуючих реаліях наявного соціокультурного простору приймаючої сторони.

Зуважено, що одним із показників рівня ефективності та якості надання освітніх послуг вищою школою слугує індикатор чисельності іноземних студентів.

Акцентовано увагу на системному оновленні дидактичного інструментарію вищої школи, що свідчить про невинну модернізацію педагогічних систем відповідно до сучасних вимог та запитів наявного ринку праці.

Підкреслено необхідність ознайомлення іноземних студентів з особливостями національно-культурного багатоманіття з метою підвищення рівня впізнаваності України на світовій арені.

Узагальнено дотичність до титульної феноменології дефініції акультурації та крос-культурної взаємодії.

Презентовано міждисциплінарну проекцію феномена інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни крізь призму взаємопов'язаних компонентів: історіософського, соціокультурного, психологічного, дидактичного та педагогічного.

Унаочнено процес інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни у фокусі трьох етапного структурного утворення. Продемонстровано компонентну структуру феномена інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни.

Виокремлено на особистісному рівні іноземних студентів двовекторність адаптаційно-інтеграційних перетворень, віддзеркалених крізь призму соціально-побутового та академічного аспектів.

Підсумовано, як опинившись у нових соціокультурних реаліях буття, зіштовхнувшись з мовним бар'єром, зустрівшись з своєрідними академічними та побутовими умовами носії інокультурних традицій зберігає свою національну ідентичність успереч зовнішнім викликам.

Узагальнено, що досліджувана феноменологія володіє достатнім рівнем теоретичної та праксеологічної цінності, як для сучасного академічного середовища, так і для держави у цілому.

Ключові слова: іноземні студенти, акультурація, крос-культурна взаємодія, адаптація, національне академічне середовище.

DUDKA Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor of the Department

Pedagogy and Psychology of Vocational Education

Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>

e-mail: kiev.professor@gmail.com

INTEGRATION DIMENSIONS OF ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS TO THE NATIONAL ACADEMIC ENVIRONMENT

The modern educational landscape is marked by several conceptual approaches that are characteristic of the national education system. At the same time, there is a systematic update of didactic tools, which indicates the continuous modernization of pedagogical systems to meet modern requirements and requests of the current labor market.

An important indicator of the quality of educational and scientific services is the competitiveness of the educational and institutional structure in the international arena. In the focus of such a comprehensive analysis of competitiveness indicators, the indicator of the number of foreign students stands out. This clearly reflects the efficiency and quality of educational services (both from a general scientific and professional perspective).

Due to such systemic formations, an economic marker of the interest of educational institutions to become more attractive centers for applicants from different corners of the globe is clearly formed. Concurrently, the issue of finding and implementing such a spectrum of innovative approaches would ensure the growth of interest in an increasing progression. This is even more capable of strengthening the economic security of the state and remains relevant.

In the national traditions of each country, an established understanding has been formed that the more presentable the educational institution is, the more successful the subsequent personal integration into the world of new opportunities and technologies will be. The path of such "integration" is laid by successful markers that broadcast the positive experience of life abroad.

Obviously, the above-described tendency in the perception of educational reality also indicates the relevance of the vector of international state policy at the sectoral level to such processes. After all, the state is no less interested than the educational institution in the entry of foreign residents with the prospect of increasing profitability from their stay on the national territory.

Key words: foreign students, acculturation, cross-cultural interaction, adaptation, national academic environment.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблематичний характер повномасштабного вторгнення привніс на порядок денний цілу низку питань, розгляд яких потребує повнопланового відрефлексування на усіх рівнях соціокультурного буття. Одним з таких питань є вектор поглиблення міждержавної співпраці, з метою більш ефективної протидії збройній агресії східного недобросусіда, та побудови міцного фундаменту міжнародної інтеграції на паритетних засадах взаємозацікавленої колаборації. Паралельним чином нарізало нагальне питання міжнародних полігалузового функціонування до міжнародних вимог та стандартів, що актуалізувало питання подальшого освітнього реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарна аспектильність висвітлення досліджуваної феноменології сьогодні прослідковується на сторінках цілої низки праць українських учених, зокрема: Л. Алексеєнко-Лемовської, Т. Завгород-

ньої, М. Садового, В. Сиротюка, О. Сухомлинської, О. Філоненко, М. Чумака та інших. Проте, досі не набуло самостійного висвітлення досліджуване на сторінках тематичних праць, що актуалізувало формулювання заявленої тематики.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз впливу національного академічного середовища на удосконалення адаптаційно-інтеграційних процесів, що відбуваються з іноземними студентами в існуючих реаліях наявного соціокультурного простору приймаючої сторони.

Виклад основного матеріалу дослідження. Векторні євроінтеграційні перетворення та зорієнтованість нашої держави увійти врешті-решт до складу Євросоюзу розставило відповідні акценти щодо організації освітнього ландшафту на теренах нашої держави. Дане питання відштовхнулося, зокрема, й від критичного аналізу на адресу наших закладів вищої освіти (ЗВО), яким не вдалося зайняти лідируючих позицій у рей-

тингових списках на міжнародному галузевому рівні.

Поряд із такими критичними твердженнями, на дихотомічному рівні сформувався й інший спектр питань, пов'язаних із науковим обґрунтуванням рівня унікальності природи національного академічного середовища та неприпустимості зведення функціонування усієї системи до спільного уніфікаційного знаменника [1; 2]. Адже така система сформувалася під впливом цілої низки екзогенних та ендогенних факторів, які залишили суттєвий відбиток на траєкторії історично-галузевого поступу. Такий характер поступу маркувався викликами та завданнями перспективного соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Безумовним чином, негативний відголосок на траєкторії феноменологічного поступу залишили й ідеологічні обмеження, які використовували інструментарій освіти для імплементації політичних завдань і підпорядкування суспільного буття (зокрема, у всіх вимірах функціонування соціальних інститутів) до власних можновладних інтересів. Незважаючи на такий негативний вплив політичних детермінант, освітній вектор зберіг у собі надмісний національний стрижень, що віддзеркалює нині рівень самобутності українського народу, культурного поступу та прагнення до незалежності [2].

Сьогодні сучасний освітній ландшафт відзначається цілою низкою концептуальних підходів, які є характерними для національної системи освіти [1; 2]. У той же час спостерігається систематичне оновлення дидактичного інструментарію, що свідчить про неупинну модернізацію педагогічних систем відповідно до сучасних вимог та запитів наявного ринку праці.

Доволі важливим індикатором якості надання освітньо-наукових послуг є показник конкурентоспроможності академічної структури на міжнародній арені. У фокусі такого комплексного аналізу показників конкурентоспроможності, помітним чином виокремлюється й індикатор чисельності іноземних студентів, що найбільш яскраво віддзеркалює ефективність та якість надання освітніх послуг (як із позицій загальнонаукової, так і з професійної точок зору).

У силу таких системних утворень зрозумілим чином формується й економічний маркер зацікавленості освітніх інституцій ставати більш привабливішими концентрами для абітурієнтів з різних куточків земної кулі. У той же час, актуальним залишається питання щодо пошуку та імплементації такого спектру інноваційних підходів, які б забезпечили зростання зацікавленості у вимірах зростаючої прогресії, що ще б більшою мірою підсилило б економічну безпеку нашої держави.

Судячи з історичного досвіду соціокультурного буття, у традиціях кожної країни сформувалося усталене розуміння того, що чим презентабельнішою є освітня інституція – тим успішнішою буде подальша особистісна інтеграція у світ нових можливостей та технологій. За очікуваною результативністю, шлях такої «інте-

рації» прокладатиметься довгою стежкою успішних маркерів, які транслюватимуть позитивний досвід життя закордоном.

Вочевидь вище охарактеризована тенденційність сприйняття освітньої реальності засвідчує і про дотичність до наведених процесів вектору міжнародної державної політики на галузевому рівні. Адже, держава не менш ніж освітня інституція, предметно зацікавлена у в'їзді іноземних резидентів з перспективою зростання прибутковості від їх перебування на національних теренах [2].

Проте, поряд із економічними детермінантами, які безумовно формують привабливий ландшафт для подальшої галузевої розбудови, існує доволі багато суттєвих питань, які пов'язані з необхідністю системного удосконалення навчально-виховного та розвиваючого простору для іноземних гостей. У цьому ключі, доволі перспективним є напрям наукового пошуку у розрізі ідентифікації цілісного спектру факторів, які суттєвим чином позначаються на ефективності процесів адаптації та інтеграції іноземних студентів до умов реального освітнього середовища, з метою подолання лімітаційних бар'єрів подальшого особистісного становлення і розвитку у нових територіально-культурних умовах. Подолання таких бар'єрів повинно прокладатися шляхом створення нових багатовекторних умов для багатосторонньої особистісної співпраці суб'єктів пізнання з широким колом учасників освітнього процесу. Такі багатовекторні умови обов'язково повинні включати ознайомлення іноземних студентів з особливостями національно-культурного багатоманіття з метою підвищення рівня впізнаваності України на світовій арені [1; 2].

Таким чином, важливим у цьому напрямі науково-педагогічної діяльності є необхідність залучення іноземних студентів до процесу освоєння національного та культурного багатства нашої держави [1; 2]. Саме такий характер галузевої взаємодії покликаний утвердити на загальнодержавному рівні пріоритетність міжнародного співробітництва та глибинний компаративний аналіз паритетного партнерства вже й на рівні світового співтовариства, з урахуванням цінностей культурного, економічного, соціального та політичного поступу нашої держави. Такий вимір міжнародних галузевих взаємодій усталено називати інтеграційним.

На території західних країн феномен адаптації суб'єкта пізнання до нового інокультурного простору отримав назву «акультурація». Змістове наповнення останнього поєднує у собі необхідність засвоєння іноземним суб'єктом пізнання національно-культурних цінностей внаслідок тривалого перебування на території іноземної країни. Саме феномен акультурації уможливорює продуктивне засвоєння іноземними студентами глибин української історії, культури та побуту. Шлях такого поетапного освоєння маркується елементами ефективної міжнаціональної взаємодії та апеляції до набутого шляхом освоєння нового.

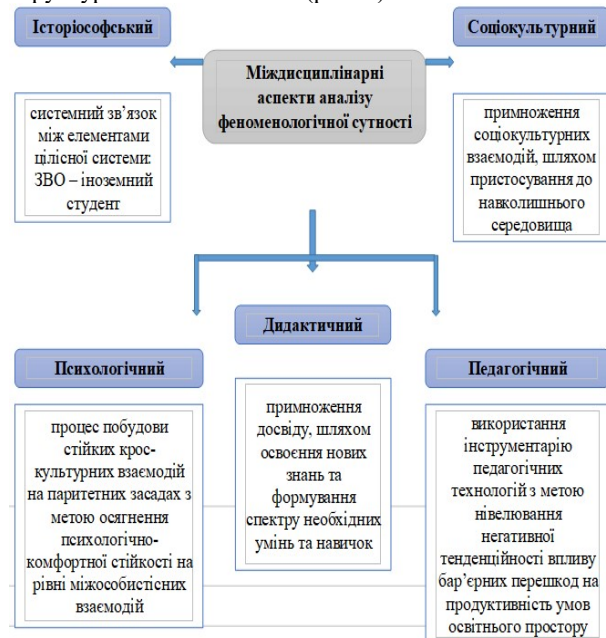
Ще одним «прилеглим» дефінітивним утворенням, необхідним для освоєння глибин

досліджуваної феноменології є дефініція крос-культурна взаємодія. Остання передбачає глибинність міжкультурної адаптації та продуктивність міжособистісної взаємодії шляхом побудови стійких суб'єкт-суб'єктних відносин на засадах паритетності та толерантності.

В історіософському вимірі феномен інтеграції трактується з онтологічних позицій, як системний «компілянт» між елементами цілісного, яке з процесуальної точки зору віддзеркалює напрям розвитку системи в сукупності взаємозв'язаних елементів. Такий характер взаємодії сукупних складових приводить до формування єдиної цілісної системи, яка вже набуває у просторово-часовому вимірі нових якостей та властивостей. Поряд із феноменом інтеграції (передбачаючої рух від загального до одиничного з метою надбудови цілісної системи) існує й інший феномен – диференціації. Останній відзначається глибинною сфокусованістю на формування єдиного інтеграційного утворення, з сукупністю притаманних йому рис та характеристик.

Проте, історіософський характер екстраполяції досліджуваного на загальнонаукову канву не вичерпує міждисциплінарного предметного дискурсу. З метою узагальнення досліджуваного доцільно унаочнити спектр міждисциплінарних взаємодій (див. рис. 1).

Дані рис.1 підтверджують, що досліджувана фенологія є доволі складним соціально-психологічним процесом, який пронизаний цілою низкою інформаційно-комунікативних, технологічно-організаційних та організаційно-інфраструктурних особливостей (рис. 2).

Екстраполюючи загальнонауковий феномени адаптації та інтеграції на канву інтерпретації процесу входження іноземних студентів в національне академічне середовище, у якому вони навчаються, варто виокремити наступні етапи цього процесу (див. рис. 2).

На феноменологічному рівні національне академічне середовище постає як складна педагогічна система, репрезентована сукупністю мети, цілей, засобів та методів навчання, виховання то розвитку суб'єктів впізнання (рис. 2). На рівні такої системи створюються найоптимальніші умови для особистісної реалізації та соціалізації усіх без винятку учасників освітнього процесу.

Крізь призму комплексного аналізу процесів адаптації та інтеграції іноземних студентів в національне академічне середовище приймаючої країни (рис. 2) не можливо оминати увагою надзвичайно важливий процес суб'єктної соціалізації в інокультурний простір. Опинившись у нових соціокультурних реаліях буття, зіштовхнувшись з мовним бар'єром, зустрівшись із своєрідними академічними та побутовими умовами носій інокультурних традицій зберігає свою національну ідентичність усупереч зовнішнім викликам [1]. У фокусі таких процесів, основним завданням національного академічного середовища є необхідність створення найоптимальніших умов для особистісної адаптації та інтеграції іноземних студентів до нових умов соціокультурного буття з метою максимального зниження стресових виявів у вимірах реального часопростору.

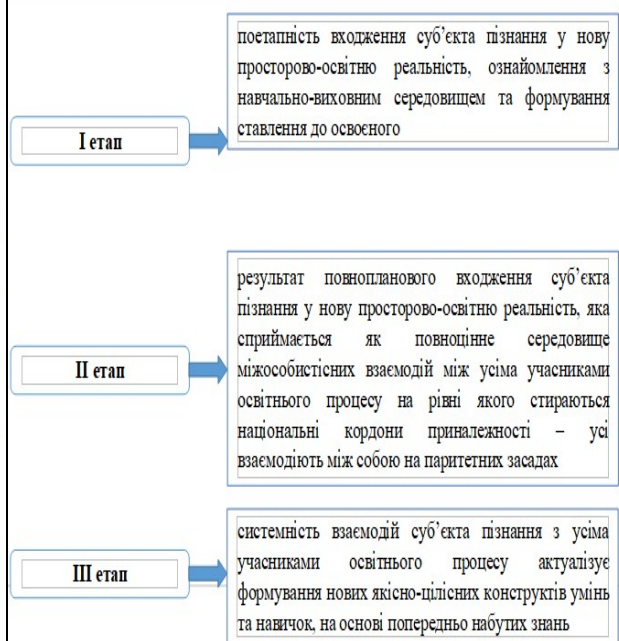

Рис.2. Адаптація та інтеграція іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни

На фоні аналізу таких інтеграційних особливостей не можливо оминати увагою і феномен психологічної адаптації іноземного студента до інокультурного середовища, адже продуктивність персональної адаптації багато у чому визначається саме психологічною складовою.

Дані рис.2 підтверджують той факт, що феномен інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни насправді виступає не як фрагментарне явище, а передусім як системне

(рис. 2). У розрізі такої високосистемності спостерігається детермінація особистісних якостей суб'єкта пізнання під впливом цілої низки екзогенних факторів (рис. 2).

Беручи до уваги педагогічні та соціокультурні особливості, на особистісному рівні феноменологічне функціонування поєднує у собі наступну трикомпонентну структуру: емоційно-вольову, акмеологічну та діяльнісно-поведінкову (див.рис. 3).

Кожен з наведених у рис.3 компонентів віддзеркалює сукупний взаємозв'язок суб'єктивних та об'єктивних детермінант, які корелюють систему феноменологічного функціонування (рис. 3).

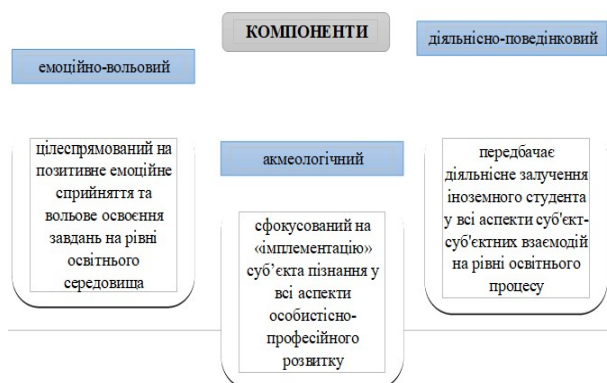

Рис.3. Компонентна структура феноменів адаптації та інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни

У фокусі такого наукового відрефлексування не можливо оминати увагою двовекторність адаптації та інтеграції іноземних студентів до умов приймаючої сторони: з одного боку, соціально-побутовий, а з іншого – академічний. Якщо перший аспект є доволі простим для усвідомлення і передбачає універсальність поведінково-діяльнісних починів, націлених на пришвидшення процесу цілісної особистісної імплементації у реально існуючий простір соціальних взаємозв'язків та наявних побутових особливостей. Зовсім інший аспект – академічний увібрав у себе необхідність імплементації інтегративного підходу в навчально-виховні та розвиваючі реалії вищої школи. І саме такий інтегративний аспект повинен націлюватися на подолання надмірної схоластики, формування на особистісному рівні такого спектру нейронних взаємозв'язків, які б забезпечили нашарування знанневого конструкту і сприяли розбудові цілісної системи, а не апелювали до використання змістового «контенту» лише для задоволення потреб тієї, чи іншої системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що феноменологічне функціонування досі не набуло виразного характеру самостійного предмету дослідження. У той же час, досліджуване володіє достатнім рівнем теоретичної та праксеологічної цінності, як для академічного середовища розвитку сучасної вищої школи, так і для держави у цілому. З практичної точки зору, «нашарування»

навчально-виховних та розвиваючих завдань для представників іноземних студентів на базі проукраїнських освітніх реалій нерідко набуває імпровізаційного характеру, здебільшого без використання потенціалу теоретичних напрацювань у цьому напрямку. Національно-зорієнтований підхід у цьому аспекті повинен виступити у ролі стрижневого утворення, на базі якого вибудовується крос-культурна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу та засадах паритетності та толерантності.

У фокусі тематичного опрацювання, перспективність реалізації подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні переліку лімітаційних факторів, які протидіють успішній інтеграції іноземних студентів в освітній простір приймаючої країни. Такий напрям у майбутньому уможливить формування високоефективних педагогічних умов для успішного феноменологічного функціонування на академічному рівні усіх без винятку освітніх інституцій у фокусі реалізації завдань повоєнної відбудови України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. 13.12.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. No 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80>

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. 13.12.2022. [The Law of Ukraine On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]
2. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky. (2022). [On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032]. Rozporiadzhennia KМУ No 286-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУДКА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Київського авіаційного інституту.

Наукові інтереси: загальна педагогіка та історія педагогіки, туризмологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUDKA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department pedagogy and psychology of vocational education Kyiv Aviation Institute.

Scientific interests: general pedagogy and history of pedagogy, tourism.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.05.2025 р.

УДК 392:[378:159.91]

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-302-308

РАСТРИГІНА Алла –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-2831>
e-mail: rastrygina.alla@gmail.com

КЛЕПАР Марія –

доктор педагогічних наук, професор,
кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

ЕТНІЧНО-РОДИННІ ТРАДИЦІЇ ЯК ФАХОВИЙ РЕСУРС МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-МУЗИКАНТА У ТРАВМОІНФОРМОВАНІЙ ДОПОМОЗІ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО

У статті розглянуто особливості використання етнічно-культурних традицій як фахового ресурсу майбутнього вчителя музичного мистецтва у подолання травм війни в унівської молоді. Проведено критичний аналіз сучасного наукового дискурсу з означеної проблематики, котрий дозволив засвідчити, що у наукових працях сучасних вітчизняних науковців хоча й піднімаються питання щодо значущості родинної обрядовості та пісенних родинних традицій у підготовці майбутніх вчителів, однак ці праці мають загальнокультурний характер і не містять конкретних педагогічних механізмів для травмоінформованої допомоги через мистецтво як ресурсу для подолання травм війни у школярів. У процесі ретельного ознайомлення з публікаціями зарубіжних й вітчизняних учених, котрі стосуються безпосередньо травмоінформованої педагогіки, підтвердилося, що травмоінформована допомога через мистецтво є найбільш актуальною проблематикою сьогодення. Доведено, що проаналізовані джерела хоча й наближені до досліджуваної нами проблеми, все ж мають децю інший ракурс її висвітлення й не передбачають акцентуації на українських етнічно-родинних традиціях як фахового ресурсу сучасного педагога-музиканта. Представлено авторське бачення ролі етнічно-родинних традицій у підготовці майбутніх учителів-музикантів як фаховий ресурс, що являє собою низку педагогічних можливостей (наявних засобів, знань, розумінь й способів дій), котрі використовуються для досягнення мети щодо набуття студентами здатності до травмоінформованої допомоги через мистецтво задля подолання травм війни в учнівської молоді. Доведено, що такий ресурс працює за наскрізним принципом й інтегрується в освітній процес на змістовому, методичному та практичному рівнях.

Ключові слова: вчитель-музикант, фаховий ресурс музичне мистецтво, етнічно-родинні традиції, травмоінформована допомога.

RASTRYGINA Alla –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Art Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-2831>
e-mail: rastrygina.alla@gmail.com

KLEPAR Maria –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Pedagogy of Primary Education
of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

ETHNIC-FAMILY TRADITIONS AS A RESOURCE FOR FUTURE TEACHER-MUSICIAN IN TRAUMA-INFORMED CARE THROUGH ART

The article examines the features of using ethnic and cultural traditions as a professional resource for a future teacher of music in overcoming war traumas in children. A critical analysis of the modern scientific discourse on the specified issue was conducted, which allowed us to verify that although the scientific works of modern domestic scientists raise questions about the significance of family rituals and song family traditions in the training of future teachers, these works are of a general cultural nature and do not contain specific pedagogical mechanisms for trauma-informed assistance through art as a resource for overcoming war traumas in schoolchildren. In the process of careful familiarization with the publications of foreign and domestic scientists that directly relate to trauma-informed pedagogy, it was confirmed that trauma-informed assistance through art is the most relevant issue of today. It is proved that the analyzed sources, although close to the problem we are studying, still have a slightly different perspective of its coverage and do not provide for an accentuation on Ukrainian ethnic-family traditions as a professional resource of a modern teacher-musician. The author's vision of the role of ethnic-family traditions in the training of future teacher-musicians is presented as a professional resource, which represents a number of pedagogical opportunities (available means, knowledge, understandings and methods of action), which are used to achieve the goal of acquiring the ability of students to provide trauma-informed assistance through art in order to overcome war traumas in schoolchildren. It is proved that such a resource works on a cross-cutting principle and is integrated into the educational process at the content, methodological and practical levels.

Key words: teacher-musician, professional resource musical art, ethnic-family traditions, trauma-informed assistance.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті гуманітарної кризи, спричиненої війною в Україні, проблема психоемоційного благополуччя й ментального здоров'я учнівської молоді стає пріоритетною для сучасної освіти на всіх її рівнях. За таких умов особливої актуальності набуває виокремлення специфічних можливостей фахової підготовки майбутніх вчителів-музикантів як ресурсу, що уможливило використання терапевтичних можливостей мистецтва в їхній майбутній практичній діяльності з метою підтримки дітей, що пережили травматичний досвід. За нашим переконанням таким фаховим ресурсом є травмоінформована допомога через мистецтво, ґрунтована на етнічно-родинних традиціях, котрі передається із покоління в покоління й завдяки яким ґартується психоемоційне здоров'я молодого покоління українців, карбуються їх ментальні характеристики та зберігається культурний код нації.

Українська родинна культура, що включає обрядовість, пісенну спадщину, родинну символіку, вікові музичні практики, історично виконувала функції збереження ідентичності, психоемоційної підтримки та формування духовної стійкості людини. В умовах війни ці ресурси набувають нового значення як інструменти подолання травм, відновлення цілісності особистості й формування відчуття безпеки. Саме тому майбутній учитель музичного мистецтва має володіти не лише суто фаховими компетентностями, а й набути здатності до травмоінформованої допомоги через мистецтво та психоемоційної підтримки учнівської молоді засобами етнокультурної спадщини й етнічно-родинних традицій в тому числі.

Маємо зазначити, що в освітніх програмах для здобувачів вищої освіти за мистецькими спеціальностями хоча й представлені освітні компоненти, спрямовані на ознайомлення з національними етнічно-родинними традиціями, все ж актуалізація їхнього терапевтичного потенціалу подана в недостатній мірі. Проблема ускладнюється й недостатньою кількістю навчально-методичних матеріалів, що адаптують етнічно-родинний контекст до умов воєнного та повоєнного суспільства. Крім того, методики застосування етнокультурної спадщини й зокрема, етнічно-родинних традицій у психоемоційній підтримці учнівської молоді залишаються на рівні загальних міркувань без детальної дидактичної розробки щодо поєднання фахового ресурсу здобувачів з технологіями травмоінформованої допомоги дітям у кризі.

Тож існує очевидна потреба у розкритті педагогічних можливостей етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу студентів-музикантів, майбутня професійна діяльність яких здійснюватиметься у парадигмі травмоінформованої допомоги через мистецтво. Саме остання здатна ініціювати в учнівської молоді усвідомлення власної приналежності до етнічно-родинних традицій як основи національної ідентичності й культурної самоідентифікації, що стає вагомим важелем відновлення емоційної рівноваги й

набуття стресостійкості через мистецтво й зокрема через живу етнічно-родинну традицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки позначені зростанням наукового інтересу дослідників до ролі етнокультурних й зокрема, етнічно-родинних традицій в умовах соціальних потрясінь та воєнних викликів. У працях Г. Лозко [7], І. Коляди [5], Н. Степаненко [12] простежується ідея відновлення традиційної родинної обрядовості як основи формування національної ідентичності та духовного самоцілення. Автори підкреслюють, що саме музичні практики, пісні, обряди, родинне музикування, здатні створювати простір емоційної безпеки для дитини в кризових обставинах. Особливої уваги заслуговують новітні публікації, які торкаються теми застосування етнічно-родинних традицій у мистецько-педагогічній освіті.

Значущим у цьому напрямку є доробок М. Король, яка у своїх дослідженнях розкриває роль етнічних компонентів у формуванні духовного світу майбутнього вчителя музичного мистецтва. Авторка підкреслює, що родинна пісенна традиція має бути включена до практичного блоку освітньо-професійних програм здобувачів вищої освіти мистецького профілю [6]. О. Козак наголошує на необхідності інтеграції етно-музикознавчого матеріалу в процес підготовки вчителя музичного мистецтва, адже саме такі знання й розуміння дозволяють майбутньому фахівцю ідентифікувати себе як носія культурно-родинної спадщини [4].

Про важливість етнічно-родинних традицій як терапевтичного засобу йдеться у працях С. Ткаченко, де простежується ідея відновлення дитячої психіки через ритуальні родинні форми музичного спілкування. Авторка доводить ефективність родинного музикування як засобу компенсації емоційної деструкції у дітей, що постраждали від війни [13]. Л. Гуменюк [1] піднімає проблему формування професійної готовності до викладання українського фольклору як складника мистецької терапії у школах. У її публікаціях зосереджено увагу на тому, що знання родинно-етнічних музичних традицій є ключовим компонентом змісту фахової підготовки [1].

У контексті заявленої у статті проблеми на особливу увагу заслуговують праці, де актуалізовано роль травмоінформованої допомоги через мистецтво у відновленні психоемоційного стану дітей, постраждалих в умовах війни. Так, Найджел Осборн, професор Единбурського університету, композитор і відомий на весь світ фахівець з подолання травм війни через мистецтво і комунікацію, травмої авторська методика якого заснована на практичному досвіді роботи в гарячих точках планети, доводить, що залучення дітей до музики, пов'язаної з їхнім етнокультурним бекграундом, значною мірою сприяє зниженню рівня стресу, тривожності, ізоляції [17 р. 25]. Схожі висновки наводять Генрі Редвуд [18] і Даррен Абрахас [14], які вказують на необхідність використання ритуальної пісенності й родинних традицій у роботі з травмованими підлітками.

Вагомим внеском у означену проблематику є праці Ю. Ніколаєвської [8], яка досліджує трав-

моінформовану підтримку засобами мистецтва в умовах освітнього середовища. Авторка акцентує увагу на педагогічному потенціалі родинної пісні як чинника емоційної стабілізації та самовираження.

Скромним внеском авторок статті у дослідження означеної проблеми є низка публікацій, пов'язаних арт-комунікаційною взаємодією у подоланні травм війни та відновленням ментального здоров'я народу України. Зокрема, щодо ціннісних основ арт-комунікацій у мистецько-педагогічній освіті [9]; арт-комунікаційної взаємодії майбутніх вчителів-музикантів з дітьми задля відновлення їх психоемоційного стану [10]; травмоінформованого мистецтва як духовної екосистеми відновлення ментального здоров'я українців та організаційних засад підготовки майбутнього педагога-музиканта до травмоінформованої допомоги через мистецтво [11]; музично-творчим потенціалом позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти у набутті здатності до травмоінформованої допомоги [2], народно-пісенні традиції у розвитку духовності майбутніх вчителів [4]; особливостей використання етнокультурних традицій для подолання травм війни у школярів.

Отже, авторки акцентують увагу на значущості родинного музичного досвіду, що зберігає етнічну пам'ять і сприяє психоемоційному відновленню дітей та доводять, що підготовка майбутніх вчителів-музикантів до арт-комунікаційної взаємодії через мистецтво, включаючи етнічно-родинні традиції, підвищує їх емпатійну й фасилітаційну здатність до подолання травм війни в учнівській молоді.

Разом із тим, у вищезгаданих дослідженнях (як вітчизняних, так і зарубіжних) проблема застосування етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу у подоланні травм війни серед учнівської молоді розкрито недостатньо. Зокрема, Г. Лозко [7] та І. Коляда [5] роблять акцент на значущості родинної обрядовості у формуванні національної ідентичності, однак їхні праці мають загальнокультурний характер і не містять конкретних педагогічних механізмів для травмоінформованої допомоги. Те саме стосується праць Н. Степаненко, яка зосереджується на родинній пісенній традиції, але не розглядає її як ресурсу у подоланні травм війни [12]. У дослідженнях Н. Осборна [16], Г. Редвуда [18] та Д. Абрахаса [14], незважаючи на високий рівень науковості та гуманітарного змісту, відсутній фокус на українському етнічно-родинному контексті як ресурсу мистецько-педагогічної освіти. Їхні висновки є універсальними, а отже – потребують адаптації до вітчизняної освітньої практики. Публікації Ю. Ніколаєвської, що безпосередньо стосуються травмоінформованої педагогіки в узагальненому прочитанні, проте доводять, що травмоінформована допомога базується на принципах емпатії, довіри, розуміння культурного контексту та індивідуального досвіду кожної людини [8].

Публікації авторок цієї статті хоча й наближені до досліджуваної проблематики, все ж мали не меті дещо інший ракурс її висвітлення.

Зокрема, було розкрито поняття травмоінформованого мистецтва як духовної екосистеми підтримки ментального здоров'я учнів та екзистенціальну цінність української етнокультурної спадщини [10]; обґрунтовано значення колискових, обрядових пісень, родинних наративів у формуванні духовно-моральних цінностей школярів та емпатійної компетентності вчителя [2].

Таким чином, проведений аналіз сучасних наукових праць, дотичних до досліджуваної проблеми, підтверджує наявність достатньої наукової бази, яка створює сприятливі умови для обґрунтування педагогічних можливостей застосування етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу майбутнього вчителя музичного мистецтва що уможливорює травмоінформовану допомогу учнівській молоді в умовах війни та повоєнні часи, що я складає мету данної статті.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання низки завдань, зокрема:

- ретельний аналіз сучасного наукового дискурсу з питань травмоінформованої допомоги через мистецтво та застосування етнічно-родинних традицій у підготовці майбутніх вчителів-музикантів;
- розкриття етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу, що працює за наскрізним принципом й інтегрується в освітній процес на різних рівнях: змістовому, методичному та практичному;
- представлення конкретних методичних прийомів, які зумовлюють використання етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу у підготовці майбутнього вчителя-музиканта до травмоінформованої допомоги через мистецтво;
- окреслення перспективних напрямків подальшого наукового пошуку з досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Застосування етнічно-родинних традицій у підготовки майбутніх учителів-музикантів ми розглядаємо як фаховий ресурс, що являє собою низку педагогічних можливостей, зокрема наявних засобів, знань, розумінь й способів дій, котрі використовуються для досягнення мети щодо набуття студентами здатності до травмоінформованої допомоги через мистецтво задля подолання травм війни в учнівській молоді та її ефективне застосування в професійній сфері. Такий ресурс працює як наскрізний принцип, що інтегрується в освітній процес на різних рівнях: змістовому, методичному та практичному рівнях. Системність цього підходу забезпечує цілісність підготовки фахівця-музиканта, здатного діяти в умовах війни та повоєнні часи для подолання посттравматичних стресових розладів у дітей.

Для застосування етнічно-родинних традицій як ефективного фахового ресурсу, перш за все, важливою є розробки їх мистецько-освітнього змісту що відображає багатство родинної музичної спадщини. Йдеться не лише про засвоєння автентичного фольклорного матеріалу (колискових, обрядових, календарно-обрядових пісень, родинних інструментальних традицій), а й про

усвідомлення їх арт-терапевтичного ефекту. Тобто, студенти мають навчитися інтерпретувати ці види етнічно-родинних традицій не як архаїчні елементи, а як живі механізми відновлення внутрішньої рівноваги та психоемоційної стабільності дітей. По-друге, застосування етнічно-родинних традицій у роботі з дітьми потребує опанування сучасних арт-терапевтичних, цифрових та івент технологій та методик як складових травмоінформованої допомоги через арт-комунікаційну взаємодію. Це передбачає включення до навчального процесу спеціальних модулів, спрямованих на розвиток компетентностей у сфері емпатійного слухання, розпізнавання емоційного стану дитини, застосування музичних практик для зняття психоемоційної напруги. Таким чином, етнічно-родинні традиції стають не просто темою заняття, а засобом педагогічної взаємодії.

Третім важливою компонентою є створення безпечного освітнього середовища, в якому студенти можуть апробувати власні проекти, спрямовані на психоемоційне відновлення школярів. Це можуть бути інтегровані форми роботи: спільні родинні свята, вечорниці, фольклорні вогники, підготовлені студентами у співпраці з дітьми та їхніми батьками. Важливо, щоб у таких заходах була присутня не лише розважальна функція, а й арт-терапевтична, що відтворює емоційний зв'язок з традиціями своєї родини, викликає образ родинного дому багатьох поколінь як місця захисту й любові. Зауважимо, що під час таких заходів студенти мають оволодіти навичками діагностики стану школярів: їхнього емоційного стану, потреби у підтримці, чутливістю до емоційних змін кожної дитини та створенням простір довіри і відкритого спілкування (Ю. Ніколаєвська).

Не менш важливою є і рефлексивна компонента підготовки студентів до зустрічі зі школярами, коли необхідно фіксувати й переосмислювати набутий досвід застосування етнічно-родинних традицій у роботі з дітьми. Це можуть бути щоденники педагогічної й арт-терапевтичної практики, усні рефлексії на семінарах, міжсуб'єктні обговорення з викладачами та товаришами по групі тощо. Рефлексивність формує здатність до самокорекції, етичного осмислення педагогічної дії, а також сприяє внутрішньому зростанню фахівця (Растрігіна, 2023). Таким чином, поєднання діагностичних, освітніх, творчих і рефлексивних практик створює підґрунтя для якісної професійної підготовки вчителя музичного мистецтва до арт-комунікаційного впливу через етнічно-родинні традиції.

На особливу увагу заслуговує методичне забезпечення впровадження етнічно-родинних традицій у музично-педагогічну освіту, зміст якої потребує оновлення на засадах травмоінформованого підходу. Йдеться про створення навчально-методичних комплексів, які включають аудіовізуальні зразки автентичного етнічно-родинного фольклору, інтерпретаційні вправи, адаптовані сценарії традиційних дійств, практику створення власних арт-проектів на основі родинної

пісенності, обрядовості тощо. Такі матеріали мають враховувати вікові й психологічні особливості дітей, що зазнали травматичного досвіду, й сприяти їх безпечному включенню у навчальний процес.

Важливою складовою методичного інструментарію є розроблення педагогічних кейсів та навчальних ситуацій, які моделюють взаємодію з учнями в умовах посттравматичного стресового розладу. Наприклад, використання колискової пісні як вправи на заспокоєння, створення учнями індивідуальних «музичних щоденників», інтеграція елементів родинної обрядовості в сценарії шкільних свят. Подібні форми сприяють формуванню у майбутніх вчителів досвіду арт-комунікаційної взаємодії як ресурсу для відновлення психоемоційного стану та підтримки ментального здоров'я учнівської молоді.

Доцільним є також включення до ОПП освітніх компонентів, орієнтованих на теорію і практику травмоінформованої допомоги через мистецтво, арт-комунікацій в закладах загальної середньої освіти через арт- та музикотерапію, цифрові технології та івенти. Це дозволяє студентам набувати не лише фахово-спрямованих компетенцій, а й опанувати можливості їхнього застосування у контексті етнічно-родинних традицій. А також екстраполювати їх елементи у власний родинний досвід, що є важливим для розвитку емпатії та рефлексії у майбутніх педагогів-музикантів. Як показує практика, найефективнішими в цьому аспекті є наративні методики: складання родинних історій через музику, реконструкція сімейних пісеньних традицій, обговорення музичних спогадів у мікрогрупах. Таким чином, арт-комунікаційна підготовка, що інтегрує етнічно-родинні традиції у контексті травмоінформованої дії, постає не лише як професійний обов'язок, а як культурна й духовна місія сучасного вчителя музичного мистецтва й розширює межі його професійної діяльності.

Ефективність підготовки до застосування етнічно-родинних традицій як ефективного фахового ресурсу значною мірою залежить й від особистої залученості студентів у арт-комунікаційне мистецьке середовище. Важливим засобом у такому контексті виступають польові етнографічні практики, зокрема фольклорні експедиції, зустрічі з носіями пісеньних родинних традицій, участь у живих народних дійствах. Саме така діяльність дає змогу не лише зануритись у джерело етнічно-родинних традицій, але й усвідомити їх значення як ресурсу для внутрішньої цілісності та опори в кризових ситуаціях. Як свідчать дані міжнародних проєктів, реалізованих у рамках співпраці між українськими та британськими університетами (Rastrygina, 2024), подібна форма роботи сприяє більш глибокому осмисленню студентами ролі національної культури й родинно-етнічних традицій й в тому числі у подоланні травм війни через арт-комунікаційну взаємодію.

Окрему увагу варто приділити розробленню індикаторів готовності студентів до застосування у майбутній професійній діяльності етнічно-

родинних традицій для подолання травм війни в учнівської молоді. До таких індикаторів можна віднести: здатність до креативної інтерпретації етнічно-родинного матеріалу; рівень емпатійної взаємодії з дитиною; сформованість навичок моделювання арт-комунікативних ситуацій; здатність адаптувати традиційні форми до сучасного освітнього контексту. Ці параметри можуть бути використані під час оцінювання результатів арт-комунікаційної практики та навчальних досягнень студентів у рамках сертифікатних програм з травмоінформованої допомоги через арт-комунікаційну взаємодію, що реалізуються у ЦДУ ім. В. Винниченка для здобувачів бакалаврського та магістерського рівня вищої освіти зі спеціальності “Музичне мистецтво”.

Особливо важливим фаховим ресурсом підготовки студентів-музикантів є здатність до арт-комунікаційної взаємодії на засадах вміння будувати діалог із дитиною на основі довіри, розуміння, визнання і відчуття її внутрішнього досвіду, що відпрацьовується під час практичної тренінгової роботи з шкільною аудиторією. У такому контексті доречним є використання методик ненасильницької комунікації, арт-бесіди, елементів музикотерапевтичного інтерв'ювання, що дозволяють майбутньому вчителю-музиканту виступати не лише в якості транслятора знань, а й бути фасилітатором емоційної стабілізації дитини. Такі засоби особливо затребувані у ситуаціях, коли школярі не можуть вербалізувати свої переживання, але здатні виразити їх через музичну імпровізацію, ритм, інтонацію, обрядову форму.

Інноваційним напрямом у набутті студентами-музикантами фахового ресурсу може стати розробка інтегрованих курсів, які поєднують елементи музичної педагогіки, травмапедагогіки етнопсихології та арт-терапії. Прикладом може бути навчальний курс «Музика роду: арт-комунікаційні аспекти», в якому теоретичний матеріал (історія, функції, жанри родинного фольклору) поєднується з практикою створення івентів, арт-альбомів, сценаріїв інтерактивних подій для дітей, що зазнали постравматичного стресу. Подібні курси слугують майданчиком для творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю травмоінформованої допомоги через мистецтво та сприяють розвитку у студентів мотивації до збереження й трансформації традиційної етнічно-родинної культури.

Показово, що використання етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу потребує також і становлення стресостійкості самих майбутніх педагогів-музикантів. Тож студенти мають отримувати не лише інструменти впливу на інших, а й набувати здатності до підтримки власної мотивації та емоційного самозбереження у складних та невизначених умовах. З цією метою в освітні компоненти, пов'язані з травмоінформованою допомогою через мистецтво ми включаємо тренінги із застосуванням супервізійних практик, а також створюємо рефлексивні групи, в студенти можуть опрацювати власні переживання та

підготуватись до трамоінформованої допомоги школярам.

Крім того, у розширенні потенціалу підготовки фахівців-музикантів до травмоінформованої допомоги через мистецтво передбачено створення тематичних лабораторій, педагогічних майстерень і творчих студій, у яких студенти розробляють, апробують і впроваджують авторські методики використання родинного фольклору у роботі з дітьми. Ці майданчики функціонують не лише як простір для практичної роботи, а як центр арт-комунікаційної взаємодії зі спільнотами, родинами, культурно-мистецькими осередками, забезпечуючи безперервність між академічною підготовкою і реальними запитами громади.

Таким чином, запропоновані педагогічні можливості набуття у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва фахового ресурсу щодо застосування етнічно-родинних традицій у травмоінформованій допомозі через арт-комунікаційну взаємодію у роботі з дітьми, що пережили травму війни, передбачають міждисциплінарність, практикоорієнтованість, духовно-культурну рефлексію та емоційну емпатію. А їхня реалізація можлива за умови оновлення освітніх стандартів, підтримки інноваційних підходів з боку керівництва закладів вищої освіти та активного залучення студентів до творчого переосмислення етнічно-родинних традицій у форматі арт-комунікаційної педагогічної дії.

Тож вважаємо, що етнічно-родинні традиції як фаховий ресурс сучасного вчителя вимагає переосмислення ролі травмоінформованого мистецтва у структурі освітнього процесу ЗВО загалом. В умовах війни та у повоєнні часи травмоінформоване мистецтво має функціонувати як повноцінна складова освітньо-професійних програм не лише у підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва, а й підготовці майбутніх вчителів інших педагогічних спеціальностей мистецького профілю. Оскільки саме етнічно-родинні традиції, будучи носієм стабілізуючих сенсів, ритмів і образів, можуть стати основою створення нового накового напрямку: травмоінформованої мистецько-педагогічної освіти.

У контексті представлення педагогічних можливостей застосування етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу сучасного фахівця-музиканта, слід акцентувати увагу на важливості міжвузівської співпраці. Залучення викладачів з інших регіонів, партнерських вишів, участь у міжнародних проєктах сприяє обміну досвідом і підвищенню якості підготовки до травмоінформованої допомоги через мистецтво. Наприклад, у рамках співпраці в міжнародних програмах “Мистецтво та комунікації” та “Травмоінформована допомога через мистецтво” було апробовано моделі підготовки, які включають елементи національного фольклору у поєднанні з інноваційними арт-педагогічними методиками (Osborne, 2022; Растригіна 2023). Такі проєкти створюють умови для створення транснаціональної травмапедагогіки пам'яті, в якій етнокультурні й етнічно-родинні традиції в тому числі, розглядаються як чинник відновлення ментального

здоров'я людини у міжнародному гуманітарному вимірі.

Висновки і перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, у процесі досягнення поставленої у статті мети, ми дійшли висновку про те, що проблема застосування етнічно-родинних традицій як фахового ресурсу майбутнього вчителя музичного мистецтва у травмоінформовані допомозі через мистецтво школярам все ще залишається відкритою до наукового пошуку. Це дозволило нам розглянути досліджуваний феномен як такий, що працює за наскрізним принципом й інтегрується в освітній процес на змістовому, методичному та практичному рівнях та розкрити можливості його ефективного використання у мистецько-педагогічній освіті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні варіативних навчальних програм, практичних кейсів та освітньо-методичних матеріалів задля подальшого розвитку здатності до травмоінформованої допомоги через мистецтво та формування арт-комунікаційних компетентностей у майбутніх вчителів музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк Л. Професійна готовність до викладання фольклору як елементу мистецької терапії. *Мистецтво та освіта*. 2023. №4. С. 88–94.
2. Клепар М. Синергетичний підхід в музично-творчій діяльності особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький. 2024. Вип. 215. С. 60–64. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-60-64>
3. Клепар М. Національні народно-пісенні традиції в духовному розвитку майбутніх вчителів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2021. №24 С. 64–67. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/issue/view/266>
4. Козак О. Етномузикознавча складова в освітньому процесі підготовки вчителя музики. *Педагогічні науки*. 2023. №5. С. 114–120.
5. Коляда І. В. Етнопедагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь. 2019. 312 с.
6. Король М. Формування духовного світу майбутнього вчителя музики на основі етнічної музичної традиції. *Мистецька освіта і культура*. 2023. №2. С. 51–58.
7. Лозко Г. Українське народознавство: навч. посіб. Київ: АртЕк, 2020. 432 с.
8. Ніколаєвська Ю. С. Травмоінформоване навчання через мистецтво: теорія і практика. Київ: Освіта України, 2022. 248 с.
9. Растрюгіна А. М. Арт-комунікації в системі підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Мистецтво у кризові періоди: навчання і терапія"*. Львів. 2023. С. 23–27.
10. Растрюгіна А. М. Травмоінформоване мистецтво як духовна екосистема відновлення ментального здоров'я українців. *Матеріали I міжнар. форуму "Основні цілі стратегії сталого розвитку"*. Полтава. 2024. С. 314–317.
11. Растрюгіна А. Підготовка майбутніх педагогів-музикантів до травмоінформованої допомоги через арт-комунікації. *Сучасна освіта в Україні особливості розвитку в умовах воєнного стану та повоєнні перспективи: колективна монографія* [електронне видання]. Дніпро: Середняк. Т. К. С. 73–92.
12. Степаненко Н. М. Родинна пісня у вихованні дитини: традиція і сучасність. Харків: Ранок, 2021. 196 с.

13. Ткаченко С. Родинне музикування як засіб арт-терапевтичного впливу у роботі з дітьми воєнного часу. *Психологія і педагогіка*. 2024. №1. С. 76–82.

14. Abrahams D. Trauma-informed leadership. Access mode: URL: <https://artherapyforce.com.ua/resource/lektsiya-darrena-abrahamsa-travma-informovaneliderstvo/>

15. Kennedy A. Evaluation and evidence to a fair-informed approach. URL: <https://artherapyforce.com.ua/en/resource/angela-kennedy-s-lecture-on-evaluation-andevidence-for-trauma-informed-approaches/>

16. Osborne N. Music for healing: trauma-informed approaches in arts education. London: Routledge, 2022. 176 p.

17. Osborne, N Music and Trauma Recovery. London: Routledge. 2020

18. Redwood, H. Ethnic Music and Healing: A Psychological Perspective. Oxford University Press. 2021

REFERENCES

1. Humenyuk, L. (2023). Profesiynna hotovnist' do vykladannya fol'kloru yak elementu mystets'koyi terapiyi. [Professional readiness to teach folklore as an element of art therapy]. *Mystetstvo ta osvita*. №4. S. 88–94. [in Ukrainian]
2. Klepar, M. (2024). Synerhetychnyy pidkhid v muzychno-tvorchiy diyal'nosti osobystosti. [Synergistic approach in the musical and creative activity of an individual]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyy. Vyp. 215. S. 60-64*. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-60-64> [in Ukrainian]
3. Klepar, M. (2021). Natsional'ni narodno-pisenni tradytsiyi v dukhovnomu rozvytku maybutnikh vchyteliv. [National folk song traditions in the spiritual development of future teachers]. *Hirs'ka shkola Ukrayins'kykh Karpat*. №24 S. 64–67. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/issue/view/266> [in Ukrainian]
4. Kozak, O. (2023). Etnomuzykoznavcha skladova v osvith'omu protsesi pidhotovky vchytelya muzyky. [Ethnomusicological component in the educational process of training a music teacher]. *Pedahohichni nauky*. №5. S. 114–120. [in Ukrainian]
5. Kolyada I. V. (2019). Etnopedahohika: navch. posib. [Ethnopedagogy: teaching aids]. Kyiv: Lybid'. 312 s. [in Ukrainian]
6. Korol', M. (2023). Formuvannya dukhovnoho svitu maybutn'oho vchytelya muzyky na osnovi etnichnoyi muzychnoyi tradytsiyi. [Formation of the spiritual world of a future music teacher based on ethnic musical tradition]. *Mystets'ka osvita i kul'tura*. №2. S. 51–58. [in Ukrainian]
7. Lozko, H. (2020). Ukrayins'ke narodoznavstvo: navch. posib. [Ukrainian ethnography: teaching aid]. Kyiv: ArtEk. 432 s. [in Ukrainian]
8. Nikolayevs'ka, YU. (2022). Travmoinformovane navchannya cherez mystetstvo: teoriya praktyka. [Trauma-informed learning through the arts: theory and practice]. Kyiv: Osvita Ukrayiny. 248 s. [in Ukrainian]
9. Rastrygina, A. M. (2023). Art-komunikatsiyi v systemi pidhotovky maybutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva. [Art communication in the system of training future music teachers]. *Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Mystetstvo u kryzovi periody: navchannya i terapiya"*. L'viv. S. 23–27. [in Ukrainian]
10. Rastrygina, A. M. (2024). Travmoinformovane mystetstvo yak dukhovna ekosystema vidnovlennya mental'noho zdorov'ya ukraiyntsiiv. [Trauma-informed art as a spiritual ecosystem for restoring the mental health of Ukrainians]. *Materialy I mizhnar. forumu "Osnovni tsili stratehii staloho rozvytku"*. Poltava. S. 314–317. [in Ukrainian]
11. Rastrygina, A. Pidhotovka maybutnikh pedahohiv-muzykantiv do travmoinformovanoyi dopomohy cherez art-komunikatsiyi. [Preparing future music educators for trauma-informed care through art communication]. *Suchasna osvita v Ukrayini osoblyvosti rozvytku v umovakh voyennoho stanu*

та повoyenni perspektyvy: kolektyvna monohrafiya [elektronne vydannya]. Dnipro: Serednyak. T. K. S. 73–92. [in Ukrainian]

12. Stepanenko, N. M. (2021). Rodynna pisnya u vykhovanni dytyny: tradytsiya i suchasnist' Family song in raising a child: tradition and modernity. Kharkiv: Ranok. 196 s. [in Ukrainian]

13. Tkachenko, S. (2024). Rodynne muzykuvannya yak zasib art-terapevtychnoho vplyvu u roboti z dit'my voyennoho chasu. [Family music making as a means of art therapeutic influence in working with wartime children]. Psykholohiya i pedahohika. №1. S. 76–82 [in Ukrainian]

14. Abrahams, D. Trauma-informed leadership. URL: <https://artherapyforce.com.ua/resource/lektsiya-darrena-abrahamsa-travma-informovaneliderstvo/> [in English]

15. Kennedy, A. Evaluation and evidence to a fair-informed approach. URL: <https://artherapyforce.com.ua/en/resource/angela-kennedy-s-lecture-on-evaluation-and-evidence-for-trauma-informed-approaches/> [in English]

16. Osborne, N. (2022). Music for healing: trauma-informed approaches in arts education. London: Routledge. 176 p. [in English]

17. Osborne, N. (2020). Music and Trauma Recovery. London: Routledge.

18. Redwood, H. (2021). Ethnic Music and Healing: A Psychological Perspective. Oxford University Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАСТРИГІНА Алла – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: травмоінформоване мистецтво; етнокультурна педагогіка; арт-комунікації в мистецькій освіті; диригентсько-хорова педагогіка, теоретичні та

методичні основи професійної мистецької освіти в Україні та за кордоном; педагогіка свободи в контексті реалізації сучасної освітньої парадигми; впровадження інноваційних моделей та технологій у вітчизняну систему професійної мистецької освіти.

КЛЕПАР Марія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: народна педагогіка, українські традиції та обряди, народознавство, музична педагогіка, виховання засобами народного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RASTRYGINA Alla – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University Ukraine.

Scientific interests: Scientific interests: trauma-informed art; ethnocultural pedagogy; art-communications in art education conducting and choral pedagogy, theoretical and methodological foundations of professional art education in Ukraine and abroad; pedagogy of freedom in the context of implementation of the modern educational paradigm; introduction of innovative models and technologies into the domestic system of art professional education.

KLEPAR Maria – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: folk pedagogy, Ukrainian traditions and rituals, ethnology, music pedagogy, education through folk art.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.14.(043)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-308-311

ФІЛОНЕНКО Оксана –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

БУТКЕВИЧ Антон –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4099-6264>
e-mail: anton.butkevych.1999@gmail.com

КОМПОНЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті визначено й охарактеризовано компоненти інформаційної культури майбутніх педагогів.

Встановлено, що поліфункціональна особистісна та професійно значуща якість педагога – інформаційна культура – включає такі взаємопов'язані компоненти, як: когнітивний (передбачає активний, творчий характер мисленнєвої діяльності, розуміння сучасної наукової картини світу, повноту і глибину предметних знань, уміння приймати самостійні рішення в різних ситуаціях, інтерес до інформаційної діяльності з використанням засобів ІКТ), технологічний (передбачає комп'ютерну й інформаційну грамотність, що відповідає сучасному рівню розвитку інформатики та комп'ютерних технологій, структурі та якості інформаційних ресурсів, уміння ефективно використовувати інформаційні джерела різного характеру), інформаційно-комунікативний (передбачає активне використання майбутніми педагогами можливостей комп'ютерних комунікацій для міжособистісної та колективної взаємодії, здатність використовувати електронно-обчислювальні та електронно-інтелектуальні системи), прогностичний (включає свідомий вибір майбутніми педагогами джерел інформації, здатність прогнозувати можливі наслідки інформаційної діяльності, професійну і соціальну адаптацію в інформаційному середовищі, що постійно оновлюється) та ергономічний (включає здатність передбачати можливі негативні наслідки роботи з комп'ютером та вміння ефективно організовувати діяльність із використанням засобів ІКТ).

Формування виокремлених компонентів інформаційної культури педагога в процесі професійної підготовки передбачає наявність спеціального організованого освітнього середовища, певної системи педагогічних умов його функціонування, активної

взаємодії всіх учасників освітнього процесу та своєчасного оцінювання рівня її сформованості. Компоненти тісно переплітаються, взаємопов'язані та в підсумку являють собою системну якість особистості педагога, що найінтенсивніше формується під час професійної підготовки в освітньому процесі ЗВО.

Ключові слова: культура, інформаційна культура, майбутні педагоги, компоненти інформаційної культури, інформаційно-комунікаційні технології.

FILONENKO Oksana –

Doctor of Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

BUTKEVYCH Anton –

PhD Student in Philosophy
Specialty 011 Educational Pedagogical Sciences
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4099-6264>
e-mail: anton.butkevych.1999@gmail.com

COMPONENTS OF THE INFORMATION CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The article defines and characterizes the components of the information culture of future teachers.

It has been established that the multifunctional personal and professionally significant quality of a teacher – information culture – includes such interrelated components as: cognitive (contains the active, creative nature of thinking, understanding of the modern scientific picture of the world, completeness and depth of subject knowledge, the ability to make independent decisions in various situations, interest in information activities using ICT tools), technological (provides computer and information literacy that corresponds to the modern level of development of computer science and computer technologies, the structure and quality of information resources, the ability to effectively use information sources of various nature), informational and communicative (includes the active use by future teachers of computer communications capabilities for interpersonal and collective interaction, the ability to use electronic computing and electronic intellectual systems), prognostic (includes a conscious choice of information sources by future teachers, anticipation of possible consequences of information activities, professional and social adaptation in a constantly updated information environment) and ergonomic (includes the ability to predict possible negative consequences of working with computer technology and the ability to effectively organize activities using ICT tools).

The formation of individual components of the teacher's information culture in the process of professional training involves the presence of a special organized educational environment, a certain system of pedagogical conditions for its functioning, and active interaction of all participants educational process and timely assessment of the level of its formation. The components are closely intertwined, interconnected and ultimately represent a systemic quality of the teacher's personality, which is most intensively formed during professional training in the educational process of higher education institutions.

Keywords: culture, information culture, future teachers, components of information culture, information and communication technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація системи професійної підготовки майбутніх педагогів у ЗВО передбачає нове бачення розвитку особистості студента. Інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві стає все більш важливою та актуальною. Це пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій, зростанням обсягів інформації, яка надходить до людей, а також зі змінами у способах спілкування та доступу до інформації. Інформаційна культура охоплює різні аспекти життя людини, такі як сприйняття, аналіз, оцінка та використання інформації. Вона охоплює не тільки знання про різні джерела інформації, але і вміння критично оцінювати цю інформацію, розуміти її значення та вплив [5, с. 285]. Тому виникає необхідність у пошуку шляхів формування інформаційної культури майбутніх педагогів з урахуванням інноваційних тенденцій реформування освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. 3-поміж вітчизняних науковців питання формування інформаційної культури майбутніх педагогів досліджували – Т. Бабенко, Я. Галета, М. Друшляк, О. Значенко, М. Золочевська, В. Кириленко, А. Клименко, А. Коломієць, І. Смирнова та ін., майбутніх фахівців різних галузей – О. Гладченко, А. Клеба, М. Коляда, О. Нестерова,

А. Певсе, О. Повідайчик, О. Романишина, М. Шехавцов та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури підтверджує, що існує значний обсяг досліджень на міждисциплінарному рівні, щодо проблем формування інформаційної культури майбутніх фахівців педагогічної галузі. Попри значну увагу вчених до означеної проблеми, питання виокремлення структурних компонентів інформаційної культури майбутніх педагогів залишається малодослідженим.

Мета статті – визначити й схарактеризувати компоненти інформаційної культури майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Українському педагогічному словнику ми знаходимо таке тлумачення поняття «культура» (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ЗВО, клуби, музеї, театри,

творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [2].

Культура – система реалізованих і тих, що реалізуються, об'єктивних цінностей і смислів. Зміст виховання – не в оволодінні, а в залученні до нього, бо особистісні культурні смисли народжуються й існують лише в спілкуванні. Існують суб'єктивні особистісні смисли-відношення, які можуть збігатися з об'єктивними культурними смислами, представленими в духовних цінностях. Через це й можливий справжній діалог особистості та культури [6].

У нашому дослідженні інформаційна культура майбутнього педагога розглядається як одна зі складових його професійно-педагогічної культури.

Так, С. Вітвицька, досліджуючи теоретико-методологічні аспекти педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти зазначає, що «професійно-педагогічна культура є особливим утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх» [1].

Сформованість у викладача професійно-педагогічної культури, на думку вченої, передбачає:

- усвідомлення своєї неповторності, унікальності в порівнянні себе з іншими індивідуальностями;
- чіткі цілі й мотиви власного саморозвитку;
- самоствердження й усвідомлення рівня сформованості власної компетентності, яку забезпечує система знань і вмінь, переконань, самореалізація у певних видах діяльності;
- цінність і гармонійна єдність індивідуальних властивостей, зокрема креативних;
- динамічність і неперервність саморозвитку, постійну роботу над собою з метою зростання рівня власної культури, зокрема педагогічної;
- усвідомлення власної значущості в особистому, професійному і соціальному аспектах з метою самоствердження в суспільстві [1].

А. Коломієць, І. Лапшина, В. Білоус тлумачать поняття інформаційна культура педагога «як інтегроване особистісне утворення, що містить у собі не тільки вміння працювати з комп'ютером, а й уміння орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі, уміння шукати, відбирати і критично аналізувати інформаційні ресурси, уміння спілкуватися за допомогою сучасних засобів комунікації» [4, с. 22].

Інформаційна культура вчителя, на думку О. Карабіна, є «відносно цілісна підсистема загальної професійної культури людини, є продуктом його творчих здібностей і в сукупності з професійно значущими якостями вчителя» [3, с. 37].

Інформаційна культура вчителя, як стверджує О. Карабін, виявляється в таких аспектах:

- висока комунікативна культура;

- розуміння й уміння адекватно інтерпретувати тенденції розвитку інформаційного суспільства;

- володіння основами аналітичної переробки інформації;

- уміння працювати з різною інформацією;

- знання особливостей інформаційних потоків у своїй сфері діяльності;

- ефективна робота з масовими інформаційними технологіями;

- уміння витягати інформацію з різних джерел та представляти її в зрозумілому вигляді;

- навички використання технічних пристроїв;

- володіння всіма жанрами навчально-методичної літератури;

- володіння засобами психолого-екологічного захисту від негативної інформації [3, с. 37].

Формування інформаційної культури реалізується шляхом залучення особистості до інформаційної діяльності, що є процесом, у межах якого людина перетворює і пізнає інформаційне середовище, максимально реалізуючи в ньому свої здібності, потреби і прагнення з метою власного розвитку та з користю для суспільства. Під час цього процесу особистість виступає діяльним суб'єктом, а освоювані об'єкти, процеси і явища інформаційного середовища – об'єктом інформаційної діяльності [7]. Основою формування інформаційної культури майбутнього педагога є становлення системи його безперервної особистісно-орієнтованої освіти. Система професійної підготовки має будуватися на основі врахування новітніх педагогічних технологій і можливостей використання ІКТ. Використання стратегії неперервної освіти з використанням новітніх інформаційних технологій дає змогу подолати суперечності між темпами суспільного та індивідуального соціокультурного розвитку педагога і створити реальну перспективу для професійно-особистісного розвитку майбутнього фахівця в галузі освіти.

Формування інформаційної культури майбутнього педагога в процесі його професійної підготовки у ЗВО передбачає знання компонентів цієї складної особистісної якості. Поліфункціональна особистісна та професійно значуща якість педагога – інформаційна культура – включає такі взаємопов'язані компоненти, як: когнітивний, технологічний, інформаційно-комунікативний, прогностичний, ергономічний.

Розглянемо їхні сутнісні характеристики.

1. Когнітивний компонент містить активний, творчий характер мисленнєвої діяльності, розуміння сучасної наукової картини світу, повноту і глибину предметних знань, уміння приймати самостійні рішення в різних ситуаціях, інтерес до інформаційної діяльності з використанням засобів ІКТ.

2. Технологічний компонент інформаційної культури містить комп'ютерну й інформаційну грамотність, що відповідає сучасному рівню розвитку інформатики та комп'ютерних технологій, структурі та якості інформаційних ресурсів, уміння ефективно використовувати інформаційні джерела різного характеру.

3. Інформаційно-комунікативний компонент передбачає активне використання майбутніми педагогами можливостей комп'ютерних комунікацій для міжособистісної та колективної взаємодії, здатність використовувати електронно-обчислювальні та електронно-інтелектуальні системи.

4. Прогностичний компонент включає свідомий вибір особистістю джерел інформації, передбачення можливих наслідків інформаційної діяльності, професійну і соціальну адаптацію в інформаційному середовищі, що постійно оновлюється.

5. Ергономічний компонент включає здатність передбачати можливі негативні наслідки роботи з комп'ютером та вміння ефективно організовувати діяльність із використанням засобів ІКТ.

Формування виокремлених компонентів інформаційної культури педагога в процесі професійної підготовки передбачає наявність спеціального організованого освітнього середовища, певної системи педагогічних умов, активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу та своєчасного оцінювання рівня її сформованості. Компоненти і способи діяльності тісно переплітаються, взаємопов'язані та в підсумку являють собою системну якість особистості педагога, що найінтенсивніше формується під час професійної підготовки в освітньому процесі ЗВО.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, формування інформаційної культури майбутніх педагогів необхідно здійснювати через формування її когнітивного, технологічного, інформаційно-комунікативного, прогностичного та ергономічного компонентів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості інформаційної культури майбутніх педагогів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітвицька С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект: монографія. Житомир, 2009. 435 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
3. Карабін О. Інформаційна культура студентів в контексті модернізації педагогічної освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2005. № 2. 149 с.
4. Коломієць А. М., Лапшина І. М., Білоус В. С. Основи інформаційної культури майбутнього вчителя: навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2006. 88 с.
5. Купіна О. Формування інформаційної культури майбутніх учителів в умовах збройної агресії та інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2023. Вип. 65. Том 2. С. 283–288.
6. Філоненко О. В. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього викладача. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Вип. 206. С. 46–52.
7. Haleta Y., Kozlenko V., Riabovol L., Filonenko O., & Kravtsova T. Formación de la cultura de proyectos en futuros docentes. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2023. № 14(41). Pp. 526–536. <https://doi.org/10.46925/rdluz.41.29>

REFERENCES

1. Vitvyts'ka, S. S. (2009). Pedahohichna pidhotovka mahistriv v umovakh stupenevoyi osvity: teoretyko-metodolohichnyy aspect [Pedagogical training of masters in the conditions of degree education: theoretical and methodological aspect]: monohrafiya. Zhytomyr. 435 s. [in Ukrainian]
2. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. K.: Lybid'. 375 s. [in Ukrainian]
3. Karabin, O. (2005). Informatsiyna kul'tura studentiv v konteksti modernizatsiyi pedahohichnoyi osvity [Information culture of students in the context of modernization of pedagogical education]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohika. №2. 149 s. [in Ukrainian]
4. Kolomiyets, A. M., Lapshyna, I. M., Bilous, V. S. (2006). Osnovy informatsiynoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya [Basics of information culture of the future teacher: educational and methodological manual]: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Vinnytsya: VDPDU. 88 s. [in Ukrainian]
5. Kupina, O. (2023). Formuvannya informatsiynoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv v umovakh zbroynoyi ahresiyi ta informatsiynoyi viyny [Formation of information culture of future teachers in the conditions of armed aggression and information war]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. Drohobych. Vyp. 65. Tom 2. S. 283–288. [in Ukrainian]
6. Filonenko, O. V. (2022). Formuvannya profesiiyno-pedahohichnoyi kul'tura maybutn'oho vykladacha [Formation of the professional and pedagogical culture of the future teacher]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyy: RVV TSDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 206. S. 46–52. [in Ukrainian]
7. Haleta, Y., Kozlenko, V., Riabovol, L., Filonenko, O., & Kravtsova, T. (2023). Formación de la cultura de proyectos en futuros docentes. *Revista De La Universidad Del Zulia*. № 14(41). Pp. 526–536. URL: <https://doi.org/10.46925/rdluz.41.29> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ФІЛОНЕНКО Оксана – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

БУТКЕВИЧ Антон – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування інформаційної культури майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

FILONENKO Oksana – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

BUTKEVYCH Anton – PhD Student in Philosophy Specialty 011 Educational Pedagogical Sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: formation of information culture of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:811.111(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-312-316

ГОЛОВКО Ірина –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Центральноукраїнського національного
технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6690-4043>

e-mail: irinagolovko873@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Здійснено аналіз доцільності впровадження професійно-орієнтованих автентичних матеріалів у процес навчання іноземної мови студентів технічних спеціальностей з урахуванням міждисциплінарного, змістового та комунікативного чинників. Зазначено ефективність упровадження даних чинників у навчальний процес у напрямку поєднання лінгвістичних і технічних знань, актуалізації реального фахового змісту, практичному використанні мови. Проаналізовано специфіку автентичних текстів як джерела фахово значущої інформації, а також розглянуто шляхи їх адаптації для формування ініціативної комунікативної компетентності у межах CLIL-підходу (Content and Language Integrated Learning), розробленого Д. Койлом, П. Гудом, Д. Маршем тощо.

У роботі окреслено основні критерії добору автентичних матеріалів відповідно до професійної спрямованості підготовки здобувачів освіти, рівня мовної компетентності та когнітивного навантаження. Сформовано типологію джерел з урахуванням їх функціонального призначення (інформаційного, інструктивного, аналітичного) та можливостей для інтеграції в навчальний курс. Ураховано особливості застосування підходів *task-based learning* і *problem-based learning* у контексті роботи з автентичними матеріалами інженерного спрямування, відповідно до праць Дж. Вілліс, Д. Нунена, А. Гілмора та ін. науковців (сьогощасної доби).

Описано потенціал використання таких типів ресурсів, як технічна документація, патентні тексти, специфікації, презентації технологічних рішень, а також відеоматеріали фахової тематики з відкритих освітніх платформ. У процесі дослідження виокремлено методичні умови ефективного застосування автентичних матеріалів: відповідність змісту професійним цілям, можливість поступового ускладнення завдань, спрямованість на розвиток критичного мислення та функціональної грамотності.

Сформовано висновки щодо ролі автентичних матеріалів як інструменту підвищення мотивації студентів, забезпечення змістової релевантності навчального контенту та розвитку навичок професійного спілкування іноземною мовою.

Ключові слова: професійно-орієнтовані автентичні матеріали, іноземна мова, технічна освіта, CLIL (Content and Language Integrated Learning), *task-based learning*, міждисциплінарний підхід, фахова комунікація.

HOLOVKO Iryna –

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Chair of Foreign Languages

Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6690-4043>

e-mail: irinagolovko873@gmail.com

THE USAGE OF PROFESSIONALLY-ORIENTED AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES

The effectiveness of implementing professionally oriented authentic materials into the process of teaching a foreign language to students of technical specialties has been analysed, taking into account interdisciplinary, content and communicative approaches. The benefits of applying these approaches into the educational process within the frames of combining linguistic and technical knowledge, updating real professional content, and practical use of the language has been noted. The specifics of authentic texts as a source of professionally significant information have been analysed, and the ways of their adaptation for the development of foreign language communicative competence within the CLIL approach (Content and Language Integrated Learning), developed by D. Coyle, P. Good, D. Marsh, etc., have been considered.

The paper outlines the main criteria for selecting authentic materials in accordance with the professionally orientated training and teaching of students, the level of language competence and cognitive load. A typology of sources is formed considering its functional purpose (informational, instructive, and analytical) and opportunities for integration into the educational and practice training course. The features of the application of task-based learning and problem-based learning approaches in the context of working with authentic engineering materials are taken into consideration, according to the works of J. Willis, D. Noonan, A. Gilmore and other scientists (of the present day).

The potential of using such types of resources as technical documentation, patent texts, specifications, presentations of technological solutions, as well as professional video materials from open educational platforms is described. In the process of research, methodological conditions for the effective use of authentic materials were identified: compliance of the content with professional goals, the possibility of gradual complication of tasks, focus on the development of critical thinking and functional literacy.

Conclusions were drawn regarding the role of authentic materials as a tool for increasing student motivation, ensuring the content relevance of educational content, and developing professional communication skills in a foreign language.

Key words: professionally oriented authentic materials, foreign language, technical education, CLIL (Content and Language Integrated Learning), *task-based learning*, interdisciplinary approach, professional communication.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасній освітній парадигмі іноземна мова розглядається не як ізольована навчальна дисципліна, а як функціональний інструмент професійної реалізації фахівця. Великою мірою зазначене стосується студентів технічних спеціальностей, які в умовах глобалізованого ринку праці зіштовхуються з необхідністю читання технічної документації, участі в міжкультурному спілкуванні, роботи з інструкціями, специфікаціями, патентами та науково-технічними текстами англійською мовою. Одночасно з цим, існує значний

ностей, які в умовах глобалізованого ринку праці зіштовхуються з необхідністю читання технічної документації, участі в міжкультурному спілкуванні, роботи з інструкціями, специфікаціями, патентами та науково-технічними текстами англійською мовою. Одночасно з цим, існує значний

розрив між академічною підготовкою студентів у сфері іноземної мови та тими мовними навичками, які вимагаються на ринку праці.

Згідно зі статистичними даними платформи Coursera від 2022 р., понад 58% студентів технічного профілю, які проходять міжнародні онлайн-курси, вказують на труднощі з розумінням професійної термінології в англомовних матеріалах, навіть при загальному рівні знань не нижче B1. В свою чергу, згідно матеріалів опитування, проведеного Британською Радою (British Council Ukraine) в 2020 р., 65% викладачів ЗВО вказали на обмежений доступ до автентичних матеріалів, адаптованих до технічних напрямів, як одну з головних перешкод у підвищенні якості фахового іншомовного навчання.

Попри наявність перевірених комунікативних підходів на кшталт CLIL (Content and Language Integrated Learning) та TBL (Task-Based Learning), їхня ефективність безпосередньо залежить від якості, релевантності та контекстуальності навчального контенту. Саме професійно-орієнтовані автентичні матеріали здатні заповнити цю методичну нішу, оскільки поєднують реалістичність лексики, практичну цінність інформації та потенціал формування міждисциплінарного зв'язку з фаховими дисциплінами. Водночас, методика їхнього добору, адаптації та впровадження у навчальний процес у багатьох ЗВО України залишається недостатньо розробленою, логічним академічним наслідком чого є перевалювання формального застосування автентичності без належної педагогічної трансформації.

Таким чином, виникає об'єктивна потреба у теоретичному й практичному обґрунтуванні використання автентичних матеріалів професійного спрямування в навчанні іноземної мови студентів технічних спеціальностей. Сукупно, дане моделювання передбачає аналіз змістових, структурних та дидактичних параметрів таких ресурсів, їхню інтеграцію в навчальний процес, а також створення умов для міжпредметної співпраці викладачів мовних і технічних дисциплін. Відповідно, вищевикреслені аспекти та проблематика стануть предметом подальшого розгляду в межах даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання професійно-орієнтованих автентичних матеріалів в навчанні іноземної мови загалом, та, зокрема, провадженню подібного едукативного процесу студентів технічних спеціальностей є предметом наукового дискурсу українських та зарубіжних науковців. Проте, означений дискурс потребує розширення та наукової систематизації, адже є неоднорідним та має сутнісні прогалини контекстування.

Серед української наукової спільноти, що досліджувала та аналізувала дане питання, виділяємо праці таких вчених, як Л. Джиджора, Н. Каліберда, М. Шевченко, О. Кушнірук, Г. Гудима, А. Нипадимка, Я. Соляник та ін. У цих працях, зокрема, розглядається доцільність використання автентичних матеріалів у підготовці технічних фахівців, досліджуються методичні засади впровадження автентичних текстів у підручники з

англійської мови для студентів інженерних спеціальностей, аналізується роль фахово зорієнтованих текстів у когнітивному розвитку студентів технічного профілю під час вивчення англійської мови, міждисциплінарний аналізується підхід до навчання іноземної мови з використанням реальних технічних документів та відео, акцентується увага на використанні CLIL, ESP як важливого чиннику розвитку професійної комунікативної компетентності.

В свою чергу, серед іноземної наукової конгломерації, що аналізувала проблематику використання професійно-орієнтованих автентичних матеріалів в навчанні іноземної мови студентів, зокрема, технічних спеціальностей, виділяємо напрацювання таких дослідників, як Д. Нунен, А. Гілмор, Дж. Вілліс, М. Лонг, Д. Койл, П. Гуд, Д. Марш та ін. Предметом науково-дискусійної зацікавленості в даному випадку виступали такі аспекти: 1) детальний аналіз доцільності використання реальних матеріалів у фаховому навчанні; 2) роль автентичних джерел як джерела підвищення мотивації та покращення мовленнєвої продуктивності студентів; 3) важливість автентичних матеріалів у побудові навчальних сценаріїв; 4) затребуваність автентичного мовного оточення для ефективного навчання мови в професійному контексті; 5) роль автентики у двофокусному навчанні формату «зміст та мова».

Мета статті – здійснити теоретико-методичний аналіз доцільності використання професійно-орієнтованих автентичних матеріалів у процесі навчання іноземної мови студентів технічних спеціальностей, обґрунтувати їх дидактичний потенціал та окреслити умови ефективної інтеграції зазначених ресурсів у зміст навчальних дисциплін, спираючись на сучасні підходи до викладання ESP (English for Specific Purposes), зокрема Task-Based Learning, CLIL та Data-Driven Learning.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний лінгводидактичний дискурс побудований на контекстуальній значній питомій ваги уваги дослідників і практиків до питання застосування автентичних матеріалів у професійно-орієнтованому навчанні іноземної мови, що обумовлено прагненням до формування функціональної іншомовної комунікативної компетентності студентів різнопрофільних спеціальностей. Пропорційно зазначеній модельно-структурній парадигмі, професійно-орієнтовані автентичні матеріали розуміються як мовні ресурси, створені носіями мови для реального комунікативного вжитку, які одночасно містять фахово релевантний зміст – технічний, інженерний, науково-прикладний тощо [1]. Тобто, йдеться про інструкції, технічні звіти, специфікації, фрагменти відеолекцій, науково-популярні статті, каталоги, патенти, фрагменти програмного коду з коментарями та інші тексти, що відтворюють реалії комунікації у професійному середовищі.

Використання автентичних матеріалів такого типу має низку переваг: воно забезпечує змістовну мотивацію студентів, сприяє перенесенню знань у практичну площину, дозволяє відслідковувати

актуальні мовні моделі у фаховому контексті [2]. Крім того, автентичні тексти виступають засобом соціалізації до майбутнього професійного дискурсу, що важливо в умовах глобалізації технічної комунікації та зростання ролі англійської як мови міжнародної інженерної співпраці.

З огляду на зазначене, ми визначили безпосереднім предметом нашого огляду саме професійно-орієнтовані автентичні матеріали як ефективний інструмент реалізації міждисциплінарного підходу до навчання, що поєднує розвиток мовної, комунікативної та професійної компетентностей, що узагальнено актуалізується необхідністю глибшого теоретико-практичного осмислення засобів і підходів до інтеграції таких матеріалів у мовний курс технічних ЗВО.

На підставі здійсненого аналізу ми зосередили увагу на трьох ключових чинниках, що визначають ефективність упровадження професійно-орієнтованих автентичних матеріалів – міждисциплінарному, змістовному та комунікативному [3].

Так, міждисциплінарний чинник охоплює поєднання лінгвістичних і технічних знань, що сприяє формуванню в студентів здатності розуміти та інтерпретувати професійні тексти у відповідному контексті [3].

В свою чергу, змістовний чинник передбачає актуалізацію реального фахового змісту – наприклад, матеріалів із галузі електроніки, робототехніки, IT або машинобудування – як основи для опрацювання мовних структур [3].

Комунікативний чинник, наостанок, реалізується у фокусі на практичному використанні мови: спілкування, пояснення, участь у фахових дискусіях, складання інструкцій тощо [3].

Особливе значення у даному контексті має CLIL-підхід (Content and Language Integrated Learning), який передбачає одночасне опанування іноземної мови та предметного змісту. Згідно з підходом, сформованим сумісних напрацюваннях Д. Койла, П. Гуда та Д. Марша [4], автентичні матеріали відіграють роль ключового ресурсу, який дозволяє органічно поєднувати вивчення мови з професійною підготовкою. Зокрема, застосування автентичного тексту як основи для CLIL-заняття дає змогу студенту не лише засвоїти лексику, а й навчитися розуміти професійну логіку подання інформації, адаптуватися до стилістики фахового спілкування та моделювати типові комунікативні ситуації, властиві обраній сфері діяльності.

Одночасно з цим, для успішної реалізації цього підходу важливо не лише обирати відповідні матеріали, а й здійснювати їх методично обґрунтовану адаптацію, що дозволяє врахувати мовний рівень студентів, їхню спеціалізацію, когнітивні можливості та дидактичні цілі курсу. У цьому аспекті значущими є роботи як українських [5, 6], так і зарубіжних авторів [7, 8], які акцентують на доцільності багаторівневого структурування завдань на основі автентичних текстів, застосування інтерактивних методів роботи з контентом, а також використання формативного оцінювання.

Усе вищезазначене дає змогу попередньо констатувати, що професійно-орієнтовані автентичні

матеріали не лише збільшують мотивацію до навчання, але й створюють умови для реалізації принципів змістовно-контекстного навчання, що є особливо актуальним у підготовці технічних фахівців до участі в міжнародних проєктах, інженерних форумах та транснаціональній комунікації.

Сегментарно до окресленої дослідницько-проблематичної площини, доцільним постає питання щодо визначення чітких критеріїв добору автентичних матеріалів, які б відповідали як фаховій спрямованості підготовки, так і рівню мовної компетентності здобувачів вищої технічної освіти. Автентичність, з одного боку, забезпечує зіткнення з реальною мовою, а з іншого – вимагає ретельного педагогічного відбору джерел, аби уникнути когнітивного перенавантаження студентів, особливо на етапі формування професійно-комунікативних навичок.

Насамперед доцільно виокремити три базові критерії, на основі яких здійснюється добір автентичного матеріалу: а) відповідність професійній галузі та тематичному спрямуванню підготовки (наприклад, машинобудування, енергетика, телекомунікації тощо); б) лінгвістична доступність і релевантність рівню володіння англійською мовою (від рівня B1 для базових курсів до C1 для магістерських програм); в) адекватність когнітивного навантаження, що забезпечує баланс між новизною інформації та її сприйняттям, уникаючи як спрощення, так і надмірної складності. Означена триєдина модель добору була раніше частково обґрунтована в роботах А. Гілмора, який підкреслює важливість урахування когнітивних ресурсів студентів при взаємодії з автентичними текстами [9].

Відповідно до функціонального призначення автентичні джерела можуть бути поділені на кілька типів. По-перше, інформаційні матеріали (інструкції до технічних пристроїв, технічні огляди, прес-релізи, аналітичні звіти промислових компаній) виконують функцію ознайомлення з поточним станом галузі, термінологією, ключовими технологічними трендами. По-друге, інструктивні тексти (керівництва, протоколи випробувань, технічні регламенти) є основою для симуляційних завдань і моделювання фахових ситуацій. По-третє, аналітичні матеріали (статті у спеціалізованих журналах, фрагменти патентів, кейс-стаді компаній) можуть застосовуватись для розв'язання проблемних ситуацій та розвитку навичок критичного мислення. Така типологізація дозволяє не лише оптимізувати змістове наповнення курсу, але й впроваджувати диференційований підхід до навчання залежно від навчального етапу та мети заняття.

Інтеграція автентичних матеріалів в освітній процес також передбачає дотримання сучасних дидактичних підходів, насамперед task-based learning (TBL) та problem-based learning (PBL). Підхід TBL, запропонований Дж. Вілліс [10], передбачає організацію заняття навколо комунікативно орієнтованих завдань, у межах яких студенти здійснюють пошук, аналіз, представлення та обговорення автентичної інформації. Наприклад, завдання типу «підготувати технічну презен-

тацію продукту для міжнародного ринку» активізує одночасно як мовну, так і професійну компетенції, тоді як PBL, відповідно до концепції Д. Нунена [11], акцентує увагу на розв'язанні реальних або змодельованих інженерних проблем шляхом опрацювання матеріалів, отриманих із відкритих джерел (технічних форумів, наукових дайджестів, інженерних конференцій тощо), що стимулює рефлексивне мислення та формування міждисциплінарних навичок.

На додаток до цього, сучасні дослідники, серед яких М. Філд [12], К. Банегас [13], також підкреслюють потребу у впровадженні автентичних матеріалів у професійно орієнтоване навчання, зокрема технічних фахівців, наголошуючи на необхідності створення варіативного банку джерел з урахуванням як фахової релевантності, так і стратегічної функції кожного тексту. Вони рекомендують не обмежуватися лише друкованими або текстовими джерелами, а активно використовувати мультимодальні матеріали (відео-інструкції, віртуальні екскурсії виробництвом, технічні презентації), що відповідає концепції багатоканального засвоєння інформації (multimodal input processing).

Отже, констатуємо: упорядкування системи добору та використання автентичних матеріалів в освітньому процесі з урахуванням когнітивного навантаження, мовної компетентності та професійної специфіки дозволяє не лише наблизити навчання до реальних потреб інженерного середовища, а й закласти підґрунтя для ефективної іншомовної професійної комунікації в умовах глобалізованого технічного ринку.

Водночас, для забезпечення системного підходу до реалізації описаних завдань важливо конкретизувати типи автентичних матеріалів, які можуть бути інтегровані в навчальний процес майбутніх інженерів. Ефективність таких ресурсів значною мірою залежить від їх змістової релевантності, доступності, адаптивності до рівня мовної підготовки студентів, а також відповідності фаховим потребам. Досвід сучасної методики навчання іноземних мов за професійним спрямуванням свідчить, що особливо цінним потенціалом для формування професійно-орієнтованої мовної компетентності володіють такі типи автентичних джерел, як технічна документація (інструкції, описи експлуатації, проєктні звіти), патентні тексти, стандарти та технічні специфікації, презентації технологічних рішень (зокрема з конференцій або вебінарів), а також відеоматеріали з відкритих освітніх платформ, які репрезентують реальні моделі фахового дискурсу [13, 14].

Зазначені типи матеріалів не тільки відображають сучасний стан галузі, а й дозволяють моделювати автентичні професійні ситуації, в яких студенти мають застосувати мовні знання функціонально, з опорою на контекст і фахову логіку. Так, у рамках іноземного дискурсу було виокремлено низку методичних умов, що забезпечують ефективність інтеграції таких ресурсів у навчальний процес [13, 14]. По-перше, це відповідність змісту навчальних матеріалів

професійним цілям, що дозволяє уникати зайвого навантаження на когнітивний ресурс студентів та зосередити увагу на фахово релевантних одиницях. По-друге, поступове ускладнення завдань, що дає змогу враховувати рівень володіння мовою та формувати навички поступового опрацювання складної інформації. По-третє, важливою є орієнтація на розвиток критичного мислення — шляхом інтерпретації, порівняння та аналізу технічних рішень, запропонованих у документах. Нарешті, застосування автентичних джерел сприяє формуванню функціональної грамотності, яка передбачає вміння читати, розуміти, аналізувати та застосовувати технічні тексти у відповідних професійних ситуаціях [13, 14].

Тож зазначимо, що ефективне використання автентичних ресурсів у процесі вивчення іноземної мови сприяє не лише глибшому залученню студентів до навчання, але й забезпечує органічне поєднання мовної, професійної та комунікативної складових. Змістова насиченість, контекстуальність та функціональна доцільність таких матеріалів посилюють мотивацію до навчання, сприяють усвідомленню практичної цінності опанованого змісту та формують підґрунтя для розвитку повноцінних навичок професійного іншомовного спілкування в умовах міждисциплінарного та мультикультурного інженерного простору.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз використання професійно-орієнтованих автентичних матеріалів в навчанні іноземній мові студентів технічних спеціальностей дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, інтеграція автентичних матеріалів у навчання іноземної мови за професійним спрямуванням є дієвим засобом забезпечення змістової релевантності освітнього контенту, що дозволяє студентам інженерних спеціальностей безпосередньо занурюватися у фаховий контекст і формувати навички роботи з типовими жанрами технічного дискурсу.

По-друге, упорядкування системи добору таких матеріалів із урахуванням мовної компетентності, когнітивного навантаження та професійної специфіки створює підґрунтя для ефективної методичної реалізації навчальних цілей, зокрема – розвитку критичного мислення, функціональної грамотності та здатності до міжкультурної комунікації.

По-третє, застосування автентичних ресурсів у навчальному процесі сприяє підвищенню мотивації студентів, активізації їхньої навчальної діяльності та усвідомленню практичної цінності іншомовної підготовки, що особливо важливо в умовах глобалізованого технічного ринку й мультикультурного професійного середовища, чим детермінується його затребуваність, застосовність та прогностична ефективність у питаннях підвищення професійної компетентності як у процесі викладацької діяльності, так і у процесі здобуття відповідного освітнього рівня студентами технічних спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баб'як, Ж. та ін. Використання матеріалів на заняттях ESP: автентичні завдання чи традиційні підручники. Освітні обрії. № 1 (48). 2019. С. 12-16.
2. Каліберда, Н. Ефективне викладання англійської мови студентам технічних спеціальностей : навчальні матеріали та сучасні технології. Колективна монографія : Іншомовна комунікація: інноваційні та традиційні підходи. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. 2024. 26 с.
3. Chang, M. M. Task-based language teaching and technology. Computer Assisted Language Learning. Vol. 32. No. 3. 2019. P. 193–211.
4. Coyle, D. et al. CLIL: Content and Language Integrated Learning Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
5. Гудима, Г., Слодиницька, Ю. Використання автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти. Закарпатські філологічні студії. Вип. 27 (1). 2023. С. 106-110.
6. Нипадимка, А., Сарновська, Н. Роль автентичних текстів в навчанні іноземним мовам майбутніх фахівців-міжнародників. Молодий вчений. № 4 (31). 2016. С. 84-87.
7. Bocanegra-Valle, A. Applied Linguistics and ESP: A Genre-Based Approach to Teaching Professional English. Iberica. Vol. 29. 2015. P. 9–24.
8. Ahmed, S. Authentic Materials in EAP: Challenges and Opportunities. Journal of Language and Education. Vol. 7(3). 2021. P. 45–54.
9. Gilmore, A. Authentic materials and authenticity in foreign language learning. Language Teaching. Vol. 40(2). 2007. P. 97–118.
10. Willis, J. A Framework for Task-Based Learning. Harlow: Longman, 1996. 234 p.
11. Nunan, D. Task-Based Language Teaching Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 285 p.
12. Field, M. Authentic Materials for Language Learning: Principles and Practice. Language and Learning Journal. Vol. 45, No. 3. 2017. P. 321–334.
13. Banegas, D. L. Integrating content and language in English language teaching in secondary education: Models, benefits, and challenges. Studies in Second Language Learning and Teaching. Vol. 2, No. 1. 2012. P. 111–136.
14. Mishan, F. Materials Development for TESOL: A Practical Guide Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020. 312 p.
4. Coyle, D. et al. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press. 184 p.
5. Hudyma, H., Slodynyts'ka, YU. (2023). Vykorystannya avtentychnykh materialiv na zanyattakh z anhliys'koyi movy u zakladakh vyshchoyi osvity [The use of authentic materials in English language classes in higher education institutions]. Zakarpat's'ki filolohichni studiyi. Vyp. 27(1). S. 106-110. [in Ukrainian]
6. Nypadymka, A., Sarnovs'ka, N. (2016). Rol' avtentychnykh tekstiv v navchanni inozemnym movam maybutnikh fakhivtsiv-mizhnarodnykiv. [The role of authentic texts in teaching foreign languages to future international specialists]. Molodyy vchenyy. №4(31). S. 84-87. [in Ukrainian]
7. Bocanegra-Valle, A. (2015). Applied Linguistics and ESP: A Genre-Based Approach to Teaching Professional English. Iberica. Vol. 29. Pp. 9–24. [in English]
8. Ahmed, S. (2021). Authentic Materials in EAP : Challenges and Opportunities. Journal of Language and Education. Vol. 7(3). Pp. 45–54. [in English]
9. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. Language Teaching. Vol. 40(2). Pp. 97–118. [in English]
10. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. Harlow : Longman. 234 p. [in English]
11. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge : Cambridge University Press. 285 p. [in English]
12. Field, M. (2017). Authentic Materials for Language Learning: Principles and Practice. Language and Learning Journal. Vol. 45. No. 3. Pp. 321–334. [in English]
13. Banegas, D. L. (2012). Integrating content and language in English language teaching in secondary education: Models, benefits, and challenges. Studies in Second Language Learning and Teaching. Vol. 2. No. 1. Pp. 111–136. [in English]
14. Mishan, F. (2020). Materials Development for TESOL: A Practical Guide. Edinburgh : Edinburgh University Press. 312 p. [in English]

REFERENCES

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОЛОВКО Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: професіоналізація навчання іноземній мові, іншомовна комунікативна компетенція, сучасні підходи до викладання іноземних мов в нелінгвістичних ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HOLOVKO Iryna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Foreign Languages, Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: professionalization of foreign language teaching, professional-oriented foreign language teaching, modern techniques in practicing foreign language skills, foreign language communicative competence, appliance of innovative teaching methods at non-linguistic higher educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.05.2025 р.

УДК 373.5.091.33: [004.9:793] (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-317-322

ПАНЧЕНКО Оксана –

доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-7544>
e-mail: oksana-shpundra@ukr.net

СОЛОВЕЙ Юлія –

доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4778-7640>
e-mail: solovey_yula@ukr.net

БОНДАР Вікторія –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9928-9291>
e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до проблеми формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку, що є однією з актуальних тенденцій розвитку сучасної дошкільної освіти. Підкреслено, що формування дослідницької компетентності є важливим чинником у розвитку особистості дитини, оскільки сприяє становленню її пізнавальної активності, допитливості, навичок самостійного здобуття знань, формуванню критичного мислення, вмінню робити обґрунтовані висновки, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки. Дослідницька компетентність розглядається як інтегрований результат когнітивного, емоційного та діяльнісного компонентів розвитку, що формується у процесі цілеспрямованої педагогічної взаємодії.

Проведено аналіз світових і вітчизняних наукових досліджень, що підтверджують ефективність ІКТ у дошкільній освіті, зокрема у розвитку дослідницьких навичок та екологічної свідомості дітей. Окрему увагу приділено аналізу потенційних можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Обґрунтовано, що ІКТ можуть виступати ефективним інструментом стимулювання дослідницької активності дітей, забезпечувати візуалізацію пізнавального змісту, моделювання явищ та процесів, створення умов для інтерактивного навчання. Підкреслено, що цифрові засоби не замінюють традиційні методи, а розширюють можливості педагога у побудові індивідуалізованого та діялісно орієнтованого освітнього процесу.

Акцентовано увагу на необхідності формування цифрової грамотності педагогів, які мають володіти сучасними інструментами для організації дослідницької діяльності, виступати фасилітаторами дитячого пізнання.

Окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків: розробка та апробація навчально-методичного забезпечення з інших тем освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» для дітей старшого дошкільного віку, визначення педагогічних умов застосування ІКТ у формуванні дослідницьких умінь дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дослідницька компетентність; інформаційно-комунікаційні технології; комп'ютерна гра; інформаційне суспільство; засоби навчання; діти старшого дошкільного віку.

PANCHENKO Oksana –

Doctor of philosophy, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-7544>
e-mail: oksana-shpundra@ukr.net

SOLOVEI Yuliia –

Doctor of philosophy, Associate Professor at the Department of Preschool Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4778-7640>
e-mail: solovey_yula@ukr.net

BONDAR Viktoriya –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Preschool Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8874-4319>
e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

THE USE OF A COMPUTER GAME IN THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF ELDER PRESCHOOL CHILDREN

The article provides a thorough theoretical analysis of modern scientific approaches to the problem of forming research competence in children of senior preschool age, which is one of the current trends in the development of modern preschool education. It is emphasized that the formation of research competence is an important factor in the development of a child's personality, as it contributes to the formation of his cognitive activity, curiosity, skills of independent acquisition of knowledge, the formation of critical thinking, the ability to make well-founded conclusions, and analyze cause-and-effect relationships. Research competence is considered as an integrated result of the cognitive, emotional, and activity components of development, which is formed in the process of purposeful pedagogical interaction.

An analysis of world and domestic scientific research confirming the effectiveness of ICT in preschool education, in particular in the development of research skills and environmental awareness of children, is conducted. Special attention is paid to the analysis of the potential opportunities for using information and communication technologies in the educational process of preschool educational institutions. It is substantiated that ICT can act as an effective tool for stimulating children's research activity, providing visualization of cognitive content, modeling of phenomena and processes, and creating conditions for interactive learning. It is emphasized that digital tools do not replace traditional methods, but expand the possibilities of the teacher in building an individualized and activity-oriented educational process.

Attention is focused on the need to form digital literacy of teachers who must possess modern tools for organizing research activities and act as facilitators of children's cognition.

Promising directions for further scientific research are outlined: development and testing of educational and methodological support on other topics of the educational line "Child in the natural environment" for children of senior preschool age, determination of pedagogical conditions for using ICT in the formation of research skills of preschool children.

Key words: research competence; information and communication technologies; computer game; the information society; learning tools; elder preschool children.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Управління якістю освіти в цілому та дошкільної освіти зокрема, наскрізного застосування потенційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій особливо активізувалась у умовах пандемії коронавірусу та запровадженого воєнного стану в Україні через масштабне російське вторгнення.

Беззаперечним є той факт, що застосування ІКТ, на відміну від традиційних засобів навчання, має значні переваги: від інтерактивних, які стимулюють до суб'єкт-суб'єктної взаємодії усіх учасників освітнього процесу, до ергономічно-економічних. Новітні технології дозволяють учасникам освітнього процесу гнучко адаптуватися в різноманітних ситуаціях інформаційного суспільства, самостійно і критично мислити; розвивають здатності генерувати нові ідеї, творчо мислити; грамотно працювати з інформацією; формують уміння здійснювати комунікацію, співпрацю і співтворчість у соціумі [1].

На сьогодні ІКТ є потужним засобом та інструментом навчання, виховання та розвитку особистості дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок. Доцільність і своєчасність використання ІКТ дозволяє педагогам-практикам не лише забезпечувати різноманітні форми діяльності дітей старшого дошкільного віку, а й формувати їхню дослідницьку компетентність, яка спрямована на розвиток здатності аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію, критично мислити тощо.

Питання формування дослідницької компетентності вихованців засобами ІКТ є характерним для сучасної системи дошкільної освіти України, а також для багатьох країн. Зокрема, вивчення соціальної компетентності дошкільників в Австралії засвідчує існування певних викликів щодо етичних аспектів у роботі з ними [2]. Водночас вчені переконливо доводять значення соціальної взаємодії, дослідницьких навичок для всебічного гармонійного розвитку дітей, зокрема йдеться про природний формат малих груп [3]. Ефективним засобом формування дослідницької

компетентності дітей старшого дошкільного віку слугує комп'ютерна гра, яка спрямована на розвиток творчого й креативного мислення старших дошкільників, їхньої цифрової грамотності, інфомедійної компетентності, дослідницької культури, здатності до партнерської взаємодії в освітньому процесі ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення наукової літератури з окресленої проблеми засвідчує, що у багатьох країнах Європи та Америки активно впроваджують інноваційні методики викладання, що ґрунтуються на самостійному здобутті знань, пошуку наукової інформації, передусім у формуванні і розвитку науково-природничої компетентності здобувачів освіти [4]. Дослідники аналізують прогресивні практики у цій сфері для підвищення якості навчання, серед яких чільне місце належить використанню ІКТ, кращих світових освітніх практик (проблемне, проектне, дослідницьке, інтерактивне навчання, тощо) [5].

Неабияке значення для усвідомлення важливості вивчення наукової проблеми мають дослідження, які розкривають ефективність ІКТ у різних аспектах дошкільної освіти. Суголосними з висновками S. Ghavifekrand W. Rosdy [6] є погляди науковців України [7], Нової Зеландії [8], Тайваню [9] щодо залежності якості освіти від використання ІКТ як ефективного засобу навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку, оскільки враховують їхній життєвий досвід, інтереси та уявлення.

У країнах, що розвиваються, приміром Латинській Америці, особливо гостро стоїть питання підвищення якості надання освітніх послуг з використанням вільного (безкоштовного) програмного забезпечення. Адже це значною мірою допомагає активізувати освітній процес [10, с. 316], у т.ч. в умовах дистанційної чи інклюзивної форми навчання [11]. Значною популярністю у всьому світі користуються освітні платформи для проведення з дітьми експериментів у віртуальних/віддалених лабораторіях, де вони мають змогу знаходити відповіді на поставлені проблемні запитання, пояснювати природу наукових понять і

давати їм визначення, спостерігати, обговорювати навчальні проблеми, тощо [12].

Наукові розвідки D. Masoumi, S. Kerckaert, R. Vanderlinde & J. van Braak присвячені визначенню змісту й шляхів застосування ІКТ в освітньому процесі ЗДО. Дослідження Д. Масумі, які були проведені на базі експериментальних дошкільних закладів Швеції, унаочнили використання ІКТ як об'єкта збагачення існуючої практики; як культурного посередника; як способу розваги маленьких дітей; як засобу комунікації та документування. Окрім того, дослідження науковця виявило позиції педагогів, які вважають ІКТ неефективними для дошкільної освіти. Результати цього дослідження засвідчують про певні труднощі, недостатню готовність педагогів до використання цифрових інновацій у закладах дошкільної освіти.

Не випадково останнім часом значна увага вчених (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Лисенко та ін.) зосереджується на формуванні у дітей допитливості, спостережливості, ініціативності, розвитку емоційного інтелекту, критичного мислення, а отже формуванню дослідницьких умінь, що спонукають дитину до навчання (опанування нової інформації, вивчення й поглиблення вже відомого матеріалу).

Положення про необхідність вивчення проблеми організації дослідницької діяльності в умовах закладу дошкільної освіти відображені також у наукових дослідженнях Л. Зайцевої, Т. Михайліченко. Автори переконані, що перевагою дитячого експериментування є можливість формування реальних уявлень про досліджуваний об'єкт, його взаємозв'язки з іншими об'єктами та середовищем існування. Це, своєю чергою, формує реальну й цілісну світоглядну позицію дитини в навколишньому світі.

Українські науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Лисенко та інші розкривають особливості організації дослідницької діяльності дітей, характеризують методи, форми та засоби навчання в умовах закладу дошкільної освіти. Сучасні форми дослідницької діяльності представлені також у працях О. Долинної, А. Бурової, О. Низьковської, як: проведення свята «День довкілля», акцій «Посади своє дерево», «Первоцвіт», «Наша допомога птахам» тощо. На думку педагогів-практиків, подібні види діяльності сприяють формуванню емоційно-ціннісного ставлення дитини до навколишнього середовища, а незабутні спогади впливають на формування її поведінки у природі.

Перспективи впровадження ІКТ у практику дошкільної освіти висвітлено в наукових працях Л. Зімнухової, Т. Марковської, а в роботах І. Марданової – можливості використання комп'ютерних технологій у роботі з дітьми дошкільного віку.

Огляд новітніх зарубіжних праць, у яких представлено ймовірні шляхи впровадження ІКТ в освітній процес закладів дошкільної освіти, засвідчують, що вчені світового освітнього товариства (Т. Bratitsis, Т. Kotopoulos, К. Mandila; G. Fesakis, С. Sofroniou, Е. Mavroudi) акцентують на застосуванні потенційних можливостей комп'ютерних технологій у сфері дошкільної освіти. У

наукових студіюваннях L. Plowman, С. Stephen обґрунтовано важливість використання, зокрема, комп'ютерних ігор у роботі з дітьми дошкільного віку, які, на думку вчених, дозволяють краще засвоювати певну систему знань і навичок, що значно складніше домогтися з допомогою традиційних засобів і методів дидактики.

Мета статті: здійснити аналіз наукової літератури з проблеми використання ІКТ у дошкільній освіті та визначити вплив ІКТ на формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі нині оперують поняттями «дослідницьке навчання», «навчання на основі запитів», «навчання-дослідження», «дослідницько-пізнавальне навчання», «дослідницько-орієнтоване навчання» Така діяльність передбачає інтегрування інтелектуального і практичного досвіду дитини у контексті самостійного вирішення дослідницьких завдань з метою розвитку її індивідуальної освітньої траєкторії. Сутність такого навчання – у моделюванні основних етапів освітнього процесу як наукового дослідження, тобто використання учнями таких методів, як: спостереження, формулювання гіпотези, експеримент та аналіз його результатів, тощо.

Формування дослідницької компетентності у дітей старшого дошкільного віку нині є дієвим компонентом когнітивного розвитку особистості дошкільника, що передбачає набуття дитиною знань, умінь та навичок, які дозволять їй самостійно пізнавати об'єкти навколишньої дійсності, продукувати, творити й винаходити. Дослідницька компетентність, як і будь-яка інша, формується в результаті діяльності дитини й організовується відповідно до освітніх програм закладу дошкільної освіти, Базового компоненту дошкільної освіти, законів України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», прописується у поточному і тематичному плануванні та реалізовується відповідно до загальнодидактичних вимог.

Проте власний практичний досвід та бесіди з вихователями дозволяють стверджувати, що у педагогів виникають деякі труднощі в організації дослідницької діяльності дітей у закладах дошкільної освіти. Нами були виокремлені основні проблеми, з якими доводиться стикатися педагогам під час організації дослідницької діяльності дошкільників, зокрема:

1. *Відсутність навчально-методичного забезпечення.* Організація дослідницької діяльності вихованців відбувається здебільшого за власним прикладом педагога, тим самим обмежуючи прояв їх творчості та фантазії. На нашу думку, наявність електронних варіантів послідовних схем виконання дослідів, фотоматеріалів, мотиваційних відео, розробка педагогами-новаторами методичних матеріалів на носіях даних допоможуть уникнути цієї проблеми.

2. *Наявність предметно-просторового розвивального середовища.* Повна або часткова відсутність необхідних засобів діяльності (обладнання, навчальних матеріалів, технічних засобів),

навчально-дослідних ділянок, географічних майданчиків і дитячих лабораторій є однією з причин неефективної організації дослідницької діяльності. Ми пропонуємо створення комп'ютерної гри як додаткового засобу навчання дітей старшого дошкільного віку.

3. *Створення організаційно-педагогічних умов* (раціональне використання часу на занятті; наявність у педагога навичок управління дослідницькою діяльністю; достатній рівень професійної компетентності педагога, тощо).

Зважаючи на перераховані вище труднощі, постає питання про створення нових можливостей формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку.

На основі вивчення досвіду закордонних освітніх закладів у сфері природничих наук з'ясовано, що більшість із них практикують використання комп'ютерних технологій у виховній роботі. Наприклад, формування знань про навколишній світ у Північній Кароліні відбувається за допомогою імерсивних технологій, тобто технологій віртуальної й доповненої реальності, завдяки яким ознайомлення з природою відбувається з досвіду часткової присутності в альтернативному світі. Освітні заклади Пенсильванії (США) для формування природничих умінь діяти в реальних ситуаціях впроваджують VR (віртуальну реальність). У закладах дошкільної освіти Хорватії педагоги використовують комп'ютерні технології у роботі з дітьми, цим самим, одночасно відбувається формування знань про навколишній світ та ІК грамотності з дошкільного віку. У Греції перевага надається інформаційно-комунікаційним технологіям у процесі залучення дітей до ігрової діяльності. На думку педагогів, ефективним засобом навчання дошкільників вважають ігри з використанням ІКТ [9].

Отож, розвиток комп'ютерних технологій сприяє створенню нових засобів навчання, впровадженню сучасних технологій навчання та створенню інформаційного освітнього простору.

На сучасному етапі цифровізації та реформування дошкільної освіти впровадженню комп'ютерних технологій в освітній процес відводиться особливе значення, оскільки неабиякою популярністю серед дітей користуються різноманітні розвивальні комп'ютерні ігри та тренажери, які не замінюють звичайні ігри, а доповнюють їх, збагачуючи діяльність дошкільника новими можливостями.

Для впровадження запропонованого цифрового контенту у закладі дошкільної освіти необхідним є створення відповідного *цифрового середовища*, тобто умов для користування технологіями і цифровими пристроями, які часто передаються через Інтернет та через інші цифрові засоби. Поняття «цифрове середовище» зазвичай використовується у загальному розумінні (як певне тло для цифрової діяльності) без назви конкретної технології або інструменту.

Віртуальний світ, зокрема, *комп'ютерна гра*, захоплює дітей своєю графікою та новими можливостями. Це – своєрідний корисний додаток, що

допомагає прогнозувати, діяти та бачити результат. За нашими переконаннями, комп'ютерна гра в дослідницькій діяльності – оригінальна, самобутня графіка, що допомагає побачити результат діяльності до того, як дитина виконає її під час освітнього процесу.

Зауважимо, що науковці С. Green, R. Li, D. Bavelier довели: відеоігри мають певний спектр якісних характеристик, які надають їм значні переваги у порівнянні з іншими засобами навчання, серед них: постійний рух об'єктів у грі, високий ступінь перцептивного, когнітивного та рухового навантаження на дитину, непередбачуваність та постійна необхідність тримати в полі зору об'єкти, зберігати в пам'яті малюнки та оперативно виконувати дії протягом відведеного часу тощо [10].

У цьому контексті важливу роль відіграють освітні комп'ютерні ігри, які мають не лише розважальний, а й розвивальний потенціал. Вони можуть бути ефективним інструментом формування екологічної свідомості, навичок критичного мислення, прогнозування та самостійного прийняття рішень у дітей дошкільного віку. Прикладом такої гри є інтерактивна розробка «**Сортування сміття в океані**» (<https://code.org/oceans>), яка дозволяє дитині у доступній формі ознайомитися з проблемами забруднення довкілля та водночас навчає правилам сортування відходів. У процесі гри дитина має самостійно визначити тип сміття та перемістити його у відповідний контейнер, що сприяє розвитку навичок класифікації, логічного мислення та екологічної відповідальності.

Ще одним ефективним прикладом комп'ютерної гри, що може використовуватися в освітньому процесі ЗДО, є «**Grow Garden**» – екологічна мобільна гра, створена студією Gro Play (Швеція). У цій грі дитина виступає в ролі садівника, який доглядає за рослинами, вирощує овочі, компостує органічні залишки, дізнається, що потрібно ґрунту для родючості та як правильно використовувати ресурси. Ігрова механіка включає прості дії – поливання, прибирання, збирання врожаю – але при цьому формує системне бачення природних процесів.

Окрім готових комп'ютерних ігор, значний науковий інтерес становлять адаптивні освітні платформи, такі як TinyTap або LearningApps. Зокрема, дані ресурси надають вихователям можливість не лише використовувати, а й створювати або модифікувати ігровий контент екологічної тематики. Це відкриває широкі перспективи для індивідуалізації освітнього процесу, оскільки дозволяє враховувати індивідуальний темп роботи та рівень підготовки кожної дитини. З дослідницької точки зору, такі платформи є платформою для вивчення ефективності адаптивних підходів у формуванні екологічних знань та вмінь у дітей дошкільного віку.

Таким чином, використання комп'ютерних ігор у цифровому середовищі закладу дошкільної освіти сприяє реалізації цілей інтегрованого навчання та розвитку, активізує пізнавальний інтерес дітей, формує у них практичні навички природоохоронної поведінки, а також забезпечує

позитивну мотивацію до пізнавальної діяльності. Водночас, ефективність такого підходу залежить від якісного добору цифрових інструментів, вікової доцільності контенту, а також наявності супроводу з боку педагога, який скеровує, підтримує та допомагає дитині інтерпретувати побачене й почуте у віртуальному просторі.

Отже, в умовах стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства посилюється необхідність формування дослідницької культури та критичного мислення дітей дошкільного віку. Безперечно, використання потенційних можливостей ІКТ в освітньому процесі закладів дошкільної освіти з метою формування дослідницької компетентності старших дошкільників уможливує здійснення інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу, розширення навчально-пізнавальних і науково-дослідницьких можливостей дітей. Результативним та сучасним засобом у вирішенні окреслених завдань у контексті впровадження інноваційних технологій в освітній процес ЗДО слугує використання комп'ютерних навчальних відеоігор, які сьогодні є затребуваними як в Україні, так інших країнах Європи для формальної та неформальної освіти. Це, певним чином, стимулює розвиток системи ключових компетентностей, здатностей вирішувати різноманітні дослідницькі завдання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці та апробації навчально-методичного забезпечення з інших тем освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» для дітей старшого дошкільного віку та визначення педагогічних умов застосування ІКТ у формуванні дослідницьких умінь дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Budnyk O., Matvieieva N., Fomin K., Nazarenko T., & Kalabska V. Preparation of future teachers for the introduction of digital innovation in a rural school: problems and prospects. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*. 2021. 6. e13124. URL: <http://dx.doi.org/10.20873/uftr.rbec.e13124>
2. S. Danby A. Farrell, «Accounting for young children's competence in educational research: New perspectives on research ethics». *The Australian Educational Researcher*. 31. 2004. p. 35-49.
3. S. Rose C. LeCroy. Improving Children's Social Competence. *Handbook of Behavioral Group Therapy*. 1985. p. 173-202.
4. R. Akkus, M. Gunel, and B. Hand, «Comparing an Inquiry-Based Approach Known as the Science Writing Heuristic to Traditional Science Teaching Practices: Are There Differences?». *International Journal of Science Education*, vol. 29. no 14. 2007. p. 1745-1765. URL: <https://doi.org/10.1080/09500690601075629> (дата звернення 30.08.2019)
5. N. A. Xenofontos T. Hovardas Z. C. Zacharia and T. Jong, «Inquiry-based learning and retrospective action: Problematizing student work in a computer-supported learning environment», *Journal of Computer Assisted Learning*, vol. 36. no 3. 2019. doi: 10.1111/jcal.12384. URL: <https://gnosis.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/7/52908/Xenofontos%20et%20al.%20Green%20access.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

6. S. Ghavifekr W. A. W. Rosdy, «Teaching and learning with technology: Effectiveness of ICT integration in schools», *IJRES*, vol. 1 no. 2 pp. 175–191. 2015.

7. H. A. Nazarenko T. K. Andriushchenko, «Information and communication technologies as an instrument for preschool education quality improvement», *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 69. no.1. pp. 21–36. 2019. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2688>.

8. R. Bolstad, The role and potential of ICT in early childhood education: A review of New Zealand and international literature. Wellington: Ministry of Education. 2004.

9. L. Chen, T.-L. Chen, C.-J. Lin, H.-K. Liu, «Preschool Teachers' Perception of the Application of Information Communication Technology (ICT) in Taiwan». *Sustainability*. vol. 11. no. 1. art. 114. 2018. doi:10.3390/su11010114.

10. F. A. Cordovilla, L. C. Salvatierra, and A. C. Lara, «Free Software as a Tool for a Quality Education in Latin America». *Revista Inclusiones*, vol. 7, Especial – Abril/Junio. 2020. p. 303-318.

11. I. Nikolaesku, O. Budnyk, V. Bondar, O. Tepla, & L. Berezovska. «Pedagogical Management in Inclusive Process of the Educational Institution». *Amazonia Investiga*, vol. 10, no 39. 2021. p. 76-85. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.7>

12. O. Dziabenko and O. Budnyk «Go-Lab Ecosystem: using Online Laboratories in a Primary School», in *11th annual International Conference on Education and New Learning Technologies*. Palma de Mallorca, Spain. 1st-3rd of July, 2019. EDULEARN19 Proceedings, ISBN: 978-84-09-12031-4. [Online]. URL: <https://iased.org/edulearn/publications> (дата звернення 19.11.2019)

REFERENCES

1. Budnyk, O., & Matvieieva, N., & Fomin, K., & Nazarenko, T., & Kalabska, V. (2021). Preparation of future teachers for the introduction of digital innovation in a rural school: problems and prospects. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 6, e13124. URL: <http://dx.doi.org/10.20873/uftr.rbec.e13124> [in English]
2. Danby, S., & Farrell, A., (2004). Accounting for young children's competence in educational research: New perspectives on research ethics. *The Australian Educational Researcher*. 31. Pp. 35-49 [in English]
3. Rose, S., & LeCroy, C., (1985). Improving Children's Social Competence. *Handbook of Behavioral Group Therapy*. Pp. 173-202. [in English]
4. Akkus, R., & Gunel, M., & Hand, B., (2007). Comparing an Inquiry-Based Approach Known as the Science Writing Heuristic to Traditional Science Teaching Practices: Are There Differences?. *International Journal of Science Education*. vol. 29. no 14. Pp. 1745-1765. URL: <https://doi.org/10.1080/09500690601075629> [in English]
5. Xenofontos, N. A., & Hovardas, T., & Zacharia, Z. C., & Jong, T., (2019). Inquiry-based learning and retrospective action: Problematizing student work in a computer-supported learning environment, *Journal of Computer Assisted Learning*, vol. 36. No 3. URL: <https://gnosis.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/7/52908/Xenofontos%20et%20al.%20Green%20access.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [in English]
6. Ghavifekr, S., Rosdy W.A.W., (2015). Teaching and learning with technology: Effectiveness of ICT integration in schools. *IJRES*. vol. 1. №. 2. Pp. 175–191 [in English]
7. Nazarenko, H. A., & Andriushchenko, T. K., (2019). Information and communication technologies as an instrument for preschool education quality improvement». *Information Technologies and Learning Tools*. vol. 69. no.1. pp. 21–36. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2688> [in Ukrainian]

8. Bolstad, R., (2004). The role and potential of ICT in early childhood education: A review of New Zealand and international literature. Wellington: Ministry of Education [in English]

9. Chen, L., & Chen, T.-L., & Lin, C.-J., & Liu, H.-K., (2018). Preschool Teachers' Perception of the Application of Information Communication Technology (ICT) in Taiwan». Sustainability. vol. 11. no. 1. art. 114. URL: https://www.researchgate.net/publication/329929530_Preschool_Teachers%27_Perception_of_the_Application_of_Information_Communication_Technology_ICT_in_Taiwan [in English]

10. Cordovilla, F. A., & Salvatierra, L. C., & Lara, A. C., (2020). Free Software as a Tool for a Quality Education in Latin America. Revista Inclusiones. vol. 7. Especial – Abril/Junio. Pp. 303-318 [in English]

11. Nikolaesku, I., & Budnyk, O., & Bondar, V., & Tepla, O., & Berezovska, L., (2021). Pedagogical Management in Inclusive Process of the Educational Institution. Amazonia Investiga. vol. 10. no 39. Pp. 76-85. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.7> [in English]

12. Dziabenko, O., & Budnyk, O. (2019). Go-Lab Ecosystem: using Online Laboratories in a Primary School, in 11th annual International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma de Mallorca, Spain. 1st-3rd of July EDULEARN19 Proceedings. ISBN: 978-84-09-12031-4. URL: <https://iited.org/edulearn/publications>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАНЧЕНКО Оксана – доктор філософії, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вихователів до формування природничо-дослідницької компетентності дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

СОЛОВЕЙ Юлія – доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, доцент,

доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми.

БОНДАР Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PANCHENKO Oksana – Doctor of philosophy, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interest: criteria and indicators of professional readiness of future educators to the formation of natural-research skills of elderly preschool children by means of information and communication technologies.

SOLOVEI Yuliia – Doctor of philosophy, Associate Professor at the Department of Preschool and Special Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interests: professional training of future teachers of preschool education institutions to work with children.

BONDAR Viktoria – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Preschool Education Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Scientific interests: training future educators to organize play activities in preschool educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.05.2025 р.

УДК 378.637.016:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-322-326

НОВОСАДОВ Ярослав –

викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6484-9914>

e-mail: novoyaroslav@gmail.com

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ГОТОВНОСТІ ДО КЕРІВНИЦТВА ОРКЕСТРОВИМ КОЛЕКТИВОМ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті обґрунтовано актуальність формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом. Зазначено, що керівництво оркестровим колективом вимагає від майбутніх бакалаврів музичного мистецтва високого рівня музично-теоретичних знань, диригентських навичок, володіння оркестровим репертуаром, а також сформованих лідерських якостей, комунікативних навичок та вміння організувати творчу діяльність оркестрового колективу. Здійснено аналіз підходів науковців до визначення поняття «готовність», «оркестрове виконавство», ознак музично-інструментального колективу. Визначено, що формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом має здійснюватися з урахуванням особливостей міждисциплінарного підходу, який дозволить взаємодіяти між такими галузями як педагогіка, музикознавство. Цілісний підхід до проблеми готовності дає можливість гармонічно поєднати різні аспекти підготовки бакалаврів музичного мистецтва до керівництва оркестровим колективом – від особистісних до професійно орієнтованих. Враховуючи виклики сучасної мистецької освіти, готовність до керівництва оркестровим колективом визначено як особистісне утворення, що формується на основі знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей та сприяє ефективній взаємодії в оркестровому колективі. Розкрито зміст цього поняття. Наголошено, що в процесі професійної підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва важливе значення займає створення сприятливих умов для усвідомлення ними ролі керівника як організатора музичного процесу. Акцентовано на тому, що вагомим є розуміння поступового та послідовного розвитку окремих елементів, яких можна досягти через інтеграцію теоретичних знань із

практичними вміннями. У висновку зазначено, що важливим є взаємодія теоретичних знань (з інструментознавства, творчості композиторів різних епох, оркестрового репертуару, особливостей жанру та стилю) та практичної діяльності (навичок читання оркестрових партитур, диригування). Результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень у галузі мистецької освіти та вдосконалення професійної підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва.

Ключові слова: готовність, оркестровий колектив, майбутні бакалаври музичного мистецтва.

NOVOSADOV Yaroslav –

Teacher of the Department of Music and Performing Arts

Vinnitsia State Pedagogical University named

after Mykhailo Kotsiubynskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6484-9914>

e-mail: novoyaroslav@gmail.com

FORMATION IN FUTURE BACHELORS OF MUSIC ARTS READINESS FOR LEADING AN ORCHESTRA TEAM

The article substantiates the relevance of forming in future bachelors of musical arts readiness to lead an orchestral ensemble. It is noted that leading an orchestral ensemble requires future bachelors of musical arts a high level of music-theoretical knowledge, conducting skills, mastery of the orchestral repertoire, as well as developed leadership qualities, communication skills and the ability to organize the creative activity of a musical ensemble. An analysis of the approaches of scientists to the definition of the concepts of «readiness», «orchestral performance», and the features of a musical and instrumental ensemble is carried out. It is determined that the formation of future bachelors of musical arts readiness to lead an orchestral ensemble should be carried out taking into account the peculiarities of an interdisciplinary approach, which will allow interaction between such fields as pedagogy, psychology, and musicology. A holistic approach to the problem of readiness makes it possible to harmoniously combine various aspects of training bachelors of musical arts to lead an orchestral ensemble, from personal to professionally oriented. Taking into account the challenges of modern art education, readiness to lead an orchestral ensemble is defined as a personal formation that is formed on the basis of knowledge, abilities, skills, experience, values and contributes to effective interaction in an orchestral ensemble. The content and components of this concept are revealed. It is emphasized that in the process of professional training of future bachelors of musical art, the creation of favorable conditions for their awareness of the role of the leader as the organizer of the musical process is of great importance. It is emphasized that it is important to understand the gradual and consistent development of individual elements, which can be achieved through the integration of theoretical knowledge with practical skills. The conclusion states that the interaction of theoretical knowledge (instrument science, the work of composers of different eras, orchestral repertoire, features of the genre and style) and practical activity (skills of reading orchestral scores, conducting) is important. The results of the study can be used for further scientific research in the field of art education and improving the professional training of bachelors of musical art.

Key words: readiness, orchestral collective, future bachelors of musical arts.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реалії сучасної мистецької освіти зумовлені трансформаційними процесами, що пов'язано з розширенням сфери інформаційних технологій, потребою в оновленні змісту професійної підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва. Враховуючи сказане актуалізується проблема формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом. Дана готовність є необхідною умовою успішної творчої взаємодії між оркестрантами та керівником, розвитку художнього смаку, самореалізації майбутніх бакалаврів музичного мистецтва. Не зважаючи на актуальність теми дослідження, досі поняття готовності до керівництва оркестровим колективом не отримало чіткого наукового обґрунтування. Його зміст, структура, підходи, принципи, педагогічні умови потребують глибокого дослідження. Таким чином, проблема формування готовності до керівництва оркестровим колективом є важливим напрямом наукових досліджень, що поєднує педагогіку та мистецтвознавство. Її розв'язання сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва висвітлено у роботах Б. Бриліна, О. Бурської, Т. Грінченко, А. Козир, Н. Мозгальнової, Я. Новосадова, А. Новосадової, О. Олексюк, О. Ребрової, О. Теплової,

В. Фрицюк, О. Щолокової та ін. Особливості керівництва музичним колективом розглянуто у роботах О. Ільченка, С. Коробецької, В. Лабунця, М. Малахової, І. Польської, Т. Пляченко та ін. Дослідження проблеми готовності здійснено Ю. Вербиненко, С. Гончаренко, О. Горбенко, А. Линенко, С. Литвиненко, О. Отич, Т. Ткаченко, Г. Троцько та ін. Разом тим, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про недостатнє наукове осмислення, відсутність комплексного підходу до формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом.

Метою статті є теоретичне обґрунтування формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Події сьогодення, що стосуються як життя людини в цілому, так і освітньої сфери зокрема актуалізують музичне мистецтво як засіб розвитку національної ідентичності, духовного простору. Ключову роль у цьому відіграє оркестрове мистецтво. Початок ХХІ століття вивів оркестрове виконавство на абсолютно новий рівень, зробивши його доступним не лише для професійних музикантів, а й для аматорів. Значну роль у цьому процесі займає популяризація оркестрового мистецтва в масовій культурі. Наприклад, оркестрова музика саундтреків для фільмів, поєднання популярних виконавців з аранжуванням для оркестрових колективів. Завдяки цим факторам

зростає попит на кваліфікованих керівників оркестрових колективів. Це вимагає належної професійної підготовки здобувачів спеціальності 025 Музичне мистецтво та формування у них готовності до керівництва оркестровим колективом.

Вивчення готовності педагога до професійної діяльності стало об'єктом наукового дослідження у другій половині ХХ століття. Такі вітчизняні педагоги як Ю. Вербиненко, С. Гончаренко, О. Отич та інші у своїх роботах розглядали різні аспекти поняття «готовності». Зокрема, С. Гончаренко аналізуючи професійну готовність здобувачів освіти, наголошує, що це інтегративна особистісна якість та передумова ефективності діяльності після здобуття освіти [1]. Досить часто у науковій літературі «готовність» розуміється у контексті діяльності. Наприклад, у словнику з психології пропонується таке визначення: «стан підготовленості, в якому організм налаштований на дію чи реакцію» [9]. У словнику української мови поняття «готовність» як визначається як: «1) стан готового; 2) бажання зробити що-небудь» [5 с. 148]. У сучасних дослідженнях готовність розуміється як інтегральне особистісне утворення (С. Литвиненко), стійке особистісне утворення (А. Линенко, Г. Троцько). У своїх роботах автори зосереджуються не тільки на розуміння готовності як системи знань, умінь, навичок, але й у контексті їх особистісних якостей.

О. Горбенко обґрунтовуючи показники готовності студентів до роботи з оркестрово-ансамблевим колективом виділив наступне: орієнтацію на музично-педагогічну діяльність, оперування психолого-педагогічними та фаховими знаннями в процесі репетиційних занять, усвідомлення специфіки роботи керівника і диригента, вміння вирішувати організаційні і творчі завдання [2]. Аналізуючи поняття готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійно-педагогічної діяльності, Т. Ткаченко визначає, що вона є «результатом професійної підготовки та дає підстави свідчити про здатність майбутнього фахівця на високому рівні виконувати свої професійні функції та обов'язки» [8, с. 11].

Узагальнюючи, можна визначити поняття «готовності до керівництва оркестровим колективом» як особистісне утворення, що формується на основі знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей та сприяє ефективній взаємодії в оркестровому колективі.

Як зазначають вітчизняні дослідники оркестрове виконавство займає важливу навчальну, просвітницьку роль. Воно допомагає майбутнім бакалаврам музичного мистецтва знайомитись самостійно та знайомити широке коло слухачів з музикою різних композиторів, епох, жанрів, стилів. На думку О. Ільченко, «оркестрове виконавство є одним із найдосконаліших і найефективніших засобів репродукції творів музичного мистецтва». Як зазначає автор, «воно сформувалося під впливом значної кількості історико-еволюційних і соціально-художніх факторів, які відбивають об'єктивний процес поступального розвитку цивілізації, художньої і духовної культури,

формування художнього мислення, удосконалення видів, форм і засобів музичного виконавства» [3, с. 1].

Оркестровий колектив є творчим об'єднанням музикантів, які виконують оркестрові твори під керівництвом диригента. Він складається з різних груп інструментів, що об'єднані для спільної мети – відтворення музичних творів. На переконання Т. Пляченко до ознак оркестрового колективу належить «спільна мета опанування навичок оркестрового та ансамблевого виконання в процесі спільного виконання оркестрових та ансамблевих творів»; спільна діяльність (навчальна, концертно-виконавська), спрямована на досягнення визначеної мети, специфічні та типові характеристики; стилістичні та жанрові характеристики – виконання інструментальної музики певного стилю» [7, с. 30].

Вважаємо, що формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом включає музично-теоретичну підготовку майбутніх бакалаврів музичного мистецтва. Зокрема, розуміння ними гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів, історичних змін музичного мистецтва. Також важливими є знання жанру та стилю, композиторської творчості. Вони забезпечують інтерпретацію оркестрового твору у відповідності до законів епохи, творчості композитора, виконавських прийомів. Знання жанрової специфіки є ключовим аспектом відтворення оркестром композиції. Зокрема, взаємодія між учасниками оркестру, солістом та оркестром, змістова визначеність твору, визначеність засобів музичної виразності повинна бути проаналізована диригентом та пояснена усім оркестрантам. Важко переоцінити знання майбутніх бакалаврів музичного мистецтва про стиль. Адже, виконання оркестрової композиції фундаментується знаннями виконавської практики історичного часу. Це доповнюється знаннями про творчість композитора. Зокрема, історико-культурний контекст дозволяє прослідкувати ідейну складову композицій автора, типові риси творів, еволюцію його стилю. «Робота над музичною композицією обумовлена специфікою його відтворення, формою, засобами музичної виразності. Виконавець оперує узагальненими образами, користується усталеними процесами, що притаманні відповідній музичній композиції» [6, с. 121].

Ефективним методом формування готовності до керівництва оркестровим колективом є читання оркестрових партитур. Воно допомагає осмислити задум оркестрового твору та відтворити його. Зазначимо, що труднощі читання оркестрових партитур пов'язані із одночасним відтворенням декількох нотних систем, врахуванням артикуляційних особливостей, темпу, динаміки. Практичне значення читання оркестрових партитур для диригента полягає в його орієнтації у нотному матеріалі, практичному осмисленні задуму композитора, детальному знайомстві з кожним інструментом оркестру, умінні «відчувати» звучання акордових комплексів внутрішнім

слухом, основних та контрапунктуючих голосів, простежувати зміни теми.

За нашими переконаннями, важливе значення у формуванні готовності до керівництва оркестровим колективом займає диригентська підготовка. Зокрема, це стосується жестових, мімічних засобів. Техніка диригування є мистецтвом невербальної передачі оркестру змісту музичного твору. Основою жесту диригента є тактування, що передає оркестрантам розмір, долі такту, темп твору. Також диригент показує оркестрантам динамічну градацію оркестрового твору. Зокрема, про це свідчить широта жесту. Акценти, *legato*, *non legato*, *staccato*, *marcato*, якість атаки звуку теж передається технікою диригента. Важливо підкреслити, що схема тактування диригента повинна бути чіткою, а кожний жест диригента зрозумілим. Нерідко диригенти захоплюються художніми траєкторіями жесту, що заворожують глядачів. Однак, це створює труднощі оркестрантам. Окрім чіткості жестів важливим є зоровий контакт між диригентом та кожним оркестрантом. Зоровий контакт допомагає визначити вступ солістів, окремих груп інструментів.

Важливою складовою формування готовності до керівництва оркестровим колективом є вивчення майбутніми бакалаврами музичного мистецтва інструментознавства. Це пояснюється тим, що у процесі вивчення інструментознавства вони знайомляться зі звуковими можливостями інструментів оркестру, діапазоном, транспортом, технічними особливостями. Це важливо, адже, працюючи з оркестром диригент повинен чітко розуміти специфіку музичних інструментів та уникати помилок в інтерпретації оркестрових творів. Зокрема, реально оцінювати можливості відтворення інструментами пасажів, звуків у тих чи інших октавах. Також диригент повинен орієнтуватись в оркестрових групах, тембрових забарвленнях. Адже, існує практика закріплення за інструментами семантичних функцій. Наприклад, флейта – світлі образи, труба – урочисті, переможні, тромбон – могутні. Слід зазначити, що у процесі вивчення інструментознавства доцільно залучати бакалаврів музичного мистецтва до створення симфонічних партитур самостійно.

Вивчення оркестрового репертуару є важливою частиною формування готовності до керівництва оркестровим колективом. Це зумовлено тим, що даний процес передбачає аналітичне знайомство з різножанровими та різностильовими зразками оркестрових композицій. «Оскільки оркестровий репертуар досить різноманітний та охоплює широкий спектр стилів, жанрів та епох, від класичних симфонічних зразків до творів сучасних композиторів, здобувачі мають можливість ознайомитись з особливостями виконання музики різних епох, що включає в себе такі поняття як, артикуляція, штрих, мелізматика, звуковедення» [6, с. 129]. Тому вивчення оркестрових зразків допомагає майбутнім бакалаврам музичного мистецтва засвоїти принципи оркестровки, оркестрові композиторські рішення, засвоїти стилів виконання, навчитись читати

оркестрові партитури. «Здобуті теоретичні знання застосовуються практично під час гри на музичному інструменті» [4, с. 69].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Готовність майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до керівництва оркестровим колективом є сукупністю знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що необхідні для взаємодії між оркестрантами, їх тембрової синергії, що стає основою відтворення оркестрового твору. Ефективне формування готовності у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до керівництва оркестровим колективом потребує взаємодії теоретичних знань з інструментознавства, жанру та стилю, композиторської творчості, оркестрового репертуару з практикою читання оркестрових партитур, диригування. Таким чином, формування готовності у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до керівництва оркестровим колективом повинна здійснюватись в умовах теоретичної та практичної мистецької підготовки. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробці структури готовності до керівництва оркестровим колективом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
2. Горбенко О. Метод художньо-творчих проєктів у формуванні музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики. 2010. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_56/54.pdf (дата звернення 18.05.2025).
3. Ільченко О. Художні основи аматорського народного-оркестрового виконавства: автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства: 17.00.03. Київ. 1996. 21 с.
4. Мозгальова Н., Сушицький М., Новосадова А. Специфіка підготовки вчителів музичного мистецтва і хореографії до жанрово-стильового аналізу. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. 2022. Вип. 28. С. 69-75. doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2024.31.01
5. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Київ : Аконіт, 1999. Том 2. 910 с.
6. Новосадов Я. Темброве інтонування як категорія мистецької освіти. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. Вип. 3. 2024. С. 121-127. [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024\(3\)-13](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024(3)-13)
7. Плеченко Т. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з Учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.
8. Ткаченко Т. Теоретико-методичні основи формування вокальнозвучкової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2010. 43 с.
9. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення 13.05.2025)
10. Mozgalova N., Novosadov Y. THE ROLE OF ORCHESTRA PERFORMANCE IN THE PROCESS OF TRAINING BACHELOR OF MUSIC ARTS. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2024. V. 4. P. 125-132. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-4-13>

REFERENCES

1. Honcharenko, S. (2008). Pedagogichni doslidzhenia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Vinnytsia : DOV «Vinnytsia». 278 s. [in Ukrainian]
2. Horbenko, O. (2010). Metod khudozhno-tvorchykh proektiv u formuvanni muzychno-vykonavskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky [The method of artistic and creative projects in the formation of musical and performing competence of a future music teacher]. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_56/54.pdf (data zvernennia 18.05.2025). [in Ukrainian]
3. Ilchenko, O. (1996). Khudozhni osnovy amatorskoho narodnoho-orkestruvoho vykonavstva [Artistic foundations of amateur folk orchestral performance]: avtoref. dys. ... doktora mystetstvoznavstva: 17.00.03. Kyiv. 1996. 21 s. [in Ukrainian]
4. Mozghalova, N., Sushytskyi, M., Novosadova, A. (2022). Spetsyfika pidhotovky vchyteliv muzychnoho mystetstv i khoreohrafi do zhanrovo-stylovoho analizu [Specifics of training teachers of musical arts and choreography for genre and style analysis]. Naukovi chasopys NPU im. M. Drahomanova. Vyp. 28. S. 69-75. doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2024.31.01 [in Ukrainian]
5. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1999). [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]: u 4 t. Kyiv : Akonit. Top 2. 910 s. [in Ukrainian]
6. Novosadov, Ya. (2024). Tembrove intonuvannia yak katehoriia mystetskoi osvity [Timbre intonation as a category of art education]. Mystetstvo v kulturi suchasnosti: teoriia ta praktyka navchannia. Vyp. 3. S. 121-127. [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024\(3\)-13](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024(3)-13) [in Ukrainian]
7. Pliachenko, T. (2010). Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky do roboty z Uchnivskymy orkestramy ta instrumentalnymy ansamblamy (2010). [Preparing future music teachers to work with student orchestras and instrumental ensembles]. Kirovohrad: «Imeks-LTD». 428 s. [in Ukrainian]

8. Tkachenko, T. (2010). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia vokalnozvuukovoi kultury maibutnoho vchytelia muzyky u protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological foundations of the formation of vocal and sound culture of a future music teacher in the process of professional training]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. Kyiv. 2010. 43 s. [in Ukrainian]

9. Shahaar, V. Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (data zvernennia 13.05.2025). [in Ukrainian]

10. Mozgalova, N., & Novosadov, Y. (2024). THE ROLE OF ORCHESTRA PERFORMANCE IN THE PROCESS OF TRAINING BACHELOR OF MUSIC ARTS. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. (4). Pp. 125-132. URL: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-4-13> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НОВОСАДОВ Ярослав – викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: формування у майбутніх бакалаврів музичного мистецтва готовності до керівництва оркестровим колективом як актуальна педагогічна проблема.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NOVOSADOV Yaroslav – Teacher of the Department of Music and Performing Arts Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi.

Scientific interests: formation in future bachelors of music arts readiness for leading an orchestra team.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 316.422

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-326-330

ЯКИМОВИЧ Ігор –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9861-1008>

e-mail: iyakymovych@cuspu.edu.ua

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ТА ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні, що характеризується триваючими реформами та інтенсивними інноваційними процесами, вимагає суттєвих змін в управлінні цією соціальною сферою. Необхідний не тільки перегляд парадигми управління, а й цілий комплекс заходів щодо підвищення його ефективності та зниження зайвої централізації.

У статті вивчено стан і перспективи управління освітою в Україні. Виявлено негативні тенденції та суперечності в сучасному управлінні освітою та освітніми системами, включно з проблемами розмежування прав, компетенцій і повноважень органів різних рівнів управління. Стан управлінської сфери освіти розглянуто в контексті загальних проблем її модернізації та ключових інноваційних векторів розвитку суспільства. Здійснено детальний розбір парадигмальних засад управління; його системність і збалансованість представлено з позицій повноважень суб'єктів управління та видового розмаїття реалізованих ними функцій. Проаналізовано системогенетичні засади управління, його циклічність, відповідність принципам системного спадкоємства; результативність, еквівалентність, ефективність управління в його соціальному, економічному, педагогічному та організаційному вимірах. Розкрито причин розриву між належним і наявним управлінням системою освіти. Окреслено перспективні напрями вдосконалення цієї галузі (розробка та реалізація програми підготовки нової формації управлінців, нова модель вибудовування управлінської кар'єри у сфері освіти; актуалізація питання про якість управління, реалізацію наукового підходу до оцінки його якості, включно з використанням потенціалу і досягнень кваліметрії управління, експертної, таксономічної, індексної, ймовірно-статистичної та інших її спеціальних розділів; розробка та ухвалення низки нормативних правових, підзаконних актів, що визначають побудову та застосування Національної системи забезпечення якості освіти; застосування механізму імітаційного моделювання в стратегічному управлінні, на етапі опрацювання та ініціації великих (значущих) змін в освіті, освітніх системах; застосування потенціалу функціонального моделювання, методології функціонального моделювання

IDEF, особливо якщо йдеться про реконструкцію (реінжиніринг) або заміну наявних чи проєктування нових систем і організаційних механізмів; використання мораторію на зміни, скасування ухвалених управлінських рішень у зв'язку до тривалості певних циклів (передусім циклу підготовки учнів на тому чи іншому рівні освіти); розробка та ухвалення в статусі нормативного правового документа стандарту якості управління освітньою організацією загальної, професійної та додаткової освіти).

Ключові слова: управління освітою, освітні системи, парадигмальні засади управління, ефективність управління.

YAKYMOVYCH Ihor –

Postgraduate Student Specialty 011 Educational,
Pedagogical Sciences

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9861-1008>

e-mail: iyakymovych@cuspu.edu.ua

EDUCATION AND EDUCATIONAL SYSTEM MANAGEMENT: STATUS, TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS

The current stage of development of education in Russia, characterized by the continuation of reforms and intense innovation processes, require essential changes in management. It takes not only a revision of the paradigmatic foundations of such management, but also the adoption of complex measures for improving its efficiency, and reducing excessive centralization.

The aim of the present publication is to study the status and prospects of education management in the Russian Federation.

Negative tendencies and contradictions in modern management of education and educational systems, including problems of differentiation of the rights, competences and powers of bodies of various levels of management are revealed. The condition of education management is considered in the context of common problems of its modernization and key innovative vectors of development of the society. Detailed analysis of paradigmatic foundations of management is carried out; its systemacity and balance are presented from the positions of management members and a specific variety of the functions realized by them. System-genetic foundations of management, its recurrence, compliance with the principles of system inheritance are analysed; effectiveness, equifinality, management efficiency in its social, economic, pedagogical and organizational measurements are studied. Scientific novelty concludes in the reasons identification of a gap between the proper and existing management of an educational system. The perspective directions of improvement of this field are singled out. Promising directions for improving this industry are outlined (development and implementation of a training program for a new generation of managers, a new model of building a managerial career in the field of education; actualization of the issue of management quality, implementation of a scientific approach to assessing its quality, including the use of the potential and achievements of management qualimetry, expert, taxonomic, index, probabilistic-statistical and other special sectiзрозуміння

ons; development and adoption of a number of regulatory legal acts, by-laws that determine the construction and application of the National Education Quality Assurance System; application of the simulation modeling mechanism in strategic management, at the stage of elaboration and initiation of major (significant) changes in education, educational systems; application of the potential of functional modeling, IDEF functional modeling methodology, especially if it is about the reconstruction (reengineering) or replacement of existing or design of new systems and organizational mechanisms; the use of a moratorium on changes, the cancellation of adopted management decisions in connection with the duration of certain cycles (primarily the cycle of training students at a particular level of education); the development and adoption of a standard as a regulatory legal document quality of management of educational organizations of general, vocational and additional education).

Keywords: educational management, educational systems, paradigmatic principles of management, management efficiency.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Функціонування і розвиток економіки, підвищення її глобальної конкурентоспроможності визначаються не тільки інвестиційними можливостями, законодавчими ініціативами, інноваційним потенціалом чи зовнішніми стримувальними чинниками, а передусім наявністю кваліфікованої робочої сили, якісними змінами у структурі людського капіталу, у прирості якого ключову роль відіграє сфера освіти.

Структурні зміни в економіці, її перехід на новий технологічний рівень можливі насамперед за умови поєднання в науці фундаментального доробку та розвитку її прикладного сектору, збалансованості якісного функціонування систем загальної та професійної освіти, у тому числі вищої школи. У зв'язку з цим має сенс зупинитися на деяких проблемах управління цією галуззю, аналізі результатів її реформування за роки незалежності та поточних процесів модернізації.

Окреслимо коло концептуально-методологічних проблем і питань, які, на наш погляд, є найважливішими й найперспективнішими для забезпечення успішної реалізації й удосконалення управління освітою і які будуть розглянуті далі. До них належать:

– парадигмальні засади управління;

– системність і збалансованість управління з позицій повних повноважень його суб'єктів, реалізованих ними функцій, видового розмаїття;

– системогенетичні засади управління, насамперед його циклічність, відповідність принципам системного успадкування;

– результативність, еквіфінальність, ефективність управління в її соціальному, економічному, педагогічному та організаційному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика управління освітою, з огляду на свою складність, від початку є міждисциплінарною. Її розгляд може і має базуватися на теоретичному, концептуально-методологічному базисі педагогіки, теорії управління, системології, соціології та інших наукових дисциплін. Проблему управління освітою та освітніми системами досліджували вчені В. Бебик [2], Т. Гуменюк [3], Т. Десятов [4], Л. Калініна [5], В. Кравець [1], В. Кремень [7], В. Петюх [6] та ін.

Нам видається плідною ціла низка висунутих дослідниками ідей: процесний, проєктно-квалітативний, парадигмальний підходи до управління освітніми системами; педагогічне проєктування, використання системної інженерії, методології функціонального моделювання; управління освітньою системою на засадах циклічності та з

урахуванням етапів життєвого циклу; розробка й застосування норм і стандартів в управлінні освітніми структурами; системне управління інноваційними процесами в освіті та ін., які потребують подальшого вивчення.

Мета статті – розглянути стан і перспективи управління освітою в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Провідна роль в управлінні освітою належить парадигмальним засадам. Помилки на етапі формулювання вихідних, дедуктивних положень, концептуальних принципів та ідей можуть призвести до втрати не тільки матеріальних і фінансових, а й людських ресурсів, уповільнення темпів розвитку, зниження конкурентоспроможності освітніх структур різного рівня. Ці помилки посилюються, якщо починають активно транслюватися управлінцями всіх рівнів і закладатися в політику менеджменту конкретних освітніх установ.

Необхідно звернути увагу на співвідношення дедуктивних та індуктивних засад у парадигмальних установах управління освітою.

Дедуктивність передбачає, що суб'єкт управління, сформулювавши для себе якесь загальне уявлення про свої дії щодо керованого об'єкта, тільки після цього реалізує стратегію управління і здійснює конкретні управлінські кроки. Однак, на жаль, на практиці управління освітніми системами найчастіше відбувається за індуктивним сценарієм: спочатку ухвалюють управлінські рішення з нормативним закріпленням і здійснюють дії з їхнього виконання, а вже потім вони отримують певне обґрунтування [1].

Щоб унеможливити управлінське свавілля, можна і потрібно ставити питання про багатоступеневу, багаторівневу і багатосуб'єктну експертизу проєктів управлінських рішень. Для тієї самої мети слід використовувати потенціал імітаційного моделювання на основі математичного апарату і потенціал теорій ймовірності та аналізу операцій.

Необхідно законодавчо встановити обов'язкові норми та розробити процедури проведення економічного, правового та професійного аудиту управлінської діяльності на всіх рівнях.

Особливо багато проблем і суперечностей пов'язаних в питаннях, що стосуються повноваженнями суб'єктів управління освітою, функціями, які вони реалізують, видовим розмаїттям управління. Розв'язання цих проблем здійснюється шляхом коригування нормативної правової бази та організаційно-штатної структури, впровадження сучасних автоматизованих інформаційно-управлінських систем, застосування механізмів міжбюджетного регулювання, стандартизації, створення державно-громадських контролюючих структур.

Про системність і збалансованість управління освітою та освітніми системами можна говорити в позитивному ключі, якщо дотримуються відомого в науці принципу Ешбі – відповідність рівнів складності керуючої та керованої систем; якщо інноваційні процеси в освіті підвищують її конкурентоспроможність і здатність відповідати на соціальні й економічні виклики, а не призводять до

зниження освіченості населення та зростання хаотичності, некерованості освітніх систем.

Переходячи до системогенетичних засад управління, звернімося передусім до механізмів системного успадкування, які, на думку вчених [2; 3; 5; 6; 7], забезпечують стабільність, якість освітніх систем і відтворюваність основних їхніх елементів.

За допомогою системного успадкування, завдяки управлінським рішенням, нині відтворюються усталені підходи до підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки педагогічних кадрів; організації освітнього процесу в школі у вигляді класно-урочної системи тощо. Є приклади, коли порушення на певному етапі системо-генетичних законів зумовило необхідність відтворення окремих втрачених елементів системи освіти.

Водночас інтенсивна інноваційна діяльність останніх років зумовила ухвалення таких управлінських рішень, що внесли або можуть внести суттєві зміни до механізму успадкування.

Ухвалення професійного стандарту педагога та продекларовані наміри здійснити на його основі запровадження диференційованих рівнів кваліфікації вчителів, що фіксують розвиток їхньої професійної кар'єри, чреваті негативними наслідками, оскільки здатні породити нездорову конкуренцію в педагогічних колективах. Створення умов, за яких окремих учителів непомірно прагне професійного успіху, ігноруючи колективістську природу педагогічної діяльності, може обернутися не тільки зниженням якості освітнього процесу, значним погіршенням соціально-психологічного клімату у школах, а й неощадливими кадровими процесами в системі загальної освіти [7].

Будь-яке управління в соціальних системах, у тому числі у сфері освіти, передбачає спрямованість на певний результат і орієнтацію на ефективність. Тому важливими аспектами аналізу управління освітою та освітніми системами виступають його еквіфінальність, результативність та ефективність. Еквіфільність – ключовий критерій ефективності управління, якщо йдеться про такий його різновид, як фінітне управління.

Еквіфільність показує досягнення кінцевих результатів, заявлених у тому чи іншому управлінському проєкті. Тією чи іншою мірою були досягнуті спочатку висунуті цілі під час інформатизації освіти, доведення середньої заробітної плати окремих категорій педагогічних працівників до порівнянних значень в економіці регіонів тощо. Для цього виділяли цільове фінансування, ухвалювали спеціальні програми, нормативні правові акти, видавали спеціальні організаційно-розпорядчі акти, виділяли субсидії, залучали адміністративний ресурс, здійснювали динамічне моніторингове спостереження.

Водночас можна навести десятки прикладів управлінських ініціатив, що припускали позитивні зміни в освіті, намічені до певного терміну, але так і не відбулися через відсутність належного забезпечення досягнення заявлених цілей [2; 5].

Еквіфільність управління освітою та освітніми системами тісно пов'язана з аспектами ефектив-

ності, серед яких у теорії управління виокремлюють такі:

- соціальна ефективність відображає ступінь задоволеності населення, споживачів освітніх послуг, учасників освітніх відносин;

- педагогічна ефективність показує ступінь досягнення освітніх результатів, результати на особистісному рівні від процесів навчання та виховання;

- організаційний аспект ефективності демонструє досягнення цільових індикаторів, виконання управлінських рішень, реалізацію планових, програмних заходів у встановлені терміни;

- економічна ефективність дає змогу зіставити отримані результати, досягнуті результати з докладеними ресурсами, насамперед матеріально-фінансовими [6].

Проблема сучасного управління освітою полягає в тому, що під час оцінювання ефективності тієї чи іншої освітньої системи, того чи іншого суб'єкта управління, освітньої організації акцент неправомерно зміщується в економічну сферу [4]. Так, при формуванні державного завдання освітньої організації застосовуються норми подушного фінансування. Однак при цьому ігнорується основоположне положення про те, що освіта – це суспільне благо і період повернення вкладених у неї коштів є досить тривалим. Таким чином, використання ефективності як одного з ключових критеріїв у системах управління освітою вимагає балансу всіх перелічених вище чотирьох її складових.

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. Представлений у статті аналіз проблем управління освітою та освітніми системами дають підстави для комплексу пропозицій щодо розв'язання з'ясованих суперечностей. Необхідними кроками є:

- розробка та реалізація програми підготовки нової формації управлінців, нова модель вибудовування управлінської кар'єри у сфері освіти;

- постановка питання про якість управління, реалізацію наукового підходу до оцінки його якості, включно з використанням потенціалу і досягнень кваліметрії управління, експертної, таксономічної, індексної, ймовірно-статистичної та інших її спеціальних розділів;

- розробка та ухвалення низки нормативних правових, підзаконних актів, що визначають побудову та застосування Національної системи забезпечення якості освіти;

- застосування механізму імітаційного моделювання в стратегічному управлінні, на етапі опрацювання та ініціації великих (значущих) змін в освіті, освітніх системах;

- застосування потенціалу функціонального моделювання, методології функціонального моделювання IDEF, особливо якщо йдеться про реконструкцію (реінжиніринг) або заміну наявних чи проєктування нових систем і організаційних механізмів;

- використання мораторію на зміни, скасування ухвалених управлінських рішень у зв'язку до

тривалості певних циклів (передусім циклу підготовки учнів на тому чи іншому рівні освіти);

- розробка та ухвалення в статусі нормативного правового документа стандарту якості управління освітньою організацією загальної, професійної та додаткової освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні шляхів модернізації моделей і методів освітнього менеджменту в зарубіжних країнах та Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі: колективна монографія / за загальною редакцією В. П. Кравця, Г. М. Мешко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 310 с.

2. Бебик В. М. Менеджмент освіти глобального суспільства. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : колективна монографія. Київ : МАУП, 2005. 320 с.

3. Гуменюк Т. К. Сучасний менеджмент освіти. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 12(14). С. 255–266. DOI: [https://doi.org/10.52058/27865274-2022-12\(14\)-255-266](https://doi.org/10.52058/27865274-2022-12(14)-255-266)

4. Десятков Т. М. Шляхи модернізації моделей і методів освітнього менеджменту в зарубіжних країнах та Україні. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2022. № 2. С. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-2-5-20-25> 4.

5. Калініна Л. М. Сутність феномену управління. Директор школи: Україна. 2020. № 2. С. 32–33.

6. Петюх В. М. Управління персоналом : навч.-метод. посібник для самост. вивч. диск. К. : КНЕУ, 2000. 124 с.

7. Філософія управління / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. Київ: Знання України, 2017. 524 с.

REFERENCES

1. Aktual'ni problemy upravlinnya zakladamy osvity v konteksti stratehiyi modernizatsiyi osvitynoyi haluzi (2020) [Current problems of educational institution management in the context of the strategy of modernization of the educational sector]: kolektyvna monohrafiya / za zahal'noyu redaktsiyeyu V. P. Kravtsya, H. M. Meshko. Ternopil' : TNPU im. V. Hnatyuka. 310 s. [in Ukrainian]

2. Bebyk, V. M. (2005). Menedzhment osvity hlobal'noho suspil'stva. Hlobalizatsiya i Bolons'kyi protses: problemy i tekhnolohiyi [Education management of the global society. Globalization and the Bologna process: problems and technologies]: kolektyvna monohrafiya. Kyiv : MAUP. 320 s. [in Ukrainian]

3. Humenyuk, T. K. (2022). Suchasnyy menedzhment osvity [Modern management of education]. Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi. № 12(14). S. 255–266. DOI: [https://doi.org/10.52058/27865274-2022-12\(14\)-255-266](https://doi.org/10.52058/27865274-2022-12(14)-255-266) [in Ukrainian]

4. Desyatov, T. M. (2022). Shlyakhy modernizatsiyi modeley i metodiv osvitynoho menedzhmentu v zarubizhnykh krayinakh ta Ukraini [Ways of modernization of models and methods of educational management in foreign countries and Ukraine]. Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. № 2. S. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-2-5-20-25> 4 [in Ukrainian]

5. Kalinina, L. M. (2020). Sutnist' fenomenu upravlinnya [The essence of the phenomenon of management]. Dyrektor shkoly: Ukrayina. № 2. S. 32–33. [in Ukrainian]

6. Petyukh, V. M. (2000). Upravlinnya personalom [Personnel management]: navch.-metod. posibnyk dlya samost. vyvch. dysk. K. : KNEU. 124 s. [in Ukrainian]

7. Filosofiya upravlinnya (2017) [Philosophy of management] / V. H. Kremen', S. M. Pazynich, O. S. Ponomar'ov. Kyiv: Znannya Ukrainy. 524 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯКИМОВИЧ Ігор – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: управління освітою та освітніми системами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YAKIMOVYCH Ihor – Postgraduate Student Specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: education and education systems management.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:811.111(07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-330-334

ПРИМА Раїса –

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>

e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро –

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

e-mail: primad35@ukr.net

ДЕСЯТНИК Катерина –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>

e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти проблеми самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Актуалізовано перехід на дистанційну форму навчання, розширення сфери самостійної діяльності студентів через залучення до процесу пізнання інформаційних та телекомунікаційних комп'ютерних технологій як першооснови формування навичок самоорганізації, самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення і саморозвитку. Аргументовано, що в умовах сьогодення дистанційна освіта набула ознак особливого освітнього простору, що відображає зміну людського мислення, презентує множинність і неоднорідність життєвих реалій, формує просторовий образ компетентностей, позначених актуальністю для будь-якої діяльності сучасної людини. Внесено уточнення щодо дефініціювання ключових понять «самостійна робота» і «дистанційне навчання». Виявлено різноманітність напрямів аналізу поняття «самостійна робота» у студіях сучасних науковців. Наголошено, що методично правильна організація самостійної роботи студента передбачає поступову зміну відносин між студентом і викладачем. Засвідчено різноаспектність дифініціювання феномену «дистанційне навчання». Акцентовано на дослідженнях, де розглядаються особливості дистанційної освіти у площині комунікацій між викладачем і студентом та визначено її характерні риси, схарактеризовано дистанційне навчання як позааудиторну самостійну роботу студентів. Узагальнено, що самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання є такою траєкторією освітнього процесу, яку кожен здобувач вибудовує індивідуально, самостійно, максимально адаптуючи її до себе. Дистанційне навчання відкриває здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, розширюючи можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок, компетентностей.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційна освіта, здобувач вищої освіти, компетентності, комунікація, самостійна робота, студент.

PRIMA Raisa –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>

e-mail: primar@ukr.net

PRIMA Dmytro –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

DESYATNYK Kateryna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

The article analyzes the theoretical aspects of the problem of independent work of students in the conditions of distance learning. The transition to distance learning, expansion of students' independent activity through involvement in the process of knowledge of information and telecommunications computer technologies as the primordials of formation of self-organization skills, self-education, self-study, self-improvement and self-development. It is argued that in the face of today, distance education has acquired signs of special educational space, reflecting the change in human thinking, presents the multiplicity and heterogeneity of life realities, forms a spatial image of competences marked with relevance for any activity of modern man. The definition of key concepts "independent work" and "distance learning" was clarified. The variety of areas of analysis of the concept of "independent work in studios of modern scientists" is revealed. It is emphasized that the methodically correct organization of the student's independent work involves a gradual change in the relationship between the student and the teacher. The diversity of dynation of the phenomenon "Distance Learning" is certified. It is emphasized on research, which discusses the features of distance education in the plane of communication between the teacher and the student and defines its characteristic features, distance learning is characterized as extra-curricular independent work of students. It is summarized that students' independent work in distance learning is such a trajectory of the educational process that each applicant builds individually, independently, adapting it to himself. Distance learning opens access to unconventional sources of information, increases the efficiency of independent work, expanding opportunities for creative self-expression, finding and consolidating various professional skills, competences.

Key words: distance learning, distance education, higher education, competence, communication, independent work, student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Складні умови сьогодення, спричинені війною, змінюють концептуальні засади й розширюють функції самостійної роботи, актуалізуючи перехід на дистанційну форму навчання. Цей процес підсилюється також необхідністю практичної реалізації нової освітньої парадигми, спрямованої на створення цілісної системи безперервної освіти, за принципом «освіта впродовж усього життя» завдяки добре відомій в усьому світі системі організації дистанційного навчання, розширення сфери самостійної діяльності студентів через залучення до процесу пізнання інформаційних та телекомунікаційних комп'ютерних технологій як першооснови формування навичок самоорганізації, самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення і саморозвитку.

Щодо дистанційного навчання (distance learning, distance education), то це така форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини, яка навчається. Дистанційна форма навчання, як слушно зауважує М. Рудіна, «набула ознак особливого освітнього простору, що відображає зміну людського мислення, презентує множинність і неоднорідність життєвих реалій, формує просторовий образ компетентностей, позначених актуальністю для будь-якої діяльності сучасної людини» [15, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що дистанційний формат навчання є нормативно затвердженим Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні ще у 2020 році, метою якої є розширення кола споживачів освітніх послуг, реалізація системи неперервної освіти

«впродовж усього життя» та індивідуалізація навчання [6], ґрунтовні наукові розвідки, що презентують теоретичні, практичні та соціальні аспекти дистанційного навчання як інструмента розв'язання сучасних завдань модернізації освіти в Україні, з'явилися лише впродовж останніх років (В. Биков, І. Власенко, Даценко, В. Осадчий, О. Тищенко та ін.).

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури (А. Алексюк, В. Козаков, В. Луценко, О. Савченко, М. Чобітько, О. Якубовська та ін.) засвідчив, що проблема організації самостійної роботи студентів не є новою, однак залишається вкрай актуальною, зокрема, в умовах дистанційного навчання.

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів проблеми самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначеної мети уважаємо за необхідне, передусім, внести уточнення щодо дефініціювання ключових понять «самостійна робота» і «дистанційне навчання».

У довідкових джерелах, зокрема Енциклопедії освіти, поняття «самостійна робота» характеризується як «діяльність індивіда, що здійснюється ним своїми власними силами без сторонньої участі» [4, с.803].

Нами виявлено, що у студіях сучасних науковців поняття «самостійна робота» аналізується у різноманітних аспектах, а саме:

- як самостійна діяльність студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом із ним, але виконує її студент за завданнями та під

методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [11, с. 249];

- як один із різновидів пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, спрямованої на загально-освітню й спеціальну підготовку студентів і керовану викладачем [10, с. 42];

- як навчальна діяльність студента, в якій можуть виявлятися його мотивація, цілеспрямованість, а також самоорганізованість, самостійність, самоконтроль та інші особистісні якості [5, с. 238].

Конструктивною нам видається позиція Л. Воєвідко, згідно з якою «правильно організована самостійна робота здобувачів вищої освіти – це вибір методів активного навчання, мета якого – якість. Саме тому ця діяльність займає чільне місце в сучасній вищій освіті й потребує постійного вдосконалення та уваги» [2, с. 27].

Ми солідарні з думкою Н. Бойко щодо трактування самостійної роботи студентів як складного багатомірного педагогічного явища, що включає систему взаємопоєднаних структурних і функційних компонентів, які утворюють цілісну єдність, підпорядковану цілям виховання, освіти й розвитку в умовах її опосередкованого управління та самоуправління [1, с. 9].

В академічних виданнях наголошується, що методично правильна організація самостійної роботи студента передбачає поступову зміну відносин між студентом і викладачем. Якщо на перших курсах викладачу належить активна творча позиція, а студент лише слідкує за ним, то в міру просування до старших курсів ця послідовність повинна зміщуватися у бік спонукання студентів більше працювати самостійно, активно прагнути до самоосвіти [3, с. 805].

Стосовно поняття «дистанційне навчання», то нині воно є широко вживаним у галузі психолого-педагогічних досліджень. Відтак, вважаємо слушним у межах порушеної проблеми проаналізувати підходи до визначення сутності цієї дефініції.

Відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти дистанційне навчання визначається як «організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх здебільшого опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» [13].

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив різноаспектність дифініціювання феномену «дистанційне навчання». Проілюструємо це на конкретних авторських позиціях. Так, за визначенням В. Прибилової, дистанційне навчання – це така «форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини, яка навчається. Це дає змогу навчатися у зручний для людини час та у віддаленому від викладача місці (тому дистанційне)» [14, с. 7].

Привертає увагу авторське бачення О. Корбут щодо визначення дистанційного навчання як сукупності технологій, спрямованих на озброєння здобувачів освіти основним обсягом навчального матеріалу, інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу, надання можливостей для самостійної роботи [7].

Аналогічної думки дотримується й Л. Кравцова, характеризуючи дистанційне навчання як «комплекс технологій, які уможливають отримання студентами необхідного обсягу навчального матеріалу, інтерактивну взаємодію, що передбачає самостійну роботу здобувачів освіти з опанування знаннями з навчального матеріалу» [9, с. 75].

Науково вартісним нам видається трактування дистанційного навчання, запропоноване І. Купновицькою як взаємодії на відстані, з урахуванням всіх компонентів освітнього процесу (цілей, змісту, методів, організаційних форм, засобів навчання), що реалізується за допомогою специфічних засобів інтернет-технологій або інших засобів, що передбачають інтерактивність [8, с. 73].

Надзвичайно актуальною в реаліях сьогодення вважаємо позицію В. Ясулайтіс (хоча й висловлена вона була у 2005 році!), згідно з якою наголошується, що дистанційне навчання підходить майже всім, тому що дає можливість гармонійно поєднувати навчання та повсякденне життя, а також дає прекрасну можливість отримати освіту за кордоном з мінімальними фінансовими витратами при великому виборі спеціальностей [17].

Цілком доречними є трактування вчених щодо розгляду особливості дистанційної освіти у площині комунікацій між викладачем і студентом та визначення при цьому її характерних рис, а саме:

- самоосвіта як основа дистанційного навчання, що передбачає самомотивацію студента щодо власного навчання, а також певний рівень самоорганізації особистості;
- спілкування викладача і слухача за принципом «один із одним» за формою і змістом індивідуальної консультації;
- спілкування «одного з багатьма», оскільки викладач, відповідно до заздалегідь складеного графіку, працює відразу з безліччю студентів;
- взаємодія «багатьох із багатьма» – означає, що можливе одночасне спілкування безлічі студентів, які обмінюються між собою досвідом і враженнями [3, с. 14].

Для нас конструктивним є узагальнення Г. Даценко: дистанційна освіта розширює можливості традиційного навчання та робить навчальний процес більш різноманітним, дозволяє підвищити ефективність самостійної роботи студентів.

Посутній інтерес викликає розвідка О. Тамаркіної, де вчена розглядає дистанційне навчання як позааудиторну самостійну роботу студентів, аргументуючи тим, що позааудиторна самостійна робота студентів – це форма навчання, яка розв'язує навчальні завдання в конкретній навчальній ситуації, виробляє у студента психологічну настанову на самостійне поповнення своїх

знань, умінь під час розв'язання пропонованих завдань, сприяє формуванню у студента необхідного обсягу знань, умінь, навичок, що є поштовхом просування до вищих рівнів розумової діяльності, є важливою умовою самоорганізації, самодисципліни студента, забезпечує педагогічне керівництво самостійною навчальною, науковою діяльністю студента у процесі навчання [16, с. 230].

Не можемо не погодитися з думкою О. Паламарчук, яка в контексті аналізу організації дистанційного та змішаного навчання в закладах вищої освіти України наголошує, що дистанційна освіта формує принципово інший національний, регіональний, міський і локальний освітній простір, дає можливість ліквідувати різницю між очною та заочною формами навчання, надає можливість займатися в комфортних умовах у зручний час, місці й темпі, не регламентувати відрізок часу для освоєння дисципліни. До того ж, зауважує вчена, дистанційну освіту можна використати паралельно з будь-якою іншою діяльністю без відриву від навчання або виробництва, дозволяючи звертатися до багатьох джерел навчальної інформації, спілкуватися через мережу Інтернет, ZOOM, за допомогою електронної пошти, реалізуючи при цьому експорт та імпорт світових досягнень на ринку освітніх послуг [12, с. 240].

Не менш важливим є те, що навчальна інформація у процесі організації дистанційного навчання, подана сконцентровано, підвищує ефективність засвоєння матеріалу, дозволяючи студентам більше зусиль і часу вкласти у складні та важливі теми з метою поглибленого самостійного опрацювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже крізь призму викладеного вище можна стверджувати, що самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання є такою траєкторією освітнього процесу, яку кожен здобувач вибудовує індивідуально, самостійно, максимально адаптуючи її до себе. Дистанційне навчання відкриває здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, розширюючи можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок, компетентностей, з чим, власне, ми й пов'язуємо перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Н. І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ. 2008. 27 с.
2. Воєвідко Л. М. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта : теорія і практика»*. Кам'янець-Подільський. 2016. Вип. 21. Ч. 2. С. 25–31.
3. Даценко Г. В. Дистанційне навчання як засіб стимулювання самоосвіти. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія*. 2017. С. 1–14.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. К. : Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
5. Євтух М. Б., Лузік Е. В., Ладогубець Н. В., Ільїна Т. В. Педагогічна психологія : підручник. Київ : Інтердрук, 2014. 420 с.
6. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://uuite.kpi.ua/2019/06/03/1598>
7. Корбут О. Г. Дистанційне навчання: моделі, технології, перспективи. URL: http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/korbut_o_g_tezi.pdf.
8. Кравцова Л. В. Аналіз ефективності системи дистанційного навчання в процесі перевірки компетенцій. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 3. С. 74–85.
9. Купновицька І. Г. Дистанційна форма навчання як один із методів підвищення мотивації навчання студентами заочної форми підготовки. *Прикарпатський вісник НТШ*. Пульс. 2019. № 6. С. 73–79.
10. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
11. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
12. Паламарчук О. Проблеми організації дистанційної та змішаної освіти в університетах України. *Педагогічні наук: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. №9 (103). С. 237–248.
13. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
14. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/download/8791/8312/>.
15. Рудіна М.В. Самостійна робота у вимірі дистанційної освіти: дослідження думки студентів університету. *Науковий вісник національного університету імені К. Д. Ушинського*. Вип. 2 (143). Одеса. 2023. С. 53–60.
16. Тамаркіна О. Самостійна робота студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 34 (Т. 5). 2020. С. 228–231.
17. Ясулайтіс В. А. Дистанційне навчання: методичні рекомендації. Київ: МАУП, 2005. 72 с.

REFERENCES

1. Boiko, N. I. (2008). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv v umovakh zastosuvannya informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Organization of independent work of students of higher education in the conditions of application of information and communication technologies]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. 13.00.04 – teoriia ta metodyka profesiinoi osvity. Kyiv. 27 s. [in Ukrainian]
2. Voievidko, L. M. (2016). Orhanizatsiia samostiinoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity [Organization of independent work of higher education applicants]. Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka». Kamianets-Podilskyi. Vyp. 21. Ch. 2. S. 25-31 [in Ukrainian]
3. Datsenko, H. V. (2017). Dystantsiine navchannia yak zasib stymuliuivannia samoosvity [Distance learning as a means of stimulating self -education]. Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitalia tekhnolohiia. S. 1–14 [in Ukrainian]
4. Entsyklopediia osvity (2008). [Encyclopedia of Education] / Akad. ped. nauk Ukrainy; hol. red. V. H. Kremen. K. : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian]
5. Yevtukh, M. B., Luzik, E. V., Ladohubets, N. V., Ilina, T. V. (2014). Pedahohichna psykholohiia [Pedagogical

psychology] : pidruchnyk. Kyiv : Interdruk. 420 s. [in Ukrainian]

6. Kontseptsiiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini (2020). [The concept of distance education development in Ukraine] Rezhym dostupu: <http://uiite.kpi.ua/2019/06/03/1598> [in Ukrainian]

7. Korbut, O. H. (2017). Dystantsiine navchannia: modeli, tekhnologii, perspektyvy [Distance learning: models, technologies, prospects]. URL: http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/korbut_o_g_tezi.pdf. [in Ukrainian]

8. Kravtsova, L. V. (2017). Analiz efektyvnosti systemy dystantsiinoho navchannia v protsesi perevirky kompetentsii [Analysis of the effectiveness of the distance learning system in the competency verification process]. Informatsiini tekhnologii v osviti. № 3. S. 74–85 [in Ukrainian]

9. Kupnovytska, I. H. (2019). Dystantsiina forma navchannia yak odyn iz metodiv pidvyshchennia motyvatsii navchannia studentamy zaочноi formy pidhotovky [Remote form of learning as one of the methods of increasing the motivation of students' study of part-time training]. Prykarpatskyi visnyk NTSh. Puls. № 6. S. 73–79 [in Ukrainian]

10. Malykhin, O. V. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Organization of independent educational activity of students of higher pedagogical educational institutions: theoretical and methodological aspect] : monohrafiia. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim. 307 s. [in Ukrainian]

11. Ortynskyi, V. L. (2009). Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher school pedagogy] : navch. posib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 472 s. [in Ukrainian]

12. Palamarchuk, O. (2020). Problemy orhanizatsii dystantsiinoi ta zmishanoi osvity v universytetakh Ukrainy [Problems of organization of remote and mixed education at universities of Ukraine]. Pedahohichni nauk: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii. № 9 (103). S. 237–248. [in Ukrainian]

13. Polozhennia pro dystantsiinu formu zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity [The provision on the remote form of obtaining a complete general secondary education]: zatverdzheno nakazom MON vid 8 veresnia 2020 roku №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> [in Ukrainian]

14. Prybylova, V. M. (2013). Problemy ta perevahy dystantsiinoho navchannia u vyshchych navchalnykh zakladakh Ukrainy [Problems and benefits of distance learning in higher education institutions of Ukraine]. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/download/8791/8312/> [in Ukrainian]

15. Rudina, M. V. (2023). Samostiina robota u vymiri dystantsiinoi osvity: doslidzhennia dumky studentiv universytetu [Independent work in the measurement of distance education: study of the opinions of students of the university]. Naukovyi visnyk natsionalnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Vyp. 2 (143). Odesa. S. 53–60 [in Ukrainian]

16. Tamarkina, O. (2020). Samostiina robota studentiv ZVO v umovakh dystantsiinoho navchannia [Independent work of Students of the HEA in the conditions of distance learning]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 34 (T. 5). S. 228–231 [in Ukrainian]

17. Yasulaitis, V. A. (2005). Dystantsiine navchannia: metodychni rekomendatsii [Distance Learning: Methodical Recommendations]: Kyiv: MAUP. 72 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя, самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання.

ПРИМА Дмитро – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя, самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання.

ДЕСЯТНИК Катерина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: теорія і методика виховання, професійна підготовка майбутнього вчителя, самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of the future teacher, independent work of students in the conditions of distance learning.

PRIMA Dmytro – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of the future teacher, independent work of students in the conditions of distance learning.

DESYATNYK Kateryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: theory and methodology of education, professional training of the future teacher, independent work of students in the conditions of distance learning.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.4.016:[615.85:78](4)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-334-339

ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна –

доктор філософії (PhD), доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-8861>
e-mail: rufina.dobrovoltska@vspu.edu.ua

ШВЕЦЬ Ірина –

народна артистка України, професор кафедри
вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної
освіти імені Віталія Газінського
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-9683>
e-mail: shurikira@ukr.net

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ПРОФЕСІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОГЛЯД ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті здійснено комплексний аналіз системи професійної підготовки майбутніх фахівців з музикотерапії в європейському освітньому просторі. Висвітлено критерії вступу до навчання, сучасні тенденції формування змісту освітніх програм, зокрема модулі, що становлять основу музикотерапевтичної освіти: музична та художня формація, клінічна практика, медико-психологічна підготовка, досвідне навчання, а також елементи загального гуманітарного розвитку. Особливу увагу приділено значенню музичного компоненту в навчальних програмах, що, попри різні відсоткові співвідношення, залишається фундаментом для формування терапевтичної ідентичності.

Проведено порівняльний аналіз кількісних показників (тривалість практики, обсяг супервізії, години самодосвіду) та якісних характеристик (методи навчання, фокус програм) підготовки в різних країнах ЄС. Виявлено істотні відмінності, зумовлені історичними, національними, культурними та економічними факторами. Окреслено роль досвідного навчання та самодосвіду у формуванні глибокого розуміння терапевтичного процесу, розвитку емпатії та саморефлексії. У цьому контексті самодосвід трактується не лише як інструмент самопізнання, а й як педагогічна категорія, що сприяє інтеграції особистісного та професійного розвитку. У статті також порушено питання щодо узгодження програм з іншими медичними і психотерапевтичними спеціальностями з метою підвищення якості освітніх послуг та визнання музикотерапії як повноцінної академічної професії. Представлено короткий огляд існуючих докторських програм у сфері музикотерапії та їхній вплив на розвиток наукової бази, підвищення статусу професії у міжнародному контексті.

Результати дослідження можуть бути корисними для розробників навчальних програм, педагогів, супервізорів і науковців, які працюють у галузі музикотерапії, а також для фахівців, зацікавлених у міждисциплінарному підході до терапевтичної освіти. Стаття спрямована на стимулювання подальшої дискусії щодо гармонізації змісту професійної підготовки, розбудови міжнародного партнерства та формування єдиної професійної ідентичності фахівців з музикотерапії.

Ключові слова: музикотерапія, професійна підготовка, європейські освітні програми, досвідне навчання, самодосвід, клінічна практика, супервізія, міждисциплінарний підхід.

DOBROVOLSKA Rufina –

PhD, Associate Professor of the Vitalii Hazynskyi
Department of Vocal and Choral Training,
Theory and Methodology of Music Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-8861>
e-mail: rufina.dobrovolska@vspu.edu.ua

SHVETS Iryna –

Professor of the Vitalii Hazynskyi
Department of Vocal and Choral Training,
Theory and Methodology of Music Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-9683>
e-mail: shurikira@ukr.net

MUSIC THERAPY AS A PROFESSION: A COMPARATIVE OVERVIEW OF EDUCATIONAL PROGRAMMES IN THE EUROPEAN AREA

This article provides a comprehensive analysis of the system of professional training for future music therapy specialists within the European educational space. It highlights entry criteria, current trends in curriculum development, and key modules that form the foundation of music therapy education: musical and artistic formation, clinical practice, medical and psychological training, experiential learning, and elements of general humanistic development. Particular attention is given to the role of the musical component in training programmes, which-despite varying proportions-remains a cornerstone for the development of therapeutic identity.

A comparative analysis is conducted on quantitative indicators (duration of practice, supervision volume, self-experience hours) and qualitative characteristics (teaching methods, programme focus) across various EU countries. Significant differences are identified, influenced by historical, national, cultural, and economic factors. The study outlines the role of experiential learning and self-experience in forming a deep understanding of the therapeutic process, developing empathy, and fostering self-reflection. In this context, self-experience is regarded not only as a tool for self-exploration but also as a pedagogical category that promotes the integration of personal and professional development.

The article also addresses the harmonization of training programmes with other medical and psychotherapeutic specialties to enhance the quality of educational services and secure the recognition of music therapy as a full-fledged academic profession. A brief overview of existing doctoral programmes in music therapy is provided, emphasizing their role in developing the scientific foundation of the field and elevating its status in the international academic arena.

The results of the study may be valuable for curriculum developers, educators, supervisors, and researchers working in the field of music therapy, as well as for professionals interested in an interdisciplinary approach to therapeutic education. The article aims to stimulate further discussion on harmonizing the content of professional training, building international partnerships, and shaping a unified professional identity for music therapy specialists.

Key words: music therapy, professional training, European educational programmes, experiential learning, self-experience, clinical practice, supervision, interdisciplinary approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У 1970 році, згідно з дослідженням Карін Шумахер, у Європі існувало не більше ніж чотири навчальні курси з музикотерапії: у Відні (Австрія), Берліні (Західна Німеччина), Ростоку (Східна Німеччина) та Лондоні (Велика Британія). Менш ніж за 50 років близько 120 навчальних програм з музикотерапії поширилися по всій Європі, що свідчить про захоплюючий розвиток і зростання актуальності теми на перетині музики, медицини, психотерапії та педагогіки.

Вік навчальних програм охоплює понад 56 років: курс у Відні був заснований у 1959 році, а програма в Барселоні розпочалася у 2015 році. Окрім того, у процесі розробки навчальних програм, було охоплено різні підходи до музикотерапії. Детально проаналізувавши певні навчальні плани та програми за визначеною структурою, ми намагалися розкрити різноманітність і розвиток європейської освіти у сфері музикотерапії як частини величезного європейського простору музичної терапії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері музикотерапії вказують на зростаючу академічну легітимність цієї галузі, що підтверджується розширенням програм підготовки фахівців, зокрема появою докторських програм у Данії, Німеччині, Австрії та Бельгії. У наукових публікаціях Jacobsen & Bonde, Bruscia, Edwards та інші [1; 2; 5] підкреслюється важливість інтеграції музичного навчання, терапевтичної ідентичності та індивідуального терапевтичного самодосвіду в процесі підготовки музикотерапевтів. Також акцентується значення експериментального навчання і необхідність формування здатності до рефлексії та емпатії у студентів. Висвітлюються відмінності у підходах до навчання в різних європейських країнах, зважаючи на культурні, інституційні та економічні чинники. Ряд дослідників звертає увагу на потребу у подальшій стандартизації та розвитку якісних критеріїв підготовки кадрів, що включають обов'язкову кількість годин терапевтичного самодосвіду, музичну практику та міждисциплінарну підготовку.

Метою статті є дослідити основні компоненти європейської системи підготовки музикотерапевтів, зокрема роль музичної підготовки, самодосвіду, експериментального навчання та наукової освіти; проаналізувати актуальні підходи до викладання музикотерапії у різних країнах Європи; виявити спільні тенденції та особливості освітніх програм, а також підкреслити важливість поєднання мистецької і терапевтичної ідентичності у професійному становленні майбутнього музикотерапевта.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від музикотерапії в інших регіонах світу (зокрема, у Північній Америці), в Європі психотерапевтична спадщина досі має досить вагомий вплив. Особливо це помітно в країнах зі сталою та багатою традицією психодинамічної психотерапії (наприклад, Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Велика Британія), де зв'язок між навчальними програмами з музикотерапії та

різними психодинамічними школами (психоаналіз, глибинна психотерапія) є дуже виразним і легко простежується.

Італійська музикотерапевтична освіта перебуває під сильним впливом розвитку психології, що загалом можна вважати дуже важливою опорою для сучасної музикотерапії. В інших країнах підхід є відкрито «еклектичним» (наприклад, Латвія та Польща) або відповідає «мультипарадигмальній ситуації» в міжнародній музикотерапії (Данія). Звичайно, те, які теорії з інших дисциплін запозичуються, залежить від цільової групи клієнтів і сфери, де застосовується музикотерапія. Наприклад, у Відні (Австрія) де існує давня традиція застосування музикотерапії в установах психіатричної та психосоматичної допомоги, теорії й підходи значною мірою формувалися клінічними умовами, а з 1980-х років – усе більше впливом психотерапії.

В інших країнах, де музична терапія ще не стала частиною системи охорони здоров'я, але набула розвитку в школах, приватній практиці або закладах для дітей з особливими потребами, педагогічний вплив є набагато відчутнішим, а отже – й еклектичні підходи поширеніші.

Крім того, в деяких країнах існують тісні зв'язки та співпраця з фахівцями з інших мистецьких терапій (арт-терапія, драма-терапія, танцювальна терапія тощо), що також впливає на підхід до мислення й викладання музикотерапії. Цікавим є те, що гуманістична філософія є спільним ґрунтом майже для більшості проаналізованих навчальних програм. Це охоплює певну терапевтичну позицію, а також бачення пацієнта, яке зосереджене на ресурсах, особистісному зростанні та розвитку, а не на діагнозах, психопатології та дефіцитах.

Критерії та процедури вступу. Наскільки відомо, не існує наукових даних чи довготривалих досліджень, які б визначали, які компетенції чи риси особистості є релевантними предикторами успішного завершення навчання з музикотерапії. Тому наразі доводиться покладатися лише на емпіричні спостереження. Окрім відмінностей у формальних вимогах, які зазвичай визначаються конкретним навчальним закладом, можна виокремити спільні риси вступних вимог і процедур європейських програм.

Передусім, оскільки мова йде про академічні програми, для вступу на рівень бакалавра потрібно мати атестат про середню освіту або право вступу до вищого навчального закладу, а для рівня магістра – диплом бакалавра або еквівалентну освіту. Усі програми включають співбесіду з кандидатом, деякі – ще й наявність мотиваційного листа. Звичайно, необхідною умовою є музичні навички: майже всі програми вимагають виконання музичного твору наживо, що включає спів і музичний супровід. У більшості випадків також обов'язковим є елемент вільної музичної імпровізації під час вступного іспиту. Деякі вимоги залежать і від типу установи де викладається програма (музична академія чи інший тип закладу). Звичайно, економічні аспекти також можуть впливати на кількість зарахованих студентів (тобто

чи програма взагалі буде реалізована), однак із погляду забезпечення якості та безпеки пацієнтів є етичним імперативом, щоб економічні причини не стали вирішальними у відборі кандидатів.

Структура та зміст навчальних програм. Різні структури навчальних планів відображають різноманіття європейських програм музичної терапії, а також різні потреби та цільові групи. Вони охоплюють як дворічні програми з частковою зайнятістю на 60 кредитів ECTS (наприклад, Барселона) та програми, які тривають 4,5 роки і передбачають від 240 до 360 кредитів ECTS (наприклад, Ольборг, Левен, Відень). З огляду на різні етапи розвитку музикотерапії в різних країнах, численні підходи й традиції, а також відмінності в системах освіти, можна стверджувати про чимало спільного.

Існує низка компонентів навчального плану, які утворюють спільну основу для підготовки музикотерапевтів. Серед них – музичне навчання, самодосвід (індивідуальний терапевтичний досвід, експериментальне навчання та саморозвиток), а також практична підготовка у формі стажувань, практик або клінічного досвіду. Як зазначено в іншому джерелі [3], існує шість «базових модулів» для навчальних програм з музикотерапії, які, на нашу думку, є ключовими з урахуванням психотерапевтичної орієнтації підготовки музикотерапевтів: музичне навчання; міждисциплінарні наукові основи; теорія та практика музикотерапії; основи медицини; основи психотерапії; самодосвід.

Під час порівняння та аналізу змісту навчальних програм, було виявлено чотири базові модулі, які присутні майже в усіх навчальних планах:

1. Основи музикотерапії (включно із самодосвідом і стажуваннями);
2. Музична й мистецька підготовка;
3. Медичні та психологічні основи;
4. Різне (наприклад, написання дипломної роботи, наукові дисципліни, інші мистецькі терапії).

У більшості програм вдалося визначити обсяг часу (відповідно – кількість кредитів), запланованого на кожен із модулів, що дозволило розрахувати середній відсотковий розподіл між ними (рис. 1).

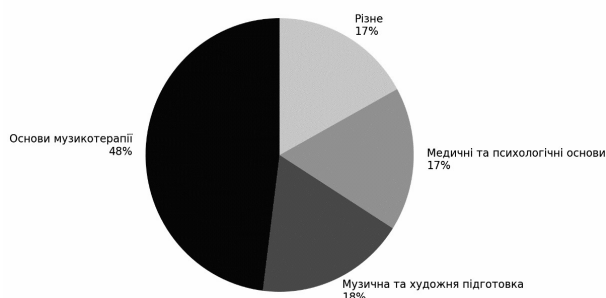

Рис. 1. Відсотковий розподіл модулів навчальних програм з музикотерапії

Найбільшу частку в навчальних планах займають предмети, які належать до модуля «Основи музикотерапії» — їхня частка коливається

від 34% до 57%. Цікаво, що модулі «Музична й мистецька підготовка», «Медичні та психологічні основи» і «Різне» мають майже однакову частку в навчальному плані. Звісно, акценти на різних модулях у навчальних програмах істотно відрізняються. Наприклад, частка «музичної та мистецької підготовки» варіюється від 2% до 40%, тоді як «медичних і психологічних основ» – від 4% до 38%.

Ці відмінності чітко демонструють, наскільки різняться акценти у змісті програм навчання в різних країнах і навіть між окремими підходами в межах Європи. Як зазначалося вище, це не є показником «якості» програми, а радше свідченням різних потреб і пріоритетів музикотерапевтичної освіти в конкретних умовах.

Клінічна підготовка та стажування. Клінічні стажування є центральною частиною підготовки музичного терапевта. Саме там студенти мають змогу перевести свої теоретичні знання у практику, перевірити свої музичні та терапевтичні навички й поступово сформувати власний стиль. Це вимагає ретельної підготовки, зокрема ґрунтовного знання музикотерапії, медичних і психологічних основ, а також якісного супервізійного супроводу. Структура та тривалість стажування суттєво відрізняються: від 75 клінічних годин для отримання ступеня бакалавра до 765 годин у 4-річній програмі навчання. Відповідно до вимог Європейського реєстру музикотерапевтів (EMTR), необхідно задокументувати щонайменше 200 годин індивідуальної супервізії клінічної практики [8]

Хоча EMTR орієнтований на післядипломну освіту (вимагається два роки повної клінічної практики), логічно, що значна частина супервізії має відбуватися вже під час навчання. Також важливо узгодити обсяг стажувань із нормами інших медичних і терапевтичних професій, щоб досягти рівня, який відповідає вимогам сучасної системи охорони здоров'я. Це сприятиме підвищенню якості музикотерапії загалом та зміцненню її іміджу як фаху, який ще досить молодий.

Більшість програм вимагають проходження як індивідуальної, так і групової терапії під час стажувань, а також досвіду роботи як з дорослими, так і з дітьми/підлітками в різних сферах. Наприклад, у Відні обов'язкові стажування включають психіатрію дітей і підлітків, загальну психіатрію та психосоматику. Окрім того, студенти мають обрати три практики з таких напрямів: неонатологія, дитяча онкологія, спеціальна освіта, неврологія, нейрореабілітація, геріатрія. Магістерська програма у Вюрцбург-Швайнгфурті (Німеччина) зосереджується на музикотерапії для клієнтів із особливими потребами (розлади розвитку, реабілітація) та людей із деменцією. У сфері психічного здоров'я спостерігається тенденція до переходу від психотерапевтичних шкіл до моделей лікування, що ґрунтуються на доказах і специфічних діагнозах.

Музична підготовка. Як зазначено у рис. 1, частка модуля «музична та мистецька підготовка» в навчальних планах варіюється від 2% до 40%. Це

зовсім не означає, що музика в певній програмі менш важлива. Це свідчить про те, що музична підготовка відіграє різну роль у залежності від низки чинників.

По-перше, важливо розуміти як музичне навчання інтегрується в основні дисципліни музикотерапії – тобто низький відсоток у модулі «музична підготовка» може бути наслідком того, як називаються курси. По-друге, все залежить від рівня музичної підготовки самих студентів. Наприклад, якщо студент вже має ступінь бакалавра з музики й вступає до магістратури з музикотерапії, йому не потрібно вивчати свій інструмент у такому ж обсязі, як студентові без попередньої музичної освіти. По-третє, на зміст впливає тип навчального закладу: організувати музичні заняття набагато простіше в музичній академії, ніж, наприклад, в медичному університеті. І, нарешті, значення має економічний чинник – індивідуальні заняття або практикуми в малих групах є набагато дорожчими, ніж лекція для великої аудиторії.

Незалежно від обсягу музичної підготовки, її значення в навчанні музикотерапевтів не викликає сумнівів. Як зазначають S. Jacobsen, & L. Bonde: «Два основні камені навчання – це розвиток музичної та терапевтичної ідентичностей, а також уміння балансувати між ними» [2, с. 67]. Мета музичної підготовки в музикотерапії зовсім інша, ніж у класичному мистецькому навчанні. Музика тут – це не мета задля естетики чи досконалості, а інструмент для встановлення терапевтичного зв'язку з іншою людиною. Якщо художнє навчання прагне до краси й технічної довершеності, то музикотерапевтичне – до щирого самовираження через звук і музику.

Саме тому центральне місце в багатьох навчальних планах займає музична підготовка з використанням різних інструментів (зокрема голосу та тіла), а особливо – вільна імпровізація. Як зазначалося, це може бути складним завданням, особливо для професійних музикантів із класичною освітою, яким доводиться відмовитися від акценту на естетиці й техніці, аби зосередитися на інтуїції та виразності. Вивчення музикотерапії передбачає переосмислення власного музичного досвіду та відкритість до нових естетичних переживань. Ці процеси тісно пов'язані з формуванням особистої ідентичності.

Навчання через індивідуальний терапевтичний досвід у музикотерапії (самодосвід). Навчання через досвід охоплює здобуття знань шляхом безпосередньої участі, зокрема через рефлексію на основі власних дій. У контексті музикотерапії К. Murphy зазначає, що саме такі методи передбачають активну роль студента – як у ролі терапевта, так і клієнта [4]. Це можуть бути демонстрації, лабораторні заняття, практичні вправи, групова робота або особиста терапія. Самодосвід означає участь студента або терапевта у терапевтичному процесі як клієнта. К. Bruscia [1] описує цілі у навчанні музикотерапевтів, які включають:

1. оволодіння практичними навичками в музикотерапії;

2. розуміння досвіду клієнта в різних методах терапії;

3. розвиток глибокої емпатії до клієнтів;

4. формування самосвідомості як терапевта.

Усі розглянуті навчальні програми передбачають ті чи інші форми навчання через досвід або самодосвід. В Австрії, згідно з законом про музикотерапію, необхідно пройти мінімум 200 годин самодосвіду, щоби бути включеним до офіційного реєстру терапевтів. Цей же мінімум передбачено і критеріями Європейського реєстру музикотерапевтів (EMTR). Форми реалізації самодосвіду різняться: деякі програми включають його в навчальний курс, інші – вимагають проходження за власний кошт. Обсяг – від одного семестру до трьох років (до 270 годин). Значні відмінності пояснюються різними акцентами у практиці, освітніми традиціями та філософією підготовки. Економічний фактор також відіграє роль – індивідуальний досвід недоступний усім студентам і це не завжди є обов'язковою частиною курсу. Проте економічні міркування не мають бути підставою для виключення такої важливої складової формування терапевта. Особливо це стосується молодих студентів, які тільки закінчили школу та для яких цей процес може стати ключовим етапом у самопізнанні й розвитку ідентичності.

Оцінювання якості викладання. За останні 20 років європейська вища освіта значно змінилася – через Болонський процес, демографічні зрушення й геополітичні події. Але відкрилися й нові можливості для міжнародної співпраці – наприклад проекти Erasmus. Поняття якості освіти, акредитації, зовнішнього аудиту та оцінювання стали невід'ємною частиною роботи академічних програм з музикотерапії. Усі навчальні програми мають системи оцінювання якості викладання. На додаток до формальних механізмів, автори програм підкреслюють важливість культури зворотного зв'язку між викладачами та студентами як прикладу для майбутніх терапевтів – це сприяє професійному зростанню, розвитку критичного мислення й формуванню етичного стилю взаємодії.

Докторські програми з музикотерапії в Європі. На сьогодні в Європі існує лише обмежена кількість PhD-програм з музикотерапії – це демонструє зростання академічного статусу цієї професії:

- Університет Ольборга (Aalborg University, Данія) – найстаріша та найвідоміша міжнародна програма, заснована у 1993 році.

- Університет Аугсбурга (Німеччина) – з 2008 року.

- Університет музики та виконавських мистецтв у Відні (Австрія) та LUCA, School of Arts, KU Leuven (Бельгія) – обидві з 2013 року.

Ці програми відіграють важливу роль у: зміцненні наукової бази музикотерапії; підвищенні репутації професії у наукових та академічних колах; відмежуванні від неакадемічного та езотеричного використання музики; законодавчому визнанні музикотерапії як професії. Також постає питання мережевої співпраці між аспірантами. Першим кроком у цьому напрямі став

міжнародний семінар для PhD-дослідників, що відбувся перед Європейською конференцією з музикотерапії у Відні в 2016 році.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз європейських освітніх програм з музикотерапії свідчить про зростаючу інтеграцію практичного досвіду, міждисциплінарного підходу та наукової підготовки в процес професійного становлення майбутніх музикотерапевтів. Особливу увагу приділено експериментальному навчанню, самодосвіду, клінічній практиці, а також розвитку музичних і терапевтичних компетенцій. Незважаючи на різноманіття програм, виявляються спільні стандарти, зокрема вимога щонайменше 200 годин самодосвіду відповідно до критеріїв EMTR.

Суттєвим викликом залишається фінансова доступність індивідуального самодосвіду та необхідність більшої підтримки студентів у цій частині підготовки. Водночас поява докторантських програм у сфері музикотерапії свідчить про академічне укорінення дисципліни та зростання наукового інтересу до неї. Це відкриває нові перспективи для досліджень, міжкультурного обміну та вдосконалення освітніх стандартів.

Подальший розвиток галузі потребує посилення міжінституційної співпраці, підтримки дослідницьких ініціатив, а також обговорення питань, пов'язаних з етичними аспектами підготовки та професійної ідентичності музикотерапевта. У цьому контексті особливого значення набуває необхідність поєднання міжнародного досвіду з урахуванням специфіки національної системи освіти, що сприятиме формуванню ефективних та культурно чутливих програм з музикотерапії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Bruscia K. E. *Defining Music Therapy* (3rd ed.). Barcelona Publishers. 2014.
2. Jacobsen S. L., & Bonde L. O. In: Stegemann, T., Schmidt H. U., Fitzthum E., & Timmermann, T. (Eds.). *Theme and Variations – European Music Therapy Education*. 2014. Pp. 65–72.
3. Timmermann T., Schmidt H. U., Stegemann T., & Fitzthum E. *Basic modules in music therapy training: A European perspective. Approaches: Music Therapy & Special Music Education*. 2013.
4. Murphy K. M. *Experiential Learning in Music Therapy Training*. In: Stegemann et al. (Eds.). *Theme and Variations – European Music Therapy Education*. 2014. Pp. 17–22.
5. Edwards J. The role of student self-experience in music therapy training. *Voices: A World Forum for Music Therapy*. 2013. 13(1). URL: <https://doi.org/10.15845/voices.v13i1.684>
6. Ridder H. M., & Tsiris G. Editorial: Music therapy in Europe. *Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy*. 2015. Issue 5(2). Pp. 7–9.
7. Reissenberger K. Versuch einer Übersicht musiktherapeutischer Bemühungen innerhalb des europäischen Raumes. Unpublished diploma thesis, Akademie für Musik und darstellende Kunst Wien, Vienna. 1970.
8. Європейський реєстр музикотерапевтів (EMTR) URL: <http://emtc-eu.com/register/>

REFERENCES

1. Bruscia, K. E. (2014). *Defining Music Therapy* (3rd ed.). Barcelona Publishers. [in English]
2. Jacobsen, S. L., & Bonde, L. O. (2014). In: Stegemann, T., Schmidt, H. U., Fitzthum, E., & Timmermann, T. (Eds.). *Theme and Variations – European Music Therapy Education*. Pp. 65–72. [in English]
3. Timmermann, T., Schmidt, H. U., Stegemann, T., & Fitzthum, E. (2013). *Basic modules in music therapy training: A European perspective. Approaches: Music Therapy & Special Music Education*. [in English]
4. Murphy, K. M. (2014). *Experiential Learning in Music Therapy Training*. In: Stegemann et al. (Eds.). *Theme and Variations – European Music Therapy Education* Pp. 17–22. [in English]
5. Edwards, J. (2013). The role of student self-experience in music therapy training. *Voices: A World Forum for Music Therapy*. 13(1). URL: <https://doi.org/10.15845/voices.v13i1.684> [in English]
6. Ridder, H. M., & Tsiris, G. (2015). Editorial: Music therapy in Europe. *Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy*. Special Issue. 5(2). Pp. 7–9. [in English]
7. Reissenberger, K. (1970). Versuch einer Übersicht musiktherapeutischer Bemühungen innerhalb des europäischen Raumes [Attempt of an overview of music therapeutic efforts within the European area]. Unpublished diploma thesis, Akademie für Musik und darstellende Kunst Wien. Vienna. [in English]
8. Європейський реєстр музикотерапевтів (EMTR) [European Register of Music Therapists]. URL: <http://emtc-eu.com/register/> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна – доктор філософії (PhD), доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: музична терапія як професія: порівняльний огляд освітніх програм у європейському просторі.

ШВЕЦЬ Ірина – народна артистка України, професор кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: музична терапія як професія: порівняльний огляд освітніх програм у європейському просторі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DOBROVOLSKA Rufina – PhD, Associate Professor of the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methodology of Music Education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: music therapy as a profession: a comparative overview of educational programmes in the european area.

SHVETS Iryna – Professor of the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methodology of Music Education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: music therapy as a profession: a comparative overview of educational programmes in the european area.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 821.161.

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-340-344

ІОВХІМЧУК Наталія –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4617-3535>

e-mail: nata.iov@ukr.net

ЛОЗА Юлія –

студентка

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8553-0905>

e-mail: yulialoza30@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ДИТЯЧИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано сучасні інноваційні технології, які доцільно застосовувати на уроках літературного читання в початкових класах, визначено їхні переваги та особливості використання під час опрацювання дитячих творів Лесі Українки, а також обґрунтовано їх позитивний вплив на формування читацької компетентності молодших школярів. Закцентовано увагу на актуальності теми дослідження, яка зумовлена потребою створення ефективних методичних підходів, які відповідають вимогам часу, підтримують інтерес учнів до літератури та забезпечують високий рівень засвоєння художнього матеріалу, формують у дітей цілісну, творчо активну особистість. Висвітлено використання інноваційних технологій під час вивчення дитячих творів Лесі Українки в початкових класах, визначення їхнього впливу на формування читацької компетентності, творчого мислення, морально-етичних цінностей молодших школярів. Розглянуто інтерактивні технології, які можуть бути використані при вивченні дитячих творів Лесі Українки: кросворди, пазли, інтерактивні вікторини, цифрові комікси, інфографіки, відео, аудіоінтерв'ю та інші творчі вправи та завдання, що активізують пам'ять і формують глибше розуміння тексту. З'ясовано, що інтерактивні технології допомагають створити емоційно насичене, мотивуюче середовище, що сприяє глибокому осмисленню художнього тексту, формуванню любові до поезії, розвитку цифрової грамотності та критичного мислення у молодших школярів. Узагальнено, що застосування інноваційних технологій у вивченні дитячих творів на уроках читання в початкових класах забезпечує творчість, індивідуальний підхід і високу мотивацію учнів, що є ключовими факторами ефективного навчання сучасних дітей. Цей підхід формує не лише навички читання та розуміння тексту, а й сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості. Подальші дослідження у цій сфері мають на меті вдосконалення методик та розробку нових інноваційних підходів, що відповідають сучасним освітнім трендам і потребам Нової української школи.

Ключові слова: інноваційні технології, мультимедійна презентація, рольова гра, драматизація, інтерактивні завдання та вправи.

IOVKHIMCHUK Nataliia –

candidate of Philological Science, Docent of the Department of Theory and Methodology of Primary Education Lesia Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4617-3535>

e-mail: nata.iov@ukr.net

LOZA Yuliia –

student, Lesia Ukrainka

Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8553-0905>

e-mail: yulialoza30@gmail.com

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR STUDYING LESYA UKRAINKA'S CHILDREN'S WORKS IN PRIMARY SCHOOLS

The article analyzes modern innovative technologies that are appropriate for use in literary reading lessons in primary school, identifies their advantages and features of use when studying children's works by Lesia Ukrainka, and substantiates their positive impact on the formation of reading competence in younger schoolchildren. The focus is on the relevance of the research topic, which is due to the need to create effective methodological approaches that meet the requirements of the time, support students' interest in literature, and ensure a high level of assimilation of artistic material, forming a holistic, creatively active personality in children. The use of innovative technologies in the study of Lesya Ukrainka's children's works in primary school is highlighted, as well as their impact on the formation of reading competence, creative thinking, and moral and ethical values in younger schoolchildren. It looks at interactive technologies that can be used when studying Lesya Ukrainka's children's works: crosswords, puzzles, interactive quizzes, digital comics, infographics, videos, audio interviews, and other creative exercises and tasks that activate memory and form a deeper understanding of the text. It has been found that interactive technologies help to create an emotionally rich, motivating environment that promotes a deep understanding of literary texts, the formation of a love of poetry, and the development of digital literacy and critical thinking in primary school pupils. It has been concluded that the use of innovative technologies in the study of children's works in reading lessons in primary school ensures interactivity, creativity, an individual approach, and high motivation among students, which are key factors in the effective education of modern children. This approach not only develops reading and text comprehension skills, but also contributes to the formation of a well-rounded personality. Further research in this area aims to improve methodologies and develop new innovative approaches that meet modern educational trends and the needs of the New Ukrainian School.

Key words: innovative technologies, multimedia presentation, role-playing, dramatization, interactive tasks and exercises.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку української освіти одним із ключових завдань є створення такого навчального середовища, яке б максимально сприяло всебічному розвитку дитини, формуванню її читачької компетентності, мовленнєвих, пізнавальних і комунікативних умінь.

У зв'язку з реформуванням освіти та впровадженням Нової української школи актуалізувалося питання застосування інноваційних технологій навчання, які дозволяють зробити уроки цікавими, інтерактивними. Традиційні форми й методи роботи з текстами Лесі Українки потребують доповнення сучасними освітніми технологіями. Адже молодші школярі – це покоління цифрових технологій, для якого надзвичайно важливою є наочність, мультимедійність, інтерактивність та гейміфікація.

Актуальність застосування інноваційних технологій у вивченні дитячих творів Лесі Українки в початкових класах зумовлена низкою важливих чинників сучасної освіти: в умовах цифрової трансформації суспільства освітній процес вимагає інтеграції сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяють зробити навчання більш динамічним, персоналізованим і доступним для кожного учня; дитячі твори Лесі Українки, незважаючи на їхню культурну і літературну цінність, містять складні для сприйняття молодшими школярами образи, метафори та поетичну мову, що потребує застосування нових методик та технологій, які допомагають розкрити художню глибину тексту.

Сучасні дослідження педагогіки підкреслюють необхідність формування в учнів не тільки знань, а й умінь критично мислити, творчо аналізувати, працювати з інформацією в цифровому середовищі та ефективно комунікувати. Інноваційні технології у вивченні літератури сприяють реалізації цих завдань, створюють умови для активного залучення дітей до навчання через інтерактивні вправи, мультимедійні матеріали, ігрові форми роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблеми вже перебували в колі наукових інтересів українських учених. Так, С. Вірста та Т. Жалко у статті «Використання інноваційних методик у монографічному вивченні творчості Лесі Українки на уроках літературного читання» досліджують застосування інноваційних методик, таких як графічний метод «Знаю – хочу знати – взнав», методи «Читання із зупинками», «Робота в малих групах», «Асоціативний кущ», інсценізація та інші.

Подальшого розвитку також ця проблема набула при вивченні літературних творів у працях таких дослідників, як: М. Качурін, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Л. Мірошніченко та інші, які пов'язують використання інтерактивних прийомів при вивченні художнього твору з формуванням в учнів інтересу до літератури.

Мета статті полягає у висвітленні можливостей використання інноваційних технологій під час вивчення дитячих творів Лесі

Українки в початкових класах, визначення їхнього впливу на формування читачької компетентності, творчого мислення, морально-етичних цінностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення дитячих творів Лесі Українки в початкових класах із застосуванням інноваційних технологій передбачає інтеграцію традиційних педагогічних підходів із сучасними цифровими інструментами та інтерактивними формами роботи, що сприяють глибокому розумінню тексту, розвитку творчих здібностей і мовленнєвої компетентності учнів. За твердженням Р. Кірчук, О. Герасимчук, В. Завіша, поняття «інформаційні технології» – це сукупність методів і засобів, що забезпечують збирання, обробку, зберігання, передачу та подання інформації за допомогою комп'ютерної техніки та програмного забезпечення» [2, с. 24].

Сучасний освітній простір вимагає від учителя застосування інтерактивних методів, що враховують особливості сприйняття інформації молодшими школярами, їхню активність і прагнення до самовираження. Застосування інноваційних технологій, таких як мультимедійні презентації, інтерактивні вправи на *онлайн-платформах*, *аудіовізуальні матеріали*, *електронні книги та інтерактивні ігри*, дає змогу зробити уроки читання більш динамічними та змістовними.

Особливе місце займають технології створення власних *мультимедійних проєктів, презентацій, коміксів, анімацій*, які розвивають творче мислення і навички командної роботи. Наприклад, при вивченні твору «Вишеньки-черешеньки» учні можуть створювати електронні ілюстрації, записувати відеоінтерпретації, що сприяє глибокому розумінню змісту та формуванню емоційного ставлення до твору [1, с. 77].

Сучасні здобувачі початкової освіти краще сприймають інформацію, яка подається візуально і звуково, тому застосування *відеореєстрацій, аудіозаписів художнього читання та анімаційних інтерпретацій* творів створює сприятливі умови для глибокого розуміння тексту. Інтерактивні вправи дають змогу вчителям формувати у дітей критичне мислення, увагу до деталей та навички самоконтролю. Наприклад, завдання типу «Знайди правильний рядок», «Склади вірш за рядками», «Визнач емоції персонажів» підвищують залученість учнів і допомагають їм не просто механічно читати, а глибоко осмислювати зміст дитячих творів.

Особливий інтерес викликає використання *проєктних технологій*, де діти створюють власні *мультимедійні презентації або анімації*, базуючись на сюжетах казок Лесі Українки. Ця діяльність розвиває творче мислення, комунікативні навички та вміння працювати в команді [2, с. 75]. Важливо, що такі інновації дозволяють учням відчувати себе активними творцями освітнього процесу, що, як

Застосування інтерактивних платформ, таких як Kahoot, LearningApps або Classtime, дозволяє проводити *диференційовані завдання*, які враховують індивідуальні особливості кожного учня.

Наприклад, при вивченні дитячих творів Лесі Українки учитель може використовувати *крос-ворди, пазли, інтерактивні вікторини та вправи* на встановлення відповідностей, що активізують пам'ять і формують глибше розуміння тексту [5, с. 90].

Важливим аспектом є використання *мультимедійних матеріалів як відео, аудіозаписів, презентацій*, що дають можливість краще передати художній образ, настрій, інтонаційні особливості твору [3, с. 25]. Це особливо актуально для поезії Лесі Українки, де важлива ритміка, музикальність і емоційна насиченість. При вивченні віршів «*На зелену горбочку*» чи «*Конвалія*» мультимедійні засоби допомагають створити атмосферу, що занурює учнів у світ поетичних образів і сприяє кращому розумінню змісту.

Застосування таких технологій забезпечує індивідуалізацію навчання, коли кожен учень може працювати у своєму темпі та з урахуванням особистих інтересів. Це сприяє формуванню позитивної мотивації до читання, розвитку критичного мислення, уяви, а також засвоєнню моральних цінностей, закладених у творах Лесі Українки.

Вивчення твору Лесі Українки «*Три метелики*» у початкових класах з використанням інноваційних технологій дозволяє не лише глибше усвідомити його зміст, а й розвивати креативне мислення, емоційну чутливість і комунікативні навички учнів. Ефективною технологією є використання *мультимедійних презентацій та відео матеріалів*. Вчитель готує презентацію, що ілюструє ключові образи та символи твору «*Три метелики*». Також до уроку можна долучити анімаційний ролик або відео з читанням вірша у виконанні професіоналів або дітей. Це створює яскравий візуально-слуховий ряд, що полегшує сприйняття та запам'ятовування тексту. Після перегляду ролика діти залучаються до обговорення: які особливості кожного метелика, які почуття викликають його вчинки та що символізує кожен образ. Учні можуть у групах створити ілюстровані схеми з основними рисами кожного метелика, використовуючи планшети чи інтерактивну дошку. Це сприяє розвитку логічного мислення та вміння систематизувати інформацію.

Рольова гра з елементами драматизації є ефективним засобом вивчення цього твору. Учні отримують ролі трьох метеликів і готують невеликі сценки або діалоги, використовуючи слова з твору, а також власні уявлення про характери персонажів. Драматизація дозволяє не просто прочитати вірш, а відчувати емоції героїв, зрозуміти їх мотивації [4, с. 227]. У процесі підготовки та виконання ролей діти активно розвивають навички усного мовлення, співпраці, а також емоційної експресії. Після виконання ролей кожен учень розповідає, чому обрав саме той образ і які почуття у нього викликала ця роль, що формує вміння аналізувати власний досвід та рефлексувати.

Інноваційним підходом є *інтерактивні завдання*, спрямовані на розвиток критичного мислення. Учитель ставить учням запитання, які спонукають задуматися над власним ставленням до

тексту, наприклад: «Як би ти вчинив на місці одного з метеликів?», «Який метелик тобі ближчий і чому?», «Що цей твір навчив тебе про дружбу і довіру?». Відповіді учні записують на інтерактивній дошці, що дозволяє оперативно обговорювати думки однокласників і формувати колективне розуміння. В результаті діти складають короткі *есе або вірші* на тему «*Мій метелик*», де висловлюють свої почуття, асоціації і власні інтерпретації твору. Застосування такої форми роботи відповідає вимогам Нової української школи і сприяє формуванню в учнів ціннісного ставлення до літературної творчості.

Після ознайомлення з твором «*Літо краснее минуло*» учням пропонується виконати *мультимедійне завдання*: створити власну *цифрову листівку або колаж із малюнками, фотографіями або зображеннями*, що відображають атмосферу літа. У процесі створення листівки вони вибирають ключові слова з твору і додають їх у текстовому форматі, формуючи власне відчуття теми та настрою вірша. Це допомагає формувати креативність, вміння працювати з цифровими інструментами, а також глибше осмислювати художній текст.

Цікава вправа – *інтерактивне обговорення*. Використовуючи інтерактивну дошку або платформу для *онлайн-опитувань* учитель ставить запитання: «Які зміни відбуваються в природі в кінці літа?», «Які почуття викликає у вас цей вірш?», «Які кольори й образи ви уявляєте, коли слухаєте цей вірш?» Учні відповідають у реальному часі, що стимулює активну участь кожного учня та розвиває вміння формулювати думки.

Для розвитку аналітичного мислення пропонується *завдання «Порівняй і протистав»*. Учні працюють у парах або малих групах, порівнюючи літні образи у творі Лесі Українки з іншими поетичними описами пір року, які вони вивчали раніше. Вони виписують спільні та відмінні риси, використовуючи *таблицю або цифрові мейнд-карти*. Це сприяє розвитку навичок порівняльного аналізу та систематизації інформації.

Також рекомендується творче завдання – написати *власний міні-вірш* на тему «*Моє літо*» з використанням образів і кольорів, почуттів, які діти відчули під час роботи з твором Лесі Українки. Це може бути виконано як письмово, так і в електронному форматі з ілюструванням. Крім того, для розвитку емоційної сфери пропонується *вправа «Рольова рефлексія»*. Учні уявляють себе героями твору або поетесою і розповідають про свої почуття, використовуючи цифровий диктофон або відеокамеру. Запис можна потім прослухати та обговорити, що сприяє розвитку усного мовлення, емоційної виразності і вміння аналізувати власний внутрішній світ.

Вивчення казок Лесі Українки «*Біда навчить*» та «*Казка про Оха-Чародія*» із застосуванням інноваційних технологій дозволяє глибоко осмислити художній текст, розвивати критичне мислення, творчу уяву та комунікативні навички молодших школярів.

Після ознайомлення з казкою «Біда навчить» учням пропонується створити *цифровий комікс або інфографіку*, в яких вони відобразять основні події твору, характери персонажів та моральні уроки. Для твору «Казка про Оха-Чародія» особливо корисною є вправа у форматі *рольової гри та інсценізації*. Учні отримують ролі персонажів і, використовуючи інтерактивну дошку або планшети, розігрують сцени з казки, передаючи характери та мотиви героїв. Ефективним є створення *мультимедійних презентацій або відеопроєктів*, у яких учні пояснюють, що саме означають у казках образи чарівництва, добра і зла, розповідають про свої враження від персонажів і подій. Для розвитку творчості рекомендовано вправу на написання власної казки чи оповідання, де учні мають використати мотиви «Біда навчить» або «Казка про Оха-Чародія». Цей вид діяльності формує вміння будувати сюжет, розвивати ідеї та висловлювати думки в письмовій формі.

Після прочитання казок пропонується *вправа «Цифровий словничок»*. Учні формують словничок складних або нових для них слів і виразів із тексту казок за допомогою онлайн-сервісів. Вони записують слова, їхнє значення, приклади вживання та ілюстрації. Ця діяльність допомагає поглибити лексичні знання і сприяє кращому розумінню тексту через активне засвоєння нових слів. *Інтерактивна вправа «Створюємо карту персонажів»*. Використовуючи цифрові майнд-карти, учні описують головних героїв казок, їхні риси характеру, вчинки, взаємозв'язки. Це допомагає структурувати інформацію, розвивати аналітичне мислення і вміння узагальнювати.

Для розвитку творчості рекомендується *завдання «Напиши продовження казки»*. Учні працюють у парах або групах де можуть одночасно редагувати свій текст і коментувати ідеї одне одного. Вони вигадують, що могло трапитися з героями після завершення оригінальної казки, пропонують нові пригоди або повчальні ситуації. Для формування усного мовлення ефективною є *вправа «Інтерв'ю з героєм»*, учні записують *відео або аудіоінтерв'ю* з уявним персонажем казки, ставлять йому запитання про його вчинки, почуття, думки. Використання планшетів або смартфонів робить цю роботу цікавою і сучасною. Після презентації інтерв'ю у класі проводиться обговорення.

Інноваційним є використання QR-кодів із додатковими ресурсами. Учителю створює QR-коди, що ведуть до *аудіоверсій казок, відео з інтерпретаціями, ігор або творчих завдань*. Учні за допомогою планшетів самостійно або у групах досліджують ці матеріали, поглиблюючи розуміння тексту.

Вірш Лесі Українки «На зеленому горбочку» є чудовим твором для знайомства молодших школярів із поетичним світом письменниці. Для ефективного та сучасного вивчення цього твору варто застосовувати інноваційні технології, які активізують пізнавальний інтерес, розвивають пам'ять, мовлення, творчі здібності та навички роботи з цифровими ресурсами.

Для розвитку усного мовлення доречно *вправа «Розкажи про природу»*: учні, працюючи в парах або невеликих групах, створюють короткі усні повідомлення або записи, де описують красу природи, наведену у вірші, і висловлюють свої враження. Для опрацювання вірша «Конвалія» варто пропонувати *завдання «Цифровий малюнок до вірша»* – створення ілюстрацій до кожного рядка чи строфи вірша. Діти можуть працювати індивідуально або в групах, після чого презентують свої роботи, аргументуючи вибір кольорів і форм.

Для тренування усного мовлення доречно провести *вправу «Розповідь від імені квітки»*, учні уявляють себе конвалією і описують свої почуття, погоду, навколишній світ. Для розвитку критичного мислення і навичок порівняння запропонуйте *завдання «Порівняй конвалію з іншою квіткою»*: діти збирають інформацію і ілюстрації про іншу рослину, порівнюють її з конвалією, роблять висновки, які можна оформити у вигляді презентації або плакату.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Інноваційні технології дають змогу формувати у молодших школярів емоційне ставлення до поезії Лесі Українки, сприяють розвитку критичного мислення, творчості і навичок цифрової грамотності. Застосування інтерактивних вправ і завдань забезпечує активну участь кожного учня в навчальному процесі, створює умови для індивідуалізації та диференціації навчання, що особливо важливо у контексті сучасних вимог до освіти. Подальші дослідження у цій сфері мають на меті вдосконалення методик та розробку нових інноваційних підходів, що відповідають сучасним освітнім трендам і потребам Нової української школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вірста С., Жалко Т. Використання інноваційних методик у монографічному вивченні творчості Лесі Українки на уроках літературного читання. *Волинська філологічна: текст і контекст*. Збірник наукових праць Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2021. № 31. С. 76–87.
2. Кірчук Р.В., Герасимчук О.О., Завіша В.В. Сучасні інформаційні технології: навч. посіб. Луцьк : Технічний коледж Луцького НТУ, 2020. 134 с.
3. Старіков О. Інтерактивні підходи у формуванні ціннісного ставлення до оточуючого у молодших школярів. *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи*: матеріали І науково-практичної інтернет-конференції здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти першого року навчання факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. Ч. 2. С. 24–26.
4. Ткаченко Л. В. Застосування інтерактивних методів на уроках літературного читання. *Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. XI Волинські читання*: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. С. 223–228.
5. Сидоренко Л. З досвіду застосування методу проєктів у процесі підготовки студентів до формування здоров'язбережувальної компетентності. *Молодь і ринок*. 2015. № 4. С. 89–93.

REFERENCES

1. Virsta, S., Zhalko, T. (2021). Vykorystannia innovatsiynykh metodykh u monohrafichnomu vyvchenni tvorchosti Lesi Ukrainky na urokakh literaturnoho chytannia. [The use of innovative methods in the monographic study of Lesya Ukrainka's work in literary reading lessons]. Volyn filolohichna: tekst i kontekst. Zbirnyk naukovykh prats Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. № 31. S.76-87. [in Ukrainian]
3. Kirchuk, R.V., Herasymchuk, O.O., Zavisha, V.V. (2020). Suchasni informatsiini tekhnolohii. [Modern information technologies]: navch. posib.. Luts'k : Tekhnichniy koledzh Luts'koho NTU. 134 s. [in Ukrainian]
4. Starikov, O. (2022). Interaktyvni pidkhody u formuvanni tsinnisnoho stavlennia do otocuiuchoho u molodshykh shkoliariv [Interactive approaches in forming a value-based attitude towards others in younger schoolchildren]. Innovatsii v pochatkovii osviti: dosvid, vyklyky sohodennia, perspektyvy: materialy I naukovo-praktychnoi internet-konferentsii zdobuvachiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity pershoho roku navchannia fakultetu pochatkovoho navchannia KhNPU imeni H. S. Skovorody. Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody. Ch. 2. S. 24-26. [in Ukrainian]
5. Tkachenko, L. V. (2023). Zastosuvannia interaktyvnykh metodiv na urokakh literaturnoho chytannia. [The use of interactive methods in literary reading lessons]. Shkilna literaturna osvita: tradytsii i novatorstvo. Khl Voloshynski chytannia: zb. materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv : Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. S. 223-228. [in Ukrainian]
6. Sydorenko, L. Z. (2015). Dosvidu zastosuvannia metodu proektiv u protsesi pidhotovky studentiv do formuvannia zdoroviazberzhuvalnoi kompetentnosti [From the experience of applying the project method in the process

of preparing students for the formation of health-preserving competence]. Molod i rynok. № 4. S. 89-93. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ІОВХІМЧУК Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: інноваційні технології навчання мовно-літературної освітньої галузі, література для дітей молодшого шкільного віку, лінгвокраїнознавство.

ЛОЗА Юлія – здобувачка освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: впровадження проєктних технологій у навчання мовно-літературної галузі початкової школи, формування читацької та комунікативної компетентності через інтерактивні навчальні проєкти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

IOVKHIMCHUK Nataliia – candidate of Philological Science, Docent of the Department of Theory and Methodology of Primary Education Lesia Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: innovative teaching technologies in the field of language and literature education, literature for primary school children, Ukrainian linguistics.

LOZA Yuliia – student, Lesia Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: implementation of project technologies in language and literature education in primary schools, formation of reading and communication skills through interactive educational projects.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 78.011.26(477):004.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-344-349

КЛЮЄВА Сніжана –

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1398-6513>
e-mail: klyuyeva.s@gmail.com

АНАЛІЗ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ЯК МУЗИЧНОГО СПІВАВТОРА ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

У роботі розглядається роль штучного інтелекту в зміні підходів до музичного мистецтва. Досліджується використання штучного інтелекту для створення нових музичних творів, що викликає питання щодо унікальності, авторства та етичних аспектів. Встановлено, що алгоритми глибокого навчання та генеративні змагальні мережі можуть автоматизувати процеси композиції, гармонізації та аранжування, але при цьому виникають труднощі щодо визначення авторства та автентичності музичних творів. Проаналізовано етичні проблеми, пов'язані з використанням штучного інтелекту, зокрема щодо впливу на збереження індивідуального стилю та оригінальності. Виявлено, що штучний інтелект здатен трансформувати художню творчість, дозволяючи митцям зосереджуватися на генерації нових ідей, у той час як рутинні завдання виконуються сучасними технологіями. Також підкреслено, що технології штучного інтелекту можуть розширити межі культурологічних ідей, зміщуючи акцент з людської унікальності на співпрацю з технологіями, що може призвести до розмиття стилів і переосмислення поняття оригінальності. Розкрито нові можливості для музичної творчості та інтерпретації музичних творів. Доведено, що штучний інтелект може сприяти як збереженню культурної спадщини, так і створенню нових інтерпретацій музичних жанрів та форм. Оцінено потенційні загрози, зокрема ризики втрати людської творчості, сомобутності та стандартизації мистецтва. Запропоновано комплексний підхід до аналізу впливу штучного інтелекту на сучасну музичну культуру та трансформацію культурологічних ідей, зокрема в аспекті авторських прав і автентичності творів, створених за допомогою штучного інтелекту. Визначено напрямки для подальших досліджень, які стосуються впливу штучного інтелекту на сучасну музичну культуру, а також розробки нових моделей штучного інтелекту, що забезпечать вищий рівень оригінальності музичних творів і інших мистецьких продуктів. Особливу увагу спрямовано на розробку міжнародних стандартів, які регулюють взаємодію людини та штучного інтелекту при створенні мистецьких продуктів, а також на визначення відповідальності за порушення авторських прав.

Ключові слова: штучний інтелект, авторське право, автентичність музичних творів, етичні виклики штучного інтелекту, збереження культурної спадщини, музична культура, правові аспекти штучного інтелекту в мистецтві.

KLYUYEVA Snizhana –

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Musical Arts and Choreography
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1398-6513>
e-mail: klyuyeva.s@gmail.com

ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A MUSICAL CO-AUTHOR AND THE ETHICAL ASPECTS OF ITS APPLICATION

The paper examines the role of artificial intelligence in changing approaches to musical art. It explores the use of AI in creating new musical works, raising questions regarding uniqueness, authorship, and ethical considerations. It is established that deep learning algorithms and generative adversarial networks can automate the processes of composition, harmonization, and arrangement, but challenges arise in determining authorship and authenticity of musical works. Ethical issues related to the use of AI are analyzed, particularly regarding its impact on preserving individual style and originality. It is found that AI has the potential to transform artistic creativity, allowing artists to focus on generating new ideas, while routine tasks are handled by modern technologies. The paper also highlights that AI technologies can expand the boundaries of cultural ideas, shifting the focus from human uniqueness to collaboration with technology, which may lead to the blurring of styles and a rethinking of the concept of originality. New opportunities for musical creativity and the interpretation of musical works are revealed. It is proven that AI can contribute to both the preservation of cultural heritage and the creation of new interpretations of musical genres. Potential threats are assessed, including the risks of losing human creativity and the standardization of art. A comprehensive approach is proposed for analyzing the impact of AI on contemporary musical culture and the transformation of cultural ideas, particularly in terms of copyright and the authenticity of works created with AI. Directions for further research are identified, concerning the impact of AI on contemporary musical culture and the development of new AI models that ensure a higher level of originality in musical works and other artistic products. Special attention is given to the development of international standards that regulate the interaction between humans and AI in creating artistic products, as well as defining responsibility for copyright violations.

Key words: artificial intelligence, copyright, authenticity of musical works, ethical challenges of artificial intelligence, preservation of cultural heritage, musical culture, legal aspects of artificial intelligence in art.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Штучний інтелект (ШІ) поступово стає ключовим елементом сучасних наукових досліджень, зокрема в сфері мистецтва, де його вплив на розвиток відповідних процесів набуває все більшого значення. ШІ активно змінює методи створення, аналізу та інтерпретації культурних явищ, перевизначаючи традиційні підходи до розуміння культурної спадщини. Одним із основних напрямків цієї трансформації є музичне мистецтво, де ШІ використовується як інструмент для створення нових музичних творів, що піднімає питання унікальності та авторства. Використання ШІ в музичній творчості відкриває нові горизонти для композиторів і виконавців, дозволяючи автоматизувати процеси композиції, гармонізації та аранжування. Однак, з цим виникає важливе питання: чи може твір, створений за допомогою ШІ, вважатися унікальним та оригінальним? Це питання зачіпає не тільки етичні аспекти, а й основи розуміння творчого процесу в музиці, оскільки твір, створений машиною, може імітувати стиль та техніку відомих композиторів, що ставить під сумнів автентичність, авторські права та традиційне розуміння творчості [3].

У цьому контексті виникають питання: як ШІ змінює підходи до музичної творчості та як ці зміни впливають на унікальність музичних творів, їх естетичну та культурну цінність. Водночас необхідно враховувати потенційні ризики автоматизації творчих процесів за допомогою ШІ, зокрема загрозу втрати індивідуальності та оригінальності композиторів. Отже, ця проблема вимагає комплексного аналізу для кращого розуміння ролі ШІ в сучасній музичній культурі та

його впливу на трансформацію культурологічних ідей. Технології ШІ можуть створювати ситуації, коли твори, згенеровані ШІ, будуть занадто схожими на вже існуючі композиції, що викликає труднощі для композиторів, що використовують ШІ у своїй творчості [1, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в українській культурології та музикознавстві звертаються до питання використання штучного інтелекту в різних сферах людської діяльності, зокрема у креативних індустріях. У науковій роботі І. Бабиць і О. Яшина [1, с. 35-39]. «Підходи до розробки штучного інтелекту та їх вплив на автоматизацію створення музики» акцентується увага на характеристиках роботи ШІ для генерації музичного контенту. У праці А. Чибалашвілі [8, с. 41-50]. «Штучний інтелект у мистецьких практиках» розглядаються основні методи інтеграції ШІ в художні процеси, зокрема в музику. Важливим аспектом є дослідження правового регулювання інтелектуальної власності на твори, створені ШІ або за його допомогою, яке висвітлюють М. Уткіна [7, с. 42-46]. Акцентується увага на перегляді статусу ШІ, компенсації шкоди, заподіяної ШІ, захисті персональних даних, а також проблемах дискримінації, що виникають у зв'язку з використанням штучного інтелекту. Крім того, велику цінність для дослідження становлять публікації в українських та міжнародних медіа, що висвітлюють популярність технології ШІ та її застосування в музичній індустрії [2, с. 46].

Виклад основного матеріалу дослідження. Штучний інтелект проник у глибину музичного процесу, змінюючи традиційні методи і

відкриваючи нові можливості для творчості. Від оптимізації процесу змішування музики до автономної генерації композицій – ШІ пропонує можливості, які раніше здавалися неможливими. ШІ здатен відтворювати звуки різних інструментів та голосів, пропонувати варіанти композиції пісень і навіть створювати повні треки з нуля. Впровадження цієї технології в музичну продукцію може принести значні переваги музикантам, підвищуючи ефективність, відкриваючи нові творчі можливості і даючи змогу зосередитися на мистецькому процесі, а не на технічних аспектах. Хоча існують сумніви щодо того, що ШІ може замінити людську творчість, важливо зазначити, що ШІ є лише інструментом, призначеним для підтримки та вдосконалення людських здібностей, а не для їх заміни. Ефективне використання ШІ дозволяє музикантам розширити межі своєї творчості і створювати музику, яка викликає нові, незвичайні емоції у слухачів. Майбутнє музичного мистецтва полягає на перетині людської творчості та технологічних інновацій. Однією з найбільш складних тем є авторство музичних творів, створених за допомогою ШІ. Коли музика генерується алгоритмом, постає питання, хто має право вважатися автором – людина, яка розробила модель, чи сам штучний інтелект? На даний момент юридично це питання не має чіткого врегулювання, хоча більшість правових систем визнають автором того, хто використовує ШІ. Проте з розвитком технологій це питання може потребувати переосмислення. Використання ШІ в мистецтві та культурології істотно змінює традиційні погляди на творчість, стиль та оригінальність художніх творів. Зазвичай творчість розглядалася як результат людського досвіду, натхнення та особистих здібностей. Водночас, ШІ ставить під сумнів цю концепцію, автоматизуючи процеси, що раніше вважалися винятково людськими. У творах, створених ШІ, творчий процес більше схожий на алгоритмічне поєднання та відтворення існуючих шаблонів. Проте деякі дослідники вважають, що це не просто копіювання, а новий вид співтворчості, де ШІ виступає як «помічник». Як зазначено в дослідженнях, «ШІ надає художникам нові можливості для творчості, дозволяючи створювати твори, які були б неможливі без технологій». ШІ може легко комбінувати різні стилі та жанри, що призводить до їх змішування. Наприклад, у музиці моделі, засновані на трансформерах, як-от MuseNet, можуть створювати композиції, що поєднують елементи класичної музики та джазу. Це розширює межі стилю, але водночас створює труднощі при визначенні авторської ідентичності. З'являються нові стилістичні гібриди, що ставлять питання про оригінальність. Водночас це відкриває нові можливості для творчих експериментів, даючи композиторам змогу швидше генерувати ідеї та випробовувати нові музичні концепції. Оригінальність, яка раніше була основною цінністю в мистецтві, тепер переосмислюється. Художники використовують ШІ не тільки для створення нових творів, але й для генерації ідей, у проектах, де ШІ створює музику чи картини, оригінальність твору

залежить від того, наскільки він відрізняється від матеріалу, на якому «навчався» алгоритм. «Цінність мистецтва все більше переноситься з процесу створення на ідею, що лежить в його основі», що вказує на трансформацію нашого сприйняття мистецтва. ШІ надає можливість розширити смислові горизонти, створюючи твори з несподіваними комбінаціями форм, кольорів і звуків, що відкриває нові можливості для інтерпретації, але також ставить питання щодо смислової цілісності. Відсутність людської інтуїції в процесі створення музичних творів може призвести до того, що вони виглядатимуть менш значущими або глибокими [1, с. 36].

Змішування та редагування музики більше не є складним процесом, що потребує постійного контролю кожного елементу. Штучний інтелект значно спростив це завдання. Такі інструменти, як LANDR AI Mastering, використовують алгоритми для оптимізації балансу звуку, усунення шумів та загального поліпшення процесу. Це дозволяє досягти звуку студійної якості, який привертає увагу слухачів. Завдяки штучному інтелекту музиканти можуть отримати професійно змішаний звук, навіть не маючи глибоких знань у технічній сфері. Ця технологія не лише спрощує завдання, але й відкриває нові можливості для творчості, дозволяючи музикантам більше уваги приділяти своїм ідеям, покладаючись на ШІ для технічної підтримки. ШІ також проникла у творчу частину музичного процесу – генерацію музики. Алгоритми можуть самостійно створювати нові мелодії та ритми, пропонуючи унікальні й захоплюючі композиції. Наприклад, платформи, як Boomy, використовують ці алгоритми для створення різноманітної музики в межах визначених жанрів. Штучний інтелект, не обмежений людськими упередженнями, здатний розширити музичні горизонти [6, с. 169].

Ці інструменти також створюють численні можливості для потокових сервісів, пропонуючи музику, що відповідає різноманітним смакам слухачів. Однак ця технологія викликає питання щодо автентичності та цінності музики - це проблема, до якої ми ще повернемося. Інструменти ШІ стають все популярнішими серед музикантів, оскільки вони допомагають у таких процесах, як створення текстів пісень, написання блогів та маркетинг. Завдяки штучному інтелекту, музиканти можуть швидше створювати тексти, котрі відповідають певному настрою або стилю, завдяки алгоритмам, що аналізують величезну кількість існуючих пісень. Це дозволяє заощадити час і стимулює до нових ідей, котрі могли б не виникнути без допомоги технології.

Проте, хоча ШІ може генерувати тексти, важливо пам'ятати, що він не здатний передати емоційну глибину та індивідуальність, яку може вкласти лише людина. Музиканти повинні використовувати ці тексти як основу, надихаючись своїми власними переживаннями. Іншим важливим напрямком є використання ШІ в маркетингу та просуванні музики. Ці інструменти здатні допомогти створювати персоналізований контент для соціальних мереж і прес-релізів, що дозволяє

музикантам ефективно взаємодіяти з аудиторією. Проте, важливо не покладатися тільки на згенерований контент, а додавати власну творчість, щоб зберегти автентичність.

Музиканти можуть використовувати інструменти ШІ для більш швидкої та ефективної роботи, що значно полегшує виконання завдань, але також важливо зберігати баланс між технологією та особистим внеском, щоб музика залишалась емоційно глибокою і зворушливою для слухачів. Зі зростанням використання штучного інтелекту виникають занепокоєння щодо його впливу на творчість та економічну модель індустрії. Якщо музика, створена ШІ, стане дешевшою альтернативою людським творам, це може поставити під загрозу доходи музикантів. З'являються також питання щодо авторських прав і використання голосів без згоди виконавців, що може призвести до юридичних складнощів у музичній індустрії.

Попри всі переваги, використання штучного інтелекту у музиці не обходиться без етичних викликів, таких як упередженість у навчанні даних, що може призвести до обмеження різноманітності музики та проблем з алгоритмами рекомендацій. Це підкреслює необхідність глибшого розуміння та обережного застосування цих технологій для забезпечення їхнього етичного використання в майбутньому [1, с. 37].

Використання штучного інтелекту для створення мистецьких творів, зокрема музичних, породжує низку важливих етичних і правових проблем, зокрема щодо авторських прав, автентичності творів і впливу продукції ШІ на сприйняття людської творчості. Ці питання набувають все більшої актуальності на глобальному рівні, оскільки ШІ здатен генерувати складні та високоякісні мистецькі твори. Одним з основних правових викликів є визначення, хто є власником авторських прав на твори, створені за допомогою ШІ. Більшість країн вважають, що автором може бути лише фізична особа, що ускладнює регулювання авторства у випадку творчості, здійсненої штучним інтелектом. В Україні, згідно з законом «Про авторське право і суміжні права» (1993), автором вважається людина, яка створює оригінальний твір, однак, коли твір створюється ШІ, питання авторства стає суперечливим. Як правило, авторські права на такі твори приписуються особі, яка володіє або керує ШІ [3].

У світовій практиці це питання також є спірним. Наприклад, у США Офіс авторських прав у 2019 році відмовив у реєстрації авторського права на зображення, створене алгоритмом CreativityMachine, стверджуючи, що лише людина може бути автором твору. В Європейському Союзі тривають дискусії щодо необхідності зміни правових норм для врахування творів, створених ШІ, однак конкретних рішень ще не прийнято. Прецедентом у цьому напрямі є справа, пов'язана з генеративними нейронними мережами (GANs), де Європейський суд з прав людини у 2020 році розглядав питання авторських прав на твори, створені GANs, визнавши їх можливість для правового захисту, якщо вони є достатньо

оригінальними. Проте чітких міжнародних законодавчих норм з цього питання ще не існує [6, с. 168].

Що стосується автентичності, то це один із основних етичних аспектів, пов'язаних із творами, створеними за допомогою ШІ. Традиційно автентичний твір вважається результатом унікальної людської творчості, що відображає емоції, досвід і уяву автора. Водночас, роботи, створені ШІ, базуються на аналізі великих обсягів існуючих даних. Алгоритми, такі як Jukebox від OpenAI або Magenta від Google, здатні генерувати музику, використовуючи вже існуючі композиції, що викликає сумніви щодо справжньої оригінальності таких творів. Оскільки ШІ створює нові твори на основі вже наявних даних, деякі дослідники стверджують, що він лише комбінує елементи різних джерел, не створюючи справді нове [10].

Етичні питання також виникають через можливі порушення авторських прав при використанні ШІ для створення мистецьких продуктів. Оскільки ШІ використовує вже існуючі дані, виникає питання про порушення прав на зразки, що використовуються для навчання алгоритмів. Якщо твір, створений ШІ, містить елементи вже існуючих композицій, хто несе відповідальність за порушення авторських прав. В більшості країн правова відповідальність покладається на особу чи організацію, що керує ШІ, оскільки сам алгоритм не є суб'єктом права. Це питання стало актуальним у випадку з компанією OpenAI, яка отримала критику за те, що її алгоритм використовує відомі музичні твори для навчання, створюючи музику, що може нагадувати оригінальні композиції, порушуючи тим самим авторські права.

Л. С. Ямпольський, Б. П. Ткач, відмічають, що один з варіантів вирішення цього питання полягає в удосконаленні правової системи, зокрема через визнання колективного авторства між людиною та алгоритмом. Такий підхід дозволив би краще врегулювати правовий статус творів і захистити інтереси як користувачів ШІ, так і прав оригінальних авторів даних, на яких навчався алгоритм. Інший шлях – це створення нових правових категорій для визнання творів, створених ШІ, як особливої форми мистецтва, що регулюється окремими законами [9].

Інтеграція штучного інтелекту в музичну культуру може відкривати нові горизонти для розвитку творчості, збереження культурної спадщини та популяризації музичного мистецтва. Водночас це також пов'язано з ризиками, які стосуються автентичності, етики та майбутнього людської творчості. Однією з головних переваг використання ШІ є здатність зробити процес створення музики доступнішим для широкого кола людей. С. Фокс підкреслює, що інструменти на основі ШІ, як-от AmperMusic і AIVA, дозволяють навіть непрофесійним музикантам створювати якісні композиції без глибоких знань теорії музики або композиторських навичок, що може стимулювати розвиток нових талантів та сприяти

зростанню музичної культури на глобальному рівні [10].

ШІ також має великий потенціал для збереження та відтворення музичної спадщини, оскільки алгоритми можуть аналізувати архівні записи, реставрувати пошкоджені твори або відтворювати втрачені музичні елементи. Ці технології також можуть створювати нові твори, основані на стилях композиторів минулого, що може допомогти зберегти національні музичні традиції. Крім того, ШІ може сприяти популяризації музичних творів через автоматичний підбір композицій, генерацію плейлистів і рекомендацій, що дає змогу аудиторії отримувати доступ до різноманітних музичних жанрів, зокрема тих, що раніше були менш доступними.

На думку Ю. Трача, є і побоювання, що ШІ може замінити людську творчість, особливо в комерційних музичних проєктах. Оскільки алгоритми можуть швидко генерувати музику без значних витрат, компанії можуть віддати перевагу використанню ШІ для створення фонового музичного контенту чи саундтреків, що може призвести до зменшення попиту на професійних композиторів і зниження різноманітності музичного ринку. Крім того, є «...ризик стандартизації музичних творів, оскільки ШІ може базуватися на популярних музичних шаблонах, що може обмежити новаторські підходи до створення музики» [6, с. 167].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сучасні підходи до вивчення штучного інтелекту акцентують його потенціал у трансформації творчих процесів та аналізу. Проте залишається ряд проблем, зокрема питання емоційності, унікальності та авторства, які потребують подальшого дослідження. ШІ перестає бути лише інструментом автоматизації і стає засобом розширення можливостей людської креативності. Алгоритми ШІ здатні створювати музику різних стилів і жанрів, що відкриває нові можливості для музикантів і композиторів. Однак, оскільки ці алгоритми працюють з існуючими музичними даними, проблема авторства та унікальності стає дедалі важливішою. Попри технологічний прогрес, питання про те, хто є власником авторських прав на музику, створену за допомогою ШІ, та наскільки вона є оригінальною, залишаються відкритими для подальших досліджень. Трансформація культурних концепцій через ШІ зосереджена на зміні акценту з людської унікальності на співпрацю з технологіями, що розширюють можливості. Це веде до розмиття стилів і переосмислення оригінальності, проте ШІ відкриває нові горизонти для творчості та інтерпретацій, одночасно ставлячи під сумнів традиційні погляди на авторство і зміст музичних творів. Використання штучного інтелекту у створенні мистецьких продуктів має вагомий вплив на правову систему та етичні аспекти сучасного мистецтва. Відсутність чітких правових регулювань щодо авторства, відповідальності та автентичності створює правові й етичні труднощі. Українське законодавство наразі не враховує ці нові виклики, а світова правова практика також не

має остаточних рішень. Однак очевидно, що з розвитком технологій ШІ потрібно переглядати існуючі правові рамки і створювати нові регулювання для захисту прав як творців, так і користувачів ШІ. Інтеграція ШІ в музичну культуру відкриває нові перспективи для творчості, доступності музики та збереження культурної спадщини. Однак це також пов'язане з низкою етичних, правових і творчих загроз, таких як втрата автентичності, юридичні труднощі з авторськими правами та ризик стандартизації музичних творів. Для вирішення цих проблем необхідно удосконалити правові та етичні підходи до використання ШІ в мистецтві. Перспективи подальших досліджень можуть включати розробку нових алгоритмів ШІ, які забезпечать більшу оригінальність музичних та інших мистецьких творів. Алгоритми типу Generative Adversarial Networks (GAN), transformers та Muse Net можуть бути вдосконалені для зменшення використання існуючих шаблонів і створення нових композицій. Також важливо розробити міжнародні стандарти, що враховують взаємодію людини з ШІ при створенні мистецьких продуктів, а також визначити відповідальність за можливі порушення авторських прав. ШІ вже має вплив на музичну індустрію, і подальші дослідження можуть зосередитися на тому, як автоматизація процесу створення музики змінить економіку цієї індустрії, роль композиторів і музикантів-виконавців, а також змінить взаємозв'язок між творчістю та технологіями [5, с. 80].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабич І. Р., & Яшина О. М. Підходи до розробки штучного інтелекту та їхній вплив на автоматизацію написання музики. *Modern Scientific Researches*. 2020. 12. 1. С. 35–39.
2. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2020. 6. С. 46–55. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.8>
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року №3792-ХІІ, [online]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
4. Савченко А. С., & Синельников О. О. Методи та системи штучного інтелекту. Національний авіаційний університет. (2022, 20 грудня). 15 найкращих інструментів штучного інтелекту для створення пісень., 2017. HashDork. URL: <https://hashdork.com/uk/top-a-i-song-generator-tools/>
5. Стороженко В. Чи може штучний інтелект замінити людей у музиці? *SpekaMedia*. 2023. URL: <https://speka.media/ci-moze-stucnii-intelekt-zaminiti-lyudei-v-muzici-93g6qv>
6. Трач Ю.В. Штучний інтелект як інструмент творення та аналізу творів мистецтва. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2021. С. 164–173.
7. Уткіна М. С. Можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 17(30). 2019. С. 42–46.
8. Чібалашвілі, А. Штучний інтелект у мистецьких практиках. *Сучасне мистецтво*. 2021. 17. С. 41–50. URL: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.17.2021.248425>

9. Ямпольський, Л. С., Ткач, Б. П., & Лісовиченко, О. І. Системи штучного інтелекту в плануванні, моделюванні та управлінні. *The Streechers*. 2021. March 5. С. 134.

10. Фокс С. Музика та штучний інтелект –нові технології у творчості. *Speka Media*, 2024. URL: <https://mediacom.com.ua/muzika-ta-shtuchnij-intelekt-novi-tehnologii-u-tvorchosti/>

11. Штучний інтелект в мистецтві, 2020. SFII – Український фонд стартапів. URL: <https://sfii.gov.ua/shtuchnij-intelekt-v-mistectvi/>.

12. Alaeddine M. and Tannoury A. Artificial intelligence in music composition. *IFIP Advances in information and communication technology*. 2021. 627. Pp. 445–456. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-79150-6_318. Payne, Ch., 2019.

REFERENCES

1. Babych, I. R., & Yashyna, O. M. (2020). Pidhody do rozrobky shturnoho intelektu ta yikhnyy vplyv na avtoamatyzatsiyu napsannya muzyky [Approaches to the development of artificial intelligence and its impact on the automation of music composition]. *Modern Scientific Researches*. 12(1). S. 35–39. [in Ukrainian]

2. Katkova, T. H. (2020). Shtuchnyy intelekt v Ukrayini: pravovi aspekty. [Artificial intelligence in Ukraine: legal aspects]. *Pravo i suspil'stvo*. 6. S. 6–55. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.8> [in Ukrainian]

3. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrayiny vid 23 hrudnya 1993 roku No3792-XII [On copyright and related rights: Law of Ukraine from December 23, 1993, No3792-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> [in Ukrainian]

4. Savchenko, A. S., & Synel'nikov, O. O. (2022). Metody ta systemy shturnoho intelektu. *Natsional'nyy aviatsiynyy universytet*. Soyka. (2022, December 20). 15 naykrashchyykh instrumentiv shturnoho intelektu dlya stvorenniya pisen [15 best artificial intelligence tools for creating songs.] *HashDork*. URL: <https://hashdork.com/uk/top-a-i-song-generator-tools/> [in Ukrainian]

5. Storozhenko, V. (2023). Chy mozhe shturnyy intelekt zaminyty lyudey u muzytsi? *SpekaMedia* [Can artificial intelligence replace humans in music?]. URL: <https://speka.media/ci-moze-stucnii-intelekt-zaminiti-lyudei-v-muzici-93g6qv> [in Ukrainian]

6. Trach, Y. V. (2021). Shtuchnyy intelekt yak instrument tvorenniya ta analizu tvoryv mystetstva [Artificial intelligence as a tool for creating and analyzing works of art]. *Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti*. S. 164–173. [in Ukrainian]

7. Utkina, M. S. (2019). Mozhlyvist' vidniesennya tvoryv, stvorenykh shturnym intelektom, do ob'yektiv intelektual'noyi vlasnosti [The possibility of classifying works created by artificial intelligence as intellectual property objects]. *Pravovi horyzonty*. 17(30) S. 42–46. [in Ukrainian]

8. Chibalyashvili, A. (2021). Shtuchnyy intelekt u mystet'kykh praktykakh [Artificial intelligence in artistic practices]. *Suchasne mystetstvo*. 17. S. 41–50. URL: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.17.2021.248425> [in Ukrainian]

9. Yampolsky, L. S., Tkach, B. P., & Lisovych, O. I. (2021). Systemy shturnoho intelektu v planuvanni, modeliuvanni ta upravlinni [Artificial intelligence systems in planning, modeling, and management]. *Vydavnyche vydannya "Personal"*. The Streechers. (2011, March 5). [in Ukrainian]

10. Fox, S. (2024). Muzyka ta shturnyy intelekt – novi tekhnolohiyi u tvorychosti [Music and artificial intelligence – new technologies in creativity]. *Speka Media*. URL: <https://mediacom.com.ua/muzika-ta-shtuchnij-intelekt-novi-tehnologii-u-tvorchosti/> [in Ukrainian]

11. Shtuchnyy intelekt v mystetstvi, 2020. SFII – Ukraïns'kyi fond startapiv [Artificial intelligence in art, 2020. SFII – Ukrainian startup fund.] URL: <https://sfii.gov.ua/shtuchnij-intelekt-v-mistectvi/> [in Ukrainian]

12. Alaeddine, M., & Tannoury, A. (2021). Artificial intelligence in music composition [Artificial intelligence in music composition.] *IFIP Advances in information and communication technology*. 627. S. 445–456. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-79150-6_318. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КЛЮЄВА Сніжана – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: наукові інтереси охоплюють кілька важливих напрямків у галузі філософії, музичного мистецтва та хореографії. Основна увага приділяється дослідженню взаємозв'язку між технологіями штучного інтелекту та творчістю, зокрема у музичному мистецтві. Також включають дослідження культурологічних змін, які відбуваються у зв'язку з інтеграцією сучасних технологій в традиційні форми мистецтва, зокрема в музиці та хореографії. Важливими аспектами є також дослідження теоретичних основ збереження культурної спадщини через використання сучасних технологій, а також розробка етичних підходів в умовах розвитку особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KLYUYEVA Snizhana – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musical Arts and Choreography, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Scientific interests: The research interests encompass several important areas in the fields of philosophy, music art, and choreography. The primary focus is on studying the relationship between artificial intelligence technologies and creativity, particularly in music art. They also include research into the cultural changes that occur with the integration of modern technologies into traditional forms of art, especially in music and choreography. Important aspects also involve the study of theoretical foundations for preserving cultural heritage through the use of modern technologies, as well as the development of ethical approaches in the context of personal development.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37. 013

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-350-355

КУЛІКОВА Світлана –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті представлено аналіз еволюції та специфіки функціонування закладів соціально-культурної сфери України, охоплюючи період від другої половини ХХ століття до першої половини ХХІ століття. Автор обґрунтовує актуальність дослідження необхідністю глибокого осмислення історичного досвіду для формування сучасної культурної політики, виявлення конструктивних та деструктивних моделей управління культурними процесами в умовах кардинальних суспільних змін – від радянської ідеологічної системи, через перебудову, до незалежності, ринкових реформ та глобалізації.

Розглядаючи радянський період, автор підкреслює дуалістичну природу діяльності культурних установ, що поєднувала культурно-просвітницьку місію з жорстким ідеологічним контролем КПРС та державних органів. Детально характеризується розгалужена, централізовано керована мережа закладів (будинки культури, клуби, бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри, парки, позашкільні заклади), їх типологія та спрямованість на пропаганду комуністичних ідеалів. Відзначаються основні напрями роботи, такі як культурно-просвітницька діяльність, організація дозвілля, розвиток народної творчості, а також короткотривале послаблення тиску в період «відлиги» та подальша формалізація в епоху «застою», при недостатньому кадровому та матеріально-технічному забезпеченні, особливо у сільській місцевості.

Період перебудови та здобуття незалежності характеризується деідеологізацією, пошуком національної ідентичності, перетворенням закладів культури на осередки національного відродження. Однак, ці процеси супроводжувалися глибокою економічною кризою, що призвела до різкого скорочення фінансування, деградації матеріальної бази, відтоку кадрів та змусила установи шукати шляхи адаптації до ринкових умов, зокрема через комерціалізацію та пошук позабюджетних джерел. Формувалася нова нормативно-правова база, хоча її ефективність часто нівелювалася браком фінансового забезпечення.

На початку ХХІ століття, попри обмежені ресурси, спостерігається прагнення до стабілізації та інноваційного розвитку: впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, дигіталізація фондів, створення веб-сайтів, віртуальних музеїв, інтерактивних експозицій, розвиток фестивального руху, майстер-класів та культурного туризму. Відбувається диверсифікація інституційного ландшафту з появою недержавного сектору та поглибленням спеціалізації закладів.

Водночас, автор акцентує на збереженні системних проблем: нерівномірність регіонального розвитку інфраструктури, застаріла матеріально-технічна база, кадрове забезпечення, а також виклики глобалізації, що актуалізують потребу в ефективній державній політиці для збереження та примноження національного культурного надбання.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, заклади соціокультурної галузі, специфіка функціонування, культурна політика, трансформація.

KULIKOVA Svitlana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate

Professor of the Department of Art Education of Volodymyr

Vinnichenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF INSTITUTIONS OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX-TH – FIRST HALF OF THE XXI-ST CENTURY

The article presents an analysis of the evolution and specifics of the functioning of institutions of the socio-cultural sphere of Ukraine, covering the period from the second half of the 20th century to the first half of the 21st century. The author justifies the relevance of the study by the need for a deep understanding of historical experience for the formation of modern cultural policy, the identification of constructive and destructive models of managing cultural processes in conditions of radical social changes - from the Soviet ideological system, through perestroika, to independence, market reforms and globalization.

Considering the Soviet period, the author emphasizes the dualistic nature of the activities of cultural institutions, which combined a cultural and educational mission with strict ideological control of the CPSU and state bodies. The extensive, centrally managed network of institutions (cultural centers, clubs, libraries, museums, theaters, cinemas, parks, after-school institutions), their typology and focus on the propaganda of communist ideals are described in detail. The main areas of work are noted, such as cultural and educational activities, the organization of leisure, the development of folk art, as well as a short-term easing of pressure during the "thaw" period and further formalization in the era of "stagnation", with insufficient personnel and material and technical support, especially in rural areas. The period of perestroika and gaining independence is characterized by de-ideologization, the search for national identity, the transformation of cultural institutions into centers of national revival. However, these processes were accompanied by a deep economic crisis, which led to a sharp reduction in funding, degradation of the material base, outflow of personnel and forced institutions to seek ways to adapt to market conditions, in particular through commercialization and the search for extra-budgetary sources. A new regulatory framework was formed, although its effectiveness was often leveled by a lack of financial support.

At the beginning of the 21st century, despite limited resources, there is a desire for stabilization and innovative development: the introduction of information and communication technologies, digitalization of funds, the creation of websites, virtual museums, interactive exhibitions, the development of the festival movement, master classes and cultural tourism. The institutional landscape is diversifying with the emergence of the non-state sector and the deepening of specialization of institutions.

At the same time, the author emphasizes the preservation of systemic problems: uneven regional development of infrastructure, outdated material and technical base, human resources, as well as the challenges of globalization, which actualize the need for effective state policy to preserve and increase national cultural heritage.

Key words: *socio-cultural activity, institutions of the socio-cultural sector, specifics of functioning, cultural policy, transformation.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глибоке осмислення історичного досвіду функціонування соціально-культурної сфери набуває виняткової актуальності для формування ефективної сучасної культурної політики України, оскільки ретроспективний аналіз дозволяє ідентифікувати як конструктивні, так і деструктивні моделі управління культурними процесами, що є необхідною передумовою для розробки стратегічно виважених рішень, спрямованих на збереження та примноження національного культурного надбання.

У цьому контексті виникає нагальна потреба у всебічному аналізі трансформаційних процесів, що відбувалися у соціально-культурній сфері України, зумовлених кардинальними суспільними змінами: від функціонування в умовах радянської ідеологічної системи, через суперечливі тенденції періоду перебудови, до фундаментальних зрушень, пов'язаних із здобуттям державної незалежності, впровадженням ринкових реформ та інтенсифікацією глобалізаційних впливів, адже ці чинники безпосередньо детермінували інституційну динаміку та зміст діяльності культурних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз проблеми функціонування закладів соціально-культурної сфери України другої половини XX – першої половини XXI століття засвідчує наявність значного масиву наукових розвідок, які висвітлюють різноманітні аспекти історії соціокультурної діяльності та державної культурної політики. Зокрема, фундаментальні дослідження з історії української культури радянської доби, що розкривають її ідеологічні детермінанти та інституційні особливості, представлені у працях таких вітчизняних вчених, як Г. Касьянов, В. Даниленко, Ю. Шаповал та ін.

О. Гриценко, Л. Нагорна та ін. звертали увагу на етнокультурні процеси та формування національної ідентичності в зазначений період. Функціонування окремих типів закладів культури, зокрема бібліотечної справи, музейництва, клубної роботи в радянській Україні та їхню трансформацію в умовах ідеологічного тиску аналізували С. Безклубенко, О. Ковальчук, В. Шейко та ін.

Трансформаційні процеси в діяльності закладів культури, їх адаптацію до ринкових умов, пошук нових джерел фінансування та форм роботи досліджували І. Безгін, Т. Гаєвська, О. Розумна, М. Стріха та ін.

Проблеми державної культурної політики України наприкінці XX – на початку XXI століття, її нормативно-правове забезпечення, стратегічні напрями та ефективність реалізації стали предметом аналізу у наукових студіях О. Буценка, Ю. Богуцького, В. Скуратівського та ін.

Мета статті – проаналізувати досвід роботи закладів соціально-культурної сфери України у

другій половині XX – на початку XXI століття, виявити основні тенденції, проблеми та досягнення в їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування закладів соціально-культурної сфери в Українській РСР протягом другої половини XX століття характеризувалося дуалістичною природою, поєднуючи реалізацію культурно-просвітницької місії з жорстким ідеологічним детермінізмом радянської системи.

Характеристика мережі та типологія закладів демонструвала розгалужену, централізовану керувану інституційну структуру. Домінуючими типами установ були будинки культури та клуби, диференційовані за територіальною (міські, сільські) та відомчою ознаками, які виступали основними осередками організації дозвілля та культурно-масової роботи.

Розгалужена бібліотечна система, як зазначає В. Петренко, охоплювала масові, наукові та спеціалізовані книгозбірні, що виконували функції акумуляції та поширення знань, хоча й під суворим контролем змісту фондів [9, с. 45]. Музейна мережа включала історичні, краєзнавчі, художні та меморіальні заклади, експозиційна діяльність яких спрямовувалася на утвердження офіційної історичної наративи та ідеологічних постулатів. Театрально-концертні установи, зокрема театри різних жанрів, філармонії, а також розгалужена мережа кінотеатрів, становили важливий сегмент культурної інфраструктури, покликаний забезпечувати як естетичні потреби населення, так і пропагандистські завдання. Парки культури та відпочинку слугували місцями організованого масового дозвілля. Важливу роль у системі комуністичного виховання підростаючого покоління відігравали позашкільні заклади, такі як палаци та будинки піонерів, станції юних техніків та натуралістів, що детально проаналізовано у колективній монографії «Культурне будівництво в УРСР» [6, с. 112–115].

Державна політика та ідеологічний контроль визначали всі аспекти діяльності соціально-культурної сфери. Керівна та спрямовуюча роль Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) та підзвітних їй державних органів, зокрема Міністерства культури УРСР та Головліту, забезпечувала тотальне управління культурним життям [3, с. 58]. Жорстка ідеологічна цензура, як підкреслює О. Іваненко, пронизувала репертуарну політику театрів і кінотеатрів, експозиційну діяльність музеїв та видавничу справу, спрямовуючи їх на пропаганду комуністичних ідеалів та формування «нової радянської людини». Відтак, заклади культури неминуче виконували виразну пропагандистську функцію, транслуючи офіційні ідеологічні доктрини та беручи участь у політико-виховній роботі серед населення [6, с. 65–70].

Основні напрями та форми роботи закладів соціально-культурної сфери включали широку культурно-просвітницьку діяльність, яка реалі-

зовувалася через організацію лекцій, тематичних вечорів, концертів та виставок. Важливим завданням була організація дозвілля населення, що часто набувала форм масових свят та заходів, приурочених до радянських пам'ятних дат, також значна увага приділялася розвитку народної творчості та художньої самодіяльності, які розглядалися як засіб залучення широких мас до культурного процесу та водночас як інструмент ідеологічного впливу [3, с. 88].

Період «хрущовської відлиги», за спостереженнями М. Сидоренка, приніс певне послаблення ідеологічного тиску та обмежене розширення тематичного діапазону культурних заходів, однак ці тенденції були короткотривалими, а наступний період «застою» характеризувався посиленням формалізації роботи закладів культури, бюрократизацією управління, але водночас і подальшим кількісним розширенням мережі, що часто не супроводжувалося якісним покращенням змісту діяльності [10, с. 105].

Кадрове та матеріально-технічне забезпечення соціально-культурної сфери здійснювалося централізовано, проте часто за залишковим принципом. Система підготовки фахівців для закладів культури, як вказує Л. Коваленко, включала культурно-освітні училища та інститути культури, проте якість підготовки та ідеологічна лояльність кадрів перебували під пильним контролем партійних органів. Матеріально-технічна база багатьох закладів, особливо у сільській місцевості, залишалася недостатньою, що обмежувало можливості для повноцінної культурно-просвітницької роботи [3, с. 72].

Період перебудови, ініційований у другій половині 1980-х років, започаткував кардинальні трансформації у соціально-культурній сфері України, які продовжилися та поглибилися з проголошенням державної незалежності. Ці процеси характеризувалися насамперед деідеологізацією та активним пошуком нової національної ідентичності. Зняття ідеологічних лещат та лібералізація суспільного життя призвели до поступового демонтажу цензурних обмежень, що відкрило шлях до переосмислення вітчизняної історії та культури, реабілітації заборонених раніше імен, творів та історичних подій [5].

Заклади культури, як зауважує А. Мельник, стали важливими майданчиками для цих процесів, перетворюючись з інструментів пропаганди на осередки національного відродження. Саме в їхніх стінах активізувалися дискусії про українську мову, історію, культурну спадщину, що сприяло формуванню нової суспільної свідомості. Це виявилось у появі нових тем, нетрадиційних форм роботи, зокрема фестивалів української культури, тематичних вечорів, присвячених раніше замовчуваним постатям, а також у виникненні численних громадських ініціатив та неформальних культурних об'єднань, що прагнули заповнити ідеологічний вакуум та запропонувати альтернативні культурні продукти [8, с. 33].

Водночас, процеси демократизації та національно-культурного піднесення супроводжувалися глибокою системною економічною

кризою, яка мала катастрофічні наслідки для закладів культури. Різке скорочення, а подекуди й повне припинення державного фінансування, зумовлене гіперінфляційними процесами та загальним економічним спадом, поставило під загрозу саме існування багатьох культурних інституцій.

Як наслідок, згідно з дослідженнями Г. Ткаченка, спостерігалася стрімка деградація матеріально-технічної бази, відсутність коштів на ремонт приміщень, оновлення обладнання та поповнення фондів. Не менш гострою стала проблема збереження кадрового потенціалу: низький рівень заробітної плати, її нерегулярні виплати спричинили масовий відтік кваліфікованих фахівців зі сфери культури в інші, більш прибуткові галузі. Значна частина закладів, особливо у сільській місцевості та малих містах, була змушена припинити свою діяльність або істотно скоротити обсяги роботи, деякі з них були перепрофільовані або передані у комерційне використання [12, с. 78].

Становлення незалежної Української держави актуалізувало нагальну потребу у формуванні нової нормативно-правової бази функціонування культурної сфери, яка б відповідала новим суспільно-політичним реаліям. Прийняття низки законодавчих актів, зокрема Закону України «Про культуру» (1992 р.) та інших спеціалізованих законів, як аналізує В. Захарченко, заклало основи для деідеологізації управління культурою, утвердження пріоритетності національно-культурного розвитку, охорони культурної спадщини та підтримки професійного мистецтва. Однак, декларативний характер багатьох положень та відсутність належних механізмів їх фінансового забезпечення часто нівелювали їхню практичну дієвість [2, с. 15].

В умовах критичного недофінансування з боку держави заклади культури були змушені шукати шляхи адаптації до нових ринкових умов. Заклади культури, як зазначає О. Лисенко, розпочали активний пошук позабюджетних джерел фінансування, що включав спроби залучення спонсорських коштів, меценатської допомоги, а також розвиток власної господарської діяльності. Поширилася практика запровадження платних послуг, яка, з одного боку, дозволяла отримати додаткові кошти, а з іншого – обмежувала доступність культурних благ для малозабезпечених верств населення. Окремі напрями діяльності, зокрема організація концертів популярних виконавців, проведення виставок-продажів, здача приміщень в оренду, зазнали явної комерціалізації, що іноді відбувалося на шкоду основній статутній діяльності та культурно-просвітницькій місії закладів [7, с. 55].

Настання XXI століття ознаменувало для закладів соціально-культурної сфери України перехід від етапу кризового виживання 1990-х років до фази відносної стабілізації та активного пошуку інноваційних шляхів розвитку, що, втім, відбувалося в умовах перманентно обмежених фінансових ресурсів та інституційної інерції.

Державна підтримка культурної галузі, як слушно зазначає П. Федорченко часто залишалася

на рівні декларацій та не забезпечувала належного фінансування, що зумовлювало хронічний дефіцит ресурсів і суттєво обмежувало потенціал та ефективність функціонування культурних інституцій. У цьому контексті, зростала роль органів місцевого самоврядування у підтримці та розвитку локальної культурної інфраструктури, хоча їхні можливості безпосередньо корелювали з фінансовою спроможністю конкретних територіальних громад [13, с. 67].

Як підкреслює О. Кравчук у умовах дефіциту бюджетного фінансування, дедалі більшого значення набувала проектна діяльність, зокрема участь у національних та міжнародних грантових програмах, що дозволяло закладам культури залучати позабюджетні кошти на реалізацію інноваційних ініціатив, модернізацію матеріально-технічної бази та впровадження новітніх управлінських практик [4, с. 112].

Імплементация інноваційних підходів та системна модернізація діяльності стали ключовими детермінантами не лише виживання, але й конкурентоспроможного розвитку багатьох культурних установ. Одним із пріоритетних напрямів стала інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у всі сфери діяльності. Це виявилось у масштабних проєктах з дигіталізації бібліотечних, архівних та музейних фондів, включаючи рідкісні видання, рукописи, історичні документи та мистецькі твори, що забезпечило їх збереження та розширило доступ для дослідників і широкої громадськості.

Наразі активно створюються та розвиваються інституційні веб-сайти, які перетворювалися на багатифункціональні платформи для інформування, комунікації та надання онлайн-послуг (електронні каталоги, віртуальні виставки, онлайн-бронювання квитків, освітні ресурси). Поява та розвиток віртуальних музеїв, 3D-турів експозиціями, інтерактивних карт та застосунків з доповненою реальністю значно розширили аудиторію та межі доступності культурних цінностей, долаючи географічні та фізичні бар'єри.

Згідно з дослідженнями І. Степаненко, заклади культури почали активно експериментувати та впроваджувати нові, більш динамічні та партисипативні форми взаємодії з аудиторією. Відбувся відхід від традиційної моделі пасивного споглядання до активного залучення відвідувачів через інтерактивні експозиції, що передбачали тактильну взаємодію, елементи гейміфікації, використання мультимедійних інсталяцій. Набули популярності численні фестивалі різноманітної тематики – від етнографічних та історичних реконструкцій до сучасного мистецтва та музики – які перетворювалися на яскраві культурні події, що сприяли формуванню локальних ідентичностей та залученню туристів. Майстер-класи, творчі лабораторії, воркшопи, лекторії відкритого формату стали невід'ємною частиною програмної діяльності, спрямованої на розвиток креативності, здобуття нових знань та навичок, а також на задоволення диверсифікованих культурних запитів різних вікових та соціальних груп населення. Помітного розвитку набув культурний туризм, де

зклади культури, особливо музеї-заповідники, історико-культурні комплекси та унікальні архітектурні пам'ятки, стали ключовими атракціями, що стимулювало розробку нових туристичних маршрутів, продуктів та сприяло як популяризації національної та регіональної культурної спадщини, так і залученню додаткових фінансових ресурсів для їх збереження та розвитку [11, с. 88].

Водночас, функціонування соціально-культурної сфери відбувалося під тиском потужних викликів глобалізації. З одного боку, це відкривало нові можливості для міжнародної культурної співпраці, обміну досвідом, інтеграції в світовий культурний простір та доступу до глобальних інформаційних ресурсів. З іншого – загострювало проблему збереження унікальності національної культурної спадщини, мовної самобутності та автентичних традицій в умовах інтенсивного впливу уніфікованих трендів масової культури та інформаційної експансії. Завдання захисту, збереження та активної промоції української культури на міжнародній арені, зокрема через інноваційні цифрові платформи та міжнародні культурні проєкти, стали пріоритетними для державної культурної політики, хоча її реалізація часто характеризувалася недостатньою системністю, стратегічним плануванням та фінансовим забезпеченням.

Характерною ознакою соціокультурних процесів на початку ХХІ століття стала прогресуюча диверсифікація інституційного ландшафту. Поряд з традиційними державними та комунальними установами активно формувався та розвивався недержавний сектор, представлений приватними галереями, незалежними арт-центрами, продюсерськими агенціями, креативними просторами та незалежними театральними колективами. Ці нові суб'єкти культурної діяльності часто демонстрували більшу гнучкість, інноваційність у підходах, здатність оперативно реагувати на актуальні суспільні запити та пропонувати альтернативний, нішевий культурний продукт. Спостерігалася також тенденція до поглиблення спеціалізації закладів культури, їх чіткіша орієнтація на конкретні цільові аудиторії (діти та молодь, люди похилого віку, професійні спільноти, представники різних субкультур тощо), що дозволяло більш адресно та ефективно задовольняти диверсифіковані культурні потреби сучасного українського суспільства [5, с. 145].

Незважаючи на зазначені позитивні зрушення та впровадження інноваційних практик, у період з 2000 року і дотепер соціально-культурна сфера України продовжує стикатися з комплексом системних проблем, що гальмують її повноцінний модернізаційний розвиток. Як справедливо наголошує С. Гончарук, однією з ключових залишається виражена нерівномірність розвитку культурної інфраструктури в регіональному розрізі, що призводить до суттєвих диспропорцій у доступі до якісних культурних послуг та продуктів між мешканцями великих міст та населенням сільської місцевості й малих населених пунктів. Гострою проблемою є кадрове забезпечення галузі,

що пов'язане з низьким рівнем престижності професії працівника культури, незадовільним рівнем оплати праці, відсутністю дієвих механізмів соціального захисту та, як наслідок, відтоком кваліфікованих, особливо молодих, фахівців. Нагальною та критично важливою залишається необхідність системного оновлення катастрофічно застарілої матеріально-технічної бази більшості закладів культури, що вимагає значних довгострокових капіталовкладень, розробки та реалізації цільових державних і регіональних програм для забезпечення їхньої фізичної збереженості, функціональної відповідності сучасним вимогам та конкурентоспроможності у динамічному культурному середовищі [1, с. 45–50].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведений аналіз досвіду функціонування закладів соціально-культурної сфери України другої половини ХХ – першої половини ХХІ століття засвідчив складний та суперечливий шлях їхнього розвитку, детермінований кардинальними суспільно-політичними та економічними трансформаціями.

У радянський період ці установи, попри розгалужену мережу та певні культурно-просвітницькі досягнення, функціонували в умовах жорсткого ідеологічного контролю, виконуючи передусім пропагандистські завдання та зазнаючи суттєвих обмежень у творчій та національно-культурній самореалізації.

Період перебудови та здобуття Україною незалежності відкрив можливості для деідеологізації культурного життя, національного відродження та переосмислення ролі закладів культури, однак супроводжувався глибокою економічною кризою, яка призвела до катастрофічного скорочення фінансування, деградації матеріально-технічної бази та масового відтоку кадрів, змусивши інституції адаптуватися до ринкових умов, часто шляхом комерціалізації.

На початку ХХІ століття, попри перманентний дефіцит ресурсів та інституційну інерцію, спостерігається прагнення до стабілізації, модернізації та пошуку інноваційних шляхів розвитку, зокрема через впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, дигіталізацію, розвиток проєктної діяльності, експерименти з новими формами роботи та диверсифікацію інституційного ландшафту. Водночас, сфера продовжує стикатися із системними викликами, такими як нерівномірність регіонального розвитку інфраструктури, застаріла матеріально-технічна база, кадрове забезпечення та вплив глобалізаційних процесів, що актуалізує потребу в ефективній державній культурній політиці, спрямованій на збереження та примноження національного культурного надбання в нових умовах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончарук С. М. Регіональні диспропорції розвитку культурної інфраструктури України. *Культура і сучасність*. 2020. № 1. С. 42–53.
2. Захарченко В. Ю. Правові засади функціонування культури в незалежній Україні: перші кроки.

Вісник Академії правових наук України. 1997. № 2. С. 12–25.

3. Коваленко Л. Д. Кадрове та матеріально-технічне забезпечення закладів культури УРСР: статистично-аналітичний огляд. Одеса: Астропринт, 2005. 250 с.
4. Кравчук О. Б. Проєктний менеджмент у соціокультурній сфері: український досвід. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 185 с.
5. Кулікова С. В. Кризові явища 2019–2024 рр. у соціокультурній сфері України та стратегії їх мінімізації. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 218. С. 143–148.
6. Культурне будівництво в УРСР: досягнення та проблеми (1945–1985) / За ред. О. І. Іваненка. Львів: Вища школа, 1995. 320 с.
7. Лисенко О. С. Заклади культури України: стратегії виживання та розвитку в 1990-ті роки. Чернівці: Деснянська правда, 2000. 155 с.
8. Мельник А. В. Культурна політика України в добу перебудови: виклики та здобутки. Київ: Вид-во «Українознавство», 1996. 180 с.
9. Петренко В. С. Інституційна структура культурно-освітніх закладів Української РСР (1950–1980-ті рр.). Київ: Наукова думка, 1998. 215 с.
10. Сидоренко М. П. Ідеологічний контроль та культурно-масова робота в Україні періоду «застою». Харків: Основа, 2001. 180 с.
11. Степаненко І. В. Інноваційні технології в діяльності сучасних закладів культури. Харків: ХДАК, 2018. 250 с.
12. Ткаченко Г. П. Соціокультурна сфера України в умовах ринкових трансформацій (1991–1999 рр.). Львів: Центр Європи, 2002. 240 с.
13. Федорченко П. М. Державна політика у сфері культури України на початку ХХІ століття: реалії та перспективи. Київ: Знання України, 2010. 220 с.

REFERENCES

1. Honcharuk, S. M. (2020). Regionalni dysproporciji rozvytku kulturnoyi infrastruktury Ukrainy. [Regional Disproportions in the Development of Cultural Infrastructure of Ukraine]. *Kultura i suchasnist*. № 1. S. 42–53. [in Ukrainian]
2. Zakharchenko, V. YU. (1997). Pravovi zasady funktsionuvannya kul'tury v nezalezhniy Ukraini: pershi kroky. [Legal principles of the functioning of culture in independent Ukraine: first steps]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. № 2. S. 12–25. [in Ukrainian]
3. Kovalenko, L. D. (2005). Kadrove ta materialno-tekhniche zabezpechennya zakladiv kultury URSR: statystychno-analitychnyy ohlyad. [Personnel and material and technical support of cultural institutions of the Ukrainian SSR: statistical and analytical review]. Odessa: Astroprint. 250 s. [in Ukrainian]
4. Kravchuk, O. B. (2015). Proyeektnyy menedzhment u sotsiokul'turniy sferi: ukrayins'kyu dosvid. [Project management in the socio-cultural sphere: Ukrainian experience]. Ternopil: Ekonomichna dumka. 185 s. [in Ukrainian]
5. Kulikova, S. V. (2025). Kryzovi yavyshta 2019–2024 rr. u sotsiokul'turniy sferi Ukrainy ta stratehiyi yikh minimizatsiyi. [Crisis phenomena of 2019–2024 in the socio-cultural sphere of Ukraine and strategies for their minimization]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*. Vyp. 218. S. 143–148. [in Ukrainian]
6. Kulturne budivnytstvo v URSR: dosyahnennya ta problemy (1945–1985) / Za red. O. Ivanenka. (1995). [Cultural construction in the Ukrainian SSR: achievements and problems (1945–1985)]. Lviv: Vyshcha shkola. 320 s. [in Ukrainian]
7. Lysenko, O. S. (2000). Zaklady kultury Ukrainy: stratehiyi vyzyhuvannya ta rozvytku v 1990-ti roky. [Cultural

Institutions of Ukraine: Strategies for Survival and Development in the 1990-s]. Chernihiv: Desnyanska pravda. 155 s. [in Ukrainian]

8. Melnyk, A. V. (1996). Kulturna polityka Ukrainy v dobu perebudovy: vykylyky ta zdobutky. [Cultural Policy of Ukraine in the Period of Perestroika: Challenges and Achievements]. Kyiv: Vyd-vo «Ukrayinoznavstvo». 180 s. [in Ukrainian]

9. Petrenko, V. S. (1998). Instytutsiyna struktura kulturno-osvitnikh zakladiv Ukrayinskoyi RSR (1950-1980-ti rr.). [Institutional structure of cultural and educational institutions of the Ukrainian SSR (1950-1980-s)]. Kyiv: Naukova dumka. 215 s. [in Ukrainian]

10. Sydorenko, M. P. (2001). Ideolohichnyy kontrol ta kulturno-masova robota v Ukraini periodu «zastoyu». [Ideological control and cultural mass work in Ukraine during the period of «stagnation»]. Kharkiv: Osnova. 180 s. [in Ukrainian]

11. Stepanenko, I. V. (2018). Innovatsiyni tekhnolohiyi v diyalnosti suchasnykh zakladiv kultury. [Innovative technologies in the activities of modern cultural institutions]. Kharkiv: KHDAK. 250 s. [in Ukrainian]

12. Tkachenko, H. P. (2002). Sotsiokulturna sfera Ukrainy v umovakh rynkovykh transformatsiy (1991–1999 rr.). [Sociocultural sphere of Ukraine in the conditions

of market transformations (1991–1999)]. Lviv: Tsentr Yevropy. 240 s. [in Ukrainian]

13. Fedorchenko, P. M. (2010). Derzhavna polityka u sferi kultury Ukrainy na pochatku KHKH stolittya: realiyi ta perspektyvy. [State policy in the sphere of culture of Ukraine at the beginning of the 21st century: realities and prospects.]. Kyiv: Znannya Ukrainy. 220 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: становлення та розвиток соціокультурної діяльності в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the formation and development of socio-cultural activity in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.014.5:37.018.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-355-360

ЛІСЕНКО Людмила –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов,
зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>
e-mail: lysenkoluda78@i.ua

ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто особливості використання сучасних інформаційних технологій для підвищення об'єктивності та ефективності оцінювання знань студентів з англійської мови. Розглянуто методи й засоби оцінювання, такі як онлайн-тести, інтерактивні платформи, які покращують зворотний зв'язок і знижують суб'єктивність оцінювання. Визначено переваги та перспективи впровадження цих технологій в освітній процес. Результати дослідження підтверджують значний потенціал інформаційних технологій у підвищенні якості освіти.

У статті досліджується важливість інформаційних технологій у навчанні та оцінюванні навчальних досягнень з англійської мови студентів вищих навчальних закладів. Питання впровадження інформаційних технологій для формування у студентів потреби у вивченні англійської мови та оволодіння нею як засобом спілкування, пізнання, самореалізації та соціальної адаптації у полікультурному світі є актуальним. Вона ґрунтується на усвідомленні важливості вивчення англійської мови як засобу спілкування та пізнання в сучасному світі, підвищення конкурентоспроможності студентів у процесі економічної та соціальної євроінтеграції. Автор наголошує, що оцінювання відіграє ключову роль у процесі вивчення англійської мови, забезпеченні зворотного зв'язку та оновленні змісту дисципліни.

Відповідно до поставленої мети було проаналізовано теоретичні та методичні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій для підвищення об'єктивності та ефективності оцінювання знань студентів з англійської мови. Виокремлено найцінніші вітчизняні та зарубіжні методи та практики для об'єктивного оцінювання знань студентів з англійської мови у цифровому середовищі закладу вищої освіти.

Методологія дослідження ґрунтувалася на аналізі та синтезі, узагальненні науково-методичної літератури, концепцій; періодичних педагогічних видань, інтернет-ресурсів з метою систематизації сучасного педагогічного досвіду вітчизняних і зарубіжних закладів вищої освіти щодо інноваційних практик у навчанні англійської мови студентів

Сучасні інформаційні технології, які використовуються для оцінювання знань студентів з англійської мови є найбільш продуктивними для створення освітнього середовища, що забезпечує особистісно-орієнтовану взаємодію здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова, оцінювання, цифрові технології, навчальні досягнення, студенти, інформаційні технології.

LYSENKO Liudmyla –

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Germanic Languages,
Foreign Literature and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central

Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>
e-mail: lysenkoluda78@i.ua

ASSESSMENT OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN ENGLISH USING INFORMATION TECHNOLOGIES

The article discusses the peculiarities of using modern information technologies to improve the objectivity and efficiency of assessing students' knowledge of English. The methods and means of assessment, such as online tests, interactive platforms that improve feedback and reduce the subjectivity of assessment, are considered. The advantages and prospects of introducing these technologies into the educational process are identified. The results of the study confirm the significant potential of information technologies in improving the quality of education.

The article examines the importance of information technologies in teaching and assessing English language learning of university students. The issue of introducing information technologies to form students' need to learn English and master it as a means of communication, cognition, self-realisation and social adaptation in a multicultural world is relevant. It is based on the awareness of the importance of learning English as a means of communication and cognition in the modern world, increasing students' competitiveness in the process of economic and social European integration. The author emphasizes that assessment plays a key role in the process of learning English, providing feedback and updating the content of disciplines.

In accordance with the goal, the article analyses the theoretical and methodological aspects of the introduction of modern information technologies to improve the objectivity and efficiency of assessing students' knowledge of English. The most valuable domestic and foreign methods and practices for objective assessment of students' English language knowledge in the digital environment of a higher education institution are highlighted. The research methodology was based on the analysis and synthesis, generalization of scientific and methodological literature, concepts; periodicals, pedagogical publications, Internet resources in order to systematize the modern pedagogical experience of domestic and foreign higher education institutions on innovative practices in teaching English to students. Modern information technologies used to assess students' knowledge of English are the most productive for creating an educational environment that provides a personality-oriented approach to teaching English.

Key words: English, assessment, digital technologies, learning achievements, students, information technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливість оцінювання навчальних досягнень студентів з англійської мови в контексті використання інформаційних технологій визначається насамперед інтеграцією України в європейський і світовий освітній простір, де англійська мова є ключовою компетентністю сучасної людини. Актуальність дослідження засвідчено у Концептуальних засадах державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти [5; 12]. У цьому документі англійська мова тлумачиться як ключова компетенція в умовах інтеграції та глобалізації економіки, інструмент міжнародного спілкування, засіб приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору, умова ефективної інтеграції та фактор економічного зростання країни. Йдеться про те, що випускники українських закладів вищої освіти матимуть рівень англійської мови, який дозволить їм повноцінно й адекватно брати участь в освітньому та професійному житті як на національному, так і на міжнародному рівнях [12]. Реалізація освітнього процесу в університетах посилює необхідність впровадження ефективних і надійних методів оцінювання навчальних досягнень студентів з англійської мови.

Мета статті – аналіз оцінювання навчальних досягнень студентів з англійської мови в контексті використання інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що в багатьох дослідженнях (Д. Марєєв, К. Геворгян, Л. Колодіна [10], Н. Морзе, В. Вембер, М. Гладун [13], Т. Кисельова, та ін.) акцентується увага на тому, що інформаційні технології дозволяють викладачам якісно змінювати методи роботи й організаційні форми, тим самим розвивати індивідуальні здібності студентів і гармонізувати особистісні якості, властиві кожній людині; декомунізувати; концентрувати основну

увагу на формуванні пізнавальних здібностей і фахової компетентності, зміцнювати міждисциплінарні зв'язки, вивчати явища дійсності, забезпечувати тісний взаємозв'язок між гуманітарними і прикладними науками, проводити постійне динамічне оновлення освітнього процесу, його форм і методів, змінних зовнішніх умов і забезпечувати постійну адаптацію до змінних зовнішніх умов і контингенту тих, хто навчається. Отже, цілком закономірною є увага сучасних дослідників до проблеми використання інформаційних технологій в оцінюванні навчальних досягнень студентів університету з англійської мови, яка ще не представлена в цілісному та систематичному вигляді, хоча окремі її аспекти розкрито в працях Я. Бойко [6], Н. Дмитренко, І. Будас, Ю. Колядич, Н. Поляруш [6], М. Конєва [8], Н. Морзе, В. Вембер, М. Гладун [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інформаційні технології надають унікальну можливість для створення інноваційних форм оцінювання, які можуть підвищити мотивацію студентів, організувати зворотний зв'язок з ними й забезпечити об'єктивну оцінку їхніх знань та навичок. Безсумнівно, впровадження інформаційних і цифрових технологій в освітній процес сприяє розвитку цифрової грамотності студентів, яка є важливим складником професійної компетентності в сучасному інформаційному суспільстві.

У дослідженні [13] пропонується класифікація цифрових ресурсів для використання при формуальному оцінюванні для різних цілей на різних етапах вивчення дисципліни. Розглядаються вікторини, анкети, онлайн-тести, інтерактивні завдання з можливістю незалежної перевірки правильності виконання, віртуальні дошки, хмари слів, інформаційні карти, інфографіка, сервіси створення візуалізацій, а також цифрові інструменти для ведення журналів і щоденників.

Було запропоновано кілька аспектів оцінки формування за допомогою віртуальних дошок. При використанні формувальних методів оцінки виходить зворотний зв'язок з обох сторін, який дозволяє поліпшити: з боку викладача – як повинен бути змінений дизайн освітнього процесу: які зміни повинні бути внесені в освітню діяльність, методи або форми, які він використовує; і з боку студента – з якими навчальними завданнями він впорався успішно, а над виконанням яких йому потрібно ще працювати додатково. Студенти, які активно беруть участь в процесі навчання, а не лише пасивно слухають новий матеріал, при цьому навчаються оцінювати якість результатів своєї роботи та роботи своїх однолітків за чітко визначеними критеріями, розвивають навички для навчання протягом усього життя [13].

Перспективи впровадження інформаційних технологій у навчання англійської мови студентів механічних спеціальностей аналізує Д. Мудрик [14]. Зазначається, що здобувачі освіти безперервно вчать інформаційної діяльності, а саме: шукати необхідну інформацію на задану тему в різних джерелах іноземною мовою, включаючи Інтернет; аргументувати власні думки, спираючись на власні докази; застосовуючи сучасні інформаційні системи, швидко орієнтуватися в іншомовній інформаційній сфері. Нині у процесі викладання англійської мови студентам механічних спеціальностей викладачі активно та успішно застосовують мобільну систему тестування, мобільні завдання, пошукові вправи, мобільну систему оцінювання, опитування, що значною мірою підвищує мотивацію студентів як до вивчення англійської мови, так і до освітнього процесу загалом.

Дослідники [16; 20;] зосереджуються на необхідності використання інформаційних технологій при оцінюванні знань учнів. Слід зазначити, що хмарні технології, що забезпечують віддалену обробку та зберігання даних, є ефективним інструментом для моніторингу та корекції знань студентів. Завдяки хмарним технологіям учасники освітнього процесу мають можливість обмінюватися електронними ресурсами й безпосередньо спілкуватися в будь-який час. Використання хмарних технологій урізноманітнює і спрощує роботу викладача як при створенні завдань для оцінювання знань студентів так і під час самого оцінювання.

Використання різноманітних онлайн-сервісів, інформаційних платформ, прикладного програмного забезпечення закладає основу створення інструментарію для проведення навчальних занять, досліджень, формує у студентів комунікативну, лінгвістичну і соціокультурну компетенції, розвиває здатність до самооцінки і самовдосконалення [18, с. 23–45]. Спрямованість освітніх компонентів «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Практикум усного і писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Технології навчання англійської мови» на навчання універсальних й ефективних методів роботи з даними в будь-якій сфері знання і технології,

зокрема в процесі вивчення будь-якої дисципліни індивідуального плану студента, тоді як комп'ютер розглядається не як самоціль навчання, а лише як засіб покращення здібностей людини щодо опрацювання даних та повідомлень, а також як один з інструментів здійснення інформаційного обміну, посилює значущість міжпредметності інформаційних технологій стосовно інших можливих міжпредметних зв'язків у під час навчання англійської мови – надає їм функції системотворчого фактора організації освітнього процесу в умовах цифрової трансформації. Через це важливим мотиваційним важелем є також система міжпредметних зв'язків інформаційних технологій з навчанням англійської мови: чим раніше студенти дізнаються про можливості цифрових систем, тим швидше зможуть скористатися новітніми методами отримання даних та перетворення їх у знання [4 с. 89–118]

Основою ефективного викладання іноземних мов, на думку науковців [21; 22], має стати міждисциплінарна взаємодія викладачів та тісний взаємозв'язок між змістом та підходами до викладання загальнотеоретичних, професійних дисциплін та дисципліни «Іноземна мова професійної спрямованості». В активній діяльності, спрямованій викладачем, студенти здобувають необхідні знання, набувають навичок та вмінь професійної діяльності, у них розвиваються творчі здібності тощо.

Зазначимо, що в контексті цифрової трансформації освіти актуалізувалося питання міжпредметності інформаційних технологій з навчанням англійської мови. Досвідом упровадження інформаційних систем і технологій в Україні при оцінюванні досягнень студентів діляться самі науковці, викладачі, практики.

Так, у Тернопільському національному технічному університеті імені І. Пулюя розроблено унікальну систему управління навчанням (LCMS – Web-based Learning Content Management System) – технологічну платформу A Tutor (Academic Tutor). Веборієнтована інформаційна система, призначена для супроводу освітнього процесу, забезпечує доступ учасників цього процесу до електронних освітніх ресурсів (як у плані їх створення, так і використання), можливість проведення оцінювання рівня знань на базі систем тестування, каталогізацію електронних ресурсів освітнього та наукового призначення, управління перебігом процесу навчання, а також можливість проведення навчальних та управлінських заходів у режимі онлайн засобами підтримки аудіо- чи відеоконференцій. А Tutor завдяки своєму функціоналу забезпечує використання таких типів контролю як тестовий, письмовий, усний, що надає можливості для оцінювання знань і вмінь студентів за основними напрямками формування мовної компетентності з англійської мови: reading, writing, listening, speaking.

Активно впроваджує інформаційні технології М. Конєва, викладачка англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [8]. Дослідниця зазначає, що застосування таких сучасних інформаційних технологій як

вебконференції, вебінари, форуми, відео- та аудіо підкасти, блоги в асинхронному та онлайн-режимах у процесі навчання іноземної мови у закладах вищої освіти дозволяє моделювати нові навчальні ситуації, сприяє формуванню комунікативного ядра та основоположних навичок іноземної мови у професійно зорієнтованому напрямі та формування компетенцій для самостійного вирішення комунікативно-пізнавальних завдань [8].

В умовах сьогодення навчання освітній процес у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка відзначається чіткою організацією. Відповідно до планів підготовки здобувачів вищої освіти створено віртуальні класи на платформі Google Workspace for Education, значна частина практичної і самостійної роботи студентів забезпечена дидактичними матеріалами, відео-лекціями та іншими мультимедійними ресурсами.

Оцінювання навчальних досягнень студентів регламентовано Положенням про організацію освітнього процесу в ЦДУ імені Володимира Винниченка. У документі закріплена комплексна система, яка містить усі види контрольних заходів, а також ліквідацію академічної заборгованості [19].

Відповідно Положення оцінювання навчальних досягнень студентів із кожної дисципліни має такі компоненти: поточний контроль, поточна оцінка, підсумкова поточна оцінка, підсумковий (семестровий) контроль, екзамен, диференційований залік, залік, захист курсової роботи, захист результатів практики, атестація. Розглянемо види оцінювання, які організовано при вивченні освітніх компонентів «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Практикум усного і писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Технології навчання англійської мови» [1; 9].

Поточний контроль передбачає оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу з окремих складових (модулів) навчальної програми дисципліни під час аудиторних занять, консультацій та результатів самостійної роботи й оцінюється сумою набраних балів.

Поточна оцінка – це кількість балів, яку отримує студент у результаті контролю за виконанням усіх видів робіт (теоретичних, практичних і семінарських занять, завдань до самостійної роботи, колоквіумів тощо). Підсумкова поточна оцінка обчислюється сумарною кількістю балів, яку отримує студент за результатами здійснення поточного контролю.

Підсумковий (семестровий) контроль проводиться для оцінки результатів навчання на певному рівні вищої освіти або на його окремих завершених етапах відповідно до навчального плану у формі екзамену, диференційованого заліку, заліку, атестації у терміни, передбачені графіком освітнього процесу.

Екзамен – це форма підсумкового контролю, який має на меті перевірити та оцінити отримані студентами знання, уміння і ступінь опанування ними практичних навичок, а також рівень результатів навчання в обсязі вимог програми

навчальної дисципліни і проводиться в період екзаменаційної сесії. Результат екзамену визначається як сума результатів поточного контролю та екзаменаційної оцінки. Форма проведення семестрового контролю (усна, письмова, комбінована, тестування тощо), зміст і структура екзаменаційних білетів (контрольних завдань) та критерії оцінювання затверджується рішенням відповідної кафедри [9].

Однією з форм підсумкового контролю в університеті є диференційований залік. Засвоєння студентом навчального матеріалу з дисципліни оцінюється на підставі результатів поточного контролю упродовж семестру. Залік – це форма підсумкового контролю, при якому засвоєння студентом навчального матеріалу з дисципліни оцінюється на підставі результатів поточного контролю.

За нашим переконанням, для закріплення основних понять і вказівок, які розглянуто на заняттях з курсів «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Практикум усного і писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Технології навчання англійської мови», потрібно організувати самостійну роботу, яка формує самостійність не тільки як сукупність умінь і навичок, але і як рису характеру, що виконує суттєву роль у структурі особистості сучасного спеціаліста вищої кваліфікації. Пізнавально-творча діяльність студентів під час самостійної роботи потребує нової інформації, систематизації та узагальнення раніше вивчених теоретичних відомостей, вибору способів розв'язання навчальних завдань засобами інформаційних технологій.

Студенти самостійно аналізують літературні джерела, інтернет-ресурси, опорні дидактичні матеріали, колегіально розробляють критерії оцінювання роботи. З огляду на це самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій сприяє формуванню професійних навичок, потрібних майбутнім фахівцям у навчальній і професійній діяльності.

Аналіз і синтез наукових досліджень з проблеми організації самостійної діяльності студентів у закладах вищої освіти дає змогу визначити самостійну роботу як організаційно сплановану й методично скоординовану пізнавальну діяльність майбутніх магістрів освіти для здобуття знань, формування компетентності, що реалізується в умовах систематичного педагогічного керівництва з можливістю вибору кожним студентом індивідуальної освітньої траєкторії.

При вивченні курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням» у процесі інтерактивного навчання студент набуває комунікативної компетентності як у ході скерованої викладачем взаємодії з іншими студентами під час спільної мовленнєвої розумової діяльності, так і в процесі самостійної творчої і пошукової діяльності, націлених на розв'язання проблемних ситуацій.

Інформаційні системи та лінгводидактичні завдання навчання знаходяться у взаємозв'язку. Цілісний навчальний процес неможливий без

навчально-методичного комплексу з курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням». Сьогодні можна констатувати процес перегляду і поповнення навчальних комплексів предметів інформаційними засобами, що додаються до традиційних завдань і методів навчання.

Отже, використання ІТ-технологій під час вивчення курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням» дозволяє індивідуалізувати процес навчання у відповідності до психологічних та інтелектуальних можливостей студентів і створює доступний режим для засвоєння будь-якого матеріалу, що особливо необхідно для дистанційного навчання цього та інших курсів вивчення англійської мови.

Науковці [3; 6; 10; 14;] зазначають, що аналіз матеріалів тестування, анкетування, методів комунікативних завдань, пробного іспиту та мовного портфоліо, безумовно, є корисним для всіх учасників педагогічного процесу, тому що інформує про характер його здійснення. Головною метою контролю є забезпечення сучасного, варіативного і всебічного зворотного зв'язку між студентами і викладачем, базуючись на якій, педагог встановлює, як загалом сприймається і засвоюється навчальний матеріал. Мета контролю визначає й вибір його засобів. Викладачу слід пам'ятати, що тільки комплексне застосування усіх форм і засобів контролю дає змогу регулярно й об'єктивно виявляти динаміку формування мовної і мовленнєвої компетенції студентів. Не тільки використання у роботі викладача загальноприйнятих форм контролю, але й систематичний пошук і впровадження своїх засобів оцінювання, що розкривають індивідуальні особливості студентів, дозволить вчасно усувати недоліки і прогалини у знаннях студентів. Таким чином, дослідники роблять висновок, що альтернативні методи контролю здатні не тільки доповнювати традиційні техніки контролю іншомовної комунікативної компетенції студентів, а й виступати як складники процесу навчання, служити засобом перетворення ситуації педагогічного вимірювання в навчальну ситуацію, отже, вони допомагають студентам самим оцінити результати своєї навчальної діяльності, виявити причини успіхів і невдач, а також використовувати зроблені висновки для підвищення ефективності власного навчання.

Для змістового наповнення системи навчання англійської мови в контексті професійної підготовки студентів у співпраці з викладачами ЦДУ імені Володимира Винниченка нами було розроблено і підготовлено необхідне методичне забезпечення, а саме: навчально-методичні праці, навчальні робочі програми і силабуси: «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Практикум усного і писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Технології навчання англійської мови». Спеціально розроблені заняття з професійно зорієнтованих дисциплін «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Практикум усного і писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Технології навчання

англійської мови», що охоплюють тематику дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богданець-Білокаленко Н., Фідкевич О. Педагогічні умови реалізації рецептивної технології у контексті багатомовного навчання. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022 (2). С. 37–46. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.6>
2. Бойко Я. Особливості використання системи оцінювання та сучасних цифрових технологій у процесі навчання англійської мови. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, вип. 1(5). серпень 2021. С. 63–70. URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.235184](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.235184)
3. Дмитренко Н., Будас І., Колядич Ю., Поляруш Н. Вплив формуального оцінювання на мотивацію учнів до вивчення іноземної мови. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2021. 8 (2). С. 36–50. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.dmi>
4. Жукова А. Г. Міжпредметні зв'язки–ключовий чинник осучаснення педагогічних технологій профільного навчання. *Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи*: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ. 18 квіт. 2019 р. Дидактика: теорія і практика. Київ. С. 70–75.
5. Лисенко Л. Використання ІТ-технологій при вивченні англійської мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ імені Володимира Винниченка, 2019. Випуск 178. С. 125–128.
6. Марєєв Д. А., Геворгян К. Л., Колодіна Л. С. Сучасні методики викладання іноземних мов у ЗВО. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. № 1. липень 7. С. 257–265. URL: <http://www.academics.tudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/285>
7. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.07.2023 за № 898. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64c20b/aae/64c20baaec4b3448883937.pdf>
8. Морзе Н., Вембер В.; Гладун М. Використання цифрових технологій для формуального оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. С. 202–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeceemu_2019_spetsvip_21
9. Ніколаєва С. Ю., Бориско Н. Ф., Майер Н. В. Методика навчання іноземних мов і культур в європейському контексті у закладах вищої освіти: навч.-метод. посібник для студентів магістратури. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2019. 100 с.
10. Положення про організацію освітнього процесу в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка на 2023–2024 навчальний рік. Кропивницький: ІВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. 72 с.
11. Lysenko L. Advancing the Effective Principles Of Interactive Language Teaching. *Pedagogy and Education Management Review*. Tallinn, Estonia: Scientific Centre of Innovative Researches OU, 2021. № 1(3). P. 74–80.
12. Lysenko L. Developing New Approaches For Improving Classroom Activities. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 189. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 139–142.

REFERENCES

1. Bohdanets-Biloskalenko, N., Fidkevych, O. (2022). Pedagogical conditions for the implementation of Receptive Technology

in the Context of Multilingual Education]. Acta Paedagogica Volyniensis. (2). S. 37–46. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.6> [in Ukrainian]

2. Boiko, Ya. (2021). Osoblyvosti vykorystannia systemy otsiniuvannia ta suchasnykh tsyfrovyykh tekhnolohii u protsesi navchannia anhliiskoi movy. Psykholohopedahohichni problemy suchasnoi shkoly [Features of using the assessment system and modern digital technologies in the process of teaching English]. Vyp. 1(5). Serpen. S. 63–70. URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.235184](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.235184) [in Ukrainian]

3. Dmytrenko, N., Budas, I., Koliadych, Yu., Poliarush, N. (2021). Vplyv formuvalnoho otsiniuvannia na motyvatsiiu uchniv do vyvchennia inozemnoi movy [The impact of formative assessment on students' motivation to learn a foreign language]. Skhidnoevropeyskyi zhurnal psykholinhvistyky. 8 (2). S. 36–50 URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.dmi> [in Ukrainian]

4. Zhukova, A. H. (2019). Mizhpredmetni zviazky–klichovi chynnyk osuchasnennia pedahohichnykh tekhnolohii profilnoho navchannia [Interdisciplinary connections are a key factor in the modernisation of pedagogical technologies of specialised education]. Osvita XXI stolittia: teoriia, praktyka, perspektyvy: materialy Pershoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii, m. Kyiv. 18 kvit. Dydaktyka: teoriia i praktyka. Kyiv. S. 70–75. [in Ukrainian]

5. Lysenko, L. (2019). Vykorystannia IT-tekhnolohii pry vyvchenni anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam [The use of IT technologies in ESP learning]. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky. Vypusk 178. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU imeni Volodymyra Vynnychenka. S. 125–128. [in Ukrainian]

6. Marieiev, D. A., Hevorhian, K. L., Kolodina, L. S. (2022). Suchasni metodyky vykladannia inozemnykh mov u ZVO [Modern methods of teaching foreign languages in higher education]. Akademichni studii. Serii: «Humanitarni nauky». № 1. lypen 7. S. 257–265. [in Ukrainian]

7. Metodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakisnoho vyvchennia, vykladannia ta vykorystannia anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Methodological recommendations for ensuring quality learning, teaching and use of English in higher education institutions of Ukraine]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.07.2023 za № 898. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64c20b/aae/64c20baaec4b3448883937.pdf> [in Ukrainian]

8. Morze, N., Vember, V. Hladun, M. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvalnoho otsiniuvannia [Use of digital technologies for formative

assessment]. Vidkryte osvितne e-seredovyshe suchasnoho universytetu. S. 202–214 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_21 [in Ukrainian]

9. Nikolaieva, S. Yu., Borysko, N. F., Maier, N. V. (2019). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur v yevropeiskomu konteksti u zakladakh vyshchoi osvity [Methods of teaching foreign languages and cultures in the European context in higher education institutions].: Navch.-metod. posibnyk dlia studentiv mahistratury. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNU. 100 s. [in Ukrainian]

10. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvितnoho protsesu v Tsentralnoukrainskomu derzhavnomu universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka na 2023–2024 navchalnyi rik. Kropyvnytskyi (2023). [Regulations on the organisation of the educational process at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University for the academic year 2023–2024]. IV TsDU im. V. Vynnychenka. 72 s. [in Ukrainian]

11. Lysenko, L. (2021). Advancing the Effective Principles Of Interactive Language Teaching. Pedagogy and Education Management Review. Tallinn, Estonia: Scientific Centre of Innovative Researches OU. № 1(3). P. 74–80. [in English]

12. Lysenko, L. Developing New Approaches For Improving Classroom Activities. Academic Notes Series Pedagogical Science. 1 (189). S. 139–142. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИСЕНКО Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна культура, інноваційні методи навчання, комунікативна компетенція.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

LYSENKO Liudmyla – PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Teaching Methodology Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: foreign language communicative culture, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 78.07:159.923:159.922

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-360-366

РАСТРУБА Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вокально-хорової майстерності
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>
e-mail: rastruba_1510@ukr.net

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ І НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ПІДГОТОВЦІ ДИРИГЕНТА-ХОРЕМЕЙСТЕРА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Стаття присвячена актуальній проблемі модернізації системи фахової підготовки диригентів-хормейстерів в умовах сучасних соціокультурних викликів, зокрема війни, цифрового перевантаження та зростання психологічної напруги в суспільстві. Автор обґрунтовує, що в таких обставинах ключовими компонентами професійної компетентності диригента стають емоційний інтелект (EI) та навички ефективної невербальної комунікації, які в традиційних освітніх програмах часто залишаються поза увагою.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне висвітлення значення ЕІ та невербальної комунікації у професійному становленні диригента-хормейстера, а також розроблення конкретних рекомендацій щодо їх інтеграції в освітній процес.

Особливу увагу приділено нейропсихологічним аспектам диригування. Розглядається, як у процесі роботи з хором активізуються префронтальна кора, лімбічна система та система дзеркальних нейронів, що безпосередньо сприяє розвитку саморегуляції, емпатії та інтегративного мислення. Водночас наголошується на проблемі зниження базового рівня підготовки абітурієнтів та ризиках використання спрощених методів навчання (копіювання), які гальмують розвиток індивідуальної емоційної виразності.

Як практичне рішення, автор пропонує системний підхід до оновлення освітніх програм, що включає розробку та впровадження спеціалізованих навчальних модулів для бакалаврського та магістерського рівнів. Ці модулі охоплюють основи ЕІ, нейропсихологію музичного сприйняття, психофізіологію диригентської взаємодії та розвиток емоційно-лідерської компетентності. Для їх реалізації рекомендовано використовувати комплекс інтерактивних методів: тренінги, майстер-класи, рефлексивні практики (відеоаналіз, кейс-методи), а також сучасні технології (VR-симуляції, біофідбек).

Автор підкреслює, що цілеспрямований розвиток емоційного інтелекту та невербальних навичок є не допоміжним, а фундаментальним завданням сучасної мистецької освіти, що дозволяє готувати не лише технічно вправних виконавців, а й гнучких, чуйних та психологічно стійких лідерів творчих колективів.

Ключові слова: емоційний інтелект, невербальна комунікація, диригент-хормейстер, мистецька освіта, професійна компетентність, нейропсихологія, освітні модулі, підготовка фахівців.

RASTRUBA Tetyana –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor, of the department of vocal and choral skills Mykola Gogol Nizhyn State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

e-mail: rastruba_1510@ukr.net

DEVELOPING EMOTIONAL INTELLIGENCE AND NONVERBAL COMMUNICATION SKILLS IN CHORAL CONDUCTING EDUCATION: THEORETICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVES

The article is devoted to the urgent problem of modernization of the system of professional training of conductors-choristers in the conditions of modern socio-cultural challenges, in particular war, digital overload and growing psychological tension in society. The author substantiates that in such circumstances, the key components of the conductor's professional competence become emotional intelligence (EI) and skills of effective non-verbal communication, which are often ignored in traditional educational programs.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and practically highlight the importance of EI and non-verbal communication in the professional development of a conductor-chorister, as well as to develop specific recommendations for their integration into the educational process.

Special attention is paid to the neuropsychological aspects of conducting. It is considered how the prefrontal cortex, limbic system and mirror neuron system are activated in the process of working with a choir, which directly contributes to the development of self-regulation, empathy and integrative thinking. At the same time, the problem of reducing the basic level of preparation of applicants and the risks of using simplified teaching methods (copying), which inhibit the development of individual emotional expressiveness, is emphasized.

As a practical solution, the author proposes a systematic approach to updating educational programs, which includes the development and implementation of specialized training modules for bachelor's and master's levels. These modules cover the basics of EI, neuropsychology of musical perception, psychophysiology of conductor interaction and the development of emotional and leadership competence. For their implementation, it is recommended to use a set of interactive methods: trainings, master classes, reflective practices (video analysis, case methods), as well as modern technologies (VR simulations, biofeedback).

Key words: emotional intelligence, non-verbal communication, conductor-choirmaster, art education, professional competence, neuropsychology, educational modules, training of specialists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах, коли українське суспільство переживає глибокі трансформації, зокрема й у сфері мистецької освіти, особливої актуальності набуває питання розвитку емоційного інтелекту та ефективної невербальної комунікації в процесі підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів. Освітнє середовище стрімко змінюється: з одного боку, ми стикаємося з потужним впливом цифровізації та інформаційного перевантаження, а з іншого – з гострою потребою у відновленні емоційної чутливості, здатності до глибокого міжособистісного розуміння та художньої емпатії, без яких неможливо уявити ефективне керування творчим колективом.

Події останніх років – пандемія COVID-19, а згодом і повномасштабна війна в Україні – кардинально змінили не лише соціальні й комунікативні умови, а й внутрішню психологічну картину в аудиторіях мистецьких ЗВО. В таких обставинах завдання викладача перестає бути лише академічним: нині він має стати і ментором, і

психологом, здатним підтримати студента в кризових ситуаціях. Особливо важливо це в системі підготовки хормейстерів, адже диригент працює з людьми, і саме від його емоційної зрілості та комунікативної чутливості залежить емоційний клімат репетиції, згуртованість хору та мистецький результат.

Тому не випадково в структурі фахової компетентності диригента-хормейстера зростає значення емоційного інтелекту – здатності усвідомлювати, розпізнавати й регулювати власні емоції, а також тонко відчувати емоційні стани інших [11, с. 210]. Цей компонент уже не можна розглядати як допоміжний – він стає ключовим для ефективної комунікації в художньому процесі, зокрема в умовах стресу, непередбачуваності й творчої взаємодії.

Разом із тим, у традиційних освітніх програмах підготовки диригентів ці аспекти досі залишаються недостатньо опрацьованими. Часто акцент робиться на технічних і теоретичних складових диригентської майстерності, тоді як

розвиток емоційної чуйності, емпатії та навичок невербального спілкування відходить на другий план. А тим часом саме невербальні засоби – жести, міміка, постава, динаміка руху – є основою комунікації диригента з хором [5], впливають на емоційне налаштування співаків, темп, динаміку, інтонацію.

Сучасний педагогічний процес має відповісти на ці виклики. Це означає необхідність оновлення освітніх програм – зокрема, впровадження модулів або тем, присвячених розвитку емоційного інтелекту, тренінгів із невербальної комунікації, рефлексивних практик, інтеграції психологічної підтримки в навчання. Доцільним також є використання методів симуляції диригентських ситуацій, відеоаналізу, кейс-методів, які дозволяють студентам розвивати навички емоційного реагування в умовах, наближених до реальних. Крім того, цифрові технології – зокрема, дистанційне навчання, інтерактивні платформи, відео-конференції – також мають враховувати не лише передачу знань, а й розвиток емоційно-комунікативної компетентності. Це відкриває можливості для експериментів у форматах навчання: наприклад, створення віртуальних хорів, де студент-диригент мусить знаходити нові способи передати емоційний посыл через обмежений арсенал засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування уявлень про емоційний інтелект (EI) має глибокі філософські передумови, які знайшли відображення у концепціях емоційності як базису міжособистісного розуміння та морального вдосконалення. Перші наукові підходи до вивчення EI було закладено в роботах К. Ізарда, який підкреслював інтегративну взаємодію емоцій і когнітивних процесів у структурі свідомості. Важливу роль у розвитку теорії відіграла концепція множинного інтелекту Г. Гарднера, що визначала емоційні здібності як окремі, повноцінні різновиди інтелектуальної активності.

На вітчизняному науковому ґрунті проблематику емоційності, емоційної культури та її ролі в особистісному становленні досліджували С. Колот, О. Саннікова та О. Чебикін. У свою чергу, етап історичного становлення теорії EI пов'язаний із введенням поняття «соціального мислення» Р. Торндайком, розробкою концепції емоційної компетентності К. Саарні та створенням інструментів для вимірювання EI, зокрема тесту MEIS.

Сучасна наукова думка пропонує декілька теоретичних моделей емоційного інтелекту. Так звану модель здібностей розробили Дж. Майер, П. Саловей та Д. Карузо – вона базується на здатності людини розпізнавати, розуміти, використовувати та регулювати емоції. Поряд з нею, значного поширення набули екліктичні моделі, які поєднують когнітивні, особистісні та мотиваційні чинники (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Люсін, К. Петридес, А. Фенхейм).

Українські дослідники також запропонували низку концептуальних підходів до розуміння EI. Зокрема, О. Власова висвітлює феномен емоційного самоусвідомлення, а Е. Носенко акцентує увагу на категорії емоційної розумності. Окрему

увагу в сучасній літературі приділено теоретико-методологічному аналізу суміжних понять, таких як «соціальний інтелект», «емоційна компетентність», «емоційне мислення», «емоційна культура», «емоційна обдарованість» та «емоційна креативність».

У галузях культури і мистецтва та освіти, акцент на розвиток емоційного інтелекту робиться такими вченими, як О. Просіною, котра зауважує на необхідності розвитку емоційного інтелекту як основи професійної компетентності майбутніх учителів музики. Дослідниця пропонує спеціальний курс «Емоційний інтелект. Розвиток емоційного інтелекту засобами мистецтва», спрямований на формування вмінь використовувати емоційний інтелект у педагогічній діяльності [4]; Д. Левіт досліджує процес формування емоційного інтелекту в професійній підготовці артистів-вокалістів. Науковець підкреслює, що вокальні твори, як поєднання звуку та вербального змісту, сприяють розвитку емоційного інтелекту через усвідомлення соціального значення текстів [3]; Т. Скорик аналізує вплив соціального та емоційного інтелекту на формування професійного успіху майбутніх учителів музики. Вона зазначає, що ці види інтелекту забезпечують адекватне розуміння інших людей та ефективність міжособистісної взаємодії, що є ключовими для педагогічної діяльності [7].

Серед зарубіжних учених у цій сфері вагомим значення набувають роботи Емілі Дж. МакГінніс, котра провела дослідження щодо розвитку емоційного інтелекту у студентів музично-педагогічних спеціальностей. Вона використовувала методику Бредберрі та Грівза «Emotional Intelligence 2.0» для оцінки та розвитку емоційних навичок студентів, підкреслюючи важливість інтеграції таких програм у освітній процес [10]. М. Дурак та Д. Піджі Кючюк досліджували взаємозв'язок між командним сприйняттям та рівнем емоційного інтелекту учасників хору. Вони виявили позитивний зв'язок між цими показниками, що підкреслює значущість емоційного інтелекту для ефективної командної роботи в хорових колективах [9].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне висвітлення значення емоційного інтелекту та невербальної комунікації в системі фахової підготовки диригента-хормейстера, а також розроблення рекомендацій щодо їх розвитку в освітньому процесі мистецьких і педагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Емоційний інтелект є важливою складовою фахової підготовки диригентів-хормейстерів, адже їхня діяльність тісно пов'язана з міжособистісною взаємодією, лідерством і невербальною комунікацією. Ще в теорії множинного інтелекту Г. Гарднера (1980-ті роки) акцентувалася важливість розуміння емоцій у різних професійних сферах. Сьогодні ж, спираючись на підхід П. Саловея та Д. Маєра, емоційний інтелект (EI) розуміється як здатність усвідомлювати власні емоції, розпізнавати емоції інших людей, керувати ними та ефективно використовувати цю

інформацію у прийнятті рішень і побудові взаємодії [11].

У професійному становленні хорового диригента розвиток емоційного інтелекту відіграє ключову роль. Передусім тому, що саме невербальна комунікація – основний засіб диригування – дозволяє передати емоційний зміст музики, її динаміку та художню інтерпретацію. Вміння керувати власними емоціями та зчитувати настрій хору створює передумови для глибокого взаєморозуміння. Окрім того, диригент як лідер колективу формує емоційний клімат репетиційного процесу, впливає на мотивацію учасників, сприяє конструктивному вирішенню конфліктів і підтримує атмосферу довіри.

Підготовка диригентів традиційно ґрунтується на поєднанні теоретичної та практичної роботи. Бакалаври й магістранти мають змогу моделювати репетиційні ситуації спершу індивідуально в класі, а згодом – у груповій взаємодії, де якраз і проявляються їхні комунікативні навички та рівень емоційного інтелекту. Це дозволяє не лише вдосконалювати техніку диригування, а й розвивати чутливість до емоційних процесів у колективі. Важливо, щоб майбутні диригенти вчилися усвідомлювати не лише емоції учасників хору, а й власні реакції, адже саме внутрішній стан керівника здатен впливати на загальну атмосферу в аудиторії [9]. Під час практичних занять студенти працюють з різними музичними стилями, жанрами й контекстами, що формує їхню емоційну гнучкість – здатність адаптувати власні реакції до конкретної ситуації, бути уважними до потреб як колективу, так і слухача [12].

Науковці [1; 2; 4] виділяють кілька ключових компонентів емоційного інтелекту: самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички. Усі ці елементи є взаємопов'язаними і критично важливими не лише для професійного успіху, а й для гармонійного особистісного розвитку музиканта.

Ми переконані, що інтеграція компонентів емоційного інтелекту в підготовку майбутніх диригентів-хормейстерів є необхідною умовою формування не лише професійного виконавця, а й чуйного, гнучкого лідера, здатного ефективно реалізовувати творчі проекти.

Варто наголосити, що під час занять з хорового диригування – як в індивідуальному класі, так і в репетиційному процесі – у студентів активізуються складні нейронні зв'язки. Це результат одночасної роботи моторних, сенсорних, слухових й емоційних центрів головного мозку.

Зокрема: *префронтальна кора* відповідає за планування, прийняття рішень, самоконтроль та соціальну поведінку. У диригентській практиці вона активується під час аналізу партитури, передбачення реакції хору, планування репетицій та управління емоціями. *Лімбічна система*, зокрема мигдалина, бере участь в емоційному сприйнятті музики, зчитуванні емоційного стану хору та емпатійній реакції на поведінку співаків. *Система дзеркальних нейронів* (лобові та скроневі частки) забезпечує здатність до емпатії та невербального зчитування, що критично важливо

для диригента, який керує мануальним процесом – лише жестом і поглядом. *Церебелум і моторна кора* координують точність та пластичність диригентських рухів, які формуються через систематичну практику та автоматизацію.

Усі ці процеси сприяють розвитку інтегративного мислення, емоційного самоконтролю та емпатійної чутливості – основних складових емоційного інтелекту. Під час диригування студент не лише передає власний художній задум, а й навчається зчитувати настрій колективу, що стимулює формування нейронних механізмів соціального сприйняття та саморегуляції.

На думку Д. Гоулмана [1], одного з провідних дослідників емоційного інтелекту, ефективність керівника визначається не стільки рівнем IQ, скільки здатністю розпізнавати й регулювати емоції – свої та чужі. Саме тому хорове диригування є унікальним середовищем для розвитку емоційного інтелекту, адже ґрунтується на невербальній комунікації, що активно задіює дзеркальні нейрони – основу емоційного резонансу та глибокої взаємодії з колективом.

Серед українських дослідників варто виокремити О. Рудницьку [6], яка наголошує на єдності когнітивних та емоційних процесів у музично-педагогічній діяльності, а також С. Теодорович і А. Ковбасюк [8], що розглядають хорове диригування як прояв емоційно-комунікативного лідерства. Їхні праці акцентують увагу на важливості емоційної чутливості, рефлексивності та здатності до швидкого прийняття рішень у сценічному контексті.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у майбутніх хормейстерів тісно пов'язаний з нейронними механізмами соціальної перцепції, емоційного відгуку та лідерського мислення – ключовими умовами ефективної реалізації у мистецько-педагогічному середовищі.

Невербальна комунікація, як органічна складова диригентської виразності, є основним каналом художньої взаємодії у репетиційному та концертному процесах. Вона вимагає не лише технічної точності, а й уміння передати емоційний зміст музики через міміку, жести та пластичність тіла. Тому розвиток емоційної культури та навичок невербального впливу є критично важливими у підготовці сучасного керівника хорового колективу.

Водночас, варто зважати на загальні тенденції до зниження рівня базової підготовки, комунікативних навичок і креативного мислення серед абітурієнтів мистецьких спеціальностей. За даними МОН України, протягом останніх п'яти років середній бал НМТ у цій категорії має негативну динаміку, що свідчить про поглиблення освітніх дисбалансів. Це зумовлює потребу в посиленні особистісно-розвивального компонента освітнього процесу, зокрема у напрямках формування емоційної виразності та невербальної комунікації студентів.

Через слабку попередню підготовку та вимушене дистанційне навчання викладачі часто змушені вдаватися до спрощених методів – наслідування, копіювання, використання готових

аудіо- і відеозаписів. Проте така практика, на нашу думку, є педагогічно обмежувальною: вона знижує індивідуальну емоційну активність студентів, гальмує творче мислення й заважає формуванню глибоких нейронних зв'язків, необхідних для розвитку диригентських навичок. Адже хорове диригування – це не лише технічне володіння жестом, а й внутрішнє емоційне проживання музики, що не може бути освоєне через копіювання готових зразків.

Потреба у кваліфікованих хормейстерах в Україні залишається стабільно високою. Їхня роль давно виходить за межі суто виконавської – це і лідери, і педагоги, і комунікатори, здатні формувати мистецьке середовище та репрезентувати українську хорову культуру на міжнародній арені. Водночас зростає запит на їхній емоційний інтелект, здатність до невербальної взаємодії, внутрішню гнучкість та психоемоційну стійкість.

Це потребує переосмислення традиційних підходів у мистецькій освіті. Сьогодні підготовка хормейстера має ґрунтуватися не лише на технічних і теоретичних навичках, а й на розвитку емоційно-комунікативного потенціалу. Натомість чинні програми часто ігнорують когнітивно-емоційні й психофізіологічні чинники, які безпосередньо впливають на якість диригентської взаємодії.

Проблема, як видається, полягає у фрагментарності підготовки: бракує уваги до тілесної виразності, емоційного самоконтролю, емпатії, навичок емоційного лідерства. Недо-

статньо опрацьовані також питання нейропсихології музичного сприйняття – як бази для формування глибокого диригентського осмислення.

В умовах сучасних викликів потрібен системний підхід, який поєднує емоційний, тілесний, когнітивний та мистецький досвід майбутнього фахівця. Такий підхід спирається на низку ключових принципів: *інтегративність* – синтез нейропсихології, педагогіки та диригентської техніки для формування комплексних професійних компетентностей; *тілесно-емоційна включеність* – розвиток чутливості до власного тіла й емоцій через роботу з диханням, поставою, жестом; *рефлексивність* – формування здатності аналізувати власні емоційні реакції та їхній вплив на колектив; *невербальна активність* – розвиток комунікації без слів як основи художнього керівництва хором.

Реалізувати зазначені принципи можна шляхом впровадження спеціалізованих навчальних модулів або розширення окремих тем у рамках існуючих курсів бакалаврського й магістерського рівнів. Пропонована модульна система включає психоемоційні, нейропсихологічні та практично-комунікативні компоненти, адаптовані до потреб професійної підготовки хормейстера.

Структуру навчальних модулів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, тілесної усвідомленості й невербальної комунікації, подано в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Навчальні модулі для формування емоційного інтелекту та невербальних навичок у хоровому диригуванні

Рівень	Назва модуля	Короткий зміст	Очікувані результати
Бакалаврат	Емоційний інтелект диригента	Основи ЕІ, управління емоціями, зв'язок із музикою	Розвинені навички саморегуляції, емпатії
	Невербальна комунікація в хоровому процесі	Мова тіла, міміка, дихання у взаємодії з хором	Ефективне невербальне спілкування
Магістратура	Нейропсихологія музичного сприйняття	Дзеркальні нейрони, візуально-рухова інтеграція	Усвідомлення нейропсихології диригування
	Психофізіологія диригентської взаємодії	Дихання, стрес, моторика, координація рухів	Керування станом під час виконання
	Емоційно-лідерська компетентність	Лідерство, емоційна атмосфера, групова синергія	Лідерські навички, управління колективом

Для ефективного впровадження цих модулів пропонується кілька практичних шляхів: *інтеграція в чинні курси*, зокрема в дисципліни з хорового диригування, вокальної підготовки тощо; *запровадження вибіркових курсів* для студентів, зацікавлених у глибокому опануванні емоційних та психофізіологічних аспектів професії; *практичні тренінги* з розвитку емоційного інтелекту – навчання управлінню емоціями в умовах реальної взаємодії з хором; *майстер-класи* з міміки, жестів, ауфтакту – для вдосконалення невербальної виразності; *інтерактивні методи*: рольові ігри, симуляції, психофізіологічні практикуми; *рефлексивні інструменти*: щоденники емоцій, «німе

диригування», відеоаналіз, кейс-методи, інтерв'язні зустрічі.

Сучасні технології відкривають також додаткові можливості: VR-симуляції хорової взаємодії; біофідбек-технології; гейміфікація для тренування емоційної реакції й комунікаційної гнучкості.

Тож, розвиток емоційного інтелекту й невербальної компетентності диригента є не лише педагогічною вимогою, а й мистецькою потребою. Інтеграція нейропсихології в мистецьку освіту сприяє становленню диригента як емоційного лідера, здатного впливати не тільки технічно, а й психологічно. Запропоновані модулі й методичні рішення формують цілісну професійну осо-

бистість, що володіє сучасними інструментами комунікації та художнього впливу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, емоційний інтелект і невербальна комунікація є ключовими складовими професійної майстерності диригента-хормейстера. Вони не тільки доповнюють технічні навички, а й формують основу для глибокого творчого контакту з колективом, створюючи атмосферу довіри, взаєморозуміння та натхнення.

Уміння керувати емоційною динамікою, реагувати на зміну настроїв у колективі та передавати музичний зміст через жести, міміку й дихання – усе це вимагає цілеспрямованого розвитку відповідних компетентностей. Тому інтеграція емоційного інтелекту в систему підготовки майбутніх хормейстерів є не просто актуальною, а необхідною умовою ефективного професійного становлення.

Перспективними є подальші дослідження методів формування цих навичок: через тренінги, майстер-класи, рефлексивні практики. Важливо також оцінити, як включення таких елементів у навчальні програми впливає на загальну якість диригентської підготовки та успішність роботи з хоровими колективами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Голлман Д. Емоційний інтелект. / Пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512 с.
2. Дерев'яно С. П. Психологія емоційного інтелекту: Навчально-методичні рекомендації. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 80 с.
3. Levit D. A. Formation of Emotional Intelligence in The Process Of Professional Training Of An Artist-Vocalist. *Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 6 березня – 16 квітня 2023. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 235–238.
4. Просіна О. В. Розвиток емоційного інтелекту як основа формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. №18. С. 124–128.
5. Раструба Т. В. Критерії, показники та рівні сформованості здатності хорових диригентів до художньо-творчого спілкування. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. 2023. Випуск 209. С. 263–268.
6. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: навчальна книга–Богдан, 2005. 360 с.
7. Скорик Т. Вплив соціального та емоційного інтелектів на становлення професійної успішності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Сучасні проблеми здоров'я та здорового способу життя у педагогічній освіті*. 2022. № 16 (172). С. 201–204.
8. Теодорович С., Ковбасюк А. Розвиток емоційного інтелекту в педагогічній роботі хорового диригента. *Молодий вчений*. 2020. № 7 (83). С. 53–56.
9. Ros-Morente Agnès & Oriola Salvador & Gustems Josep & Filella G. Beyond music: Emotional skills and its development in young adults in choirs and bands. *International Journal of Music Education*. 2019. 37.
10. McGinnis E. J. (2018). Developing the emotional intelligence of undergraduate music education majors: an exploratory study using Bradberry and greaves'(2009)

emotional intelligence 2.0. *J. Music. Teach. Educ.* 2018. 27. Pp. 11–22.

11. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. TARGET ARTICLES: Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychol Inq*. 2004. 15 (3). Pp. 197–215.

12. Rastruba T., Dorokhina L., Konovalova I., Mykhailiys V., Shpak H. & Khomenko A. (2025). Vocal and Choral Performance as an Aspect of Neuro-Education. *BRAIN. Broad Research in April 2025 Artificial Intelligence and Neuroscience Volume 16, Special Issue 1*. Pp. 152–164.

REFERENCES

1. Houlman, D. (2019). Emotsiynyi intelekt [Emotional Intelligence]. / Per. z anhl. S. L. Humets'koi. Kharkiv: Vivat. 512 s. [in Ukrainian]
2. Derev'ian'ko, S. P. (2023). Psykholohiia emotsiynogo intelektu: Navchal'no-metodychni rekomendatsii [Psychology of Emotional Intelligence: Educational and Methodological Recommendations]. Chernihiv: NUTSK imeni T. H. Shevchenka. 80 s. [in Ukrainian]
3. Levit, D. A. (2023). Formation of Emotional Intelligence in The Process Of Professional Training Of An Artist-Vocalist [Formation of Emotional Intelligence in The Process Of Professional Training Of An Artist-Vocalist]. *Rol' sotsial'noho ta emotsiynogo intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills XXI stolittya v osvithnomu protsesi: materialy vseukrains'koho naukovo-pedahohichnogo pidvyshchennia kvalifikatsii*, 6 bereznia – 16 kvitnia 2023. Odesa: Vydavnychiy dim «Hel'vetyka». S. 235–238. [in Ukrainian]
4. Protsina, O. V. (2018). Rozvytok emotsiynogo intelektu yak osnova formuvannia profesiynoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky [Development of Emotional Intelligence as the Basis for Forming the Professional Competence of a Future Music Teacher]. *Hirs'ka shkola Ukrain'skykh Karpat*. №18. S. 124–128. [in Ukrainian]
5. Rastruba, T. V. (2023). Kryterii, pokaznyky ta rivni formuvannia zdatnosti khorovykh dyryhentiv do khudozhno-tvorchoho spil'kuvannia [Criteria, Indicators, and Levels of Formation of the Ability of Choir Conductors for Artistic and Creative Communication]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyi: Tsentral'noukrains'kyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka*. Vypusk 209. S. 263–268. [in Ukrainian]
6. Rudnyts'ka, O. (2005). Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka [Pedagogy: General and Artistic]: Navchal'nyi posibnyk. Ternopil': navchal'na knyha–Bohdan. 360 s. [in Ukrainian]
7. Skoryk, T. (2022). Vplyv sotsial'noho ta emotsiynogo intelektu na stanovlennia profesiynoi uspishnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [The Influence of Social and Emotional Intelligence on the Professional Success of a Future Music Teacher]. *Suchasni problemy zdorov'ia ta zdorovoho sposobu zhyttia u pedahohichnii osviti*. № 16 (172). S. 201–204. [in Ukrainian]
8. Teodorovych, S., Kovbasiuk, A. (2020). Rozvytok emotsiynogo intelektu v pedahohichnii roboti khorovoho dyryhenta [Development of Emotional Intelligence in the Pedagogical Work of a Choir Conductor]. *Molodyi vchytel'*. № 7 (83). S. 53–56. [in Ukrainian]
9. Ros-Morente, Agnès & Oriola, Salvador & Gustems, Josep & Filella, G. (2019). Beyond music: Emotional skills and its development in young adults in choirs and bands [Beyond Music: Emotional Skills and Its Development in Young Adults in Choirs and Bands]. *International Journal of Music Education*. s. 37. [in Spain]
10. McGinnis, E. J. (2018). Developing the emotional intelligence of undergraduate music education majors: an exploratory study using Bradberry and Greaves' (2009) Emotional Intelligence 2.0. [Developing the Emotional Intelligence of Undergraduate Music Education Majors: An

Exploratory Study Using Bradberry and Greaves' (2009) Emotional Intelligence 2.0]. J. Music. Teach. Educ. 27. S. 11–22. [in English]

11. Mayer, J.D., Salovey, P., Caruso, D.R. (2004). *TARGET ARTICLES: Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications* [TARGET ARTICLES: Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications]. Psychological Inquiry. 15(3). S. 197–215. [in English]

12. Rastruba, T., Dorokhina, L., Konovalova, I., Mykhailits, V., Shpak, H., Khomenko, A. (2025). Vocal and Choral Performance as an Aspect of Neuro-Education [Vocal and Choral Performance as an Aspect of Neuro-Education]. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 16(Special Issue 1). S. 152–164. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАСТРУБА Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри вокально-хорової майстерності

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукові інтереси: музична педагогіка, вокально-хорова підготовка, комп'ютерне хорове аранжування, інноваційні технології навчання у ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RASTRUBA Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocal and Choral Mastery of Mykola Gogol Nizhyn State University.

Scientific interests: musical pedagogy, vocal and choral training, computer choral arrangement, innovative learning technologies in a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.016:781.62

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-366-372

СПІЛІОТІ Олена –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музичної педагогіки та хореографії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7976-5820>
e-mail: Spilioti@i.ua

МУЗИЧНО-ІНТОНАЦІЙНЕ МИСЛЕННЯ: СТРУКТУРА, МЕХАНІЗМ ТА ХУДОЖНЯ ПРИРОДА

У статті аналізуються основні підходи до розуміння мислення, його структура, рівні та функції у процесі пізнання. Визначено дві ключові складові мислення: чуттєво-інтуїтивну, що базується на безпосередньому сприйнятті реальності, та логіко-раціональну, яка забезпечує абстрагування, аналіз, узагальнення та формування понять.

Досліджується когнітивний аспект мислення, що включає механізми обробки інформації, аналітичні та синтетичні операції, роль пам'яті, уваги, уяви, а також інших психічних процесів, які впливають на пізнавальну діяльність. Особливий акцент зроблено на рефлексивному компоненті мислення, який проявляється через усвідомлення власної пізнавальної діяльності, здатність до самокритики, переосмислення досвіду та формування нових ідей.

Окремо висвітлюється питання методологічних підходів до розвитку мислення у різних сферах пізнання. Розглядаються традиційні та сучасні методи логічного аналізу, діалектики, індуктивного та дедуктивного міркування, а також інтеграція емпіричних і раціональних способів пізнання. Підкреслюється значення міждисциплінарного підходу, що поєднує філософію, психологію та когнітивну науку у вивченні мислення, а також вплив освіти, культури та суспільного середовища на його формування.

У статті детально розглянуто феномен музично-інтонаційного мислення, яке включає емоційно-інтонаційну та логіко-конструктивну складові, що забезпечують процес осмислення музичного матеріалу. Аналізуються когнітивні механізми музично-інтонаційного мислення, зокрема розумова діяльність під час слухання музики, роль пам'яті та уваги, а також рефлексивний аспект, який проявляється у свідомому сприйнятті та інтерпретації музичних творів.

Визначено основні нерозв'язані аспекти дослідження, зокрема необхідність подальшого аналізу взаємозв'язку між чуттєвим і раціональним компонентами мислення, ролі емоцій у когнітивних процесах, впливу соціального середовища на його розвиток. Окреслено перспективи подальших досліджень, спрямованих на розробку комплексної теорії мислення, що сприятиме вдосконаленню методів пізнання, освітньої практики, а також розумінню природи людського інтелекту та механізмів його розвитку.

Ключові слова: музично-інтонаційне мислення, інтонація, художнє мислення, музичне сприймання, рефлексія, творчість.

SPILIOTI Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Music
Pedagogy and Choreography,
Nizhyn Mykola Gogol State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7976-5820>
e-mail: Spilioti@i.ua

MUSICAL-INTONATIONAL THINKING: STRUCTURE, MECHANISM, AND ARTISTIC NATURE

The article examines historical concepts of thinking from ancient philosophy to the classical German tradition. The main approaches to understanding thinking, its structure, levels, and functions in the process of cognition are analyzed. Two key components of thinking are identified: the sensory-intuitive component, which is based on direct perception of reality, and the logical-rational component, which ensures abstraction, analysis, generalization, and concept formation.

The cognitive aspect of thinking is explored, including information processing mechanisms, analytical and synthetic operations, memory, attention, imagination, and other mental processes that influence cognitive activity. Special emphasis is placed on the reflective

component of thinking, which manifests through awareness of one's cognitive activity, the ability to self-criticize, reassess experience, and generate new ideas.

The article also highlights methodological approaches to developing thinking in various fields of knowledge. Traditional and modern methods of logical analysis, dialectics, inductive and deductive reasoning, as well as the integration of empirical and rational ways of cognition, are considered. The importance of an interdisciplinary approach is emphasized, combining philosophy, psychology, and cognitive science in the study of thinking, as well as the influence of education, culture, and the social environment on its formation.

A separate section is dedicated to the study of musical-intonational thinking, which includes emotional-intonational and logical-constructive components that facilitate the process of understanding musical material. The cognitive mechanisms of musical-intonational thinking are analyzed, including analytical and synthetic processing of musical information, the role of memory and attention, as well as the reflective aspect, which manifests in the conscious perception and interpretation of musical works.

Key unresolved aspects of research are identified, including the need for further analysis of the relationship between sensory and rational components of thinking, the role of emotions in cognitive processes, and the impact of the social environment on its development. Prospects for further research are outlined, aimed at developing a comprehensive theory of thinking that will contribute to improving methods of cognition, educational practices, and understanding the nature of human intelligence and the mechanisms of its development.

Keywords: musical-intonational thinking, intonation, artistic thinking, musical perception, reflection, creativity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Музично-інтонаційне мислення є складним і багатограним явищем, яке досліджується в межах філософії, психології, музикознавства та педагогіки. Однак у сучасній науці досі немає єдиного підходу до визначення його сутності, структури та механізмів функціонування. Важливим є питання взаємозв'язку між музичним мисленням і загальними когнітивними процесами, а також про специфіку його реалізації через інтонацію.

Основна проблема полягає у тому, що традиційні дослідження мислення в мистецтві здебільшого базуються на загальних теоретичних положеннях художнього мислення, не враховуючи природи музичної інтонації як головної одиниці виразності та змісту в музиці. Це ускладнює розуміння особливостей процесу музичного сприймання, рефлексії та творчості. Крім того, недостатньо вивчено механізми формування музично-інтонаційного мислення, його зв'язок з індивідуальними психофізіологічними особливостями особистості, зокрема вплив на виконавську, композиторську та слухачську діяльність. Визначення цих аспектів є важливим як для теоретичного осмислення феномену, так і для вдосконалення методів музичного навчання та розвитку музичних здібностей. Таким чином, проблема потребує комплексного дослідження, яке дозволило б інтегрувати знання з різних наукових сфер і сформувати цілісну концепцію музично-інтонаційного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музично-інтонаційне мислення досліджується у філософії, психології та музикознавстві. Філософські концепції (Аристотель, Гегель, Кант) визначають мислення як пізнання, а психологічні підходи (М. Д'яченко, І. Котляревський, Ю. Полянський) розглядають його як процес сприймання, рефлексії та творчості. Художнє мислення аналізується у працях І. Котляревського та Л. Дис, де музичне мислення трактується як оперування інтонаціями. Б. Асаф'єв наголошував на ролі інтонації у формуванні музичної думки. М. Михайлов досліджує музичний стиль, вводячи поняття «інтонаційного запасу», а Б. Яворський наголошує на ладовій природі музики. Музично-інтонаційне мислення поєднує емоційний та логіко-конструктивний компоненти, проте його механізми та освітні аспекти все ще потребують глибокого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значні дослідження, музично-інтонаційне мислення залишається складним феноменом, що потребує подальшого вивчення. Зокрема, недостатньо розкрито його когнітивні механізми, процеси сприймання, рефлексії та творчості, а також їхню роль у формуванні музичної свідомості. Не до кінця досліджено зв'язок між інтонацією як ключовим елементом музичного мислення та загальними законами пізнання. Потребує подальшого аналізу роль асоціацій у музичному сприйманні та механізми формування інтонаційного запасу, який впливає на розпізнавання й осмислення музичних творів. Важливо уточнити освітні аспекти розвитку музично-інтонаційного мислення, зокрема в контексті виконавської та композиторської діяльності. Недостатньо вивчено методи розвитку інтонаційного слуху та їхній вплив на творче мислення. Також потребує поглибленого аналізу взаємозв'язок між емоційним та логіко-конструктивними компонентами музичного мислення, особливо в аспекті аналізу та синтезу музичного матеріалу. Виявлення цих закономірностей сприятиме розширенню наукових уявлень про природу музичного-інтонаційного мислення.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз сутності музично-інтонаційного мислення, його структури, механізмів функціонування та впливу на художню діяльність. Дослідження спрямоване на виявлення взаємозв'язку між інтонацією та когнітивними процесами, а також на визначення методологічних підходів до розвитку музично-інтонаційного мислення у професійній освіті.

Викладення основного матеріалу дослідження. Музично-інтонаційне мислення – особливе поняття, що не підлягає вичерпному опису в межах якоїсь окремої науки. Цей термін став часто зустрічатися в сучасному музикознавстві, у працях з музичної педагогіки і психології музичного сприймання [7; 10; 11]. Безпосередньо проблема музичного мислення розглядається у багатьох працях, присвячених іншим, більш загальним чи більш вузьким темам. Проте щодо його трактування усе ще немає єдності поглядів.

Музично-інтонаційне мислення – це складне явище, яке потребує комплексного підходу до себе. Воно повинно досліджуватися з кількох точок зору: як загальна закономірність людського

мислення, як категорія художнього мислення, як вияв специфіки музичного мистецтва у цілому.

Шлях до розуміння феномену музично-інтонаційного мислення пролягає через поняття *мислення* як такого. Мислення людини відбувається в різних формах і структурах, в яких закріплений і узагальнений пізнавальний та соціально-історичний досвід людства. Грунтуючись на чуттєвому досвіді, мислення перетворює його, дає можливість отримати знання про такі якості й відношення об'єктів, котрі недоступні безпосередньо емпіричному пізнанню; воно розширює пізнавальні можливості людини, дозволяє проникнути в закономірності природи, суспільства і самого мислення.

Мислення – предмет філософії, психології, логіки, фізіології та інших наук. Як філософська категорія поняття *мислення* – це найвищий продукт особливим чином організованої матерії – мозку, активний процес відображення об'єктивного світу в поняттях, судженнях, теоріях тощо. Мислення з'являється в процесі суспільно-виробничої діяльності людей і забезпечує опосередковане відображення дійсності, розкриття її закономірних зв'язків [8]. Поняття *мислення* перебуває у тісному зв'язку з поняттями «буття», «матерія», «людина», «пізнання», «знання», «ідея» тощо.

Мислення – це здатність людини до пізнання та осмислення світу, яка розглядалася філософами від античності до Нового часу і класичної німецької філософії. Аристотель визначав мислення як частину душі, що спрямована на досягнення сущого, та заклав основи логіки. Філософи Нового часу (Локк, Бекон, Гельвецій, Юм) розглядали мислення як інструмент пізнання і практичної діяльності, виокремлюючи його рівні та прояви (відчуття, розум, сумнів, віра). Кант підкреслював апіорність мислення, його поділ на розсудливе і діалектичне, а також його зв'язок із чуттєвістю. Гегель трактував мислення як процес пізнання світу через категорії, вищою формою якого є філософія, що веде до абсолютного знання [5].

В аспекті психології мислення тлумачиться як множина різних за організацією, рівнем та засобами психічних процесів. Ці процеси здійснюють виконання проблемних завдань, які виникають у повсякденному житті та сфері професійної діяльності [13, с. 27].

Мислення – це опосередковане й узагальнене відображення об'єктивної дійсності в її істотних властивостях, зв'язках і відношеннях. Воно є провідним пізнавальним процесом і вважається найвищим рівнем пізнання. На відміну від чуттєвого пізнання, мислення опосередковане специфічними засобами – операціями, мовою, знаннями. Відображення дійсності тут має узагальнений характер. Мислення реалізується через мисленнєві дії – операції з об'єктами, представленими в образах, уявленнях, поняттях. Вони формуються через інтеріоризацію: від зовнішніх дій з матеріальними об'єктами до їх заміщення символами – спершу матеріальними, з часом вербальними. Вербалізація переходить від зовніш-

нього мовлення до внутрішнього мислення. [9, с. 31].

Завдяки поступовій інтеріоризації дії стають внутрішніми, розумовими, мисленнєвими. Вони узагальнюються, завдяки чому легко переносяться з одного матеріалу на інший, скорочуються, певною мірою автоматизуються. Кожна мисленнєва дія включає мисленнєві операції, серед яких найважливішими вважаються аналіз, синтез, порівняння, абстрагування та узагальнення [13, с. 29].

Мислення є варіативним і досить неоднорідним процесом, конкретні форми перебігу якого залежать від багатьох чинників. У сучасній психології мислення має свою класифікацію: 1) за його формою: *наочно-дійове (практичне-дійове), образне (наочно-образне) та словесно-логічне (або поняттєве, вербальне, теоретичне)*; 2) за характером завдань, які ставляться: *теоретичне, практичне*; 3) за рівнем узагальнення: *емпіричне, теоретичне*; 4) за ступенем розгорнутості: *дискурсивне, інтуїтивне*; 5) за адекватністю відображення реальної дійсності: *реалістичне, аутичне*; 6) за мірою новизни та оригінальності: *репродуктивне, продуктивне (творче)*; 7) за впливом на емоційну сферу: *патогенне, саногенне* [9, с. 277].

Однією з головних методологічних проблем є залежність специфічності форм мислення від сфери, в якій вона функціонує. Музикознавець І. Котляревський пояснює, що від вирішення цієї проблеми залежить правомірність таких понять, як «наукове мислення», «художнє», «музичне», «технічне» тощо. Послідовно розвиваючи ідею множинності форм мислення залежно від сфери його функціонування, автор стверджує, що кількість форм мислення нескінченна, як нескінченні безліч аспектів розумової діяльності. Проте таке уявлення про принципову множинність форм мислення суперечить його значенню як фундаментальної категорії філософського знання. Уникаючи цієї проблеми, І. Котляревський звертається до найзагальніших основ мислення, які забезпечують його цілісність [6, с. 28].

У загальному плані розумовий процес складається з трьох ланок: **форми мислення** – **продукту мислення** – **мови** як засобу передачі результатів розумової діяльності у разі потреби. Найбільшою стабільністю вирізняються такі форми мислення: думка, поняття, висновок (іноді до них додаються теорія і гіпотеза).

Доводячи проблему *цілісності* мислення, І. Котляревський наводить наступні положення:

- мислення за своєю природою цілісне і неподільне на форми, що протиставляються, залежно від сфер його функціонування;
- цілісність мислення забезпечується спільністю його форм для всіх сфер застосування. Основу складають відчуття, уявлення, на базі яких виникають думки, розуміння, висновки;
- залежно від сфери функціонування відбувається специфізація продуктів і мови мислення. Досягнувши певного рівня цієї специфізації, відбувається ніби відособлення розумової діяльності певної спрямованості, і в

результаті виникають поняття художнього мислення, технічного, математичного тощо. Проте це не заперечує цілісності мислення [6, с. 29].

Отже, *цілісність розумового процесу формує основу, фундамент для різних видів мислення, і тільки сфера функціонування надає мисленню специфічності*. Звідси музика є сферою музичного мислення, що й забезпечує специфіку цього процесу.

Музичне мислення в музично-освітній практиці розглядається як процесуальне явище, зумовлене природою музичного мистецтва і спрямоване на поглиблення суб'єктом свого розуміння музичного мистецтва. У центрі уваги психологів (І. Біла, О. Киричук, Н. Карпенко, та ін.), музикознавців і педагогів (Л. Дис, І. Котляревський) постали такі вузлові питання, як взаємодія і внутрішнє протиріччя емоційного та раціонального в механізмі творчої діяльності, природа і специфіка інтелектуальних (розумових) виявів в ній, подібне і відмінне між художньо-образними й абстрактними, конструктивно-логічними формами розумової активності людини.

Йдучи до розуміння поняття «музичного мислення», важливо виявити його відношення до більш широкої категорії – мислення художнього. *Художнє мислення – це вид інтелектуальної діяльності, спрямованої на творення і сприймання витвору мистецтва, особливий різновид мислення людини, відмінний за характером перебігу, кінцевою метою, соціальними функціями і способами включення до суспільної практики*. Природа і сутність художнього мислення зумовлена духовно-практичним способом художнього освоєння світу, характером художнього відображення. Специфіка цього типу мислення пов'язана з розвитком уявлень про характерні ознаки мистецтва, його пізнавальні та інтелектуальні потенціали [12, с. 31].

Протягом століть філософи розмірковували про спільність поезії з мудрістю, здатність мистецтва адекватно пізнавати світ та досягати істини. Ще Платон заперечував думку про поетів як мудреців; Геракліт звинувачував художників у поверхневому судженні; Г. Лейбніц постулював недостатність естетичного пізнання; Г. Гегель обґрунтував ідею щодо безперспективності мистецтва; романтики віддавали перевагу мистецтву, розглядаючи його як досконалий інструмент пізнання Всесвіту.

Специфіка художнього мислення в історичному аспекті розглядається крізь призму природи мистецтва і науки, співвідношення раціонального й емоційного, дискурсивного та інтуїтивного. У XIX ст. (Г. Гегель) утвердилася традиція тлумачити мистецтво як мислення в образах, на відміну від поняттєвого мислення науки.

У художньому мисленні ключову роль відіграє ставлення суб'єкта до об'єкта. На відміну від науки, де воно може мати узагальнено-абстрактний характер, у мистецтві воно виявляється через асоціації, внутрішні стани й уявлення. Саме ставлення дозволяє суб'єкту сформувати цілісну картину світу. Ця особливість

художнього відображення концентрується в базовій естетичній категорії – *художньому образі*.

Художній образ – модель системи ставлень, реалізована в матеріалі певного виду мистецтва. Художній образ у науці тлумачиться як специфічна форма відображення, яка узагальнено виражається в процесі художньої творчості митця і характеризується безпосередністю чуттєво-емоційного впливу на суб'єкт сприймання твору. Художній образ – це своєрідна сполучна ланка між реальним світом і його репрезентацією, яка відбувається за законами естетичних перетворень у сприйнятті й переживанні духовних цінностей. Отже, мета мистецтва – фіксація ставлень у художньому образі [4, с. 141]. Звідси зміст мистецтва – складна багаторівнева система ставлень суб'єкта до реальної дійсності.

Відповідно, *художнє мислення, це процес моделювання системи ставлень суб'єкта до реальної дійсності, що здійснюється як кореляція між сформованими в свідомості базовими елементами і плотськими, емпіричними даними, що знову надходять* [2, с. 39].

Мислення в своєму саморозвитку оперує ним же сформованими моделями, визначеними як *поняття, категорії, теорії*. Щодо музичного мистецтва, його специфіки, що виявляється вже на рівні розумового процесу, правомірне введення в науковий обіг терміну *музичне мислення*. Відповідно, «*музичне мислення – це реалізований в інтонації процес моделювання системи ставлень суб'єкта до реальної дійсності*» [2, с. 39].

Специфічність, сутність інтонації як музично-розумової діяльності викликає методологічні труднощі в процесі її аналізу. Інтонації, які за своєю природою є поняттями і категоріями музичного мислення, для повноцінного наукового освоєння повинні бути спочатку вербалізовані, тобто переведені в категоріальний апарат музикознавства. Однак будь-який переклад грішить недостатньою повнотою, неадекватністю об'єкта. Щоб компенсувати цей момент, Л. Дис пропонує систематизувати категоріальний апарат.

Як один із перших етапів розгляду специфіки музичного мислення в історичному аспекті музикознавець висуває категоріальне розчленовування процесу інтонації відповідно до існуючої в той або інший період системи виразних засобів. Таку функцію виконує музикознавче поняття *склад*, яким позначається тип процесу (вид музичної тканини) інтонування, що характеризується єдністю конструктивного елемента. В монодії таким конструктивним елементом є *тон* [2, с. 40].

Після встановлення типології конструктивних елементів Л. Дис для категоріального освоєння музичного мислення виявляє логічну основу взаємодії цих елементів. Як дефініція, що характеризує таку основу розгортання процесу інтонації, традиційно в музикознавстві використовується категорія *лад* (як категорія для визначення звуковисотної організації процесу інтонації).

Позначивши типологію конструктивних елементів за допомогою категорії *склад* і принципи їх

організації за допомогою категорії *лад*, ці категорії можуть бути реалізовані лише в конкретній звуковій системі, яка звичайно описується за допомогою терміна *звукоряд*. У системі категоріального апарату враховується ще один істотний момент розгортання в часі кожного елемента музичної виразності, який в музикознавстві закріплений категорією *метроритм*.

Означені категорії визначають логіко-конструктивну основу музичного мислення, встановлюють тип системи, в якій може розвиватися діяльність музичного мислення. За допомогою даних категорій атрибується кожний елемент музичної виразності. Атрибуція, тобто встановлення належності звукового елемента до тієї або іншої музично-розумової системи, є необхідним актом у слухачському сприйманні, композиторській і виконавській творчості [2, с. 41].

Важливими є категорії, що характеризують процес розвитку і перетворення елементів інтонацій, а саме: *тотожність, контраст, варіантність, варіаційність і розробковість*. Вони визначають процес розвитку музичного матеріалу і в поєднанні з категоріями, що визначають тип розумової системи, формують цілісність інтонацій.

Отже, музичне мислення, будучи складовою більш широкої категорії – мислення художнього – і включаючись у загальне розуміння мислення як виду людської діяльності, водночас володіє цілком визначеною специфічністю, пов'язаною, з одного боку, з виявленням ставлення як сутнісної характеристики цільової спрямованості даного типу мислення, з іншого боку – з сутністю інтонацій даного процесу. Останнє виявляється на рівні базових елементів – розумових моделей (поняття інтонацій, категорії, теорії). Вони можуть бути вербалізовані за допомогою категоріального апарату музикознавства [2, с. 42].

Витоки музичного мислення, якщо розглядати їх у генетичному плані, сходять до *відчуття інтонації*. Це початкова субстанція, *першооснова музично-естетичного переживання*. «Музика – інтонація», – *лаконічна формула Б. Асаф'єва*. *Інтонація є головним провідником музичної змістовності, музичної думки* [12, с. 33]. В системі музичного мислення можна виділити дві вихідні функції – інтонаційну і логіко-конструктивну. Джерела музичного мислення сягають відчуття інтонації [12, с. 34].

Емоційна реакція на інтонацію, проникнення в її виразну сутність – вихідний пункт процесів музичного мислення. Відчуття відіграють мотиваційну роль у мисленні. Тому відчуття музичної інтонації є сигналом до будь-яких музично-розумових дій. Всі вони спираються на здатність людини чуттєво сприймати виразний зміст музичної інтонації. Саме це явище відноситься до першої функції музичного мислення.

Наступне відображення музичних явищ у психіці людини пов'язане з осмисленням логіко-конструктивної організації звукового матеріалу. Коли інтонації певним чином опрацьовані, зведені в ту або в іншу систему, вони набувають можливості трансформуватися в музичну мову. Об'єктивні логіко-конструктивні категорії музич-

ного мистецтва безпосередньо співвідносяться, знаходять відображення в музичній свідомості. Таким чином, до другої функції відноситься осмислення логіки організації різних звукових структур – від простих до найбільш складних, уміння оперувати музичним матеріалом, знаходити подібне і відмінне, аналізувати та синтезувати, встановлювати взаємозв'язки.

Друга функція складніша за своєю природою, ніж перша (емоційне сприйняття інтонації). Це зумовлено інтелектуальними виявами з боку індивіда. Вона потребує сформованості вищого ступеня розвитку музичної свідомості. Однак поняття музичного мислення виступає при проникненні у виразно-смысловий підтекст інтонації, з одного боку, та осмисленні логічної організації звукових структур – з іншого. Саме цей синтез і відповідає за музичне мислення.

Отже, музичне мислення – це відображення в свідомості людини музичного образу, під яким розуміють сукупність діалектичної єдності *раціонального* (логічного) та *емоційного* [12, с. 35].

У концепції музичного мислення, як комплексу практичних здібностей, істотною є активність *інтонаційного мислення*. Це пов'язано зі змістом вихідних теоретичних категорій Б. Яворського, особливо з його трактуванням джерела музичного руху – ладової диференціації звуків, зокрема, «внутрішньої слухової настройки», яка розкривається через здатність слуху простежувати тяжіння нестійкості до відносної стійкості. Отже, в теорії вченого провідною виявляється здатність до сприймання *інтонаційного* процесу. Саме цю здатність Б. Яворський вважає наріжним каменем музичних здібностей. Розвиток музичного мислення, яке конкретизується в рамках ладової теорії Б. Яворського, має бути зближеним із завданням виховання певних якостей слуху: сприйняття динамічного інтонаційного життя твору [1, с. 51].

Аналізуючи проблему музичного мислення, вчені виділяють такі його види: учнівське, стихійне, автономне, діалогове, творче. Кожний вид мислення характеризується своїми операційними особливостями, співвідношеннями в ньому образу і слова, чуттєвого і раціонального.

Музичне-інтонаційне мислення, як категорія художнього, за своєю природою є комплексним. Незважаючи на багатогранні думки вчених, воно є нерозривною єдністю трьох основних компонентів: *сприймання, рефлексії, творчості*. М. Д'яченко, І. Котляревський, Ю. Полянський показують трифазну структуру мислення у вигляді таксономічної карти, де кожен момент у процесі свого розгортання проходить фази сприймання, рефлексії, творчості (див. рис. 1):

С – сприймання,

Р – рефлексія,

Т – творчість

	С	Р	Т
С	1	4	7
Р	2	5	8
Т	3	6	9

Рис. 1

Структура матриці в цілому відбиває як механізм одномоментного акту художнього мислення, так і закономірність більш розгорнутого процесу розвитку мислення. Горизонтальні ряди фіксують послідовність зміни фаз сприймання, рефлексії, творчості у кожному часі функціонування мислення. Вертикальні ряди показують, що одночасно всі фази є єдністю сприймання, рефлексії, творчості. Таким чином, кожна фаза розкривається завжди в цих трьох аспектах, зокрема:

1. Сприймання в аспекті *сприймання* – активна форма, яка забезпечує запам'ятовування та розпізнавання сприйнятого, віднесення його до індивідуального інтонаційного фонду.

2. Сприймання в аспекті *рефлексії* – усвідомлене сприймання музичних явищ, спрямоване на вибір та корекцію матеріалу з метою його наступного вивчення.

3. Сприймання в аспекті *творчості* – звернення з високим ступенем мотивації до музичних явищ для встановлення музично-історичного кругозору та усвідомлення цих явищ як бази творчої діяльності.

4. Рефлексія в аспекті *сприймання* – первинні форми усвідомлення характерних рис музичних явищ, які сприяють їх запам'ятовуванню, а також їх творчій інтерпретації.

5. Рефлексія в аспекті *рефлексії* – глибоке теоретичне усвідомлення накопиченого матеріалу з виходами на форми його творчого опрацювання.

6. Рефлексія в аспекті *творчості* – цілеспрямоване використання теоретичних знань та наявного широкого музично-історичного кругозору для забезпечення повноцінної творчої діяльності.

7. Творчість в аспекті *сприймання* – форми практичної діяльності, які сприяють активізації творчого сприймання музичних явищ та усвідомлення їх властивостей у різних інтерпретаціях.

8. Творчість в аспекті *рефлексії* – форми практичної діяльності, які пропонують переробку художнього матеріалу в плані його історико-стилістичного та теоретичного усвідомлення.

9. Творчість в аспекті *творчості* – творча діяльність на базі широкого історичного кругозору та глибоких теоретичних знань [3, с. 59–90].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, сутність музично-інтонаційного мислення полягає у пізнанні та перетворенні, у творчому процесі творення, сприйманні специфічних музично-звукових образів, що виражаються в інтонаціях. Цей процес має три основні компоненти: *сприймання*, *рефлексію*, *творчість*, які можуть розгортатися, проходячи ті ж самі фази, та набувати нової якості. Відтак *сприймання*, *рефлексія* та *творчість*, перебуваючи в аспекті *сприймання*, відповідають первинним якостям музично-інтонаційного мислення (накопичення музично-інтонаційного словника); в аспекті *рефлексії* відповідають стадії глибокого усвідомлення цього процесу; в аспекті *творчості* відповідають найвищій стадії, коли до музичних явищ звертаються з великим ступенем мотивації, цілеспрямовано використовуючи

теоретичні знання, творча діяльність здійснюється на базі широкого музично-історичного кругозору.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв Ю. Л., Джура Ф. О. Професійна підготовка музиканта: уроки Болеслава Яворського. Київ: ДАККіМ, 2009. 128 с.
2. Дис Л. Музичне мислення як об'єкт дослідження. Музичне мислення: сутність, категорії, аспекти дослідження: зб. ст. Київ: Муз. Україна, 1989. С. 35–46.
3. Дяченко Н. Г., Котляревський І. А., Полянський Ю. А. Теоретичні основи виховання і навчання в музичних навчальних закладах. Київ: Муз. Україна, 1987. 111 с.
4. Естетика: Підручник. Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Л. Ю. Кучерук; За заг. ред. Л. Т. Левчук. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Вища школа, 2006. С. 141–145.
5. Карамашева Н. В. Пізнання. Евристика: посібник для студ. та асп. Львів: Астролябія, 2002. 356 с.
6. Котляревський І. А. До питання о понятті музичного мислення. Музичне мислення: сутність категорії, аспекти дослідження. Збірник статей. Київ: Муз. Україна, 1989. С. 28–34.
7. Москаленко В. М. До визначення поняття «музичне мислення». Музична україністика в контексті світової культури. Українське музикознавство. Київ, 1998. Вип. 28. С. 48–53.
8. Павлов В. І., Лебедев В. О. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства. Харків: УкрДУЗТ, 2019. 160 с.
9. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 6-е вид. Київ: Либідь, 2008. 560 с.
10. Пяковський І. Б. Логіка музичного мислення. Київ: Музична Україна, 1987. 194 с.
11. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
12. Спіліоті О. В. Теорія і методика формування музично-інтонаційного мислення: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 234 с.
13. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Afanasyev, Yu. L., & Dzshura, F. O. (2009). Profesijna pidhotovka muzykanta: uroky Boleslava Yavors'koho [Professional training of a musician: lessons of Boleslav Yavorsky]. Kyiv : DAKKKiM. 128 s. [in Ukrainian]
2. Dys, L. (1989). Muzychne myslennya yak ob'ekt doslidzhennya [Musical thinking as an object of research]. Muzychne myslennya: sutnist', katehoriyi, aspekty doslidzhennya: zbirnyk statey [Musical thinking: essence, categories, aspects of research: collection of articles]. Kyiv : Muzychna Ukrayina. S. 35–46. [in Ukrainian]
3. Dyachenko, N. H., Kotlyarevskiy, I. A., & Polyanskyi, Yu. A. (1987). Teoretychni osnovy vykhovannya i navchannya v muzychnykh navchal'nykh zakladakh [Theoretical foundations of education and training in music institutions]. Kyiv : Muzychna Ukrayina. 111 s. [in Ukrainian]
4. Levchuk, L. T., Panchenko, V. I., Onishchenko, O. I., & Kucheryuk, L. Yu. (2006). Estetyka [Aesthetics] : pidruchnyk. (2-he vyd., dopov. ta pererobl.). L. T. Levchuk (Ed.). Kyiv : Vyshcha shkola. S. 141–145. [in Ukrainian]
5. Karamasheva, N. V. (2002). Piznannya. Evrystyka [Cognition. Heuristics] : posibnyk dlya studentiv ta aspirantiv. Lviv : Astrolabiya. 356 s. [in Ukrainian]
6. Kotlyarevskiy, I. A. (1989). Do pytannya pro ponyattya muzychnoho myslennya [On the concept of

musical thinking]. Muzychne myslennya: sutnist', katehoriyi, aspekty doslidzhennya: zbirnyk statey [Musical thinking: essence, categories, aspects of research: collection of articles]. Kyiv: Muzychna Ukrayina. S. 28–34. [in Ukrainian]

7. Moskalenko, V. M. (1998). Do vyznachennya ponyattya "muzychne myslennya" [On the definition of the concept "musical thinking"]. Muzychna ukraïnistyka v konteksti svitovoyi kul'tury. Ukrayinske muzyknavstvo [Ukrainian musicology in the context of world culture]. Kyiv. Vyp. 28. S. 48–53. [in Ukrainian]

8. Pavlov, V. I., & Lebedyev, V. O. (2019). Slovyk naybil'sh vzhyvanykh terminiv z filosofiyi, lohiky, etyky, estetyky ta relihiyznavstva [Dictionary of the most common terms in philosophy, logic, ethics, aesthetics, and religious studies]. Kharkiv : UkrDUZT. 160 s. [in Ukrainian]

9. Trokhimov, Yu. L., Rybalka, V. V., Honcharuk, P. A., et al. (2008). Psykholohiya [Psychology] : pidruchnyk. (6-e vyd.). Yu. L. Trokhimov (Ed.). Kyiv : Lybid'. 560 s. [in Ukrainian]

10. Pyaskovskiy, I. B. (1987). Lohika muzychnoho myslennya [The logic of musical thinking]. Kyiv : Muzychna Ukrayina. 194 s. [in Ukrainian]

11. Romenets', V. A. (2001). Psykholohiya tvorchosti [Psychology of creativity] : navchal'nyy posibnyk. (2-he vyd., dopov.). Kyiv : Lybid'. 288 s. [in Ukrainian]

12. Spilioti, O. V. (2019). Teoriya i metodyka formuvannya muzychno-intonatsiynoho myslennya [Theory

and methodology of the formation of musical-intonational thinking] : navchal'no-metodychnyy posibnyk. Nizhyn : NDU im. M. Hoholya. 234 s. [in Ukrainian]

13. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyy tlumachnyy psykholohichnyy slovyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv : Prapor. 640 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СПІЛІОТІ Олена – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичної педагогіки та хореографії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукові інтереси: музично-інтонаційне мислення: структура, механізм та художня природа.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SPILIOTI Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Music Pedagogy and Choreography, Nizhyn Mykola Gogol State University.

Scientific interests: musical-intonational thinking: structure, mechanism, and artistic nature.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 005.332.4:7:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-372-376

ШЕВЧЕНКО Інга –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського

державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9715-9864>

e-mail: ingashev4encko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ АРТ-МЕНЕДЖЕРА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Сучасна практика управління у сфері мистецтва зазнає впливу глибоких трансформацій в економічній, соціальній та культурній площині, а також у державній культурній політиці. Ці обставини зумовлюють нагальну потребу у формуванні висококваліфікованих фахівців, спроможних забезпечити ефективне управління арт-сферою. Арт-менеджери стають ключовими агентами змін, здатними поєднувати художнє бачення та стратегічне управління культурними процесами, фахівцями нового типу, що володіють як креативними навичками, так і компетентністю в організаційній та економічній сферах. Це обумовлює важливість дослідження професійної діяльності арт-менеджера.

У статті розглянуто специфіку професійної діяльності арт-менеджера в умовах сучасної соціокультурної трансформації. Досліджено понятійно-термінологічний апарат, окреслено основні напрями, функції та стилі керівництва у сфері арт-менеджменту. Проаналізовано становлення і розвиток арт-менеджменту в країнах Європи, виділено ключові історичні етапи становлення арт-ринку. Особливу увагу приділено особистості арт-менеджера як носія управлінської, креативної та культуротворчої функцій. Визначено професійні компетенції, аксіологічні орієнтації та управлінські стратегії, необхідні для ефективної діяльності у сфері культури і мистецтва. Надано класифікацію видів арт-менеджменту, охарактеризовано їх особливості у контексті сучасних викликів. Узагальнено роль арт-менеджера як інтегратора соціокультурного досвіду та координатора креативних процесів. Встановлено, що професійна діяльність арт-менеджера є ключовим елементом розвитку сучасного культурного середовища. Формування ефективної системи підготовки таких фахівців вимагає інтеграції міждисциплінарних знань, практико-орієнтованих підходів та активного використання цифрових інструментів. Визначено перспективи подальших розвідок, які передбачають вивчення впливу цифрової трансформації на роль арт-менеджера, а також розробку адаптивних моделей підготовки фахівців у сфері креативних індустрій.

Ключові слова: мистецька освіта, арт-менеджмент, культурна політика, управління, компетенції, культурні проєкти, професійна підготовка майбутнього педагога, викладач, студент.

SHEVCHENKO Inha –

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Chair of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9715-9864>

e-mail: ingashev4encko@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF AN ART MANAGER IN THE PROCESS OF TRAINING OF A FUTURE MUSIC TEACHER

The article explores the specifics of professional activity in art management within the framework of modern socio-cultural transformation. The relevance of the problem to art management is due to the growing calls that confront the cultural sphere in the minds of globalization, digitalization and changes in models of living art. Art managers are becoming key agents of change, responsible for promoting artistic development and strategically managing cultural processes. Currently, there is a need for a new type of managers, who will have both creative skills and competence in organizational and economic spheres, which underscores the importance of follow-up professional activity of an art manager.

The issues of art management are explored in the works of D. Getz, J. Goldblatt, I. Allen and others. Ukrainian scientists, in particular I. Shevchenko, K. Pichyk, O. Karpyuk emphasize the practical aspects of the art manager's activities in the context of the transformation of the cultural space. However, insufficient attention is paid to the issue of the formation of professional competencies of the art manager in the context of pedagogical education, which determines the need for further study.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the specifics of the professional activity of an art manager in the context of cultural transformation, to identify key competencies and approaches to their formation in the process of professional training.

Art management is considered an interdisciplinary field that combines elements of cultural studies, sociology, economics and pedagogy. The professional activity of an art manager covers planning, organization and implementation of cultural projects, work with target audiences, art marketing and resource management. The specialist's competencies include: communicative, project, financial and economic, analytical, creative and pedagogical components. In the European context, significant attention is paid to practice-oriented training, integration of art management with IT tools and fundraising practices. In Ukraine, there is a dynamic development of educational programs in the specialty "Musical Art. Art Communications", however, there is a need to modernize educational content and actively include innovative training methods.

The terminological apparatus is analyzed, and the main directions, functions, and leadership styles in the field of art management are defined. The historical development of art management in European countries is studied with emphasis on the evolution of the art market. Particular attention is paid to the personality of the art manager as a bearer of managerial, creative, and cultural functions. The work outlines the professional competencies, axiological orientations, and strategic approaches required for effective performance in the field of culture and the arts. A classification of art management types is provided, highlighting their unique features in the context of current challenges. The role of the art manager as an integrator of socio-cultural experience and coordinator of creative processes is summarized. Prospects for further research are identified, which include studying the impact of digital transformation on the role of an art manager, as well as developing adaptive models for training specialists in the creative industries.

Key words: arts education, art management, cultural policy, management, competencies, cultural projects, professional training of the future teacher, teacher, student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність проблеми арт-менеджменту зумовлена зростаючими викликами, що постають перед культурною сферою в умовах глобалізації, цифровізації та зміни моделей споживання мистецтва. Сучасна практика управління у сфері мистецтва зазнає впливу глибоких трансформацій в економічній, соціальній та культурній площині, а також у державній культурній політиці. Ці обставини зумовлюють нагальну потребу у формуванні висококваліфікованих фахівців, спроможних забезпечити ефективне управління арт-сферою.

Арт-менеджери стають ключовими агентами змін, здатними поєднувати художнє бачення та стратегічне управління культурними процесами, фахівцями нового типу, що володіють як креативними навичками, так і компетентністю в організаційній та економічній сферах. Це обумовлює важливість дослідження професійної діяльності арт-менеджера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народженню арт-менеджменту передували теоретичні та практичні роботи з культурології, соціології, теорії та практики режисури масових свят, маркетингу, менеджменту, політології, соціальної філософії, психології; праці, присвячені організації комплексу соціальних комунікацій, системи зв'язків із громадськістю, проведення соціологічних досліджень. Питання арт-менеджменту досліджуються в роботах Д. Гетца [6; 7; 8; 9], Дж. Голдблатта [10], І. Аллена [5], М. Вудкока [11] та інших дослідників. Українські вчені, зокрема О. Іванова [1], К. Пічик [4], М. Карлін [2], О. Карпюк [3] акцентують на практичних аспектах діяльності арт-менеджера в умовах

трансформації культурного простору. Проте, недостатньо уваги приділено питанню формування професійних компетенцій арт-менеджера в контексті педагогічної освіти, що визначає необхідність подальшого вивчення.

Отже **метою** статті є теоретичне обґрунтування специфіки професійної діяльності арт-менеджера в умовах культурної трансформації, виявлення ключових компетентностей та підходів до їх формування у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сутності змісту, функціональних характеристик та основних напрямків арт-менеджменту дозволяє стверджувати, що він орієнтований на здійснення оперативного, тактичного та стратегічного управління на користь суспільства, держави та особистості, включаючи постановку соціально значущих цілей, формування технологій їх досягнення, планування та організацію діяльності для отримання максимально можливих результатів у просторі культури, мистецтва та художньої практики.

Арт-менеджмент розглядається як міждисциплінарна сфера, що поєднує елементи культурології, соціології, економіки та педагогіки. Основні компоненти арт-менеджменту тісно пов'язані між собою і реалізуються як складові єдиного процесу на основі комплексного використання переваг та особливостей кожного з них.

Професійна діяльність арт-менеджера охоплює планування, організацію та реалізацію культурних проєктів, роботу з цільовими аудиторіями, маркетинг мистецтва та управління ресурсами.

Сутність арт-менеджменту проявляється в процесі його функціонування. Виходячи з методологічних соціокультурних основ арт-менеджменту, його функції є реалізацію властивостей та якостей управлінського процесу в загальній структурі суспільства, що забезпечують баланс, узгодження та підтримку розвитку художньої культури.

Виділяємо такі групи функцій:

- основні загальні функції, пов'язані з управлінням художньо-творчою діяльністю (плануванням, організацією, мотивуванням, контролем);
- основні специфічні функції, пов'язані з мистецтвом (його призначенням та художнім споживанням).

Арт-менеджмент є явищем, що історично розвивається та обумовлений соціокультурними умовами. Для розуміння його сутності та логіки розвитку доцільно розглянути послідовність історичних етапів становлення арт-сфери як елемента соціокультурного простору, в якому зароджується, розвивається арт-менеджмент як специфічний вид управлінської діяльності та особлива галузь наукового знання.

Періодизацію еволюції європейського арт-менеджменту можна проводити за різних показників. Оскільки арт-менеджмент є видом соціокультурного менеджменту, ми вважаємо можливим взяти за основу не зародження арт-ринку в Європі, а пов'язати історію арт-менеджменту з управлінськими революціями, перша з яких відбулася в давніх цивілізаціях і звернутися до їхньої культури.

Одним із провісників арт-менеджменту як виду діяльності можна вважати навіть єгипетського фараона Ехнатона, який з метою трансформації соціального устрою не тільки переносить столицю, але й цілеспрямовано робить її центром нововведень у різних видах мистецтва: образотворче мистецтво, живопис, скульптура.

Сприймаючи культуру як «другу природу», розумове і моральне утворення (Цицерон), греки роблять об'єктом управління всю сферу культури, не тільки визначають норми та правила художньої творчості, а й розвивають ті види мистецтва, які сприяли морально-духовному розвитку особистості, ставали засобом громадянського миру та злагоди.

Традиції управління мистецтвом розвивалися в Римі, населення якого вимагало «хліба та видовищ». Багато глядачів збирають сатурналії – свята для сільських жителів, що проводилися двічі на рік. Інгредієнтом західної культури стали тріумфи – церемонії на честь в'їзду переможця до міста. Природно, проведення подібних заходів вимагало спеціально навчених та професійно зайнятих людей, тому суб'єктне оформлення арт-сфери також змінюється. Серед наближених до імператора Августа особливо виділявся Меценат (згодом ім'я стає загальним) – людина, яка не тільки сама писала, але й організовувала гуртки літераторів, імператор сам приймав письменників і поетів, даючи їм свої рекомендації та поради.

У період середньовічної культури основним суб'єктом соціокультурного управління стає церква, яка видозмінює всі форми мистецтва у своїх цілях. Однак паралельно у соціокультурній сфері виникають осередки «світської самоорганізації» і починає складатися своєрідний арт-ринок. У його витоків знаходиться рух трубадурів, який виник у рамках середньовічної культури наприкінці XI століття. Яскравим явищем стає водевіль (від фр. *vaudeville*, походить від долини річки Вір у Нормандії – *Vau de Vire*, де жив народний поет-пісняр Олів'є Басслен). Це жанр легкої комедійної п'єси або спектаклю з цікавою інтригою або анекдотичним сюжетом, що супроводжується музикою, куплетами, танцями.

Паралельно у XVIII столітті з'являються різні розважальні заклади: мюзик-холи, вар'єте, кабаре, міністрел-шоу (синтез ярмаркових та карнавальних вистав) та оперета. У другій половині XIX століття діяльність кафе-шантанів вплинула на розвиток таких камерних жанрів, як ліричний спів, конферанс, сольний танець, ексцентрика. Успіх таких кафе викликав появу більших видовищних підприємств – кафе-концертів. Такій формі показу номерів були властиві відкритість, лаконізм, імпровізація, святковість, оригінальність, видовищність.

Розвиток економічних комунікацій спричинив появу нових культурних центрів та нових видів мистецтва. Особливою віхою у цьому напрямку стала поява джазу США. Центром джазової музики стає Новий Орлеан, саме тут була записана перша грамплатівка. Коли джаз завоював симпатії великої кількості людей, з'являються його різні напрями, яких сьогодні близько тридцяти: блюз, регтайм, свінг, фьюжн, ранній етап якого прийнято називати джаз-рок, фанк та ін. Повсюди стали поширюватися система арт-менеджменту у галузі джазового мистецтва, а також джаз-агентства, музичні біржі. Переростання соціокультурних систем у нову фазу індустріального суспільства породжує новий вид підприємницької активності – арт-індустрії. Вони зародилися в Європі в період становлення та розвитку ринкових відносин і зазнали значних модифікацій сьогодні.

Таким чином, можна зафіксувати тенденції у розвитку арт-менеджменту та виділити етапи його розвитку в європейській культурі. Передісторія арт-менеджменту починається в античності, де об'єктом управління була культура в цілому як форма соціального буття, що формується цілеспрямовано, види мистецтва сприймалися як системно організоване ціле, всі елементи якого доповнювали один одного. Управління процесами в арт-сфері не ставало прерогативою професіоналів, тут не було спеціально розроблених технологій.

Розвиток арт-сфери в наступні епохи призводить до диференціації управлінської праці, а потім об'єкта арт-управління та модифікації ролі та статусу суб'єктів. З'являються особливі управлінські терміни: продюсер, режисер, імпресаріо, антрепренер. Введення у науковий обіг поняття «культура», теоретичне, філософське дослідження феномена мистецтва, особливо в

класичній німецькій філософії, створює основи для наукового спрямування арт-менеджменту. Сьогодні ми виділяємо школи арт-менеджменту та його парадигми.

У сучасних умовах зростає роль особистості арт-менеджера як найважливішого суб'єкта соціокультурної діяльності, що регулює та забезпечує систему управління у сфері культури та мистецтва, спрямовану на вирішення завдань збереження та розвитку художньої творчості; примноження естетичних, освітніх, культурно-просвітницьких, духовно-моральних та патріотичних цінностей; створення, презентації та просування високохудожньої продукції мистецтва. Специфіка професійної діяльності арт-менеджера в тому, що його професіоналізація передбачає глибокий синтез особистісних якостей керівника та мистецтвознавця. Так, професія арт-менеджера є не тільки найважливішим засобом самореалізації, а й можливістю втілити потенційні можливості людини, яка цілеспрямовано перетворює арт-сферу і володіє знаннями в галузі мистецтва.

Діяльність арт-менеджера є поліфункціональною. До рольових функцій арт-менеджера відносяться: вироблення стратегічних завдань, управління поточними процесами, створення робочої атмосфери в колективі та оптимізація зв'язків з громадськістю, підбір кадрів та подальша робота з підлеглими, розподіл ресурсів та обов'язків у роботі команди, оцінка роботи підлеглих та створення механізмів стимулювання, формування позитивних якостей працівників, економічний аналіз роботи.

Таким чином, особистість арт-менеджера формується у процесі присвоєння сутнісних характеристик соціокультурних відносин. Вона поєднує наступні елементи:

- здатність цілеспрямовано формувати арт-сферу;
- потреба в її активному, творчому перетворенні;
- знання, уміння, навички, необхідні для здійснення управлінської діяльності та діяльності мистецтвознавця.

Компетенції фахівця включають: комунікативну, проєктну, фінансово-економічну, аналітичну, креативну та педагогічну складові. У європейському контексті значна увага приділяється практико-орієнтованому навчанню, інтеграції арт-менеджменту з ІТ-інструментами та фандрейзинговими практиками. В Україні спостерігається динамічний розвиток освітніх програм зі спеціальності «Музичне мистецтво. Арт-комунікації», проте існує потреба в осучасненні навчального контенту та активному включенні інноваційних методів підготовки.

Таким чином, можна констатувати, що сучасний арт-менеджмент є системою цілей, принципів, функцій і технологій у соціально-культурній діяльності, що забезпечує розробку та реалізацію комплексу заходів тактичного та стратегічного характеру відповідно до філософії та місії установ культури та мистецтва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Професійна діяльність арт-

менеджера є ключовим елементом розвитку сучасного культурного середовища. Формування ефективної системи підготовки таких фахівців вимагає інтеграції міждисциплінарних знань, практико-орієнтованих підходів та активного використання цифрових інструментів. Перспективи подальших розвідок вбачаються у вивченні впливу цифрової трансформації на роль арт-менеджера, а також у розробці адаптивних моделей підготовки фахівців у сфері креативних індустрій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Іванова О. В. Методичні підходи до розробки бізнес-івенту. URL: <http://firearticles.com/economika-pidpryemstv/220-metodichn-pdhodi-do-rozrobkibiznes-ventu-vanova-o-v-markovskiy-o-v.html>
2. Карлін М. І. Можливості застосування лізингу персоналу і аутсорсингу в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1. С. 96–102.
3. Карпюк О. А. Івент-менеджмент в туристичній галузі: світовий досвід та перспективи для України. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції*. С. 39–42.
4. Пічик К. В. Івент-маркетинг як сучасний інструмент впливу на споживача. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 145–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAe_2016_1_1_22.
5. Allen J., O'Toole W., Harris R. & McDonnell I. *Festival & Special Event Management*. Australia : John Wiley & Sons. 2011.
6. Getz D. Special Events : Defining the product. *Tourism Management*. 1989. №10 (2). P. 135–137.
7. Getz D. *Events management and event tourism*. (1st ed.). New York : Cognizant Communications Corp. 1997.
8. Getz D. Events tourism and the authenticity dilemma. In W. Theobald (Ed.), *Global tourism* (2nd ed.). Oxford : Butterworth-Heinemann. 1998. P. 409–427.
9. Getz D. The impacts of mega events on tourism: Strategies for destinations. In T. Andersson, C. Persson, B. Sahlberg, & L. Strom (Eds.), *The impact of mega events*. Ostersund, Sweden : European Tourism Research Institute. 1999. P. 5–32.
10. Goldblatt Joe. *Special Events : Event Leadership for a New World*. New York : John Wiley and Sons, Ltd. 2004. 528 p.
11. Woodcock M., Francis D. The liberated manager. URL: <https://altairbook.com/books/4704175-raskreposhchenny-menedjer.html>

REFERENCES

1. Ivanova, O. V. *Metodychni pidkhody do rozrobky biznes-iventu* [Methodical approaches to the development of business events]. URL: <http://firearticles.com/economika-pidpryemstv/220-metodichn-pdhodi-do-rozrobkibiznes-ventu-vanova-o-v-markovskiy-o-v.html> [in Ukrainian]
2. Karlin, M. I. (2011). *Mozhlyvosti zastosuvannia lizynhu personalu i autsorsynhu v Ukraini* [Opportunities for using personnel leasing and outsourcing in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. № 1. S. 96–102. [in Ukrainian]
3. Karpiuk, O. A. *Ivent-menedzhment v turystychnii haluzi: svitovyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy* [Event management in tourism: global experience and prospects for Ukraine]. *Aktualni problemy, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku industrii turyzmu v Ukraini ta Polshchi : materialy dev'atoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. S. 39–42. [in Ukrainian]

4. Pichyk, K. V. (2016). Ivent-marketynh yak suchasnyi instrument vplyvu na spozhyvacha [Event marketing as a modern tool of consumer influence]. Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky. T. 1. Vyp. 1. S. 145–148. [Elektronnyi resurs]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAe_2016_1_1_22. [in Ukrainian]

5. Allen, J., O'Toole, W., Harris, R. & McDonnell, I. (2011). Festival & Special Event Management. Australia : John Wiley & Sons. [in English]

6. Getz, D. (1989). Special Events : Defining the product. Tourism Management. 10 (2). S. 135–137. [in English]

7. Getz, D. (1997). Events management and event tourism (1st ed.). New York: Cognizant Communications Corp. [in English]

8. Getz, D. (1998). Events tourism and the authenticity dilemma. In W. Theobald (Ed.), Global tourism (2nd ed.). Oxford: Butterworth-Heinemann. S. 409–427. [in English]

9. Getz, D. (1999). The impacts of mega events on tourism: Strategies for destinations. In T. Andersson, C. Persson, B. Sahlberg, & L. Strom (Eds.), The impact of mega events (pp. 5–32). Ostersund, Sweden: European Tourism Research Institute. [in English]

10. Goldblatt, J. (2004). Special Events : Event Leadership for a New World. New York : John Wiley and Sons. Ltd. 528 s. [in English]

11. Woodcock, M., Francis, D. The liberated manager. URL: <https://altairbook.com/books/4704175-raskrepostshchenny-menedjer.html> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЧЕНКО Інґа – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості професійної підготовки студентів факультетів мистецтв закладів вищої освіти у рамках сучасної гуманітарно-культурологічної парадигми.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVCHENKO Inha – Ph.D., Associate Professor, Associate Professor, of the Chair of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: features of professional training of students of art faculties of universities in the framework of the current humanitarian and cultural paradigm.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-376-381

БИКОВА Олександра –

аспірантка Української державної

льотної академії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1427-9853>

e-mail: oleksandra.kulik84@gmail.com

ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АВІАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджено особливості впливу мотивації майбутнього фахівця авіації на формування його самостійності в процесі професійної підготовки.

Встановлено, що результативність формування мотивації можлива лише тоді, коли здобувачу освіти вдається пов'язати мету з особистісними цінностями. Чим більше особистісні цінності пов'язані з результатами майбутньої професійної діяльності, тим більше внутрішні мотиви активно впливають на мотивацію особистості студента.

Висока позитивна мотивація може виступати компенсуючим фактором у випадку, коли недостатньо високих здібностей; однак цей фактор не працює у зворотному напрямку: жодний високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчального мотиву чи слабку його вираженість, не може призвести до значних успіхів в навчанні. Це свідчить про прямий зв'язок між мотивацією та емоційним інтелектом, оскільки саме його сформованість надає мотивації позитивного спрямування.

Розвиваючись, особистість змінює зовнішній світ відповідно до власних внутрішніх можливостей. Належний рівень розвитку мотиваційних процесів є для студента особливою цінністю, оскільки дозволяє йому підтримувати на дієвому рівні свій психічний потенціал, своє психологічне благополуччя. Потреба в самозмінах значною мірою залежить від виникнення у студента мети досягнути бажаного рівня особистісного зростання.

Основною ознакою мотивації взагалі, є її дієвий характер, її органічне проникнення в різноманітні прояви у різні вияви активності та діяльності, поведінки. Ця активність виникає на основі єдності свідомості та реальної поведінки, детермінує діяльність особистості, конструктивно впливає на досягнення важливих, особистісно значущих та актуальних у суспільному плані цілей.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей взаємовпливу мотивації та професійних очікувань майбутнього авіафахівця.

Ключові слова: майбутній фахівець авіації, професійна підготовка, мотивація, професійна діяльність, особистість, особистісне зростання, цінність, активність, діяльність.

BYKOVA Oleksandra –

Postgraduate student, Ukrainian

State Flight Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1427-9853>

e-mail: oleksandra.kulik84@gmail.com

POSITIVE MOTIVATION OF A FUTURE AVIATION SPECIALIST IN THE PROCESS OF HIS PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the peculiarities of the influence of the motivation of a future aviation specialist on the formation of his independence in the process of professional training.

The effectiveness of motivation formation is possible only when the student manages to connect the goal with personal values. The more personal values are related to the results of future professional activity, the more internal motives actively influence the motivation of the student's personality.

High positive motivation can act as a compensating factor in the case when high abilities are not enough; however, this factor does not work in the opposite direction: no high level of abilities can compensate for the absence of educational motive or its weak expression, cannot lead to significant success in learning. This indicates a direct connection between motivation and emotional intelligence, since it is its formation that gives motivation a positive direction.

Developing, the personality changes the external world in accordance with its own internal capabilities. The appropriate level of development of motivational processes is of particular value for the student, since it allows him to maintain his mental potential and psychological well-being at an effective level. The need for self-change largely depends on the emergence of a student's goal to achieve the desired level of personal growth.

The main feature of motivation in general is its effective nature, its organic penetration into various manifestations in various manifestations of activity and activity, behavior. This activity arises on the basis of the unity of consciousness and real behavior, determines the activity of the individual, constructively influences the achievement of important, personally significant and relevant goals in social terms.

Prospects for further research lie in studying the peculiarities of the interaction between motivation and professional expectations of a future aviation specialist.

Key words: future aviation specialist, professional training, motivation, professional activity, personality, personal growth, value, activity, activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оцінка соціального успіху вимірюється не лише рівнем визнання серед своїх колег, а й особистими досягненнями через активну участь в прийнятті рішень, пов'язаних з професійною діяльністю та взяттям відповідальності на себе за них. Потреба у визнанні відображає здатність особистості діяти як неформальний лідер і висловлювати власні переконання. Прагнення об'єднатися, або бажання брати участь у спілкуванні, допомагати іншим, підтримувати дружбу та приймати допомогу, виявляється через бажання бути частиною групи, колективу та брати участь у загальних заходах.

Прагнення влади у особистості студента може виявлятися, насамперед, у прагненні впливати на інших своїх товаришів і керувати ними. Студенти з розвинутою потребою у владі, часто активні, енергійні, не бояться конфронтації, прагнуть відстоювати свою позицію. Потреба успіху вважається як стійке прагнення особистості досягти високих результатів у професійній діяльності. Потреба приналежності до спільноти інших людей, прагнення бути членом професійної команди визначає не тільки вибір особистістю в певній сфері професійної діяльності, а й характер виконання нею професійних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація навчальної діяльності є ключовим чинником у системі сучасної освіти, оскільки рівень засвоєння знань безпосередньо залежить від зацікавленості здобувачів вищої освіти. Аналіз наукових джерел засвідчує, що мотивація розглядається з різних теоретичних позицій, що відображає її багатогранність як психологічного й педагогічного феномена. Зокрема, окремі дослідники пов'язують мотивацію з творчістю (М. Бердяєв, П. Вікторов, Е. Гуссерль, Н. Кічук), з багатством духовного світу (І. Бех, М. Грот), із прагненням до самореалізації та самоздійснення як провідними чинниками розвитку особистості (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм), із прагненням до ідеалу (Г. Костюк, В. Семиченко, Ф. Хміль), а також із формуванням

морально-етичних та професійних ціннісних орієнтацій (Г. Васянович, В. Гриньова, Л. Дибкова, Є. Іванченко, М. Князян, О. Резван, О. Романовський, В. Стрельников, Г. Тимошук). Теоретичне обґрунтування мотивації охоплює як змістовні теорії (Ф. Герцберг, Д. МакКлелланд, Д. Аткинсон, Х. Хекхаузен), так і процесуальні (В. Врум, С. Адамс, Л. Портер, Е. Лоулер).

Психолого-педагогічні дослідження вітчизняних (І. Ляшенко, О. Малінка, О. Пінська) та зарубіжних вчених (Б. Вернер, Ф. Герцберг, Е. Дісі) демонструють широку варіативність підходів до вивчення мотивації. У більшості підходів мотивація розглядається як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, механізмів і процесів, що зумовлюють виникнення спонук до досягнення життєво та професійно важливих цілей.

Мета статті – дослідити особливості впливу мотивації майбутнього фахівця авіації на формування його самостійності в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчені, стверджують, що поняття мотивації можна використовувати в двох значеннях: - як систему факторів, що викликають активність організму і визначають спрямованість поведінки особистості: потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, прагнення; - як характеристику процесу, що забезпечує поведінкову активність на певному рівні, тобто мотивування.

Якщо є справжня зацікавленість у завданні, то можливість його реалізації сприймається як винагорода; - очікування винагороди може спонукати особистість не ділитися своїми ідеями з іншими та послабити соціальні зв'язки між членами команди, що може стати перешкодою для формування організаційного та соціального капіталу та створення справді інноваційного продукту (рішення). Особливості професійного становлення значною мірою визначає професійний інтелект. У сучасних психологічних дослідженнях поняття професійного інтелекту частіше вживають у двох значеннях: а) специфічні особливості інтелектуальної діяльності фахівця, що визначають

ефективність його професійної діяльності; б) якісний аспект інтелектуальної діяльності фахівця, що визначає його високий професійний рівень.

У наукових дослідженнях розрізняють зовнішню та внутрішню мотивацію. Зовнішня мотивація є надзвичайно важливим фактором, який створює успіх у професійній діяльності особистості, але внутрішня мотивація має сильний вплив на довгострокові результати праці та ставлення особистості до роботи протягом усього життя. При цьому чим сильніший її вплив, чим вище та різноманітніше вимоги до процесу та змісту роботи, чим більше їм відповідає поточний внутрішній стан особистості. Зовнішня мотивація може позитивно впливати на ранніх етапах роботи, відіграючи роль опори для створення системи ефективної роботи. Її також можна вважати додатковим стимулом, що виконує підтримуючу функцію на етапі консолідації команди.

До внутрішніх джерел навчально-професійної мотивації належать пізнавальні та соціальні потреби, потреби майбутньої професії (прагнення до соціально схвалюваних дій і досягнень). Зовнішні джерела навчально-професійної мотивації визначаються умовами життєдіяльності студентів, зокрема вимогами, очікуваннями та можливостями. Вимоги пов'язані з необхідністю дотримання соціальних норм поведінки, спілкування та діяльності. Очікування характеризують ставлення суспільства до освіти як норми поведінки, що приймається особистістю і дозволяє долати труднощі, пов'язані зі здійсненням навчально-професійної діяльності. Можливості – це об'єктивні умови, необхідні для розгортання навчально-професійної діяльності [3].

Зокрема, виявлено наявність сильної прямої кореляції між загальним рівнем навчальної мотивації та рівнем мотивації здобуття знань, оволодіння професією та отримання диплому. Відзначено наявність помірної прямої кореляції між рівнем адаптованості та рівнем організованості; між рівнем адаптивності та прагненням до успіху; між рівнем загального перфекціонізму та прагненням до успіху; між рівнем організованості і прагненням до успіху; між рівнем інтернальності локусу контролю та загальним рівнем навчальної мотивації. Виявлено помірну зворотну кореляцію між рівнями адаптивності та рівнем особистісної тривожності. Існує слабка пряма кореляція між рівнем інтернальності локусу контролю і рівнем особистісної тривожності; між загальним рівнем навчальної мотивації та рівнем організованості.

Особливе значення для навчально-пізнавальної діяльності має пізнавальний інтерес. У навчальному процесі інтерес виступає у декількох модифікаціях: як засіб навчання, як мотив навчальної діяльності, як стійка якість особистості. Особливістю пізнавального інтересу є його здатність збагачувати й активізувати не лише пізнавальну, а й будь-яку діяльність особистості, оскільки пізнавальні моменти є у кожній із них. Умовно розрізняють чотири послідовні стадії його розвитку: цікавість як елементарна стадія

вибіркового відношення, детермінована зовнішніми обставинами; допитливість, що виявляється у прагненні особистості вийти за межі побаченого; пізнавальний інтерес, що характеризується пізнавальною активністю, вибірковою спрямованістю навчальних дисциплін, ціннісною мотивацією, в якій пізнавальні мотиви займають основне місце; теоретичний інтерес, що включає як прагнення пізнати складні теоретичні питання і проблеми певної наукової дисципліни, так і використання їх як інструменту пізнання [2, с. 206].

Розуміння мотивів діяльності та уявлення про механізми їхнього утворення мають важливе значення для особистості як суб'єкта діяльності, і для наукового розуміння психологічного змісту цих процесів. Від мотиву (в психологічному сенсі) залежить, якою є та чи інша дія, який суб'єктивний сенс вона має для певного студента, як відтворює його внутрішній світ, «картину його «Я». Мотиви діяльності особистості відображають найхарактерніші для неї способи реагування на певні елементи довколишньої (зовнішньої) і прихованої (внутрішньої) сфери існування особистості.

Рівень усвідомлення мотивів власної діяльності висвітлює властивий особистості спосіб реагування на певні явища: спонтанні дії, спрямовані та організовані дії тощо. Змістовний масштаб мотивування особистістю своїх дій характеризує як змістовий простір її реального і духовного буття, так і особистісну «зрілість» в оволодінні предметним світом та власними переживаннями взаємодій з цим світом.

Зв'язок між діями особистості та причинами, які зумовлюють і пояснюють ці дії, і описує поняття мотивації. Це певна сукупність факторів (мотивів, емоційних переживань, очікувань, намагань тощо особистості), які зумовлюють ту чи іншу форму активності особистості, спрямовану на зовнішній світ, явища індивідуального «Я» або інші рівні існування. Можна говорити про універсальну структуру мотивації особистості, проте зміст, що керує діями і поведінкою особистості, завжди буде індивідуальним, унікальним.

Об'єктивність мотивації допомагає реально оцінити ситуацію у сфері управлінської діяльності, зіставити її із завданнями та визначити потреби. Принцип об'єктивності мотивації передбачає аналіз мотиваційних методів та всебічність їх розгляду. Мотиваційна діяльність повинна базуватися на дійсності, реальності, конкретності фактів. Об'єктивність мотивації – це результат дослідження, проведення необхідних розрахунків, аналізу, вимірювань, порівнянь, виявлення недоліків або помилок у методах мотивації, що застосовуються. І лише узагальнення всіх отриманих таким чином даних призводить до точних і обґрунтованих висновків, розвиває вміння вникати в суть речей для встановлення істини. Все це дає можливість знайти правильне рішення для усунення порушень або попередження небажаних наслідків.

Сьогодні перед українськими закладами вищої професійної освіти стоїть важливе завдання:

підготувати високоосвічених фахівців, здатних брати активну участь у якісно новому етапі розвитку сучасного суспільства.

Головною метою навчання є не підготовка вузькопрофільних фахівців для конкретної сфери діяльності, а до розвитку професійних якостей висококваліфікованих фахівців та підвищення їх професійної компетентності.

Успіх у професійній діяльності майбутнього авіафахівця, як майбутнього керівника, може бути пов'язаний з успішною кар'єрою. Кар'єра тривалий час вважалася негативним явищем у суспільній свідомості і лише останнім часом прийшло розуміння соціального статусу та ролі у професійній діяльності особистості. У кар'єрі найважливіше – оволодіння рівнями і ступенем, професіоналізму, досягнення певного соціального статусу в професійній діяльності та призначення на певну посаду. Просування по службі (відоме як «вертикальна кар'єра») є одним із видів кар'єри, її адміністративний варіант [1].

Суб'єктом ціннісного ставлення особистості є не особистість, що пізнає, а практична її діяльність. Сама цінність постає як об'єктивна відповідність даного явища, процесу, дії, події, ідеї об'єктивним потребам та інтересам. Про ціннісне відображення в повному розумінні можна говорити лише тоді, коли є живе переживання, яке орієнтує особистість і спонукає її до практичних дій. З цих положень можна зробити висновок, що мотиви, яка виконують в поведінці та діяльності особистості смислотвірну й регульовальну роль, виявляються тісно пов'язаними з цінностями особистості. Цінності, виступаючи в ролі, вкорінених в структурі особистості загальносоціальних регуляторних механізмів, встановлюють межі або рамки соціального існування суб'єкта.

Установлено, що ті студенти, які беруть участь у розвитку позитивної мотивації, мають вищий рівень самостійності в порівнянні з тими, хто такого навантаження не виконує. Тобто, набутий досвід у процесі розвитку позитивної мотивації є необхідною основою вироблення і формування елементів самостійності майбутнього авіафахівця.

Розвиток самодетермінації курсантів майбутніх авіафахівців більш інтенсивно розвивається залежно від їхнього розвитку позитивної мотивації. Процесуальні потреби посилюються з часом і в результаті активності

особистості, яка спрямована на їх задоволення. Кожна особистість орієнтується в такій особливості: чим більше вона зайнята своєю улюбленою справою і чим більшу радість вона їй дає, тим більше хочеться її продовжувати. Тому внутрішні процесуальні потреби є принципово тими, що не насичуються, вони мають антигомеостатичний характер. Завдяки їм особистість розвивається, а не тільки задовольняє свою потребу в чомусь. Усе це дає змогу зрозуміти існування двох мотиваційних систем: зовнішньої та внутрішньої мотивації. Вони відносно незалежні одна від одної, а мотиваційний комфорт може бути досягнутий лише за умови повноцінного функціонування цих двох систем [3].

Глибокий аналіз внутрішньої та зовнішньої мотивації особистості приводить до проблеми самовизначення, заснованої на новому розумінні базових потреб особистості. У цьому напрямку стверджується, що внутрішня мотивація базується на трьох вроджених (організмичних) потребах: компетентність, самодетермінація (автономія); взаємозв'язок з іншими людьми (або сприйняття іншими людьми). Остання потреба включає встановлення надійних стосунків з іншими, які задовольняють особистість; стосунків, заснованих на почутті причетності та прив'язаності. Перераховані вище потреби існують у кожного (вроджені) і є важливими для функціонування внутрішньої мотивації, тому їх необхідно розвивати, оскільки саме на внутрішню мотивацію необхідно спиратися у процесі навчання та виховання студента.

Важливим фактором мотивації співробітників у будь якій діяльності є задоволеність від виконаної роботи. До чинників, що підтримують, варто віднести ті, які створюють необхідні для комфортного та спокійного буття, зокрема їх можна поділити на чинники оплати, чинники комфорту та чинники безпеки. До перших належать фактори, виплати заробітної плати, надання премії, виплату дивідендів, комісійних, бонусів та інших фінансових винагород; до других відносяться створення комфортних умов для виконання своїх трудових обов'язків, а саме належних умов для комфортної роботи, повноцінного відпочинку після робочого часу та під час перерви тощо. До третьої групи факторів належить створення умов безпеки праці та соціального захисту, зокрема, у формі технологізації умов та знарядь праці, шляхом надання пільг, пов'язаних із соціальним та медичним страхуванням, програмами пенсійного накопичення, оплачуваними лікарняними та відпустками, іпотекою та споживчими кредитами тощо.

Виділяють три рівні розвитку внутрішньої мотивації. Перший рівень – ситуативний, коли поява внутрішньої мотивації визначається здатністю діяльності задовольнити потреби в самодетермінації, компетентності та значущих стосунках. Другий рівень ситуативно-ціннісний. Виникнення мотивації на цьому рівні можливе, навіть тоді, коли в самій діяльності задовольняються не всі психологічні потреби. Достатньо, щоб діяльність була значущою для особистості. Третій рівень – суб'єктно-ціннісний. На цьому рівні внутрішня мотивація стає особистісною якістю. Потреби в самодетермінації, компетентності та значущих відносинах набувають статусу цінностей. Особистість тепер сама здатна змінити ситуацію або переформулювати зовнішню визначене завдання. На суб'єктно-ціннісному рівні особистість може сформувати внутрішню позитивну мотивацію до будь якої діяльності, вийшовши за вимоги ситуації.

Мотивація особистості має тенденцію до зміни, непередбачуваності і навіть трансформації в демотиваційні явища, які пов'язані з пасивністю та соціальним відчуженням. Проте демотиваційні явища – це також є свого роду мотивація до

бездіяльності та пасивності, яка зумовлена почуттям розчарування, самотності чи відповідним світоглядом та цінностями.

Результативність самоздійснення особистості студента залежить від багатьох психологічних якостей його особистості, і завдяки розвитку яких, особистість покращує свою продуктивність, освоює різні форми самоздійснення, що супроводжується зрізним рівнем вираженості прагнення до особистісного зростання і розвитку, характеристиками мотиваційно-потребнісної сфери й установами особистості на себе.

Стійкість мотивації саморозвитку залежить від стійкості ідеалу (образів ідеальних особистостей, ідеального «Я» та сталості самооцінки). У результаті оцінювання себе студент виявляє в себе недоліки, які, як відзначають дослідники, можуть мати різний характер. З одного боку, він може розуміти недолік як відставання від норми розвитку, позитивної якості, з іншого – рівень розвитку позитивної якості порівняно з наявним у нього ідеалом. У цьому випадку недолік помітний для оточення, і тому вирішальна роль у стимулюванні до саморозвитку буде належати власній ініціативі студента. Бувають випадки, коли під недоліком розуміється наявність негативної якості.

Саморозвитку будь-якої системи передують зовнішні детермінанти. Коли вирішальна роль у розвитку переходить до внутрішніх детермінант, цей процес стає саморозвитком особистості. Це становлення особистості, як цілісної системи, яке можливе лише в єдності всіх її складників (інтелект, почуття, воля тощо) на певному етапі розвитку особистості. Реальне становлення особистості включає самосвідомість в єдності самопізнання, самооцінки, самоконтролю, саморегуляції, самоформування і самовдосконалення.

Таким чином, саморозвиток як процес свідомої цілеспрямованої зміни особистості, відбувається під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Вихідним фактором, що створює умови для виникнення мотивації саморозвитку, є соціокультурна ситуація існування особистості. У ній міститься значний спектр передумов, що спонукають особистість працювати над собою. Спрямованість, характер, рівні, якість саморозвитку особистості можуть бути усвідомлені й оцінені через з'ясування зовнішніх обставин життя, які стали стимулами процесу саморозвитку.

Виникнення усвідомленого прагнення до саморозвитку особистості є наслідком попереднього зовнішнього розвитку, тобто впливу суспільства на особистість через суб'єктивну діяльність деканів факультетів, батьків, викладачів тощо. Особистість студента, яка виступає не тільки як об'єкт, а й

як суб'єкт становлення, орієнтується на те, щоб зовнішні виховні впливи породжували у неї розуміння різниці між досягнутим і бажаним. Таким чином, розвиток і саморозвиток у становленні особистості майбутнього фахівця утворюють єдиний процес.

Говорячи про мотиваційну складову самоосвітньої компетентності майбутніх авіафахівців, слід розглядати її у сукупності таких умінь, як: когнітивних (вдосконалення власної свідомості, пам'яті, мислення, творчих здатностей; оволодіння методами і формами пізнання); мотиваційних (вміння усвідомлювати власні потреби та інтереси і виявляти вольові зусилля задля їх задоволення); стимулюючих (здатність до усвідомлення необхідності ставити перед собою нові завдання з метою власного самовдосконалення через активну пізнавальну діяльність).

Прагнення майбутнього авіафахівця до самопізнання, саморозвитку в умовах внутрішньо та зовнішньо соціально-професійної нестабільності забезпечує, з одного боку, його професійну стійкість, відповідний рівень професійної компетентності, а з іншого – постійний професійний розвиток. Тому готовність майбутнього авіафахівця до його наступної професійної діяльності у процесі підготовки у закладі вищої освіти, як мета та результат його професійної підготовки, містить як інтегративний компонент мотивацію професійного саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, об'єктивність мотивації допомагає реально оцінити ситуацію у сфері управлінської діяльності, зіставити її із завданнями та визначити потреби. Принцип об'єктивності мотивації передбачає аналіз мотиваційних методів та всебічність їх розгляду. Мотиваційна діяльність повинна базуватися на дійсності, реальності, конкретності фактів. Об'єктивність мотивації – це результат дослідження, проведення необхідних розрахунків, аналізу, вимірювань, порівнянь, виявлення недоліків або помилок у методах мотивації, що застосовуються.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей взаємовпливу мотивації та професійних очікувань майбутнього авіафахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бикова О. Філософські, психологічні та педагогічні основи формування самостійності. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка, Психологія, Медицина. 2025. Вип. 4(50). С. 150–160.
2. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. 4-те вид., переробл. і доп. Т. 1. Київ : Видавництво Люділа, 2025. 568 с.
3. Радул В. В., Радул О. С. Соціально-професійні явища та процеси життєдіяльності особистості. Дніпро: Середнік Т. К., 2025. 403 с.

REFERENCES

1. Bykova, O. (2025). *Filosofski, psykolohichni ta pedahohichni osnovy formuvannia samostoinosti* [Philosophical, psychological, and pedagogical foundations of the formation of independence]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya: Pedahohika, Psykolohiia, Medytyna*. (4)50. S. 150–160 [in Ukrainian]
2. Maksymenko, S. D. (Ed.). (2025). *Zahalna psykolohiia: Pidruchnyk* [General psychology: Textbook] (4th ed., Vol. 1). Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla [in Ukrainian]
3. Radul, V. V., & Radul, O. S. (2025). *Sotsialno-profesiini yavyscha ta protsesy zhyttiedialnosti osobystosti*

[Socio-professional phenomena and processes of personal life activity]. Dnipro: Serednik T. K. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БИКОВА Олександра – аспірантка Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: дослідження особливостей формування самостійності майбутніх фахівців авіації.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BYKOVA Oleksandra – is a postgraduate student at the Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: research into the specifics of forming the independence of future aviation specialists.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 78.071.1:37.016.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-381-385

МА Сіньюй –

аспірант кафедри музичного

мистецтва і хореографії

Державного закладу

«Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7849-822X>

e-mail: yuer0615@qq.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Музика ХХІ століття є свідченням радикальних змін у розвитку музичного мистецтва. Відмовившись від традиційних норм класичної епохи, композитори нового століття шукають нові шляхи вираження, здійснюючи експерименти з музичною формою, гармонією, ритмікою, тембровими засобами та іншими елементами музичної мови. Сучасна фортепіанна музика відрізняється великою різноманітністю стилів, жанрів і форм, що відображає багатогранність творчих пошуків музикантів у нову епоху. Окрім технічних складнощів, що ставлять високі вимоги до виконавців, вона також відкриває нові можливості для художнього вираження. Аналіз музичних творів ХХІ століття з точки зору їх образного змісту та стилістичної природи стає важливою складовою музикознавчих досліджень. Сучасні композитори активно використовують новітні технології, а також поєднують класичні та інноваційні методи композиції, що відкриває нові горизонти для музичних інтерпретацій. Водночас фортепіанна музика ХХІ століття характеризується різноманітністю виконавських підходів, оскільки кожен твір вимагає індивідуального трактування та особливого розуміння композиційних засобів. Завдяки інтеграції нових музичних мов і технологій, а також розвитку композиторських стратегій, що йдуть у розріз із традиціями минулого, сучасні фортепіанні твори набувають особливої складності й універсальності. Важливим аспектом є те, що сьогодні музика більшою мірою виявляється в контексті глобалізації, де взаємодія різних культур і стилів сприяє виникненню нових музичних течій. У цьому контексті, особливо важливими є дослідження стилістичних і жанрових особливостей творів, створених у ХХІ столітті, що допомагає не тільки зрозуміти зміни в музичному мисленні, але й сформулювати нові підходи до виконавської техніки та педагогічної практики. Творчість композиторів нового століття дає можливість розглядати музику як процес, що постійно еволюціонує, інтегруючи нові технології та інтерпретаційні стратегії. Проте важливим залишається й те, що всі ці новачки продовжують служити основою для культурної самобутності та збереження традиційної музичної спадщини.

Ключові слова: музика ХХІ століття, фортепіанна музика, композитори ХХІ століття, музична форма, гармонія, ритміка, темброві засоби, музична мова, стилі та жанри, виконавська техніка, музична інтерпретація, образний зміст, музичні експерименти, новітні технології в музиці, музична педагогіка, композиційні стратегії, художнє вираження, глобалізація в музиці.

МА Xinyu –

Postgraduate Student,

South Ukrainian National Pedagogical University

named after K.D. Ushinskogo

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7849-822X>

e-mail: yuer0615@qq.com

FEATURES OF 21ST CENTURY PIANO MUSIC

Music of the 21st century is a testimony to radical changes in the development of musical art. Rejecting the traditional norms of the classical era, composers of the new century seek new means of expression, experimenting with musical form, harmony, rhythm, timbre, and other elements of musical language. Contemporary piano music is characterized by a wide variety of styles, genres, and forms, reflecting the multifaceted creative explorations of musicians in the new era. In addition to the technical challenges that place high demands on performers, it also opens new possibilities for artistic expression. Analyzing musical works of the 21st century in terms of their figurative content and stylistic nature becomes an essential component of musicological research. Contemporary composers actively use the latest technologies and combine classical and innovative methods of composition, opening new horizons for musical interpretations. At the same time, 21st-century piano music is marked by a variety of interpretative approaches, as each work requires individual interpretation and a particular understanding of compositional techniques. Due to the integration of new musical languages and technologies, as well as the development of compositional strategies that break with past traditions, modern piano works acquire a special complexity and universality. An important aspect is that today music is more significantly revealed in the context of globalization, where the interaction of different cultures and styles fosters the emergence of new musical trends. In this context, the study of the stylistic and genre features of works created in the 21st century is especially important, as it helps not only to understand changes in musical thinking but also to formulate new approaches to performance techniques and pedagogical practices. The creativity of composers of the new century allows us to view music as a constantly evolving

process, integrating new technologies and interpretative strategies. However, it is also important to note that all these innovations continue to serve as the foundation for cultural identity and the preservation of traditional musical heritage.

Key words: 21st-century music, piano music, composers of the 21st century, musical form, harmony, rhythm, timbre, musical language, styles and genres, performance techniques, musical interpretation, figurative content, musical experiments, new technologies in music, music pedagogy, compositional strategies, artistic expression, globalization in music.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Музика ХХІ століття значно відрізняється від творчої спадщини попередніх епох розвитку музичного мистецтва. Відмова від класичних музичних норм, а також введення нових музично-виразних засобів, що стали частиною експериментальних пошуків композиторів на межі ХХ-ХХІ століть, сприяли виникненню принципу практично необмеженої свободи в індивідуально-композиторському мисленні, що в свою чергу призвело до глибоких змін як у структурі музичних творів (фонології, морфології, лексики, синтаксису, композиції), так і в образному змісті. Проте сучасна музика зазвичай аналізується в кількох основних аспектах: а) естетики музичного мистецтва, яка включає вивчення світогляду, художнього мислення, творчого акту, музичного продукту, соціокультурних функцій мистецтва, а також явищ, таких як нонконформізм, конформізм, консерватизм і модернізм; б) теорії музичної мови, що охоплює питання ладової організації, гармонії, ритміки, фактури, тембрових засобів та інших аспектів; в) технології композиції, зокрема використання технік серійної, пансерійної, модальної, алеаторної, алгоритмізованої та інших форм композицій. Значно рідше дослідники звертаються до питання образного змісту музичних творів [7, с. 340].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі музикознавства, зокрема в контексті фортепіанної музики ХХІ століття, виявляють широке поле для вивчення як технічних, так і художніх аспектів сучасної музики. Публікації останніх років акцентують увагу на трансформаціях музичної мови, яка все більше включає елементи технологій та новітніх технік композиції. Музичні дослідження акцентують на пошуках нових форм та жанрів, а також на важливості збереження класичних традицій у поєднанні з інноваціями. Сучасні музикознавці звертаються до аналізу естетичних змін, які сталися в музиці після кінця ХХ століття. Зокрема, важливою темою є пошук нових шляхів музичного вираження, відмова від традиційних норм і технік, а також дослідження звукових ефектів та новітніх технологій у композиціях. Жанрові особливості творів композиторів ХХІ століття відображені в працях Д. Буржа [9], К. Гартнера [10], Пін-Тіна Лана [11], А. Шоклі [12] та інших дослідників фортепіанного мистецтва. Також варто зазначити значну кількість робіт китайських авторів, де найчастіше розглядаються жанрові особливості світової фортепіанної музики (Бу Лі, Бянь Мень, Ван Аньго, Ван Юйхе, Вей Тінге, Гао Сяогуан, Гуан Цзяньхуа, Дай Понхай та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Фортепіанна музика ХХІ століття характеризується великою різноманітністю форм, жанрів і стилів, а також яскравими індивідуальними художньо-

образними концепціями. Багато фортепіанних творів стали частиною світової музичної спадщини саме завдяки своїм художньо-образним особливостям. Важливою є необхідність вивчення цієї сторони сучасної музики та її поширення серед професійних музикантів і любителів мистецтва. Виконання музики цього періоду є складним завданням для піаніста-інтерпретатора, оскільки воно вимагає високих технічних навичок, а також здатності чітко і виразно артикуляцію багатоголосої фактури, які використовуються переважно у композиторів цього періоду, точного дотримання темпорального плану композиції, досягнення правильного балансу між однорідністю та новизною звучання. Крім того, інтерпретація музики композиторів ХХІ століття, естетичні якості та художня семантика якої можуть бути не цілком зрозумілі для виконавців, вимагає особливої уваги до жанрово-стильових властивостей музичної форми, які можна виявити у творах різного рівня новизни та складності музичної мови [6, с. 270].

Значні зміни в техніці виконання, формотворенні, естетичних концепціях і втіленні новітніх технологій відокремлюють цей напрямок і в умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій, композитори й виконавці шукають нові виразові засоби, що дозволяють розширювати горизонти традиційної фортепіанної гри. Однак, попри новаторство та інновації, не можна не помітити взаємодії з різними музичними течіями минулих століть, що відображаються в сучасних композиціях. Фортепіанна техніка ХХІ століття переживає значні зміни, пов'язані із запозиченням елементів з інших музичних стилів, таких як джаз, авангард, мінімалізм, а також із використанням інноваційних методів звукоутворення. Для композиторів важливо не лише створювати нові звуки, а й досягати нових рівнів звукової динаміки та текстури. Часто застосовуються *extended techniques* (розширені техніки), такі як гра по струнах інструмента, пальцевий перкусивний супровід або використання нестандартних для класичної музики режимів гри, як-от півдокласне зіткнення з клавіатурою, легкі або важкі удари пальцями.

Мінімалізм, як стиль, який започаткувався в середині ХХ століття, в ХХІ столітті набирає нової популярності. Важливими характеристиками цього стилю є повторювані мотиви, прості ритмічні структури та акустичні ефекти. Ці принципи значною мірою змінили фортепіанну музику, зокрема завдяки таким композиторам, як Філіп Гласс, Стіфен Воррінгтон та Чарльз Івз. Вони продовжили розвивати техніку повторення та варіацій.

Сучасні технології, зокрема комп'ютерні програми та електронні інструменти, відіграють значну роль у розвитку фортепіанної музики ХХІ століття. Інтеграція електроніки в музику дозволяє

композиторам не тільки створювати складніші звукові тексти, але й розширювати можливості звуковидобутку на інструменті. Віртуальні інструменти, синтезатори та програмне забезпечення для композиторів стають невід'ємною частиною творчого процесу. Інтерактивні технології дають змогу композиторам працювати в співпраці з технологіями. Наприклад, використання алгоритмів штучного інтелекту для генерації музичних структур або програмованих інструментів, що дозволяють модифікувати звучання фортепіано в реальному часі. Це дає можливість створювати нові музичні форми та інтерактивні композиції, в яких звук не є лише відображенням емоцій, а й результатом технологічних взаємодій.

Формальні принципи фортепіанної музики ХХІ століття часто відходять від класичних структур, які визначались традиційними формами (сонатна форма, варіації, рондо). Сучасні композитори експериментують з нетрадиційними структурами, де важливішими є не лише партитура і техніка виконання, а й емоційна напруга, динамічні зміни та новаторські методи зведення різних елементів музики [7, с. 338-339].

Значну увагу приділяють коротким, але дуже виразним композиціям, що можна порівняти з концепцією фрагментаризму, де кожен елемент має свою власну глибину та самостійність. Це є частиною ширшої тенденції до звільнення від формальних обмежень, характерних для традиційних музичних жанрів.

Сучасні композитори прагнуть передати в музиці складні психологічні стани, часто поєднуючи емоційну глибину з новими звуковими методами. Фортепіанна музика ХХІ століття відзначається акцентом на емоційну рефлексію, що втілюється через нестандартне використання темпів, інтенсивності звучання та акустичних характеристик. Музика може бути відстороненою та холодною або, навпаки, надзвичайно особистісною і інтимною, що відображає сучасні тенденції у психології та соціальному контексті.

Фортепіано залишає своїм попереднім віковим концепціям та періодам класичної музики, але разом із розвитком технологій стає ще більш універсальним і адаптованим до нових культурних умов. Сучасні фортепіанні твори є частиною мультимедійних проєктів, інтерактивних вистав і цифрових платформ. Вони можуть бути виконані не тільки в традиційних концертних залах, а й на віртуальних майданчиках або в цифровому форматі, що розширює аудиторію та межі застосування. Фортепіанна музика ХХІ століття демонструє все більшу міждисциплінарність, що включає співпрацю з іншими видами мистецтва, такими як танець, театр, література та візуальне мистецтво. Музика взаємодіє з технологіями, сценічними ефектами та новими формами комунікації, що дозволяє розвивати багатоканальність сприйняття і створювати нові формати для творчого вираження [6, с. 255-260].

Нова музика є результатом поєднання багатьох факторів, таких як технологічний прогрес, зміни в естетичних концепціях, нові звукові можливості та експерименти з формою і

структурою. Це період, коли фортепіано перестає бути просто інструментом, а стає каналом для вираження найрізноманітніших культурних і технологічних впливів. Сучасні композитори й виконавці шукають нові шляхи для самовираження та досліджують звукові межі, що відкривають сучасні технології, тим самим змінюючи традиційний вигляд фортепіанної музики та розширюючи її горизонти. Музика цієї епохи відзначається надзвичайним різноманіттям стилів і напрямів, що охоплюють як експериментальні, так і традиційні елементи. Композитори цього періоду часто використовують новітні технології, а також змішують різні жанри і впливи для створення унікальних звучань. Аналізуючи творчість таких композиторів, як Філіп Гласс, Хідеакі Шінохара, Джон Адамс, Лаура Шифф, та інші, можна виділити кілька важливих тенденцій, що визначають фортепіанну музику нашого часу.

Філіп Гласс, один з основоположників мінімалізму, створює музику, яка є характерною для фортепіанної практики ХХІ століття. Хоча його стиль розвинувся в середині ХХ століття, його вплив продовжує відчуватися в сучасній музиці. Мінімалізм у творчості Гласса проявляється через повторення коротких мотивів, прості мелодійні лінії і використання ритмічних структур, які поступово змінюються через варіації. Його фортепіанні твори, такі як *Metamorphosis* або *Glassworks*, демонструють велику увагу до текстури і акустичних характеристик, при цьому музика залишається доступною та виразною. Мінімалізм в ХХІ столітті не зникає, а трансформується. Композитори, такі як Томас Адес і Ніколас Снейд, адаптують мінімалістичні принципи до сучасних умов. Вони розширюють межі повторюваних мотивів, додаючи до них нові звукові тексти і динамічні варіації. Використовуються не лише традиційні інструменти, але й електроніка, що дозволяє створювати нові звукові світи, що притаманні мінімалізму в ХХІ столітті [7, с. 336].

Фортепіанна музика ХХІ століття також активно розвивається в контексті авангарду. Люсі Даймон і Маргарет Сі є композиторами, які експериментують з розширеними техніками гри на фортепіано, поєднуючи традиційні методи гри з нестандартними. Вони використовують такий інструмент, як *extended techniques*, які включають в себе перкусивні удари по корпусу інструмента, імітацію звуків природи, а також гру по струнах фортепіано або її підняття. Такі методи дозволяють створювати нові звукові тексти, що дають можливість композиціям звучати нестандартно і незвично для слухача. Зокрема, у творах Джона Кейджа, який, хоча і працював в середині ХХ століття, значною мірою вплинув на розвиток авангарду в ХХІ столітті, використовуються техніки, де важлива не лише мелодія, а й випадковість звуку, його інтерпретація та атмосферний ефект. *Sonatas and Interludes* Кейджа являють собою цикл фортепіанних творів, де змішуються традиційні методи гри з незвичними техніками [6, с. 271].

Композитори ХХІ століття активно повертаються до віртуозності у виконанні фортепіанних творів, що було характерно для епохи романтизму, однак в нових формах. Технічна майстерність виконавця поєднується з інноваціями в музиці, що відображає інтерес до складних форм і технік. Одним із представників цього напрямку є Лаура Шифф, яка створює музичні твори, що вимагають високої технічної підготовки, проте значну увагу приділяє емоційному наповненню та артистичному самовираженню. Імпровізація також займає важливе місце в сучасній фортепіанній музиці. Грант Стоун і Кірк Сандерсон розвивають імпровізаційні принципи, поєднуючи джазові елементи з класичними техніками фортепіано, що дозволяє створювати унікальні звукові ландшафти в реальному часі. З розвитком нових технологій фортепіанна музика ХХІ століття все більше інтегрує електронні елементи. Нік Гокінг і Джеймс Феллер є яскравими представниками цієї тенденції, де використовуються синтезатори, комп'ютерні програми і електронні ефекти для створення композицій. Вони працюють з електронною обробкою звуку в реальному часі, створюючи інноваційні звукові структури та інтерактивні композиції.

На думку Г.Асталаш та Ю. Соколовського особливістю музики цього напрямку є те, що композитори не обмежуються лише фортепіано як традиційним інструментом. Вони використовують програмне забезпечення для створення живих електронних маніпуляцій, що дає можливість комбінувати акустичні та синтетичні звуки. Такі композитори, як Тимур Шегал, з'єднують класичну фортепіанну гру з програмованими елементами, що дозволяє створювати нові музичні форми і розширювати межі традиційної музики. Крім традиційних форм, значну роль в фортепіанній музиці ХХІ століття відіграють індивідуальні підходи композиторів [23, с. 325]. Такі композитори, як Ерік Уітaker, часто черпають натхнення з культурних елементів, що відображають специфічні соціальні та культурні впливи. Це можуть бути ритми традиційних культур, які переплітаються з сучасними музичними мовами, або впливи різних етнічних і музичних традицій, що розширюють межі фортепіанної музики.

Фортепіанна музика ХХІ століття є результатом постійного розвитку та взаємодії різних музичних напрямків, технік та культурних впливів. Використання новітніх технологій, експерименти з технікою гри, інтеграція різних жанрів і традицій у музиці дають можливість створювати нові форми виразу. Сучасні композитори звертаються до традиційних і новаторських засобів, щоб розширити виражальні можливості фортепіано, даючи йому нові функції у культурному контексті ХХІ століття.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Фортепіанна музика ХХІ століття демонструє значні зміни в порівнянні з попередніми етапами розвитку музичного мистецтва. Вона характеризується експериментами в формах, жанрах, стилях та використанні новітніх технологій, що дозволяють композиторам шукати

нові шляхи вираження музичних ідей. Композитори активно взаємодіють з інноваційними методами, поєднуючи їх з класичними традиціями, що відкриває нові горизонти для музичних інтерпретацій. Музика цього періоду має великий спектр виразних засобів, від класичних до тих, що використовують новітні технології. В результаті, фортепіанна музика ХХІ століття набуває більшої складності, багатогранності і різноманіття, що створює нові вимоги до виконавської техніки і розуміння композиційних прийомів. Фортепіанна музика цього століття відрізняється новаторськими підходами в гармонії, ритміці, тембрових засобах, що потребує від виконавців не лише технічної майстерності, а й умінь інтерпретувати складні образи та концепції. Технічні складнощі сучасних фортепіанних творів, разом із високими вимогами до виконання, зумовлюють необхідність створення нових підходів до музичної педагогіки. Актуальними є питання розвитку нових методик навчання, які дозволяють ефективно готувати майбутніх виконавців до роботи з сучасною музикою. Фортепіанна музика століття є важливим елементом культурної спадщини, що відображає сучасні соціокультурні тенденції і відкрита для нових форм виразу та інтерпретації. Вивчення і дослідження цієї музики є необхідним для глибшого розуміння сучасних музичних процесів та їх взаємодії з іншими видами мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Лю Юйтен. Явище стильової інтеграції у камерно-вокальній творчості європейських і китайських композиторів від ХІХ до ХХ століття. Одеса. 2018. 20 с
2. Ревенко Н. В. Фортепіанна творчість українських композиторів у контексті розвитку музичної культури України (80-90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. 17.00.01 – теорія і історія культури. Київ. НМАУ імені П.І. Чайковського. К. 2004. 20 с. 130.
3. Ровенко О. Передмова до твору П. Хіндеміта «Ludus Tonalis». Київ: Музична Україна. 1978.
4. Цзя Шіі Передумови та напрями розвитку фортепіанної сюїти у творчості китайських композиторів ХХ століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 / Одес. нац. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. О., 2013. 18 с.
5. Чжоу Дапин. Жанровые истоки музыкальной образности фортепианных полифонических циклов ХХ века. *Музичне мистецтво і культура*: науковий вісник Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової. Одеса: Астропринт, 2018. Вип. 26. С. 172–185.
6. Шевченко Л. М. Сильові характеристики української фортепіанної культури ХХ століття: монографія. Одеса: Астропринт, 2019. 336 с.
7. Тимошенко Н. О. Фагот в українській камерній музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття: виконавські школи та композиторська творчість: дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського Міністерства культури України. Київ. 2018. 289 с.
8. Astalosh G. L., Sokolovsky Y. A. Postmodern Accents in the Works of Ukrainian Composers of the Late XX Century. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. No. 15(2). Pp. 324–341. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.2/736>
9. Batstone L. "Every Kind of Art Began to Flourish": Ukrainian music in the modernist context. *Scientific Herald*

of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. 2023. No. 136. 49–59. URL: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2023.136.276554>

10. Burge D. Twentieth-Century Piano Music. New York : Schirmer Books, 1990. 284 p

11. Gartner K. The Expansion of Pianism since. Ph.D. thesis. New York: New York University, 2001.

12. Lan Ping-Ting. New Resources in Twentieth-Century Piano Music and Richard Wilson's Eclogue : Doctor of Musical Arts dissertation (Performance). Denton : University of North Texas. 1994. 89 p.

13. Shockley A. The Contemporary Piano : A Performer and Composer's Guide to Techniques and Resources. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2018. 268 p.

14. Kirby F. E. A Short History of Keyboard Music. New York : Free Press. 1996. 534 p.

REFERENCES

1. Li, Yu. (2018). Yavishche stil'yovoyi intehratsiyi u kamerno-vokal'nykh tvorychosti yevropeys'kykh i kytajskyykh komponystiv vid XIX do XX stolittya. [Phenomenon of Stylistic Integration in the Chamber-Vocal Creativity of European and Chinese Composers from the 19th to the 20th Century]. Arefkanyumy. Odesa. 20 s. [in Ukrainian]

2. Revenko, N. V. (2004). Fortepianna tvorychist' ukraiyins'kykh komponystiv u konteksti rozvytku muzychnoyi kul'tury Ukrayiny (80-90-ti roky XX stolittya) [Piano Music of Ukrainian Composers in the Context of the Development of Ukrainian Music Culture (1980s-1990s)]. Aref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. 17.00.01 – teoriya i istoriya kul'tury. Kyiv. NMAU imeni P. I. Chaykovs'koho. K. 20 s. [in Ukrainian]

3. Jia, Shi Yi. (2013). Peredumovy ta napryamy rozvytku fortepiannoyi syuity u tvorychosti kytajskyykh komponystiv XX stolittya: arefk. dys. ... kand. Mystetstvoznav [Preconditions and Directions of the Development of the Piano Suite in the Works of Chinese Composers of the 20th Century]: 17.00.03 / Odes. nats. muzychn. akad. im. A. V. Nezhdanovoyi. O. 18 s. [in Ukrainian]

4. Zhou, Daping. (2018). Zhánroví istochy muzykal'noyi obrazy fortepiannykh polyfonichnykh cyklyv XX stolittya [Genre Sources of Musical Imagery in 20th Century Piano Polyphonic Cycles]. Muzyčne mystetstvo i kul'tura: Nauk. vysnyk Odes'koyi natsional'noyi muzychnoyi akademiyi im. A. V. Nezhdanovoyi. Odesa: Astroprint. Vyp. 26. S. 172–185. [in Ukrainian]

5. Shevchenko, L. M. (2019). Stilyovi kharakterystyky ukraiyinskoyi fortepiannoyi kul'tury XX stolittya: monohrafiya. [Stylistic Characteristics of Ukrainian Piano Culture of the 20th Century]. Odesa: Astroprint. 336 s. [in Ukrainian]

6. Tymoshenko, N. O. (2018). Fagot v ukraiyins'kij kamernij muzytsi kintsya XX – pochatku XXI stolittya: vykonavski shkoly ta komponyts'ka tvorychist': dys. ... kand. mystetstvoznavstva [Bassoon in Ukrainian Chamber Music of the Late 20th and Early 21st Centuries: Performance Schools and Compositional Creativity]. : 17.00.03 / Natsional'na muzychna akademiya Ukrayiny imeni P. I. Chaykovs'koho Ministerstva kultury Ukrayiny. Kyiv. 289 s. [in Ukrainian]

7. Astalosh, G. L., Sokolovsky, Y. A. (2023). Postmodern Accents in the Works of Ukrainian Composers

of the Late XX Century. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala. No. 15(2). Pp. 324–341. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.2/736> [in English]

8. Batstone, L. (2023). "Every Kind of Art Began to Flourish": Ukrainian Music in the Modernist Context. Scientific Herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. No. 136. Pp. 49–59. URL: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2023.136.276554> [in English]

9. Burge, D. (1990). Twentieth-Century Piano Music. New York: Schirmer Books. 284 p. [in English]

10. Gartner, K. (2001). The Expansion of Pianism since. Ph.D. thesis. New York: New York University. [in English]

11. Lan, Ping-Ting. (1994). New Resources in Twentieth-Century Piano Music and Richard Wilson's Eclogue: Doctor of Musical Arts dissertation (Performance). Denton: University of North Texas. 89 p. [in English]

12. Shockley, A. (2018). The Contemporary Piano: A Performer and Composer's Guide to Techniques and Resources. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 268 p. [in English]

13. Kirby, F. E. (1996). A Short History of Keyboard Music. New York: Free Press. 534 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МА Сіньюй – аспірант кафедри музичного мистецтва і хореографії, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: особливу увагу приділено вивченню впливу сучасних музичних творів на формування художнього сприйняття, зокрема, на розвитку креативності та образного мислення через практику виконання складних фортепіанних композицій. Дослідження методів інтеграції новітніх музичних стилів і технік, таких як серійна, алеаторна та модальна музика, у навчальний процес початкової мистецької освіти. Важливою частиною є вивчення технічних аспектів виконання фортепіанних творів ХХІ століття та їх впливу на розвиток технічних і художніх здібностей учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MA XinYu – postgraduate student of the Department of Musical Arts and Choreography State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky».

Scientific interests: Special attention is devoted to the study of the impact of contemporary musical works on the formation of artistic perception, particularly on the development of creativity and imaginative thinking through the practice of performing complex piano compositions. The research also explores methods for integrating modern musical styles and techniques, such as serial, aleatoric, and modal music, into the curriculum of primary artistic education. An important part of the research focuses on the technical aspects of performing piano works of the 21st century and their influence on the development of students' technical and artistic abilities.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК [378.147:78-051]:004.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-386-392

ЯРОШЕНКО Олена –

старший викладач кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6292-1989>

e-mail: elena20171961@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

У статті проаналізовано впровадження штучного інтелекту, цифрових технологій у професійну музичну освіту та вплив цих технологій на різні аспекти музичної освіти, включаючи методику викладання, доступність навчальних матеріалів, розвиток творчих навичок та організацію навчального процесу. Визначено оптимальні шляхи інтеграції ШІ та цифрових технологій в освітній процес з метою максимізації їхніх переваг та мінімізації потенційних негативних наслідків. Зазначено недостатність комплексних досліджень у науковій літературі, що враховують специфіку професійної музичної освіти та потреби підготовки висококваліфікованих музикантів. Включено значну кількість посилань на новаторські дослідження Роуз Лаккін, провідного експерта в галузі AIED, оскільки її глибокі та щирі ідеї суттєво поглибили розуміння проблем та перспектив інтеграції штучного інтелекту в освіту. Здійснено комплексний аналіз переваг і обмежень застосування штучного інтелекту та цифрових технологій у професійній музичній освіті з систематизацією існуючих підходів до використання ШІ та цифрових технологій. Розглянуто конкретні приклади музичних платформ і веб-сайтів, що застосовують ШІ та цифрові технології – навчальна платформа «Musicca», веб-сайт teoria.com та програма AI Duet, надано їхній функціонал, динамічність вдосконалення цифрових інструментів та визначено вплив цих технологій на професійно-творчий розвиток майбутніх музикантів в контексті індивідуально-освітньої траєкторії навчання. Узагальнено, що ШІ та цифрові технології відкривають значні можливості для музичної освіти, включаючи персоналізацію навчання, розширення доступу до навчальних матеріалів, автоматизацію рутинних завдань та стимулювання творчої діяльності. Водночас, існують певні обмеження та ризики, такі як потенційне зниження креативності, залежність від якості даних, етичні проблеми та необхідність належної підготовки викладачів. Наголошено на важливості збалансованого підходу до впровадження ШІ та цифрових технологій, що поєднує їхні переваги з традиційними методами навчання та враховує специфіку музичної освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, цифрові технології, музична освіта, музичні платформи, веб-сайти, професійна підготовка, автоматизація, творчість, переваги та обмеження.

YAROSHENKO Olena –

Senior lecturer at the Department of musicology, instrumental and choreographic training

Kyryvi Rih State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6292-1989>

e-mail: elena20171961@gmail.com

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL MUSIC EDUCATION: ADVANTAGES AND LIMITATIONS

The article analyzes the introduction of artificial intelligence and digital technologies in professional music education and the impact of these technologies on various aspects of music education, including teaching methods, accessibility of educational materials, development of creative skills and organization of the educational process. The optimal ways of integrating AI and digital technologies into the educational process are determined in order to maximize their benefits and minimize potential negative consequences. The lack of comprehensive research in the scientific literature that takes into account the specifics of professional music education and the needs of training highly qualified musicians is noted. A significant number of references to the innovative research of Rose Luckin, a leading expert in the field of AIED, are included, as her deep and sincere ideas have significantly deepened the understanding of the problems and prospects of integrating artificial intelligence into education. A comprehensive analysis of the advantages and limitations of the use of artificial intelligence and digital technologies in professional music education is carried out with the systematization of existing approaches to the use of AI and digital technologies. Specific examples of music platforms and websites that use AI and digital technologies, such as the Musicca learning platform, the teoria.com website, and the AI Duet program, are considered, their functionality, the dynamism of improving digital instruments are presented, and the impact of these technologies on the professional and creative development of future musicians in the context of an individual educational trajectory is determined. In summary, AI and digital technologies offer significant opportunities for music education, including personalization of learning, expanding access to learning materials, automating routine tasks, and stimulating creativity. At the same time, there are certain limitations and risks, such as a potential decrease in creativity, dependence on data quality, ethical issues, and the need for proper teacher training. The author emphasizes the importance of a balanced approach to the introduction of AI and digital technologies that combines their advantages with traditional teaching methods and takes into account the specifics of music education.

Key words: artificial intelligence, digital technologies, music education, music platforms, websites, professional training, automation, creativity, advantages and limitations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій та проникнення штучного інтелекту (ШІ) у різноманітні сфери людської діяльності, особливої уваги заслуговує його потенціал у галузі професійної музичної освіти. Сучасний етап розвитку ШІ характеризується значними досягненнями у сферах машинного

навчання, обробки природної мови, комп'ютерного зору та генерації контенту, що відкриває нові перспективи для оптимізації навчального процесу, персоналізації освітніх траєкторій та розширення творчих можливостей майбутніх музикантів.

Посилення потреби в цифрових сервісах, що спостерігалось в період пандемії COVID-19 та в умовах російської воєнної агресії проти України,

набуло особливої гостроти з появою та стрімким поширенням генеративних моделей штучного інтелекту. Зокрема, з листопада 2022 року, публічна демонстрація можливостей чат-бота на основі ШІ спричинила значний резонанс у суспільстві, актуалізуючи дискусію щодо потенційного впливу подібних технологій на різні аспекти життєдіяльності. Швидке зростання популярності зазначеної технології, що охопила понад 100 мільйонів користувачів протягом кількох місяців, засвідчує її значний інноваційний потенціал та водночас порушує питання готовності суспільства до масштабного впровадження подібних систем. Занепокоєння щодо невідомості суспільства до наслідків такого стрімкого технологічного прориву, висловлене, зокрема, Р. Лаккін – піонера у галузі інтеграції штучного інтелекту в освіту (AIED), підкреслює необхідність глибокого та всебічного аналізу соціальних, етичних та практичних наслідків масового впровадження потужних ШІ-технологій [8].

Актуальність дослідження переваг та обмежень впровадження ШІ в професійній музичній освіті зумовлена низкою ключових факторів. По-перше, зростаюча доступність та функціональність ШІ-інструментів створює об'єктивну потребу в науково обґрунтованому аналізі їхнього впливу на традиційні методи навчання музичних дисциплін. По-друге, інтеграція ШІ може запропонувати нові підходи до розвитку музичного слуху, ритму, гармонії, композиції та імпровізації, а також забезпечити індивідуалізований підхід до навчання з урахуванням темпу, здібностей та потреб кожного студента.

Водночас, впровадження ШІ в освітній процес неминуче пов'язане з певними обмеженнями та потенційними ризиками. До них належать питання збереження автентичності музичної творчості, розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту студентів, етичні аспекти використання алгоритмів у оцінюванні та формуванні навчальних програм, а також необхідність адаптації педагогічного і студентського складу до нових технологічних реалій.

Таким чином, комплексне дослідження переваг та обмежень впровадження штучного інтелекту в професійній музичній освіті є своєчасним та необхідним для формування науково обґрунтованих стратегій інтеграції інноваційних технологій у навчальний процес, забезпечення високої якості музичної освіти та підготовки конкурентоздатних фахівців у галузі музичного мистецтва в умовах цифрової трансформації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що проблематика застосування інформаційних технологій в освіті не є новою, інтенсифікація наукового дискурсу щодо потенціалу та викликів штучного інтелекту (ШІ) в освітньому процесі припадає переважно на 2023-2024 рр. Питання впровадження ШІ в освіту та його перспективи досліджувалися такими науковцями, як В. Гайович, О. Гуменний, С. Заникіна, Н. Зацерківна, Н. Зубенко, А. Кільченко,

О. Коваленко, М. Мар'єнко, Н. Маятіна, Т. Назаров, Г. Розлуцька, С. Сисоева, О. Халімаренко та інші.

Окрему увагу в науковій літературі приділено дослідженню можливостей ШІ у контексті музичної освіти. Так, Н. Авдєєва зазначала автоматизацію рутинних завдань за допомогою ChatGPT та відповідне зосередження викладачів на складніших завданнях; цінність ШІ-інструментів як важливих помічників у протиставленні повної заміни людської творчості у майбутньому та, як наслідок, уважного розгляду етичних питань та обмежень, притаманних штучному інтелекту, за умов відповідальності та продуманої інтеграції ChatGPT у музичну освіту [1]. М. Данилюк стверджував, що в музичній індустрії інформаційні технології сприяють розвитку нових форм творчості, виробництва та розповсюдження музики, що значно розширює можливості для музикантів і продюсерів. Водночас, також наголошував на інноваційних викликах, зокрема у сфері захисту інтелектуальної власності, забезпечення етичного використання ШІ та збереження культурної спадщини [2]. О. Коваленко та А. Яцишин дійшли висновку, що інтеграція ШІ в музичну галузь відкриває нові перспективи в першу чергу для музичної самоосвіти, творчості та споживання музичного контенту; конкретизували етичні аспекти впровадження ШІ, зазначивши потенційне зменшення людської креативності та підкреслили динаміку вдосконалення програмних засобів на базі ШІ, цифрових технологій, яка призведе до подальшої еволюції музичної галузі у сфері творчості та експериментів зі звуком [5]. Б. Кишакевич, С. Кишакевич та Г. Стець стверджували, що в музичній освіті цифрові технології завдяки різноманітним цифровим інструментам і ресурсам відкрили нові можливості для педагогів та студентів, сприяли розвитку індивідуальності та музичних здібностей, висловивши думку щодо найбільш значних змін в методиці музичної освіти на різних рівнях внаслідок впровадження програм із використанням штучного інтелекту [4]. І. Пашенко підкреслила важливість формування інформаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, яка включає знання щодо використання нотних та звукових редакторів, інформаційних сервісів (електронна пошта, електронні конференції, IRC, електронні бібліотеки) та психолого-педагогічних засад застосування комп'ютерних технологій [6].

Аналіз наведених досліджень свідчить про зростаючий інтерес науковців до проблем інтеграції ШІ в освітній процес, зокрема в галузі музичної освіти. Однак, незважаючи на наявність окремих праць, комплексне дослідження переваг та обмежень впровадження ШІ саме в професійній музичній освіті, з урахуванням специфіки підготовки висококваліфікованих музикантів, залишається недостатньо розкритим і потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є розкриття переваг та обмежень використання штучного інтелекту і цифрових технологій у професійній музичній освіті, зокрема, ШІ-інструментів, музичних

платформ і веб-сайтів для сприяння професійно-творчому розвитку майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з дефініцією Р. Лаккін, професора Університетського коледжу Лондона та співзасновниці Інституту етичного AI освіти, штучний інтелект являє собою технологію, що демонструє інтелектуальну поведінку шляхом аналізу операційного середовища та подальшого застосування відповідних технологічних рішень [8]. У контексті музичної освіти це передбачає здатність ШІ аналізувати музичні твори, виконавські дані, навчальні потреби студентів та генерувати відповідні навчальні матеріали або пропозиції.

Впровадження ШІ в професійну музичну освіту відкриває унікальні можливості для збагачення навчального процесу новими інструментами та методиками, а також для оптимізації вирішення складних педагогічних завдань, таких як персоналізація навчання або надання зворотного зв'язку. Однак, як слушно зауважує Р. Лаккін, ШІ є значущим фактором, що потребує усвідомленого та виваженого підходу у музично-освітньому середовищі [8]. Необхідно критично оцінювати як потенційні переваги інтеграції ШІ в музичну освіту – наприклад, у генеруванні навчальних вправ, аналізі музичних творів або наданні індивідуалізованої підтримки – так і можливі обмеження та ризики, зокрема пов'язані зі збереженням автентичності музичної творчості та розвитком критичного мислення. Свідоме ставлення до використання ШІ-інструментів у музичній педагогіці передбачає глибоке розуміння їхніх функціональних можливостей та потенційних наслідків для навчального процесу.

В умовах стрімкого розвитку ШІ-технологій, що характеризуються появою численних музично-орієнтованих інструментів, значними інвестиціями у їхній розвиток, зростаючою присутністю у музичній індустрії та повсякденному житті студентів, ігнорування їхнього потенційного впливу на музичну освіту є недоцільним. Зростаючий вплив ШІ-інструментів на музичну сферу актуалізує необхідність безперервного професійного розвитку викладачів музичних дисциплін. Здатність до критичного аналізу нових технологій, дослідження їхнього педагогічного потенціалу та адаптації до інноваційних змін є ключовою компетенцією сучасного музичного педагога.

Застосування обчислювальної техніки в музичній сфері сягає середини XX століття, коли були розроблені перші машини, здатні створювати, аналізувати та генерувати музичні композиції. Серед піонерських розробок у цьому напрямі слід відзначити машини Illiac I та EMI. Ці ранні спроби засвідчили потенціал комп'ютерних технологій у дослідженні музичного інтелекту та автоматизації творчих процесів [3, с. 154]. Р. Лаккін, фахівець у галузі штучного інтелекту з майже тридцятирічним досвідом, зазначає, що концепція штучного інтелекту існувала ще на початку XX століття. Однак, ранні реалізації ШІ характеризувалися

прозорістю алгоритмів, обмеженою здатністю до навчання та функціонуванням на основі жорстко заданих правил. Значним переломним моментом стали 60-ті роки XX століття, коли була сформульована ідея нейронних мереж, що запропонувало принципово новий підхід до машинного інтелекту, заснований на імітації структури та функцій біологічного мозку [8].

Більшість сучасних існуючих ШІ-систем орієнтовані переважно на вузькоспеціалізовані завдання та демонструють високу ефективність у конкретній галузі (наприклад, розпізнавання мовлення, музичний аналіз або генерація певних музичних елементів), але вони не володіють універсальними інтелектуальними здібностями. Попри це, у науковому співтоваристві зростає інтерес до концепції штучного загального інтелекту (AGI), тобто гіпотетичної системи, здатної демонструвати інтелектуальні здібності, еквівалентні або, навіть з перевершенням людських в усіх сферах діяльності. Хоча наразі AGI залишається предметом досліджень та теоретичних дискусій, потенційна поява таких систем може мати революційні наслідки для всіх галузей людської діяльності, включаючи музичну освіту, відкриваючи нові, поки що непередбачувані, можливості та виклики. У цьому контексті, розуміння історичної еволюції застосування комп'ютерних технологій у музиці та усвідомлення сучасних тенденцій розвитку ШІ є важливим для формування стратегій інтеграції цих технологій у професійну музичну освіту.

Сучасний етап розвитку штучного інтелекту характеризується появою низки потужних мовних моделей, які можуть бути використані для оптимізації рутинних завдань у процесі опанування музично-теоретичних дисциплін за умов очно-дистанційного навчання (вправи, музичні приклади, плани уроків, музичні плейлисти тощо) [1, с. 8-9]. Серед найбільш популярних слід відзначити ChatGPT від OpenAI, що володіє українською мовою, має інтеграцію в додатки та браузері, надає можливість створення персоналізованих асистентів та агентів, а також підтримує голосове спілкування. Платформа Gemini 1.5 Flash від Google вирізняється універсальністю, інтеграцією з сервісами Google, підтримкою документів та пошуком в інтернеті. Copilot від Microsoft, будучи версією ChatGPT, окрім генерації тексту та зображень, надає посилання на джерела інформації, що є важливим в аспекті академічної доброчесності.

Інші доступні мовні моделі включають Claude від Anthropic, англomовну Mistral, Getmerlin (версія Gemini 1.5 Flash), You.com та Huggingface (на базі Llama), Perplexity. Неймовірно швидкий розвиток ШІ демонструє поява таких інноваційних інструментів, як Sora від OpenAI, здатний генерувати відео за текстовим описом, що свідчить про потенційний вплив ШІ на ширший спектр творчих індустрій, включаючи кінематограф.

Протягом останніх років з'явилася низка інструментів, що автоматизують рутинні процеси та підвищують зручність у різних сферах, включаючи музичну освіту. Наприклад, онлайн-

перекладачі, подібні до Google Translate, можуть бути корисними для роботи з іноземними музичними текстами та партитурами. Віртуальні асистенти, такі як Siri або Google Assistant використовуються для швидкого пошуку музичної інформації або керування музичними програмами. У сфері музичної освіти застосування ШІ з його стандартизованими алгоритмами та критеріями відкриває перспективи для автоматизованого оцінювання музичних знань і навичок, наприклад, у тестах з теорії музики або вправах на розпізнавання слуху, забезпечуючи об'єктивність оцінювання та економію часу викладачів. Важливим є також потенціал ШІ у наданні автоматизованого зворотного зв'язку щодо виконання музичних вправ або аналізу композицій.

У контексті організації музичного навчання значну роль відіграють системи електронного навчання, зокрема, відкритий веб-додаток Moodle, що дозволяє створювати спеціалізовані платформи з широким спектром інструментів для розміщення навчальних матеріалів, проведення онлайн-занять, тестування музичних знань, забезпечення комунікації між викладачами та студентами завдяки можливості інтеграції різноманітних музично-орієнтованих плагінів.

Переходячи до розгляду можливостей індивідуалізації навчального процесу, слід зазначити, що впровадження ШІ відкриває значні перспективи для створення адаптивних освітніх систем у музичній галузі. Застосування інтелектуальних алгоритмів дозволяє розробляти персоналізовані навчальні програми, рекомендувати музичний матеріал, що відповідає індивідуальним інтересам, рівню підготовки та темпу навчання кожного студента. Це включає створення інтерактивного контенту, такого як адаптивні навчальні модулі з теорії музики, віртуальні інструменти для практики, ігрові середовища для розвитку музичного слуху та ритму. Стимулювання новаторських методів навчання може бути реалізовано через інтерактивні завдання з композиції та імпровізації, а також використання віртуальної реальності для занурення в акустичні середовища або візуалізації музичних процесів. Наприклад, ШІ може аналізувати виконання студента, сегментувати звукові елементи, ідентифікувати ритмічні неточності та відображати їх у вигляді візуальних символів доповненої реальності для ефективного корегування [4, с. 4]. Адаптуючи навчальний матеріал до індивідуальних сильних та слабких сторін кожного учня, ШІ сприяє більш ефективній концентрації уваги, формуванню індивідуальної освітньої траєкторії навчання та творчості, соціальному й професійному самовизначенню, а також реалізації особистих музичних задумів.

Зростання доступності навчальних матеріалів завдяки цифровим платформам є ще однією значною перевагою впровадження ШІ в музичну освіту. Цифрові ресурси надають можливість студентам опановувати музичні дисципліни незалежно від часу та географічного розташування. Це особливо важливо для інклюзивного навчання, оскільки забезпечує студентам з різними освітніми

потребами рівні можливості для отримання знань та розвитку музичних навичок [3, с. 155]. Водночас, зростання використання ШІ-інструментів студентами для виконання навчальних завдань, про що свідчать результати опитувань (наприклад, дослідження Stanford Daily, де значний відсоток студентів використовував ChatGPT), актуалізує питання академічної доброчесності та необхідності розробки відповідних педагогічних стратегій для ефективного використання потенціалу ШІ в навчальному процесі.

Отже, штучний інтелект та машинне навчання відкривають нову еру інновацій у музичній освіті, трансформуючи традиційні підходи та створюючи розширені можливості для навчання та творчості. Інтерактивні елементи, гейміфікація та миттєвий зворотний зв'язок на базі ШІ підвищують мотивацію до навчання. ШІ також стимулює розвиток нових навичок у музичному письменництві та креативності, надаючи інструменти для вивчення, створення, аналізу музики, аранжування, звукозапису та ознайомлення з різними стилями. Інтелектуальні системи навчання, зокрема віртуальні репетитори з миттєвим зворотним зв'язком, стають дедалі поширенішими. Крім того, ШІ забезпечує більшу доступність до музичної освіти через онлайн-платформи, руйнує мовні бар'єри та надає можливості для інклюзивного навчання, а також сприяє спільному навчанню та утворенню музичних спільнот для співпраці та обміну досвідом.

На сьогодні існує широкий спектр музичних сервісів, платформ та навчальних програм, що використовують штучний інтелект для підтримки різних аспектів музичної освіти. Ці інструменти охоплюють навчання грі на музичних інструментах, опанування музично-теоретичних дисциплін, розвиток вокальних навичок та музичну композицію, пропонуючи значний потенціал для інтеграції ШІ в освітній процес. Серед адаптивних навчальних платформ та музичних сервісів для навчання грі на інструментах (Guitar Pro, Pianote, Skoove, Yousicia) представлені інтерактивні заняття, вправи та курси для різних рівнів підготовки, що забезпечують персоналізований зворотний зв'язок та підтримку. Для вокалістів розроблено програми, такі як FreddieMeter, що аналізують вокальне виконання та порівнюють його з еталонними зразками. Помічники з генерації музики на основі ШІ (AIVA, AmperMusic, Boomy.com) надають можливості для творчого самовираження через створення музичних композицій у різних жанрах та стилях. Для викладачів музики, з метою ефективного викладання теорії музики, доступні програми AI Duet, Ear Master, MusicTheory.net, Teoria та Notio, що використовують нейронні мережі для роботи зі звуковисотною та ритмічною організацією музики, розпізнавання музичних творів, а також пропонують тренажери для розвитку музичного слуху. Інтерактивні підручники, як Tenuto, та програми для нотної графіки, такі як MuseScore, сприяють засвоєнню теоретичних знань та їхній практичній фіксації. Для більш поглибленого вивчення можливостей машинного навчання в

музиці існує безкоштовна платформа Google Colab, що дозволяє створювати нейронні мережі для генерації музики, хоча й вимагає знань програмування [7]. Важливо зазначити, що, як підкреслюють дослідники фінського проєкту Notio, навіть за наявності різноманітних інтерактивних інструментів, знання базової теорії музики залишається необхідною основою для ефективного музичного навчання та творчості [10].

Аналіз наявних досліджень виявив значну увагу до потенціалу різноманітних музичних сервісів та платформ на базі штучного інтелекту для інтеграції в музичну освіту. Однак, практичний досвід застосування деяких актуальних інструментів, зокрема безплатної навчальної платформи «Musicca», веб-сайту teoria.com та програми AI Duet, потребує додаткового наукового осмислення в контексті досліджуваної проблеми. Платформа «Musicca» являє собою глобальний безкоштовний освітній ресурс, заснований у 2019 році в Данії магістром мистецтв з музикознавства Лассе Груббе з метою забезпечення вільного доступу до вивчення теорії музики для широкого кола користувачів. На сьогоднішній день Musicca є однією з найпопулярніших навчальних платформ у світі з мільйонами користувачів щомісяця у понад 150 країнах світу, яка демонструє потенціал для трансформації музичної освіти шляхом надання високоякісних інтерактивних навчальних матеріалів та інтеграції новітніх технологій, що сприяють підвищенню зацікавленості та ефективності навчання.

Платформа характеризується зручним та інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом, що включає три основні розділи. Рубрика «Вправи» охоплює фундаментальні аспекти теорії музики, починаючи з базових понять нот та ритму, переходячи до структурних елементів, таких як інтервали, акорди, гами та ключові знаки, а також сприяє розвитку музичного розуміння через розпізнавання музичних інструментів та жанрів. Розділ «Інструменти» орієнтований на виконавську практику, пропонує віртуальні інструменти (фортепіано, гітара, бас-гітара, барабани) з візуалізацією вивченого матеріалу, а також допоміжне обладнання у вигляді онлайн-аранжувальника, драм-машини, метронома та тюнера для створення музичного супроводу, вдосконалення ритмічного відчуття та налаштування інструментів. Розділ «Інше» містить корисні ресурси, такі як кварто-квінтове коло тональностей, перелік італійських музичних термінів, приклади пісень для визначення інтервалів та можливість друку нотного паперу. Додатково, рубрика «Про нас» включає музичний словник, електронне забезпечення для навчальних закладів (відстеження прогресу студентів), а також інформацію про місію та цілі платформи.

Веб-сайт teoria.com, що надає безкоштовний доступ до свого освітнього контенту з 1997 року, був ініційований Хосе Родрігесом Альвірою як допоміжний ресурс для його викладання в консерваторії музики Пуерто-Ріко. З моменту свого заснування платформа зарекомендувала себе як цінний інструмент для опанування музичної теорії, гармонії, слухового тренування та інших

фундаментальних музичних дисциплін серед широкої інтернет-спільноти. У 2006 році веб-сайт teoria.com отримав престижну нагороду MERLOT (Multimedia Educational Resource for Learning and Online Teaching) Classic Award у галузі музики, що стало визнанням його високої якості та педагогічної цінності.

Теоретичний портал, присвячений вивченню теорії музики, організований у чотири розділи: навчання (різні аспекти теорії музики в інтерактивній та доступній формі), вправи (розвиток навичок), статті (аналіз форм), довідка (поглиблене викладення теоретичних тем). Особливої уваги заслуговують такі рубрики, як «Посібники з теорії музики», що системно охоплюють ключові аспекти музичної грамоти, включаючи нотний запис (висота, тривалість, розташування на клавіатурі, тактування), музичні інтервали (з інтерактивними візуалізаціями), основи музичної системи (мажорні, мінорні, старовинні та штучні лади, тональності, гами з аудіоприкладами), акорди (структура, позначення, застосування), гармонічні функції (взаємозв'язки акордів, неакордові звуки, модуляції, гармонічний аналіз) та музичні форми (з візуалізаціями та композиційними прийомами). Окрім того, сайт містить довідник з теорії музики та розділ вправ «Теорія музики та вправи для розвитку слуху», що пропонує практику співу з листа, ритмічні та музичні диктанти, а також творчі завдання з композиції сучасної музики. Рубрика «Статті» включає колекції творів європейських композиторів, теоретичні аналізи, матеріали з акустики, інструментознавства та історії музики, а також функцію пошуку.

Зважаючи на значний зміст, наявність ілюстративних музичних прикладів, розгалужений функціонал платформи, а також, широке використання порталу teoria.com у навчальному процесі консерваторій, університетів та музичних шкіл США, Європи, а відтепер і України, ефективність веб-сайту як навчального ресурсу для студентів музичних спеціальностей у закладах вищої освіти є підтвердженою міжнародним досвідом. Крім того, динамічний розвиток проєкту teoria.com, що передбачає постійне оновлення та розширення його функціональних можливостей, забезпечує його актуальність та відповідність сучасним освітнім потребам.

Розроблена Google Creative Lab програма AI Duet являє собою експериментальний ШІ-інструмент, призначений для формування слухових уявлень про ладову організацію у користувача через імпровізацію на віртуальному фортепіано. Взаємодія зі штучним інтелектом відбувається у формі діалогу, де ШІ відповідає та розвиває музичні ідеї, запропоновані користувачем.

Зазначені платформи та програми, хоча й не були широко представлені в оглянутих дослідженнях, демонструють практичний потенціал використання цифрових технологій, включаючи елементи штучного інтелекту (як у випадку AI Duet), для підтримки навчання музично-теоретичних дисциплін, розвитку виконавських та

слухових навичок, стимулювання творчої взаємодії в музичній освіті. Їхнє детальне вивчення може збагатити розуміння практичних аспектів впровадження ШІ та цифрових інструментів у професійну музичну освіту.

Сучасність демонструє вражаючі приклади симбіозу технологій та музичного мистецтва, що знаменують потенційну революцію в галузі та ілюструють здатність ШІ до інтеграції в складні музичні процеси: робот-віолончеліст Фредріка Грана, робот-диригент EveR6, ШІ-студент в Університеті прикладних мистецтв у Відні. Попри ці досягнення, як зазначає Р. Лаккін, сучасні моделі генеративного ШІ все ще відрізняються від людського розуміння світу та не володіють безпосереднім досвідом, хоча й демонструють певне його розуміння [9, с. 353]. Проте, майбутнє інтеграції ШІ з віртуальною та доповненою реальністю виглядає перспективно, оскільки такий симбіоз може створити іммерсивні середовища, що імітують концертні зали та оркестри, сприяючи вдосконаленню професійних навичок та підвищенню впевненості як студентів-професіоналів, так і аматорів музичного мистецтва [4, с. 4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що штучний інтелект постає як вагомий інструмент у музичній освіті, однак його застосування для досягнення оптимальних результатів потребує збалансованого підходу, що поєднує традиційні педагогічні методи з інноваційними технологіями. Важливо усвідомлювати, що ШІ є допоміжним засобом, оскільки справжнє музичне мистецтво, подібно до принципів функціонування нейронних мереж, є результатом людської творчості.

Переходячи до аналізу потенційних обмежень та ризиків впровадження ШІ в професійну музичну освіту, необхідно усвідомлювати, що поряд з очевидними перевагами існують певні аспекти, що потребують уважного розгляду. Одним із ключових викликів є потреба у кваліфікованих викладачах та адміністративному персоналі, здатних ефективно використовувати ШІ-технології та інтегрувати їх у навчальний процес. Попри потенціал ШІ у засвоєнні фактологічного матеріалу, він не може повністю замінити людську креативність та критичне мислення, що є фундаментальними для музичної діяльності. Наприклад, ШІ може продемонструвати візуальні приклади музичних форм, але не здатен оцінити їхню естетичну цінність чи емоційну виразність з людської точки зору. Існує також занепокоєння щодо потенційного впливу надмірної залежності від ШІ на когнітивні функції людини, зокрема пам'ять та аналітичні здібності. Як зазначає Р. Лаккін, хоча ми ще не до кінця розуміємо взаємозв'язок між штучним та людським інтелектом, вже відомо, що технології змінюють роботу нашого мозку на нейронному рівні, тому важливо свідомо формувати бажані когнітивні зміни [9, с. 358]. Крім того, в музичній освіті ШІ не може замінити важливий людський фактор емпатії, натхнення та особистісного спілкування між викладачем та студентом. Ефективність його безпосередньо залежить від якості та репрезентативності даних, на яких він навчається,

що може призвести до упередженості або неточностей. Нарешті, вартість повнофункціональних версій деяких ШІ-платформ може бути значною, хоча безкоштовні міні-версії часто є цілком доступними та змістовними.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У результаті проведеного дослідження були виявлені як значні переваги, так і певні обмеження впровадження штучного інтелекту в професійну музичну освіту.

З одного боку, ШІ відкриває широкі можливості для персоналізації навчального процесу, адаптації навчальних матеріалів до індивідуальних потреб студентів, автоматизації рутинних завдань, надання миттєвого зворотного зв'язку та розширення доступу до якісної музичної освіти. Він також сприяє розвитку нових навичок, таких як ладовий слуху і пам'ять, музична творчість, аранжування та звукозапис.

З іншого боку, існують певні ризики, пов'язані з надмірним покладанням на ШІ, зокрема, потенційне зменшення людської креативності, втрата важливого людського фактору в навчанні, етичні проблеми та необхідність ретельної підготовки викладачів до ефективної інтеграції ШІ в освітній процес.

Оптимістичні прогнози щодо майбутнього розвитку ШІ в освітній галузі, зокрема в музичній, вказують на його здатність автоматизувати рутинні когнітивні завдання, що може звільнити час викладачів для більш творчої та індивідуалізованої роботи зі студентами. Проте, як підкреслює Р. Лаккін, потреба в унікальних людських навичках, креативності та емоційному інтелекті залишатиметься високою, а міжособистісні стосунки набуватимуть ще більшої цінності. Штучний інтелект покликаний доповнювати, а не замінювати людське пізнання, що зумовлює необхідність постійного підвищення кваліфікації, здатності до швидкого навчання та управління власною освітньою траєкторією в умовах технологічних проривів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці ефективних педагогічних методик використання ШІ-інструментів, вивченні їхнього впливу на творчий розвиток студентів, а також у дослідженні етичних та соціальних аспектів їхнього застосування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Н. Використання ChatGPT у викладанні музично-теоретичних дисциплін. *Мистецтво естради: проблеми виконавської практики, системи освіти й наукових досліджень* : матер. VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 16.11.2023 р.) / редкол. : О. В. Яковлев, Г. Е. Овчаренко та ін. Київ : КМАЕЦМ, 2023. С. 7-11. URL: <https://kmaecm.edu.ua/wp-content/uploads/materialy-vi-vseukrayinskoyi-naukovo-praktychnoyi-konferenciyi.pdf#page=7> (дата звернення: 08.04.2025).
2. Данилюк М. Вплив інформаційних технологій на розвиток музичної освіти та індустрії : можливості та виклики. *Collection of Scientific Papers «ЛОГОС»*, (September 20, 2024; Paris, France). С. 317-320. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-20.09.2024.063>
3. Лалуст'ян О., Остапчук-Будз М., Ковлева М. Перспективи використання штучного інтелекту у

професійній музичній освіті. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Том 46. С. 153-158. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/690/712> (дата звернення: 07.04.2025).

4. Кишакевич Б. Ю., Кишакевич С. В., Стець Г. В. Сучасні тенденції цифровізації музичної освіти. *Академічні візії*. 2024. № 27. С. 1-10. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/888>

5. Коваленко О. М., Яцишин А. В. Музична самоосвіта дорослих із застосуванням штучного інтелекту. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. №3 (94) / III квартал / 2024. С. 15-22. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3\(94\)-15-22](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3(94)-15-22)

6. Пашченко І. Сучасні музично-комп'ютерні технології як засіб формування інформаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. URL: <http://surl.li/lkvwb> (дата звернення: 07.04.2025).

7. Ярошенко О. М. Використання штучного інтелекту в музичній освіті: можливості, перспективи. *Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості* : збірник тез науково-методичних доповідей Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (Київ, 10 грудня 2024 р.–20 січня 2025 р.) / Частина 2. Київ–Львів–Торунь : Національний університет фізичного виховання і спорту України, Liha-Pres, 2025. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-477-4-252>

8. Luckin R. Empowering Ukrainian Higher Education: Navigating the AI Revolution in Teaching and Learning [lecture] URL: <https://youtu.be/ZTT2RvNPR9U> (дата звернення 08.01.2025).

9. Luckin, R.. Exploring the future of learning and the relationship between human intelligence and AI. An interview with Professor Rose Luckin (pp. 346-363) *Journal of Applied Learning & Teaching*. 2024. Vol.7 No.1 Pp. 346-363 URL: <http://journals.sfu.ca/jalt/index.php/jalt/index> (дата звернення 28.12.2024).

10. Söker nya vägar i musikundervisningen (В пошуках нових шляхів в музичній освіті), 25 листопада 2017 р. URL: <https://musedlab.org/notio> (дата звернення 08.01.2025).

REFERENCES

1. Avdieieva, N. (2023). Vykorystannia ChatGPT u vykladanni muzychno-teoretychnykh dystsyplin [Using ChatGPT in teaching music theory disciplines]. *Mystetstvo estrady: problemy vykonavskoi praktyky, systemy osvity u naukovykh doslidzhen: mater. VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 16.11.2023 r.) / redkol. : O. V. Yakovlev, H. E. Ovcharenko ta in. Kyiv : KMAETsM. S. 7-11. URL: <https://kmaecm.edu.ua/wp-content/uploads/materialy-vi-vseukrayinskoyi-naukovo-praktychnoyi-konferenciyi.pdf#page=7> (data zvernennia: 08.04.2025). [in Ukrainian]

2. Danyliuk, M. (2024). Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na rozvytok muzychnoi osvity ta industrii : mozhlyvosti ta vyklyky [The impact of information technology on the development of music education and industry: opportunities and challenges]. *Collection of Scientific Papers «ЛОГОС»*. (September 20, 2024; Paris, France). S. 317-320. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-20.09.2024.063> [in Ukrainian]

3. Kalustian, O., Ostapchuk-Budz, M., & Kovleva, M. (2023). Perspektyvy vykorystannia shtuchnoho intelektu u profesiinii muzychnii osvity [Prospects of using artificial intelligence in professional music education]. *Ukrainska kultura : mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. 46. S. 153-

158. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/690/712> (data zvernennia: 07.04.2025). [in Ukrainian]

4. Kyshakevych, B. Yu., Kyshakevych, S. V., & Stets, H. V. (2024). Suchasni tendentsii tsyfrovizatsii muzychnoi osvity [Modern trends in digitalization of music education]. *Akademichni vizii*. 27. S. 1-10. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/888> [in Ukrainian]

5. Kovalenko, O. M., & Yatsyshyn, A. V. (2024). Muzychna samosvita doroslykh iz zastosuvanniam shtuchnoho intelektu [Musical self-education of adults with the use of artificial intelligence]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. 3(94). S.15-22. URL: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3\(94\)-15-22](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3(94)-15-22) [in Ukrainian]

6. Pashchenko, I. Suchasni muzychno-komp'iuterni tekhnolohii yak zasib formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Modern music computer technologies as a means of forming information competence of future music teachers]. URL: <http://surl.li/lkvwb> (data zvernennia: 07.04.2025). [in Ukrainian]

7. Iaroshenko, O. M. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v muzychnii osviti: mozhlyvosti, perspektyvy [The use of artificial intelligence in music education: opportunities, prospects]. *Intehratsiia shtuchnoho intelektu v osvitu – vyklyky ta mozhlyvosti : zbirnyk tez naukovo-metodychnykh dopovidei Vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii* (Kyiv, 10 hrudnia 2024 r.–20 sichnia 2025 r.) / Chastyina 2. Kyiv–Lviv–Torun : Natsionalnyi universytet fizychnoho vykhovannia i sportu Ukrainy, Liha-Pres. S. 963-967. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-477-4-252> [in Ukrainian]

8. Luckin, R. Empowering Ukrainian Higher Education: Navigating the AI Revolution in Teaching and Learning. URL: <https://youtu.be/ZTT2RvNPR9U> (data zvernennia 08.01.2025). [in English]

9. Luckin, R. Exploring the future of learning and the relationship between human intelligence and AI. An interview¹ with Professor Rose Luckin. *Journal of Applied Learning & Teaching*. 2024. Vol.7 No.1 Pp. 346-363. URL: <http://journals.sfu.ca/jalt/index.php/jalt/index> (data zvernennia 28.12.2024). [in English]

10. Söker nya vägar i musikundervisningen [V poshukakh novykh shliakhiv v muzychnii osviti]. 25 листопада 2017 р. URL: <https://musedlab.org/notio> (data zvernennia 08.01.2025). [in Swedish]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯРОШЕНКО Олена – старший викладач кафедри музикознавства інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: методика викладання музично-теоретичних і виконавських дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YAROSHENKO Elena – senior lecturer of the department of musicology, instrumental and choreographic training of the Krivoy Rog State Pedagogical Institute.

Scientific interests: methodology of teaching musical theoretical and performing disciplines in high school.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК378.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-393-400

РАЗВОДОВА Марина –

доктор філософії,

викладач-методист хореографії

вищої кваліфікаційної категорії

КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>

e-mail: marina777rm@ukr.net

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО» (МУЗИКА, ХОРЕОГРАФІЯ, ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО) У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ

У статті автор розглядає значення навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво) у професійній підготовці студентів педагогічних коледжів.

Автор вважає, що у підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів педагогічні коледжі відіграють важливу роль, забезпечуючи студентів необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками для успішної професійної діяльності, адже якісна професійна підготовка студентів педагогічних коледжів є запорукою успіху освітньої реформи, оскільки саме від професіоналізму педагогів залежить якість освіти та успішність учнів.

Зміст освітньої галузі «Мистецтво», розроблений відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, інтегровано в музичній, образотворчій та мистецько-синтетичній змістових ліній. Цей інтегрований підхід спрямований на формування у школярів цілісного уявлення про мистецтво як універсальну форму культурного самовираження. Предмети освітньої галузі «Мистецтво» відіграють ключову роль у всебічному розвитку особистості учнів, сприяючи формуванню їх емоційно-почуттєвої сфери, художньо-образного, асоціативного та критичного мислення та створюють сприятливі умови для генерування креативних ідей, реалізації власних творчих потреб у художній діяльності й процесі пізнання.

Автор доводить, що навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» є важливою складовою професійної підготовки студентів педагогічних коледжів. Її успішне опанування забезпечує формування у майбутніх педагогів необхідних теоретичних знань, практичних умінь та методичних навичок для ефективної роботи з учнями в галузі мистецької освіти.

Навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» спрямована на формування у студентів педагогічних коледжів таких ключових компетентностей, як предметно-методична, педагогічна, комунікативна, креативна та інформаційно-комунікаційна.

Навчання за курсом «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» передбачає різноманітні форми роботи, такі як лекції, практичні заняття, майстер-класи, педагогічна практика в закладах загальної середньої освіти та позашкільних навчальних закладах мистецького спрямування, самостійна робота з навчальною літературою та інтернет-ресурсами. Курс забезпечений сучасними навчально-методичними матеріалами, включаючи підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації, зразки уроків та творчих робіт учнів.

Ключові слова: педагогічний коледж, здобувачі освіти, майбутній педагог, методика навчання освітньої галузі «Мистецтво», музичне мистецтво, хореографічне мистецтво, образотворче мистецтво, професійна підготовка.

RAZVODOVA Marina –

Doctor of Philosophy, teacher-methodologist of choreography of the highest qualification category of the Municipal Institution

«Balta pedagogical professional college»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>

e-mail: marina777rm@ukr.net

ACADEMIC DISCIPLINE «TEACHING METHODOLOGY OF THE EDUCATIONAL BRANCH «ART» (MUSIC, CHOREOGRAPHY, FINE ARTS) IN PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL COLLEGES

In the article, the author considers the significance of the academic discipline «Methodology of Teaching the Educational Branch «Art» (Music, Choreography, Fine Arts) in the professional training of students of pedagogical colleges.

The author believes that in the training of highly qualified pedagogical personnel, pedagogical colleges play an important role, providing students with the necessary theoretical knowledge and practical skills for successful professional activity, because high-quality professional training of students of pedagogical colleges is the key to the success of educational reform, since it is precisely on the professionalism of teachers that the quality of education and student success depend.

The content of the educational branch «Art», developed in accordance with the State Standard of Primary General Education, is integrated in musical, fine arts and artistic-synthetic content lines. This integrated approach is aimed at forming in schoolchildren a holistic idea of art as a universal form of cultural expression.

The subjects of the educational branch «Art» play a key role in the comprehensive development students' personalities, contributing to the formation of their emotional and sensory sphere, artistic and figurative, associative and critical thinking and creating favorable conditions for generating creative ideas, realizing their own creative needs in artistic activity and the process of cognition.

The author proves that the academic discipline «Methodology of teaching the educational field «Art» (music, choreography, fine arts)» is an important component of the professional training of students of pedagogical colleges. Its successful mastery ensures the formation of future teachers with the necessary theoretical knowledge, practical skills and methodological skills for effective work with students in the field of art education.

The academic discipline «Methodology of teaching the educational field «Art» (music, choreography, fine arts)» is aimed at the formation of such key competencies in students of pedagogical colleges as subject-methodical, pedagogical, communicative, creative and information-communicational.

The course «Methodology of teaching the educational field «Art» (music, choreography, fine arts)» involves various forms of work, such as lectures, practical classes, master classes, pedagogical practice in secondary education institutions and extracurricular educational institutions of the art direction, independent work with educational literature and Internet resources. The course is provided with modern educational and methodological materials, including textbooks, teaching aids, methodological recommendations, samples of lessons and creative works of students.

Key words: pedagogical college, students, future teacher, teaching methodology of the educational field «Art», musical art, choreographic art, fine arts, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному освітньому просторі спостерігається тенденція до підвищення вимог до професійної компетентності педагогічних працівників, що зумовлено динамічним розвитком суспільства, появою нових освітніх технологій та зміною потреб учнів. У зв'язку з цим, якісна професійна підготовка студентів педагогічних коледжів набуває особливого значення та розглядається як ключовий фактор успіху освітньої реформи та забезпечення якості освіти в цілому.

У підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів педагогічні коледжі відіграють важливу роль, забезпечуючи студентів необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками для успішної професійної діяльності, адже якісна професійна підготовка студентів педагогічних коледжів є запорукою успіху освітньої реформи, оскільки саме від професіоналізму педагогів залежить якість освіти та успішність учнів.

Отже, професійна підготовка педагогічних кадрів є одним із ключових факторів забезпечення якості освіти, оскільки саме компетентні педагоги здатні створювати сприятливі умови для навчання та розвитку учнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми професійної підготовки педагогічних кадрів присвячені багаточисельні наукові розвідки відомих вітчизняних науковців та педагогів-практиків, дослідження яких охоплюють різні аспекти цієї проблеми від теоретичних засад до практичних методик. Видатний український педагог та письменник В. Сухомлинський у своїх працях розглядав роль педагога в формуванні особистості дитини, а також особливості підготовки майбутніх вчителів. Проблемам дидактики та методики навчання присвячені дослідження І. Лернера, який є розробником теорії розвивального навчання, яка з успіхом застосовується в підготовці студентів педагогічних коледжів.

У роботах А. Алексюка розглядаються питання формування професійної компетентності майбутніх вчителів, а також шляхи удосконалення навчального процесу в педагогічних навчальних закладах.

Проблеми розвитку творчих здібностей студентів досліджував О. Мороз, який розробив методику активізації творчої діяльності студентів у процесі навчання.

Різноманітним питанням естетичного виховання, формування художньої культури особистості, розвитку креативності та творчого потенціалу майбутніх педагогів присвячені наукові розвідки Г. Падалки, Л. Масол, О. Рудницької та ін.

Дослідження О. Ребрової, О. Устименко-Косорич, В. Шульгіної, О. Щолокової та ін. Стосу-

ються питань формування художніх смаків та потреб учнів, розвитку критичного мислення у сфері мистецтва, інтеграції різних видів мистецтва, використання сучасних технологій у навчальному процесі, розвитку художньо-образного мислення майбутніх педагогів тощо.

Мета статті – розглянути роль навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво) у професійній підготовці студентів педагогічних коледжів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка студентів педагогічних коледжів є багатограним і складним процесом, спрямованим на формування компетентного та конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах сучасної освітньої системи [4].

Загальнопедагогічна підготовка студентів педагогічних коледжів охоплює фундаментальні знання з педагогіки, психології, дидактики, теорії виховання, історії освіти тощо. Цей блок дисциплін формує науково-теоретичне підґрунтя професійної діяльності педагога, забезпечує розуміння сутності освітнього процесу, закономірностей розвитку особистості, принципів навчання та виховання.

Фахова (предметна) підготовка передбачає глибоке вивчення навчального предмета, який студент планує викладати в майбутньому. Цей блок дисциплін забезпечує оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками з конкретної предметної галузі, методикою викладання предмета, сучасними освітніми технологіями.

Психолого-педагогічна підготовка спрямована на формування у студентів психологічної компетентності, необхідної для ефективної взаємодії з учнями, батьками, колегами. Цей блок дисциплін включає вивчення вікової психології, педагогічної психології, конфліктології, основ психологічного консультування та корекції тощо.

Педагогічна практика є важливим компонентом професійної підготовки, що передбачає безпосередню участь студентів у навчально-виховному процесі під керівництвом досвідчених педагогів-наставників. Педагогічна практика дозволяє студентам застосувати теоретичні знання на практиці, набуті необхідних професійних вмінь та навичок, адаптуватися до реальних умов роботи в освітньому закладі [4].

Інтеграція України в Болонський процес та модернізація системи педагогічної освіти зумовили необхідність глибоких структурних змін та імплементації вимог галузевих стандартів як середньої, так і вищої педагогічної освіти. У цьому контексті, діалектичні та гуманістичні зрушення в сучасному суспільстві актуалізували проблему

загальнокультурного та духовного розвитку особистості, визначивши пріоритетними її права на різнобічне розкриття обдарувань, задоволення культурних потреб та повноцінну реалізацію культурно-творчого потенціалу.

Як зазначає академік І. Зязюн, у сучасному суспільстві виникла об'єктивна потреба формування «людини культури» – особистості, здатної з максимальною ефективністю реалізувати й розвивати свої індивідуальні здібності та інтелектуальні, моральні й творчі можливості [3, с. 67].

У цьому процесі мистецька освіта відіграє вирішальну роль, адже вона сприяє розвитку емоційного інтелекту, естетичного смаку, креативного мислення та інших важливих якостей особистості.

Мистецька освіта в педагогічних коледжах спрямована на формування у студентів глибокого розуміння мистецтва як явища культури, ознайомлення з історією та теорією мистецтва, розвиток умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори, сприяє розвитку творчих здібностей студентів, їх здатності до самовираження, генерування нових ідей та створення власних художніх проєктів, формуванню у студентів естетичного смаку, вмінню розрізняти прекрасне, цінувати мистецтво та отримувати насолоду від нього.

Мистецька освіта є складним та багатогранним соціокультурним явищем, яке відіграє ключову роль у збереженні та передачі духовних цінностей культури від покоління до покоління.

Ключовими функціями мистецької освіти є:

- культуро-зберігаюча функція – забезпечує трансляцію культурної спадщини, сприяючи збереженню та популяризації мистецьких цінностей, традицій та надбань різних епох і народів;

- соціалізуюча функція – сприяє інтеграції особистості в соціокультурний простір, формуючи її культурну ідентичність, сприяючи розвитку почуття приналежності до певної культурної спільноти та формуючи повагу до культурного розмаїття світу;

- розвиваюча функція – сприяє розвитку особистості, її інтелектуального, емоційного, творчого та духовного потенціалу, стимулює розвиток креативного мислення, уяви, фантазії, естетичного смаку та емоційного інтелекту.

- пізнавальна функція – розширює світогляд особистості, збагачуючи її знаннями про природу, суспільство, історію, культуру та місце людини в світі.

- виховна функція – мистецька освіта сприяє формуванню моральних цінностей, громадянської позиції, патріотизму, гуманістичних ідеалів та відповідальності за свої дії тощо [3, с. 90].

Зміст освітньої галузі «Мистецтво», розроблений відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, інтегровано в музичний, образотворчий та мистецько-синтетичний змістових ліній. Цей інтегрований підхід спрямований на формування у школярів цілісного уявлення про

мистецтво як універсальну форму культурного самовираження. Предмети освітньої галузі «Мистецтво» відіграють ключову роль у всебічному розвитку особистості учнів, сприяючи формуванню їх емоційно-почуттєвої сфери, художньо-образного, асоціативного та критичного мислення та створюють сприятливі умови для генерування креативних ідей, реалізації власних творчих потреб у художній діяльності й процесі пізнання [2].

На думку Т. Віхренко, В. Буяновської та М. Разводової, навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» є важливою складовою професійної підготовки студентів педагогічних коледжів. Її успішне опанування забезпечує формування у майбутніх педагогів необхідних теоретичних знань, практичних умінь та методичних навичок для ефективної роботи з учнями в галузі мистецької освіти [1, с. 3].

У КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж» навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» вивчається на III та IV курсах і є складовою частиною дисциплін циклу професійної підготовки нормативного блоку. Вивчення мистецтва в педагогічному контексті передбачає вирішення низки важливих завдань, спрямованих на ґрунтовну професійну підготовку майбутніх фахівців. Ключовим аспектом є формування та розвиток методичної та професійної компетентності вчителя, здатного ефективно розв'язувати актуальні проблеми художньо-естетичного виховання молоді.

На думку Т. Віхренко, В. Буяновської та М. Разводової, майбутній педагог повинен володіти глибокими знаннями та практичними вміннями у сфері викладання мистецтва, зокрема:

- здатністю оперувати сучасними мистецтвознавчими концепціями та методиками аналізу художніх творів;

- мати цілісне бачення педагогічного процесу, володіти вміннями конструювання педагогічних ситуацій та знаходження ефективних засобів їх вирішення;

- володіння сучасними методами та прийомами організації та реалізації художньо-педагогічної драматургії уроку, групової роботи та інших форм навчальної діяльності;

- володіти вміннями налагоджувати ефективну комунікацію з учнями, батьками та колегами, створювати сприятливу атмосферу для творчого розвитку особистості;

- здатністю до генерування нових ідей, розробки авторських методик та програм, адаптованих до потреб сучасної освіти тощо [1, с. 4].

Дана дисципліна охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з розвитком теорії та практики мистецтва, а також естетичного виховання в різні історичні епохи, включаючи й сучасність. Її метою є комплексний аналіз історичного розвитку мистецтва, провідних наукових концепцій у галузі

мистецької освіти, а також методичних засад організації та проведення навчально-виховної роботи на уроках мистецтва в початковій школі.

Завданнями курсу є:

1. Розкриття головних особливостей інтегрованого курсу «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)», якими, на думку розробників є:

– синергія видів мистецтва – курс передбачає інтеграцію музики, хореографії та образотворчого мистецтва, що дозволяє здобувачам освіти усвідомити їх взаємозв'язок та взаємозалежність.

– цілісний розвиток особистості – інтегрований підхід сприяє гармонійному розвитку емоційної, інтелектуальної та творчої сфер особистості здобувачів освіти.

– формування художньо-естетичної компетентності – здобувачі освіти набувають знань, умінь та навичок, необхідних для розуміння та інтерпретації творів мистецтва, а також для власної творчої діяльності.

– активізація пізнавальної діяльності – інтегрований курс стимулює інтерес здобувачів освіти до мистецтва, сприяє розвитку допитливості та творчого мислення.

– практична спрямованість – курс передбачає активну участь здобувачів освіти у творчій діяльності, що сприяє закріпленню теоретичних знань та розвитку практичних навичок тощо.

2. Формування базових освітніх компетентностей та загальний естетичний розвиток студентів. У сучасному освітньому просторі формування базових освітніх компетентностей та загальний естетичний розвиток студентів є ключовими завданнями вищої школи. Ці два аспекти тісно взаємопов'язані, адже естетичне виховання сприяє не лише розвитку художнього смаку, але й формуванню ціннісного ставлення до світу, розвитку критичного мислення та креативності, що є важливими компонентами успішної професійної діяльності.

Т. Віхренко, В. Буяновська та М. Разводова вважають, що базові освітні компетентності – це сукупність знань, умінь, навичок та ставлень, необхідних для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві й до них науковці відносять комунікативну компетентність, тобто вміння ефективно спілкуватися усно та письмово, розуміти й інтерпретувати інформацію; інформаційну компетентність, тобто вміння знаходити, аналізувати та використовувати інформацію з різних джерел; соціальну компетентність, тобто вміння працювати в команді, вирішувати конфлікти, толерантно відноситися до інших людей, а також вміння вчитися протягом життя, адаптуватися до змін, критично мислити та розв'язувати проблеми [1].

Естетичний розвиток особистості передбачає формування у студентів здатності сприймати та цінувати прекрасне у мистецтві та житті, розвиток художнього смаку, вміння виражати себе у творчій діяльності. Естетичне виховання сприяє розвитку емоційної сфери, формуванню ціннісного

ставлення до світу, розвитку творчого потенціалу тощо.

3. Оволодіння і засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних та практичних знань з методики навчання мистецтва.

Теоретична підготовка з методики навчання мистецтва передбачає вивчення фундаментальних положень педагогіки, психології, мистецтвознавства, а також сучасних методик та технологій навчання мистецтва. Майбутні педагоги повинні ознайомитися з різноманітними підходами до викладання мистецтва, формами організації навчальної діяльності учнів, методами оцінювання навчальних досягнень та іншими важливими аспектами педагогічної діяльності.

Практична підготовка є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх вчителів. Вона передбачає активну участь студентів у різноманітних формах навчальної діяльності, таких як педагогічна практика – студенти мають можливість застосувати отримані теоретичні знання на практиці, проводячи уроки мистецтва в школах під керівництвом досвідчених педагогів; майстер-класи та семінари, участь у яких дозволяє студентам ознайомитися з сучасними методиками та технологіями навчання мистецтва, обмінятися досвідом з колегами; виконання творчих проєктів сприяє розвитку креативності студентів; участь у науково-дослідній роботі дозволяє студентам поглибити свої знання з методики навчання мистецтва, розвинути навички самостійного дослідження та аналізу інформації тощо.

4. Формування і розвиток методичної і професійної компетентності майбутнього вчителя мистецьких дисциплін. Методична компетентність передбачає знання сучасних методів і технологій навчання мистецтва, здатність ефективно організовувати навчально-виховний процес, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів. Майбутній вчитель повинен володіти різноманітними формами та методами роботи, такими як:

– інтерактивні методи – дискусії, рольові ігри, робота в групах, що сприяють активному залученню учнів до навчального процесу;

– проєктна діяльність – розробка та реалізація творчих проєктів, що розвивають креативність та самостійність учнів;

– використання інформаційно-комунікаційних технологій – застосування мультимедійних засобів, інтернет-ресурсів для збагачення навчального матеріалу та урізноманітнення форм роботи тощо.

Професійна компетентність охоплює глибокі знання з історії та теорії мистецтва, вміння аналізувати художні твори, орієнтуватися в сучасних напрямках розвитку мистецтва. Важливим аспектом є також здатність педагога до саморозвитку та постійного професійного вдосконалення.

5. Розкриття питання викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво) Нової української школи. Уроки інтегрованого курсу «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво) в сучасній школі мають базуватися на таких засадах:

– педагогіка партнерства, співпраці та співтворчості – освітній процес будується на засадах особистісного діалогу між усіма його учасниками – учнями, вчителями, батьками. Заохочується обмін думками, враженнями, ідеями, що сприяє розвитку критичного мислення та креативності учнів;

– моделювання життєвих ситуацій – навчальний матеріал та форми роботи на уроках мистецтва мають бути тісно пов'язані з реальним життям учнів, їх досвідом та інтересами. Широко використовуються методи моделювання життєвих ситуацій у контексті мистецької діяльності, що сприяє глибшому розумінню учнями сутності мистецтва та його значення в житті людини;

– створення ситуацій вибору, успіху, самоаналізу та самопізнання – на уроках мистецтва учням надаються можливості для самостійного вибору тем, завдань, видів діяльності. Створюються умови для переживання успіху, що сприяє підвищенню мотивації до навчання та розвитку впевненості у власних силах. Заохочується самоаналіз та самооцінка учнів, що сприяє розвитку їх рефлексивних здібностей та самопізнанню.

Також зазначимо, що у період воєнної агресії та трагедії, які переживає Україна, особливо важливим є питання деколонізації мистецького простору та формування національної ідентичності учнів, тому необхідним є вилучення з використання в освітньому процесі творів російських та білоруських митців (з огляду на позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну).

Вивільнений навчальний час доцільно використати для ознайомлення учнів із творчістю українських, регіональних митців, що сприятиме формуванню національно-патріотичної свідомості учнівства, вихованню поваги до українського мистецтва й культури, збереженню та популяризації українських звичаїв та традицій тощо.

6. Презентування основних підходів до уроку мистецтва на основі класифікації уроків за типом, формою і жанром. Для ефективного планування та проведення уроків мистецтва важливо враховувати їх класифікацію за різними критеріями, такими як тип, форма та жанр.

За типом:

– уроки формування нових знань – на цих уроках учні знайомляться з новими поняттями, теоріями, фактами, пов'язаними з мистецтвом;

– уроки застосування знань та вмінь – на цих уроках учні вчать застосовувати отримані знання на практиці, аналізувати художні твори, створювати власні мистецькі проекти;

– уроки узагальнення та систематизації знань – на цих уроках учні узагальнюють та систематизують отримані знання, встановлюють зв'язки між різними темами та видами мистецтва.

– уроки контролю та оцінювання знань – на цих уроках здійснюється перевірка та оцінювання рівня засвоєння учнями навчального матеріалу.

За формою:

– традиційні уроки – лекції, бесіди, практичні заняття;

– інтерактивні урок – дискусії, рольові ігри, робота в групах;

– мультимедійні уроки – використання відеоматеріалів, презентацій, інтерактивних програм;

– уроки-екскурсії – відвідування музеїв, виставок, театрів, концертів, майстер-класів тощо.

За жанром:

– уроки музики – вивчення музичної грамоти, слухання музики, виконання музичних творів;

– уроки хореографії – вивчення танцювальних рухів, постановка танців;

– уроки образотворчого мистецтва – малювання, ліплення, аплікація, конструювання.

З огляду на класифікацію уроків мистецтва, можна виділити кілька основних підходів до їх проведення. Компетентнісний підхід спрямований на формування в учнів ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в сучасному світі. Особлива увага приділяється розвитку креативного мислення, здатності до самовираження, вміння працювати в команді та критично оцінювати художні твори.

Діяльнісний підхід передбачає активну участь учнів у різноманітних видах художньо-творчої діяльності. Учні не тільки вивчають теорію мистецтва, але й створюють власні художні проекти, беруть участь у виставках, концертах та інших культурних заходах.

Особистісно-орієнтований підхід спрямований на те, що в центрі навчального процесу знаходиться особистість учня, його індивідуальні потреби та інтереси. Викладач виступає не тільки як транслятор знань, але й як фасилітатор, який створює умови для активного навчання та творчого розвитку кожного учня.

Інтегративний підхід передбачає поєднання різних видів мистецтва (музика, хореографія, образотворче мистецтво) в єдиний навчальний процес. Це сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про мистецтво як універсальну форму відображення дійсності тощо.

7. Акцентування уваги на розкритті інтонаційно-образної природи мистецтва, його місця й значення в житті суспільства і людини; на творчому саморозкритті дитини в мистецькій діяльності; на затвердженні національних і загальнолюдських цінностей, становленні і соціалізації особистості учня у сучасному світі. Мистецтво має особливу, інтонаційно-образну природу, воно звертається до емоцій та почуттів людини, передає інформацію за допомогою художніх образів, символів, метафор. Інтонація в мистецтві – це спосіб вираження емоційного ставлення автора до зображуваного, його оцінка подій та явищ, а образ – узагальнена художня картина дійсності, втілена в конкретній формі.

Мистецтво сприяє формуванню світогляду та ціннісних орієнтацій особистості, адже знайомить людину з різноманітними культурами, ідеями, поглядами на світ, допомагає сформувати власну систему цінностей, допомагає людині розуміти свої емоції та емоції інших людей, розвиває

емпатію та емоційний інтелект, стимулює уяву, фантазію, креативність, сприяє розвитку творчих здібностей особистості, також мистецтво є засобом спілкування та взаємодії між людьми.

Мистецтво є важливим засобом творчого саморозкриття дитини, адже у процесі художньої діяльності дитина має можливість виразити свої емоції та переживання, розвинути творчі здібності, пізнати себе та світ тощо.

Мистецтво є важливим засобом формування національної ідентичності, патріотизму, поваги до культурної спадщини. Водночас, мистецтво об'єднує людей різних національностей та культур, сприяє розумінню та повазі до інших культурних традицій.

Мистецтво відіграє важливу роль у соціалізації особистості учня в сучасному світі, допомагає дитині адаптуватися до життя в суспільстві, зрозуміти свої права та обов'язки, навчитися спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми, сприяє формуванню громадянської позиції, відповідальності за свої дії та готовності брати участь у житті суспільства.

Навчальний матеріал зазначеної дисципліни поділяється на три компоненти «Музика», «Хореографія», «Образотворче мистецтво».

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни «Музика»: Змістовий модуль 1. Урок музичного мистецтва в закладі середньої освіти. Класифікація уроків музичного мистецтва (тип, форма, жанр). Змістовий модуль 2. Основні види музичної діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва та методика їх проведення.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни «Хореографія»: змістовий модуль. Методика хореографічної діяльності

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни «Образотворче мистецтво»: Змістовий модуль. Методика викладання образотворчого мистецтва в початковій школі [1].

Самостійна робота студентів передбачає підготовку повідомлень із окремих тем, науково-пошукову діяльність, виготовлення наочності до занять з мистецтва та індивідуальні заняття

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються методи усного контролю (індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда), методи письмового контролю (письмове тестування), методи комп'ютерного контролю (тестові програми), методи самоконтролю (самоаналіз).

Виконання проєкту з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» є важливою формою науково-дослідної роботи студента, яка передбачає не тільки теоретичне осмислення проблем мистецької освіти, але й практичне застосування отриманих знань та вмінь.

Проєкт може бути спрямований на розв'язання конкретної педагогічної проблеми, розробку методичних рекомендацій, створення навчальних матеріалів тощо.

Основними завданнями проєкту є:

– поглиблення та систематизація теоретичних знань – проєкт передбачає вивчення наукової

літератури, аналіз педагогічного досвіду, що сприяє поглибленню та систематизації теоретичних знань студента з методики навчання мистецтва;

– розвиток дослідницьких та творчих навичок – у процесі виконання проєкту студент вчиться самостійно формулювати проблему дослідження, визначати методи її розв'язання, аналізувати отримані результати та робити обґрунтовані висновки;

– формування професійної компетентності – проєкт сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя, його здатності творчо підходити до організації навчально-виховного процесу, розв'язувати педагогічні проблеми та приймати обґрунтовані рішення тощо [1].

Ключовими характеристиками проєкту є завершена творча робота (проєкт передбачає створення оригінального продукту, який є результатом самостійного дослідження та творчого пошуку студента); відповідність навчальній програмі (зміст проєкту має відповідати навчальній програмі курсу та охоплювати кілька тем або весь зміст навчального курсу); проєкт виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих студентом під час лекційних та практичних занять, а також відображення рівня навчальної компетентності (проєкт є своєрідним звітом про рівень навчальної компетентності студента, його здатності застосовувати теоретичні знання на практиці та розв'язувати професійні завдання) тощо.

Також програмою передбачається виконання індивідуального науково-дослідного завдання з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)». Цей вид діяльності сприяє поглибленню та систематизації знань, отриманих під час лекційних та практичних занять, а також розвитку дослідницьких й творчих навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Ключовими характеристиками індивідуального науково-дослідного завдання курсу «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» є:

– завершена науково-дослідна робота – завдання передбачає проведення самостійного дослідження, аналіз наукової літератури та отримання власних результатів, які мають наукову новизну та практичну значущість;

– індивідуальний характер – завдання виконується студентом самостійно під керівництвом викладача;

– відповідність навчальній програмі – зміст завдання має відповідати навчальній програмі курсу та охоплювати кілька тем або весь зміст навчального курсу;

– завдання виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих студентом під час лекційних та практичних занять;

– завдання є своєрідним звітом про рівень навчальної компетентності студента, його здатності застосовувати теоретичні знання на практиці та розв'язувати професійні завдання [1].

Зміст завдання має відповідати таким вимогам, як актуальність та наукова новизна, адже тема дослідження має бути актуальною для сучасної мистецької освіти та містити елементи наукової новизни, дослідження має базуватися на ґрунтовному теоретичному аналізі наукової літератури та педагогічного досвіду, має бути спрямоване на вирішення конкретної педагогічної проблеми або розробку методичних рекомендацій, які можуть бути використані в практичній діяльності вчителя мистецтва тощо.

Навчальні досягнення бакалаврів з дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, яка ґрунтується на принципі поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок, а також накопичення кількості підсумкових балів до 100 [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У сучасному освітньому просторі підготовка висококваліфікованих педагогів є пріоритетним завданням. Курс «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів, забезпечуючи їх необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками для ефективної роботи в закладах освіти.

Курс «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» спрямований на формування у студентів педагогічних коледжів таких ключових компетентностей, як:

1. предметно-методична компетентність – глибокі знання з теорії та методики викладання мистецтва, вміння ефективно організовувати навчально-виховний процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;

2. педагогічна компетентність – вміння знаходити індивідуальний підхід до кожного учня, створювати сприятливі умови для розвитку їх творчих здібностей, стимулювати інтерес до мистецтва та естетичного пізнання світу;

3. комунікативна компетентність – вміння ефективно спілкуватися з учнями, батьками та колегами, налагоджувати партнерські стосунки та створювати атмосферу співпраці;

4. креативна компетентність – здатність до творчого самовираження, генерування нових ідей та їх втілення в життя, вміння використовувати інноваційні методи та технології навчання;

5. інформаційно-комунікаційна компетентність – вміння використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для збагачення навчального процесу, пошуку та обробки інформації, створення мультимедійних навчальних матеріалів тощо.

Курс «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» має безпосереднє значення для практичної діяльності майбутніх вчителів й

забезпечує студентів необхідними знаннями та вміннями для планування та проведення уроків мистецтва (студенти вчаться розробляти навчально-методичне забезпечення уроків, визначати форми та методи роботи з учнями, враховуючи їх вікові та індивідуальні особливості); організації художньо-творчої діяльності учнів (студенти набувають навичок організації різноманітних видів художньо-творчої діяльності учнів, таких як малювання, ліплення, музикування, танцювальні вправи, театралізовані вистави тощо); використання сучасних педагогічних технологій (студенти вчаться використовувати сучасні педагогічні технології, такі як інтерактивні методи навчання, проєктна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології для підвищення ефективності навчального процесу); оцінювання навчальних досягнень учнів (студенти оволодівають різноманітними методами оцінювання навчальних досягнень учнів, такими як тестування, опитування, аналіз творчих робіт) тощо.

Навчання за курсом «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» передбачає різноманітні форми роботи, такі як лекції, практичні заняття, майстер-класи, педагогічна практика в закладах загальної середньої освіти та позашкільних навчальних закладах мистецького спрямування, самостійна робота з навчальною літературою та інтернет-ресурсами.

Курс забезпечений сучасними навчально-методичними матеріалами, включаючи підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації, зразки уроків та творчих робіт учнів.

Отже, навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)» є важливим компонентом професійної підготовки студентів педагогічних коледжів. Він забезпечує студентів необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками для ефективної роботи в закладах освіти, сприяє формуванню їх професійної компетентності та готовності до творчої педагогічної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Віхренко Т. С., Буяновська В. В., Разводова М. В. Програма нормативної навчальної дисципліни з циклу професійної підготовки «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» (музика, хореографія, образотворче мистецтво)». Балта. 2021. 20 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. Прийняття від 21 лютого 2018 р. № 87. К., 2018. URL: Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87
3. Зязюн І., Закович М., Семашко В. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 567 с.
4. Турчин Т. М. Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 281 с.

REFERENCES

1. Vikhrenko, T. S., Buyanovska, V. V., Razvodova, M. V. (2021). Prohrama normatyvnoyi navchal'noyi dystsypliny z tsyклу profesynoyi pidhotovky «Metodyka navchannya osvith'noyi haluzi «Mystetstvo» (muzyka,

khoreografiya, obrazotvorche mystetstvo)» [Program of normative academic discipline for the cycle of professional training «Methodology of teaching the educational branch «Art» (music, choreography, fine arts)». Balta. 20 s. [in Ukrainian]

2. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity (2018). [State Standard of Primary Education]. URL: Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Zyazyun, I., Zakovych, M., Semashko, V. (2007). Kul'turolohiya: ukrayins'ka ta zarubizhna kul'tura [Culturology: Ukrainian and foreign culture: Textbook]: Navchal'nyy posibnyk. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Turchyn, T. M. (2021). Metodyka navchannya osvith'oyi haluzi «Mystetstvo» [Teaching methods in the educational field «Art»: teaching and methodological manual] : navch.-metod. posib. Nizhyn. 281 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАЗВОВОДА Марина – доктор філософії, викладач-методист хореографії вищої кваліфікаційної категорії КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж».

Наукові інтереси: професійна підготовка студентів педагогічного коледжу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAZVODOVA Marina – Doctor of Philosophy, teacher-methodologist of choreography of the highest qualification category of the Municipal Institution «Balta pedagogical professional college».

Scientific interests: professional training of students of the pedagogical college.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.02:004.946:5/6:373.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-400-405

РАШЕВСЬКА Наталя –

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник Інституту
цифровізації освіти НАПН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-2503>
e-mail: nvr@iitlt.gov.ua

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ІМЕРСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В АКАДЕМІЧНИХ ЛІЦЕЯХ

У статті розглядається проблема інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес закладів загальної середньої освіти, зокрема акцентується увага на потенціалі імерсивних технологій у навчанні природничо-математичних дисциплін в академічних ліцеях. Обґрунтовано важливість технологічної інтеграції як невіддільного складника сучасного якісного навчання, що сприяє підвищенню мотивації учнів, візуалізації складних концепцій та інтенсифікації навчального процесу.

У роботі здійснено порівняльний аналіз понять «технологічна інтеграція» та «технологічна імплементація», що часто використовуються як синоніми у вітчизняній науковій літературі. На основі аналізу наукових праць запропоновано розмежування цих понять, де інтеграція розглядається як процес використання технологій для покращення навчального процесу та підтримки цілей навчання, а імплементація – як цілеспрямоване впровадження технологій, регламентоване на державному рівні. Визначено чотири рівні технологічної інтеграції: низький, початковий, середній та високий, кожен з яких характеризується різним ступенем проникнення технологій у навчальну діяльність учнів.

Основну увагу в статті приділено дослідженню переваг інтеграції імерсивних технологій у навчання природничо-математичних предметів. Серед ключових переваг виокремлено підвищення продуктивності навчання, збільшення залученості учнів, забезпечення комплексної візуалізації абстрактних моделей, розвиток просторового мислення завдяки інтерактивному досвіду, врахування психологічних особливостей сприйняття навчального матеріалу, створення безпечного та адаптивного навчального середовища, сприяння професійному зростанню вчителів, можливість міжпредметних зв'язків та демократизацію освіти.

На основі проведеного аналізу сформульовано принципи ефективної інтеграції імерсивних технологій у навчання природничо-математичних дисциплін в академічних ліцеях. До цих принципів належать педагогічна доцільність та відповідність цілям навчання, інтеграція з традиційними методами навчання, поступове впровадження, технологічна безпека та етичність, доступність, інтерактивне навчання та створення мультисенсорного навчального середовища.

Ключові слова: імерсивні технології навчання; заклади загальної середньої освіти; академічні ліцеї; інтеграція технологій; імплементація технологій.

RASHEVSKA Natalia –

PhD of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Senior Researcher of the Institute
of Digitalisation of Education National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-2503>
e-mail: nvr@iitlt.gov.ua

THEORETICAL ASPECTS OF INTEGRATING IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING NATURAL AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN ACADEMIC LYCEUMS

The article deals with the problem of integrating information and communication technologies (ICT) into the educational process of general secondary education institutions, in particular, the potential of immersive technologies in teaching natural and mathematical disciplines in academic lyceums is emphasized. The importance of technological integration as an integral part of modern quality education, which helps to increase student motivation, visualize complex concepts and intensify the learning process, is substantiated.

The article provides a comparative analysis of the concepts of "technological integration" and "technological implementation", which are often used synonymously in the national scientific literature. Based on the analysis of scientific works, the author proposes a distinction between these concepts, where integration is seen as the process of using technology to improve the educational process and support learning goals. Implementation is seen as the purposeful introduction of technology regulated at the state level. Four levels of technological integration have been identified: low, primary, middle, and high, each characterized by a different degree of technology penetration into students' learning activities.

The article focuses on the advantages of integrating immersive technologies into the teaching of natural and mathematical subjects. Among the key advantages are increased learning productivity, increased student engagement, integrated visualization of abstract models, development of spatial thinking through interactive experience, consideration of psychological features of perception of educational material. Creation of a safe and adaptive learning environment, promotion of teachers' professional growth, possibility of cross-curricular connections, and democratization of education.

Because of the analysis, the principles of effective integration of immersive technologies into the teaching of natural and mathematical disciplines in academic lyceums are formulated. These principles include pedagogical appropriateness and relevance to learning objectives, integration with traditional teaching methods, gradual implementation, technological safety and ethics, accessibility, interactive learning, and the creation of a multisensory learning environment.

Key words: *immersive learning technologies; general secondary education institutions; academic lyceums; integration of technologies; implementation of technologies.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасних реаліях якісний процес навчання в закладах загальної середньої освіти можливий за умови використання різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Такі технології не тільки збагачують технологічно процес навчання, а й сприяють мотивації до навчання, візуалізації складних понять, інтенсифікації процесу навчання.

Ще на початку ХХ століття з появою радіомовлення почався й процес використання інноваційних технологій у навчанні, а з четвертою промисловою революцією, що схарактеризуватися злиттям технологій і розмиттям кордонів між фізичним та віртуальним світом, впровадження ІКТ у процес навчання стало невіддільною частиною прогресивних підходів до навчання. Такий процес у системі освіти отримав назву «технологічна інтеграція» – ефективне залучення технологій у процес навчання для досягнення поставлених цілей [3]. Основною задачею інтеграції інноваційних технологій в освіту було формування особистості, компетентної в таких технологіях та конкурентоспроможної в сучасних життєвих реаліях. На початку становлення терміну «технологічна інтеграція» його розглядали в декількох аспектах.

Перший аспект інтеграції полягав у використанні цифрових технологій в закладах освіти у процесі навчання без постановки конкретних педагогічних цілей навчання. В цьому контексті технологічна інтеграція визначалася як процес використання ІКТ в освітньому середовищі та включала внесення змін до навчальної програми та засобів навчання [5].

У такому випадку технологічна інтеграція розглядалася як синонім до використання будь-яких технологій у процесі навчання за якого технологія може бути використана як інструмент для покращення та розширення можливостей взаємодії учнів з навколишнім середовищем, надаючи доступ до середовища, раніше недоступного в реальному житті та реальному часі [11],

наприклад, наявність комп'ютерного обладнання в закладі освіти.

В рамках другого аспекту технологічна інтеграція трактується як ефективне використання інноваційних технологій для досягнення запланованих результатів навчання [3]. Даний підхід базується на педагогічно обґрунтованому використанні технологій. Його метою є вдосконалення навчального процесу через: 1) інтеграцію сучасних технологій у педагогічну практику; 2) раціональне застосування інноваційних підходів для підвищення якості навчання; 3) забезпечення психолого-педагогічного супроводу навчального процесу шляхом впровадження технологічних засобів, що сприяють формуванню комфортного та ефективного освітнього середовища

Інтеграція технологій, що увійшли у процес навчання з 1980-років і являли собою апаратне та програмне забезпечення, є результатом складної взаємодії між трьома фундаментальними компонентами середовища навчання: технологією, методикою та змістом, що складають основу якісного процесу навчання [10]. Неможливо ефективно інтегрувати технологію в процес навчання без поєднання її з предметним змістом та педагогічною майстерністю вчителя, яка включає як уміння викладати за допомогою технологій, так і здатність критично оцінювати доцільність їхнього використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що в українській науковій спільноті поняття «технологічна інтеграція» інтерпретується неоднозначно, охоплюючи такі аспекти як [15]: 1) уміння ефективно поєднувати різні форми навчання – традиційне з іншими; 2) уміння використовувати інноваційні технології, платформи та інструменти для створення цифрового контенту та управління прогресом навчання учнів; 3) уміння створити середовище навчання, що персоналізує процес навчання; 4) уміння організувати ефективну комунікацію та співпрацю учнів між собою та вчителя з учнями.

В наукових дослідженнях розглядають різні підходи до трактування даного поняття, що в більшості публікацій є інтуїтивно зрозумілим поняттям, але без чіткого наукового тлумачення та може бути реалізовано як:

- 1) процес використання технологій у педагогічній практиці;
- 2) ступінь проникнення технологій у процес навчання;
- 3) стан середовища навчання з погляду технологічної оснащеності;
- 4) комплексне явище, спрямоване на підвищення якості процесу навчання та орієнтоване на учня.

Також аналіз вітчизняних наукових публікацій надав можливість визначити дуальний підхід до трактування поняття, що описує використання ІКТ у процесі навчання. Одні дослідники називають такий процес технологічною інтеграцією, а інші – технологічною імплементацією, що призводить до певної неузгодженості трактування.

Мета статті полягає у визначенні різниці в трактуванні понять «інтеграції» та «імплементації» технологій; визначення переваг інтеграції імерсивних технологій у процес навчання природничо-математичних предметів учнів академічних ліцеїв та принципів такої інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку дослідників Consoli T., Désiron J., Cattaneo A. [2], технологічна інтеграція є усвідомленим та скоординованим процесом використання інноваційних технологій у процесі навчання, яку можна розділити на безпосередньо *інтеграцію* (використання цифрових технологій в освітньому середовищі для підтримки цілей навчання) та *імплементацію* технологій (проектування процесу навчання на основі ІКТ, що приводить до досягнення цілей навчання) залежно від ступеня їх використання в процесі навчання. Розглянемо кожну із зазначених категорій та визначимо термінологію дослідження.

I.3 поступовим розширенням поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та появи різноманітних нових технологій з часом починається часткове їх використання у процесі навчання. Спочатку їх використовують для вивчення теми чи розділу предмета, пізніше на їх основі організовують процес навчання з метою підтримки цілей навчання та збагачення змісту навчання. Такий процес використання ІКТ у процесі навчання вважають інтеграцією.

Інтеграція розглядає використання технологій як інструмент для покращення процесу навчання, що надає можливість досягати цілей навчання та сприяє ефективній роботі учнів у процесі отримання нових знань. Використання технологій у процесі навчання сприяє тому, що учні самостійно надалі зможуть визначати мету їх використання для досягнення цілей навчання, формувати цифрові компетентності та здатність критично оцінювати роль технологій у власному навчанні.

Виокремлюють чотири рівні інтеграції технологій у процесі навчання [7]:

– *низький рівень інтеграції*. Технології використовують епізодично у процесі навчання. Учні використовують технологічні інструменти для виконання навчальних завдань у межах класу;

– *початковий рівень інтеграції*. Технології є доступними для учнів, але їх використовують обмежено. При цьому учні демонструють базові навички роботи з невеликою кількістю ІКТ та можуть за їх допомогою виконувати невеликі дослідження чи проєкти;

– *середній рівень інтеграції*. Технології регулярно використовують безпосередньо на уроках. Учні впевнено володіють різними інструментами та часто застосовують їх для розробки проєктів, які показують розуміння навчального матеріалу;

– *високий рівень інтеграції*. Технології стають невіддільною частиною навчальної діяльності. Учні вільно використовують широкий спектр інструментів для виконання різноманітних завдань та створення складних проєктів, що свідчить про їх високий рівень цифрової компетентності та глибоке розуміння суті предмета.

Основними характеристиками технологічної інтеграції є [2]:

- 1) використання технологій для покращення взаємозв'язку та співпраці між учнями;
- 2) використання технологій для моделювання, анімації та візуалізації;
- 3) використання технологій для збільшення диференціації в педагогічній практиці;
- 4) використання технологій для сприяння саморегульованому та незалежному навчанню.

II. Високий рівень інтеграції ІКТ у процес навчання надає можливість говорити про їх імплементацію, тобто цілеспрямоване впровадження у процес навчання для досягнення цілей навчання, регламентований правовими документами на рівні держави. Імплементація технологій у процес навчання є складним процесом проектування, що потребує узгодження та уніфікації для всіх ланок освітнього процесу країни [13].

Впровадження технологій в освіту є стратегічним і багатокомпонентним процесом, що вимагає ретельного планування з урахуванням потреб навчального закладу та учасників освітнього процесу. Його основна мета – досягнення освітніх цілей шляхом ефективного використання ІКТ. Ефективна імплементація включає: 1) системний аналіз та стратегічне планування; 2) проектування, розробку та реалізацію ІКТ-середовища; 3) розподіл ресурсів та розвиток інфраструктури; 4) підготовку педагогічних кадрів та формування політик на рівні закладу; 5) оцінювання результатів і постійну адаптацію технологій відповідно до змін і потреб. Успішне впровадження передбачає не лише початкову реалізацію плану, а й безперервну підтримку, моніторинг і вдосконалення для забезпечення відповідності технологічних рішень освітнім завданням та потребам учнів [9; 12].

В дослідженні мова буде йти про технологічну інтеграцію як процес створення середовища навчання, сприятливого для учнів, наповненого інноваційними технологіями з метою

розширення взаємодії учасників процесу навчання, підвищення якості процесу навчання, його ефективності та доступності. А інтеграція імерсивних технологій у процес навчання передбачає перехід від традиційних плоских форматів (2D) до об'ємного середовища (3D), що сприяє глибшому когнітивному зануренню учнів і розвитку просторового мислення.

До переваг інтеграції імерсивних технологій у процес навчання природничо-математичних предметів відносять [1; 8]:

1) підвищення продуктивності навчання завдяки розвитку компетентностей, та створенню умов для подальшого самонавчання;

2) збільшення залученості учнів, що відображає здатність сприяти трансформації процесу навчання. Готовність учнів використовувати імерсивні технології у навчанні сприяє формуванню стійкого інтересу до імерсивних технологій та відстежування їх еволюції;

3) концепція комплексної візуалізації, за якої абстрактні моделі природничо-математичних предметів набувають конкретики, особливо в контексті практичної реалізації;

4) інтерактивний досвід підвищує інтерес до предметів природничо-математичного циклу, сприяє розвитку просторового мислення учнів, що є одним зі складних у формуванні в процесі навчання;

5) інтеграція імерсивних технологій у процес навчання задовольняє психологічним особливостям сприйняття учнями навчального матеріалу: аудіальний, візуальний і кінестетичний;

6) створення безпечного, гнучкого та адаптивного середовища навчання для відпрацювання практичних навичок навчання. Учні мають можливість занурюватися в персоналізоване навчальне середовище, розроблене для індивідуальної навчальної та наукової діяльності, що відповідає концепції академічних ліцеїв;

7) сприяє професійному зростанню вчителя, удосконаленню його умінь працювати в імерсивних середовищах навчання, а можливо і створювати їх;

8) можливість поєднувати вивчення предметів природничо-математичного циклу із мистецькими, що сприятиме розвитку критичного мислення та творчого підходу до навчання;

9) демократизує освіту, шляхом доступності для більшості учнів.

До ключових компонентів інтеграції імерсивних технологій у процес навчання в закладах загальної середньої освіти відносять [8]:

– *втілена взаємодія*: використання імерсивних технологій у процесі навчання надають можливість створювати унікальне середовище навчання, в якому учні максимально когнітивно та емоційно залучені до процесу навчання;

– *точність сприйняття*: імерсивні технології створюють реалістичну картину процесів, що вивчаються та сприяють активізації нейронних зв'язків у мозку;

– *емоційне співпереживання*: емоційний складник процесу навчання природничо-математичних предметів сприяє кращому їх розумінню,

адаптації учня до процесу навчання та знімає бар'єри;

– *підтримка зворотного зв'язку та можливість повтору*: за допомогою імерсивних технологій навчання учні можуть повторювати персоналізовані сценарії навчання необхідну кількість раз, відпрацьовувати уміння з метою підвищення власної ефективності навчання.

До недоліків інтеграції імерсивних технологій у процес навчання в системі освіти України відносять [9]:

1) відсутність технічної та технологічної готовності до використання імерсивних засобів навчання;

2) сприйняття інновацій як технічної функції, а не як творчості ідей;

3) розуміння стратегічних цілей освітніх інновацій (зміна не лише методів навчання, процес і професійний розвиток, а й свідомості всіх учасників освітнього процесу);

4) психологічна (не)готовність до інноваційних змін. Психологічна готовність педагогів до інноваційної діяльності в освітньому процесі охоплює комплекс взаємопов'язаних компонентів, що стосуються як їхньої професійної підготовки, так і особистісних якостей. До них належать комунікативні здібності, психоемоційний стан, інтелектуальний рівень, кар'єрна мотивація та професійні інтереси. Успішна інноваційна діяльність учителя значною мірою залежить від його інтелектуальної активності, творчого підходу, толерантності до невизначеності, самостійності, ініціативності, гнучкості, адаптивності, психологічної стійкості та відкритості до нового досвіду.

Для ефективного використання імерсивних технологій у процесі навчання природничо-математичних предметів їх інтеграція повинна задовольняти певним принципам:

– *принцип педагогічної доцільності та відповідності цілям навчання*. Кожна імерсивна технологія, що використовується у процесі навчання повинна відповідати цілям навчання, сприяти покращенню розуміння навчального матеріалу, активізувати пізнавальну активність учнів;

– *принцип інтеграції з традиційними методами навчання*. Імерсивні технології повинні цілеспрямовано і гармонійно поєднуватися з технологіями та методами традиційного навчання, доповнювати їх та розширювати їх можливості;

– *принцип поступового впровадження*. Імерсивні технології повинні стати дієвим інструментом підтримки процесу навчання, їх використання повинно бути виваженим і педагогічно обгрунтованим, відповідати віковим та емоційним особливостям учнів;

– *принцип технологічної безпеки та етичності*. Кожна імерсивна технологія повинна бути безпечною для учнів як з фізичної, так і емоційної сторони, не порушувати три основні компоненти безпечного освітнього середовища [16]: 1) безпечні й комфортні умови праці та навчання; 2) відсутність дискримінації та насильства; 3) створення як інклюзивного простору, так і простору, що мотивує;

– *принцип доступності*. Інтеграція імерсивних технологій у процес навчання повинна задовольняти індивідуальні потреби кожного учасника процесу навчання, сприяти кращому залученню учнів до процесу навчання, створювати умови для їх підтримки у навчальному процесі. Імерсивні технології повинні бути адаптованими для різних груп учнів, зокрема для учнів з особливими освітніми потребами з метою забезпечення їх рівними можливостями. В наукових дослідженнях виявлено, що використання імерсивних технологій у процесі навчання має позитивний вплив на дітей з дефіцитом уваги та гіперактивністю, на дітей з розладом спектра аутизму, з когнітивними та навчальними вадами [4]. Треба зазначити, що для людей з певним типом інвалідності доступність пов'язана з дизайном програм і повинна бути врахована розробниками [6];

– *принцип інтерактивного навчання* передбачає активну участь учня в процесі навчання та засвоєння нових знань. Інтеграція імерсивних технологій у процес навчання надає можливість створити середовище в якому учень є активним конструктором своїх знань. Інтерактивність та візуалізація складних понять надає можливість учням легше сприймати та закріплювати матеріал. Різноманітні інтерактивні елементи імерсивних технологій створюють умови для індивідуального підходу до навчання. Кожен учень має можливість обрати найбільш ефективний для себе стиль сприйняття інформації: візуальний, аудіальний або кінестетичний.

Однією із суттєвих особливостей імерсивних технологій є створення мультисенсорного середовища, що надає можливість забезпечувати втілене навчання, знімати когнітивне переваження, підтримувати персоналізацію навчання та інклюзію [14]. В мультисенсорному середовищі створюється баланс між сенсорними стимулами, які гармонійно поєднують різні сенсорні враження. Такий баланс надає можливість підлаштовувати імерсивні технології під особливості кожного учня, індивідуалізуючи процес навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Інтеграція імерсивних технологій у навчальний процес природничо-математичних дисциплін в академічних ліцеях цілком відповідає ключовим принципам Нової української школи, сприяючи: 1) формуванню індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня; 2) персоналізації навчання, враховуючи потреби та інтереси учнів; 3) розвитку критичного та просторового мислення, а також здатності застосовувати отримані знання та вміння в реальних життєвих ситуаціях; 4) формуванню компетентностей, необхідних для успіху у XXI столітті.

Інтерактивність імерсивних технологій надає вчителям можливість відстежувати навчальні досягнення учнів, надавати їм зворотний зв'язок, допомагати виправляти помилки. Всі ці дії відбуваються ненав'язливо, що створює умови для комфортного та мотиваційного навчання. Можливість проводити експерименти та уміння

виправити помилки доводять учням, що навчання це процес пізнання нового.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Aggarwal D. Integration of innovative technological developments and AI with education for an adaptive learning pedagogy. *China Petroleum Processing and Petrochemical Technology*. 2023. Vol. 23. No 2. P. 709-714. URL : <https://doi.org/10.5281/zenodo.7778371> 709
2. Consoli T., Désiron J., Cattaneo A. What is “technology integration” and how is it measured in K-12 education? A systematic review of survey instruments from 2010 to 2021. *Computers & Education*. 2023. Vol. 197, 104742. URL : <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104742>
3. Davies R. S., West R. E. Technology integration in schools. *Handbook of research on educational communications and technology*. Springer. 2014. P. 841–853 URL : https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3185-5_68
4. Dick E. The Promise of Immersive Learning: Augmented and Virtual Reality's Potential in Education. *Information Technology & Innovation Foundation*. 2021. T. 1. P. 1–10. URL : <https://itif.org/publications/2021/08/30/promise-immersive-learning-augmented-and-virtual-reality-potential/>
5. Education Resources Information Center Thesaurus. *ERIC* : website. URL : <https://eric.ed.gov/?ti=Technology+Integration>. (дата звернення: 30.04.2025)
6. Garzón J. An Overview of Twenty-Five Years of Augmented Reality in Education. *Multimodal Technologies and Interaction*. 2021. Vol. 5. Issue 7. URL : <https://doi.org/10.3390/mti5070037>
7. Hertz M. B. What Does “Technology Integration” Mean? *Edutopia* : website. URL : <https://www.edutopia.org/blog/meaning-tech-integration-elementary-mary-beth-hertz> (дата звернення: 30.04.2025)
8. Jin S., Huang J., Zhong Z. Application of Immersive Technologies in Primary and Secondary Education. *Frontiers of Digital Education*. 2024. Vol. 1. Issue 2. P. 142-152. URL : <https://doi.org/10.1007/s44366-024-0001-3>
9. Kuznetsova H., Danylenko I., Zenchenko T., Rostykus N., Lushchynska O. Incorporating innovative technologies into higher education teaching: Mastery and implementation perspectives for educators. *Multidisciplinary Reviews* : Published Online. 2024. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe027>
10. Mishra P., Koehler M. J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108 (6). P. 1017-1054
11. Pittman T., Gaines T. Technology integration in third, fourth and fifth grade classrooms in a Florida school district. *Educational Technology Research & Development*. 2015. Vol. 63 (4). P. 539-554. URL : <https://doi.org/10.1007/s11423-015-9391-8>
12. Roberts C. Implementing Educational Technology in Higher Education: A Strategic Approach. *The Journal of Educators Online*. 2008. Vol. 5(1). URL : <https://doi.org/10.9743/JEO.2008.1.1>
13. Rodríguez R. M. Implementación process of technology in education: the case of blackboard 9.1 in the university of Manchester. *Actualidades Investigativas en Educación*. 2013. Vol. 13. No 3. URL :

https://www.scielo.sa.cr/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1409-47032013000300007 (дата звернення: 30.04.2025)

14. Volpe G., Gori M. Multisensory interactive technologies for primary education: From science to technology. *Frontiers in psychology*. 2019. Vol. 10. Art. 1076. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01076>

15. Генсерук Г., Терещук Г., Сисоєв О., Василенко О. Змішане навчання в контексті цифрової трансформації вищої освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2023. № 1(1). С. 35–45. URL : <https://doi.org/10.25128/2415-3605.23.1.5>

16. Як зробити освітнє середовище безпечним? *Освітній омбудсмен України* : вебсайт. URL : <https://eo.gov.ua/yak-zrobyty-osvitnie-seredovyshe-bezpechnym/2019/10/25/> (дата звернення 30.04.2025).

REFERENCES

1. Aggarwal, D. (2023). Integration of innovative technological developments and AI with education for an adaptive learning pedagogy. *China Petroleum Processing and Petrochemical Technology*. 23(2). Pp. 709–714. URL : <https://doi.org/10.5281/zenodo.7778371>. [in English]

2. Consoli, T., Désiron, J., & Cattaneo, A. (2023). What is “technology integration” and how is it measured in K-12 education? A systematic review of survey instruments from 2010 to 2021. *Computers & Education*. 197. 104742. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104742>. [in English]

3. Davies, R. S., & West, R. E. (2014). Technology integration in schools. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. Elen, & M. J. Bishop (Eds.), *Handbook of research on educational communications and technology* (pp. 841–853). Springer. URL : https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3185-5_68 [in English]

4. Dick, E. (2021). The Promise of Immersive Learning: Augmented and Virtual Reality’s Potential in Education (Vol. 1). Information Technology & Innovation Foundation. URL : <https://itif.org/publications/2021/08/30/promise-immersive-learning-augmented-and-virtual-reality-potential/> [in English]

5. Education Resources Information Center Thesaurus. (n.d.). ERIC. Retrieved April 30. 2025. URL : <https://eric.ed.gov/?ti=Technology+Integration> [in English]

6. Garzón, J. (2021). An Overview of Twenty-Five Years of Augmented Reality in Education. *Multimodal Technologies and Interaction*. 5(7). URL : <https://doi.org/10.3390/mti5070037> [in English]

7. Hertz, M. B. (n.d.). (2025). What Does “Technology Integration” Mean? *Edutopia*. Retrieved April 30. URL : <https://www.edutopia.org/blog/meaning-tech-integration-elementary-mary-beth-hertz> [in English]

8. Jin, S., Huang, J., & Zhong, Z. (2024). Application of Immersive Technologies in Primary and Secondary Education. *Frontiers of Digital Education*. 1(2). Pp. 142–152. URL : <https://doi.org/10.1007/s44366-024-0001-3>. [in English]

9. Kuznetsova, H., Danylchenko, I., Zenchenko, T., Rostykus, N., & Lushchynska, O. (2024). Incorporating innovative technologies into higher education teaching: Mastery and implementation perspectives for educators. *Multidisciplinary* Reviews: Published

URL : <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe027>. [in English]

10. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*. 108(6). Pp. 1017–1054. [in English]

11. Pittman, T., & Gaines, T. (2015). Technology integration in third, fourth and fifth grade classrooms in a Florida school district. *Educational Technology Research & Development*. 63(4). Pp. 539–554. URL : <https://doi.org/10.1007/s11423-015-9391-8>. [in English]

12. Roberts, C. (2008). Implementing Educational Technology in Higher Education: A Strategic Approach. *The Journal of Educators Online*. 5(1). URL : <https://doi.org/10.9743/JEO.2008.1.1>. [in English]

13. Rodríguez, R. M. (2013). Implementación process of technology in education: The case of blackboard 9.1 in the university of Manchester. *Actualidades Investigativas en Educación*. 13(3). Retrieved April 30. 2025. URL : https://www.scielo.sa.cr/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1409-47032013000300007. [in English]

14. Volpe, G., & Gori, M. (2019). Multisensory interactive technologies for primary education: From science to technology. *Frontiers in Psychology*. 10. Article 1076. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01076>. [in English]

15. Henseruk, H., Tereshchuk, H., Sysoiev, O., & Vasylenko, O. (2023). Zmishane navchannia v konteksti tsyvrovoi transformatsii vyshchoi osvity [Blended learning in the context of digital transformation of higher education]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika*. (1(1)). S. 35–45. URL : <https://doi.org/10.25128/2415-3605.23.1.5>. [in Ukrainian]

16. Yak zrobyty osvitnie seredovyshe bezpechnym? *Osvitnii ombudsmen Ukrainy* [How to make the educational environment safe? Educational Ombudsman of Ukraine]. (n.d.). Retrieved April 30. 2025. URL : <https://eo.gov.ua/yak-zrobyty-osvitnie-seredovyshe-bezpechnym/2019/10/25/> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАШЕВСЬКА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту цифровізації освіти НАПН України, вчитель математики КЗО «Криворізький ліцей «КОЛІЯ»».

Наукові інтереси: використання інформаційно-комунікаційних технологій для організації процесу навчання за моделлю змішаного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RASHEVSKA Natalia – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Institute for Digitalization of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Mathematics teacher at municipal institution Kryvyi Rih Lyceum "KOLIA".

Scientific interests: the use of information and communication technologies for the organization of the learning process according to the model of blended learning.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378:37:331

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-406-410

БАБЕНКО Тетяна –

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>

e-mail: babenkot80@gmail.com

ДОРОШЕНКО Владислав –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2321-6708>

e-mail: vdoroshenko@cuspu.edu.ua

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті актуалізовано питання збереження здоров'я школярів в освітньому процесі, оскільки кількість хворих дітей у нашій державі зростає через погіршення та нестабільність соціально-економічної, екологічної ситуації, незадовільні умови життя частини населення, що знижує адаптивні можливості дитячого організму та його опірності до дії різних шкідливих факторів.

Визначено, що здоров'язбережувальна компетентність керівника закладу загальної середньої освіти – це складова його професійної компетентності; це здатність та готовність керівника до планування, організації та реалізації заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я учнів, педагогів та інших членів шкільного колективу. До структури здоров'язбережувальної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти слід віднести такі основні компоненти: мотиваційно-ціннісний (інтереси, мотиви, цілі, переконання, ставлення, ціннісні орієнтації на здійснення здоров'язберігальної діяльності); гносеологічний (сукупність психолого-педагогічних та управлінських знань, зокрема про: нормативно-правове забезпечення розвитку здоров'я через освіту; засади управління закладом із позицій здоров'язбереження; основи людського здоров'я, особливості формування фізичного, психічного, соціального, ментального здоров'я на різних етапах онтогенезу людини; складові здорового способу життя; особливості застосування здоров'язберігальних засобів, форм, методів, технологій тощо); процесуальний (сукупність професійних умінь, якість засвоєння й узагальнення яких необхідні для здійснення педагогом здоров'язберігальної діяльності) і рефлексивний (самоаналіз, самооцінка та корекція результатів власної діяльності, здатність до самоосвіти і саморозвитку для ефективного здійснення здоров'язберігальної діяльності).

У статті наведено результати дослідження ставлення керівників шкіл до проблеми збереження здоров'я учнів в освітньому процесі, які дозволили виявити ступінь системності роботи школи над проблемою збереження здоров'я учнів; розглянути специфіку взаємодії школи із зовнішнім середовищем, виявити труднощі у роботі з партнерами щодо збереження здоров'я дітей; з'ясувати особливості сприйняття проблем збереження здоров'я школярів керівниками шкіл, їх розуміння реальної та бажаної діяльності педагогічного колективу щодо збереження здоров'я школярів.

Результати дослідження дозволять розпочати обґрунтування умов розвитку здоров'язбережувальної компетентності та розробку програмно-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки педагогів та керівників шкіл до здоров'язберігаючої діяльності.

Ключові слова: керівники закладу загальної середньої освіти, здоров'язбережувальна компетентність, професійна компетентність, школярі, освітній процес, здоров'я, здоров'язберігальна діяльність.

BABENKO Tetiana –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>

e-mail: babenkot80@gmail.com

DOROSHENKO Vladyslav –

postgraduate student specialty 011 Educational,
pedagogical sciences
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2321-6708>

e-mail: vdoroshenko@cuspu.edu.ua

HEALTH-SAFE COMPETENCE OF THE HEAD OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION AS A COMPONENT OF HIS PROFESSIONAL COMPETENCE

The article updates the issue of preserving the health of schoolchildren in the educational process, since the number of sick children in our country is growing due to the deterioration and instability of the socio-economic, ecological situation, unsatisfactory living conditions of part of the population, which reduces the adaptive capabilities of the child's body and its resistance to the action of various harmful factors of competence.

It is determined that the health-safe competence of the head of a general secondary education institution is a component of his professional competence; it is the ability and readiness of the head to plan, organize and implement measures aimed at preserving and strengthening the health of students, teachers and other members of the school staff. The structure of the health-preserving competence of the

head of the educational institution should include the following main components: motivational and value (interests, motives, goals, beliefs, attitudes, value orientations for the implementation of health-preserving activities); epistemological (a set of psychological, pedagogical and managerial knowledge, in particular about: regulatory and legal support for the development of personal health through education; principles of institution management from the perspective of health preservation; foundations of human health, features of the formation of physical, mental, social, spiritual health at different stages of human ontogenesis; components of a healthy lifestyle; features of the use of health-preserving means, forms, methods, technologies, etc.); procedural (a set of professional skills, the quality of assimilation and generalization of which are necessary for the teacher to carry out health-preserving activities) and reflective (self-analysis, self-assessment and correction of the results of one's own activities, the ability to self-education and self-development for the effective implementation of health-preserving activities).

The article presents the results of a study of the attitude of school leaders to the problem of preserving students' health in the educational process, which allowed us to identify the degree of systematic work of the school on the problem of preserving students' health; to consider the specifics of the school's interaction with the external environment, to identify difficulties in working with partners to preserve children's health; to find out the peculiarities of the perception of the problems of preserving schoolchildren's health by school leaders, their understanding of the real and desired activities of the teaching staff to preserve schoolchildren's health.

The results will allow us to begin substantiating the conditions for the development of health-preserving competence and developing programmatic and methodological support for the training and retraining of teachers and school leaders for health-preserving activities.

Key words: heads of general secondary education institutions, health-preserving competence, professional competence, schoolchildren, educational process, health, health-preserving activities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема збереження здоров'я школярів в освітньому процесі сьогодні надзвичайно актуальна. Кількість хворих дітей у нашій державі зростає. Це відбувається через погіршення та нестабільність соціально-економічної, екологічної ситуації, незадовільні умови життя частини населення, що знижує адаптивні можливості дитячого організму та його опірності до дії різних шкідливих факторів компетентності. Погіршення здоров'я школярів в значній мірі пов'язано із повномасштабною агресією та тривалим воєнним станом. Якщо до 24 лютого 2022 року чинниками, які погіршували здоров'я дітей та молоді, були: нездорове харчування, малорухомий спосіб життя, комп'ютерна та інтернет-залежність, відсутність бажання і мотивації у дітей, недостатня розвиненість спортивної інфраструктури, то зараз погіршують здоров'я дітей обмежений або взагалі відсутній доступ до спортивної інфраструктури, зруйнована спортивна інфраструктура, відсутність безпеки, загроза обстрілів, постійні повітряні тривоги. Особливо актуальним сьогодні є питання збереження ментального здоров'я, оскільки, за окремими джерелами інформації, через постійний страх, тривогу, невпевненість за майбутнє кількість дітей, що мають нервово-психічні порушення зросла до 80%. [2, с.133]. Саме тому якісна підготовка майбутнього вчителя, керівника школи до здоров'язберігаючої діяльності є важливою складовою формування його професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Н. Бібік, І. Єрмака, Л. Даниленко, С. Калашнікової, О. Овчарук, В. Олійника, З. Рябової, О. Пометун, О. Савченко та ін. досліджувалися питання компетентнісного підходу.

Вивчення особливостей формування та розвитку компетентності керівників закладів освіти відобразилися в наукових розробках В. Бондаря, Л. Васильченко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, О. Мармази, В. Маслова, Є. Павлютенкова, В. Пікельної, Т. Тонконової, Г. Федорова та інших.

У дослідженнях В. Бондаря, В. Бикова, О. Васильєвої, Л. Даниленко, Г. Кондрацької, О. Мармази, В. Пікельної, П. Плахтія, Л. Романишиної, Л. Сущенко та інших розкриваються педагогічні аспекти здоров'язбережувальних освітніх технологій.

О. Березюк, Т. Воронцова, О. Єресько, В. Пономаренко, І. Скорбун розглядають здоров'язбережувальну компетентність як здатність людини планувати і реалізовувати свою життєдіяльність у спосіб, сприятливий для здоров'я і безпеки самої людини та її соціального оточення [5].

У дослідженнях О. Іонової, Р. Черновол-Ткаченко, О. Гресь розкрито суть поняття здоров'язберігаюча діяльність керівника закладу освіти як невід'ємної складової його управлінсько-педагогічної діяльності, що спрямована на створення оздоровчого середовища (фізично-предметного, психологічно-комунікативно, навчально-виховного) навчального закладу та забезпечення підтримки, збереження та зміцнення здоров'я всіх учасників (школярів, педагогів, батьків) педагогічного процесу [1].

Мета статті – визначити сутність здоров'язбережувальної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти та проаналізувати стан здоров'язберігаючої діяльності у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість розв'язання завдань збереження та зміцнення здоров'я дітей у освітньому процесі відображається у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», Національній доктрині розвитку освіти України, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, інших нормативно-правових документах, а також у наукових дослідженнях та практичній діяльності закладів освіти.

У «Національні стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020 р.) здоров'язбережувальна складова освіти заявлена як основна [3]. Нова українська школа (НУШ) має виховувати молодь, яка свідомо ставиться до здоров'я, здатна вести і пропагувати здоровий спосіб життя

Проведений аналіз наукової літератури з проблеми здоров'язбереження дає можливість сформувати базове поняття «здоров'язбережувальна компетентність» як інтегральну якість особистості людини, яка виявляється у її загальній здатності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості,

спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення [7].

Здоров'язбережувальна компетентність є однією з важливих компетентностей у Професійному стандарті керівника закладу загальної середньої освіти [6], який було затверджено 2021 р. У документі визначається, що складовими здоров'язбережувальної компетентності є:

- здатність забезпечити сприятливі умови в освітньому середовищі для кожного учня, залежно від його індивідуальних особливостей, потреб, інтересів;

- здатність забезпечити умови праці для працівників закладу освіти, облаштовувати їхні робочі місця з урахуванням санітарних норм і правил;

- здатність забезпечити умови праці для кожного працівника, облаштовувати робочі місця працівників закладу освіти з урахуванням санітарних і ергономічних вимог;

- здатність організувати заходи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу;

- здатність забезпечити умови, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та або моральної школи;

- здатність до забезпечення надання першої домедичної допомоги учням і працівникам закладу освіти, організації їх харчування;

- здатність до забезпечення цифрового освітнього середовища.

У процесі нашого дослідження ми проаналізували практику закладів загальної середньої освіти щодо збереження здоров'я школярів та виявили проблемні питання у здоров'язберігаючій діяльності шкіл. Було проведено анкетування 18 директорів шкіл міста Кропивницький та Кіровоградської області. Передбачалося, що опитувальник дозволить:

- виявити ступінь системності роботи школи над проблемою збереження здоров'я учнів;

- розглянути специфіку взаємодії школи із зовнішнім середовищем, виявити труднощі у роботі з партнерами щодо збереження здоров'я дітей;

- з'ясувати особливості усвідомлення проблем збереження здоров'я дітей керівниками шкіл, їх розуміння реальної та бажаної діяльності педагогічного колективу щодо збереження здоров'я школярів.

Звернемося до результатів анкетування.

1. В обстежених школах здійснюється робота щодо збереження здоров'я учнів: проводяться заходи, переважно спрямовані на покращення безпекової ситуації; удосконалюється матеріальна база (зокрема облаштовуються сховища); покращується харчування дітей; організовуються навчальні семінари для освітян; ведеться адаптаційна робота під час переходу дітей із початкової школи до середньої ланки. Однак, відповідаючи на питання про динаміку стану фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей за останні три роки 85% респондентів обирають варіант відповіді

здоров'я погіршується, вважають, що динаміка нейтральна 15%. Варіант «здоров'я покращується» не вибрав жоден із опитаних, отже, робота зі збереження здоров'я учнів в освітньому процесі малорезультативна.

2. Дані опитування показують, що питання здоров'язбереження в школі обговорюються на педрадах, нарадах (від одного до п'яти обговорень за навчальний рік). Аналіз обговорюваних питань здоров'язбереження дозволяє констатувати відсутність комплексного підходу до здоров'язбереження: обговорювані важливі питання піднімаються ізолювано, поза зв'язком із системою здоров'я.

Керівники шкіл, виділяючи аспекти здоров'язбереження, що потребують корекції, відзначають доцільність таких заходів:

1. Зниження навчального навантаження для учнів – 32 %.

2. Підвищення компетентності педагогів у питаннях здоров'язбереження - 31%.

3. Поліпшення матеріально-технічного стану – 30%.

4. Поліпшення спортивно-оздоровчої роботи – 24%.

5. Розробка програм спрямованих на збереження ментального здоров'я – 18%.

6. Поліпшення психологічного клімату у школі та класі – 15%.

7. Поліпшення харчування учнів – 11%.

8. Дозування навчального навантаження залежно стану здоров'я дитини – 7%.

3. Відповіді керівників на запитання, що стосуються зв'язків школи із зовнішнім середовищем, спрямованим на спільну діяльність зі збереження здоров'я учнів, свідчать, що ці зв'язки недостатньо налагоджені, слабо нормовані і не носять системного характеру:

- серед питань, які обговорювалися у школі стосовно здоров'язбереження, немає жодного щодо організації чи спільної діяльності з іншими організаціями чи установами;

- список організацій та установ, з якими могла б співпрацювати школа щодо збереження здоров'я учнів, складений респондентами, вкрай неповний;

- відповідаючи на запитання, що отримує школа від соціальних партнерів, керівники повідомляють: відомості про стан фізичного та психічного здоров'я, теорію здоров'язбереження, можливість додаткової освіти щодо здоров'язбереження.

Говорячи про те, яка допомога від партнерів потрібна школі, опитувані наголошують на необхідності не стільки на отриманні інформації, скільки на постійній взаємодії та виділяють такі можливі напрямки спільної діяльності: профілактичні заходи спільно з медиками, психологами (38 %); просвітницька робота, консультування батьків та педагогів спільно із соціальними службами, громадськими організаціями, медиками (36 %); моніторинг стану здоров'я дітей спільно з медиками, психологами (31%); залучення фахівців-медиків, психіатрів, наркологів до повсякденної спільно спланованої роботи з

дітьми (24%). Наслідком слабкості зв'язків школи із довкіллям у роботі зі збереження здоров'я учнів є спроби розв'язання завдань здоров'язбереження школярів самотужки.

4. Відповідаючи на запитання, що виявляють розуміння проблем здоров'язбереження в школі, керівники виділяють численні фактори, що негативно впливають на здоров'я учнів. Серед педагогічних чинників виділяються «недоліки» у діяльності вчителя: негативні особистісні особливості педагога, перебільшення важливості свого предмета, тиск на учнів, відсутність позаурочної цікавої діяльності з предмету, перевантаженість учнів (32 %). Негативно впливають на здоров'я школярів професійне вигорання педагогів; велике навантаження на освітян, недостатня педагогічна майстерність; невикористання здоров'язберігаючих технологій; надлишковий обсяг домашніх завдань; навчання в умовах дистанційної освіти (54%).

Серед психологічних чинників, які негативно впливають на здоров'я школярів, керівники виділяють постійний страх, тривоги через військову агресію (50 %); взаємини підлітків (20%); високу наповнюваність класів (18%).

До медичних факторів, які негативно позначаються на здоров'ї учнів та якості навчання, на думку керівників шкіл, належать: захворювання (хронічні), з якими діти приходять до школи (37 %); затримки розвитку, нездатність до навчання (24%); неправильний режим (20%); шкільні меблі, що не відповідають нормам (11 %); низький рівень медобслуговування у школі (9 %).

До соціальних чинників, які негативно впливають на здоров'я учнів, анкетовані відносять: низькі доходи сім'ї та її низький суспільний статус (42%); негативний психологічний клімат у сім'ї (40 %); завантаженість батьків, відсутність уваги до проблем дітей (34%).

В якості практичних кроків зі здоров'язбереження, які реалізовувалися школами за останній час, названі:

- робота над адаптацією учнів у 1 та 5 класах (70%);
- створення спортивних секцій, проведення спортивних заходів (41%);
- виховні заходи, присвячені здоров'язбереженню (37%);
- поліпшення харчування учнів (20%);
- проведення навчальних семінарів для педагогів (17%);
- вдосконалення інтер'єру школи (14%);
- впровадження інклюзивного навчання (8%).

Слід констатувати, що проведені в школах здоров'язберігаючі заходи - це, в основному, цілком традиційні заходи, що проводяться в традиційних формах.

5. 26% опитаних вважають, що у них особисто і у педагогічних колективів є досвід здоров'язберігаючої діяльності; 74% вважають, що такого досвіду немає; презентували свій досвід на конференціях різного рівня та наводили його у публікаціях 11 % опитаних.

6. На питання про існування у школі моніторингу стану здоров'я дітей позитивну

відповідь дали 100% опитаних; водночас вони не змогли відповісти на уточнюючі запитання: хто здійснює моніторинг, хто аналізує його результати, хто і для чого використовує отримані дані, де вони агрегуються тощо.

7. Відповідаючи на запитання, що можна зробити в плані вдосконалення уроку щодо впливу його на здоров'я учнів, директори відповідають наступне (наводимо ранжований список відповідей, що найчастіше зустрічаються): зробити урок цікавим для учнів; створити сприятливий психологічний клімат під час уроку; врахувати індивідуальні навчальні можливості учнів, їхню працездатність; чергувати види діяльності; правильно організувати урок; зробити урок динамічним; зробити урок «бажаним» для дітей; створити на уроці ситуацію успіху для кожного; дотримуватись санітарно-гігієнічних вимог; зменшити наповнюваність класу; навчити педагогів здоров'язберігаючої діяльності з учнями; мотивувати освітян.

8. Відповіді на запитання, чи займався колектив проектуванням діяльності зі здоров'язбереження, розподілилися так: «так» – 40 %; «ні» - 60%.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, здоров'язбережувальна компетентність керівника закладу загальної середньої освіти – це складова його професійної компетентності; це здатність та готовність керівника до планування, організації та реалізації заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я учнів, педагогів та інших членів шкільного колективу; важлива умова ефективної здоров'язберігаючої діяльності.

До структури здоров'язбережувальної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти слід віднести такі основні компоненти: мотиваційно-ціннісний (інтереси, мотиви, цілі, переконання, ставлення, ціннісні орієнтації на здійснення здоров'язберігаючої діяльності); гносеологічний (сукупність психолого-педагогічних та управлінських знань, зокрема про: нормативно-правове забезпечення розвитку здоров'я особистості через освіту; засади управління закладом із позиції здоров'язбереження; основи людського здоров'я, особливості формування фізичного, психічного, соціального, ментального здоров'я на різних етапах онтогенезу людини; складові здорового способу життя; особливості застосування здоров'язберігаючих засобів, форм, методів, технологій тощо); процесуальний (сукупність професійних умінь, якість засвоєння й узагальнення яких необхідні для здійснення педагогом здоров'язберігаючої діяльності) і рефлексивний (самоаналіз, самооцінка та корекція результатів власної діяльності, здатність до самоосвіти і саморозвитку для ефективного здійснення здоров'язберігаючої діяльності).

Наведені в статті результати дослідження дозволять розпочати обґрунтування умов розвитку здоров'язбережувальної компетентності та розробку програмно-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки педагогів та керівників шкіл до здоров'язберігаючої діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Іонова О. М., Черновол-Ткаченко Р. І., Гресь О. В. Здоров'язберігаюча діяльність керівника загальноосвітнього навчального закладу: теоретичні та практичні аспекти. Х. : Вид. група «Основа» (Бібліотека журналу «Управління школою». Вип. 04 (159)). 2016. 144 с.
2. Лавриненко Л. Ментальне здоров'я школярів в умовах воєнного стану. Том 182 № 26 (2024): Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. С. 133-138.
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
4. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&tag=nova-ukrainska-shkola>
5. Організація профілактичної роботи у навчальних закладах: посібник для адміністраторів системи освіти / О. В. Березюк, Т. В. Воронцова, О. В. Єресько, В. С. Пonomarenko, І. А. Скорбун. Київ: «Здоров'я через освіту», 2014. 128 с.
6. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>
7. Романишина Л., Кришук Б., Брижак Н. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальних компетентностей майбутніх учителів початкової школи. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2023. № 1. С. 104-108.

REFERENCES

1. Ionova O. M., Chernovol-Tkachenko R. I., Hres O. V. (2016). Zdoroviazberihaiucha diialnist kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu: teoretychni ta praktychni aspekty [Health-preserving activities of the head of a general educational institution: theoretical and practical aspects]. Kh.: Vyd. hrupa «Osнова» (Biblioteka zhurnalu «Upravlinnia shkoloiu». Vyp. 04 (159)). 144 s. [in Ukrainian]
2. Lavrynenko, L. (2024) Mentalne zdorovia shkoliariv v umovakh voiennoho stanu [Mental health of schoolchildren under martial law]. Tom 182 № 26. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka. S. 133-138. [in Ukrainian]
3. Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli [National Strategy for Building a Safe and Healthy Educational Environment in the New Ukrainian School]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian]

4. Nova ukrainska shkola. [New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&tag=nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian]
5. Orhanizatsiia profilaktychnoi roboty u navchalnykh zakladakh: posibnyk dlia administratoriv systemy osvity (2014). [Organizing preventive work in educational institutions: a guide for education system administrators] / O. V. Bereziuk, T. V. Vorontsova, O. V. Yeresko, V. S. Ponomarenko, I. A. Skorbun. Kyiv: «Zdorovia cherez osvitu». 128 . [in Ukrainian]
6. Profesiyni standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Head (director) of a general secondary education institution"] URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> [in Ukrainian]
7. Romanyshyna, L., Kryshchuk, B., Bryzhak, N. (2023). Suchasni pidkhody do formuvannia zdoroviazberezhuvalnykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Modern approaches to the formation of health-preserving competencies of future primary school teachers]. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. № 1. S. 104-108. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення педагога, розвиток професійної компетентності керівника закладу освіти.

ДОРОШЕНКО Владислав – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток здоров'язбережувальної компетентності керівника закладу освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Tetyana – candidate of pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

Scientific interests: socio-professional development of the teacher, development of professional competence of the head of an educational institution

DOROSHENKO Vladyslav – postgraduate student specialty 011 Educational, pedagogical sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: development of health-preserving competence of the head of an educational institution.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК: 378.147:811.111'276.6:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-411-416

ГАВРИЛЕНКО Ольга –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Центральноукраїнського національного
технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>
e-mail: Olga_kr@i.ua

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто питання цифрової трансформації методики викладання фахової іноземної мови у контексті змішаного навчання у закладах вищої освіти технічного та економічного профілю. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю адаптації освітнього процесу до нових вимог ринку праці, що передбачають не лише володіння спеціальними знаннями, а й здатність до ефективної міжкультурної комунікації, участі у міжнародних проектах, конференціях, академічних обмінах. У статті акцентовано увагу на перевагах цифрових технологій для створення інтерактивного, адаптивного та персоналізованого навчального середовища, яке дозволяє моделювати професійні ситуації, використовувати автентичні джерела, впроваджувати симуляції, навчальні платформи та засоби штучного інтелекту.

Виділені особливості застосування змішаного навчання як ефективної стратегії реалізації цифрової трансформації, що поєднує очну взаємодію викладача та студента з можливостями цифрових платформ. Особливу увагу приділено перевагам такої організації навчання: гнучкість форматів, можливість індивідуалізації траєкторії навчання, доступ до мультимедійних ресурсів, розвиток цифрової грамотності студентів. Наведено приклади навчальних завдань у змішаному форматі для студентів економічних і технічних спеціальностей: кейс-стаді, презентації, онлайн-дискусії, створення флеш-карток, підсумкове тестування, рольові ігри, відеоінструкції та переклад технічної документації.

У роботі систематизовано сучасні наукові підходи до цифровізації вищої освіти, наведено аналіз праць українських і зарубіжних дослідників, які висвітлюють переваги цифрових технологій у формуванні комунікативної та професійно орієнтованої ініціативної компетентності. Також підкреслюється роль викладача як проєктувальника цифрового навчального середовища, що вимагає від нього нових цифрових навичок та педагогічної гнучкості.

Обґрунтовано доцільність впровадження змішаного навчання в технічних та економічних ЗВО як основи для цифрової трансформації методики викладання іноземної мови. Змішане навчання розглядається як ключ до інтеграції іноземної мови у фаховий контекст, що сприяє підвищенню мотивації студентів, розвитку навичок самоосвіти, критичного мислення та комунікативної компетентності. Робота має прикладний характер і може бути корисною для викладачів, розробників навчальних курсів, методистів, а також усіх, хто працює над модернізацією мовної освіти у цифрову епоху.

Ключові слова: цифрова трансформація, змішане навчання, фахова іноземна мова, цифрова компетентність, штучний інтелект, професійна комунікація, технічні спеціальності, економічна освіта, мовна підготовка.

HAVRYLENKO Olha –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of Foreign Languages of the
Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>
e-mail: Olga_kr@i.ua

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE METHODOLOGY FOR TEACHING PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF BLENDED LEARNING

The article deals with the issue of digital transformation of the methodology of teaching a professional foreign language in the context of blended learning in higher education institutions of technical and economic profile. The relevance of the problem is due to the need to adapt the educational process to the new requirements of the labor market, which include not only the possession of specialized knowledge, but also the ability to effectively communicate interculturality, participate in international projects, conferences, and academic exchanges. The article focuses on the advantages of digital technologies for creating an interactive, adaptive and personalized learning environment that allows modeling professional situations, using authentic sources, implementing simulations, learning platforms and artificial intelligence tools.

The article highlights the features of blended learning as an effective strategy for implementing digital transformation, which combines face-to-face interaction between a teacher and a student with the capabilities of digital platforms. Particular attention is paid to the advantages of such an organization of learning: flexibility of formats, the ability to individualize the learning path, access to multimedia resources, and the development of students' digital literacy. Examples of learning tasks in a blended format for students of economic and technical specialties are provided: case studies, presentations, online discussions, creation of flash cards, final testing, role-playing games, video instructions and translation of technical documentation.

The paper systematizes modern scientific approaches to the digitalization of higher education, analyzes the works of Ukrainian and foreign researchers who highlight the benefits of digital technologies in the formation of communicative and professionally oriented foreign language competence. The article also emphasizes the role of the teacher as a designer of a digital learning environment, which requires new digital skills and pedagogical flexibility.

The expediency of introducing blended learning in technical and economic universities as a basis for digital transformation of foreign language teaching methods is substantiated. Blended learning is seen as the key to integrating a foreign language into a professional context, which helps to increase student motivation, develop self-education skills, critical thinking and communicative competence. The work has an applied nature and can be useful for teachers, course developers, methodologists, and anyone working on the modernization of language education in the digital age.

Key words: digital transformation, blended learning, specialized foreign language, digital competence, artificial intelligence, professional communication, technical disciplines, economic education, language training.

The relevance of the problem. The current stage of development of higher education is characterized by the intensive introduction of digital technologies into the educational process, especially in blended learning. This necessitates updating the methodological foundations and approaches to teaching a professional foreign language to students of economic and technical specializations.

The digital transformation of the methodology is especially relevant in the context of a technical higher education institution, where future professionals must have not only specialized knowledge but also the ability to communicate effectively in an international professional environment. Modern engineers, IT specialists, and technical managers should be prepared for intercultural interaction, participation in international projects, conferences, and academic exchanges. Therefore, foreign language teaching must meet these challenges, create a learning environment that implements both the professional features of foreign language learning and the adaptation of the learning process to the personal needs of the student. Digital technologies make it possible to create such a learning environment, provide the ability to model professional situations, use authentic resources (technical documentation, scientific articles, videos), implement negotiation simulations, and online courses from leading universities around the world. This creates conditions for improving the quality of language training for students of technical and economic specialties, bringing it closer to the real needs of the modern labor market. The digital transformation of foreign language teaching methods for technical students provides the following key benefits:

- Content specificity: adaptation of learning materials to industry terminology, which allows students to master the language in a professional context.

- Practical orientation: the ability to work with technical descriptions, instructions, scientific articles that model future communication situations.

- Active use of digital tools: training in software used in the professional field (e.g., AutoCAD, MATLAB, SAP, Excel) with accompanying English-language terminology.

- Improving language skills: expanding technical vocabulary, improving the ability to write reports, abstracts, reviews, and professional correspondence.

- Increased academic mobility: preparation for participation in international internships, projects, and competitions requiring a high level of language proficiency.

Thus, the digital transformation of foreign language teaching methods contributes to the development of not only language but also interdisciplinary competencies in students of technical and economic specialties, which is the key to their competitiveness in the global labor market.

Blended learning, which combines traditional face-to-face classes with online learning, is an effective strategy for implementing the digital transformation of foreign language teaching methods in a technical university. It allows you to combine the benefits of personal interaction between teacher and

student with the capabilities of modern digital tools and platforms. This format provides an individual approach, increases the flexibility of organizing the learning process, allows you to study at your own pace, repeat the material, and complete tasks at a convenient time.

For students of technical specialties, this is especially important, as the combination of a practical, face-to-face component (e.g., working with technical documentation, participating in laboratories) with asynchronous online learning (independent study of English-language resources, online tests, multimedia exercises) contributes to deeper learning. Blended learning allows you to integrate a foreign language directly into a professional context through digital simulations, technical presentations, webinars, and international projects.

In addition, blended learning allows you to quickly adapt the methodology to changes in the environment – emergencies, schedule changes, the need to switch to a remote mode – while maintaining the quality and continuity of language training.

The aim of the article. To reveal the peculiarities of digital transformation of the methodology of teaching a professional foreign language in a blended learning environment, to substantiate effective approaches and technologies.

Analysis of recent research and publications.

The analysis of scientific, pedagogical, and methodological literature shows the multidirectionality of research on the digital transformation of higher education institutions. Various issues of introducing digitalization into the educational space were actively considered by domestic scholars (V. Bykov, D. Galkin, M. Zhaldak, M. Leshchenko, P. Matiushko, T. Momot, O. Ovcharuk, S. Sysoieva, N. Strelakova, V. Rebryna, O. Stryzhak, M. Shyshkina, A. Yatsyshyn), foreign scholars (C. Burstall, M. Byram, J. Corbett, D. Crystal, M. Dooly, M. Fleming, S. Guth, F. Helm, M. Jewell), developed strategies for the digital transformation of higher education institutions (O. Buinitska, L. Varchenko-Trotsenko, B. Hrytseliak, V. Guzhva, N. Yehorchenkova, N. Morse), studied the effectiveness of digital technologies in the educational environment (V. Antoniuk, Y. Bykov, V. Antoniuk, Y. Bykov, R. Hurevych, S. Karpluk), researched the peculiarities of digital transformation of foreign language teaching methods (A. Violich-Kopryvets, J. Hryshkina, L. Levytska, J. Rezhych Tol, V. Chernenko, I. Yanenko, O. Yanyshyn).

Scientists V. Chetverik and T. Veretyuk consider the use of artificial intelligence (AI) tools and emphasize their effectiveness in forming communicative competence. A number of researchers consider ChatGPT as a tool for developing an English language course (T. Besarab, L. Holubnychka, I. Kostikova, O. Moshynska, T. Moroz, Y. Shamaieva), emphasizing its effectiveness in developing practical materials.

Much attention is paid to the issues of digitalization and the use of blended learning (S. Bezrenska, O. Barna, O. Korotun, V. Kukharensko, N. Oliinyk, T. Oliinyk, A. Stoliarevska, O. Rafalska, A. Stryuk, Y. Trius, H. Cherednichenko, etc).

The analysis of the works allows us to conclude that despite the many studies related to digital

transformation and blended learning, certain aspects still need to be studied in more detail.

Presenting the main material. According to the materials posted on the website of the Ministry of Education and Science of Ukraine, “Digital transformation in the field of education and science is a comprehensive work on building an ecosystem of digital solutions in the field of education and science, including the creation of a secure electronic educational environment, providing the necessary digital infrastructure for educational and scientific institutions, increasing the level of digital competence, digital transformation of processes and services, as well as automation of data collection and analysis” [4]. Such a process requires a qualitatively new teacher training and a rethinking of their activities. Both the content of their activities and their role in the educational process are changing significantly. The teacher becomes not so much a source of knowledge as an organizer, a designer of the learning environment, which requires a significant increase in the digital competence of participants in the educational process [3]. This competence includes technical literacy and safety, the ability to communicate in a digital educational environment, create digital content, think critically and creatively, use various platforms and tools, and new technologies.

The digital transformation of the methodology of teaching a professional foreign language in a modern higher education institution involves a transition from traditional linear learning to a dynamic, interactive and personalized model of the educational process. The main aspects of this transformation are:

- Digitalization of educational content: in a modern technical and economic higher education institution, this process involves the creation and use of educational resources that not only transmit knowledge but also activate students' cognitive activity [5]. Such resources include interactive textbooks with hyperlinks, video lectures with the possibility of pausing and self-testing, and e-courses with an adaptive structure depending on the level of training. For example, modules on Macroeconomic Trends or Financial Literacy are created for students of economic specialties, including interactive charts, simulations of currency market fluctuations, and case studies of budget and labor market analysis.

- Management students can take part in Business Simulation Games scenarios developed in English. For technical specialties, video instructions for laboratory work, technical automation solutions, examples of data processing or process modeling in MATLAB or AutoCAD are created with accompanying explanations in English. This multimedia presentation significantly increases students' interest, improves their understanding of terminology, and brings learning closer to professional practice.

- Flexibility of interaction formats: a combination of synchronous (lectures in Zoom, MS Teams) and asynchronous (forum discussions, self-study in Moodle) learning opens up new opportunities for organizing professional language training. For students majoring in economics, synchronous classes may include business negotiations or debates on the analysis of economic cases in Zoom, and

asynchronous classes may include analytical tasks in Moodle with further discussion in forums. Management students take part in Zoom presentations on Leadership Communication topics and prepare written reports on management situations in asynchronous mode. For technical majors, synchronous meetings are used to practice technical English using examples from engineering documentation, while asynchronously, students take online automation courses by discussing materials in MS Teams chats. This combination of formats allows us to optimize the workload, personalize the process, and provide continuous feedback.

- Emphasis on the development of digital competencies: working with specialized online platforms, creating video presentations, digital portfolios. Digital transformation allows us to implement tasks that involve the active use of electronic resources. Students majoring in economics can carry out financial planning using Google Sheets, prepare presentations in English in Canva or PowerPoint on Investment Strategies, and take online tests on the Kahoot platform on financial terminology. Management students have the opportunity to work with Trello and Asana, using English-language interfaces to simulate teamwork. Technical majors can be offered to use GitHub, CodePen, or TechSmith Relay, where the English interface allows them to combine language training with professional activities.

- The use of artificial intelligence: automates processes and changes the logic of organizing learning. Thanks to its adaptability, personalization, and analytical capabilities, AI can improve teaching effectiveness [2], especially in the training of students of technical, economic, and managerial specialties, where professional communication is important. AI personalizes learning by adapting educational materials to the student's level of knowledge, automatically identifies weaknesses and individualizes the selection of exercises, and reviews grammar, style, and terminology in written works. AI is also used to implement interactive speech practice through the use of chatbots that simulate business communication, practice of professional situations (for example, technical presentations or economic negotiations). For students of technical specialties, this may include training through AR/VR simulators with English-language interface support, various simulations of technical interviews (AI bots). Students of economic specialties may be offered to use AI to analyze financial news, create text summaries, model negotiations, draft agreements, etc. Examples of tools that can be used to implement such a communicative, foreign language environment are: GPTOnline.ai allows students to practice translation, writing, grammar checking, and generating learning materials; Write & Improve (from Cambridge) offers checking written works with tips for improvement; ELSAspeak is an app for pronunciation training with voice feedback; ChatGPT for role-play training – simulating interviews, meetings, and reviewing technical documentation. AI not only complements the methodology, but also modifies its essence, shifting the emphasis from learning a language as a subject to mastering it as a tool for professional communication.

For students of technical and management specialties, this is especially important because it allows them to integrate the language into real professional scenarios.

- Developing autonomous learning: students have access to adaptive learning platforms (e.g., LinguaLeo, Grammarly, Coursera) where they choose a foreign language learning path according to their needs. Economists can take microcourses in financial analytics in English, managers can take leadership and public speaking training, and engineers can take technical translation courses. They develop a habit of regular self-education and self-assessment.

- Integration of professional orientation: a combination of synchronous (lectures in Zoom, MS Teams) and asynchronous (forum discussions, independent study of materials in Moodle) learning opens up new opportunities for organizing professional language training [1, 89-95]. For students majoring in economics, synchronous classes can include business negotiations or debates on the analysis of economic cases in Zoom, and asynchronous classes can include analytical tasks in Moodle with further discussion in forums. Management students can participate in Zoom presentations on Leadership Communication topics and prepare written reports on management situations in asynchronous mode. For technical majors, synchronous meetings are used to practice technical English using examples from engineering documentation, and asynchronously, students can take online automation courses by discussing materials in MS Teams chats. This combination of formats allows us to optimize the workload, personalize the process, and provide continuous feedback.

These changes are aimed at activating students' cognitive activity, increasing their motivation to learn, and developing cross-cutting 21st century skills such as critical thinking, creativity, collaboration, and communication.

Blended learning conditions act as a catalyst for changes in the methodology of teaching a professional foreign language, contributing to the implementation of its key elements. Firstly, it is the blended format that strikes a balance between personal interaction in the classroom and technology-supported self-study. This makes it possible to adapt the learning process to the needs and learning styles of each student.

Secondly, blended learning expands the possibilities for applying an adaptive approach, in which tasks and resources are selected individually, depending on the level of training and professional interests of students.

Thirdly, the flexibility of organizing learning in a blended format allows the teacher to introduce digital tools gradually, monitoring their effectiveness and making adjustments to the educational strategy [6, 820].

Thus, it is blended learning that creates favorable conditions for a full-fledged digital transformation, integrating the advantages of both formats – traditional and distance – and opening up new opportunities for the development of professionally oriented foreign language competence. Let's look at examples of foreign language learning tasks in a blended format for students of economic and technical specialties.

1. Case-study (online): Topic: "Economic forecasts, financial risks, strategic forecasts and reports". Students are given the task of analyzing the situation of a company that has entered a new market. The students first study language structures, clichés, and terminology on the topic, and perform vocabulary exercises to consolidate them. At the stage of updating the acquired knowledge on the topic, students of economic specialties are provided with reference material (video, documentation, article, etc.). Students are asked to prepare a written report in English with conclusions and recommendations (500 words). The assignment can be given as an individual project or as work in small groups.

2. Presentation (offline): Topic: "Current Economic Trends in Global Markets". Students are asked to create a presentation on the topic (in pairs or mini-groups). Objectives: Development of public speaking skills in English. The students will have to defend their presentation in English and answer questions from the audience. Requirements: use of business vocabulary, graphs, tables, diagrams.

3. Flashcards (Quizlet), online learning: Topic: "Financial Reporting / Technical Vocabulary". Students are asked to create their own set of terms with definitions on the topic "Financial Reporting" and play Quizlet Live in groups. The aim is: to create conditions for active memorization of professional vocabulary.

4. Online discussion, forum in Moodle. Topic: "Benefits and risks of digital transformation in the economy/production." The discussion can be organized on the platforms Moodle, MS Teams, Google Classroom. Objective: Development of written argumentation and discussion skills in English. A group of students (2-3 people) is asked to create an argumentative post on the topic. Other students add at least three comments each. The learning task is offered at an advanced stage, with a preliminary study of the rules of discussion, the culture of business communication in the target language.

5. Summative testing (Google Forms). Topic: "Marketing and Advertising". Students are offered multiple-choice, open-ended, or matching tests. The task is provided in the format of online testing with automatic verification.

6. Video tutorial (online). Tools: Loom, Canva Video, YouTube. Topic: "Economic models and their components". Students are asked to create a short video in English explaining how a particular economic model/enterprise model works, etc. The aims are: to develop monologue speech using vocabulary on the topic. To develop the ability to explain professional concepts in English.

7. Translation of instructions/technical documentation (online/offline). Students are asked to translate into English a user manual, a technical description or an extract from a financial report. The aims are: to develop skills of accurate translation of professional texts.

8. Role play (offline or Zoom). Before starting the task, students choose roles: CEO, marketer, engineer, financier, investor, etc. It is proposed to negotiate between a tech company and an investor or to discuss a contract or product presentation. The

purpose of the task is to develop communication strategies in a professional context.

Such tasks contribute to the development of both language and professional competencies, as well as to the adaptation of students to the digital learning environment.

Thus, the digital transformation of teaching methods involves the integration of digital resources, services, digital and interactive tools, as well as the introduction of elements of blended learning: a combination of face-to-face and online forms, synchronous and asynchronous interaction.

Conclusions and prospects for further research in this area. The digital transformation of the methodology of teaching a professional foreign language in a blended learning environment is an urgent challenge for higher education institutions of technical and economic profile. Digital tools and technologies not only expand didactic opportunities but also change the very logic of the educational process – from a traditionally reproductive to an interactive, adaptive and personalized learning model. The proposed approaches make it possible to integrate a foreign language into a professional context using virtual environments, adaptive platforms, artificial intelligence, and multimedia resources. Blended learning, in turn, provides an optimal balance between face-to-face interaction and the online component, which contributes to the effective acquisition of professional vocabulary, development of communication skills, and interdisciplinary integration.

The digital transformation of teaching methods contributes to the development of students' key competencies such as autonomy, digital literacy, adaptability, intercultural communication, and the ability to interprofessional interaction. In the future, research may be aimed at developing adaptive models of blended learning, taking into account the specifics of each specialty (economics, IT, engineering, management, etc.). The study of the effectiveness of artificial intelligence in developing productive language skills (speaking, writing) in a professional context also requires detailed, practical analysis and development.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галицький О.В., Микитенко П.М., Малежик П.М., Майданюк І.В. Використання LCMS MOODLE для організації дистанційного та змішаного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. 2023. Випуск 210. 268 с.
2. Гуліч О., Четверик В. Цифрова трансформація іншомовної освіти: технології штучного інтелекту. Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі : зб. тез доп. учасників VI Міжн. наук.-практ. конф. молод. учених, м. Харків, 15–16 трав. 2024 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; упоряд.: Н. Пономарьова, Н. Олефіренко, В. Андрієвська. Харків. 2024. С. 85–89.
3. Духаніна Н. М., Лесик Г. В. Цифровізація освітнього процесу: проблеми та перспективи. International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development» (May 18–20, 2022). Chicago. USA. Chicago: BoScience Publisher. 2022.

P. 406–409. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf>

4. МОН. Цифрова трансформація освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-auki?&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> (дата звернення 01.06.2025р.)

5. Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Сбруєва А. А. та ін. Відкриті цифрові освітні ресурси в галузі IT: Кількісний аналіз. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Том 75. №1. С. 331–348.

6. Шевченко І. А., Костенко Д., Молчанюк О. В., Вереш М., Калічка Ю. В. Змішане навчання в епоху цифрової трансформації. *Вісник науки та освіти. Серія: Філологія. Серія: Педагогіка. Серія: Соціологія. Серія: Культура і мистецтво. Серія: Історія та археологія*. 2023. № 5(11). С. 945. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5\(11\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5(11)).

REFERENCES

1. Halytskyi, O.V., Mykytenko, P.M., Malezyk, P.M., Maydanyuk, I.V. (2023). Vykorystannya LCMS MOODLE dlya orhanizatsiyi dystantsiynoho ta zmishanoho navchannya. [Using LCMS MOODLE to organize distance and blended learning. *Naukovi zapysky*]. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrayinskyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Vypusk 210. 268 s. [in Ukrainian]
2. Hulich, O., Chetveryk, V. (2024). Tsyfrova transformatsiya inshomovnoyi osvity: tekhnolohiyi shtuchnoho intelektu. [Digital transformation of foreign language education: artificial intelligence technologies]. *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi v tsyfrovii shkoli* : zb. tez dop. uchasykiv VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molod. uchenykh, m. Kharkiv, 15–16 trav. 2024 r. / Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody ; uporyad.: N. Ponomarova, N. Olefirenko, V. Andriyevska. Kharkiv. S. 85–89. [in Ukrainian]
3. Dukhanina, N. M., Lesyk, H. V. (2022). Tsyfrovizatsiya osvithnoho protsesu: problemy ta perspektyvy. [Digitalization of the educational process: problems and prospects]. International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development» (May 18–20, 2022). Chicago. USA. Chicago: BoScience Publisher. P. 406–409. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf> [in Ukrainian]
4. MON. Tsyfrova transformatsiya osvity i nauky. [Ministry of Education and Science. Digital Transformation of Education and Science]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-uki?&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> (data zvernennya 01.06.2025r.) [in Ukrainian]
5. Semenikhina, O.V., Yurchenko, A.O., Sbruyeva, A. A. ta in. (2020). Vidkryti tsyfrovi osvithni resursy v haluzi IT: Kil'kisnyy analiz. Open Digital Educational Resources in IT: A Quantitative Analysis Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya. Tom 75. №1. S. 331–348. [in Ukrainian]
6. Shevchenko, I. A., Kostenko, D., Molchanyuk, O. V., Veresh, M., Kalichka, YU. V. (2023). Zmishane navchannya v epokhu tsyfrovoyi transformatsiyi [Blended learning in the era of digital transformation]. *Visnyk nauky ta osvity*. Seriya: Filolohiya Seriya: Pedahohika. Seriya: Sotsiologiya. Seriya: Kultura i mystetstvo. Seriya: Istoriya ta arkheolohiya. № 5(11). S. 945. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5\(11\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5(11)). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАВРИЛЕНКО Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: сучасні технології навчання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HAVRYLENKO Olha – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: modern technologies of teaching foreign languages.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 373.2:796.5:004.738.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-416-422

ГЕРЕВЕНКО Андрій –

старший викладач кафедри технологій навчання, охорони праці та інклюзивної освіти

Білоцерківського інституту неперервної освіти

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Національної академії педагогічних наук церква

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1535-6408>

e-mail: gerevenkoandrey@gmail.com

ШИНКАРЬОВА Олена –

доктор філософії з професійної освіти,

доцент кафедри олімпійського та професійного спорту

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8034-1360>

e-mail: lenashin1962@gmail.com

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНИХ ГУРТКАХ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті представлено інноваційну модель організації дистанційного навчання в гуртках туристсько-спортивного профілю, що стала відповіддю на виклики цифрової трансформації освітнього простору та потреби забезпечення безперервності навчання в умовах обмеженого доступу до традиційних форм занять. Здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз сучасних підходів до дистанційної освіти у сфері позашкільної та спортивно-туристської підготовки. На основі узагальнення педагогічного досвіду й результатів експериментального впровадження розроблено структурну модель дистанційного навчального процесу. Зазначено ключові принципи реалізації моделі: інтерактивність, особистісна орієнтація, гнучкість, технологічна підтримка та навчання через діяльність. Проаналізовано практичні аспекти впровадження інструментів Google-сервісів, віртуальних мп, онлайн-квестів, мультимедійних кейсів, що сприяють підвищенню мотивації й залученості учнів до навчального процесу. Окреслено переваги моделі, зокрема можливість індивідуалізації освітньої траєкторії, формування туристсько-краєзнавчої та командної компетентності. Водночас, наголошено на викликах, серед яких – потреба у цифровій грамотності педагогів, технічне забезпечення та обмеження щодо фізичної активності. Проведене дослідження підтвердило актуальність і практичну доцільність запровадження інноваційної моделі дистанційного навчання в роботу туристсько-спортивних гуртків. В умовах цифрової трансформації освітнього простору дана модель виступає не лише як ефективна альтернатива традиційним формам навчання у періоди обмеженого очного доступу, але й як перспективний інструмент модернізації змістового наповнення, педагогічних методик і технічних засобів позашкільної освіти. Розроблена модель має комплексний характер і включає чотири взаємопов'язані компоненти: змістовий, організаційно-технологічний, практико-діяльний і рефлексивно-контрольний. Її впровадження сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу, формуванню ключових компетентностей у сфері туризму і спорту, зростанню мотивації до навчання та розвитку цифрової грамотності учасників освітнього процесу. Результати експериментальної перевірки свідчать про функціональну ефективність моделі, її адаптивність і здатність до успішного впровадження в різних освітніх умовах.

Ключові слова: дистанційне навчання, туристсько-спортивні гуртки, інноваційна модель, цифрова трансформація освіти, освітні технології.

HEREVENKO Andrii –

Senior Lecturer, Department of Learning Technologies,

Labor Safety and Inclusive Education,

Bila Tserkva Institute of Continuing Education,

State Higher Educational Institution

«University of Educational Management»

National Academy of Pedagogical Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1535-6408>

e-mail: gerevenkoandrey@gmail.com

SHYNKAROVA Olena –

Doctor of Philosophy in Professional Education,

Associate Professor of the Department
of Olympic and Professional Sports
State Institution «Luhansk National University
named after Taras Shevchenko»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8034-1360>
e-mail: lenashin1962@gmail.com

AN INNOVATIVE MODEL OF DISTANCE LEARNING IN TOURISM AND SPORTS CLUBS: EXPERIENCE AND PROSPECTS

The article presents an innovative model for organizing distance learning in tourism and sports-oriented extracurricular groups, which has emerged in response to the digital transformation of the educational space and the need to ensure the continuity of the educational process under limited access to traditional forms of instruction. A comprehensive theoretical analysis of current approaches to distance education in out-of-school and tourism-sports training is provided. Based on the generalization of pedagogical experience and experimental implementation, a structural model of distance learning. Key principles of implementation are defined: interactivity, learner-centeredness, flexibility, technological support, and activity-based learning. The practical aspects of applying Google services, virtual maps, online quests, and multimedia case tasks are analyzed, demonstrating their contribution to increasing students' motivation and engagement. The model's advantages are highlighted, including the possibility of individualizing educational trajectories and developing tourism, environmental, and teamwork competencies. Simultaneously, challenges such as the need for teachers' digital literacy, technical infrastructure, and limitations in physical activity realization are addressed. The conducted research confirmed the relevance and practical feasibility of implementing an innovative model of distance learning in the activities of tourism and sports-focused clubs. In the context of the digital transformation of education, this model serves not only as an effective alternative during periods of limited access to face-to-face instruction but also as a promising tool for modernizing the content, pedagogical methods, and technological means of extracurricular education. The developed model is comprehensive in nature and encompasses four interrelated components: content-based, organizational-technological, practical-activity-oriented, and reflective-control. Its implementation facilitates effective acquisition of educational material, the formation of key tourism and sports-related competencies, increased learning motivation, and the development of digital literacy among participants in the educational process. The results of experimental testing demonstrate the model's functional viability, adaptability, and potential for successful integration in various educational settings.

Key words: distance learning, tourism and sports clubs, innovative model, digital transformation, extracurricular education, digital pedagogy, active learning technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації освіти, активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційне навчання стало не просто вимушеною альтернативою традиційним формам освітньої взаємодії, а й самостійною та перспективною освітньою практикою. Особливої актуальності це питання набуває в системі позашкільної освіти, де навчання має не лише інформаційний, а й формувальний, діяльнісний та виховний характер. Одним із таких напрямів є туристсько-спортивні гуртки, які традиційно асоціюються з активною руховою діяльністю, навчанням у природному середовищі, командною взаємодією та особистим зростанням через досвід.

Пандемія COVID-19 та спричинений нею локдаун продемонстрували вразливість традиційної форми позашкільної освіти до зовнішніх чинників. Більшість туристсько-спортивних гуртків були змушені призупинити діяльність або перевести її в онлайн-формат, не маючи при цьому відповідних методичних напрацювань, цифрових ресурсів та моделей організації. Така ситуація виявила гостру потребу в розробці науково обґрунтованих підходів до адаптації змісту туристсько-спортивної освіти до умов дистанційної взаємодії.

Разом з тим, розвиток цифрових платформ, інтерактивних сервісів, картографічних програм, віртуальної реальності, а також можливості проєктної, кейсової, гейміфікованої та дослідницької діяльності створюють нове освітнє середовище, в якому туристсько-спортивна освіта здатна не лише існувати, а й розвиватися якісно новими шляхами. Дистанційна форма роботи з дітьми та молоддю у сфері туризму потребує не

прямого перенесення традиційних занять у віртуальний формат, а переосмислення методик, принципів організації навчання та змісту діяльності.

Незважаючи на окремі спроби реалізації таких моделей на практиці, системні дослідження в цьому напрямі залишаються поодинокими. Бракує чітко структурованих моделей, які б враховували специфіку туристсько-спортивної підготовки, особливості цифрового середовища, а також потреби й запити сучасної молоді. З огляду на це, постає потреба у розробці, апробації та впровадженні інноваційної моделі дистанційного навчання, яка була б адаптована до особливостей туристсько-спортивного профілю та відповідала б сучасним вимогам освітньої діяльності.

Таким чином, актуальність проблеми полягає в необхідності осмислення нових підходів до позашкільної освіти, зокрема туристсько-спортивної, у цифровому контексті; у потребі педагогів мати ефективні моделі організації дистанційного навчання; у виклику забезпечення доступності якісної освітньої діяльності для дітей незалежно від зовнішніх обставин. Це зумовлює наукове і практичне значення представленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнє десятиріччя ознаменувалося стрімким зростанням досліджень у сфері дистанційної освіти, цифрової педагогіки та технологізованих форм взаємодії в освітньому середовищі. Дослідження демонструють, що цифровізація освітнього процесу відкриває широкі можливості для оновлення змісту та форм навчання, зокрема в умовах нестабільної соціальної ситуації та обмежень, пов'язаних з пандемією чи воєнними діями [1-15].

В українському науковому просторі проблематиці дистанційного навчання в освіті присвячено низку праць. Так, Н. В. Морзе та О. В. Співаковський (2021) розглядають трансформацію педагогічного процесу в умовах цифрового середовища, наголошуючи на необхідності розвитку цифрової компетентності педагогів, використання гібридних та змішаних форматів [6].

У роботах Т. М. Шияна (2020) акцент зроблено на специфіці організації освіти в туристсько-краєзнавчому контексті, однак питання впровадження дистанційних форматів тут лише окреслено [9].

В. Марченко та А. Єфремова (2023) зазначають, що ефективність дистанційного навчання в позашкільних закладах значною мірою залежить від здатності педагогів адаптувати навчальні методики до цифрових форматів, а також від наявності інфраструктурних ресурсів (електронні платформи, інтерактивні матеріали, відеосупровід). Дослідники звертають увагу на те, що застосування цифрових технологій забезпечує створення цифрового освітнього середовища, яке є основою для організації синхронних та асинхронних занять вихованців; використання інформаційно-цифрових, хмарних технологій для розробки педагогами контенту; розвиток дистанційної комунікації з використанням програмного забезпечення для відеозустрічей, відеоконференцій, консультацій [5, с. 238].

У роботах Г. П. Василиці (2023) аналізується досвід організації дистанційного навчання у гуртках технічного й наукового профілю, проте туристсько-спортивна складова залишається практично не висвітленою [1].

А. М. Геревенко та О. Д. Шинкарьова (2025) підкреслюють, що цифровізація фізичної культури і спорту є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку освіти. Використання цифрових інструментів сприяє підвищенню ефективності навчально-тренувального процесу, розвитку мотивації вихованців, формуванню у них здоров'язбережувальної та цифрової компетентностей [4, с. 232].

На міжнародному рівні питання цифрової трансформації туристсько-орієнтованої освіти розглядається у працях J. Veames, M. Higgins, & P. Nicol (2021), які досліджують концепцію «remote outdoor education» та описують методи організації природоорієнтованої підготовки через цифрові медіа. Зокрема, у їхніх роботах окреслюється перспектива застосування віртуальних маршрутів, інтерактивного картографування, візуального тренінгу у сфері орієнтування [11].

У дослідженні M. Thomas & L. Rogers (2022) наголошується на важливості розвитку soft skills у цифровому середовищі позашкільної освіти, що також релевантно туристсько-спортивній сфері [12].

OECD у звітах серії *Education and Skills 2030* (2021-2023) підкреслює важливість адаптації позашкільної освіти до принципів сталого розвитку, цифрової інклюзії та інноваційної мобільності [13].

Згідно з даними Європейської асоціації Outdoor Learning (EAOL, 2023), дистанційні формати успішно впроваджуються в підготовку молоді до участі у міжнародних екскурсійно-дослідницьких програмах, особливо у країнах Скандинавії, Канаді, Нідерландах [14].

Однак попри наявність позитивного досвіду впровадження цифрових підходів до екологічної, туристської й краєзнавчої освіти, спеціалізованих моделей саме для гуртків туристсько-спортивного профілю в системі освіти України на сьогодні недостатньо. Більшість наявних рішень є адаптацією загальних дистанційних платформ, що не враховують специфіку предметної галузі, рухової активності та взаємодії з природним середовищем.

Таким чином, аналіз наукових джерел виявляє наявність загальноосвітніх та частково прикладних розробок у сфері дистанційного навчання, однак засвідчує наукову прогалину щодо впровадження цілісної моделі цифрової освіти в туристсько-спортивному напрямі, що й обумовлює потребу у розробці спеціалізованих педагогічних рішень.

Метою дослідження є наукове обґрунтування, розроблення та апробація інноваційної моделі організації дистанційного навчання в туристсько-спортивних гуртках, яка забезпечує ефективну реалізацію освітнього процесу у цифровому середовищі, враховуючи специфіку туристсько-спортивної діяльності, потреби учнівської молоді та сучасні виклики в системі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблення та впровадження інноваційної моделі дистанційного навчання в гуртках туристсько-спортивного профілю стало відповіддю на потребу адаптації освіти до умов цифрової трансформації. Основним принципом побудови моделі є поєднання традиційних цілей туристсько-спортивної підготовки (формування туристських знань, навичок орієнтування, краєзнавчої обізнаності, командної взаємодії тощо) із сучасними освітніми інструментами й цифровими платформами.

Розроблена модель має структурно-компонентну побудову та складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків, які формують цілісну систему організації навчального процесу (табл. 1).

Змістовий блок передбачає систематизацію теоретичних знань за модулями, що охоплюють основи спортивного туризму (види туризму, спорядження, техніка безпеки), топографію та орієнтування на місцевості, планування маршрутів, природознавчо-екологічну підготовку, а також основи рятувальної справи. Матеріали подаються у форматі відеолекцій, цифрових презентацій, інфографіки, інтерактивних карт і електронних підручників, що сприяє візуалізації й засвоєнню навчального контенту.

Організаційно-технологічний блок містить інструменти для синхронної та асинхронної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Зокрема, використовуються цифрові платформи (Google Classroom, Moodle, Zoom, Jitsi Meet), інтерактивні онлайн-сервіси (Padlet, Kahoot, LearningApps, Mentimeter, Genially), картографічні

системи (Google Earth, Wikiloc, OpenTopoMap), а також електронні маршрутні листи, відеокейси, мапи-завдання. Для кожної теми створюються навчальні маршрути з урахуванням форм індивідуальної, парної та групової роботи.

Практико-діяльнісний блок охоплює завдання, що моделюють реальні ситуації туристсько-спортивної діяльності. До них належать розробка віртуальних туристичних маршрутів, планування спорядження для походів із використанням спеціалізованих цифрових калькуляторів, створення відеопрезентацій про регіони України, участь в онлайн-змаганнях з віртуального орієнтування, картографічних квестах та технічних вікторинах. Особливе місце займає проєктна діяльність, що включає створення індивідуальних і групових маршрутів, краєзнавчих мініпутівників і навчальних відеоблогів.

Рефлексивно-контрольний блок забезпечує багаторівневу систему оцінювання та педагогічного зворотного зв'язку. Він охоплює поточне і тематичне тестування із використанням сервісів Google Forms і Quizizz, оцінювання практичних завдань за критеріями (включаючи check-листи, самоаналіз та есе), ведення електронного портфоліо досягнень, організацію консультацій у форумах і чатах, а також підсумкове самооцінювання та взаємооцінювання учасників освітнього процесу.

У 2023-2024 роках модель було апробовано на базі Комунального закладу «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа» Курахівської міської ради Донецької області, у межах якого дистанційно навчалось 78 вихованців віком 12-16 років. За період 6 місяців проведено 32 онлайн-заняття; 4 віртуальні змагання; 2 проєктні сесії; підсумкову рефлексивну конференцію.

Результати педагогічного спостереження, аналізу виконаних завдань та анкетування учасників показали:

- зростання рівня пізнавальної мотивації (у 86% опитаних);
- формування базових туристських умінь у 72% вихованців;
- підвищення цифрової компетентності педагогів;
- зниження кількості пропусків занять на 34% у порівнянні з офлайн-гуртками.

Таким чином, розроблена модель не лише дозволяє реалізувати туристсько-спортивну підготовку в онлайн-умовах, а й має потенціал до подальшої інтеграції в гібридні формати освітньої діяльності. Вона сприяє не тільки засвоєнню знань, але й розвитку soft skills – критичного мислення, планування, комунікації та відповідальності, що відповідає ціннісним орієнтирам Нової української школи.

У межах Всеукраїнського конкурсу професійної майстерності педагогів «Джерело творчості» (2025), організованого Інститутом модернізації змісту освіти НАПН України, було розроблено інтерактивний освітній курс для керівників гуртків туристсько-спортивного профілю. Програму курсу структуровано за тематичними блоками, зокрема: #Олімпійський_тиждень, #ЕКО_ТИЖДЕНЬ, #sport_innovation, #finish_line.

Зміст курсу включав презентаційну афішу з активними гіперпосиланнями; відеоінструкції; детальну програму курсу; інтерактивну мапу курсу; організацію онлайн- і офлайн-занять; механізм онлайн-змагань та підбиття підсумків (рис. 1).

Таблиця 1

Схема інноваційної моделі дистанційного навчання в туристсько-спортивних гуртках

Компонент моделі	Змістовне наповнення
1. Змістовий блок	Теоретичні модулі з основ туризму, топографії, екології, техніки безпеки.
2. Організаційно-технологічний блок	Інструменти Google Classroom, Zoom, інтерактивні мапи, хмарні сервіси.
3. Практико-діяльнісний блок	Проєкти, маршрути, кейси, відеоаналіз, віртуальні змагання.
4. Рефлексивно-контрольний блок	Е-портфоліо, тести, самооцінювання, зворотний зв'язок.

Сформовано авторами

Зразок статистичних даних організаційно-масового заходу

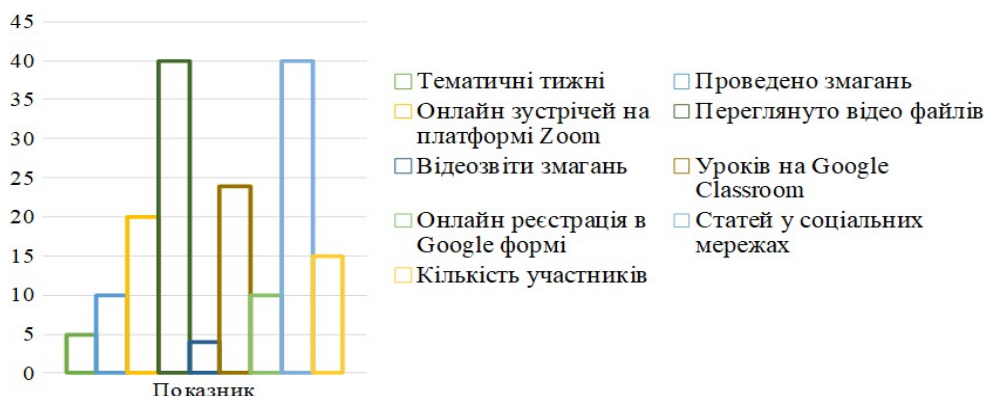

Рис. 1. Зразок статистичних даних організаційно-масового заходу.

Структура щоденних занять передбачала мотиваційне звернення; тематичну розминку; перегляд мотиваційного відеофрагмента; знайомство з видатними спортсменами; інтерактивну гру «Шалені перегони»; виконання фізичних вправ та участь в онлайн-змаганнях; завантаження результатів до Google Classroom; підсумкові зустрічі у ZOOM.

Застосування інтерактивного курсу забезпечило підтримання високого рівня залученості вихованців, сприяло розвитку їхніх фізичних якостей, підвищенню мотивації до занять спортом, а також формуванню цифрових компетентностей як педагогів, так і учасників освітнього процесу. Отриманий досвід підтверджує ефективність інтеграції цифрових технологій в освітній процес позашкільних навчальних закладів.

Структура щоденних занять включала мотиваційне звернення до вихованців; тематичну розминку; перегляд мотиваційного відеофрагмента; знайомство з видатними спортсменами; участь в онлайн-грі («Шалені перегони»); проходження онлайн-змагань з подальшим завантаженням результатів до Google Classroom; щоденні підсумкові зустрічі у ZOOM.

Інтерактивна мапа курсу є головним інструментом навігації та містить гіперпосилання на Google Диск, YouTube-канал, соціальні мережі та інші ресурси, що забезпечують цілісність цифрового середовища [15].

На завершення кожного тижня створювався відеоролик, що узагальнював активності вихованців, популяризував спортивний спосіб життя серед молоді та сприяв формуванню позитивного іміджу гуртка.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати необхідність і доцільність впровадження інноваційної моделі дистанційного навчання у діяльність гуртків туристсько-спортивного профілю. В умовах цифрової трансформації освіти така модель є не лише альтернативним рішенням на період обмеженого доступу до очного навчання, але й перспективною формою оновлення змісту, методів і засобів позашкільної підготовки молоді.

Розроблена модель є комплексною структурою, що поєднує змістовий, організаційно-технологічний, практико-діяльнісний і рефлексивно-контрольний блоки. Її впровадження дозволяє забезпечити ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток ключових туристсько-спортивних компетентностей, мотивації до навчання, а також формування цифрової грамотності учасників освітнього процесу. Експериментальна апробація моделі засвідчила її функціональну життєздатність, гнучкість і здатність до адаптації в різних умовах освітнього середовища.

Разом з тим, процес реалізації моделі виявив низку проблемних аспектів, зокрема потребу у підвищенні ІКТ-компетентності педагогів, нерівномірний доступ до цифрових ресурсів у різних регіонах, а також труднощі в реалізації рухової складової в онлайн-форматі. Ці чинники мають

бути враховані при подальшому вдосконаленні моделі та її адаптації до умов змішаного або гібридного навчання.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у цьому контексті є розробка методичних рекомендацій щодо адаптації моделі до умов сільської місцевості та малокомплектних гуртків; інтеграція елементів доповненої та віртуальної реальності (AR/VR) у навчальні модулі.

Таким чином, представлена інноваційна модель є не лише відповіддю на сучасні виклики, а й ресурсом для глибшої трансформації позашкільної туристсько-спортивної освіти в Україні з орієнтацією на європейські стандарти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Василюк Г. П. Електронні освітні ресурси у системі позашкільної освіти: досвід та виклики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2023. Т. 91, № 1. С. 91-101. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v91i1.5052>
2. Геревенко А. М. Технологія створення інтерактивно-практичного простору для гуртків туристсько-спортивного профілю в період організації дистанційного навчання. *Priority directions of development of science and education: Materials of the IV International research and practical internet conference* (December, 26, 2022): collection of abstracts. Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733583>
3. Геревенко А. М. Методика впровадження VR&AR технологій в освітній процес для ЗП(П)ТО у змішаній формі навчання. Міжрегіональний науково-практичний семінар «Професійна діяльність педагога в умовах цифрового освітнього середовища» Білопеківський інститут неперервної професійної освіти, 2023. м. Біла Церква, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735433>
4. Геревенко А. М., Шинкарьова О. Д. Впровадження цифрових інструментів у фізичну культуру і спорт. *Фізична культура і спорт: сучасні аспекти та тенденції розвитку*. Збірник матеріалів VI Регіональної науково-практичної конференції з Всеукраїнською участю (7-8 травня 2025 р.). Гол. ред. Шинкарьова О. Д. Полтава. Видавництво: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2025. С. 230-232. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131>
5. Марченко В., Єфремова А. Цифрова трансформація позашкільної освіти. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні нормативно-правові педагогічні аспекти*. 2023. С. 233-242. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17784>
6. Морзе Н. В., Співаковський О. В. Організація змішаного та дистанційного навчання: методичний посібник. Київ: Університет менеджменту освіти, 2021. 144 с.
7. Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г. Науково-педагогічна практика в закладах фахової вищої освіти. Методичні рекомендації для здобувачів спеціальності А7 «Фізична культура і спорт» освітньої програми «Спорт» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Полтава: Видавництво: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. 35 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11043>
8. Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г. Організація дозвілєво-рекреаційної діяльності. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти

спеціальності А7 «Фізична культура і спорт». Полтав. Видавництво: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. 146 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11130>

9. Шиян Т. М. Теорія і методика позашкільної освіти. Київ: Генеза, 2020. 208 с.

10. Olena V. Otravenko, Olena M. Shkola, Valeriy O. Zhamardiy, Olena D. Shynkarova, Olena V. Fomenko, Tetiana L. Poluliashchenko, Viktoriia I. Donchenko, (2024). Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment. *Acta Balneologica. Journal of the polish balneology and physical medicine association*. 2024 march-april, vol. LXVI. ISSUE 2 (180). Pp. 135-143. DOI: <https://doi.org/10.36740/ABAL202402110>. ISSN 2082-1867. URL: <https://actabalneologica.pl/2-2024/>

11. Beames J., Higgins M., Nicol P. Remote outdoor education: learning beyond the classroom during COVID-19. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*. 2021. Vol. 21(4). P. 291-304. DOI: <https://doi.org/10.1080/14729679.2021.1894836>.

12. Thomas M., Rogers L. Developing soft skills through digital youth programmes: lessons from non-formal education. *International Journal of Educational Development*. 2022. Vol. 91. Article 102599. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2022.102599>

13. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. Conceptual Learning Framework. Paris: OECD Publishing, 2021. 112 p. URL: <https://www.oecd.org/education/2030-project/>.

14. Європейська асоціація навчання на природі (EAOL). Outdoor Learning and Digital Innovation. Річний звіт. Брюссель, 2023. 58 с. URL: <https://www.outdoorlearning.eu/publications>.

15. YouTube канал «Андрій Геревенко». URL: https://www.youtube.com/channel/UCmVyriYCFqe2wjAIG2nG_w

REFERENCES

1. Vasylytsia, H. P. (2023). Elektronni osvitni resursy u systemi pozashkilnoi osvity: dosvid ta vyklyky [Electronic educational resources in the out-of-school education system: Experience and challenges]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. T. 91. № 1. S. 91-101. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v91i1.5052> [in Ukrainian]

2. Herevenko, A. M. (2022). Tekhnologii stvorennia interaktyvno-praktychnoho prostoru dlia hurtkiv turystsko-sportyvnoho profilu v period orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [Technology for creating an interactive and practical space for tourist and sports clubs during the period of organizing distance learning]. Priority directions of development of science and education: Materials of the IV International research and practical internet conference (December, 26, 2022): collection of abstracts. Berdianskyi derzhavnyi pedahohichniy un-t. Berdiansk. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733583> [in Ukrainian]

3. Herevenko, A. M. (2023). Metodyka vprovadzhennia VR&AR tekhnologii v osvitnii protses dlia ZP(PT)O u zmishanii formi navchannia [Methodology for implementing VR&AR technologies into the educational process for vocational training in a blended learning format]. *Mizhrehionalnyi naukovo-praktychnyi seminar «Profesiina diialnist pedahoha v umovakh tsyfrovoho osvitnoho seredovyscha»*. Bilotserkivskyi instytut neperervnoi profesiinnoi osvity. m. Bila Tserkva. Ukraina. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735433> [in Ukrainian]

4. Herevenko, A. M., Shynkarova, O. D. (2025). Vprovadzhennia tsyfrovikh instrumentiv u fizychnu kulturu i sport [Introduction of digital tools into physical education and sports]. *Fizychna kultura i sport: suchasni aspekty ta tendentsii rozvytku*. Zbirnyk materialiv VI Rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z Vseukrainskoiu uchastiu (7-8 travnia 2025 r.). Hol. red. Shynkarova O. Poltava.

Vydavnytstvo: DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». S. 230-232. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131> [in Ukrainian]

5. Marchenko, V., Yefremova, A. (2023). Tsyfrova transformatsiia pozashkilnoi osvity [Introduction of digital tools in physical education and sports]. *Dystantsiina osvita v Ukraini: innovatsiini normatyvno-pravovi pedahohichni aspekty*. S. 233-242. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17784> [in Ukrainian]

6. Morze, N. V., Spivakovskiy, O. V. (2021). Orhanizatsiia zmishanoho ta dystantsiinoho navchannia [Organization of blended and distance learning]. *metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Universytet menedzhmentu osvity. 144 s. [in Ukrainian]

7. Shynkarov, S. I., Shynkarova, O. D., Shynkarova, N. H. (2025). Naukovo-pedahohichna praktyka v zakladakh fakhovoi vyshchoi osvity [Scientific and pedagogical practice in institutions of higher professional education]. *Metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv spetsialnosti A7 «Fizychna kultura i sport» osvitnoi prohramy «Sport» druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity*. Poltava: Vydavnytstvo: Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». 35 s. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11043> [in Ukrainian]

8. Shynkarova, O. D., Shynkarova, N. H. (2025). Orhanizatsiia dozvillievo-rekreatsiinoi diialnosti [Organization of leisure and recreational activities]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti A7 «Fizychna kultura i sport»*. Poltav. Vydavnytstvo: DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». 146 s. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11130> [in Ukrainian]

9. Shyian, T. M. (2020). Teoriia i metodyka pozashkilnoi osvity [Theory and methods of out-of-school education]. Kyiv: Heneza. 208 s. [in Ukrainian]

10. Olena, V. Otravenko, Olena M. Shkola, Valeriy O. Zhamardiy, Olena D. Shynkarova, Olena V. Fomenko, Tetiana L. Poluliashchenko, Viktoriia I. Donchenko, (2024). Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment. *Acta Balneologica. Journal of the polish balneology and physical medicine association*. march-april. vol. LXVI. ISSUE 2 (180). Pp. 135-143. DOI: <https://doi.org/10.36740/ABAL202402110>. ISSN 2082-1867. URL: <https://actabalneologica.pl/2-2024/> [in English]

11. Beames, J., Higgins, M., Nicol, P. (2021). Remote outdoor education: learning beyond the classroom during COVID-19. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*. Vol. 21(4). P. 291-304. DOI: <https://doi.org/10.1080/14729679.2021.1894836> [in English]

12. Thomas, M., Rogers, L. (2022). Developing soft skills through digital youth programmes: lessons from non-formal education. *International Journal of Educational Development*. Vol. 91. Article 102599. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2022.102599> [in English]

13. OECD. (2021). The Future of Education and Skills: Education 2030. *Conceptual Learning Framework*. Paris: OECD Publishing. 112 p. URL: <https://www.oecd.org/education/2030-project/> [in English]

14. European Association for Outdoor Learning (EAOL). (2023). Outdoor Learning and Digital Innovation: Annual Report. Brussels. 2023. 58 s. URL: <https://www.outdoorlearning.eu/publications> [in English]

15. YouTube канал «Andrii Herevenko» [YouTube channel «Andrii Herevenko»]. URL: https://www.youtube.com/channel/UCmVyriYCFqe2wjAIG2nG_w [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГЕРЕВЕНКО Андрій – старший викладач кафедри технологій навчання, охорони праці та інклюзивної освіти Білоцерківського інституту неперервної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук.

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, туризм, скелелазіння.

ШИНКАРЬОВА Олена – доктор філософії з професійної освіти, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: професійна освіта, фізична культура, спорт, система тренування, фітнес, рекреація, туризм.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HEREVENKO Andrii – Senior Lecturer at the Department of Learning Technologies, Occupational Safety and Inclusive Education of the Bila Tserkva Institute of Continuing Education of the State Educational Institution «University of Educational Management» of the National Academy of Pedagogical Sciences.

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, tourism, rock climbing.

SHYNKAROVA Olena – Doctor of Philosophy in Professional Education, Associate Professor at the Department of Olympic and Professional Sports of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Scientific interests: professional education, physical culture, sports, training system, fitness, recreation, tourism.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 372.881.111.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-422-425

ТИМОЩУК Юлія –

старший викладач кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців за скороченою програмою Херсонської державної морської академії

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0003-3675-7411](https://orcid.org/0000-0003-3675-7411)

e-mail: iuliia.tymoshchuk@gmail.com

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У НАВЧАННІ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Цифрові інструменти у викладанні морської англійської мови: Формування комунікативних компетентностей у Херсонській державній морській академії. Ця стаття досліджує практичний досвід інтеграції цифрових інструментів у навчальну програму Морської англійської мови в Херсонській державній морській академії. Нашою головною метою є аналіз того, як ці інструменти сприяють розвитку міцних комунікативних компетентностей у курсантів/студентів. Методологія дослідження поєднує теоретичні підходи, що включають детальний аналіз, синтез та узагальнення, з основними емпіричними методами, такими як безпосереднє спостереження та цільове тестування. У результатах дослідження ми надаємо вичерпний опис різних цифрових інструментів та їхнього практичного застосування, спираючись безпосередньо на приклад викладання Морської англійської мови в Херсонській державній морській академії. З огляду на надзвичайну важливість медійної та інформаційної грамотності в сучасному глобальному ландшафті, що формується глибокою цифровою трансформацією, у статті також визначено критичні завдання, що стоять перед сферою вищої освіти. Розглянуто виклики, з якими стикається Україна у трансформації свого освітнього сектору на єдиний, вільний простір, що активно сприяє розвитку людського інтелекту в умовах триваючої цифровізації. Визначено можливості ключових цифрових платформ та сервісів, зокрема Google Classroom, веб-сервіс Zoom, Moodle, Kahoot!, Miro, LearningApps, а також програми Canva та Google Forms, у сприянні формуванню загальних компетентностей у здобувачів вищої освіти. У статті також розглядаються унікальні особливості методологій гейміфікації в освітньому процесі та обговорюється, як сучасні цифрові інструменти можуть бути ефективно використані для контролю якості освіти, особливо з урахуванням специфічних, уніфікованих методологічних підходів, необхідних для викладання морської англійської мови. У висновках підкреслено значні переваги використання цих цифрових інструментів, переваги, які були чітко визначені та обґрунтовані в процесі їхнього безпосереднього та практичного застосування в освітньому процесі.

Ключові слова: цифровізація освіти, цифрове покоління, гейміфікація, вища освіта, морська англійська мова.

TYMOSHCHUK Yuliia –

Senior Lecturer at the English Language Department for Maritime Officers (Abridged Programme), Kherson State Maritime Academy

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0003-3675-7411](https://orcid.org/0000-0003-3675-7411)

e-mail: iuliia.tymoshchuk@gmail.com

THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS TO ENHANCE COMMUNICATION SKILLS FOR TEACHING MARITIME ENGLISH

This article examines the practical experience of integrating digital tools into the curriculum of Maritime English within Kherson State Maritime Academy. Our central aim is to analyze how these tools contribute to the development of robust communicative competencies among cadets/ students. The research methodology employed combines rigorous theoretical approaches, including detailed analysis, synthesis, and generalization, with essential empirical methods such as direct observation and targeted testing. In the study's findings, we provide a comprehensive description of various digital tools and their practical application, specifically drawing upon the teaching Maritime

English on example of the Kherson State Maritime Academy. Given the paramount importance of media and information literacy in the current global landscape shaped by profound digital transformation—and the potential for widespread misinformation if these literacies are neglected—the paper also identifies critical tasks confronting the sphere of higher education. It addresses the challenges Ukraine faces in transforming its educational sector into a unified, free space that actively fosters the development of intellectual human capital amidst ongoing digitalization. Furthermore, the rapid advancements in information and communication technologies underscore the increasing relevance of mastering media and information literacy. We specifically define the capabilities of key digital platforms and services, including Google Classroom, Zoom web service, Moodle, Kahoot!, Miro, LearningApps, and the Canva and Google Forms programs, in facilitating the formation of general competencies among higher education applicants. The article also delves into the unique features of gamification methodologies within the educational process and discusses how modern digital tools can be effectively leveraged for quality control of education, particularly when considering the specific, unified methodological approaches required for teaching Maritime English. The conclusions emphasize the significant benefits of utilizing these digital tools, benefits that were clearly identified and substantiated through their direct and practical application within the educational process.

Key words: digital generation, digitalization of education, Maritime English, higher education, gamification.

Introduction. The Digital Imperative in Education. The digital transformation sweeping across all facets of human activity is a global phenomenon, and Ukraine has seen it emerge as a primary development area in recent years. Recent national challenges, including the COVID-19 pandemic and the ongoing state of martial law, have accelerated the shift to online learning. This transition is deeply reliant on the digitalization of education and the integration of interactive elements. Therefore, the digital evolution of education is a natural progression for modern society, offering a powerful means for qualitative educational reform. This necessitates the effective integration of new digital tools and information resources into the learning process, essentially digitizing education through foundational technologies like mobile communication and the Internet. These technologies are crucial for intensifying the learning experience, boosting the speed and quality of information assimilation, and enhancing comprehension and knowledge retention [2, p. 4-5].

Analysis of recent research and publications. The subject of educational digitalization has garnered increasing attention in both international and domestic academic literature in recent years. Authors such as A. Huraliuk, I. Kucherak, and V. Dobrovolska have explored various aspects of this trend [5].

The development of digital competence itself has been a focus for numerous researchers, including V. Bykov, A. Hurzhii, M. Zhaldak, N. Morze, O. Ovcharuk, S. Semerikov, N. Soroko, and O. Spirin. However, many scholars, including O. Ovcharuk, O. Spirin, and I. Hevko, observe that a persistent insufficient level of digital competencies among students continues to hinder the advancement of their communicative competencies [5].

Formulation of the article goals (setting the task). Despite existing research on digital tools in higher education, a gap remains in understanding precisely how these tools contribute to the development of communicative competencies in higher education students.

Research Objective. This article aims to examine the application of digital tools in the instruction of Maritime English at higher education institutions, specifically focusing on the experience of the Kherson State Maritime Academy, with the goal of analyzing their impact on students' communicative skill development.

Research Objectives:

- To delineate a unified methodological framework for the progressive training of higher

education students in forming communicative competencies through Maritime English instruction.

- To analyze the practical implementation of digital tools, specifically the Zoom web service and the Moodle platform, in Maritime English education at the Kherson State Maritime Academy.

- To highlight the significance of gamification in the educational process and evaluate the effectiveness of digital tools like Kahoot!, Miro, LearningApps, Canva, and Google Forms in fostering communicative competencies.

Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results (Results of the study). The Modern Student and Digital Learning. The digitalization of education is a direct response to societal modernization and the pressing need for innovative technology integration, alongside evolving demands for specialists, particularly concerning the development of their communicative competencies [1, p. 41].

The current generation of students, those born after 2000, are the first true "digital natives." As these individuals now populate higher education institutions, such as the Kherson State Maritime Academy, there's a clear imperative for innovative pedagogical approaches to enhance their future competitiveness in the job market.

Digital natives exhibit distinct socio-psychological traits that educators must consider to achieve positive learning outcomes [1, p. 3]. These include multitasking abilities, impatience, internet reliance, and fragmented imaginative thinking. Consequently, this generation often struggles to maintain focus for more than 15-20 minutes, a characteristic of clip thinking. Therefore, leveraging the capabilities of contemporary digital tools such as LearningApps, Kahoot!, Miro, Canva proves effective. These tools create a visually engaging environment for problem-solving and provide interactive, gamified feedback.

However, the digitalization of educational activities should not be seen as an end in itself. Rather, it represents a fundamental shift in how we approach reasoning, select tools, and formulate communication strategies [4, p. 11].

Competency-Based Education and Communicative Skills. Modern higher education emphasizes a competency-based approach. A vital component of student training is the cultivation of general competencies, meaning all higher education graduates must acquire communicative competencies, regardless of their specialized field. In the author's view, contemporary methods for teaching Maritime English

should be adaptable, addressing both professional specifics and national educational standards for graduates. Furthermore, a consistent approach to staged training is essential to facilitate the smooth transition of vocational higher education graduates into full bachelor's degree programs [3, p. 115].

Let's now explore the application of digital tools by Maritime English instructors in higher education, using the Kherson State Maritime Academy as an example, and their contribution to developing communicative competencies.

Digital Tools in Maritime English Instruction. We will now examine the specific methods of teaching Maritime English at the higher education level and delve into the digital tools employed by KSMA teachers for blended learning. These tools are instrumental in fostering communicative competencies.

At KSMA, the educational process currently leverages the Zoom web service and the LMS Moodle platform (also known as a learning management system or LMS), Moodle, a modular object-oriented dynamic learning environment provides a comprehensive suite of tools for computer-based learning for both teachers and cadets/ students.

Both Zoom and Moodle are highly effective for teaching students, whether in live online sessions or for independent study at home. These digital learning tools support both synchronous (real-time) and asynchronous learning. Asynchronous learning allows lessons to be recorded by the teacher, enabling students to access them and complete assignments at their convenience and as technical capabilities allow, thus facilitating an individualized learning path.

Gamification for Enhanced Communication. Significant attention in teaching Maritime English is given to developing teamwork skills and interpersonal interaction. To this end, gamification of educational activities is widely employed. Platforms like Kahoot!, Miro, LearningApps, are particularly effective for this purpose.

Quizzes, intellectual tournaments, and in-class battles consistently engage students. Recognizing the characteristics of the digital generation, platforms like Kahoot! and Miro are utilized for organizing these activities (quiz featuring single-correct-answer and true/false questions). Depending on the mode, two game formats are available:

- Asynchronous: ideal for distance learning, allowing individual participation. Players receive a link to the platform and can view winners and their rankings upon quiz completion.
- Live: best suited for in-class sessions, where students can form teams, view questions on a large screen, respond via their devices, receive immediate feedback, and observe real-time leaderboard changes.

The LearningApps platform offers an even broader array of activity formats, providing more task types such as matching, classification, rating, image fragments, quizzes, fill-in-the-blanks, audio/video content integration, crossword puzzles, and word searches. Student feedback consistently highlights exercises like "puzzle" (where an image related to the topic is concealed by named concept/part of an object tiles that need grouping to reveal the image), "Where is

it?" (requiring map-based object location based on descriptions), "racing" (a competitive multiple-choice game played against other students or the computer), and "My First Million" (modeled after the famous game show) as particularly engaging. All these exercise types can be created by both teachers and students, fostering information and communication technology skills. Presenting these student-created exercises in class, especially playing the role of host for "My First Million," further develops social responsibility, conscious action, teamwork, and interpersonal skills.

At KSMA, interactive exercises developed using the LearningApps online service are integrated into distance learning courses on the Moodle platform in several ways: as web links, embedded HTML documents, or exported as SCORM packages. The SCORM export method allows for the full utilization of Moodle's quality control tools, as earned points are automatically factored into the cumulative grading system for final assessments [5].

Beyond interactive platforms: the Power of Presentations. We should also mention traditional presentations. Creating original content and presenting it in online conferences, with participants responding verbally or via chat, has been successfully employed for several years and consistently receives positive feedback. This format heightens competitive awareness and student engagement, offering opportunities for additional teacher explanations and flexible task completion times. While PowerPoint was the primary tool for presentations in the past, the Canva platform has gained popularity recently. Canva allows for quick creation of not just classic presentations but also memes, posters, business cards, diagrams, and video presentations.

In practice, a single lesson often integrates capabilities from multiple educational platforms and services. For example, a lesson on Parts of a Circuit might utilize games created with Kahoot!, Miro, and LearningApps.

Ensuring objective assessment and providing multi-level tasks with effective feedback remains a challenging aspect of digital education. At KSMA, diverse tools are used to address this. The choice of task and test type depends on the educational material and assessment objective. For Maritime English, task types like image search, sequencing, matching, fill-in-the-blanks, and standard multiple-choice questions are recommended. The ability to incorporate photos, videos, and audio into questions and answer options enriches tasks and caters to various learning styles and information processing channels.

For educational testing, particularly in preparation for tests in Maritime English at KSMA called as "stop-and-check" assessments or final exams, a simplified testing mode is advised. This mode avoids full-screen display and immediate answer feedback, allowing students to revisit previous questions if they made an error, thus facilitating material review. Utilizing the "Limit the Number of Questions" option, where a random selection is drawn from a larger test database (e.g., 23 questions from a bank of 90), ensures each cadet/ student receives a unique test version.

Teachers at KSMA have developed tests for discipline Maritime English on the Moodle platform for both ongoing and final remote assessments. For Maritime English, test questions include various formats: single or multiple-choice, true/false, matching, and drag-and-drop for markers and text fragments. All questions are stored in a central database (test bank) and can be reused in the same or different courses. These tests enhance monitoring of student work, stimulate cognitive engagement, and provide assessment with an objective measure of students' knowledge levels.

Conclusion. In summary, the integration of digital tools like the Zoom web service, Moodle, Canva, Kahoot!, Miro, LearningApps, and various Google applications is proving indispensable in higher education. These platforms don't just facilitate the creation of original educational content; they also ensure a seamless approach to learning activities within institutions. Crucially, they play a vital role in developing students' communicative competencies, boosting their engagement in blended learning environments, and offering new avenues to guarantee the quality of educational services. As education continues to evolve, these digital instruments are not merely aids but fundamental components driving a more dynamic, interactive, and effective learning experience.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гевко І. В. Професійна підготовка засобами цифрових технологій студентів закладів вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. №76. С. 37-41.
2. Гуралюк А. Г. Цифровізація як умова розвитку системи освіти. *Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*. Серія : Педагогічні науки. 2021. № 13 (169). С. 3-8.
3. Добровольська В. А., Сокальська О. В. Цифрові інструменти формування загальних компетентностей у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі: збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції 15-16 червня 2023 р. Херсон: Херсонська державна морська академія. 2023. С. 113-120.
4. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів в умовах хмароорієнтованого навчального середовища: методичний посібник. О. О. Гриценчук та ін. Київ. 2019. 128 с.
5. Циганенко О. А. Цифрові інструменти формування комунікативних компетенцій у вищих навчальних закладах. *Педагогічна Академія: наукові записки*. (10). 2024.

REFERENCES

1. Hevko, I.V. (2020). Profesiynna pidhotovka zasobamy tsyfrovyykh tehnologiy studentiv zakladiv vyshchoyi osvity. [Professional training using digital technologies for students of higher education institutions]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova*. Seria5. Pedagogichni nauky: realiyyi ta perspektyvy. №76. S. 37-41. [in Ukrainian]
2. Huraluyk, A.G. (2021). Tsyfrovizatsiya yak umova rozvytku systemy osvity. [Digitalization as a condition for the development of the education system]. *Visnyk national'noho universytetu "Chernihiv's'kyi kolehium" im.T.G.Shevchenka: seriya Pedagogichni nauky*:№ 13 (169). S. 3-8. [in Ukrainian]
3. Dobrovol'ska, V.A., Sokal'ska, O.V. (2023). Tsyfrovii instrumenty formuvannya zahal'nykh kompetentnostey u vykladanni sotsial'no-humanitarnykh dystsyplin u zakladakh fahovoyiperedvyshchoyi osvity. [Digital tools for the formation of general competencies in teaching social and humanitarian disciplines in institutions of professional pre-higher and higher education]. *Aktual'ni problem vykladannyaosvitnih component sotsial'no-humanitarnoho spriamuvannya u vyshchiy shkoli: zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 15-16 chervnya*. Kherson: Kherson's'ka derzhavna mors'ka akademiya. S. 113-120. [in Ukrainian]
4. Rozvytok informatsiyno-komunikatsiynoyi kompetentnosti vchyteliv v umovakh hmaroorientovanoho navchal'noho seredovyscha: metodychy posibnyk [Development of information and communication competence of teachers in a cloud-based learning environment: a methodological manual]. / O.O. Grytsenchuk ta in. Kyiv. 128 s. [in Ukrainian]
5. Tsyhanenko, O.A. (2024). Tsyfrovii instrumenty formuvannya komunikatyvnykh kompetentsiy u vyshchykh navchal'nykh zakladakh. [Digital tools for the formation of communicative competences in higher education institutions]. *Pedahohichna akademiya: naukovy zapysky* (10). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТИМОЩУК Юлія – старший викладач кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців за скороченою програмою Херсонської державної морської академії.

Наукові інтереси: роль цифрових інструментів та їх вплив на розвиток комунікативних навичок у навчанні морської англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TYMOSHCHUK Yuliia – Senior Lecturer at the English Language Department for Maritime Officers (Abridged Programme), Kherson State Maritime Academy.

Scientific interests: the impact of digital tools to enhance communication skills for teaching maritime English.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:37.018.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-425-432

БАБЕНКО Артем –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2249-3756>

e-mail: artem.babenko127@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Стаття зосереджується на розробці теоретичних основ педагогічних умов, які сприяють підготовці майбутніх учителів до організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів із урахуванням актуальних викликів української освіти. Значущість теми обумовлена змінами в освітній сфері, зокрема реформою Нової української школи, що підкреслює важливість компетентнісного підходу, а також потребою готувати педагогів до ролі наставників, які через позаурочну роботу можуть розкривати творчі здібності учнів.

Основна мета роботи полягає в обґрунтуванні педагогічних умов для професійного становлення вчителів у сфері культурно-дозвіллевої діяльності учнів та формулюванні практичних порад для їх упровадження в системі вищої педагогічної освіти.

Автор досліджує труднощі, пов'язані з недостатньою підготовкою педагогів до планування дозвіллевих заходів, впливом цифрового суспільства на молоде покоління, зокрема проблемою залежності від інтернету, а також браком ресурсів у школах через воєнний стан. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити п'ять основних умов: активізація ролі учнів через демократичний стиль управління та проєктні методи; поєднання традиційних заходів (гуртки, фестивалі) із сучасними форматами (квести, майстер-класи) для розвитку ключових навичок XXI століття; формування інформаційного освітнього простору з використанням цифрових технологій; налагодження співпраці між школами, культурними осередками та батьками через соціальні ініціативи; підготовка педагогів до новаторської роботи шляхом стимулювання креативного мислення та створення банку творчих ідей. Усі ці умови супроводжуються практичними пропозиціями, такими як навчальні тренінги, семінари та ознайомлення з успішними практиками.

У статті акцентується увага на ролі культурно-дозвіллевої діяльності, яка має рекреаційний, виховний і соціальний вплив, сприяючи розвитку цілісної особистості. У висновках підкреслюється значення запропонованих умов для вдосконалення підготовки педагогів, а подальші дослідження пропонують зосередити на адаптації до дистанційного формату навчання та використанні зарубіжного досвіду.

Ключові слова: культурно-дозвіллева діяльність, професійна підготовка, майбутній учитель, педагогічні умови, компетентнісний підхід, інформаційно-освітнє середовище.

BABENKO Artem –

postgraduate student specialty 011 Educational,
pedagogical sciences Central Ukrainian State University
named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2249-3756>
e-mail: artem.babenko127@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR STUDENTS' CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES

The article focuses on developing the theoretical foundations of pedagogical conditions that facilitate the preparation of future teachers for organizing cultural and leisure activities for students, taking into account the current challenges of Ukrainian education. The relevance of the topic stems from transformations in the educational sphere, particularly the New Ukrainian School reform, which emphasizes the importance of a competency-based approach, and the need to train teachers as mentors capable of unlocking students' creative potential through extracurricular activities.

The primary aim of the study is to substantiate the pedagogical conditions for the professional development of teachers in the field of students' cultural and leisure activities and to formulate practical recommendations for their implementation within the higher pedagogical education system.

The author examines challenges related to teachers' insufficient readiness to plan leisure activities, the impact of the digital society on the younger generation—particularly the issue of internet addiction—and the lack of school resources due to wartime conditions. An analysis of scholarly literature has identified five key conditions: enhancing students' agency through democratic leadership and project-based methods; integrating traditional activities (clubs, festivals) with modern formats (quests, workshops) to develop essential 21st-century skills; creating an informational educational environment using digital technologies; fostering collaboration between schools, cultural institutions, and parents through social initiatives; and preparing teachers for innovative work by encouraging creative thinking and building a repository of innovative ideas. These conditions are supported by practical suggestions, such as training sessions, workshops, and exposure to best practices.

The article highlights the role of cultural and leisure activities, which have recreational, educational, and socializing effects, contributing to the development of a well-rounded personality. The conclusions underscore the importance of the proposed conditions for improving teacher training, while future research directions suggest focusing on adapting to remote learning formats and incorporating international experiences.

Key words: cultural and leisure activities, professional training, future teacher, pedagogical conditions, competency-based approach, informational educational environment.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. У сучасних умовах трансформації освітньої парадигми, яка зумовлена викликами військового стану в Україні, особливої ваги набуває питання формування гармонійно всебічно розвиненої особистості учня, здатної до

самореалізації в різних сферах життєдіяльності. Культурно-дозвіллева діяльність, як невід'ємна складова освітнього процесу, відіграє важливу роль у вихованні молоді. Формування культурної компетентності сприяє особистісному зростанні учнів, надаючи можливості для творчого

самовираження, розвитку комунікативних навичок та критичного мислення.

Актуальність дослідження педагогічних умов професійної підготовки майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів зумовлена низкою факторів. По-перше, в Україні відбувається реформування системи освіти, що передбачає впровадження компетентнісного підходу (концепція НУШ) та зміну ролі вчителя з транслятора знань на фасилітатора, ментора, коуча, здатного не тільки навчати дітей, а й саморозвиватися. Надання якісної освіти вимагає від педагога володіння новими компетентностями, зокрема, здатністю організовувати позаурочну діяльність учнів, спрямовану на їхній всебічний розвиток. На жаль, реформа НУШ повною мірою залишається до цього часу нереалізована МОН України, насамперед, через брак фінансування, застарілу матеріально-технічну базу, бюрократичні перепони, відтік педагогічних кадрів через війну та недостатні ресурси шкіл.

По-друге, сучасна молодь стикається з численними викликами інформаційного суспільства, зокрема, з проблемою раціонального використання вільного часу, інтернет-залежністю, девіантною поведінкою. О. Бойко вказує на цікавий факт: «за даними дослідження Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка, яке проводилося у 2022 році, понад 60% українських підлітків проводять свій вільний час в соціальних мережах та комп'ютерних іграх, лише 25% залучені до організованої культурно-дозвілєвої діяльності» [2]. Така статистика зумовлює необхідність пошуку викладачами ефективних форм і методів організації дозвілля, які б сприяли формуванню здорового способу життя, розвитку творчого потенціалу учнів та запобіганню негативних соціальних явищ.

По-третє, в умовах децентралізації освіти та надання автономії закладам освіти зростає роль учителя як організатора освітнього та культурного простору школи. Л.М. Гриневич, Н.В. Морзе та М.А. Бойко вказують, що «згідно з дослідженням Нової української школи, лише 37% педагогів вважають себе компетентними в організації культурно-дозвілєвої діяльності, 63% відчують потребу в додатковій підготовці у цій сфері (дані наведено за 2023 рік)» [5]. Наведені дані свідчать про необхідність удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення науково-педагогічних джерел свідчить, що проблема культурно-дозвілєвої діяльності досліджувалася з різних аспектів. Теоретико-методологічні засади організації дозвілля розглядали Т. Ковальчук, В. Бочелюк, О. Жорнова, І. Петрова, Н. Флегонтова. Питання підготовки майбутніх фахівців до організації дозвілєвої

діяльності вивчали О. Безпалько, В. Бондар, І. Зязюн, Л. Кондрашова, О. Мороз, О. Савченко, С. Сисоева та інші. Формування культури дозвілля учнівської молоді досліджували В. Воловик, А. Воловик, Г. Падалка, О. Петровський, В. Піча та інші.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, проблема визначення та обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки майбутнього вчителя до культурно-дозвілєвої діяльності учнів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребують уточнення сутність поняття «культурно-дозвілєва діяльність», її структура та зміст у контексті сучасних освітніх тенденцій, а також педагогічні умови, що забезпечують ефективність підготовки майбутніх учителів до організації такої діяльності.

Актуальність зазначеної проблеми посилюється також у зв'язку з тим, що сучасна українська школа стикається з викликами, пов'язаними з інтеграцією до європейського освітнього простору, що вимагає імплементації кращих зарубіжних практик організації культурно-дозвілєвої діяльності. Крім того, військові дії на території України зумовлюють необхідність розробки нових підходів до організації дозвілля дітей, які пережили травматичний досвід, що також вимагає спеціальної підготовки майбутніх учителів.

Отже, актуальність дослідження педагогічних умов професійної підготовки майбутнього вчителя до культурно-дозвілєвої діяльності учнів зумовлена необхідністю подолання суперечностей між:

суспільною потребою у вчителях, здатних ефективно організовувати культурно-дозвілєву діяльність учнів, та недостатньою увагою до цього аспекту в системі професійної підготовки педагогів;

значним потенціалом культурно-дозвілєвої діяльності у формуванні особистості учня та недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад її організації;

інноваційними тенденціями в організації дозвілля та переважанням традиційних підходів у практиці роботи загальноосвітніх закладів;

необхідністю забезпечення суб'єктної позиції учнів в організації власного дозвілля та недостатньою готовністю вчителів до реалізації такого підходу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов професійної підготовки майбутнього вчителя до культурно-дозвілєвої діяльності учнів та розробці практичних рекомендацій щодо їх реалізації в системі вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурно-дозвілєву діяльність в освіті слід розглядати як творчий процес, спрямований на організацію цікавого й змістовного відпочинку

учнів, який сприяє їхньому культурному розвитку, самовираженню, формуванню соціальних навичок.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «культурно-дозвілєва діяльність» трактується вченими по-різному. Так, І. Петрова визначає це поняття як «систему заходів, спрямованих на забезпечення умов для відпочинку, розваг, самоосвіти, творчої самореалізації, яка здійснюється на засадах добровільності та вільного вибору» [10, с. 27]. Наприклад, О. Безпалько розглядає культурно-дозвілєву діяльність як «процес створення, поширення та умов засвоєння культурних цінностей, що сприяють самореалізації особистості, її рекреації і здійснюються переважно у вільний час» [1, с. 12]. Проте, такі визначення не враховують специфічну роль школи, не лише як освітнього закладу.

На нашу думку, культурно-дозвілєва діяльність у контексті освітнього процесу – це цілеспрямована, педагогічно організована система заходів, які здійснюються переважно у позаурочний час, спрямовані на задоволення культурних, пізнавальних, рекреаційних потреб учнів, сприяють їх творчій самореалізації, формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку соціальної активності та базуються на принципах добровільності, доступності, варіативності.

Важливим аспектом підготовки майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілєвої діяльності є розуміння її функцій. В. Бочелюк виокремлює наступні «функції культурно-дозвілєвої діяльності: рекреаційна (відновлення фізичних, психічних, інтелектуальних сил), комунікативна (спілкування, обмін досвідом), розвивальна (розвиток творчих здібностей, пізнавальних інтересів), виховна (формування цінностей, світогляду), соціалізуюча (засвоєння соціальних ролей, норм поведінки), гедоністична (отримання задоволення)» [3].

Ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів залежить від створення належних педагогічних умов. На основі аналізу наукових джерел та практичного досвіду ми виокремили п'ять основних педагогічних умов, які забезпечують успішність цього процесу. Зазначені умови слугують основою для підвищення професійної компетентності вчителів у цій сфері.

Перша педагогічна умова – «забезпечення суб'єктної позиції учнів в організації культурно-дозвілєвої діяльності».

Сучасні освітні технології орієнтовані на визнання учня повноправним суб'єктом освітнього процесу, що передбачає його активну участь у організації власної діяльності. У контексті культурно-дозвілєвої діяльності суб'єктна позиція учня проявляється у самостійному виборі форм і видів дозвілля, визначенні власних цілей і завдань, розподілі ролей і обов'язків, рефлексії отриманих результатів.

На думку Н. Флегонтової, «суб'єктність учнів у культурно-дозвілєвій діяльності формується поетапно: від безпосередньої участі в заходах, організованих дорослими, до самостійного планування та реалізації дозвілєвих проєктів» [12]. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який створює умови для прояву ініціативи учнів, надає їм необхідну підтримку та допомогу, забезпечує психологічно комфортне середовище для творчого самовираження.

Для ефективної реалізації цієї педагогічної умови майбутній вчитель повинен оволодіти наступними фаховими компетентностями: а) здатність застосовувати демократичний стиль керівництва, який передбачає делегування повноважень, стимулювання ініціативи, врахування думок і пропозицій учнів; б) уміння використовувати технології колективного планування, які забезпечують участь кожного учня у визначенні цілей, змісту та форм культурно-дозвілєвої діяльності; в) володіння методиками розвитку лідерських якостей учнів, формування в них організаторських умінь і навичок; г) здатність застосовувати індивідуальний підхід, який враховує інтереси, потреби, здібності та можливості кожного учня; д) уміння створювати ситуації успіху, які стимулюють самостійність і активність учнів.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів до забезпечення суб'єктної позиції учнів в організації культурно-дозвілєвої діяльності доцільно використовувати такі форми і методи навчання: ділові та рольові ігри, тренінги, проєктні технології, кейс-метод, моделювання педагогічних ситуацій, майстер-класи, педагогічну практику в закладах оздоровлення та відпочинку.

Наші спостереження показують, що найбільш ефективним є метод проєктів, який дозволяє студентам опанувати технологію колективного планування та організації культурно-дозвілєвої діяльності, а також набути досвіду створення умов для прояву суб'єктності учнів. Наприклад, у рамках вивчення дисципліни «Організація культурно-дозвілєвої діяльності» студенти розробляють і реалізують проєкти з організації дозвілля для різних вікових груп учнів, акцентуючи увагу на забезпеченні їх суб'єктної позиції.

Друга педагогічна умова – «інтеграція традиційних та інноваційних форм організації культурно-дозвілєвої діяльності».

Сучасний освітній процес характеризується поєднанням традиційних форм і методів навчання та виховання з інноваційними, що зумовлено необхідністю адаптації освіти до вимог інформаційного суспільства. Культурно-дозвілєва діяльність також потребує оновлення форм і методів організації. До традиційних форм культурно-дозвілєвої діяльності відносять гуртки, секції, клуби за інтересами, конкурси, фестивалі,

екскурсії, вечори відпочинку, театралізовані вистави, концерти тощо. Інноваційні форми передбачають наступні види навчальної активності учнів, такі як: пізнавальні предметні квести, флешмоби, воркшопи, хакатони, коворкінги, інтерактивні ігри, віртуальні екскурсії, соціальні проекти, волонтерську діяльність, творчі лабораторії тощо.

За дослідженням американської педагогині Л. Дарлінг-Хаммонд, «інтеграція традиційних та інноваційних форм дозвілєвої діяльності сприяє формуванню в учнів так званих «навичок ХХІ століття», а саме: критичного мислення, креативності, комунікативних умінь, навичок співпраці» [14]. Подібної думки дотримується й українська дослідниця О. Жорнова, яка наголошує на «важливості поєднання традиційних цінностей національної культури з сучасними формами їх презентації та інтерпретації» [6].

Для ефективної інтеграції традиційних та інноваційних форм організації культурно-дозвілєвої діяльності майбутній вчитель повинен: а) володіти знаннями про традиційні та інноваційні форми організації дозвілля, їх потенціал, переваги та недоліки; б) уміти адаптувати традиційні форми дозвілля до сучасних умов, наповнювати їх новим змістом; в) володіти навичками використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації культурно-дозвілєвої діяльності; г) бути здатним до творчого переосмислення досвіду організації дозвілля та створення авторських форм і методів; д) уміти враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів при виборі форм дозвілєвої діяльності.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів до інтеграції традиційних та інноваційних форм організації культурно-дозвілєвої діяльності доцільно використовувати такі методи: творчі майстерні, лабораторії інноваційних форм дозвілля, фестивалі педагогічних ідей, конкурси сценаріїв, педагогічне портфоліо, мультимедійні презентації, вебінари, онлайн-курси. Важливим елементом підготовки є ознайомлення студентів з передовим педагогічним досвідом організації дозвілля в Україні та за кордоном. «Зокрема, корисним є вивчення досвіду Фінляндії, де культурно-дозвілєва діяльність інтегрована в навчальний процес і базується на принципах феномено-орієнтованого навчання (phenomenon-based learning), що передбачає організацію навчання навколо певних феноменів, які вивчаються в міждисциплінарному контексті» [15].

Третя педагогічна умова – «створення інформаційно-освітнього середовища для організації культурно-дозвілєвої діяльності».

Інформаційно-освітнє середовище – це системно організована сукупність інформаційного, технічного, навчально-методичного забезпечення, що створює умови для ефективної освітньої діяльності. У контексті культурно-дозвілєвої

діяльності інформаційно-освітнє середовище охоплює: а) інформаційні ресурси (бібліотека, медiateка, інтернет-ресурси, бази даних); б) технічні засоби (комп'ютери, мультимедійне обладнання, програмне забезпечення); в) навчально-методичне забезпечення (програми гуртків, сценарії заходів, методичні рекомендації); г) комунікаційні канали (соціальні мережі, форуми, блоги, сайти) тощо.

За дослідженнями Н. Морзе, «інформаційно-освітнє середовище сприяє індивідуалізації навчання, активізації пізнавальної діяльності, розвитку інформаційної культури учнів, що є важливим і для організації дозвілля» [8]. Л. Петренко наголошує на «важливості створення віртуального простору для культурно-дозвілєвої діяльності, який дозволяє розширити можливості для творчої самореалізації учнів, особливо в умовах дистанційного навчання» [9]. Втім, такі погляди не відображають суть інформаційно-освітнього середовища школи.

Для ефективного створення інформаційно-освітнього середовища для організації культурно-дозвілєвої діяльності майбутній вчитель повинен оволодіти такими компетентностями: а) інформаційно-цифрова компетентність, яка передбачає здатність використовувати цифрові технології для пошуку, обробки, обміну інформацією; б) здатність створювати електронні освітні ресурси для організації дозвілля (віртуальні екскурсії, інтерактивні ігри, онлайн-квести); в) уміння використовувати соціальні мережі та інші комунікаційні канали для організації культурно-дозвілєвої діяльності; г) здатність забезпечувати інформаційну безпеку та дотримання етичних норм у віртуальному просторі.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів до створення інформаційно-освітнього середовища для організації культурно-дозвілєвої діяльності доцільно використовувати такі форми і методи: практикуми з розробки електронних освітніх ресурсів, проектування віртуальних просторів для дозвілля, створення портфоліо цифрових інструментів для організації дозвілля, майстер-класи з використання соціальних мереж в організації дозвілєвої діяльності. Важливим елементом підготовки є формування в майбутніх учителів навичок кураторства змісту (content curation) – відбору, систематизації та представлення інформації з певної теми, що є особливо важливим в умовах інформаційного перевантаження. Як зазначає К. Бугайчук: «кураторство змісту освіти дозволяє створювати персоналізовані колекції інформаційних ресурсів, які можуть бути використані для організації культурно-дозвілєвої діяльності» [4].

Четверта педагогічна умова – «забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками».

Організація культурно-дозвілєвої діяльності учнів не може обмежуватися лише школою, вона потребує залучення ресурсів соціокультурного середовища. Взаємодія школи з культурно-освітніми установами (музеями, бібліотеками, театрами, кінотеатрами, будинками культури), громадськими організаціями, батьками дозволяє розширити можливості для творчої самореалізації учнів, збагатити зміст дозвілєвої діяльності, забезпечити її варіативність. Українська вчена Л. Кондрашова наголошує на «важливості соціального партнерства в організації дозвілля, яке базується на принципах добровільності, взаємовигідності, взаємної відповідальності» [7].

Для ефективного забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками майбутній вчитель повинен оволодіти такими компетентностями: а) знання про ресурси соціокультурного середовища та їх потенціал для організації дозвілля; б) уміння встановлювати партнерські відносини з представниками культурно-освітніх установ, громадських організацій, батьками; в) здатність розробляти та реалізовувати спільні проекти з організації дозвілля; г) уміння залучати батьків до організації культурно-дозвілєвої діяльності, враховуючи їх інтереси, можливості, досвід.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів до забезпечення взаємодії школи з соціокультурним середовищем доцільно використовувати такі форми і методи: соціально-педагогічні практикуми, екскурсії до культурно-освітніх установ, зустрічі з представниками громадських організацій, тренінги з комунікації та партнерства, проектування моделей взаємодії школи з соціокультурним середовищем. Ефективною формою підготовки є організація соціальних проектів, які передбачають залучення студентів до практичної діяльності з організації дозвілля на базі культурно-освітніх установ, громадських організацій. Такі проекти дозволяють майбутнім учителям набути досвіду взаємодії з різними суб'єктами соціокультурного середовища, оволодіти технологіями соціального партнерства.

П'ята педагогічна умова – «підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвого дозвілля».

Інноваційна діяльність у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності передбачає розробку та впровадження нових ідей, технологій, форм і методів, які підвищують ефективність дозвілля, сприяють розвитку творчого потенціалу учнів, формуванню в них культури дозвілля. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної діяльності у цій сфері є важливою умовою їх професійного становлення. Канадська дослідниця К. Крістенсен визначає інноваційну діяльність педагога як «здатність генерувати, адаптувати та впроваджувати нові ідеї, які позитивно впливають

на якість освіти» [13, с. 45]. Українська вчена С. Сисоєва розглядає інноваційну діяльність педагога як «важливу умову розвитку його творчого потенціалу та професійної компетентності» [11]. Такі погляди вчених не відображають повною мірою можливості інноваційної діяльності педагога. Слід пам'ятати, що інновації в освіті – це не звичний «продукт», а нові методики, засоби навчання, технології, послуги. Проте, інновації в науці можуть втілювати в собі відкриття та конструкторські рішення, що набувають форми винаходів і корисних моделей (поява нових речовин, виробів та матеріалів, споживчих продуктів, технологій виробництва, тощо).

Для ефективної підготовки до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності майбутній вчитель повинен оволодіти такими компетентностями: а) здатність до творчого мислення, генерування нових ідей, відкритість до інновацій; б) володіння методами дослідження педагогічної дійсності, які дозволяють виявляти проблеми в організації дозвілля та знаходити шляхи їх вирішення; в) уміння розробляти та реалізовувати інноваційні проекти з організації дозвілля; г) здатність до рефлексії власної діяльності, критичного аналізу досягнень і недоліків, готовність до постійного професійного розвитку, самовдосконалення в сфері організації дозвілля.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності доцільно використовувати такі форми і методи: творчі лабораторії, майстерні педагогічних інновацій, кейс-стаді, проблемні лекції, дискусії, метод мозкового штурму, методи розвитку критичного мислення, проектні технології. Важливим елементом підготовки є створення портфоліо інноваційних ідей, яке містить розробки нових форм і методів організації дозвілля, сценарії інноваційних заходів, проекти з організації дозвілля. Таке портфоліо дозволяє студентам систематизувати власні творчі здобутки, рефлексувати власний досвід інноваційної діяльності. Для формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності важливим є створення інноваційного освітнього середовища у закладі вищої освіти, яке стимулює творчу активність студентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя до культурно-дозвілєвої діяльності учнів дозволив визначити та обґрунтувати п'ять педагогічних умов, які забезпечують ефективність цього процесу: забезпечення суб'єктної позиції учнів в організації культурно-дозвілєвої діяльності; інтеграція традиційних та інноваційних форм

організації культурно-дозвілєвої діяльності; створення інформаційно-освітнього середовища для організації культурно-дозвілєвої діяльності; забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками; підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвого дозвілля.

Реалізація першої педагогічної умови допомагає майбутнім учителям учить дітей бути активними й упевненими через демократичний стиль спілкування, спільне планування цікавих справ, розвиток лідерства та моменти, коли кожен відчуває себе переможцем, а метод проєктів стає ключовим для освоєння цих навичок. Друга умова вчить студентів поєднувати знайомі гуртки, конкурси чи фестивалі з чимось новеньким, як-от квести чи воркшопи, щоб діти опановували сучасні вміння, а знайомство з крутим досвідом із України та світу додає натхнення. Третя умова готує майбутніх педагогів створювати цифровий простір для навчання й дозвілля, де вони вправно працюють із комп'ютером, роблять електронні матеріали, спілкуються в соцмережах і підбирають корисні ресурси для кожного учня. Четверта умова вчить студентів дружити школу з музеями, театрами чи місцевими активістами, щоб разом із ними робити спільні проєкти, а практика в соціальних ініціативах показує, як це працює наживо. П'ята умова закликає майбутніх учителів бути творчими й вигадувати щось нове, досліджувати, як краще вчити, і втілювати свої ідеї в життя, а портфоліо їхніх задумів допомагає зібрати все найцікавіше в одному місці.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою і впровадженням технологій формування готовності майбутніх учителів до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів в умовах дистанційного навчання, дослідженням міжнародного досвіду підготовки педагогів до організації дозвілля, розробкою діагностичного інструментарію для визначення рівня готовності майбутніх учителів до культурно-дозвілєвої діяльності, а також створенням інтегрованих навчальних курсів, спрямованих на формування відповідних компетентностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в структурі гуманітарного знання. Київ : Академвидав, 2020. 256 с.
2. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику: монографія. Суми : УАБС НБУ, 2022. 285 с.
3. Бочелюк В. Й. Дозвілєва педагогіка у сучасній системі освіти: монографія. Харків : Факт, 2021. 208 с.
4. Бугайчук К. Л. Кураторство змісту у відкритому освітньому просторі. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. № 4 (90). С. 32-45.
5. Гриневич Л. М., Морзе Н. В., Бойко М. А. Наукові засади розбудови Нової української школи. Київ : КУБГ, 2023. 312 с.

6. Жорнова О. І. Теоретико-методологічні засади формування культуротворчості студентів у процесі професійної підготовки. Тернопіль : Астон, 2021. 386 с.

7. Кондрашова Л. В. Професійне становлення майбутнього вчителя в умовах освітніх змін. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 298 с.

8. Морзе Н. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: дидактичні можливості. Київ : КУБГ, 2022. 240 с.

9. Петренко Л. М. Педагогічна експертиза електронних освітніх ресурсів. Професійна освіта: методологія, теорія та технології. 2022. Вип. 15. С. 157-173.

10. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. Київ : Кондор, 2019. 408 с.

11. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури: монографія. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2021. 400 с.

12. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: навч.-метод. посіб. Київ : Освіта України, 2020. 224 с.

13. Christensen C. M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Boston: Harvard Business Review Press, 2021. 288 p.

14. Darling-Hammond L. Powerful Learning: What We Know About Teaching for Understanding. San Francisco : Jossey-Bass, 2021. 304 p.

15. Hakkarainen K. Learning by Making: Strategic Knowledge Practices. Helsinki : University of Helsinki Press, 2022. 276 p.

REFERENCE

1. Bezpal'ko, O. V. (2020). Sotsial'na pedahohika v strukturi humanitarnoho znnania [Social pedagogy in the structure of humanitarian knowledge]. Akademvydav. 256 s. [in Ukrainian]
2. Boiko, O. P. (2022). Kul'tura dozvillia u suspil'stvi ryzyku [Culture of leisure in a risk society]. UABS NBU. 285 s. [in Ukrainian]
3. Bocheluk, V. Y. (2021). Dozvillieva pedahohika u suchasni systemi osvity [Leisure pedagogy in the modern education system]. Fakt. 208 s. [in Ukrainian]
4. Buhaichuk, K. L. (2022). Kuratorstvo zmistu u vidkrytomu osvith'omu prostori [Content curation in an open educational space]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. (4). S. 32-45. [in Ukrainian]
5. Hrynevych, L. M., Morze, N. V., & Boiko, M. A. (2023). Naukovi zasady rozbudovy Novoi ukrains'koi shkoly [Scientific foundations of building the New Ukrainian School]. KUBG. 312 s. [in Ukrainian]
6. Zhornova, O. I. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia kul'turotvorchosti studentiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological foundations of forming students' cultural creativity during professional training]. Aston. 386 s. [in Ukrainian]
7. Kondrashova, L. V. (2022). Profesiine stanovlennia maibutn'oho vchytelia v umovakh osvithnikh zmin [Professional development of future teachers in the context of educational changes]. KDPU. 298 s. [in Ukrainian]
8. Morze, N. V. (2022). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti: Dydaktychni mozhlyvosti [Information and communication technologies in education: Didactic opportunities]. KUBG. 240 s. [in Ukrainian]
9. Petrenko, L. M. (2022). Pedahohichna ekspertyza elektronnykh osvithnikh resursiv [Pedagogical expertise of

electronic educational resources]. Profesiina osvita: Metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii. (15). S. 157–173. [in Ukrainian]

10. Petrova, I. V. (2019). Dozvillia v zarubiznykh krainakh [Leisure in foreign countries]. Kondor. 408 s. [in Ukrainian]

11. Sysoieva, S. O. (2021). Tvorchyi rozvytok fakhivtsiv v umovakh mahistratury [Creative development of specialists in master's programs]. TOV «Vydavnyche pidpriemstvo «Edel'veis». 400 s. [in Ukrainian]

12. Flehontova, N. M. (2020). Pedahohichna orhanizatsiia kul'turnoho dozvillia shkoliariv [Pedagogical organization of students' cultural leisure]. Osvita Ukrainy. 224 s. [in Ukrainian]

13. Christensen, C. M. (2021). The innovator's dilemma: When new technologies cause great firms to fail. Harvard Business Review Press. 288 p. [in English]

14. Darling-Hammond, L. (2021). Powerful learning: What we know about teaching for understanding. Jossey-Bass. 304 p. [in English]

15. Hakkarainen, K. (2022). Learning by making: Strategic knowledge practices. University of Helsinki Press. 276 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАБЕНКО Артем – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічні умови професійної підготовки майбутнього вчителя до культурно-дозвілєвої діяльності учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BABENKO Artem – postgraduate student specialty 011 Educational, pedagogical sciences Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: pedagogical conditions for the professional training of future teachers for students' cultural and leisure activities.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.016:796:001.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-432-441

ЛЕВЧЕНКО Дмитро –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0216-5573>

e-mail: dlevchenko090@gmail.com

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена дослідженню дидактичних засад науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури в контексті сучасних освітніх реформ в Україні, які висувають підвищені вимоги до професійної підготовки педагогів.

Метою статті є визначення та обґрунтування дидактичних засад такої діяльності, а також розробка практичних рекомендацій для їх впровадження в освітній процес.

У роботі проаналізовано науково-дослідницьку діяльність як складний педагогічний феномен, що інтегрує знання з педагогіки, психології, фізіології, біомеханіки та теорії фізичного виховання. Вона має міждисциплінарний, практико-орієнтований характер, передбачає використання специфічних методів (спостереження, тестування, експеримент) і потребує мотивації студентів до наукового пошуку. Дидактичні засади розглядаються як система принципів (науковість, систематичність, зв'язок теорії з практикою, доступність, індивідуалізація, активність), підходів (системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтеграційний), форм (навчально-дослідницька, індивідуальна, колективна робота), методів (проблемне навчання, case-study, проєктне навчання) і засобів, що забезпечують формування дослідницької компетентності.

Системний підхід структурує діяльність як цілісний процес, компетентнісний фокусується на розвитку знань і умінь, особистісно-діяльнісний підкреслює активність студента, а інтеграційний поєднує теорію з практикою. Ефективність залежить від створення науково-дослідницького середовища, інтеграції діяльності в освітній процес, використання інноваційних технологій, індивідуалізації, моніторингу та наступності підготовки. Оцінювання компетентності базується на критеріях: мотиваційно-ціннісному, когнітивному, діяльнісному, рефлексивному, з виділенням низького, середнього та високого рівнів.

Практичні рекомендації включають оновлення навчальних планів, впровадження інноваційних методів, організацію різних видів дослідницької роботи, адаптацію завдань до інтересів студентів, спрямування досліджень на практичні проблеми, створення наукового середовища, моніторинг компетентності, співпрацю з організаціями та підвищення кваліфікації викладачів. Висновки підкреслюють значення науково-дослідницької діяльності для формування творчого мислення та інноваційних умінь.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, майбутні вчителі фізичної культури, дидактичні засади, професійна підготовка, компетентність, принципи навчання.

LEVCHENKO Dmytro –

postgraduate student

specialty 011 Educational, pedagogical sciences

Central Ukrainian State University
named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0216-5573>
e-mail: dlevchenko090@gmail.com

DIDACTIC FOUNDATIONS OF RESEARCH ACTIVITY OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

The article is devoted to the study of the didactic foundations of research activity of future physical education teachers in the context of modern educational reforms in Ukraine, which impose heightened requirements on the professional training of educators.

The purpose of the article is to identify and substantiate the didactic foundations of such activity and to develop practical recommendations for their implementation in the educational process.

The study analyzes research activity as a complex pedagogical phenomenon that integrates knowledge from pedagogy, psychology, physiology, biomechanics, and the theory of physical education. It is characterized by an interdisciplinary and practice-oriented nature, involves the use of specific methods (observation, testing, experimentation), and requires students' motivation for scientific inquiry. The didactic foundations are considered as a system of principles (scientificity, systematicity, connection between theory and practice, accessibility, individualization, activity), approaches (systemic, competence-based, personality-activity, integrative), forms (educational-research, individual, collective work), methods (problem-based learning, case-study, project-based learning), and tools that ensure the formation of research competence.

The systemic approach structures the activity as a holistic process, the competence-based approach focuses on developing knowledge and skills, the personality-activity approach emphasizes student activity, and the integrative approach bridges theory and practice. Effectiveness depends on creating a research environment, integrating activity into the educational process, employing innovative technologies, individualization, monitoring, and continuity of training. Competence assessment is based on criteria: motivational-value, cognitive, activity-based, and reflective, with low, medium, and high levels identified.

Practical recommendations include updating curricula, introducing innovative methods, organizing various types of research work, adapting tasks to students' interests, focusing research on practical issues, fostering a scientific environment, monitoring competence, collaborating with organizations, and enhancing teachers' qualifications. The conclusions highlight the importance of research activity for developing creative thinking and innovative skills.

Key words: research activity, future physical education teachers, didactic foundations, professional training, competence, teaching principles.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Сучасна освітні реформи в Україні характеризуються посиленням вимог до професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема вчителів фізичної культури. За цих умов особливої значущості набуває науково-дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури як невід'ємна складова їхньої професійної компетентності. Актуальність дослідження дидактичних засад науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури зумовлена низкою суперечностей, що існують у сучасній системі вищої педагогічної освіти. Зокрема, виникають проблеми, зумовлені невідповідностями між: а) зростаючими вимогами суспільства до якості підготовки вчителів фізичної культури та недостатнім рівнем їхньої дослідницької компетентності; б) потребою в інноваційних підходах до організації освітнього процесу та переважанням традиційних методів навчання; в) необхідністю формування дослідницьких умінь студентів та відсутністю цілісної системи організації науково-дослідницької діяльності у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку дослідницької компетентності майбутніх педагогів була предметом наукових розвідок багатьох вчених. Зокрема, загально-теоретичні аспекти організації науково-дослідницької діяльності студентів розглядали: О. Дубасенюк, С. Гончаренко, Н. Ничкало та інші.

Питання формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів досліджували: В. Андрущенко, П. Гусак, М. Князян та інші. Специфіку підготовки вчителів фізичної культури вивчали: О. Тимошенко, Т. Круцевич, Н. Москаленко, Р. Карпюк та інші. Проте, дидактичні засади науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури залишаються поза увагою вчених.

Метою статті є визначення та обґрунтування дидактичних засад науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури, розроблення практичних рекомендацій щодо їх впровадження в освітній процес ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури є складним педагогічним феноменом, що потребує комплексного розгляду. Сучасна концепція вищої освіти дозволяє трактувати її як цілеспрямовану, систематичну діяльність, яка передбачає оволодіння спеціальними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для проведення наукових досліджень у галузі фізичного виховання або спорту. Дидактичні засади науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури слід розглядати як систему принципів, підходів, форм, методів, технологій, засобів навчання, що забезпечують ефективне формування дослідницької компетентності студентів.

Аналіз специфіки підготовки вчителів фізичної культури дозволяє виокремити певні особливості формування їхньої дослідницької компетентності, що зумовлені характером майбутньої професійної діяльності.

По-перше, як зазначає П.М. Гусак: «науково-дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури має міждисциплінарний характер і передбачає інтеграцію знань із різних галузей: педагогіки, психології, фізіології, біомеханіки, теорії та методики фізичного виховання, що вимагає від студентів системного мислення та здатності до комплексного аналізу проблем» [1, с. 122].

По-друге, дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури має практико-орієнтований характер і спрямована на вирішення актуальних проблем фізичного виховання та спорту. Р.П. Карпюк зазначає, що «формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури потребує органічного поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, що забезпечує усвідомлення студентами практичної значущості наукових досліджень та їх результатів» [2, с. 69].

По-третє, науково-дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури передбачає використання специфічних методів і засобів дослідження, зокрема, педагогічного спостереження, тестування фізичної підготовленості, вимірювання функціональних показників, педагогічного експерименту. Як стверджує Н.В. Москаленко: «оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури специфічними методами наукового дослідження є необхідною умовою формування їхньої дослідницької компетентності та готовності до інноваційної діяльності» [4, с. 33].

По-четверте, формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури потребує особливої уваги до розвитку їхньої мотивації до науково-дослідницької діяльності, позитивного ставлення до наукового пошуку та усвідомлення його значущості для професійного зростання. Б.М. Шиян зазначає, що «мотивація до науково-дослідницької діяльності є важливим чинником формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури, що зумовлює необхідність створення в закладах вищої освіти сприятливого науково-дослідницького середовища, яке стимулює пізнавальну активність і творчий потенціал студентів» [8, с. 105].

Організація науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури має ґрунтуватися на сучасних методологічних підходах тим самим забезпечуючи її результативність.

Аналіз наукових праць [5; 9; 13] дозволяє виокремити такі чотири основні підходи: системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтеграційний.

1. Системний підхід передбачає розгляд науково-дослідницької діяльності як цілісної системи взаємопов'язаних компонентів, що взаємодіють між собою та з оточуючим середовищем. Як зазначає Т.Ю. Круцевич: «системний підхід до організації науково-дослідницької діяльності студентів дозволяє забезпечити її цілісність, структурованість і поетапність, що сприяє формуванню у майбутніх вчителів фізичної культури системного мислення та здатності до комплексного аналізу педагогічних явищ і процесів» [3, с. 87]. Зрештою, це дає змогу студентам бачити не лише окремі елементи дослідницького процесу, а й їхню взаємодію в єдиній системі. Таким чином, системний підхід сприяє розвитку аналітичних здібностей і розуміння структури професійної діяльності.

2. Компетентнісний підхід спрямований на формування у студентів дослідницької компетентності як інтегративної якості особистості, що характеризується здатністю до ефективного здійснення науково-дослідницької діяльності. У дослідженні П.М. Гусака зазначається, що «компетентнісний підхід до організації науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури передбачає орієнтацію освітнього процесу на формування у студентів дослідницьких знань, умінь, навичок і професійно значущих особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення наукових досліджень у галузі фізичного виховання та спорту» [1, с. 118].

3. Особистісно-діяльнісний підхід акцентує увагу на активній ролі студента в освітньому процесі, його суб'єктності та самостійності. Як зазначає Р.П. Карпюк: «особистісно-діяльнісний підхід до організації науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури передбачає створення умов для активної участі студентів у дослідницькому процесі, розвитку їхньої творчої індивідуальності та самореалізації» [2, с. 65]. Такий підхід стимулює ініціативність студентів, дозволяючи їм брати відповідальність за власний розвиток. Можливість для творчості сприяє формуванню мотивації до навчання студентів через залучення їх до практичної діяльності (тренувань з певного виду спорту).

4. Інтеграційний підхід забезпечує взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки студентів. Таким чином, можливо дозволяє об'єднати різні види науково-дослідницької діяльності, а також наукових знань із різних галузей. Дослідження Н.В. Москаленко доводить, що «інтеграційний підхід до організації науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури сприяє формуванню у студентів цілісного уявлення про професійну діяльність, розумінню міждисциплінарних зв'язків і здатності до комплексного вирішення професійних завдань» [4, с. 29]. Впровадження у ЗВО такого підходу дозволяє студентам застосовувати знання з різних

дисциплін у практичній діяльності. За результатами навчання спостерігається підвищення ефективності підготовки фахівців завдяки гармонійному поєднанню теорії та практики.

Ефективність науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури значною мірою залежить від дотримання відповідних дидактичних принципів, зокрема:

1. Принцип науковості – передбачає відповідність змісту науково-дослідницької діяльності студентів сучасному рівню розвитку науки, використання достовірних наукових фактів, понять, теорій, законів. За твердженням Б.М. Шияна: «дотримання принципу науковості в організації науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує формування у студентів наукового світогляду, критичного мислення та здатності до об'єктивного аналізу педагогічних явищ і процесів» [8, с. 102].

2. Принцип систематичності і послідовності вимагає логічної побудови змісту та процесу науково-дослідницької діяльності, поетапного формування дослідницьких умінь і навичок студентів. У дослідженні О.В. Тимошенка зазначається, що «систематичність і послідовність у формуванні дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує міцність і глибину засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення наукових досліджень» [6, с. 45].

3. Принцип зв'язку теорії з практикою передбачає органічне поєднання теоретичної підготовки студентів із практичною науково-дослідницькою діяльністю. Як стверджує Т.Ю. Круцевич: «реалізація цього принципу дозволяє майбутнім вчителям фізичної культури усвідомити практичну значущість наукових досліджень, використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань та апробувати результати своїх досліджень у реальних умовах освітнього процесу» [3, с. 89].

4. Принцип доступності вимагає відповідності змісту, форм і методів науково-дослідницької діяльності рівню підготовки студентів. П.М. Гусак зазначає: «дотримання принципу доступності в організації науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури передбачає поступове ускладнення дослідницьких завдань, перехід від простого до складного, від відомого до невідомого, що забезпечує успішність і результативність дослідницького процесу» [1, с. 120].

5. Принцип індивідуалізації передбачає врахування індивідуальних особливостей студентів, їхніх інтересів, здібностей, рівня підготовки. Р.П. Карпюк стверджує, що «індивідуалізація та диференціація науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури сприяє розвитку їхньої творчої індивідуальності, самостійності та ініціативності» [2, с. 67].

6. Принцип активності та самостійності акцентує увагу на активній ролі студента в освітньому процесі, його суб'єктності та самостійності. Як зазначає Н.В. Москаленко: «активність і самостійність студентів у науково-дослідницькій діяльності є важливими умовами формування їхньої дослідницької компетентності, розвитку критичного мислення та творчих здібностей» [4, с. 31].

Ефективність формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури значною мірою залежить від вибору відповідних форм організації науково-дослідницької діяльності. Аналіз наукових праць [10; 11; 14] дозволяє виокремити такі чотири основні форми:

1. Навчально-дослідницька робота охоплює діяльність, що здійснюється в межах освітнього процесу та передбачає виконання студентами дослідницьких завдань під час лекційних, практичних і лабораторних занять, самостійної роботи, педагогічної практики, а також позааудиторну науково-дослідницьку роботу, що передбачає: участь у наукових гуртках, проблемних групах, конференціях, семінарах і конкурсах студентських наукових робіт. Як зазначає Б.М. Шиян: «навчально-дослідницька робота майбутніх вчителів фізичної культури спрямована на формування у студентів первинних дослідницьких умінь і навичок, розвиток їхнього наукового мислення та інтересу до наукової діяльності» [8, с. 103], а за словами О.В. Тимошенка, «позааудиторна науково-дослідницька робота сприяє поглибленню знань із фахових дисциплін, розвитку дослідницьких умінь і навичок, формуванню наукового світогляду та професійної спрямованості» [6, с. 46]. Наприклад, студент може підготувати доповідь на семінар на основі аналізу літератури з фізичного виховання, що розвине його аналітичні здібності.

2. Індивідуальна (персоналізована) дослідницька діяльність передбачає виконання студентами курсових і дипломних робіт, наукових проєктів, публікацію наукових статей. Як пише Т.Ю. Круцевич: «індивідуальна дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує розвиток їхньої самостійності, ініціативності, відповідальності та здатності до самоорганізації, що є важливими якостями сучасного педагога» [3, с. 90]. Така форма роботи дозволяє студентам глибоко зануритися в обрану тему та розвинути навички самостійного пошуку рішень. Прикладом може бути: написання дипломної роботи про вплив фізичних вправ на здоров'я школярів, що вимагає від студента самостійного збору даних і їх аналізу.

3. Колективна (групово) дослідницька діяльність здійснюється в межах наукових лабораторій, центрів, експериментальних майданчиків і передбачає спільну роботу студентів над вирішенням актуальних наукових проблем. П.М. Гусак

зазначає, що «колективна дослідницька діяльність майбутніх вчителів фізичної культури сприяє формуванню у студентів навичок командної роботи, комунікації, взаємодопомоги та взаємоконтролю, що є необхідними для успішної професійної діяльності» [1, с. 121]. Такий підхід розвиває вміння працювати в команді та обмінюватися ідеями для досягнення спільної мети. Наприклад, студенти можуть спільно розробити експериментальну програму тренувань для шкільної спортивної секції, розподіливши між собою завдання з планування, реалізації та оцінки результатів.

Формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури потребує застосування різноманітних методів і засобів навчання, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та самостійності. Аналіз наукових праць [5; 11; 12; 13] дозволяє виокремити такі ефективні методи і засоби:

1. Методи проблемного навчання, що передбачають створення проблемних ситуацій, які стимулюють дослідницьку діяльність студентів, активізують їхнє мислення та сприяють розвитку творчих здібностей. Як зазначає Р.П. Карпюк: «проблемне навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує формування у студентів здатності до самостійного пошуку та вирішення наукових проблем, розвиток їхнього критичного мислення та дослідницьких умінь» [2, с. 68].

2. Дослідницькі методи навчання, що передбачають самостійну дослідницьку діяльність студентів, спрямовану на вирішення наукових проблем і отримання нових знань. У дослідженні Н.В. Москаленко зазначається, що «дослідницькі методи навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури сприяють формуванню у студентів здатності до самостійного пошуку, аналізу та узагальнення інформації, розвитку їхнього творчого потенціалу та дослідницьких умінь» [4, с. 32].

3. Методи case-study, що передбачають аналіз студентами конкретних педагогічних ситуацій, пошук можливих варіантів їх вирішення та обґрунтування оптимального рішення. Б.М. Шиян стверджує, що «методи case-study в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечують формування у студентів здатності до аналітичного мислення, прийняття рішень у складних педагогічних ситуаціях і обґрунтування власної професійної позиції» [8, с. 104].

4. Методи проєктного навчання, що передбачають розробку та реалізацію студентами дослідницьких проєктів, спрямованих на вирішення актуальних спортивних проблем. Як зазначає О.В. Тимошенко: «проєктне навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури сприяє формуванню у студентів здатності до

цілепокладання, планування, організації та реалізації дослідницької діяльності, а також до презентації та впровадження її результатів» [6, с. 47].

Дидактичну модель формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури можна представити як системне утворення, що охоплює такі структурні компоненти: цільовий, змістовий, процесуальний і результативний.

1. Цільовий компонент визначає мету і завдання формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. О.В. Тимошенко зазначає, що «метою формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є розвиток їхньої здатності до ефективного здійснення науково-дослідницької діяльності, що забезпечить їхню готовність до інноваційної педагогічної діяльності та професійного самовдосконалення» [6, с. 48]. Наприклад, студенти можуть ставити за мету розробку нових методик тренувань для школярів, що сприятиме їхній інноваційній діяльності.

2. Змістовий компонент відображає зміст науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури, що включає теоретичну і практичну підготовку. Теоретична підготовка передбачає засвоєння студентами знань про методологію наукового дослідження, його принципи, методи, етапи, а також про специфіку наукових досліджень у галузі фізичного виховання та спорту. Практична підготовка передбачає формування у студентів дослідницьких умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення наукових досліджень. Наприклад, студенти можуть вивчати методи аналізу фізичних навантажень на лекціях, а потім застосовувати їх під час експерименту на практиці.

3. Процесуальний компонент визначає форми, методи і засоби формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. Т.Ю. Круцевич зазначає, що «процесуальний компонент дидактичної моделі формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури передбачає використання різноманітних форм, методів і засобів навчання, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та самостійності» [3, с. 92]. Наприклад, студенти можуть брати участь у проєктному навчанні, розробляючи груповий проєкт із впровадження спортивних ігор у шкільну програму.

4. Результативний компонент відображає результати формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури, що виявляються в рівні розвитку їхніх дослідницьких знань, умінь, навичок і професійно значущих особистісних якостей. Наприклад, успішне написання та захист дипломної роботи

про вплив фізичної активності на здоров'я учнів свідчить про високий рівень сформованої компетентності.

Аналіз наукових праць [9; 10; 14; 15] дозволяє виокремити педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури:

1. Створення в закладах вищої освіти сприятливого науково-дослідницького середовища, що стимулює пізнавальну активність і творчий потенціал студентів. П.М. Гусак зазначає, що «науково-дослідницьке середовище закладу вищої освіти є важливим чинником формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури, що забезпечує їхню мотивацію до наукового пошуку, позитивне ставлення до науково-дослідницької діяльності та усвідомлення її значущості для професійного зростання» [1, с. 123].

2. Інтеграція науково-дослідницької діяльності студентів у освітній процес, що передбачає поєднання навчальної та дослідницької діяльності. Р.П. Карпюк стверджує, що «інтеграція науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури в освітній процес забезпечує систематичність і послідовність формування їхньої дослідницької компетентності, усвідомлення взаємозв'язку теоретичної підготовки з практичною дослідницькою діяльністю» [2, с. 70].

3. Використання інноваційних технологій навчання, що активізують пізнавальну діяльність студентів, розвивають їхній творчий потенціал і самостійність. Н.В. Москаленко зазначає, що «використання інноваційних технологій навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури сприяє формуванню у студентів дослідницьких умінь і навичок, розвитку їхнього критичного мислення та готовності до інноваційної діяльності» [4, с. 34].

4. Забезпечення індивідуалізації та диференціації науково-дослідницької діяльності студентів передбачає врахування рівня підготовки. Б.М. Шиян стверджує, що «індивідуалізація та диференціація науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує розвиток їхньої творчої індивідуальності, самостійності та ініціативності, що є важливими якостями сучасного педагога» [8, с. 106].

5. Здійснення систематичного моніторингу рівня дослідницької компетентності студентів, що дозволяє своєчасно виявляти і коригувати недоліки в її формуванні. О.В. Тимошенко зазначає, що «моніторинг рівня дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є необхідною умовою ефективності її формування, що забезпечує зворотний зв'язок і можливість корекції освітнього процесу» [6, с. 49].

6. Забезпечення наступності та неперервності формування дослідницької компетентності студентів на всіх етапах їхньої професійної підготовки.

Т.Ю. Круцевич вказує: «наступність і неперервність формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує поступове ускладнення дослідницьких завдань, перехід від простого до складного, від відомого до невідомого, що сприяє міцному засвоєнню знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення наукових досліджень» [3, с. 93].

Для об'єктивного оцінювання рівня сформованості дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури необхідно визначити відповідні критерії та показники, а також охарактеризувати рівні її розвитку. Аналіз наукових праць [9; 11; 13; 14; 15] дозволяє виокремити такі чотири критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

1. Мотиваційно-ціннісний критерій – відображає мотивацію студентів до науково-дослідницької діяльності та усвідомлення її значущості для професійного зростання. П.М. Гусак зазначає, що «мотиваційно-ціннісний компонент дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є її фундаментом, що забезпечує їхню спрямованість на науково-дослідницьку діяльність і готовність до самовдосконалення» [1, с. 124].

2. Когнітивний критерій, що відображає рівень теоретичних знань студентів про методологію наукового дослідження, його принципи, методи, етапи, а також про специфіку наукових досліджень у галузі фізичного виховання та спорту. Р.П. Карпюк стверджує, що «когнітивний компонент дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є основою їхньої готовності до науково-дослідницької діяльності, що забезпечує їхню здатність до творчого пошуку та інноваційної діяльності» [2, с. 71].

3. Діяльнісний критерій, що відображає рівень розвитку дослідницьких умінь і навичок студентів, їхню здатність до ефективного здійснення наукових досліджень. Н.В. Москаленко зазначає, що «діяльнісний компонент дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є її практичним втіленням, що забезпечує їхню здатність до реалізації теоретичних знань у практичній дослідницькій діяльності» [4, с. 35].

4. Рефлексивний критерій, що відображає здатність студентів до самоаналізу, самооцінки та самокорекції власної науково-дослідницької діяльності. Б.М. Шиян стверджує, що «рефлексивний компонент дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є важливим чинником їхнього професійного самовдосконалення, що забезпечує їхню здатність до критичного аналізу власної діяльності та її результатів» [8, с. 107].

На основі визначених критеріїв і показників можна виокремити такі рівні сформованості

дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури:

Низький рівень характеризується слабкою мотивацією студентів до науково-дослідницької діяльності, поверхневими знаннями про методологію наукового дослідження, недостатньо розвиненими дослідницькими вміннями та навичками, низьким рівнем рефлексії. О.В. Тимошенко зазначає, що «студенти з низьким рівнем дослідницької компетентності відчують значні труднощі в організації та проведенні наукових досліджень, потребують постійної допомоги та контролю з боку викладача» [6, с. 50].

Середній рівень характеризується достатньою мотивацією студентів до науково-дослідницької діяльності, базовими знаннями про методологію наукового дослідження, розвиненими на достатньому рівні дослідницькими вміннями та навичками, середнім рівнем рефлексії. Т.Ю. Круцевич стверджує, що «студенти з середнім рівнем дослідницької компетентності здатні самостійно організовувати та проводити наукові дослідження, але іноді потребують консультативної допомоги викладача» [3, с. 94].

Високий рівень характеризується стійкою мотивацією студентів до науково-дослідницької діяльності, глибокими знаннями про методологію наукового дослідження, дослідницькими вміннями. П.М. Гусак зазначає, що «студенти з високим рівнем дослідницької компетентності здатні самостійно організовувати та проводити наукові дослідження, творчо підходити до вирішення наукових проблем, критично аналізувати та оцінювати власну діяльність і її результати» [1, с. 125].

Особливе місце у формуванні дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури посідають інноваційні педагогічні технології, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та самостійності. Аналіз наукових праць [5; 10; 12] дозволяє виокремити такі ефективні дидактичні технології:

1. Технологія проблемного навчання, що передбачає створення проблемних ситуацій, які стимулюють дослідницьку діяльність студентів, активізують їхнє мислення та сприяють розвитку творчих здібностей. Н.В. Москаленко зазначає, що «проблемне навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує формування у студентів здатності до самостійного пошуку та вирішення наукових проблем, розвиток їхнього критичного мислення та дослідницьких умінь» [4, с. 36]. Наприклад, студенти можуть аналізувати, як підвищити мотивацію учнів до занять спортом, шукаючи нестандартні рішення.

2. Технологія case-study, що передбачає аналіз студентами конкретних педагогічних ситуацій, пошук можливих варіантів їх вирішення та обґрунтування оптимального рішення. Б.М. Шиян

стверджує, що «технологія case-study в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує формування у студентів здатності до аналітичного мислення, прийняття рішень у складних педагогічних ситуаціях і обґрунтування власної професійної позиції» [8, с. 108]. Наприклад, студенти можуть розглядати випадок конфлікту в спортивній команді та пропонувати способи його розв'язання.

3. Технологія проєктного навчання, що передбачає розробку та реалізацію студентами дослідницьких проєктів, спрямованих на вирішення актуальних наукових і практичних проблем. О.В. Тимошенко зазначає, що «проєктне навчання в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури сприяє формуванню у студентів здатності до цілепокладання, планування, організації та реалізації дослідницької діяльності, а також до презентації та впровадження її результатів» [6, с. 51]. Наприклад, студенти можуть створити проєкт із впровадження нових вправ для розминки на уроках фізкультури.

4. Інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують доступ студентів до сучасних наукових джерел, автоматизацію процесу збору, обробки та аналізу даних, можливість віртуального спілкування з науковцями та обміну досвідом. Т.Ю. Круцевич зазначає, що «використання інформаційно-комунікаційних технологій у науково-дослідницькій діяльності майбутніх вчителів фізичної культури розширює їхні можливості щодо пошуку, аналізу та презентації інформації, сприяє формуванню інформаційної культури та готовності до інноваційної діяльності» [3, с. 95]. Наприклад, студенти можуть використовувати спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу фізичних показників учнів під час тренувань.

5. Технологія портфоліо, що передбачає систематичне та цілеспрямоване збирання студентами своїх досягнень, які відображають їхній досвід науково-дослідницької діяльності та професійного зростання. П.М. Гусак зазначає, що «технологія портфоліо в підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує формування у студентів здатності до самоаналізу, самооцінки та самокорекції власної науково-дослідницької діяльності, сприяє розвитку їхньої рефлексії та готовності до професійного самовдосконалення» [1, с. 126]. Наприклад, студент може додати до портфоліо звіт про проведене дослідження впливу занять спортом на успішність учнів.

6. Технологія коучингу, яка передбачає індивідуальний супровід студентів у процесі науково-дослідницької діяльності, спрямована на розкриття їхнього потенціалу та досягнення найкращих результатів. О.В. Черненко наголошує, що: «якісних способів швидко досягти підвищення рівня продуктивності праці не так вже й багато, одним із таких методів є коучинг» [7, с. 160]. Р.П. Карпюк зазначає, що «технологія коучингу в

підготовці майбутніх вчителів фізичної культури забезпечує індивідуалізацію та диференціацію науково-дослідницької діяльності студентів, сприяє розвитку їхньої самостійності, ініціативності та відповідальності» [2, с. 73].

7. Інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують доступ студентів до сучасних наукових джерел, автоматизацію процесу збору, обробки та аналізу даних, можливість віртуального спілкування з науковцями та обміну досвідом. У дослідженні Т.Ю. Круцевич зазначається, що «використання інформаційно-комунікаційних технологій у науково-дослідницькій діяльності майбутніх вчителів фізичної культури розширює їхні можливості щодо пошуку, аналізу та презентації інформації, сприяє формуванню інформаційної культури та готовності до інноваційної діяльності» [3, с. 91].

На основі проведеного аналізу можна сформулювати практичні рекомендації щодо формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури:

- оновити навчальні плани, додавши дисципліни типу «основи наукових досліджень» і «методологія досліджень»;
- використовувати інноваційні методи організації науково-дослідницької діяльності: проблемне навчання, case-study, проекти;
- організувати різні види дослідницької роботи: навчальну, позааудиторну, індивідуальну, колективну;
- адаптувати дослідницьку діяльність до інтересів і здібностей студентів;
- спрямувати дослідження на практичні проблеми фізичного виховання та спорту;
- забезпечити поступове ускладнення завдань на всіх етапах підготовки;
- створити наукове середовище: гуртки, конференції, конкурси;
- регулярно перевіряти рівень компетентності студентів і коригувати недоліки;
- співпрацювати з науковими та спортивними організаціями;
- підвищувати кваліфікацію викладачів у методах формування дослідницької компетентності.

Реалізація наведених вище рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури, їхньої готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. У професійній підготовці майбутніх вчителів фізичної культури науково-дослідницька робота посідає особливе місце. Вона не просто доповнює навчальний процес, а й виступає потужним інструментом формування творчого мислення, вміння критично опрацьовувати інформацію, створювати інноваційні ідеї та впроваджувати їх у практику

тренерської діяльності. Розглядаючи дидактичне підґрунтя науково-дослідницької діяльності студентів-фізкультурників, варто відзначити його комплексний характер. Що є просто набір правил, а цілісна архітектура принципів, підходів, інструментів і методів навчання, що гармонійно взаємодіють для розвитку дослідницької майстерності майбутніх фахівців.

Сучасний заклад вищої освіти, готуючи викладачів фізичної культури, має орієнтуватися на прогресивні методологічні підходи у організації їхньої науково-дослідницької діяльності. Системний підхід допомагає досягнути предмет дослідження в усій його багатогранності. Компетентнісний зосереджується на формуванні конкретних умінь, необхідних у професійній практиці. Особистісно-діяльнісний враховує унікальність кожного студента, а інтеграційний створює міцні зв'язки між різними освітніми компонентами.

Практика переконливо свідчить, що результативність науково-дослідницької підготовки майбутніх учителів фізкультури безпосередньо залежить від дотримання фундаментальних дидактичних принципів. Завдяки принципу науковості студенти оперують достовірною інформацією та надійними методиками. Принципи систематичності й послідовності забезпечують логічне структурування знань. Поєднання теорії з практикою гарантує, що академічні знання трансформуються в практичні навички. Принципи доступності, індивідуалізації та диференціації створюють оптимальні умови для розвитку кожного студента, а стимулювання активності й самостійності виховує професіоналів, здатних брати на себе відповідальність за власний розвиток і майбутню педагогічну діяльність.

Формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури потребує застосування різноманітних форм організації науково-дослідницької діяльності: навчально-дослідницької роботи в межах освітнього процесу, позааудиторної науково-дослідницької роботи, індивідуальної та колективної дослідницької діяльності. Особливе місце у формуванні дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури посідають інноваційні педагогічні технології: проблемного навчання, case-study, проєктного навчання, інформаційно-комунікаційні технології, технологія портфоліо, технологія коучингу, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та самостійності. Педагогічними умовами формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури є: створення в закладах вищої освіти сприятливого науково-дослідницького середовища; інтеграція науково-дослідницької діяльності студентів у освітній процес; використання інноваційних технологій навчання; забезпечення

індивідуалізації та диференціації науково-дослідницької діяльності студентів; здійснення систематичного моніторингу рівня дослідницької компетентності студентів; забезпечення наступності та неперервності формування дослідницької компетентності студентів на всіх етапах їхньої професійної підготовки. Для об'єктивного оцінювання рівня сформованості дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури необхідно використовувати відповідні критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний, на основі яких можна виокремити такі рівні її розвитку: низький, середній, високий.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розробка та експериментальна перевірка дидактичної моделі формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів фізичної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гусак П. М. Формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів: теорія і практика. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 215 с.
2. Карпюк Р. П. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 345 с.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Олімпійська література, 2018. 391 с.
4. Москаленко Н. В. Інноваційні технології у професійній підготовці майбутніх вчителів фізичної культури. Дніпро : Інновація, 2019. 196 с.
5. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у закладах вищої освіти. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2018. 387 с.
6. Тимошенко О. В. Теоретичні і методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у закладах вищої освіти. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 412 с.
7. Черненко О. В. Застосування коучинг-методу в системі управління персоналом торгової організації для підвищення продуктивності праці. Вчені записки Університету «КРОК», 2019. №2 (54). С. 159-168
8. Шиян Б. М. Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні та спорті. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 276 с.
9. Armour K. M. Research Methods in Physical Education and Youth Sport. London : Routledge, 2019. 328 p.
10. Bevens K., Fitzpatrick L. A., Sanchez B., Forrest C. B. Physical Education Resources, Class Management, and Student Physical Activity Levels: A Structure-Process-Outcome Approach to Evaluating Physical Education Effectiveness. Journal of School Health. 2021. Vol. 80, № 12. P. 573-580.
11. Darst P. W., Pangrazi R. P., Stillwell B. Dynamic Physical Education for Secondary School Students. New York : Benjamin Cummings, 2019. 560 p.

12. Kirk D., MacDonald D., O'Sullivan M. The Handbook of Physical Education. London : SAGE Publications, 2022. 838 p.

13. McKenzie T. L., Lounsbery M. A. F. Physical Education Teacher Effectiveness in a Public Health Context. Research Quarterly for Exercise and Sport. 2020. Vol. 85, № 3. P. 287-297.

14. Metzler M. W. Instructional Models for Physical Education. Scottsdale : Holcomb Hathaway, 2021. 460 p.

15. Siedentop D., Tannehill D. Developing Teaching Skills in Physical Education. New York : McGraw-Hill Education, 2023. 380 p.

REFERENCES

1. Husak, P. M. (2020). Formuvannya doslidnyts'koi kompetentnosti maibutnix pedahohiv: Teoriia i praktyka [Formation of research competence of future educators: Theory and practice]. Vezha-Druk. 215 s. [in Ukrainian]
2. Karpiuk, R. P. (2021). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnix vchyteliv fizychnoi kul'tury v umovakh informatsiino-osvitn'oho seredovyscha zakladu vyshchoi osvity [Theoretical and methodological foundations of professional training of future physical education teachers in the information-educational environment of higher education institutions]. NPU imeni M. P. Drahomanova. 345 s. [in Ukrainian]
3. Krutsevych, T. Yu. (2018). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia [Theory and methodology of physical education]. Olimpiiska literatura. 391 p. [in Ukrainian]
4. Moskalenko, N. V. (2019). Innovatsiini tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnix vchyteliv fizychnoi kul'tury [Innovative technologies in the professional training of future physical education teachers]. Innovatsiia. 196 s. [in Ukrainian]
5. Sushchenko, L. P. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnix fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu u zakladykh vyshchoi osvity [Theoretical and methodological foundations of professional training of future physical education and sports specialists in higher education institutions]. Zaporiz'kyi natsional'nyi universytet. 387 s. [in Ukrainian]
6. Tymoshenko, O. V. (2019). Teoretychni i metodychni zasady optymizatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv fizychnoi kul'tury u zakladykh vyshchoi osvity [Theoretical and methodological foundations of optimizing the professional training of physical education teachers in higher education institutions]. NPU imeni M. P. Drahomanova. 412 s. [in Ukrainian]
7. Chernenko, O. V. (2019). Zastosuvannia kouchynh-metodu v systemi upravlinnia personalom torhovo orhanizatsii dlia pidvyshchennia produktyvnosti pratsi [Application of the coaching method in the personnel management system of a commercial organization to increase labor productivity]. Vcheni zapysky Universytetu «KROK». (2). S. 159–168. [in Ukrainian]
8. Shyian, B. M. (2018). Teoriia i metodyka naukovykh pedahohichnykh doslidzen' u fizychnomu vykhovanni ta sporti [Theory and methodology of scientific pedagogical research in physical education and sports]. Navchal'na knyha – Bohdan. 276 s. [in Ukrainian]
9. Armour, K. M. (2019). Research methods in physical education and youth sport. Routledge. 328 p. [in English]

10. Bevans, K., Fitzpatrick, L. A., Sanchez, B., & Forrest, C. B. (2021). Physical education resources, class management, and student physical activity levels: A structure-process-outcome approach to evaluating physical education effectiveness. *Journal of School Health*. 80 (12). Pp. 573–580. [in English]
11. Darst, P. W., Pangrazi, R. P., & Stillwell, B. (2019). *Dynamic physical education for secondary school students*. Benjamin Cummings. 560 p. [in English]
12. Kirk, D., MacDonald, D., & O'Sullivan, M. (2022). *The handbook of physical education*. SAGE Publications. 838 p. [in English]
13. McKenzie, T. L., & Lounsbury, M. A. F. (2020). Physical education teacher effectiveness in a public health context. *Research Quarterly for Exercise and Sport*. 85(3). Pp. 287–297. [in English]
14. Metzler, M. W. (2021). *Instructional models for physical education*. Holcomb Hathaway. 460 p. [in English]
15. Siedentop, D., & Tannehill, D. (2023). *Developing teaching skills in physical education*. McGraw-Hill Education. 380 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕВЧЕНКО Дмитро – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: дидактичні засади науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів фізичної культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LEVCHENKO Dmytro – postgraduate student specialty specialty 011 Educational, pedagogical sciences Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.
Scientific interests: didactic foundations of research activity of future physical education teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.035:008]37.091.2:351.814:378.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-441-446

МИХАЙЛИЧЕНКО Ігор –

кандидат педагогічних наук, доцент,
 начальник організаційно-стройового відділу,
 доцент кафедри конструкції повітряних суден,
 авіадвигунів та підтримання льотної придатності
 Української державної льотної академії
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2133-5443>
 e-mail: imichaylichenko@gmail.com

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЇ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ З КУРСАНТАМИ

У статті порушено актуальну проблему розвитку громадянської культури майбутніх фахівців авіаційної галузі, що в сучасних умовах національної трансформації, зовнішніх загроз та посилення обороноздатності України набуває особливої ваги. Громадянська культура розглядається як системна особистісно-професійна якість курсанта, яка охоплює патріотизм, правосвідомість, етичність, толерантність, готовність до участі в суспільному житті, здатність діяти відповідально у сфері авіаційної безпеки та публічного інтересу. Мета дослідження полягає у визначенні педагогічних засад, напрямів та методів виховної роботи, спрямованої на формування громадянської культури в авіаційних закладах вищої освіти.

Автором обґрунтовано доцільність модернізації виховної діяльності у відповідності до сучасних викликів і завдань професійної підготовки. Висвітлено роль виховання як складника освітнього процесу, що забезпечує гармонійний розвиток курсанта – не лише як майбутнього авіаційного інженера чи пілота, а насамперед як свідомого громадянина. Виокремлено ключові напрями виховної роботи: громадянсько-патріотичне, морально-правове, професійне, фізичне, естетичне та екологічне виховання. Розкрито зміст методів виховного впливу, серед яких особливе значення мають активні та інтерактивні форми: дебати, соціальне проєктування, волонтерство, самоврядування, ситуаційне моделювання, тренінги, рефлексивні практики. Підкреслено важливість створення єдиного виховного простору академії, в якому синергізуються впливи навчання, середовища, ціннісного змісту освіти, індивідуальної роботи з курсантами.

Зроблено висновок, що ефективна виховна система у закладі авіаційної освіти сприяє розвитку громадянської зрілості, формуванню активної життєвої позиції, підвищенню рівня професійної відповідальності та готовності до дій в інтересах суспільства й держави в межах авіаційної сфери.

Ключові слова: громадянська культура, майбутні фахівці авіації, виховна робота, патріотизм, правосвідомість, курсанти.

МЫКХАЙЛИЧЕНКО Игорь –

Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor, Head of the Organizational and
 Formation Department, Associate Professor
 of the Department of Aircraft Design,
 Aeroengines and Airworthiness Maintenance

Ukrainian State Flight Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2133-5443>
e-mail: imichaylichenko@gmail.com

DEVELOPMENT OF CIVIC CULTURE OF FUTURE AVIATION PROFESSIONALS IN EDUCATIONAL WORK WITH CADETS

The article addresses the pressing issue of developing civic culture among future specialists in the aviation industry, which has gained particular importance in the context of national transformation, external threats, and the strengthening of Ukraine's defense capabilities. Civic culture is viewed as a systemic personal and professional quality of cadets, encompassing patriotism, legal awareness, ethics, tolerance, readiness for social participation, and the ability to act responsibly in matters of aviation safety and public interest. The purpose of the study is to identify the pedagogical foundations, directions, and methods of educational work aimed at shaping civic culture in aviation institutions of higher education.

The author substantiates the need to modernize educational activities in accordance with current challenges and the objectives of professional training. The role of education is revealed as an integral part of the academic process that ensures the holistic development of a cadet – not only as a future aviation engineer or pilot, but primarily as a conscious and active citizen. The article outlines the key areas of educational work: civic-patriotic, moral and legal, professional, physical, aesthetic, and environmental education. The content of educational methods is examined, with particular emphasis on active and interactive formats such as debates, social project activities, volunteering, student self-governance, situational modeling, training sessions, and reflective practices. The importance of creating a unified educational space within the academy is emphasized, where the influences of instruction, environment, value-laden educational content, and personalized student support converge.

It is concluded that an effective system of educational work in aviation institutions contributes to the development of civic maturity, the formation of an active civic stance, and an increased level of professional responsibility and readiness to act in the interests of society and the state within the field of aviation.

Key words: civic culture, future aviation specialists, educational work, patriotism, legal awareness, cadets.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах трансформаційних процесів, які нині відбуваються в українському суспільстві, зростає потреба у формуванні нового покоління фахівців, здатних не лише професійно реалізуватися у своїй галузі, а й відповідально діяти як активні громадяни держави. Це особливо стосується авіаційної сфери, де фахівці не лише виконують складні технічні функції, а й беруть участь у забезпеченні національної безпеки, державної цінності, міжнародного співробітництва. Громадянська культура, як інтегрований показник соціальної, правової, моральної та політичної зрілості особистості, стає невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців авіації.

Водночас в умовах реалій сучасної вищої освіти спостерігається низка суперечностей. З одного боку, зростають вимоги до особистісної, патріотичної та громадянської зрілості курсантів авіаційних навчальних закладів. З іншого – наявна виховна система часто обмежується формальними заходами, не завжди має цілісний зміст і не забезпечує належного рівня впливу на розвиток громадянської культури майбутніх авіаційних фахівців. Недостатньо розробленими залишаються також методичні засади цілеспрямованої виховної роботи, орієнтованої на цінності громадянського суспільства, правової свідомості, моральної відповідальності.

Актуальною є проблема інтеграції змісту виховання у процес фахової підготовки курсантів, поєднання професійної компетентності з громадянською відповідальністю, здатною діяти відповідно етичних норм, демократичних цінностей та соціальної солідарності. Сучасна виховна діяльність потребує нових підходів, інноваційних

форм і методів, спрямованих на гармонійний розвиток особистості курсантів як повноправних громадян і майбутніх лідерів авіаційної галузі. Тобто проблема полягає в необхідності науково обґрунтувати зміст, форми та методи виховної роботи, здатної ефективно впливати на розвиток громадянської культури курсантів у процесі їх фахової підготовки в авіаційному закладі вищої освіти.

Актуальність дослідження розвитку громадянської культури майбутніх фахівців авіації зумовлена як загальнодержавними, так і професійно-галузевими потребами. Сьогодні Україна перебуває в умовах збройної агресії, що посилює запит на формування в громадян, зокрема майбутніх захисників неба, високого рівня національної ідентичності, патріотизму, відповідальності за долю країни. У такому контексті громадянська культура майбутніх фахівців авіації стає не лише педагогічною, а й національною безпековою категорією.

Крім того, відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання молоді від 27 жовтня 2009 року, заклади вищої освіти зобов'язані системно здійснювати виховну роботу, що сприятиме формуванню громадянської свідомості, національної гідності, почуття належності до українського народу. Проте на практиці не завжди спостерігається належна інтеграція цих вимог у щоденну виховну роботу з курсантами, що знижує ефективність реалізації державної освітньої політики [5].

У контексті авіаційної галузі громадянська культура має особливе значення. Майбутній фахівець авіації повинен не лише досконало володіти фаховими знаннями й навичками, а й демон-

струвати високу правосвідомість, моральну стійкість, готовність до відповідального прийняття рішень в екстремальних умовах. Усе це передбачає наявність розвинених компонентів громадянської культури: ціннісного (орієнтація на добро, справедливість, свободу, державність), когнітивного (знання прав, норм, обов'язків), діяльнісного (участь у громадському житті, волонтерстві, ініціативах) і емоційно-вольового (емпатія, відповідальність, рещучість).

Актуальність проблеми зумовлена також тим, що виховна робота в авіаційних закладах вищої освіти потребує модернізації та науково-методичного забезпечення. Це стосується оновлення програм кураторських годин, впровадження інтерактивних форм (тренінгів, проєктної діяльності, симуляційних ігор), формування виховного середовища як системи. Саме тому розробка теоретичних засад і практичних механізмів розвитку громадянської культури у виховній роботі з курсантами є актуальним науковим і прикладним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті розв'язання проблеми формування громадянської культури майбутніх фахівців авіаційної галузі значну увагу привертають сучасні наукові дослідження, що висвітлюють різні аспекти виховної роботи соціального становлення молоді у закладах вищої освіти. Серед дослідників даної тематики можемо виокремити таких науковців, як: Р. Абдулов, З. Бондаренко, О. Дурманенко, Н. Курлянд, В. Кошельник, І. Красношук, І. Соколова, Т. Ситник та інших. Педагогічні аспекти формування громадянської культури фахівців різних професій знайшли відображення у працях Т. Дем'янюк, М. Євтуха, В. Іванчук, І. Дзюбенко, М. Михайліченка, Л. Канішевської, В. Поплужного, Д. Пріми, Г. Шевченко та інших.

У зарубіжній педагогіці проблемі формування громадянської культури та громадянської зрілості, були присвячені праці А. Адлера, К. Вейнберга, Р. Вудса, К. Джанга, Ч. Паттерсона та ін.

Мета – теоретично обґрунтувати та висвітлити педагогічні засади розвитку громадянської культури майбутніх фахівців авіаційної галузі в процесі виховної роботи з курсантами, а також визначення ефективних форм, методів і напрямів цієї роботи в контексті підготовки соціально відповідального, патріотично налаштованого, правосвідомого та морально зрілого фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянська культура як складне соціально-педагогічне явище охоплює систему цінностей, установок, знань, норм і моделей поведінки, що забезпечують активну участь особистості у житті суспільства, дотримання законів, повагу до прав і свобод людини, здатність до соціального діалогу та співпраці. Вона є інтегративною характеристикою, що поєднує моральну, правову, політичну, патріотичну та комунікативну культуру гро-

мадянина. Для майбутніх фахівців авіації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з високим ступенем відповідальності, дисципліни та суспільної значущості, громадянська культура виступає основою професійної ідентичності.

У вищих закладах освіти ключову роль у розвитку громадянської культури відіграє виховна робота, яка повинна реалізовуватися як цілісний, системний процес, спрямований на формування ціннісно-світоглядних орієнтацій курсантів, розвиток їх соціальної активності, правосвідомості, патріотизму та готовності до відповідального виконання професійного обов'язку. У цьому контексті важливо забезпечити єдність навчальної, виховної та практичної складових підготовки.

Виховна робота в авіаційному закладі вищої освіти реалізується як цілісний, багато-компонентний процес, що спрямований на всебічний розвиток особистості здобувача освіти та становлення його як патріота, громадянина, фахівця й культурно зрілої людини. Основними напрямками виховної роботи є такі:

Соціальне та професійне становлення. Виховна система забезпечує набуття курсантами соціального досвіду, формування комунікативних навичок, відповідальності, здатності до співпраці й взаємоповаги. Паралельно реалізується професійне виховання через включення курсантів у фахове середовище, залучення до виробничої та проєктної діяльності, наставництва, участі в конференціях і професійних спільнотах.

Духовно-культурна спадкоємність. Важливою складовою є засвоєння духовних надбань українського народу, інтеграція у світову культурну традицію. Через участь у культурно-мистецьких заходах, святах курсанти долучаються до цінностей національної ідентичності, розвивають світоглядну культуру, естетичну чутливість, повагу до культурної спадщини.

Громадянсько-патріотичне виховання. Цей напрям передбачає формування в курсантів високої громадянської свідомості, активної життєвої позиції, почуття відповідальності за долю України. Значну увагу приділено військово-патріотичній тематиці, участі в урочистостях, волонтерських та меморіальних заходах.

Фізичне та моральне вдосконалення. Виховна робота передбачає підтримку здорового способу життя, фізичного розвитку, формування вольових якостей і моральної стійкості. Через спортивно-масову роботу, участь у змаганнях, навчально-польових заняттях забезпечується фізична загартованість і дисципліна.

Розвиток морально-етичної та правової культури. Курсантів залучають до обговорення етичних дилем, питань академічної доброчесності, соціальної відповідальності. Формуються навички правомірної поведінки, поваги до законів, прав і свобод людини. Виховні години, правові тренінги,

зустрічі з представниками органів влади слугують основою для розвитку правової свідомості.

Екологічна та трудова культура. У межах екологічного виховання реалізуються ініціативи щодо охорони довкілля, енергозбереження, участі в екологічних акціях. Трудове виховання передбачає формування працелюбності, відповідального ставлення до обов'язків.

Виховна система академії реалізується через єдність традиційних та інноваційних підходів, охоплюючи широке коло напрямів особистісного розвитку курсантів. Її мета – підготувати не лише висококваліфікованого фахівця, а й гармонійну, соціально активну, духовно й морально зрілу особистість, здатну гідно представляти авіаційну галузь України на національному та міжнародному рівнях [6].

І. Краснощок у своїй роботі виховну роботу розглядає як організовану, цілеспрямовану взаємодію педагогів та здобувачів освіти, спрямовану на забезпечення особистісного й професійного становлення майбутніх фахівців з урахуванням їхніх соціальних і психологічних особливостей. Результативність такої діяльності значною мірою зумовлюється характером освітнього середовища, у якому майбутній фахівець набуває соціального досвіду, усвідомлює власні інтереси, здібності й потреби, а також, реалізує свій особистісний потенціал [4].

Система виховної роботи у закладі вищої освіти постає як цілісний соціально-педагогічний простір, у якому органічно поєднуються освітні, культурні, ціннісні та міжособистісні взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу – педагогами, кураторами, здобувачами освіти, адміністрацією. Вона функціонує як форма життєдіяльності академічної спільноти, заснована на визначеній структурі взаємин, прав та обов'язків, спрямованій на формування гармонійної, морально зрілої, соціально активної та професійно підготовленої особистості.

У центрі такої системи перебуває особистість студента, його свідомість, поведінка, емоційно-чуттєва сфера, ціннісні орієнтації, які є не лише об'єктами виховного впливу, а й активними компонентами самого процесу виховання. Змістовна складова виховної діяльності повинна враховувати не лише соціальні потреби, державні запити й професійні стандарти, але й індивідуальні можливості, потреби, здібності й інтереси кожного здобувача освіти.

Структура системи виховної роботи передбачає взаємопов'язану єдність мети, змісту, форм, методів, засобів і результатів виховного впливу. Вона не є статичною, а трансформується відповідно до викликів часу, змін у молодіжному середовищі, нових соціокультурних реалій та пріоритетів державної освітньої політики. Виховна робота у вищих закладах освіти має бути інтегрована в усі компоненти освітнього процесу

як аудиторного, так і позааудиторного, з метою забезпечення безперервного особистісного й громадянського зростання студентської молоді. Ефективна система виховної роботи у вищому навчальному закладі – це не лише організована діяльність педагогів, а передусім динамічне середовище ціннісного зростання, в якому формуються лідери, громадяни та професіонали, здатні діяти в умовах демократичного суспільства, складного світу та змінної реальності [4].

В авіаційному закладі вищої освіти виховна робота набуває особливого значення через специфіку фаху, який вимагає від майбутнього авіатора не лише високої технічної компетентності, а й стійкої громадянської позиції, дисциплінованості, відповідальності перед суспільством. У цьому контексті громадянська культура трактується як інтегративна якість особистості, що поєднує усвідомлення прав і обов'язків, національну ідентичність, толерантність, здатність до соціальної участі та відповідального прийняття рішень. Формування цих якостей є прямим результатом змістовної та організованої виховної роботи. Педагогічна практика доводить, що виховна діяльність сприяє розвитку громадянської культури лише за умови її системності, цілеспрямованості та відповідності індивідуальним і суспільним потребам. Саме у процесі виховної роботи курсант засвоює культурно-правові норми, моральні принципи, демократичні принципи та основи етичної поведінки. Через участь у студентському самоврядуванні, волонтерських акціях, проєктній діяльності, патріотичних ініціативах, тематичних виховних годинах формується здатність до громадянської самореалізації. Значущим є і той факт, що виховна робота в авіаційних закладах освіти нерозривно пов'язана з військово-патріотичним вихованням. Курсанти не лише беруть участь у національних пам'ятних заходах, а й засвоюють моделі поведінки, що передбачають готовність до захисту Батьківщини, збереження її суверенітету, дотримання Конституції та законів України. Це створює ґрунт для становлення правової і політичної культури, що є невіддільною частиною громадянської культури особистості.

Громадянська культура в освітньому середовищі формується також через діалог і взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу. Педагогічний колектив академії виступає носієм ціннісних орієнтирів, а курсанти – як співтворці виховного простору. Такий партнерський підхід сприяє емоційно-моральному зростанню курсантів, посиленню внутрішньої мотивації до активної громадянської поведінки, що відповідає принципам гуманістичної педагогіки.

У контексті виховної роботи громадянська культура майбутніх фахівців авіації розглядається як інтегральна особистісно-професійна характеристика, що відображає внутрішню мотивацію,

систему ціннісних орієнтирів, громадянську свідомість, морально-етичні якості та переконання, важливі для відповідальної поведінки у професійному середовищі. Йдеться про поєднання етичності, готовності до взаємодії, дотримання норм культури спілкування і професійної поведінки в умовах авіаційної діяльності, яка потребує високого рівня патріотизму, правової та соціальної відповідальності. Саме ці риси виступають основою для забезпечення належної громадянської позиції в складних і відповідальних умовах повітряного простору [2]. Формування громадянської культури в курсантів авіаційних закладів вищої освіти вимагає не лише чіткого ціннісного спрямування змісту виховної роботи, а й використання відповідних методів, здатних забезпечити особистісне залучення здобувача освіти до процесу громадянського становлення. Методи виховної роботи поділяються на кілька функціональних груп відповідно до змісту та механізмів впливу:

1) Методи формування свідомості. Ці методи спрямовані на засвоєння курсантами системи знань, ідеалів, цінностей та переконань, необхідних для активного й відповідального громадянства: лекції та міні-лекції з елементами діалогу (наприклад, теми про права людини, демократичні цінності, професійна етика); бесіди, тематичні обговорення, зокрема під час кураторських годин; інформаційні години; медіааналіз соціально-політичних подій (робота з фільмами, новинами, документальними стрічками); інтелектуальні ігри, дискусії, що стимулюють критичне мислення.

2) Методи організації діяльності й соціального досвіду. Ці методи передбачають безпосереднє включення курсантів у діяльність, яка моделює або відтворює громадянське життя, наприклад: участь у волонтерських акціях, благодійних заходах; залучення до студентського самоврядування; соціально значущі проекти (наприклад, акції національної пам'яті, ініціативи екологічного спрямування); тренінги з розвитку лідерських і комунікативних навичок.

3) Методи стимулювання і мотивації до громадянської участі. Ці методи спрямовані на формування у курсантів внутрішніх мотивів та емоційно-ціннісного ставлення до громадянських ідеалів: моральне заохочення, соціальні рефлексії, інтерв'ювання, конкурси громадянських ініціатив, виховні ситуації морального вибору тощо.

4) Методи виховання і рефлексії. Ця група методів допомагає курсантам усвідомлювати власний громадянський потенціал, планувати особистісне вдосконалення. Рефлексивні методи дозволяють курсантам глибше усвідомити свій зв'язок із соціумом, формувати позицію як майбутніх представників стратегічної професії [3].

Ефективне формування громадянської культури майбутніх фахівців авіації можливе лише за умови органічної єдності освітнього процесу,

виховної діяльності, індивідуального розвитку та життєвого середовища курсантів. Йдеться не лише про паралельне функціонування зазначених компонентів, а й про їх цілісну інтеграцію в єдину педагогічну систему, яка формує в особистості здобувача усвідомлення власної професійної підготовки. Важливо, щоб курсанти не лише формально долучалися до виховної роботи, а й сприймали навчання, позааудиторну активність, взаємодію в колективі як частину особистісного й громадянського становлення, необхідного для реалізації майбутніх фахових функцій. У даному контексті виховна діяльність набуває характеру не окремої організаційної сфери, а невіддільної складової професійного соціалізування, що вимагає глибокого осмислення власного статусу як майбутнього фахівця авіації та громадянина держави. Такий підхід сприяє формуванню внутрішньої мотивації, відповідальності, дисципліни, здатності до самоорганізації, що є визначальними як для професійної ефективності, так і для громадянської зрілості [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток громадянської культури майбутніх фахівців авіаційної галузі є складним, багатокомпонентним процесом, який передбачає цілеспрямоване педагогічне впливання на свідомість, поведінку, ціннісні орієнтири та соціальну активність курсантів. Виховна робота в авіаційному закладі вищої освіти виступає не лише як функціональний компонент освітнього процесу, а як стратегічний інструмент формування особистості патріота, громадянина і професіонала, готового до відповідального виконання службових обов'язків в умовах авіаційної діяльності. У статті окреслено ефективні методи виховного впливу, які сприяють громадянському зростанню курсантів, зокрема: тематичні обговорення, правові тренінги, участь у громадських проектах, студентському самоврядуванні, морально-етичне моделювання ситуацій, соціальне волонтерство, а також рефлексивні практики. Акцентовано, що важливою умовою розвитку громадянської культури є сприйняття курсантами всіх форм виховної діяльності не як формальних заходів, а як цілісного елементу їхнього професійного і особистісного становлення.

Таким чином, ефективна організація виховної роботи в авіаційних вищих навчальних закладах дозволяє створити сприятливе середовище для розвитку громадянської культури курсантів, формування у них стійкої громадянської позиції, готовності до соціальної участі, відповідальності перед суспільством і державою, що є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможного та морально зрілого фахівця авіаційної галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ. 1997. С. 336.
2. Дворська А. О. Методологічні підходи до формування громадянської культури майбутніх фахівців авіаційної галузі. Наука і техніка сьогодні. Наукові перспективи. 2024. № 4 (32). С. 588.
3. Золотухіна С.Т., Башкір О.І. Наукові підходи в педагогічних дослідженнях: методичні рекомендації. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2016. 33 с.
4. Краснощок І. Особливості системи виховної роботи у вищому навчальному закладі. Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград. 2011. № 93. С. 83-88.
5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. Наказ № 3754/981/538/49 27 жовтня 2009 року. URL : <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/konceptciya-nacjonalno-patriotichnogo-vihovannya-molodi-1>
6. Положення про організацію та проведення виховної роботи в Українській державній льотній академії. Протокол від 28.11. 2019 р. № 10. URL : https://sfa.org.ua/images/docs/polozh_pro_vihovnu_robotu.pdf
7. Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості : монографія. Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2014. 533 с.
8. Роговець О. В. Громадянська культура як атрибут громадянського суспільства: ретроспективний аналіз. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2008. № 1 (12). С. 157. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3696/>

REFERENCES

1. Goncharenko, S. U. (1997). Ukraïns'kij pedagogichnij slovník [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kïiv. S. 366. [in Ukrainian]
2. Dvors'ka, A. O. (2024). Metodologichni pidhodi do formuvannja gromadjans'koï kul'turi majbutnih fahivciv aviacijnoï galuzi [Methodological approaches to the formation of civic culture of future aviation industry specialists]. Nauka i tehnika s'ogodni Science and technology today. 4 (32). 588 s. [in Ukrainian]
3. Zolotuhina, S.T., Bashkir, O.I. (2016). Naukovi pidhodi v pedagogichnih doslidzhenнях [Scientific approaches in pedagogical research]. Harkiv: HNPU imeni G.S. Skovorodi. 33 s. [in Ukrainian]
4. Krasnoshchok, I. (2011). Osoblyvosti systemy vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [Features of the educational work system in a higher educational institution]. Naukovi zapysky Kirovohradskogo derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. V.

Vynnychenka. Seriya: Pedahohichni nauky. (93). S. 83–88 [in Ukrainian]

5. Kontseptsia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodi [Concept of national-patriotic education of youth]. Nakaz № 3754/981/538/49. Retrieved June 15 2025. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/konceptciya-nacjonalno-patriotichnogo-vihovannya-molodi-1> [in Ukrainian]
6. Polozhennia pro orhanizatsiiu ta provedennia vykhovnoi roboty v Ukrainiskii derzhavnii lotnii akademii [Regulations on the organization and implementation of educational work at the Ukrainian State Aviation Academy]. Minutes № 10. Retrieved June 15. 2025. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/polozh_pro_vihovnu_robotu.pdf [in Ukrainian]
7. Plachynda, T. S. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnikh aviatsiinykh fakhivtsiv: zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid ta shliakhy pidvyshchennia yakosti [Professional training of future aviation specialists: foreign and domestic experience and ways to improve quality]. Kirovohrad: Polimed-Servis. 533 s. [in Ukrainian]
8. Rogovec', O.V. (2008). Gromadjans'ka kul'tura jak atribut gromadjans'kogo suspil'stva: retrospektivnij analiz. Teoretiko-metodichni problemi vihovannja ditej ta uchniv'skoï molodi [Civic culture as an attribute of civil society: a retrospective analysis. Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]. S. 157. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3696/> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИХАЙЛІЧЕНКО Ігор – кандидат педагогічних наук, доцент, начальник організаційно-стройового відділу, доцент кафедри конструкції повітряних суден, авіадвигунів та підтримання льотної придатності Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: дослідження процесів формування професійного світогляду, професійної та громадянської культури майбутніх фахівців авіації.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYKHAILICHENKO Igor – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Organizational and Formation Department, Associate Professor of the Department of Aircraft Design Aeroengines and Airworthiness Maintenance of Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: the study of the processes of forming professional worldview, professional and civic culture of future aviation specialists.

*Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.
Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.*

УДК 37.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-446-450

ОСТРОВСЬКА Маріанна –

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8810-3810>
e-mail: marianna.29.1984@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивним переосмисленням цінностей, пошуками нового в теорії та практиці навчання і виховання. Основу інноваційних процесів в освіті складають дві важливі проблеми педагогіки - проблема вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду та проблема впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику. Результатом інноваційних процесів слугує використання теоретичних і практичних нововведень, а також таких, що утворюються на межі теорії і практики. Вихователь може виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових педагогічних технологій, теорій, концепцій. Поняттям "інновація" позначають нововведення, новизну, зміну, введення чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вихователя та дошкільника. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих педагогів і цілих колективів. Управління інноваційним процесом передбачає аналіз і оцінку введених педагогічних інновацій, створення умов для їх успішної розробки і застосування. На першому етапі інновація сприймається як чужорідний елемент у педагогіці, часто викликає різку протидію, здається прожектерством. З часом інновація перевіряється практикою, набуває масового визнання. На останньому етапі новий підхід до навчання чи виховання стає відомим і входить до системи навчально-виховної роботи. В умовах демократизації управління закладом дошкільної освіти зростає самостійність кожного вихователя у виборі тих чи інших ділянок педагогічної діяльності, в яких він веде творчий пошук. Водночас підвищується роль колективного пошуку. In any case, each teacher needs a certain coordination of these activities, a certain moral and psychological environment - an innovative environment that ensures the introduction of innovations in the educational process of the IPE.

Ключові слова: вихователь, ЗДО, інноваційна діяльність, готовність до інноваційної діяльності, професійна підготовленість.

OSTROVSKA Marianna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the

Department of Pedagogy, Psychology,

Primary and Preschool Education and Management of Educational

Institutions of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian

College of Higher Education Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8810-3810>

e-mail: marianna.29.1984@gmail.com

PROFESSIONAL READINESS OF THE EDUCATOR TO IMPLEMENT INNOVATIVE ACTIVITIES

The current stage of development of education in Ukraine is characterised by an intensive rethinking of values and the search for new things in the theory and practice of education and upbringing. Innovation processes in education are based on two important issues of pedagogy: the problem of studying, generalising and disseminating best pedagogical practices and the problem of implementing the achievements of psychological and pedagogical science in practice. The result of innovation processes is the use of theoretical and practical innovations, as well as those that are formed on the borderline of theory and practice. A teacher can act as an author, researcher, user and promoter of new pedagogical technologies, theories and concepts. The term 'innovation' refers to an innovation, novelty, change, introduction of something new. In relation to the pedagogical process, innovation means the introduction of new things in the goals, content, forms and methods of teaching and upbringing; in the organisation of joint activities of the educator and preschool child. Innovations do not arise by themselves, they are the result of scientific research, advanced pedagogical experience of individual teachers and entire teams. Management of the innovation process involves analysing and evaluating the introduced pedagogical innovations, creating conditions for their successful development and application. At the first stage, an innovation is perceived as an alien element in pedagogy, often causing sharp opposition and seeming like a project. Over time, the innovation is tested in practice and gains mass recognition. At the last stage, a new approach to education or upbringing becomes known and is incorporated into the system of educational work. In the context of democratisation of preschool education institution management, the independence of each educator in choosing certain areas of pedagogical activity in which he/she conducts creative search increases. At the same time, the role of collective search is increasing.

Key words: educator, preschool education, innovation, readiness for innovation, professional readiness.

Statement of the problem. Over the past decade, innovation processes in education have become particularly relevant. This is due to the intensification of the innovation movement among teachers in Ukraine, the creation of international educational innovation networks, as well as the active formalisation of new achievements in pedagogical knowledge into a separate scientific field – pedagogical innovation. In addition, current trends in the development of preschool education also play an important role in this process. Qualitative changes in education are manifested through a scientific approach to the innovative activities of practitioners, which were previously carried out at the empirical level. Innovative activities of educators in preschool education institutions contribute to the introduction of alternatives in pedagogical practice, change of stereotypes of educators' thinking about their professional activities, formation of new values and

emphasisation of the social and pedagogical role of initiative and creativity of educators. At the same time, the main contradiction was revealed: between the innovative processes of transition of preschool education institution to the developmental mode and insufficient theoretical, methodological, technological and psychological preparedness of teachers to implement innovations that contribute to developmental strategies.

Analysis of the latest research and publications. Having analysed the main definitions of pedagogical innovation, it should be noted that recently the concepts of 'innovation' (V. Palamarchuk, O. Popova), 'innovation activity' (N. Klokar, I. Pidlasnyi, T. Sorochan) and 'innovation management' (L. Vashchenko, O. Marmaza, N. Pogribna) have been successfully studied. A significant contribution to the

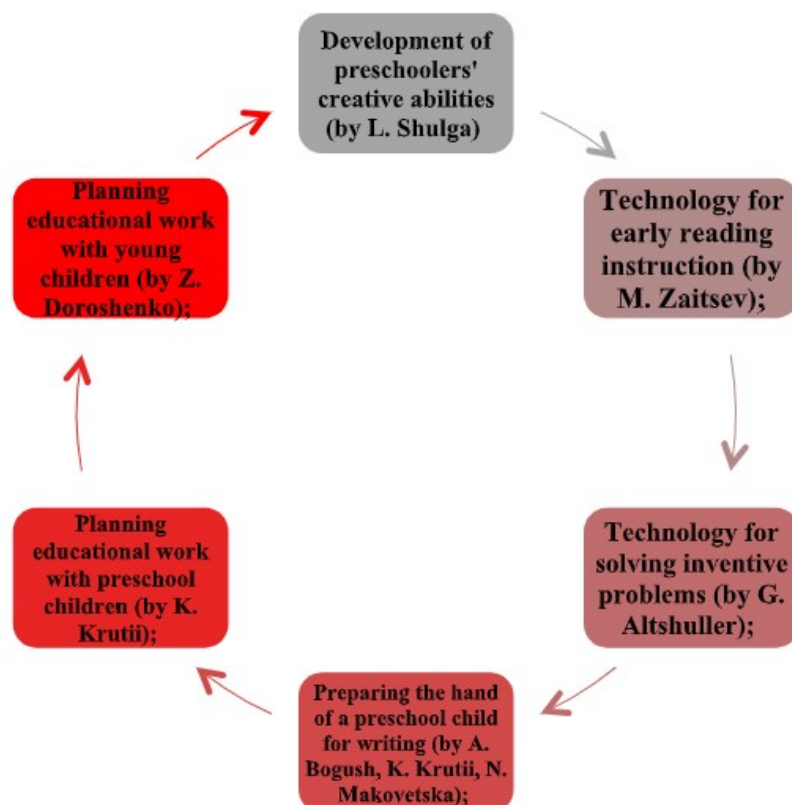
study of teachers' readiness for innovative activity was made by I. Dychkivska, O. Kozlova and V. Uruskyi. The scientific works of I. Havrysh, K. Krutii, N. Makovetska, T. Chala, L. Shvaika and others consider various aspects of innovation in preschool education institutions. However, the issue of the peculiarities, means and conditions of forming teachers' readiness for innovation in these institutions remains insufficiently researched.

Purpose of the article – to identify the essence and criteria of the educator's readiness for innovative activity, as well as to determine the conditions that contribute to its formation during work in a preschool education institution.

Summary of the main material. Innovative activity in preschool education institutions is regulated

by the laws of Ukraine, such as the *Law on Innovative Activity*, the *Law on Priority Areas of Innovative Activity in Ukraine*, the *Law on Preschool Education*, and the *Regulation on the Procedure for Innovative Educational Activity*. It is implemented through the introduction of new technologies that increase the effectiveness of educational work, the creation of an appropriate developmental environment and material base, as well as through the readiness of teachers to innovate.

Innovative activities include the introduction of innovations, experimental testing of their effectiveness and the possibility of their application in other preschool education institutions. Innovative pedagogical technologies in preschool education include [1]:

We share the opinion of researchers K. Krutii and N. Makovetska [2], who define innovation as a purposeful pedagogical practice. It is based on the awareness (reflection) of one's own pedagogical experience through comparison, study, change and development of the educational process. The purpose of this activity is to achieve high results, gain new knowledge and implement qualitatively new pedagogical practices. Readiness for such activities is an important component of a teacher's professional training.

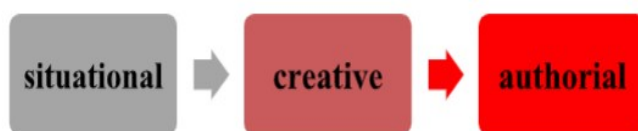
In modern scientific research, we consider professional readiness as a natural result of special training, self-determination, education and self-education, as well as upbringing and self-education. This readiness can be described as a mental, active and effective state of the individual, which is a complex quality and a system of integrated properties that regulate professional activity and ensure its

effectiveness. One of the key qualities of an educator that influence his/her success as a professional is readiness for innovative activity.

The initial stage of developing teachers' readiness for innovation is to understand the goals of modernising the educational system as personally important.

Readiness for innovative pedagogical activity can be considered as a special state of the individual, which includes motivational and value attitude to the profession, ability to use effective methods and means to achieve pedagogical goals, as well as the ability to create and reflect. This state is the basis of an active social, professional and pedagogical position of a person, which stimulates innovation and increases its effectiveness.

Modern researchers identify three main types of readiness for innovative pedagogical activity:

They emphasise that these types of readiness are aimed at preventing innovative inertia in pedagogical practice and preparing teachers to solve various creative tasks [4].

Situational readiness is the ability to quickly and purposefully solve non-standard tasks that arise in the learning process on the initiative of its participants (children, parents, colleagues, management). In such cases, the teacher acts as a subject of innovation.

Creative and innovative readiness is the foundation of the pedagogical process based on modern ideas and the latest technologies. It can be argued that all pedagogical skills and abilities that are formed during studying in higher education institutions and further work in preschool education institutions should include a creative aspect of their acquisition. At the same time, an important condition for the development of creative readiness for innovation is the professional and humanistic development of the teacher, which involves positive changes in the subjective image of the 'I-educator'. To achieve this goal, it is advisable to use methods of active social and psychological training, as well as trainings aimed at developing empathic and reflective qualities.

Readiness for author's innovations that are unique requires pedagogical thinking focused on identifying, creating and developing new pedagogical technologies. This type of readiness for innovation is based on the individual characteristics of the teacher and his/her ability to generate new ideas. An important condition for its formation is the involvement of a teacher in research work. Equally important is the development of teachers' humanistic orientation, which includes the formation of readiness for goodwill in interpersonal relations and a reduction in the desire for domination.

Scientists identify key conditions that contribute to the transformation of a teacher's activity into creative and innovative one. These include:

- awareness of oneself as a creator in the pedagogical process;
- understanding the essence, meaning and tasks of one's own pedagogical activity, as well as its purpose;
- perception of the student as a person in the learning process; awareness of one's own creative individuality.

In our opinion, the key features of an innovative teacher-educator [2; 4]

1. are problem-searching style of thinking;
2. developed intellectual and logical abilities, such as the ability to analyse, justify, explain and highlight the main thing;
3. creative imagination and rich imagination;
4. specific personal qualities, including courage, risk-taking, dedication, curiosity, independence, perseverance and enthusiasm;
5. driving motivations such as the need to fulfil one's self, the desire to be recognised, the passion for

the creative process and the desire to achieve high performance and quality in a particular work environment;

6. the ability to self-manage; and a high level of general culture.

Pedagogical innovativeness is manifested in the ability to perceive and solve professional problems in an unconventional way, using optimal psychological and pedagogical methods. It also includes successful interaction with the environment - students, colleagues and parents, especially in non-standard situations, as well as an unconventional approach to the organisation of the educational process.

The criteria of teacher-educator's readiness for innovation include:

1. awareness of the importance of innovation for improving the quality of education;
2. ability to work creatively, search and experiment;
3. coherence of personal and professional goals with the goals of innovation in preschool education;
4. readiness to prevent and overcome professional failures;
5. level of technological readiness for innovation;
6. ability to pedagogical reflection.

Traditionally, the organisation of methodological work with pedagogical staff in preschool education institutions is focused on the continuity of teacher education, the development of teachers' ability to work in the context of modernisation, as well as on a combination of different approaches that take into account the interests, requests, needs and individual level of experience of each teacher.

Forming the readiness of future educators for innovative activities in the context of the methodological work of the institution requires the creation of appropriate conditions, namely:

- systematic study of the theory and practice of educational innovation;
- providing opportunities for the realisation of abilities and self-realisation of teacher educators;
- creating a creative atmosphere and a healthy social and psychological climate in the team;
- introduction of a democratic style of communication, freedom of criticism and creative discussions in the team;
- providing free time for educators, avoiding overloading with distracting tasks and responsibilities;
- stimulating the improvement of the general culture;
- the ability of the manager to notice, develop and value the unique creative personality of each educator;
- ensuring social protection of educators, as well as appropriate material, technical, sanitary and aesthetic working conditions[3].

The readiness of teacher educators for innovative activities is formed through various activities:

1. such as problem-based and thematic seminars,
2. advanced training courses, workshops,
3. the organisation of roundtables
4. the participation of well-known scientists and practitioners
5. advanced experience.
6. the work of creative and initiative groups,

7. independent activities of individual teachers,
8. the development of projects aimed at pedagogical development
9. improvement of innovation culture are important.

Conclusions. The developed innovative competence of the educator is the basis for his/her further professional growth. The teacher's readiness for innovative activity is a specific personal state that includes motivational and value-based attitude to the profession, the ability to use effective methods and tools to achieve pedagogical goals, as well as the ability to reflect creatively.

The head of the preschool education institution also plays an important role in this process. He/she should support each teacher in finding internal resources and unrealised opportunities to improve professional skills, develop creativity, form innovative literacy and achieve a high level of innovation culture.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Калуська Л. В., Отрошенко М. В. Інновації в дошкільці. Програми, технології, проекти, ідеї: посібник на допомогу дошкільчим працівникам. Київ : Мандрівець, 2010. 376 с.
2. Крутий К. Л., Маковецька Н. В. Інноваційна діяльність у сучасному дошкільчому навчальному закладі: методичний аспект. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2004. 128 с.
3. Мармаза О. І. Інноваційний менеджмент : навч.-метод. посіб. Харків : Планета-принт, 2016. 197 с.
4. Уруський В. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: методичний посібник. Тернопіль : ТОКІППО, 2005. 96 с.
5. Шунаєва М. В. Готовність педагога-вихователя до інноваційної діяльності. URL: <https://vseosvita.ua/library/gotovnist-pedagoga-vihovatela-do-innovacijnoi-dialnosti-492074.html>

REFERENCES

1. Kaluska L., Otroshchenko M. (2010). Innovatsii v doshkilli. Prohramy, tekhnologii, proekty, idei: posibnyk na dopomohu doshkillnym pratsivnykam [Innovations in

preschool. Programmes, technologies, projects, ideas: a manual to help preschool teachers]. Kyiv: Mandrivets. 376 s. [in Ukrainian]

2. Krutii K., Makovetska, N. (2004). Innovatsiina diialnist u suchasnomu doshkillnomu navchalnomu zakladi: metodychnyi aspekt. [Innovative activity in a modern preschool educational institution: methodological aspect]. Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD - Zaporizhzhia: LIPS LTD. 128 s. [in Ukrainian]

3. Marmaza, O. I. (2016). Innovatsiinyi menedzhment : navch.-metod. posib. [Innovative management: educational and methodological manual]. Kharkiv : Planeta-prynt - Kharkiv: Planeta-print. 197 s. [in Ukrainian]

4. Uruskyi, V. (2005). Formuvannia hotovnosti vchyteliv do innovatsiinoi diialnosti: metodychnyi posibnyk. [Formation of teachers' readiness for innovative activities: a methodological guide]. Ternopil: TOKIPPO. 96 s. [in Ukrainian]

5. Shunaieva, M. Hotovnist pedahoha-vykhovatelja do innovatsiinoi diialnosti [Readiness of a teacher-educator for innovative activity]. URL: <https://vseosvita.ua/library/gotovnist-pedagoga-vihovatela-do-innovacijnoi-dialnosti-492074.html> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОСТРОВСЬКА Маріанна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовленість вихователя до впровадження інноваційної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OSTROVSKA Marianna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary and Preschool Education and Management of Educational Institutions of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education Ukraine

Scientific interests: professional readiness of the educator to implement innovative activities.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 371.13:17.022.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-450-454

НЕБОРАК Катерина –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2614-0358>

e-mail: buzket21@gmail.com

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як каталізатора розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Здійснено аналіз потенціалу ІКТ у формуванні ключових компонентів цієї культури. Визначено, що доступ до розмаїття історичних джерел через ІКТ сприяє розвитку критичного мислення, об'єктивності та інтелектуальної чесності. Впровадження інтерактивних та діяльнісних методів навчання за допомогою цифрових інструментів сприяє формуванню емпатії, толерантності та навичок конструктивного діалогу. Особливу увагу приділено впливу ІКТ на посилення громадянської відповідальності та патріотизму майбутніх педагогів через їхню активну цифрову діяльність, зокрема у протидії дезінформації. Також підкреслено роль технологій у розвитку рефлексивних здібностей та етичного самоаналізу. Обґрунтовано, що ІКТ є не лише інструментом передачі знань, а й потужним чинником виховання морально зрілої та відповідальної особистості вчителя історії, здатної ефективно формувати цінності у майбутніх поколінь.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) проникають у всі сфери освіти, виступаючи потужним каталізатором змін у підготовці вчителів. В умовах цифровізації суспільства, пандемії та воєнних викликів українська вища школа була змушена швидко адаптувати освітній процес до онлайн-форматів. Водночас зростає увага до виховання в майбутніх педагогів цінностей та етичних норм, необхідних для морально-етичної культури. На Всесвітньому економічному форумі (Давос, 2023) серед топ-10 навичок майбутнього були названі не лише аналітичне й творче мислення, технічна грамотність, гнучкість, а й емпатія та активне слухання – тобто риси, що безпосередньо стосуються морально-етичних якостей особистості. Це підкреслює актуальність проблеми формування морально-етичної культури педагогів у цифрову епоху. У даній статті представлено глибокий аналіз ролі сучасних ІКТ у розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Розглянуто теоретичні основи поняття морально-етичної культури педагога, проаналізовано новітні цифрові інструменти у підготовці істориків, наведено практичний досвід українських закладів освіти, оцінено вплив ІКТ на формування ключових морально-етичних компетентностей (критичне мислення, емпатія, толерантність, доброчесність, громадянська відповідальність) та запропоновано рекомендації для впровадження ІКТ у освітні програми з метою розвитку морально-етичної культури.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), морально-етична культура, майбутній вчитель історії, критичне мислення, громадянська відповідальність, патріотизм, рефлексія, цифрова грамотність.

NEBORAK Kateryna –

postgraduate student in the specialty 011 Educational and pedagogical sciences of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2614-0358>
e-mail: buzket21@gmail.com

MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS A CATALYST FOR THE DEVELOPMENT OF THE MORAL-ETHICAL CULTURE OF THE PROSPECTIVE HISTORY TEACHER

The article examines the role of modern information and communication technologies (ICTs) as a catalyst for the development of the moral-ethical culture of future history teachers. The potential of ICTs in shaping the key components of this culture is analysed. It is determined that access to a wide variety of historical sources through ICTs fosters critical thinking, objectivity and intellectual honesty. The introduction of interactive and activity-based teaching methods via digital tools promotes the formation of empathy, tolerance and constructive dialogue skills. Particular attention is paid to the influence of ICTs on strengthening civic responsibility and patriotism among prospective teachers through their active digital engagement, especially in counteracting disinformation. The study also highlights the role of technology in developing reflective abilities and ethical self-analysis. It is substantiated that ICTs are not merely a means of knowledge transmission but a powerful factor in nurturing a morally mature and responsible history teacher capable of effectively shaping values in future generations.

Modern information and communication technologies permeate all spheres of education, acting as a powerful catalyst for change in teacher preparation. Under the conditions of societal digitalisation, the pandemic and wartime challenges, Ukrainian higher education was forced to rapidly adapt the educational process to online formats. Simultaneously, greater emphasis is placed on cultivating values and ethical norms in future educators—an essential foundation of moral-ethical culture. At the World Economic Forum (Davos, 2023) among the top ten future skills were not only analytical and creative thinking, technical literacy and adaptability, but also empathy and active listening—qualities directly related to an individual's moral-ethical attributes. This underscores the urgency of developing teachers' moral-ethical culture in the digital era.

This article presents an in-depth analysis of the role of modern ICTs in fostering the moral-ethical culture of future history teachers in Ukraine. It considers the theoretical foundations of the concept of a teacher's moral-ethical culture, examines the latest digital tools used in the training of historians, summarises practical experience from Ukrainian educational institutions, evaluates the impact of ICTs on the formation of core moral-ethical competencies (critical thinking, empathy, tolerance, academic integrity, civic responsibility) and offers recommendations for integrating ICTs into curricular programmes to advance moral-ethical culture.

Key words: information and communication technologies (ICTs), moral-ethical culture, prospective history teacher, critical thinking, civic responsibility, patriotism, reflection, digital literacy.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Поняття морально-етичної культури педагога є інтегральною характеристикою особистості вчителя, що поєднує його моральні знання, цінності, поведінкові норми та досвід. У науковій літературі морально-етична (або моральна) культура визначається як «система моральних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, що спрямована на самовдосконалення, навчання і виховання особистості» [2, с. 94–95]. Тобто, йдеться про цілісний комплекс особистісних якостей учителя, який зумовлює його здатність діяти згідно з етичними принципами у професійній діяльності та особистому житті. Важливо підкреслити, що морально-етична культура педагога відображає рівень його морального розвитку і зрілості, зокрема здатність до співчуття, співпереживання, емпатії, милосердя [2, с. 95].

Іншими словами, етична культура учителя проявляється через емпатійне ставлення до учнів, толерантність, готовність допомогти та справедливості у оцінюванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про інформаційно-комунікативні технології розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії висвітлено у працях Васянович Г. П. [1], Ставицька А. В. [5], Івашко К. В. [2], Bamford-Beattie С. [6]. Отже, обґрунтовується методична модель формування моральної культури студентів-педагогів через ІКТ і визначає критерії, показники та рівні її сформованості.

Мета статті — теоретично обґрунтувати, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології виступають потужним каталізатором формування морально-етичної культури майбутнього вчителя історії

Виклад основного матеріалу дослідження.

У педагогічній теорії морально-етична культура тісно пов'язана з поняттями морального виховання та професійної етики вчителя. Класик української педагогіки В. Сухомлинський наголошував, що показником сформованої моральної культури є перетворення моральних переконань на *«самостійну духовну силу, яка спонукає до нових моральних вчинків»* [3]. Школа покликана зробити так, щоб моральні цінності стали внутрішнім переконанням кожного вихованця, здатним керувати його поведінкою [2, с. 104]. Отже, морально-етична культура майбутнього вчителя історії базується як на засвоєнні системи етичних знань і норм, так і на розвитку особистісних якостей – емпатії, відповідальності, принциповості, терпимості – що спонукають педагога до етичної поведінки.

Інформаційно-комунікаційні технології нині є невід'ємною складовою фахової підготовки істориків-педагогів. Українські заклади вищої освіти активно інтегрують цифрові інструменти як у лекційно-семінарські заняття, так і в практичну педагогічну підготовку студентів-істориків. Зокрема, в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського при підготовці майбутніх учителів історії враховуються сучасні тенденції цифровізації освіти. Студентів ознайомлюють з новітніми досягненнями ІКТ і вчать застосовувати їх у професійній діяльності – особливо у форматі дистанційного та змішаного навчання [9, с. 58]. Одним із пріоритетів стала візуалізація навчального матеріалу за допомогою цифрових засобів. Так, студентів навчають створювати і використовувати інфографіку, хмари слів, електронні стрічки часу (timeline) тощо для наочності історичних даних [9, с. 58]. Використання таких засобів підвищує наочність та емоційну залученість учнів, що особливо важливо при дистанційному викладанні історії.

Українські педагоги-новатори та заклади вищої освіти вже реалізували низку ініціатив, що демонструють потенціал ІКТ у формуванні морально-етичних якостей у майбутніх учителів. Розглянемо кілька таких кейсів.

1. Інтердисциплінарний курс «Моральне виховання засобами ІКТ». У 2020–2024 рр. здійснено експериментальне дослідження (Івашко К. В., Львівський державний університет безпеки життєдіяльності) з формування моральної культури майбутніх учителів засобами ІКТ. В рамках цього дослідження було розроблено та впроваджено авторський міждисциплінарний спецкурс «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» для студентів педагогічних спеціальностей [2, с. 45]. Цей курс інтегрувався у зміст кількох дисциплін (педагогіка, психологія, методики навчання, інформаційні технології тощо) і мав на меті навчити майбутніх учителів використовувати цифрові інструменти для вирішення морально-виховних завдань. Зміст спецкурсу включав теоретичні знання з етики та методики морального виховання, а також практичні завдання – створення

мультимедійних презентацій на етичну тематику, розробку виховних онлайн-заходів, аналіз відеосюжетів з моральними дилемами, участь у дискусійних форумах тощо. За результатами педагогічного експерименту, впровадження цього курсу дало відчутний ефект: в експериментальній групі студентів значно зросла частка респондентів з високим рівнем сформованості моральної культури (до 30,4%, +13,3% у порівнянні з контрольною групою), водночас суттєво зменшилась кількість студентів з низьким рівнем [2, с. 57]. Статистичний аналіз підтвердив достовірність позитивних змін. Це свідчить, що цілеспрямоване використання ІКТ у вихованні здатне ефективно підвищити рівень морально-етичної культури майбутніх педагогів [2, с. 57]. Автори дослідження розробили рекомендації для Міністерства освіти і науки України щодо масштабування цього досвіду – зокрема, запропоновано створити на державному рівні комплексну цільову програму з формування моральної культури майбутніх учителів засобами ІКТ [2, с. 58].

2. Цифрові проекти морально-виховного спрямування. ІКТ відкривають нові можливості для реалізації виховних проєктів, спрямованих на формування цінностей у молоді. В Україні реалізовувалися ініціативи на зразок онлайн-проєктів *«Життя без насильства»*, *«Твоє життя – твій вибір»* та інших, де цифрові технології використовувались для привернення уваги до етичних проблем [2, с. 67]. Такі проєкти могли включати створення веб-сторінок або соціальних мереж для просування ідей ненасильства, інтерактивні тренінги чи веб-квести для учнів і студентів, де вони в ігровій формі навчалися протистояти булінгу, робити моральний вибір, усвідомлювати наслідки аморальної поведінки. Хоча ці проєкти адресовані переважно школярам, їх реалізація часто відбувається за участі студентів педагогічних спеціальностей, що проходять практику. Майбутні вчителі, залучені до розробки цифрового контенту морально-етичного спрямування, одночасно підвищують власну моральну компетентність і цифрову грамотність. Наприклад, створюючи відеоролик або презентацію для кампанії з протидії насильству, студент вчиться застосовувати ІКТ для виховної роботи і глибше осмислює етичні цінності, які пропагує.

ІКТ надають доступ до неосяжних обсягів інформації, що висуває підвищені вимоги до вміння критично мислити, аналізувати та оцінювати дані. В процесі підготовки істориків використання цифрових ресурсів (онлайн-архівів, баз даних, електронних бібліотек) стимулює студентів перевіряти достовірність джерел, зіставляти різні точки зору, виявляти упередження та пропаганду. Таким чином, робота з інформацією в інтернеті сама по собі тренує критичне мислення. Проте ІКТ можна застосувати і цілеспрямовано для розвитку цієї компетентності. Перспективним методом є цифровий сторітелінг (digital storytelling), коли студенти створюють власні мультимедійні історії. Дослідження показують, що

цифровий сторітелінг є ефективною педагогічною стратегією, адже побудова відеоролика чи презентації вимагає від учасників аналізу та відбору інформації, структурування аргументів, творчого вирішення проблем. Зокрема, в австралійському дослідженні (2024) підкреслено: *«Digital storytelling is a pedagogical strategy that relies on constructing digital artefacts, such as videos, to develop skills like critical thinking»* [10, с. 94]. Під час створення навчального відео з історії студенти мають критично осмислити історичні факти, відібрати головне, продумати, як переконливо подати матеріал аудиторії – тобто задіюють різні аспекти критичного мислення (аналіз, оцінювання, аргументацію). У результаті, інтеграція подібних цифрових методик у підготовку вчителів сприяє вихованню педагогів, здатних критично оцінювати інформацію і формувати таке мислення у своїх учнів.

Розвиток емпатії, тобто здатності розуміти почуття і переживання інших людей, а також пов'язаних з нею якостей толерантності та співчуття, є важливою складовою морально-етичної культури педагога. Хоча може здатися, що технології віддаляють людей одне від одного, правильно використані цифрові інструменти навпаки здатні поглибити емпатійне розуміння. Одним із найпотужніших засобів є технології віртуальної реальності (VR). Занурення у віртуальні середовища дозволяє пережити досвід “чужими очима” і таким чином викликати співпереживання. Приміром, у Стенфордському університеті було проведено експеримент з VR-симуляцією “Becoming Homeless” (“Ставши бездомним”), де учасники переживали ситуацію втрати роботи і житла у віртуальному форматі. Результати показали, що після такого досвіду люди виявляли значно більше співчуття до бездомних і навіть через певний час були більш схильні до проактивної допомоги – зокрема, на практиці більше учасників підписали петицію на підтримку доступного житла після VR-досвіду, ніж ті, хто просто читав про проблеми бездомності [8]. Дослідники підсумували: *«Taking the perspective of others in VR produces more empathy and prosocial behaviors ... in comparison to just imagining what it would be like to be in someone else's shoes»* [8]. Отже, віртуальна реальність може стати інструментом виховання емпатії у майбутніх учителів – наприклад, через моделювання історичних подій очима їх безпосередніх учасників, або занурення в культурний контекст різних етносів, що сприяє толерантності.

Формування у майбутніх учителів історії почуття громадянської відповідальності – усвідомлення свого обов'язку перед суспільством, активної громадянської позиції – теж може бути підсилене через цифрові технології. По-перше, ІКТ розширюють можливості *громадянської освіти*: онлайн-платформи надають доступ до освітніх ресурсів з прав людини, демократії, сталого розвитку, які вчитель потім транслюватиме учням. По-друге, цифрові комунікації самі по собі стали новим виміром громадянського життя – і педагогу важливо навчитися відповідально діяти в ньому,

щоб стати прикладом для молоді. Концепція цифрового громадянства, згадана вище, передбачає не тільки етику онлайн-поведінки, а й активну участь у житті цифрових спільнот, відстоювання прав і свобод, протидію мові ворожнечі та дезінформації [1, с. 294].

Майбутні вчителі, залучені до суспільно значущих проєктів із використанням ІКТ, краще розуміють, як технології можуть служити для загального блага. Наприклад, створення студентами волонтерських інтернет-платформ (для збору допомоги, екологічних акцій, підтримки вразливих груп) розвиває їхній досвід соціальної участі. Під час пандемії та війни в Україні багато викладачів і студентів долучалися до онлайн-волонтерства – координували гуманітарну допомогу через соцмережі, проводили інформаційні кампанії проти дезінформації. Такий практичний досвід, підкріплений обговоренням на заняттях, виховує в майбутніх педагогів відчуття спільної відповідальності за громаду [5, с. 162].

Крім того, історія як наука й навчальний предмет безпосередньо формує громадянські цінності, і цифрові технології можуть зробити цей процес цікавішим і глибшим. Наприклад, використання інтерактивних онлайн-карт, де студенти разом позначають місця історичних подій і обговорюють їх значення для сьогодення, сприяє усвідомленню спадкоємності поколінь і своєї ролі як громадянина. Онлайн-дискусії на історико-етичні теми (форумні дебати про уроки минулого для сучасного суспільства) дозволяють студентам безпечно висловити позицію і навчають поважати чужу, відстоювати правду проти маніпуляцій – що є проявами громадянської зрілості [5, с. 163]. Отже, ІКТ не лише додають нові форми активності, а й допомагають майбутньому вчителю історії стати модератором демократичної дискусії, провідником цінностей відкритого суспільства для учнів.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології виступають важливим чинником трансформації української педагогічної освіти, зокрема у підготовці вчителів історії. Проведене дослідження підтверджує, що ІКТ можуть і повинні використовуватися не лише для передачі знань з історії, але й як каталізатор розвитку морально-етичної культури майбутніх педагогів. Теоретичний аналіз показав, що морально-етична культура педагога є багатовимірним феноменом, що охоплює цінності, переконання, поведінкові навички, здатність до емпатії та рефлексії. Ці якості мають формуватися ще на етапі здобуття фахової освіти [2, с. 202-203]. Практика провідних українських університетів засвідчує успішний досвід інтеграції цифрових інструментів у виховання моральних якостей: від спеціальних курсів з морального виховання засобами ІКТ– до онлайн-модулів з академічної доброчесності [3], від застосування ігор і віртуальної реальності для розвитку емпатії – до використання систем е-тестування для культивування чесності. Водночас виявлено і проблемні моменти: недостатня увага до етики в деяких ІКТ-курсах [7, с. 3539] ризики

формального підходу до цифрової грамотності без осмислення моральних наслідків.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Для підготовки висококультурного в моральному відношенні вчителя історії необхідна цілісна стратегія, що поєднує технічне навчання роботи з ІКТ із вихованням цифрової етики. Реалізація рекомендованих кроків – включення етичних компонентів у навчальні плани, розробка міждисциплінарних курсів, активне використання ІКТ-методів розвитку критичного та емпатійного мислення, стимулювання академічної доброчесності засобами технологій – сприятиме формуванню в українських педагогів нового покоління тієї морально-етичної культури, яка відповідає викликам сучасного інформаційного суспільства. Майбутній учитель історії, озброєний як глибокими знаннями предмета, так і високими етичними принципами, зможе не тільки навчати, але й виховувати громадян, здатних співчувати, критично мислити і відповідально діяти – а отже, буде справжнім носієм і провідником морально-етичної культури для наступних поколінь.

Подальші розвідки напрямку щодо ролі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії перспективні у поглибленому вивченні впливу конкретних цифрових інструментів на формування етичних якостей, розробці інноваційних педагогічних методик, дослідженні впливу онлайн-спільнот, вивченні міжнародного досвіду та створенні системи моніторингу й оцінки динаміки цих змін у контексті цифровізації освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Васянович Г. П. Моральна культура педагога: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2015. 344 с.
2. Івашко К. В. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Львів. 2024. 296 с.
3. Онлайн-курс «Академічна доброчесність: як створити культуру чесного навчання» – платформа 2021. URL: prometheus.org.ua
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1976. Т. 3. 668 с.
5. Ставицька А. В. Особливості вивчення історії засобами ІКТ. *Наукові записки НПУ ім. Драгоманова*. Серія педагогічні науки. 2020. Вип. 149. С. 159–166.
6. Bamford-Beattie C. How to raise responsible digital. Kidslox, 2023. URL: <https://kidslox.com>
7. Carlos Novella-García, Alexis Cloquell-Lozano. The ethical dimension of digital competence in teacher training. *Education and Information Technologies*. 2021. № 26. P. 3529–3541.
8. Fairfax County Public Schools. Shared Responsibility for Technology Use – Digital Citizenship. URL: fcps.edu

9. Herrera F. et al. Virtual reality perspective-taking increases empathy and pro-social behavior. *PLOS ONE*. 2018. №13(11). P. 57–68.

10. Mary-Ann Isaacs, Jo Tondeur, Joost Vaesen. Digital Storytelling in Teacher Education: Developing Pre-Service Teachers' Critical Thinking. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2024. №40(3). P. 92–109.

REFERENCES

1. Vasianovych, H. P. (2015). *Moralna kultura pedahoha [Moral culture of a teacher] : monohrafiia*. Lviv: SPOLOM. 344 s. [in Ukrainian]
2. Ivashko, K. V. (2024). *Formuvannia moralnoi kultury u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy IKT [Formation of moral culture in future primary school teachers using ICT]: dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii*. Lviv. 296 s. [in Ukrainian]
3. Onlain-kurs «Akademichna dobrochesnist: yak stvoryty kulturu chesnoho navchannia» – platforma (2021). [Online course “Academic Integrity: How to Create a Culture of Honest Learning” – platform]. URL: prometheus.org.ua [in Ukrainian]
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory [Selected works:] v 5-ty t. K. T. 3. 668 s.* [in Ukrainian]
5. Stavitska, A. V. (2020). *Osoblyvosti vyvchennia istorii zasobamy IKT [Features of studying history using ICT]*. *Naukovi zapysky NPU im. Drahomanova. Serii pedahohichni nauky*. Vyp. 149. S. 159–166. [in Ukrainian]
6. Bamford-Beattie, C. (2023). *How to raise responsible digital*. Kidslox. URL: <https://kidslox.com> [in English]
7. Carlos, Novella-García, Alexis, Cloquell-Lozano (2021). The ethical dimension of digital competence in teacher training. *Education and Information Technologies*. № 26. P. 3529–3541. [in English]
8. Fairfax County Public Schools. *Shared Responsibility for Technology Use – Digital Citizenship*. URL: fcps.edu [in English]
9. Herrera, F. et al. (2018). Virtual reality perspective-taking increases empathy and pro-social behavior. *PLOS ONE*. №13(11). P. 57–68. [in English]
10. Mary-Ann, Isaacs, Jo, Tondeur, Joost, Vaesen (2024). *Digital Storytelling in Teacher Education: Developing Pre-Service Teachers Critical Thinking*. *Australasian Journal of Educational Technology*. №40(3). P. 92–109. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НЕБОРАК Катерина – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NEBORAK Kateryna – postgraduate student in the specialty 011 Educational and pedagogical sciences of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: development of moral and ethical culture of future history teachers in the educational environment of a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.091:331.45

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-455-459

ІВАНЧУК Анатолій –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6996-1403>

e-mail: anatolii.ivanchuk@vspu.edu.ua

МАРУЩАК Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0754-6367>

e-mail: ksanamar77@gmail.com

КРАСИЛЬНИКОВА Ірина –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3057-4000>

e-mail: ivs1327@gmail.com

НАВЧАННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ - ГУМАНІТАРІЇВ

У статті розкрито авторський підхід до удосконалення змісту навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів педагогічних закладів вищої освіти України.

Компетентність майбутніх учителів з безпеки життєдіяльності є складовою їхньої професійної компетентності. При цьому її зміст істотно ширший у порівнянні зі змістом для майбутніх фахівців непедагогічних спеціальностей. За наявними навчальними посібниками з дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» цілеспрямовано сформувати професійну компетентність з безпеки життєдіяльності в майбутніх вчителів на практиці складно. Передусім зміст навчального матеріалу має бути релевантний тематично і процесуально майбутній професійній діяльності вчителя.

Встановлено, що безпека життєдіяльності молода галузь науки, яка знаходиться на етапі вдосконалення структури і змісту. Типовими для даного етапу є задачі уточнення поняттєвого апарату та інтеграції за принципом міжпредметного зв'язку природничо-наукових знань з її змістом. Основним недоліком таких досліджень була відірваність отриманих результатів від можливості їх використання майбутніми вчителями на практиці, тобто нерелевантність. Декларування більшістю дослідників потреби розв'язання задачі формування ризик-орієнтованого мислення в студентів не підкріплювалося структурою і змістом навчальних посібників для цієї навчальної дисципліни. Дослідники залишали поза увагою той факт, що при наявності науково обґрунтованого поняттєвого апарату навчальної дисципліни він не задіяний в усіх її темах. Необхідно починати розв'язувати вказані проблеми з розробки змісту навчальних матеріалів на основі структурно-логічних схем виникнення і розвитку небезпек (джерело небезпеки → небезпечна ситуація → дія вражаючого чинника → заподіяння шкоди людині). Цей підхід сприятиме розкриттю причинно-наслідкового зв'язку для процесу виникнення і розвитку небезпек, відбору змістових ліній навчального матеріалу, а також буде корисним при розробці методики формування безпечної поведінки школярів.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, зміст навчання, компетентність з безпеки життєдіяльності, ризик-орієнтоване мислення, поняттєвий апарат.

IVANCHUK Anatolii –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety

Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi

State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6996-1403>

e-mail: anatolii.ivanchuk@vspu.edu.ua

MARUSHCHAK Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety

Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi

State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0754-6367>

e-mail: ksanamar77@gmail.com

KRASLYNYKOVA Iryna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety

Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi

State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3057-4000>
e-mail: ivs1327@gmail.com

LIFE SAFETY TRAINING FOR HUMANITIES STUDENTS

The article reveals the author's approach to improving the content of the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Labor Protection" for students of pedagogical institutions of higher education in Ukraine.

The competence of future teachers in life safety is a component of their professional competence. At the same time, its content is significantly broader in comparison with the content for future specialists of non-pedagogical specialties. According to the available textbooks on the discipline "Life Safety and Fundamentals of Labor Protection", it is difficult to purposefully form professional competence in life safety in future teachers in practice. First of all, the content of the educational material should be relevant thematically and procedurally to the future professional activity of the teacher.

It has been established that the development of the science of life safety is at the stage of improving its structure and content, which is a sign of a "young" field of scientific knowledge. Typical for this stage are the tasks of clarifying the conceptual apparatus and integrating its content according to the principle of interdisciplinary connection of natural science knowledge. The main drawback of such studies was the detachment of the obtained results from the possibility of their use by future teachers in practice, that is, irrelevance. The declaration by most researchers of the need to solve the problem of forming risk-oriented thinking in students was not supported by the structure and content of textbooks for this academic discipline. Researchers ignored the fact that if there is a scientifically substantiated conceptual apparatus of the academic discipline, it should be involved in all its topics. To solve these problems, it is necessary to start with the development of the content of educational materials based on structural and logical schemes of the emergence and development of hazards (source of danger → dangerous situation → action of a striking factor → causing harm to a person). This approach will help reveal the cause-and-effect relationship between the process of the emergence and development of hazards, select the content lines of educational material, and will also be useful in developing a methodology for forming safe behavior in schoolchildren.

Keywords: life safety, content of education, life safety competence, risk-oriented thinking, conceptual apparatus.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Результати викладання навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» в педагогічних закладах вищої освіти характеризується такими недоліками: формалізм, фрагментарність, відсутність у здобувачів вищої освіти критичного мислення у сфері безпеки життєдіяльності та умінь використовувати знання в небезпечних життєвих ситуаціях [9]. Іншими словами здобувачам вищої освіти викладають у педагогічних закладах вищої освіти, на думку Т. Поведи, розрізненні та непов'язані між собою знання [9]. Разом з тим, відомо, що студентів можливо зацікавити навчальним матеріалом за допомогою міжпредметного зв'язку та використання знань на практиці [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. Корж, Г. Ложкін, І. Деснова та ін. теоретично обґрунтували методологію формулювання ключових понять у науці безпека життєдіяльності. Ю. Бойчук, М. Астахова та ін. досліджували структуру і зміст професійної компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх учителів. Ю. Глінчук, Р. Васильєва та ін. вивчали особливості формування і розвитку ризик-орієнтованого мислення майбутніх учителів. І. Царенко, С. Величко, Л. Кравченко, О. Нагайчук та ін. розробляли методологічні основи підготовки майбутніх учителів з курсу «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі». Богомаз-Назарова, С. Дмитрук та ін. розробляли методику використання міжпредметних зв'язків. А. Іванчук, Т. Зузяк, О. Марущак та ін. досліджували дидактичні аспекти зацікавлення майбутніх учителів змістом дисципліни «Безпека життєдіяльності». Але проблема розробки змісту навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», який би був релевантний задач професійної діяльності майбутніх учителів далека до вирішення.

Мета статті – розкрити особливості удосконалення змісту навчальної дисципліни

«Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У дослідженні М. Горденко розкрито генезис безпеки життєдіяльності людини як науки та навчальної дисципліни [3]. «Перші п'ять років після проголошення незалежності України (1991–1995 рр.) ... період становлення освітянського напрямку «Безпека життєдіяльності» у вищій школі» [3, с. 227]. Виокремлюють такі періоди: безсистемний підготовчий, становлення і удосконалення (сучасний). В удосконаленні було дві тенденції: «... диференціація дисциплін, ... інтеграційні зв'язки з іншими дисциплінами ...» [3, с. 228]. Наразі базовою стала інтеграція з природничо-науковою галуззю знань, бо науково-технічний прогрес породжує нові небезпеки. Разом з тим, на етапі удосконалення структури і змісту навчальної дисципліни для педагогічних закладів вищої освіти базовою може бути також інтеграція з психолого-педагогічною галуззю знань [4].

Принципова відмінність викладання навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» в педагогічних закладах вищої освіти полягає в тому, що крім компетентності з безпеки життєдіяльності необхідно формувати компетентності з методики викладання безпеки життєдіяльності [5]. Вчитель повинен стимулювати школярів «... до конструювання власної діяльності (...моделей поведінки для різних життєвих ситуацій) ... моделей безпеки для стандартних і нестандартних ситуацій» [5, с. 52]. Ю. Бойчук рекомендував такі види знань: про залежності безпеки людини від зовнішніх впливів; про безпечну поведінку в небезпечних ситуаціях [2]. На його думку, майбутній учитель повинен вміти організувати безпеку освітнього процесу та навчати школярів безпечній поведінці в небезпечних ситуаціях. Сформована професійна компетентність з безпеки життєдіяльності буде реалізована в повсякденному житті, а також під час професійної діяльності та

при виникненні небезпечних і надзвичайних ситуацій [10].

Результати вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» майбутніми вчителями – це знання видів небезпек, знання методики навчання безпеки життєдіяльності школярів, знання правил безпечної поведінки, здатність до дій в умовах виникнення небезпеки [7]. Дослідниками були окреслені рамки навчального матеріалу про види безпеки: безпеки освітнього процесу; безпеки на дорожі; пожежної безпеки; електробезпеки; радіаційної безпеки; безпеки поводження на воді; безпеки інформаційного простору; побутової безпеки; безпеки в надзвичайних ситуаціях [7]. При відсутності культури безпеки життєдіяльності в майбутніх учителів для них зростає ризик нещасного випадку [8]. Отже, культура безпеки життєдіяльності забезпечує безпеку майбутнього вчителя та його учнів. Вона детермінує безпечну поведінку людини в небезпечних ситуаціях та прийняття нею адекватних рішень на основі світоглядних знань для зменшення ризиків реалізації небезпек [8].

До ключових понять навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» відносять безпеку і небезпеку [2; 11; 12]. Розглядають такі базові поняття цієї дисципліни: джерело небезпеки, небезпечна ситуація, загроза, ризик, вражаючі чинники, шкода. Проте причинно-наслідковим зв'язкам з використанням базових понять, приділялось недостатньо уваги. Наприклад, Е. Абільтарова стверджує, що нервово-психічні перевантаження є вражаючими чинниками для студентів [1]. Однак, причинно-наслідкові зв'язки з їхнім використанням не описані.

Відомо, що вражаючі чинники створюють високу імовірність завдання шкоди людям та тісно пов'язані із джерелами небезпек [6]. Джерело небезпеки – це сукупність різних явищ, процесів, дій пов'язаних із вражаючими чинниками (наприклад, нервово-психічним перевантаженням студентів) [6]. Априорі феномен «заліково-екзаменаційна сесія» є джерелом небезпеки для студентів із вражаючим чинником нервово-психічне перевантаження. Розглянемо взаємозв'язки понять «небезпечна ситуація», «загроза», «ризик» і «шкода» за такою структурно-логічною схемою: джерело небезпеки → небезпечна ситуація → вражаючий чинник → небезпека → шкода [6].

Небезпечна ситуація характеризується зв'язками із ризиками травми, захворювання чи смерті людини [6]. У розглядуваному контексті низька успішність студентів на протязі семестру та низький рівень їхньої готовності до складання екзамену мають ознаки небезпечної ситуації. Для кількісної оцінки небезпечних ситуацій та небезпек прийнято використовувати поняття ризику [2]. Отже, небезпечна ситуація породжує загрози, які на людину діють вражаючими чинниками, наприклад, є причиною невротів, захворювань серцево-судинної системи або психологічної травми. У небезпечній ситуації небезпека (загроза)

ще нереалізована, тобто потенційна, але завдяки дії вражаючих чинників стає реальною та завдає шкоду людині [2]. Отже, конкретна структурно логічна схема може мати такий вигляд: заліково-екзаменаційна сесія (джерело небезпеки) → низький рівень готовності студентів до складання екзамену (небезпечна ситуація) → нервово-психічні перевантаження (вражаючі чинники реалізованої соціально-психологічної небезпеки) → невротизація, захворювання серцево-судинної системи, психологічні травми (види шкоди для студентів).

Також розглянемо конкретну структурно-логічну схему електробезпеки для студентів-гуманітаріїв. Для осіб непричетних до експлуатації та обслуговування електроустановок типовою буде небезпечна ситуація випадкового доторкання до неізолюваних струмопровідних частин електроустановок під напругою. З теорії безпеки життєдіяльності відомо, що вражаючим чинником буде величина сили струму, яка проходить через організм людини. Тут поведінка людини (її необачність, низька культура безпеки життєдіяльності тощо) стає джерелом небезпеки. Щоб розглядати види електротравм у вузьких рамках для студентів-гуманітаріїв доцільно, на нашій погляд, обмежитися величиною сили струму 10-15 мА (кількісна характеристика вражаючого чинника), тоді вивчатимуть лише один вид електротравм – електричний удар (вид шкоди). Отже, структурно - логічна схема з електробезпеки буде мати такий вигляд: поведінка людини (джерело небезпеки) → випадкове доторкання до неізолюваних струмопровідних частин електроустановок під напругою (небезпечна ситуація з потенційною техногенною загрозою) → сила струму, яка проходить через організм людини (вражаючий чинник (реалізована загроза)) → електричний удар (вид шкоди).

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, чітке визначення ключових і базових понять безпеки життєдіяльності є необхідною умовою для дидактичної обробки відібраних навчальних матеріалів для студентів-гуманітаріїв. Імовірно, на нашу думку, зникне фрагментарність навчального матеріалу при розкритті логіки причинно-наслідкового зв'язку процесу виникнення і розвитку небезпек. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні та розробці системи структурно-логічних схем для актуальних небезпек та відбору на їхній основі змістових ліній навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для педагогічних закладів вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абільтарова Е. Н. Організаційні фактори формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці. *Роль інновацій як чинника розвитку освітнього простору* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 26 бер. 2021 р. Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 42–43. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/04/re-26.03.21.pdf#page=42>

2. Бойчук Ю. Д., Астахова М. С. Професійна компетентність з безпеки життєдіяльності вчителів: теорія та практика : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 130 с.

3. Горденко С. Історія виникнення та еволюційний шлях безпеки життєдіяльності. *Переяславський літопис*. 2018. Вип. 13. С. 225–230. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/335ae55c-67b9-4f3a-a95c-3c293cc42de1/content#page=225>

4. Варивода К. С., Горденко С. І., Єрічева Т. Ю. Психофізіологічні аспекти безпеки життєдіяльності та охорони праці: інтегративний підхід. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2024. № 9. С. 85–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2024_9_10.

5. Завітренко Д., Царенко О. Освітні технології вивчення основ безпеки життєдіяльності в середній школі. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2005. Вип. 60. Ч. 2. С. 48–53. URL: https://cusu.edu.ua/download/nauk_zapiski/2005_vipusk_60_chastyna_2_zamovlennya_3902_2.pdf#page=4

6. Здоров'я, безпека та добробут : підруч. інтегр. курсу для 7 кл. закл. загал. серед. освіти / Л. В. Задорожна, Л. А. Присяжнюк, О. А. Голук, О. П. Грошовенко, О. А. Беззученко, Н. В. Балабанова. Київ : Світлич, 2024. 168 с.

7. Кропивка О. Г. Структурні компоненти готовності майбутніх учителів природничих наук до організації безпечної життєдіяльності учнів старшої школи. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2019. Vol. 2. №9. P. 3–10. https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30092019/6689

8. Меліков О. Я., Квітко М. О., Квітко Г. О. Роль культури безпеки життєдіяльності у вихованні студентів педагогічного університету. *Комунальне господарство міст. Серія: Безпека життя і діяльності людини: освіта наука і практика*. 2015. Вип. 120. С. 157–160. URL: <https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/4863>

9. Поведа Т. П. Проблеми вивчення курсу безпеки життєдіяльності на педагогічних спеціальностях університету. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. Вип. 8. С. 93–96. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/NZ-PMFMT0/article/view/222>

10. Савчук О. П. Методологічні засади викладання дисципліни «БЖД» у педагогічних закладах для фахівців технологічної та професійної освіти – сучасний стан. *Modern research in science and education : Proceedings of the 8th International scientific and practical conference*. Chicago, 4–6 Apr., 2024. Chicago : BoScience Publisher, 2024. Pp. 239–246. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-4-6.04.2024.pdf>

11. Царенко І. Л. Особливості підготовки майбутніх вчителів з курсу «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі». *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 201. С. 139–141.

12. Ivanchuk A., Zuziak T., Marushchak O., Solovei V., Krasylukova I., Hlukhaniuk V., Krupka V. Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. *Problems of Education in the 21st Century*. 2023. 81(2). P. 206–222. <https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206>

REFERENCES

1. Abitarova, E. N. (2021). Orhanizatsiini faktory formuvannia kultury bezpeky profesiinoi diialnosti u maibutnikh inzheneriv z okhorony pratsi [Organizational factors in the formation of a culture of professional safety in future occupational safety engineers]. Rol innovatsii yak chynnyka rozvytku osvithnoho prostoru : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. m. Dnipro, 26 ber. 2021 r. Dnipro : Mizhnarodnyi humanitarnyi doslidnytskyi tsentr, S. 42–43. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads>

/2021/04/re-26.03.21.pdf#page=42 (дата звернення: 03.06.2025). [in Ukrainian]

2. Boichuk, Yu. D., Astakhova, M. S. (2020). Profesiina kompetentnist z bezpeky zhyttiedialnosti vchyteliv: teoriia ta praktyka [Professional competence in life safety of teachers: theory and practice] : monohrafiia. Kharkiv : FOP Brovin O. V. 130 s. [in Ukrainian]

3. Hordenko, S. (2018). Istoriia vynyknennia ta evoliutsiinyi shliakh bezpeky zhyttiedialnosti [The history and evolutionary path of life safety]. Pereiaslavskyi litopys. Vyp. 13. S. 225–230. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/335ae55c-67b9-4f3a-a95c-3c293cc42de1/content#page=225> [in Ukrainian]

4. Varyvoda, K. S., Hordenko, S. I., Yericheva, T. Yu. (2024). Psykhofiziologichni aspekty bezpeky zhyttiedialnosti ta okhorony pratsi: intehratyvnyi pidkhid [Psychophysiological aspects of life safety and occupational health: an integrative approach]. Perspektivy ta innovatsii nauky (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiia», Seriiia «Medytsyna»). № 9. S. 85–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2024_9_10 [in Ukrainian]

5. Zavitrenko, D., Tsarenko, O. (2005). Osvitni tekhnolohii vyvchennia osnov bezpeky zhyttiedialnosti v serednii shkoli [Educational technologies for studying the basics of life safety in high school]. Naukovi zapysky. Seriiia : Pedahohichni nauky. Vyp. 60. Ch.2. S. 48–53. URL: https://cusu.edu.ua/download/nauk_zapiski/2005_vipusk_60_chastyna_2_zamovlennya_3902_2.pdf#page=4. [in Ukrainian]

6. Zdorovia, bezpeka ta dobrobut (2024). [Health, safety and well-being] / L. V. Zadorozhna, L. A. Prysiashniuk, O. A. Holiuk, O. P. Hroshovenko, O. A. Bez-zuchenko, N. V. Balabanova: pidruch. intehr. kursu dla 7 kl. zakh. zahal. sered. osvity. Kyiv : Svitych. 168 s. [in Ukrainian]

7. Kropyvka, O. H. (2019). Strukturni komponenty hotovnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychkykh nauk do orhanizatsii bezpechnoi zhyttiedialnosti uchniv starshoi shkoly [Structural components of the readiness of future science teachers to organize safe life activities of high school students]. International Academy Journal Web of Scholar. 2019. Vol. 2. №9. P. 3–10. https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30092019/6689 [in Ukrainian]

8. Melikov, O. Ya., Kvitko, M. O., Kvitko, H. O. (2015). Rol kultury bezpeky zhyttiedialnosti u vykhovanni studentiv pedahohichnoho universytetu [The role of a culture of life safety in the education of students of a pedagogical university]. Komunalne hospodarstvo mist. Seriiia: Bezpeka zhyttia i diialnosti liudyny: osvita nauka i praktyka. Vyp. 120. S. 157–160. URL: <https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/4863> [in Ukrainian]

9. Poveda, T. P. (2015). Problemy vyvchennia kursu bezpeky zhyttiedialnosti na pedahohichnykh spetsialnostiakh universytetu [Problems of studying the life safety course in pedagogical specialties of the university]. Naukovi zapysky. Seriiia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. 2015. Vyp. 8. S. 93–96. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/NZ-PMFMT0/article/view/222> [in Ukrainian]

10. Savchuk, O. P. (2024). Metodolohichni zasady vykladannia dystsypliny «BZhD» u pedahohichnykh zakladakh dla fakhivtsiv tekhnolohichnoi ta profesiinoi osvity – suchasnyi stan [Methodological principles of teaching the discipline «LS» in pedagogical institutions for specialists in technological and vocational education - current state]. Modern research in science and education : Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Chicago, 4–6 Apr., 2024. Chicago : BoScience Publisher, 2024. Pp. 239–246. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-4-6.04.2024.pdf> (дата звернення: 18.05.2025). [in Ukrainian]

11. Tsarenko I. L. (2021). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh vchyteliv z kursu «Bezpeka zhyttiedialnosti ta okhорona pratsi v haluzi» [Features of training future teachers in the course «Life safety and occupational health in the industry»] Naukovi zapysky. Seriya : Pedahohichni nauky. Vyp. 201. [in Ukrainian]

12. Ivanchuk, A., Zuziak, T., Marushchak, O., Solovei, V., Krasyl'nykova, I., Hlukhaniuk, V., Krupka, V. (2023). Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. Problems of Education in the 21st Century. 81(2), P. 206–222. <https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ІВАНЧУК Анатолій – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів технологій; формування і розвиток технічної грамотності студентів; зміст безпеки життєдіяльності та основ охорони праці.

МАРУЩАК Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів технологій; образотворче, декоративне мистецтво; зміст безпеки життєдіяльності та основ охорони праці.

КРАСИЛЬНИКОВА Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів технологій; образотворче, декоративне мистецтво; зміст безпеки життєдіяльності та основ охорони праці.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

IVANCHUK Anatolii – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future technology teachers; formation and development of students' technical literacy; content of life safety and the basics of labor protection.

MARUSHCHAK Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future technology teachers; fine and decorative arts; content of life safety and the basics of labor protection.

KRASYL'NYKOVA Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future technology teachers; fine and decorative arts; content of life safety and the basics of labor protection.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378. 14: 76

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-459-464

СПІНУЛ Марія –

хореограф, викладач танців

Танцювальної студії Артура Мюррея, Кембридж

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3477-019X>

e-mail: masha.spinul7@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ

Пріоритетним напрямком розвитку сучасного хореографічного мистецтва на відміну від народного та естрадного, сьогодні є сучасний бальний танець. Бальні танці, як форма мистецтва та спортивної діяльності, постійно еволюціонують, адаптуючись до сучасних культурних, соціальних та технологічних тенденцій.

У статті досліджено умови формування бального танцю, його основних особливостей та визначити перспективи подальшого розвитку цього виду хореографічного мистецтва.

Танець надає можливість фізичного, естетичного, духовного розвитку та освіти як дітей і молоді, так і дорослих. Навчання найкращим руховим умінням та навичкам в процесі тренувань, пов'язане з мобілізацією та активним розвитком багатьох фізіологічних функцій людського організму: кровообігу, дихання, нервово-м'язової активності тощо. Завдяки швидкому ритму, складній та різноманітній техніці, бальний танець допомагає людині відчувати впевненість в собі, запобігає появі комплексів, тренує витривалість, вестибулярний апарат, дихальну систему та серце.

В останні роки в Україні активно розвивається новий вид дозвілєвої діяльності у сфері бальних танців – танці у форматі Pro-Am (Професіонал – аматор). Pro-Am – це напрямок у бальних танцях, де в парі один учасник – педагог-професіонал, а інший – аматор-учень. Крім численних тренувань у танцювальному залі та показових виступів така пара має можливість брати участь у танцювальних турнірах та фестивалях. Змагання Pro-Am проводяться як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді самостійних заходів.

Система Pro-Am є унікальною системою навчання танців. Індивідуальний підхід до кожного студента дає можливість не лише навчити його технічно правильно танцювати, а й розкрити індивідуальні можливості. Кожен, хто навчається, має можливість вибрати той напрямок, який йому більше подобається і займатися в тому режимі, який йому найбільше підходить, таким чином, ефективність занять підвищується.

Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо в обґрунтуванні стратегій розвитку сучасних бальних танців, що охоплюють освіту, інновації, маркетинг та міжнародну співпрацю.

Ключові слова: хореографічна освіта, сучасний бальний танець, мистецтво, змагання, Система Pro-Am.

SPINUL Mariya –

Arthur Murray Dance studio Cambridge

Choreographer and dance instructor

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3477-019X>

e-mail: masha.spinul7@gmail.com

DEVELOPMENT PROSPECTS OF MODERN BALLROOM DANCES

Today, modern ballroom dance is the priority direction of the development of modern choreographic art, in contrast to folk and pop art. Ballroom dancing, as a form of art and sports activity, is constantly evolving, adapting to modern cultural, social and technological trends.

The article examines the conditions for the formation of ballroom dance, its main features, and identifies the prospects for the further development of this type of choreographic art.

Dance provides an opportunity for physical, aesthetic, spiritual development and education of both children and youth, as well as adults. Learning the best motor skills and skills in the training process is associated with the mobilization and active development of many physiological functions of the human body: blood circulation, breathing, neuromuscular activity, etc. Thanks to the fast rhythm, complex and varied technique, ballroom dancing helps a person to feel self-confidence, prevents the appearance of complexes, trains endurance, the vestibular apparatus, the respiratory system and the heart. In recent years, a new type of leisure activity in the field of ballroom dancing has been actively developing in Ukraine - dancing in the Pro-Am (Professional - amateur) format. Pro-Am is a direction in ballroom dancing where one participant is a professional teacher and the other is an amateur student. In addition to numerous trainings in the dance hall and demonstration performances, such a couple has the opportunity to participate in dance tournaments and festivals. Pro-Am competitions are held both as part of sports ballroom dance tournaments and as independent events. The Pro-Am system is a unique dance training system. An individual approach to each student makes it possible not only to teach him to dance technically correctly, but also to reveal individual capabilities. Everyone who studies has the opportunity to choose the direction that he likes the most and to study in the mode that suits him best, thus, the effectiveness of classes increases.

We see prospects for further exploration directly in substantiating strategies for the development of modern ballroom dances, encompassing education, innovation, marketing, and international cooperation.

Key words: choreographic education, contemporary ballroom dance, art, competition, Pro-Am System.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пріоритетним напрямком розвитку сучасного хореографічного мистецтва на відміну від народного та естрадного, сьогодні є сучасний бальний танець, який блискучим розгортає свої можливості зацікавленості в декількох напрямках.

Бальні танці – це ціле мистецтво, і в той же час наука, спорт, пристрасть, одним словом – ціле життя, втілене в рух. Танець надає можливість фізичного, естетичного, духовного розвитку та освіти як дітей і молоді, так і дорослих. Навчання найкращим руховим умінням та навичкам в процесі тренувань, пов'язане з мобілізацією та активним розвитком багатьох фізіологічних функцій людського організму: кровообігу, дихання, нервово-м'язової активності тощо. Завдяки швидкому ритму, складній та різноманітній техніці, бальний танець допомагає людині відчути впевненість в собі, запобігає появі комплексів, тренує витривалість, вестибулярний апарат, дихальну систему та серце.

В наш час, незважаючи на існування достатньо великої кількості різних напрямків сучасної, народної, естрадної хореографії, бальний танець стає не лише все більш популярним, але й напрямком, який динамічно розвивається. Тому особливої уваги з точки зору, як історичного так і теоретико-методичного дослідження бального танцю, потребує обґрунтування його особливостей та передумов подальшого розвитку, як виду спорту так і хореографічного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових розвідках сучасних теоретиків та практиків бальної хореографії О. Вакуленко, М. Васильєвої-Рождественської, О. Касьянова, О. Касьянкової піднімалися різні проблеми сучасної бальної хореографії. Сучасний етап розвитку хореографічного мистецтва й освіти позначений поглибленим науковим дослідженням зако-

номірностей формування мистецтва танцю загалом, з'ясуванням його синтетичної природи на практично-виконавському рівні (К. Балог, Є. Васильєва, В. Верховинець, К. Гойлезовський та ін.), а також на рівні теоретико-методичному (К. Василенко, Г. Добровольська, Ю. Станішевський, А. Гуменюк та ін.).

Бурхливий розвиток бальної хореографії помітно активізував увагу багатьох науковців, теоретиків і практиків цього виду мистецтва, а саме: в історичному аспекті (М. Івановський, М. Васильєва-Рождественська, І. Вороніна, В. Уральська, Т. Цареградська та ін.), мистецтвознавчо-теоретичному (М. Васильєва-Рождественська, Р. Захаров, В. Кудряков, Н. Матусевич, О. Туганкова, Л. Школьников та ін.) та практично-методичному (А. Белікова, Р. Блок, Л. Бондаренко, О. Васильєва, Ю. Громов, З. Резнікова та ін.).

Ці напрями наукових досліджень набули свого розвитку і в подальші часи. Значним внеском у розвиток бальної хореографії стало дослідження О. Касьянкової, присвячене періодизації та мистецтвознавчому аналізу становлення і розвитку бальної хореографії з 1917 по 1941 роки.

Проблеми розвитку сучасного вітчизняного аматорського і професійного танцювального руху, вдосконалення методичних систем підготовки танцівників і педагогів також активно досліджуються (Т. Осадців, В. Міщенко, А. Тараканова, О. Тимошенко та ін.).

Чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників присвячені вивченню процесів становлення й розвитку бальної хореографії Д. Базела, М. Бевз, М. Богданова, О. Вакуленко, Р. Воронін, Н. Горбатова, О. Касьянова, М. Кеба, А. Крись, А. Підлипська та ін.

Мета статті – дослідити умови формування бального танцю, його основних особливостей та

визначити перспективи подальшого розвитку цього виду хореографічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бальний танець – один із жанрів хореографічного мистецтва, в основі якого лежить народний танець, що відноситься до побутової хореографії.

Протягом століть поняття бальні танці «включали побутові життєві ситуації (бали, свята), де їх безпосередня функція виявляється у спілкуванні між партнерами. Щойно виникнувши, бальний танець відразу став показником загальної культури та культури поведінки не тільки окремої особистості, а й цілого суспільства. Бальний танець, витоки якого йдуть з народної хореографії, так само, як і інші види мистецтва, є одним з видів діяльності, пов'язаною з життям людей. Процес танцювальних занять завжди був одночасно процесом виховання навичок культурної поведінки, взаємовідносин, адже вже багато правил культурного поведіння минулого були не тільки зовнішніми манерами століття (етикет), а й основами морально-естетичного виховання» [5, с. 45].

Термін «бальні танці» відноситься до парних непрофесійних світських танців, які виникли в середньовічній Європі. Ці танці з часом дуже сильно видозмінювалися: будь-яка епоха європейської історії – відродження, просвітництво, класицизм, романтизм – породжувала своєрідний танцювальний етап його розвитку. На розвиток бального танцю великий вплив мали найрізноманітніші етнічні джерела, а також професійний танець.

Бальні танці склалися на основі європейського танцю, але на рубежі XIX – XX століть африканська та латиноамериканська музична й танцювальна культура вдихнула у них нове життя. Більшість сучасних бальних танців мають африканське «коріння», вже добре замасковане технічною обробкою європейської школи.

Слово «бал» прийшло в нашу мову з французької і походить від латинського дієслова «ballare», який означає «танцювати».

З величезної різноманітності як елітних (історико-побутових), так і народних танців у групу бальних потрапили танці, які характеризуються такими ознаками:

- усі бальні танці є парними;
- пару складають кавалер та жінка;
- дотримуються точки контакту, які у Європейській програмі більш щільні та зберігаються протягом усього танцю;
- в Латиноамериканській програмі цей контакт більш вільний, що здійснюється за рахунок з'єднаних рук.

У 1920-ті роки у Великій Британії в товаристві викладачів танців з'явилася спеціальна Рада з бальних танців. З усіх парних танців для змагань були відібрані найцікавіші з погляду емоційного та ритмічного змісту музики, а також танці, в яких можна було створити найглибший та найцікавіший художній образ. На той час англійські експерти стандартизували всі відомі танці – вальс, швидкий та повільний фокстрот, танго. Саме в цей період з'явилися конкурсні танці.

Найпершими танцювальними організаціями були Британська асоціація вчителів бального танцю (1892 р.), Альянс Сполученого королівства (1903 р.) та Імперське суспільство (1904 р.). На той час програму бальних танців входили вальс, швидкий і повільний фокстрот, танго (3).

Виникли перші конкурсні танці, які підрозділилися на два напрямки – спортивні та social dance. У 1930–1950-ті роки кількість конкурсних бальних танців збільшилася за рахунок того, що до них додалося п'ять латиноамериканських танців у такому порядку: румба, самба, джайв, посадобль, ча-ча-ча. Сформувалися три програми: європейська, латиноамериканська та так звана «десятка», куди входять усі десять танців.

З появою твісту у 1960-х роках в історії бального танцю відкрилася нова сторінка. Це ознаменувало кінець парних танців, оскільки такі танці, як вальс, танго, фокстрот практично перестали служити для масової розваги [3].

Аматорські чемпіонати світу проводяться під егідою WDSF (World Dance Sport Federation) – товариство з обмеженою відповідальністю, яке є правонаступником Міжнародного комітету бальних танців, а професійні – під заступництвом англійських танцювальних організацій. Найбільш престижними у світі продовжують залишатися англійські конкурси, зокрема, UK Open та Блекпульський фестиваль (Blackpool Dance Festival).

Ще одним напрямком конкурсного танцю є змагання змішаних пар. Напрямок професіонал-аматор (Pro-Am) особливо розвинений у США та Канаді.

У Європейську програму (стандарт) входять 5 танців: повільний вальс (темп – 28-30 тактів за хвилину), танго (темп – 31-33 тактів за хвилину), віденський вальс (темп – 58-60 тактів за хвилину), повільний фокстрот (темп – 28-30 тактів за хвилину) та квікстеп (швидкий фокстрот) (темп – 50-52 тактів за хвилину).

У Європейській програмі абсолютно всі танці танцюють із просуванням по лінії танцю (по колу проти годинникової стрілки). Жінки мають бути одягнені у спеціальні, належні вимогам бальні сукні. Кавалери повинні бути одягнені у фраки чорного або темно-синього кольору і носити метелика або краватку. Замість фраку допускається участь у смокінгу чи жилетці. Танцювальні костюми відрізняються від повсякденних насамперед покроєм, одна з відмінних рис якого в тому, що плечі костюма партнера повинні залишатися прямими і рівними при піднятті рук убік.

Отже, «бальний танець» – поняття, якому сьогодні приписується багато значень – «сучасний бальний танець», «спортивний бальний танець» тощо.

Поняттям «бальний танець» користувалися дослідники, які виокремлювали його з театрального мистецтва та доводили його спроможність конкурувати в суспільстві на окремому етапі розвитку.

«Сучасний бальний танець» – саме словосполучення говорить за себе – виконання

бального танцю на сучасному етапі розвитку суспільства.

«Спортивний бальний танець» – окремий вектор розвитку та становлення бальної хореографії на спортивний шлях розвитку, який підпорядковується спортивній системі оцінювання та узаконених елементів виконання того чи іншого танцю, як європейської так і латиноамериканської програми [8].

На нашу думку, різноманітність сучасних формулювань старовинного бального танцю «бальний», «історико-побутовий», «історичний», «салонний», «спортивний бальний» породжує складності у визначенні його як окремого виду хореографії. В результаті культурологічного аналізу знакової системи європейської танцювальної семантики привілейованих аристократичних прошарків суспільства сформульовано розгорнуте науково-теоретичне визначення дефініції – «бальний танець».

Одним із найпоширеніших питань про танці є питання: спортивні бальні танці – це спорт чи мистецтво? На думку більшості суддів, педагогів та професійних танцюристів, прийнято розглядати танцювальні змагання як «артистичний вид спорту», у зв'язку з чим на сьогоднішньому етапі його розвитку ми хотіли б виділити характерні риси та особливості його розвитку в Україні.

1. Масовість. За останні десятиліття бальні танці переросли з «гуртків» у різновид соціально-культурної діяльності та за своїми масштабами охоплюють не лише сферу професійного (спортивного) танцю, мистецтва (постановочні шоу номери, секвей, формейшн), а й сферу аматорського (соціального) танцю.

2. Інституціоналізм. Сьогодні спортивні бальні танці – це потужна та розгалужена танцювальна спільнота, що охоплює собою весь світ. В даний час існує чотири офіційні об'єднання спортивних бальних танців: Міжнародна федерація танцювального спорту (IDSF), Міжнародна професійна рада з танцювального спорту (IPDSC), Міжнародна танцювальна спілка (IDU) і Всесвітня рада з танців (WDC).

Так, на сьогоднішній день ISDF має у своєму складі 82 Національні Члени Федерації на 4 континентах 56 з них визнані Національними Олімпійськими комітетами. ISDF представлено більш ніж 4 мільйонами членів організації.

3. Синтез мистецтва та спорту. Чому бальні танці можна вважати спортом? Тому що вони вимагають від танцюриста таких якостей, які властиві більшості справжніх видів спорту. Сьогодні, за даними авторитетних експертів у сфері спортивної медицини та психології, рівень навантажень виконавця бальних танців надзвичайно високий, що підтверджується цілою низкою спеціальних досліджень. Таким чином, сучасні бальні танці – це синтетичний вид спорту, що передбачає досягнення спортивних результатів. Але все ж таки, на наш погляд, незважаючи на існуюче становище, бальний танець, хоч і тісно пов'язаний зі спортом і фізичною культурою, але в жодному разі не рівноцінний їй. Танець – це твір, що має властивості мистецтва, тоді як фізична

культура – це засіб для «виховання тіла», яка не має сама по собі таких властивостей. Хоча, зрозуміло, що чим вона розвиненіша, тим більше виразних засобів у виконавця. Але це лише одна зі складових частин.

Характерною рисою розвитку бальних танців як спортивної дисципліни та танцювального жанру в Україні є та обставина, що протягом багатьох років політику у цій сфері та загальні тенденції формують конкретні люди, які стояли біля джерел формування єдиної системи управління. У зв'язку з цим вітчизняна танцювальна дійсність відрізняється глибоким суб'єктивізмом та формальним ставленням як до танцю, так і до особистості танцюриста. Сьогодні ВФТС (Всеукраїнська Федерація Танцювального Спорту) – це понад тисяча танцювально-спортивних клубів, у яких спортивними танцями займаються як спортсмени, які мають класифікаційні категорії, так і початківці, переважно діти, школярі та студенти.

Безумовно, змагальність бальних танців спричиняє за умов популяризації бальних танців високий рівень конкуренції та вимог до якості та артистизму виконання, що не може не позначатися на загальному розвитку цього виду спорту.

Існує кілька видів занять бальними танцями – групові та індивідуальні уроки, семінари та так звані практики. В якості педагога або тренера, як правило, виступає танцівник-професіонал. Для досягнення гарного результату професійні танцюристи займаються по 4-5 годин на день, не хешуючи жодним з перерахованих видів тренувань. Особлива увага приділяється індивідуальній практиці, коли танцювальна пара в повільному або швидкому темпі, під музику або без музичного супроводу, відточує техніку, раніше вивчені фігури або взаємодію в парі. Однак якщо у тих, хто займається, немає бажання виступати на конкурсах, достатньо відвідувати групові заняття кілька разів на тиждень.

В останні роки в Україні активно розвивається новий вид дозвілєвої діяльності у сфері бальних танців – танці у форматі Pro-Am (Професіонал – аматор). Pro-Am – це напрямок у бальних танцях, де в парі один учасник – педагог-професіонал, а інший – аматор-учень. Крім численних тренувань у танцювальному залі та показових виступів така пара має можливість брати участь у танцювальних турнірах та фестивалях. Змагання Pro-Am проводяться як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді самостійних заходів.

Напрямок Pro-Am давно популярний у США, Європі та Японії, в Україні він динамічно розвивається. Вже проводиться безліч змагань, як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді просто танцювальних вечорів без суддів та спортивних правил, таких як Pro-Am party. На такому вечорі немає переможців, можна просто танцювати у своє задоволення і водночас практикуватися.

Мета всього руху Pro-Am – «Енергія щасливого життя», головна ідея якого полягає у розвитку бального танцю не лише серед вузького кола професійних танцюристів, а й зробити його

доступним усьому суспільству – з метою соціального спілкування.

Танці дають можливість людям розкріпачуватися, налагоджувати зв'язки, набувати цікавих знайомств, легко та елегантно спілкуватися не лише у своєму колі. Чим же такий привабливий для людей формат Pro-Am? Перше – зручність. Pro-Am – це найкомфортніший вид навчання для дорослих. Ваш тренер одночасно є і вашим партнером, графік занять планується, виходячи з ваших побажань і лише у зручний для вас час. Друге – активність. У парі з професіоналом ви стаєте частиною насиченого культурними подіями танцювального світу, а не просто стороннім споглядачем. Третє – прагнення до досконалості. Pro-Am – це необмежені можливості розвитку. Навчання відбувається постійно: і на тренуваннях, і під час танцювальних заходів. А це не лише вечірки, а й участь у конкурсах Pro-Am у всьому світі.

У Pro-Am, як і в інших формах бальних танців, так само присутні цілі та завдання, характерні як для спорту, так і для мистецтва. Тут кожен може задовольнити свої амбіції: у когось це може бути конкурентна перевага, а хтось просто хоче впоратися зі своєю затисненістю або спробувати себе в іншому амплуа. Адже в Pro-Am танцюють люди, які у своєму повсякденному житті можуть бути фахівцями у різних галузях. І тут, як і в будь-якій іншій сфері, багато залежить від бажання та можливостей спортсмена та виконавця.

Основна причина вибору занять у форматі Pro-Am знайома кожному, хто хоч раз торкнувся мистецтва Терпсихори. Магія музики та танцю, як відомо, не знає меж віку, часів та континентів. Крім цієї очевидної причини, учасники Pro-Am вирішують одразу два нагальні питання. По-перше, у них немає серйозних проблем із пошуком партнера (крім того, партнер-професіонал завжди може підлаштуватися під їхній особистий розклад). А по-друге, учасникам Pro-am набагато простіше прогресувати з професійним партнером, аніж тим, хто, як і вони, приходить у бальні танці без жодної підготовки.

Помітний відбиток в розвитку Pro-Am-бізнесу у різних країнах накладають особливості як гендерної, так і національної психології. Так, якщо в Україні зараз більше навчають та роблять зі студентами шоу-кейс (постановочний танцювальний номер), то в Америці, окрім постановки шоу-кейсів, викладання уроків та надання інших видів танцювальних послуг, намагаються частіше танцювати на конкурсах.

Pro-Am – це ще й чудова нагода взяти участь у житті танцювальної спільноти, реалізувати своє бажання виступати з шоу та на танцювальних конкурсах. Все це, разом узятє, є особливою культурою легкого, необтяжливого спілкування. Люди зустрічаються на одному майданчику: з'являється якийсь спільний інтерес, їм простіше зав'язати розмову, спілкування, красиво та витончено провести час.

Соціальна значущість спортивних бальних танців у суспільстві досить велика. «Заняття спортивними бальними танцями вносять

позитивну активність, сприяють зміцненню міжособистісних взаємин, гармонізації фізичного та душевного стану людини, інтеграції музичного, пластичного, етичного та художньо-естетичного розвитку особистості, сприяють залученню до здобутків світової культури» [7, с. 137].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, з одного боку, бальні танці це вид спорту, а як будь-який спорт, вони покращують загальний стан здоров'я людини, підвищують її розумові та фізичні можливості та є джерелом отримання моральної, а в деяких випадках і матеріальної винагороди. Бальні танці допомагають індивідуальності вдосконалюватися, покращувати особисті якості завдяки спілкуванню з суперниками чи колегами.

З іншого боку, це мистецтво, яке потребує творчого погляду життя, суспільство, діяльність та оточуюче середовище, розвиненої уяви, яка допомагає сформувати особистості нове бачення, здавалося б, звичних речей. З кожним роком бальні танці вдосконалюються, з'являються нові напрямки діяльності, види змагань, системи викладання, що вимагають детальнішого розгляду та фундаментального методологічного обґрунтування.

На наш погляд, з педагогічної точки зору система Pro-Am є унікальною системою навчання танців. Індивідуальний підхід до кожного студента дає можливість не лише навчити його технічно правильно танцювати, а й розкрити індивідуальні можливості. Кожен, хто навчається, має можливість вибрати той напрямок, який йому більше подобається і займатися в тому режимі, який йому найбільше підходить, таким чином, ефективність занять підвищується. Перспективи подальших розвідок напреду вбачаємо в обґрунтуванні стратегії розвитку сучасних бальних танців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Д. П. Сучасна хореографія в контексті синтезу мистецтв. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. № 7. С. 78–86.
2. Танцюють всі. Соціальні танці, як вияв гармонії із собою. URL: <https://radio7.com.ua/tantsyuyut-vsi-sotsialni-tantsi-yak-viyav-garmoniyi-iz-soboyu/>.
3. Історія сучасного танцю. URL: <https://travel-intime.org/uk/istoriya-vinahodiv/istoriya-suchasnogo-tantsyu-interv-yu/>.
4. Кебас О. Б. Імпровізація в сучасному танцювальному мистецтві. *Театральне і хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів: II Всеукр. наук.-практ. конф.*, 12–13 трав. 2005 р. Київ, 2005. С. 24–26.
5. Колногузенко Б. Види мистецтва та хореографії. Харків, 2009. 196 с.
6. Небесник А. Студії сучасного танцю в Україні кінця XX – початку XXI століття. *Театр, кіно та хореографічне мистецтво*, 2018. № 41. С. 347–353.
7. Соляна О. В. Хореографічна культура у контексті реалізації концепції загальної мистецької освіти. *Світ виховання*, 2007. № 2. С. 21–23.
8. Станішевський Ю. Бальний танець від джерел до сьогодення. Київ, 2002. 218 с.
9. Хольченкова Н. Сучасний танець: основні напрями та характерні особливості розвитку. *Сучасні проблеми здоров'я та здорового способу життя у педагогічній освіті*, 2018. С. 183–188.

REFERENCES

1. Bernads'ka, D. P. (2013). Suchasna khoreohrafiya v konteksti syntezy mystetstv [Modern choreography in the context of the synthesis of arts]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Tantsyuyut' vsi. Sotsial'ni tantsi, yak vyvay harmoniyi iz soboyu [Everyone is dancing. Social dances, as a manifestation of harmony with oneself]. URL: <https://radio7.com.ua/tantsyuyut-vsi-sotsialni-tantsi-yak-viyav-garmoniyi-iz-soboyu/> [in Ukrainian]
3. Istoriya suchasnoho tantsyu [History of modern dance]. URL: <https://travel-in-time.org/uk/istoriya-vinahodiv/istoriya-suchasnogo-tantsyu-interv-yu/> [in Ukrainian]
4. Kebas, O. B. (2005). Improvizatsiya v suchasnomu tantsyuvall'nomu mystetstvi [Improvisation in modern dance art]. Kyiv. [in Ukrainian]
5. Kolnohuzenko, B. (2009). Vydy mystetstva ta khoreohrafiyi [Types of art and choreography]. Kharkiv. [in Ukrainian]
6. Nebesnyk, A. (2018). Studiyyi suchasnoho tantsyu v Ukraini kintsya XX – pochatku XXI stolittya [Modern dance studios in Ukraine at the end of the 20th – beginning of the 21st century]. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Solyana, O. V. (2007). Khoreohrafichna kul'tura u konteksti realizatsiyi kontseptsiyi zahal'noyi mystets'koyi osvity [Choreographic culture in the context of the

implementation of the concept of general art education]. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Stanishevs'kyi, YU. (2002). Bal'nyy tanets' vid dzherel do s'ohodennya [Ballroom dance from the sources to the present]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Khol'chenkova, N. (2018). Suchasnyy tanets': osnovni napryamy ta kharakterni osoblyvosti rozvytku [Modern dance: main directions and characteristic features of development]. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СПІНУЛ Марія – хореограф, викладач танців Танцювальної студії Артура Мюррея, Кембридж.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SPINUL Mariya – Arthur Murray Dance studio Cambridge

Choreographer and dance instructor.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 372.37.09:004.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-464-469

ТАБІНСЬКА Олена –

заступник директора з розвитку

ТОВ «СТЕМ-КЛАС»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4482-5207>

e-mail: olena.tabinska7@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ У STEM СЕРЕДОВИЩІ

У статті висвітлено аспекти формування технічного мислення здобувачів освіти в умовах STEM-середовища з використанням навчальної робототехніки. Доведено, що технічне мислення є однією з ключових складових професійної підготовки сучасного здобувача освіти, яка забезпечує його здатність до розв'язання інженерно-технічних задач, конструювання, моделювання та проєктної діяльності. Визначено, що навчальна робототехніка виступає ефективним засобом активізації технічної творчості, розвитку інженерного стилю мислення, формування компетентностей XXI століття, а також забезпечує практичне застосування знань з фізики, математики, інформатики, технологій.

Мета статті – обґрунтувати потенціал навчальної робототехніки як засобу формування технічного мислення здобувачів освіти в умовах STEM-середовища та окреслити напрямки ефективного її впровадження у сучасну освітню практику. Завдання: розкрити сутність поняття «технічне мислення» та його значення у професійній підготовці здобувачів освіти; схарактеризувати психолого-педагогічні особливості формування технічних здібностей у здобувачів освіти; визначити потенціал навчальної робототехніки як засобу формування технічного мислення в контексті STEM-освіти; проаналізувати сучасні підходи до використання робототехніки в освітньому процесі та приклади проєктів; окреслити перспективи подальших досліджень у напрямі формування технічного мислення засобами STEM-технологій.

Методологія дослідження базувалася на аналізі психолого-педагогічної та науково-методичної літератури, узагальненні результатів педагогічного досвіду, спостереженні за освітніми практиками, аналізі проєктних моделей, що реалізуються в межах навчання робототехніки.

У результаті дослідження встановлено, що поєднання засобів навчальної робототехніки з міждисциплінарним підходом STEM-освіти сприяє розвитку просторового уявлення, логіко-операційних навичок, критичного мислення, інженерного підходу до вирішення задач. Запропоновано приклади проєктної діяльності, спрямованої на розвиток технічного мислення здобувачів освіти.

У висновках акцентовано на доцільності системного впровадження освітньої робототехніки в освітній процес, потребі розробки відповідних навчальних програм, підготовки педагогічних кадрів, оновлення змісту освіти.

Ключові слова: здібності, технічні здібності, технічне мислення, STEM-освіта, навчальна робототехніка, інженерно-технічна компетентність, проєктна діяльність, міждисциплінарний підходи.

TABINSKA Olena –

Deputy Director for Development

LLC “STEM-CLASS”

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4482-5207>

e-mail: olena.tabinska7@gmail.com

FORMATION OF STUDENTS' TECHNICAL THINKING BY MEANS OF EDUCATIONAL ROBOTICS IN A STEM ENVIRONMENT

This article highlights the aspects of developing students' technical thinking within a STEM-oriented educational environment through the use of educational robotics. It has been demonstrated that technical thinking is one of the key components of modern professional training. It enables students to solve engineering and technical problems, engage in design, modeling, and project-based activities. The study emphasizes that educational robotics serves as an effective tool for stimulating technical creativity, fostering an engineering mindset, developing 21st-century competencies, and applying knowledge from physics, mathematics, computer science, and technology in practical ways.

The purpose of this article is to justify the potential of educational robotics as a means of developing students' technical thinking within a STEM environment and to outline directions for its effective implementation in contemporary educational practice. The objectives include: revealing the essence of the concept of "technical thinking" and its significance in the professional training of students; describing the psychological and pedagogical features of developing learners' technical abilities; identifying the potential of educational robotics in fostering technical thinking in the context of STEM education; analyzing modern approaches to the use of robotics in the educational process and examples of project-based learning; outlining prospects for further research in the field of technical thinking development through STEM technologies.

The research methodology was based on the analysis of psychological-pedagogical and scientific-methodological literature, generalization of pedagogical experience, observation of educational practices, and analysis of project models implemented within robotics instruction.

The study found that integrating educational robotics with the interdisciplinary approach of STEM education promotes the development of spatial imagination, logical-operational skills, critical thinking, and engineering approaches to problem-solving. The article provides examples of project-based activities aimed at enhancing students' technical thinking.

In the conclusions, the importance of systematically implementing educational robotics into the learning process, the need to develop appropriate educational programs, train pedagogical personnel, and update the content of education are emphasized.

Keywords: *abilities, technical abilities, technical thinking, STEM education, educational robotics, engineering and technical competence, project-based learning, interdisciplinary approach.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі технічне мислення виступає однією з ключових складових готовності молоді до життя в умовах стрімкого розвитку технологій, інновацій і цифровізації. Освіта повинна не лише давати знання, а й формувати здатність мислити інженерно, творчо, логічно і практично – вирішувати реальні проблеми за допомогою технічних засобів і технологій. Саме тому підготовка здобувачів освіти до ефективного застосування технічних знань набуває особливої значущості в умовах Нової української школи та глобальних освітніх викликів.

Одним із найбільш дієвих інструментів для розвитку технічного мислення є навчальна робототехніка, яка поєднує в собі елементи програмування, моделювання, електроніки, інженерії та творчості. Робототехніка стимулює пізнавальну активність, розвиває логіку, вміння працювати в команді, аналізувати, планувати й доводити справу до результату. Вона дозволяє перейти від абстрактного вивчення теорії до практичної діяльності з реальними технічними об'єктами.

Особливого значення набуває впровадження навчальної робототехніки в умовах STEM-середовища, що забезпечує міждисциплінарний підхід до навчання та створює мотиваційно-розвивальне освітнє середовище. Саме інтеграція науки, технологій, інженерії та математики дозволяє сформувати цілісне бачення процесів і розвивати технічне мислення здобувачів освіти на високому рівні. Це відкриває нові перспективи для формування сучасної особистості, здатної критично мислити, створювати інновації й адаптуватися до викликів цифрової доби.

Актуальність теми дослідження підтверджується низкою стратегічних документів, які визначають напрям розвитку освіти в Україні. Зокрема, у *Державному стандарті базової середньої освіти* (2020) наголошено на важливості

формування інженерного, технічного та технологічного мислення, а також на інтеграції предметів природничо-математичного циклу через підходи STEM-освіти.

У *Концепції розвитку STEM-освіти в Україні* (наказ МОН № 641 від 05.08.2020 р.) підкреслюється необхідність створення умов для розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти, зокрема логічного, алгоритмічного й технічного мислення, а також вказано на ефективність засобів робототехніки у досягненні цієї мети. Концепція наголошує на впровадженні STEM-середовищ, як інструментів, що забезпечують міждисциплінарність, практико-орієнтованість та інноваційність навчання.

Також *Національна стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки* (схвалена розпорядженням КМУ від 25.11.2020 № 1393-р) вимагає формування в молоді навичок XXI століття, включно з критичним і технічним мисленням, цифровою грамотністю та здатністю працювати з інноваційними технологіями. Навчальна робототехніка, як інтегративний і діяльнісний підхід, повністю відповідає цим вимогам і може стати ключовим чинником модернізації змісту освіти у STEM-напрямі.

Таким чином, впровадження навчальної робототехніки у STEM-орієнтоване освітнє середовище виступає актуальним засобом формування технічного мислення здобувачів освіти, що відповідає вимогам сучасного освітнього простору та державної політики у сфері сучасної підготовки молоді. У цьому контексті особливої ваги набуває осмислення вже наявного науково-методичного доробку, який стосується як загальної проблематики розвитку технічного мислення, так і специфіки впровадження STEM-підходу та навчальної робототехніки в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє окреслити коло науковців, які вивчали питання формування технічного мислення,

визначити основні підходи до використання робототехніки у навчанні та виокремити ті аспекти, які потребують подальшого наукового розгляду.

Так, питаннями розвитку технічних здібностей займалися А. Брехунець, Є. Говоров, Д. Завалишина, Г. Мамус, В. Мелешко з позиції дослідження психолого-педагогічних закономірностей розвитку технічних здібностей; В. Сидоренко, А. Тарара, А. Хімчук, В. Чумак, О. Щирбун досліджували здібності до окремих видів діяльності технічного спрямування: конструювання, винахідництва та загальнотрудових технічних умінь; О. Ботвінников, Г. Кірія, Т. Кудрявцев вивчали психологічні процеси, що зумовлюють успішність різних складових технічних здібностей тощо.

У світлі зростаючої ролі STEM-освіти та навчальної робототехніки у формуванні технічного мислення здобувачів освіти, важливо врахувати вже наявний науково-педагогічний досвід з даної тематики. У вітчизняному освітньому просторі помітними є дослідження Н. Балик, В. Величка, Т. Журавель, О. Данилової, С. Горбенка, Н. Гончарової, які активно розробляють теоретичні засади STEM-освіти.

Водночас значний інтерес становлять і зарубіжні наукові напрацювання, зокрема дослідження Р. Байбі, Д. Белла, Д. Мойє, Т. Перро, М. Сандерса та ін., які висвітлюють різні аспекти впровадження STEM-підходів у системах освіти різних країн.

Окремої уваги заслуговують праці В. Бурдуна, Г. Джевага, Ю. Кулінки, А. Терещука, В. Сидоренка, В. Штепенка, Н. Хараджан, у яких висвітлюються методологічні та методичні підходи до реалізації STEM-освіти в умовах сучасної освітньої політики. Зазначені праці створюють основу для подальшого дослідження можливостей навчальної робототехніки як інструмента розвитку технічного мислення у STEM-середовищі.

Незважаючи на вагомий науково-методичний доробок, питання цілісного підходу до формування технічного мислення здобувачів освіти саме засобами навчальної робототехніки у контексті STEM-середовища потребує подальшого вивчення та систематизації. Це зумовлює необхідність окреслення методологічних засад, аналізу ефективних практик і визначення педагогічних умов, які сприятимуть розвитку технічного мислення здобувачів освіти в умовах інноваційної трансформації освітнього процесу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та визначити особливості формування технічного мислення здобувачів освіти засобами навчальної робототехніки у STEM-середовищі, а також проаналізувати можливості інтеграції робототехнічних засобів в освітній процес для розвитку інженерно-технічної компетентності в межах міждисциплінарного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі накопичено різноаспектний матеріал, присвячений проблемі здібностей. Аналіз джерел свідчить, що традиційним є підхід, згідно з яким здібності визначаються як психічні

властивості особистості, що забезпечують успішне виконання певної діяльності (Б. Ананьєв, А. Ковальов, В. Крутецький). У працях С. Рубінштейна і В. Шадрікова здібності розглядаються з функціонально-психологічних позицій, кожне з цих досліджень висвітлює проблему під власним кутом, не суперечачи іншим, але й не висчерпуючи її повністю.

Г. Костюк тлумачить здібності як «стійкі властивості людини, котрі проявляються у навчальній, виробничій та іншій діяльності й є необхідною умовою її успіху» [3, с. 256]. Н. Волкова визначає їх як «психічні властивості індивіда, що лежать в основі результативного виконання конкретних видів діяльності» [1, с. 86]. С. Гончаренко підкреслює, що здібності – це стійкі індивідуальні психічні особливості, у яких поєднуються природні задатки та соціальні впливи; їх розвиток залежить від умов життя й виявляється через опанування знань, умінь і навичок у трудовій та творчій діяльності [2, с. 326]. Сукупність розвинених здібностей автор називає обдарованістю.

Сучасна психологія й педагогіка трактують здібності як одне з базових концептів. С. Рубінштейн характеризував їх як складну систему вроджених передумов і набутих властивостей, що формуються у спеціально організованій діяльності. Подібних підходів дотримуються й інші дослідники. Б. Теплов виділив три емпіричні ознаки: по-перше, здібності є індивідуально-психологічними особливостями, які відрізняють одну людину від іншої; по-друге, вони безпосередньо пов'язані з успішністю діяльності; по-третє, здібності не отожднюються зі знаннями, умениями й навичками, але зумовлюють легкість та швидкість їх засвоєння. Таким чином, наукові уявлення про здібності різноманітні й доповнюють одне одного, утворюючи багатовимірне поле для подальших досліджень.

Дослідження останніх десятиліть підтверджують існування генетичної взаємозалежності між загальними й спеціальними здібностями. Встановлено, що для опанування більшості поширених видів діяльності та масових професій здебільшого достатньо розвинених загальних здібностей. У жорстких умовах праці людина може максимально мобілізувати свої психічні резерви, досягаючи найвищих результатів. Коли ж відбувається зміна виду діяльності, саме загальні здібності виступають підґрунтям, на якому можуть сформуватися спеціальні професійні вміння.

До загальних здібностей, що проявляються у будь-якій людській активності, традиційно зараховують розумові можливості, пам'ять, увагу та інші когнітивні якості. Натомість спеціальні технічні здібності задовольняють вузькі вимоги конкретної професії. Високий рівень їх розвитку асоціюється з такими феноменами, як талановитість і геніальність.

Особливий інтерес науковців – як вітчизняних, так і зарубіжних – зосереджується саме на технічних здібностях. Показовим є дослідження О. Нечаєва, у якому порівнювалися різні групи винахідників за параметрами загального інтелекту, пам'яті, стійкості та обсягу уваги, швидкості

мисленнєвих операцій, сенсомоторної координаваності та видами уяви, що дозволило окреслити специфіку їхнього когнітивного профілю.

Отже, узагальнення наукових досліджень дозволяє стверджувати, що технічні здібності є складовою частиною системи загальних і спеціальних здібностей, які забезпечують успішну реалізацію особистості в умовах техногенного та цифрового середовища. З огляду на стрімкий розвиток технологій, зростання ролі інженерного мислення та потребу в кадрах, здатних адаптуватися до змін, питання виявлення, розвитку та наукового обґрунтування технічних здібностей набуває особливої актуальності.

Для сучасних здобувачів освіти формування технічних здібностей є не лише умовою професійної самореалізації, а й важливим чинником розвитку логічного, просторового, проєктного мислення, вміння працювати з технічними системами та розв'язувати інженерні задачі. Саме тому обґрунтування змісту технічних здібностей і створення умов для їхнього розвитку повинні стати пріоритетними напрямками сучасної освіти, зокрема в контексті STEM-орієнтованого підходу.

Аналіз наукових праць свідчить про намагання дослідників охарактеризувати якісні ознаки розвитку технічних здібностей. У їхніх працях простежується багатовимірний підхід до визначення структурних компонентів технічної обдарованості. Так, Л. Хімчук виокремлює чотири ключові компоненти творчих технічних здібностей: *мотиваційний* (що вказує на внутрішнє прагнення до технічної діяльності), *інтелектуальний* (здатність до аналізу, порівняння, генерування ідей), *комунікативно-творчий* (готовність до співпраці та використання досвіду інших) та *естетичний* (орієнтація на гармонійність, доцільність і красу технічного виробу).

Г. Мамус, у свою чергу, наголошує на важливості таких складових технічних здібностей, як *технічне мислення*, *просторове уявлення*, а також *художнє бачення* й *уява*, що опосередковано впливають на результативність технічної діяльності. Важливу роль, за її спостереженнями, відіграє *спостережливість*, яка виступає опорною якістю у розвитку технічних здібностей.

Іншу площину аналізу пропонує Л. Сорокіна, яка пов'язує технічні здібності з поняттям *технологічної культури особистості*, що включає когнітивний, афективний і конативний рівні. До проявів технічних здібностей у здобувачів освіти вона відносить зацікавленість у механізмах і приладах, уміння конструювати, ремонтувати, читати технічну літературу, створювати ескізи й креслення.

На значенні розвитку технічних здібностей наголошує О. Белошпицький, що акцентує увагу на тому, що захоплення технічною творчістю повинні сприяти не лише засвоєнню технічних знань та навичок, а й формуванню інтересу до техніки, розвитку технічної творчості, ознайомленню з виробничими процесами та професійною сферою.

Узагальнення цих підходів дозволяє окреслити багатокомпонентну структуру технічних здібностей та обґрунтувати особливості їх

формування у STEM-середовищі, необхідні для їх ефективного формування в сучасній системі освіти.

Продовжуючи розгляд проблеми формування технічних здібностей, слід зазначити, що навчальна робототехніка, як інноваційний засіб STEM-освіти, відкриває широкі можливості для розвитку в учнів і студентів комплексу інтелектуальних, просторових, творчих і комунікативних умінь, що безпосередньо пов'язані з технічними здібностями.

Робототехніка посідає помітне місце серед сучасних напрямів STEM-освіти [4, с. 38]. Залучаючи здобувачів освіти до проєктування та програмування роботизованих систем, вона дає змогу розв'язувати практичні задачі, які вимагають комплексного застосування знань з математики (просторова геометрія, траєкторії руху), фізики (електроніка, робота датчиків), технологій і дизайну (конструювання та ергономіка пристроїв) та інформатики (створення алгоритмів керування). Як прикладна галузь, робототехніка охоплює повний цикл – від задуму й побудови до налагодження й експлуатації роботів.

Освітня робототехніка (educational robotics) розглядається як міжпредметний формат навчання, де інтегруються елементи фізики, математики, інформатики, мехатроніки й кібернетики [4; 5; 6; 7]. Вона орієнтується на випереджальне навчання, тобто знайомить здобувачів освіти з технологіями, що будуть затребувані у майбутньому, й переводить їх із ролі пасивних споживачів у позицію активних «співконструкторів» [7].

На основі узагальнених досліджень [4; 5; 6; 7] можна визначити такі провідні цілі й завдання впровадження освітньої робототехніки:

- зацікавлення природничо-математичними дисциплінами та розвиток науково-технічної творчості, що відповідає ідеям STEM;
- формування практичних інженерних умінь: робота з технічними пристроями, аналіз і розв'язання прикладних проблем;
- розвиток особистісних якостей: уміння ставити цілі, планувати, оцінювати результати й нести відповідальність за власні рішення;
- навчання роботи з інформацією: пошук, критичний відбір, синтез і створення власних технічних продуктів;
- забезпечення міжпредметних зв'язків між інформатикою, математикою, фізикою та технологіями;
- формування наукового світогляду й стійкої мотивації до навчання;
- розвиток логічного, алгоритмічного та креативного мислення, пам'яті, уваги й наукової інтуїції.

Таким чином, освітня робототехніка виступає ефективним інструментом проєктного навчання, де STEM-зміст, програмування і технічна творчість об'єднуються у спільній діяльності.

У сучасних закладах освіти робота з робототехнікою поки що реалізується фрагментарно (на уроках інформатики чи технологіях, у гуртках,

позашкільні), що зумовлює потребу у системному підході: розробленні типових програм, підготовці майбутніх учителів і підвищенні кваліфікації педагогів. Слід зазначити, що робототехнічні заняття поєднують знання з фізики, математики, інформатики, технологій та інженерії, що сприяє розвитку міжпредметного мислення й водночас дозволяє реалізувати індивідуальні технічні задатки в практичній діяльності. Зокрема, при роботі з наборами *LEGO Mindstorms*, *Arduino*, *Makeblock* чи *Micro:bit*, здобувачі освіти навчаються програмувати, створювати технічні конструкції, аналізувати механізми, прогнозувати результати, тобто виконують дії, що активізують основні прояви технічного мислення.

Наприклад, під час створення робота, який має рухатися по лінії, здобувач має розв'язати комплексну задачу: зібрати конструкцію з оптимальним центром ваги, розташувати датчики так, щоб забезпечити стабільну роботу, налаштувати алгоритм руху з використанням циклів і умов у програмуванні. У цьому процесі розвиваються аналітичні здібності, просторове уявлення, навички системного мислення та творчого підходу до вирішення технічних задач.

Ще один приклад – проектування автоматизованого пристрою для вимірювання температури повітря з відображенням результату на екрані. Такий проєкт вимагає не лише знань з фізики (температурні датчики), а й умінь у схемотехніці, програмуванні та моделюванні, а також дозволяє учням чи студентам проявити винахідливість у способах збирання й подання інформації.

Зважаючи на те, що навчальна робототехніка є потужним інструментом для розвитку технічних здібностей здобувачів освіти, а також враховуючи зростаючу роль STEM-освіти у сучасному світі, пропонується впроваджувати проєкти, які інтегрують знання з різних галузей і сприяють формуванню практичних умінь.

На уроках пропонується впроваджувати такі проєкти, що можуть бути реалізовані за допомогою навчальних робототехнічних платформ:

- **Проект «Рухливий робот-переслідувач»** (створення робота, що рухається за джерелом світла або звуку) – інтеграція математики (просторове мислення, геометрія), фізики (робота датчиків), програмування, технології (конструювання механізму).

- **Проект «Робот-маніпулятор для сортування об'єктів»** (розробка пристрою, що розпізнає кольори або розміри предметів і сортує їх) – інтеграція програмування, інженерії, механіки.

- **Проект «Автоматизована система поливу рослин»** (побудова пристрою, що за допомогою датчиків вологості ґрунту автоматично поливає рослини) – інтеграція екології, фізики, робототехніки, програмування.

- **Проект «Лінійний робот для проходження лабіринту»** (створення робота, який слідує за лінією або орієнтується в лабіринті) –

інтеграція сенсорних технологій, програмування, просторового мислення.

- **Проект «Робот з голосовим управлінням»** (розробка системи керування роботом за допомогою голосових команд) – інтеграція інформаційних технологій, програмування, електроніки.

- **Проект «Робот для вимірювання температури і відображення результатів»** (побудова пристрою для збору і відображення температурних даних) – інтеграція фізики, програмування, технології.

Виконання цих проєктів сприяє розвитку:

- творчого і критичного мислення;
- навичок програмування та конструювання;
- умінь працювати в команді;
- здатності розв'язувати комплексні технічні задачі;

- міжпредметної інтеграції знань з математики, фізики, технологій і інформатики.

Таким чином, реалізація подібних проєктів у STEM-середовищі дозволяє не лише формувати технічні здібності здобувачів освіти, а й підвищувати їхню мотивацію до навчання, залучаючи до активної практичної діяльності з використанням сучасних технологій.

Крім того, робототехнічна діяльність стимулює розвиток *технічної творчості*, адже навіть стандартні завдання допускають індивідуальні підходи до реалізації. Студенти можуть модифікувати проєкти, ускладнювати алгоритми, удосконалювати конструкції, що формує навички технічного удосконалення, критичного осмислення та самостійного проектування.

Таким чином, навчальна робототехніка виступає не лише засобом ознайомлення з технічними системами, а й ефективним інструментом розвитку цілісної системи технічних здібностей, що є необхідною умовою професійної самореалізації майбутніх фахівців у техніко-технологічній галузі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування технічного мислення здобувачів освіти засобами навчальної робототехніки у STEM-середовищі є ефективним шляхом розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності в сучасному технологічно орієнтованому суспільстві. Використання робототехнічних платформ сприяє розвитку логічного, алгоритмічного, критичного та креативного мислення, а також формуванню практичних навичок конструювання і програмування. Інтеграція міжпредметних знань з математики, фізики, інформатики та технологій підвищує мотивацію здобувачів та їх здатність до самостійного пошуку рішень.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробці методичних рекомендацій і навчальних програм, що максимально ефективно використовують можливості навчальної робототехніки для розвитку технічного мислення. Важливим напрямом є вивчення індивідуальних особливостей здобувачів та адаптація освітнього процесу з урахуванням їхніх потреб і рівня підготовки. Також актуальним є дослідження

впливу різних моделей STEM-середовищ на формування технічних здібностей у різних вікових групах.

Подальші дослідження мають спрямовуватись на інтеграцію освітньої робототехніки з іншими інноваційними технологіями, зокрема штучним інтелектом, доповненою реальністю тощо. Це відкриє нові можливості для створення адаптивних, інтерактивних і персоналізованих освітніх середовищ, що стимулюватимуть розвиток технічного мислення та творчих здібностей здобувачів освіти, готуючи їх до викликів майбутнього.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Костюк Г. Психологія. Київ : Радянська школа, 1956. 540 с.
4. Морзе Н. В., Гладун М. А., Дзюба С. М. Формування ключових і предметних компетентностей учнів робототехнічними засобами STEM-освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 37-52. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2041/1348>
5. STEM/STEAM-освіта: від теорії до практики: методичний посібник / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко, І. М. Шевченко. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 121 с.
6. Executive Summary World Robotics 2018 Industrial Robots. URL: https://ifr.org/downloads/press2018/Executive_Summary_WR_2018_Industrial_Robots.pdf
7. Sung Eun Jung & Eun-sok Won, Systematic Review of Research Trends in Robotics Education for Young Children. *Sustainability*. 2018. № 10. P. 905. DOI: 10.3390/su10040905 URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/4/905/>

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2001). Pedagogika: Posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Pedagogy: A manual for students of higher educational institutions]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". [in Ukrainian]
2. Honcharenko, S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]

3. Kostiuk, H. (1956). Psykholohiia [Psychology]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian]

4. Morze, N. V., Hladun, M. A., & Dziuba, S. M. (2018). Formuvannia kluchovykh i predmetnykh kompetentnostei uchniv robototekhnichnymy zasobamy STEM-osvity [Development of key and subject competencies in students through educational robotics in STEM education]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*. № 65(3). С. 37–52. <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2041/1348> [in Ukrainian]

5. Polikhun, N. I., Postova, K. H., Onopchenko, H. V., Onopchenko, O. V., & Shevchenko, I. M. (2023). STEM/STEAM-osvita: vid teorii do praktyky: metodychnyi posibnyk [STEM/STEAM education: From theory to practice: Methodical manual]. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. 121 p. [in Ukrainian]

6. International Federation of Robotics. (2018). Executive summary: World Robotics 2018. Industrial robots. URL: https://ifr.org/downloads/press2018/Executive_Summary_WR_2018_Industrial_Robots.pdf [in Ukrainian]

7. Jung, S. E., & Won, E. (2018). Systematic review of research trends in robotics education for young children. *Sustainability*. № 10(4). P. 905. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10040905> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТАБІНСЬКА Олена – заступник директора з розвитку ТОВ «СТЕМ-КЛАС».

Наукові інтереси: інноваційні підходи до професійної підготовки здобувачів освіти, зокрема в контексті STEM-освіти; формування технічного мислення та технічних здібностей; інтеграція навчальної робототехніки в освітній процес; розвиток проєктної та дослідницької діяльності в освіті; впровадженні міждисциплінарних методик навчання з урахуванням цифровізації й потреб сучасного суспільства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TABINSKA Olena – Deputy Director for Development at STEM-CLASS LLC.

Scientific interests: innovative approaches to the professional training of students, in particular in the context of STEM education; formation of technical thinking and technical abilities; integration of educational robotics into the educational process; development of project and research activities in education; implementation of interdisciplinary teaching methods taking into account digitalization and the needs of modern society.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.091.12:339.138

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-469-473

КУЧАЙ Олександр –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: kuchay@ukr.net

РАЦ Адальберт –

PhD, доктор філософії з природничих наук, доцент, керівник Відділу забезпечення якості вищої освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3780-2843>

e-mail: racz.bela@kmf.org.ua

ОСЕРЕДЧУК Ольга –

доктор педагогічних наук, професор

кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3192-3129>

e-mail: Oseredchuk.ola@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПІДХОДУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАХІВЦІВ

У статті з'ясовано, що важливим чинником підвищення конкурентоспроможності фахівців є використання маркетингового підходу до вивчення кон'юнктури на ринку праці і ринку освітніх послуг. Тільки спираючись на результати вивчення ситуації на ринку праці, попиту і пропозицій, що там існують, можна створити «освітній продукт», котрий відповідав би вимогам споживача.

Обґрунтовано основні завдання маркетингової служби та цілі маркетингової діяльності: надання таких освітніх послуг, що ґрунтуються на знаннях про потреби споживачів, ринкової ситуації та реальних можливостей закладу освіти; найбільш повне задоволення потреб споживачів, забезпечення їх комплексом компетентностей, необхідних на ринку праці; ефективне просування освітніх послуг й освітньої продукції на певних ринках у запланованих обсягах та у визначений термін; забезпечення довгострокової результативності діяльності закладів освіти, що передбачає управління його розвитком з урахуванням освітнього маркетингу; єдність маркетингової стратегії і тактики у діяльності закладів освіти з метою активної адаптації до вимог споживачів.

У цілому маркетингова діяльність включає його рекламування; створення іміджу; інформування, утримання потенційних споживачів; залучення абітурієнтів, дослідження ринку освітніх послуг.

Функціями маркетингової діяльності як комплексу взаємопов'язаних дій визначено аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує заклад освіти; аналіз ринків; аналіз споживачів; вивчення конкурентів і конкуренції; вивчення якості та доступності освітніх послуг й освітньої продукції; формування концепції нової освітньої послуги; планування нових освітніх послуг й освітньої продукції на основі маркетингових досліджень; формування збуту й стимулювання збуту; формування та реалізація цінової політики; розробка і реалізація освітніх маркетингових програм; інформаційне забезпечення освітнього маркетингу; управління освітнім маркетингом (планування, реалізація і контроль заходів маркетингу з оцінкою ризику, прибутків, ефективності).

За типом використання маркетингового комплексу в сегментах ринку споживачів освітніх продуктів маркетингова стратегія може бути виражена як диференційований, недиференційований і концентрований маркетинг, що показано у статті.

Ключові слова: маркетинговий підхід; маркетингова компетентність; підвищення конкурентоспроможності фахівців; завдання, цілі, функції маркетингової діяльності.

KUCHAI Oleksandr –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life and

Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>

e-mail: kuchay@ukr.net

RATS Adalbert –

PhD, Doctor of Philosophy in Natural Sciences,

Associate Professor, Head of the Department

of Quality Assurance of Higher Education of the Transcarpathian

Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3780-2843>

e-mail: racz.bela@kmf.org.ua

OSEREDCHUK Olga –

Doctor of Pedagogy Science, Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy,

vice-rector at IT Step University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3192-3129>

e-mail: Oseredchuk.ola@gmail.com

USING A MARKETING APPROACH TO FORM MARKETING COMPETENCE TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF SPECIALISTS

The article reveals that an important factor in increasing the competitiveness of specialists is the use of a marketing approach to studying the situation on the labor market and the market of educational services. Only based on the results of studying the situation on the labor market, the demand and offers that exist there, can an “educational product” be created that would meet the requirements of the consumer.

The main tasks of the marketing service and the goals of marketing activities are substantiated: providing such educational services that are based on knowledge of consumer needs, the market situation and the real capabilities of the educational institution; the most complete satisfaction of consumer needs, providing them with a set of competencies necessary in the labor market; effective promotion of educational services and educational products in certain markets in the planned volumes and within a certain period; ensuring long-term

effectiveness of educational institutions, which involves managing its development taking into account educational marketing; unity of marketing strategy and tactics in the activities of educational institutions in order to actively adapt to consumer requirements.

In general, marketing activities include its advertising; image creation; informing, retaining potential consumers; attracting applicants, and researching the educational services market.

The functions of marketing activities as a set of interrelated actions are defined as analysis of the internal and external environment in which an educational institution operates; market analysis; consumer analysis; studying competitors and competition; studying the quality and accessibility of educational services and educational products; forming a concept for a new educational service; planning new educational services and educational products based on marketing research; forming sales and stimulating sales; forming and implementing pricing policy; developing and implementing educational marketing programs; providing educational marketing information; managing educational marketing (planning, implementing and controlling marketing activities with an assessment of risk, profits, and efficiency).

By the type of use of the marketing mix in the segments of the market of consumers of educational products, the marketing strategy can be expressed as differentiated, undifferentiated and concentrated marketing, which is shown in the article.

Keywords: marketing approach; marketing competence; increasing the competitiveness of specialists; tasks, goals, functions of marketing activities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині активно відбувається розширення культурно-інформаційних зв'язків між народами і державами, що стає неминучим в умовах технологічного прогресу. Ми є свідками інтенсивної регіоналізації світу у відповідь на глобалізаційні процеси. При цьому неминучим стає вплив на національну систему управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення, інші різні суспільні інституції тощо, успіх розвитку яких не уявляється можливими без участі фахівців, підготовлених у системі професійної освіти.

У науковій і навчально-методичній літературі маркетинг визначається як управлінська діяльність, що «вивчає всі види діяльності, пов'язані із спрямуванням потоку товарів і послуг від виробника через систему реалізації (у визначених умовах) до кінцевого споживача» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи реалізації маркетингової діяльності і стратегії її розвитку в освіті представлено в статтях І. Бикова, В. Вознюка, В. Гордіна, А. Гурджія, О. Даннікова, С. Ілляшенко, Л. Коробович, Т. Оболенської тощо. Реалізацію освітнього маркетингу розглядали в системі вищої освіти В. Сарджент, Ю. Петруня, Л. Віткін та ін.

Формування та розвиток маркетингової компетентності керівників закладів освіти досліджували В. Савченко, З. Рябова. Однак недостатньо висвітлені питання сутності й структури маркетингової компетентності менеджера у сучасній науковій літературі.

Мета статті. Використання маркетингового підходу з метою формування маркетингової компетентності для підвищення конкурентоспроможності фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності фахівців є використання маркетингового підходу до вивчення кон'юнктури на ринку праці і ринку освітніх послуг. Тільки спираючись на результати вивчення ситуації на ринку праці, попиту і пропозицій, що там існують, можна створити «освітній продукт», котрий відповідав би вимогам споживача.

Основними завданнями маркетингової служби є:

- вивчення попиту і пропозиції на ринках праці й освітніх послуг з метою виявлення напрямів підготовки фахівців, необхідних підприємствам і організаціям;

- аналіз конкурентів (наявність аналогічної пропозиції освітніх послуг іншими навчальними закладами, оцінювання термінів, обсягу й якості випуску робітників, вплив конкурентів на позиції освітнього простору), інших зовнішніх чинників (економічна й соціальна ситуація в регіоні та країні, поява нормативних і правових документів, що регламентують діяльність фахівців, кадрових служб, служб зайнятості тощо), внутрішніх чинників діяльності фахівців (виявлення потенціалу навчального закладу, невикористаних можливостей, вартість їх задіявання, альтернатив розвитку і шляхи їх здійснення), попиту (потреб навчальних закладів у кадрах, які відкрито заявлені (оголошення, заявки в службі зайнятості), так і приховано (плани щодо відкриття нових напрямів підготовки));

- вивчення трудової мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників, діяльність щодо підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці;

- інформаційно-рекламне забезпечення професійної підготовки робітничих кадрів тощо.

Маркетингова діяльність в освітньому закладі тісно пов'язана з інформаційно-аналітичною діяльністю, яка передбачає використання методів пошуку інформації та її аналітико-синтетичної обробки. Технологізація інформаційних процесів зумовлює необхідність використання методів і методик пошуку інформації в Інтернеті. Для цього треба знати, насамперед, яку саме слід шукати інформацію (інформаційна потреба), де (електронні адреси, браузері, сайти тощо) і як (методи, технології, пошукові системи) шукати необхідну інформацію [3].

Цілями маркетингової діяльності дослідники визначають:

- надання таких освітніх послуг, що ґрунтуються на знаннях про потреби споживачів, ринкової ситуації та реальних можливостей закладу освіти;

- найбільш повне задоволення потреб споживачів, забезпечення їх комплексом компетентностей, необхідних на ринку праці;

- ефективне просування освітніх послуг й освітньої продукції на певних ринках у запланованих обсягах та у визначений термін;

- забезпечення довгострокової результативності діяльності закладів освіти, що передбачає управління його розвитком з урахуванням освітнього маркетингу;

- єдність маркетингової стратегії і тактики у діяльності закладів освіти з метою активної адаптації до вимог споживачів [3].

У цілому маркетингова діяльність включає його рекламування; створення іміджу; інформування, утримання потенційних споживачів; залучення абітурієнтів, дослідження ринку освітніх послуг.

Реалізація маркетингової діяльності забезпечує:

- об'єктивне визначення актуальних потреб цільової аудиторії в освітній діяльності як фактору оптимізації цілісного навчально-виховного процесу в освітньому закладі та підвищення його конкурентоспроможності;

- створення цілісної освітньої системи (відповідного рівня), здатної задовольнити актуальні потреби цільової аудиторії в певних результатах діяльності, систематизувати комплекси благ відповідно до запитів споживачів;

- ефективні маркетингові комунікації, які представляють собою будь-яку інформаційну взаємодію виробника і споживача освітньої послуги (для освітніх установ такими засобами є бренд, зв'язок з громадськістю (PR), виставкова діяльність, соціокультурні заходи, елементи зовнішньої реклами, інтер'єр, система моніторингу і отримання зворотного зв'язку, реклаमाції);

- ефективну пряму взаємодію педагога зі споживачами результатів освітньої діяльності, в тому числі вміле використання прямих маркетингових комунікацій, що здійснюються в процесі безпосередньої взаємодії і спілкування із зацікавленими сторонами, а також створення і розвиток іміджу сучасного фахівця [1].

Функціями маркетингової діяльності як комплексу взаємопов'язаних дій науковці визначають аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує заклад освіти; аналіз ринків; аналіз споживачів; вивчення конкурентів і конкуренції; вивчення якості та доступності освітніх послуг й освітньої продукції; формування концепції нової освітньої послуги; планування нових освітніх послуг й освітньої продукції на основі маркетингових досліджень; формування збуту й стимулювання збуту; формування та реалізація цінової політики; розробка і реалізація освітніх маркетингових програм; інформаційне забезпечення освітнього маркетингу; управління освітнім маркетингом (планування, реалізація і контроль заходів маркетингу з оцінкою ризику, прибутків, ефективності) [3]. Згідно з концепцією сучасного маркетингу, реалізація означених функцій має здійснюватися на основі нових для освітньої сфери інструментів підвищення ефективності маркетингової діяльності, одними з яких є бенчмаркінг та реінжиніринг процесів, які активно використовуються в бізнесі та засвідчили позитивний ефект досвідом розвитку потужних корпорацій, що їх застосовували.

«Benchmark» – стандарт, у порівнянні з яким можна що-небудь виміряти або оцінити.

«Benchmarking» – встановлення висоти конкретної позиції, яка в подальшому використовується як орієнтир. У підприємстві

бенчмаркінг пов'язаний із пошуком і вивченням найкращих методів організації процесів, які стають еталоном, орієнтиром для організації і допомагають реалізувати власний бізнес якісніше і продуктивніше. Це пошук і встановлення стандартів, на які можна буде рівнятися при плануванні. Бенчмаркінг спонукає кожну функцію, кожну сферу діяльності організацій постійно доводити свою конкурентоспроможність і прибутковість, зіставляючи свої результати зі зовнішнім світом.

Означені тенденції зумовлюють необхідність володіння менеджерами освіти саме маркетинговою компетентністю як вимогою часу. Це спричинило активізацію наукового пошуку вчених щодо визначення сутності цього соціо-професійного феномену й виокремлення його структури з метою ефективного формування в процесі професійної підготовки цих фахівців [1].

За типом використання маркетингового комплексу в сегментах ринку споживачів освітніх продуктів маркетингова стратегія може бути виражена як диференційований, недиференційований і концентрований маркетинг.

Недиференційований маркетинг як стратегія виражається в тому, що підприємство чи освітній заклад виходить на ринок з яким-небудь набором освітніх послуг, не зважаючи на відмінності між сегментами ринку.

Диференційований маркетинг виражається в тому, що підприємство чи освітній заклад приймає рішення орієнтуватися на декілька сегментів ринку і для кожного з них розробляється модифікація освітньої послуги.

І, нарешті, концентрований маркетинг як стратегія виражається в тому, що підприємство чи освітній заклад прагне до охоплення одного-двох сегментів ринку.

Важливою вимогою до маркетингової стратегії підприємства чи освітньої галузі є її адаптивність, тобто можливість своєчасно скоректувати свою ринкову поведінку при настанні непередбачених змін в зовнішньому середовищі [3].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. У статті розкрито основні завдання маркетингової служби та цілі маркетингової діяльності: надання таких освітніх послуг, що ґрунтуються на знаннях про потреби споживачів, ринкової ситуації та реальних можливостей закладу освіти; найбільш повне задоволення потреб споживачів, забезпечення їх комплексом компетентностей, необхідних на ринку праці; ефективне просування освітніх послуг й освітньої продукції на певних ринках у запланованих обсягах та у визначений термін; забезпечення довгострокової результативності діяльності закладів освіти, що передбачає управління його розвитком з урахуванням освітнього маркетингу; єдність маркетингової стратегії і тактики у діяльності закладів освіти з метою активної адаптації до вимог споживачів. У цілому маркетингова діяльність включає його рекламування; створення іміджу; інформування, утримання потенційних споживачів; залучення абітурієнтів, дослідження ринку освітніх послуг.

З'ясовано, що функціями маркетингової діяльності як комплексу взаємопов'язаних дій науковці визначають аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує заклад освіти; аналіз ринків; аналіз споживачів; вивчення конкурентів і конкуренції; вивчення якості та доступності освітніх послуг й освітньої продукції; формування концепції нової освітньої послуги; планування нових освітніх послуг й освітньої продукції на основі маркетингових досліджень; формування збуту й стимулювання збуту; формування та реалізація цінової політики; розробка і реалізація освітніх маркетингових програм; інформаційне забезпечення освітнього маркетингу; управління освітнім маркетингом (планування, реалізація і контроль заходів маркетингу з оцінкою ризику, прибутків, ефективності).

За типом використання маркетингового комплексу в сегментах ринку споживачів освітніх продуктів маркетингова стратегія може бути виражена як диференційований, недиференційований і концентрований маркетинг.

Перспективними напрямками проведеного дослідження є теоретичне обґрунтування інструментів підвищення ефективності маркетингової діяльності, одними з яких є бенчмаркінг та реінжиніринг процесів, які активно використовуються в бізнесі та засвідчили позитивний ефект досвідом розвитку потужних корпорацій, що їх застосовували

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ковальська В. С. Сутність і структура маркетингової компетентності менеджерів освіти в умовах розбудови ринково-орієнтованої національної освітньої системи. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2019. № 64. С. 62-70.
2. Примак Т. О. Маркетинг: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 228.
3. Свистун В. І. Петренко Л. М., Проценко Н. Д. Розвиток маркетингової компетентності керівників ПТНЗ : наук.-метод. посіб. за ред. В. І. Свистун. Київ : ІПТО НАПН України, 2016. 85 с.

REFERENCES

1. Koval's'ka, V. S. (2019). Sutnist' i struktura marketynhovoyi kompetentnosti menedzheriv osvity v umovakh rozbudovy rynkovo-orientovanoyi natsional'noyi osvitn'oyi systemy [The essence and structure of marketing competence of education managers in the context of developing a market-oriented national education system].

Problemy inzhenerno-pedahohichnoyi osvity. № 64. S. 62-70. [in Ukrainian]

2. Prymak, T. O. (2004). Marketynh [Marketing]: navch. posib. K.: MAUP. 228 s. [in Ukrainian]

3. Svystun, V. I. Petrenko, L. M., Protsenko, N. D. (2016). Rozvytok marketynhovoyi kompetentnosti kerivnykiv PTNZ [Development of marketing competence of managers of vocational schools]: nauk.-metod. posib. za red. V. I. Svystun. Kyiv : IPTO NAPN Ukrayiny. 85 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

РАЦ Адальберт – PhD, доктор філософії з природничих наук, доцент, керівник Відділу забезпечення якості вищої освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

ОСЕРЕДЧУК Ольга – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Oleksandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Scientific interests: professional training of future specialists.

RATS Adalbert – PhD, Doctor of Philosophy in Natural Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Quality Assurance of Higher Education of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Oseredchuk Olga – Doctor of Pedagogy Science, Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, vice-rector at IT Step University.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 330:37:004-044.922

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-474-479

ВОРОНЕНКО Олександр –

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри педагогіки,
старший науковий співробітник Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3683-7278>

e-mail: yks.docs@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Цифрова трансформація є складною міждисциплінарною науковою проблемою, що потребує інтеграції знань з різних галузей для формування цілісного розуміння її сутності, викликів і перспектив. Вона також сприяє створенню сучасної освітньої екосистеми, орієнтованої на підготовку фахівців, здатних ефективно діяти в умовах цифрового середовища.

У статті представлено комплексне дослідження процесу формування та розвитку цифрової трансформації у закладах вищої освіти. Автор виокремлює та характеризує чотири основні етапи цифровізації освітнього процесу. Запропонована періодизація дає змогу простежити еволюцію цифрових змін у вищій освіті – від початкового використання обчислювальної техніки до впровадження сучасних інтелектуальних цифрових технологій та передових освітніх платформ.

У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення поняття «цифрова трансформація», її етапів, цілей та особливостей реалізації в системі вищої освіти. Особливу увагу приділено технологічним чинникам цифровізації, що суттєво впливають на перебудову змісту, форм і методів навчання, а також на систему управління закладами освіти. Розкрито вплив цифрових технологій на забезпечення доступності, безперервності та індивідуалізації освітнього процесу – ключових компонентів сучасної концепції навчання упродовж життя.

Окреслено низку викликів, що супроводжують цифрову трансформацію вищої освіти, зокрема цифрову нерівність між регіонами, диспропорції у технічному забезпеченні закладів, неоднозначне сприйняття цифровізації з боку адміністрацій та педагогів, а також нагальну потребу у підвищенні рівня цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу.

У статті визначено перспективи подальших досліджень, зокрема оновлення методичних підходів до підготовки фахівців у цифровому середовищі, розроблення ефективних моделей цифрової компетентності для викладачів і студентів, а також удосконалення державної освітньої політики щодо цифровізації вищої освіти в Україні. Наголошено на важливості подальшого аналізу соціальних, технологічних і педагогічних аспектів цифрової трансформації.

Ключові слова: освіта, цифрова освіта, цифрова трансформація у закладах вищої освіти, цифрові навички, цифрові компетентності.

VORONENKO Oleksandr –

PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Doctoral
Candidate of Pedagogy Department State Institution “South
Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3683-7278>

e-mail: yks.docs@gmail.com

FORMATION AND DEVELOPMENT OF DIGITAL TRANSFORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Digital transformation contributes to the creation of a modern educational ecosystem focused on training specialists capable of operating effectively in a digital environment. The article presents a comprehensive study of the process of formation and development of digital transformation in higher education institutions. The author identifies and characterizes four main stages of digitalization of the educational process. The proposed periodization allows tracing the evolution of digital changes in higher education, from the initial use of computing technology to the implementation of modern intelligent digital technologies and advanced educational platforms.

The article analyzes contemporary scientific approaches to defining the concept of "digital transformation," its stages, goals, and implementation features within the higher education system. Special attention is given to the technological factors of digitalization, which significantly influence the restructuring of the content, forms, and methods of learning, as well as the management of educational institutions. The impact of digital technologies on ensuring accessibility, continuity, and individualization of the learning process – key components of the modern concept of lifelong learning – is revealed.

Some challenges accompanying digital transformation in higher education are identified, including digital inequality between regions, disparities in the technical equipment of institutions, ambiguous perceptions of digitalization by administrators and educators, and the urgent need to enhance the digital competence of all participants in the educational process.

The article outlines prospects for further research on updating methodological approaches for training specialists in a digital environment, developing effective models of digital competence for teachers and students, and improving state educational policy regarding the digitalization of higher education in Ukraine. The importance of continued analysis of the social, technological, and pedagogical aspects of digital transformation is highlighted.

Key words: Education, Digital Education, Digital transformation in higher education institutions, Digital skills, Digital competencies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі цифрові трансформації стали одним із провідних чинників розвитку суспільства і економіки, проникаючи у всі сфери людської діяльності – від виробництва й послуг до культури та освіти. Цей процес

трансформує традиційні підходи, змінюючи способи взаємодії між людьми, організаціями і державою, створюючи нові можливості для інновацій, підвищення продуктивності та якості життя. Особливу актуальність питання цифрової трансформації різних секторів економіки та освіти

набуло після підписання Україною Угоди про участь у Програмі ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027) [1–3].

Зміст нормативно-правових актів України актуалізує питання модернізації системи освіти України в контексті забезпечення формування необхідних цифрових компетентностей, цифрових умінь і цифрових навичок у здобувачів освіти, регламентує ключові показники оцінювання цифрової трансформації у сфері освіти й визначає пріоритетні напрями та завдання щодо цифровізації освіти загалом, а також розвитку цифрових навичок і цифрових компетентностей, підвищення рівня цифрової грамотності населення [4].

Заклади вищої освіти в Україні переживають якісні зміни у підходах до цифровізації, що відображається у впровадженні інноваційних освітніх платформ, дистанційного навчання, використанні штучного інтелекту та аналітичних інструментів для персоналізації освітнього процесу. Освітні програми стають більш адаптивними до потреб сучасного ринку праці, що постійно трансформується під впливом цифрової екосистеми.

Відтак, цифрова трансформація у закладах вищої освіти виходить за межі простого оновлення матеріально-технічної бази – вона формує сучасну екосистему навчання і розвитку, що сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних успішно адаптуватися та ефективно діяти в умовах швидкозмінного цифрового середовища.

З огляду на викладене, дослідження цифрової трансформації у закладах вищої освіти є надзвичайно актуальним і необхідним для визначення подальших напрямів розвитку освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць свідчить, що питання цифрової трансформації освіти є багатограним і вивчається з різних наукових позицій. Звернімося безпосередньо до досліджень проблеми цифрової трансформації у закладах вищої освіти, проведених як українськими, так і іноземними вченими за такими напрямками:

- моделі та визначення цифрової трансформації у закладах вищої освіти (Gkrimpizi, T., Peristeras, V., Magnisalis, I., Branch, J.W., Burgos, D., Serna, M.D.A., Ortega, G.P., Богуш А., Вороненко, І., Вороненко О.);

- цифрова трансформація та її вплив на навчальний процес і адміністративні процеси (Santos, E., Trigo, A., Kisiolek, A., Karyu, O., Kobis, P.);

- цифрова трансформація як драйвер соціальних інновацій та взаємодії з зовнішнім середовищем (Kaputa, V., Loučanová, E., Tejerina-Gaite, F.A., Bonzanini, O.A., Silva, A., Cokins, G., Gonçalves, M.J.);

- стратегічні та організаційні відповіді на цифрову трансформацію у вищій освіті (Gering, Z., Feher, K., Harmat, V., Tamassy, R., Fernández, A., Gómez, B., Binjaku, K., Meçe, E.K.).

Ці дослідження свідчать що у сучасних умовах цифрова трансформація в закладах вищої освіти стає не просто технічним чи адміністративним процесом, а складним багатовимірним

явищем, що охоплює як організаційні, так і соціокультурні, освітні та управлінські аспекти. Водночас, ця багатогранність свідчить про те, що цифрова трансформація є складною міждисциплінарною науковою проблемою, яка потребує інтеграції знань із різних галузей для формування цілісного розуміння її сутності, викликів і перспектив.

Мета статті – дослідити процес становлення та розвитку цифрової трансформації у закладах вищої освіти України шляхом аналізу її етапів, концептуальних засад та впливу сучасних цифрових технологій на трансформацію освітнього середовища, доступність і якість навчання.

Ця мета передбачає: виокремлення та характеристику ключових етапів розвитку цифровізації у сфері вищої освіти України в історичному та сучасному контексті; аналіз наукових підходів стосовно сутності цифрової трансформації закладів вищої освіти; визначення технологічних чинників і передумов, що забезпечують цифрову трансформацію освітнього процесу; дослідження впливу цифрових технологій на забезпечення доступності, індивідуалізації та неперервності навчання; виявлення основних викликів цифрової трансформації, пов'язаних із необхідністю адаптації закладів вищої освіти до динамічних змін цифрового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науковій розвідці вчених Є.О. Черновол, А.В. Чепелюк, Ф.Ф. Куртяк визначено етапи цифрових перетворень освітнього процесу в закладах вищої освіти України (етап 1 – первинна цифровізація; етап 2 – цифрова оптимізація; етап 3 – цифрове адміністрування; етап 4 – цифрові перетворення) [5].

Влучним є зауваження вчених (Ю.М. Теслі та Г.О. Заспи) про те, що «традиційні підходи до інформатизації діяльності ЗВО, що концентруються на функціональній автоматизації, вже не відповідають вимогам часу. Сучасні світові тенденції розвитку як освіти, так і управління освітніми закладами спрямовані на їхню цифрову трансформацію» [6]. Водночас вчені застерігають «темпи змін та прийняття нових, трансформаційних рамок навчання не такі швидкі, як трансформація індустрії. Передбачається, що системи освіти, які не зможуть пристосуватися до цифрового світу, безперечно, стануть жертвами «цифрового дарвінізму» – продовжать функціонувати лише найбільш адаптовані, що реагують на технологічні тенденції» [7].

Вчений К. Дехеус стверджує, що «цифрова трансформація освіти в сучасних умовах залежить від таких компонентів, як інтернет, мобільні мережі та смартфони, Інтернет речей, Великі дані, нові хмарні послуги, розумні аксесуари/одяг, швидкі та потужні зв'язки, мережі соціальних медіа та штучний інтелект» [8].

Водночас О.В. Бардадим наголошує про те, що «модель цифрової трансформації освіти передбачає не лише використання цифрових технологій і постійне навчання педагогів впродовж викладацької діяльності, а й створення відповідної інфраструктури у закладах освіти та забезпечення

єдності й взаєморозуміння всіх учасників освітнього процесу» [9]. Дослідник також виокремлює ознаки цифрової трансформації освіти: «орієнтованість освіти на результат (формування компетентностей); індивідуалізація та персоніфікація навчання завдяки цифровим інструментам; забезпеченість навчального середовища технічними засобами; вчитель перестав бути єдиним джерелом інформації; в центрі навчального процесу учні та студенти; орієнтація на потреби учнів – побудова навчання навколо учнів» [9].

На думку О.І. Гончарової «одним з головних завдань цифрової трансформації є забезпечення доступності освіти. Цифрові технології можуть допомогти зменшити бар'єри для освіти, зокрема, віддаленість від навчального закладу, фінансові обмеження та інші обставини, які можуть завадити отриманню якісної освіти. Для цього створюються електронні курси, онлайн-ресурси, відеоуроки та інші цифрові матеріали, які можна використовувати для навчання в будь-який час та з будь-якого місця з доступом до Інтернету» [10].

Глибоке вивчення педагогічної спадщини українських учених дало можливість виокремити й характеризувати чотири етапи зародження, розвитку і становлення цифровізації у закладах вищої освіти.

Перший етап (1874-1990 рр.) – здійснення елементарних розрахункових операцій. Даний етап був до появи Інтернету та широкого застосування комп'ютерів в освітньому процесі. За І.Т. Райковською у: 1874-1917 рр. розпочалася «ера впровадження автоматичних систем в господарське життя країни»; 1917-1945 рр. «відбулася механізація процесу збору та обробки облікової інформації»; 1945-1950 рр. «наряду з відновленням промисловості та сільського господарства були прийняті заходи з розвитку виробництва та застосування нових типів і моделей обчислювальних машин»; 1950-их рр. відбувалося «інформаційне забезпечення процесу управління підприємством»; 1960-1970-их рр. розпочалася «автоматизація облікової роботи»; 1980-их рр. започатковано «аналіз ефективності діяльності за використання електронно-обчислювальних машин» [11].

Другий етап (1990-2006 рр.) – комп'ютеризація закладів вищої освіти. Даний етап був пов'язаний із появою мережі Інтернет. У вузькому сенсі передбачалося застосування комп'ютера як засобу навчання, в широкому – багатоцільове використання комп'ютера в навчальному процесі. Виокремлювалося два напрями комп'ютеризації освіти: володіння всіма засобами використання комп'ютера як засобу навчальної діяльності і використання комп'ютера в якості об'єкта вивчення [12]. Даному етапу не характерне використання спеціалізованого програмного забезпечення в навчанні. Водночас почали з'являтися, використовуватися та демонструватися студентам перші аналітичні програми, завдання яких полягало у зменшенні трудомісткості аналітичної роботи, пов'язаної з розрахунком фінансових коефіцієнтів; системи, здатні функціонувати в

середовищі локальних обчислювальних сіток; комплексні системи обробки інформації [11].

Перші два етапи сформулювали передумови подальшої інформатизації освітнього процесу, оскільки стали очевидними переваги користування інформаційними технологіями у навчання, до яких вчений Є. Ветчанін відносить «підвищення мотивації, інтересу та ефективності роботи учнів; розвиток самостійності учнів та рефлексії їх діяльності; урізноманітнення навчального процесу та розширення набору задач, вправ та завдань; покращення контролю за діяльністю учнів» [13].

Третій етап (2006-2018 рр.) – інформатизація закладів вищої освіти, що спричинена розбудовою інформаційного суспільства, та яка викликала необхідність підвищення якості підготовки фахівців на основі використання в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій; застосування активних методів навчання і як результат, підвищення творчої та інтелектуальної складових навчальної діяльності; інтеграції різних видів освітньої діяльності (навчальної, дослідницької тощо); адаптації інформаційних технологій навчання до індивідуальних особливостей студента; забезпечення безперервності і наступності в навчанні; розробки інформаційних технологій дистанційного навчання; удосконалювання програмно-методичного забезпечення навчального процесу [14]. Цьому етапу характерне «впровадження різних мобільних пристроїв і поступове збільшення кількості спеціалізованого обладнання, яке використовувалося в сфері освіти. Організації в цей період оснащувалися інтерактивними дошками, робототехнікою, системами відеоконференцз'язку, електронними книгами, нетбуками, системами голосування, при цьому розвивалася інфраструктура безкабельного доступу до інформаційних сервісів, будувалися мережі за технологією Wi-Fi» [15]. Дослідники наголошують на початок використання в освітньому процесі на цьому етапі мережових технологій, технологій віртуальної реальності, дистанційних форм навчання [13]. Відбулися істотні зміни в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців в закладах вищої освіти за рахунок використання цілого комплексу програмних продуктів, якісне узагальнення яких українськими вченими (Т.Б. Прийдак, Л.В. Яловега, О.В. Лега, Т.Г. Мисник, С.П. Зоря) дозволяє оцінити науковий прорив у цій сфері. Означені дослідники виокремлюють:

- прикладне програмне забезпечення загального призначення, до якого належать текстові редактори і процесори, табличні процесори, графічні редактори, засоби створення мультимедійних презентацій, мережні програми, електронні освітні ресурси;

- прикладне програмне забезпечення професійного призначення, до якого належать засоби ведення бухгалтерського обліку малих підприємств, засоби ведення бухгалтерського обліку середніх та великих підприємств, засоби автоматизації обліку в роздрібній та оптовій торгівлі, засоби підготовки фінансової звітності, універсальні бухгалтерські системи, засоби автоматизації робочих місць (локальне використання), засоби

автоматизації фінансового аналізу підприємства і оцінки ефективності інвестицій, комплексне банківське програмне забезпечення, засоби управління підприємством, фінансово-аналітичні системи [16].

Незважаючи на значні зміни, що відбулися на третьому етапі в закладах освіти, частина навчальних закладів залишилися на другому етапі, що підтверджують зауваження вчених. В.П. Вембер у публікації 2007 року наголошував, що «значним фактором виведення освіти на якісно новий рівень є не тільки оснащення навчальних закладів комп'ютерною технікою, а й розробка та впровадження якісних педагогічних програмних засобів з різних предметів» [12]. У публікації 2015 року вчена Л.М. Калініна зауважувала про те, що «на місцях поняття інформатизації підмінено поняттям комп'ютеризації (забезпечення навчальних закладів комп'ютерною технікою) і зводиться, в основному, до звітування про відсоток забезпеченості технікою та підготовки викладачів і вчителів основ інформаційно-комунікаційних технологій» [17].

Четвертий період (2018-поточний час) – цифровізація освіти, «головна мета якої в системі вищої освіти передбачає забезпечення неперервності процесу навчання, тобто life-long-learning – навчання протягом життя, і одночасно його індивідуалізації на основі advanced learning-technologies – технологій просунутого навчання» [18]. На даному етапі принципово змінюються цілі та зміст навчання, роль викладача. Поділяємо думку видатних вчених (Ю.В. Биков, О.Ю. Буров) про те, що у сфері цифрової трансформації в освіті «...цілі навчання змінилися. Нині це щось більше, ніж просто знання і нові можливості. Новою валютою (цінністю) стали навички (skills) або компетентності. Ми не можемо придбати так звані «соціальні навички» (soft skills), просто переглядаючи відео і беручи участь у вікторинах. Нова парадигма цифрового навчання вимагає перегляду традиційних підходів» [19].

Дослідники (Л. Северина, О. Здоровець, О. Беляєва) влучно зауважують, що «учитель стає не так джерелом знань, як навігатором, що пропонує оптимальну для цілей даного курсу траєкторію знайомства з базами даних, розробку практичних завдань, кейсів для обговорення, і, звичайно, тестування проходження учнями цієї траєкторії» [20]. На ряду з поширенням застосування в освітньому процесі мережових технологій, технологій віртуальної реальності, дистанційних форм навчання розпочинається використання технологій штучного інтелекту в освіті, що має значний потенціал для покращення ефективності навчання та персоналізації освітнього процесу, що призводить до трансформації системи вищої освіти. Підвищуються вимоги до фахової підготовки майбутніх фахівців, які крім володіння прикладним програмним забезпеченням загального та спеціального призначення, мають вміння використовувати професійні інструменти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У процесі дослідження було встановлено, що цифрова трансформація у

зкладах вищої освіти України є процесом, що має тривалу історичну динаміку розвитку. Зміни у змісті цифровізації формувалися поступово, охоплюючи кілька історичних етапів, починаючи з кінця XIX століття й до сьогодення. Запропонована періодизація дозволяє простежити еволюцію цифрових технологій в освітньому процесі – від елементарних обчислювальних операцій до комплексного використання інтелектуальних цифрових інструментів у навчанні та управлінні освітою.

Окреслені хронологічні межі кожного з етапів є умовними, оскільки залежать від ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних можна віднести цифровий розрив між регіонами, відмінності в технічному забезпеченні та рівні цифрової інфраструктури окремих закладів вищої освіти. Серед суб'єктивних – різне ставлення керівників, викладачів та інших учасників освітнього процесу до необхідності впровадження цифрових змін.

Цифрова трансформація вищої освіти визначається не лише впровадженням новітніх технологій, а й зміною парадигми підготовки фахівців, що має на меті забезпечення доступності, індивідуалізації та неперервності навчання відповідно до викликів цифрової епохи.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку пов'язані з: поетапним дослідженням впливу цифрової трансформації на зміст і структуру підготовки майбутніх фахівців; вивченням змін у педагогічних підходах, методичних засобах та цифрових інструментах навчання; розробкою моделей цифрової компетентності викладачів і студентів, що відповідатимуть новим вимогам цифрового середовища; аналізом освітньої політики та нормативної бази щодо впровадження цифрової трансформації у ЗВО; визначенням стратегій подолання цифрової нерівності та забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Подальші дослідження у сфері цифрової трансформації вищої освіти є не лише актуальними, а й необхідними для формування адаптивної, інноваційно спроможної та соціально відповідальної освітньої системи України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Voronenko I., Bohush A., Voronenko O., Klymenko N., Kostenko I., Kudrina, O. and Bozhkova V. Digital transformation research trends in Ukraine and the world: meta & bibliometric analysis. *Knowledge and Performance Management*. 2024. № 8(1). С. 74-90. URL: [https://doi.org/10.21511/kpm.08\(1\).2024.06](https://doi.org/10.21511/kpm.08(1).2024.06)
2. Богуш А., Вороненко І., Вороненко О., Нагорна О. Цифрова трансформація в економіці та освіті: реалії та перспективи. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2023. № 23. С. 79-94. URL: <https://doi.org/10.31392/iscs.2023.23.079>
3. Вороненко О. Трансформація змісту цифровізації у закладах вищої освіти як складна міждисциплінарна наукова проблема. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1(14). С. 315-323. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.332272](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.332272)
4. Вороненко О., Вороненко І. Цифрова трансформація освіти: нормативно-правовий аспект. *Науковий вісник Південноукраїнського національного*

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2024. Вип. 1 (146). С. 62-69. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/20104/1/11.pdf>

5. Черновол С. О., Чепелюк А. В., Куртяк Ф. Ф. Щодо цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України: нові можливості та перспективи. *Академічні візії*. 2023. № 15. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132>

6. Тесля Ю. М., Заспа Г. О. Розробка концентричної інформаційної технології цифрової трансформації закладів вищої освіти. *Управління розвитком складних систем*. 2020. № 44. С. 105-115. URL: <http://mdcs.knuba.edu.ua/article/view/228917/227935>

7. Ismail Mariam H., Khater, Mohamed Zaki, Mohamed (2017). Digital Business Transformation and Strategy: What Do We Know So Far? 2017. URL: https://cambridgeservicealliance.eng.cam.ac.uk/system/files/documents/2017NovPaper_Mariam.pdf

8. Dexeus C. The Deepening Effects of the Digital Revolution. In E. Fayos-Solá, C. Cooper (Eds). *The Future of Tourism: Innovation and Sustainability*. 2019. Pp. 43-69. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-89941-1>

9. Бардадим О. В. Роль цифрової трансформації освіти у підготовці вчителів природничого напрямку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2021. № 1. С. 101-107. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7595166>

10. Гончарова О. І. Цифрові технології в освіті як засіб покращення доступності та ефективності навчання. 2023. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734946/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

11. Райковська І. Т. Модульна структура системи комп'ютеризації економічного аналізу: функціональний склад. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2009. № 1. С. 338-359. URL: https://library.ztu.edu.ua/e-copies/Zbirnyk/Problems_%20accounting_1_13/338.pdf

12. Вембер В. П. Інформатизація освіти та проблеми впровадження педагогічних програмних засобів в навчальний процес. *Електронне фахове видання «Інформаційні технології і засоби навчання»*. 2007. № 3. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/859/1/V_Vember_ITZN_3_IS.pdf

13. Ветчанін Є. Сучасний стан комп'ютеризації освіти. *Освітнологічний дискурс*. 2018. № 1-2 (20-21). С. 341-352.

14. Гуня Л., Лихочвор Л. Комп'ютеризація навчання на заняттях з англійської мови. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2688>

15. Грод І. М., Федчишин О. М. Особливості і стадії розвитку цифровізації сфери освіти. 2023. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28853/1/8_Grod_Fedchushun.pdf

16. Прийдак Т. Б., Яловега Л. В., Лега О. В., Мисник Т. Г., Зоря С. П. Розвиток цифрової компетентності як умова забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 5. С. 28-47.

17. Калініна Л. М. Стан і перспективи впровадження інформатизації освіти. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2015. № 1. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/185263214.pdf>

18. Лазько А. Томашевська І. Ключові тренди в композитах: вища освіта і цифровізація. *Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи*: колективна монографія. 2023. С. 180-211. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/380/10386/21648-1>

19. Биков Ю. В., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2020. 55. С. 11-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_2020_55_4

20. Северина Л., Здоровець О., Беляєва О. Цифрова трансформація освіти. *Педагогічні науки та освіта*. 2023. Вип. XLIV-XLV. С. 76-83. URL: https://znayshov.com/FR/27464/Ped_nauk_XLIV_XLV-77-84.pdf

REFERENCES

1. Voronenko, I., Bohush, A., Voronenko, O., Klymenko, N., Kostenko, I., Kudrina, O. and Bozhkova, V. (2024). Digital transformation research trends in Ukraine and the world: meta & bibliometric analysis. *Knowledge and Performance Management*. № 8(1). Pp. 74-90. URL: [https://doi.org/10.21511/kpm.08\(1\).2024.06](https://doi.org/10.21511/kpm.08(1).2024.06) [in English]

2. Bohush, A., Voronenko, I., Voronenko, O., Nahorna, O. (2023). Tsyfrova transformatsiia v ekonomitsi ta osviti: realii ta perspektyvy [Digital transformation of education. Pedagogical sciences and education, Issue]. *Mizhdystsyplinarni doslidzhennia skladnykh system*. № 23. Pp. 79-94. URL: <https://doi.org/10.31392/iscs.2023.23.079> [in Ukrainian]

3. Voronenko, O. (2025). Transformatsiia zmistu tsyfrovizatsii u zakladykh vyshchoi osvity yak skladna mizhdystsyplinarna naukova problema [Transformation of the content of digitalization in higher education institutions as a complex interdisciplinary scientific problem]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. № 1(14). Pp. 315-323. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.332272](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.332272) [in Ukrainian]

4. Voronenko, O., Voronenko, I. (2024). Tsyfrova transformatsiia osvity: normatyvno-pravovyi aspekt [Digital transformation of education: regulatory and legal aspects]. *Naukovyi visnyk Pivdennoукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 1. (146). Pp. 62-69. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/20104/1/11.pdf> [in Ukrainian]

5. Chernovol, Ye. O., Chepeliuk, A. V., Kurtiak, F. F. (2023). Shchodo tsyfrovizatsii osvithnoho protsesu u zakladykh vyshchoi osvity Ukrainy: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Regarding the digitalization of the educational process in higher education institutions of Ukraine: new opportunities and prospects]. *Akademichni vizii*. № 15. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132> [in Ukrainian]

6. Teslia, Yu. M., Zasp, H. O. (2020). Rozrobka kontsentrychnoi informatsiinoi tekhnolohiitsyfrovoy transformatsii zakladiv vyshchoi osvity [Development of concentric information technology for digital transformation of higher education institutions]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*. № 44. Pp. 105-115. URL: <http://mdcs.knuba.edu.ua/article/view/228917/227935> [in Ukrainian]

7. Ismail, Mariam H., Khater, Mohamed, Zaki, Mohamed (2017). Digital Business Transformation and Strategy: What Do We Know So Far? 2017. URL: https://cambridgeservicealliance.eng.cam.ac.uk/system/files/documents/2017NovPaper_Mariam.pdf [in English]

8. Dexeus, C. (2019). The Deepening Effects of the Digital Revolution. In E. Fayos-Solá, C. Cooper (Eds). *The Future of Tourism: Innovation and Sustainability*. Pp. 43-69. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-89941-1> [in English]

9. Bardadym, O. V. (2021). Rol tsyfrovoy transformatsii osvity u pidhotovtsi vchyteliv pryrodnychoho napriamu [The role of digital transformation of education in the training of science teachers]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*. № 1. Pp. 101-107. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7595166> [in Ukrainian]

10. Honcharova, O. I. (2023). Tsyfrovi tekhnologii v osviti yak zasib pokrashchennia dostupnosti ta efektyvnosti navchannia [Digital technologies in education as a means of improving the accessibility and effectiveness of learning]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734946/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf [in Ukrainian]

11. Raikovska, I. T. (2009). Modulna struktura systemy kompiuteryzatsii ekonomichnoho analizu: funktsionalnyi sklad [Modular structure of the computerization system for economic analysis: functional composition]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, №1. Pp. 338-359. URL: https://library.ztu.edu.ua/e-copies/Zbirnyk/Problems_%20accounting_1_13/338.pdf [in Ukrainian]

12. Vember, V. P. (2007). Informatyzatsiia osvity ta problemy vprovadzhennia pedahohichnykh prohramnykh zasobiv v navchalnyi protses [Informatization of education and problems of implementing pedagogical software in the educational process]. *Elektronne fakhove vydannia «Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia»*. №3. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/859/1/V_Vember_ITZN_3_IS.pdf [in Ukrainian]

13. Vetchanin, Ye. (2018). Suchasnyi stan kompiuteryzatsii osvity [Current state of computerization of education]. *Osvitohichnyi diskurs*. №1-2 (20-21). Pp. 341-352. [in Ukrainian]

14. Hunia, L., Lykhochvor, L. Kompiuteryzatsiia navchannia na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Computerization of teaching in English classes]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2688> [in Ukrainian]

15. Hrod, I. M., Fedchyshyn, O. M. (2023). Osoblyvosti i stadii rozvytku tsyfrovizatsii sfery osvity [Features and stages of development of digitalization of education]. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28853/1/8_Grod_Fedchushun.pdf [in Ukrainian]

16. Pryidak, T. B., Yaloveha, L. V., Leha, O. V., Mysnyk, T. H., Zoria, S. P. (2019). Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti yak umova zabezpechennia konkurentospromozhnosti maibutnikh ekonomistiv [Development of digital competence as a condition for ensuring the competitiveness of future economists]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. №5. Pp. 28-47. [in Ukrainian]

17. Kalinina, L. M. (2015). Stan i perspektyvy vprovadzhennia informatyzatsii osvity [Status and prospects of implementing informatization of education]. *Kompiuter u shkoli ta simi*. №1. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/185263214.pdf> [in Ukrainian]

18. Lazko A., Tomashevska I. (2023). Kliuchovi trendy v kompozitakh: vyshcha osvita i tsyfrovizatsiia [Key trends in composites: higher education and digitalization]. *Reformy vyshchoi osvity v Ukraini: vyklyky, stan ta perspektyvy: kolektyvna monohrafiia*. Pp. 180-211. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/380/10386/21648-1> [in Ukrainian]

19. Bykov, Yu. V., Burov, O. Yu. (2020). Tsyfrovi navchalne seredovyshche: novi tekhnologii ta vymohy do zdobuvachiv znan [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge seekers]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metody navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem*. №55. Pp. 11-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_2020_55_4 [in Ukrainian]

20. Severyna, L., Zdorovets, O., Bieliaieva, O. (2023). Tsyfrova transformatsiia osvity [Digital transformation of education]. *Pedahohichni nauky ta osvita*, Vypusk XLIV–XLV. Pp. 76–83. URL: https://znayshov.com/FR/27464/Ped_nauk_XLIV_XLV-77-84.pdf [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВОРОНЕНКО Олександр – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри педагогіки, старший науковий співробітник Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: розвиток цифрової трансформації у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VORONENKO Oleksandr – PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Doctoral Candidate of Pedagogy Department State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”.

Scientific interests: development of digital transformation in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 373.3:371.134(477) (092)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-479-483

ШЕПІТКО Олена –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Навчально-науковий педагогічний інститут

імені В. О. Сухомлинського Національного університету

кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8098-8527>

e-mail: elleshepit@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ О.Я. САВЧЕНКО

У статті розглянуто концептуальні засади модернізації початкової освіти у межах педагогічної системи О.Я. Савченко – видатної української дослідниці у сфері загальної педагогіки та дидактики. Проаналізовано її наукові підходи до формування змісту навчання, розвитку пізнавальної активності молодших школярів та методичного забезпечення навчального процесу. Особливу увагу приділено особистісно зорієнтованому, компетентнісному та системному підходам, які у працях О.Я. Савченко набувають цілісного дидактичного оформлення. У контексті реалізації Концепції Нової української школи підкреслюється актуальність педагогічної спадщини вченої, зокрема щодо інтеграції міжпредметних зв'язків, оновлення змісту навчання та формування ціннісних орієнтирів у молодших школярів. Зроблено висновки про значення ідей О.Я. Савченко для сучасної модернізації початкової освіти в Україні.

У публікації розкрито концептуальні засади модернізації початкової освіти у педагогічній системі О.Я. Савченко, серед яких провідне місце посідають особистісно орієнтований підхід, компетентнісна парадигма, розвиток пізнавальної активності та самостійності, принципи системності й міжпредметних зв'язків, а також гуманізація освітнього процесу. Проаналізовано способи реалізації цих засад у підручниках, методичних рекомендаціях, концепціях і стандартах, розроблених за участі О.Я. Савченко. Зазначено, що у контексті Нової української школи ці ідеї набувають особливої значущості, оскільки відповідають запитам оновлення змісту навчання та формування в учнів здатності до цілісного пізнання світу. Обґрунтовано роль міжпредметної інтеграції як системного засобу забезпечення логічної послідовності, змістової єдності та компетентнісної орієнтації початкової освіти.

В статті обґрунтовано значущість педагогічної спадщини О.Я. Савченко для модернізації початкової освіти. Розкрито її внесок у розвиток міжпредметної інтеграції, формування пізнавальної активності та створення навчально-методичних матеріалів. Висвітлено її підхід до балансування інтеграції з чіткою структурованістю змісту, що сприяє ефективному засвоєнню знань. Підкреслено актуальність ідей вченої в умовах реформування освіти й реалізації Концепції НУШ.

Ключові слова: початкова освіта, модернізація, педагогічна система, особистісно орієнтоване навчання, міжпредметна інтеграція, пізнавальна активність, дидактика, компетентнісний підхід, НУШ.

SHEPITKO Olena –

Postgraduate student at the Department
of Pedagogy and Educational management

Educational and Scientific Pedagogical Institute
named by V.O. Sukhomlynskyi

National University of Shipbuilding named by admiral Makarov

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8098-8527>

e-mail: elleshepit@gmail.com

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF MODERNIZATION OF PRIMARY EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF O.YA. SAVCHENKO

The article examines the conceptual principles of modernization of primary education within the pedagogical system of O.Ya. Savchenko, an outstanding Ukrainian researcher in the field of general pedagogy and didactics. Her scientific approaches to the formation of the content of education, the development of cognitive activity of younger schoolchildren and the methodological support of the educational process are analyzed. Particular attention is paid to the personally oriented, competency-based and systemic approaches, which in the works of O.Ya. Savchenko acquire a holistic didactic design. In the context of the implementation of the Concept of the New Ukrainian School, the relevance of the scientist's pedagogical heritage is emphasized, in particular regarding the integration of interdisciplinary connections, updating the content of education and the formation of value orientations in younger schoolchildren. Conclusions are drawn about the significance of O.Ya. Savchenko's ideas for the modernization of primary education in Ukraine. The publication reveals the conceptual principles of modernization of primary education in the pedagogical system of O.Ya. Savchenko, among which the leading place is occupied by a personally oriented approach, a competency paradigm, the development of cognitive activity and independence, the principles of systematicity and interdisciplinary connections, as well as the humanization of the educational process. The methods of implementing these principles in textbooks, methodological recommendations, concepts and standards developed with the participation of O.Ya. Savchenko are analyzed. It is noted that in the context of the New Ukrainian School these ideas acquire special significance, since they meet the requirements of updating the content of education and forming in students the ability to holistically understand the world. The role of interdisciplinary integration as a systemic means of ensuring logical consistency, content unity and competency orientation of primary education is substantiated.

The article substantiates the significance of the pedagogical heritage of O.Ya. Savchenko for the modernization of primary education. Its contribution to the development of interdisciplinary integration, the formation of cognitive activity and the creation of educational and methodological materials is revealed. Her approach to balancing integration with a clear structure of content, which contributes to effective knowledge acquisition, is highlighted. The relevance of the scientist's ideas in the context of educational reform and the implementation of the NUS Concept is emphasized.

Key words: primary education, modernization, pedagogical system, personally oriented learning, interdisciplinary integration, cognitive activity, didactics, competency-based approach, National Secondary School.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасних умовах реформування української освіти особливої ваги набуває осмислення наукових ідей видатних педагогів, які заклали методологічні основи розвитку початкової освіти. Початкова школа як основа загальної середньої освіти потребує науково обґрунтованих підходів до формування її змісту, методів і засобів. Саме завдяки діяльності провідних українських науковців, зокрема Олександри Яківни Савченко, педагогіка початкової школи набула визнання не лише в Україні, а й за її межами. Її багаторічна наукова діяльність стала каталізатором методологічних зрушень, що трансформували традиційний підхід до навчання молодших школярів у напрямі розвитку пізнавальної самостійності, активності та критичного мислення. Олександра Яківна стала фундатором наукової школи, що продовжує розвивати ідеї особистісно орієнтованої дидактики, базованої на гуманістичних засадах. Її педагогічна система має

інтегрований характер: поєднує теоретичну глибину з високим рівнем практичної застосовності.

Сотні опублікованих праць, підручників та навчальних програм стали методичним фундаментом для учителів початкової школи, сприяючи професійному зростанню педагогів та підвищенню якості освіти. О.Я. Савченко є однією з ключових постатей вітчизняної педагогічної науки, чия діяльність була спрямована на оновлення змісту, методів і форм навчання молодших школярів. Її концепція особистісно орієнтованого підходу, розробка стандартів та підручників, а також дослідження когнітивного розвитку учнів створили міцне підґрунтя для сучасних освітніх трансформацій [1–4].

Модернізація початкової освіти у контексті Нової української школи (далі НУШ) потребує ґрунтовного аналізу наукової спадщини О.Я. Савченко, що дозволяє не лише зберегти безперервність

освітніх традицій, але й забезпечити наукову обґрунтованість інноваційних змін. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення класичних педагогічних ідей з урахуванням сучасних викликів – цифровізації, інклюзивної освіти, орієнтації на компетентності.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад модернізації початкової освіти в педагогічній системі О.Я. Савченко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна система О.Я. Савченко є знаковим явищем в історії розвитку української початкової освіти. Науковиця сформувала цілісну концепцію навчання молодших школярів, яка поєднує глибину наукового аналізу з практичними рекомендаціями для вчителя. Її підхід передбачає гармонійне поєднання когнітивного, емоційного та соціального розвитку дитини, що відповідає вимогам сучасної освітньої парадигми [1, 3].

Олександра Яківна Савченко (1942–2020рр.) – видатна українська педагогиня, доктор педагогічних наук, професорка, академік-засновниця Національної академії педагогічних наук України. Вона була однією з провідних науковців у галузі дидактики початкової освіти та мала величезний вплив на формування сучасної української школи. Авторка понад 700 наукових праць, численних підручників і методичних посібників для початкової школи. Розробниця педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів й активна учасниця реформування освіти в Україні, зокрема НУШ. Типові освітні програми для 1–4 класів створювались під її керівництвом.

Концептуальні засади (табл. 1), розроблені О.Я. Савченко, стали основою для побудови навчального процесу в контексті особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, які нині лежать в основі реформи Нової української школи. Її ідеї про розвиток критичного мислення, формування читалької компетентності, активне застосування диференціації в навчанні та гуманізацію взаємин між учнем і вчителем – мають значний потенціал для подальшого наукового переосмислення й адаптації до сучасних умов [2, 3].

З огляду на це, науковий аналіз концептуальних засад модернізації початкової освіти в межах педагогічної системи О.Я. Савченко є не лише теоретично доцільним, а й практично необхідним, що дозволить інтегрувати перевірені часом педагогічні підходи з новітніми технологіями та методами, спрямованими на підвищення ефективності навчального процесу та загального розвитку молодшого школяра. Завдяки внеску Олександри Яківни українська педагогіка не лише зберегла кращі традиції, але й отримала могутній імпульс до розвитку в умовах сучасних викликів. Її ім'я закономірно асоціюється з науковим авторитетом, інноваційністю та відданістю освітній справі, а закладені нею ідеї продовжують слугувати орієнтиром для нового покоління вітчизняних дослідників та освітян.

Таблиця 1
Концептуальні засади модернізації початкової освіти в Україні за О.Я. Савченко

Концептуальні засади	Характеристика
1	2
Особистісно орієнтований підхід	Визнання дитини як активного суб'єкта навчання
	Формування навчального середовища, що враховує індивідуальні особливості учнів
	Підтримка розвитку самостійності, ініціативності та критичного мислення
Компетентнісна парадигма освіти	Орієнтація на формування ключових компетентностей (уміння вчитися, комунікативність, соціальна активність)
	Інтеграція знань, умінь і цінностей у навчальному процесі
	Розробка дидактичних моделей, що забезпечують практичну спрямованість навчання
Пізнавальна активність і самостійність	Розробка педагогічної системи розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів
	Використання проблемного навчання, дослідницьких методів, евристичних завдань
Системність і міжпредметні зв'язки	Побудова навчального процесу на основі системного підходу
	Активне використання міжпредметних зв'язків для формування цілісної картини світу в учнів
Гуманізація освіти	Пріоритет морально-етичних цінностей у навчанні
	Створення атмосфери довіри, поваги та співпраці між учителем і учнем

Ці засади були реалізовані в підручниках О.Я. Савченко, її методичних рекомендаціях, а також у Концепції початкової освіти, Державних стандартах, і програмах НУШ, до розробки яких вона активно долучалась.

Оновлення змісту початкової освіти в умовах реалізації Концепції Нової української школи передбачає кардинальні зміни у підходах до проєктування предметного навчання. Ключові компетентності, визначені як системоутворювальний чинник результатів навчання, потребують цілісної дидактичної реалізації через зміст, методи й засоби навчального процесу. Одним із провідних засобів досягнення цієї мети є системне використання міжпредметних зв'язків і інтеграції, що забезпечують змістову узгодженість, логічну послідовність і пізнавальну цілісність освітнього процесу [1, 4].

В цьому контексті педагогічна система О.Я. Савченко має визначальне значення: не лише як теоретична основа, а й як приклад практичного втілення міжпредметної інтеграції на рівні початкової школи. У своїх працях Савченко аргументувала доцільність формування в учнів здатності до цілісного пізнання навколишнього

світу через інтеграцію змісту, методів і завдань навчальних предметів. Її дидактичні концепції базуються на системному підході, що передбачає органічне поєднання предметного і надпред-

метного змісту – із фокусом на розвиток пізнавальної активності, міждисциплінарного мислення та навчальної самостійності [3, 4].

Рис. 1. Систематизація ціннісних уявлень в початковій школі за О.Я. Савченко

У сучасній початковій школі предметне навчання виходить за межі формального здобуття знань і дедалі більше спрямоване на формування цінностей особистості. Такий підхід відображає провідну ідею НУШ – виховувати не лише обізнану, а й відповідальну, емпатійну та свідомо діючу людину. Кожен навчальний предмет має потенціал виступати носієм ціннісного змісту, забезпечуючи як предметно-галузеву, так і міжпредметну реалізацію ключових освітніх орієнтирів (рис. 1):

- «Українська мова» через соціокультурну змістову лінію сприяє формуванню морально-етичних уявлень, мовленнєвої культури та емоційно-ціннісного сприймання дійсності.

- «Я у світі» формує у дітей громадянські якості, надаючи дітям уявлення про права людини, толерантність, соціальну справедливість і відповідальне ставлення до природи, інших людей, суспільства загалом.

- «Основи здоров'я» спрямовані на усвідомлення цінності життя, здоров'я, безпеки. Курс формує в учнів навички відповідального вибору й турботи про власне благополуччя.

- «Літературне читання» розвиває емоційний інтелект, естетичну чутливість, любов до культури рідного народу, що закладає основи національної ідентичності через художнє слово.

- «Мистецтва» (музичне, образотворче) формують духовність, емоційне самовираження, оцінні судження й розуміння краси в широкому її значенні. Мистецтво стає простором для осмислення й вираження власної системи цінностей.

Міжпредметна інтеграція є педагогічним інструментом, що дозволяє не лише поєднувати знання з різних галузей, а й закріплювати ключові цінності в різних формах діяльності, посилюючи їх практичне значення для дитини. Таким чином, саме в єдності предметного змісту, педагогічних методів і міжпредметних завдань формується ціннісна картина світу молодшого школяра, а система освіти перетворюється на виховне середовище з гуманістичним спрямуванням.

Упровадження компетентнісного підходу в сучасній початковій освіті передбачає формування

в учнів не лише предметних знань, а й здатності до їхнього практичного застосування в різних життєвих ситуаціях. Саме тому системне використання міжпредметних зв'язків, що відповідають структурним компонентам читацької компетентності (усвідомлене читання, інтерпретація, аналіз, оцінювання), розглядається як потужний дидактичний ресурс у розробці сучасного уроку літературного читання [2, 4].

Встановлення зв'язків між темами літературного читання та змістом інших освітніх галузей (українська мова, образотворче й музичне мистецтво, «Я у світі», природознавство) дозволяє: забезпечити змістову цілісність навчального процесу; стимулювати розвиток асоціативного мислення та пізнавального інтересу; сприяти формуванню універсальних пізнавальних умінь, що є складовою ключових компетентностей. Запроваджені три типи міжпредметних завдань: *знаннєвий тип* (доповнює та розширює інформаційну базу учнів); *діяльнісний тип* (спрямований на розвиток умінь аналізу, зіставлення, інтерпретації); *ціннісно-орієнтований тип* (формує емоційно-оцінювальну позицію дитини щодо змісту прочитаного). В центрі такої методичної моделі залишається читацька діяльність, яка доповнюється й збагачується матеріалом з інших предметів. Такий підхід не лише підвищує ефективність формування читацької компетентності, як зазначає авторка, а й розширює потенціал уроку як простору для формування міжгалузевих компетентностей, що є основою інтегративного навчання в межах Нової української школи [2, 3, 4].

Історичний досвід міжпредметної інтеграції в українській освіті, починаючи з синтетичного методу Ушинського й до авторських концепцій М. Сухомлинського, свідчить про її ефективність, але й потребу в обґрунтованому, контрольованому впровадженні. Саме це підкреслювала і О.Я. Савченко, наголошуючи на балансі між інтеграцією та структурованістю навчального матеріалу, що є критично важливим для засвоєння базових знань та формування компетентностей. Отже, повернення до педагогічних ідей Савченко в умовах сучасної освітньої реформи не є кроком

назад, а навпаки – є цінним науковим ресурсом, який дає змогу концептуалізувати міжпредметну інтеграцію як необхідний компонент компетентнісного, особистісно зорієнтованого та системного підходів у початковій освіті [2, 3].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, наукова та дидактична спадщина О.Я. Савченко становить унікальний феномен у вітчизняній педагогіці, що має надзвичайну теоретичну і практичну цінність для розвитку сучасної початкової освіти. Її авторські підручники, навчальні й методичні посібники, монографії та публікації в галузі дидактики – не лише інструменти навчання, а й втілення глибоких педагогічних ідей, орієнтованих на розвиток особистості школяра. Особливу увагу вчена приділяла концепції формування пізнавальної активності молодших школярів, яка була покладена в основу ряду посібників розвивального спрямування – таких як «Барвистий клубочок», «Розвивай свої здібності», «Умій вчитися». Завдяки їм національна педагогіка отримала не лише нову методику розвивального навчання, але й оновлений формат навчально-методичного забезпечення. Її «Дидактика початкової школи» стала фундаментальним джерелом для підготовки педагогічних кадрів.

Крім наукової праці, суттєвий внесок Савченко у розвиток педагогічної думки – це створення фахової школи дослідників. Підготовка 15 докторів та 32 кандидатів наук засвідчує ефективність її наукового керівництва та формування педагогічної етики, у центрі якої – висока професійність, людяність і духовність.

Не менш вагомими є її звернення до молодих учителів. У порадах і настановах Савченко поєднуються професійна мудрість і педагогічна філософія гуманізму, що перегукується з традиціями В. Сухомлинського. У її баченні вчитель – це марафонець, гуманіст і невтомний учень, що постійно вдосконалює себе заради своїх вихованців. Усе це свідчить про глибоку концептуальну цілісність педагогіки О.Я. Савченко, у якій теорія й практика становлять єдність, а дидактичне новаторство – не просто модернізація форм, а збереження й примноження гуманістичних традицій української початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Lazarenko N., Vizniuk I. Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointegratsii. *Comparative Professional Pedagogy*. 2023. №13(1). P. 11–19.
2. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти. *Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України*. 2011. № 4(Педагогіка). С. 13–16.
3. Савченко О. Я. Цілісність методичної системи підручників «Літературного читання» для 2–4 класів.

Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 221–231.

4. Усик Л. М. Науково-педагогічна спадщина Олександрів Савченко. Уроки співпраці і спілкування : зб. матеріалів I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування» (м. Київ, 4 листопада 2021 р.) / Укладач Онопрієнко О. В. Київ. 2021. С. 94–96.

REFERENCES

1. Savchenko, O. Ya. (2015). Tsilisnist metodychnoi systemy pidruchnykiv «Literaturnoho chytannia» dlia 2–4 klasiv [Integrity of the methodological system of the “Literary Reading” textbooks for grades 2–4]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats. K. : Pedahohichna dumka*. 15(2). S. 221–231. [in Ukrainian]
2. Lazarenko, N., Vizniuk, I. (2023). Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointegratsii [Monitoring the safety of teachers in the context of European integration]. *Comparative Professional Pedagogy*. 13(1). S. 11–19. [in Ukrainian]
3. Savchenko, O. Ya. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk modernizatsii pochatkovoi osvity [Competency-based approach as a factor in the modernization of primary education]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurn. Pivd. nauk. Tsentru APN Ukrainy*. 4(Pedahohyka). S. 13–16. [in Ukrainian]
4. Usyk, L. M. (2021). Naukovo-pedahohichna spadshchyna Oleksandry Savchenko [The scientific and pedagogical legacy of Oleksandra Savchenko]. *Uroky spivpratsi i spilkuvannia : zb. materialiv I Vseukrainskykh pedahohichnykh chytan pamiati O. Ya. Savchenko «Oleksandra Yakivna Savchenko. Uroky spivpratsi i spilkuvannia» (m. Kyiv, 4 lystopada 2021 r.) / Ukladach Onopriienko O. V. Kyiv*. S. 94–96. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕПІТКО Олена – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: концептуальні засади модернізації початкової освіти у педагогічній системі О.Я. Савченко.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEPITKO Olena – Postgraduate student at the Department of Pedagogy and Educational management Educational and Scientific Pedagogical Institute named by V.O. Sukhomlynskyi National University of Shipbuilding named by admiral Makarov.

Scientific interests: conceptual principles of modernization of primary education in the pedagogical system of O.Ya. Savchenko.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37:001.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-484-488

ПОБІРЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор надзвичайний на факультеті
суспільних та гуманітарних наук
Державного вищого навчального закладу імені Вітелона
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2125-7713>
e-mail: pobirchenkonatalia@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ПРО ІСТОРІЮ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розкрито особливості та перспективи розвитку педагогічної біографіки про історію діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття.

В умовах накопичення біографічної інформації, розвитку теоретичних та методичних засад наукових досліджень актуальним є вивчення питань педагогічної біографіки як сфери наукової творчості, видавничо-інформаційної роботи, біографічних досліджень діяльності педагогів, освітян, громадських діячів на певному історико-педагогічному етапі.

На особливу увагу в історії української педагогіки займає просвітницька й науково-педагогічна діяльність членів українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття – специфічного явища, яке розвивалося під впливом ряду суб'єктивних і об'єктивних чинників, провідним з яких виступила суспільна потреба в науковому обґрунтуванні й методичному осмисленні просвітницьких й педагогічних ідей у контексті розвитку національної культури.

Результати науково-дослідної роботи педагогічних біографістів з проблеми діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття висвітлені у численних виданнях – монографіях, підручниках, посібниках, бібліографічних покажчиках, публікаціях в українських і зарубіжних фахових наукових виданнях.

Автором встановлено, що науковий доробок представників педагогічної біографіки про історію діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття є вагомим внеском у дослідження української історії педагогіки. Перспективи подальших наукових студій полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень педагогічної біографіки як складника національної пам'яті, аналізу джерел педагогічної біографіки як освітньо-наукового інформаційного ресурсу біографічної інформації про українських педагогів минулого і сучасності.

Ключові слова: історія педагогіки, педагогічна біографіка, персоналія, українські громади, громадівці, друга половина XIX – початок XX століття.

POBIRCHENKO Natalia –

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Professor Extraordinary at the Faculty of Social
Sciences and Humanities Viton State Higher
Educational Institution in Lehnitsa, Lehnitsa, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2125-7713>
e-mail: pobirchenkonatalia@gmail.com

PEDAGOGICAL BIOGRAPHY ON THE HISTORY OF THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN COMMUNITIES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article reveals the features and prospects for the development of pedagogical biography on the history of the activities of Ukrainian community members in the second half of the 19th - early 20th centuries.

In the context of the accumulation of biographical information, the development of theoretical and methodological foundations of scientific research, the study of issues of pedagogical biography as a sphere of scientific creativity, publishing and information work, biographical research of the activities of teachers, educators, public figures at a certain historical and pedagogical stage is relevant.

Of particular interest in the history of Ukrainian pedagogy is the educational and scientific and pedagogical activity of members of Ukrainian Communities in the second half of the 19th - early 20th centuries - a specific phenomenon that developed under the influence of a number of subjective and objective factors, the leading of which was the social need for scientific substantiation and methodological understanding of educational and pedagogical ideas in the context of the development of national culture.

The results of the scientific research work of pedagogical biographers on the problem of the activities of Ukrainian community members in the second half of the 19th - early 20th centuries are covered in numerous publications - monographs, textbooks, manuals, bibliographic indexes, publications in Ukrainian and foreign professional scientific publications. The author has established that the scientific achievements of representatives of pedagogical biography on the history of the activities of Ukrainian community members in the second half of the 19th - early 20th centuries are a significant contribution to the study of the Ukrainian history of pedagogy. The prospects for further scientific studies are to strengthen interdisciplinary research on pedagogical biography as a component of national memory, to analyze the sources of pedagogical biography as an educational and scientific information resource of biographical information about Ukrainian teachers of the past and present.

Key words: history of pedagogy, pedagogical biography, personalities, Ukrainian communities, community members, second half of the 19th – beginning of the 20th century.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають виховання національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, толерантного громадянина – патріота, здатного до саморозвитку та самовдо-

сконалення, відповідального перед своєю нацією. Тому, в умовах соціальних змін актуалізуються потреби щодо кристалізації національної ідентичності як основи української державності в цілому та, зокрема, історико-культурний підхід у підготовці майбутніх фахівців – громадян України.

Завдання формування національної ідентичності у студентської молоді, усвідомлення нею свого національно-патріотичного обов'язку на основі загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання любові до своєї Батьківщини, утвердження якостей громадянина-патріота України як ідеологічного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу – пріоритети, визначені у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) [4].

В цьому контексті актуалізується потреба вивчення маловідомих сторінок діяльності українських педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні і дидактичні ідеї, що можуть поповнити історію теорії і практики виховання та навчання. Оскільки, за словами академіка О. Сухомлинської, «...життя педагога, його особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загальнопедагогічний досвід того чи іншого періоду, тобто духовна біографія є матеріалізацією історії думки і духу...» [8, с. 43].

В умовах накопичення біографічної інформації, розвитку теоретичних та методичних засад наукових досліджень актуальним є вивчення питань педагогічної біографіки як сфери наукової творчості, видавничо-інформаційної роботи, біографічних досліджень діяльності педагогів, освітян, громадських діячів на певному історико-педагогічному етапі. Завдання української педагогічної біографіки як складника національної пам'яті – розкриття життєтворчого шляху персоналій задля цілісного представлення процесу розвитку гуманістичної педагогіки України [3, с. 153].

На особливу увагу в історії української педагогіки займає просвітницька й науково-педагогічна діяльність членів українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття – специфічного явища, яке розвивалося під впливом ряду суб'єктивних і об'єктивних чинників, провідним з яких виступила суспільна потреба в науковому обґрунтуванні й методичному осмисленні просвітницьких й педагогічних ідей у контексті розвитку національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічної біографіки є предметом досліджень українських науковців – О. В. Сухомлинської, Л. Д. Березівської, Н. М. Гупана, Н. П. Дічек, О. П. Міхна, О. Б. Петренко, І. І. Розман та ін. [6; 7; 8].

Педагогічна біографіка, наукова біографія, біографічні дослідження, біографіка – один із напрямів діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 2006 році. Мета і завдання діяльності Центру педагогічного краєзнавства – розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства, координація дослідницької діяльності вчених у галузі педагогічного

краєзнавства, створення можливостей для апробації та впровадження у навчальний процес результатів досліджень, залучення обдарованої молоді до активної науково-дослідної роботи [5].

Вагомим джерелом досліджень проблем педагогічної біографістики є інноваційні ресурси провідних наукових установ, бібліотек, архівних установ (зокрема, відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського –онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!», 2022 р. [6] та ін.).

Мета статті – розкрити особливості та перспективи розвитку педагогічної біографіки про історію діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія діяльності українських громад у другій половині XIX – на початку XX століття – окрема дослідницька сторінка в розвитку педагогічної біографіки.

Помітною активізацією визвольних прагнень і змагань української, демократично налаштованої інтелігенції і, що важливо, пошуком нових, легальних форм боротьби за громадянські свободи характеризується друга половина XIX ст. Навіть за нелегких умов, коли над нею тяжів вантаж недавнього розгрому царською владою Кирило-Мефодіївського братства, вона поволи міцніше ставала на ноги, жила передчуттям відміни кріпосництва, відчуваючи необхідність сміливіших дій. Після реформи 1861 року в Україні дедалі ширше розгортається ліберально-культурницький рух, здійснюються деякі культурно-освітні наміри (організація недільних шкіл, заснування просвітницьких організацій, названих громадами та ін.). Недільні школи та Громади засновуються в 60-ті роки в Києві, Чернігові, Полтаві та деяких інших містах, вносячи позитивні зміни в культурно-освітнє життя, запалюючи новими ідеями національну свідомість народу.

Заснування Громад і їх діяльність мали неабияке значення. Суспільство за нових, пореформених, обставин жило передчуттям економічних і культурно-освітніх змін, які торкалися передовсім місця і ролі селянина в суспільстві, його національної свідомості.

До складу Громад входили представники інтелігенції, студенти, учні гімназій. Більшість з них працювали на педагогічній ниві. Громади проіснували в активній формі до 1907–1908 рр., до того часу, коли були дозволені легальні громадські організації і почали утворюватися «Просвіти», що стали природним продовженням діяльності Громад [9].

Створення Громад – складний і досі мало вивчений історичний період. Брак архівних документів, епістолярної спадщини, мемуарної літератури ускладнюють працю дослідників. Ось як писав про це М. Грушевський: «Ми й досі розпоряджаємося ще дуже малим матеріалом для пізнання внутрішнього інтимного українського життя, захованого від урядових зазірань і від показного парадкування в офіційній російській культурі. Через те, навіть, що ми знаємо, часто не

розуміємо відповідно, і тільки поволі відкривається нам то одне, то друге» [1, с. 29].

Визначну роль у громадівському русі відіграли видатні педагоги, письменники, вчені, культурні діячі, чия діяльність і виступи в пресі, творча спадщина були могутнім фактором для формування та розвитку національної ідеї, громадянського пробудження й оздоровлення суспільства. Великий внесок у цю справу зробили такі видатні громадівські діячі як Т. Шевченко, М. Старицький, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, М. Коцюбинський, М. Лисенко, М. Костомаров, В. Антонович, П. Житецький, О. Потебня, М. Драгоманов, О. Русов, О. Стоянов – десятки й десятки культурно-мистецьких діячів другої половини XIX ст. – початку XX ст., справжніх патріотів українства, членів українських Громад.

До складу Громад входили кращі представники української інтелігенції, які виконували культурну, освітню й національну роботу в ім'я розквіту України, її культури, освіти, мови, літератури, проводили ту буденну, просвітницьку роботу, що не давала ні нагород, ні пільг, ні матеріальних благ, а навпаки, найчастіше викликала підозру й незадоволення офіційної влади. Треба було мати велику мужність і громадянську гідність, щоб з дня в день просувати цю справу вперед.

Педагогічна й просвітницька платформа, висунута й обґрунтована українськими громадівцями, послужила основою й стала поштовхом для розробки й обґрунтування конкретних ідей про розвиток національної школи й освіти, які виявилися в діяльності земств, просвіт, товариств, інших громадсько-педагогічних організацій, а також стали основою для розвитку педагогічних концепцій таких відомих представників української педагогічної науки як С. Русова, В. Науменко, Т. Лубенець, Б. Грінченко, І. Стешенко, С. Єфремов та ін.

На жаль, в силу відомих нам обставин, діяльність українських Громад довгий час замовчувалася, а кращим її представникам було прикрито очі націоналістів. Мабуть, це наш обов'язок, їхніх нащадків, розкрити велич громадянського подвигу цих українських просвітницьких патріотів аби вони зайняли своє гідне місце в історії розвитку України.

В умовах розвитку теоретичних та методичних засад біографічних наукових досліджень актуальним є вивчення питань педагогічної біографіки як сфери наукової творчості, видавничо-інформаційної роботи, біографічних досліджень діяльності педагогів, освітян, громадських діячів на певному історико-педагогічному етапі [2].

Сьогодні з-поміж основних завдань української педагогічної біографіки як складника національної пам'яті – розкриття життєтворчого шляху персоналій задля цілісного представлення процесу розвитку гуманістичної педагогіки України. В контексті означеного перспективи подальших наукових досліджень полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень джерел

педагогічної біографіки як особливого явища наукового дискурсу та інформаційного ресурсу для створення енциклопедичних видань [2].

Результати науково-дослідної роботи педагогічних біографістів з проблеми діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття висвітлені у численних виданнях – монографіях, підручниках, посібниках, бібліографічних покажчиках, публікаціях в українських і зарубіжних фахових наукових виданнях. Зокрема, заслуговують на увагу напрацювання науковців Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства з проблем педагогічної біографіки та біографістики: «Педагогічне краєзнавство» (2008), «Хрестоматія педагогічного краєзнавства» (2012), «Антологія педагогічного краєзнавства Черкаського краю» (2008), «Проблеми соціального виховання в педагогічній теорії і практиці України (20-ті – середина 30-тих років XX століття)» (2017); колективна монографія «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні», та ін. [3, с. 155].

За результатами наукових досліджень захищено більше як п'ятдесят дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук (доктора філософії), з яких значна частина присвячена актуальним питанням педагогічної біографіки та біографістики: педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття); розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень; та ін. Частина досліджень – біографічні розвідки творчості педагогів та освітян, з-поміж яких: Олександр Русов (1847–1915), Володимир Науменко (1852–1919), Пантелеймон Куліш (1819–1897), Олексій Андрієвський (1845–1902), Павло Житецький (1837–1911), Іван Лучицький (1845–1918), Н. Григоріїв (1883–1953), та ін. [3, с. 156].

У співпраці з науковцями відділу історії педагогіки Інституту педагогіки, відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України зrealізовано низку наукових проєктів, підготовлено наукові видання: «Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.)» (хрестоматія, 2003); «Українська педагогіка в персоналіях» (Навчальний посібник, 2005); «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)» (посібник, 2010); «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» (монографія, 2013); та ін. [1, с. 160].

Окрема сторінка в діяльності Центру – критико-бібліографічна робота, результатом якої стала підготовка серії бібліографічних видань. Зокрема, хронологічно-тематичного покажчика «Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014)» (2014). Автор проєкту і науковий редактор – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор О. В. Сухомлинська. У виданні

представлена тематика дисертаційних досліджень з історії педагогіки на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата педагогічних наук, закордированих у 1995–2014 роках зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, а також інших спеціальностей з педагогічних наук. В основу різномірневої систематизації тем дисертацій покладений поділ на докторські та кандидатські, основними принципами обрано хронологічний та проблемно-тематичний. Зокрема, у розділі 4 «Персоналія як тема історико-педагогічних досліджень» подано тематику 354 дисертацій, присвячених постатям українських і зарубіжних педагогів різних часів [1, с. 160; 11].

З-поміж сучасних тенденцій розвитку української освіти, педагогіки – актуалізація регіональних досліджень, що виявляється у зверненні науковців до різних аспектів педагогічного краєзнавства, мікроісторії тощо. Регіональний підхід ґрунтується на висвітленні закономірностей розвитку національної освіти та педагогічної думки на маловідомих, унікальних регіональних матеріалах. Один із аспектів такого регіонального підходу є предметом досліджень педагогічного краєзнавства – міждисциплінарного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури краю, вивчення, збереження та творчого використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних закладів освіти, наукових установ, закладів соціальної сфери.

Актуальність регіональної наукової проблематики підсилюється багатовимірністю та міждисциплінарністю педагогічного краєзнавства одночасно як педагогічного, історичного, соціального явища, що потребує ґрунтового вивчення задля репрезентативного його представлення в сучасному міждисциплінарному історико-культурному дискурсі – освітньому, соціально-педагогічному, історико-педагогічному тощо.

Прикладом досліджень педагогічної біографіки в регіональному контексті є монографія «Черкащина педагогічна: історія та сучасність» [10]. Метою видання є оприлюднення результатів міждисциплінарних наукових досліджень та інформування громадськості про розвиток педагогічного краєзнавства крізь призму педагогічної біографіки. Зокрема, до монографії увійшли матеріали про життя та діяльність громадівців П. Куліша, О. Андрієвського та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Науковий доробок представників педагогічної біографіки про історію діяльності українських громадівців у другій половині XIX – на початку XX століття є вагомим внеском у дослідження української історії педагогіки. Перспективи подальших наукових студій полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень педагогічної біографіки як складника національної пам'яті, аналізу джерел педагогічної біографіки як освітньо-наукового інформаційного ресурсу біографічної інформації про українських педагогів минулого і сучасності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Марко. Коли постали Громади? *Київська старовина*. 1998. № 2. С. 29.
2. Коляда Н.М. Педагогічна біографіка як предмет наукових досліджень: поняттєво-термінологічні аспекти. *Інноватика у вихованні*. 2023. Вип.1. С. 38–47.
3. Коляда Наталія. Педагогічна біографіка як проблема наукових досліджень та освітньої практики в умовах закладу вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип.1(10). 2023. С. 152–162
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата запити: 12.03.2025)
5. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/> (дата запити: 16.03.2025)
6. Онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://dnbp.gov.ua/ua/?news=31232> (дата запити: 11.03.2025)
7. Педагогічна біографіка в освітньо-науковому просторі в умовах воєнної доби. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип.1(10). 2023. С. 200–201.
8. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 43.
9. Спогади (1861–1907 рр.). Львів. 1925.
10. Черкащина педагогічна: історія та сучасність : монографія / І. Албул, Г. Бондаренко, С. Діхтяренко [та ін.]; [наук. ред. Н. М. Коляда]; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. К. : Компринт, 2025. 215 с.
11. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014) : хронологічно-тематичний показник закордированих тем дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.01 / автор проекту і наук. ред. Сухомлинська О. В. ; наук. конс. Побірченко Н. С. Умань : ФОП Жовтий, 2014. 357 с.

REFERENCES

1. Antonovych Marko (1998). Koly postaly Hromady? *Kyivska starovyna*. № 2. S. 29. [in Ukrainian]
2. Koliada N.M. (2023). Pedahohichna biohrafika yak predmet naukovykh doslidzhen: poniattievo-terminologichni aspekty. *Innovatyka u vykhovanni*. Vyp.1. S. 38–47. [in Ukrainian]
3. Koliada Nataliia (2023). Pedahohichna biohrafika yak problema naukovykh doslidzhen ta osvithnoi praktyky v umovakh zakladu vyshchoi osvity. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. Vyp.1(10). S. 152–162. [in Ukrainian]
4. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy (2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (data zapytu: 12.03.2025) [in Ukrainian]
5. Naukovo-doslidnyi tsentr pedahohichnoho kraieznnavstva podviinoho pidporiadkuvannia NAPN Ukrainy ta MON Ukrainy. Rezhyim dostupu: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/> (data zapytu: 16.03.2025) [in Ukrainian]
6. Onlain-proiekt «Pedahohy Ukrainy: pamiataiemo, shanuemo!» Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho. URL: <https://dnbp.gov.ua/ua/?news=31232> (data zapytu: 11.03.2025) [in Ukrainian]
7. Pedahohichna biohrafika v osvithno-naukovomu prostori v umovakh voiennoi doby. (2023). *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. Vyp.1(10). S. 200–201. [in Ukrainian]

8. Sukhomlynska O. (2003). Istoriia pedahohiky yak nauka i yak navchalnyi predmet: aktualni problemy. Shliakh osvity. № 1. S. 43. [in Ukrainian]

9. Spohady (1861–1907 pp.) (1925). Lviv. [in Ukrainian]

10. Cherkashchyna pedahohichna: istoriia ta suchasnist (2025). : monohrafiia / I. Albul, H. Bondarenko, S. Dikhtiarenko [ta in.]; [nauk. red. N. M. Koliada]; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. K. : Kompynt. 215 s. [in Ukrainian]

11. Ukrainska istoriiko-pedahohichna nauka u dzerkali tematyky dysertatsiinykh doslidzhen (1995–2014) (2014).: khronolohichno-tematychnyi pokazhchyk zakoordynovanykh tem dysertatsiinykh doslidzhen zi spetsialnosti 13.00.01 / avtor proektu i nauk. red. Sukhomlynska O. V.; nauk. kons. Pobirchenko N. S. Uman : FOP Zhovtyi. 357 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОБІРЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона.

Наукові інтереси: освіта, педагогіка, історія педагогіки, соціальне виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POBIRCHENKO Natalia – Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor, Professor Extraordinary at the Faculty of Social Sciences and Humanities Viton State Higher Educational Institution.

Scientific interests: education, pedagogy, history of pedagogy, social education.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК [796.011.1:001.4](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-488-492

ОВЧАРУК Василь –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання
Вінницького національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8443-5460>
e-mail: vvovcharuk@gmail.com

ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У зарубіжній методиці фізичного виховання останнім часом з'являються публікації, автори яких намагаються переглянути термінологію з урахуванням новітніх та альтернативних методичних пропозицій, зокрема вони приходять до такого висновку: надмірна екстерналізація психічного життя та особистої фізичної активності людини найбільше відповідає терміноапарату й підходам кінезології. Остання виходить за рамки власне методики фізичного виховання й включає біомеханіку, нейрофізіологію, психологію спорту тощо. Окрім того, численні альтернативні та авторські підходи до фізичного самовдосконалення в контексті масового спорту пропонують часткові понятійно-термінологічні поля.

Стаття присвячена системному аналізу сучасних зарубіжних підходів до формування понятійно-термінологічного поля (ПТП) фізичного самовдосконалення особистості, зокрема в контексті спортивно-масової діяльності студентської молоді. Враховуючи зростаючу полісемантичність та міждисциплінарність понять, обґрунтовується потреба в уніфікації терміноапарату, що дозволить забезпечити концептуальну цілісність і методологічну обґрунтованість підготовки фахівців у сфері фізичної культури.

Методологія досліджень – теоретична. Вона включила системний аналіз, відбір та семантичний аналіз ключових категорій визначеної проблеми, узагальнювальні, порівняльні та експлікувальні методи.

Окремий акцент зроблено на феноменологічному підході, згідно з яким ПТП фізичного самовдосконалення розширюється за рахунок термінів із суміжних дисциплін – соціології, культурології, нейрофізіології. Увага приділяється також впливу цифрових технологій і ринкових механізмів на трансформацію мотиваційних моделей поведінки молоді в контексті фізичної активності.

Проведене дослідження демонструє, що зарубіжна терміносистема тяжіє до особистісноцентричних і адаптивних категорій, що дозволяє розглядати фізичне самовдосконалення не лише як педагогічну, а як соціально-психологічну й культурну практику.

Ключові слова: понятійно-термінологічне поле, фізичне самовдосконалення, самоактуалізація, масовий спорт, мотивація, нейропедагогіка, соціокультурний підхід, терміноапарат.

OVCHARUK Vasyly –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Physical Education
Vinnytsia National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8443-5460>
e-mail: vvovcharuk@gmail.com

FOREIGN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL FIELD OF PHYSICAL SELF-IMPROVEMENT OF THE PERSONALITY

In foreign physical education methodology, publications have recently appeared, the authors of which are trying to revise the terminology taking into account the latest and alternative methodological proposals, in particular, they come to the following conclusion: Excessive externalization of a person's mental life and personal physical activity most closely corresponds to the terminology and approaches of kinesiology. The latter goes beyond the actual methodology of physical education and includes biomechanics, neurophysiology, sports

psychology, etc. In addition, numerous alternative and original approaches to physical self-improvement in the context of mass sports offer partial conceptual and terminological fields.

The article is devoted to a systematic analysis of modern foreign approaches to the formation of the conceptual and terminological field (CTF) of physical self-improvement of the individual, in particular in the context of sports and mass activities of student youth. Taking into account the growing polysemanticity and interdisciplinary nature of concepts, the need for unification of terminology is justified, which will ensure conceptual integrity and methodological soundness of training specialists in the field of physical education.

The research methodology is theoretical. It included systemic analysis, selection and semantic analysis of key categories of the identified problem, generalization, comparative and explicative methods.

A special emphasis is placed on the phenomenological approach, according to which the PTP of physical self-improvement is expanded by terms from related disciplines – sociology, cultural studies, neurophysiology. Attention is also paid to the impact of digital technologies and market mechanisms on the transformation of motivational models of behavior of young people in the context of physical activity.

The conducted research demonstrates that the foreign terminology system tends towards personality-centric and adaptive categories, which allows us to consider physical self-improvement not only as a pedagogical, but also as a socio-psychological and cultural practice.

Keywords: conceptual and terminological field, physical self-improvement, self-actualization, mass sports, motivation, neuropedagogy, sociocultural approach, terminology.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У зарубіжній методиці фізичного виховання останнім часом з'являються публікації, автори яких намагаються переглянути термінологію з урахуванням новітніх та альтернативних методичних пропозицій, зокрема вони приходять до такого висновку: надмірна екстерналізація психічного життя та особистої фізичної активності людини найбільше відповідає терміноапарату й підходам кінезіології. Остання виходить за рамки власне методики фізичного виховання й включає біомеханіку, нейрофізіологію, психологію спорту тощо [3]. Окрім того, численні альтернативні та авторські підходи до фізичного самовдосконалення в контексті масового спорту пропонують часткові понятійно-термінологічні поля.

Міжнародна актуальність нашої статті визначилася, коли ми здійснили попередній огляд зарубіжних джерел, мусимо одразу відзначити помічені виразні тенденції, зокрема максимально широкий підхід в охопленні терміноапарату, що стосується фізичного самовдосконалення та масового спорту, домінування соціально-психологічних підходів до ключових визначень фізичного самовдосконалення в контексті спортивно-масової діяльності та вихід за освітньо-педагогічні моделі та терміносистеми, а також пропонування авторами альтернативних (часткових) ПТП в ракурсі вузькоспеціальних досліджень. Така полімодальність потребує визначення конкретних напрямків і спільних категорій, а також порівняння з більш ПТП більш усталених освітніх парадигм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку треба відзначити, що зарубіжні науковці не переймаються окремими описовими дослідженнями понятійно-термінологічних полів того або іншого аспекту фізичного виховання, тим більше індивідуальної чи спортивно-масової роботи. Терміноапарат загальних або вузькоспеціальних сфер фізичної культури спорадично цікавить окремих науковців тільки щодо тенденцій становлення, запозичення або розвитку. Наприклад, у країнах, які пізніше приєдналися до ЄС, досі актуальні такі дослідження, оскільки вони відрізняються від традиційно усталеного західноєвропейського тезаурусу. Так, серед новітніх публікацій подибуємо дослідження, присвячені становленню терміноапарату фізичної культури та виховання у зв'язку з впливом американської традиції в Румунії [14]. Автори роблять висновок,

що цей процес динамічний і полягає у своєрідному «змаганні» інспірації англіцизмів та місцевої культуромовної спадщини. Аналогічно дослідження сербської термінології у сфері бакалаврської освіти спортсменів та фізкультурників показує, що іншомовні запозичення вживаються суб'єктами освітнього процесу, якщо вони морфологічно простіші й точніше відображають новітні тренди [15]. Прикметним і певною мірою вірцевим для української поняттєво-термінологічної системи фізичного самовиховання є те, що зарубіжні дослідження орієнтуються не стільки на уживанні таких понять в авторитетних дослідженнях, скільки на їх поширеність серед студентів, викладачів-практиків, тренерів, спортсменів.

Тож для визначення й систематизації чітких ключових понять, категорій та феноменів, а також для зменшення категорійної, часто суб'єктивної ентропії процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування здорового способу життя **ставимо за мету** проаналізувати й системно узагальнити понятійно-термінологічне поле дослідження підготовки студентів до фізичного самовдосконалення у процесі спортивно-масової роботи. Аби прийти до конкретного й вивіреного терміноапарату, який дозволить в подальшому моделювати експериментальні умови та методи підготовки студентів, варто вивчити й узагальнити зарубіжний та вітчизняний досвід у дослідженні цієї проблеми.

Загальна методологія дослідження впливає із суті понятійно-термінологічного апарату або ПКП (поняття, терміни, феномени й категорії) й відображає специфіку досліджуваного об'єкта, принципи й методи наукового аналізу. Серед останніх – системний аналіз літератури з метою відбору та семантичного аналізу ключових категорій визначеної проблеми. На подальших етапах ми використовували узагальнювальні, порівняльні та експлікувальні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повертаючись безпосередньо до аналізу понятійно-термінологічного та функційного поля самовдосконалення студентів через їхню участь у групових або масових заходах за кордоном, зазначимо: уже кілька десятиліть у західноєвропейській гуманітарній науці прийнято розглядати фізичне самовдосконалення в контексті *концепції самоактуалізації*, що бере початок у вченні А. Маслоу та К. Роджерса [6, 12]. А. Маслоу (1965) в своїй ієрархії потреб розмістив

фізіологічні потреби та потреби у безпеці на базових рівнях піраміди. До фізичного самовдосконалення він включив заняття спортом, здорове харчування та регулярний сон, що є необхідними для задоволення цих базових потреб. Коли ці потреби задоволені, людина рухається вгору по піраміді, досягаючи вищих рівнів і задовольняючи вищі потреби – в любові та причетності, повазі та, нарешті, самоактуалізації. Карл Роджерс (1995), зі свого боку, розглядав самоактуалізацію як постійний процес росту, в якому людина прагне до максимальної реалізації своїх можливостей та талантів. В його теорії особистісного росту значна увага приділяється концепції «повноцінно функціонуючої особистості», яка включає в себе гармонійний розвиток як фізичних, так і психічних аспектів.

Проте найцікавішим в цій концепції є те, що оцінка думок відомих експертів з допомогою методу Delphi на межі 1990-х – 2000-х засвідчила наявність високого консенсусу щодо концепції та послуговування терміноапаратом Роджерса й Маслоу, який розроблявся ще в середині XX століття. При цьому дослідники, які акцептували цей терміноапарат в новітню епоху, розглядали цю процедуру не як структурування понятійно-термінологічного поля, а як валідацію змісту концепції самоактуалізації [5]. У пізніших дослідженнях ми не знайшли серйозних змін у базовій валідації, окрім соціологічних, культурних та альтернативних акцентів окремих авторів, про що йтиметься далі.

Наразі вважаємо за доцільне здійснити огляд понятійно-термінологічних полів за різними підходами, поширеними в зарубіжному педагогічному та навколопедагогічному дискурсах. Перший і найпопулярніший з таких – соціальний (соціокультурний), в рамках якого легко виокремлюються категорії *тіло*, *фізична культура*, *самореалізація (самоактуалізація)*, *масовий спорт*, *причетність (участь)*. Ця тенденція відчувається ще з кінця 40-х рр. XX ст., коли на Заході почали стрімко наростати індивідуалістичні й водночас колективні (клубні) модуси спортивного та фізичного вдосконалення. З тих часів культ гарного тіла поза юрисдикцією валеології і педагогіки тільки наростав, а масовий спорт ставав територією не тільки пропаганди й популяризації (як в Україні), скільки участі, демонстрування та комунікації [2]. Ці тенденції визначили домінування не освітнього, а соціально-управлінського підходу західних науковців до масового спорту як масштабної й «перманентної акції» з фізичного самовдосконалення, при чому дискусії точаться між акцентами на внутрішній мотивації та «мякому управлінні» самовдосконаленням [7]. Це долучило до активного терміноапарату підготовки студентів до фізичного самовдосконалення у процесі СМР поняття *лідерства*, *спортивної кооперації*, *особистої та колективної мотивації та спортивного менеджменту й самоуправління* [10], що доцільно поєднує феномени особистого та колективного самовдосконалення, де масовість у спорті – це, в першу чергу, простір і комунікація, а не пропаганда й виховання.

Часткові дослідження в рамках соціокультурної парадигми фізичного самовдосконалення студентів та молоді у процесі спортивно-масової роботи долучають до понятійно-категорійного поля самоосвіту, індивідуальні освітні траєкторії та фізкультурну освіту впродовж життя. Соціальні психологи вбачають в цьому особистісний та груповий потенціал проти деструктивних та асоціальних форм поведінки, а також «звичайів та ритуалів» як редукованих і непрогресивних форм активності [1]. При цьому архаїчні ритуальні аксіологеми мають замінитися новими й продуктивними – клубна спільнота, кумири, масові спортивні акції – аж до прагнення професійної участі.

На тлі вищесказаного, а також після категорійного аналізу популярної книги А. Рьокє [11] «Соціологія самооптимізації» (розглядає соціально-педагогічний феномен фізичного самовдосконалення студентів як змінювані контексти та аспекти, в яких молоді люди прагнуть покращити себе, включаючи фізичне здоров'я, психічний добробут, професійні навички та особистісний розвиток), можна зробити висновок, що соціоцентричні понятійно-категорійні поля подібних досліджень вибудовуються з урахуванням максимально широкої палітри факторів та ресурсів, зокрема: .

1. **Соціальні та культурні контексти:** Як різні суспільства і культури визначають і підтримують ідеї фізичного самовдосконалення й масової участі в спорті.

2. **Роль технологій:** Вплив цифрових технологій, соціальних мереж і гаджетів на процеси самовдосконалення та популяризації масового спорту.

3. **Економічні фактори:** Як ринкові механізми та капіталізм стимулюють прагнення молоді до постійного розвитку й підтримують масові спортивні івенти.

4. **Етика самовдосконалення:** Моральні питання і дилеми, пов'язані з прагненням до постійного покращення себе й демонстрації цього в масовому середовищі.

Також помічаємо: на відміну від радянських та реактивних пострадянських традицій категорія масового спорту у західному дискурсі не обов'язково передбачає окремі час та локації, де збираються сотні людей для однакових рухових дій. Ця категорія формальна, а ключовим компонентом є не спільне, а особисте.

Наступна велика група досліджень, які формують власний терміноапарат та понятійно-категорійне поле – це психологічні теорії фізичного самовдосконалення молоді у процесі їхньої спортивно-масової участі. Основною категорією тут виступають мотивація та можливості.

Так, у відомій книзі М. Селігмана «Що ви можете змінити... і що ви не можете*»: повний посібник із успішного самовдосконалення» («What You Can Change... and What You Can't*: The Complete Guide to Successful Self-Improvement») Мартін Селігман розглядає аналізовану нами психолого-педагогічну проблему з точки зору, які аспекти особистості та поведінки людини можна

змінити, а які піддаються змінам важко або зовсім не піддаються [13]. Автор ґрунтується на сучасних дослідженнях у галузі психології та наукових даних, щоб допомогти читачам зрозуміти, які зміни можливі та як їх досягти. В такому ключі понятійно-термінологічне поле включає *фізичні кондиції, мотивацію, змінювані аспекти, незмінювані аспекти, важко змінювані аспекти, риси особистості, методи самовдосконалення, очікування та конструктивну поведінку (діяльність)*.

Насамкінець хотілося б зупинитися на нейропедагогічному аспекті категоризації й дослідження підготовки студентів до фізичного самовдосконалення у процесі спортивно-масової роботи. Останній набирає популярності в Україні, громадянами якої є автори статті та Східній Європі загалом. Понятійно-категорійне поле таких досліджень міжнаукове й тісно пов'язане з нейрофізіологією руху, спорту та фізичної культури.

Дослідження цього напрямку категоризують фізичне самовдосконалення студентів у контексті масового спорту як прояв *індивідуальної проактивної нейропластичності* у високо інтенсивному комунікативно й діяльнісно насиченому нейросередовищі суб'єктів зі спільними інтересами, мотивацією й суб'єктною інтенцією. Звісно, що таке самовдосконалення комплексне й скероване на реалізацію нейрофізіологічної потреби в русі, «пом'якшення симптомів емоційної дисфункції та досягнення особистих цілей і завдань» [8].

Цей парадигмальний напрям й категорійний терміноапарат наразі розпочинає реалізовуватися в українських університетах, виходячи з того, що у майбутніх учителів фізичного виховання «нейробіологічні нахили до самовдосконалення та рефлексії» [4]. Досягненням цього нейропедагогічного підходу є застосування широкого спектру тестувальних та діагностувальних засобів (ступінчаста ергометрія, проби Руф'є та Купера) в сукупності з власне педагогічними методами, а понятійно-термінологічне поле доповнюється категоріями *нейрофізіологія самовдосконалення, адаптивність, групові та індивідуальні відсоткові показники*.

Насамкінець треба відзначити, що зарубіжні науковці уникають надмірної кількості методичних категорій і віддають перевагу особистісно-центричному категорійно-термінологічному апарату. Це відповідає нашій умовній схемі, в якій присутні три зовнішні методичні компоненти й центральний особистісний [9]. Так, G. Zarotis, який вивчав психологію дозвілля та масового спорту, наголошував на мотивації як центральній категорії, при чому він вважав: молоді люди спонукає до самовдосконалення не педагогіка й освіта, а мотивація. Втім учений пропонував розширити обсяг поняття і семантичне поле до ендогенних та екзогенних факторів, які включають і персональну схильність, потребу й бажання; і зовнішні ресурси, заохочення й перспективи, але головне, що він був переконаний «мотивації в спорті / масовому спорті не окремі явища, тому що вони складні і можуть базуватися на структурі численних мотивацій

фізичного, психічного, соціального та історичного походження» [16].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Можна узагальнити, що в зарубіжній, як і вітчизняній науці з дослідження фізичного самовдосконалення спільно розглядаються *мотивація, воля й цінності* як особистісна рушійна сила, *колективізм, спільна культура й відчуття причетності* – як рушійна сила масової спортивної діяльності, що співвідноситься як психологічне та соціальне, до якого відносять й освітній вплив.

Натомість зарубіжний дискурс відрізняється наразі мультимодальністю підходів, серед яких найбільшу дивергенцію з українським терміноапаратом складають фізичність і тілесність не як освітні перетворювальні об'єкти, а як «антропоморфні артефакти», які треба демонструвати. Тому СМР – це не тільки виховання, змагання й прививання цінностей, а й самодемонстрація, престиж, імідж тощо.

Також можемо спостерігати, що в окремих монографіях та фундаментальних статтях зарубіжних науковців використовується оригінальний авторський терміноапарат і відповідне понятійно-категорійне поле дослідження, яке правильніше буде назвати феноменологічним полем. Феноменологічний підхід до самовдосконалення в таких дослідженнях стимулює авторів послуговуватися психологічними, соціологічними та антропологічними категоріями й максимально уникати педагогічних.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Becker, F. (2007). Massengesellschaft-Massensport-Massenritual. *Sportwissenschaft*. 37(4). P. 363. URL: https://www.bisp-surf.de/dokumente/2007_04_363_Massengesellschaft.pdf
2. Horn, A. (2022). Körper, Körperkult, Körperkultur – Sport. In: *Sportphilosophie*. Springer VS. Wiesbaden. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-39273-4_8
3. Kim, J. H., & Jin, H. (2024). Philosophical Analysis of the Name of the Discipline 'Physical Education' and Proposal of Alternative Terminology. *The Asian Journal of Kinesiology*. 26(1). Pp. 21-29. DOI: <https://doi.org/10.15758/ajk.2024.26.1.21>
4. Kosholap, A., Maksymchuk, B., Branitska, T., Martynets, L., Boichenko, A., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuropsychological bases of self-improvement of own physical health of future teachers in the course of university education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 12(3). Pp. 171-190.
5. Leclerc, G., Lefrançois, R., Dubé, M., Hébert, R., & Gaulin, P. (1998). The self-actualization concept: A content validation. *Journal of Social Behavior & Personality*. 13(1). Pp. 69-84.
6. Maslow, A. H. (1965). Self-Actualization and Beyond. *The Growthful Encounter*. Pp. 279-286. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED012056.pdf>
7. McCrory, P., Feddermann-Demont, N., Dvořák, J., Cassidy, J. D., McIntosh, A., Vos, P. E., ... & Tarnutzer, A. A. (2017). What is the definition of sports-related concussion: a systematic review. *British journal of sports medicine*. 51(11). Pp. 877-887. URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-141732>

8. Mullen, R. F. (2022). Category Archives: Self-Improvement. Workshop. <https://robertfmullen.com/category/self-improvement/>
9. Ovcharuk V., Maksymchuk B., Radovenchyk A., Maksymchuk I., Ovcharuk V. (2024). Poniatiino-terminolohichne pole doslidzhennia pidhotovky studentiv do fizychnoho samovdoskonalennia v protsesi sportyvnomasovoi roboty. *Ukrainska polonistyka*. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.22.2024.ped-5>
10. Opstoel, K., Chapelle, L., Prins, F. J., De Meester, A., Haerens, L., Van Tartwijk, J., & De Martelaer, K. (2020). Personal and social development in physical education and sports: A review study. *European Physical Education Review*. 26(4). 797-813. DOI: 10.1177/1356336X19882054
11. Röcke, A. (2021). Soziologie der Selbstoptimierung. Suhrkamp Verlag.
12. Rogers, C. R. (1995). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin Harcourt.
13. Seligman, M. E. (2009). What You Can Change... and What You Can't: The Complete Guide to Successful Self-Improvement. Vintage.
14. Tsybanyuk, O., Mishkulynets, O., Komisaryk, M., Kuznietsova, K., & Chuyko, H. (2023). The genesis of the transformation of terminology in the field of physical education and sports in romania, historical context. *Conhecimento & Diversidade*. 15(37). Pp. 381-403. DOI: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i37.10966>
15. Veličković, M., & Janić, A. (2023). Examining lexical selection in sports terminology: the case of undergraduate students of sports and physical education. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*. URL: <https://doi.org/10.22190/FUPES221210004V>
16. Zarotis, G. F. (2020). Psychological Aspects of Leisure and Mass Sports. *East African Scholars Journal of Psychology and Behavioural Sciences*. 2(3). Pp. 38-48. DOI: 10.36349/EASJPBS.2020.v02i03.001

REFERENCES

1. Becker, F. (2007). Massengesellschaft-Massensport-Massenritual. *Sportwissenschaft*. 37(4). P. 363. URL: https://www.bisp-surf.de/dokumente/2007_04_363_Massengesellschaft.pdf [in English]
2. Horn, A. (2022). Körper, Körperkult, Körperkultur – Sport. In: *Sportphilosophie*. Springer VS. Wiesbaden. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-39273-4_8 [in German]
3. Kim, J. H., & Jin, H. (2024). Philosophical Analysis of the Name of the Discipline 'Physical Education' and Proposal of Alternative Terminology. *The Asian Journal of Kinesiology*. 26(1). Pp. 21-29. DOI: <https://doi.org/10.15758/ajk.2024.26.1.21> [in English]
4. Kosholap, A., Maksymchuk, B., Branitska, T., Martynets, L., Boichenko, A., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuropsychological bases of self-improvement of own physical health of future teachers in the course of university education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 12(3). Pp. 171-190. [in English]
5. Leclerc, G., Lefrançois, R., Dubé, M., Hébert, R., & Gaulin, P. (1998). The self-actualization concept: A content validation. *Journal of Social Behavior & Personality*. 13(1). Pp. 69-84. [in English]
6. Maslow, A. H. (1965). Self-Actualization and Beyond. *The Growthful Encounter*. Pp. 279-286.

URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED012056.pdf> [in English]

7. McCrory, P., Feddermann-Demont, N., Dvořák, J., Cassidy, J. D., McIntosh, A., Vos, P. E., ... & Tarnutzer, A. A. (2017). What is the definition of sports-related concussion: a systematic review. *British journal of sports medicine*. 51(11). Pp. 877-887. URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-141732>

8. Mullen, R. F. (2022). Category Archives: Self-Improvement. Workshop. <https://robertfmullen.com/category/self-improvement/> [in English]

9. Ovcharuk V., Maksymchuk B., Radovenchyk A., Maksymchuk I., Ovcharuk V. (2024). Poniatiino-terminolohichne pole doslidzhennia pidhotovky studentiv do fizychnoho samovdoskonalennia v protsesi sportyvnomasovoi roboty. *Ukrainska polonistyka*. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.22.2024.ped-5> [in English]

10. Opstoel, K., Chapelle, L., Prins, F. J., De Meester, A., Haerens, L., Van Tartwijk, J., & De Martelaer, K. (2020). Personal and social development in physical education and sports: A review study. *European Physical Education Review*. 26(4). 797-813. DOI: 10.1177/1356336X19882054 [in English]

11. Röcke, A. (2021). Soziologie der Selbstoptimierung. Suhrkamp Verlag. [in German]

12. Rogers, C. R. (1995). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin Harcourt. [in English]

13. Seligman, M. E. (2009). What You Can Change... and What You Can't: The Complete Guide to Successful Self-Improvement. Vintage. [in English]

14. Tsybanyuk, O., Mishkulynets, O., Komisaryk, M., Kuznietsova, K., & Chuyko, H. (2023). The genesis of the transformation of terminology in the field of physical education and sports in romania, historical context. *Conhecimento & Diversidade*. 15(37). Pp. 381-403. DOI: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i37.10966> [in English]

15. Veličković, M., & Janić, A. (2023). Examining lexical selection in sports terminology: the case of undergraduate students of sports and physical education. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*. URL: <https://doi.org/10.22190/FUPES221210004V> [in English]

16. Zarotis, G. F. (2020). Psychological Aspects of Leisure and Mass Sports. *East African Scholars Journal of Psychology and Behavioural Sciences*. 2(3). Pp. 38-48. DOI: 10.36349/EASJPBS.2020.v02i03.001 [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОВЧАРУК Василь – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання Вінницького національного технічного університету.

Наукові інтереси: зарубіжні підходи до фізичного вдосконалення особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OVCHARUK Vasyi – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Physical Education, Vinnytsia National Technical University.

Scientific interests: foreign approaches to physical improvement of the individual.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.016:53

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-493-497

ДМИТРИЄВ Вадим –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7237-6678>

e-mail: vdmytriiev@cuspu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті розкрито особливості формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів.

Готовність майбутнього педагога до розвитку творчих здібностей учнів розглянуто як інтегративну особистісно-професійну характеристику, характерними рисами якої є: вмотивованість на творчу діяльність (свою та учнів), володіння знаннями, уміннями та навичками організації творчої діяльності (своїєї та учнів), творче розв'язування професійно-педагогічних завдань.

Формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів відбувається у кілька етапів: обізнаність про професію; набуття необхідних знань, умінь та навичок; реалізація набутих знань, умінь та навичок у конкретних умовах професійної діяльності; самовдосконалення і саморозвиток (розвиток професійних мотивів, позитивного ставлення до обраної професії, вимогливість до себе, самокритичність тощо).

До компонентів готовності педагога до розвитку творчих здібностей учнів відносяться мотиваційний з показниками вияву (орієнтація на участь у творчій педагогічній діяльності; відкритість новим видам діяльності, необхідним для роботи на творчому рівні; наявність творчих інтересів, самостійності у вирішенні творчих завдань), когнітивний з показниками вияву (знання сутності творчої діяльності та її закономірностей; знання сутності творчих здібностей учнів і методик їхнього розвитку; знання варіативних способів реалізації процесу навчання), операційний з показниками вияву (наявність умінь проектування творчої діяльності; володіння педагогічними технологіями та способами їх творчого використання) та оцінювальний з показниками вияву (уміння аналізувати правильність постановки цілей розвитку творчих здібностей учнів, доцільність реалізації конкретних завдань; уміння аналізувати відповідність змісту діяльності учнів поставленим завданням та ефективність застосовуваних методик творчої діяльності; уміння аналізувати результати реалізації поставлених завдань розвитку творчих здібностей учнів).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів під час професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Ключові слова: готовність, майбутній вчитель, творчі здібності, учні, готовність майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів, компоненти готовності, етапи готовності.

DMYTRIIEV Vadim –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special

Education Central Ukrainian State University

named after Volodymyr Vynnychenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7237-6678>

e-mail: vdmytriiev@cuspu.edu.ua

FORMATION OF THE READINESS OF A FUTURE TEACHER TO DEVELOP STUDENTS' CREATIVE ABILITIES

The article reveals the features of the formation of the readiness of a future teacher to develop students' creative abilities.

The readiness of a future teacher to develop students' creative abilities is considered as an integrative personal and professional characteristic, the characteristic features of which are: motivation for creative activity (one's own and students'), possession of knowledge, skills and abilities for organizing creative activity (one's own and students'), creative solution of professional and pedagogical tasks.

The formation of the future teacher's readiness to develop students' creative abilities occurs in several stages: awareness of the profession; acquisition of necessary knowledge, skills and abilities; implementation of acquired knowledge, skills and abilities in specific conditions of professional activity; self-improvement and self-development (development of professional motives, positive attitude towards the chosen profession, self-demandingness, self-criticism, etc.).

The components of a teacher's readiness to develop students' creative abilities include motivational with indicators of manifestation (orientation towards participation in creative pedagogical activity; openness to new types of activities necessary for work at a creative level; presence of creative interests, independence in solving creative tasks), cognitive with indicators of manifestation (knowledge of the essence of creative activity and its patterns; knowledge of the essence of students' creative abilities and methods of their development; knowledge of variable methods of implementing the learning process), operational with indicators of manifestation (availability of skills in designing creative activity and predicting its results; degree of mastery of methods and means that ensure the creative nature of activity; mastery of pedagogical technologies and methods of their creative use) and evaluation with indicators of manifestation (the ability to analyze the correctness of setting goals for the development of students' creative abilities, the appropriateness of implementing specific tasks; the ability to analyze the compliance of the content of students' activities with the tasks set and the effectiveness applied methods of creative activity; ability to analyze the results of implementing the tasks set (development of students' creative abilities)).

We see prospects for further research in substantiating the pedagogical conditions for forming the readiness of a future teacher to develop students' creative abilities during professional training in higher education institutions.

Keywords: readiness, future teacher, creative abilities, students, readiness of a future teacher to develop students' creative abilities, components of readiness, stages of readiness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасному вчителю недостатньо мати глибокі знання з предмету і володіти практичними

вміннями та навичками. Виконання професійних функцій передбачає розвиток в учнів здатності до самореалізації творчих можливостей, творчого

потенціалу, орієнтацію на самоосвіту. Таким чином, необхідність розвитку творчих здібностей учнів сьогодні передбачає сформовану готовність майбутнього вчителя до цього виду діяльності.

Діяльність вчителя, яка вже за своєю суттю є творчою, значною мірою визначається різноманітністю, складністю і делікатністю його предмета – людської особистості, що формується. Неповторними є діти, умови, особистість самого вчителя, а тому будь-яке педагогічне рішення зумовлюється цими завжди нестандартними факторами. А це, в свою чергу, неодмінно передбачає творчий підхід [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 3-поміж вітчизняних науковців питання формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів досліджували багато вчених. Педагогічна творчість розглядається як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога (С. Сисоєва), як інтегративна якість особистості (З. Левчук, Л. Лузіна), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н. Кічук). Т. Ревчук розглядає педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія в системі «вчитель-учень», що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу і сприяє їх внутрішньому руху та саморуху [4].

Аналіз науково-педагогічної літератури підтверджує, що існує значний обсяг досліджень на міждисциплінарному рівні, щодо проблеми педагогічної творчості. Однак, особливості формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у професійній підготовці, досліджені недостатньо.

Мета статті – розкрити особливості формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення сутності та структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей в учнів необхідно спочатку визначити поняття «готовність». У джерелах поняття «готовність» тлумачать по-різному: стан або властивість готового; бажання, схильність, намір; стан, підготовка до чогось; усвідомлена установка на майбутню діяльність, зумовлена високим рівнем розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційно-вольових процесів особистості або колективу, що забезпечує успіх майбутньої діяльності; психологічна налаштованість на щось; бажання догодити; активно-дієвий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізація сил для виконання завдання, що містить у собі знання, вміння та навички, налаштованість і рішучість вчинити ці дії [7]; форма установки, що характеризується спрямованістю на виконання тієї чи іншої дії, яка передбачає наявність певних знань, умінь та навичок [2].

Таким чином, готовність можна розуміти як стан, результат або установку на певну діяльність.

Зупинимось на понятті «професійно-педагогічна готовність майбутнього вчителя» і

розглянемо його через призму готовності до розвитку творчих здібностей в учнів.

Наприкінці ХХ ст. у науці склався загальний підхід до розуміння сутності та структури педагогічної діяльності, а готовність до її здійснення стала розглядатися як оволодіння професійними функціями, набутими на основі опанування знань, умінь та навичок.

Аналізуючи різні погляди [1; 3; 5; 6] на визначення професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя, можна виокремити загальне у визначенні цього поняття – це система інтегративних властивостей, якостей і досвіду особистості, індивідуальна форма інтерпретації змісту освіти, що має ознаки загальної теоретичної та методичної готовності до професійної діяльності. А також готовність має певну специфіку – це професійні вміння та навички, індивідуальний стиль їх реалізації, практико-орієнтований досвід діяльності, рефлексія професійної діяльності.

Порівняння та узагальнення компонентів професійно-педагогічної готовності майбутніх педагогів, виокремлених різними авторами, дає змогу стверджувати, що вони загалом відповідають загальним компонентам педагогічної творчості.

Дослідники виокремлюють такі компоненти професійно-педагогічної готовності: 1) мотиваційний; 2) когнітивний; 3) операційний; 4) оцінний, які є основою готовності педагога до розвитку творчих здібностей учнів.

Мотиваційний компонент готовності. Мотив є центральним системоутворювальним чинником у діяльності. «Мотивація діяльності сукупність причин, що спонукають і спрямовують діяльність (потреби, цілі, ідеали, установки, рівень домагань, норми, напрямки)» [1]. З цього випливає, що, насамперед, необхідно проявити увагу до формування у майбутнього вчителя стійкої мотивації до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання.

Для успішного розвитку творчих здібностей у процесі навчання вчителю важливо підтримати розвиток пізнавальних потреб учнів, а це можливо лише за наявності в самого вчителя сформованої пізнавальної потреби, що спонукає його до організації спільної творчої діяльності з учнями, до розвитку їхніх творчих здібностей.

Інтерес до професійної діяльності як творчої має вагомe значення для ефективної роботи майбутнього вчителя з розвитку творчих здібностей учнів, до того ж важливим є професійний інтерес як особистісний психічний стан, що виражає спрямованість особистості, її прагнення.

Сформованість мотиваційного компонента в процесі підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів впливає на успішне досягнення кінцевої мети цього процесу – сформованості готовності в цілому.

Когнітивний компонент готовності включає систему знань, на які реально спирається людина під час виконання дії.

Майбутньому вчителю схему когнітивної основи діяльності може бути дано в готовому вигляді (у вигляді навчальної карти) або ж складено самостійно під керівництвом досвід-

ченого викладача. У схемі когнітивної основи діяльності мають бути подані всі знання про предмет, з яким доведеться працювати, про умови, яких необхідно дотримуватися, а також знання про саму діяльність, дії та операції, що входять до неї, порядок їх виконання.

Когнітивна основа діяльності майбутнього вчителя з розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання на момент його сформованості до цієї діяльності має включати знання сутності творчих здібностей та умов їхнього розвитку, а також знання сутності творчої діяльності, методів і прийомів організації творчої діяльності учнів у процесі навчання. Іншими словами, знання теорії та методики розвитку творчих здібностей [2].

Вагомою складовою когнітивного компонента також є предметні знання та знання методики викладання предмета.

Операційний компонент готовності майбутнього вчителя містить у собі сформовані в нього способи здійснення (операції) діяльності з розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання. Інакше кажучи, операційний компонент готовності включає в себе сформовані вміння та навичок, необхідних для розвитку творчих здібностей учнів.

Професійні вміння вчителя можна поділити на ті, що становлять його теоретичну та практичну готовність.

Теоретична діяльність, яка полягає в узагальненому вмінні педагогічно мислити, передбачає наявність у вчителя аналітичних, прогностичних, проєктних і рефлексивних умінь.

Аналітичне вміння складається з низки приватних умінь:

- розділяти педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву);
- осмислювати кожну частину у зв'язку з цілим і у взаємодії з провідними сторонами;
- знаходити в теорії навчання ідеї, висновки, закономірності, відповідно логіці розглянутого явища;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- знаходити основну педагогічну задачу (проблему) і способи її раціонального вирішення.

Прогностичні вміння визначають уміння вчителя прогнозувати кінцевий результат освітнього процесу. Прогнозування спирається на знання сутності та логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів.

До прогностичних умінь, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів відносяться:

- вміння висувати цілі та завдання щодо розвитку творчих здібностей кожного учня;
- вміння відбирати способи досягнення поставленої мети;
- вміння передбачити результат, з урахуванням можливих відхилень і небажаних явищ;
- вміння визначати етапи процесу навчання з метою розвитку творчих здібностей учнів;
- вміння планувати спільно з учнями діяльність із розвитку їхніх творчих здібностей.

До проєктних умінь належить спеціальна група умінь, що виявляється в матеріалізації результатів прогнозування в конкретних планах навчання. Розроблення проєкту освітньої роботи означає насамперед переведення педагогічною мовою цілей навчання, їхню максимальну конкретизацію та обґрунтування способів їхньої поетапної реалізації [2].

Для розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання необхідні такі проєктні вміння:

- досягати поставленої мети й опановувати зміст навчання в процесі розв'язання конкретних педагогічних завдань;
- враховувати потреби та інтереси учнів, особистого досвіду та особистісно-ділових якостей під час визначення завдань і відбору змісту творчої діяльності учнів;
- виявляти коло головних і другорядних питань для кожного етапу розвитку творчих здібностей учнів;
- планувати спільні творчі справи;
- організовувати індивідуальну роботу з учнями з метою коригування наявних недоліків у розвитку їхніх творчих здібностей;
- планувати систему прийомів стимулювання творчої активності учнів та запобігання негативних проявів у їхній поведінці.

Сформованість рефлексивних умінь визначає оцінний компонент готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання.

Оцінювальний компонент готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання містить у собі сформовані в нього вміння здійснювати контролюючо-оцінювальну діяльність, спрямовану на себе.

Кожен із розглянутих компонентів професійно-педагогічної готовності містить певні показники цієї готовності. За основу ми взяли такі основні показники компонентів готовності педагога до розвитку творчих здібностей учнів (табл. 1).

Табл. 1. Показники компонентів готовності педагога до розвитку творчих здібностей учнів

Компоненти готовності	Показники компонентів готовності
Мотиваційний	- орієнтація на участь у творчій педагогічній діяльності; - відкритість новим видам діяльності, необхідним для роботи на творчому рівні; - наявність творчих інтересів, самостійності у вирішенні творчих завдань.
Когнітивний	- знання сутності творчої діяльності та її закономірностей; - знання сутності творчих здібностей учнів і методик їхнього розвитку; - знання варіативних способів реалізації процесу навчання.

Компоненти готовності	Показники компонентів готовності
Операційний	- наявність умінь проектування творчої діяльності та прогнозування її результатів; - ступінь володіння способами і засобами, що забезпечують творчий характер діяльності; - володіння педагогічними технологіями та способами їх творчого використання.
Оцінювальний	- уміння аналізувати правильність постановки цілей розвитку творчих здібностей учнів, доцільність реалізації конкретних завдань; - уміння аналізувати відповідність змісту діяльності учнів поставленим завданням та ефективність застосовуваних методик творчої діяльності; - уміння аналізувати результати реалізації поставлених завдань розвитку творчих здібностей учнів.

Отже, готовність майбутнього педагога до розвитку творчих здібностей учнів розглядаємо як інтегративну особистісно-професійну характеристику, характерними рисами якої є: вмотивованість на творчу діяльність (свою та учнів), володіння знаннями, умінями та навичками організації творчої діяльності (своїї та учнів), творче розв'язування професійно-педагогічних завдань.

Розвиток і становлення готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів відбувається у кілька етапів:

- обізнаність про професію;
- набуття необхідних знань, умінь та навичок;
- реалізація знань, умінь та навичок у конкретних умовах професійної діяльності;
- самовдосконалення і саморозвиток (розвиток професійних мотивів, позитивного ставлення до обраної професії, вимогливість до себе, самокритичність тощо).

Готовність майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у результаті проходження цих етапів стає стійкою особистісною якістю.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, оцінка професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів є достатньо складною. Вона потребує виокремлення мотиваційного, когнітивного, операційного та оціночного компонентів. Достатня розвиненість, вираженість та їхня цілісна єдність – показник високого рівня професійної готовності майбутнього вчителя до роботи з розвитку творчих здібностей учнів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Х., 2006. 475 с.
2. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2008. 192 с.
3. Максимович О. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей. *Початкова освіта*. 2011. № 28. С. 14-16.
4. Ревчук Т. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної творчості. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами інноваційних освітніх технологій*: зб. наук. праць / За заг. ред. О. Дубасенюк, О. Антонової. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. Вип. 2. С. 121-126.
5. Холковська І. Л. Готовність студентів педагогічного університету до розвитку творчого потенціалу учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2020. Вип. 61. С. 167-173. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-167-173>
6. Холковська І. Л. Методика виховної роботи з обдарованими дітьми. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 172 с.

REFERENCES

1. Havrysh, I. V. (2006). *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv do innovatsiynoyi profesiynoyi diyal'nosti* [Theoretical and methodological foundations of the formation of readiness of future teachers for innovative professional activity]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. X. 475 s. [in Ukrainian]
2. Hrynenko, I. V. (2008). *Pedahohichni umovy rozvytku kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv humanitarnoho profilu u protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Pedagogical conditions for the development of creativity of future teachers of the humanitarian profile in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk. Ternopil'. 192 s. [in Ukrainian]
3. Maksymovych, O. (2011). *Pedahohichni umovy rozvytku tvorchykh zdbnostey* [Pedagogical conditions for the development of creative abilities]. *Pochatkova osvita*. 2011. № 28. S. 14-16. [in Ukrainian]
4. Revchuk, T. (2005). *Pidhotovka maybutn'oho vchytelya do pedahohichnoyi tvorchosti* Preparing a future teacher for pedagogical creativity. *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya inozemnoyi movy zasobamy innovatsiynykh osvitynykh tekhnolohiy*: Zb. nauk. prats' / Za zah. red. O. Dubasenyuk, O. Antonovoyi. Zhytomyr: Vyd-vo ZH DU. Vyp. 2. S. 121-126. [in Ukrainian]
5. Kholkov's'ka, I. L. (2020). *Hotovnist' studentiv pedahohichnoho universytetu do rozvytku tvorchoho potentsialu uchniv* [Readiness of students of the pedagogical university to develop the creative potential of students]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyn's'koho*. Seriya: Pedahohika i psykholohiya. Vyp. 61. S. 167-173. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-167-173> [in Ukrainian]
6. Kholkov's'ka, I. L. (2018). *Metodyka vykhovnoyi roboty z obdarovanymy dit'my* [Methodology of educational work with gifted children]. Vinnytsya: TOV «Nilan LTD». 172 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДМИТРИЄВ Вадим – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DMYTRIIEV Vadim – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education Central

Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: formation of the future teacher's readiness to develop students' creative abilities.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 004.9:378.018.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-497-500

ДУНДАР Олексій –

аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6223-0292>

e-mail: Oleksii.Dundar@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається формування цифрової культури майбутніх учителів як ключовий стратегічний напрям у діяльності закладів вищої освіти. Акцентовано увагу на необхідності адаптації педагогічної підготовки до викликів цифровізації суспільства. Проаналізовано сучасні підходи до інтеграції цифрових інструментів в освітній процес, роль інформаційної культури в професійному розвитку педагогів та стратегічні орієнтири закладів вищої освіти щодо забезпечення якісної цифрової трансформації освіти.

Цифрова трансформація освіти визначається стратегічним пріоритетом національного та міжнародного рівнів, зокрема у рамках ініціатив DigComp і концепцій цифрової компетентності. Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні цифрової культури майбутніх педагогів, інтегруючи етичне, технологічне та творчо-комунікативне використання цифрових ресурсів у магістерські програми. Цифрова культура постає як стратегічна компетентність, що забезпечує якість освіти, професійну мобільність і адаптацію в умовах цифрового світу. Метою дослідження є обґрунтування значення цифрової культури в контексті модернізації педагогічної підготовки та стратегічного розвитку закладів вищої освіти відповідно до вимог сучасного ринку праці.

В статті аналізуються труднощі цифрової підготовки майбутніх учителів, виявлені у працях провідних вітчизняних дослідників. Акцентовано увагу на недостатньому рівні цифрової компетентності, неузгодженості методичної бази та слабкому технічному забезпеченні закладів освіти. На основі стратегічних документів (DigComp 2.0, Концепція цифрової економіки України, «Європа 2030») обґрунтовується необхідність формування цифрової культури як ключової професійної компетентності педагога. Цифрова культура трактується як цілеспрямований процес, що охоплює критичне мислення, етичну взаємодію з інформацією та творчий підхід до використання ІКТ в освіті. Формування цифрової компетентності визначено стратегічним вектором розвитку закладів вищої освіти в умовах цифровізації, глобалізації та євроінтеграції.

Ключові слова: цифрова культура, майбутні учителі, заклади вищої освіти, інформаційна компетентність, ІКТ в освіті, цифровізація освітнього процесу, педагогічна підготовка.

DUNDAR Oleksii –

Postgraduate student of the Department of Pedagogy and

Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi

State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6223-0292>

e-mail: Oleksii.Dundar@gmail.com

FORMATION OF DIGITAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS: STRATEGIC VECTOR OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article considers the formation of the digital culture of future teachers as a key strategic direction in the activities of higher education institutions. The emphasis is on the need to adapt pedagogical training to the challenges of digitalization of society. Modern approaches to the integration of digital tools into the educational process, the role of information culture in the professional development of teachers, and the strategic guidelines of higher education institutions for ensuring high-quality digital transformation of education are analyzed.

The digital transformation of education is determined by the strategic priority of the national and international levels, in particular within the framework of DigComp initiatives and digital competence concepts. Higher education institutions play a key role in the formation of the digital culture of future teachers, integrating ethical, technological, and creative and communicative use of digital resources into master's programs. Digital culture appears as a strategic competence that ensures the quality of education, professional mobility, and adaptation in the digital world. The purpose of the study is to substantiate the importance of digital culture in the context of the modernization of pedagogical training and the strategic development of higher education institutions in accordance with the requirements of the modern labor market.

The article analyzes the difficulties of digital training of future teachers, identified in the works of leading domestic researchers. The emphasis is on the insufficient level of digital competence, inconsistency of the methodological base and weak technical support of educational institutions. Based on strategic documents (DigComp 2.0, Concept of the Digital Economy of Ukraine, "Europe 2030"), the need

to form digital culture as a key professional competence of a teacher is substantiated. Digital culture is interpreted as a purposeful process that encompasses critical thinking, ethical interaction with information and a creative approach to the use of ICT in education. The formation of digital competence is defined as a strategic vector for the development of higher education institutions in the context of digitalization, globalization and European integration.

Keywords: digital culture, future teachers, higher education institutions, information literacy, ICT in education, digitalization of the educational process, pedagogical training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Цифрова трансформація освіти стала пріоритетом у стратегіях розвитку країн, зокрема в межах європейських ініціатив DigComp та національних концепцій цифрової компетентності. Інформаційна війна та кібербезпека актуалізують потребу в етичному та безпечному використанні цифрових ресурсів у педагогічній діяльності. Заклади вищої освіти виступають каталізаторами цифрової культури, формуючи у майбутніх педагогів здатність до критичного мислення, етичної взаємодії з інформацією та творчого використання цифрових інструментів. Магістерські програми вже інтегрують цифрову культуру як ключовий компонент професійної підготовки.

Цифрова культура охоплює інформаційно-технологічні, комунікативно-етичні та творчі компоненти, що формують здатність до ефективної взаємодії в цифровому середовищі. Вона є не лише технічною навичкою, а й проявом особистісної зрілості, що впливає на якість освітнього процесу та професійну самореалізацію педагога. Формування цифрової культури дозволяє майбутнім учителям: використовувати хмарні технології, електронні ресурси, інструменти штучного інтелекту; забезпечувати інформаційно-психологічну безпеку учнів; створювати інноваційне освітнє середовище, орієнтоване на потреби цифрового покоління. Зрозумілим є те, що цифрова культура – це не просто навичка, а стратегічна компетентність, що визначає якість освіти, конкурентоспроможність фахівця та здатність до адаптації в умовах цифрового світу. Інформатизація освіти вимагає, щоб професійна підготовка педагогів відповідала рівню цифрового розвитку суспільства [1–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць вітчизняних учених (В. Биков, Н. Морзе, С. Семеріков та ін.) засвідчив наявність труднощів у підготовці майбутніх учителів, зокрема недостатній рівень цифрової компетентності, неузгодженість методичної бази та слабкий розвиток технічного й програмного супроводу цифрових технологій в освіті. У відповідь на виклики сучасного інформаційного суспільства, особливого значення набуває формування цифрової компетентності в системі професійно-педагогічної підготовки, що забезпечить конкурентоспроможність і фахову самореалізацію майбутніх учителів [2, 5].

Метою статті є формування цифрової культури майбутніх учителів в контексті стратегічного вектору закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація освіти в Україні активізувалась з ухваленням Закону «Про освіту», який визначає мету вищої освіти як всебічний розвиток особистості та формування професійних компетентностей, необхідних для самореалізації,

суспільного вибору й сталого розвитку держави. Одним із ключових напрямів є професійна підготовка майбутніх учителів, що відповідає вимогам сучасного ринку праці. Це потребує удосконалення освітньо-нормативної бази, програм галузей знань, методології професійного саморозвитку й компетентнісної моделі фахівця, а також оновлення педагогічних підходів та засобів навчання, орієнтованих на розвиток цифрової компетентності [1, 3, 4].

Згідно з DigComp 2.0 та Концепцією розвитку цифрової економіки України, цифрова компетентність є ключовою умовою модернізації вищої освіти та сталого професійного розвитку. В Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України визначено пріоритет цифровізації освіти через впровадження ІТ та технологій штучного інтелекту, модернізацію освітнього середовища, оснащення закладів цифровими засобами та розвиток Smart-простору. Ключовим завданням є формування цифрової компетентності майбутніх фахівців задля якісної підготовки та посилення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринку праці [1, 3].

На основі досліджень (В. Бикова, Н. Морзе, С. Семерікова, О. Співаковського, О. Спіріна та ін.) цифрова компетентність майбутніх учителів охоплює вміння захищати та опрацьовувати інформацію, використовувати цифрові технології для створення контенту й освітнього середовища, а також розвиток фахової та інформаційної культури [2, 3].

У європейському контексті (Europass) цифрові компетенції включають: роботу з інформацією та комунікацією, взаємодію у спільнотах, створення цифрового контенту, безпечне користування цифровим середовищем, вирішення технічних проблем. Формування цифрової компетентності є стратегічною умовою професійної підготовки педагогів в умовах цифровізації, глобалізації та євроінтеграції, що відповідає цілям європейської стратегії «Європа 2030».

Формування цифрової культури майбутніх учителів – це цілеспрямований процес розвитку їхньої здатності критично мислити, етично та ефективно використовувати цифрові технології в освітньому середовищі. Він охоплює інтеграцію ІКТ у навчальну діяльність, усвідомлення викликів цифровізації, розвиток інформаційної компетентності та готовність до професійного саморозвитку в умовах цифрової трансформації суспільства [2, 5].

Формування цифрової культури майбутніх учителів виступає стратегічним вектором для закладів вищої освіти у контексті сучасної освітньої парадигми (табл. 1).

Таблиця 1
Чинники формування цифрової культури майбутніх учителів

Чинники формування	Характеристика
1	2
Виклики цифровізації	Вимагають від педагогів не лише технічної грамотності, а й критичного осмислення цифрового контенту, етичного використання технологій та здатності адаптувати освітні практики до нових умов.
Роль ЗВО як агентів трансформації	Полягає в розробленні системних моделей цифрової компетентності, інтеграції ІКТ у навчальні програми, а також створенні умов для практичного досвіду в цифровому середовищі.
Цифрова культура	Міждисциплінарне явище, яке охоплює педагогіку, етику, інформаційну безпеку, креативність та здатність до самоорганізації в умовах цифрового простору.
Професійна мобільність педагогів	Залежить від цифрової культури педагогів, що робить її ключовою складовою конкурентоспроможності на глобальному освітньому ринку.
Стратегічна орієнтація ЗВО	На цифровізацію зміцнює партнерство з освітніми платформами, EdTech-компаніями та міжнародними організаціями, що підвищує якість освітніх послуг.
Переосмислення ролі педагога	Учитель стає не лише джерелом знань, а й фасилітатором цифрового мислення, наставником у віртуальному середовищі та агентом змін у цифровому суспільстві.
Інтеграція цифрових компетентностей	Освітняни опановують навички роботи з ІКТ, управління цифровим контентом, використання аналітичних платформ, що підвищує ефективність навчального процесу.

Стратегічний вектор формування цифрової культури майбутніх учителів не обмежується лише відповіддю на виклики цифрової епохи – він радикально трансформує саму сутність педагогічної професії. Висока цифрова культура педагогів дозволяє інтегруватися у міжнародні освітні стандарти, брати участь у глобальних проєктах і створювати відкриті освітні ресурси. Використання цифрових інструментів сприяє впровадженню нестандартних підходів,

адаптивних стратегій і персоналізованого навчання. Отож, цифрова культура не просто модернізує технічний арсенал учителя – вона оновлює педагогічну ідентичність і формує професію, що резонує з динамікою сучасного світу [3, 5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В умовах стрімкої інформатизації освіти пріоритетним завданням стає впровадження нових засобів навчання, здатних інтегруватися у цифрове освітнє середовище та забезпечити якість навчального процесу. Цифрові освітні ресурси дозволяють уніфікувати текстові, графічні, аудіо- та відеоеlementи, що сприяє глибшому осмисленню матеріалу і враховує різні стилі навчання. Завдяки інтерактивним елементам, системам тестування та аналітики, цифрові ресурси надають можливість об'єктивної оцінки знань, прогресу та індивідуальних потреб здобувачів освіти. Поєднання різних форм контенту забезпечує одночасне залучення декількох каналів сприйняття, що особливо важливо для пояснення складних тем. Ці ресурси інтегрують учасників освітнього процесу в загальний цифровий простір, сприяють колективному доступу до матеріалів та покращують комунікацію між здобувачами та викладачами. Можливість швидкого оновлення контенту, налаштування візуального стилю, адаптації під різні освітні цілі робить цифрові засоби навчання потужним інструментом педагогічної творчості.

Такі особливості не лише відповідають вимогам цифрової епохи, а й підвищують якість освіти через персоналізацію, інтерактивність та інклюзивність навчального процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Vizniuk I. M., Dolynna A. S., Dolynnyi S. S., Palamarchuk O. M. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*, 2023. №1(28). P. 76-84.
2. Vizniuk I. M., Polishchuk A. S. Formuvannia IT-kompetentnosti maibutnikh mahistriv yak psykholohopedahohichna problema. *Psykholohichni perspektyvy*, 2021. P. 23-39 URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Ppst_2021_37_5
3. Ничкало Н., Гуревич Р., Кадемія М., Кобися А., Кобися В., Гордійчук Г. Формування фахової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах дуальної системи освіти засобами комп'ютерно орієнтованих технологій. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2021. №85(5). С. 189-207.
4. Рамка цифрової компетентності: інструмент для підвищення рівня компетентності громадян у галузі цифрових технологій. Інформаційний бюлетень. *Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. 2017. № 3. URL: <https://surf.li/mofbar>
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». 2018. С. 21. URL: <https://surf.lu/dqtvht>

REFERENCES

1. Nychkalo, N., Hurevych, R., Kademiia, M., Kobysia, A., Kobysia, V., Hordiichuk, H. (2021).

Formuvannya fakhovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia v umovakh dualnoi systemy osvity zasobamy kompiuterno oriietovanykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future teachers of vocational training in the conditions of a dual education system using computer-oriented technologies]. Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia. 85(5). 189-207. [in Ukrainian]

2. Ramka tsyfrovoy kompetentnosti: instrument dlia pidvyshchennia rivnia kompetentnosti hromadian u haluzi tsyfrovoykh tekhnolohii (2017) [Digital Competence Framework: A tool for improving citizens' digital competence]. Informatsiinyi biulet. Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. 3. URL: <https://surl.li/mofbap> [in Ukrainian]

3. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. № 67-r «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018 No. 67-r "On approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation"] (2018). 21. URL: <https://surl.li/dqtvht> [in Ukrainian]

4. Vizniuk, I. M., Dolynna, A. S., Dolynnyi, S. S., Palamarchuk, O. M. (2023). Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv [Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv]. Orhanizatsiina

psykholohiia. ekonomichna psykholohiia. 1(28). 76-84. [in Ukrainian]

5. Vizniuk, I. M., Polishchuk, A. S. (2021). Formuvannya IT-kompetentnosti maibutnikh mahistriv yak psykholoho-pedahohichna problema [Formuvannya IT-kompetentnosti maibutnikh mahistriv yak psykholoho-pedahohichna problema]. Psykholohichni perspektvy. 23-39. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Ppst_2021_37_5 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУНДАР Олексій – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: розвиток цифрової грамотності майбутніх фахівців освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUNDAR Oleksii – Postgraduate student of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: development of digital literacy of future education professionals.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 373.016:004.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-500-503

ПОЛІЩУК Вадим –

аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2214-1466>

e-mail: polishchuk.vadym011@gmail.com

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглядається взаємозв'язок між цифровою трансформацією освіти та розвитком лідерської компетентності майбутнього педагога як ключового чинника модернізації освітнього простору. Проаналізовано сучасні виклики цифровізації, окреслено роль EdTech у формуванні стратегічного мислення, етичного лідерства та здатності до управління змінами. Наголошено на значущості інтеграції цифрових інструментів у підготовку педагогів, здатних ефективно діяти в умовах цифрового середовища. Особлива увага приділена формуванню відповідальності, інклюзивності та критичного мислення як складових лідерської позиції в цифровій педагогіці.

Зазначено, що платформи типу Moodle, Google Workspace, ClassDojo та аналітичні рішення на кшталт Power BI і Tableau сприяють персоналізації навчання та стратегічному управлінню. Інструменти для комунікації (Microsoft Teams, Trello, Slack) та кооперації (Zoom, Padlet, Miro) формують інклюзивне освітнє середовище, орієнтоване на співтворчість, рефлексію та професійне зростання. Цифрові симуляції, курси та менторські платформи активізують розвиток етичного лідерства і стратегічного мислення. Підкреслено, що EdTech виступає не лише технологічною підтримкою, а повноцінним середовищем для реалізації освітніх змін і самоактуалізації педагогів.

У статті досліджено роль цифрових освітніх технологій (EdTech) у розвитку лідерських компетентностей педагогів XXI століття. Розкрито можливості цифрових платформ у модернізації навчального процесу, формуванні стратегічного мислення, комунікації, самоменеджменту та здатності до управління змінами. Акцентовано на значенні e-portfolio, трекінгу компетентностей і симуляцій для розвитку рефлексивного лідерства. Окрему увагу приділено соціальним мережам як середовищу проєктної діяльності, колективної самоорганізації та формування soft skills. Показано, що цифрова компетентність педагога-лідера включає критичне мислення, фасилітаційні навички, цифрову етику й управлінську стратегічність. EdTech розглядається як інструмент формування професійної ідентичності, інтердисциплінарної взаємодії та етичного освітнього лідерства в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: цифрова трансформація освіти, лідерська компетентність, професійна ідентичність, інноваційні освітні практики, EdTech, гібридне навчання.

POLISHCHUK Vadym –

Postgraduate student of the Department of Pedagogy and Educational

Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2214-1466>

e-mail: polishchuk.vadym011@gmail.com

DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

The article examines the relationship between the digital transformation of education and the development of leadership competence of the future teacher as a key factor in the modernization of the educational space. The current challenges of digitalization are analyzed, the role of EdTech in the formation of strategic thinking, ethical leadership and the ability to manage changes is outlined. The importance of integrating digital tools in the training of teachers who are able to act effectively in the digital environment is emphasized. Particular attention is paid to the formation of responsibility, inclusivity and critical thinking as components of a leadership position in digital pedagogy.

It is noted that platforms such as Moodle, Google Workspace, ClassDojo and analytical solutions such as Power BI and Tableau contribute to the personalization of learning and strategic management. Communication tools (Microsoft Teams, Trello, Slack) and cooperation (Zoom, Padlet, Miro) form an inclusive educational environment focused on co-creation, reflection and professional growth. Digital simulations, courses and mentoring platforms activate the development of ethical leadership and strategic thinking. It is emphasized that EdTech is not only a technological support, but a full-fledged environment for the implementation of educational changes and self-actualization of teachers.

The article explores the role of digital educational technologies (EdTech) in the development of leadership competencies of teachers of the 21st century. The possibilities of digital platforms in the modernization of the educational process, the formation of strategic thinking, communication, self-management and the ability to manage changes are revealed. The importance of e-portfolio, tracking of competencies and simulations for the development of reflective leadership is emphasized. Special attention is paid to social networks as an environment for project activities, collective self-organization and the formation of soft skills. It is shown that the digital competence of a teacher-leader includes critical thinking, facilitation skills, digital ethics and managerial strategy. EdTech is seen as a tool for shaping professional identity, interdisciplinary interaction, and ethical educational leadership in the context of digital transformation.

Keywords: digital transformation of education, leadership competence, professional identity, innovative educational practices, EdTech, hybrid learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В контексті сучасних змін, зокрема цифрової революції, трансформації освітніх систем та потреби в гнучкому професіоналізмі, цифрова трансформація освіти виступає не лише технологічним викликом, а стратегічним напрямом розвитку освітньої політики. Майбутні педагоги повинні володіти лідерською компетентністю для ефективної взаємодії з цифровими інструментами, модернізації навчального середовища та реалізації педагогіки партнерства. Цифровізація не замінює роль педагога, а переосмислює її – роблячи його агентом інновацій, фасилітатором змін і лідером освітнього середовища.

Цифрова трансформація освіти стала стратегічною відповіддю на виклики сучасного світу. Реформування системи вищої освіти орієнтується на впровадження цифрових стандартів, що забезпечують гнучкість, інноваційність та доступність освітнього процесу. Постпандемічна реальність, поява гібридних моделей навчання і активне використання EdTech-платформ змінили парадигму педагогічної діяльності, актуалізувавши потребу у фахівцях, здатних компетентно керувати цифровими процесами [1–4].

В умовах трансформації виникає необхідність формування нової педагогічної ідентичності, в якій провідну роль відіграє лідерська компетентність. Майбутній педагог має бути не просто викладачем, а лідером цифрового навчання – фасилітатором змін, модератором інновацій і стратегом розвитку. Такий підхід узгоджується з рекомендаціями провідних міжнародних організацій, зокрема UNESCO, OECD та European Commission, які

визначають цифрову освіту як ключовий вектор розвитку освітніх систем XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів в умовах цифровізації вищої освіти досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Акімова, М. Сапогов, Я. Гапчук (цифрова трансформація освітнього середовища закладів вищої освіти); О. Цюняк (професійна підготовка майбутніх педагогів в умовах цифрової трансформації освіти); Я. Карлінська (професійний розвиток педагога на засадах лідерства); О. Паламарчук, Ю. Скиба (роль викладача у розвитку лідерських якостей студента); Н. Семеній (лідерські якості майбутніх учителів); Дж. Джеймсон, М. Цай, Р. Ессекс (формування цифрового лідерства в умовах вищої освіти); Е. Оссіаннільссон (лідерство в умовах цифрової трансформації); Т. Арнольд (розвиток лідерських якостей в умовах через підтримку спільного навчання в корпоративному навчанні).

Метою статті є обґрунтування цифрової трансформації освіти і розвитку лідерської компетентності майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові освітні технології (EdTech) відіграють все більш значущу роль у розвитку лідерських компетентностей педагогів XXI століття. Їх інтеграція в освітній процес створює можливості не лише для модернізації навчання, але й для розвитку стратегічного мислення, комунікації, самоменеджменту та здатності керувати змінами – критичних ознак лідера в освіті. Цифрові платформи для оцінювання, трекінгу компетентностей та e-portfolio сприяють формуванню

особистої освітньої траєкторії, усвідомленню прогресу та рефлексивному лідерству. Інструменти EdTech дозволяють моделювати реальні управлінські кейси: сценарії прийняття рішень, кризові ситуації, освітні стартапи тощо, що активізує лідерські навички у дії [3, 4].

Хмарні сервіси, цифрові форуми, кооперативні інтерфейси (Google Workspace, Padlet, Miro) стимулюють розвиток навичок співпраці, фасилітації та управління командою. AR/VR-моделі та соціальні симуляції дозволяють моделювати міжособистісні ситуації, що сприяє розвитку емпатії, толерантності та етичного лідерства. Згідно з позиціями UNESCO та OECD, цифрова компетентність включає лідерські компоненти: здатність до стратегічного застосування технологій, впливу на освітню політику і реалізації принципів партнерства. EdTech не лише трансформує педагогічну практику, а стає потужним інструментом формування професійної ідентичності лідера. Завдяки цифровому середовищу майбутній педагог навчається керувати освітніми процесами, вести команду, адаптуватися до змін і мислити системно, тобто діяти як сучасний освітній лідер [1, 4].

Цифрова компетентність педагога-лідера – це інтегративна характеристика професійної готовності педагога до ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі, стратегічного управління інноваційними змінами та реалізації лідерської функції у цифровому середовищі. Вона включає такі складові [1, 3]:

1. вміння критично мислити та оцінювати цифрові ресурси;
2. здатність організовувати навчання з використанням EdTech;
3. навички комунікації та фасилітації в онлайн- і гібридному форматі;
4. цифрову етику, безпеку й відповідальність за цифровий слід;
5. компетенції стратегічного управління змінами у цифровому освітньому просторі.

Від того зрозумілим є, що цифрова компетентність педагога-лідера виступає ключовим чинником у трансформації освітнього середовища, поєднуючи технологічну грамотність із стратегічним мисленням і етичним лідерством. Вона не лише забезпечує ефективне впровадження цифрових рішень, а й формує культуру відповідального використання технологій, сприяючи сталому розвитку освіти в умовах цифрової реальності. Формування цієї компетентності є передумовою успішного професійного розвитку сучасного педагога як агента змін.

Соціальні мережі відіграють дедалі важливішу роль у розвитку проєктної діяльності та самоорганізації щодо лідерської позиції педагога, особливо в освітньому та професійному середовищі. Їх потенціал ґрунтується на таких ключових аспектах [2, 4]:

1. доступність і гнучкість;
2. інтеграція та координація;
3. розвиток soft skill;
4. візуалізація результатів;
5. мотивація і рефлексія.

Соціальні мережі забезпечують постійний доступ до комунікації, ресурсів та інструментів, що дозволяє учасникам проєктів співпрацювати незалежно від локацій та часу. Групи, події, хештеги й повідомлення – усе це сприяє чіткому розподілу ролей, плануванню етапів і відстеженню прогресу в реальному часі. Участь у спільних онлайн-проєктах формує навички взаємодії, лідерства, вирішення конфліктів і цифрової етики. Соціальні платформи дозволяють презентувати результати діяльності широкій аудиторії, зокрема через відео, візуальні репортажі або трансляції, сприяючи формуванню реального впливу і зворотного зв'язку. Соціальні реакції (лайки, коментарі, поширення) створюють додаткову мотивацію для учасників і слугують засобом рефлексії над досягненнями та подальшим розвитком. Отже, соціальні мережі стають не просто каналами комунікації, а повноцінними середовищами для реалізації проєктного мислення, стратегічного планування і розвитку самоорганізації [2, 3].

Інструменти цифрової епохи стали не лише технічними засобами, а й стратегічними ресурсами для розвитку освітніх ініціатив і реалізації лідерських стратегій. Їх ефективне використання дозволяє педагогам-лідерам підвищити інноваційність, гнучкість та інклюзивність освітнього процесу (рис. 1).

Платформи типу Moodle, Google Workspace for Education, ClassDojo тощо сприяють персоналізації навчання, інтеграції міждисциплінарних матеріалів і формуванню цифрового середовища, відкритого до експериментів.

Рис. 1. Цифрові інструменти як каталізатори трансформаційного лідерства

Платформи типу Moodle, Google Workspace for Education, ClassDojo тощо сприяють персоналізації навчання, інтеграції міждисциплінарних матеріалів і формуванню цифрового середовища, відкритого до експериментів. Інструменти на кшталт Power BI, Tableau, або Learning Analytics дають змогу аналізувати освітні результати, приймати стратегічні рішення, а також виявляти точки росту й оптимізації процесів. Microsoft Teams, Slack, Trello допомагають координувати освітні ініціативи, підтримувати міжрівневу взаємодію та реалізовувати лідерські

підходи через прозорість, відкриту рефлексію та колективну відповідальність. Цифрові симуляції, менторські платформи (наприклад, MentorcliQ, Edmodo), а також інтерактивні курси (Coursera, FutureLearn) формують здатність до стратегічного мислення, критичної оцінки й етичного управління. Zoom, Padlet, Miro дозволяють реалізовувати глобальні освітні проекти, сприяючи формуванню цифрової культури співтворчості та міжкултурної взаємодії [1, 4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, цифрові інструменти виступають не лише технологічною підтримкою, а й каталізаторами трансформаційного лідерства, дозволяючи педагогам ініціювати, координувати та реалізовувати освітні зміни в складному та динамічному цифровому середовищі.

Цифрові інструменти стали стратегічними чинниками підтримки освітніх ініціатив і реалізації лідерських стратегій, забезпечуючи динамічне, аналітичне та інклюзивне середовище для професійного розвитку педагогів. Їх ефективне застосування дозволяє не лише трансформувати навчальний процес, а й формувати нову культуру освітнього лідерства, засновану на етичній взаємодії, стратегічному мисленні та глобальній співпраці. Таким чином, цифрові рішення є не просто інструментами, а простором для педагогічного впливу і самоактуалізації в умовах цифрової епохи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Lazarenko N., Vizniuk I. Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii. *Comparative Professional Pedagogy*. 2023. №13(1). P. 11-19.
2. Vizniuk I. M., Dolynna A. S., Dolynnyi S. S., Palamarchuk O. M. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitho-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. 2023. №1(28). P. 76-84.
3. Кадемія М. Ю. Професійно-технічна освіта в інформаційному суспільстві: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 124-145.
4. Нічкало Н., Гуревич Р., Кадемія М., Кобися А., Кобися В., Гордійчук Г. Формування фахової компетентності майбутніх педагогів професійного

навчання в умовах дуальної системи освіти засобами комп'ютерно орієнтованих технологій. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2021. №85(5). С. 189-207.

REFERENCES

1. Kademiiia, M. Yu. (2016). Profesiino-tekhnichna osvita v informatsiinomu suspilstvi: monohrafiia [Vocational and technical education in the information society]. Vinnytsia : Nilan-LTD. 124-145. [in Ukrainian]
2. Lazarenko, N., Vizniuk, I. (2023). Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii [Monitoring the safety of teachers in the context of European integration]. *Comparative Professional Pedagogy*. 13(1). 11-19. [in Ukrainian]
3. Nychkalo, N., Hurevych, R., Kademiiia, M., Kobysia, A., Kobysia, V., Hordiichuk, H. (2021). Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia v umovakh dualnoi systemy osvity zasobamy kompiuterno oriietovanykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future teachers of vocational training in the conditions of a dual education system using computer-oriented technologies]. *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia*. 85(5). 189-207. [in Ukrainian]
4. Vizniuk, I. M., Dolynna, A. S., Dolynnyi, S. S., Palamarchuk, O. M. (2023). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitho-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv [Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitho-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv]. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. 1(28). 76-84. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОЛІЩУК Вадим – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: формування лідерської компетентності майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POLISHCHUK Vadym – Postgraduate student of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of leadership competence of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.177.22:614.84

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-503-507

МИРОНІУК Віталій –

здобувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4862-7424>
e-mail: vmyroniuk@cuspu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС

У статті розкрито особливості формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки у ЗВО.

Управлінська компетентність у сфері діяльності ДСНС розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує професійні знання, практичні навички, уміння приймати рішення, лідерські здібності, психологічну стійкість та етичну

відповідальність. На відміну від загального менеджменту, управління у сфері цивільного захисту передбачає роботу в умовах високого ризику, обмеженого часу та непередбачуваності розвитку подій.

Виокремлено особливості формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки у ЗВО: на підвищення рівня управлінської компетентності визначальний вплив мають рівень і спрямованість розвитку мотивації майбутніх керівників підрозділів ДСНС. Результати дослідження свідчать про те, що «високого» рівня організаційно-управлінської компетентності досягають лише ті фахівці, які мають стійкі соціальні та професійні мотиви. Такі як переконаність у необхідності поліпшити якість організаційно-управлінської діяльності, прагнення принести своєю діяльністю найбільшу користь, завоювати авторитет тощо. У здобувачів із «середнім» рівнем – домінуюче значення відіграють мотиви соціальної ідентифікації. Для студентів із «низьким» рівнем – характерні такі мотиви, як бажання уникнути неприємностей по службі, критики з боку викладачів та ін. Курсанти, у яких широкі соціальні мотиви тісно переплітаються з мотивами соціальної ідентифікації, більш стійкі до впливу несприятливих чинників; зміст і спрямованість управлінської діяльності залежить від професійної підготовленості випускників. У ході наукового пошуку встановлено, що процес професійної майстерності, як правило, розпочинається з пошуку методичних прийомів, що забезпечують успішне управління підрозділами ДСНС, а потім охоплює організаційні та змістовні аспекти управління та поширюється на вирішення виховних завдань; підвищення рівня управлінської компетентності багато в чому залежить від наявності навичок управлінської діяльності. Встановлено, що курсанти, які пройшли стажування і володіють початковими навичками, більш ефективно здійснюють управління підрозділами ДСНС після закінчення ЗВО, вносять більш істотні і значущі пропозиції в оновлення методів керівництва ними; формування управлінської компетентності багато в чому залежить від спрямованості діяльності майбутніх фахівців ДСНС на самоосвіту та самовиховання.

Ключові слова: компетентність, управлінська компетентність, майбутні фахівці ДСНС, заклад вищої освіти, особливості формування управлінської компетентності.

MYRONIUK Vitalii –

graduate student of the Department of Educational Sciences
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4862-7424>
e-mail: vmyroniuk@cuspu.edu.ua

FEATURES FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE IN FUTURE STATE EMERGENCY SERVICE PROFESSIONALS

The article reveals the features of the formation of managerial competence of future specialists of the SES in the process of their professional training in higher education institutions.

Managerial competence in the field of activity of the SES is considered as an integrated quality of a person, combining professional knowledge, practical skills, decision-making skills, leadership abilities, psychological resilience and ethical responsibility. Unlike general management, civil protection management involves working in conditions of high risk, limited time, and unpredictability.

The peculiarities of the formation of managerial competence of future specialists of the SES in the process of their professional training in higher education institutions are highlighted: the level and direction of motivation development of future heads of departments of the SES have a decisive influence on increasing the level of managerial competence.

The results of the study indicate that a "high" level of organizational and managerial competence is achieved only by those specialists who have stable social and professional motives. Such as the conviction in the need to improve the quality of organizational and managerial activities, the desire to bring the greatest benefit with their activities, to gain authority, etc.

For applicants with an "average" level, the dominant motives are social identification. For students with a "low" level, such motives as the desire to avoid troubles at work, criticism from teachers, etc. are characteristic. Cadets in whom broad social motives are closely intertwined with motives of social identification, more resistant to the influence of adverse factors; the content and direction of management activities depends on the professional preparedness of graduates. In the course of scientific research, it was established that the process of professional mastery, as a rule, begins with the search for methodological techniques that ensure successful management of the SES, and then covers organizational and substantive aspects of management and extends to solving educational tasks; increasing the level of managerial competence largely depends on the availability of managerial skills.

It has been established that cadets who have undergone internships and possess initial skills more effectively manage the units of the SES after graduating from higher education institutions, make more substantial and meaningful proposals for updating the methods of managing them; the formation of managerial competence largely depends on the direction of activity future specialists of the SES for self-education and self-cultivation.

Keywords: competence, managerial competence, future specialists SES, higher education institution, features formation of managerial competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців Міністерства надзвичайних ситуацій (ДСНС) є одним із ключових завдань професійної підготовки у закладах вищої освіти. У сучасних умовах зростає роль керівників, здатних приймати оперативні та обґрунтовані рішення в екстремальних ситуаціях, координувати роботу підрозділів, забезпечувати ефективну комунікацію та взаємодію між різними службами. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до формування управлінських компетентностей у здобувачів, що готуються до служби в ДСНС.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, розвиток ДСНС має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективно го

управління єдиною державною системою цивільного захисту населення, оснащення підрозділів сучасними видами техніки, засобами і спорядженням, оптимізацію розміщення її структур, впровадження системи екстреної допомоги, підготовки та просвіти громадян щодо норм і правил поведінки в надзвичайних ситуаціях [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців для ДСНС України містяться в наукових доробках вітчизняних науковців О. Бикової, М. Варія, О. Євсюкова, М. Козяра, М. Ковалю, О. Парубка, О. Тімченка, Т. Ткаченка та інших.

Формування управлінської компетентності в майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі

професійної підготовки дослідив В. Король. Окремі аспекти управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в контексті професійної адаптації вивчали А. Балицька та В. Покалюк. Питання управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини вивчали такі науковці та практики: В. Безсонов, О. Болотин, В. Брагін, В. Гречка, Т. Данилова, Т. Ілюшина, І. Лаухіна, Е. Лук'янчиков, Ю. Панков, Р. Ратушний, М. Северін та ін.

На думку більшості вчених, у суспільстві зростають вимоги до керівників управлінь ДСНС і підрозділів цивільного захисту як інтелектуальної еліти суспільства, ефективних менеджерів, компетентних у галузі безпеки людини [4, с. 75].

Однак, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень з окресленої проблематики, питання формування управлінської компетентності фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та практичного опрацювання.

Мета статті – розкрити особливості формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зауважують науковці та практики, для успішної діяльності фахівців у галузі безпеки людини в сучасних умовах недостатньо лише професійних знань, оскільки сьогодення вимагає науково обґрунтованих управлінських дій керівників підрозділів ДСНС, від результативності яких залежить готовність особового складу до виконання завдань, пов'язаних із порятунком людей у надзвичайних ситуаціях. Під час усього періоду навчання у профільних ЗВО вони мають безперервно вдосконалювати свою психолого-педагогічну майстерність, яка визначається професійною підготовкою, моральними, психологічними і педагогічними якостями та рівнем володіння педагогічним інструментарієм [4, с. 74].

Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС є багатогранним і складним процесом, що вимагає поєднання теоретичної підготовки, практичних навичок і психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Лише системний підхід, орієнтований на сучасні виклики та технології, здатен забезпечити підготовку висококваліфікованих керівників, здатних ефективно діяти в умовах будь-яких криз.

У наукових джерелах є різні підходи до визначення управлінської компетентності.

На думку Н.Дороніної, управлінська компетентність «є складним особистісно-професійним утворенням, яке інтегрує в собі професійні, особистісні знання, практичні уміння, навички, професійно-особистісні цінності та якості, забезпечуючи кваліфіковане здійснення управлінської діяльності та свідомий вибір моделей поведінки» [1].

Досліджуючи розвиток управлінської компетентності здобувачів вищої освіти О.Олексієнко та А.Розказов розглядає управлінську компе-

тентність «як складову професійної компетентності, систему внутрішніх ресурсів, необхідних для організації ективного досягнення поставлених особистісних цілей та цілей організації відповідно до мети професійної діяльності» [3].

Як стверджує Ю.Тарасюк: «Управлінська компетентність є основою здатності й готовності до вирішення складних управлінських завдань на будь-якому етапі кар'єри офіцера» [7, с. 74].

Ми розглядаємо управлінську компетентність як складову професійної компетентності фахівців ДСНС. Професійна компетентність фахівців ДСНС є результатом їхньої професійної підготовки та провідною умовою її ефективності. Управлінська компетентність у сфері діяльності ДСНС розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує професійні знання, практичні навички, уміння приймати рішення, лідерські здібності, психологічну стійкість та етичну відповідальність. На відміну від загального менеджменту, управління у сфері цивільного захисту передбачає роботу в умовах високого ризику, обмеженого часу та непередбачуваності розвитку подій.

В.Король до основних завдань формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС відносить: формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої управлінської діяльності та її норм, правил і цінностей; формування мотиваційної, когнітивної та прагматичної сфер майбутньої управлінської діяльності як основи управлінської культури; формування професійно важливих управлінських якостей та культури спільної діяльності, здатностей роботи в команді; набуття первинного досвіду управлінської діяльності на тих посадах, на які еwentуально може бути призначений випускник після закінчення ЗВО ДСНС України; формування управлінського мислення, рефлексивно-оцінювальних здатностей щодо усвідомлення та критичного оцінювання власного рівня управлінської компетентності. Досягнення мети та реалізація завдань безпосередньо залежать від актуалізації мотиваційної сфери педагогів і курсантів, зміст якої складають інтереси, бажання, потреби та мотиви викладання педагогів, а також навчальної та майбутньої професійної діяльності курсантів. Безумовно, мотиваційна сфера курсантів має бути зорієнтована не тільки на актуальні завдання навчальної діяльності, а й на майбутню управлінську діяльність [2, с. 75].

У зв'язку з цим зміст управлінської підготовки має: «відповідати завданням формування управлінської компетентності у майбутніх фахівців ДСНС, зокрема набуттю системності, гнучкості та творчості мислення; сприяти формуванню в них управлінської культури, основу яких складають управлінські знання; сприяти набуттю ними досвіду розв'язання управлінських задач і завдань різного ступеня складності; сприяти вихованню професійно важливих управлінських якостей, позитивного ставлення до майбутньої управлінської діяльності» [2, с. 75].

Ознаками ефективності організаційно-управлінської діяльності є вміння самостійно визначати цілі та завдання діяльності підрозділу,

прогнозувати можливі результати управлінської діяльності, приймати оптимальні рішення та втілювати їх у життя. При цьому важливе значення в організаційно-управлінській діяльності відводилося мобілізації на виконання прийнятих рішень. Для цього у курсантів необхідно виробляти здатність встановлювати правильні взаємини, адекватно оцінювати досягнуті результати, коригувати і перебудовувати власну діяльність.

Для успішного виконання управлінської діяльності майбутні фахівці ДСНС повинні володіти комплексом необхідних особистісних якостей. Важливими якостями є організаційно-управлінська компетентність, а також здатність передбачати можливі результати своїх дій. Сюди ж можна віднести рішучість і сміливість, в яких проявляється здатність приймати адекватні ситуації рішення. Для виконання організаційно-управлінських функцій необхідна відповідальність як прояв високого рівня самоконтролю над власними діями [5].

Вдосконалення системи професійної підготовки фахівців у галузі безпеки людини потребує, передусім, впровадження в освітній процес профільних ЗВО організаційно-управлінських заходів, серед яких дослідники відзначають:

- заходи з підвищення соціально-психологічної мотивації щодо забезпечення ефективної педагогічної взаємодії всіх учасників освітнього процесу;
- систематичний моніторинг його перебігу та ефективності;
- відображення цілей професійної підготовки фахівців у галузі безпеки людини в її завданнях, формах звітності, кількісних і якісних висвітлення її результатів;
- постійний пошук інноваційних технологій, що сприяють поглибленню суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії з метою підвищення ефективності професійної підготовки;
- регулярне уточнення вимог до якості професійної підготовки фахівців у галузі безпеки людини з урахуванням регіональних особливостей;
- усебічне забезпечення належного рівня професійної підготовленості науково-педагогічних працівників ЗВО [4, с. 75].

Виокремлено особливості формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки у ЗВО:

По-перше, на підвищення рівня управлінської компетентності визначальний вплив мають рівень і спрямованість розвитку мотивації майбутніх керівників підрозділів ДСНС. Отримані в ході досліджень результати свідчать про те, що «високого» рівня організаційно-управлінської компетентності досягають лише ті з них, у яких склалися стійкі соціальні та професійні мотиви. Такі як переконаність у необхідності поліпшити якість організаційно-управлінської діяльності, прагнення принести своєю діяльністю найбільшу користь, завоювати авторитет тощо У курсантів із «середнім» рівнем – домінуюче значення відіграють мотиви соціальної ідентифікації. Для курсантів з «низьким» рівнем – характерні такі мотиви, як бажання уникнути неприємностей по

службі, критики з боку викладачів та ін. Курсанти, у яких широкі соціальні мотиви тісно переплітаються з мотивами соціальної ідентифікації, більш стійкі до впливу несприятливих чинників.

По-друге, зміст і спрямованість управлінської діяльності залежить від професійної підготовленості випускників. У ході наукового пошуку встановлено, що процес професійної майстерності розпочинається, як правило, з пошуку методичних прийомів, що забезпечують успішне управління підрозділами ДСНС, а потім охоплює організаційні та змістовні аспекти управління та поширюється на вирішення виховних завдань.

По-третє, підвищення рівня управлінської компетентності багато в чому залежить від наявності навичок управлінської діяльності. Практика показує, що курсанти, які пройшли стажування і володіють початковими навичками, більш ефективно здійснюють управління підрозділами ДСНС після випуску з ЗВО, вносять більш істотні і значущі пропозиції в оновлення методів керівництва ними.

По-четверте, формування управлінської компетентності багато в чому залежить від спрямованості діяльності майбутніх фахівців ДСНС на самоосвіту та самовиховання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, формування управлінської компетентності у курсантів закладів вищої освіти ДСНС є відносно тривалим процесом, що включає в себе кілька періодів і етапів. Динаміка цього процесу залежить від індивідуальних особливостей особистості та рівня організаційно-управлінської підготовленості, розвитку мотивації, організації професійної діяльності після закінчення вузу. У формуванні управлінської компетентності проявляється ряд особливостей, знання та врахування яких дозволяє створити сприятливі можливості для підвищення якості цього процесу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дороніна Н. С. Розвиток управлінської компетентності керівників підприємств: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л., 2019. 182 с.
2. Король В. М. Формування управлінської компетентності у майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 2014. 20 с.
3. Олексієнко О., Розсказов А. Розвиток управлінської компетентності здобувачів вищої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1 (100). С. 125-134.
4. Повстин О. Практика підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах України. *Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова*. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. Вип. 60. С. 73-78.
5. Покалюк В. М., Балицька А. А. Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту

МНС України. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2008. № 125. С. 115-119.

6. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

7. Тарасюк Ю. Структура управлінської компетентності майбутніх бакалаврів із військового управління. *Вища освіта України*. 2024. № 2. С. 73-79.

REFERENCES

1. Doronina, N. S. (2019). Rozvytok upravlins'koyi kompetentnosti kerivnykiv pidpryyemstv [Development of managerial competence of enterprise managers] : monohrafiya. Kharkiv: FOP Liburkina L. 182 s. [in Ukrainian]

2. Korol', V. M. (2014). Formuvannya upravlins'koyi kompetentnosti u maybutnikh ofitseriv pozhezhnnoi bezpeky u protsesi profesiynoi pidhotovky [Formation of managerial competence in future fire safety officers in the process of professional training]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 – Teoriya i metodyka profesiynoi osvity. K. 20 s. [in Ukrainian]

3. Oleksienko, O., Rozskazov, A. (2021). Rozvytok upravlins'koyi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity [Development of managerial competence of higher education applicants]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*. № 1 (100). S. 125-134. [in Ukrainian]

4. Povstyn, O. (2018). Praktyka pidhotovky fakhivtsiv u haluzi bezpeky lyudyny do upravlins'koyi diyal'nosti u vyshchikh navchal'nykh zakladakh Ukrainy. [Practice of training specialists in the field of human security for managerial activities in higher educational institutions of Ukraine]. *Naukovyy chasopys NPU imeni N. P. Drachomanova. Seriya: Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy*. Vyp. 60. S. 73-78. [in Ukrainian]

5. Pokalyuk, V. M., Balyts'ka, A. A. (2008). Teoretychni zasady adaptatsiyi do upravlins'koyi diyal'nosti fakhivtsiv operativno-ryatuvnoi sluzhby tsyvil'noho zakhystu MNS Ukrainy [Theoretical principles of adaptation to the managerial activities of specialists of the operational-rescue service of the civil protection ministry of Ukraine]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu, Seriya : Pedahohichni nauky*. Cherkasy. № 125. S. 115-119. [in Ukrainian]

6. Stratehiya natsional'noyi bezpeky Ukrainy [National Security Strategy of Ukraine]: zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26 travnya 2015 roku № 287/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian]

7. Tarasyuk, YU. (2024). Struktura upravlins'koyi kompetentnosti maybutnikh bakalavriv iz viys'kovoho upravlinnya [Structure of managerial competence of future bachelors in military management]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. №2. S. 73-79. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИРОНИЮК Віталій – здобувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYRONIUK Vitalii – graduate student of the Department of Educational Sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: formation of managerial competence development in future emergency service professionals.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:811.161.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-507-512

ЛІБАК Наталка –

доктор філософії,

доцент кафедри історії та суспільних дисциплін

Закарпатського угорського інституту Ференца Ракоці II

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0200-4668>

e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

ПЕВСЕ Андрея –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології

Закарпатського угорського інституту Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0564-2307>

e-mail: pevse.andrea@kmf.org.ua

УКРАЇНЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У МАГІСТРАТУРІ: ЦІЛІ, ЗМІСТ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто сучасні підходи до викладання української мови за професійним спрямуванням на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Обґрунтовано актуальність проблеми в контексті мовної політики України, зокрема реалізації положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що визначає володіння державною мовою як обов'язкову складову професійної діяльності. Проаналізовано основні виклики, що постають перед системою мовної професійної підготовки в магістратурі, а саме, низький рівень мотивації здобувачів, обмежений обсяг навчального часу, застарілість методичних матеріалів, недостатня адаптованість курсу до специфіки професійної діяльності.

Констатовано, що українська мова за професійним спрямуванням має розглядатися як стратегічний ресурс формування професійної мовної особистості, а не як формальна дисципліна. Описано змістові компоненти курсу: опанування мовних норм, розвиток навичок письмової та усної фахової комунікації, опрацювання професійної термінології, засвоєння особливостей документів. Наголошено на важливості міждисциплінарного підходу, впровадженні інтерактивних технологій навчання, використання цифрових ресурсів та формування навичок академічного мовлення та письма. Також акцентовано на необхідності розвитку риторичної та критично-аналітичної компетентності, що є особливо актуальним у контексті глобалізації, цифровізації та зростаючих вимог до фахівців.

Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі вдосконалення мовної освіти магістрантів, зокрема у створенні галузево орієнтованих курсів, розробленні сучасних електронних платформ, вивченні кращих міжнародних практик. Зроблено висновок, про те, що ефективне викладання української мови за професійним спрямуванням на другому (магістерському) рівні вищої освіти є запорукою формування конкурентоспроможного фахівця з високою мовною культурою, академічною доброчесністю та готовністю до професійної комунікації у будь-яких умовах.

Ключові слова: українська мова, українська мова за професійним спрямуванням, заклад вищої освіти, другий (магістерський) рівень вищої освіти.

LIBAK Natalka –

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the

Department of History and Social Sciences

Transcarpathian Hungarian Institute of Ferenc Rákóczi II

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0200-4668>

e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

PEVSE Andreia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the

Department of Philology

Transcarpathian Hungarian Institute of Ferenc Rákóczi II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0564-2307>

e-mail: pevse.andrea@kmf.org.ua

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE MARKETING SPECIALISTS

The article examines modern approaches to teaching the Ukrainian language in a professional direction at the second (master's) level of higher education. The relevance of the problem in the context of the language policy of Ukraine is substantiated, in particular, the implementation of the provisions of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language", which defines proficiency in the state language as a mandatory component of professional activity. The main challenges facing the system of language professional training in the master's degree are analyzed, namely, the low level of motivation of applicants, the limited amount of study time, the obsolescence of methodological materials, and the insufficient adaptability of the course to the specifics of professional activity. It is stated that the Ukrainian language in a professional direction should be considered as a strategic resource for the formation of a professional linguistic personality, and not as a formal discipline. The content components of the course are described: mastering language norms, developing written and oral professional communication skills, working out professional terminology, mastering the features of documents. The importance of an interdisciplinary approach, the introduction of interactive learning technologies, the use of digital resources and the formation of academic speech and writing skills is emphasized. The need to develop rhetorical and critical-analytical competence is also emphasized, which is especially relevant in the context of globalization, digitalization and growing demands on specialists.

The prospects for further research in the direction of improving language education for master's students are outlined, in particular in the creation of industry-oriented courses, the development of modern electronic platforms, and the study of best international practices. It is concluded that effective teaching of the Ukrainian language in a professional direction at the second (master's) level of higher education is the key to the formation of a competitive specialist with high language culture, academic integrity and readiness for professional communication in any conditions.

Keywords: Ukrainian language, Ukrainian language for professional purposes, higher education institution, second (master's) level of higher education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства, коли державна мова набуває особливої ваги як основа національної ідентичності, культурного коду та професійної самореалізації, проблема формування мовної компетентності фахівців постає як одна з найважливіших у системі вищої освіти. Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» чітко визначено пріоритетність володіння державною мовою у професійній діяльності. У цьому контексті надзвичайно актуальним є забезпечення якісної мовної підготовки магістрантів – майбутніх висококваліфікованих фахівців, які повинні не лише володіти фаховими знаннями, а й уміти грамотно, логічно й переконливо висловлювати свої думки у професійному середовищі.

Водночас реалії освітнього процесу засвідчують низку проблем: зниження загального рівня культури мовлення, недостатню увагу до мовної підготовки у магістратурі, формальний підхід до опанування дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Часто здобувачі сприймають її як другорядну, не пов'язуючи з

реальними професійними потребами. Це призводить до ситуації, коли випускники мають фахові знання, але не володіють необхідними навичками наукової, ділової, публічної та офіційної комунікації. Актуальність проблеми також посилюється процесами цифровізації, міжнародної співпраці та мультикультурності, які вимагають ще вищого рівня мовної культури, гнучкості у стилях спілкування та адаптивності до різних комунікативних ситуацій.

Постає необхідність переосмислення ролі української мови у системі другого (магістерського) рівня вищої освіти, удосконалення змісту та методів викладання курсу з урахуванням фахових потреб, розвитку мовної особистості магістранта з високим рівнем комунікативної та риторичної компетентності обумовлює актуальність дослідження. Вивчення української мови за професійним спрямуванням повинно виходити за межі формального засвоєння норм і перетворитися на реальний інструмент професійної діяльності та особистісного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійно орієнтованої мовної компетентності здобувачів вищої школи

активно досліджується вітчизняними науковцями впродовж останніх десятиліть. Зокрема, питання викладання української мови за професійним спрямуванням розкрито у працях О. Заболотної, В. Бондаря, О. Пономаріва, які наголошують на важливості поєднання лінгвістичної підготовки із професійними потребами здобувачів освіти. У своїх працях вони акцентують увагу на необхідності формування функціональної грамотності, умінь адаптувати мовлення до різних комунікативних ситуацій, дотримання мовленнєвої етики та стилістичної відповідності.

Значний внесок у розвиток методики викладання української мови у закладах вищої освіти зробили також такі дослідники, як Н. Антонюк, Г. Іванюк, С. Сливка, які у своїх публікаціях зосереджуються на підвищенні ефективності мовної освіти в магістратурі. Зокрема, Н. Антонюк аналізує роль інтерактивних методів навчання у формуванні мовної компетентності, тоді як С. Сливка порушує питання про необхідність адаптації мовного курсу до специфіки окремих галузей знань. Г. Іванюк, своєю чергою, досліджує комунікативно-прагматичний аспект мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців.

Узагальнюючи результати сучасних досліджень, можна констатувати, що наукова спільнота активно працює над удосконаленням форм і методів викладання української мови за професійним спрямуванням. Водночас, незважаючи на наявність значного теоретичного підґрунтя, у практиці викладання все ще спостерігається певний розрив між філологічним змістом дисципліни та реальними професійними потребами магістрантів. Це обумовлює необхідність подальшого наукового осмислення проблеми, розробки інноваційних підходів до навчання, створення актуальних навчально-методичних матеріалів, що відповідатимуть сучасним вимогам фахової комунікації.

Мета статті – здійснити аналіз поняття ціль викладання української мови за професійним спрямуванням на другому (магістерському) рівні вищої освіти та окреслити змістові акценти курсу, визначити перспективні напрями.

Виклад основного матеріалу дослідження. У час повномасштабної війни проти України, коли національна ідентичність, культура та мова стали мішенню агресора, навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» набуває особливого значення. Вона не лише формує мовну компетентність майбутніх фахівців, а й зміцнює національну свідомість, є засобом культурного опору та самоутвердження української державності. В умовах інформаційної війни професійне володіння українською мовою – це інструмент фахової комунікації, засіб протидії дезінформації, утвердження правди та гуманістичних цінностей. Уміння чітко, грамотно й етично висловлюватися в професійному середовищі – це не лише ознака високого рівня фахівця, а й внесок у зміцнення національної єдності й відбудову країни.

У контексті мовної політики України, що передбачає активне впровадження української

мови у всі сфери суспільного життя, особливого значення набуває професійно-орієнтована мовна підготовка у вищій школі. Підготовка магістрів – це процес здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти, і саме тут, на завершальному етапі навчання, має бути сформована повноцінна мовна, комунікативна та риторична компетентність фахівця. Навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» має на меті формування мовної особистості, обізнаної з нормами усного та писемного мовлення, здатної ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички для успішної мовної діяльності у професійній сфері. Українська мова за професійним спрямуванням у магістратурі виконує не лише роль засобу формального вивчення літературних норм, а й є платформою для розвитку особистості майбутнього спеціаліста, здатного професійно комунікувати, вести ділову документацію, писати наукові тексти, публічно виступати та брати участь у фахових дискусіях.

Вивчення мови на другому (магістерському) рівні вищої освіти суттєво відрізняється від мовної підготовки на першому (бакалаврському) рівні. Якщо на попередніх етапах акцент робиться на засвоєння загальних норм української мови, розвиток культури мовлення, то в магістратурі вивчення мови має бути чітко орієнтоване на професійні потреби. Це означає, що мова розглядається як інструмент виконання фахових завдань: наукової комунікації, створення офіційно-ділових і аналітичних документів, підготовки презентацій, оформлення результатів досліджень. Тобто мова стає не просто засобом спілкування, а стратегічним ресурсом, що забезпечує ефективність професійної діяльності.

У процесі викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для другого (магістерського) рівня вищої освіти особливої актуальності набуває чітке визначення її цілі, оскільки саме вона спрямовує зміст навчання, обґрунтовує методику викладання та визначає очікувані результати освітнього процесу. Формулювання цілі дає змогу узгодити навчальну діяльність із потребами сучасного суспільства та вимогами до фахової підготовки здобувачів вищої освіти. Наукове осмислення цієї категорії представлено в працях низки дослідників, що пропонують різні підходи до визначення цільового призначення курсу української мови у фаховому аспекті.

Ціль навчання, як зазначено в Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка, розуміється як ідеальне передбачення кінцевих результатів навчального процесу, тобто те, до чого прагнуть як учителі, так і здобувачі освіти [1, с. 205]. Відповідно, цілі реалізуються через зміст навчання, під яким мається на увазі сукупність знань, умінь і навичок, які мають бути засвоєні здобувачами в процесі навчання для досягнення визначених результатів. При цьому зміст навчання є змінною категорією, що може трансформуватися залежно від нових матеріалів, сучасних реалій і актуальних професійних вимог [2, с. 65].

У цьому контексті визначення цілі дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є важливим складником забезпечення якості мовної підготовки майбутніх фахівців. Так, дослідник Н. Юрійчук вважає, що ціль цієї навчальної дисципліни полягає у формуванні в здобувачів вищої освіти високого рівня мовної компетентності, необхідної для ефективного професійного спілкування. За його словами, дана дисципліна сприяє усуненню прогалин у мовній підготовці, які виникли на попередніх етапах навчання в закладах загальної середньої освіти, а також забезпечує належний професійний та інтелектуальний рівень майбутніх фахівців. Особлива увага в курсі приділяється розвитку усного професійного мовлення та практичному застосуванню мовних знань у сфері майбутньої професійної діяльності [3, с. 455].

Подібну позицію висловлює й Н. Кондратенко, яка акцентує увагу на формуванні комунікативної компетентності як провідної якості майбутнього спеціаліста. Дослідниця зазначає, що робочі програми дисципліни повинні враховувати професійні потреби здобувачів, їх особистісний потенціал та орієнтувати навчальний процес на розвиток здатності до ефективного і результативного спілкування в професійному середовищі [4, с. 66].

Савчук Н. стверджує, що ціль курсу української мови за професійним спрямуванням полягає у формуванні мовної особистості та розширенні мовної компетенції майбутнього спеціаліста у професійній сфері [5, с. 241].

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що основна ціль дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» на другому (магістерському) рівні вищої освіти є формування здатності вільно, грамотно виражати думки у відповідності до норм літературної мови та вимог конкретного професійного середовища. Для цього необхідно не лише володіти нормативною базою (граматикою, орфографією, пунктуацією), але й мати розвинуту стилістичну компетентність, розуміти принципи побудови різних жанрів, знати специфіку фахової термінології та її застосування.

Зміст курсу, як правило, охоплює кілька взаємопов'язаних блоків. По-перше, це нормативна частина – засвоєння граматичних, орфоепічних, орфографічних і стилістичних норм сучасної української мови. По-друге, це професійно орієнтована лексика та термінологія. По-третє, жанрово-стильове розмаїття фахових текстів: ділових, наукових, публіцистичних. По-четверте, розвиток навичок мовленнєвої діяльності – як письмової, так і усної. Особлива увага приділяється практичній частині: аналізу текстів, їх редагуванню, написанню документів, складанню резюме, підготовці виступів.

Принципами побудови курсу мають бути професійна орієнтація, міждисциплінарність, інтегрованість, функціональність і комунікативна спрямованість. Це означає, що мова повинна вивчатися не ізольовано від фаху, а як важлива частина професійної діяльності. Таким чином, навчальний матеріал має бути адаптований до

реальних мовленнєвих ситуацій, з якими здобувач стикатиметься після закінчення навчання [6].

Однак реалізація курсу у вищій освіті стикається з низкою труднощів. Насамперед, це обмеження кількості годин, відведених на вивчення мови, що унеможливорює глибоке занурення у специфіку професійної комунікації. Часто курс обмежується одним семестром або невеликою кількістю кредитів ЄКТС, що недостатньо для формування сталих навичок. До того ж, існує проблема низької мотивації з боку здобувачів: значна частина магістрантів вважає, що мовні дисципліни не є необхідними для їхньої майбутньої професії, особливо в технічних або природничих спеціальностях.

Ще однією проблемою є відсутність сучасних навчально-методичних матеріалів, які були б адаптовані під новітні освітні програми, галузеву термінологію, специфіку фахових текстів. Існуючі підручники часто мають загальний характер і не враховують змін у професійній мові, появи нових жанрів, цифрових форматів комунікації (презентацій, електронних листів, цифрових звітів). Також варто звернути увагу на необхідність підвищення кваліфікації викладачів, які повинні орієнтуватися не лише в мовних, а й у фахових аспектах дисципліни, щоб адекватно пояснювати мовні явища у професійному контексті.

Вирішення цих проблем можливе за умови системного підходу до викладання української мови на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Насамперед, слід змінити ставлення до курсу як до другорядної дисципліни – і здобувачами, і адміністрацією закладів вищої освіти. Мовна компетентність має розглядатися як одна з ключових складових професійної підготовки. По-друге, потрібно оновити зміст програм, створити серію фахових модулів залежно від напрямку підготовки, підготувати сучасні електронні посібники, інтерактивні платформи, мобільні додатки для самостійного навчання.

Особливу увагу варто приділити розвитку навичок наукового мовлення на другому (магістерському) рівні вищої освіти, який є першим рівнем дослідницької діяльності. Здобувачі мають вміти не лише формулювати наукові гіпотези, описувати результати експериментів, а й коректно посилатися на джерела, дотримуватися стандартів академічної доброчесності, оформлювати бібліографію, уникати плагіату. У цьому контексті важливо практикувати написання анотацій, рецензій, наукових статей, тез доповідей, рефератів, підготовку презентацій для конференцій, складання супровідних документів до публікацій [7].

Крім письмової комунікації, курс має розвивати навички усного мовлення, зокрема – публічні виступи, участь у наукових семінарах, захист магістерських робіт, дискусії, дебати. Професійна комунікація вимагає вміння висловлюватися переконливо, логічно, етично, відповідно до норм риторики та етикету. Такі вміння особливо важливі для фахівців, які працюють у сфері освіти, управління, права, медіа або бізнесу, де комунікативна компетентність напряму впливає на

ефективність професійної діяльності. Магістранти повинні не лише вміти формувати думки чітко й послідовно, а й мати здатність адаптувати мовлення до різних аудиторій, дотримуючись норм мовного етикету, стилістичної доцільності й логічної аргументації.

Ще однією перспективною лінією розвитку курсу є впровадження цифрових інструментів та мультимедійних засобів. Сучасна освіта неможлива без інтеграції електронного навчання, тому доцільно використовувати навчальні платформи, відеолекції, вебінари, віртуальні симуляції комунікативних ситуацій. Завдяки цьому процес навчання стає більш гнучким, доступним, а головне – персоналізованим. Це дозволяє здобувачам самостійно обирати темп навчання, практикувати мову поза аудиторією, формувати індивідуальні траєкторії мовного розвитку.

Особливої уваги вимагає питання міждисциплінарності. Мовна підготовка магістрів має бути тісно інтегрована з іншими навчальними дисциплінами. Наприклад, курси професійної етики, психології спілкування, педагогіки, логіки можуть бути доповнені мовними вправами, спрямованими на розвиток переконливої аргументації, створення власної риторичної позиції, дотримання принципів академічного та професійного спілкування. Вивчення мови таким чином перестає бути ізольованим компонентом і стає органічною частиною фахової підготовки.

Не менш важливим є формування внутрішньої мотивації здобувачів. З цією метою доцільно проводити інтерактивні заходи: мовні тренінги, ораторські клуби, конкурси публічних виступів, проєкту роботу. Наприклад, створення професійно орієнтованих проєктів – інтерв'ю з фахівцями, мовні експертизи текстів, створення рекламних або інформаційних продуктів – сприяє поглибленню інтересу до мови як до інструмента практичної дії. Це також формує навички командної роботи, презентації ідей, взаємодії з аудиторією, що є надзвичайно важливим для сучасного фахівця.

Актуальним також є питання підвищення рівня мовної культури викладачів, які забезпечують цей курс. Вони мають бути не лише філологами, а й фахівцями в методиці викладання мови у професійному контексті. Залучення до викладання лінгвістів-практиків, експертів галузі, носіїв професійної термінології, які мають досвід у конкретній сфері, значно підвищить якість навчання. Це відкриває можливості для створення міжкафедральних курсів, де навчальний процес базується на співпраці між філологами та фахівцями з інших галузей.

Не варто забувати й про роль мови як інструмента соціальної адаптації та національної ідентичності. У добу глобалізації та мультикультурного простору українська мова виконує ще одну важливу функцію – вона є маркером належності до професійної спільноти, громадянства, державницької позиції. Формування поваги до мови, розуміння її ролі у збереженні культурної спадщини та правового поля – це ще

один із прихованих, але дуже важливих елементів професійної мовної освіти.

Зважаючи на вищенаведене, можна зробити висновок, що курс «Українська мова за професійним спрямуванням» на другому (магістерському) рівні вищої освіти є надзвичайно актуальним, багатофункціональним і перспективним. Його ефективне впровадження сприятиме не лише розвитку мовної компетентності, а й становленню повноцінної професійної особистості, здатної бути конкурентоздатною на ринку праці, гідно представляти свою професію, ефективно комунікувати у складному, швидкозмінному світі.

У перспективі розвиток цього курсу має йти шляхом оновлення змісту, підходів і методик навчання, впровадження новітніх технологій, тіснішої інтеграції з фаховими дисциплінами, підвищення уваги до практичного застосування знань. Українська мова в професійному житті – це не формальність, не обов'язок, а ресурс, що забезпечує якість, точність і глибину професійної діяльності.

Саме тому важливо не лише зберігати цей курс у структурі магістерських програм, а й надавати йому належної ваги як фундаментальній гуманітарній основі вищої освіти. Адже лише за умов глибокого володіння мовою можна досягти справжньої професійної досконалості, високої культури мислення, спілкування і діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Проведене дослідження засвідчило, що українська мова за професійним спрямуванням на другому (магістерському) рівні вищої освіти є не лише важливою складовою гуманітарної освіти, а й ключовим інструментом формування професійної мовної особистості фахівця. Зміст курсу повинен відповідати реальним потребам майбутньої професійної діяльності магістрантів, враховувати специфіку фаху, вимоги сучасного ділового та наукового мовлення, а також сприяти розвитку навичок академічної доброчесності, критичного мислення й переконливого спілкування.

Аналіз проблем викладання цієї дисципліни дозволив виявити актуальні виклики, серед яких: обмежений обсяг годин на вивчення мови, недостатня адаптованість навчальних матеріалів до різних спеціальностей, низький рівень мотивації здобувачів, потреба в оновленні методик викладання та залученні сучасних цифрових ресурсів. Це вимагає перегляду дидактичних підходів, поглиблення міждисциплінарної інтеграції, розроблення гнучких, модульних програм, які б дозволяли формувати індивідуальні траєкторії мовного розвитку.

Подальші наукові розвідки в цьому напрямі доцільно зосередити на розробленні галузево орієнтованих навчальних курсів, створенні електронних платформ і інтерактивних ресурсів для самостійного опрацювання мовного матеріалу, а також на дослідженні ефективності комунікативно-когнітивних і практико-орієнтованих методів у процесі викладання. Перспективним є вивчення досвіду зарубіжних освітніх систем у підготовці фахівців з високим рівнем академічного мовлення,

що дозволить удосконалити вітчизняну модель мовної освіти на другому (магістерському) рівні вищої освіти відповідно до міжнародних стандартів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. Либідь. 1997. 376 с.
2. Буряк М. Взаємопов'язане формування у майбутніх викладачів англійської мови професійно орієнтованої компетентності в говорінні та інформаційно-комунікаційної компетентності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Тернопіль. 2019.
3. Юрійчук Н. Формування культури професійного мовлення здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 82. Т. 2. С. 453-457.
4. Кондратенко Н. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ. 2018. 253 с.
5. Савчук Н. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві». 2019. 160 с.
6. Тростинська О., Петров І. Викладання української мови як іноземної: проблеми, пошуки, перспективи. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46588217.pdf>
7. Юрійчук Н. Застосування сучасних форм і методів організації навчальної діяльності студентів під час вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *World Science: problems, prospects and innovations*. 2021. Торонто, Канада. С. 767-773.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. K. Lybid. 376 s. [in Ukrainian]
2. Buriak, M. (2019). *Vzaiempoviazane formuvannia u maibutnikh vykladachiv anhliiskoi movy profesiino oriientovanoi kompetentnosti v hovorinni ta informatsiino komunikatsiinoi kompetentnosti* [Interrelated formation of professionally oriented competence in speaking and information and communication competence in future English language teachers]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Ternopil. [in Ukrainian]
3. Iuriichuk, N. (2024). *Formuvannia kultury profesiinoho movlennia zdobuvachiv vyshchoi osvity nefilohichnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam)* [Formation of a culture of professional speech of higher education students of non-philological specialties in the process of studying the Ukrainian language (for professional

orientation)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 82. T. 2. 453-457. [in Ukrainian]

4. Kondratenko, N. (2018). *Metodyka formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv na zasadakh lnhvokulturolohii* [Methodology for the formation of communicative competence of future journalists on the principles of linguoculturology]. *Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02*. Kyiv. 253 s. [in Ukrainian]

5. Savchuk, N. (2019). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam: navchalnyi posibnyk*. [Ukrainian language for a professional orientation: a textbook]. Uman: VPTs «Vizavi». 160 s. [in Ukrainian]

6. Trostynska, O., Petrov, I. *Vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: problemy, poshuky, perspektyvy* [Teaching the Ukrainian language as a foreign language: problems, searches, prospects]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46588217.pdf> [in Ukrainian]

7. Iuriichuk, N. (2021). *Zastosuvannia suchasnykh form i metodiv orhanizatsii navchalnoi diialnosti studentiv pid chas vyvchennia kursu «Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam»* [Application of modern forms and methods of organizing students' educational activities while studying the course «Ukrainian language for professional orientation»]. *World Science: problems, prospects and innovations*. Toronto, Kanada. S. 767-773. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛІБАК Наталка – доктор філософії, доцент, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: філологія, українська мова та література, професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури.

ПЕВСЕ Андрія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: філологія, професійна підготовка, українська мова та література.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LIBAK Natalka – Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Social Sciences Transcarpathian Hungarian Institute of Ferenc Rákóczi II.

Scientific interests: philology, Ukrainian language and literature, professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature.

PEVSE Andrey – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Philology Transcarpathian Hungarian Institute of Ferenc Rákóczi II.

Scientific interests: philology, professional training, Ukrainian language and literature.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.147:94

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-513-516

ГОЛУБ Анжеліка –

аспірант, асистент кафедри історії,
правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5366-8561>
e-mail: kolienkoanzelika@gmail.com

ПРОСТОРОВА ІСТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ БАЧИТИ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ МІСЦЯМИ ТА ПОДІЯМИ

У статті розглянуто основну освітню мету нашої держави, поняття «компетентність», «дистанційне навчання» (Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р.). Звернуто увагу на переваги та недоліки дистанційної освіти в реаліях російсько-української війни. Здійснено лаконічний огляд історичних компетентностей, котрі можна визначити як здатність розуміти та оцінювати минуле нашої держави в контексті світових подій. До них належать: хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна. Усі вони є важливими складовими підготовки майбутніх вчителів-істориків, оскільки формують основу для ефективного викладання та сприяють розвитку їх критичного мислення. Детально осмислено просторову, котра є об'єктом нашої наукової розвідки, зводиться до здатності аналізувати історичні події в географічному контексті, формування в здобувачів навичок роботи з мапами та іншими просторовими даними.

Грунтовно проаналізовано традиційні (лекції, практичні, семінари, письмові роботи) та інноваційні (проектів, рольові ігри (інсценізації), дискусії, конкурси, вікторини, створення блогів) методи викладання історії в закладах вищої педагогічної освіти. Окремо досліджено види інноваційних методів навчання студентів-істориків роботи з історичними мапами (групові дослідження з подальшим обговоренням; картографічні квести; рольові ігри; аналіз картографічних джерел; створення мап-проектів) задля кращого розуміння зв'язків між місцями та подіями. Висвітлено важливість і деякі приклади цифрового інструментарію для удосконалення просторової компетентності в майбутніх вчителів історії (віртуальні екскурсії та інтерактивні мапи – StoryMapJS, ArcGIS StoryMaps, Google Maps; історичні ігри – Cossacks: European Wars, Kingdom Come: Deliverance; Mount Blade II: Bannerlord).

Розвиток просторової історичної компетентності є необхідним для підготовки студентів до вмінь аналізу та оцінки історії, розуміння її впливу на сучасний світ, що робить їх більш обізнаними та конкурентоспроможними фахівцями.

Ключові слова: історичні компетентності, мапи, просторова візуалізація, методика навчання історії, географічні фактори, регіони.

HOLUB Anzhelika –

postgraduate Student, Assistant of the Department of History,
Law and Teaching Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5366-8561>
e-mail: kolienkoanzelika@gmail.com

SPATIAL HISTORICAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION: METHODS OF TEACHING STUDENTS TO SEE CONNECTIONS BETWEEN PLACES AND EVENTS

The article examines the main educational goal of our state, the concepts of "competence", "distance learning" (Law of Ukraine "On Education" of September 5, 2017). Attention is drawn to the advantages and disadvantages of distance education in the realities of the Russian-Ukrainian war. A concise overview of historical competencies is provided, which can be defined as the ability to understand and evaluate the past of our state in the context of world events. These include: chronological, spatial, informational, speech, logical, axiological. All of them are important components of the training of future history teachers, as they form the basis for effective teaching and contribute to the development of critical thinking. The spatial, which is the object of our scientific investigation, is understood in detail and comes down to the ability to analyze historical events in a geographical context, the formation of skills in students to work with maps and other spatial data.

Traditional (lectures, practicals, seminars, written works) and innovative (projects, role-playing games (staging), discussions, competitions, quizzes, blog creation) methods of teaching history in higher pedagogical education institutions were thoroughly analyzed. The types of innovative methods of teaching history students to work with historical maps were separately investigated (group research with subsequent discussion; cartographic quests; role-playing games; analysis of cartographic sources; creation of map projects) for a better understanding of the connections between places and events. The importance and some examples of digital tools for improving spatial competence in future history teachers were highlighted (virtual excursions and interactive maps – StoryMapJS, ArcGIS StoryMaps, Google Maps; historical games – Cossacks: European Wars, Kingdom Come: Deliverance; Mount Blade II: Bannerlord).

The development of spatial historical competence is necessary to prepare students for the skills of analyzing and evaluating history, understanding its impact on the modern world, which makes them more knowledgeable and competitive professionals.

Keywords: historical competences, maps, spatial visualization, history teaching methodology, geographical factors, regions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі, де інформаційні технології та глобалізація змінюють спосіб отримання знань і сприйняття історії, постає необхідність формування нових підходів до її навчання. Однією з ключових проблем є недостатня увага до розвитку просторової історичної компетентності в студентів педагогічних вишів, що

заважає їм глибше усвідомлювати взаємозв'язки між місцями та подіями, а також критично аналізувати історичні процеси в контексті географічного середовища. Традиційні освітні методи часто не забезпечують інтеграції просторового мислення з історичним аналізом, що призводить до поверхневого розуміння фактів. У зв'язку з цим виникає потреба в упровадженні

інноваційних педагогічних стратегій, котрі б дозволили здобувачам не лише вивчати хронологію подій, але й усвідомлювати просторовий контекст, оцінювати вплив географічних факторів на розвиток цілих суспільств і цивілізацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальна мета всіх освітніх рівнів нашої держави прописана в Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. [1]. Ціннісні орієнтації в викладанні дисциплін історичної та громадянської галузей осмислили А. Гриценко, А. Голуб [7, с. 13–16]. Поняття, види історичних компетентностей та їх сутність висвітлили Ю. Малієнко, Т. Ремех [4, с. 91–96]. Поширені традиційні методики навчання історії студентів педагогічних вишів вивчили Л. Дрогомирецька, Л. Козлова, А. Колієнко, Г. Яковенко [2, с. 85–86]. Інноваційні технології на заняттях із історії в поєднанні з цифровими технологіями задля ефективного навчання роботи з мапами дослідили Л. Богдановська, Н. Гупан, І. Лаврова, О. Пометун, С. Телуха, О. Третьякова [3, с. 530–536; 6, с. 3–5]. Прийоми пояснення зв'язків між місцями та історичними подіями проаналізували Т. Легкодух, Д. Лобода, В. Михайлюк, Р. Потапенко, О. Тарапон [5, с. 151–162].

Метою статті є дослідження значення просторової історичної компетентності як ключового елемента в процесі навчання історії студентів-істориків закладів вищої педагогічної освіти України, а також аналіз ефективних методів у поєднанні з сучасними технологічними інструментами, котрі посприяють розвитку здатності здобувачів усвідомлювати взаємозв'язки між географічними місцями та історичними подіями. Важливо виявити, яким чином інтеграція просторового мислення в освітній процес може покращити розуміння студентами складних історичних контекстів, сприяти формуванню в них критичного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дистанційне навчання на всіх освітніх рівнях України стало необхідним рішенням для забезпечення безперервності цього процесу, мета котрого полягає в різносторонньому розвитку здобувачів як особистостей, їх творчих талантів, інтелектуальних і фізичних здібностей [1]. Дистанційна освіта є способом здобуття знань без реальної присутності учасників за допомогою цифрових технологій. Є недоліки та переваги такого формату. До недоліків належать: переваженість сторін комп'ютерними технологіями та застосунками, проблеми з інтернет-з'єднанням, прояви академічної недобросовісності, складнощі мотивації та самодисципліни. Однією з основних переваг є можливість продовження навчання навіть у складних умовах, коли фізичні заняття можуть бути небезпечними чи взагалі неможливими. Серед інших: анонімність успішності здобувачів, зручність у поєднанні з роботою / подорожами, індивідуальні темпи засвоєння матеріалів. Крім того, таке навчання посприяло розвитку цифрових навичок у учасників освітнього процесу, адже вони змушені були швидко адаптуватись до нових технологій та інструментів. Відмітимо, що

найбільш використовуваними стали: Google Meet, Zoom, Microsoft Teams – синхронні (з можливістю відеозв'язку) та Google Classroom, Moodle – асинхронні (завдання). Звичайно відсутність особистого спілкування з педагогами однокурсниками може призводити до відчуття ізоляції та зниження мотивації до освіти. Ускладнився й контроль за успішністю здобувачів, але його все одно можливо якісно реалізувати за допомогою цифрових додатків [7, с. 13–16].

Під час викладання історії в педагогічних закладах вищої освіти важливо формувати компетентних фахівців. Зауважимо, що компетентності – це «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність» [1]. Саме історичні можна трактувати як здатність розуміти та оцінювати минуле нашої держави в контексті світових подій. До них належать такі: хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна. Усі вони є важливими складовими підготовки вчителів-істориків, оскільки формують основу для ефективного викладання та сприяють розвитку їх критичного мислення.

Хронологічна компетентність дозволяє правильно організовувати історичний матеріал у часі, що є необхідним для розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями. Вона допомагає усвідомити, як історичні процеси відбувались, а також зрозуміти їх значення. Просторова компетентність, у свою чергу, забезпечує здатність аналізувати історичні події в географічному контексті. Це важливо для пояснення впливу географічних факторів на розвиток суспільств і культур. Вона також сприяє формуванню в здобувачів навичок роботи з мапами та іншими просторовими даними, що є необхідним для глибшого розуміння історії. Інформаційна є однією з ключових, оскільки вона передбачає вміння знаходити, аналізувати та оцінювати інформацію з різних джерел (речових, писемних, усних, фоно- і фотодокументів, мовних тощо). Це важливо для формування критичного ставлення до історичних джерел і розуміння їх значущості. Мовленнєва допомагає ефективно комунікувати зі здобувачами, пояснювати складні історичні концепції та вести дискусії, що сприяє розвитку аналітичних навичок у останніх. Логічна компетентність дозволяє будувати аргументовані висновки на основі історичних фактів. Вона направлена на розвиток навичок логіки та аналізу, що є необхідними для оцінки різних інтерпретацій історії. Аксіологічна, в свою чергу, формує здатність оцінювати історичні події з етичної та моральної точки зору, що є важливим для виховання свідомих громадян, здатних осмислювати минуле та його вплив на сучасність. Загалом, розвиток усіх перелічених компетентностей є необхідним для підготовки кваліфікованих вчителів історії, котрі можуть не лише передавати знання, а й формувати в своїх учнів критичне мислення, здатність до аналізу,

порівнянь і усвідомлене ставлення до історії як науки [4, с. 91–96].

Для навчання історії, в тому числі й формування просторової компетентності, в педагогічних закладах вищої освіти використовуються як традиційні, так і інноваційні методи. Традиційні види занять, такі як лекції, практичні, семінари, письмові роботи, лишаються основою освітнього процесу. Наприклад, лекції дозволяють викладачам систематизувати великий обсяг інформації, формуючи базу знань. Семінари та практичні, в свою чергу, сприяють активному обговоренню тем, навичок аргументації. Письмові роботи допомагають здобувачам поглибити свої знання, аналізуючи різні джерела та формуючи висновки.

З розвитком технологій та зміною освітніх парадигм, інноваційні методи навчання (проектів, рольові ігри (інсценізації), дискусії, конкурси, вікторини, створення блогів) набувають все більшої популярності. Серед них можна виділити проектні заняття, котрі дозволяють студентам працювати над реальними історичними проблемами, що сприяє удосконаленню їх дослідницько-пошукових навичок. Рольові ігри, дискусії забезпечують можливість зануритися в історичний контекст, що робить навчання більш захоплюючим і наочним. У поєднанні з мультимедійними технологіями та освітніми платформами для дистанційного навчання (інтерактивні презентації – Prezi, Canva, Google Slides; онлайн-тестування – Kahoot або Quizizz) відкриваються нові горизонти для викладання історії, дозволяючи здобувачам отримувати доступ до різноманітних джерел інформації та співпрацю з любителями минувшини з різних куточків світу.

Комбінування традиційних і інноваційних методів навчання може стати ефективною стратегією для підготовки майбутніх вчителів історії. Це дозволяє створити динамічне освітнє середовище, котре враховуватиме індивідуальні потреби студентів і сприятиме розвитку їхніх навичок критичного мислення, аналітичного підходу та творчості. Важливим аспектом є також формування в здобувачів здатності до самостійного навчання та дослідження (наприклад, пошук документів через архіви, пресу), що є необхідним у сучасному світі, де інформація швидко змінюється та оновлюється [2, с. 85–86].

Інноваційні методи навчання студентів працювати з історичними мапами на заняттях із історії стають все більш популярними в сучасній освіті, оскільки вони сприяють розвитку просторового мислення, аналітичних навичок і глибшому розумінню історичних процесів. Одним з таких методів є: групові дослідження з подальшим обговоренням; картографічні квести (пошук інформації на різних історичних мапах); рольові ігри (студенти беруть на себе ролі історичних постатей та використовують мапи для планування своїх дій); аналіз картографічних джерел (порівняння різних типів історичних мап (політичні, економічні, культурні тощо). Усе це допоможе їм зрозуміти вплив географії на історію.

Важливо в сьогоденні реаліях використовувати інтерактивні картографічні платформи (віртуальні екскурсії та інтерактивні мапи – StoryMapJS, ArcGIS StoryMaps, Google Maps), які дозволяють студентам візуалізувати історичні події та простежити зміни територій в динаміці. Завдяки цим технологіям студенти можуть досліджувати, як змінювалися кордони держав, розташування міст і маршрути військових кампаній, що робить навчання більш наочним і захопливим. Гейміфікація освітнього процесу, зокрема використання ігрових елементів у викладанні, також стимулює інтерес здобувачів до вивчення історії, відкриває нові можливості для аналізу історичних даних у поєднанні з просторовими характеристиками, що дозволяє студентам працювати з великими обсягами інформації та знаходити закономірності в історичних подіях (Cossacks: European Wars, Kingdom Come: Deliverance; Mount Blade II: Bannerlord). Іншим ефективним методом є створення мап-проектів, де студенти самостійно розробляють картографічні матеріали, досліджуючи певні теми, періоди. Це може включати створення тематичних мап, які ілюструватимуть економічні, культурні, соціальні зміни в різні історичні епохи. Таке практичне застосування знань допомагає здобувачам краще засвоювати матеріал [3, с. 530–536; 6, с. 3–5].

Пояснення зв'язків між місцями та історичними подіями в педагогічних вишах є важливим аспектом формування в студентів глибокого розуміння історичних процесів і їхнього просторового контексту. Лише комбінація різних методів і підходів дозволить створити інтерактивне та ефективне освітнє середовище в умовах дистанційного навчання, котре має беззаперечно сприяти розвитку в студентів цілісного бачення історії через призму географічних зв'язків [5, с. 151–162].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напреду. Таким чином, розглянуто історичні компетентності (хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна), котрі мають формувати викладачі в студентів-істориків педагогічних вишів. Більш детально розглянуто саме просторову, що дозволяє ефективно аналізувати логічні зв'язки між місцями та подіями. Визначено, що використання різноманітних методів навчання в поєднанні з цифровими технологіями в сучасних умовах дистанційного навчання буде ефективним, ключовим для формування цього типу компетентності.

Для провідних методистів-істориків викликом лишається питання застосування міждисциплінарного підходу, котрий поєднує історію з іншими науками, сприяє більш глибокому розумінню впливу екологічних, економічних і соціальних факторів на історичні процеси.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Колієнко А. А. Форми організації освітнього процесу з історії в ЗЗСО: реалії сьогодення. *Наука та освіта в умовах війни*. С. 85–86.

3. Лаврова І. І., Сараєва О. В. Вивчення історії культури через ігрові технології. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 4(10). С. 530-538.

4. Малієнко Ю. Інтегрування ключових компетентностей у зміст історичної освіти в ліцеї. *Український педагогічний журнал*. 2018. Вип. 4. С. 91-98.

5. Потапенко Р., Тарапон О. Методика роботи з умовно-графічною наочністю на уроках історії. *Society. Document. Communication*. 2022. Вип. 16. С. 151-164.

6. Третьякова О. В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. 2018. Вип. 1 (6). С. 3-5.

7. Hrytsenko A., Holub A. Value guidelines when teaching the disciplines of historical and civil education: socio-philosophical and legal analysis. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2024. Issue 2. P. 13-17. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/2393/2390>

REFERENCES

1. Hrytsenko, A. & Holub, A. (2024). Value guidelines when teaching the disciplines of historical and civil education: socio-philosophical and legal analysis. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. Issue 2. 13-17. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/2393/2390> [in Ukrainian].

2. Koliienko, A. A. (2023). Formy orhanizatsii osvithnoho protsesu z istorii v ZZSO: realii sohodennia [Forms of organizing the educational process in history in the ZZSO: current realities.]. *Nauka ta osvita v umovakh viiny – Science and education in wartime*. 85-86. [in Ukrainian]

3. Lavrova, I. I. & Saraieva, O. V. (2023). Vyvchennia istorii kultury cherez ihrovi tekhnolohii [Studying the history of culture through game technologies]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. Issue 4(10). 530-538. [in Ukrainian]

4. Malienko, Yu. (2018). Intehruvannia kluchovykh kompetentnostei u zmist istorichnoi osvity v litsei [Integrating key competencies into the content of historical

education in lyceum]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*. Issue 4. 91-98. [in Ukrainian]

5. Potapenko, R., Tarapon, O. (2022). Metodyka roboty z umovno-hrafichnoiu naochnistiu na urokakh istorii [Methodology of working with conventional graphic clarity in history lessons]. *Society. Document. Communication – Society. Document. Communication*. Issue 16. 151-164. [in Ukrainian]

6. Tretiakova, O. V. (2018). Kartohrafichni vminnia yak skladnyk prostorovoi kompetentnosti [Cartographic skills as a component of spatial competence]. *Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dystsyplin: naukovopedahohichnyi zhurnal – Theory and methods of teaching social disciplines: scientific and pedagogical journal*. Issue 1 (6). 3-5. [in Ukrainian]

7. Hrytsenko, A., Holub, A. (2024). Value guidelines when teaching the disciplines of historical and civil education: socio-philosophical and legal analysis. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. Issue 2. 13-17. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/2393/2390> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОЛУБ Анжеліка – аспірант, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: просторова історична компетентність у вищій освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HOLUB Anzhelika – postgraduate Student, Assistant of the Department of History, Law and Teaching Methods Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Scientific interests: spatial historical competence in higher education.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 37.035.4:373.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-516-522

ОСТАПІЙОВСЬКА Ірина –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1208-7230>
e-mail: shuhlyadka@ukr.net

РОСЛАВЕЦЬ Руслана –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4564-4208>
e-mail: roslavcecj@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

У публікації актуалізовано феномен національної ідентичності вихованців молодшого шкільного віку як суб'єктивні переживання приналежності до свого народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, котрі втілюється в ототожненні з ними й формуванні відповідної національної «Я-концепції», що виявляються у сформованості таких особистісних якостей, як: самоповага, національна гідність, справедливість, уміння користуватись своїми правами і свободами, відповідальність, любов до своєї Батьківщини і свідоме бажання пов'язати свою долю з її долею. Встановлено, що в педагогічній науці сформованість національної ідентичності доцільно діагностувати за чотирма критеріями: когнітивний, емоційно-ціннісний, вольовий, діяльнісний. Доведено гіпотезу, що в освітній діяльності початкової школи формування і розвиток національної ідентичності найбільш ефективно можна зреалізувати за допомогою інтегрованого вивчення громадянської, історичної, соціальної і здоров'язбережувальної та математичної освітніх галузей, оскільки за умови інтегрованого підходу можливо

забезпечити максимально ефективно вивчення змісту матеріалу та поєднати його із виховними впливами на формування компонентів національної ідентичності дітей; наведено можливі приклади інтеграції, а саме: використання принципу історизму при вивченні математики, використання виховного та дидактичного потенціалу національно-культурних українського традицій і фольклору (дитячих віршиків-лічилок, загадок, прислів'їв та приказок, примет, ігор тощо), розв'язування національно спрямованих компетентісних завдань, робота над тематичними проєктами національно-культурного та патріотичного змісту тощо. Також доведено, що важливим особистісним утворенням, котре дозволяє інтенсифікувати формування і розвиток національної ідентичності здобувачів початкової освіти є культура інформаційної діяльності як система правил роботи з інформацією та її джерелами і програмно-технічними засобами роботи з нею, оскільки саме через інформаційні впливи (як позитивні, так і негативні) відбувається основний вплив на формування свідомості молодших школярів, у тому числі – їх національну ідентичність. Виділено перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

Ключові слова: формування, національна ідентичність, вихованці, молодші школярі, ідентичність, ціннісні орієнтації, математична освітня галузь, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь, громадянська та історична освітня галузь, культура інформаційної діяльності.

OSTAPIOVSKA Iryna –

candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Methods of Primary Education
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1208-7230>
e-mail: shuhlyadka@ukr.net

ROSLAVETS Ruslana –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Methods of Primary Education
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4564-4208>
e-mail: roslavecj@gmail.com

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF INTEGRATING THE STUDY OF MATHEMATICAL, SOCIAL AND HEALTH-PRESERVING, CIVIC AND HISTORICAL EDUCATIONAL BRANCHES

The phenomenon of national identity of primary school children as subjective experiences of belonging to one's people, nation, conscious acceptance of its moral values, which is embodied in identification with them and the formation of a corresponding national «self-concept», which is manifested in the formation of such personal qualities as: self-respect, national dignity, justice, the ability to exercise one's rights and freedoms, responsibility, love for one's Motherland and a conscious desire to link one's fate with its fate, was actualized in the publication. It has been established that in pedagogical science it is advisable to diagnose the formation of national identity according to four criteria: cognitive, emotional-value, volitional, and activity. The hypothesis has been proven that in the educational activities of primary schools, the formation and development of national identity can be most effectively implemented through the integrated study of civic and historical, social and health-preserving and mathematical educational branches, since under the condition of an integrated approach it is possible to ensure the most effective study of the content of the material and combine it with educational influences on the formation of the components of children's national identity; possible examples of integration are given, namely: using the principle of historicism in the study of mathematics, using the educational and didactic potential of national-cultural Ukrainian traditions and folklore (children's rhymes-counts, riddles, proverbs and sayings, signs, games etc.), solving nationally oriented competency tasks, working on thematic projects of national-cultural and patriotic content etc. It is also was proven that an important personal formation that allows to intensify the formation and development of the national identity of primary school students is the culture of information activity, as a system of rules for working with information and its sources and software and hardware tools for working with it, since it is through information influences (both positive and negative) that the main influence on the formation of the consciousness of younger schoolchildren, including their national identity, occurs. Promising directions for further scientific explorations are highlighted.

Keywords: formation, national identity, pupils, younger schoolchildren, identity, value orientations, mathematical educational branch, social and health-preserving educational branch, civic and historical educational branch, culture of information activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Національна ідентичність здобувачів початкової освіти є багатоаспектною, комплексною особистісною якістю дитини, котра розвивається і формується внаслідок впливу численних внутрішніх та зовнішніх чинників. Вона виникає як компонент «Я» молодшого школяра в результаті його взаємодії з оточуючим середовищем в усіх його аспектах та є однією із базових вимог, необхідних для успішної соціалізації та розвитку, самоідентифікації і, як результат – досягнення успіху, у всіх сферах діяльності в умовах сьогодення, усвідомлення себе активним учасником процесу творення громадянського суспільства в Україні. Важливу роль у цьому процесі відіграє освітня (самоосвітня) діяльність, передусім, – навчання. Таким чином, перед сучасними вчи-

телями початкових класів виникає проблема у розробці та адаптації уже існуючих підходів до формування і розвитку цієї якості у вихованців молодшого шкільного віку. Відтак, ураховуючи багатоаспектність змісту феномену національної ідентичності вихованців – дітей молодшого шкільного віку, вважаємо за доцільне дослідити інтеграцію вивчення математичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей (компонентів інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який дозволяє формувати і розвивати ключові компетентності та особистісні якості дитини завдяки комплексному вивченню різних освітніх галузей) як засобу формування і розвитку національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень останніх років дозволив констатувати, що сьогодні різноманітні питання у контексті дослідження національної ідентичності становили предмет дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, позаяк основи вивчення національної ідентичності як міждисциплінарного феномену знаходимо у працях вітчизняних та закордонних дослідників: Б. Андерсона, М. Білліга, І. Беха, Г. Ващенко, С. Грабовського, М. Драгоманова, І. Лосєва, І. Огієнка, О. Пометун, С. Русової, Е. Сміта, В. Сухомлинського та ін.; проблема формування національної ідентичності здобувачів освіти різних рівнів знайшла своє відображення у дослідженнях сучасних вітчизняних учених, а саме: С. Бойко, К. Журби, Л. Канишевської, М. Кастельса, О. Матвієнко, Г. Самойленко, Н. Силенко, Г. Філіпчука, С. Федоренко, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтона, І. Шкільної та ін.; на методико-технологічних аспектах формування національної ідентичності в сучасних вітчизняних умовах зосереджували свою увагу Т. Видайчук, Л. Дрогомирецька, О. Кіндратець, І. Остапівська, Т. Сергієнко, Л. Тарангул, І. Чернікова та ін.

Мета статті полягає в актуалізації змісту феномену «національна ідентичність вихованців молодшого шкільного віку» та дослідженні потенціалу можливостей інтеграції вивчення математичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей як засобу формування і розвитку національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Варто відмітити, що серед сучасного наукового загалу не існує єдиного дефініціювання феномену «національна ідентичність» і тлумачення його змісту. Найбільш актуальним визначенням національної ідентичності в умовах сучасної вітчизняної реальності вважаємо запропоноване К. Журбою, котра означає його як суб'єктивні переживання приналежності до свого народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, котре втілюється в отождоженні з ними й формуванні відповідної національної «Я-концепції». Це, за твердженням науковиці, виявляється у сформованості таких особистісних якостей, як: самоповага, національна гідність, справедливість, уміння користуватись своїми правами і свободами, відповідальність, любов до своєї Батьківщини і свідоме бажання пов'язати свою долю з її долею [4].

Молодший шкільний вік є сензитивним для багатьох базових особистісних утворень, у тому числі – національної ідентичності. Доцільно відмітити той факт, що зміст та форми реалізації національної ідентичності постійно змінюються під впливом різноманітних факторів, а також і те, що сформованість національної ідентичності одночасно є: одним із базових чинників збереження і зміцнення державного суверенітету та збереження національно-культурної самобутності й унікальності народу та, разом із тим, безпосередньо залежить від культурної, етнонаціональної, мовної, соціально-економічної

політики держави [5], – то ефективне її формування, розвиток та підтримка сталості в населення повинне розпочинатися із виховання (самовиховання) дітей із дошкільного та молодшого шкільного віку та тривати упродовж усього життя із спільної й тісної співпраці як різноманітних освітніх, культурних, наукових установ, держави та соціуму у широкому розумінні. Формування базових її компонентів належить саме виховним впливам на здобувачів початкової освіти.

При цьому, з наукової позиції, сформованість національної ідентичності здобувачів початкової освіти доцільна за такими критеріями: 1) когнітивним (усвідомлення себе частиною своєї сім'ї, членом учнівського колективу, мешканцем міста (села) тощо, як сутнісною часткою цілісного українського народу; знання власного родоводу; знання української мови та української літератури (у тому числі – «народного етикету»); усної народної творчості; знання і повага до національних символів); 2) емоційно-ціннісний (любов до Батьківщини (свідомий патріотизм) та батьків, до своєї родини, людського оточення, свого міста (села); бажання жити в Україні; ціннісне ставлення до України як своєї держави; інтерес до вивчення рідної мови, фольклору, звичаїв і традицій українців тощо; інтерес до етнокультурного життя та його особливостей українців у різних регіонах держави та за її межами; прояви чуйності та емпатії, толерантності до інших людей, які є тимчасово переміщеними; гордість за досягнення українців та історичну роль України); 3) вольовий (свідоме намагання долучатися до спільної діяльності на благо міста (села), громади, волонтерської діяльності; дотримання слова, відповідальне й сумлінне виконання доручення та обов'язків тощо); 4) діяльнісний (постійна та активна участь у патріотичних заходах; дотримання правил і норм поведінки; дбайливе ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, об'єктів живої та неживої природи, традицій, міста (села) тощо; активна участь у громадській діяльності спрямованій на розвиток рідного краю; використання української мови та її пропаганда) [1].

Отже, враховуючи наведену вище практичну реалізацію національної ідентичності та критерії її сформованості у вихованців молодшого шкільного віку як поєднання особистісних якостей, її формування доцільно проводити за допомогою інтеграції знань із різних освітніх галузей та формування на їх основі відповідних умінь та навичок, ставлень, ціннісних орієнтирів, світоглядних поглядів та моделей поведінки. У початковій школі, на нашу думку, це найбільш ефективно можна зреалізувати за допомогою інтегрованого вивчення таких освітніх галузей, як:

- 1) громадянська та історична;
- 2) соціальна і здоров'язбережувальна;
- 3) математична.

Коротко зупинимось на можливостях кожної із зазначених освітніх галузей (на прикладі типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Савченко [9; 10]; відмітимо, що у цих програмах громадянська й історична, соціальна та здоро-

в'язбережувальна разом із природничою освітньою галуззю належать до інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (ЯДС), і, таким чином, передбачають реалізацію задекларованої мети курсу, котра полягає у сприянні особистісному розвитку здобувачів початкової освіти на основі формування цілісного образу світу через опанування дітьми різноманітним соціальним досвідом, який охоплює «систему інтегрованих знань про природу і суспільство, безпеку життєдіяльності, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі» [9]) та наведемо приклади їх інтегрованої реалізації при формуванні національної ідентичності вихованців – здобувачів початкової освіти.

1. Громадянська та історична освітня галузь. Громадянська та історична освітні галузі є ключовими для формування національної ідентичності молодших школярів, оскільки вони допомагають дитині усвідомити себе як особистість, члена суспільства, котрий володіє певними правами й має визначені обов'язки, дозволяє зрозуміти своє значення як члена певних спільнот та особливості свого функціонування у кожній із них; сприяє сприйняттю себе як активного члена громадянського суспільства та дозволяє опанувати механізми реалізації своїх прав у ньому; завдяки ознайомленню з історичними подіями та подіями у вихованців формується не тільки знаннявий базис, але й певний патернальний досвід, котрий впливає на механізми набуття власного досвіду, формування світогляду тощо. При цьому доцільно розглядати національну ідентичність у процесі її історичного розвитку та адаптації до чинних історичних вітчизняних реалій, еволюції громадянського суспільства України через ознайомлення як із елементами матеріальної та нематеріальної культури, так і через знайомство з життєписами видатних українців та представників інших етносів. Зокрема, варто звернути уваги на результати досліджень Л. Тарангул, І. Чернікової та Л. Дрогомирецької, котрі вважають, що дієвим засобом формування і розвитку національної ідентичності є не лише ґрунтовне поширення знань про власне історичне минуле, але й усвідомлення минулого саме як цінної матеріальної і духовної спадщини, різноманітного національного досвіду, крім того автори наголошують на тому, що минуле України необхідно розглядати як поєднання низки «трагічних та жаклих подій, де зазвичай український народ був нещасною жертвою більш сильного ворога, зради, непереборних обставин тощо» та численних прикладів героїчного чину, творчих і наукових звершень, гідних зразків наслідування тощо; у контексті вирішення проблеми вони радять звернути увагу на історико-архітектурні пам'ятки (як реальні музеї, галереї, зібрання тощо, так і віртуальні) [8].

2. Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь. Ця освітня галузь також є важливим освітнім засобом формування національної ідентичності вихованців молодшого шкільного віку,

оскільки вона допомагає дітям усвідомити себе як частину українського народу через вивчення й засвоєння цінностей, традицій та норм поведінки, розвинути здоров'язберігаючі компетентності на основі національних уявлень і традицій, котрі також сприяють створенню здорового суспільства України. При цьому формування національної ідентичності відбувається завдяки формуванню і розвитку таких складових, як:

1) формування ціннісних орієнтирів та засвоєння моральних й етичних норм через призму української ментальності. Таким чином, у процесі виховання діти засвоюють такі цінності як: доброта, взаємоповага, чесність, справедливість, повага до старших, шанобливе ставлення до Національної символіки та вшанування героїв, наполегливість, сумлінність і старанність тощо. Варто звернути уваги у цьому контексті є елементи українського фольклору, усної народної творчості, ігор тощо, саме завдяки їм здобувачі початкової освіти долучаються до української культури та починають ідентифікувати себе з нею;

2) формування базових особистісних та соціальних навичок (норм поведінки й спілкування, умінь до співпраці й здатності запобігати конфліктним ситуаціям (у разі виникнення – їх вирішувати), виховання дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших, що є однією із базових частин національної культури (наприклад, завдяки вивченню українських традицій харчування та кулінарії, народної медицини, турботи про чистоту довкілля та гармонійної організації побуту тощо), що є основою для побудови здорового суспільства. Як і у попередньому випадку, засвоєння цих навичок у контексті українських традицій і культурної спадщини (наприклад, через вивчення народних ігор, обрядових пісень, сімейних цінностей, прикладу видатних українських спортсменів тощо) сприяє кращому розумінню дитиною того, що вона є частиною великої української спільноти.

3. Математична освітня галузь. Уважаємо, що саме при вивченні математики молодшими школярами з метою формування національної ідентичності найбільш доцільно використовувати інтегрований підхід. Адже саме інтеграція до процесу вивчення математичної освітньої галузі елементів історії, культури, звичаїв і традицій України тощо дозволяє створити численну кількість дидактико-виховних засобів та ситуацій, спрямованих на виховання у здобувачів початкової освіти почуття приналежності до української нації. Це відбувається через кілька ключових аспектів:

1) використання принципу історизму. Досить часто у здобувачів початкової освіти під час вивчення основ математики виникають труднощі пов'язані із нерозумінням змісту базових понять, їх зв'язку з дійсністю, причин виникнення та можливостей практичного застосування у науці та практиці. Таким чином, навчання перетворюється не у засвоєння та усвідомлення, а у банальне «зазубрювання». Використання принципу історизму передбачає вивчення певного математичного положення через дослідження того, як воно виникло, які саме ключові етапи пройшло у своєму

розвитку, чим стало на даний момент і чим може стати у майбутньому. Таким чином, реалізація цього принципу при формуванні національної ідентичності у процесі навчання математики спрямоване на реалізацію таких функцій, як: 1) формування інтересу до вивчення дисципліни через використання «цікавих» історичних подій, ситуацій, «долучення» видатних історичних персоналій тощо; 2) засобом підвищення якості успішності, кращого засвоєння знань завдяки долучення історичного фактажу, ілюстрування ролі математики у вирішенні певних історичних проблем, значення математики у цивілізаційному розвитку України тощо; 3) формування світогляду вихованців, їх наукового мислення; 4) загальне підвищення ефективності виховання, у тому числі – сприяння формуванню і розвитку національної самосвідомості та ідентичності; 5) виконання ролі методу цілісного дослідження певного явища [7]. Таким чином використання елементів історизму під час навчання математики забезпечує формування і розвиток когнітивного, емоційно-ціннісного, вольового, діяльнісного компонентів національної ідентичності молодших школярів.

2) використання національно-культурних українського традицій і фольклору. Відмітимо, що педагогічна сутність національно-культурних традицій та українського фольклору у відтворенні в наступних покоління того кращого, що вироблено українським народом упродовж усієї історії свого існування, а їх використання дозволяє забезпечити долучення вихованців до високих духовних і матеріальних надбань українського народу, засвоєння і примноження кращих звичаїв, моральних норм, естетичних цінностей та інших елементів культурної спадщини, кращих психічних якостей народу, специфіки його менталітету, емоційної та інтелектуальної сфери, які зберігаються нацією, еволюційно розвиваються та передаються протягом століть. Використання національно-культурних традицій і українського фольклору у виховній та навчальній практиці дозволяє будувати освітній процес на інтегрованому пізнанні близького і зрозумілого світу: природи, фольклору, національних традицій та обрядів, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва тощо [11], – ілюструвати їх за допомогою засобів математики. Наприклад, дитячих віршиків-лічилок, загадок, прислів'їв та приказок, прикмет тощо; цікавим моментом використання потенціалу національно-культурних українського традицій і фольклору є створення на їх основі текстових задач, а також – завдань геометричного змісту.

3) освоєння рідної мови через математичну термінологію та розвиток математичних компетенцій вихованців молодшого шкільного віку засобами різноманітних медіатекстів. Особливо загострилося це питання після початку воєнного вторгнення росії в Україну, котре супроводжується агресивним просуванням саме російського імперського погляду на розвиток східно-слов'янських мов як єдиного формування, в якому саме російській мові відведено місце, як стверджують пропагандистські джерела держави-

агресора, «старшого брата» чи «одного народу»; подібну інформацію діти найчастіше знаходять в мережі Інтернет, тому одним із видів використання математики як засобу формування національної ідентичності може стати ознайомлення вихованців із хронологією розвитку української мови, котра бере свій початок задовго до публікації праць Івана Котляревського чи Тараса Шевченка [3]. Окрім того, вивчення математичних термінів українською мовою, обговорення їх етимології та правильного використання зміцнює мовну компетенцію молодших школярів, а це також є одним із базових компонентів національної ідентичності;

4) розв'язування національно спрямованих компетентісних завдань, робота над тематичними проектами національно-культурного та патріотичного змісту тощо. Прикладами таких завдань можуть бути: формування «Календаря пам'ятних історичних подій», побудова різноманітних карт місцевості та обчислення маршрутів мандрівок визначними місцями України та рідного міста (села), розробка меню для козацької мандрівки та обчислення кошторису в розрахунку на сучасний курс гривні та ціни, конструювання орнаментів на основі національних узорів, обчислення вартості виготовлення вишиванки та ін.

Як видно із наведених вище прикладів, одним із необхідних засобів практичної реалізації формування і розвитку національної ідентичності молодших школярів при інтегрованому вивченні математичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей уважасмо формування і розвиток культури інформаційної діяльності (КІД) вихованців, оскільки, як зазначають С. Бойко та Г. Самойленко, в сучасних українських реаліях формування, розвиток та підтримання сталості національної ідентичності є система заходів, які містять:

1) поширення ареалу спілкування українською мовою на терені України та виховання підростаючого покоління на основі національних цінностей;

2) доступ до правдивої інформації та розвиток навичок критичного мислення;

3) формування національної свідомості та самосвідомості як основ національної ідентичності вихованців;

4) культивування національної гідності та протистояння проявам пропаганди національної меншовартості українців, подолання виявів ксенофобії та нетерпимості;

5) упровадження ефективних реформ, спрямованих на дотримання політичної рівності громадян України, котра передбачає розробку та реалізацію системи прав і обов'язків, а також звернення уваги на спільність громадянської культури та ідеології [2], що передбачають, в першу чергу, розвинену культуру інформаційної діяльності як певних правил, виконання яких дозволяє ефективно вирішувати нагальні завдання засобами інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій, а саме: 1) швидко знаходити всю необхідну інформацію; 2) інтенсифікувати процеси сприйняття, критичного аналізу та осмислення наявних інформаційних ресурсів;

3) підвищити ефективність прийнятих рішень і/або якості та швидкість створення власних матеріальних і/або віртуальних інформаційних продуктів; 4) покращити процес обміну інформацією різного виду; 5) забезпечити ефективне зберігання, перетворення форм подання, використання, (за потреби) знищення різноманітної інформації [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, підсумовуючи проведену дослідницьку роботу, національну ідентичність виховання – дитини молодшого шкільного віку – доцільно розуміти як суб'єктивні переживання приналежності до свого народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що втілюється в ототожненні з ними й формуванні відповідної національної «Я-концепції». Воно виявляється у сформованості таких особистісних якостей, як: самоповага, національна гідність, справедливість, уміння користуватись своїми правами і свободами, відповідальність, любов до своєї Батьківщини і свідоме бажання пов'язати свою долю з її долею, а діагностувати його доцільно за такими чотирма критеріями, як: когнітивний, емоційно-ціннісний, вольовий, діяльнісний. В освітній діяльності початкової школи формування і розвиток національної ідентичності найбільш ефективно можна зреалізувати за допомогою інтегрованого вивчення громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної та математичної освітніх галузей, оскільки за умови інтегрованого підходу можливо забезпечити максимально ефективне вивчення змісту матеріалу та поєднати його із виховними впливами на формування компонентів національної ідентичності дітей. При цьому важливим особистісним утворенням, котре дозволяє інтенсифікувати формування і розвиток національної ідентичності здобувачів початкової освіти є культура інформаційної діяльності як система правил роботи з інформацією та її джерелами і програмно-технічними засобами роботи з нею.

Варто також зазначити, що перспективним напрямком подальших наукових розвідок є дослідження можливостей формування національної ідентичності вихованців засобами педагогічних інноваційних технологій на базі останніх досягнень інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Журба К. О. Формування національної ідентичності школярів у сучасному науковому осмисленні. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2024. № 12(40). С. 982–994. Doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-982-994](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-982-994)
2. Бойко С. М., Самойленко Г. Е. Виховання громадян-патріотів України на Дніпропетровщині: результати дослідно-експериментальної роботи в закладах загальної середньої освіти за 2015–2020 роки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. Т. 1. С. 96–101. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/18.pdf
3. Видайчук Т. Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український Педагогічний журнал*. 2022.

№ 2. С. 48–63. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63>

4. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. № 1. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123>

5. Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2023. Вип. 35–36. С. 78–89. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-78-89>

6. Остапівська І. Роль медіаосвіти у формуванні культури інформаційної діяльності майбутніх учителів початкової школи. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2021. №3. С. 107–112. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.16>

7. Остапівська І. І. Застосування принципу історизму для навчання математики учнів початкових класів. *International research and practice conference «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»*: Conference proceedings, October 20–21. 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2017. P. I. P. 73–75. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/27374>

8. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. № 1. С. 147–159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18>

9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. (1–2 клас). *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://surl.cc/golnke>

10. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. (3–4 клас). *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://surl.li/bltdya>

11. Чесак О., Остапівська І. Формування соціокультурної компетентності на уроках «Я у світі» засобами національно-культурних традицій. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12–15 жовтня 2020 року). / за заг. ред. В. З. Антонюка. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2020. С. 205–208. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24662>

REFERENCES

1. Bekh, I. D., Kanishevska, L. V. & Zhurba, K. O. (2024). Formuvannya natsionalnoi identychnosti shkoliariv u suchasnomu naukovomu osmyslenni [Formation of national identity for school students in the modern scientific concept]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii* (Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Pedahohika»). №12(40). S. 982–994. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-982-994](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-982-994) [in Ukrainian]
2. Boiko, S. & Samoilenko, G. (2020). Vychovannia hromadian-patriotiv Ukrainy na Dnipropetrovshchyni: rezultaty doslidno-eksperymentalnoi roboty v zakladakh zahalnoi serednoi osvity za 2015–2020 roky. [Education of citizens-patriots of Ukraine in Dnepropetrovsk: results of experimental work in general secondary education institutions for 2015–2020]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. №71(1). S. 96–101. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/18.pdf [in Ukrainian]
3. Vydaichuk, T. (2022). Aspekty istorii ukrainskoi movy yak zasib formuvannia natsionalnoi identychnosti ta istorichnoi pamiaty [Aspects of the history of the Ukrainian language as a means of forming national identity and

historical memory]. *Ukrainskyi Pedagogichnyi zhurnal*. №2. S. 48–63. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63> [in Ukrainian]

4. Zhurba, K. O. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of the national identity of a growing personality under martial law: the experience of experimental implementation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy*. №5(1). S. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123> [in Ukrainian]

5. Kindratets, O. M. & Serhiienko, T. I., (2023). Natsionalna identychnist yak umova zberezhenia ta zmitsnennia derzhavnoho suverenitetu [National identity as a condition for the preservation and strengthening of state sovereignty]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu*. Seriya: Istorii. Politolohiia. Vyp. 35–36. S. 78–89. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-78-89> [in Ukrainian]

6. Ostapivska, I. (2021). Rol mediaosvity u formuvanni kultury informatsiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly [The role of media education in the formation of the culture of information activities of future primary school teachers]. *Acta Paedagogica Volyniensis*. №3. S. 107–112. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.16> [in Ukrainian]

7. Ostapivska, I. I. (2017). Zastosuvannia pryntsyphu istoryzmu dlia navchannia matematyky uchniv pochatkovykh klasiv [Applying the principle of historicism to teaching mathematics to primary school students]. *International research and practice conference «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»* : Conference proceedings, October 20–21. 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. I. Pp. 73–75. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/27374> [in Ukrainian]

8. Tarangul, L. M., Chernikova, I. V. & Drogomyretska, L. R. (2024). Zberezhenia istoriko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy yak chynnyk natsionalnoi identychnosti [Reservation of the historical and cultural heritage of Ukraine as a factor of national identity]. *Kulturolohichniy almanakh*. №1. S. 147–159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18> [in Ukrainian]

9. Typova osvithnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. (1–2 klas) [Typical educational program developed under the leadership of Savchenko, O. Ya. (grades 1–2)]. URL: <https://surl.cc/golnke> [in Ukrainian]

10. Typova osvithnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. (3–4 klas) [Typical educational program developed under the leadership of Sav-

chenko, O. Ya. (grades 3–4)]. URL: <https://surl.li/bldtya> [in Ukrainian]

11. Tshesak, O. & Ostapivska, I. (2020). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti na urokakh «Ya u sviti» zasobamy natsionalno-kulturnykh tradytsii [Formation of socio-cultural competence in the lessons «I am in the world» using national cultural traditions]. Aktualni problemy pedagogichnoi osvity: yevropeyskyi i natsionalnyi vymir: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12–15 zhovtnia 2020 roku). S. 205–208. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24662> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОСТАПІВСЬКА Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування національної ідентичності молодших школярів у контексті інтеграції вивчення математичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей.

РОСЛАВЕЦЬ Руслана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування національної ідентичності молодших школярів у контексті інтеграції вивчення математичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OSTAPIOVSKA Iryna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: formation of national identity of younger schoolchildren in the context of integrating the study of mathematical, social and health-preserving, civic and historical educational branches.

ROSLAVETS Ruslana – candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: formation of national identity of younger schoolchildren in the context of integrating the study of mathematical, social and health-preserving, civic and historical educational branches.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 378.14:372.857

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-522-526

ПЛЮЩ Валентина –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри природничих наук та методик викладання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-1566>
e-mail: valentynapl@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті актуалізується проблема організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей організації та основних форм самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Визначено основні принципи організації самостійної роботи студентів: наступності, послідовності, індивідуалізації діяльності; альтернативності; алгоритмізації; зворотнього зв'язку; зовнішнього контролю;

рефлексії діяльності. На основі аналізу понять «дистанційне навчання» та «самостійна робота студентів», їх моделей виокремлено основні умови ефективної організації самостійної роботи студентів під час дистанційного навчання: участь роботодавців в обговоренні освітніх програм, формуванні результатів навчання та розширення й доповнення змісту освітніх компонентів позитивними освітніми практиками; організація інноваційної системи освітнього процесу шляхом впровадження в освітній процес цифрових освітніх платформ; поєднання традиційних, інноваційних (цифрових) форм самостійної роботи студентів з елементами неформальної освіти; постійне удосконалення цифрових навичок учасників освітнього процесу та систематичного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Описано основні форми самостійної роботи студентів для забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців. З'ясовано, що дистанційне навчання надає нові можливості для більш активного залучення студентів до освітнього процесу і обґрунтовано переваги організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання: індивідуалізації навчання, інтенсифікації самостійної роботи, зростання обсягу виконаних завдань, розширення інформаційних потоків при використанні мережі Internet, підвищення мотивації та пізнавальної активності, розширення шляхів зворотного зв'язку.

Ключові слова: самостійна робота студентів, дистанційне навчання, методи навчання, форми організації навчання.

PLIUSHCH Valentyna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Natural Sciences and Methods of its Teaching Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-1566>
e-mail: valentyanapl@ukr.net

ORGANISING STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

The article explores the problem of organising students' independent work in the context of distance learning. The aim is to provide a theoretical justification of the specific features and main forms of students' independent work within a distance learning environment. The principles underlying this process are defined as continuity, consistency, individualisation, alternativeness, algorithmisation, feedback, external control, and reflection. A detailed analysis of the concepts of "distance learning" and "students' independent work", along with their models, makes it possible to identify the key conditions for effective organisation of independent learning. These conditions include the active participation of employers in discussing educational programmes, defining learning outcomes, and enriching the content of educational components with positive educational practices. They also involve developing an innovative educational system through the use of digital learning platforms; integrating traditional and innovative (digital) forms of independent work with elements of non-formal education; and ensuring the continuous improvement of digital skills among all participants in the educational process, supported by the systematic professional development of academic staff. The article further outlines the main forms of students' independent work that contribute to high-quality preparation of future professionals. It is demonstrated that distance learning provides new opportunities for more active student engagement in the educational process. In addition, the advantages of organising students' independent work in a distance learning environment are substantiated. These advantages include the individualisation of learning, the intensification of independent work, a greater volume of completed tasks, the expansion of information flows through the use of the Internet, increased motivation and cognitive activity, and more diverse feedback channels.

Keywords: students' independent work, distance learning, teaching methods, forms of learning organisation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення система освіти зазнає різних трансформацій. З одного боку, спостерігається зміна освітнього середовища, що пов'язана з модернізацією системи вищої освіти; збільшенням обсягів інформації та їх постійним оновленням; наявністю численних додаткових онлайн та офлайн-курсів, платформ, що пропонують контент для саморозвитку у різноманітних форматах: міжнародних, національних, стипендіальних програм, конкурсів, олімпіад. З іншого боку, підвищуються вимоги роботодавців до кваліфікації випускників, що призводить до формування алгоритму самостійного здобуття знань протягом усього життя в умовах зростання конкуренції на ринку праці.

Система сучасної вищої освіти націлена на підготовку студентів – майбутніх фахівців, які, передусім, готові до оволодіння способами активного оволодіння знаннями, уміннями та навичками, до адаптації практичних навичок до умов середовища, що швидко змінюються, до потреб споживачів або вимог роботодавця.

Реалізація завдань професійної підготовки майбутніх фахівців вимагає вивчення та наукового переосмислення застосування методів та форм організації навчання взагалі, та самостійної роботи студентів, зокрема, особливо в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні положення упровадження дистанційного навчання студіювали А. Андрєєв, В. Кухаренко, Е. Лузік, Н. Ладогубець, Є. Полат, В. Солдаткін, О. Тіхомірова, А. Хуторської, Д. Пейнтер (D.Painter), П. Валіатан (P. Valiathan), Е. Розетт (A. Rossett), Р. Воган-Фразе (R. Vaughan Frazee), Р. Шанк (R. Schank) та інші; особливості організації дистанційного навчання у закладах вищої освіти розкрито у наукових студіях Л. Величко, О. Гольдіна, А. Дуднікової, Т. Засєкіної, В. Ільченко, О. Корбут, В. Кухаренко, Н. Морзе, К. Пікуль, О. Пометун, О. Солошенко та інших; становлення дистанційної освіти, питання її змісту та структури висвітлювали Є. Полат, В. Кухаренко, Р. Шаран, Б. Шуневич та інші.

Особливості самостійної роботи як певного виду взаємодії викладача та студентів для досягнення результату освітнього процесу знайшли висвітлення в теоретичних доробках О. Андрєєва, В. Беспалько, В. Бикова, Н. Бойко, Г. Бутенко, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Михайлюк та інших; питанням змісту самостійної роботи присвячені роботи О. Дубасенюк, В. Козакова, П. Підкасистого; особливості організації самостійної роботи висвітлені у працях А. Алексюка, І. Шимко, Л. Янчарської та інших. Разом з тим можливості дистанційного навчання і його вплив на організацію самостійної діяльності студентів зумовлюють потребу в подальшому

дослідженні цього питання. Зокрема, аналіз різних освітніх систем показав домінування традиційних підходів до організації самостійної роботи студентів ЗВО в умовах дистанційного та змішаного навчання. Актуальність дослідження також обумовлена протиріччям між необхідністю формування готовності до самостійної роботи як основи професійної компетентності студентів та недостатньою розробленістю умов ефективної реалізації цього процесу в умовах дистанційного навчання.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості організації та основні форми самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науково-педагогічній та методичній літературі поняття «дистанційне навчання» трактується по-різному. В Законі України «Про освіту» поняття «дистанційна форма здобуття освіти» визначено як індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Нам імпонує визначення, запропоноване Е. Лузік, Н. Ладогубець, Г. Селезень, відповідно до якого дистанційне навчання визначено «як цілеспрямований процес інтерактивної навчальної взаємодії суб'єктів і об'єктів навчання, а також навчальних засобів між собою; індиферентний до розташування їх у просторі та часі і реалізований у специфічній дидактичній системі міжособистісно-комунікаційних синхронних або асинхронних зв'язків [2]. Реалізація освітніх програм під час дистанційного навчання вимагає суттєвої перебудови роботи всіх структурних підрозділів закладів освіти, організацію контактної роботи учасників освітнього процесу виключно в електронному інформаційно-освітньому середовищі.

Перелік моделей дистанційного навчання невпинно зростає, зокрема в науково-педагогічній літературі описано наступні моделі дистанційного навчання: Multi-Access, Blended Synchronous (змішана синхронна), Synchronous Hybrid (гібридна синхронна), HyFlex (гібридно-гнучка), BlendFlex (змішана-гнучка), Comodal, Trimodal, Multi-Access (навчання з множинним доступом) тощо [1]. Не зважаючи на різні моделі, дистанційне навчання, в порівнянні з традиційним, має певні особливості: розподіл, гнучкість, масовість, інтерактивність, мережевість, функціональність, інноваційність, комплексність, творчість [4].

Теоретичний аналіз педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що існують різні підходи і до тлумачення терміна «самостійна робота студентів». У переважній більшості досліджень поняття «самостійної роботи» студіюють як вид індивідуальної та колективної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань та умінь, формування відповідних компетентностей, що здійснюється за особистою ініціативою студента під прямим чи опосередкованим

керівництвом викладача. Окрім того, поняття «самостійної роботи» також витлумачують як специфічний засіб педагогічного впливу, що дозволяє здійснювати організацію та управління освітньому процесі; пошук інформації для вирішення навчальних, наукових та професійних завдань, що розвиває творчий потенціал, інтелектуальну ініціативу, особистісну самостійність та відповідальність студентів. Таким чином, самостійна робота студентів розглядається і як педагогічний інструмент, і як метод навчання, і як засіб навчання, і як форма організації освітнього процесу, і як основа самоосвіти тощо.

У науково-педагогічній літературі виокремлено чотири основні моделі організації самостійної роботи студентів: модель соціальної взаємодії (модель кооперованого навчання, метод соціальної допитливості, метод групового дослідження, лабораторний метод); інформаційно-процесуальна модель (модель розвитку наукового інтересу, модель розвиваючого навчання і когнітивного розвитку); персонологічна модель (недирективне навчання, модель концептуальних системи); біхевіористична модель (модель модифікації поведінки) [1]. Варто зазначити, що ці моделі мають спільні ознаки щодо визначення видів самостійної роботи в умовах організації як дистанційного, так і змішаного навчання, оскільки для кожного освітнього компоненту розробляються як обов'язкові, так і вибіркові навчальні завдання для самостійної роботи.

Організація самостійної роботи студентів спирається на основні принципи: наступності та послідовності, індивідуалізації діяльності; альтернативності; алгоритмізації; зворотного зв'язку; зовнішнього контролю; рефлексії діяльності.

Зміст самостійної роботи студента визначається робочою навчальною програмою та си́лабусом освітнього компоненту, завданнями та рекомендаціями викладача. Формування змісту самостійної роботи включає: визначення та обґрунтування необхідного переліку тем, питань і завдань, які виносяться на самостійне опрацювання студентів; визначення змісту та обсягу теоретичної навчальної інформації та практичних завдань з кожної теми, які виносяться на самостійну роботу; відбір методів та форм самостійної роботи студентів у системі дистанційного навчання; визначення форм та методів контролю за самостійним виконанням студентами завдань; розробка критеріїв оцінювання результатів самостійної діяльності здобувачів. Уважаємо, що організація самоосвітньої роботи студентів повинна бути адаптована і до умов дистанційної навчання на засадах послідовності й комплексності та відповідати певним умовам, що забезпечують її ефективність.

Організація самостійної роботи студентів має починатися ще на етапі обговорення освітніх програм за участю роботодавців, випускників та професорсько-викладацького складу (у формі круглих столів, семінарів, конференцій тощо). Тому першою умовою удосконалення організації самостійної роботи ми виокремили участь роботодавців в обговоренні освітніх програм,

формуванні результатів навчання та компетенцій, розширення та доповнення змісту освітніх компонентів позитивними освітніми практиками. Оскільки конкурентоспроможний фахівець має бути готовим до самонавчання та безперервної самоосвіти, а подібні навички можна сформувати за допомогою самостійної роботи, то ЗВО має проводити обговорення освітніх програм за участю роботодавців, випускників та професорсько-викладацького складу з метою аналізу діючих освітніх програм та визначення перспектив їх удосконалення відповідно до потреб ринку праці.

Наступна визначена нами умова полягає у організації інноваційної системи освітнього процесу шляхом впровадження в освітній процес сучасних освітніх платформ із предметним змістом. Для організації дистанційного навчання в умовах пандемії COVID 2019 в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка запроваджено програмне забезпечення Google Workspace for Education. Досвід використання платформи дозволив визначити структуру електронного курсу: робоча програма, силабус, критерії оцінювання, розподіл балів, рекомендована література; модулі (лекцій, плани та завдання до практичних та лабораторних занять, лабораторний журнал, теми і завдання до самостійної роботи; перелік індивідуальних завдань, проєктів тощо); неформальна освіта (компонент, де викладач публікує посилання на онлайн курси, що стосуються теми, розділу чи модулю, що вивчається); тестовий поточний та підсумковий контроль підсумковий контроль тощо. Платформа Google Classroom має ряд переваг, які дозволяють оптимізувати самостійну роботу студента: дозволяє чітко простежити період виконання; дотримання термінів подання робіт на перевірку; зворотний зв'язок зі студентами (завдання доопрацьовані, недопрацьовані, кількість доопрацьованих завдань тощо); платформа дозволяє встановити критеріальне оцінювання, використовуючи додаткові інструменти.

Наступною умовою ефективності організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання ми виділяємо поєднання традиційних, інноваційних (цифрових) форм самостійної роботи студентів з елементами неформальної освіти. В залежності від змісту освітнього компоненту та (або) теми найбільш оптимальними формами самостійної роботи студентів ми вважаємо: виконанням завдань на опрацювання тексту навчального матеріалу, виконанням вправ задач, тестування, складання схем, узагальнювальних таблиць, таблиць порівняння, структурно-логічних схем, виконання індивідуально-дослідницьких та ситуативних завдань, підготовку проєктів, пошук і аналіз електронних ресурсів з відповідної теми (визначення проблем, перспектив, складання бібліографічного списку), написання інформаційного повідомлення, реферату, статті, конспекту першоджерела, есе, рецензії, наукової роботи оформлення результатів у вигляді тез, статей тощо. Окрім того, значну увагу варто приділити використанню симуляторів, імерсивних технологій

(віртуальних лабораторій) для формування завдань самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання, таких як мобільний додаток LiCo, онлайн платформа інтерактивних симуляції для природничих наук і математики PhET, імерсивне лабораторне середовище LABSTER Virtual Laboratory тощо. До інноваційних форм також можна віднести створення візуального контенту засобами онлайн сервісів та платформ, створення блогу, освітнього середовища (курсу засобами Google Workspace for Education для педагогічних спеціальностей), розробка сайту тощо.

В методичних рекомендаціях до самостійної роботи варто висвітлювати не лише зміст та форми завдання, а й навести відповідний порядок оформлення. Наприклад, роботу зі складання анотованого каталогу інформаційних ресурсів з навчальної теми доцільно планувати в з розробкою загальнотематичних ресурсів, корисних онлайн-сервісів, офіційних нормативних джерел тощо.

Під використанням елементів неформальної освіти при організації самостійної роботи студентів ми розуміємо залучення студентів до проходження масових онлайн курсів на різноманітних платформах: EdEra, Prometheus, Coursera, Mozaik (для студентів педагогічних спеціальностей), засобами яких можна сприяти розвитку як загальних, так і фахових компетентностей (в залежності від теми курсу і спеціальності). Уважаємо окреслений вид самостійної роботи як не обов'язковий. Якщо в змісті освітнього компоненту є тема або навіть модуль, який відображено на певній масовій платформі, викладач рекомендує студенту ознайомитись з можливостями курсу, і, за бажанням, пройти його. Перелік таких курсів може надавати як сам викладач (нами було зазначено це як структурний компонент дистанційного курсу на платформі Google Classroom), так і студент самостійно може знаходити їх. Головною умовою для зарахування балів за проходження курсу є відповідність назв теми (модуля), кількість виділених на неї годин та програмних результатів навчання, що зазначено в робочій програмі освітнього компоненту. Для зарахування балів студент подає відповідний сертифікат, готує презентацію за матеріалами курсу або демонструє свої розробки, створені в межах курсу. Практика використання елементів неформальної освіти засвідчила достатній інтерес здобувачів освіти до таких видів робіт.

В якості наступної умови ефективної організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання ми виокремили постійне удосконалення цифрових навичок учасників освітнього процесу та систематичного підвищення кваліфікації (зокрема методичного аспекту) науково-педагогічних працівників.

Можливості дистанційного навчання дозволяють організувати самостійну роботу студентів в активній формі, у процесі спільного вирішення навчальних завдань як під час аудиторної, так і позааудиторної роботи, посилити комунікацію учасників освітнього процесу, автоматизувати оцінювання знань та умінь студентів при

вирішенні тренувальних та контрольних тестових завдань, забезпечити можливість доступу студентам з різним рівнем навчальних досягнень та з особливими освітніми потребами.

Таким чином, організація самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання з урахуванням визначених умов має ряд переваг, а саме:

- індивідуалізація навчання (застосовуючи окрему методику для кожного студента, дозволяє враховувати його індивідуальні особливості, дозволяє забезпечувати і контролювати індивідуальний темп навчальної діяльності: студент має можливість самостійно обрати момент переходу до наступної теми (завдання), задавати швидкість подання завдань і час їх виконання; надає можливість студенту самостійно переходити від більш високого ступеня складності навчального матеріалу до більш легкого і навпаки);
- інтенсифікація самостійної роботи (дає можливість раціоналізувати час, який під час традиційного навчання витрачається на демонстраційні моменти, пошук інформації тощо);
- зростання обсягу виконаних завдань (студент обирає і визначає для себе ступінь складності навчального завдання, у нього є можливість спробувати свої сили на різних рівнях складності та врахувати прогалини у засвоєнні навчального матеріалу, при цьому комп'ютер може виконувати функції регулятора, попереджуючи студента, що його темп роботи або занадто повільний чи швидкий);
- використання мережі Internet розширює можливості інформаційного пошуку;
- підвищення мотивації та пізнавальної активності за рахунок різноманітності форм роботи;
- нові можливості зворотного зв'язку (спілкування зі студентами та студентів між собою через месенджери, форуми, чати тощо).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, підвищення ролі самостійної роботи в процесі навчання у закладі вищої освіти вимагає відповідної організації освітнього процесу, модернізації навчально-методичних джерел, розробки нових дидактичних засобів навчання, навчально-методичної літератури, спрямованої на ефективну організацію самостійної роботи студентів, а також розробки відповідних форм та методів контролю, оцінювання та коригування навчальних досягнень студентів. Проведене дослідження доводить значущість та ефективність використання дистанційного курсу, створеного на платформі Google Classroom для організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти. Удосконалення напрямів самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання доводить доцільність поєднання окремих елементів неформальної освіти з її традиційними та інноваційними (цифровими) формами. Подальші дослідження плануються щодо розробки змістового наповнення форм самостійної роботи студентів відповідних освітніх компонентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Плющ В.М. Методика навчання органічної хімії майбутніх учителів природничих наук, хімії та біології в умовах змішаного навчання. *Вісник науки та освіти*. (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2023. № 11(17). С. 1021-1025. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7848>
2. Плющ В.М., Терещенко О.В. Ефективність дистанційного навчання студентів у закладах вищої освіти. *Наука і техніка сьогодні*. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»): журнал. 2022. № 5. С. 163-174. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/1601/1599>
3. Про освіту: Закон України від 15.04.2025. № 4353-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Pryadko, O. (2023). Features of the organization of students independent work in the conditions of distance education. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. № 11(3). Pp. 81-91. URL: [https://doi.org/10.31548/hspedagol4\(3\).2023.81-91](https://doi.org/10.31548/hspedagol4(3).2023.81-91)

REFERENCES

1. Plushch, V.M. (2023). Metodyka navchannia orhanichnoi khimii maibutnikh uchyteliv pryrodnychkh nauk, khimii ta biolohii v umovakh zmishanoho navchannia [Methods of teaching organic chemistry to Future science, chemistry and biology teachers Through blended learning] *Visnyk nauky ta osvity* (Seriiia «Filolohiia», Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Sotsiolohiia», Seriiia «Kultura i mystetstvo», Seriiia «Istoriia ta arkheolohiia»): zhurnal. 11(17). S. 1021–1025. [in Ukrainian]
2. Plushch, V.M., Tereshchenko, O.V. (2022) Efektyvnist dystantsiinoho navchannia studentiv u zakladykh vyshchoi osvity [Efficiency of distance learning in higher education institutions]. *Nauka i tekhnika sohodni* (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekononika», Seriiia «Tekhnika», Seriiia «Fizyko-matematychni nauky»): zhurnal. No 5. S. 163-174. [in Ukrainian]
3. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 15.04.2025. № 4353-IX. [On Education: Law of Ukraine dated 15.04.2025. No. 4353-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
4. Pryadko, O. (2023). Features of the organization of students independent work in the conditions of distance education. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 11(3). S. 81-91. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЛЮЩ Валентина – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теоретичні та методичні основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін; самостійна робота студентів; сучасні освітні технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PLIUSHCH Valentyna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Natural Sciences and Methods of its Teaching Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers; Modern educational technologies.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

УДК 811.111'367.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-527-531

КИЛИВНИК Вікторія –

кандидат педагогічних наук, старший викладач

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0770-265X>

e-mail: vicakilivnik1982@gmail.com

ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА РОЗВИТОК

У статті розглядаються граматичні категорії сучасної англійської мови як фундаментальні елементи її граматичної системи. Проаналізовано їхню структуру, функціональне навантаження та еволюційні зміни, що відбуваються під впливом соціокультурних і комунікативних чинників. Особлива увага приділяється ролі граматичних категорій у формуванні синтаксичних конструкцій, вираженні значень та забезпеченні ефективної комунікації. Окремо розглянуто практичне значення дослідження граматичних категорій для викладання англійської мови як іноземної та для перекладацької діяльності. Робота має міждисциплінарний характер і відкриває перспективи для подальших лінгвістичних досліджень.

Грамматичні категорії сучасної англійської мови досліджено як системоутворюючі елементи її граматичної структури. Визначено їхню роль у формуванні синтаксичних і морфологічних конструкцій, забезпеченні узгодженості мовних одиниць та передачі логіко-семантичних відношень. Особлива увага приділена когнітивному та міждисциплінарному значенню граматичних категорій, які відображають мисленнєві процеси та структурування інформації. Проведено порівняльний аналіз граматичних категорій української та англійської мов, зокрема іменника, прикметника, дієслова та службових частин мови. Виявлено як спільні риси, так і суттєві структурні відмінності, що мають важливе значення для лінгвістичних досліджень, навчання, перекладу та міжкультурної комунікації.

Обґрунтовано, що між англійською та українською мовами існують як спільні, так і відмінні граматичні риси, зокрема на морфологічному та синтаксичному рівнях. Особливу увагу приділено труднощам, які виникають у носіїв української мови під час вивчення англійської, зумовленим міжмовною інтерференцією. Визначено, що саме граматичні відмінності, а не подібності, потребують акцентованого опрацювання в навчальному процесі. Аргументовано необхідність контрастивного підходу у викладанні англійської мови, який сприяє глибшому розумінню її граматичної системи, зменшенню впливу рідної мови та підвищенню ефективності засвоєння іноземної мови.

Ключові слова: англійська мова, граматичні категорії, структура, функції, еволюція, синтаксис, комунікація, викладання, переклад, лінгвістика.

KYLYVNYK Viktoriia –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Municipal Institution of Higher Education

«Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0770-265X>

e-mail: vicakilivnik1982@gmail.com

GRAMMATICAL CATEGORIES OF MODERN ENGLISH: STRUCTURE, FUNCTIONS AND DEVELOPMENT

The article examines the grammatical categories of modern English as fundamental elements of its grammatical system. Their structure, functional load and evolutionary changes that occur under the influence of sociocultural and communicative factors are analyzed. Special attention is paid to the role of grammatical categories in the formation of syntactic constructions, the expression of meanings and ensuring effective communication. The practical significance of the study of grammatical categories for teaching English as a foreign language and for translation activities is separately considered. The work is interdisciplinary in nature and opens up prospects for further linguistic research. Grammatical categories of modern English are studied as system-forming elements of its grammatical structure. Their role in the formation of syntactic and morphological constructions, ensuring the coherence of language units and the transmission of logical-semantic relations is determined. Special attention is paid to the cognitive and interdisciplinary meaning of grammatical categories that reflect thought processes and information structuring. A comparative analysis of grammatical categories of Ukrainian and English languages, in particular noun, adjective, verb and functional parts of speech, has been conducted. Both common features and significant structural differences have been identified, which are of great importance for linguistic research, teaching, translation and intercultural communication. It is substantiated that there are both common and distinctive grammatical features between English and Ukrainian, in particular at the morphological and syntactic levels. Special attention is paid to the difficulties that arise for native speakers of Ukrainian when learning English, caused by interlingual interference. It has been determined that it is grammatical differences, not similarities, that require emphasized processing in the educational process. The need for a contrastive approach in teaching English is argued, which contributes to a deeper understanding of its grammatical system, reducing the influence of the native language, and increasing the efficiency of learning a foreign language.

Keywords: english language, grammatical categories, structure, functions, evolution, syntax, communication, teaching, translation, linguistics.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Англійська мова відіграє провідну роль у міжособистісному спілкуванні, науці, освіті, бізнесі та технологіях. Її граматична система є основою для формування змістовних і точних висловлювань, що робить дослідження граматичних категорій надзвичайно важливим.

Сучасна англійська граматики перебуває у стані постійної еволюції. Під впливом соціальних змін, цифрової комунікації та міжкультурної взаємодії відбуваються трансформації у використанні граматичних форм. Зокрема, зростає популярність гендерно-нейтральних конструкцій, скорочених форм у неформальному спілкуванні, а також

спостерігається спрощення синтаксичних структур, що вимагає системного аналізу граматичних категорій як фундаментальних одиниць мовної організації. Такі граматичні категорії як час, спосіб, стан, число, рід чи аспект, виконують важливі функції в побудові речень, вираженні значень і комунікативних намірів. Їхнє дослідження дозволяє краще зрозуміти механізми мовної взаємодії, що сприяє розвитку мовної компетентності. Особливо це актуально для викладання англійської мови як іноземної, де чітке пояснення граматичних категорій допомагає уникати типових помилок і сприяє успішному засвоєнню матеріалу [1, 3].

Порівняльний аналіз граматичних категорій англійської та української мов має велике значення для перекладацької практики. Він дозволяє виявити структурні відмінності, що впливають на точність і адекватність перекладу, що відкриває нові перспективи для досліджень у галузі прикладної лінгвістики, когнітивної граматики та міжмовної інтерпретації. Дослідження граматичних категорій сучасної англійської мови є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору. Воно сприяє поліпшенню розуміння мовної системи, вдосконаленню методик навчання, розвитку перекладацької компетентності та адаптації до мовних змін, що відбуваються у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика граматичних категорій сучасної англійської мови привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, які зробили вагомий внесок у її теоретичне осмислення та практичне застосування. Серед українських науковців варто відзначити І. Ковальчук, Н. Лукашук, О. Синельникову, Л. Калініну та Т. Яценко, які досліджували морфологічні та синтаксичні особливості англійської граматики, а також її порівняння з українською мовою. У світовій лінгвістичній традиції значну роль відіграли праці Г. Світа, М. Галлідея, Р. Гаддлстона, Дж. Ліча та Н. Хомського. Їхні теоретичні моделі такі, як трансформаційна та функціональна граматики, є основою для сучасного розуміння граматичних категорій як когнітивних і комунікативних структур. Завдяки цим дослідженням граматичні категорії розглядаються не лише як формальні одиниці, а як ключові елементи мовної системи, що забезпечують точність, гнучкість і виразність англійського мовлення [1–4].

Метою статті є всебічне дослідження граматичних категорій сучасної англійської мови, зокрема їхньої структури, функціонального призначення та тенденцій розвитку. В контексті дослідження передбачено аналіз впливу граматичних категорій на побудову мовних конструкцій, вираження їх значень та забезпечення комунікативної ефективності. Виявлення змін, що відбуваються в граматичній системі англійської мови під впливом соціокультурних чинників, дозволяє визначити практичне значення граматичних категорій для викладання англійської мови як іноземної та для перекладацької діяльності, що є основним завданням статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Грамматичні категорії сучасної англійської мови – це систематизовані мовні ознаки, які виражають граматичне значення та реалізуються через морфологічні або синтаксичні засоби. Вони охоплюють такі аспекти, як час, аспект, спосіб, стан, число, рід, особа тощо, і забезпечують узгодженість елементів речення, формування граматичних конструкцій та передачу логіко-семантичних відношень між частинами висловлювання. Грамматичні категорії є основою граматичної структури англійської мови та відіграють ключову роль у забезпеченні комунікативної точності й виразності мовлення [2, 3].

Грамматичні категорії сучасної англійської мови є фундаментальними елементами її граматичної системи, оскільки вони забезпечують структурну організацію мовлення та виконують ключові функції у формуванні синтаксичних і морфологічних конструкцій. Кожна граматична категорія (час, аспект, спосіб, число, рід, стан) виконує специфічну роль у вираженні граматичних значень, що дозволяє точно передавати зміст, логіку та емоційне забарвлення висловлювань. Врешті, вони є основою для узгодження слів у реченні, визначення граматичних зв'язків між ними та побудови граматично правильних конструкцій. Напр., категорія часу дозволяє розмістити дію у хронологічному контексті, а категорія способу – передати ставлення мовця до дії. Без чіткого розуміння та використання граматичних категорій неможливе ефективне володіння мовою, адже саме вони формують каркас, на якому базується комунікативна функція англійської мови [2, 3].

Крім того, граматичні категорії є інструментом для реалізації когнітивних процесів у мовленні, адже вони відображають спосіб мислення, структурування інформації та інтерпретації реальності. У цьому контексті їхнє дослідження має не лише лінгвістичне, а й міждисциплінарне значення, охоплюючи сфери психолінгвістики, когнітивної науки та прикладної комунікації. Саме тому граматичні категорії не просто виконують технічну роль у побудові речень – вони є системоутворюючими компонентами, що визначають функціонування англійської мови як цілісного комунікативного механізму [1, 4].

В контексті порівняльного аналізу (табл. 1) іменник в українській мові має три граматичні категорії: *відмінка* (шість форм), *числа* (однина і множина) та *роду* (чоловічий, жіночий, середній), які морфологічно виражені. В англійській мові іменник характеризується двома категоріями: *числа* (однина і множина) та *детермінованості* (означеність/неозначеність), що передається артиклями у препозиції. Хоча категорія числа присутня в обох мовах, вона реалізується по-різному: в англійській – лише в іменниках. Основним способом творення множини є зовнішня флексія, іноді з чергуванням приголосних: англ. knife – knives, укр. друг – друзі.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця граматичних закономірностей

Частина мови/ Категорія	Українська мова	Англійська мова
1	2	3
Іменник	Категорії: відмінка (6 форм), числа, роду	Категорії: числа, детермінованості (означеність/неозначеність)
	Множина: зовнішня флексія, чергування (друг – друзі)	Множина: зовнішня флексія, чергування (knife – knives), внутрішня флексія (goose – geese)
	Безфлексійні множини: лише запозичення (колібри, пончо)	Безфлексійні множини: навіть германські слова (deer, sheep)
	Рід: чоловічий, жіночий, середній	Граматичний рід відсутній, іноді суфікс -ess (actress, lioness)
Прикметник	Узгоджується з іменником за родом, числом, відмінком	Не узгоджується з іменником, має ступені порівняння
	Має граматичні категорії	Має категорію ступеня, функціонально подібний
Дієслово	7 категорій: вид, час, стан, спосіб, особа, число, рід	Категорії: час, спосіб, стан, вид, перфект, особа, число
	Час: 5 форм (3 недоконаного, 2 доконаного виду)	Час: теперішній, минулий, майбутній
	Вид: доконаний/недоконаний	Вид: загальний/тривалий
	Стан: активний, пасивний, зворотно-середній	Стан: активний, пасивний
	Особа/число: виражені закінченнями	Особа: -(e)s у 3-й особі однини
Прийменник	Передає синтаксичні зв'язки через керовані форми	Основний засіб вираження зв'язків (через артиклі та порядок слів)
	Має лексичне і граматичне значення	Має лексичне і граматичне значення
	Відповідає непрямым відмінкам	of – родовий, to – давальний, by, with – орудний
Сполучник	Поєднує слова і речення, має прості, складні, складені форми	Аналогічно: and, but, because, in order that
	Непохідні: і, а, бо; похідні: або, якщо	Непохідні: and, but; похідні: because, unless
Частка	Фразові (вказівні, означальні, видільні), модальні, емоційно-експресивні	Обмежувальні (only, just), підсилювальні (simply, quite), з'єднувальні (too), заперечні (not)
	Не є членом речення, має стилістичну та модальну функцію	Має фіксоване або вільне місце, виконує комунікативну функцію

В англійській мові збереглися іменники з внутрішньою флексією, що походить від англо-саксонської переголосівки: goose – geese, foot – feet, mouse – mice. Також характерним є запозичення слів з іншомовною множинною флексією: antenna – antennae, datum – data, phenomenon – phenomena, хоча дедалі частіше вживаються форми з -s: antennas, mediums. В українській мові форми множини без флексії мають лише окремі запозичення (колібри, пончо, кенгуру), тоді як в англійській – навіть низка германських слів: deer, sheep, swine [1, 3].

Категорія роду в українській та англійській мовах має суттєві відмінності. В українській мові рід є однією з основних граматичних категорій, притаманною більшості іменників (окрім pluralia tantum), і реалізується у формах чоловічого, жіночого та середнього роду. В англійській мові граматичний рід відсутній, за винятком окремих випадків, де жіночий рід позначається суфіксом -ess (напр.: actress, lioness).

Прикметник в українській мові узгоджується з іменником за родом, числом і відмінком, тоді як в англійській – не має узгодження, що наближає її до аглютинативних мов, таких як тюркські. Водночас англійський прикметник, як і український, позначає ознаку предмета та має категорію ступеня порівняння. Історично прикметник виник як окрема частина мови з іменника в індо-європейській прамові. З часом атрибутивні слова відокремилися, набули абстрактності та граматичної самостійності, що призвело до чіткої диференціації між іменником і прикметником [2, 4].

Дієслово в українській мові має сім граматичних категорій: *виду* (доконаний / недоконаний), *часу* (п'ять форм), *стану* (активний, зворотно-середній, пасивний), *способу* (дійсний, наказовий, умовний), *особи, числа та роду* (в однині минулого часу). В англійській мові дієслово охоплює категорії *часу* (теперішній, минулий, майбутній), *способу* (дійсний, наказовий, умовні форми), *стану* (активний, пасивний), *виду*

(загальний, тривалий), *часової віднесеності* (перфект), *особи* (морфема *-(e)s* у 3-й особі однини) та *числа* [3, 4].

Службові частини мови в українській мові передають синтаксичні зв'язки через керовані відмінкові форми іменників, займенників, прикметників і числівників, а прийменник виступає як зв'язкова ланка. В англійській мові, де відмінкові закінчення майже зникли, головну роль у вираженні граматичних відношень відіграють прийменники та порядок слів. Прийменники мають лексичне й граматичне значення: похідні (*along, behind*) – виразніші, первісні (*on, in*) – менш прозорі. Їхнє категоріальне значення полягає у вказівці на тип синтаксичного зв'язку. Деякі англійські прийменники виконують суто граматичну функцію, передаючи ті ж відношення, що в українській мові виражаються непрямыми відмінками: *of* – родовий, *to* – давальний, *by* і *with* – орудний [2, 3].

Сполучники в українській та англійській мовах слугують для поєднання слів, словосполучень і речень, виражаючи різні синтаксичні зв'язки. Вони є важливим граматичним засобом узагальнення відношень між предметами та явищами. За походженням розрізняють непохідні (*i, a, bo; and, but, or*) та похідні (або, якщо; *because, unless*) сполучники. За будовою – прості, складні та складені (напр.: *тому що; in order that*).

Сполучники не є членами речення, мають ослаблене лексичне значення, не замінюються синонімами й не мають логічного наголосу. Частки, на відміну від сполучників і прийменників, не виражають синтаксичних зв'язків. Вони можуть мати вільне або фіксоване місце в реченні. В англійській мові частки поділяються на обмежувальні (*only, just*), підсилювальні (*simply, quite*), з'єднувальні (*too, also*) та заперечні (*not, never*) [1, 2].

Поділ часток в українській мові на фразові та слово- і формотворчі базується на їхній функціональній ролі у структурі мовлення. Частки не є самостійними членами речення, проте виконують важливу комунікативну, модально-смыслову та емоційно-експресивну функцію. Фразові частки, зокрема, активно впливають на зміст висловлювання, уточнюючи, підсилюючи або модифікуючи значення слів, словосполучень і речень. Їхній поділ на вказівні, означальні та видільні дозволяє систематизувати способи вираження рисових відтінків значення, що сприяє точнішій передачі думки [1, 3].

Модальні та модально-вольові частки формують ставлення мовця до висловлюваного, виражають сумнів, припущення, емоційне забарвлення, а також виконують функції ствердження, заперечення чи запитання, що робить їх важливим засобом суб'єктивної модальності. Емоційно-експресивні частки, своєю чергою, посилюють емоційне навантаження висловлювання, додають стилістичної виразності та інтонаційної гнучкості. Такий функціональний поділ часток дозволяє глибше зрозуміти їхню роль у формуванні мовної картини світу, а також у реалізації прагматичних і стилістичних завдань мовлення.

Отож, англійська та українська мови, належачи до різних мовних груп (германської та слов'янської відповідно), мають як спільні граматичні риси, так і суттєві структурні відмінності, особливо на рівні морфології та синтаксису. Спільні елементи, такі як категорії числа, часу чи особи, можуть створювати ілюзію легкості у вивченні, проте саме відмінності. Напр., відсутність категорії роду в англійській мові, фіксований порядок слів, система артиклів, обмежене використання флексій, що становить найбільші труднощі для україномовних студентів. Ці труднощі зумовлені тим, що студенти часто інтуїтивно переносять граматичні моделі рідної мови на англійську, що призводить до граматичних помилок і порушення логіко-семантичної структури висловлювання. Напр., намагання узгодити прикметник з іменником за родом і числом, як це властиво українській мові, не має граматичного підґрунтя в англійській. Такі інтерференції ускладнюють засвоєння англійської граматики [1, 4].

У зв'язку з цим викладач англійської мови має зосередити увагу саме на тих граматичних аспектах, які є відмінними, пояснюючи їхню функціональну природу та контекстуальне застосування. Надмірне акцентування на подібностях може спричинити хибне уявлення про граматичну систему англійської мови, оскільки студенти починають сприймати її крізь призму рідної мови. Ефективне навчання передбачає контрастивний підхід, який дозволяє усвідомити специфіку англійської граматики, мінімізувати міжмовну інтерференцію та сформувати навички точного й виразного мовлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, порівняльний аналіз граматичних категорій української та англійської мов засвідчує як спільні риси, так і суттєві структурні відмінності між ними. Іменник в українській мові має ширшу систему граматичних категорій – відмінка, числа та роду, тоді як в англійській – лише числа та детермінованості, що компенсується активним використанням артиклів і фіксованого порядку слів. Категорія роду в англійській мові майже втрачена, на відміну від української, де вона є системоутворюючою.

Прикметник в українській мові узгоджується з іменником, тоді як в англійській – функціонує незалежно, що наближає її до аглютинативних мов. Дієслово в обох мовах має складну систему граматичних категорій, проте в українській вона більш розгалужена, зокрема за видом, станом і родом. Службові частини мови – прийменники, сполучники, частки – в обох мовах виконують важливу синтаксичну та стилістичну функцію, хоча засоби їх реалізації різняться: українська мова спирається на відмінкову систему, англійська – на прийменники та порядок слів.

Загалом, граматичні категорії є структурними елементами мовної системи, що формують структуру речення, виражають логіко-семантичні зв'язки та забезпечують комунікативну точність. Їхнє порівняння дозволяє краще зрозуміти механізми функціонування мов, сприяє ефек-

тивному навчанню, перекладу та міжкультурній комунікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Візнюк І. М., Тихолаз С. І., Долинний С. С., Киливник В. В. Культурна ідентичність та ментальне здоров'я щодо психопедагогічної ролі сучасних лінгвістів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. №22. С. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17112796>
2. Карамішева І. Д. Контрастивна граматики англійської та української мов: Навч. Посібник. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 300 с.
3. Конспект лекцій з дисципліни «Порівняльна граматики англійської та української мов» для студентів III курсу денної та IV курсу заочної форм навчання напряму 020303 «Філологія» / Укл. ст. викладач В.І. Беляков. Дніпродзержинськ. ДДТУ, 2012. 52 с.
4. Покорна Л. Інтерферуючий вплив української мови під час навчання структури англійського речення. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту*. Сер. Лінгвістика. 2014. Вип. XXI. С. 89-92.

REFERENCES

1. Bielakov, V. I. (2012). Konspekt lektzii z dystsypliny "Porivnialna gramatyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov" dlia studentiv III kursu dennoi ta IV kursu zaochnoi form navchannia napriamu 020303 "Filolohiia" [Lecture notes on the discipline "Comparative grammar of English and Ukrainian" for full-time and part-time philology students]. Dniprodzerzhynsk: DDTU. [in Ukrainian]
2. Karamysheva, I. D. (2008). Kontrastyvna gramatyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov: navchalnyi posibnyk [Contrastive grammar of English and Ukrainian: Textbook].

Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politehnika". [in Ukrainian]

3. Pokorna, L. (2014). Interferuiuchy vplyv ukrainskoi movy pid chas navchannia strukturi anhliiskoho rechennia [Interfering influence of Ukrainian language in learning English sentence structure]. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu. Serii: Linhvistyka*. (21). 89–92. [in Ukrainian]
4. Vizniuk, I. M., Tykholaz, S. I., Dolyynnyi, S. S., Kylyvnyk, V. V. (2025). Kulturna identychnist ta mentalne zdorovia shchodo psykhopedahohichnoi roli suchasnykh linhvistiv [Cultural identity and mental health in relation to the psychopedagogical role of modern linguists]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky*. (22). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КИЛИВНИК Вікторія – кандидат педагогічних наук, старший викладач Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж».

Наукові інтереси: дослідження граматичних категорій сучасної англійської мови, їхньої структури, функціонального призначення та тенденцій розвитку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KYLYVNYK Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Municipal Institution of Higher Education «Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College».

Scientific interests: research into the grammatical categories of modern English, their structure, functional purpose, and development trends.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.05.2025 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Педагогічні науки
Випуск 219**

Індифікатор медіа R30-01123

**В РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА-РЕЄСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
від 27.07.2023 р. №599**

Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

Назва медіа

збірник

Суб'єкт у сфері друкованих медіа

Підписано до друку 26.05.2025 р.
Формат 60х84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 66,5. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

**СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016**